

FLAVII LUCII DEXTRI
 BARCINONENSIS,
CHRONICON OMNIMODÆ HISTORIÆ;
 UNA CUM COMMENTARIIS FR. FRANCISCI BIVARII,
Quibus universa Ecclesiastica historia, a Christo nato, per annos 430,
adamussim expenditur.

EPISTOLA DEXTRI NUNCUPATORIA.

Sancto domino PAULO OROSIO presbytero Tarraconensi, FL. L. DEXTER salutem.

Postquam ex Oriente, ubi, sicut nosti, præfectus prætorio fui, domum redi, cœpit me vehementer tædere munium publicorum; totumque me converti ad ea studia, in quibus bonam meæ vitæ partem transegi; si non cum laude, citra pudorem tamen. Porro omnimodam historiam, quam ab Orbe condito ad hæc nostra tempora, id est ad an. Christi 430 et consulatum xii Theodosii Junioris, et sancto presbytero Hieronymo, non ita locupletatam dicaveram; quia ad ejus defuncti manus pervenire non potuit, multis locis auctam, locupletatamque tibi homini Hispano, Lalætano, et Historiarum scriptori ornato, et mei amatissimo nuncupo. Vale.

BIVARII COMMENTARIUS.

Chronicon omnimodæ Historiæ Flavii Lucii Dextri, etc. Brevis operis brevis danda fuit nuncupatio. Exiguum valde, si quantitas spectetur, offert nobis Auctor thesaurum; magnum tamen et pretiosum pro qualitate, quod dum quis perceperit, ingentes et inæstimabiles gazas prorsus dicet. Nec enim pretiores discernuntur, quod magnæ vel parvæ sint, sed virtute et bonitate. Quanta autem *Chronicon* istud polleat, his commentariis explanare operæ pretium duxi: quos ad tantam molem ascendere necessarium fuit, ut quod latebat virtutis, utcumque in lucem darem. Verum enimvero nec profusum fuisse me credo, nec omnia ad unguem assecutum: sat erit occasionem dare sapienti, ut et Auctori lucem afferat, et a me ommissa suppleat, et parum (fortasse) feliciter dicta corrigat. Id Dextro honorificum mihi vehementer gratum, et toti orbi Christiano, Hispano præsertim climati commodum erit. Sed ad rem.

Difficilem scribendi stylum elegit Dexter, dum *Chronicon* suum scripsit: multo enim difficilius paucis magna perstringere, quam multis multorum gesta temporum declarare. Unde Hieronymus Barbarorum strages, et irruptiones in Romanum imperium quæ suo tempore conigere, stylo Chronici scribere noluit, quia eas latioris historiæ stylo scribendas reservare judicavit: quod in prologo suo profitetur. Hæc siquidem inter *Chronica* et *Historias* differentia est, Cassiodoro teste, *Divinarum Scripturarum Institutionis* cap. 17, quod *Chronica sunt imagines Historiarum, brevissimæque temporum commemorationes*: quasi dicas, ipsarum epitome, illæ tamen latiori stylo contextæ profunduntur. Nam quemadmodum multorum principum acta, et regum diversorum series et gesta, prolixis geruntur temporibus, et nihilominus brevissimis depinguntur tabellis; sic etiam contractionibus exarantur *Chronici*, quæ latissimis historiarum libris enarrantur. Ea propter D. Hieronymus ejusmodi scripturæ genus *Chronicos Canones* vocavit, lib. de *Scriptor. Eccl.* in Eusebio Casariensi, cujus recensens libros, quarto loco enumerat, *Chronicorum Canonum omnimodam historiam*, quam tamen postea solum nuncupat *Chronicon omnimodæ historiæ*, dum fetus proprios cap. ult. recenset. Nimirum eo ipso quod

Chronicon omnimodæ historiæ sit, necessum est, ut contractionem sequatur canonum, quales sunt apostolici, et conciliorum, qui paucissimis verbis magnam continent doctrinam; et eo dicuntur canones, quod Græcis Canon, Regula Latini sit, de cujus (teste Aristotele) natura est, ut parva, seu minima sit. Eodem fere stylo usi fuere apud veteres quicumque *Chronica* scripserunt, Eusebius, Hieronymus; Prosper Senior. et Junior: Isidorus Hispalensis, et Cordubensis, Victor Tunnenensis, Idatius Lamacensis, Joannes Gerundensis; Marcellinus, Auctor *Chronici Alexandrini*, Ado, Sigibertus, ut alios innumeros prætermittam. Inter quos post Hieronymum, et Eusebium, primum locum sibi Dexter vendicat, et ordine temporis, et scripturæ dignitate, et cultiore stylo. Nec sibi obviavit, quod titulus libri hujus *Chronicon omnimodæ historiæ sit*, et Hieronymus dum ejus meminit, solum vocet *Omnimodam historiam*: Fertur, ait, ad me *omnimodam historiam scripsisse*: nam prisco illo tempore non scribebatur omnigena historia historico et diffuso stylo, sed more *Chronici*: historia siquidem unius dumtaxat regni, aut regionis, aut viri conspici gesta complectebatur: et ex multis, ac diversis historiis ad strictos redacta canones, una *omnimoda* texebatur, quæ *Chronici*, sive *Omnimodæ historiæ* titulo, sive utroque simul gaudebat. Et certe apud Hieronymum lib. de *Script. Eccles.* nulla reperitur umquam omnimoda scripta historia ab aliquo Antiquorum, quæ *Chronici* stylo non gaudeat: nec *Chronicon* aliquod, quod omnimoda historia non vocetur. Quinimmo et apud Dextrum ipsum videmus librum suum, quem titulo *Chronici omnimodæ historiæ* insignivit, in epistola nuncupatoria ad Orosium solum nuncupasse *omnimodam historiam*, cum ait: Porro *omnimodam historiam, quam ab orbe condito, usque ad nostra tempora, id est annum Christi 430, etc.* Dolendum certe *Chronici Dextri* periisse (aut saltem cum tineis adhuc, et blattis certare) priorem partem, quæ ab Orbe condito usque ad Christum natum historicos canones complectitur; multa enim per eum scitu digna, rerum præsertim ad Hispaniam spectantium, hactenus incomperta sciremus; quod in causa fuit, ut in editione Cæsar-

DIVARII COMMENTARIUS.

augustana, *Fragmentum Chronici Dextri* vocaretur; **A** reverentia potest negotia sine appellacione finire. Ingressus Palatium nostra consuetudine frequenter adoratur, et tale officium morem videtur solvere, quod alios potuit accusare. Potestate igitur, nulla dignitas est æqualis. Vice sacra ubique judicial. Nullus ei miles de fort sui auctoritate præscribit, excepto officiali magistri militum, credo, ut vel illis aliquid Antiquitas cederet, qui videbantur pro Republ. bella tractare. Curtales etiam verberant, qui appellati sunt legibus, Minor senatus. In officio suo jus retinet singulare, et talibus, tantisque noscitur jubere, quos etiam provinciarum non audeant iudices in aliqua parte contemnere.

Postquam ex Oriente, etc. Quanta fuerit præfecti prætorio dignitas, qua Dexter insignitus fuit, explicuit Cassiodorus lib. vi Epistol. Inquit: *Potestati præfecti prætorio nulla est dignitas æqualis*: nimirum gerebat secundas partes post Cæsarem, præeratque disciplinæ publicæ emendandæ. Unde multos scimus ex ejusmodi præfectura ad imperii fastigium evectos fuisse, uti Vespasianum, Macrinum, Philippum, et alios. Romuli tempore præfectus prætorio is dicitur est, qui prætorio præerat, nimirum cohortibus, et militibus prætorianis palatium principis defensantibus, quod Alciano teste in Comment. de Verb. sign. Prætorium dicebatur, eo quod illi prætoris milites excubabant. Prætor vero quilibet militum princeps, Veteribus erat. Nonnunquam priscis illis temporibus ad bella prodibat contra hostes: sed ubi Romanorum opes creverunt, distincta fuere officia: et tunc qui ad tuendam principis salutem agebat excubias, Præfectus Vigilum, qui contra hostes imperium tuebatur præfectus prætorio dicebatur. Additus postmodum est magister militum, qui perpetuo cum hostibus agebat, et a præfecto prætorio eo distidebat, quod magistrorum equitum potestas legibus populi Rom. invecata erat, præfecti vero prætorio, imperatorum arbitrio. Sunt qui velint, apud veteres Francorum reges præfectos prætorio seu palatio fuisse eos, qui magistri domus, seu majores domus nuncupabantur, et utrorumque officium in idem recidere. Exstat in Codice Justiniani lib. i specialis titulus de officio præfecti prætorio Orientis, quod Dexter administravit, ubi lege 2 datur ei facultas generalia condendi statuta, quæ legibus Cæsareis non sint contraria, et durent quousque per Cæsarem abrogentur. Sed ut semel ejus potestatis, et officii celsitudo palam fiat, placet in Dextri gratiam hic inserere formulam, quæ præfecti prætorio ab imperatoribus dabatur, cum ad hujusmodi dignitatem jubebantur ascendere, prout a Cassiodoro ponitur lib. vi Variarum cap. 5, qui eam scribit, quo tempore erat eadem præfectura insignitus, ut ex prologo ipsarum lectionum Variarum constat, et ex lib. xi et xii, per multas epistolas.

FORMULA PRÆFECTI PRÆTORIO, SEU TITULUS EJUS OFFICII; IN QUO INDUCITUR IMPERATOR AD PRÆFECTUM LOQUENS.

Si honoris alicujus est origo laudabilis, si bonum initium sequentibus rebus potest dare præconium, tunc auctore præfectura prætoriana gloriatur, qui et mundo prudentissimus, et Divinitati maxime probatur acceptus. Nam cum Pharaon Ægyptius de periculo future famis inauditis somniis urgeretur, nec visionem tantam humanum posset revelare consilium, Joseph vir beatus inventus est, qui et futura veraciter prædiceret, et periclitanti populo prudentissima subveniret. Ipse primum hujus dignitatis insula consecravit; ipse Carpentum reverendus ascendit, ad hoc gloriæ culmen evectus, ut per sapientiam conferret populis, quod præstare non potuerat potentia dominantis. Ab illo namque patriarcha: et nunc Pater appellatur Imperii, ipsum hodieque resonat vox præconis, instruens judicem, ne se patiatur esse dissimilem. Merito ut cui tanta potestas potuit dari, videretur semper similiter admoveri. Quædam enim huic dignitati, nobiscum jura communia sunt: Exhibet enim sine præscriptione longinquos, magna quantitate mulctat errantes, hæc pro sua deliberatione distribuit, erectiones simili potestate largitur, vacantis bona proscribit, delicta provinciarum iudicium prout, verbo sententiam dicit. Quid est quod non habeat commissum, cujus est vel ipse sermo iudicium? Pene est, ut leges possit condere, quando ejus

reverentia potest negotia sine appellacione finire. Ingressus Palatium nostra consuetudine frequenter adoratur, et tale officium morem videtur solvere, quod alios potuit accusare. Potestate igitur, nulla dignitas est æqualis. Vice sacra ubique judicial. Nullus ei miles de fort sui auctoritate præscribit, excepto officiali magistri militum, credo, ut vel illis aliquid Antiquitas cederet, qui videbantur pro Republ. bella tractare. Curtales etiam verberant, qui appellati sunt legibus, Minor senatus. In officio suo jus retinet singulare, et talibus, tantisque noscitur jubere, quos etiam provinciarum non audeant iudices in aliqua parte contemnere. Officium plane genitum, efficax, instructum, et tota animi firmitate prævalidum, qui sic peragent jussa, ut nullis morentur dilationibus imperata. Militia perfectis, tribunorum, et notariorum honorem tribuit, et milites suos illis exæquat, qui inter proceres mixti nostris conspectibus obscurant. Gratanter implemus, quæ ille constituit, cujus reverentia et nos ita constringimur, ut sine dubitatione faciamus, quæ illum decrevisse agnoscimus. Non immerito, quando palatium sua provisione sustentat, serviantibus nobis procurat annonas, humanitates quoque iudicibus ipsis facit. Legatos gentium veraces implet ordinationibus suis. Et licet aliæ dignitates habeant titulos præfinitos, ab ista totum pene geritur, quiddam in imperio nostro æquabili moderatione tractatur.

Hanc denique curam omnium pulcherrimam molem (quod prosperum nobis. utile Reipub. sit) ab u. indictione tuis humeris decenter imponimus, quam tu et ingenii virtute sustineas, et summa fide tractare contendas: quæ quantum diversis sollicitudinibus constringitur, tanto magis laudes amplissimas dignitas hæc triumphat. Et ideo tantum lumen gloriæ sit actionibus vestris, ut et in Palatio nostro fulgeat, et in provinciarum longinquitate reluceat. Par tibi sit cum potestate prudentia, conscientia tuæ quadrifaria virtus assideat. Tribunal tuum ideo iam excelsum factum esse noveris, ut locatus ibi, nil humile, abjectumque cogitares. Considera quid d. beas dicere, quod a tantis excipitur: Monumenta publica talia continent, quæ se legisse nullus erubescat. Præsul mirabilis partem non habet cum delictis, quia nisi aliquid egregium assidue fecerit, culpam vel otiosum incurrit. Nam si prædictus auctor sanctissimus recolatur, quoddam sacerdotium est, præfecturæ prætorianæ competenter agere dignitatem. Hactenus formula dignitatis.

Præcesserat Dextrum in ea præfectura sub Theodosio Magno Cynegius, de Christiana Republ. optime meritis, vir omni laude dignissimus, ex Hispania quoque oriundus, ut ex sepultura ejus colligi datur. De eo namque hæc habet Idatius in Fastis Consularibus: Theodosio iterum, et Cynegio eoss. defunctus est Cynegius præfectus Orientis in consulatu suo Constantinopoli. Hic universas provincias longi temporis tibi deceptas, in statum pristinum revocavit: et usque ad Ægyptum penetravit, et simulicra Gentium evertit. Unde cum magno fletu totius populi Civitatis, deductum est corpus ejus ad apostolos (duodecim apostolorum Ecclesiam Constantinopoli intellige) die xiv kalend. April. et post annum transtulit eum matrona ejus Achantia ad Hispanias pedestre. Vide quales in officio prætorio præfectus Orientis, ex sua patria antecessores Dexter habuerit. Sed ad præfationem Dextri redeamus.

Postquam domum rediit, etc. Hieronymus non solum clarum apud sæculum, Dextrum prædicat, quod ad natales, et præfecturam respicit, sed etiam Christi fidei deditum, quod ob scripturam Chronici dictum existimo, in qua bonam vitæ suæ partem transegisse se scribit, cum laude et admiratione hominum, quæ nunquam verecundia occupatus et modesta, si non cum laude citra pudoris notam, dixerit. Cæperat ipsum scribere a multis annis, cum in Oriente agebat, sed munium publicorum tædio

BIVARI COMMENTARIUS.

affectus domi tandem snæ apud Barcinonem se recepit, ubi finem eidem imposuit senex jam et confectæ ætatis.

Quo loco illud monuerim lectores, triplici ex capite gravitatem hujus Chronici in præsentī epistola commendari; si enim auctorem respiciamus, præfectus prætorio est Orientalis imperii, et secundas partes post Cæsarem habuit; et de tanto viro præsumendum est, nihil sub suo nomine in lucem edere duxisse, quod verum aut valde probabile non sit; nec enim fabulis, aut nugis vacasse credendus est, aut sponte decipere voluisse, quin potius nihil non purum, nihil non undecumque probatum et constans suo operi intexuisse. Si tempus quo contextum est expectetur, purissimum et defæcatisimum ex suis manibus prodisse judicandum est, ut pote non uno vel altero anno elaboratum, sed ut minimum totis quadraginta annis; quandoquidem si Hieronymus Dextrum suo Catalogo inseruit anno Christi 393, quo eum hortatu suo ad finem perduxit (de quo in Apologia satis diximus), sit ut per aliquot annos ante 393 esset ceceptum, ut illius saltim ex relatione amicorum Hieronymus habuisset notitiam. Cum autem ad annos Domini 430 perductum sit, quod ex ipso liquet, et Dexter in hac epistola fatetur, necessum est, ut post quadragesimum ab exordio finem acceperit. Ut ut sit, id nihilominus auctoris verbis est manifestum, cum dicat: *Totumque me converti ad ea studia, in quibus bonam meam vitæ partem transegi.* Tanto itaque tempore distulit huic opusculo supremam manum imponere, ut de cunctis tandem certior fieret, et nihil immaturum ex sua officina prodiret. Demum ii quibus Chronicon ipsum nuncupatum est, Hieronymus, et Orosius, magni illud esse momenti, et non vulgaris auctoritatis, convincunt; quippe cum tantis doctoribus dandum non esset quidpiam ea desitutum; quorum præsertim in hoc scribendi genere præcipuum erat iudicium et censura; nam Hieronymus itidem Chronicon Omnimodæ historiæ scripserat, et Orosius Hormestam suam Chronologico fere more de hortatu sancti Augustini vulgaverat.

Porro Omnimodam, etc. Jure Omnimodam nuncupat in qua profanam simul et ecclesiasticam historiam miscet; etenim martyrum triumphos, episcoporum sedium fundationes, successiones Romanorum antistitum, et synodales conventus imperatorum etiam seriem, bella, seditiones, tumultus, translationes dominiorum, viros utriusque status nobiles, seu notabiles, et infinita id generis diligenter simul ac brevissime depinxit, tametsi uberior et profusior sit in rebus Hispanis, præsertim ecclesiasticis enodandis, utpote quas cæteris exactius callebat; quod et alii ejus generis scriptores fecerunt; ut videre est apud Eusebium, qui de Latinis pauca tetigit, cum in Græcis multos fuerit, et Marcellinum qui a rebus Occidentalis imperii fere abstinuit, totus in annotandis progressibus Orientalis, cujus erat alumini occupatus; Victor Tunensis Africanam fere historiam secutus est, Idatius et Viclarensis Hispaniam; et tandem unusquisque amore patriæ nonnihil longius ducitur, quam cæterarum regionum. Qua de re consule quæ § 2 Apologiae dicta relinquimus.

Ab orbē condito, etc. A viris fide dignissimis Toletii existens accepi, codicem Dextri, qui in monasterio Cystæ multos annos fuit, quemque canonicus Toletanus Vergara fortuito apud librarium mercatorem inventum emerat, utramque Chronici partem habuisse, nec solum a nato Domino, sed etiam ab orbē condito ad usque Dextri tempora complexum fuisse: et hunc pridem D. Petri Pechæ Giennensis episcopi fuisse, et ad usum D. Laurentii de Padilla, Cæsarei historiographi: sed codex ille dispendio quoque nostro deperit. Codex Fuldensis, cujus copia fruimur, et ipse quoque a Fuldensi bibliotheca

A suffuratus (neque enim Fuldæ, sed Wormatiæ repertus est), priori parte Chronici carebat; cum tamen hanc epistolam nuncupatoriam, quæ necessario toti operi præfigenda erat, haberet; eo videlicet quod amanuensis (ut apparet) contentus fuit historiæ a nato Domino, et epistolam loco submotam ei affixit. Porro, quod ait Dexter, se deducere Omnimodam historiam ad annum Domini 430 et consulatum xiii Theodosii Junioris, veritati subnixum esse liquet, quandoquidem constat ex Fastis Onuphrii, et Annalibus cardinalis Baronii tom. V prædicium consulatum in ipsum 430 annum Domini incidisse, et quod in eo collegam habuerit Valentianum, tertium, etiam juniorem; quo nimirum synodus generalis Ephesina adversus Nestorium celebrata est, et magnus Aurelius Augustinus vitam cum morte commutavit. Cujus obitus cum Dexter non meminerit, par est credere, quod Chronicon absolverit ante 28 Augusti ejusdem anni, qua D. Augustinus mortuus est. Supplevit defectum ejus continuator M. Maximus, Chronicon suum incipiens a transitu Augustini.

Sancto presbytero Hieronymo, etc. Liquet hoc, testimonio ipsius Hieronymi, libro de Script. Eccles. ipsi Dextro, cujus cohortatione factus fuerat, dicato; Dexter (ait) Paciani, de quo supra dixi, filius, clarus apud sæculum, et Christi fidei deditus, sicut ad me Omnimodam historiam texuisse, quam necdum legi. Id vero ex relatione aliorum asseruit, nam a principio lucubrationem suam Dexter Hieronymo nuncupandam ordiebatur, quo nimirum libro sibi jam ab ipso dicato satisfaceret. Cæterum cum opus absolvit, et Bethleem misit, jam obierat in pace sanctus Doctor.

Tibi homini Hispano Lalætano, etc. Consonat Hugo episcopus Portugallensis, in epistola ad Mauricium Bracarensem, quam inter elogia auctoris dedimus. Bono nostro factum puta quod iterum Dexter librum dicaverit, nam ut id faceret multis locis auxit, locupletavitque ipsum; et ita aucto, locupletatoque nobis datum est frui. Qua in re de cæterum aliud Auctor consumpsit, ut ex his quæ ad calcem legimus, aperte colligitur: Cum hæc scriberem currebat annus Christi 440, etc.; quibus liquido constat, hæc verba scripta fuisse in revisione operis, cum eam iterum dicavit Paulo Orosio. Quid vero in causa fuerit, ut nihil gestorū addiderit anno 430, ad quem primum historiam protraxerat, et locupletatio non in annis, sed in rebus facta fuerit, explicatum a nobis est in Apologia § 2. Porro Lalætanium vocat Orosium, quod Tarraco ad veterem Lalætanium spectaret; Orosius vero esset Tarraconensis: quamquam nonnihil inter se differre Lalætanium et agros Tarraconenses, ex veteribus sciamus, nam Plinius lib. xiv Histor. Natural. cap. 6 de viciis Hispaniæ disserens: *Hispaniarum, ait, Lalætana copia nobilitantur, elegantia vero Tarraconensia*; et clarius lib. iii cap. 3: *Regio Cossetania, flumen Subi. Colonia Tarraco. Scipionum opus, sicut Carthago Pænorum. Regio Ilergetum, oppidum Subur, flumen Rubricatum a quo Lalætani.* Et Martialis lib. i epigrammate de *Loci Hispaniæ*, ad Lucianum amicum ad Hispanias revertentem ait,

Aprica repotes Tarraconis littora,
Tuanque Lalætanium.

Consentit Ptolemæus, qui in tabula secunda Europæ cap. 6 Tarraconem in Cossetanis, Barcinonem vero in Lalætanis ponit; quo auctore, quidquid Rubricatum flumen alluit (vulgo dicitur *Lobregat*) Lalætania dicebatur. Unde et Catalauniam dici nonnulli putant, e quibus Tarapha, Nebrissensis et Carolus Stephanus sunt.

Historiarum scriptori, etc. Teritur omnium manibus summa cum laude Pauli Orosii historia, quam

BIVARIII COMMENTARIUS.

angustana, *Fragmentum Chronici Dextri* vocaretur; **A** reverentia potest negotia sine appellatione finire. Ingressus Palatium nostrum consuetudine frequenter adorat, et tale officium morem videtur solvere, quod alios potuit accusare. Potestate igitur, nulla dignitas est æqualis. Vice sacra ubique judiciali. Nullus ei miles de forti sui auctoritate præseribit, excepto officiali magistri militum, credo, ut vel illis aliquid Antiquitas cedret, qui videbantur pro Republ. bella tractare. Curiales etiam verberat, qui appellati sunt legibus, Minor senatus. In officio suo jus retinet singulare, et talibus, tantisque noscitur jubere, quos etiam provinciarum non audeant iudices in aliqua parte contemnere. Officium plane genitum, efficax, instructum, et tota animi firmitate prævalidum, qui sic peragent jussa, ut nullis morentur dilationibus imperata. Militia perfunctis, tribunorum, et notariorum honorem tribuit, et milites suos illis excipiat, qui inter proceres mixti nostris conspectibus obscurant. Gratanter implemus, quæ ille constituit, cuius reverentia et nos ita constringimur, ut sine dubitatione faciamus, quæ illum decrevisse agnoscamus. Non immerito, quando palatium sua provisione sustentat, servientibus nobis procurat annonas, humanitates quoque iudicibus ipsis facit. Legatos gentium veraces implet ordinationibus suis. Et licet aliæ dignitates habeant titulos præfinitos, ab ista totum pene geritur, quidquid in imperio nostro æquabili moderatione tractatur.

Postquam ex Oriente, etc. Quanta fuerit præfecti prætorio dignitas, qua Dexter insignitus fuit, explicuit Cassiodorus lib. vi Epistol. Inquitens: Potestati præfecti prætorio nulla est dignitas æqualis: nimirum gerebat secundas partes post Cæsarem, præeratque disciplinæ publicæ emendandæ. Unde multos scimus ex ejusmodi præfectura ad imperii fastigium evectos fuisse, uti Vespasianum, Macrinum, Philippum, et alios. Romuli tempore præfectus prætorio is dicitur, qui prætorio præerat, nimirum cohortibus, et militibus prætorianis palatium principis defensantibus, quod Alciatus teste in Comment. de Verb. sign. Prætorium dicebatur, eo quod iuxta prætoris milites excubabant; Prætor vero quilibet militum princeps, Veteribus erat. Nonnuquam priscis illis temporibus ad bella prohibat contra hostes: sed ubi Romanorum opes creverunt, distincta fuere officia: et tunc qui ad tuendam principis salutem agebat excubias, Præfectus Vigilum, qui contra hostes imperium iubebat præfectus prætorio dicebatur. Additus postmodum est magister militum, qui perpetuo cum hostibus agebat, et a præfecto prætorio eo dissidebat, quod magistrorum equitum potestas legibus populi Rom. invecata erat, præfecti vero prætorio, imperatorum arbitrio. Sunt qui velint, apud veteres Francorum reges præfectos prætorio seu palatio fuisse eos, qui magistri domus, seu majores domus nuncupabantur, et utrorumque officium in idem recidere. Exstat in Codice Justiniani lib. 1 specialis titulus de officio præfecti prætorio Orientis, quod Dexter administravit, ubi lege 2 datur ei facultas generalia condendi statuta, quæ legibus Cæsareis non sint contraria, et durent quousque per Cæsarem abrogentur. Sed ut semel ejus potestatis, et officii celsitudo palam fiat, placet in Dextri gratiam hic inserere formulam, quæ præfecti prætorio ab imperatoribus dabatur, cum ad hujusmodi dignitatem jubebantur ascendere, prout a Cassiodoro ponitur lib. vi Variarum cap. 5, qui eam scribit, quo tempore erat eadem præfectura insignitus, ut ex prologo ipsarum lectionum Variarum constat, et ex lib. xi et xii, per multas epistolas.

FORMULA PRÆFECTI PRÆTORIO, SEU TITULUS EJUS OFFICII; IN QUO INDUCITUR IMPERATOR AD PRÆFECTUM LOQUEN-

Si honoris alicujus est origo laudabilis, si bonum initium sequentibus rebus potest dare præconium, tui auctore præfectura prætoriana gloriatur, qui et mundo prudentissimus, et Divinitati maxime probatur acceptus. Nam cum Pharaon rex Ægyptius de periculo iuxta famam inauditis somniis urgeretur, nec visionem tantam humanum posset revelare consilium, Joseph vir beatus inventus est, qui et futura veraciter prædiceret, et periclitanti populo prudentissima subveniret. Ipse primum hujus dignitatis insulas consecravit; ipse Carpentum reverendus ascendit, ad hoc gloriæ culmen evectus, ut per sapientiam conferret populis, quod prestare non potuerat potentia dominantis. Ab illo namque patriarcha: et nunc Pater appellatur Imperii, ipsum hodieque resonat vox præconis, instruens judicem, ne se patiatur esse dissimilem. Merito ut cui tanta potestas potuit dari, videretur semper similiter admoveri. Quædam enim huic dignitati, nobiscum jura communia sunt: Exhibet enim sine præscriptione longinquos, magna quantitate mulctat errantes, fœcum pro sua deliberatione distribuit, erectiones simili potestate largitur, vacantia bona proseribit, delicta provinciarum iudicium punit, verbo sententiam dicit. Quid est quod non habeat commissum, cuius est vel ipse et sermo iudicium? Pene est, ut leges possit condere, quando ejus

Hunc denique curarum omnium pulcherrimam molem (quod prosperum nobis, utile Reipub. sit) ab indicatione tuis humeris decenter imponimus, quam tu et ingenii virtute sustineras, et summa fide tractare contendas: quæ quantum diversis sollicitudinibus restringitur, tanto magis laudes amplissimas dignitas hæc triumphat. Et ideo tantum lumen gloriæ sit actionibus vestris, ut et in Palatio nos ro fulgeat, et in provinciarum longinquitate reluceat. Par tibi sit cum potestate prudens, conscientia tuæ quadrifaria virtus assideat. Tribunal tuum ideo iam excelsum factum esse noveris, ut locatus ibi, nil humile, abjectumque cogiteres. Considera quid d. bene dicere, quod a tantis excipitur: Monumenta publica Italia continent, quæ se legisse nullus erubescat. Præsul mirabilis partem non habet cum delictis, quia nisi aliquid egregium assidue fecerit, culpam vel otiosus incurrit. Nam si prædictus auctor sanctissimus recolatur, quoddam sacerdotium est, præfecturæ prætorianæ competenter agere dignitatem. Hactenus formula dignitatis.

Præcesserat Dextrum in ea præfectura sub Theodosio Magno (Cynegius, de Christiana Reipub. optime meritus, vir omni laude dignissimus, ex Hispania quoque oriundus, ut ex sepultura ejus colligi datur. De eo namque hæc habet Idatius in Fastis Consularibus: Theodosio iterum, et Cynegio cess. defunctus est Cynegius præfectus Orientis in consulatu suo Constantinopoli. Hic universas provincias longi temporis turb. deceptas, in statum pristinum revocavit: et usque ad Ægyptum penetravit, et simulæra Gentium evertit. Unde cum magno fletu totius populi Civitatis, deductum est corpus ejus ad apostolos (duodecim apostolorum Ecclesiam Constantinopolis intelligit) die xiv kalend. April. et post annum transtulit eum matrona ejus Achantia ad Hispaniam pedestre. Vide quales in officio prætorio præfectus Orientis, ex sua patria antecessores Dexter habuerit. Sed ad præfationem Dextri redeamus.

Postquam domum rediit, etc. Hieronymus non solum clarum apud sæculum, Dextrum prædicat, quod ad natales, et præfecturam respicit, sed etiam Christi fidei deditum, quod ob scripturam Chronici dictum existimo, in qua bonam vitæ suæ partem transegisse se scribit, cum laude et admiratione hominum, quæ inquam verecundia occupatus et modesta, si non cum laude citra pudoris notam, dixerit. Cæperat ipsum scribere a multis annis, cum in Oriente agebat, sed multum publicorum tædio

A. C. 1.
2.

Tribus pastoribus, qui fuerunt sancti, primum ostenditur.
Tres soles apparuerunt in Hispaniis in unum collecti.

A. R. 752.
753.

BIVARIi COMMENTARIUS.

disse in annum urbis 751. Ille vero anno sequenti, A id est, 752; sed ejusmodi annorum supputatio non ita constans est apud omnes, ut inde aliquid certi deducere valeamus; cum inter ipsos Ethnicos magna sit adhuc lis de assignandis annis conditæ Urbis. Ansonius (quod ipse Baronius notat) per viginti ut minimum annos discrepat a Varrone: quare prudenter admonet ipse, haud tuto, et certo posse Christianos a conditæ urbis tempore annos numerare. Miror tamen doctissimum virum hac in re a præscripta Catholicæ ac Romanæ Ecclesiæ supputatione descivisse; nam cum Romanum martyrologium die 25 Decemb. dilucide promat, natum Christum ab Urbe condita anno 752, ipse contendit natum præcedenti 751. Satis multo Dextri placitum sequemur, cui tabulæ Ecclesiasticæ consonant, et cui etiam Orosius subscribit, ejusdem cum Dextro antiquitatis, et gravitatis. Et certe si res ad unguem perpendatur, oppositum asserentes laborare in æquivoco convincentur. Unde hoc? Inde videlicet, quod anni Romæ conditæ non sunt supputandi ab initio Januarii, sed ab eo mense, et die, quo ipsa condita fuit, videlicet undecimo kalend. Maii, seu 21 die Aprilis (quod idem est) qua festum Pales Pastorum Deæ celebrari solitum fuit, ut ex vetustissimis auctoribus accipimus. Ovidius lib. iv Fastorum, de ea festivitate agens, dixit:

Apta dies legitur, qua incensa signet aratro;
Sacra Pales aderat, inde movetur opus.

Sic etiam docuit Dionysius Halicarnasæus: et Messala Corvinus lib. de sua progenie ad Augustum, *Ferunt, ait, undecimo kalendas Maias, Romulum Urbis fundamenta jecisse.* Pro eadem sententia auctor Chronologiæ in Historiam Livii in principio, refert Tullium, Plutarchum, et Solinum; et idem asserit Marianus lib. de Origine urbis Romæ, et Velcurio in Comment. ad lib. ii Titi Livii: *Dies, inquit, Romæ natalitius, quo condita cæpta est, habetur ad ii kal Maias.* Denique Propertius lib. iv hæc ait:

Urbi festus erat, dixere Palilia Patres;
Hic primus cœpit Mœnibus esse dies.

Hinc fit, ut consulatus Lentuli et Messalæ partem fuerit complexus anni Urbis conditæ 751, et partem etiam anni 752. Quando enim consulatum illi interunt die 1 Januarii, curtebat annus Urbis 751; sed a die 21 April. cœpit annus ab Urbe condita 752: quare cum Christus Dominus natus fuerit, non ipsis kalendis Januarii, initio consulatus prædictorum, sed ad finem anni id est, 25 Decembris sub eisdem consulibus, necessum est ut asseramus, id accidisse anno Romæ 752, ut Dexter asseverat. Et tamen per hoc non recedit a supputatione Varronis aientis consulatum Lentuli et Messalæ in annum Urbis 751 incidisse; id enim de exordio ejus intelligendum est, non de fine, cui jam luxerat novus Urbis annus.

Hoc semel monuisse sufficiat, nec oportebit deinceps immorari in supputatione annorum Urbis conditæ: cognito siquidem semel quod natalis Domini incidit in annum 752, facile cuivis anno Dominico suus ex latere respondens Urbis annus assignabitur, additis nimirum annis Romæ qui natalem Domini præcesserunt, ad annos Dominicos, de quibus fuerit quæstio: verbi gratia, si queratur, quis annus Romæ respondeat anno Christi 120? dicendum quod 871, qui coalescit ex dicto 120 Domini, et ex 751 Urbis qui præcesserunt ejus natalem. Et idem erit de reliquis.

2. *Tribus pastoribus*, etc. Duo hic Dexter affirmat, videlicet pastores, quibus puer Deus primum omnium ostensus est, fuisse sanctitate conspicuos; deinde quod ad numerum eorum spectat, fuisse tres, nec plures, nec pauciores. Horum prius facile sibi quisque persuadet, præclarum et singulare beneficium ob oculos versans, quod ipsis contulit Deus, dum participes eos fecit, præ ceteris totius mundi hominibus, gaudiorum suæ nativitatis; cujus nimirum et ipsi non fuerunt ingrati, immo vero reveri glorificaverunt, et laudarunt Deum in omnibus, quæ audierant, et viderant, sicut dictum est ad illos: quando ab angelo claritate Dei refulgente audire meruerunt: *Evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est Vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus.* Nam quod specialiter Vobis natus dictus est, idem videtur ac si angelus apertius diceret, primum inter omnes mortales vobis natus est, utpote quem priorem estis visuri et adoraturi.

Quod attinet ad numerum illorum, diserte cum Dextro consentit Beda, qui lib. de Locis Sanctis cap. 8, hæc ait: *Porro ad Orientem in Turre-Adæ, id est, gregis, mille passus a civitate Bethleem segregata est Ecclesia trium pastorum Divinæ nativitatis conscriptorum monumenta continens*, quibus et ternarium et sanctitatem pastorum profitetur, in quorum nimirum honorem Ecclesia erat ædificata. Utrumque vero sine hæsitacione asseverat, utpote de quibus utrumque eo loci et temporis, per majorem manus accepta traditio pronuntiabat. Ejus sine dubio conscius Dexter velut is qui in Oriente prætorio præfectus fuerat, tres hoc loco et sanctos pastores evangelicos fuisse scribit, videbaturque valde congruam rationi, ut tres dumtaxat pastores Verbum Patris, Spiritus sancti ope caro factum primi hominum adorarent, quo adoratores existerent sanctissima Trinitatis mysterii, sicut et in tribus Magis postmodum effectum suo loco videbimus. Porro de pastorum numero videndi sunt card. Baronius anno Domini i et Suarez tom. ii in 3 p. D. Th. q. 36, disp. 14, sect. 2.

A. C. 2. — 1. *Tres soles*, etc. Trinos soles sæpius antiqui viderunt; quinquies, ut minimum, de quibus Plinius lib. ii Hist. Nat. cap. 31 affirmat incidisse sub consulibus Sp. Posthumio, et Q. Mutio: Q. Martio, et M. Portio: M. Antonio, et P. Dolabella: M. Lepido, et L. Plancio: quibus subdit sextam trini solis apparitionem, *Et nostra, ait, ætas vidit Divo Claudio principe, consulatu ejus, Cornelio Orfito collega.* Hæc ultima incidit in annum Domini 52, qui Claudium et Orfitum consules habuit. Quæ autem Lepidum et Plancium vidit consules, initium Triumviratus ornavit, quando videlicet Cæsar sibi adjunxit M. Lepidum, et M. Antonium Reipublicæ constituendæ. Contigit vero quadraginta annis ante Christi Domini natalem, et Urbis conditæ 712, ut in Comment. Fastorum probat Onuphrius lib. ii. Sed quorsum hæc? scilicet ut discas, Plinium eo loco minime egisse de illa trini solis comparitione, quæ Christo recens nato in Hispaniis facta est; quandoquidem quædam ex recensitis ab eo longe sunt anteriores, cum ea quæ sub Plancio et Lepido contigit, recentior sit superioribus; et tamen per annos 40 adventum Domini præcesserit; quæ vero suo tempore accidit, Claudio et Orfito Coss., 52 annis posterior sit.

Agit nihilominus de tribus solibus apud Hispanias visis Adventus Domini tempore Julius Obsequens lib. de Prodigiiis cap. 128, et Doctor Angelicus 3 par., q. 36, art. 3, ad 3 arg., *Credibile est, inquit, etiam in aliis partibus mundi (et non solum in Oriente, ubi stella apparuit Magis) aliqua indicia nativitatis Christi apparuisse; sicut Romæ fluxit oleum, et in Hispania apparuerint tres soles paulatim in unum coeun-*

BIVARII COMMENTARIUS.

D. Augustino dicavit, et de qua inferius suo loco A consanguinitate utriusque agendum, præter ea quæ plura cum Dextro dicturi sumus: ubi de amicitia et in auctoris vita notata sunt.

INCIPIT CHRONICON.

A. C. 1. Lentulo et Messala consulibus, uno anno ante Augusti et Sylvani consulatum, Christus nascitur. A. R. 752.

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 1. — 1. *Lentulo et Messala*, etc. Scripturus Dexter Christianum chronicon, ab eo quod caput est supputationis Christiani temporis merito exorditur, nimirum a Christi nativitate secundum carnem: eam vero probe notat tum ex consulibus, qui populo Romano præerant, tum etiam ex anno urbis conditæ decurrente. Id quod S. Augustinus necessarium esse monuit lib. II de Doctr. Christ. cap. 28, inquit: *Per consulum nomina multa sæpe queruntur; et ignorantia consulatus, quo natus est Dominus, nonnullos coegit errare.*

Sæpe quidem valideque torsit doctorum ingenia hæc difficultas; quibusdam æstimantibus natum Dominum fuisse Augusto XIII et Sylvano coss. quos ducit Epiphanius in Panari hæresi 51 et amplectuntur ex recentioribus Panvinus in Com. Fast. lib. II et Joannes Mariana lib. IV Histor. Hisp. cap. 1. Aliis autem asserentibus, ortum sub consulatu Sabini et Rufini, quod tuetur Severus lib. II Histor.: nonnullis denique nihil horum probantibus, sed quod nativitas Domini inciderit in consulatum Lentuli et Messalæ, quod primus hactenus credebatur docuisse Cassiodorus in Chronico, quem postea secuti sunt Marianus Scotus insignis chronographus, et Cuspinianus in notis ad Cassiodorum. Et huic sententiæ subscripsit cardinalis Baronius in Apparatu ad suos Annales. Eccles. tum quod consonantior appareat Evangelio Lucæ, tum quia ad Cassiodorum sequendum illud suadet, quod homo Romanus esset, omni litterarum genere excultissimus, et in his apprime versatus, ut qui non tantum de Fastis consularibus, sed etiam de computo Paschali libellum concriperit, magna adhibita consideratione.

Quod Lucæ Evangelio magis hæc sententia coaptetur, inde deducitur, quod ipso auctore cap. III Christus Dominus venerit ad baptismum anno XV imperii Tiberii Cæsaris, existens annorum XXX, qui videlicet Tiberii annus consules habuit duos geminos, Rubellium et Rufinum. Si autem ab his coss. et anno Cæsaris: sursum ascendendo XXX consulatus enumeres in Fastis, qui apud Cassiodorum et Onuphrium reperiuntur, pervenies ad consulatum Cornelii Lentuli et Valerii Messalæ; atque in eo accidisse Christi nativitate certum erit: totidem siquidem consulatus, nec plus, nec minus, inter hos et illos Coss. reperiuntur. Loquimur vero de Ordinariis, qui quolibet ineunte anno eligebantur, non de Suffectis, qui scilicet in locum aliorum infra annum sufficiebantur, in ea dumtaxat anni parte, quæ deerat gubernaturi.

Hoc etiam ex olympiadum supputatione, quæ potissima inter Græcos erat, deducitur, annus siquidem XV Tiberii, Eusebio teste lib. II de Præpar. Evang. cap. 3, fuit quartus et ultimus olympiadis CCI; ab hoc vero usque ad secundum olympiadis CXCIV quo Lentulus et Messala consulatum inierunt, inclusive intersunt septem integræ olympiades, quæ cum quælibet sit quadriennia, viginti octo annos faciunt; quibus si addas duos alios olympiadis CXCIV, ascen-

dent ad XXX annos quos inquirimus: et consequenter asseremus Christum Dominum baptizatum initio anni quarti olympiadis CCI, et natum in fine secundi olympiadis CXCIV, nimirum in ultimo mense anni, et in extremis ipsis diebus, id est 25 Decembris, Lentulo et Messala coss. Cæterum omnimoda hujus veritatis elucidatio deducenda est ex vero sensu illorum verborum S. Evangelistæ, *Erat Jesus incipiens, quasi annorum XXX*, aut enim sensum reddunt, lere explevisse jam XXX paulo minus, aut incepisse dumtaxat XXX, aut explevisse XXX et incepisse XXXI. Nam in primo sensu nativitas incidisse dicenda est in consulatum Augusti XIII et Sylvani, in sequenti in consulatum Sabini et Rufini et in ultimo tandem in consulatum Lentuli et Messalæ; sed quoniam ea verba Lucæ inferius ad annum Christi XXXI examinanda nobis ad unguem sunt, ne actum iterum agamus, illuc lectorem remittimus: interim affirmantes, multo cæteris certiores esse postremum.

Mira proinde assertio Dextri judicari debet, qui ortum Domini Jesu sub Lentulo et Messala coss. annotavit. Verum ex Dextro potius stabiliri debet Cassiodorus, quem laudat, et amplectitur Baronius, quam ex Cassiodoro Dexter, utpote qui per 60 et amplius annos illum superavit: floruit namque Cassiodorus anno Domini 500. Dexter autem scripsit 450; quo fiet, ut Dexter primus omnium, quorum existent opera, assertum de natali Domini sub Messala et Lentulo in lucem produxerit: nec minori quam Cassiodorus laude dignus, et auctoritate suffultus; ut ad eum quoque sequendum persuadeat, quod Romanus educatione et officiis fuerit, omni litterarum genere excultissimus, et in his præcipue bonam vitæ suæ partem insumpserit. Quas, quærso, Deo grates acturus esset card. Baronius, si Dexter sibi daretur frui, qui caput suæ Chronologiæ tam luculenter confirmat? Nec causeris cum apud ipsum legis natum Dominum, Lentulo et Messalino coss.; nam utroque vocari nomine cardinalis ipse fateatur in Apparatu sub titulo, *De anno, quo natus est Christus*. Cassiodorus Messalam nuncupat sicut Dexter: et ob corporis pusillitatem forsitan ab aliquibus Messalinus dici cœpit. Fuerat ante XXII annos Messala consul cum Augusto III, anno quo Actiaca memorabilis contigit pugna; sed an unus et idem fuerit cum collega Lentuli, mihi hactenus incompertum. Et hæc de consulatu sub quo natus est Dominus dicta sufficiant. Ubi quod addit Dexter: *Uno anno ante Augusti et Sylvani consulatum*, non ita accipias, quasi velit, anno integro ante illorum Fastos, id accidisse; sed mens illius est, ortum Domini non accidisse eodem anno, quo Augustus XIII cum Sylvano collega inivit consulatum; sed superiori, Lentuli et Messalæ Fastis insigni: nimirum die 25 Decembris ad calcem consulatus ipsorum.

Anno Romæ 752. Hactenus quibus consulibus Christus natus fuerit egimus, sed quoto anno at urbe condita id acciderit, nunc exquirendum. Hoc uno a Dextro Baronius dissentit. Cum hic credat consulatum sæpe dictorum Lentuli et Messalæ inci-

A. C. 1.
2.

Tribus pastoribus, qui fuerunt sancti, primum ostenditur.
Tres soles apparuerunt in Hispaniis in unum collecti.

A. R. 752.
753.

BIVARII COMMENTARIUS.

disse in annum urbis 751. Ille vero anno sequenti, A id est, 752; sed ejusmodi annorum supputatio non ita constans est apud omnes, ut inde aliquid certi deducere valeamus; cum inter ipsos Ethnicos magna sit adhuc lis de assignandis annis conditæ Urbis. Ansonius (quod ipse Baronius notat) per viginti ut minimum annos discrepat a Varrone: quare prudenter admonet ipse, laud tuto, et certo posse Christianos a conditæ urbis tempore annos numerare. Miror tamen doctissimum virum hac in re a præscripta Catholicæ ac Romanæ Ecclesiæ supputatione descivisse; nam cum Romanum martyrologium die 25 Decemb. dilucide promat, natum Christum ab Urbe condita anno 752, ipse contendit natum præcedenti 751. Satis multo Dextri placitum sequemur, cui tabulæ Ecclesiasticæ consonant, et cui etiam Orosius subscribit, ejusdem cum Dextro antiquitatis, et gravitatis. Et certe si res ad unguem pendatur, oppositum asserentes laborare in æquivoco convincuntur. Unde hoc? Inde videlicet, quod anni Romæ conditæ non sunt supputandi ab initio Januarii, sed ab eo mense, et die, quo ipsa condita fuit, videlicet undecimo kalend. Maii, seu 21 die Aprilis (quod idem est) qua festum Pales Pastorum Dæ celebrari solitum fuit, ut ex vetustissimis auctoribus accipimus. Ovidius lib. iv Fastorum, de ea festivitate agens, dixit:

Apta dies legitur, qua inenia signet aratro;
Sacra Pales aderat, inde movetur opus.

Sic etiam docuit Dionysius Halicarnasæus: et Messala Corvinus lib. de sua progenie ad Augustum, *Ferunt, ait, undecimo kalendas Maias, Romulum Urbis fundamenta jecisse.* Pro eadem sententia auctor Chronologiæ in Historiam Livii in principio, refert Tullium, Plutarchum, et Solinum; et idem assertit Marlianus lib. de Origine urbis Romæ, et Velcurio in Comment. ad lib. ii Titi Livii: *Dies, inquit, Romæ natalitius, quo condita cæpta est, habetur ad ii kal. Maias.* Denique Propertius lib. iv hæc ait:

Urbi festus erat, dixere Palilia Patres;
Hic primus cœpit Mœnibus esse dies.

Hinc fit, ut consulatus Lentuli et Messalæ partem fuerit complexus anni Urbis conditæ 751, et partem etiam anni 752. Quando enim consulatum illi inierunt die i Januarii, cur ebat annus Urbis 751; sed a die 21 April. cœpit annus ab Urbe condita 752; quare cum Christus Dominus natus fuerit, non ipsis kalendis Januarii, initio consulatus prædictorum, sed ad finem anni id est, 25 Decembris sub eisdem consulibus, necessum est ut asseramus, id accidisse anno Romæ 752, ut Dexter asseverat. Et tamen per hoc non recedit a supputatione Varronis aientis consulatum Lentuli et Messalæ in annum Urbis 751 incidisse; id enim de exordio ejus intelligendum est, non de fine, cui jam luxerat novus Urbis annus.

Hoc semel monuisse sufficiat, nec oportebit deinceps immorari in supputatione annorum Urbis conditæ: cognito siquidem semel quod natalis Domini incidit in annum 752, facile cuivis anno Dominico suus ex latere respondens Urbis annus assignabitur, additis nimirum annis Romæ qui natalem Domini præcesserunt, ad annos Dominicos, de quibus fuerit quæstio: verbi gratia, si quærat, quis annus Romæ respondeat anno Christi 120? dicendum quod 871, qui coalescit ex dicto 120 Domini, et ex 751 Urbis qui præcesserunt ejus natalem. Et idem erit de reliquis.

2. *Tribus pastoribus, etc.* Duo hic Dexter affirmat, videlicet pastores, quibus puer Deus primum omnium ostensus est, fuisse sanctitate conspicuos; deinde quod ad numerum eorum spectat, fuisse tres, nec plures, nec pauciores. Horum prius facile sibi quisque persuadet, præclarum et singulare beneficium ob oculos versans, quod ipsis contulit Deus, dum participes eos fecit, præ ceteris totius mundi hominibus, gaudiorum suæ nativitatis; cujus nimirum et ipsi non fuerunt ingrati, immo vero reveri glorificaverunt, et laudarunt Deum in omnibus, quæ audierant, et viderant, sicut dictum est ad illos: quando ab angelo claritate Dei refulgente audire meruerunt: *Evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus.* Nam quod specialiter vobis natus dictus est, idem videtur ac si angelus apertius diceret, primum inter omnes mortales vobis natus est, utpote quem priorem estis visuri et adoraturi.

Quod attinet ad numerum illorum, diserte cum Dextro consentit Beda, qui lib. de Locis Sanctis cap. 8, hæc ait: *Porro ad Orientem in Turre-Ader, id est, gregis, mille passus a civitate Bethleem segregata est Ecclesia trium pastorum Divinæ nativitatis consociorum monumenta continens, quibus et ternarium et sanctitatem pastorum profitetur, in quorum nimirum honorem Ecclesia erat ædificata. Utrumque vero sine hesitatione asseverat, utpote de quibus utrumque eo loci et temporis, per majorum manus accepta traditio pronuntiabat. Ejus sine dubio conscius Dexter velut is qui in Oriente prætorio præfectus fuerat, tres hoc loco et sanctos pastores evangelicos fuisse scribit, videbaturque valde congruè rationi, ut tres dumtaxat pastores Verbum Patris, Spiritus sancti ope caro factum primi hominum adorarent, quo adoratores existerent sanctissimæ Trinitatis mysterii, sicut et in tribus Magis postmodum effectum suo loco videbimus. Porro de pastorum numero videndi sunt card. Baronius anno Domini i et Suarez tom. ii in 3 p. D. Th. q. 36, disp. 14, sect. 2.*

A. C. 2. — 1. *Tres soles, etc.* Trinos soles sæpius antiqui viderunt; quinque, ut minimum, de quibus Plinius lib. ii Hist. Nat. cap. 31 affirmat incidisse sub consulibus Sp. Posthumio, et Q. Murtio: Q. Martio, et M. Portio: M. Antonio, et P. Dolabella: M. Lepido, et L. Plauco: quibus subdit sextam trini solis apparitionem, *Et nostra, ait, ætas vidit Divo Claudio principe, consulatu ejus, Cornelio Orfito collega.* Hæc ultima incidit in annum Domini 52, qui Claudium et Orfitum consules habuit. Quæ autem Lepidum et Plancium vidit consules, initium Triumviratus ornavit, quando videlicet Caesar sibi adjunxit M. Lepidum, et M. Antonium Reipublicæ constituendæ. Contigit vero quadraginta annis ante Christi Domini natalem, et Urbis conditæ 712, ut in Comment. Fastorum probat Onuphrius lib. ii. Sed quorsum hæc? scilicet ut discas, Plinium eo loco minime egisse de illa trini solis compartitione, quæ Christo recens nato in Hispaniis facta est; quandoquidem quædam ex recensitis ab eo longe sunt anteriores, cum ea quæ sub Plancio et Lepido coss. contigit, recentior sit superioribus, et tamen per annos 40 adventum Domini præcesserit; quæ vero suo tempore accidit, Claudio et Orfito Coss., 52 annis posterior sit.

Agit nihilominus de tribus solibus apud Hispaniis visis Adventus Domini tempore Julius Obsequens lib. de Prodigis cap. 128, et Doctor Angelicus 3 par., q. 36, art. 3, ad 3 arg., *Credibile est, inquit, etiam in aliis partibus mundi (et non solum in Oriente, ubi stella apparuit Magis) aliqua indicia nativitatis Christi apparuisse; sicut Romæ fluxit oleum, et in Hispania apparuerunt tres soles paulatim in unum coeun-*

A. C. 2.

Augustus Tiberium et Agrippam in filios adoptat.

A. R. 753.

Judas Galilæus Judæos ad rebellandum in Romam, cohortatur.

3. Herodes universos in Bethleemica regione pueros necat.

754.

BIVARI COMMENTARIUS.

tes. Certe inter cætera mundi climata, Romæ præcipue, et in Hispaniis, natalis Domini apparere clara prognostica congruum fuit, quandoquidem utrobique potissime fides natis Dei elucere postmodum debebat. Præcesserat quidem Romæ fons olei, qui in Transiberina taberna meritoria repente erupit, et unius diei spatio fluxit-e dicitur, anno tertio Triumviratus, et ante Christi nativitatem 37, ut Orsius noster testatur lib. vi cap. 19, quem Baronius sequitur; tres autem soles in Hispania visi, Deum in carne recens natum demonstrabant, utpote qui altero ab ejus Nativitate anno, testimonio Dextri apparuerint: cui in hac re fides adhibenda est, eo vel maxime quod rebus Hispaniis annotandis ante omnes incubuit, et illi in hac parte nemo reluctetur.

Obiter monerim hujusmodi apparitionem meteorologicam, absque speciali miraculo potuisse contingere, quamquam eo temporis non sine magui ratione mysterii factam credamus. Nihil enim aliud sunt duo illi soles collaterales ejus, qui in medio est, quam imagines veri solis inter eas existentis, quæ tamquam in speculo, in nube apparent: quapropter a Græcis paralleli nuncupantur, id est, suis imagines. Oportet autem ut nubes ferida sit subtilis, regulari, uniformis, spissa, ter-a, ac fulgens instar speculi; tunc enim lumen solis in ea fortiter refringitur, ipsa vero quasi speculum perfectum ac sanum præbet nobis videndum non solum colorem luminis, sed etiam solis ipsius figuram. Qua de re Aristoteles egit lib. III Meteororum, et nos cum ipso in Disceptationibus nostris physiologicis. Addit Plinius, plures simul quam tres nunquam visos, nimirum quia duo dumtaxat latera habet verus sol, quæ speculo ipsi serviant. Cæterum quod Dexter adjectit, in unum collecti, vel quod D. Thomas dixit, paulatim in unum coeuntes, eo tendit, ut doceat, duos e latere veri Solis astantes evanescere, ipso nihilominus perseverante.

2. *Augustus Tiberium, etc.* Existimat card. Baronius adoptionem Tiberii incidisse in annum Christi sextum, moveturque testimonio Valerii Paterni; Dexter tamen hoc secundo accidisse contendit; habetque in sui favorem Eusebium in Chronico, qui ad annum Domini præsentem hæc scribit: *Anno Domini 2, Augustus Tiberium et Agrippam in filios adoptat*; a quo Dexter ea verba mutuatus fuisse videtur. Cum vero Tiberius filius Augusti Caesaris non esset, sed privignus, nimirum filius Julæ Augustæ uxoris suæ: ex alio marito, et Germanicus Cæsar potissimum jus ad sceptrum haberet, improbis uxoris precibus Tiberium in filium cooptavit, ut defectu Germanici in imperio succederet; sed factum est ut Germanicus Cæsar, dum præfecturam Orientis administrat, Pisonis dolo vita orbatus sit, et Tiberius in ejus locum successit. Tiberius igitur et Agrippa in filios adoptati ab Augusto, in palatio educati fuerunt, tamquam filii; sed Agrippa varia fuit fortuna; eam siquidem Tiberius multos annos carceri mancipatum tenuit, quod illi mortem, Caio vero nepoti vitam et regnum publice fuerit increpatum. Cæterum post mortem Tiberii non solum a vinentis liber educitur, verum et ad regnum Judæorum evehitur ab eodem Caio, qui jam in imperio successerat Tiberio. Qua de re multis egit Josephus in lib. Antiq. Judaicarum.

3. *Judas Galilæus, etc.* Hæc quoque Eusebius testatur in Chronico: *Anno, inquit, Domini 2, Judas Galilæus ad rebellandum Judæos, ne acciperent solvere tributa Romanis cohortatur.* Inde alii auctores acceperunt, ut Vincentius Belvacensis in Speculo Hist. lib. vi, cap. 98. In eo Judæorum convento, in

A quo Apostoli cau-am dicere jussi sunt, eruditissimus pariter ac sanctissimus Gamaliel (apud Lucam Actor. v) hæc Judæ Galilæi rebellionem retulit, postquam de defensione et casu Theodæ dixerat, inquit: *Post hunc existit Judas Galilæus, in diebus professionis, et avertit populum post se, et ipse periit, et omnes quotquot consenserunt ei, et dispersi sunt.* Ocasione quousq. quem Augustus a Judæis exigebat, commotus Judas, populum ad defectionem commovit, prædicans non licere genti Israelitæ censum cuiquam pendere, sed soli Deo. Rei gestæ seriem describit Josephus lib. xviii Antiquit. cap. 1: *Existit (ait ille) quidam Judas Gaulanites, ortus ex oppido Gamla qui adjuncto sibi Pharisæo Sadoch, sollicitavit ad defectionem populum, censum nihil aliud esse, quam manifestam servitutis professionem dictitans; et universam gentem ad vindicandum libertatem adhortans. Accipiuntur hæc pronis vulgi, ita ut accenderentur ad audendum aliquid; atque ita dici vix potest, quantum kiriri totam gentem conturbaverint, dum omnia miscet cædibus et latrocinis; præterea quædem propugnandæ libertatis publicæ; revera privatorum lucrorum studio.* Hæc ille, qui tamen a vero abfuit, dum post Judæ defectionem, Theodam rebellasæ contendit, in quo eum recte notat Baronius anno 1 Domini, eum oppositum constet Gamalielis testimonio Actor. v, nisi quod postea ad annum Domini 34 Josephum sui oblitus defendere conatus est.

Cæterum de anno quo hæc Judæ defectio contigit, non parva lis est. Josephus citato loco, et lib. II de bello Jud. cap. 7, affirmat accidisse, non quidem sub Herodis regno, immo nec sub filii ejus Archelai, sed post utriusque obitum, novem saltem post annos ab Herodis interitu. Fallitur tamen vehementer, cum ex Evangelistarum narratione constat in diebus professionis accidisse: celeberrima autem professio tunc fuit, quando s. b. Augusto Cæsare, et præside Syriæ Cyrino, ibant omnes ut profiterentur, singuli in suam civitatem, ut unusquisque suum censum solveret; unde Judas occasionem descedendi arripuit. Pagninus loco illius verbi *In diebus professionis, vertit In diebus descriptionis*, illius sane qua factum est, ut ad unius hominis edictum, describeretur universus orbis. Intulit inde Baronius, tam in apparatu quam in tomo I Annual., defecisse Judam primo Domini anno, eo quod tunc descriptio illa orbis facta est. Sed Dexter et Eusebius ad annum secundum eam defectionem rejiciunt: quod sane creditibilis est tum ob eorum auctoritatem, tum quia aliquid tempus necessario Judas insumeret in defectione prædicanda, et in perpetrandis tot cædibus ac latrocinis, quot Josephus supra retulit.

A. C. 3.—1. *Herodes, etc.* Perantiqua sane inter Doctores controversia fuit de anno Bethleemici Infanticidii; quibusdam aientibus post annum et dimidium a nativitate Joannis, seu quod idem est, anno transacto ab ortu Salvatoris, accidisse; quod sequitur Nicephorus lib. I. hist. cap. 14, nonnullis vero affirmantibus anno ipso primo Dominicæ infantis fuisse perpetratum, quod moxi ex recentioribus se deducere autumant ex Augustino, Chrysostomo, et aliis Patribus, et Baronius ad Suarez viriliter propugnant. In quorum favorem illud præcipue facit, quod post adorationem Magorum, quæ die festo ejusdem anni accidit, subsequenter ait Matthæus: *Tunc Herodes videns, quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros, etc.*; quod si tunc id factum fuit, eodem videtur anno accidisse. Ab his omnibus recedit longe Dexter, ad annum Christi tertium eadem Innocentium rejiciens Auct. Baro-

- A. C. 9. Tiberius Cæsar Dalmatas, Salmatasque Romanis subjicit.
 12. Christus puer in medio Doctorum disputat.
 14. Augustus cum Tiberio filio censum hoc anno agit.
 15. Defectio solis. Et Augustus annis LXXVI moritur.

A. R. 760.
 763.
 765.
 766.

Tiberius Julius D. Augusti filius, Dominus noster Cæsar Augustus, Germanici frater,
 III imperator.

BIVARII COMMENTARIUS.†

latus Asinii in annum Urbis 747 ut placet Cassiodoro, sexennio ante Christi natalem, sociumque habuit C. Martium. Sed quoniam sua ætate Cicero flumen novum eloquentiæ floruerat, et Asinius ab ejus nitore et jucunditate tantum aberat, ut videri posset saculo prior; effectum est, ut ejus filius Asinius Gallus, vir etiam consularis, librum scripserit de comparatione patris cum Cicerone, ubi Pollionem Ciceroni prætulit; contra quem in defensionem Ciceronis Cl. Cæsar defensorium edidit, ut Suetonius in Claudio refert, de quo etiam Cælius Rhodiginus in suis lect. antiqu. De Asinio hæc habet Eusebius in chronico: Anno Domini 6, Asinius Pollio orator, et consularis, qui de Dalmatis triumphaverat, octogesimo ætatis suæ anno, in villa Tusculana moritur. Quod autem, inquit, de Dalmatis triumphasse, non obest Tiberii triumpho, de quo statim agendum est; Asinius siquidem multo ante de eis triumphum egerat, sed rebellantes Tiberius compevit, et iterum subjugavit.

A. C. 9. Tiberius, etc. Eisdem fere verbis utitur Eusebius in Chronico: Anno Domini 9, Tiberius Cæsar Dalmatas, Sarmatasque in Romanam redigit potestatem. Dalmatæ inter cæteras gentes postremæ fuerunt, quas Octavianus Augustus Romano subjecit imperio. Ili quidem tametsi auspiciis Augusti redacti in provincias sunt, Duce tamen Tiberio Cæsare, successore jam declarato, id effectum est. Qua de re agunt Plutarchus, Suetonius, D. O. Florus, et cæteri Romanarum rerum scriptores. Est vero Dalmatia Illyrici pars, e qua Magnus Hieronymus prodiit, in oppido Strigonio natus. De ea Plinius lib. iv, cap. 25. Subest nunc Venetorum imperio, et olim sub Nerone Cæsare auro abundavit, ita ut unus ejus dumtaxat alveus singulis diebus quinquagenas libras funderet, ut auctor est ipse Plinius lib. xxxiii, cap. 4.

Sarmatarum regio latissime patebat, ab ipsis nimirum Germaniæ finibus, et amne Vistula, in Hircaniam usque protensa: nunc Croatia dicitur. Ab efferratissimis incolebatur hominibus, qui partim in montibus et saltibus degebant, partim palustribus domibus utebantur. Scribit Plinius lib. xxii, cap. 4, eadem formæ gratia, ritusque perpetui, corpora sua quarundam herbarum succis pingere solitos (quod ævo quoque nostro Americis in usu fuit), et quod, ut plurimum, alebantur pulve confecto ex cruda nulli farina, equino lacte, vel sanguine admisto. Consule de eis Strabonem et Ptolemæum.

A. C. 12. Christus, etc. In hoc articulo nullum Christianorum fas est dubitare, cum D. Lucas conceptis verbis id asseveret, cap. ii: Cum factus esset Jesus annorum duodecim, ascendit illis Hierosolymam, etc. Et factum est post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio Doctorum, audientem illos, et interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia et responsis ejus. Quocirca manifestus error irrepsit illustrationi Chronici Eusebii, dum in margine apponitur annus undecimus Domini, cum fide constet ejusmodi disputationem anno ejus 12 accidisse.

Illud obiter moneam, cum Christus Dominus duodennis super cathedram depingitur, id ex pietate vulgari ortum duxisse; alias tunc temporis minime Doctorem se gessit, sed Disputatorem: ut bene notat Dexter, qui non asserit, eum pharisæos docuisse, sed in medio illorum disputasse: et Evangelista dixit, Audientem illos, et interrogantem eos:

et inter disputandum, responsa dedisse, super quibus illi obstupere; Stupebant autem omnes, qui eum audiebant super prudentia et responsis ejus. Itaque accessit primum tentando, et interrogando, quod disputantis munus est; deinde requisitus a Doctoribus de difficilibus Legis et Prophetarum testimoniis, tam mira in medio positus dedit responsa, ut audientes in stuporem verteret. Unde S. Alredus, abbas Riæ Vallis, Sancti P. Bernardi discipulus, in homilia super eadem historia (exstat inter opera Bernardi) dixit: Merito igitur post triduum invenitur in templo in medio Doctorum, primum audiens, et interrogans, deinde sacratissima mysteria prodens. Duta est hæc pueris et adolescentibus humilitatis et reverentiæ forma, ut in medio seniorum taceant, et audiant, interrogent et discant.

ANNO 14. Augustus, etc. Ita Eusebius in Chronico: Anno Domini 14 Augustus cum Tiberio filio censum Romæ agens, invenit hominum nonagies trecenta, et septuaginta millia. Mos fuit Romanis quolibet lustro censum agere; immo, ut Varro auctor est, lustrum a luendo, id est, solvendo, dictum fuit spatium quinque annorum, quod quinto quoque anno vectigalia per censors locati persolvebantur, et a civibus tributa conferebantur. Plinius lib. ii cap. 47 dicit, lustrum initium esse Caniculæ ortum cujusvis intercalaris anni, et ita lustrum non explebat quinquennium, sed quinto quoque anno incipiente census agebatur. Quocirca iste de quo nunc Dexter cum Eusebio tractat, non fuit usualis ille, qui quinto quoque anno agi solitus erat, vectigalium repetendorum gratia, sed peculiaris et novus, quippe cum ab anno primo Christi quo census actus constat, ab eodem Augusto sub praside Syriæ Quirino ad hunc 14 elapsa fuerint tria lustra, seu tres anni intercalares cum senisse, et ita initio 5 et 9 et 13 census agi oportuit. Erit igitur census iste extra numerum cæterorum, ac per hoc dignus peculiari animadversione: eo vel maxime quod specialiter Romæ factus dicitur, et non in universo terrarum orbe: et ibi reperta tot hominum capita quot referuntur ab Eusebio, videlicet 33,300,000, hoc est triginta tres myriades, et trecenta millia hominum, quod omnem fere credulitatem superat. Prudenter abstinuit a numero Dexter.

A. C. 15. — 1. Defectio, etc. Utrumque hoc anno accidisse, præter Dextrum, Eusebius in Chronico affirmat: et quod Augustus obierit ætatis suæ anno 76. Obiit autem Attellæ (nunc Nola) in Campania, inde in Campum Martium urbis translatus. Sunt qui asserant, quod supremum agens diem, jactaverit se urbem relinquere marmoream, quam lateritiam invenerat. De Augusti gestis consulendi sunt Suetonius, Tacitus, Plutarchus, Dio, et cæteri Romanarum rerum scriptores.

2. Tiberius, etc. Codex Dextri excusus Cæsaraugustæ corrupte habebat. Tiberius Julius Divi Augusti filius. D. N. Cæsar Aug. Germ. et frater in Impera. cum omnino legendum sit Germanici frater in imperator. Onuphrius in Fastis habet: Tiberius Julius Divi Augusti filius. Divi N. Cæs. Aug. Germanicus in populi Romani imperator. Sed explicet ipse quid sibi velit, ille casus secundus, Divi N. Cæs. Cæterum an Germanicus, an vero Germanici frater dici oporteat, mihi Dextri lectio arridet, nam unde Germanicus dici poterit, nisi forsitan in memoriam defuncti Cæsaris non video.

A. C. 6. Herodes morbo intercuti, et scatens vermibus, periit.

A. R. 757.

Asinius Pollio vir consularis, et orator, octoginta major obiit.

BIVARII COMMENTARIUS.

illi non palam sed clanculo reversi sint. Quare menses aliquot transisse necessum est, ut Herodes tædio tandem ac desperatione victus, se illum judicaret, et mitteret qui quæreret Magos et puerum. Quo loci illa mihi, quæ nunc occurrit, ratio vehementer arridet, nimirum quod cum monuit angelus in somnis Josephum, ut puerum et matrem in Ægyptum portaret, eam intulit secessus causam: *Futurum est enim, ut Herodes quærat Puerum ad perdendum eum.* Prius ergo Puerum quæsit, si forte eum apprehendere et perdere posset, quam mittens occideret omnes pueros qui erant in Bethleem et in omnibus finibus ejus. Multa siquidem deliberatione opus erat, ut in tantam stragem abduceretur. Non enim credibile est tam crudelem et generalem necem decrevisse, quin prius mittens semel et iterum solum perquireret novi Regis ortum, et perditionem; et ita tandem spe sua frustratus, cum multos esse pueros inibi reperiret, et de omnibus par esset ratio dubitandi, quia de nullo suspicari plus posset quam de cæteris; desperans aliter id fieri posse quod quærebat, bimulos omnes occidere decrevit; non solum in Bethleem, sed etiam in omnibus finibus ejus: et necdum quiescens, suummet filium bimulum occidit. Itaque in variis Pueri inquisitionibus, quæ decretum illius stragis præcesserunt, non mirum si temporis bona pars insumpta fuit: præsertim quia facile existimare posset, toto ejus infantie tempore, nullum imminere rebellandi periculum, cum nec vires Puero sufficerent, nec opes, et consælatorum turba præsto essent; biennio autem exacto, ne longius protelaretur negotium, decreverit Puerum neci dare.

Omitto dicere, quot et quantis occupationibus regia cura distendi potuerit, et per plurimos alios dies, ab illa intentione vel averti omnino, vel impediri. Quæ sunt Augustini verba lib. II de Consensu Evang. cap. 11. Addunt alii, Herodem eo temporis spatio Romam petiisse; sed refragare eis Josephum lib. XVI Antiquit. cap. 7, 8 et 9, contendit Baronius, quod bis dumtaxat Romam Herodem concessisse affirmet, semel accusaturum filios coram Cæsare, Olympiade 192, quæ præcessit Christi nativitate, et iterum multo tempore post. Nihilominus D. Thomas citato loco q. 36 approbat quod multi dicunt, quod Herodes interim accusatus Romam ierit; et certe qui id negant, solum nituntur supputationi annorum regni Herodis, cum qua non posse constare aiunt ejusmodi iter Herodis primo Domini biennio; at vero supputatio ipsa fabulosa esse a Baronio in Apparatu Annalium judicatur, ut a Josepho describitur; unde nec obesse nobis poterit.

Desumere etiam possumus argumentum ab eo quod Ecclesia canit de sancto Joanne teneris sub annis desertum petiisse, in hymno:

Antra deserti, teneris sub annis,
Civium turmas fugiens petisti.

Quod Bernardus Scrm. de privilegiis ipsius dixit, *Intra teneritudinem annorum, beatus iste puer ad eremum deductus est: et satis innuitur ab Evangelista Luca cap. 4, dum ait: Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu, et erat in desertis usque in diem ostensionis suæ in Israel, ubi primum asseritur crevisse, et postea ductum fuisse in eremum.* Ex quibus omnibus manifeste deduci videtur, non statim atque natus fuit, in desertum abductum fuisse, sed teneris sub annis, seu intra teneritudinem annorum, quod ut minimum tertium ætatis annum sonat. Docet autem S. Petrus Alexandrinus can. 3 suarum regularum, quas sexta synodus recepit, Baptistam in desertum a parentibus fuisse dedu-

ctum, ut subduceretur a nece Herodiana, quæ illi, si non titulo Bethleemitico, saltem ob suæ conceptionis et nativitate famam imminebat. Quod si tertium agebat Joannes annum tempore necis Innocentium, reliquum est, ut Christus duos compleisset, et tertium inchoasset. Jure ergo Dexter anno Domini tertio infanticidium contigisse notat, quia videlicet secundum exegerat, et tertium per dies quatuor inchoabat.

A. C. 6. — 1. *Herodes, etc.* Quisquis attente perspexerit dolorum acerbiteriam, et multitudinem ægritudinum, ac plagarum, quibus Herodes oppressus interii, inficiari minime poterit, læsæ pietatis pœnas Deo expendisse. Decadem infrimitatum numerat Josephus lib. XVII Antiquit. cap. 8: *Regi, ait, morbus factus est gravior, pœnam impietatis exigente Numine.* 1° Lento enim calore torrebatur, qui non tam externo tactu deprehenderetur, quam intus popularetur viscera. 2° Aderat et vehemens voracitas, cui necesse esset continuo cibos suggerere. 3° simulque vexabatur intestinum exulceratione; 4° et colicis passionibus; 5° pedes tumbant phlegmate humido, et pellucido; 6° similiterque inguina; 7° ipsa quoque verenda putrefacta scatebant vermiculis; 8° accedente sæda nec minus molesta tentigine, non sine fetore gravissimo; 9° super hæc omnia nervorum contractione laborabat; 10° et difficultate anhelitus. Cujus vero impietatis pœnas lueret, Eusebius lib. I Hist. Eccles. cap. 8 exponit inquit: *Deinceps post necatos infantes, quæ merces crudele Herodis facinus contra Christum et pueros ejus æquales admisum, secuta sit, et quo pacto statim post, nulla vel minima quidem dilatione interposita, Divina ultio illum, dum adhuc in vita manebat, exagitaverit, operæ pretium est intelligere, etc.* Pœnas igitur Herodes luit crudelis infanticidii, sed quoto anno Christi id acciderit non convenit inter auctores. Cardinalis Baronius Josephi supputationem annorum regni Herodis secutus, existimat id accidisse anno Domini 8; nam is fuit 37 regni Herodiani; sed parum secure, cum ea supputatio ipso Baronio testante in Apparatu, fabulosa sit. Et quidem cum Eusebio auctore, quem ipse in hoc complectitur, statim post infantulorum internecionem, nulla vel minima quidem dilatione interposita, Divina ultio illum exagitaverit, minime Herodis mors in annum Domini octavum differri potuit, præsertim in ejus sententia, qui anno primo Christi necatos fuisse docet infantes. Sequor potius Eusebium quem Dexter procul dubio complexus est: is siquidem in Chronico inquit: *Anno Domini 6 Herodes morbo intercuti, atque scatentibus toto corpore vermibus, miserabiliter et digne moritur.* In quo etiam illud merito prætermisit Dexter, *scatentibus toto corpore vermibus*, eo quod a Josepho, qui omnes Herodis ægritudines, ut vidimus, notat, solum ejus verenda vermiculis corrosa fuisse asseruntur.

2. *Asinius Pollio, etc.* Hic ille orator insignis, cujus laudes Seneca et Quintilianus magnifice prosecuti sunt. *Multa in Asinio Pollione (ait hic) invenio summa diligentia, adeo ut quibusdam etiam nimia videantur; et consilii, et animi satis.* Fuit in amicitia Augusto, docuitque Romæ tempore Pompeii Magni, successitque in schola Thimageni. Scripsit bellum Cæsaris et Pompeii, et primus omnium publice scripta sua Romæ recitavit. De eo Plinius lib. XXXV, cap. 2, testatur, *primum omnium Romæ bibliothecam dicendo, novo invento, ingenia hominum rempubl. fecisse.* Sed quale novum vocat inventum? Siquidem (ait) non solum ex auro, argenteo, aut certe ex ære in Bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animæ in iisdem locis ibi loquuntur; quinimmo etiam quæ non sunt finguntur, pariuntque desideria non traditi vultus, sicut in Homero evenit. Incidit consu-

A. C. 34. Christus Salvator Mundi reus ad Pilatum agitur.

A. R. 785.

Claudia Procula uxor Pilati admonita per somnium in Christum credit, et salutem consequitur.

BIVARI COMMENTARIUS.

Qua in re omnes Patres conveniunt (uno excepto Epiphano), Nazianzenus, Cyrillus, Chrysostomus, Hieronymus, Augustinus, Maximus, Bernardus, in concionibus Epiphaniæ: quibus addit Eucherium Lugdunensem, Isidorum lib. de off. Eccles. cap. 26, Paulinum, et Eusebium relatos a Baronio ad annum Christi trigesimum primum. Ex hoc autem, ut minimum deducitur falsitas secundi placiti, assertentium cum baptizaretur a Joanne, Christum fere explese triginta annos, seu quod ait Epiphanius, annos exegisse viginti novem, et fere menses decem. Hoc itaque stare nequit, nam vigesimum nonum explevit die vigesima quinta Decembris qua natus fuit; ab ea autem usque ad sextam Januarii, qua baptismus ejus postmodum contigit, tredecim dumtaxat dies interjacent; haberet ergo D minus cum baptizatus est annos dumtaxat viginti novem, et dies tredecim. Quare non poterit verbum illud, *Erat incipiens quasi annorum triginta*, reddere seusum; erat incipiens complere triginta: non enim primis anni diebus incipit complementum, sed transactis ut minimum sex mensibus. Non ignoro, quod dixit Epiphanius, non baptizatum hac die, sed ad 6 Idus Novembris: At in hoc solus incedens sequendus non est: sicut nec in eo quod ibidem ait, natum die sexta Januarii: in utroque enim a communi sensu Ecclesiæ dissentit: non ergo potuit Christus baptismi sui tempore trigessimum annum fere expletum agere, sed alterum necessarium e duobus est: videlicet aut iniisse dumtaxat trigesimum a tredecim diebus retro, quod priores sentiunt Patres; aut quod posteriores cum Dextro, trigesimum complevisse, et trigesimum primum per tredecim dies inchoasse. Contra priores autem antiquitas militat. Quis enim D. Ignatio vetustior, qui Christi Domini adhuc superstitem matrem vidit, ut ad annum quadragesimum tertium ostendimus? Ipse autem cum ad Trallianos scribit, fatetur conceptis verbis, ante baptismum complevisse Dominum triginta annos. En ejus verba fideliter ex Græco translata: *Expletis tribus annorum decadibus, vere baptizatus est a Joanne. Expletis, inquit, tribus decadibus: jam ergo annum trigesimum primum inchoabat: eodem modo loquitur B. P. Bernardus serm. 4 de Epiph: Cum Christus (ait) triginta annorum tempus exegisset in carne, inter populares turbas ad baptismum Joannis pervenit. Demum quod ad traditionem spectat, de Romanæ Ecclesiæ sensu hæc scribit Beda lib. De ratione temporum cap. 45: Habet (ni fallor) Ecclesiæ fides Dominum in carne paulo plusquam triginta tres annos usque ad suæ tempora Passionis vixisse. Sancta siquidem Romana et Apostolica Ecclesia hanc fidem tenere, ex ipsis testatur indiculis, quæ suis in cereis Paschalibus annuatim scribi solent. Cui accedit quod in ejus pervetusto rituali (ubi quæ ab Apostolis accepit, ipsam servare certum est), titulo de Epiphania Domini, sic legimus: *Expletis namque Christus triginta annorum curriculum, venit in Jordanem ut baptizaretur a Joanne. Expletis, inquit, non inchoatis. Nec causeris, quod verbum illud quasi adjecerit: quandoquidem inde apparet, nihilatenus numerum diminueret, quod præmiserit, Expletis. Quomodo namque necdum triginta habebat, si jam triginta expleverat? Ergo affirmative illud quasi sumendum est, ut docte notavit Baronius in Apparatu suo, quo loci et inferius ad annum Christi trigesimum primum pugnacissime placitum Dextri amplectitur, et ab adversariis tuetur.**

A. C. 34. — 1. Christus Salvator, etc. Quod Salvatoris sub Pilato Præside causa, et mors in annum trigesimum quartum ætatis suæ inciderit, non autem

trigesimum tertium, ex nuper dictis necessario concluditur: Si enim (ut abunde ibi probatum est) ad baptismum Christus Dominus accessit, cum inchoabat annum trigesimum primum, consequens est, ut mortem crucis pro nobis oppellerit anno trigesimo quarto incepto; quippe cum inter baptismum et mortem ejus salutariteram quatuor Paschales festivitates intercesserint: id quod ex Evangelio liquido patet, et in hunc modum deducitur: Statim a Baptismo in desertum jejunii quadragesimalis causa secessisse auctor est Matthæus cap. 4. Cum enim præmisset, super recens baptizatum Jesum columbam descendisse, et paternam audiam esse vocem, subdit: *Tunc Jesus ductus est in desertum. Superato vero callido hoste, ac trifuriam devicto, accessit Hierosolymam celebraturus Pascha (id Joanne dilecto A) Ostiolo edocente cap. 2), ubi facta quasi flagello de funiculis ejecit ementes, et vendentes de templo: Et prope erat Pascha Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam, et invenit in Templo vendentes B boves et oves, et columbas, et numularios sedentes; et cum scississet quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo. En Pascha primum anni videlicet trigesimi primi. In secundo vero languidum illum annum triginta et octo, qui jacebat in Probatica piscina, sanitati restituit, de quo idem Joannes cap. 5: *Post hæc erat (ait) dies festus Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis Probatica piscina, etc. Festum vero diem hunc huius Paschalis, non autem Pentecostes, nec Tabernaculorum, satis ex ipso Joannis contextu constat; et id ipsum D. Irenæus docet lib. 2, cap. 10: Post hæc (inquit) iterum secunda vice ascendit in diem festum Paschæ in Hierusalem, quando paralyticum, qui juxta natatorium jacebat, triginta et octo annos, curavit. Atque hoc Pascha est quod incidit in annum Domini 32. Tertio Paschate, anni scilicet Christi trigesimi tertii, appropinquante, spavit illos quinque mille viros quinque dumtaxat hordeaceis panibus, et duobus piscibus. Quo loci Joannes notat, quod erat proximum Pascha dies festus Judæorum. Cum igitur præter hæc tria Paschata, constans quoque sit ex divinis Evangeliiis Christum Dominum subisse mortem ipso Paschate alterius anni, ut necessario, mortem ipsam Paschate anni trigesimi quarti contigisse, uti ingeniose Dexter asseverat. Atque in hac parte consentit ejus placito Baronius, qui haud dubium magni habuisset Dextri Omnimodam hanc historiam, si sibi nancisci datum esset, ut ejus auctoritate sententiam suam stabiliret. Vide, quæso, quam egregius annorum Christi supputator Dexter fuerit, qui ubique quod verius, quodque rationi historice consonantius est, elegit; cum ea quæ improbo labore et studio Baronius se assecutum gloriatur, ille tam breviter et dilucide prompsit.**

2. Claudia Procula uxor Pilati, etc. Pilati uxorem marito pro Tribunali sedenti misisse nuntium, ut a Christi nece abstineret, nihilque in ejus damnum decerneret, quod multa sibi per visum ea nocte accidissent super eo, habemus ex Matthæi Evangelio c. 27: *Sedente autem illo pro Tribunali (ait Matthæus), misit ad eum uxor dicens: Nihil tibi et Justo illi; multa enim passa sum hodie per visum propter eum.*

Sane duxisse secum uxorem suam in Syriam Pilatum, cum Præses ejus provinciæ factus fuit, non solum ex Evangelio, sed ex Ethnicorum libris habemus; nam tametsi ante quinque annos (ut scribit Cornelius Tacitus lib. anal. 3, sub quarto nimirum Tiberii Cæsaris Consulatu, qui incidit in annum Christi trigesimum secundum, ut ex Fastis Onu-

A. C. 19.	Titus Livius, egregius historiographus, Patavii obiit.	A. R. 770.
	Eodem anno Ovidius exsul in Ponto moritur.	
23.	Theatrum Pompeii flamma corripiente vastatur.	774.
24.	Drusus Cæsar veneno periit.	775.
28.	Pontius Pilatus, procurator Judææ, a Tiberio mittitur in Judæam.	779.
31.	Christus Dominus Judæorum populis prædicat.	782.

BIVARIII COMMENTARIUS.

A. C. 19. — *Titus Livius*, etc. Morte duorum honorum litterarum principum hic annus existit memorabilis: e quibus ille Romanam historiam soluta ac lepidissima oratione celebravit; hic autem aureis carminibus, sententiarum gemmis fulgentibus implevit orbem. Utriusque obitum hoc ipso anno annotavit Eusebius ipsissimis fere Dextri verbis, nisi quod locum mortis Ovidii nominat fuisse Tomos in Ponto.

A. C. 23. — *Theatrum*, etc. Hoc quoque Chronicon Eusebii annotavit. Erat Pompeii theatrum insigne in semicirculi forma erectum, multis ornatum gradibus, unde populus omnis ludos ex loco edito conspiceret. Senatores in imis gradibus ante omnes sedebant; et lege Roscia cautum erat, ne quis præter equestris ordinis viros in 14 prioribus gradibus sederet: cætera plebs superiores complebat, inter quam erant et decoctores, id est, qui patrimonium sive culpa, sive fortuito confecerant. Sub amphitheatro erat cavea 40 millia hominum capax. In ornamentum autem ipsius mirabiles Pompeius posuit effigies, magnorum artificum ingenii diligentissime elaboratas, inter quas Plinio auctore, lib. vii, cap. 3, erat Eutyche a 20 liberis rogo illa Tralibus, enixa 30 partus. Hoc igitur anno Domini 23 magno Romanorum dolore flamma corripiente vastatum est. Aliud ab eo fuit *Theatrum a M. Scauro edificatum, cui scena triplex in altitudine 360 columnarum, cuilibet scenæ ima pars e marmore, media e viro, inaudito etiam postea genere luxuriæ: signa area inter columnas fuere tria millia numero; Cavea vero capax hominum quadraginta millia: operum quæ umquam fuere maximum humana manu facta, non temporaria mora, verum etiam æternitatis destinatione: quæ sunt Plinii verba.*

A. C. 24. — *Drusus*, etc. Et hoc quoque ex Chronico Eusebii et Hieronymi ad verbum desumptum est. Cæterum Drusum præcedenti anno Tiberius Pater consortem fecerat regni, cum bis consulatum iniisset, semel quidem cum collega C. Norbano Flacco, anno a Christo nato 16, et iterum post annos sex, scilicet Domini 22, collegam habens ipsum Tiberium. De eo inscriptiones antiquæ sic habent: DRUSUS JULIUS TI. AUG. F. DIVI. AUG. NEPOS. CÆSAR. Genuerat paulo ante Livia Augusta Drusum alterum, cujus obitum celebravit Ovidius misso carmine consolatorio ad Liviam matrem.

A. C. 28. — *Pontius Pilatus*, etc. Ita etiam Eusebius in Chronico, et Onuphrius in Fastis, ex Josepho, qui lib. 18 Antiquit. Judæic. cap. 5, testatum reliquit anno Tiberii Cæsaris duodecimo, missum in Judæam Pontium Pilatum, Procuratoris et Præsidis officio functurum, successorem Valerii Grati, qui in eo magistratu undecim annos exegerat. Annus vero duodecimus Tiberii coexistit anno Christi 28, quoniam 17 ipse obiit Augustus, cui Tiberius successus fuerat. Notavit Dadræus in margine Eusebii, ipsum sibi ipsi contrarium existitisse, dum in historia Ecclesiastica anno Tiberii 12 Pilatum in Judæam missum scribit, in Chronico autem id rejicit in annum 13 ejusdem. Verum facili negotio utrumque dictum conciliari potest: quandoquidem obitus Augusti non contigit initio anni Domini 17, a quo usque ad 28 intersunt 12; sed 18 kalend. Septembris anni Domini 16, a quo si numeres, 13 annos invenies. Ita que annus Christi 28, de quo in præsentem agimus, coexistit partim 12, partim 13 Tiberii; sub qua vero hujus partium Pilatus in Judæam missus fuerit, non

aliquet. Dextri placitum non solum olim Eusebius, sed etiam nunc cardinalis Baronius amplectitur. Quo velim (lector) animadvertas, quantum auctoritatis præ se ferant nostri auctoris placita, qui ubique probabilius semper assequitur.

A. C. 31. — *Populis prædicat*. Magna olim inter Patres orta est controversia de anno, quo prædicatio Christi coepit; et a recentioribus sacræ Scripturæ interpretibus finem nondum accepit. Fons totius dubitationis fuit illud Lucae tertio, *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta*: cujus verba quæ triplicem patiuntur sensum, triplicem quoque sentiendi modum genuerunt. Aut enim vult Evangelista, ut eo tempore quo Christus ad baptismum Joannis properavit, vigesimum nonum annum exegerit, et trigesimum inierit: et sit sensus *erat quasi annorum triginta*, non quidem eos jam explens, sed potius incipiens; aut vult, quod Christus eo temporis fere trigesimum expleverit; ut sensus verborum sit, *erat quasi annorum triginta*: id est, tot fere habebat, non quidem exactos, sed quasi exactos, quia jam erat incipiens eos explere: aut denique significat, jam tunc triginta exegisse, et trigesimum primum inchoasse, quo modo particula *quasi* non diminutiva erit, sed affirmativa, eo sensu quo in Joanne iterum accipienda est, cum de gloria Divini Verbi inquit, quod erat *quasi unigeniti a Patre*; hoc est, erat propria, et digna unigenito Patris æterni. Ita et nunc: erat incipiens quasi annorum triginta, idem erit atque, erat tunc vir perfectæ ætatis, utpote quasi ille qui erat annorum triginta, et sic quidem verbum *incipiens* non determinat annum ætatis, sed officium novæ prædicationis: ut sit sensus, erat incipiens exercere munus suum, cum existeret annorum triginta sæ ætatis. Neutrum horum destitutum est doctoribus, iisque celeberrimis: primum quippe sensum amplexi sunt Origenes homil. 1 in Ezch., Divus Hieronymus in eundem locum et Tertullianus contra Judæos, Eusebius lib. 1 Hist. cap. 10, Lactantius lib. iv divinarum Institutionum cap. 10; secundum vero secutus est, D. Epiphanius in Panario, hæresi 51, a Cornelio Jansonio complexus. Tertium tandem docuerunt Chrysostomus homil. 10 in Matth. c. 3, Beda de Ratione temporum cap. 45, et communi applausu doctores Græci, quos inter alios ecclesiasticos canones, illum quoque statuisset auctor est S. Martinus Brac. lib. de Canon. Græc. cap. 20, quo cavebatur, ne quis ante expleto triginta annos ad presbyteratum admitteretur, quod ea ætate Christus Dominus baptizatus docere coepisset.

Vide nunc iterum, candide lector, Dextri nostri dexteritatem, qua in tam ancipiti negotio tutiorem et veriore viam elegit: *Anno, inquit, a tatis suæ trigesimo primo Christus Dominus noster Judæorum populis prædicat*. Tertium proinde placitum edocet, utpote potioribus fundamentis fultum, et stabilitum. Quæres quæ? Potior ratio, major antiquitas, et quod caput omnium est, ecclesiastica traditio. Expono singula. Constans veritas in ecclesiasticis officis est baptismo initiatum Christum sexta Januarii, cum ea die canamus, *Hodie celesti sponso juncta est Ecclesia, quoniam in Jordane lavit Christus ejus crimina*. Et in hymno:

Seu mystico baptismate
Fluenta Jordanis retro
Conversa quondam tertio,
Præsentem sacraris die.

A. C. 34. C. Oppius centurio Hispanus credit Christo morienti in cruce.

A. R. 785.

BIVARII COMMENTARIUS.

subvertit. Porro Apolophanes philosophus, et Dionysius Areopagita, Heliopoli studiorum tunc temporis gratia degentes, in ea eclipsi tria notarunt supra naturæ vires contigisse. Primo quod tempore plenilunii facta; 2° quod ab oriente in occidentem, contra morem cæterarum, et dispositionem naturæ; 3° quod trium interstitio horarum luna densissimis solem caliginibus obduxerit. Cujus rei testimonium protulit idem D. Dionysius cum ad Polycarpum, et cum ad ipsum Apolophanem litteras dedit. His autem commotus, et in stupore versus: *Aut Deus naturæ (inquit) patitur, aut mundi machina dissolvitur.* Et Apolophanes: *Hæc, o bone Dionysi, divinarum vicissitudines sunt rerum.* Carebat certe Dionysio Orosius, dum lib. vii, cap. 4. aliter defectum illum solis accidisse refert, inquit: *Usque adeo autem luminis solis, neque nubes obstilisse manifestum est, ut 14 eadem die, lunam, tota cæli regione interjecta, longissime a conspectu solis abfuisse referatur.* Sed ex oculatis testibus corrigendus venit. De Phlegontis testimonio plura Josephus Scaliger in Notis ad Chron. Eusebii.

4. Centurio. Si qua nova, et admiratione digna in Hispaniæ commendationem Dexter affert, ea sane sunt, quæ de centurionibus Evangelicis narrat; in ea siquidem est sententia, ut omnes fere centuriones, de quibus in novo Testamento sermo fit, ab Hispania ortum duxerint: ii præsertim qui insigne aliquod pietatis religionis specimen de se ediderunt: sive illum cogites, qui sanaturum servum suum Christo in urbe Capharnaum, mira fide, et humilitate tactus dixit: *Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus:* Sive eum qui morienti, magna edita voce Domino fidem præbuit, laudesque cecinit dicens: *Vere filius Dei erat iste:* in quo glorificasse Deum auctor est D. Lucas, Videns, inquit, centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: *Vere hic homo justus erat:* Sive denique illum referas, Cornelium nomine, religiosum virum, ac timentem Dominum, quem Dei angelus sua præsentia dignatus est, et a Petro Apostolorum coryphæo intinctus asserit, Actor. x. Hos omnes Dexter testatur generare quidem Hispanos esse, tametsi militiæ gratia in Syria eo temporis degerent. Cæterum quantumcumque novum id videatur, non illico falsitatis redarguendum, quippe cum novitas hæc non ex auctoris novitate quæ in re antiqua vitio verti poterat, sed ex injuria temporis scripta hæc vetustissima oculentis ortum ducat. Nam Dextri tempore nova judicari minime posseut, quæ nimirum ore tunc omnium pervulgarentur, saltem eruditiorum: quod ex eo deducitur, quod ævo suo eorundem famam in Hispaniis vigere dixerit. Nec mirum, cum centuriones prædicti sub Romanorum principum imperio vixerint, quibus etiam ipse Dexter, et tota Hispania servivit. Cum igitur Hispaniæ sub eodem Romanorum imperio Dextri tempore essent, quo Christi Domini et horum centurionum ævo erant, nondum domini mutationem expertæ; nihil mirum si præclarorum virorum memoria, qui sub iisdem militaverant principibus, clara, et ab injuriis temporum illæsa perseverabat.

Huc accedit auctoritas Dextri, quæ tanta fuit, ut nil nisi magnis momentis sulcitium auferret asseverare, præsertim verba faciens ad eruditissimos gravissimosque Hieronymum et Orosium, quibus opus hoc omnimodæ historice dicavit. Si qua vero in re fides ei præstari debet, haud dubium et centurionum historia præstanda est, qui paulo ante floruerant, in iisdem locis, quorum postmodum ipse summum obtinuit principatum. Constat vero Dextrum in Oriente præsidem fuisse prætorii imperialis; et quod ei tunc ad manum erant archiva, et

A scrinia rerum militarium, ex quibus facili negotio scire posset nomina, et gesta, ac nationes centurionum, et militum veteriorum, qui hactenus stependiis Cæsarum militaverant in Syria: Quinimmo inferius refert ipse multa hinc historiæ inseruisse ex Annalibus Hierosolymitanis deprompta. Quare satis verisimile est horum etiam centurionum inde narrationem eduxisse.

Quod ad patriam ejus centurionis spectat, qui passioni Domini interfuit, habemus consonans Dextro, nobile testimonium Juliani quondam archiepiscopi Toletani Ecclesiæ S. Justæ, qui tempore Alphonsi VII imperatoris Hispaniarum floruit, cujus et gesta contextuit. Exstant hæc mss. cum Chronico a nato Domino ad sua usque tempora, Toleti apud illustrissimum D. dominum Franciscum de Sandoval et Rojas nobilissimum comitem de Mora, qui pro sua in me et litteratos omnes humanitate, Chronici Juliani legendi copiam fecit. Hic vero ad annum Domini 36, ex vetustissimis monumentis archivi S. Justæ scribit, se accepisse: *Quod multi gentiles, qui venerunt Hierosolymam orare ad sanctum templum, voluerunt videre et alloqui Jesum, cupientes, ut gentilibus suæ terræ prædicaret; maxime centurione Hispano, qui interfuit (postea) passioni Domini, poscente: qui comitatus est Jacobum.*

Sed age, ostendamus aliunde, eosdem centuriones ab Hispania originem duxisse. Ejus asserti non leve fundamentum præbet D. Lucas, dum agens cap. x Actorum de Cornelio centurione, quem Petrus apostolus baptizavit, monet eum præfuisse cohorti Italiæ: *Vir autem, ait, quidam erat in Cæsarea, nomine Cornelius, centurio cohortis quæ dicitur Italica: religiosus, ac timens Deum.* Quorsum autem hæc? ut inde inferamus milites ejus cohortis fuisse Italicos; nam cohortes a nationibus militum nomina sumpsisse, nemo est qui abnuat. Ex hoc autem liquido constat, fuisse Hispanos, quandoquidem Italica fuit urbs Hispaniæ toto orbe celeberrima, utpote quæ orbi dederit Trajanum, et Adrianum; Urbi vero Silium consulem. Italici meminerunt Ptolomæus, Pomponius, et Strabo, ejusque ruina ad hanc usque diem non longe ab Hispali perseverant, sub nomine *Sevilla la vieja*. Micuisse vero mirum in modum Italiam inter cæteras Romanas legiones multis testatur Dio lib. v Hist. Roman., qui etiam auctor est, ab Augusto Cæsare eam in Judæam deductam, nec inde recessisse usque ad tempora Neronis, quando alio amandata fuit, nempe in Armeniam, iterum inde reddita Syriæ. Caruit præsertim Dextri testimonio (quod libentissime accepisset si daretur sibi copia) cardinalis Baronius; quamobrem vocabuli *Italici* conjectura ductus, ex Italiæ regno, suspicatus fuit, Cornelium et milites hujus cohortis, originem traxisse; quasi ab Italia cohors Italica dicta fuisset: *Haud dubium ejus nationis illos milites fuisse, inquit, ex qua cohors erat denominata, nempe Italos: centurionem vero e Romano nomine (Cornelii scilicet) Romanum genere fuisse, conjectura facile persuadet: Erant enim et cohortum nomina, sicut et legionum, quæ etiam denominatæ reperiuntur sæpe a Provinciis, ex quibus milites electi essent.* Hactenus Baronius ad annum Christi 41.

Cæterum longe a vero abfuisse, non solum ex auctoritate Dextri habemus, sed ex multis aliis, quæ ad persuasionem, quam intendimus manducant: quorum præcipuum est, quod testimonio Dionis (loco citato) habemus, legionem Italicam dictam, quæ in Syria, seu Palæstina debebat, eam fuisse, quæ *Sexta* alio nomine vocabatur, quod eo ordine inter Romanas scripta esset, uti Baronius ipse ex Dione pariter refert. Quod autem legio Italica

A. C. 34. Christus Dominus noster in crucem actus, viii kalend. Aprilis, invidia Judæorum A. R. 785. crucifixus pro salute totius generis humani libenter mortem oppetit. Solis defectio; et tenebræ terras cooperiunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

phrii liquet) Severus Cecinna gravissima Oratione censuisset, ne uxores maritos in provinciam proficiscentes comitarentur; verum legis rogatio est elusa, intercedente Valerio Messala, ac per omnia commodius esse ostendente, si illæ maritos assectarentur: quod ita jussum fuit.

Cæterum qui subsistere poterit id quod de uxore Pilati Dexter refert, admonitam scilicet per somnium in Christum credidisse, et salutem consecutam fuisse? Quomodo per somnium admonita est, quæ per visum fatetur, se multa passam fuisse: *Multa* (inquit) *passa sum hodie per visum?* Quod si perterrefacta fuit per visum a Dæmone, unde infert illam in Christum credidisse? Quam vero salutem consecuta est? Animæne, an corpori-? Quod ad visionem attinet, non est quod moveamur, per visumne an per somnium dicendum sit eam passam; certum namque est noctu id accidisse, cum super ea re miserit ad maritum mane sedentem pro tribunali, ut Christum judicaret. Unde quod vulgata editio legit in Evangelio, *Hodie per visum*, sanctus Pagninus verit, *Hodie in somnis*: quare illud *hodie* idem est atque *hac nocte*, cum somnia eo temporis frequentius contingant. Deinde multi (fateor) credidere, perterrefactam fuisse nocte illa salutiferam Domini necem, antecedente a malo dæmone, qui facti poenitentia ductus, timebat jam ne forte ipsius mors majorum sibi malorum causa foret, quam ipsa vita: quod inter alios Rabanus Maurus his edocuit: *Intelligens Diabolus, se per Christum spolia amissurum, vult per mulierem liberare.* Refert Baronius pro hac sententia divum Ignatium in epistola ad Polycarpum, et tamen neque in ea, neque in alia ex suis quippiam hac de re valui reperire.

Verum enimvero præstantes sanctitate, ac doctrina Patres arbitrati sunt non cacodæmonis imposturam passam ea nocte Pilati uxorem, sed Dei miserantis visionem et consolationem, qua de salute sua admonebatur, et Jesu Christi divinitate: sic Chrysostomus: *Non Pilatus somnium videt, sed uxor, quia magis digna; vel quia forte ille non dixisset.* Quasi diceret: Dignior erat uxor ejus divinis illustrationibus, et ideo non eas passus fuit Pilatus, sed conjux. Volebat quidem Deus illo testimonio comprobare suam innocentiam: quod si in somnis Pilatum de ea admoneret, nollet ille visionem propalare; per uxorem vero effectum est, ut in oculis totius populi, sedenteque marito pro tribunali, testimonium de innocentia Domini prolatum sit. Unde Chrysostomus subdit: *Propter hoc dispensatur a Deo, quod mulier vidit, ut manifestum omnibus fieret.* Hilarius quoque can. 53: *Species (ait) in ea gentium plebis est, que jam fidelis eum, cum quo conversabatur, incredulum populum ad Christi fidem advocat. Quia ipsa multum sit passa pro Christo in eandem gloriam futuræ spei illum invitat.* Sic etiam Ambrosius lib. x in Luc. cap. xxiii: *Monebat uxor* (inquit), *sed a quo mota? Lucebat in nocte gratia, Divinitas eminebat, nec sic a sacrilega sententia temperavit.* Nec dissentit Augustinus relatus a D. Thoma in Catena aurea, dum docet, utrumque conjugem, agente Deo, testimonium publice pro Christo tulisse: ille siquidem clamavit, *Nihil mali fecit*; ipsa vero, *Nihil tibi et justo illi*; quod Hieronymo etiam teste, fidei gentilis populi præsagium fuit.

Milli horum placitum, quod et Dexter tuetur, multo magis probatur; nempe intelligi nequit, quod diabolus eo ipso temporis momento, quo mortem Christo Domino moliebatur, eandem tantopere cuperet impedire, terrendo Pilati conjugem; ea siquidem nocte Judam, et Judæos impulit, ut manus in

eum injicerent, ac de medio tollerent, qua Pilati uxor multa per visum passa fuit. Quod si jam facti illum poenitebat, cur Judæorum corda non temperabat ab odio in ipsum concepto? seu (quod facilius videbatur) incitabat turbam Christo devotam ad, seditionem, qua innocens a morte eriperetur? Nihil horum fecit, cum tamen nullum non movisset lapidem, ejus rei causa, si facti semel poenitentia duceretur. Quapropter cum Dextro asserimus, Pilati conjugem per somnium admonitam, Christi Domini innocentiam, et majestatem cognovisse, atque in ipsum credidisse. Quid autem sibi vult, quod non simpliciter vidisse dicitur, sed quod multa in somnis perpessa est? Nihil consonantius occurrit quam quod Dexter refert, iis quæ passa est admonitam fuisse, ut in Christum crederet: cum enim ethnica esset mulier, nec quævis admonitio sufficeret, ut præberet fidem; congruum fuit, ut cruciatus acerbissimos pateretur, quousque data in Christum fide, salutem corporis simul et animæ consecuta sit. Neque mirum videri debet, Pilati conjugem Christo per fidem adhæsisse, cum Luca referente (cap. viii) inter alias mulieres quæ de suis facultatibus prædicanti Jesu ministrabant, etiam Joanna fuerit uxor Chuzæ procuratoris Herodis.

Denique nomen uxoris Pilati multum, anxieque perquirens, si forsitan alius præter Dextrum *Proculam* vocitasset, tamdem incidi in Evangelii Nicodemi clausulam, qua his verbis idipsum comprobatur: *Cogitante vero Pilato quid ageret de Jesu, misit ad eum uxorem ejus, nomine Procula, dicens: Nihil tibi, et Justo illi, multa enim passa sum hodie in somnis propter eum. Respondentes Judæi, dixerunt Pilato: Numquid non diximus, quia maleficus est? Ecce somnium immisit ad uxorem tuam.* Hæc ibi. Non inficiamur inter apocrypha recenseri Evangelium Nicodemi et Josephi; hoc vero non obest, quin in his quæ Divinis dogmatibus non adversantur recipi queat. In hoc autem nihil Matthæo contrarium promittit: præsertim in nomine uxoris Pilati quod a Matthæo non exprimitur. Recipitur proinde hac in re non solum a Dextro, sed etiam a Vincentio Beluacensi lib. vii, Speculi hist. cap. 41, qui verba nunc relata, nobis ministravit. Forsan Claudia hæc Procula Pilati uxor, est illa Claudia, cujus meminit Paulus II Tim. iv: *Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus, et Claudia.* Conveniunt siquidem in ea, nomen, et tempus, et religio, et locus: nam in urbe hæc Epistola scripta est, ubi uxorem Pilati, quando ipse in exilium Lugdunum actus est, verisimile est permansisse: eumque ob disparitatem cultus non fuisse comitatam.

3. Christus Dominus. Cum hæc omnia abunde testata suis scriptis sancti Evangelistæ reliquerint, non est cur immoremur in eis. Solum occurrit quod Eusebius in Chronico notavit, ethnicos et auctores istius magnæ eclipsis solis mentionem fecisse. Audi Eusebium loquentem. *In aliis ethnicorum commentariis hæc ad verbum scripta reperi. Solis facta defectio, et tenebræ super universam terram. Bithynia terrænotu concussa, et in urbe Nicæna ædes plurimæ corruerunt.* Adducit deinde testimonium Phlegontii, Adriani imperatoris liberti et historiographi: *Scriptis vero super his et Phlegon, qui olympiadarum egregius supputator est, in xiv libro ita dicens: Quarto autem anno 201 olympiadis (qui sane fuit annus ipse redemptionis humanæ) magna et excellens inter omnes quæ ante eam acciderant defectio solis est facta; Dies hora sexta (hæc Christus, in crucem ascendit) ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cælo visæ sint; terræque motus in Bithynia Nicænae urbis multas ædes*

A. C. 34. C. Oppius centurio Hispanus credit Christo morienti in cruce.

A. R. 785.

BIVARII COMMENTARIUS.

subvertit. Porro Apolophanes philosophus, et Dionysius Areopagita, Heliopoli studiorum tunc temporis gratia degentes, in ea eclipsi tria notarunt supra naturæ vires contigisse. Primo quod tempore plenilunii facta; 2° quod ab oriente in occidentem, contra morem cæterarum, et dispositionem naturæ; 3° quod trium interstitio horarum luna densissimis solem caliginibus obduxerit. Cujus rei testimonium protulit idem D. Dionysius cum ad Polycarpum, et cum ad ipsum Apolophanem litteras dedit. His autem commotus, et in stuporem versus: *Aut Deus naturæ* (inquit) *patitur, aut mundi machina dissolvitur.* Et Apolophanes: *Hæc, o bone Dionysi, divinarum vicissitudines sunt rerum.* Carebat certe Dionysius Orosius, dum lib. vii, cap. 4, aliter defectum illum solis accidisse refert, inquit: *Usque adeo autem luminis solis, neque nubes obstitis manifestum est, ut 14 eadem die, lunam, tota cæli regione interjecta, longissime a conspectu solis abfuisse referatur.* Sed ex oculatis testibus corrigendus venit. De Phlegontis testimonio plura Josephus Scaliger in Notis ad Chron. Eusebii.

4. *Centurio.* Si qua nova, et admiratione digna in Hispaniæ commendationem Dexter affert, ea sane sunt, quæ de centurionibus Evangelicis narrat; in ea siquidem est sententia, ut omnes fere centuriones, de quibus in novo Testamento sermo fit, ab Hispania ortum duxerint: ii præsertim qui insigne aliquod pietatis religionis specimen de se ediderunt: sive illum cogites, qui sanato servum suum Christo in urbe Capharnaum, mira fide, et humilitate tactus dixit: *Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus:* Sive eum qui morienti, magna edita voce Domino fidem præbuit, laudesque cecinit dicens: *Vere filius Dei erat iste:* in quo glorificasse Deum auctor est D. Lucas, *Videns, inquit, centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: Vere hic homo justus erat:* Sive denique illum referas, Cornelium nomine, religiosum virum, ac timentem Dominum, quem Dei angelus sua præsentia dignatus est, et a Petro Apostolorum coryphæo intinctus assertur, Actor. x. Hos omnes Dexter testatur genere quidem Hispanos esse, tametsi militiæ gratia in Syria eo temporis degerent. Cæterum quantumcumque novum id videatur, non illico falsitatis redarguendum, quippe cum novitas hæc non ex auctoris novitate quæ in re antiqua vitio verti poterat, sed ex injuria temporis scripta hæc vetustissima occultentis ortum ducat. Nam Dextri tempore nova judicari minime possent, quæ nimirum ore tunc omnium pervulgarentur, saltem eruditorum: quod ex eo deducitur, quod ævo suo eorumdem famam in Hispaniis vigere dixerit. Nec mirum, cum centuriones prædicti sub Romanorum principum imperio vixerint, quibus etiam ipse Dexter, et tota Hispania servivit. Cum igitur Hispaniæ sub eodem Romanorum imperio Dextri tempore essent, quo Christi Domini et horum centurionum ævo erant, nondum domini mutationem expertæ; nihil mirum si præclarorum virorum memoria, qui sub iisdem militaverant principibus, clara, et ab injuriis temporum illæsa perseverabat.

Huc accedit auctoritas Dextri, quæ tanta fuit, ut nil nisi magnis momentis fulcium auderet asseverare, præsertim verba faciens ad eruditissimos gravissimosque Hieronymum et Orosium, quibus opus hoc omnimodæ historiæ dicavit. Si qua vero in re fides ei præstari debet, haud dubium in militum et centurionum historia præstanda est, qui paulo ante floruerant, in iisdem locis, quorum postmodum ipse summum obtinuit principatum. Constat vero Dextrum in Oriente præsidem fuisse prætorii imperialis; et quod ei tunc ad manum erant archiva, et

A scrinia rerum militarium, ex quibus facili negotio scire posset nomina, et gesta, ac nationes centurionum, et militum veterum, qui hactenus stiperiis Cæsarium militaverant in Syria: Quinimmo inferius refert ipse multa huic historiæ inseruisse ex Annalibus Hierosolymitanis deprimpta. Quare satis verisimile est horum etiam centurionum inde narrationem eduxisse.

Quod ad patriam ejus centurionis spectat, qui passioni Domini interfuit, habemus consonans Dextro, nobile testimonium Juliani quondam archiepiscopi Toletani Ecclesiæ S. Justæ, qui tempore Alphonsi VII imperatoris Hispaniarum floruit, cujus et gesta contexit. Exstant hæc mss. cum Chronico a nato Domino ad sua usque tempora, Toleti apud illustrissimum D. dominum Franciscum de Sandoval et Rojas nobilissimum comitem de Mora, qui pro sua in me et litteratos omnes humanitate, Chronici Julianæ legendi copiam fecit. Hic vero ad annum Domini 36, ex vetustissimis monumentis archivi S. Justæ scribit, se accepisse: *Quod multi gentiles, qui venerunt Hierosolymam orare ad sanctum templum, erant Hispani: qui voluerunt videre et alloqui Jesum, cupientes, ut gentilibus suæ terræ prædicaret; maxime centurione Hispano, qui interfuit (postea) passioni Domini, poscente: qui comitatus est Jacobum.*

Sed age, ostendamus aliunde, eosdem centuriones ab Hispania originem duxisse. Ejus asserti non leve fundamentum præbet D. Lucas, dum agens cap. x Actorum de Cornelio centurione, quem Petrus apostolus baptizavit, monet eum præfuisse cohorti Italicæ: *Vir autem, ait, quidam erat in Cæsarea, nomine Cornelius, centurio cohortis quæ dicitur Italica: religiosus, ac timens Deum.* Quorsum autem hæc? ut inde inferamus milites ejus cohortis fuisse Italicos; nam cohortes a nationibus militum nomina sumpsisse, nemo est qui abnuat. Ex hoc autem liquido constat, fuisse Hispanos, quandoquidem Italica fuit urbs Hispaniæ toto orbe celeberrima, utpote quæ orbi dederit Trajanum, et Adrianum; Urbi vero Silium consulem. Italicæ meminerunt Ptolomæus, Pomponius, et Strabo, ejusque ruinæ ad hanc usque diem non longe ab Hispali perseverant, sub nomine *Sevilla la vieja.* Micuisse vero mirum in modum Italicam inter cæteras Romanas legiones multis testatur Dio lib. v Hist. Roman., qui etiam auctor est, ab Augusto Cæsare eam in Judæam deductam, nec inde recessisse usque ad tempora Neronis, quando alio amandata fuit, nempe in Armeniam, iterum inde reddita Syriæ. Caruit præsertim Dextri testimonio (quod libentissime acciperet si daretur sibi copia) cardinalis Baronius; quamobrem vocabuli *Italicæ* conjectura ductus, ex Italiæ regno, suspicatus fuit, Cornelium et milites hujus cohortis, originem traxisse; quasi ab Italia cohors Italica dicta fuisset: *Haud dubium ejus nationis illos milites fuisse, inquit, ex qua cohors erat denominata, nempe Italos: centurionem vero e Romano nomine (Cornelii scilicet) Romano genere fuisse, conjectura facile persuadet: Erant enim et cohortum nomina, sicut et legionum, quæ etiam denominata reperiantur sæpe a Provinciis, ex quibus milites electi essent.* Hactenus Baronius ad annum Christi 41.

Cæterum longe a vero abfuisse, non solum ex auctoritate Dextri habemus, sed ex multis aliis, quæ ad persuasionem, quam intendimus manuunt: quorum præcipuum est, quod testimonio Dionis (loco citato) habemus, legionem Italicam dictam, quæ in Syria, seu Palæstina degebat, eam fuisse, quæ *Sexta* alio nomine vocabatur, quod eo ordine inter Romanas scripta esset, uti Baronius ipse ex Dione pariter refert. Quod autem legio Italica

BIVARII COMMENTARIUS.

Hispanorum esset sexta, non vero prima vel secunda, inde fit manifestum, quod (vel ipso Baronio annuente) legiones, et cohortes a provinciis, ex quibus electæ essent cognominabantur. Hispana autem provincia in ordine Romanarum erat sexta, ut patet ex divisione provinciarum a Romanis facta, penes quam postmodum prætores ad eas regendas mittebantur: de quibus Titus Livius egregius rerum Romanarum historiographus lib. xxxv dixit: *De Provinciis decretum est, ut prima peregrina urbanaque esset; secunda Brutorum, qui scilicet in confinio Italiæ ad Tyrrhenum mare, Ptolomæo teste, degabant; tertia classis quæ navigaret, quo Senatus censuisset; quarta Siciliæ; quinta Sardinia, et sexta Hispania Ulterioris.* Constans igitur esto, cohortem Italicam, quæ in Judæa et Syria militabat, Hispanicensem fuisse; quippe ex Dione sexta erat. Sexta vero (teste Livio) ex Hispania Ulteriori; qua in parte urbs Italica sita fuit. Ulterior enim a Romanis nuncupabatur, quæ respectu Romæ erat ultra Iberum: nemini autem dubium esse potest, Italicam ad Bæthim consistentem ultra Iberum existisse. Cæterum nemo existimet, nostram cohortem sexto loco positam, quasi cæteris inferiore viribus, aut æstimatione, sed quia milites ejus cohortis longius a Roma distabant domo et genere, penes cujus propinquitatem suo ordine descriptæ provinciæ fuere; ita quod prima esset urbanorum et peregrinorum habitantium in urbe; secunda Brutorum, qui intra continentem Italiæ degabant; tertia classis navalis, eorum scilicet qui in oris Italiæ naves ascenderant; quarta Siculorum; quinta Sardonum, quorum illi propinquo urbi habitant: quandoquidem Sicilia minus ab urbe distat quam Sardinia: ac demum sexta Hispanorum, qui nimirum longissime positi sunt. Igitur ordinem distantia ab urbe cohortes illæ sicut et provinciæ, servabant inter se; alias robustissimam omnium judicatam Hispanicam fuisse, certum est ex Romanis scriptoribus, e quibus Dio auctor est, non solum vocari solitam sextam, sed etiam ferratam.

Sane cæterarum nationum militibus robustiores et fortiores fuisse Hispanos, Romanus exercitus satis expertus est: difficilior siquidem, et tardius Hispania ab eo perdomita est, quam reliquæ omnes simul orbis provinciæ. vel ipso Romanæ historiæ scriptore Livio id attestante lib. xxviii: *Hispania, inquit, prima inita provinciarum, sed postrema omnium, ductu auspiciisque Augusti imperatoris perdomita est.* Et quam gloriam Numantini, et Saguntini non meruere? aut quis Cantabrorum robur non miratur? de quibus Silius Italicus lib. iii dixit:

Cantaber antes omnes, hyemisque, æstusque, famisque, Inviectus, palmamque ex omni ferre labore, etc.

Accedit, Romanos imperatores post devictam Hispaniam, tanti fecisse milites Hispanos, ut pro innata fidelitate et fortitudine, in custodiam præcipuarum provinciarum eos deputaverint. Augustus, anno ante Christum natum 25, ab Hispania sui delegit corporis custodes, Calagurritanos; quod in antiquis historiis notavit Lud. Nonius (in Hispania sua cap. 81) et Galbam postea fecisse legimus; et apud Dionem milites Prætorianos Severi Pertinacis Hispanos fuisse, et Italos; in Ægypto itidem custodiam Imperii, Hispanorum fuisse equitum et Lusitanorum, et in Arabia similiter, refert liber cui Titulus est, *Notitia Provinciarum*, ex quo id notavit Morales lib. x, cap. 33, ut facile idem de Judæa credamus.

Neque nobis obest quod dicta sit *cohors Italica* non vero *Italicensis*, quo pacto nuncupanda videbatur, si ab Italica diceretur; Enimvero cives Urbis *Italicae* non solum *Italicenses* vocari consueverunt, sed etiam *Italici*. Cujus rei abunde satis argumentum

A offert Silius ille Hispanus poeta Domitiano gratissimus, ejusque favore ad consulatum usque perductus, qui tamen ab Italica urbe Silius *Italicus* dictus est non *Italicensis*. Quintimo Italiæ homines crebrius *Itali* quam *Italici* dicti reperiuntur, Virgilio vi Æneidos teste:

Qui maneant Itala de gente nepotes.

Et lib. iii:

Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare.

Et Horatio lib. ii Carin. ode 7:

Diis Patriis, Italoque cælo.

Et Ovidio lib. iv de Fastis:

Cum Trojam Æneas Italos portaret in agros.

Et lib. v Tristium elegia 6:

In partes Italas, et loca dextra ferat.

Idem habet lib. ii de Ponto elegia 3 et alii innumeri, quo videas recte cohortem illam *Italicam* vocari quæ ab Italica originem ducebat, quamquam aliquando nomen Italicae urbis patronymicum Italicense dicitur; quo pacto Cornelium inferius Dexter vocat *Italicensem* ad annum Christi 40. Quod autem centurio Cæsareæ nomine Romano *Cornelius* nuncupetur, non obest homini Hispaniæ, in qua mores Romanorum, qui ei tunc dominabantur, et nomenclaturæ vivebant.

Sed quod multorum caput est, plana hæc et aperta sententia est D. Hieronymi, tom. I, in epistola ad *Lucinium natione Bæticum*, cujus initium est: *Nec opinanti mihi, subito litteræ tuæ reddita sunt: quæ quanto insperatæ, tanto gaudiorum plenæ quiescentem animam suscitaverunt, ut statim amore complecterer. quem oculis ignorabam.* Hujus siquidem cum admiraretur fidem, utpote hominis in ultimis Hispaniarum, ac mundi partibus existentis, id est, in Bætica, ubi etiam Italica erat; et inde nihilominus Hieronymo in Oriente degenti munera ac litteras mittentis: subdit, ejus mirandam fidem jam olim Cornelium centurionem cohortis Italicae præfigurasse, qui scilicet in eadem provincia ortus, ad fidem pariter perductus est: atque in utroque impletum esse sermonem Dominici: *Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, etc.* Addit hoc ipsum desiderio desiderasse Apostolum, dum ad Romanos scriberet illud: *Cum in Hispaniam proficisci cæpero, etc., a vobis deducar illuc: tantis fluctibus approban, quid de illa provincia quæreret, fidem scilicet Hispanorum, qualis in Cornelio, et Lucinio Bæticis micabat.* En verba Hieronymi: *Vere nunc in te (o Lucini Bæticæ) sermo Dominicus completus est: Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent in sinu Abraham. Cornelius centurio cohortis Italicae, jam tunc Lucinii mei præfigurabat fidem. Apostolus Paulus scribens ad Romanos: Cum, inquit, in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod præteriens videam vos, et a vobis deducar illuc. Tantis fluctibus approbavit, quid de illa provincia quæreret.* Hæc ille. Utrumque igitur ad eandem rem facere sensit Hieronymus: et Cornelii fidem, et Pauli desiderium. In quo, quæso, præfigurabat fidem Lucinii Cornelius, nisi quia ex illis oriundus erat, ex quibus postea ortus est Lucinius, et quos Paulus ad fidem perducere cupiebat? alias tempore suæ conversionis Cornelius non erat in ultimis terrarum finibus, ut in eo sermo Dominicus impletur, sed Cæsareæ, non longe ab Hierosolymis commorabatur. Laudes Lucinii, ejusque conjugis Theodoræ fuse prosequitur Hieronymus in præfata epistola, et sequenti, quas tu consulas.

Satis superque probatum relinquimus, Cornelium centurionem de quo in Actis Apostolorum sermo est, ejusque cohortem ab Italica Hispaniæ urbe originem duxisse. Cæterum unde elicere poterimus,

- A. C. 34. Vigesima septima die Martii, sub auroram, Christus devicta morte, et infernis locis A. R. 785. mirabiliter spoliatis, redivivus et victor a mortuis resurgit.
Herodes Antipas cum Herodiade pellice incesta, tota Judæa pulsus, primum ad Gallias, deinde Herdæ in Hispania exsulat, ibique infeliciter moritur.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

sunt quæ in dubium vertere videntur id quod apud omnes receptissimum hucusque fuit de B. Petronilla; quod nimirum fuerit principis Apostolorum filia. Nam qua ratione *Petronilla* vocatur, quæ nata est Simoni, quo tempore nondum Petri nomenclaturam adeptus erat? *Petronilla* siquidem nomen derivatum videtur a Petro, natam autem antequam in apostolatam cooptatus esset a Christo, eo sit manifestum, quod nusquam deinceps uxore sua usus fuerit, continentiam professus, cum cæteris conjugio copulatis Apostolis. Hinc vero majus accrescit dubium: apparet siquidem multorum virginem annorum futuram, dum Romæ versaretur cum Patre, quæ nimirum non solum Hierosolymis, et Antiochiæ apud ipsum non paucis annis existit, sed et postquam Romanam concessit, vixit aliquot annos paralytica, ut S. Eugenius fatetur. Qui autem fieri potuit ut virginem plurimum annorum Flaccus deperiret, quo eam conjugem acciperet: aut quo pacto credi poterit post tot annos tam elegantis formæ fuisse, ut in epistola describitur? Accedit quod *Petronilla*, de qua Marcellus Eugenius agit, cujusque festus dies in Ecclesia colitur, nobilissima puella appareat, utpote quam tam insignis vir, officio comes, tot stipatus militibus, in matrimonium cooptare vellet: immo quæ paupertatem fortunæ aut generis humilitatem ei non objecerit: quin potius multas tum matronas, tum virgines exegerit sibi comites, ut in uxorem comitis duceretur: quod si piscatoris pauperis filia fuisset, nihil horum verisimile sit, sibi accidere potuisse, aut ipsam ut minimum paupertatem suam illico obtendere debuisset, quo tanti viri nuptias effugeret.

Hæc fere illustri-simum Baronium ab antiquo tramite deviare cogere: quibus ductus suspicatus est, ipsam non quidem filiam Petri apostoli nuncupatam, quasi ab uxore sua susceptam, sed quod eam in filiam speciali devotione suscepit: non secus atque Marcum in epistola prima vocat filium suum, cum ait: *Salutat vos Ecclesia quæ est in Babylone* (sic vocat Romam), et *Marcus filius meus*: creditque potius filiam Petronii cujusdam nobilis, Romani civis: nam *Petronilla* a *Petronio* deducitur, a Petro autem *Petrilla*, sicut *Drusilla* a *Druso*, et a *Prisco* *Priscilla*.

Non eo inficias ingeniose id excogitatum; verum non est quare ab antiquis recedamus: quandoquidem si recte ad lydium expendantur lapidem quæ objecta sunt, non cogunt nos novas excogitare sententias. Quod enim ad tempus spectat, nihil mirum si virgo quæ viginti sex annos nondum excesserat, florem adhuc venustatis retineret. Sed unde ætas ista *Petronilla* colligitur? Ex eis sane quæ hoc loco Dexter docet, nimirum, anno ipso passionis Dominicæ decem dumtaxat annos exegisse, quibus si undecim superaddas, qui ab anno Christi 34, quo pro hominibus mortem crucis oppetiit, usque ad 45, quo vel ipso Cardinale teste, D. Petrus Romanam fundavit cathedram (vel 44, ut ex Dextro colligitur de quo suo loco dicturi sumus), intercurrerunt, fit ut ejus filia 21 annum agens Romam cum patre ingressa sit: his vero quinque alios superaddimus, quibus tum paralyti vexaretur, tum curata ab Apostolo, sanitatis qua prædita fuit, gratiam exerceret; liquido constat diem obiisse suum annum agens 26, quo satis floridæ venustatis esse potuit, et pulchritudinis. Hoc tantum apud me valet, ut eo tempore florentissimam putarim, etiamsi 30 annos peregisset, cum a Flacco in uxorem peteretur. Nec me movet illum officio suo comitem existisse, tum quia ante Constantini tempora (quod docte in notis ad Martyrologium edocuit

A ipse Baronius) comes non erat dignitatis titulus, sed asses-orem judicum denotabat; tum etiam quia nihil mirum si vir nobilissimus conjugium filia Apostoli non dedignaretur, quem conspiceret a summis Christianorum proceribus magno honore haberi, ut ipse M. Marcellus Eugenius exemplo erat, qui tamen de domo et familia imperatoris esset, D. Petrum Dominum suum nihilo secius vocitaret, cum in Epistola dixit: *De Petronilla filia apostoli Petri Domini mei*, etc. Sed et Clemens (ut cæteros Romanorum proceres taceam) et ipse consulari ac senatorio genere ortus, eundem Apostolum uti Dominum et Magistrum reverebatur. Quidni Flaccus, quantumvis nobilis, quantumvis gentilis, filiam tanti viri in matrimonium sibi copulari expeteret, cum præsertim amore pulchritudinis caeco premeretur? Quod etiam in causa fuisse credimus, ne *Petronilla* paupertatis, et exilitatis suæ magnam dissimilitudinem obtenderet; quin immo sapienter ab eo abstinuit responso, quod videret ab amatore cupidissimo admittendum nequaquam fore; et quo illum facilius a se expelleret, triduanas inducias exegisse, quas ille numime negare auderet: Virgines vero et matronas honestate præditas petivisse credenda est, quatenus illius vanitatem eluderet, dum vanitati consona efflagitaret. Quamquam et tenne argumentum sit illam non objecisse comiti paupertatem suam, quia Eugenius id non refert; potuit siquidem fieri, ut cum hæc et id genus multa minime animum ejus inflecterent, ad triduanas demum inducias et strépitem mulierum comitantium se, gradum fecerit. Quod ad nomen *Petronilla* attinet, fatetur, non eo puerilibus annis insignitam ab utero, sed vel id in baptismo suscepisse, quando pater suus Petri jam nomenclatura gauderet, vel non esse hoc nomen proprium virginis, sed honoris cognomentum a discipulis parentis sibi impositum, quo denotarent Petri filiam esse, quemadmodum M. Marcellus Eugenii nomine insignitus fuit, et alii Christianorum alios. Parum vero interest sive

C *Petrilla*, sive *Petronilla* diceretur, cum alias constet non *Petronii*, sed *Petri* filiam existisse. Sed nec similis est casus quem objicit Baronius de Marco: hic siquidem semel dumtaxat, filius vocatur, plerumque autem absque filii nuncupatione nominatus reperitur, quod est signum solius dilectionis gratia tunc eo donatum; *Petronilla* autem semper et ab omnibus filia D. Petri nuncupatur: quod non leve indicium est, vere ipsius prolem existisse. Nec deficit inter antiquos scriptores qui filia ambigua nuncupatione minime contentus, germen Petri *Petronillam* vocavit, id quod Wandelbertus in suo Martyrologio metrico fecisse videtur, cum pridie kal. Junii dixit:

Tum pridie Petronilla Petri de germine sancto,
Fulgida Virgo micat Christi trabecata decore.

Repertum est sanctissimæ Virginis sepulcrum sub Paulo I Rom. pontifice circa annum Domini 758, cum hæc inscriptio marmoris incisa, *Auræ Petronilla filia dulcissima* (ut videtur) ab ipso Apostolo apposita. Vide P. Galesinum ad diem 31 Martii.

7. *Vigesima septima die Martii sub Auroram*. Hoc loco non est cur immoremur, cum certum constansque sit, quidquid de resurrectione Domini a Dextro dicitur: cum enim mors ejus 25 Martii acciderit, consequens est ut resurrectio in 27 incidisse dicatur; idque sub aurora, spoliatis prius infernis locis, quibus antiqui Patres sanctitate licet præstantes, detinebantur, ob communis peccati vinculum. Vide quæ de hora resurrectionis erudite notavit Baronius to. I.

8. *Herodes*, etc. Narrat Joseph xviii Antiquitatum

A. C. 34. Sancta Petronilla annorum decem floret filia ex matrimonio S. Petri apostoli.

A. R. 785.

BIVARII COMMENTARIUS.

solum animo mortem Domini tradendam scriptis Pilatum decrevisse publicis, sed et notariorum publicorum manu, jussione ejus interposita, descripta pleraque fuisse, quæ videlicet odium Judæorum et innocentiam Redemptoris concernerent: cæterum ejusmodi publica acta nequaquam Romam Tiberio imperatori missa, usque ad annum Domini 58. Quæ vero in causa fuerint tantæ dilationis non declarat Dexter: haud difficile tamen quisqueat intelligere, tum Pilatum ipsam conscientiam suæ injustitiæ detentum, ne videretur iniquissime Christum morti adjudicasse, quem sæpius palam passus fuerit nihil dignum morte gessisse: tum etiam Judæos Pilato obstitisse, ne acta Christi Romam mitteret, quibus nimirum erat necessum invidiam suam truculentam senatum et imperatores non latere. Decrevit itaque Pilatus Christi mortem et miracula Tiberio mittere, et ea nunc publicis exceptit tabulis; cæterum et res per quatuor annos executioni mandata non fuit, ob jam dictas causas. Quas si Cæsar Baronius perpendisset, aut si Dextrum nactus esset, minus ab Eusebio resilliret: Porro, ait, *hac Pilati de Christo ad Tiberium facta relatione, Eusebium nescimus qua ratione, post annos quinque recenset, quo anno Tiberius 16 Martii mortuus est. Sed statim post Christi resurrectionem palam factam existimamus.* Concordat siquidem Eusebio Dexter, dum ait, anno quidem 38 Domini, relationem ejusmodi Pilati ad Tiberium factam, sed addit, statim post mortem et resurrectionem Domini Pilatum statuisse eam imperatori referre, quandoquidem acta publica, quo tempore res eveniunt, mos est fieri; id tamen seu proprio motu, seu Judæorum negotiatione perficere quatuor annos distulit. Et certe utroque motum impium judicem mihi facile persuadeo; præsertim cum Judæorum ingenia ex Evangelio comperta habeam, qui totis nisibus, etiam ingenti militibus pecunia collata, publicationem resurrectionis Domini impedire contenderunt; et alias minime ignorare poterant, Pilatum (quod de cæteris eventibus in more positum videbant) illico Tiberium certiolem effecturum de miraculis, prædicatione, morte et resurrectione Christi: quandoquidem nihil toto orbe illustrius, ac fama dignum umquam contigerat: quo fieri necessum erat, ut Judæi apud Pilatum nullum non moverent lapidem, quominus cuncta Dei homini negotia crasso silentio obducerent; tum ne Christi nomen in Romanum divulgaretur imperium: tum ne eorum impietas, invidia et malevolentia detegerentur. Sed vero qui quatuor annos renuente conscientia relationem differre potuit, celare tandem veritatem non potuit, atque ea demum imperatori retulit, ut suo loco cum Dextro videbimus ad annum 38.

6. Sancta Petronilla, etc. D. apostolum Petrum, cum a captura piscium ad piscationem hominum jussu Domini transiit, uxorem habuisse, nemo est qui abnuat; id quod (ut Hieronymum et Tertullianum missos faciam) perspicue docuit vetustissimus Martyr Ignatius ad Philadelphios scribens: *Non detraho, ait, Beatis, qui nuptiis copulati fuerunt. Opto enim Deo dignos ad vestigia eorum in regno ipsius inveniri, sicut Petrus et aliqui Apostoli qui nuptiis fuerunt sociati.* Sed et M. Marcellus Eugenius ejusdem Apostoli discipulus hoc ipsum, loco statim citando, profitetur. Petri autem uxorem martyrio coram ipso coronatam, ex majorum relatione traditum sibi refert Clemens Alexandrinus VII suorum Stromatum libro: *Aut certe B. Petrum (verba sunt Clementis) cum videret uxorem suam duci ad mortem, latatum quidem esse propter vocationem, et quod domum reverteretur (hoc est quod ad patriam pergeret cælestem, quæ domus nostra est, et a qua peregrinamur). Valde autem exhortando et consolando proprio nomine eam compellantem dixisse: Heus tu memento*

A Domini: eorum nimirum quæ pro te passus fuit; ita enim fiet ut eximia animi alacritate tormenta perferris. Consule Eusebium lib. III, cap. 24 et 30. Nonnulli uxorem vocant *Concordiam*, alii *Mariam*: quod M. Maximus et Heleca notarunt: aliis *Perpetua* nuncupatur, ut Molano 4 Novemb. qua festum ei a quibusdam celebratur. Suscepisse autem Petrum filiam e sua uxore, quæ nomine patris insignita Petronilla vocata fuerit, uno ore fatentur quotquot ejusdem sacræ Virginis meminerunt: præsertim auctores martyrologiorum ad diem ultimum Maii quo loci Romanum hæc habet: *Romæ sanctæ Petronillæ, filæ B. Petri apostoli, quæ Flacci nobilis viri conjugium spernens, acceptis triduanis ad deliberandum induciis, interim jejuniis et orationibus vacans, tertia die mox ut Christi sacramentum accepit, emisit Spiritum.* Hæc summatim decerpia sunt ex his quæ de vita et obitu sanctæ Petronillæ testata posteritati, suis scriptis reliquit egregius Christi martyr Eugenius archiepiscopus Toletanus, qui patris sui discipulus, et ipsius virginis familiaris Romæ exstitit: proprio alias nomine *M. Marcellus* nuncupatus, postmodum ob generis sui splendorem (erat enim ex familia, et domo Neronis, ut a Dextro suo loco edocebimur), dictus *Eugenius*, quod Latine sonat *nobilis*. Hic ergo talis tantusque vir, ac Patronus noster, sciscitantibus ab eo sanctis martyribus Neræo et Achilæo, tunc relegatis pro confessione Domini in insula Pontia, inter cætera quæ iisdem scripsit, vitam et obitum sanctæ Petronillæ graphice exaravit, prout in actis eorumdem martyrum exstat hodieque apud Surium. Accipe ipsissima B. Marcelli Eugenii epistolaria verba, quæ ob memoriam et reverentiam ejus, et quoniam a nobis alibi vindicanda est, ad verbum hoc loco apponitur.

EPISTOLA S. M. MARCELLI EUGENII AD SS. MARTYRES NERÆUM ET ACHILÆUM.

C *Marcellus servus SS. Christi confessoribus Neræo et Achilæo. Lectis litteris vestris, gaudio sum repletus, quod intelligerem vos in fide constantes esse, et pro veritate certare viriliter.* Post multa de Petro apostolo, subdit: *De Petronilla vero filia apostoli Petri, Domini mei, quando sollicitè perquiritis, quis ejus vitæ finis fuerit, paucis annotabo. Petronillam itaque bene nostis voluntate Petri apostoli clinicam factam. Memini enim interfuisse vos, cum permulti ejus discipuli apud illum ederemus: et Titus diceret ad eum: Quando omnes a te curantur, cur Petronillam patris paralyti decumbere? Cui tum Petrus respondit: Sic enim ei expedit. Ne quis tamen pulet me his verbis indicare voluisse, fieri non posse, ut sanetur, volo ut surgat et ministret nobis. Et mox illa surrexit incolumis. Expleto autem ministerio, jussit eam Apostolus redire ad lectum suum. Postquam autem in Dei timore cæpit esse perfecta, non modo ipsa curata est, sed etiam permultis aliis suis precibus obtinuit sanitatem. Cum autem esset præstanti forma corporis, Flaccus comes venit ad eam cum militibus suis sibi eam conjugem asciturus. Dixit vero illi Petronilla: Itane ad puellam inermem armato milite venis? Si me vis habere conjugem, da operam, ut matronæ, et virginis honestæ post triduum ad me veniant, ut ego cum illis pariter accedam ad ades tuas. Triduo itaque dierum spatio impetrato, sancta virgo jejuniis et orationibus vacavit, habens apud se sanctam virginem Fæliculam, in Dei timore perfectam. Tertio inde die venit ad eam S. Nicomedes presbyter, Christianique mysteria celebravit: cumque virgo sanctissimum Christi sacramentum accepisset, reclinans se in lectulum emisit spiritum. Matronæ autem et Virgines, quas Flaccus ad eam miserat, exsequias funeris ejus celebrarunt. Hactenus beatus Eugenius, postmodum primas noster, de felici obitu S. Petronillæ.*

Cæterum in his quæ ab eo referuntur, nonnulla

A. R. 54. Caius Cornelius centurio Capernaunensis, dominus servi, quem Dominus sanavit, pater A. R. 785 etiam C. Oppii centurionis, Hispanus, mire floret in Hispania.

BIVARII COMMENTARIUS.

40. *Caius Cornelius cent.* Egerat in superioribus Dexter de C. Oppio Hierosolymis degente; nunc de ejus parente C. Cornelio Malacitano, itidem centurione, sed in urbe Capernaunensi commorante, inquit illum fuisse centurionem, cujus laus est in Evangelio: illum, inquam, quem laudavit Dominus Luc. vii, dicens: *Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni.* Duo sane ex SS. Evangelistis, Matthæus, et Lucas historiam dulcissimam referunt, quoniam scilicet modo accesserit ad Jesum, rogans ut mederetur servulo de vita periclitanti: Jesu vero dicenti: *Ego veniam, et curabo eum,* non acquiescisse, ut per se accederet, indignum se tanto hospite reputans, et ipsum tam potentem, ut verbo dimitteret, quo nihil facilius, si vellet, curare posset, et ab infirmo ægritudinem pellere; cum illi multo magis obediret, quam suimet milites et servi sibi. *Domine (inquiens), non sum dignus ut intres sub tectum meum; Sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus.* Te enim posse certissimum mihi est; et quid mirum? nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic, *Veni, et venit, et servo meo. Fac hoc, et facit:* quanto magis tibi, qui nulli subderis, cuncta obedient! *Audiens autem Jesus miratus est, et sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel.* Tam multi sunt quæ in hoc uno homine Doctores mirantur, dum textum Evangelicum interpretantur, quod longum esset cuncta recensere. Chrysostomus altissimam ejus fidem eleganter ponderat: *Fidem (ait) centurionis vide. Quia non dixit, Veni, et salva eum, quia ille constitutus in omni loco erat præsens; et inferius præfert illius fidem fidei cæterorum: Credidit enim (inquit) Andreas, sed Joanne dicente: Ecce agnus Dei: credidit Petrus, sed evangelizante sibi Andrea: credidit Philippus, sed legendo Scripturas: credidit Nathanael, sed prius signum divinitatis accepit, visum scilicet fuisse a Christo sub ficu, ubi corpore non erat præsens. Sequitur Origenes. Jairus Israelis princeps pro filia sua petens, non dixit, Dic verbo, sed Veni et locuti. Nicodemus fidei Sacramento audiens, ait: Quomodo potest hoc fieri? Maria et Martha, Domine, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: quasi dubitantes, quod ubique posset udesse Dei potentia. Et hoc totum volunt insinuasse Dominum illis verbis, nec in Israel tantam fidem inveni. Ambrosius addidit: Et quidem si sic legas, in nullo tantam fidem inveni in Israel, simplex intellectus et facilis est (si enim de solis tunc videntibus loqueretur). Si vero juxta Græcos, nec in Israel tantam fidem inveni, fidem hujusmodi etiam Electoribus et Deum videntibus antefert: nimirum patriarchis et prophetis. Sed recte admonet Beda, quod non de omnibus retro patriarchis et prophetis, sed de præsentis ævi loquitur hominibus, quibus ideo centurionis fides antefertur, quia illi legis, prophetarumque monitiis edocti, hic autem, nemine docente, sponte credidit.*

Præter fidem autem, humilitatem magnam illius commendat illud, *Domine, non sum dignus;* quo loci Rabanus: *Propter conscientiam vitæ gentilis gravari se magis dignatione putabat, quam juvari; cujus etsi fide præditus, nondum erat lamen sacramentis innunctus.* Ubi Augustinus (Ser. 6 de verbis Domini in monte): *Dicendo autem se indignum, præstitit dignum, non in cujus parietes, sed in cujus cor Verbum Dei Christus intraret. Neque hoc diceret cum tanta fide, et humilitate, nisi illum, quem timebat intrare in domum suam, corde gestaret.* Ubi ait Ambrosius, *quod ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc gentilium, non esse penetrabilem Christum. Prudentia autem centurionis (ait Hieronymus) apparet in hoc, quod ultra corporis tegumentum, latentem vidit Divinitatem;*

et ideo tam reverenter erga illum se exhibuit. Adde prudentiæ opus fuisse quod prius misit ad illum seniores Judæorum; deinde amicos, cum jam non longe esset a domo, ut Lucas refert: Deum vero et ipse accessit rogans, ne intraret in domum suam; quod Matthæus scripsit. Hæc mihi ex Chrysostomo accepta facilius videtur conciliatio Evangelistarum: *Quod enim Matthæus non ait per amicos (Chrysostomus loquitur), sed per se ipsum, hoc eundem dixisse, nihil contrarium est: conveniens autem est opinari, et ipsum postquam misit amicos advenientem, per se hæc dicere. Si autem hoc non dixit Lucas, neque illud Matthæus, non sibi contradicunt, sed complent quæ ab invicem derelinquebantur.* Sapientiam notat idem Chrysostomus, quia non dixit, *hic constitutus salva eum,* non enim legitur petiisse expressis verbis salutem servi; sed exposuisse dumtaxat ægritudinem tantum, siquidem dixit: *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et mole torquetur;* unde reddens Chrysostomus ejus rei rationem ait: *Etenim sciebat, quia potens est ad faciendum, sapiens ad intelligendum, misericors ad exaudiendum: ideo infirmitatem tantum exposuit, remedium autem sanitatis in misericordiæ ejus potestate dimisit. Bonitatem denique vide (ipsemet loquitur) qui pro salute servi sic sollicitè festinabat.* Adde quod gentilis adhuc existens, synagogam Judæis ipse ædificaverat, in urbe sua Capharnaum; et ipsos quoad religionem ut minimum diligebat, cujus rei testimonium ipsi seniores Judæorum dederunt Domino (en salutem ex inimicis): *Cum venissent ad Jesum (ait Lucas), rogabant eum sollicitè dicentes ei: Quia dignus est, ut hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, et Synagogam ipse ædificavit nobis.* Magnus igitur vir fuit iste centurio. Et certe talem esse decebat eum, qui primus ex gentibus prædicatione, et miraculis Christi ad fidem converteretur. Nemo autem hanc meriti dignitatem et gloriam absque duce gravissimo centurioni tribuere existimet, habeo siquidem Chrysostomum hoc loco Matthæi mentem: *Centurio autem iste primus fructus ex gentibus, ad cujus fidei comprædicationem, omnium Judæorum fides infidelitas est inventa.* Sunt qui Cornelio centurioni id concedunt; sed præterquam quod hic quoque ex Hispania fuit oriundus, utpote Italicæ natus, hoc tamen diversum valde intellectum habet: nimirum hunc primum, fuisse animal Deo immolatum, postquam ostium fidei gentilibus apertum est; non tamen quod primus gentilibus credidit: hoc enim stare non potest: cum Magi qui puerum Dominum adoraverunt, antiquiores in fide fuerint centurione Italicensi. Sed de his iterum sermo incidet suo loco anno Domini 40. Hoc demum gloriæ nostro Capharnaunensi ascribi oportet, quod toti Ecclesiæ formam dederit recipiendi Christum in suorum corporum domibus. Antiquissima siquidem consuetudine receptum est, ut qui sacramenti Eucharistiæ recipiunt, verba centurionis promant, *Domine, non sum dignus,* etc., quod tanta gaudet antiquitate, ut id Origenes summopere commendaverit, dicens: *Quando corpus, et sanguinem Domini manducas, et bibis, tunc Dominus sub tectum tuum ingreditur; et tu ergo humilians te ipsum dicas: Domine, non sum dignus,* etc.

Mire floret in Hispania. Floruisse admodum in Judæa opinione virtutis et pietatis apud Deum et homines, tam Judæos, quam gentiles suos, ex dictis liquet: addit vero Dexter in Hispania etiam floruisse, nimirum quia relicta militia miles emeritus in patriam se receperat; cum vero Malacitanus civis fuerit (quod superioribus docuimus), consequens est, ut eo in loco sanctitatis opinione clarus fulserit. Cætera quæ ad prædicationem et consummationem

A. C. 34. Herodias vero saltans super Sicorim, flumen Ilerdæ, glacie concretum, submersa mi- A. R. 785.
serabiliter periit.

BIVARIII COMMENTARIUS.

lib. c. 9, cum Caius Romanorum Imperator Agrippam Herodiadem fratrem, ex privato, regem fecisset, eandem Herodiadem Herodis Antippæ Galilææ Tetrarchæ pellicem, fraternæ felicitatis invidia agitatam, regium similiter affectasse diadema; ejusque ambitionis gratia amasium movisse suum, quatenus decenti stipatus comitatu, Romam adnavigasset; ut et ipse, beneficio Cæsaris, ad regale fastigium evcheretur. Res vero non ex voto accidere; quin potius in pejora conversæ sunt. Agrippa enim rex Fortunatum libertum suum ad Caium cum muneribus, et litteris misit, Herodem accusans duplici defectionis a Romano Imperio; primum cum Sejano contra Tiberium Principem, et denuo cum Artabano Partho contra ipsum Caium; cujus rei testes adhibebat ipsius Tetrarchæ apparatus, utpote qui in armamentariis suis haberet tantum armorum, quantum struendis septuaginta millibus virorum armorum sufficeret. Herodes pene inviserat Caium, cum ecce Fortunatus Romam accessit. Litteris perfectis Imperator excanduit, et quo certior efficeretur, Herodem rogavit verane essent quæ de multitudine armorum suorum audierat? Eo autem annuente, satis probatam defectionem ratus Imperator, Tetrarchia Herodem privavit; privatam exsilio mulcavit, et (quod invidiæ fomitem auxit) ejusdem Tetrarchiam Agrippæ amulo suo adjudicavit; Denique Herodiadi, quæ præsens aderat, virum comitata suum, pepercit, ob Agrippæ fratris fidelitatem. Cæterum quæ tantorum malorum causa fuerat, et Divini numinis indignationem simul incurrerat, Joannisque Baptistæ sanguinem contra se clamantem habebat, qui fieri posset, ut condignas non lucret pœnas? Sed quo magis mireris Dei altissimam providentiam, absolutionem quam illi Imperator impertierat, ipsamet renuit, exsiliium et pœnas lubens amplexa, quas meruerat. Unde ad Caium, qui eam absolverat, dixit: *Tu quidem Imperator, ut tua majestate dignum est, loqueris: sed mihi conjugalis amor impedimento est, quominus fruar hac indulgentia: non enim æquum censeo, ut cui secundæ fortunæ sui sociæ, eum nunc in adversa dixeram. At ille indigne ferens* (ait Josephus) *tam excelsum animum in femina, ipsam quoque cum Herode expulit, et bona ejus Agrippæ largitus est. Atque ita effectum est, ut ambo extra Judæam ad Occidentem orbis partem concesserint, exsilio perpetuo damnati.*

Quo autem contenderint, dubitari inerito potest: quandoquidem Nicephorus lib. 1 hist., c. 20. Venerit assertit exsulem egisse Herodem, at Josephus citato superius loco ait: *Herodes vero perpetuo damnatus est exsilio apud Lugdunum urbem*: quo auctore vulgo creditur, Lugduni mortuum fuisse. Cæterum idem Josephus lib. 2, de bello Judaico cap. 8 (ad calcem ipsius), ad Hispanias fugisse cum Herodiade consorte, auctor est, inquit enim: *His adactus Herodes, venit ad Caium, a quo ob avaritiam vehementer increpitus, ad Hispanias fugit; secutus enim quippe eum fuerat accusator Agrippa; cui etiam Tetrarchiam illius C. Cæsar adjecit, atque ita Herodes quidem in Hispania, peregrinante secum uxore, decessit.* Hinc Baronius existimat pugnantia ea secum utrobique scripsisse Josephum, dum illic Agrippam misisse Fortunatum post Herodem Romam, contendit, hic vero ipsum, inquit, Agrippam Romam petisse: illic ob seditionis accusationem dignitate privatam, hic avaritiam vehementer objurgatum a Caio: denique ibi apud Lugdunum exsilio mulctatum, hic autem ad Hispanias fugisse, atque in Hispania peregrinantem cum Herodiade, decessisse. Sed quidquid de aliis sit (de quibus nunc non curo) nulla pugna verborum in hoc auctore reperitur, quod ad locum exsiliis spectat: quippe cum ad Gallias primum Roma

pulsam accessisse necessum fuerit, ibique potuit Lugduni aliquamdiu immorari; exinde vero Hispanias petisse numquam Josephus negavit, nullibi enim asseverat, Lugduni diem obiisse, sed exsilio relegatum perpetuo: inde vero non incredibile est, fugam versus Hispanias arripuisse, ibique peregrinantem morti concessisse: id quod ultimo loco fatetur; et aliorum auctorum testimonio manifestissimum redditur. Siquidem Hegeſippus vetustissimus scriptor lib. 11 de Hierosolymitano excidio, cap. 5, venisse Herodem ad Hispanias asseverat; addens ipsum mœrore animi consumptum interiisse. Sed et Josephus (alter a prædicto) Gorionis filius lib. 7 suarum historiarum, cap. 46, inquit: *Transulit autem Tiberius Cæsar, rex Romanorum, Herodem in Hispaniam, ubi etiam mortuus est.* Quæ verba afferit Ribera ad illud Abdæ, *Transmigratio Jerusalem quæ in Bosphoro est.* Vide quam docte asserat Dexter Hispanias Herodem penetrasse, ibique infelicitè obiisse. Est tamen quod Dextro soli debeamus, hæc tenus aliis ignotum; nomen scilicet urbis, in qua obiit, nimirum Ilerdæ, quam modo *Leridam* dicimus.

9. *Herodias vero*, etc. Horribilis, sed justissima femine mors, quæ caput justo impie sustulerat. Fusius eam narrat Nicephorus citato loco; nisi quod in quibusdam videtur a Dextro deviare; ille siquidem astruit, filiam saltatricem in flumine glacie concreto demersam: Dexter vero matri Herodiadi id tribuit. Deinde ille decapitatum fuisse docet, hic submersam. Sed Callistum audiamus: *Furibunda et adultera, incestaque, quæ quidem Herodis habebatur, revera autem Philippi erant conjux, vita longius acta, cum prius filiam saltatricem acerbo fato sublatam vidisset, futuri sæculi judicio, et supplicio reservata est, meras, ibi quam citissime dirinxit iræ sæcis, intolerabilisque indignationis Domni calicem haustura; Filia autem ejus (dignus enim est qui memoriæ commendetur) talis fuit obitus: Eundem ei quopiam brumali tempore ferat, et fluvius trajiciendus (Sicoris Ilerdæ fluvius, vulgo nunc Segre dictus), qui cum glacie constrictus coagmentatusque esset, pedes eum transibat. Glaciæ autem rupta, idque non sine Dei numine, demergitur illa statim capite tenuis, et inferioris corporis partibus lasciviens, molliusque se movens saltat, non in terra, sed in undis; caput vero sceleratum frigore et glacie concretum, deinde etiam convulneratum, et a reliquo corpore non ferro, sed glaciæ crustis resectum, in glaciæ ipsa saltationem lethalem exhibet, spectaculoque eo omnibus præbito, in memoriam ea quæ fecerat spectantibus revocat.* Hæc ille. Quo loci ingenue fateor casum saltatricis, ut ab hoc auctore describitur, miram Dei demonstrare providentiam, dum capite plectit eam quæ capite plectere Baptistam petierat. Vehementer autem admiror, ejus capitis truncationem, non ferro, sed crustis dumtaxat glacierum actam. Et quidem miraculo fieri potuisse, non ambigo, factum autem dubito. Atqui in re dubia Dextrum libentius amplector, sive de mortis genere, sive de persona inortem perpeſsa sermo sit: tum quia multis sæculis Nicephoro fuit anterior, tum quoniam ipse Hispanus erat, et Barcinonensis, et ea retulit quæ Ilerdæ in provincia sua, non longe a Barcinone contigerant: ille vero recentior multo, et in Græcia natus, et educatus fuit. Neque vero lego apud Josephum saltatricem filiam in exsiliium quoque actam, seu ipsam comitam fuisse matrem, ut submergi, vel detruncari Ilerdæ potuisset. Quis scit si in matrimonium data cum conjuge in Galilæa, Judæave manserit? Rationi etiam consonum videbatur ut quæ gravius in morte Joannis deliquerat, pœna graviori mulcetur; nemo autem nescit puellam caput Baptistæ, non nisi a pellice matre monitam, petiisse. At de his satis.

BIVARII COMMENTARIUS.

Hierosolymorum et totius Judææ regionis primum omnes insistere, et in unum corpus coalescentes se a Judaica persecutione defendere; et de multis quoque disponere quæ ad fidem catholicam toto orbe stabilendam necessaria erant; videlicet de his quæ ad Sacramentorum celebrationem, et dispensationem, et totius Ecclesiæ œconomiam pertinere videbantur. Cum vero tot tantaque Ecclesiæ stabilendæ negotia repente fieri nequirent, sed magna prius (ut par erat) habita discussione, et maturo iudicio, quod recte annotavit Dexter dum dixit, *Habito consilio factam esse sortitionem divinam*; inde fit ut consilium ejusmodi apostolicum non uno nec paucis diebus consummari potuerit, sed multos necessario insumperit. Ejus vero memoria celebrari consuevit Hierosolymis, et in Oriente, die quo cœptum est, videlicet 30 et ultima mensis Junii. Cujus rei testimonium perhibet (Dextro consentiens) Græcorum Menologium quod sic habet: *Die 30 Junii congregatio sanctorum et benedictorum duodecim Apostolorum.* Meminit ejusdem festi, et verborum Usuardus apud Molanum hac ipsa die. Obiter annotarim falli eos qui hac die credebant apud Græcos celebrari festum omnium Apostolorum simul, quo una dies festiva cunctis consecraretur, postquam antecedente de principibus eorumdem Petro et Paulo solemnia facta fuissent. Si enim hoc Græci intenderent, non dixissent, *Congregatio 12 Apostolorum, sed Festum Apostolorum*: Nam congregationis nomen concilium sonat, et advertere debuissent D. Chrysostomum homiliam de divisione Apostolorum hac ipsa die ad populum habuisse, ut Molanus refert in notis ad Idus Julii, num. 3, in suo Usuardo. Quod primo igitur factum est in hoc concilio, fuit divisio ac sortitio provinciarum, et hoc primo congregationis die. Consequenter actum est per multos alios de Constitutionibus Apostolicis et Canonibus Sacramentorum; deinde Jacobi Minoris (cui Hierosolymorum administratio sorte contingerat) consecratio celebrata est 27 die decembris, quo ab Eusebio et Rabano ponitur. Demum cum jam Synagogæ repudium datum esset, et gentibus ostium apertum, ab invicem divisi in suam quisque provinciam profectus est. Hac vero divisio Apostolorum ab invicem die 15 Julii contigit, ut ex traditione habet Ecclesia, quæ ea die divisionem hujusmodi olim celebrare consuevit.

Contigisse vero hujusmodi divisionem anno 7 post Christi mortem, suo loco cum Dextro et Genebrardo ostendemus.

Occurreret fortasse quis: si non illico profecturi erant, quare tam cito divisionem orbis fecerunt Apostoli? Sed facile sedabit scrupulum, qui animo perpenderit, Apostolos non fuisse tardos, et pigros, sed providos, ac solertissimos: præterquam quod oportebat, unumquemque eorum expeditum esse, et paratum ad opus ad quod assumptus erat, et pro suis ovibus orare; et multa interim occurrere poterant negotia, ad peculiare provincias spectantia, ut de Hispania jam dicam. Quod si hoc difficile alicui videatur, quæram ab eo: si non statim a passione Domini in mundum dispergi eos oportuit, ut quid etiam ante adventum Spiritus sancti sortem mittentes Mattheum in Apostolum elegerunt? dum enim omnes simul debebant, minus necessarium videbatur 12 potius quam undecim esse. Et quidquid huiusmodi questionum responsum fuerit, respondebo ego et illi. Insuper inde colligi potest quod paulo post adventum Spiritus sancti, divisio Provinciarum facta est, quod nulla in ea mentio facta est Pauli, cui postmodum totius universi gentium conversio fuit commendata. Si enim tempore divisionis esset Apostolus, haud dubium quin cum cæteris in sortitione illa communionem haberet. Adde quod apud omnes constans est, Jacobum tunc Hierosolymorum constitutum pontificem, cum sortitio provinciarum inter omnes

A Apostolos facta fuit; nam Hierosolymæ etiam per sortem contigerunt Jacobo. Hoc vero oportuit necem Stephani præcessisse, quandoquidem ipse diaconatum sub illo exercuit, ut auctor est D. Ignatius in epist. ad Trallianos: *Quid diaconi (ait) nisi imitatores Christi ministrantes episcopo, sicut Stephanus beatissimo Jacobo, et Timotheus et Titus Paulo, Anacletus et Clemens Petro.* Idem repetit in epistola ad Hieronymum. Quinimmo Hieronymus lib. de Script. Eccles. in Jacobo inquit: *Post passionem Domini statim ab Apostolis Hierosolymorum episcopus ordinatus est.*

13. *Quadragesima et octo diebus.* Restitui hanc Dextro lectionem, corrupte siquidem legebatur 38 diebus post Adventum Spiritus sancti congregationem apostolicam factam super divisione orbis. Si enim, ut verum est, et præmittitur a Dextro, die ultima Junii celebrata est, non 38, sed 48 dies inter eam et adventum Paraclæti intercesserunt, quandoquidem mortem Christi, et Pascha eo anno 25 Martii contigisse nemo nescit; et consequenter Pentecosten 15 Maii, nimirum post 50 dies a Paschate; a 15 vero Maii, qua Spiritus sanctus advenit, usque ad 30 Junii, qua mundus sortitus est inter Apostolos, 48 intercedunt.

14. *In cœnaculo Sion, etc.* Obstare videtur Anselmus in descriptione Terræ Sanctæ typis recens datus a Canisio tomo VI Antiq. lect. ubi hæc ait: *A loco Ascensionis Christi ad 40 passus pedum, adhuc apparent vetustissimi parietes muri ruentis, in loco ubi Apostoli diviserunt sibi provincias ad quas quisque ire debuerat, et ibi Credo composuerunt.* Non igitur in Cœnaculo Sion, sed extra civitatem, loco ab Anselmo relato, hæc sortitio facta fuit. Cæterum confudit hic auctor divisionem provinciarum, quæ facta est in Cœnaculo, cum divisione Apostolorum ab invicem, quæ post 7 annos eo loci contigit, dicendo basilicam illam seu locum sacrum erectum olim fuisse in memoriam devotissimæ collocationis, quam Apostoli habuerunt, cum discesserunt tandem ab invicem. Quod vero ibi fidei symbolum confecerint, et non in cœnaculo Sion, quæ erat domus Mariæ, matris Joannis cognomen Marci, non opponitur dictis Dextri: ille enim non de Symbolo, sed de Constitutionibus Apostolicis locutus fuit. Quomodo autem in constitutione Symboli, duodecim concurrerint, nimirum singuli singulos fidei articulos tribuendo, tractant Augustinus serm. 115 de Tempore, Ambrosius serm. 38 ad finem, Rufinus apud Cyprianum, et Venantius Fortunatus in expositione ejusdem.

15. *Contigit S. Jacobo Zebedæi filio Hispania, etc.* Quæ Provincia orbis, cique Apostolorum sorte divina contigerit, non ita certum est, quod ejus rei certum Ecclesiæ testimonium teneamus. Neque vero idem est aliquem Apostolum hic vel illic evangelium prædicasse, et ibi sortem suam accepisse: Quandoquidem non unam tantum mundi regionem quilibet docuit, sed multi multas, easque remotissimas; negari tamen non potest, unumquemque præcipue conversioni illius instituisse, quæ ipsi commendata fuerat. Quare lectissime asseruit Dexter, Jacobo Zebedæi filio Hispaniam contigisse, quam vis in Judæa et toto itinere usque ad Hispaniam prædicaverit: et Joanni fratri suo Asiam, tanetsi multi asserant, Parthos etiam docuisse fidem, argumento desumpto a titulo primæ suæ Epistolæ Canonice, quæ olim ad Parthos inscripta legebatur; et Matthæo Ethiopiam, quamquam teste Isidoro Macedoniam etiam illustraverit verbo Dei; et Thomæ Indiam, quem tamen Parthis, Medis, Persis, Hyrcanis, et Bracmanis prædicasse, Martyrologium Romanum occidit; Philippo item Scythiam, qui nihilominus, eodem teste, usque ad Asiæ Hierapolim pervenit. Quod de Gallia in Philippo addit Dexter, putat Baronius errorem esse scriptoris (in Isidoro) lib. de Obitu Patrum, qui ei quoque tribuit Galliam, contendentque debere legi

A. C. 34. Ultima die Junii, sancti Dei Apostoli, quadraginta et octo diebus plus minusve, post A. R. 785. adventum Spiritus sancti, conveniunt in cœnaculo Sion, quæ domus erat Mariæ matris Joannis, cognomento Marci, ac habito consilio, sortitione divina, provincias mundi prædicationis causa inter se partiuntur. Contigitque S. Jacobo Zebedæi filio Hispania, Joanni Asia, Matthæo Æthiopia, Thomæ India, Philippo Scythia et Gallia; Quo tempore canones eduntur, et apostolica constitutiones componuntur, ad Sacramentorum et totius Ecclesiæ œconomiam.

BIVARII COMMENTARIUS.

ipsius spectant, scribit Heleca in additionibus ad A Dextrum his verbis :

Nec minus celebratur memoria S. Caii Cornelii centurionis (qui fuit ille centurio, cujus famulum ad Capharnaum Christus sanavit) : postea sociatus apostolis, neci S. Stephani interfuit; Petrum et Paulum ad Hispanias venientes comitatus est. Tandem prædicans Scepsiniensibus, prope Idam mortuus est. Prædicat in Hispania : longe hic alius a Cornelio centurione cohortis Italicae : hoc Cornelio multo juniore ille senior. Pervenit autem usque ad Adrianum, cui etiam charus fuit, ut docet Dexter inferius ad annum Christi 66.

11. Sancti Dei Apostoli. Varia fuit hæc tenus Doctorum sententia de tempore divisionis Apostolorum; quidam enim volunt factam statim a passione Domini; quos ducit Theophanes in Symphonia veteris et novi Testamenti; et libenter amplectuntur nonnulli Hispanorum, ut ita facile tueantur profecionem D. Jacobi in Hispaniam, paulo post resurrectionem Domini factam, cum tamen ante Apostolorum cæterorum divisionem minime acciderit; et id non obscure videtur innuere D. Clemens Rom. in epist. 4 ad Jacobum fratrem Domini. Alii ad aliud extremum declinantes contendunt, anno 12 ab eadem passione perfectam; id quod inter vetustissimos docuit Apollonius apud Eusebium lib. v Hist. c. 17, cujus ea sunt verba : *Se traditione accepisse, Servatorem mandatum suis dedisse Apostolis, ne ad annos 12 Hierosolymis discederent.* Clemens Alexandrinus refert in hanc sententiam præcepti formam lib. vi Stromat. : *Post duodecim annos egredimini in mundum; ne quis dicat: Non audivimus.* Hoc sequitur Beda in Martyrologio suo, eumque refert Usuardus apud Molanum die 15 Julii.

Neutrum horum stare potest cum veritate; nam contra id quod Theophanes asserit, se opponit D. Lucas Act. vi, docens quod post necem protomartyris Stephani exorta magna in Ecclesiam persecutione, omnes dispersi sunt præter Apostolos : cum autem martyris mors ad calcem anni redemptionis humanæ facta fuerit, et tunc Apostoli dispersi non sint, consequens est, ut eorumdem divisio non acciderit statim a passione Domini. Facit vero contra Apollonii et Clementis dictum, quod D. Marcus Evangelium suum clausit asserendo, quod cum illa scriberet, Apostoli secundum jussionem Domini profecti prædicaverant ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis. Certum autem et constans est apud omnes auctores, Marcum evangelistam scripsisse anno undecimo a passione Christi Domini : unde fieri non potuit ut Apostolorum divisio in annum 12 sit dilata, cum in 2 non solum divisi reperiantur, sed et toto orbe dispersi prædicasse, et miracula multa perpetrasse. Accedit quod Paulus 5 anno a conversione sua, venit Hierosolymam ad antecessores suos Apostolos (ut ipse fatetur ad Gal. 1), et tamen tunc non invenit ibi, nisi Petrum et Jacobum fratrem Domini. Qua de re inferius agemus anno Christi 38.

Ut hæc forsitan fugerent inconvenientia, alii auctores ab utroque extremo declinantes, mediam viam elegerunt; in quibus Melito Sardicensis episcopus, seu auctor libelli de transitu Virginis, qui exstat in Bibliotheca veterum Patrum, Melitonis nomine insignitus; vult divisionem Apostolorum in annum se-

cundum a Christi morte incidisse. Sed hæc sententia tantum Bedæ displicuit, ut mendacem eam vocare non dubitaverit : *Constat, ait, quod mendacium scripsit ille, qui ex persona Melitonis episcopi Asiae librum exponens de obitu Virginis, dicit, quod secundo post Ascensionem Domini anno, apostoli fuerint omnes, toto orbe, ad prædicandum in suam quisque provinciam divisi.* Quod confirmat testimonio Lucæ Actorum viii : *Omnes dispersi sunt præter Apostolos : si enim Apostoli in illa prima persecutione dispersi non fuerunt, minime ergo divisi sunt ab invicem, toto ejusdem persecutionis tempore, quæ ut minimum toto secundo anno post Christi mortem duravit.* Adde quod præceptum habebat prædicandi Judæis, priusquam toto orbe dispergerentur ad gentium conversionem : quare oportuit Hierosolymis primum, et cæteris urbibus Judaici populi serio prædicationi instituisse. Hinc ortum habuit aliud Genebrardi placitum lib. 3 Chronologiae ann. Christi 46, divisionem Apostolorum rejicientis ad annum 7 post Christi mortem. Sed cur potius hunc annum 7 quam 5 vel 6 elegerit non ostendit. Hujus dubii expeditio pendet ex sequenti.

12. Ultima die Junii, etc. De die quoque quo hæc sacra divisio orbis universi inter Apostolos celebrata sit, non minor est dissensio; nam Procorus S. Joannis discipulus in ejus historia affirmat, inter cætera quæ in hac divisione facta sunt, primam fuisse Jacobi Minoris electionem, et consecrationem in episcopum Hierosolymorum. Nec mirum, cum hæc illius Apostoli sors fuerit : auctore autem Eusebio in Chron. ann. 34, constat S. Jacobum consecratum esse die 37 Decembris (quem sequitur Rabanus in suo Martyrologio apud Canisium Antiq. Lect. tomo 6) : unde relinquatur, ut ipsa Apostolorum divisio eadem die peracta sit. Quo tamen non obstante omnes fere auctores Martyrologiorum affirmant divisionem Apostolorum in 15 Julii cecidisse, Beda, Ado, Usuardus, et Molanus : et Græcorum Menologium, his verbis : *Die 15 Julii festivas omnium Apostolorum quando divisi sunt ab invicem,* in qua festivitate sermones habuerunt Chrysostomus, et alii Patres. Conveniunt etiam Petrus Equilinus episcopus, illo die; et quod cæteris præstat, Romana Ecclesia divisionem eandem celebrabat in antiquo Breviario et Missali cantans Epistolam, *Corde creditur ad justitiam*, Rom. x, et Evangelium, *Euntes in mundum universum*, Matthæi ultimo, ut Equilinus notat lib. vi, cap. 99. Ab utroque autem die non minimum videtur distare Dexter, dum docet contigisse die ultima Junii.

Utraque tamen questio de die et anno divisionis apostolicæ facile solvitur, si advertamus, non uno eodemque die divisionem (sensortitionem) Provinciarum factam inter Apostolos, et executioni mandatam; primum siquidem ultima die Junii ejusdem anni, quo Christus pro nobis mortuus est, congregati simul Apostoli, cum ab eodem accepissent, ipsos universum orbem peragraturos, et in omnibus terrarum provinciis Evangelium prædicaturos, de ipsis provinciis sortes miserunt; quo quisque eorum sciret, quod animarum onus ipsi incumberet, ac pro earum salute sine dilatione et intermissione Dominum oraret. Cæterum non statim fuit executioni mandata ejusmodi provinciarum sortitio usque ad annum 7, ut mox dicemus : siquidem opus erat conversioni

A. C. 34. Apostoli septem apostolicos diaconos, ex Græcis omnes, creant.

A. R. 785.

Floret per id tempus in Hispania C. Oppius centurio F. Corn. pariter centur. qui orientem Christum prædicat Hierosolymis esse Filium Dei, inter fragores saxorum mutuo sese collidentium, obducto tenebris die. Ex gentilibusque a Christi morte primus hic christianus centurio creditur: qui fuit civis Romanus, baptizatusque, a B. Barnaba factus est tertius. Mediolanensis episcopus: vir quidem apostolicus, qui Christi mortem, et eclipsim admirabilem primus omnium Hispanis, genti suæ, cum audientium stupore refert.

35. Occiso lapidibus Stephano protomartyre, magna persecutio Hierosolymis et in conñni-

786

BIVARI COMMENTARIUS.

magistrum. Vide etiam Galatinum, lib. vii de Arcais, c. 4 et 12.

18. *Apostoli septem apostol.*, etc. Electionem septem primorum diaconorum in Ecclesia hoc anno factam refert Lucas Act. vi, ortum duxisse a murmure Græcorum discipulorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum: hoc est, non providerentur de quotidiano victu Græcorum viduæ, sicut Hebræorum, quandoquidem major discipulorum pars ex Hebræis erat, minor vero Græcorum: cum tamen omnes essent Moysis filii, et circumcisionis, licet hi in Græcia ex dispersione, illi in Judæa vel Galilæa nati. Quod autem de victu esset quæstio, constat ex eo quod congregantes Apostoli discipulos (eos scilicet qui murmurabant) dixerunt ad illos: *Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis*, quasi dixerint, intenti Evangelii prædicationi, non possumus tunc etiam ministrare, quo æque omnibus omnia dividantur, sine distinctione Hebræi et Græci. Quare iusserunt eos eligere septem viros probatissimos inter ipsos, quibus viduarum suarum curam commendarent, ne præpedirentur a prædicatione. Cum autem ipsi elegissent Stephanum, virum plenum fide et Spiritu sancto, Philipum, Procorum, Nicanorem, Timonem, et Pharnenam, et Nicolaum adventum Antiochenum; *stauerunt eos ante conspectum Apostolorum: et orantes imposuerunt eis manus*, id est, in diaconos ordinati sunt ab ipsis per manus impositionem. Omnes igitur fuerunt ex Græcis creati, quod notavit Dexter, et ex contextu historie apostolicæ satis colligitur: præsertim ex illis verbis: *Considerate ex vobis viros boni testimonii septem*; ubi tò ex vobis refert eos quos Apostoli se dare cupiebant; hi autem Græci erant, qui coram Apostolis contra Hebræos causam agebant.

19. *Floret per id tempus*, etc. Retulerat supra Dexter conversionem huius sancti centurionis; nunc jam Hispanias petiisse docet, ubi florebat sanctitatis opinione non vulgari, primus omnium denuntians Hispanis, Christi mortem, quam generalis admirandaque eclipsis, ab eisdem cum stupore visa, denotabat.

20. Loco illorum verborum, C. Oppius centurio, filius Cornelii pariter centurionis, corruptissime legabatur in codice ms. C. Oppius C. F. C. pater centurio: restitui vero loco verbi pater illud pariter, et significatum illarum litterarum, C. F. C., aperui.

21. *Ex gentilibus*, etc. Quod hic fuerit primus gentiliū qui post mortem Christi crediderunt, habemus ex Evangelio: *Videns centurio quod sic clamans expirasset, glorificavit Deum*. Hoc autem non tollit, quin alii ante Christi mortem credidissent, ut pater ipsius Cornelius centurio Capharnaunensis, et mulier Cananæa; quem vero sensum habeat quod de Cornelio Italicensi dicitur, fuisse primitias gentilis populi, cum tamen id post 6 annos acciderit, dicemus ad annum Christi 40. Multa sunt quæ doctores sancti scripserunt elogia in huius centurionis laudem; Hieronymus Arium, alias Christianum, huius gentilis confessione confundit: *Ex hoc considerandum quod centurio in ipso scandalo passionis vere Dei Filium confiteatur, et Arius in Ecclesia prædicat creaturam*; additque: *novissimi autem, nupc*

A primi efficiuntur, gentilis confitetur populus; Judæa excæcata negat, ne fiat ultimus error peior priore. Uni Theophylactus: Sic ordo convertitur, dum Judæi occidunt, discipuli fugiunt, et gentilis confitetur. Et rursus: Nunc videtur effectum sortiri, quod Dominus dixerat: Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum; exaltatus namque in cruce, attraxit latronem et centurionem. Beda autem: Gentiles Deum timentes apertæ confessionis voce glorificant; Judæi percutientes solum pectora, silentes domum redeunt. Unde merito per centurionem fides Ecclesiæ designatur, quæ Dei Filium, tacente Synagoga, confirmat. Sed de his satis.

22. *Qui fuit civis Romanus*, etc. Non quasi Romæ natus, sed in urbe Romanorum privilegiis fruente, alioquin in Hispania ortus Malacæ, domove Corinthius fuit, teste eodem Dextro ad annum Christi 70.

23. *Baptizatusque, a Beato Barnaba*, etc. Non est sensus Caium Oppium a Beato Barnaba fuisse baptizatum (tametsi aliquandiu illi discipulus adhæserit); non enim ab eo, sed a Jacobo Zebedæi, Malacæ in Hispania, baptismatis undis fuit Christo regeneratus, ut ipse docet Dexter anno 52, quo loci, quamvis non nominetur proprio nomine, sed centurionis Malacitanus factus fuit postmodum Mediolanensis tertius episcopus, quod nunc de C. Oppio dicitur. Sensus igitur est *baptizatusque*, hoc est cum jam baptizatus esset, factus est episcopus Mediolanensis tertius a B. Barnaba. Et hoc verissime dicitur. Primus namque Mediolanensis episcopus fuit S. apostolus Barnabas, ut referunt Hippolytus martyr lib. de LXXII discipulis, et Dorotheus in synopsis, et (quod caput est) Romanum martyrologium 25 die Septembris, ubi de secundo Mediolanensi antistite, hæc scribit: *Eodem die S. Anathalonis episcopi, qui B. Barnabæ apostoli discipulus, in ejus locum Ecclesiæ Mediolanensis episcopus successit. Anathaloni autem successisse tertium a B. Barnaba S. Caium, ejus etiam discipulum, testantur tabulæ Mediolanensis Ecclesiæ, quas refert Baronius in Notis ad 17 Septemb., quo die Rom. martyrologium hæc de eo habet: Mediolani S. Caji episcopi, discipuli B. Barnabæ apostoli, qui sanctos Gervasium et Protasium baptizavit, et multa in persecutione Neronis passus, in pace quievit. Hoc vero paulo exactius prompsit Galesinus in suo Martyrologio, eadem die. In notis autem asseverat se S. Caji vitam expressisse e tabulis Mediolanensibus in basilica Ambrosiana monachorum sacri ordinis Cisterciensium asservatis. Cardinalis vero Baronius fatetur se legisse vitam ms. ipsius ab Andrea Alciato elaboratam apud cardinalem Alciatum. Cætera cum Dextro inferius suis locis prosequemur; nunc sufficiat probasse tertium Mediolanensium episcopum fuisse Caium, quod modo Dexter affirmat. Quod vero Mediolanenses tabulæ non afferunt hactenus suum Caium fuisse illum centurionem, qui credidit Christo morienti in cruce, nihil nobis nocere debet; cum id non negent: Dextro autem debemus quod utriusque meminerit.*

A. C. 35.—1. *Occiso lapidibus*, etc. Cum Christi Domini mors an. suæ ætatis 34 decurrende acciderit, et

A. R. 34. Jacobus, frater Domini, primus Hierosolymorum Episcopus creatus est.

A. R. 785.

Sacra vero Virgo, consilio, luce doctrinae, et mirabili vitae exemplo præsides collegio apostolico; nihilque grave gerunt illi, quod non ejus consilio, ductuque gerant.

BIVARIII COMMENTARIUS.

Galæciam, quæ est pars Phrygiæ; contermina Scythia. Quod mihi quoque arrisit aliquando: nam quamvis Apostoli postea varias remotissimasque regiones adierint, tamen in sortitione orbis, non videtur credibile plures a se invicem distantissimas simul uni eidemque commissas. Cæterum liber ille de Ortu et Obitu Patrum vere S. Isidori, uti inferius probabimus: resque ipsa iterum asseritur in hymno S. Jacobi Apostoli, qui exstat in Breviario Gothico, quo usa fuit olim tota Hispaniarum Ecclesia. Quare utriusque auctoritas magni apud omnes ponderis esse debet: præsertim nomine veterum refragante.

Præter hos recensitos a Dextro, adde Andream cui Thracia et Achaia contigerunt; Bartholomæum cui Armenia, et India altera pars, a parte D. Thomæ: Simonem cui Ægyptus; Thadæum cui Mesopotamia, et Persia: et Matthiam, cujus Judææ messis propria fuit: ut omittam Jacobum Minorem, qui civitati Hierosolymorum dumtaxat præfuit; et etiam Apostolorum principem Petrum, qui pastor omnium constitutus, nihilominus in Asia primum, deinde in Occidente prædicavit. Quapropter satis rationi consentanea est divisio illa, quam Petrus episcopus Equilinus lib. vi, cap. 99, videlicet in quatuor orbem plagas fides divisum, ita quod *Oriens* cesserit Thomæ et Bartholomæo, quorum uterque in India prædicavit: *Meridies* Simoni et Matthæo, quorum prior in Ægyptum, posterior in Æthiopiæ detulit Evangelium: *Aquilo* Philippo et Thadæo; illius fuit Scythia, hujus vero Mesopotamia: *Occidens* Petro et Jacobo, quorum erant Italia et Hispania; *Mundi medium* Matthiæ, et Jacobo Justo, e quibus ille Judæam, hic civitatem sanctam curavit erudire. Denique *Mediterranei maris* provinciæ Joanni et Andree, nam Minor Asia, Thracia, et Achaia, quas ipsi docuerunt, juxta mare Mediterraneum sitæ sunt. De Gallia et Britannia nobilibus provinciis dicendum Jacobo Majori et Petro cesserit, quorum conversio Occidentis intererat: Unde Dexter inferius fatetur, Jacobum non in Hispania solum, sed etiam in Gallia et Britannia prædicasse, etsi non ita serio ut in Hispania. Et Innocentius in epistola ad Decentium, fidem Galliæ Petro adjudicat. Ad Britanniam quoque Simonem Cananæum prædicationis gratia accessisse, ex Ægypto et Africa ubi debebat, auctores sunt Dorotheus in Synopsi, Menologium Græcorum, et Nicephorus I: ii, cap. 40, de Paulo aut Barnaba nulla mentio in sortitione mundi habita, quia necdum ille conversus ad fidem fuerat, et consequenter neuter in apostolatum cooptatus. Agunt de eadem divisione Beda in collectaneis, D. Julianus Toletanus super Naum, tomo II Auctarii Bibl. vet. Pat., Thomas de Cantiprato lib. ii de Apibus cap. 25; Hymnus de S. Jacobo, quem ex Breviario Gothico excerptum dabit inferius; et elegantissime Metellus Monachus Tegerseensis, in suis Quirinalibus apud Petrum Canisium tom. I Lect. Antiq., vivebat anno Domini 1080. Hic igitur penes quatuor mundi plagas (quod Equilinus fecerat) apostolorum divisionem factam describit sub titulo: *Quod nunc paganismus dedita olim per Apostolos fidem receperit Persida*: ejus verba libuit subnectere, in gratiam eruditorum:

Lydia regna quondam,
Perside cum principibus, progenieque regum,
Se fidei dederunt,
Primitivis Ecclesiæ temporibus subacta.
Rebus Apostolorum
Strenue gestis, Domini jura libens recepit
Cælica totus orbis.
Indiæ de fluitibus, Ortus dat ubi dicit Sol,
Quo tenet arva Thomas.

Usque Spanos Occidit sideris axe clausos,
Quos Jacobus docebat.

A Scytharum frigidibus perpetuis in ævum,
Quæ tolerat Philippus;
Ad Perusiam proxima, quos sanctificat nigellos
Æthiopes Matthæus:
Mundos omnis dogmata jam rescierat salutis;
Barbarie relicta,
Disciplinam catholicæ religionis haustit.

Hæc ille. Orientis prædicationem a Thoma in India terminatam docens, Occidentis a Jacobo in Hispania, Aquilonis a Philippo in Scythia, Meridiei a Matthæo in Æthiopia.

16. *Jacobus frater Domini*, etc. Consecratum fuisse Jacobum in episcopum Hierosolymorum a tribus Christi Apostolis, Petro, Jacobo Majore et Joanne, auctor est Anacletus in epistola ad episcopos Italiæ. Unde statutum fuit, episcopum non debere ordinari, nisi a tribus episcopis, ut videre est apud Gratianum et Clementem Alexand. lib. vi Hypot. et Eusebium lib. ii, c. 1. Cæterum non est intelligendum D. Jacobum, fratrem Domini, tunc fuisse ordinatum episcopum, quasi non fuerit a Christo Domino cum cæteris Apostolis ordinatus; sed quod tunc primo solemnem illam ceremoniam celebratæ sunt, in exemplum reliquorum, qui de novo ordinandi erant, quamquam ipsi sancti Apostoli sine consortio aliorum, plerumque episcopos creaverint per solam manus impositionem. Institutionem vero solemnem Jacobi 27 Decembris factam fuisse Eusebius et Rabanus tradiderunt, ut supra diximus.

17. *Sacra vero Virgo*, etc. Hoc majestatem Dei genitricis maxime decuit. Notanter vero Dexter non dixit absolute præsidis officio functam in collegio apostolico, hoc enim viroque officium Petro Christi vicario debebatur, non mulieri; sed præsedisse in illa sacra congregatione consilio in rebus dubiis, luce doctrinae in fidei mysteriis, plurima ejus arcana reserando, quæ sola ipsa experta fuerat, et mirabiliter exemplo; maximeque rationi consonum est credere, nihil illos grave gessisse, quod non ejus consilio, ductuque gesserint. Præsertim cum certum sit illam sacris semper congregationibus interfuisse; nam de prima omnium in qua Matthias in Apostolum electus est, id expresse habemus Act. 1, ubi loquens Lucas de Apostolis ait: *Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione, cum mulieribus, et Maria matre Jesu*. De adventu etiam Spiritus sancti constat ex illis verbis Actorum II: *Cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco*: ubi particula *omnes* signat eos de quibus dixerat, *omnes erant perseverantes*, etc., cum *Maria matre Jesu*. De reliquis autem congregationibus deducitur, ex illis *omnes qui credebant, erant pariter* Act. II, et ex sequentibus Act. v: *Erant unanimiter omnes: cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis*. Quod si nullus fidelium tunc deerat, qui fieri posset ut ipsa mater Domini absens esset? Accedit quod præcipua causa protelationis vitæ B. Virginis post Filii mortem fuit, ut collegium apostolicum sua præsentia fovaret, et promoveret Ecclesiæ nascentis initia. Quare B. Ignatius in epistola I ad Joannem, nuncupat eam, novæ religionis magistram. *Nostræ*, ait, *novæ religionis, et pœnitentiæ est magistra*; et in Litaniis vocatur *Regina Apostolorum*; immo et *illuminatrix Apostolorum* vocatur a Patribus, e quorum numero sunt Rupertus Tuiciensis abbas, Idiota de contemplatione Virginis c. 3, Antoninus par. IV Summæ Theolog. tit. 17, B. Brigitta de Virginis excellentia oratione I, et præter hos Augustinus sermone 6 de Nativ., sub finem, vocat eam *gentium*

A. C. 35. Diversi [Al. Divisi.] per Hispanias mortem Christi, resurrectionemque denuntiant; et A. R. 786.

Marix vitam, ad quam frequens ex Hispania fiebat peregrinatio; maxime post conversionem Cornelii centurionis: totamque provinciam undique mirificis et inauditis nuntiis complent.

Ex his primi post a B. Jacobo eliguntur urbium pontifices, et pastores: dubium an omnes Judxi fuerint.

Hispani praeipue Judxi mittunt legatos ad Apostolos ut quamprimum aliquis eorum veniret ad eos, qui de rebus recensitis de Christo eos verius et uberius doceret.

BIVARII COMMENTARIUS.

applicuerint, praestantia famosissimi ejus emporii in causa fuit, quod in hanc usque diem a mercatorum navigiis et triremibus frequentatur. Descripsit olim Carthaginensem portum Livius lib. vi cuius ista sunt verba: *Sita Carthago sic est: sinus est maris, media fere Hispanix ora, maxime Africo vento oppositus, et quingentos passus introrsum retractus, paulo plus passuum in latitudinem patens. Hujus in ostio sinus parva insula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis praeterquam Africo, tutum facit. Ab intimo sinu peninsula excurret (tumulus is ipse in quo condita urbs est) ab ortu solis, et a meridie cincta mari; ab occasu stagnum claudit, paulum et ad septentrionem fusum, incertae altitudinis, cumque exaestu aut deficit mare, continenti urbem, jugum ducentos fere et quinquaginta passus patens, conjungit.*

5. *Divisi per Hispanias, etc.* Nihil credibilius quam quod hic Dexter pronit: eos nimirum, qui fugati ad portum Carthaginensem appulerant, divisos in varias regiones Hispanix, denuntiassent Hispanis quae de Christi Domini morte, resurrectione, doctrina, et miraculis, suismet oculis viderant: addentes ejus saceratissimam Matrem, adhuc in vivis agere, quo eos accenderent desiderio visendi ipsam. De peregrinatione Hispanorum ad B. Deiparam, non est quod quis miretur, cum nihil magis in usu eo temporis fuerit apud omnium nationum fideles, quam pro suo maximo fidei ardore in Palaestinam iter arripere, et loca sancta nostrae redemptionis venerari; idque semper in Ecclesia usitatum fuit. Quod si id postmodum tam perseveranter observatum fuit, refrigerante etiam fidelium claritate, quanto magis tempore nascentis Ecclesiae, quando fidei ardor eximie in cordibus Christianorum flagrabat? Quis autem non videat ad eam peregrinationem peragendam mirum in modum animos Christianorum impulsisse, cupiditatem visendi et colloquendi cum B. Virgine ipsius Redemptoris Matre? Vis specimen aliquod tibi praebeam ejus rei? Profero verba D. Ignatii martyris, in epistola ad apostolum Joannem haec loquentis: *Sunt et hic multae de mulieribus nostris Mariam Jesu videre cupientes, et quotidie a nobis ad vos discurrere volentes, ut eam contingant et ubera ejus tractent, quae Dominum Jesu aluerunt; et quaedam ejus secretiora percunctentur ipsam Mariam Jesu. Est et Salome quam diligis filia, Hierosolymis anno et quinque mensibus apud eam commorans, et quidam forte notificavere, eandem Matrem Dei omnium gratiarum abundantem, et omnium virtutum (more Virginis) et gratiae secundam; quae (ut dicunt) in persecutionibus et afflictionibus est hilaris, in penuris et indigentis non querula; injuriantibus grata, et molesta relaxatur, miseris et afflictis condolet afflictis, et subvenire non pigrescit: contra vitiorum autem pestiferos conflictus, in pugna fidei disceptans evitescit. Nostrae novae religionis, et poenitentiae est magistra; et apud fideles omnium operum pietatis ministra. Humilibus quidem est devota, et devotis devotius humiliatur, et mirum ab omnibus magnificatur, cum a scribis et pharisaeis ei detrahatur. Praeterea multi (qui scilicet peregrinantes illuc ipsam viderant, et allocuti fuerant) multa referunt de eadem; tamen omnibus per omnia non audemus fidem concedere, nec tibi referre, sed sicut nobis a fide dignis narratur, in Maria Jesu, humanae naturae natura*

A *sanctitatis angelicae sociatur. Et haec talia excitaverunt viscera nostra, et cogunt valde desiderare aspectum hujus (si fas sit fari) caelestis prodigii, et sacratissimi monstri.* Adjecit et secundam de eadem re epistolam sic incipiens: *Si licitum est mihi apud te, ad Hierosolymae partes volo ascendere; et videre fideles sanctos qui ibi sunt; praecipue Mariam Jesu, quam dicunt universis admirandum, et cunctis desiderabilem. Quem enim non delectet videre eam, et alloqui, quae verum Deum de se peperit, si nostrae sit fidei et religionis amicus? Haec quae Ignatius refert, peregrinari cogebant a remotissimis etiam provinciis fideles, ut quae aure audierant, oculis suis quoad posset, conspicerent. Quis autem si nunc alloqui, et videre vivam daretur, sicut tunc beatissimam Deiparam, ejusmodi iter non conficeret?*

Iluc accedit, in gratiam peregrinationis, quam ad ipsam Hispani fecisse dicuntur, ipsos rerum magnarum videndi avidissimos semper fuisse, et ea de causa in remotissimas orbis plagas, si opus esset, peregrinandi. Qua de re multa nobis suppeditant exempla antiquorum historiae, ubi pro levioribus rebus id ipsos levisse legimus. Et ut aliquod afferamus: *Ad Titum Livium* (ait D. Hieronymus ad Paulinum scribens) *lacte eloquentiae fonte manantem, de ultimis Hispaniae finibus, quosdam venisse nobiles, legimus: et quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit.* Audita magni Antonii fama, multos etiam eum Hispanorum visuros, remotissimas solitudines penetrasse auctor est D. Athanasius in ejus Vita: *Hominem alio pene crbe celatum, et inter tantas positum solitudines Africae et Hispaniae demonstravit.* Rursus mirum erat hominem super columnam degentem conspiceret? illae quoque inter alios profectos Hispanos fuisse docuit Theodoretus in vita ipsius Simonis Stylitae, inquit: *Hominum pelagus undique adventantium, et more fluminum confluentium, apud illum videre est, non enim nostrates tantum, sed et Ismaelitarum, et Persarum, et horum finitimi Armenii, et Iberi et Homeritae, et interiores etiam populi conveniunt. Multi etiam illorum qui ultimam Hesperiam incolunt, videlicet Hispani, Britanni, et Galli, qui in medio horum sunt; nam de Italia dicere supervacaneum est. Sed de his satis.*

6. *Ex his primi, etc.* Cum fideles hac prima persecutione fugati, primitiae fuerint fidei in Hispania, non est dubium quin ex eis D. Jacobus apostolos elegerit, ipseque adhaerent in Hispaniis pracdicanti. Nam et episcopus assumendus ex antiquioribus et probatoribus in Ecclesia docuit Paulus cum ad Timotheum scriberet: *Oportet (ait) episcopum irreprehensibilem esse: non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli.*

7. *Hispani praecipue Judxi, etc.* Vivebant in Hispania Judaei simul et Gentiles; utrosque autem ad praedicationem seu narrationem fugatorum ab Hierusalem, de miraculis et doctrina Christi, accensos, plenus edoceri cupiisse de rebus recensitis de eodem, facile credet, qui quam animo propensi fuerint ipsi erga Dominum, cognoverit. Narrat quidem inferius Dexter anno 37, Judaeos Hispanos qui Carpetaniam incolebant (nunc Toletanum regnum dicimus) litteras suscepisse a Hierosolymitanis pontificibus, quibus assensum eorum postulabant, super Christi morte;

A. C. 35. bus exoritur. Plusquam quindecim mille viri, qui, prædicantibus Apostolis, in Christo A. R. 786. crediderant, fugantur. Alii ad Asiam, nonnulli ad Europam veniunt.

Ex [his plusquam quingenti nave Cypri educti, portum Carthaginensem Hispaniæ pertingunt.]

BIVARII COMMENTARIUS.

Stephanus eodem anno martyrium passus fuerit non longe post Ascensionem Domini, ut martyrologium Romanum canit ad diem 26 Decemb., qui poterit consistere quod Dexter nunc profert, nimirum Stephanum anno 35 Christi lapidatum? Cæterum facili negotio respondemus, utrumque verissimum esse; quandoquidem si de anno solari loquamur, eodem prorsus anno mors Christi et Stephani contigit; illa quidem 25 Martii, hæc autem 26 Decembris. Loquendo autem de annis Christi Domini, mortuus ipse fuit dum 34 ageret suæ ætatis, Stephanus vero die secunda anni 35, quia die nativitatæ præcedenti finito 34 inceperat 35.

2. *Magna persecutio, etc.* De ea hæc habet Lucas cap. 8 Act.: *Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Hierosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter Apostolos.* Quod vero dies illius persecutionis fuerit martyrii S. Stephani, manifestant, quæ immediate subiungit: *Curaverunt autem Stephanum (id est, aromatibus conditum: epelierunt) viri timorati, et fecerunt planctum magnum super eum.* Verum quod Dexter enumeret plusquam quindecim mille fugatos, D. autem Lucas numerum dispersorum hoc loco non constituat, mirum esse non debet, cum ex his quæ ipse sanctus Evangelista ibidem refert, colligi queat. Ad primam siquidem Petri concionem, die ipso Pentecostes, habitam coram omni multitudine, *oppositæ sunt (inquit) fidei in illa die animæ circiter tria millia (Act. ii).* Ad secundam quam princeps Apostolorum habuit, occasione accepta, a virtute et integritate claudio concessa, *Multi eorum qui audierant verbum, crediderunt: et factus est numerus virorum quinque millia (Act. iv).* Similique proportionem non solum ad prædicationem Petri, sed etiam cæterorum Apostolorum; nec ad unius tantum miraculi ostensionem, sed multorum signorum et prodigiorum, quæ Apostoli operabantur, augebatur in dies magis, magisque numerus fidelium. Unde cap. v cum præmississent, quod *per manus Apostolorum fiebant signa, et prodigia multa in plebe,* subinfert Lucas, *Magis augebatur credentium in Dominum multitudo virorum, ac mulierum: in tantum ut animose et audacter, in plateas efferrent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam eorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis.* Non solum ex civibus Hierusalem credebant multi, sed ex aliis urbibus concurrebat multitudo vicinarum civitatum Hierusalem offerentes ægros, et rextos a spiritibus immundis: qui curabantur omnes. Quis autem dicat sine fide hos omnes accessisse? Demum post diaconorum electionem, *Verbum Domini (ait Lucas Act. vi) crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem: multa enim turba sacerdotum obediebat fidei.* Nemini igitur incredibile videatur tempore primæ persecutionis, ad quindecim millia virorum ascendisse credentium numerum; cum vero ex Luca habeamus omnes ab Hierusalem fugatos fuisse, præter Apostolos, non abs re Dexter plusquam quindecim mille viros inde fugatos fuisse refert.

3. *Alii ad Asiam.* Cæterum cum ex sacro textu habeamus omnes dispersos fuisse *per regiones Judææ, et Samariæ,* quomodo stabit quod Dexter dixit: *Alii ad Asiam, nonnulli ad Europam veniunt?* Nimirum, quia omnes primum in Judææ vel Samariæ regiones profecti sunt, ut Lucas docet, inde vero nonnulli ad alias divertisse constat: nam post prædicta subiungit: *Igitur qui dispersi erant, pertransibant evangelizantes verbum Dei.* Quo autem aliqui eorum pertige-

A rint docet cap. xi dicens: *Et illi quidem qui dispersi fuerunt a tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicem, et Cyprum, et Antiochiam.* Sed et Ananiam discipulum, qui Paulum baptizavit, non in Judæa, nec in Samaria, sed Damasci, quæ urbs Syriæ est, constituisse, ex ipsis apostolicis Actis habemus cap. ix. Consonum autem rationi est credere, multos illorum in suas regiones fuisse reversos, ut suis concivibus regnum Dei evangelizarent; cum quidam ex Asia, quidam ex Europa oriundi essent, utpote qui ad fidem conversi fuerant a die Pentecostes, in qua prædicationi Petri interfuerunt Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui habitabant Mesopotamiam, Cappadociam, Pontum, et Asiam Minorem (quæ omnes regiones sub Asia Majori continentur), et præter hos etiam adfuerunt advenæ Romani; quo nomine Italos omnes, et eos qui Romana utebantur lingua, præsertim Hispanos appellabant, ut Josephus ipse testis est, cuius verba refert Baronius tom. i ad ann. D. 72, videlicet: *Romanorum clementia cunctis, non parvulum donum appellationis suæ concessit; non solum viris singulis, sed etiam maximis gentibus in communi; Hispani denique antiqui et Tyrreni, et Sabini, Romani vocantur.* Idemque habet Augustinus in ps. LVIII: *Omnes Romani facti sunt, et omnes Romani dicuntur.* Quod vero nonnulli ad Europam venisse dicantur, non leve argumentum præbet Maria illa Salome uxor Zebedæi, quæ hæc ipsa persecutione fugata, in Italiam concessit, et Verulis apud Hernicos itinere fatigata, in pace quievit, ut produnt vetera monumenta Ecclesiæ Verulanæ, ubi ejus venerandum corpus religiose asservatur. Exemplo hoc utitur cardinalis Baronius in notis ad 25 Julii, ut explicet illa verba: *Omnes dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ;* quamvis de ipsa uberius nos suo loco dicturi simus.

4. *Ex his plusquam, etc.* Maximam fugatorum partem usque ad Cyprum perambulasse, habemus ex testimonio relato cap. xi Actor.: *Et illi quidem, qui dispersi fuerant a tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicem et Cyprum.* Nec mirum, cum subdat Evangelista: *Erant autem quidam ex eis viri Cyprii.* Inter alios autem Cyprum fuisse B. Barnabam habemus ex Romano martyrologio die Junii 11. Ex quo etiam, die 29 sequenti compertum est, illic cum adfugeret, pervenisse Mariam matrem Joannis, cognomento Marci, cuius erat domus cœnaculi apostolici, et ibidem quievisse. Cæterum ex Cypri insula in Hispaniam adnavigasse magnam fugatorum partem, inde sit verisimillimum, quod ab Asia per Cyprum frequentissima esset navigatio in Hispanias, ubi mercaturæ exercendæ gratia, Tyrii et Phœnicæ non paucas, nec minimas, ad litus maris fundaverant civitates, ut auctores sunt Q. Curtius lib. v. de rebus Alex. c. 12, Strabo lib. iii Geographiæ, Plutarchus in Vita Scipionis, Solinus lib. de Mirab. mundi cap. 34, Pomponius Mela, et alii qui inter Tyrias referunt Cartheliam Gades, Abderam et Malacam in Hispaniis, et ex adverso littore Carthaginem Africanam, cuius filia fuit Hispana Carthago, quo discipuli Apostolorum concessisse dicuntur. Namque valde consonum rationi est, eos qui fugam quærebant, navem conduxisse, qua in remotissimas fugerent regiones, reperissequæ primum navem mercaturæ conducendæ industriam, et eam ipsos conscendisse, prolificentem in Hispaniam. Cui accedit, multos fugatorum esse ab ea oriundos, ut mox ostendemus, cum quibus alii (Europæi præsertim) haud difficile sociari potuerunt. Quod autem ad portum Carthaginensem Hispaniæ

A. C. 55. Tunc Apostoli præclaram dispositionem gentis Hispaniæ ad Christi fidem suscipiendam A. R. 786, cognoverunt.

Cognitamque habuerant, ex illis gentilibus, qui venerant orationis causa, ex Hispania; Philippumque rogaverant, ut eorum adventum nuntiaret Christo: clarumque præsigium, primitus inter gentes Hispanis prædicandum esse.

BIVARI COMMENTARIUS.

S. Paulo dixerint: *De secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur.* Quinimmo nihil aliud voluisse videtur Saulus Actorum 9: *Dum accessit ad Principem Sacerdotum, et petiit ab eo epistolas in Damascum ad Synagogas, ut si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, victos perduceret in Jerusalem.* Procul dubio namque id petiit, cum alii Judæorum zelo ferventes in alias regiones mittebantur.

Quomodo autem factum sit ut Hispani, et præcipue Judæi (quod nunc Dexter asserit) miserint legatos ad Apostolos, ut quam primum aliquis eorum veniret ad eos, qui de rebus recensitis de Christo, a discipulis fugatis Hierosolymis, eos verius et uberius edoceret, accepimus a prædicto Juliano, qui referens litteras quas ipse invenit Toleti in Archivo S. Justæ, sic ait: *Tertia vero epistola, quæ soluta erat in Hebræo, erat responsiva, qua petebant Hierosolymitani Judæi de genere sacerdotali, Annas et Caiphas, Joseph, et alii, ne si veniret ad Hispanias discipuli Christi (nam dicebant venire jam Jacobum Zebedæi filium, ejus apostolum) [sanam hanc oriam ex sortitione et divisione Apostolorum intelligo], nullo modo eos admitterent, sed tanquam illusores et nebulones suis urbibus arcerent. Illi vero miserunt Euphrasium, et Indalecium rogantes Petrum et ceteros Apostolos, ut statim Jacobum mitterent. Qui venientes Hierosolymam, dederunt suas epistolas Petro; et visis ejus miraculis, conversi sunt, et venerunt cum B. Jacobo, quem ad tam honorificam missionem ut Christum designaverat, libenter se illi commiserunt. Has ego epistolas de Arabico in Hispanum converti, et aliam Hebræam jussu Serenissimi Imperatoris Adolphonsi VI, quas in Tabulario civitatis Toletanæ servandas diligenter, reponi jussi. Vide quantum Satanas invidit conversioni Hispanorum, et qualiter membra ejus Scribæ et Pharisei Hierosolymitani prævenerint Judæos, Hispanos, infamando Christi Apostolos, ne cum illuc accederent, eos audirent et fidei acquiescerent. Sed magna Dei providentia factum est ut etiam nostri nuntios ad Apostolos miserunt, et Doctorem petierint. Oliter quoque notandum est antiquorum studium et sollicitudo in servandis et publicandis hujusmodi epistolis quæ pro diversis Hispaniæ idiomatibus diversimode translata fuerunt. Primum quidem in Hebræo, in quo scriptæ fuere; pro commoditate autem Gentilium qui, tempore Romanorum, Latino sermone utebantur, in Latinum versæ fuere; deinde in Arabicum ab his qui sub dominio Arabum debebant; postremo in Hispanicum a Juliano, pro commoditate Catholicorum, qui jugum a se Mauro- rum expulerunt. Vehementer cuperem ut Archivi Toletani volverentur, si fors in aliquo eorum reperirentur: in quibus (præsertim in Tabulario S. Ecclesiæ) multa antiquitatis monumenta idiomate exarata Arabico continentur, ut mihi ibidem existenti bibliothecarius ipse fidem fecit.*

8. *Tunc Apostoli, etc.* Deerant in excuso codice verba illa, *Ad fidem Christi suscipiendam cognoverunt*, sententia autem periodi evidentem hæc vel similia exigit, loco etiam illius particule *Cognitamque*, legebatur *Cognitionemque*, quæ neque congrue, neque cum sensu aliquo retineri poterat.

9. *Cognitamque hab. ex illis Gentilibus, etc.* Deus bone! Philippus primus omnium Hispanos ad Christi Domini gratiam admittendos curat! Quid mirum, si postmodum, succedente tempore, tot Philippos Hispanis Christus præficiat, qui rem Christianam ardentissime tueantur; et remotissimas nationes ad ejus

agnitionem perducere curent? Hæc quoque non solum in Dextro, sed etiam in Juliano legimus, qui ad annum prædictum 56 sic ait: *Ex Archivo S. Justæ Toletanæ habemus quod multi Gentiles, qui venerant Hierosolymam orare ad sanctum Templum, erant Hispani: qui voluerunt videre, et alloqui Jesum; cupientes, ut Gentilibus suæ terræ prædicaret.* Narrat rem gestam D. Joannes, cap. 12, accidisse statim post Lazari resurrectionem, et triumphantem adventum Christi in Hierusalem.

Erant autem (ait) quidam Gentiles ex his qui ascenderant, ut adorarent in die festo. Illi ergo accesserunt ad Philippum, et rogaverunt eum dicentes: Domine, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andream, vel quia propius assistebat Christo, ut illi desiderium Gentilium aperiret; vel quia (ut Chrysostomus putavit) audierat, In viam Gentium ne abieritis: propterea cum discipulo communicans, Magistro refert: Andreas rursus et Philippus dixerunt Jesu:

Jesus autem respondit dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis. Ubi Augustinus ait: Videbat Gentiles post passionem et resurrectionem suam in omnibus Gentibus credituros. Ex occasione igitur istorum Gentilium, qui eum videre cupiebant, annuntiat futuram plenitudinem Gentium, et promittit jam adesse horam glorificationis suæ. Chrysostomus vero: Quia igitur de reliquo debebat mittere Discipulos ad Gentes. Videt autem Gentiles præsilientes ad fidem, ostendit quod tempus erat, ut ad crucem veniret. Posita autem similitudine grani trumentii, quod si mortuum fuerit multum fructum affert, signum de cælo quod Judæis negarat, his Gentilibus ostendit: sequitur enim: Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora; sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo dicens: Et clarificari, et iterum clarificabo. Turba ergo quæ stabat, et audierat dicebat, tonitruum factum esse: Alii autem dicebant, Angelus ei locutus est. Respondit Jesus et dixit:

*Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicitur foras: et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hactenus in Evangelio. Sane magnificandum a nobis est, quod tale tantumque gaudium visitatio Hispanorum Gentilium Christo contulerit, et quod occasione eorum Pater se iterum clarificaturum Christum promiserit. Videatur autem in illis prædixisse cæterorum Gentilium conversionem, quasi demonstrans ab illis incipiendam primitus Evangelii prædicationem inter Gentes. Petrus de Natalibus lib. iv, cap. 105, agens de S. Eutropio episcopo Xantonensi, martyre, Apostolorumque discipulo, quem etiam ait filium fuisse Xerxis admirandi Persarum et Babylonicæ regis, subdit: *Fuit de numero illorum Gentilium, qui accesserunt ad Philippum, ut Jesum viderent; ut dicitur Joan. 12.* Sed præterquam quod hoc non tollit, quominus reliqui fuissent Hispani; procul dubio id ex Apocryphis desumpsit, multo enim aliter legimus ejus historiam in Breviario Salmantino, ultima die Aprilis; ubi non dicitur Eutropius cum Gentilibus Philippum convenisse, quod circa passionem accidit: sed interfuisse saturationi quinque millium hominum in solitudine Tyberiadis, quæ anno superiori evenerat, ut supra docuimus ad annum 54. *Audita Salvatoris miraculorum fama, de urbe in urbem per civitates cum quæsiit, quem abeuntem trans mare Galilææ quod est Tiberiadis, cum tu-**

Ubi non dicitur Eutropius cum Gentilibus Philippum convenisse, quod circa passionem accidit: sed interfuisse saturationi quinque millium hominum in solitudine Tyberiadis, quæ anno superiori evenerat, ut supra docuimus ad annum 54. Audita Salvatoris miraculorum fama, de urbe in urbem per civitates cum quæsiit, quem abeuntem trans mare Galilææ quod est Tiberiadis, cum tu-

BIVARI COMMENTARIUS.

ipsum autem non solum non consensisse in ejus necem, sed etiam missis litteris responsoriis, dissuasisset tantam temeritatem. Hoc vero quod Dexter docet, multo antequam ejus Chronicon reperiretur, vulgo dictum, et acceptum novi in regno ipso Tolitano: nec mirum, cum in publicis tabulariis Tolitanæ civitatis, ejusmodi epistolae repositae fuissent auctoritate regia magni Alfonsi VI, imperatoris Hispaniæ, legamus. Ejus antiquitatis grave testimonium præbet Julianus archiepiscopus S. Justæ nobilis ejusdem Alfonsi historicus in Chronico suo, quod ms. pro sua benignitate mutuavit mihi illustrissimus Comes de Mora. En verba Juliani ad annum Christi 36 agentis de monumentis quæ Toleti existant S. apostoli Jacobi: *Reperi in eodem archivo S. Justæ Tolitanæ, duas treve epistolas in Hebræo et in Arabico, et Latine; quarum una erat Judæorum Hierosolymitanorum ad Hebræos Hispanos, præcipue Toletanos et Zamorenses, ut suffragarentur in mortem Christi Salvatoris; et Judæi qui de Hierusalem venerant Toletum, ædificaverant ibi celeberrimam totius Hispaniæ et mundi synagogam, nolentes redire Hierusalem; propterea quod audiverant reparandum post templum, iterum perdendum. Et nullo modo voluerunt consentire in necem innocentissimi Jesu. Miserunt vero responsum cum suis nuntiis ad Hierosolymitanos Toletani, nolentes consentire petitionibus illorum; et unus illorum dictus est Athanasius, et alter Joseph. Athanasius vero venit postea cum B. Jacobo ad Hispanias. Cætera quæ prosequitur suis locis inseremus.*

Referunt etiam historiam hanc Antonius Beuterus in Chron. Aragoniæ. et non minus diligens quam eruditus et illustris D. Joannes de Salazar, in suo Apologetico de Adventu S. Jacobi, cap. 10, ubi adducit epistolam aliam ante 100 annos in ecclesia Metinno-campensis reperta, qua facultatem concedunt Hebræi Hierosolymorum nostris Zamorensibus libros Moysis interpretandi, tametsi indigni ejusmodi gratia essent; quia (inquunt) non se decreto illi de Prævaricatoris morte subscripserunt; id est, quia decreto de morte Domini non consenserunt scriptis suis: servatur epistola hæc mihi diligenter.

Consonant hæc per omnia cum verbis Dextri quæ hæc sunt: *Judæi Hispani, maxime Carpetani (id est, Toletani), qui litteras Hierosolymorum pontificum petentium ab eis assensum in mortem Christi missis litteris, execraverant, libentissime prædicationem S. Jacobi percipientes, convertuntur.* Hoc vero multis accidisse modis intelligi potest: vel enim non omnes Judices Concilii et seniores populi consenserunt in sententiâ capitis Christo inferenda (ut de Gamaliel, ut minimum certum est, et de nonnullis aliis referunt in imagine ejus judicii, quæ Parisiis excusa nuper fuit: si qua fides ei adhibenda est) et de Nicodemo constat, Joannis testimonio, atque ea de causa consulendos putarunt eos qui in Hispania debebant, quatenus multiplicatis suffragiis, mors exsequeretur: quod tamen præcedenti anno contigisse oportuit, si responsio expectanda erat, et sic non ab ultimo Concilio contra Dominum habito emanarunt ejusmodi litteræ, sed ab alio, de quo Joannes inquit c. 7: *Post hæc ambulabat Jesus in Galilæam; non enim volebat in Judæam ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Judæorum, Scenopegia, quæ a 15 Septembris celebrabatur, sex ut minimum menses, et amplius ante crucem. Aut si ab ultimo Concilio litteræ emanarunt, non erant illi certi de mortis tempore: poterat enim plurimum a Judice differri, et ideo interim fratres absentes trahere cupiebant ad suam sententiam. Et quidem sive exsequeretur mortis decretum ante reditum nuntiorum, sive non, prodesset potius quam obesset communicatio facta per litteras: nam si in reditu non esset executioni mandata, haberent (uti credebant) multitudinem novorum suffra-*

giorum, quibus Judicem possent securius convenire; asserentes etiam valde distantibus Judæis tam esse insensum, ut eum dignum morte judicarent; si esset, ut minimum eos præmonitos haberent, nequando ab illorum sententiâ dissentirent. Ipsos tamen sefellit opinio (uti diximus), quandoquidem nihil minus ab Judæis Hispanis extorquere potuerant, quin potius illorum invidiam mentem et conatus execrati sunt, missis ad eos litteris et nuntiis.

Ne vero quis miretur cum audit Judæos Hierosolymitanos ad Hispanos super morte Christi scripsisse, subjungam testimonium D. Justini martyris, Apostolorum temporibus vicini, qui Triphoni Judæo in lib. de Veritate Christianæ religionis objicit, Non in Hispaniam duntaxat, sed in universas orbis provincias misisse legatos qui prædicationem Apostolorum prævenirent: *Non enim aliæ nationes, inquit, tantum iniquitati in nos, et ipsum Christum patræ sunt obnoxii, quantum vos, qui illis etiam perverse in Justum hunc et nos, qui nomine ejus censemur, præjudicii estis auctores. Posteaquam enim illum unicum irreprehensibilem et justum hominem in crucem egistis, cujus vibicibus sanitas eis provenit, qui per ipsam ad Patrem adeunt; cum eum cognovissetis resurrexisse a mortuis, atque in celum conscendisse, prout futurum vaticinia præmonstraverant; tantum abest ut respicientes poenitentia de malis commissis duceremini, ut etiam viros eximios Hierosolymis detectos in terram omnem tunc legavissetis, dicen es: heresim sectamque Christianorum nullius numinis culticem existitisse (hoc est, atheistas esse, ut habet Græcus codex); atque ea contra nos sermonibus spurgentis, quæ cuncti qui nos non norunt jactant. Itaque non ipsi modo vobis iniquitatis, sed aliis quoque prorsus mortalibus universis. Et merito vociferatur Isaias: Propter vos nomen meum male audit in Gentibus. Itaque ut adversus solam irreprehensibilem et justam lucem mortalibus a Deo missam in toto terrarum orbe, tenebrosa et injusta jactantur, sedulo operam deditis. Hactenus Justinus: quibus similia scripsit Oecumenius in caput ultimum Actorum Apost., antiquos Historiographos referens, et quod id longe ante per Isaiam, cap. 18, prædictum fuerat; nam ait: *Priusquam Romam Paulus venisset, moriti fuerant Judæi qui ibi erant, ne prædicationem Christi admitterent; neque hi soli, verum etiam qui ubique terrarum erant omnes. Cæterum id unde perspicuum est? In veterum scriptis reperimus Sacerdotes, et Scribas, et Presbyteros, qui erant Hierosolymis, in omnes gentes Judæis qui ubique erant litteras misisse quibus doctrinam Christi, calumniatores, quasi aliena a Deo esset (id est, atheistarum), præcipiebant ne ipsam admitterent. Id quod etiam prophetia Isaie videtur significare, quæ ait: Væ tibi, navigiorum alæ, ultra Æthiopiæ fluvios mittens in mare obsides, et epistolas papyraceas super aquam. Quibus verbis significat Propheta, trans regionem quoque Æthiopiæ et extremas terrarum oras, sonum improbitatis Judæorum qui Judæam habitabant, per quædam quasi volantia navigia, fuisse transmissum; nuntiosque ipsorum papyraceas epistolas ferentes super aquas, et mare navigantes in omnes partes terræ discursisse, Salvatoris nostri prædicationem calumniando. Atque hinc forsam credidisse multos Ethniconum, asserunt quidam, Christianos atheistas esse; nihilque aliud voluit e qui veteres Gallacos crimine atheos inurunt, nimirum fuerunt ipsi ex primis inter Hispanos, qui fidem Christi ad prædicationem discipulorum S. Jacobi apostoli susceperunt. Neque desunt qui prophetiam Isaie prædictam etiam de Hispania mentionem facere contendant; nam ait missos nuntios a Judæis ad populum terribilem post quem non est alius, quod in Hispaniis verificatur. Cæterum quod ubique terrarum Judæi prævenire curaverint Apostolorum prædicationem, satis dilucide professi sunt Judæi qui Romæ morabantur, cum Actorum ultimo cap.**

BIVARII COMMENTARIUS.

officio unum ex Responsoriis erat, *Adest nobis*, etc. in quo prædicatio S. Jacobi in Hispania continetur, quod mox afferemus. Præstantissimum quoque argumentum ex fundatione Ecclesiæ de Columna (seu Pilari) Cæsaraugustana sumendum est; hoc enim, quamquam cætera deficerent, irrefragabiliter convincit intentum; sed de eo inferius agemus.

Tria præcipue objiciuntur quæ accessum B. Jacobi ad Hispanias debilitare videntur. 1° Martyrium ipsius, quod contigit ante divisionem Apostolorum; 2° quædam verba S. Innocentii Papæ in epistola ad Decentium, quibus contendere videtur, quod nullus Apostolorum in Gallia et Hispania prædicavit, sed tantum illi quos Petrus illuc misit; 3° denique disceptatio quædam quæ dicitur Romæ habita in concilio Lateranensi inter Rodericum, archiepiscopum Toletanum, et archiepiscopum Compostellanum, super jure primatiæ Hispaniarum: ibi enim Toletanus opponit Compostellano, si quid de prædicatione S. Jacobi in Hispania dicebatur, id quidem non reperiri apud probatos auctores, sed esse vetularum piam fabellam.

Hæc tamen non obstare declaravit abunde dominus Comestabilis, et qui postea eum secuti sunt, quibus si vellem quidquam addere, proculdubio actum agere viderer. Perfunctorie tamen ac brevissime, ordine posito, objectis satisfacere non gravabor. Primæ objectioni occurrendum; aliud esse loqui de sortitione Provinciarum inter Apostolos, aliud de divisione eorumdem ab invicem: illa præcessit adventum D. Jacobi in Hispanias, hæc vero subsequuta est ejus reditum: quare, semel facta sortitione, nihil obstare potuit Apostolo, quominus veniret ad provinciam, quæ illi sorte contigerat: tamen cæteri non illico recesserunt in suas. Sane brevis Apostolatus S. Jacobi urgebat iter, ne videlicet otiosa esset sortitio ipsius. Ut quid enim Spiritus sanctus Hispaniam ei sorte divina committeret, si illac profecturus non erat? Reliquos autem Apostolos oportebat in Judæa amplius immorari, quibus nimirum longior vita concedebatur. Ut omittam Jacobum ab Hispanis vocatum, cæteros autem minime a suarum Provinciarum incolis vocatos. Neque vero necessum est, verba illa Lucæ, *omnes divisi præter Apostolos*, in persecutione orta a morte Stephani, ita interpretari, ut pro majori parte verificentur, quod quidam excogitarunt: Quando quidem non eo xxxv anno venit Sanctus Jacobus in Hispanias, sed sequenti xxxvi, ut videbimus: neque venit fugiens persecutionem, sed quæsitus et rogatus.

2° Innocentio nihil derogaret, etiamsi diceremus, sic ex ignoratione historiarum locutum: nam si unus ipse adventum Jacobi ignoravit, quatuor alii Romani pontifices agnoverunt, et litteris suis testatum reliquerunt. Innocentius II in bulla de translatione S. Jacobi, quæ cum Cardinalium subscriptio nibus observatur: Leo III in litteris de eadem translatione, quarum exordium est, *Noscat fraternitas vestra*: Calixtus II in quinque libris, quos edidit de miraculis ejusdem Apostoli: et Calixtus III in bulla Sanctæ Dei genitricis de Columna, quæ asservatur Cæsaraugustæ. Cum hoc tamen ob tanti Patris reverentiam asserimus, verba ipsius in bonum sensum posse interpretari, ut videlicet voluisset, nullum alium potuisse contra morem Romanorum, et ipsorum, Pontifice renuente, morem inducere, nam suprema Apostolorum potestas in solo eo remansit: vel intelligendum esse, nullum Apostolorum in Hispania, vel Gallia prædicasse, nisi quos misit Petrus, in quo non litigamus: nam Jacobus etiam ab eo tandem missus est.

3° Manifestum est codices illos e Bibliotheca S. Ecclesiæ Toletanæ nuper cum conciliis Gothicis in lucem editos a Loaysa, repositos esse: quatioquidem mendacii multis referti sunt. Verbi gratia, asserit Alexandrum III successisse Gelasio; et tamen inter utrumque 8 Pontifices Romani interfue-

runt. Item Alexandrum eundem incarceratione Bardinum antipapam, quod non Alexandrum, sed Calixtum perfecisse constans est. Rursus quod Paschale vivente Mauricii schisma exortum fuerit, et imperator Henricus Romam exercitum direxerit; quod sane post ejus obitum contigit. Ut omittam, codices ipsos sine auctore repertos, et absque notarii, vel cujusvis hominis qualificatione, et subscriptione, quod necessarium videbatur ad certitudinem causæ, quæ ibi agitata asseritur. Accedit, ipsemet archiepiscopus Toletanus scripsit specialem librum de primatiæ Ecclesiæ Toletanæ, et non meminit ejus disputationis, et sententiæ, quæ in illis codicibus dicitur per eundem obtenta ab Innocentio III in concilio illo Lateranensi, cum tamen nihil posset Rodericus in libro suo adducere, quod æque primatiæ intentam stabiliret. Rursus cum omnium suorum itinerum peculiarissime meminerit in Historia sua Hispania; nec unum verbum de ea disceptatione facit, nec de accessu suo ad concilium: quinimo toto tempore celebrationis ipsius ab Hispaniis non abfuisse Rodericum probat eleganter Petrus Mantuanus in notis ad hist. Marianæ, dum Comestabilem defendit. Detentus siquidem fuit morte Regis Alphonsi VIII, quæ contigit anno ipso indictionis concilii, videlicet 1214, die 22 Sept., et morte etiam reginæ, quæ accidit die 17 Octob. sequentis; quibus ipse interfuit, et ad sedandas lites quæ super tutela pueri regis ab equitibus de Lara movebantur. Ipse quoque archiepiscopus Loaysa qui eos codices cudit, apposuit in margine antidotum dicens: *B. Apostolus Jacobus Zebedæi filius in Hispaniam venit, et ibi prædicavit Christi Evangelium*, etc.: nec ipse Rodericus ignorare potuit hanc veritatem, quæ non solum tot scriptorum auctoritate fulciebatur; sed in ipso Toletano Breviario legebatur, sive secundum institutionem D. Isidori, sive secundum Romanam consuetudinem; in hoc enim, responsorium quoddam sic habet: *Adest nobis valde lætabunda dies præ excellentissimi apostoli Jacobi; per cujus saluberrimam prædicationem totius plebs Hispaniæ sumum cepit agnoscere Redemptorem*. Hymnus vero Isidorianus sic:

Magni deinde filii tonitru
Adepti fulgent prece matris inclytæ;
Regens Joannes dextra solus Asiam,
Et læva frater positus Hispaniam.

Hunc inferius integrum dabimus.

Facessant igitur ineptiæ tantæ, et manifestæ imposturæ cognoscantur: sed quo Domini anno id acciderit, nunc discutendum.

2. *Hispania prima*. Julianus in Chronico ostendens quanto constet auctoritatis pondere D. Jacobum hoc ipso anno ad Hispanias accessisse, sic inquit: *Ut traditio constans est ab apostolicis hucusque ducta temporibus, multorum etiam veterum, Torquati, Tesiphontis, Honorati, Melantii, Dextri, M. Maximi, Isidori, Bedæ, aliorumque testimoniiis anno Domini 36, satis honorifica causa sanctus apostolus Zebedæi filius Hispanias adiit: urbesque ejus omnes lustrat: Toleti primam sedem collocat, metropoles distinguit: Hispali, Bracaræ, Cæsaraugustæ, Barcinone, Tarracone, Carthagine, Asturiæ, Toletique primos episcopos constituit*. Idem etiam paulo post inquit se invenisse in archivo sanctæ Justæ Toletanæ, *Quod jussus sit Jacobus venire ad Hispanias, hac de causa* (nimirum ob legationem Hispanorum ad apostolos): *Venerit autem duobus post mortem Salvatoris annis, ut dictum est*. Cum igitur ea acciderit anno 34, restat ut anno 36 Jacobus accesserit ad nos. In epistola etiam Toletum ab Ecclesia de Columna missa, quam ipse in eodem Tabulario reperit, dicitur apostolus moratus in Hispania usque ad annum 41, fere sex annorum spatio. Ex hoc au-

A. C. 36. Hispania prima Provinciarum mundi, post Galilæam, Judæam, et Samariam in partibus A. R. 787. occidentalibus Christi fidem amplexa est: ejusque Gentilitas ad fidem conversa fuit; veræ primitiæ cæterorum Gentilium.

BIVARII COMMENTARIUS.

numeris populorum turbis, quæ eum sequebantur, videntes signa quæ faciebat, consecutus est. Addit rursus inde in patriam reversum (id est, Babylonem), cum vidit Christi mortem, et resurrectionem prædicantibus sanctos apostolos Simonem et Judam, gavisum valde fuisse, et cum suis parentibus baptizatum. Accedit numquam Evangelistas conuenisse reticere dignitatem accedentium ad Christum, ut in Regulo, centurione, et aliis videmus: nunc autem cum nullum illorum Gentilium, qui ad Philippum accesserunt, dicat Joannes filium regis fuisse, minime credendum est illic Eutropius existisse filium regis Babylonis.

A. C. 36.—1. Hispania prima, etc. Pendet hujus sententiæ veritas ex verificatione anni quo fides in Hispania vulgari cœpit: hæc vero ex Adventu S. Jacobi in eam. Si enim semel hoc firmum, stabileque maneat, nemo inficiari poterit, primam fuisse Gentilis orbis provinciam, cui lux Evangelia effulserit: quandoquidem his ipsis annis quibus S. Jacobus inibi prædicabat, cæteri Apostolorum per Judæam, Galilæam, et Samariam dispersi, Israelitarum conversioni insistebant. Nemo tamen inde velit cum Romana Ecclesia super universali primatu Hispaniam posse contendere, nec velle; non enim ex antiquitate prædicationis apostolicæ Primatus universalis Ecclesiæ sequitur: alioquin Hierosolymitana eo frueretur; imo nec ex eo quod a S. Petro utcumque talis Ecclesia erigeretur: sed ex ultima ejus voluntate, auctoritate confirmata Dei, qua sedem suam perpetuo duraturam, Romanam Ecclesiam esse voluit. Nunc de sola temporis præcellentia in fide suscipienda agit Dexter. Duo igitur hoc loco dilucidare oportet, nimirum S. Jacobum peragrasse Hispanias, et ad ipsas anno Christi 36 primum accessisse.

Excellentissimus pariterque eruditissimus Castellæ Comestabilis edito libro primus hæc de re disputans, et feliciter triumphans, ejusmodi Dextri auctoritate inter multa alia gravissimorum Doctorum testimonia utitur: quem postea secuti sunt, quotquot idem argumentum dilucidarunt, videlicet D. Joannes de Salazar, D. Maurus de Castella, D. Bertrandus de Guevara Compostellanus archiepiscopus, F. Franciscus de Jesu, et alii complures. Ceterum præter Dextrum tam multi, magnique nominis auctores adventum D. Jacobi in Hispanias agnoscunt, ut fere ad numerum redigi nequeant. Bartholomæus Laurentius Prior S. Ecclesiæ de Pilari 70 numeravit. D. Joannes de Salazar numerum auxit usque ad 110, Franciscus de Jesu usque ad 148. Præcipui tamen sunt quatuor summi Pontifices, Innocentius II, Leo III, Callistus II et Callistus III. Item ex Patribus D. Isidorus in libro de ortu et obitu Patrum cap. 71, D. Hieronymus in Isaiam lib. x, cap. 34; D. Athanasius Synaita in lib. de passionibus Martyrum, D. Braulius in abbreviatione vitæ S. Isidori, et in sermone de S. Isidoro qui cum libro Etymologiarum exstat in Aula Dei, monasterio Carthusianorum juxta Cæsaraugustam: D. Beda in Collectaneis: D. Notkerus in suo Martyrologio die 25 Julii: D. Julianus Toletanus antistes super Naum c. 1, Walafridus Strabus in carmine de eodem Apostolo: Venantius Fortunatus in epigrammate de eodem: Otho episcopus Frisingensis lib. III historiæ Friderici Imper. cap. 15, D. Antonius I p. hist. tit. 6, cap. 7, Vincentius Beluacensis episcopus in Speculo hist., I. VIII, cap. 6 et 7, Thomas Cantimpranus lib. II de apibus c. 25, quem supra retulimus, primus etiam Cabilonensis episcopus in sua Mappa mundi spirituali, verbo Compostella D. Vincentius Ferrer in sermone

A de sancto Jacobo: Gotfredus Viterbiensis in Chron. p. 14, cap. VII, Martinus Polonus anno 31 Chronici: Philippus Bergomensis, et Hermannus Schedel notissimi Chronistæ anno 43, Beletus in Rationali divinorum cap. 140; Durandus cum eodem lib. VII, cap. 17, Lyra in Abdiam, ad illa verba, *Transmigratione quæ in Bosphoro est*: Alphonsus Tostado; Leonardus de Utino, Dionysius Carthusiensis, Petrus de Natalibus; Gualbertus Fabricius in Chronico Regis Catholici Prologo III, Thomas Bocius, to. I, lib. IV, c. 1; Rodericus Sanctius episcopus Palentinus I p. hist. Hisp. c. 4, Ambrosius Moralus lib. VI, c. 7, Petrus Canisius de Deipara I. c., Jacobus Pamelius in lib. Tertull. adversus Judæos not. 44, Joannes de Bordo, et Ludovicus Aux in patrocinio et fundatione Ecclesiæ del Pilar: Petrus Zenedo in collectaneis juris Canonici, 22, q. 2, cap. B. Paulus: Jacobus de Voragine in legenda sancti Jacobi: Genebrardus lib. III Chronologiæ ann. 43, Franciscus Tarapha de Regibus Hispaniæ; Villegas Ribadeneira in flore sancti Martini del Rio lib. II disquis. Magicarum, quæst. 26, sect. 4; Magister Isella lib. Regulæ ordinis S. Jacobi cap. 5, Galestinus, et Maurolicus in suis Martyrologiis, et pene innumeri alii.

His accedit ita docuisse Patres Concilii Bracarenensis anno fere Christi 400 celebrati, et non ante multos in Lusitania reperti, in uno ex præcipuis Regni tabulariis cujus mox verba asseremus, et suo loco ad annum Domini 400 integrum dabimus; et Privilegium Ramiri regis Hispaniæ, quod exstat apud Morales: et id nobis testatum reliquisset D. Athanasium primum Cæsaraugustæ episcopum, ac ipsius Apostoli dilectum discipulum, cujus fragmentum operum ex Archivis Regnorum Sardinie et Aragonum petito typis excudit episcopus Tudensis et Pampilonensis in historia Tuden. Item S. Caledonius Bracarensem antistitem in vita S. Petri de Rates, et S. Braulionem et Helecam episcopos Cæsaraugustanos in additionibus ad Marci Maximi et Lucii Dextri Chronicon; et Julianum archiepiscopum S. Justæ Toletanæ in Chronico suo ad ann. Domini 36, et Hugonem Portugallensem in epistola ad Mauritium Bracarensem, qui floruit anno Dom. 1100. Quinimmo etiam nullus ditorum id scriptum reliquisset, Ecclesiastica Officia, quæ de eodem B. Apostolo decantata semper fuerunt in universa Ecclesia, satis superque starent pro traditione hujus veritatis: sic enim asseritur in cunctis antiquis Breviariis, præsertim in Breviario S. Isidori *Mozarabe* nuncupato, item in Cæsaraugustano antiquo ms. et in novo excuso; in Toletano, Valentino, Calaguritano, Herdensi, Tyrasonensi, Mindoniensi, Compostellano, Oscensi, Palentino, Salmantino, Asturicensi, Seguntino, Mediolanensi, Benedictino, Cisterciensi, Carmelitano, Franciscano, Dominicano, de Mercede, Montis Aragonum, Hieronymiano, et Romano antiquo, simul et reformato; in quo ex traditione asseritur esse Ecclesiarum Hispaniæ. Et quod valde notandum est, plures Hispaniarum Ecclesiæ omnibus quintis feriis per annum recitabant officium parvum B. Jacobi, ob reverentiam tanti sui Doctoris, ut videre est in Breviarii Salmantini Rubricis generalibus in x Notula, ubi hæc habentur: *Habet hæc nostra Ecclesia Salmanticensis specialem devotionem post Deum ad Christi scram Dei Virginem Mariam, et ad S. Jacobum Apostolum nostræ Hispaniæ patronum singularem: Ideo consuevit in quintis feriis vacantibus a festis aliorum Sanctorum, agere officium abbreviatum S. Jacobi.* Idem reperi in x regula generali Breviarii Asturicensis. In eo autem

A. C. 37. Nam et Jacobus sanctus Apostolus Zebedæi filius, peragratis urbibus Hispaniæ, multis-A. R. 788. que erectis Ecclesiis, et Episcopis creatis ex Advenis Petrum Bracaræ primum reli-

DIVARII COMMENTARIUS. I

que Judæis et gentibus prædicat, uterque Hispaniæ prædicationis curam suscipit. Vis autem videre ita cordi fuisse Paulo Hispaniæ conversionem sicut Jacobo? Audi quid ad Romanos scribat: *Cum in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod præteriens videam vos; et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruius fuero; et iterum: Per vos proficiscar in Hispaniam (Rom. xv).* Quid est cum in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod præteriens videam vos: nisi quod major multo cura illi erat de Hispaniis, quam de Romanis (hoc mihi manifestissimum videtur). Quod igitur præcipue intendebat, non erat Romanam ire, cum hoc obiter et ex occasione se facturum polliceretur, *spero (ait) quod præteriens (seu in transitu) videam vos; et quasi non bene suam expresserit mentem, iterum ait, A vobis deducar illuc: hoc est, Vos eritis mei negotii præcipui coadjutores, et rursus: si vobis ex parte fruius fuero; quid significat limitatio illa ex parte? idem prorsus quod præteriens. Quod igitur præcipue intendebat, Hispania erat, non Roma, vel Italia, utpote quæ a Petro apostolorum coryphæo doctrinæ evangelicæ paulo pascebatur; ac prouide provinciam Jacobi videtur principaliter suscepisse. Ne quis vero existimet idcirco Paulum obiter tantum promississe invisere Romanos, quia jam serio apud illos aliquando egisset, occurrit ipse cap. 1: *No'o autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc; ut nliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus.* Et c. xv assignat terminos suarum peregrinationum, quas hactenus consecraverat, *ab Hierusalem per circuitum, usque ad Illyricum: quod in Italiam minime adhuc pertingit, suldi que: Propter quod et impediebar plurimum venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus (hoc est, cum expeditus sim a negotiis earum), cupiditatem autem habens veniendi ad vos, ex multis jam præcedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod præteriens videam vos.* Necdum igitur in Italiam venerat; et quamquam plurimum, et ex multis annis id cuperet; tamen occasione tantum accepta ab itinere Hispanico, asserit se illuc in transitu accessurum. Ita prorsus Theophylactus, qui ad illa verba cap. xvi: *Salutant vos omnes Ecclesie Dei, inquit: Nondum urbem ac Romanos conspexerat.* Ad cap. vero xv, circa illud, *Cum in Hispaniam proficisci cæpero, ait: Ne illud etiam Romani objectent, Perinde ac supervacaneum hoc tuum ad nos iter nunc, Paule, parus, cum alio sis concessurus; adjecit, Et a vobis eo deducar; hoc est, Vosmet, inspecta quæ me arget necessitate, ut Hispanos conveniam, priores estis ad illos me demissuri. Non itaque quia vestra prava quædam apud me ratio constet, sum vos ipse præteriturus, sed quia sic cogor ut faciam.**

Quidquid vero de reliquis apostolis tunc temporis in Judæa commorantibus sit, de Jacobo nihilominus constans est gentibus simul ac Judæis prædicasse in Hispania; nam id Venantius Fortunatus in Epigrammate de eodem Apostolo (quod recitat Calixtus papa) asseveravit, inquit:

Cultoris Donini totum sonus exit in orbem;
Gentiles docet hic: Judæos increpat idem;
Fructificansque Deo terminat orbe fidem.

Terminasse orbe fidem dixit, pro eo quod est, prædicasse usque ad externa Hispaniæ ora, ubi finis terræ et orbis est. Julianus item refert in epistola foundationis domus de Columna haberi, in Hispania moratum apostolum usque ad annum 41, fere sex annorum spatio mira celeritate Judæis gentibusque prædicasse. Peculiariter autem de gentibus loqui-

A tur Walafridus Strabus in carmine de S. Jacobo typis excuso ab Henrico Canisio tomæ VI Lect. antiq.

Primitus Hispanas convertit dogmate gentes,
Barbara divinus convertens agmina dictis:
Qui priscos dudum ritus, et lurida fana
Dæmonis horrendi decepta fraude colebant.

Quare simul dicendum est, prohibitionem illam prædicandi gentibus, si qua fuit, non excusasse terminos Judææ, aut (quod mire placet) ideo dictum fuisse, in Cornelio ostium gentibus apertum, quia jam liceret illis ex prima instantia (ut sic dixerim) prædicare; cum tamen antea Judæis primo loco concionandum esset. Vel repulsam passam jam fuisse synagogam a primogenitura, ejusque locogentes advocandas. Atque eosensu intelligendum, cum Cornelius dicitur primum animal ex gentibus Deo oblatum, id est post apertionem ostii et repulsam Synagogæ.

A. C. 37.—1. Nam et Jacobus, etc. Hoc loco summam referuntur Acta Jacobi in Hispania; que omnia non est intelligendus hoc anno 37 perfectisse, sed a 36 usque ad 41 inclusive peragratum fuisse omnes Hispaniæ urbes, multas ibi Ecclesias erexisse, in eisque episcopos consecrasset, quod Julianus dixit anno 36 haberi ex constanti traditione, et testimonio gravissimorum auctorum, et subdit, *Urbesque ejus (Hispaniæ) omnes lustrat, Toleti primam sedem collocat, metropoles distinguit, etc.* Breviarium quoque Mediolanense ordinationis S. Ambrosii, non unam vel alteram urbem ejus, sed totam Hispaniam pervasisse refert, *Jacobus Major (ait) dum universam prædicando Hispaniam peragrasset, etc.*

2. Petrum Bracaræ, etc. Hunc sanctissimum Christi martyrem, ac primum Bracaræ episcopum, discipulum fuisse sancti Jacobi apostoli, ab eoque in eadem urbe episcopalibus infulis decoratum testantur quotquot de rebus Hispaniis scripserunt. Vastus in Chronico, Marinus Siculus lib. v, Ambrosius de Morales lib. ix c. 8, Mariæ de Sanctis Hisp. 1 part. lib. 1, cap. 21, Truxillus in Thesouro Concion. die 26 aprilis, qua die martyrio sublatus est; et eodem die agunt de eo Sanctorus, et Villegas in floribus Sanct. et præter eos Zianca in Historia S. Secundi lib. 1 cap. 2. Et quod majori veneratione dignum est, id pariter confluentur Patres concilii Bracarensis superius relati: nam inquit: *De Patre nostro, et apostolo hujus regionis Petro Bracarensi, quem ad salvandas animas Jacobus Domini consanguineus dimisit, etc.* Nihil tanta memoria dignum in cætera quæ D. Jacobus gessit mirabilia in Hispania, quam suscitatio hujus sancti pontificis, quem non quidem quatridentium, ut Lazarum, sed a multis annorum centuriis mortuum, ad vitam revocavit (nimirum a 600 retro annis, qui a captivitate Babylonica usque ad adventum sancti Jacobi in Hispaniam interfuerunt, numerandi ab anno urbis conditæ 171, quo captivi ducti sunt in Hispaniam Judæi juxta supputationem Mariane lib. 1 cap. 7, vel, ut aliis placet, 149 usque ad 788 ejusdem Urbis, qui incidit in hunc annum 37 Christi), si qua fides habenda est fragmento operum Divi Athanasii I, Cæsaraugustæ episcopi, et ejusdem Petri sub disciplina sancti apostoli condiscipuli, quod ab scriiniis cujusdam bibliothecæ Sardinie, et etiam ab altera regni Aragoniæ, acceptum per manus P. Bartholomæi de Olivenza provincialis, societatis Jesu in insula Sardinie, typis postmodum excudit Divus Prudentius de Sandobal episcopus Tuden-sis in Historia ejusdem Ecclesiæ; quod hic apponere placuit ad verbum. Verba sunt S. Athanasii episcopi Cæsaraugustani.

Ego novi S. Petrum primum Bracarensem episco-

A. C. 37. quit Episcopum, ac Templum vel Oratorium B. Virgini ex ejus jussu, presentiaque A. R. 788. super Columnam, Cæsaraugustæ erexit.

BIVARII COMMENTARIUS.

pum; quem antiquum prophetam suscitavit S. Jacobus A Zebedæi filius magister meus. Hic venerat cum duodecim tribubus missis a Nabuchodonosor in Hispaniam, Hierosolymis, duce Nabuchzardam, vel Pyrrho Hispanorum præfecto. Dictus est hic propheta Samuel junior, vel Malachias senior, propter morum gravitatem, et vultus pulchritudinem; Uriæ prophete filius. Factus episcopus multos Judæorum ad fidem convertit, dicens se venisse cum illorum majoribus, et prædicasse transmigratis; obiisse vero viginti annis post adventum eorum in Hispaniam. Hic vir apostolicus, acceptis a S. Jacobo institutionibus apostolicis, Evangelio, et ordine Missæ, ac celebratione Sacramentorum, venit Bracaram; epistolas apostolico plenas spiritu scripsit ad Ecclesias, in quibus episcopus instituit, ut Iriensem, Amphilochemem, Eminensem, Portuensem, ubi S. Basilium condiscipulum posuit, qui illi per martyrium sublato successit in sede Bracarensi; Epitatum in Tudensai. Isti viri divini, planeque apostolici, instar apostolorum non in una semper urbe morabantur, sed ubi rapiebat illos Spiritus sanctus ferebantur; ut Epitatus B qui non solum in Tudensi diocesi, sed in urbe Lusitanæ Ambracia prædicavit: qui signis, et varietate linguarum, prædicationem illustrabant: nec soli ibant prædicatum, sed multis discipulis comitati, ut fecit Christus, Petrus, Jacobus et apostoli cæteri.

Hactenus Athanasii fragmentum. Cui sane multam fidem adhibendam esse convincit Vita ipsius S. Petri ante 1550 annos scripta B. Caledonio episcopo pariter Bracarensi, qui obiit anno Domini 260, ubi refert quiddam hic S. Athanasius dixit: uti ea de re perhibet irrefragabile testimonium Hugo Portugallensis episcopus, in epistola a nobis superius inter eologia auctoris allata, quam tu consulas. Et certe S. Anastasius Synaita ob ejusmodi forsân S. Petri suscitationem, in lib. de Passionibus Martyrum asseruit, quod S. Jacobus dum Hispanis prædicaret, fecit apud eos miracula, quæ homines attoniti stupebant; ita quod converterit eos ad agnitionem fidei Dei excelsi. Deinde inter tam multa quæ hic dicuntur, velut negotium præcipuum circumstantia, nihil est quod non magnis fundamentis fulciatur, sive de transmigracione duodecim tribuum in Hispaniam a Nabuchodonosor facta, sermo sit, sive de Uria Patre S. Petri Bracarensis, sive de Institutionibus apostolicis, Evangelio, et ordine Missæ eidem traditis a B. Jacobo, sive de fundacione Ecclesiarum Iriæ, Amphilochei, Eminii, et Portus; de condiscipulo etiam Basilio, et discipulo Epitatio, eorumque prædicationibus. De transmigracione tribuum mox agendum. Uriæ prophete historiam habet Hieremias, cap. xxvi: Fuit vir prophetans in nomine Domini, Urias filius Semei, de Cariathiarim; et prophetavit adversus civitatem istam (nimirum de captivitate Hierusalem) et adversus terram hanc juxta verba omnia Hieremiæ, et audivit rex Joachim, et omnes potentes, et principes ejus verba hæc, et quesivit rex interficere eum. Et audivit Urias et timuit, fugitque, et ingressus est Ægyptum. Et misit rex Joachim viros in Ægyptum, Elnatham, filium Achobor, et viros cum eo in Ægyptum, et duxerunt Uriam de Ægypto, et duxerunt eum ad regem Joachim, et percussit eum gladio; et projecit cadaver ejus in sepulchris vulgi ignobilis. Cæterum transmigratio quam Joachimo huic filio Josiæ regis, Urias prophetavit, contigit tempore alterius Joachimi filii ipsius, et nepolis Josiæ, ut refertur iv Regum ultimo, et ab eodem Hieremia c. ultimo. Quo videas filium Uriæ tempore ejusdem transmigracionis vixisse.

De constitutionibus apostolicis et ordinatione Missæ quas eidem Petro tradidisse dicitur S. Jacobus, non est ambigendum, cum superius monstratum

sit ab apostolis fuisse compositas, statim post adventum Spiritus sancti; de Evangelio forsân aliquis subdubitabit quomodo D. Jacobus illud in Hispania dimiserit, cum Evangelium Matthæi primum de quatuor non fuerit scriptum usque ad annum 41, quo Jacobus inde discessit.

Cæterum magno Dei munere factum est, ut anno 1595, in monte Hipulitano Granatensi, quod nunc a re dicitur Mons sanctus non solum cineres sacri, et ossa præstantissimorum D. Jacobi discipulorum reperta fuerint, sed etiam 18 libri in ære seu plumbeis tabulis exarati; de quibus non pauci a S. apostolo compositi leguntur, præsertim unus, cui titulus, *De Missa apostolorum, cum suo cæremoniali*: et alter, *De historia Evangelica*. Quo videas B. apostolum, ut sanctum Christi Evangelium suis communicaret discipulis, non eguisse Evangelio Matthæi; ille præsertim qui secretioribus Domini actionibus præsens fuit. Insuper Julianus in Chronico auctor est, Missam seu Liturgiam, quæ olim recitari consuevit in Hispania, et nunc in Missali Mozarabum exstat, compositam fuisse in sua origine a S. Jacobo, auctam vero a Melaulio, et Asturio, Toletanis præsulibus, et novissime a S. Isidoro. Quare ob tanti auctoris reverentiam, multæ in Canonibus dicuntur a sacerdote orationes, in memoriam S. Jacobi apostoli, cum tamen ibi nulla de alio apostolo mentio fiat. Sed de his iterum inferius.

Quoad episcopatus illos a D. Petro Bracarensi conditos, attinet, constat eos omnes olim Bracarensi metropoli subjectos fuisse, ut in divisione episcopatum a Constantino facta videre est, apud Luram Tudensem in Chron. Ambrosium Morales, et alios. Iriensis sedes hodie *del Padron*, translata est Compostellam: Amphilochei, ipsa est Auriensis: Eminensis vero idem quod Mindoniensis: Portuensis nomen retinet. Cum igitur sub sede Bracarensi omnes militarent, consequens est ab ipso conditas fuisse; nec enim alius discipulus illic prædicasse legitur: Basilium autem fuisse condiscipulum, et successorem Petri in sede Bracarensi, Epitatumque Tudensi deputatum ab eodem, et in Ambrasia apostolum, suis locis monstrabimus.

Denique quod olim ipse nuncupatus fuerit Samuel junior, vel Malachias senior, ad id respicit, quod Samuele illo celeberrimo inferior ætate fuerit; superior autem Malachia, qui, teste Hieronymo, sub ipsa captivitate Bahylonica prophetavit, temporibus Aggæi et Zachariæ: ea vero cognomina pro morum suorum integritate adeptus fuit.

5. *Primum templum*, etc. Nihil æque stabilimum testimoniis gravisimorum auctorum, nihil tota Hispania sacratius ac venerabilis animis hominum in-sedit, atque historia fundacionis angelicæ donus S. Mariæ de Columna Cæsaraugustanæ civitatis, quam hoc loco refert Dexter: sed fundamenta ejus traditionis videamus. Sane eam retulit B. Caledonius Bracarensis Episcopus in Vita S. Petri Ratis-tensis, apud Hugonem Portugallensem episcopum; dum ait: *Quindecim mensibus rix fere elapsis ejus magister Jacobus, ad Cæsaraugustam, ædiculam excitavit, in honorem Deiparæ Virginis; additque paulo post aliam crexisse Bracaræ in ejusdem Virginis memoriam. Eam quoque approbavit fel. rec. Callistus III, in Bulla sua sub. dat. Rom. 9 kal. Octob. anno 1156, ubi inter alia hæc habet: Ecclesia prima inter cæteras sub vocabulo B. Mariæ: in qua dicta B. Maria, antequam ad caelos assumeretur, B. Jacobo Majori in columna apparuit. Et infra: Inibi infinita miracula divina providentia diutim fiunt. Et rursus: Christi fideles magna devotione ac veneratione imaginem ejusdem B. Mariæ et ejus Filii in quadam capella*

BIVARII COMMENTARIUS.

ejusdem Ecclesiæ (quæ de mandato dictæ B. Mariæ per dictam B. Jacobum fabricata, et Camera angelica Dei genitricis del Pilar nuncupata existit) colunt et venerantur, et cum maxima devotione visitare non cessant.

Notandum maxime in hoc Pontifice, non referre ejusmodi historiam quasi sub aliorum auctorum fide, sed assertorie, quasi rem sibi certam et notam, utpote in Hispania nato, in regno Valentix, non longe a Cæsaraugusta. Accedit ad pondus tantæ auctoritatis officium Missæ antiquissimum in eadem ecclesia olim canis solitum; cujus introitus hic erat: *Adstante Virgine Matre Dei decantabant angeli laudem dicentes: Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum.* Collecta autem seu oratio talis: *Omnipotens æternæ Deus, qui sacratissimam Matrem tuam inter choros angelorum super columnam marmorea, a te ab alto cmissa, venire, dum adhuc viveret, dignatus es; ut basilica de Pilari in ejus honorem a protomartyre apostolorum Jacobo, suisque sanctissimis discipulis, ædificaretur; præsta, quæsumus, ut ejus meritis et intercessione fiat impetrabile quod fida mente poscimus. Qui vivis, etc.* Idem in Offertorio continetur: *Offert. Vox turturis audita est in terra nostra, cum loquente B. Virgine Cæsaraugustæ in auribus apostoli dulcissime intonuit dicens: Ecce Jacobus locus signatus, meoque honori deputatus, in quo tua industria mea Ecclesia conservetur.* Historiam autem ipsam tam styli simplicitate quam vetustate characterum, et membranarum multam venerandamque antiquitatem redolentem, servant canonici ipsius ecclesiæ in speciali armario secreto suæ bibliothecæ. Scripta autem exstat ad finem posterioris tomi Moralium D. Gregorii, quorum superscriptio est: *In hoc sunt condita scrinio B. Gregorii Moralia a Taione Cæsaraugustanæ episcopo Romæ miraculose inventa.* Inter cætera autem Historia Pilaris hæc habet: *Interea revelante Spiritu sancto, B. Jacobus major, filius Zebedæi, mandatum accepit a Christo, quatenus ad partes Hispaniæ verbum Dei prædicaturus accederet.* Tunc ei B. Virginem alluculam inquit in hæc verba: *Vide, filii, imple mandatum Magistri tui, et in una civitatem Hispaniæ ubi Majorem numerum ad fidem converteris, ibi ecclesiam in mei memoriam, prout tibi monstravero, facias.* Cum vero ad Iberi ripam Cæsaraugustæ pro more oraret Apostolus: *In hora ipsa mediæ noctis, audivit voces angelorum cantantium: Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum.* Ipsa vero B. Virgo in hunc modum de columna ad apostolum allocuta est in hæc verba: *Ecce Jacobe, filii, locus signatus, meoque nomini deputatus, in quo in mei memoriam, tua industria, mea Ecclesia construat.* In quo præsertim loco, precibus et reverentia mea, signa et mirabilia Altissimi virtus operabitur, illis nimirum, qui in suis necessitatibus necum implorabant auxilium: *Eritque Pilare istud in loco isto usque ad finem mundi; et Christum colentes in hac urbe nunquam deficiant.* Conspice quinimo Pilare hoc in quo sedeo; nam Filius meus, et Magister tuus per manus angelorum illud transmisit ex alto, etc.

Longum esset, et operosum valde, omnium auctorum verba referre, quæ eandem traditionem docuerunt: de numero siquidem eorum sunt Gualbertus Fabricius Cisterciensis in Chron. suo, Marinæus lib. v, cap. de Sacris ædibus, Vasæus anno xxxvii et xliv, Beuterus 1 p. Chron. Hisp. c. 25, Damianus a Goes in Genealogia Regum Hisp. tomo. II Hisp. Illustratæ, Stephanus Garibay in compendio hist. Hisp. lib. vii, cap. 3 et 4, Morales lib. ix, cap. 7, Roman. lib. 1, cap. 5, Ludov. de Estrada, abbas Hortensis II p. Rosarii, fol. 112, Canisius lib. v de Deipara cap. 21 et 25, And. Betendorpius de Apparitionibus spirituum, cap. 11, Thesi 207; Tho. Bozius tom. 2, l. ix, c. 6, num. 12, D. Laur. Padilla, centuria 1; Gundisalvus Illescas in Pontific. Loaysa in notis ad decretum Gundemari, Garibay agens de Alphonso Navarrae Rege, c. 7; Hieron. Blancas p. III, cap. 143; Prades lib. II, cap. 5, § 1; Zurita l. I

A Indicarum rerum Aragoniæ, Bonifacius in hist. B. Mariæ l. II, p. 119; D. Maurus l. I, cap. 23; Mendoza quodlib. v; Ribadeneira in vita S. Jacobi; D. Martinus Garsia episcopus Barchin. serm. 90, 91 et 100. Martinus del Rio Disquis. Mag. l. II, q. 26, sect. 4. Ediderunt etiam speciales tractatus de fundatione Angelicæ domus de Columna Joannes Michael de Bordoalbo, Ludovicus Aux, P. Zenedus in Collectaneis juris Canonici 22. q. 2, cap. B. Paulus, Murillus et alii. Estque ita in Hispania mentibus Christianorum receptum, ut Isella in lib. Regulæ militiæ S. Jacobi, cap. 3, dixerit; *Particularmente en el Reyno de Aragon lo tenemos por poco menos cierto, que articulo de Fe, que vino Santiago personalmente a predicar a esta provincia, y Reyno: y que edifico la Iglesia de nuestra Senora del Pilar.*

Regia diplomata requiris? Joannes II, Aragoniæ rex, in privilegio eidem Ecclesiæ concesso Cæsaraugustæ anno mccccxlx, die 26 octob. hæc inquit: *Contemplatione et favore ipsius Ecclesiæ quæ inter alias Hispaniæ divinis mysteriis et miraculis resulget, de illius institutione et ædificatione (testante historia) multa miraculosa referuntur, et principaliter illud mirabile quod in Vita ipsius B. et gloriæ virginis, ejusque jussu, a B. Jacobo majore Apostolo constructa et ædificata existit, in cujus capite ipsa B. Virgo Pilare marmoreum, quod sibi a cælo transmissum habuerat, et supra quod eidem B. Jacobo apparuit, firmari et collocari jussit.* Ejus quoque filius D. Ferdinandus Catholicus, Hispaniæ rex, sub datis XII Aprilis anni 1504, apud Metymnam-Campi, in alio simili privilegio hæc habet: *Sane ex catholicis occiduis neminem latere existimamus, apud urbem Cæsaraugustam, quamdam esse mirificæ devotionis sacram et antiquissimam ædem, seu templum celebre purissimæ ac intemeratæ Virgini Dei genitricis dicatum, sub vocabulo B. Mariæ de Pilari, inumeris et assiduis miraculis præfulgens. Ibi ipsa suavissima Virgo adhuc in humanis agens, Hispani populi miserata, nondum orthodoxæ fidei lumen intuentis se D. Jacobo et circumstantibus mirum in modum super lideam Columnam corporuliter videndam obtulit. Unde cunctis Hispaniæ populis cæca gentilium credulitate obduratis lux salutaris exorta est. Quo tamen in loco relicta, ab eadem immaculata Virgine, Columna, et desuper candida ejus effugie, ab ipso B. Jacobo et eum sectantibus Sacellam ibidem perexiguum constructum fuisse asseritur, quod primum Ecclesiæ nomen in Hispania obtinuit. Attamen crescente cum tempore devotione, piisque largitatibus suffragantibus, domus ipsa, ut tantæ Reginæ Palatium decebat, longe quidem amplificata est, et tandem in statum, quo hodie, est adducta.*

Accedat statutum sedis Metropolitanæ Cæsaraugustæ anno mccccclxxi, die 9 Maii promulgatum: *Nos igitur Petrus Michaelis, Vicarius generalis pro Reverendissimo Domino Joanne Administratore perpetuo Cæsaraugustæ, de consilio et assensu totius Capituli; Considerantes quod primam hujus Civitatis Ecclesiam ipse fundavit (loquitur de S. Jacobo) et sua præsentia verbum Dei in hac prædicavit urbe, ejusdem gloriosissimi Apostoli natalitium diem, id est xxv Julii, ordinamus et statuimus, sub solemnitate sex capparum in Metropolitana Ecclesia Cæsaraugustana, perpetuis temporibus celebrandum. Et licet in cæteris Oclavis, Virginis officium propter solemnitatem augendam communiter omittatur, in his tamen (Beati Jacobi) ob memoriam apparitionis, qua adhuc vivens hac in civitate eidem Apostolo Virgo gloriosissima apparuit, non duximus omittendum. Eadem sedes Archiepiscopalis exemit domum Angelicam de Pilari a Charitativo subsidio dari solito a Prælati pro possessione suæ dignitatis, reddens rationem, quia constat quod dicta Ecclesia in qua gloriosa Dei genitrix Virgo, dum in humanis ageret, B. Apostolo Jacobo super Pilare marmoreum, Angelicis manibus deportatum, apparere di-*

A. C. 37. Multa quoque miracula patrat : Virtute vero sermonis feroces Hispanorum animos ad A.R.788. ad suave Christi jugum adducit.

Multi ibidem Judæi convertuntur ex duodecim Tribubus transmigrationis ex Babylonia, quibus et ibi tunc prædicavit.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

gnata est, etc. Demum eodem habito respectu cum A de jure præcedentiæ hujus Ecclesiæ de Columna cum Episcopaliibus regni Aragoniæ, Cæsaraugustæ ageretur, fuit lata sententia ad favorem ipsius ab Illustrissimo domino Justitia Aragonum, D. Martino Baptista de la Nuza, et ab ejusdem regni Consiliariis, pariterque doctissimis viris Joanne Clemente Romeu, Matthæo Deza, Petro Hieronymo Mendieta, Martino Jodini, et Michaeli Martini de Villari, anno mdcv, cujus sententiæ monita typis excusa fuere Matrili apud Lud. Sanctum, eodem anno : Ejus vero fuit causa præcipua, *Obtinet enim* (Ecclesia de Pilari) *ex receptissima omnium Ecclesiarum præsertim istius amplissimæ provinciæ traditione, a Pontificibus suis non semel approbata, inter omnes Ecclesias mundi vetustatis, et excellentiæ, Originis primatum : atque idcirco Cæsaraugusta vere ac jure gloriarî potest se primum non solum in Hispania, sed in universo orbe Catholici fidei, fidem et aram tenuisse et extitisse : quæ angelicis manibus jussu Sacratissimæ Reginæ Virginis Dei genitricis, dum adhuc in humanis ageret, auctore D. Jacobo majore, Christi apostolo consobrinoque erecta fuit.* Adde etiam testimonium S. Braulonis in additionibus ad Maximum, quod mox afferemus, et cum eo alterum Juliani Archipresbyteri S. Justæ Toletanæ. Nunc satis sit Aimonis verba referre, qui floruit an. Dom. 870. Illic in lib. 1 Translat. S. Vincentii Martyris, cap. 6, cum præmisisset Audaldum monachum reliquias S. Martyris Cæsaraugustam usque transportasse ann. 835, subiungit : *Senior episcopus stupens, nimiumque admirans, et æstimans omnino, quod esset plane alicujus S. Martyris corpus, jussit illud auferri, atque in Ecclesia B. Mariæ semper Virginis (de Pilari), quæ est mater Ecclesiarum ejusdem urbis, venerabiliter recondi ; in qua olim sub Valerio Pontifice idem Martyr strenuusque athleta Archidiaconi arcem insignis tenebat.* Quo loci luculenter asfirmat, eam Ecclesiam suorum prærogativa meritorum fuisse Cathedralē, tempore S. Vincentii, et Matrem cæterarum ejus urbis Ecclesiarum, utpote a S. Jacobo apostolo constructa.

Verum ne nobilissimum antiquitatis monumentum deperat, placet dulce Epigramma a D. M. Maximo, Cæsaraugustæ antistite, ante mille annos compositum huc inserere.

Prima domus Mariæ sacrata est dicta Columnæ,
Hanc eadem Jacob tradidit alma Parens.
Cum primum hic jaceret divini semina verbi
Præco sacer, lastrans oppida libera fide.
Astilit hic Genitrix hominibusque Deique verenda,
Et jubet in magna surgat ut urbe domus.
Quæ ceu prima foret præ cunctis sedibus una,
Undique collecti quam peterent populi.
O domus excellens, magnorumque aula beata
Cælicolum sibi quam deligit alma Parens !
In terris caelum, si quis desiderat unquam,
Offerat hic Matri vota precesque Dei.
Experietur enim hic præsentia numina Matris,
Rebus in afflictis hinc feret auxilium.
Ingressis timor et subito reverentia surgit
Matris et inde loci, Cælicolumque chori.
Quid mirum domus hæc divini numine Matris
Plena solam moveat ? nam movet illa potum.

Ejusdem M. Maximi est sequens Hymnus de domo B. Virginis de Columna.

O Cæsaraugustæ decus,
Et dulce patrocinium :
Gentis Iberæ columnen,
Templum Columnæ immobilis.
Quæ diceris plus omnibus
Sacris Iberis sedibus,

Hierusalem mirabilis,
Donus pudica Virginis,
Te præ solis cubiculis,
Elegit ipsa Genitrix :
Quæ gessit almo in utero,
Summi Tonantis Filium.
Hæc nam Jacobo Apostolo,
Et suo Consanguineo ;
Ædem jubet edificare,
Cunctis manentem sæculis.
Ostendit illi s. hilarem,
Suoque natalitio,
Conceptionis aureæ,
Templo manent Encenia [41. Encomia].
Conceptionis hinc diem
Jacobus Hispanos docet :
Et prædicit (ceu cæteri)
Quæcumque labe liberam.
Hinc mos habet principium
Hunc celebrandi jugiter
Populis Iberis diem,
Qui durat usque hodie.
Hinc et vocare singulas
Episcopales cathedras
Hierusalem, et ab hac domo est
Factum vocandi initium,
O grandis apparitio
Jacob facta primitus :
Anno nono trigesimo
Natalis almi Donini.

Quæ hic de conceptionis festivitate dicuntur, ne locum istum oneremus, remittimus ad annum 300 ubi cum Dextro ea de re agendum nobis erit. Omitimus pariter quod idem Maximus in Chronico suo ad annum Christi 571 fidem facit ejusdem veritatis : Satis nunc sit abunde ostendisse traditionem foundationis Ecclesiæ de Columna, de qua nunc sermo est auctori. De apparitionis vero hujus qualitate agemus ad annum 57.

A. Multa quoque miracula, etc. Multa miracula operatum fuisse in Hispaniis S. Apostolum, quibus suam prædicationem confirmabat, nefas est dubitare : cum de omnibus apostolis scripserit Evangelista, *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis.* Quæ autem fuerint ea signa, haud dubium quin ea quæ præmiserat, *linguis loquentur novis, serpentes tollent*, etc. Admirandum sane signum fuit suscitatio antiqui prophete, quem in episcopum Bracarensem constituit, inter libros plumbeos qui in Monte sancto Granatensi reperti sunt, unus est, *de Vita, peregrinationibus et miraculis S. Jacobi* : auctore S. Cæcilio ejus discipulo, quem tamen dabit Deus aliquando in lucem prodire. Julianus quoque in Chron. anno 36 agens de monumentis Toletanis, hæc ait : *In eodem archivo S. Justæ est historia Latina de Vita S. Jacobi, ubi dicuntur maxima miracula.* De quibus loquens S. Notkerus in suo Martyrologio, inquit die 25. Jul. : *Ejus corporali præsentia, atque doctrina et signorum efficacia, iidem populi ad Christi fidem conversi referuntur.* Reduc in memoriam testimonium Anastasii Synaxæ, quod supra retulimus, *Fecit apud eos miracula, quæ homines attoniti stupebant, etc.*

D. Multi ibidem Judæi, etc. Egerat hactenus de conversione gentilium, nunc autem de Judæorum in Hispania degentium conversione. Sane Judæus a multis annis ante B. Jacobi prædicationem in Hispania habitasse nullatenus videtur negari posse, cum innumeri iique gravissimi auctores id confiteantur, ut ex superioribus dictis manifestum est. Nemo enim hactenus in dubium vertit, quod apostolus prædicaverit Judæis in Hispania : quinimmo synagogas aliquas ipsorum usque ad Ferdinandi Catholici tem-

BIVARIII COMMENTARIUS.

pora scimus perseverasse, a quo tandem ab Hispania eiectione fuerit. Quod præter relatos ibi, docuit Calixtus II in homilia de S. Jacobo dicens: *Circuibat villas, viculos, et castella, ingrediens per Judæorum synagogas, verbum Dei prædicans*. Quod igitur dubitatur a quibusdam est, qui fuerint ejusmodi Judæi? Unde, et quando in Hispaniam concesserint? Quia in re Florianus de Ocampo, Stephanus Garibay, et Joannes Mariana in Hispaniæ Chronicis in ea sunt sententia, ut asserant, Judæos illic adductos a Pyrrho seu Nabuzardan classis Nabuchodonosoris, regis Babylonis, præfecto; fuisseque ex illis qui in Babyloniam captivi ducti sunt, tempore Babylonicæ captivitatis. Ejus itineris facti a Nabuchodonosor in Hispaniam auctores sunt Megasthenes lib. iv Rerum Indicarum; Josephus lib. x. Antiq. Jud. cap. 41 et lib. contra Apionem; et Strabo lib. xv Geographiæ, secuti Megasthenem, qui contendit (apud Josephum) *subjugasse eam bonam partem Hispaniæ, et (apud Strabonem) usque ad columnas Herculis pervenisse; quousque etiam Tarracōnem (lego Tarracōnem): illum tamen exercitum ex Hispania in Thraciam Pontumque deduxisse*. In eo exercitum multos Judæorum deduxisse Nabuchodonosorem nemo negat.

Erat hæc apud Hispanos receptissima assertio, nihil tamen ita constans certumque, in quo novarum rerum cupidi ansam dubitandi non inveniunt. Negavit in ætate recentiores hanc in Hispanias Nabuchodonosoris protectionem Alderete lib. iii Antiquit. Hisp. cap. 4 de *linguis Hispaniæ*. Contra quem Pineda insurrexit lib. iv de Rebus Salom. cap. 14. Sed non defuit qui illum contra Pinedam defenderet, nam Mantuanus in suis Animadversionibus ad historiam Marianæ, (dum agit de cap. 7 lib. i ejusdem) pro viribus contendit ligmentorum coagmentatorem fuisse Megasthenem, utpote qui de rebus Indiciis incredibilia, ut notavit Plinius lib. vi cap. 47, scripserit, et ipsi Straboni non probetur. Strabo etenim inquit: *Sane quicumque de India scripserunt, pleraque mentiti sunt: præ reliquis Damascus, proxime Megasthenes. Hi enim sunt, qui in auribus cubantes, ore, naribus carentes, nudos, longipedes, digitis retro aversis præditos referunt, etc.* Insuper gravissimi auctores, qui de actis Nabuchodonosoris scripserunt (ajunt illi) hujus adventus in Hispaniam non meminerunt. Beiosus Chaldeus apud Josephum lib. i contra Apionem, Clemens Alex. lib. i Strom. Tertullianus lib. adversus Judæos, et Eusebius Cæsariensis lib. ix de Præpar. Evang., motus assertionibus Alex. Polyhistoris et Alfi. Accedit quod Act. ii inter nationes omnes unde Judæi ad diem festum Hierosolymis conveniant, non ponitur Hispania, nec Philo de legatione ad Caium in Catalogo provinciarum, quas Judæi incolabant, ejusdem meminuit. Denique non videtur cum divinis oraculis stare profectio Nabuchodonosoris in Hispaniam; nam Florianus, Mariana, et socii asserunt obsedis Tyrum per 13 an. (Id quod docuit Josephus lib. x Antiq. cap. 45 ex Philostrato, et lib. i contr. Apion. ex historiis Phœnicum, ubi legitur, *sub rege Ithobalo Nabuchodonosor obsedit Tyrum annis 13*). Cum vero Tyri liberati fuissent ab obsidione auxilio Hispanorum, quorum plerique ab ipsis descenderant, inde evenisse, ut contra ipsos vindictæ cupidus expeditionem Nabuchodonosor parasset; quo tempore multos Judæos secum assumpsit, in Hispaniamque detulit. Hæc itaque constare non posse inde probatur, quia totum tempus vitæ ipsius exactissime in sacris litteris perpenditur, et assignari non potest annus in quo ad Hispaniam divertere posset. Namque anno 8 regni sui facta sibi feudataria Hierusalem, adduxit Joachim regem secum in Babylonem; ex IV Reg. xxv illis verbis, *Suscipit cum rex Babylonis anno 8 regni sui: Transtulit quoque Joachim in Babylonem*. Rursus cum post 9 annos Sedecias, quem ipse regem constituerat, in eum rebel-

A lasset, obsedit iterum urbem, et post duos annos obsidionis cepit eam, nimirum anno undecimo regni Sedeciae, seu captivitatis Hierusalem, qui fuit 19 regni Nabuchodonosor, ut expresse dicitur IV Reg. xxv junctis v. 1, 2 et 8. Cum igitur inter primam et secundam captivitatem Hierosolymorum solum intercesserint 9 anni, consequens est ut Nabuchodonosor hactenus Tyrum non obsederit, quippe cum in ejus obsidione 15 integros insumpsisse dicatur. Obsedit autem Tyrum, ut plurimum, anno sequenti, post devictam Hierosolymam, videlicet an. 20 regni sui: nam ipso anno captivitatis secundæ, et undecimo prioris comminatus est Dominus per Ezechielem Tyri interitum. *Et factum est undecimo anno (scilicet captivitatis ipsius Prophetæ, qui cum Joachim captus fuit), factus est sermo Domini ad me dicens: Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis (Ezech. xxvi), etc.*, quia scilicet subsannabat casum Hierosolymorum. Consumpsit autem in obsidione Tyri 15 annos, ita ut jure a Domino per Ezechielem cap. xxix dictum sit: *Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum; omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est; ubi Theodoretus: Commoratio diutina talia facere consuevit, astu sæpe eum distrahente, partibus illis que nudæ membris corporis propositæ sunt. Habemus jam 53 annos regni Nabuchodonosor, qui ex 20 et 15 coalescunt, statim perrexit in Ægyptum, eamque subiecit, sicuti Deus illi promiserat, ore Ezechielis, qui post illa verba. *Omnis humerus depilatus est, subjungit: Ecce ego dabo Nabuchodonosor in terra Ægypti, et accipiet multitudinem ejus. Quinimmo Josephus lib. x Antiq. cap. ii auctor est, quod prius cum magnis copiis invasit Cæsariam; qua subacta, bellum gessit contra Ammonitas et Moabitas; et his quoque perdomitis Ægyptum hostiliter est ingressus. Occisoque qui tunc regnabat, et alio rege constituto, repertos ibi Judæos rursus captivos in Babylonem adduxit. Quis neget unum annum ut minimum in tot regionibus debellandis et permeandis insumpsisse? Eritque 54 expletus regni ipsius. Exacto autem biennio, post Ægypti populationem (ait Josephus lib. iv cap. 12), Nabuchodonosor vidit somnium illud admirandum, quod Daniel refert cap. ii: *In anno 2 regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor, etc.*, ubi verbum illud in anno 2 regni interpretatur Hieronymus ex Hebræorum auctoritate, ut idem sit atque anno 2 regni ejus super omnes Barbaras nationes, Ægyptios, Moabitas, etc. Necessum autem est alterum addere annum, ut detur locus convocationi omnium satraparum, magistratum, judicum, ducum, tyrannorum, præfectuum, et omnium principum regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ quam rex crexerat (ex Dan. c. iii), et erunt 35 anni regni ejus. Visa autem altera visione, de eo quod inter bestias, regno et consortio hominum privatus, erat victurus, quæ post finem mensium 12 contigit (ut Dan. cap. iv loquitur) sunt 36. His adde 7 tempora evoluta super eum, quando cum bestiis demoratus seum quasi bos comedit, et tandem restitutus in regnum suum diem clausit extremum: quæ sunt alii 7 anni juxta interpretationem Tertulliani, lib. i de Pœnitentia, et Josephi lib. x de Antiq. c. 12, simul omnes efficiunt 43, quos annos regnasse Nabuchodonosorem refert idem Josephus c. 15 sequenti. Nul- lum igitur tempus illi superest quo in Hispaniam proficisci posset cum Judæis. Ut omissam non facile credendum, regem Babylonicæ colonias Judæorum abduxisse, ut provinciam recens expugnatam excolerent: quo non quidem captivos rebelles, sed fidissimos subditos mitti oporteret. Hæc fere illi.**

Cæterum tametsi suis auctoribus tela hæc fortissima videantur, facile tamen erit nobis universa confringere. Quod enim Megastheni non adhibetur fides

BIVARII COMMENTARIUS.

in omnibus, non tollit quin admitti debeat in rebus, quas ipse vidit, et nihil habent incommodi, neque monstri. Unde Josephus, qui monstra ejus deridet, protectionem Nabuchodonosoris in Hispaniam non rejicit. Demus deinde ejus non meminisse Berosum, Tertullianum, aut Eusebium: at si non negant, minime obstaré nobis poterunt. In die autem Pentecostes adfuisse Hierosolymis Hispanos inter omnes nationes quæ sub cælo sunt, superius docuimus: et notari ab Evangelistis sub nomine advenarum Romanorum: id quod Josephus Judæus a Baronio relatus, anno Domini 72, num. 50, lucidissime testatur, dicens: *Romanorum clementia cunctis non parvulum donum appellationis suæ concessit; non solum viris singulis, sed etiam maximis gentibus in communi: Hispani denique antiqui, et Tyrhæni, et Sabini, Romani vocantur.* Et Augustinus, in Psal. XLVIII, ait: *Omnes Romani facti sunt, et omnes Romani dicuntur.* Denique illa annorum et actorum Nabuchodonosoris consuetudo (ut ita dixerim) non est tam justa et æqualis, ut non patiatur mille scissuras, et rimas, per quas Judæi in Hispaniam transire possent. Inter captivitatem Joachim, et suorum, et captivitatem Sedeciae, 9 anni intercesserunt; in quibus nulli alteri negotio Nabuchodonosor dicitur incubuisse. Cur tanto otio distentus nequiret ad Hispanias cum Judæis accedere; eos nimirum exulare faciens, qui cum Joachimo Rege captivi in Babylonem abducti fuerant? Si objicias nondum Tyrum obsedis, in cuius tamen ab Hispanis auxiliati odium dicitur profectus, facile occurram, inde potius intentum nostrum haberi. Nam cum Josephus lib. 1 cont. Apion. dicat: *Septimo anno regni sui Nabuchodonosor cepit obsidere Tyrum; id vero de obsidione præcipua 13 annorum quæ contigit post Sedeciae captivitatem, nequeat intelligi, deducitur bis Tyrum obsedis, primum quidem 7 anno regni sui, rursus anno 20. In prima autem obsidione auxiliariis Hispanorum copiis inde recedere coactus est, et tunc Hierosolymas concessit, anno videlicet 8 regni sui, ubi Joachimo rege devicto, omnis Hierosolyma captiva abducta est, IV Reg. xxiv. Quo loci videor mihi satis dilucide denotari: non omnes Judæos Hierosolymitanos in Babylonem abductos fuisse, sed dumtaxat septem aut octo mille, cum tamen universa hominum multitudo, quæ innumera erat, in captivitatem translata dicatur; nihilque relictum, exceptis tantum pauperibus terræ, tametsi quo translata fuerint tot millia Judæorum non assignetur: quo datur locus Hispanicæ protectioni. En verba auctoris sancti, dum agit de prima captivitate: *Venit Nabuchodonosor rex Babylonis ad civitatem (Hierusalem) ut oppugnaret eam: et transtulit omnem Hierusalem, et universos principes, et omnes fortes exercitus, decem millia, in captivitatem, et omnem artificem et clusorem. Transtulit quoque Joachim in Babylonem, et omnes viros robustos septem millia, et artifices, et clusores mille; omnes viros fortes et bellatores: duxitque eos rex Babylonis captivos in Babylonem.* Cum primum dicat, omnes fortes exercitus, decem millia translatos in captivitatem, cur iterum enumerans captivos, non ait decem millia virorum fortium abducta, ut prius fecerat, sed septem millia dumtaxat, et artifices mille? Non video, quo pacto nodus iste solvi queat, nisi dicamus, prius quidem dictos fuisse translatos in captivitatem decem mille viros fortes, sed non assignari quo abducti sint: postea autem notari peculiariter eos, qui in Babylonem traducti fuerunt: si enim omnes captivi illuc ducerentur, non quidem 7,000, sed 10,000 virorum bellatorum dicerentur in Babylonem translata. Reliquum igitur est, ut ex illis 10,000 primum dictis, septem millia virorum fortium in Babylonem, reliqui autem, id est 3,000, alibi præterquam in Babylonem ejecti et translati*

sint. Quinimmo de universa populi multitudine quæ captiva ducta fuit (exceptis prædictis 7,000 bellatorum et artificum 1000), non dicitur quo locorum translata fuerit. Quare de ipsa multi in Hispaniam abducti potuere. Deinde interstitio illo 13 annorum quibus Tyrum postea obedit, quis non videat potuisse ipsum, cum magna gentium suarum copia, obsidione nondum sublata, in Hispanias per Mediterraneum mare conscendere? quo non solum Hispanos compesceret, ne Tyriis iterum ferrent auxilium, sicut in priore obsidione fecerant, sed etiam de eis vindictam sumeret, atque in regiones eorum vastissimas multos Judæorum immitteret: præsertim ne tanta inimicorum caterva in suo regno degeret. Timere enim prudenter rebellionem posset, si ipse extra Babylonem cum omnibus suis copiis per 13 annos agens, tot Judæorum captivorum millia in regno et domo sua relinqueret. Ut omittam, potuisse etiam sequentibus annis mittere Nabuzardam principem militiæ suæ cum exercitu in Hispaniam, tametsi ipse Babylone remansisset, et quidquid ministri ejus debellarent, diceretur ipse perfecisse.

Quidquid autem de tempore translationis Judæorum in Hispaniam dicatur, constat omnimodis eos illic aliquando translatos fuisse, id enim præter citatos auctores Julianus in Chronico docuit ad annum 36, inquit: *Judæi qui de Hierusalem venerant Toletum, edificaverant ibi celeberrimam totius Hispaniæ et mundi synagogam, nolentes redire Hierusalem, propterea quod audiverant, reparandum post templum iterum perdendum.* Et inferius, anno 66, de Jacobo apostolo, *Duodecim tribubus in Hispania constitutis (ut docet Sophronius) prædicavit.* Multo ante Julianum vixerat S. Athanasius primus episcopus Cæsarugustæ, cujus fragmentum superius allatum a nobis est, qui agens de S. Petro Bracarenensi inquit: *Hic venerat cum duodecim tribubus missis a Nabuchodonosor in Hispaniam Hierosolymis, duce Nabuzardam vel Pyrrho Hispanorum præfecto.*

Cæterum ubi divinum habemus testimonium, quid tentamus aliunde suffragia querere? *Transmigratio Jerusalem quæ in Bosphoro est* (ait Abdias) *possidebit civitates Austri: ubi loco illius verbi Bosphoro, in Hebræo habetur Sepharad, quod apud Hebræos omnes est Hispania, ut eo loci notarunt R. Salomon et Lyra: et omnium doctissime Arias Montanus. Quod autem Hieronymus vertit Bosphoro, non adversatur eisdem: dicere enim Transmigratio, quæ in Bosphoro est, idem est ac si dixerit, quæ ad fretum, seu ad Bosphorum usque est (nam fretum, et Bosphorum idem sunt), nimirum quæ usque ad Herculis columnas abducta fuit, possidebit civitates Austri. Certe cum Bosphorum quasi terminum magnæ distantiæ posuerit, Herculeum etiam antonomastice intelligi debet. Arias Montanus inde deducit, quod Hebræi literis tantum consonantibus utantur: eisdem vero consonantibus coalescat Sepharad, et Sperida, videlicet S. P. R. D. Hispaniam autem a Græcis olim Speridam, vel cum aspiratione Hesperidam vocatam, nemo ignorat. Quod ergo apud Græcos Sperida, apud Hebræos Sepharad dici oportet, nimirum Hispania: consuetissimum siquidem fuit inter Græcos, Hebræos, et Chaldæos, nomina propria solum differre vocalibus, eisdem retentis consonantibus: cujus rei exemplum esto, Mithridates, qui a Græcis quidem sic vocatur, ab Chaldæis Mathredat, ab Hebræis Mithridath; sic igitur apud Abdiam dicendum tempore prophetiæ suæ fuisse jam transmigracionem Jerusalem in Sepharad seu Sperida, hoc est Hispania. Accedunt non leves conjecturæ, nomenclaturarum plurium oppidorum, quæ a Judæis impositæ videntur in Hispania, ut memoriam patriæ suæ conservarent, videlicet Maggedo, Ascalon, Jobbe, Nobe, hodie Maqueta, Escalona, Jepps, Nobes, in regno Toletano, quinimmo Toletum ipsum ab eis-*

A. C. 37. Et præcipue Canonicam illis mittit Epistolam, quæ sic incipit : Jacobus Dei, et Domini A. R. 788.

BIVARII COMMENTARIUS.

dem nuncupatum creditur Hebraice, *Toledoth*, quod significat tribus, vel generationes, quod in ea urbe Judaicarum familiarum distinctio maxime sit observata. Ita Arias Montanus super Abdiam, et Mariana citato loco.

Si qua autem discordia inter auctores relinquitur, ea est quod quidam asserunt omnes Judæos in Hispaniam deductos ex sola tribu Judæ fuisse, quod acriter Arias Montanus contendit, cujus super Abdiam ea sunt verba : *Omne hanc multitudinem ex Judæorum, qui Hierosolymam, Judæque tribum coluerant, familiis, non ex aliis tribubus fuisse constans omnium ejus gentis scriptorum opinio est.* Alii autem ex duodecim tribubus ortos contendunt, id quod S. Athanasius Cæsariensis, et Julianus archidiaconus asserunt verbis supra relatis. Sed et hoc in concordiam redigi poterit, si dicamus, Judæos a Nabuzardan abductos ex Judæ tribu duntaxat fuisse, cum fuerint ex captivitate Hierosolymorum : postmodum autem multos aliarum tribuum illis accessisse, ex profugis a captivitate Assyriorum, sub quorum dominio decem tribus Israel captivæ ductæ fuerant. Credibile autem est in Hispaniam concessisse, cum nuntium accepissent de prosperitate aliorum ibidem comorantium, qui duobus primis locis sedisse dicuntur (ait Montanus), alteri quidem nomen *Lucina*, frequentissimo in illis sæculis in illa provincia oppido, quod nos vel *Lucenam*, vel *Sessam*, olim *Lucentiam* credimus; alteri vero *Toletum*, ac deinceps *Ascalonem*, *Mageddon*, et alia oppida inhabitaverunt. Sed ne quid silentio prætermittamus, id quod Abdias prædixit, Judæos illius transmigrations quæ in Bosphoro, seu in Hispania est, possessuros civitates Austri, in B. Jacobo et ejus discipulis impletum fuisse; ut *Lyra* ibidem interpretatur. *Hoc impletum fuit* (inquit) *per Jacobum Apostolum, et ejus discipulos, ibi fidem Christi primitus prædicantes, et colla gentium subjugantes.* Quod innuitur his quæ propheta subdit : *Et ascendent Salvatores in montem Sion, judicare montem Esau, et erit Domino regnum.* Ubi R. Salomon legit, *Et erit Domino regnum in Hispania.* Inferius ad annum 68 insignem Isaïæ prophetiam expendimus, qua prædictum ab illo fuit primam gentiliam provinciam ab apostolis ad fidem convertendam esse Hispaniam, quo lectorem meum amando.

6. Et præcipue Canonicam illis mittit, etc. Hoc multis scandalum quo nihil majus ingressit, et forsitan dubitare coegit de Chronici hujus auctore. Quis enim sibi persuadeat (inquiunt) doctum pariter ac gravem virum ignorasse quod lippis et tonsoribus manifestum erat; præsertim de Dextro id minime asseverare licet, cui cum D. Hieronymo non vulgaris necessitudo fuit, qui epistolam Jacobi canonicam, non a *Zebedæi filio*, sed ab *Alphæi* editam asseruit in lib. de Scriptoribus Eccles. in *Jacobo*, et ante illum *Eusebius* l. ii Hist. cap. 22. Quæ sane assertio communi Doctorum calculo hujus temporis comprobatur; nec videtur deinceps relinquere ausa dubitandi, cum sacrosanctum concilium Tridentinum id affirmaverit sessione 14, cap. 1 de Institutione sacramenti extremæ unctionis, dicens, esse *apud Marcum quidem insinuatam, per Jacobum autem apostolum, ac Domini fratrem, fidelibus commendatam ac promulgatam*; scilicet illis verbis hujus Epistolæ cap. v : *Infirmatur quis in vobis?* etc. Quo loquendi modo usus fuit *Epiphanius* lib. contra Joannem episcopum Hierosolymitanum. Nemo autem nescit, *Jacobum apostolum cognomento fratrem Domini esse filium Alphæi*: quo nomine notat illum *Paulus*, dum ad *Galatas* 1 inquit : *Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.* Cognominis vero ea dicitur causa, quoniam cum referunt (ait *D. Ignatius* in epist. 2. ad Joannem apost.) *Christo*

A Jesu simillimum facie, et vita, et modo conversationis, ac si ejusdem uteri frater esset gemellus; Quem, dicunt, video, si videro ipsum Jesum, secundum omnia corporis ejus lineamenta. Non deficit qui ut *Dextrum* a labe tueretur, penderit, ipsum non dixisse, *Jacobum nostrum scripisse illam canonicam epistolam, sed misisse Hispanis, quod* (inquit) *non tollit quin ab alio scripta sit.*

Cæterum (ut sensum meum proferam) haud dubium quin ejusmodi auctores illic trepidaverint timore, ubi non erat timor. Quod ut planum fiat, duo ostendere conabor : alterum non esse hactenus ab Ecclesia definitum, *Jacobum Alphæi* fuisse epistolæ canonicæ auctorem, quo locus datur opinioni *Dextri*: alterum, ejus placitum non levibus fundamentis inniti, sed multis et magni ponderis. Primum horum certum mihi faciunt catalogi omnes Bibliorum Canonicorum tam *Gelasii* papæ lati in Concilio Romano, qui habetur distinct. 15, c. *Sancta Romana*, quam conciliorum *Nicæni*, *Milevitani*, *Laodiceni*, *Carthaginensis*, *Florentini*, et etiam concilii ipsius *Tridentini*, qui habetur sess. 4, nullibi enim dicitur facta nisi ab *Jacobo apostolo*, nullo auctoris cognomine addito : et eadem phrasi utitur *Tridentinum* in canone 1, 2 et 4 de sacramento extremæ unctionis. Cum autem in cap. 1 superius citatæ 14 sessionis asserat, promulgatum fuisse *per Jacobum apostolum ac Domini fratrem*, certum esto, non definire epistolæ auctorem esse *Jacobum Minorem*. Illa enim verba *ac Domini fratrem*, non multum pertinent ad definitionem intentam, quæ erat circa veritatem illius sacramenti, quæ testimonio epistolæ *Jacobi* stabilitur, et de qua cum hæreticis erat controversia. Norunt autem theologi omnes non continere vim definitionis verba obiter a conciliis dicta, cum de his non præcesserit consiliatio et disputatio, et quod sine prævio sufficienti examine nihil definire potest.

Duo vero cum hæreticis in Ecclesia hactenus disputata sunt et definita, circa hanc epistolam, nimirum et esse canonicam, et editam fuisse a *Jacobo apostolo*: cujus tamen *Jacobi* sit, hactenus definitum non est. Et hæc dixerim pro his qui putant cognomen *fratris Domini* soli *Jacobo Alphæi* convenire, quod tamen stabile non est; quandoquidem *Julianus Chronista* auctor est etiam *Jacobum Zebedæi* olim eodem nomine nuncupari solitum : immo vero sub eo quoque celebratum in Hispania festum Translationis ipsius 30 die Decembris. En verba hujus auctoris, dum de ea agit, ad annum 66 : *Ejus festivitas est sub nomine Jacobi fratris Domini, quod nomen etiam convenit Jacobo Majori.* Nec mirum, cum in Evangelio non solum *Jacobus Alphæi*, sed etiam ejus fratres *Simon*, et *Thadæus*, et præter hos *Jacobus* et *Joannes filii Zebedæi*, nuncupentur fratres Domini; et ita vulgo nuncupatos docent *Matthæus* xii, *Marcus* iii, *Luc.* viii, illis verbis : *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce Mater ejus, et fratres stabant foris.* Super quem locum agens *Hieronymus* contra *Helvidium* : *Restat* (inquit) *ut fratres eos intelligas appellatos, cognatione.* Et super *Matthæum* ait : *Quidam vero fratres Domini, de alia uxore Joseph filios suspicantur, deliramenta sequentes apocryphorum, et quamdam Escham mulierculam confingentes (eius uxorem). Nec autem fratres Domini, non filios Joseph, sed consobrinos Salvatoris intelligimus.* Similiter *Beda* : *Fratres Domini* (ait) *non filii semper virginis Mariæ, juxta Helvidium; nec filii Joseph ex alia uxore juxta quosdam putandi sunt, sed ejus potius intelligendi sunt esse cognati*: cujus consanguinitatis prærogativæ in nixa mater filiorum *Zebedæi* ausa fuit duobus filiis suis *Jacobo* et *Joanni* duas regni cælorum sedes præcipuas exigere a Domino, quod refert *Matth.* xx cap. Neque obstat *Paulus* nobis in Epistola ad *Galatas* : ibi enim

BIVARIII COMMENTARIUS.

non ait Jacobum Minorem cognominari peculiariter inter omnes apostolos fratrem Domini, sed esse: quod tamen verissimum est. Ignatius autem solum ait, se magnopere desiderare conspectum Jacobi Minoris, quia erat facie Christo simillimus. Quod vero similitudo hæc in causa ejus cognominis esset, prorsus non meminit: *similiter* (inquit, desidero videre) *illum venerabilem Jacobum, qui cognominatur Justus, quem referunt Christo Jesu simillimum facie, etc.*

Videamus nunc momenta adversæ opinionis quam Dexter hoc loco sequitur, quæ sane magni mihi ponderis videntur. Dotuit eam Heleca episcopus Cæsaraugustanus (qui circa annum Domini 80) doctrina et virtute claruit) in additionibus suis ad M. Maximum, ubi loquens de suo ævo, quo scilicet miserabili servitute Maurorum Hispania premebatur, hæc ait: *Sacræ Scripturæ Arabice translatae a presbyteris catholicis habentur, et cum scholiis circumferuntur: præcipue novum Testamentum, Evangelium; Epistolæ Pauli: Epistola Jacobi Zebedæi, missa ad Hispanos ex dispersione Judæos jam conversos: Epistola Petri, Pauli, et Judæ, quæ scilicet missa fuit ad omnes ex Judaismo, præcipue tamen ad Hispanos ex duodecim tribubus collectos; Apocalypsis sancti Joannis, et liber de Vitis Patrum, etc.* Et idem credidit Alphonsus rex Hispaniæ, cognomento Sapiens, ac scriptum reliquit in libro Thesauri, ut refert Mariana in tract. de B. Jacobo. Et quod magni ponderis est, expresse id Syri proflentur in editione Syriaca novi Testamenti apud Tremellium, et Wastadium, ubi legimus: *Sigillatim tres Epistolas, Jacobi, Petri, Joannis. Isti sunt qui testes fuerunt super revelationem Domini nostri, quando immutavit seipsum coram oculis ipsorum in monte Thabor.* Nemo autem nescit Jacobum illum testem Dominicæ Transfigurationis non Alphæi, sed Zebedæi filium fuisse, ut docent Matthæus cap. xvii, Marcus et Lucas, cap. ix. Patetur id ipsum expresse Julianus in Chronico ad annum 66 his verbis: *Duodecim tribubus in Hispania constitutis, ut docet Sophronius, prædicavit, et epistolam Canonice scriptis, ut docent Isidorus, et ante eum alii celebres scriptores Hispani, quorum fuit eo sæculo communis opinio, ut Missa S. Jacobi ab Isidoro expurgata, a Melantio addita, quæta vero a S. Serrano Asturico manifestissime testantur, et alii. Sane si hæc ita se habent, nemini dubium quin magnam auctoritatem præ se ferat Dextri placitum.*

Vide jam singula. S. Isidorus in libro de Ortu et obitu Patrum, cap. 71, hæc habet: *Jacobus filius Zebedæi, frater Joannis, quartus in ordine* (cui scilicet præcedunt in catalogo apostolorum Petrus, Paulus, et Andreas) *duodecim tribubus quæ sunt in dispersione gentium scripsit, atque Hispaniæ Occidentalium locorum gentibus Evangelium prædicavit, et in Occasu mundi lucem prædicationis infudit.* Huic testimonio quia manifestissimum est, bifariam occurri consuevit. Baronius negat auctorem libri fuisse Isidorum Hispanensem; sed perperam, cum in omnibus antiquis mss: operum hujus S. Doctoris, qui exstant, reperitur, eadem præditus antiquitate: et ipsum ut legitimus ejus partium agnoscat S. Ildefonsus ejus discipulus in additionibus suis ad librum Script. Ecclesiasticorum Hieronymi, ubi ait: *Isidorus post Leandrum fratrem, scripsit opera et eximia, et non pauca, id est, librum de Ortu et Obitu Patrum, etc., et S. Braulio Cæsaraug., discipulus etiam Isidori in abbreviatione Vitæ ipsius, ejus opera enumerans inquit: De Ortu et Obitu Patrum librum 1, in quo eorum gesta, dignitatem quoque et mortem eorum atque sepulturam sententia brevitate subnotavit. Consentiant Vincentius Belvacensis, S. Antoninus Sigibertus, Petrus Equilinus, Trithemius, Zurita, Morales, Lipomanus, Surius, et quotquot hætenus de S. Isidori operibus sunt locuti. Quo argumento Baronius in notis ad iv April. diem probat, S. Isidorum non*

fuisse auctorem Collectionis Decretorum quæ illi tribuitur, quia SS. Ildefonsus et Braulio, ejus discipuli, non meminerunt ejus operis. Sane ut mihi videtur, id Cardinalis ipse concederet, nisi tam dilucide adventum S. Jacobi in Hispanias Auctor præfiteretur. Quare alii, librum admittentes, timore percussis, excludendum dicunt ab Isidori verbis, verbum illud scripsit, ut solum dixerit: *Duodecim Tribubus quæ sunt in dispersione Gentium, atque Hispaniæ Occidentalium locorum Gentibus Evangelium prædicavit.* Sed et hoc (audacter loquor) temere fit: nam si in quavis difficili Patrum sententia, liceret demere verbum, nihil haberemus certum, consansque in omnibus sanctorum Doctorem scriptis: et hæreticis concederetur rationabilis causa calumniæ. Quæ autem licentia id fiat nunc in Isidoro ipsi viderint. Eset quidem sufficiens, si aliqui antiqui codices eo verbo caruissent, quod tamen non reperitur; immo vero Petrus de Fontiduenâ Salmantini Canonice contulit, jussu Philippi II, Regis Catholici, 18 vetustissimos codices, et si in aliquo eorum defuisset, haud dubium notasset illud: quod tamen minime fecit. Et ipse Joannes Grial qui eundem, ac Loaysa qui etiam correxit, cum excludendum judicant verbum scripsit, nullam lectionem afferunt sine eo, sed solum aiunt, *Assentimur eis qui verbum scripsit alienum censent.* Ego tamen eis non assentior, sed vetustissimis codicibus. Ut autem certiores fiant qui pie hætenus auferendum verbum censuerunt, legant cap. 77, ubi de alio Jacobo ait: *Si enim censeret Doctor sanctus Jacobum Alphæi esse epistolæ auctorem, non autem Jacobum Zebedæi, proculdubio eo capite epistolam Jacobo Alphæi ascriberent, ut fecit Hieronymus lib. de Script. Eccles., nunc autem nihil minus fecit, cum tamen, si aliter sentiret, non præteriret rem notatu dignissimam. Vide ejus verba: Jacobus Alphæi cognomento Justus, episcopus Hierosolymorum, sororis Matris Domini filius, unde et frater Domini vocatus* (obiter nota, non dicere cognomento frater Domini, licet ob consanguinitatem dictus sit frater ejus, sed cognomento Justus) *homo lucis, et operarius veritatis, tantæque etiam sanctitatis, ut sibi restitenti ejus certatim inperent attingere populi. Prosequitur Martyrium ipsius, quod a pinna templi fuerit præcipitatus, et quod, Josepho teste, multi crediderint ob ejus necem Hierosolymam captam a Tito. De epistola vero nec unum verbum. Proinde dubium non est quin Isidorus Dextro succinuit.*

Mirum autem hoc esse non debet, cum in Missali S. Isidori in ipso Canone Missæ Jacobus Zebedæi dicatur expresse Epistolæ Canonice auctor: idque non semel. In eo quidem dicitur a Sacerdote hæc Oratio: *Vocantem nos ad se Jesum, fratres dilectissimi, agnoscentes, qui Beatissimum Jacobum Apostolum suum recta componentem in navi ad se vocans, ejus nos postmodum spiritualibus doctrinis admonet, atque docet, ut postulantes in fide nihil hæstemus: omni mentis devotione cum lacrymis eundem Dominum flagitemus, ut postulatio nostra apud Deum, ea nobis obtineat adimplere, quæ ipso Apostolo dicente cognovimus. Et inferius: Oremus. Apostolo tuo Jacobo edocente præmonemur, ut si quis nostrum indiget sapientia, pestulet a te, qui das omnibus affluenter, et non improperas, etc.* Et infra: *Christus Deus, Dei Patris filius, quem Jacobus, relicto patre in navi, tota secutus est intentione cordis, indesinenter vos faciat suis inharere vestigiis. Amen. Quique per hunc Apostolum suum cultores Demonum convertit ad fidem, concedat vobis vana hujus sæculi respuendo, se in veritate diligere. Amen.* Et in alia Oratione sancti Jacobi Zebedæi, inquit: *Vivant in nobis, Domine Jesu, apostoli tui Jacobi prædicamenta doctrine* (scilicet quæ nobis prædicavit, et dedit) *quibus docemur, beatum illum esse qui onus tentationis valuit æquanimitate supportare. En omnis Ecclesia Hispana*

A. C. 57. nostri servus, duodecim Tribubus, quæ sunt in dispersione salutem, quæ fuit prima A. R. 788. Scriptura novi Testamenti, Apostolo tanto digna.

BIVARI COMMENTARIUS.

quæ eodem olim usa est Missali, ac Breviario, et hodieque in Toletana, Hispalensi, et Salamantina conservat, non in angulo, sed in templo, atque in ipso venerandæ Missæ sacrificio indubitanter proficitur, Jacobum patronum suum Zebedæi filium docuisse nos, ut si quis indiget sapientia, etc., et quod *postulantes in fide nihil hæsitemus*; et quod *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vite*, etc. quæ sunt verba expressa cap. 1 Epistolæ Canonice. Ipsum vero fuisse quem componentem retia in navi vocavit Christus ad se, Marcus docuit cap. 1, et Matth. iv.

Ad hæc facit maxime S. Clemens papa, qui dum secundam epistolam scribit ad Jacobum fratrem Domini et Hierosolymorum episcopum, in confirmationem doctrinæ suæ affert verba illa capitis iv hujus epistolæ: *Humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit vos. Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui detrahit fratri, aut qui judicial fratrem, detrahit legi, et judicial legem. Si autem judicas legem, non es factor legis, sed iudex: unus est legislator et iudex, qui potest perdere et liberare. Tu autem quis es qui judicas proximum?* Tam longam epistolæ periodum in medium adducit, cum ad illum scribit. Quod si ejus Apostoli esset, haud dubium quin præmitteret, recte ipsum dixisse, *Humiliamini*, etc. Nunc autem nihil talo asserit, quinimo affert sententiam illam, quasi scripturam sacram alterius longe auctoris.

Quædam etiam sunt in ipsa Epistola quæ Jacobo Minori convenire nequeunt, sed Majori: præsertim exordium illud, *Jacobus Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim Tribubus quæ sunt in dispersione salutem* (ut omittam Apostolum ibi interdiciere bella c. iv: *Unde bella et lites in vobis? quæ satis redolent belligerum spiritum Hispanorum*). Ex quo inferitur illum Jacobum auctorem fuisse, qui duodecim Tribubus in dispersione constitutis prædicavit: ad illos enim Apostoli litteras dabant, qui suæ prædicationis Provinciæ incolæ erant; quo quæ verbo eos docuerant, scripto tenerent. De his vero quæ suæ provinciæ non erant, nemo Apostolorum ita curabat, ne falcem in alterius messem mittere videretur: satis arbitratus fecisse, si de sibi specialiter commissis ovibus rationem redderet. Cæterum qui duodecim Tribubus in dispersione constitutis prædicavit, Jacobus Major fuit, non autem Minor, ut ex Sophronio, Dorotheo, et Isidoro palam fiet. Sophronius quidem de Script. Eccl. ait: *Jacobus Zebedæi filius duodecim Tribubus quæ erant in dispersione, omnibus prædicavit Evangelium*. Dorotheus in Synopsi tit. de duodecim Apostolis, cap. 3: *Jacobus filius Zebedæi piscator 12 Tribubus in dispersione constitutis prædicavit*. Isidorus lib. de Ortu et Obitu Patrum cap. ... scribit eadem verba quæ supra retulimus. Et idem ait Julianus in Chronico anni 66. At vero de Jacobo Alphæi nemo est qui vel leviter id dicat, immo neque alibi quam Hierosolymis prædicasse, ubi non agebat cum dispersis, sed cum civibus: quod sibi voluit D. Julianus Archiep. Tolet. super cap. 1. Nahum, ad illa verba, *Et nebulae pulvis pedum ejus*, dum de cæteris Apostolis hæc phrasi usus fuit: *Petrus detulit eum Romam, Joannes Asiam, Andreas Achaïam, Jacobus Hispaniam*, etc. De Jacobo autem Alphæi non ait, *detulit* Dominum huc vel illuc, sed *Jacobus* (ait) *Alphæi cum retinuit Hierosolymis*. Nimirum quia sors ejus propria, civitas illa fuit; eaque sola, Jacobo autem Zebedæi Hispania in sortem obtigit, ubi duodecim Tribuum dispersio debebat, ut jam ostendimus. Et quid moror, ipse Hieronymus fatetur, non ita certum esse quod Epistola sit opus Minoris, quinimo quod ipsa ab alio

A *quodam sub nomine ejus edita asseritur*. Mirum autem esse non debet D. Hieronymum qui Hispanias non attigit, auctorem Germanum epistolæ non cognovisse; cum ibi testimonium ejus exstaret, præsertim in Missa S. Jacobi Zebedæi. Postquam hæc scripseram, copiam mihi fecit sui Apologetici tractatus de Adventu S. Jacobi illustris admodum ac doctissimus vir D. Joannes de Salazar Archidiaconus Ubedæ in sancta Fiennensi Ecclesia, gavisusque magnopere sum, cum legi quod cap. 6 pro viribus contendit ac erudite defendit, Epistolam fuisse S. Jacobi Zebedæi: ad illum meos Lectores mitto, pollicorque in uno codice reperituros quidquid de adventu S. Jacobi in Hispanias desiderare possent. Reperi quoque P. Gasparem Sancium idipsum probabiliter sensisse Tract. 3 de Præd. S. Jacobi c. 12.

B *7. Quæ fuit prima script.* etc. Cum D. Jacobus prius ad caelos per Martyrium migraverit, quam alii Apostoli seu Evangelistæ scripserint, uno dempto Matthæo, cum eo dumtaxat potest esse controversia de antecedente temporis in scribendo. Sed tamen postmodum suo loco videbimus, Matthæum anno 41, Jacobum vero anno 40, scripsisse. Comparatione quoque facta hujus epistolæ cum cæteris scripturis novi Testamenti, hæc videtur prima ordine temporis; nam hoc solum videtur in causa fuisse cur inter cæteras Canonicas primum locum hæctenus in Ecclesia obtinuerit; id quod non solum in Bibliis recens censis reperitur, sed etiam in antiquis mss., immo in Catalogo librorum edito in Concilio Laodicensi anno Domini 364, ubi sic legitur: *Canonicæ Epistolæ 7 Jacobi una, Petri 2, Joannis 3, Judæ una*. Nequit autem intelligi, quare præponatur Epistolæ Petri, nisi quia prius tempore scripta fuerit. Præcedunt vero quatuor Evangelia, Acta apostolorum, et 13 Pauli Epistolæ, quia sunt potiores novi Testamenti partes: non quia ea omnia prius scripta sint, quam 7 canonicæ epistolæ. Accedit quod in hac epistola promulgatum est sacramentum extremæ unctionis (cap. 5), non videtur autem ab aliis sacris scriptoribus omitti potuisse, nisi jam scriptum exstaret.

C Denique quando hæc epistola scripta fuit, nulla adhuc hæresis emergerat, quia nullam ejus temporis impugnât: in aliis autem epistolis et evangelis id non videmus: quare solum continet moralem institutionem; et ad virtutes omnes commotionem, præsertim ad patientiam, ad orationem, ad misericordiam, ad fidem operibus conjunctam, ad totius divinæ legis observationem, ad moderationem linguæ; disputat contra personarum acceptionem, contra iram, luxuriam, concupiscentias universas, contra divites superbos, contra detractores: commendat denique extremam unctionem, confessionem peccatorum, et de suffragiorum communione edisserit. Quod enim cardinalis Baronius anno Christi 63 num. 11 objicit, S. Jacobum multum esse in hac epistola, ut conerit hæresim Magi jam ortam, qui solam fidem et spem sine operibus aiebat ad salutem sufficere, atque adeo epistolam esse Alphæi filii, non vero Zebedæi, solidum non est. Tum quia Simon errores suos uno ut minimum anno ante discessum S. Jacobi Zebedæi a Palæstina prædicaverat, videlicet anno Christi 35 paulo post necem S. Stephani, Jacobus vero anno 36 accessit ad Hispanias, et (uti diximus) usque ad annum 40 non scripsit epistolam: Ut videas satis potuisse contra illum errorem scribere. Tum etiam quia non ex eo quod Jacobus moneret necessitatem bonorum operum cum fide, sequitur necessario impugnasse ibi aliquam hæresim, quasi nihil docere posset, nisi contra hæreses jam exortas. Certe apostoli cæteri cum hæreses oppu-

A. C. 37. Multos etiam discipulos, præcipuos autem numero duodecim, more apostolico in Hispania. A. R. 788. niam secum portat. Scilicet episcopos Basilium, Pium, Athanasium : Maximum, Chrysogonum, presbyteros : Theodorum, Cæcilium, Thesiphontem, Iscium, Calocerum, lectores : Torquatam, exorcistam; et Secundum, Indalecium, Euphrasium ostiarios.

Ex his Basilium successit Petro Bracarensi : Athanasius fuit primus episcopus Cæsaraugustanus : Pius Hispalensis.

Alios etiam S. Jacobus creavit episcopos, alterum Basilium, qui primus fuit Carthaginiensis Spartariæ præsul : Eugenius Valentiniæ; Agathodorus Tarraconensis; Elpidius

BIVARII COMMENTARIUS.

gnant suis scriptis, auctores quoque illarum notare consueverunt, ut est illud Pauli II Timoth. II : *Ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui a veritate exciderunt dicentes, Resurrectionem esse jam factam.* Et illud Petri ep. II cap. II : *Audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere blasphemantes.* Et illud Joannis ep. I cap. II : *Nunc Antichristi multi facti sunt; ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis.* Et denique illud Judæ, *subintroierunt enim quidam homines impii, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam,* etc. Solusne ergo Jacobus hæreticis parceret, contentus simpliciter veritatem suis erroribus oppositam docere? Absit, immo vero cum eos non notet, minime contra hæreticos disputasse docemur. Adde Simonem non docuisse fidem ac spem in Deum ad salutem sufficere, sed spem et fidem, quam in se et ejus pellicem Helenem homines haberent; arrogans sibi Christi dignitatem. Quamvis autem ex hoc illud quoque sequeretur, adhuc nescimus quid de Deo diceret : quia hæretici non semper sibi constant.

8. *Multos discipulos.* Circa numerum discipulorum S. Jacobi varie sentiunt auctores. Quidam enim audent dicere, nullum fere fructum fecisse in Hispania, et ibi ad summum duos tresve discipulos convertisse, Athanasium scilicet et Theodorum, et si quem alium. Alii ad septem extendunt, illos scilicet qui postmodum a Petro in Episcopos electi in Hispanias prædicationis gratia missi sunt, Torquatam videlicet et socios ipsius. Sunt qui novem fateantur (quod sequitur Episcopus Equilinus lib. VI, cap. 155) duos priores et septem nunc dictos numerando : demum quidam duodecim enumerant addendo prædictis alios tres, quos Hierosolymis converterat ad fidem, Hermogenem, et Philetum magicis prius artibus addictos, et Josiam qui recens baptizatus simul cum ipso Apostolo capite plexus est, atque hujus placiti auctor dicitur Calixtus II, Papa in lib. de Miraculis S. Jacobi. Cæterum verba ejus hæc sunt : *Sed sciendum quod B. Jacobus plures, sed duodecim habuit discipulos speciales,* etc. ubi cum Dextro potius concordare videtur, qui ait : *Multos discipulos (præcipuos autem numero duodecim) in Hispaniam secum portat.* Quorum tamen verborum non est sensus, eos omnes in Hispaniam deduxisse, quos nimirum ante accessum ad ipsam convertisset, hoc enim verum non est : sed eos in Hispaniam, hæc est, intra Hispaniam ab una ejus provincia ad aliam transiens deduxisse.

Assignat autem Dexter discipulos Apostoli quos in Hispania habuit : nam de Phileto, Hermogene et Josia, quos Hierosolymis post discessum ab Hispania convertit, hic non meminit, et cum solus Dexter tot enumeret, nemo tam diligens hæc in re judicari debet; et tamen nullus illorum est de cujus Apostolico sub Jacobi discipulatu, non habeamus grave testimonium. Sed invisamus singulos.

1° S. Petrus. Bracarensis episcopus primus, de quo satis in superioribus actum est; sublatus est martyrio anno 45, die 26 Aprilis, quo agit de eo martyrologium Rom. Usuar. et alii auctores.

2° S. Basilium secundum Bracarensis episcopus. Ejus discipulatum notatum reliquit S. Anastasius

A Cæsaraugustanus, agens de S. Petro Bracarensi, de quo inquit : *In sede Portuensi S. Basilium condiscipulum posuit, qui illi per martyrium sublato succedit in sede Bracarensi :* subit pro Christo martyrium anno Domini 95, die 25 Maii : qua die ponitur in martyrologio Romano cum S. Epitatio Ambrasiæ episcopo (de quo inferius agemus) his verbis : *In Hispania Sanctorum Martyrum Epitatio Episcopi et Basilii. Subaudi, similiter Episcopi.* Sic enim asserendum esse docent Equilinus lib. II, cap. ultimo, numero 148, ubi ait, *Epitatio et Basilium episcopi in Hispania clarent, 10. Kal. Junii.* Et antiquum ms. martyrologium Ecclesiæ Placentinæ in Hispania quæ gloriatur magisterio S. Epitatio sic habet : *Hispaniæ Sanctorum episcoporum Epitatio et Basilii, illius nostri Tudensisque episcopi, Petri Bracarensis episcopi discipuli.* Agunt de S. Basilio D. Jacobi discipulo Prudentius de Sandoval episcopus Pampilonensis in Historia Tudensi, et Marieta de Sanctis Hispaniæ I p. lib. II, c. 32.

B 3° S. Pius, Episcopus I, Hispalensis et Martyr. Quod discipulus fuerit S. Jacobi Apostoli docuit ante 500 annos gravis et doctus Hispaniæ Historiographus, Pelagius Ovetensis Episcopus, qui floruit anno Domini 1900, tempore Adelphonsi VI, Regis Hispaniæ, cujus liber exstat in Bibliotheca regia S. Laurentii in Excuriali, et in bibliotheca Ecclesiæ Ovetensis, ubi eum legit Ambrosius de Morales. Cudit autem ipsum cum Pampro Asturicensi, et Sebastiano Salmaticensi episcopis et perantiquis scriptoribus prædictus Sandoval episcopus Pampilonensis. Id ipsum testatur Mariana, lib. IV Hist. Hisp. cap. 2, ubi hæc habet : *Prorsus qui historiam ante 500 ferme annos scripsit Pelagius Ovetensis episcopus, Jacobi discipulus facit : Calocerum, Basilium, Pium, Chrysogonum, Theodorum, Athanasium, et Maximum.* Passus fuit martyrium anno Domini 60, die 4 Martii. Ejusdem meminit Caledonius Bracarensis apud Hugonem Portugallensem.

C 4° S. Athanasius, primus Cæsaraugustæ episcopus post S. Jacobum apostolum. Notissimus omnium discipulorum apostoli hic est, quem cognoscunt Leo III et Calixtus II Belvacensis, et alii dum de S. Jacobo agunt; Breviarium Cordubense, et Eborense, et fere omnia antiqua Hispaniæ Breviaria : Pelagius Ovetensis, Vasæus, Mariana, Marieta, et cæteri Hispani scriptores : et ipse id de se fatetur in fragmento quod superius adduximus de S. Petro Bracarensi inquit : *Jacobus Zebedæi filius magister meus,* etc. M. Maximus in ejus honorem epigramma scripsit. Incipit vero :

Primus Athanasius nostra sit præsul in urbe,
Angelicæque domus pastor honorificus.

Inferius vero hæc habet :

Macte animi pietate senex, præsulque, paterque,
Discipulus Jacobi es, Pontificumque decus.

D Plura de eo suis locis annis 42 et 50. Egimusque superius ad annum 35, Comm. 2, ubi testimonio Juliani ostendimus, hunc cum aliis missum fuisse Hierosolymas ab Hispanis Judæis super morte Christi Domini. Vide Caledonium et Hugonem supra relat.

A. C. 57. Toletanus : Etherius Barcinonensis : Capito Lucensis, Ephrem Asturicensis, Nestor A. R. 788. Paleatinus : Arcadius Juliobrigensis. Omnes hi ex profugis sunt, et in his omnibus Urbibus, et in aliis Hispaniæ, mira celeritate, S. Jacobus prædicavit.

Postea Calocerus profectus in Italiam adhæsit Apollinari Ravennatum episcopo, et ab illo factus presbyter successit Marciano; et factus est episcopus centenarius major, vigens tamen.

Septem alii a B. Petro creati episcopi ad Hispanias remittuntur.

Judæi Hispani, maxime Carpetani (qui litteras Hierosolymorum Pontificum petentium

BIVARII COMMENTARIUS.

5° S. Theodorus episcopus successit Athanasio in A tyrium passi sunt sub Neronis principatu, anno episcopatu Cæsaraugustano. Ejus discipulatum fa- Christi 60, apud Penniscolam regni Valentini urbem, tentur omnes illi qui de S. Athanasio agunt, quos ut eo anno dicemus cum Dextro. Quod autem hi nunc citavimus, Calixtus, Leo et cæteri, et similiter omnes discipuli S. Jacobi fuerint, deducitur aperte Pelagius episcopus Ovetensis, et M. Maximus in ex testimonio Pelagii Ovetensis, qui inter Apostoli- hymno quem de tribus prioribus Cæsaraugustæ discipulos refert Basilium et Pium : Caledonius Bra- episcopis edidit. Dabimus illum inferius, ad annum carensis refert Pium et Elpidium, cum aliis. Item 71. De Theodoro agemus iterum anno 50 et 71, quo Ecclesia Asturicensis, traditione per majorum ma- martyrio coronatus est.

6° S. Maximus, presbyter, quem etiam Pelagius Ove- fuisse suum primum Antistitem. Constat autem ex tensis inter discipulos S. Jacobi cognoscit. Passus fuit Menologio Græcorum, Martyrologio Romano, Usuar- Uticæ in Bætica cum sociis Casto et Magno, anno 66, do, Molano, Galesinio, et aliis, hos omnes episcopos die 4 Sept. Agitur iterum de eo Dexter anno prædicto 66.

7° S. Grisogonus, vel Chrysogonus, presbyter et discipulus ejusdem apostoli, ut fatetur idem Pelagius Ovetensis.

8° S. Calocerus socius fuit S. Apollinaris primi Ravennatum episcopi, quo ad Æmiliam provinciam evangelizandam profecto, interim Calocerus presbyter Ravennatem Ecclesiam gubernavit : quod in ejus Vita legimus apud Equil. lib. 6, cap. 128. Fuerat prius S. Jacobi discipulus, ut apud eundem Pelagium videre est. Quod factus postmodum fuerit Ravennatum antistes ex Romano martyrologio habemus, in die Febru. quo ad cælos migravit. De sancto Apollinari episcopo sub Vespasiano Cæsare passo agitur dies festus in eodem Martyrologio die 23 Julii, et de sancto Marciano martyre ejus discipulo et quarto Ravennate episcopo 22 die Maii, quem Hieronymus Rubens in historia Raven., lib. 1 secundæ editionis, scribit subisse martyrium temporibus Hadriani imper. Cum autem Hadrianus imperium ceperit anno 118, Calocerus autem Marciano in episcopatu successerit, consequens est ut major tunc centenarius fuerit, utpote S. Jacobi in Hispania discipulus ab anno 58 vel 40. Nec mirum, cum eo ipso tempore S. Simeon Hierosolymorum episcopus senex centum viginti annorum crucis supplicium fortiter pertulerit. Iterum incidit sermo de S. Calocero ad annos 44 et 430, quo scilicet consummatus est.

9° Cæcilius; 10° Thesiphons; 11° Iacius; 12° Torquatus; 13° Secundus; 14° Indalecius, 15° Euphrasius. Hi septem sunt famosiores illi S. Jacobi discipuli, qui a Calixto et Leone summis Pontificibus agnoscuntur; et a Primo quoque Cabilonensi episcopo (in mappa mundi Spirituali, verbis Attacum, Abila, Almaria, Eliberis, Eliturgis et aliis) et a Breviario Romano cum ait: *Ex quorum numero septem postea episcopi a B. Petro ordinati in Hispaniam primum directi sunt.* Id quod universæ Hispaniarum Ecclesiæ traditioe a majoribus acceptum perpetuo servarunt et tradiderunt. Eorum item sub tanto apostolo disciplina plumbeæ laminæ prædicant, quæ cum SS. Martyrum sacris cineribus in monte sancto Granatensi inventæ sunt, de quibus iterum (et late) agendum nobis inferius erit; ubi post mortem sui imaginis ordinatos fuisse episcopos a S. Petro videbimus.

Restant novem alii SS. episcopi, nimirum : 16° Basilius Carthaginis Spartariæ; 17° Eugenius Valentini; 18° Agathodorus Tarraconæ; 19° Elpidius Toleti; 20° Etherius Barcinonæ; 21 Capito Tuci Augusti; 22° Ephræm Asturicæ, 23° Nestor Valentini; et 24° Arcadius Juliobrigæ. Horum socius et comes individuus fuit S. Pius episcopus Hispalensis, cujus tertio loco fecimus mentionem; et hi decem Mar-

Manuducit etiam ad hanc persuasionem ratio satis efficax. Enimvero mos fuit a SS. apostolis summo- pere observatus, cum ad aliquam provinciam prædicationis gratia accedebant, seu discipulos ad eam decendam mittebant, ad eas urbes quam primum fieri posset, accedere, quæ capita regnorum erant; sic enim citius, faciliusque vox Evangelii in omnium aures pervenire valebat: nam redacto ad fidem principe, cæteri facile nomina sua darent. Sic Petrus Romam et Antiochiam, sic Matthæus Nataaber civitatem regiam, in qua Ægyptus regnabat. Sic andreas Patras Achaïæ primariam, sic Bartholomeus, et Thomas reges suæ provinciæ ad fidem, et cum eis ingentem populum adduxerunt: ut de Paulo et Joanne sileam, quos præcipuas orbis urbes peragrassimus. Idem de discipulis apostolorum sentiendum facile quisque advertet. Sic Dionysius Parisios petiit: Paulus Sergius Narbonam, Lazarus Massiliam, Julianus Cenomanos, etc. Nemo autem nescit, urbes regnorum Hispaniæ primarias fuisse Toletum, Tarraconem, Valentiam, Hispalim, Barcinonem, Lucum, Asturicam. Fateri igitur oportet, in his primum Evangelium prædicatum, et episcopos constitutos. At discipuli illi septem quos Petrus in Hispaniam misit episcopos factos, Torquatus scilicet, et socii ejus, ad nullam harum urbium directi sunt, nec ad partes Hispaniæ interiores, sed ad littoralem Bæticam duntaxat, nimirum ad Accim, Urcim, Hilturgim, Carteiam, Hiberim, Vergium; uno excepto Secundo, qui Abulæ in urbe mediterranea prædicavit. Cur igitur nemo illorum, Toletum, Hispalim, Barcinonemve episcopus ascendit? Nihil melius occurrit, quam quod urbes illæ præcipuæ jam erant pastoribus prædictis ornatae. Vide quæ de his ad annum 60 sumus dicturi.

9. Judæi Hispani, etc. Superius de hac re satis actum ad annum 55, comment. 2, ubi adduximus testimonium Juliani constanter asseverantibus, se legisse has epistolas Hebraico idiomate, quæ scriptæ sunt, et Latino ac Arabico, in quæ traductæ fuerant, a Christianis tempore Romanorum, et postmodum Maurorum qui Hispaniam sibi subjecerunt. Ipse autem Julianus tempore Alphonsi regis VI, qui Toletum a tyrannide Arabum eripuit, easdem epistolas a Hispanum sermonem, jubente eodem rege, transtulit,

- A. C. 37. ab iis assensum in mortem Christi, missis litteris, execrati erant) libentissime præ-A. R. 788; dicationem S. Jacobi percipientes, convertuntur.
- Beata Virgo Jacobo preces fundenti, Cæsaraugustæ, in columna apparet, in Spiritu veniente quoque Joanne theologo.
- B. Virgo, indivulso comite Joanne filio suo, frequentissime loca sacra passionis et resurrectionis Filii invisit.
38. Saulus post conversionem pervenit Hierosolymam.

789.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

et in tabulariis Toletanis reposuit ad perpetuam A memoriam custodiendas. Vocarunt Romani *Carpentaniam* eam Hispanie partem quam nunc Toletanum regnum nuncupamus; et juga Carpentana quæ modo dicitur *Puerto de Somo Sierra, de Guadarrama, Fonsfrida, et Palomera*, quibus una ab altera Castella seceritur. Sic vocatam ab antiquis videre est apud Piniuum, et Strabonem, Moralem, Marianam, et cæteros; nonnulli Carpentaniam nuncupant, quod apud veteres minus receptum est.

10. *Execrati erant. Legebatur prius, Exhortantes. Sed nisi linea integra deficiat, cum eo verbo nequit sententia formari, quæ tamen cum altero facile constat.*

11. *B. Virgo Jacobo, etc. Satis superque in superioribus de hac re disseruimus, hoc ipso anno 37, comment. 4, numero 3, ad illa verba, Primum templum. Quod modo additur de adventu S. Joannis apostoli cum B. virgine, scribit Julianus se legisse in antiqua scriptura Toleti; sed præstat ipsum audire ita loquentem in Chronico ad annum 36: Trans-* B *tuli quoque de Latino in Hispanum quamdam epistolam allatam huc (Toletum) de S. Maria de Columna Cæsaraugustana, quomodo vocatus fuerit Epheso S. Jacobus a B. Petro, et venerit in Hispaniam ad prædicandum, solvens Joppe per Mediterraneum, anno 36, et omnem regionem illam peragravit, solvitque in portu Tarraconensi; et ibi docere cepit. Tunc multis discipulis et oratoribus ad Petrum missis, inde venerit Cæsaraugustam, ubi illi nocte oranti apparuit B. Virgo super columnam, comitata angelis et civibus æthereis, allato secum S. Joanne, individuo B. Virginis, dum vixit, comite; jussitque ibi erigere in honorem suum ecclesiam, et super columnam illam altare; futurum pollicens, mansuram præ cæteris Hispaniarum civitatibus, devotionem B. Virginis, et fidei sacre anchoram semper ibi inconcussam fore.*

Quod ad annum spectat hujus apparitionis, Dextro paululum adversatur M. Maximus; nam ille, anno Domini 57, docet contigisse, hic vero anno 39, illis C verbis hynni superioris a nobis relati:

O grandis apparitio
Jacobæ facta primitus,
Anno nono trigesimo
Natalis almi Domiui.

Fides vero libentius Dextro præstanda, utpote vetustiori: nam obiit Dexter anno 444, Maximus autem 616. Cæterum licet apparitio in annum 57 inciderit, erectio tamen templi anno 39 facta est, ut mox dicemus.

12. *B. Virgo indivulso, etc. Lexe D. Bonaventuram, Carthusianum, et quotquot de B. Dei Genitricis exercitiis post mortem filii sui pie quidpiam meditantur. Et certe id nemo, qui de Deiparæ Virginis erga Filium suum amore et fide bene sentiat, negare audebit. Pias igitur S. Sepulcri et aliorum nostræ redemptionis locorum stationes ipsa sacravit, exemplum orthodoxis omnibus præbens similiter faciendi.*

A. C. 58.—1. *Saulus, etc. Accessisse Paulum Hierosolymas tertio suæ conversionis anno scribit ipse ad Galatas, cap. 1: Deinde, inquit, post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim. Supputandos autem a sua conversione hos tres annos docet eo loci Cajetanus,*

et deducitur ex rebus ab ipso gestis interstitio illo, quo primum cum Judæis disputavit Damasci, quorum post dies aliquot insidias fugiens demissus per murum civitatis in sporta non venit in Hierosolymam ad antecessores suos Apostolos, sed abiit in Arabiam, et iterum reversus est ad Damascum: ac deinde post annos tres (in his expletos) venit Hierosolymam videre Petrum. Accedit quod eadem phrasi utitur paulo post in eadem ad Galatas narratione (cap. 1): *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto Tito*: et tamen hi 14 anni necessario supputandi sunt ab ejus conversione, non autem a re immediate narrata; quoniam alias multo plures enumerandi essent: nam tres vel quatuor concederemus prædicationi Damasci, profectio in Arabiam, et reditu ejus Damascum: his addendi essent alii tres post quos dicitur Hierosolymam venisse. Rursus duos alios quos explevit, cum inde venit in partes Syriæ et Ciliciæ, ubi verbum Dei prædicasse latetur ipse ad Galatas 1; nam in eo opere duos ut minimum insumpsisse nemo negabit. Quod si his 8 addendi sunt illi 14 de quibus dixit: *Deinde post 14 iterum ascendi Hierosolymam, etc.*, fit ut ab ejus conversione decursi fuissent anni 22, quando secundo Hierosolymam ascendit: quod tamen impossibile est, quandoquidem eo tempore jam agebat Paulus Romæ in vinculis. Quæris unde id deducam? Ex eo quod conversus fuerit post necem Stephani: non quidem anno sequenti qui fuit 55, a Christo nato (eo enim pacto solum intercessissent 50 dies, a die 26 Decembris anni 34, qua Stephanus mortuus est, ad 25 Januarii sequentis anni, qua diceretur Paulus conversus; quod tamen pugnat cum his quæ Lucas scribit Actorum viii et ix de ejus persecutione qua devastabat Ecclesiam per domos intrans, et trahens viros ac mulieres in custodiam; de exactione epistolarum a principe sacerdotum, et de profectioe ejus Damascum, quæ omnia 50 diebus perfici non potuerunt. Quare oportet affirmare, quod ejus conversio contigerit die 25 anni 56. Cui assertioni non adversatur Rom. martyrologium, dum ait, contigisse secundo ab Ascensione Domini anno: quia Ascensio incidit in diem 5 Maii anni 34, a quo die usque ad 25 Januarii anni 56 prædicti, non erant duo anni adhuc expleti. Nunc vero si anno 56 Christi, qui fuit conversionis Pauli primus, addamus 22, quos dicebatur insumpsisse usque ad secundum suum adventum Hierosolymas, fit ut anno 58 Christi id fecerit. Hoc autem impossibile omnimodis est, quoniam annus is fuit quartus imperii Neronis (nam hic anno Christi 55 imperium inivit) quo captus tenebatur Paulus Romæ, ut videre est apud Hieronymum lib. de Script. Eccles. in Paulo, et apud Sophronium lib. de quatuor Evangelistis, in Luca. Ut omitteremus id etiam pugnare cum aliis quæ ipsemet dicit cap. 11 ad Gal., videlicet invisisse tunc Hierosolymis Petrum et Joannem, cum tamen Petrus eo temporis prædicaret in Italia, et Joannes in Asia. Illi igitur tres anni, de quibus ait: *Post annos tres veni Hierosolymam, et illi 14 de quibus infra inquit: Deinde post annos 14 iterum ascendi Hierosol.* supputandi perpetuo sunt ab ejus conversione, ut facit Dexter hoc loco. Ita sentit card. Baronius, sed displicet in eo, quod anno 39 hunc Pauli adventum accidisse contendit. Præsertim quia agens de anno 39, numero 4, *Hic annus*

A. C. 58. Pilatus de Christo ad Tiberium refert, ille ad Senatum.

A. R. 789.

Prima totius Orbis ædes erecta B. Virgini Cæsaraugustana fuit; Post præsules Tarraconensis, Hispalensis, Toletanus, et alii sacras ædes, vel oratoria Virgini dedicant.

40. Cornelius centurio, Italicænsisque, Petro prædicante, repletur Spiritu sancto: Hiero- 791

BIVARII COMMENTARIIS.

est, ait, qui tertius a Pauli conversione numeratur. Si Paulus conversus est initio 36, ut ipse fatetur, ergo is fuit primus ab ejus conversione; ac proinde annus 37 erit secundus, et annus 38 tertius; non autem 59. Iterum agemus de his anno 48.

Obiter notarim, quod cum primum apostolus, j. m. Christi existens, Paulus accessit Hierosolymas, totis 15 diebus, quibus illic mansit, alium apostolorum vidit neminem, nisi Jacobum fratrem Domini, et Petrum, cujus erat hospes (Galat. 1); quare cum non fuerit ibi Joannes, necessum est, ut etiam inde abfuerit Virgo beatissima, cujus ille comes individuus erat. Cum vero eodem tempore ambo se præsentaverint Jacobo in Hispania prædicanti, nec legamus tunc alibi adfuisse, videor mihi non temere dici posse, non tam repente et in raptu id factum, quin dies aliquot apud Apostolum in Hispania egerint, cum eisque actum fuisse, non secus atque cum Philippo diacono legimus Actor. vi, quem tametsi rapuerit Spiritus Domini in Azotum ab itinere, quo juxta Hierusalem Eunuchum Candacis baptizaverat, non illico raptus, iterum restitutus est loco suo, sed pertransiens evangelizabat. Sic igitur credendum, de Deipara et Joanne, delatos quidem Cæsaraugustam angelorum ministerio, inibi tamen aliquot dies cum Jacobo egisse priusquam Hierosolymas reducerentur.

2. Pilatus, etc. Id ab Eusebii Chronico mutuatum est, qui eodem 58 anno hæc ait: *Pilata de Christianorum dogmate ad Tiberium referente, Tiberius retulit ad Senatum, ut inter cætera sacra reciperentur. Verum cum ex consultu Patrum Christianos eliminari urbe placuisset, Tiberius per edictum accusatoribus Christianorum comminatus est mortem.* Ita Tertullianus scribit in Apologet. cap. 5 et 21, Eusebius etiam in lib. ii Hist. Eccl. c. 2, Nicephorus l. ii cap. 8, Rufinus cap. 2, Orosius lib. vii cap. 4, Gregorius Turonensis hist. lib. i cap. 24, Regino et Hermannus Contractus in Chronicis, et Chronicorum compilator in suo, Ado Viennensis et alii. Hujuscemodi ad Tiberium Pilati relationem, putat card. Baronius factam non quidem anno 58, sed 54 (ut apud ipsum videtur est numero 230). Qui enim occultari potuere (inquit) tot annos, quæ de Christo acta erant, cum publica et manifesta omnibus fuissent? Cæterum cum nullum pro se antiquorum afferat, nos autem et Eusebium, et Dextrum habeamus, anno 58 contigisse credimus. Potuit autem differri a Pilato, quod timeret imperatoris animadversionem, eo quod in pronuntianda capitis sententia in tantum virum, non nervasset juris dispositionem: immo injuste eum occidisset: distulit vero quousque vidit res Christi et miracula per totum terrarum orbem præconizari.

Exstat Pilati de ea re ad Caium epistola, quam tamen ipse quoque Cardinalis vilipendit, et apud Hegesippum reperitur: quod omnem historiam Evangelicam dilacide complectatur, et potius redoleat hominem in lege Christi apprimè versatum, quam ethnicum. Mitto meum lectorem ad ipsum Baronium anno Christi 34, numero 225. Sed hæc in re multum defero Hegesippo; et plus cæteris Orosio, qui lib. vii, c. 4, totidem fere Pilatum Tiberio scripsisse refert: *Pilatus (ait) ad Tiberium Imper. retulit de passione et resurrectione Christi consequentibusque virtutibus, quæ vel per ipsum palam factæ fuerant, vel per discipulos ipsius in nomine ejus fiebant: et de eo quod, certatim crescente plurimorum fide, Deus crederetur.* Sane hæc omnia patentissima erant, et uti talia omnino a Pilato referenda.

De morte Pilati quomodo anno D. 41 Viennæ

A Galliarum, ubi relegatus exsulem agebat, propria se manu interfecerit, cum prius justo Dei judicio in multas incidisset calamitates; agit Eusebius in Chronico, citans Romanos historicos; et idem refert Orosius lib. vii cap. 5, Cassiodorus in Chronico, et Ado etiam in Chronico (et ipse Viennensis episcopus), cujus sunt hæc verba: *Pilatus qui sententiam damnationis in Christum dixerat, perpetuo exsilio Viennæ recluditur, tantisque ibi, irrogante Caio (imperatore), angoribus coarctatus est, ut sua se transverberans manu multorum malorum compendium mortis celeritate quæsierit.* Perseverat adhuc Romæ Pilatorum familia, quæ avitam nobilitatem ab antiquis ejus cognomenti Romanis (e quibus Pontius Pilatus fuit) gloriatur accepisse, Claudique Pilati tumulus apud sanctum Augustinum videre est cum hac inscriptione.

D. O. M.

Dionysius Lunatus Mediolanen. et civis Rom. capellam hæc, et altare SS. Cos. et Dami. ut singulis hebdomadis pro sua anima duæ celebrentur Missæ, censu perpetuo cujusdam domus apud templum D. Martinellæ positæ dotavit. Cui capellæ et altari similiter et Claudius Pilatus Rom. ejus gener ad trium quoque Missarum celebrandarum singulis hebdomadis effectum, ob suorum parentum animas, ducentos aureos de Monte fidei in dotem erogavit. Quæ Missæ nisi celebrentur, donationes hujusmodi ad hospitale incurabilium recidere intelligantur.

5. Prima totius, etc. Consentit Dextro Calixtus III, in Bulla foundationis Ecclesiæ de Pilari, sub Dat. Rom ix kalend. Octob. anno 1156, ubi ab ipso vocatur, *Ecclesia prima inter cæteras sub vocabulo B. Mariæ.* Neque vero dubium de hac re esse potest, cum nulla totius orbis Ecclesia sub ejus nomine erecta ante hoc tempus ostendi queat. Quinimo contendunt multi, fuisse non solum primam eorum, quæ B. Virgini dedicatae sunt, sed absolute prima Ecclesia, seu templum totius Christianitatis; ut Loaysa relatus in superioribus affirmat, et Vota, ac motiva sententiæ latæ Cæsaraugustæ in favorem Canonicorum de Pilari anno 1605 super jure præcedendi in synodis; ubi leguntur hæc verba: *Obtinuit enim ex receptissima omnium Ecclesiarum præsertim istius amplissimæ provincie, traditione, a pontificibus suis non semel approbata, inter omnes Ecclesias mundi reustatis et excellentiæ Originis primatum.* De qua re agunt Vasquez anno 37, Garivay cap. 7 de Rege Alphonso Navarræ, Blancas p. 5 et 143, Pujades lib. ii cap. 5, § 1, Illescas, Canisius, et Morillus. Exciperem ab hac generalitate cœnaculum Sion, quod Spiritus sanctus sua præsentia dignatus est, et Beatissima Virgo multo prius cum toto Apostolico Collegio frequentavit, velut sanctum orationis locum. Quod addit Dexter de Toletano, Hispalensi et Tarraconensi præsulibus, verisimilimum est, cum ejusmodi Ecclesiæ in sua Origine sub D. Virginis patrocinio fuerint institutæ. De Bracarensi gæde a S. Jacobo eodem Virgini sacra, agit Caledonius in Vita S. Petri Ratistensis, inquit: *Bracaram venit (Jacobus) ubi sacrat eidem Dominiæ, cum Pio Hispalensi, et Elpidio Toletano, et aliis ex primis ejus discipulis aliam ædiculam in quadam crypta, prope balnea, juxta templum ab Ægyptiis Isidi quondam dicatum.* Consule epistolam Hugonis Portugalensis inter Elogia Dextri.

A. C. 40.—Hunc fuisse oriundum ex Italica civitate Hispaniæ, probavimus supra ad annum 34. Insumit D.

- A. C. 40. solymisque denunciata solemnè gentiliùm ad fidem Christi conversione, Cornelius rite A. R. 791, baptizatus [*Al. vere baptizatus*] floret.
41. Impleta honorifice legatione sua ac rebus Hispaniæ sanctissime compositis, relictaque Ecclesia Theodori curæ quæ de Columna dicitur, quam B. Virgo sua præsentia sospitaverat, beaverat, et consecraverat, ubi et præclaram imaginem suam reliquit (quæ cœlestis ædes ex eo tempore fidelium devotione frequentatur), Jacobus cum lacrymis Hispanorum Hierosolymam revertitur. 792.
- Rediens Jacobus Gallias invisit, ac Britannias ac Venetiæ oppida; Ubi prædicat, ac Hierosolymam revertitur, de rebus gravissimis consulturus B. Virginem et Petrum.
41. Jacobus interest profectiõni ad prædicandum nonnullorum Apostolorum, scilicet Mat- 792.

I BIVARII COMMENTARIUS.

Lucas totum capitulum Actorum in referendis ejus orationibus et elemosynis, ob quas donari meruit visione angelica et visitatione Petri, ibique narrat qualiter ad prædicationem apostoli cecidit Spiritus sanctus super ipsum et omnes ejus domesticos priusquam baptismi donum accepissent: et cum obstupescerent qui erant ex circumcissione fideles, et venerant cum Petro, quod etiam in nationes (seu gentiles) gratia Spiritus sancti effusa esset (audiebant enim illos loquentes linguis et magnificantes Deum), tunc Petrum baptizasse Cornelium et suos. Rursus capitulum xi refert quomodo Petrus ascendens Hierosolymam, increpatus ea de re a circumcisis fidelibus pronuntiaverit apertum jam gentibus ostium Evangelii. Quamobrem postmodum Cornelio in episcopum Cæsareæ electo, tanto honore Petrus sedem illam sublimavit, quod non quidem Hierosolymitana, sed ipsa fieret totius Palæstinæ metropolis. Id quod notavit cardin. Baronius in Notis ad diem 2 Febr. Romani martyrologii, ex canone 7 concilii Nicæni, et epistola 62 Hieronymi, ad Pammachium. Obiit S. Cornelius præfata die, qua festum ejus celebratur a Latinis, a Græcis autem in Menologio ad 13 Septembris.

Quod vero ejus baptismus in annum Christi 40 incidit, habemus ex Dextro: eum tamen cardinalis Baronius rejicit in annum sequentem, ea permotus ratione quod cum Petrus anno 40 Lyddæ sanaverit Æneam, et Joppe Tabitham suscitaverit, et tandem, teste Luca Act. ix, *moratus fuerit dies multos apud Simonem Coriariam*, priusquam Cæsaream peteret, videtur in annum 41 baptismus Cornelii incidisse. Sed tamen efficax ratio non est, cum id quod supponitur certum non sit.

A. C. 41. — 1. *Relictaque Ecclesia Theodori*, etc. Tanquam custodi et Archipresbytero, non tanquam episcopo, is enim erat Athanasius, ut jam diximus. Dabimus de eo Epigramma S. Braulionis ad annum Domini 50.

2. *Ubi et præclaram*, etc. Eam quam super Columnam nunc venerantur fideles, credunt a S. Jacobo inibi propriis manibus collocatam, quod ipsa tanta vetustate polleat, ut nullum aliud (quod sciatur) habuerit initium: et idipsum traditione perpetua confirmetur.

3. *Jacobus cum lacrymis*, etc. In historia Ecclesie de Columna, cap. 12, sic dicitur: *Consecrans prædictam Ecclesiam, et ipsos Christicolos in pace dimittens, reversus est in Judæam*. Quod vero anno 41 ab Hispania discesserit, scriptum est in Epistola illa Cæsariæ missa Toletum, de qua agit Julianus in Chronico anno 36 inquitens: *Ibi dicitur in Hispania moratus Apostolus usque ad annum 41, fere sex annorum spatium*. Constabit autem ex dicendis, cum inferius ostenderimus, anno Domini 42, Hierosolymis martyrio sublatus esse. Si enim obiit anno 42, necessum est ut 41 ab Hispania discesserit.

4. *Gallias invisit*, etc. Hoc intelligendum est ideo factum, quia illi sorte contigerant totius Occidentis extremæ provinciæ post Hispaniam: Quare in Gallias etiam profectus est. Inde vero obiter Britanniam

A adiit, quæ nunc Anglia dicitur, ubi navim ingressus iterum per Gaditanas fauces in Mediterraneum mare dilapsus, ad Joppem solvit, non longe ab Hierosolymis, quo in itinere minus multo insumeret tempus, quam si terra pedes reverteretur. Cæterum quod de Venetiis asseritur, non est intelligendum dici de Urbe, quæ nunc eo nomine ad sinum Adriaticum sita exstat, eo siquidem tempore condita adhuc non fuerat. Nuncupabantur autem Venetiæ, oppida Galliæ Orientalis, ut apud Ptolomæum et Plinium videre est; et cum hæc versus Angliam sitæ sint, facile intelligitur eas invisisse Apostolum, cum a Gallia in Angliam vel Britannias tenderet; nisi quis velit, ut advertenter non dixerit Dexter, *invisit Venetias*, sed *Venetiarum oppida*, illa, inquam, quæ sita erant juxta locum, ubi postea Venetiæ *Urbs prædives ædificata est: nam et olim quoque Venetos eam regionem inhabitasse testis irrefragabilis est Silius Italicus lib. viii, non longe a fine, illis verbis:*

B Nec non cum Venetis Aquileia perfurit armis.

Ubi prope Aquileiam Venetos collocat, et non longe a Ravenna, de qua autem duos versus dixerat:

Lenta paludosa perscindunt stagna Ravennæ.

In hujus forsân prædicationis Jacobæ memoriæ Veneti statim ac urbem erexerunt, eidem Apostolo voto nuncupato, dedicarunt antiquissimum illius templum, ubi hodieque hujusmodi inscriptio legitur, marmori vetusto insculpta, in platea de Rialto.

Fundamenta hujusce templi Jacobo Apostolo ex voto erecti, jacta fuere Christianæ salutis an. CCCXXI die XXV. Martii a Zosimo Romano pontifice, Honorio imperante.

Dedicatio celebrata sequenti anno eadem die per quatuor episcopos Severianum Patavinum, Hilarium Altinate, Jucundum Tarvisinum, et Epodium Opiterpinum.

C Cura vero Felici sacerdoti primum delegata.

5. *Jacobus interest*, etc. Anno Christi Domini 34, paulo post ejus Ascensionem, sortitos fuisse Apostolos orbis provincias inter se, ostendimus in Commentario septimo illius anni. Duobus sequentibus, ut minimum, manserunt simul Hierosolymis juxta illud Actorum 8: *Omnes dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter Apostolos*. Cum autem secundo anno recepisset Samaria verbum Dei, ad prædicationem Philippi Diaconi, et hoc audissent Apostoli qui erant Hierosolymis (ait Lucas), miserunt ad eos Petrum et Joannem. Peracta ibi functione sua, illi quidem testificati et locuti verbum Dei, redibant Hierosolymam. Anno tertio omnes Apostoli dispersi sunt per regiones Judææ Samariæ et Galilææ ad evangelizandum Judæis, priusquam ad gentes toto orbe dispersas profecti prædicarent: demptis dumtaxat Jacobo qui Hispanias adiit, et altero Jacobo, ac Petro, qui Hierosolymis eo anno inventi sunt a Paulo, id ad Galatas affirmante capit. 1: *Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud*

A. C. 41. thix, Thomæ, Andræ, Philippi, Bartolomæi, Simonis, Judæ, et etiam Matthæi, qui, A. R. 792. Deo duce, profecti sunt hoc anno: cum, eo simul etiam anno, scripsisset is Evangelium Hebraice: anno vero 40 Jacobus Epistolam.

Hoc eodem anno, ut sui Apostolatus aliquod præberet specimen, Joannes Theologus, comitante B. Virgine, Ephesum proficiscitur; comite quoque B. Jacobo, qui et Ephesi ad tempus prædicat: Comitantes Virginem Lazarus, Martha, Maria, ubi etiam præsentia sua consolatur B. Virgo Ignatium.

BIVARII COMMENTARIUS.

eum diebus 15. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini: Supputandos autem eos 3 annos a conversione sua, superius ostendimus ad annum 38. Prædicato deinde apud Judæam Evangelio, et synagogæ dato repudio, ut converterentur ad gentes, et suas jam provincias acciperent, congregati sunt Hierosolymis: dispositisque prædicationis rebus, et symbolo composito, tandem in orbem universum dispersi sunt. Quo autem anno id acciderit, non uno modo dicitur. Retulimus varia auctorum placita ad annum 34 comment. 7, sed hæc in re extrema vitanda sunt: nec enim discessus Apostolorum ab invicem ad annum duodecimum post Domini Ascensionem (id est ad annum ejus 46) rejiciendus est, ut fecerunt Apollonius apud Eusebium lib. v, cap. 17, et Clemens Alexandr. lib. vi Stromatum, et Petrus de Natalibus lib. vi cap. 99, nec tam celeriter factus credi debet, ut secundo anno post Ascensionem Domini contingerit, quod Melito Sardicensis dicitur existimasse (si ejus est liber de Transitu Deiparæ). Sic enim non datur Apostolis tempus prædicandi in Judæa, priusquam ad gentes proficiscerentur; illos vero Marcus refellit, qui anno Christi undecimo (vel decimo, ut ex Euthymio in præfatione ad Matthæum et aliis probat card. Baronius anno 45) Evangelium scribens testatur, quod illi profecti prædicaverant ubique. Mediam proinde quodammodo incedens viam card. Baronius in Annalibus Ecclesiasticis contendit anno 44 discessionem Apostolorum contigisse. Verum ejus placitum eodem telo retunditur; hic enim annus fuit post Ascensionem undecimus, quam ipse fatetur accidisse anno 34, a quo usque ad 44 inclusive undecim intercedunt; at Marcus tunc scribit, non quidem recens factam divisionem, sed ipsos apostolos jam ubique terrarum prædicasse, et multa miracula perpetrasse. Aliquot namque annos insumpsisse oportuit in longissimis peregrinationibus, et prædicationibus. Satis multo Dexter in annum 41 refert incidisse, septimo post Ascensionem exclusive: cujus placitum amplectitur Genebrardus in Chronologia sua lib. iii (Eo etiam anno, septimo scilicet episcopatus Jacobi Minoris, Hierosolymas omnes Apostolos convenisse, auctor est Equilinus in Vita Jacobi Minoris, lib. iv cap. 108). Sic enim tres anni Apostolis conceduntur, ut de eis potuerit Marcus dicere, quod profecti prædicaverant ubique, etc. Offert ejus rei non levem conjecturam Matthæus, qui hoc ipso anno 41, teste Eusebio Cæsariensi in Chronico, Evangelium scripsit; nam ait: Anno 41 Matthæus in Judæa Evangelium primus scripsit. Sicut enim ante Apostolorum discessionem oportuit ipsos symbolum componere, ut hæc data tessera, toto orbe dispersi fideles ipsorum recta fide sentientes ab infidelibus discernerentur (idem dico de constitutionibus Apostolicis et canonibus ipsorum); sic et aliquod Evangelium prius componere oportuit; quo omnes pariter discipuli erudirentur in fide. Hoc autem compositum primo fuit anno 41, et eo facto nihil amplius expectandum videbatur, quin minus in orbem proficiscerentur ad prædicandum. Et quidem quod Matthæus anno 41 Christi Evangelium scripserit, priusquam apostoli dispergerentur in orbem, docet, ut assolet erudite ipse cardin. Baronius, ex Eusebio in Chronico, et aliis.

A 6. Nonnullorum Apost., etc. Quare non omnium? quia Joannes mansit B. Virginis comes individuus, Jacobus Minor suam jam provinciam incolebat, nimirum Hierosolymas, Petrum vero anno sequenti 42 constat inibi ab Herode carceri mancipatum, perpetrata Jacobi Zebedæi morte: cæteros octo memorat.

7. Anno vero 40 Jacobus Epistolam, etc. Vide quæ de ea diximus ad annum 37 comment. 1, num. 6 et 7. Hinc constat scriptam in Hispania, ubi eo anno degebat Jacobus.

8. Joannes Theologus, etc. Discessura ad tempus Hierosolymis, et profectura cum Joanne Ephesum B. Virgo, nihil mirum si a B. Jacobo comitaretur, et a tribus illis fratribus, eximisque ejus amatoribus Lazaro, Martha et Maria: nec enim decebat tantam Dominam cum solo comite uno adire, ac terras tam longe positas perlustrare; nec amor quo eam prosequerentur, aliud pateretur; opus itaque et labor non in hoc, sed in stabiliendo ejusmodi Virginis itinere positus est. Verum ejus habemus

B gravissimum testimonium Patrum magni concilii Ephesini, quorum auctoritati nemo sanæ mentis refragabitur: hi vero in epistola depositionis Nestorii, quæ reperitur in tomo ii Concilii cap. 27 sub hac inscriptione: *Sacra synodus religiosissimo clero, populoque Constantinopolitano, S. D., ita inquirunt: Nemo unquam Creatori suo obistere ausus divinam vindictam evasit. Quare et Nestorius impiæ hæresos instaurator in Ephesiorum civitate, quam Joannes Theologus, et Sacra Deipara Virgo Maria quandoque incoluerunt, constitutus, a sanctorum Patrum, et episcoporum cœtu ultro seipsum abalienans, post trinam citationem, sacræ synodi sententia, divinoque sancto Patrum judicio condemnatus, omnique sacerdotali dignitate exutus est. Contendebat impiissimus B. Virginem non esse dicendam Theotocon, sed Christotocon, hoc est non Deiparam, sed Christiparam, quasi non Deum verum peperisset, sed purum hominem. Deï autem disponente providentia, factum est ut in ea urbe, sacro approbante concilio, damnaretur, quam ipsa Deipara quandoque incolerat. Notavit id Theodorus Peltanus in margine Concilii, et card. Baronius in notis ad diem 27 Decemb. Rom. martyrologii admittit historiam, et ex recentioribus Arias in libro de Profectu Spirituali, agens de imitatione Virginis. Inter antiquos autem Heleca episcopus Cæsaraugustanus in suis additionibus sic ait: Memoria, diesque festus ab ipsis in Hispaniam ingressu, S. Jacobi Zebedæi filii celebris habebatur (non ait habetur, quia ipse erat sub imperio Maurorum), qui postquam Hispanias adiit, Ephesum comitatus est sanctissimam Virginem, una cum Joanne fratre ejus; non priusquam in Hispaniam veniret, sed reversus ab Hispania. Inde reversus est Hierosolymam, prædicansque fortiter et constanter, gladio percussus est. Quo loci notandum est, quosdam asseruisse D. Jacobum prius Ephesum petiisse quam Hispaniam; ut primus ille Cabilonensis in sua Topographia Christi martyrum, verbo Ephesus inquiriens, Ephesus Asiæ Minoris civitas. Hic incepit prædicare Jacobus Zebedæi post Ascensionem Domini, et hinc profectus est ad Hispaniam. Julianus quoque in Chronico refert se invenisse in quadam epistola antiqua de fundatione Ecclesiæ de Columna, quod vocatus fuerit Epheso S. Jacobus a B. Petro, et venerit in Hispania*

A. C. 42. Inde reverso Joanne cum B. Virgine (quam dum illa vixit, numquam Joannes deseruit), A. R. 793. etiam revertitur S. Jacobus; Qui prædicans acerrime Judæis (prius interfuit hoc anno consecrationi ædis Sacræ Nazareth, in qua Virgo Deum concepit, præsentibus

BIVARII COMMENTARIUS.

niam ad prædicandum; Heleca autem contendit S. Jacobum regressum ab Hispania Ephesum contendisse, non prius. Sed quis scit, utrum Apostolus semel Ephesi prædicaverit, an bis? Primo ante Hispanicam profectionem, et iterum post reditum, B. Virginem comitatus? Nam de apostolis dictum cum admiratione lego: *Qui sunt isti, qui ut nubes volant (Isa. LX)?*

Sed quod spectat ad iter Virginis et Joannis, præbet nobis de eo D. Ignatius martyr testimonium, dum apud Ephesum existens hinc ad Joannem apostolum magistrum suum datis litteris, patefecit vehementer desiderium quo ipse et cæteri discipuli flagrabant videndi B. Virginem. In priori epistola hæc ait: *Frater, de tua mora dolemus graviter, allocutionibus et consolationibus tuis roborandi; si tua absentia protendatur, multos de nostris destituet. Properes igitur venire, quia credimus expedire. Sunt et hic multe de mulieribus nostris Mariam Jesu videre cupientes, etc. Et hæc talia excitaverunt viscera nostra, et cogunt valde desiderare aspectum hujus (si fas sit fari) celestis prodigii et sacratissimi monstri.* De ea re scripsit etiam ad B. Virginem non semel; meruitque ab ea responsum perbreve, ubi inter cætera, *Veniam autem una cum Joanne, te et qui tecum sunt videre.* Nullum autem esse non debet, quin promissis staret suis; et præsentia sua consolaretur B. Virgo Ignatium, ut modo Dexter asseverat.

A. C. 42.—1. *Inde reverso Joanne, etc.* Bone Deus, quot sententias excogitaverunt auctores in anno necis Jacobæ assignando! Casanæus 3 p. catalogi gloriæ mundi consideratione 29 asserit in principio anni Ascensionem Christi sequentis accidisse, id est, anno 38. Eusebius in Chronico quod anno 36, Sabellicus Eneadis 7, lib. 1, quod post quatuor ab Ascensione annos, nimirum anno 37, Dadræus in notis ad Eusebium, secutus Vasæum, rejicit eam in annum 45. Leo III in epistola de Translatione S. Jacobi, *ab ipsa Passione Domini (inquit) in revolutione anni undecimi capite plexus est*: quare anno 44 vult contigisse, quod etiam amplectitur Ambrosius Morales lib. ix, cap. 7, et card. Baronius. Mantuanus in notis ad historiam Marianæ in lib. iv cap. 2 contendit anno 45 martyrio sublatum; denique Franciscus Maurolicus in suo Martyrologio ad diem 25 Julii docet post 11 annos a Christi morte Jacobum martyrio coronatum, id est, anno 46. Ab his omnibus discrepat Dexter, qui anno 42 id tribuit: quod item Mariana sequitur in historia Latina de Rebus Hispaniæ l. iv, cap. 2. Ostendam autem multo magis doctrinæ Actorum apostolicorum consentaneam Dextri sententiam, et omnino veram. Mihi Casanæum, et Sabellicum, qui omni destituti sunt fundamento; et Eusebium hoc loco sibi non constantem, utpote qui lib. ii Histor. Eccles. cap. 8, longe inferius rejiciat Jacobi mortem, ut in margine Chronici notavit Dadræus.

Totum autem dissidium ortum est ex diverso intellectu contextus historici cap. xi et xii, Actuum Apostolorum, præsertim illorum verborum, *Eodem tempore misit Herodes rex manus, ut affigeret quosdam de Ecclesia. Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio.* Cum enim verbum illud *eodem tempore*, referatur ad historiam immediate prædictam, fit (sicut quidam) ut Jacobi martyrium tempore illius magnæ famis obtigerit, quæ facta est sub Claudio, et in causa fuit, ut Seniores collectam mitterent Hierosolymas, per manus Barnabæ et Sauli, in pauperum subventionem; nam de ea immediate sermonem egerat Lucas. Hæc vero quarto Claudii imperatoris anno contigit, id est, Christi Domini 46, nam Claudius 42

Christi imperium iniit. Alii autem ad paulo superius enarrata ab Evangelista, verbum illud referunt, et juxta diversitatem applicationis diversimode sentiunt de anno necis Apostoli. Sunt etiam qui ex inferius enarratis argumententur, ut Mantuanus, qui longam vestem contextit, multis contendens ut morti Jacobi et vinculis Petri connectantur recessus Herodis Cæsaream, et ejus mors miserabilis, qua consumptus a vermicibus exspiravit; omnia enim hæc enarrantur ab Evangelista successive, sine temporis discretionem. Constat autem ex Josepho lib. xix Antiq. cap. 7, et lib. ii de Bello Jud. cap. 10, et Eusebio lib. ii Hist. cap. 9, Herodem interisse 3 anno imperii Claudii Cæsaris, qui anno 42 Christi imperium iniit: quo fiet ut Herodes mortuus fuerit anno 45, et consequenter eodem anno carceri mancipatus Petrus, et occisus Jacobus.

Cæterum neuter horum annorum, scilicet 45 et 46, deduci potest ex contextu Evangelistæ, illud enim verbum: *Eodem tempore misit Herodes, etc.* sine dubio refertur ad rem immediate enarratam: hæc autem non est famis cum effectu secuta, sed tantum de futuro prophetata ab Agabo. En verba Luca: *In his autem diebus supervenerunt ab Hierosolymis Prophetæ Antiochiam; et surgens unus ex eis, nomine Agabus, significabat per Spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio*: id est, quæ postea suo tempore facta fuit, videlicet anno Claudii 4. Non ergo loquitur de fame, quæ jam esset, sed de ea quæ futura erat. Unde eo tempore quo propheta hæc pronuntiata est, non subdit, discipulos illico misisse subsidium pauperibus Hierosolymitanis (tametsi prævenire possent futuram famem, quam certo venturam cognoverant), sed proposuisse mittere, *Discipuli autem (ait Lucas) prout quisque habebat, proposuerunt singuli mittere habitantibus in Judea fratribus. Quod et fecerunt (id est, suo tempore postea) mittere ad superiores per manus Barnabæ et Sauli.* Tunc subdit: *Eo autem tempore misit Herodes, etc.* Quo tempore? nimirum, quando ab Agabo famis prophetata est, et discipuli proposuerunt mittere subsidium Hierosolymam. Parum igitur interest, quod famis in annum Christi 46 inciderit, seu 4 Claudii, ut inde inferatur annus certus mortis Jacobi.

Rursus Herodis miserabilis interitus minime conducere potest ad intentum annum educendum; non enim constat ex Evangelista, nec aliunde, mortuum esse eodem anno, quo carceri mancipaverat Petrum; et jusserat milites ejus custodes ad se duci, quibus ereptio Petri imputabatur; neque illico in Cæsaream descendisse, neque postquam illuc descendit, eodem anno obiisse: immo vero ibi prius commoratum docet; *Descendens que a Judea in Cæsaream (ait) ibi commoratus est. Quid est, ibi commoratus est? Ut minimum hic loquendi modus excludit mortem subitam postquam illuc pervenerat; si enim statim atque Cæsaream attigit, consumptus a vermicibus exspirasset, minime ibi commoratus fuisse diceretur; nunc ergo aliquot annos ibi exegisse necessum est. Præsertim quia negotium grave et serium ibidem cum Tyriis et Sidoniis habuit, quod quo tempore expletum fuerit non significatur; *Erat autem (ait) iratus Tyriis et Sidoniis. At illi unanimes venerunt ad eum; et persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo. Statuto autem die, Herodes, vestitus veste regia, sedit pro tribunali, et concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat: Dei voces et non hominis (hoc est, Deus est qui loquitur et non homo). Confestim autem percussit eum angelus Domini, co**

A. C. 42. nonnullis Apostolorum), succiso capite, ab Herode, recens Hierosolymam reversus, A. R. 793. nobile martyrium 25 die Martii gloriose pertulit.

DIVARI COMMENTARIUS.

quod non dedisset honorem Deo; et consumptus a vermibus exspiravit. Quis non videat plus temporis concedendum Tyriis et Sidoniis, ut inter se convenirent de adeundo Herodem: et postea ad illum Casareæ commorantem se conferrent; exponeret Blasto petitionem suam; et rex tandem condiceret diem allocutionis publicæ; et illo transacto tempore, percussus ab angelo, et consumptus a vermibus cruciatus per continuos quinque dies nihil se remittente confectus (ut ait Josephus lib. xix Antiq. cap. 7) exirasset? Aliunde ergo supputatio petenda est, quam inquirimus.

Sane inter tantam sententiarum varietatem difficile multis videbitur, cur Dextro potius quam alteri assentiendum sit. Ego vero multum miror doctissimos viros qui hac de re disputarunt, per rivulos conjecturarum divertere potius voluisse, quam ad fontem ipsum recurrere annorum lunariorum, qui ex cyclo Epactarum depromuntur, ubi limpida claraque hauritur aqua. Cum enim semel fixum habeamus diem mortis triumphalis S. Jacobi, quem omnes fatentur obiisse 25 die Martii, in limine dierum Azymorum, ut Evangelista quoque proficitur; quærendus erat annus in quo Martii luna 14 vel 13 incidit in diem 25 Martii, et in eo fieri oporteret Apostolum deiruncatum. Quod tamen si fecissent, non relinqueretur eis locus discedendi a placito Dextri. Sane quod Jacobus obiit die 25 Martii norunt omnes, quia ita in passione ipsius asseritur, ut videre est apud Equestrinum l. vi, cap. 155, asserentem, *Martyrium consummavit 8 kal. Aprilis, videlicet in die Annuntiationis, et Passionis Christi. Et Callistus II Fractatu de tribus solemnitatibus S. Jacobi ait: Circa tertiam judicatus est, et circa nonam, ut Christus, passus est: tali scilicet die et hora qua magister, passus est et discipulus.* Tali, inquit, die, id est 25 Martii. Quod autem in limine etiam festi Azymorum factum sit, patet ex Luca, qui cum præmissis et mortem Jacobi, quæ placuerat Judæis, subdit, statim apprehendisse etiam Petrum. Sed quo tempore? *Erant autem dies Azymorum.* Leo III in epistola de Translatione S. Jacobi asserit: *Tempore Azymorum beatissimus Jacobus apostolus, jussu Herodis capite plexus est.* Quod cum Judæi perpetrare non possent Paschatis ipsa die, intelligi oportet factum proxima die ante Azyma seu Pascha. Nunc quærendus est annus cui luna talis respondeat, ut 13 vel 14 luna Martii in diem prædictum 25 indicat, hic vero ex cyclo Epactarum petendus qui ad assignandam lunæ ætatem deservit, quem quidem huc inserere pro majori rei evidentia necessarium duxi.

Cyclos Epactarum ad lunæ ætatem investigandam.

A. C.	Ep.	A. C.	Ep.
34	xix	44	x
35	i	45	xxi
36	xii	46	ii
37	xxiii	47	xiii
38	iv	48	xxiv
39	xv	49	v
40	xxvi	50	xvi
41	vii	51	xxvii
42	xxviii	52	viii
43	ix		

Dies Martii et Aprilis cum Epactis sibi correspondentibus.

Mart. dies.	Ep.	Mart. dies.	Ep.
1		5	xxvi
2	xxix	6	xxv
3	xxviii	7	xxiiii
4	xxvii	8	xxiii

	9	xxii	31	
	10	xxi		
	11	xx		
	12	xix	Apr. dies.	Ep.
	13	xviii		
	14	xvii	1	xxix
	15	xvi	2	xxviii
	16	xv	3	xxvii
	17	xiiii	4	xxvi. 25
	18	xiii	5	xxv. 25
	19	xii	6	xxiiii
	20	xi	7	xxiii
	21	x	8	xxii
	22	ix	9	xxi
	23	viii	10	xx
	24	vii	11	xix
	25	vi	12	xviii
	26	v	13	xvii
	27	iiii	14	xvi
	28	iii	15	xv
	29	ii	16	xiiii
	30	i	17	xiii
				etc.

B Annus itaque mortis S. Jacobi ex ejusmodi cyclo petendus hoc pacto est. Anno mortis Christi Domini ei ætatis ipsius 34 incidit luna 14 Martii, in diem 25 quo crucifixus fuit (in quo disidium non est) et cum huic diei correspondet epacta vi in calendario, necessum est ante 14 dies, ut novæ ejusdem anni et mensis lunæ respondeat epacta xix, quæ sita est die 12 Martii. Hinc necessario deducitur contra Cassanæum, quod S. Jacobus non fuit gladio occisus sequenti anno 35 Christi, quia epacta ejus fuit correspondens diei 30 Martii, et tunc luna 14 incidit in diem 12 Aprilis.

Nec anno 36, ut Eusebius docuit, quia ejus epacta fuit xii, correspondens diei 19 Martii, et luna 14 incidit in 4 diem Aprilis.

Nec anno 37, quia ejus epacta fuit xxiii, correspondens cum suo novilunio 8 diei Martii, unde luna 14 incidit in diem 21 ejusdem mensis, et tunc dies 25 esset 4 Azymorum, quo non licebat interficere quemquam.

Nec anno 38, quia ejus epacta fuit iv, correspondens cum suo novilunio diei 27 Martii, unde luna 14 incidit in diem 9 Aprilis.

Nec anno 39, quia ejus epacta fuit xv, correspondens cum suo novilunio diei 16 Martii, et tunc luna 14 incidit in diem 29 ejusdem mensis.

Nec anno Christi 40, quia ejus epacta fuit xxvi, correspondens cum suo novilunio diei 5 Martii, et tunc luna 14 incidit in diem 18 ejusdem; quare dies 25 Martyrii esset septimus et ultimus Azymorum, quo nullus sacrator.

Rursus neque fieri potuit ut occisus sit S. Jacobus anno 41 Christi, quia ejus epacta fuit vii, correspondens cum suo novilunio diei 24 Martii, et sic luna 14 incidit in diem 6 Aprilis.

Nec anno 43, ut volunt Vasæus et Dadræus, quia ejus epacta fuit xxix, correspondens cum suo novilunio diei 2 Martii, unde luna 14 incidit in diem 15 ejusdem mensis, et consequenter dies 25 Martyrii, per dies fere quatuor, subsecutus esset Azymos, quod est contra D. Lucam.

Nec anno 44, ut Leo III videtur asserere, quia ejus epacta fuit x, correspondens cum suo novilunio diei 31 Martii, et ita 14 luna incidit in diem 3 Aprilis.

Nec anno 45, ut Mantuanus contendit, quia ejus epacta fuit xxi, correspondens cum suo novilunio diei 10 Martii, quando luna 14 incidit in diem 24 ejusdem mensis, et tunc dies 25 Martyrii esset secundus Azymorum, et præcipuus dies Paschatis, quo non licebat interficere quemquam.

Demum nec anno 46, ut Maurolicus asseruit, quia ejus epacta fuit ii, correspondens cum suo novilunio

BIVARII COMMENTARIUS.

diei 29 Martii, et tunc luna 14 incidit in diem 11 Aprilis.

Mitto cæteros annos de quibus nulla est controversia, nam constat Jacobum non ultra vixisse: tametsi de cæteris eadem esset ratio, nam anno 47 epacta fuit XIII et luna 14 fuit ultima Martii: et anno 48 epacta fuit XXIV, et luna 14 fuit 20 die Martii: et sic mors Apostoli incidisset intra dies Azymorum, quod concedi non potest: et anno 49 epacta fuit V, et luna 14 die 8 Aprilis.

In prædictis itaque annis dies martyrii S. Apostoli vel longe distat a luna 14 Martii vel intra ipsos septem dies Azymorum constituitur, quo tempore non licebat hominem neci dare, vel denique post totos ipsos septem rejicitur, quod Evangelistæ expresse contradicit, qui ipsam quoque apprehensionem Petri, quæ post Jacobi mortem contigit, ante finem Azymorum factam docet.

Quare si in anno Christi 42 hæc omnia inconvenientia cessant et quidquid desideramus invenitur, nequaquam a Dextri sententia recedere poterimus. Vide, nunc obsecro, miram rerum omnium consonantiam. Anno Domini 42 respondet epacta XVIII, quæ cum suo novilunio sita est in 15 die Martii, et tunc luna 14 incidit in diem 26 ejusdem mensis, una tantum die post 25, in qua S. Jacobus capite plexus est. Igitur die 25 mensis, quæ fuit 13 lunæ, occisus est S. Jacobus. Sequenti die 26 mensis fuit luna 14, in qua ad vesperam incipiebant dies Azymorum. Videns autem Herodes quia placeret Judæis, apposuit, ut apprehenderet Petrum; erant autem dies Azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum (hoc est 16 militibus) custodiendum; volens post Pascha producere cum populo. Quoniam igitur captus fuit Petrus solemnitate Azymorum incepta die 3, vel 4, ipsorum, videlicet postquam rex viderat quod mors Jacobi placeret Judæis, non potuit illico Apostolorum principem neci dare: sed distulit mortem ejus in 3 diem Aprilis, quæ lunæ illius erat 22, una dumtaxat post dies 7 Azymorum, qui ex præcepto Domini Exodi XII protelabantur usque ad diem 21 lunæ inclusive. Primo mense, 14 die mensis ad vesperam comeditis azyma usque ad diem 21 ejusdem mensis ad vesperam. Cæterum cum producturus eum esset Herodes (azymis die 2 Aprilis consummatis, qui fuit 21 lunæ) in ipsa nocte (ante diem 3 Aprilis, et lunæ 22, quo morte afficiendus erat) erat Petrus dormiens, etc., et ab angelo liberatus est.

Habet etiam assertio hæc connexionem cum aliis veritatibus: præsertim cum cathedra Romana S. Petri, quæ anno Christi 44 fundata est ab ipso, ut eo anno dicemus, et deducitur ex annis 25 quibus Apostolus Romanæ præfuit Ecclesiæ (ut communis habet, assertio) hi vero 25 intercedunt inter annum 68, qui per crucem de medio sublatus fuit, die 29 Junii (quod suo loco probavimus) et annum 44, die 18 Januarii, quo sedes illa creata fuit. Vide nunc quam habet utraque assertio connexionem. Eodem anno quo Jacobus capite plexus est, Petrus quoque a vinculis liber evasit, initio Aprilis et ex Apost. Actis cap. XII constat: annus autem liberationis Petri fuit 42, quandoquidem annum cum dimidio a Hierosolymis Romam usque prædicando insumpsit; non enim videtur illi plus temporis attribuendum in eo itinere; sed nec minus, cum Simonem Magum insecutus fuerit Romam usque prædicans contra ejus versutias, et apud Sophronium videre est in commentario de peregrinationibus Petri et Pauli, tomo 7 Bibl. vet. Patrum, ubi ait: *Salvatur ab angelo, et occasione perfidiæ Simonis Magi, Syriam discurrit: ad hoc autem et Pontum, et Asiam, et Galatiam, et ubique seminando verbum Dei Romam pervenit.* Ab initio autem Aprilis anni 42, quo e vinculis ereptus est, usque ad 18 Januarii anni 44, quo Romam in-

travit cathedramque inibi erexit, intercedit annus unus et menses novem.

Satis denique congruit cum his quæ a S. Luca in Actis referuntur. Anno 40 Domini baptizavit Petrus Cornelium centurionem (ut jam diximus) Actorum X. Deinde Actorum XI dicitur: *Audierunt autem Apostoli et fratres qui erant in Judæa, quoniam et gentes receperunt verbum Dei. Cum autem ascendisset Petrus Hierosolymam (a Cæsarea ubi mansit apud centurionem aliquot diebus), disceptabant adversus illum qui erant ex circumcisione dicentes: Quare introisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis? Incipiens autem Petrus exponere illis ordinem visionis linteæ animalibus immundis pleni e cælo demissi; et quomodo adhuc eo loquente cecidit Spiritus S. super omnes qui audiebant verbum: quo uncti gentiles, erant loquentes linguis et magnificantes Deum. Intulitque: Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus sicut et nobis, ego quis eram qui possem prohibere Deum? Illis auditis, tacuerunt, et glorificaverunt Deum dicentes:*

Ergo et gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam. Hæc fuit ostii Evangelici gentibus reseratio, et publicatio ejus facta Hierosolymis; haud dubium non post multos dies a visione cælesti. Subinfert Lucas, quod postquam Cornelius crediderat Cæsareæ, multi quoque Græci gentiles crediderunt Antiochiæ, ad prædicationem illorum discipulorum, qui dispersi fuerant tempore persecutionis subortæ a morte Stephani: *Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis super istis, et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cum venisset et vidisset gratiam Dei, gavisus est; et apposita est multa turba Domino. Profectus est autem Barnabas Tarsum ut quæreret Saulum; quem cum invenisset, perduxit Antiochiam; et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia, et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani.* Cum reseratio ostii Evangelii gentilibus publicata fuerit Hierosolymis anno Christi 40, satis consentaneum rationi videtur, quod Barnabas in profectione ad Antiochiam et ad Tarsum, et reditu ejus, et Sauli a Tarso Antiochiam, annum unum, id est, Christi 41 insumpsit, in cujus principio vel in fine anni 40, constituenda est fama gentilium Antiochiæ conversorum a discipulis fugatis in nece Stephani; nam hæc immediate conjungitur ab Evangelista cum conversione Cornelii: Cum pervenissent autem Saulus et Barnabas Antiochiam, annum totum conversati sunt ibi, qui quidem fuit 42 Christi Domini. Quod vero hoc ipso anno D. Jacobus occisus fuerit, satis innuit Lucas cum asserit: *In his autem diebus supervenerunt ab Hierosolymis Propheta Antiochiam; et surgens unus nomine Agabus significabat per Spiritum famem magnam futuram, etc.* Quo loci illud: *In his diebus,* manifeste refertur ad tempus narrationis immediate relatæ: videlicet ad annum illum quo conversati Antiochiæ Barnabas et Saulus, in causa fuerunt, ut discipuli primum nuncuparentur Christiani: qui fuit annus 42, ut dictum est. Quare quod rursus subdit Lucas, *Eodem tempore misit Herodes rex manus, etc.,* necessario ad ipsum annum detentionis Barnabæ et Sauli Antiochiæ referendum est; quia ibi mors Jacobi dicitur accidisse eodem tempore, quo fames prædicta fuit ab Agabo; hæc vero in his diebus facta fuit, quibus primum fideles cognominati sunt Christiani, scilicet anno 42.

Denique ne quid notatione dignum prætermittamus, quod tanto Apostolo deservire possit ad gloriam, animadvertimus Anastasium Sinaitam, libro de Passionibus Martyrum (quod ad genus mortis attinet) docere S. Jacobum non fuisse solum capite plexum, sed et multiplicibus irrogatum tormentis: *In hac die, ait, multiplicibus martyrii affectus est S. Jacobus apostolus, frater Joannis filii Zebedæi; idque postquam abiit in Occidentem.* Sed unde id hauserit non pro-

BIVARIII COMMENTARIUS.

mit. Non est autem incredibile ita factum cum illo, **A** ut priusquam capite plecteretur, aliis quoque afficeretur tormentis (quod sane ex nequissimo affectu, quo eum Pharisæi prosequabantur deduci potest), neque hoc ab Evangelista contradicitur, nam de multis martyribus dicimus decapitados fuisse, cum tamen ante decapitationem multa alia tormentorum genera passi fuerint.

Quæret autem fortasse quis, quid fuerit in causa ut Herodes præ cæteris Apostolis supplicio affecerit S. Jacobum? Cur enim primo loco non mancipavit carceri S. Petrum, utpote qui vertex erat totius apostolici collegii? De reliquis Apostolis non est controversia, quia in suas provincias dispersi erant, Joannes et Jacobo Alphæi exceptis, qui adhuc Hierosolymis detinebantur. Sane in causa fuerunt magna illa ac stupenda miracula, quæ D. Jacobus Zebedæi filius fecerat illis diebus, de quibus Philetus agens apud Hermogenem magum, et magistrum suum, dixit: *Se vidisse eum dæmones ab obsessis corporibus ejicientem, leprosos mundantem; asserunt etiam amici mei vidisse eum mortuos suscitantem* (ita legitur in Antiquis Iectionibus Breviarii Asturicensis, Compstellani, et aliorum Hispaniæ): et ipsa utriusque magi dæmoniaci mirabilis ad Christum conversio, quam pervetusta Breviaria recitant, et apud Petrum episcopum Equilinum videre licet lib. vi Catalogi sanctorum, cap. 153. Conversum imprimis Philetum, cum immobilem ope dæmonum eum constitueret Hermogenes, sudario suo Apostolus liberavit; deinde ipsum Hermogenem a dæmonibus oppressum, baculo tutum fecit ululantibus in aere larvis infernalibus. His accessit magnam Judæorum multitudinem ad fidem conversam fuisse per ipsum: *Facta autem a populo seditione, dictum est debere eum educi, et secundum legem audiri* (verba sunt Asturicensis Breviarii). *Quod cum factum fuisset, et de incarnatione, passione, et resurrectione Domini nostri Jesu Christi secundum Prophetas testimonia illis reddidisset Apostolus, tantam gratiam et Dominus contulit, ut omnes adstantes converterentur, et una voce dicerent: Peccavimus; dic nobis quid faciemus? Quibus ille: Viri fratres, nolite desperare, credite et baptizamini; ut deleantur peccata vestra. Et baptizata est magna multitudo Judæorum in Hierusalem.* En causam decapitationis Apostoli. *Tunc Abiathar pontifex anni illius videns populum credidisse, exciitavit seditionem in turba* (dixerat prius, *Judæi obtulerunt pecunias Lysie et Theocrito centurionibus, ut comprehenderent Jacobum*) et subdit: *Ex qua factum est ut Josias unus ex Scribis mitteret funem in collo apostoli, et perduceret eum in prætorium Herodis regis, qui statim jussit eum decollari. Cumque duceretur, vidit paralyticum in via jacentem et curavit eum. Tunc Josias conversus, veniam petiit; Abiathar vero dixit ei: Si non discisseris a Jacobo, et maledixeris nomen Jesu, cum ipso decollaberis. Josias respondit: Maledictus tu, et benedictum nomen Jesu. Tunc jussit pugnæ os ejus cædi; et nulla de eo relatione ad Herodem facta, mandavit ut simul decollaretur. Cum ventum esset ad locum supplicii, dixit Jacobus spiculatori: Priusquam nos occidatis, fac nobis aquam dari, et allata est lagena plena aqua, et rogatum de fide baptizavit: et cum illi dedisset osculum pacis, cum Apostolo decollatus est, et martyr effectus. Hæc enim historia S. Jacobi. De Josia agit Heleca in additionibus ad M. Maximum, his verbis: Josias in pretio habetur apud fideles Hispanos, quod cum Jacobo patrono suo (cujus corpus sacratissimum Compstellæ honorifice colitur) pro Christi fide Hierosolymis passus est. Loquitur de tempore quo Arabes in Hispania dominabantur, et ipse Heleca degebat.*

Sed pro coronide eorum que de tanto Apostolo a nobis dicta sunt, placet hymnum illum adducere, quem non semel promissimus, exstatque in Breviario Gothico S. Isidori, tenoris sequentis:

O Dei Verbum Patris ore proditum,
Rerum Creator, et verum principium,
Auctor perennis, lux, origo luminis,
Enixus alvo gloriosæ Virginis,
Christe, te nobis revelas Emmanuel.
Rex et sacerdos, cui sacri lapides,
En ter quaterni, onychinus, achates,
Nitens beryllus, sapphirus, carbunculus,
Vel amethystus, sardius, topazius,
Smaragdus, jaspis, hyacinthus, chrysolitus.
Rite qui gemmis sol, dies, duodecim
Enitens horis, margaritis optimis,
Gliscensque mundo jam fugati tenebris,
Et candelabro tibi superposito,
Micas lucernis bis senis Aposolis.
Petrus it Roman, frater ejus Achaiam,
Jediam Thomas, Levi Macedoniam,
Jacobus Jebus, et Ægyptum Zelotes,
Bartholomæus Liccon, Judas Edesam,
Matthias Judam, et Philippus Galliam.
Magni deinde illi tonitruum,
A lepi fulgent præce matris inclatæ,
Utrique vitæ culminis insignia:
Regens Joannes dextra solus Asiam,
Et leva frater positus Hispaniam.
Clari Magistri, Creatoris innoxii,
Sistit ad dextram, pacis unus fœdera
Tractus sinistram alter in sententia,
Varicque regno bis electa pigura,
Utroque polo properant ad gloriam.
Adductus inque gloriosus præmio,
Electus isthinc habitus martyrio,
Christi vocatur Zebedæi Jacobus,
Apostolatus vitam implens debite,
Victorque rapit passionum stigmata,
Divino quippe obsitus suffragio,
Idem magorum fontes iras dæmonum
Coercens, virus punit emulantium:
Minasque dæmonum in stolis oraculis,
Euodaturque ponitens cor credulum.
Perplexus olim voci compos commodat,
Bina petenti ægro adminicula:
Optando pandit fidei charismata,
Vexillo pacis ad salutis copiam,
Ensequæ functus se communit gloria.
O vere digne sanctior apostole,
Caput refulgens inclutum Hispaniæ,
Tutorque nobis, et patronus vernulus,
Vitando pestem, esto salus cælitus,
Omnino pelle morbum, ulcus, famemque.
Adesto favens gregi pius creditor,
Mitisque pastor gregi, Clero populo.
Opes supernas ut fruamur gaudio,
Regno potiti vestimur gloria,
Æternum omnes evadamus tartarum.
Præsta, quæsumus, unica Potentia,
Replensque gloria cunctam solus machinam,
Virtute firma ingens esto gloria,
Æterna cujus laus est et clementia,
Et honor jugis affatim per sæcula.
Amen.

2. Prius interfuit hoc anno consecrationi, etc. Sacratissimam ædem Lauretanam Deiparæ natiuitate, ac Verbi divini incarnatione, et utriusque multorum annorum habitatione longe felicissimam, a sanctis Apostolis consecratam fuisse citra dubium sit. Ejus rei fidem præbuit Horatius Tursellinus lib. i Lauretanæ historiæ cap. 4 his verbis: *Omniunt primum satis constat eam magnum semper nomen venerationis apud Christianos habuisse; et ejus venerationis auctores ipsos fuisse Apostolos; ab his quippe Virginalem domum, seu prodendæ posteris memoriæ, seu Christianæ religionis augendæ studio, rite consecratam. Ex eo igitur tempore et ipsi Apostoli ingenti eam honore coluerunt, et ab aliis pari religione cultam voluerunt; Apostolorum inde auctoritas ad posterum valuit: cæteraque, deinde ætates certatim cælestis Reginæ incunabula, Deique concepti vestigia celebrarunt, qua dignum erat Religione, cultu. Refert pro eadem sententia Annales Flumenses apud Hieronymum Angelitam exstantes. Cætera que ad Deificam domunculam spectant, lege in eodem Tursellino.*

A. C. 42. Discipuli S. Jacobi Dei monitu, Virginisque consilio, corpus Magistri Joppe in nave A. R. 793. deponentes, Iriam Flaviam Gallæciæ civitatem felici navigatione pervenerunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

3. Discipuli, etc. Narrant historiam Translationis Apostoli Vincentius in speculo hist. lib. viii, cap. 6 et 7, Antoninus ii p. hist. tit. 6, c. 7, Equilinus lib. vi, cap. 133, antiqua m.s. quæ exstant in Bibliotheca Vaticana, et aliis, ut mei Cœnobii Nicalensis, et Montis Sion extra muros Toletanos: et in Archivis ejusdem urbis reposita est Epistola Hebræa de eadem re, quam Julianus fecerat Hispaniam; Morales, Zurita, Villegas, Mariana, Marieta, Vasæus, et quotquot de rebus Hispanis scripserunt. Præcæne tamen Leo III in Tractatu, seu Epistola de Translatione S. Jacobi, cujus initium est: *Noscat fraternitas vestra, dilectissimi Rectores totius Christianitatis, qualiter in Hispaniam integrum corpus B. Jacobi apostoli translatum est. Post Ascensionem Domini, etc.*, ubi post martyrii relationem subdit: *Sublatum est autem corpus illius sanctissimi Apostoli a discipulis suis nocte, præ timore Judæorum. Qui Angelo Domini comitante pervenerunt Joppem ad litus maris. Ibi vero hæsitantes ad invicem quid agere deberent, ecce nutu Deiparæ adsuit navis; qui gaudentes intrant in eam portantes alumnum Domini nostri Redemptoris, erectisque vellis simul cum prosperis ventis, cum magna tranquillitate navigantes, super undas maris, collaudantes clementiam Domini Salvatoris, Iriæ pervenerunt ad portum; ubi præ gaudio cecinerunt hunc Davidicum versum: In mari viæ turæ, etc. Egressi de navi deducentes deposuerunt beatissimum corpus in prædiolum quoddam civitatum nomine Liberandonum (postea Campus Siellæ vel Compostella), distans a præfata urbe Iriæ 8 milliaribus, ubi nunc veneratur. Addit Breviarium Saluaticense: Sex autem diebus navigio iter fecerunt per mare sine remigio, manu Domini gubernante; Septima autem die requiescit ad litus navicula inter Uliam, et Tarem, in loco qui dicitur Iria, inter duos rivos; quæ loca dicuntur Bisria. Equilinus vero: Corpus autem de navi deponentes super magnum lapidem deposuerunt: qui ut cera tenera corpori cessit, et in modum Sarcophagi se corpori mirabiliter adaptavit; cujus rei testimonium præbet Morales lib. ix, cap. 7, addens naviculam ligatam fuisse ad columnam marmoream, in qua hodieque hæ litteræ leguntur NO. OIRSES. D. S. P. et ab eo creditur Iria Flavia vocata, postmodum *El Padron*, quia ejusmodi lapides viarum, seu ditionum diversarum termini, apud Hispanos nuncupantur *Padrones*:*

Quid autem postea a Discipulis factum sit, narrat cum aliis Equilinus his: *Ingressi ergo Discipuli ad reginam, re et nomine vere Lupam, eidem dixerunt, qualiter Christus ipsi corpus Apostoli sui miserat, ut quem noluerat suscipere vivam, exciperet vel defunctum. Regina autem eos dolose ad regem Hispaniæ destinavit, ut super hoc ejus assensum requirerent: Qui eos cepit, et in carcerem clusit; sed cum discumberet, Angelus Domini eos exsolvit, et liberos abire permisit. Quod rex audiens, post eos milites, qui eos occiderent, destinavit. Sed dum milites pontem transirent, fracto ponte, omnes in flumine submersi sunt. Quod Rex audiens, et sibi ac suis metuens, Discipulos Apostoli pacifice revocavit, et ab eis una cum populo fidem Christi suscepit, et quidquid petierant libere concessit. Audiens hoc Lupa doluit, et redeuntibus Sanctis, ad regis consensum per litteras aperientibus, respondit ut boves snos, quos in tali monte habebat, plaustro jungerent, et corpus Magistri sui quocumque vellent tumulandum deferrent. Hoc autem dolose faciebat, eo quod Drago ingens flammam evomens (ut creditur demonum arte), boves ipsos custodiret: quique tauri essent indomiti; qui nec vehiculo jungi possent; vel si jungerentur, huc illucque iscurrerent; et sic corpus dissiparent. Discipuli, dolum ignorantes,*

*A montem ascendunt, Draconem ingentem in eos ignem spirantem, signo crucis, per medium ventrem scindunt; tauros velut agnos mansuetissimos plaustro jungunt, et desuper Sancti corpus cum lapide, super quem positus fuerat, imponunt, Boves autem sine alicujus regimine corpus in medium palatii Lupæ detulerunt: quod illa videns credidit et Christiana effecta est, et omnia ab eis petita concessit: palatium S. corpori in Ecclesiam dedicavit; et mirifice dotavit, ubi quiescit infinitis et maximis miraculis coruscans. Hactenus Equilinus, cui cæteri omnes consentiunt, uno excepto nomine feminae, quæ ab aliis dicitur Luparia, ab aliis Lupa, ab Hispanis vulgo vocatur *la Reyna Loba*, et mons arduus, in quo arceum tenebat, *El pico Sacro*. Sane hæc ita accipienda sunt, ut non credatur vere regina, sed regula, vel nobilissima mulier, ut Salmantinum Breviarium nuncupat; nam tempore illo, sub Romanorum Imperio, non erat in tota Hispania rex ullus præter Imperatorem Romanorum. Regem vero regulum etiam intelligo.*

Concinnant dictis, non solum citati auctores, sed etiam antiqua Breviaria Ecclesiarum Hispaniæ. Conchense has habet Antiphonas 2 nocturni, in translatione S. Jacobi: I. *A Regeloce petitur, in quo sepeliatur: cemento pons dissolvitur, et turba flagellatur. II. Draco peringens rumpitur, Tauri fortis domantur: fera matrona vincitur, et loca consecrantur. III. Visis tantis miraculis, matrona baptizatur, et reprobatis idolis, sepultura paratur.* In Breviario Toletano Romane institutionis leguntur duo hymni, quibus tota Translationis historia continetur: quos placuit huc apponere in gratiam eruditorum.

Hymnus ad Vesperas.

Adest dies lætitiæ
Beatus in quo Jacobus
Terræ datur Hispaniæ,
Dux et patronus iuclytus.
Qui post Christi supplicium,
Primus passus præ cæteris
Apostolis, indicium
Cœli dedit itineris.
Cujus corpus discipuli
Nocte levantes media,
Profani metu populi
Petant Joppe præsidia.
Navis parata mittitur
Illis a Deo marium;
Corpus in ea ducitur
Per maris longum spatium.
Post dies septem Iriæ
Portum intrantes, gaudio
Magno, cœlesti Curiæ,
Laudes cantant tripudio.
Ubi multa miracula
Ostenduntur divinitus;
Corpus ardens ut facula
Fulgore fulget coelitus.
Gloria tibi, etc.

Hymnus ad Matutinas.

Gaude, felix Hispania,
Lætis exsultans mentibus:
Tui ducis solemnita
Dignis cantando laudibus.
Hic est ille magnificus
Miles, potius certamine:
Primus palma glorificus
Apostolorum agmine.
Qui post mortis sententiam,
Navi deductus Iriæ:
Tibi dedit notitiam
Regni cœlestis curiæ.
Ut reprobares idola
Cum omnibus piaculis:
Jam fide facta credula;
Visis multis miraculis.
Nam Draco maguus rumpitur

A. C. 42. Altare super sacrum corpus erigunt, et more sacro Basilius, Athanasius, Chrysogonus, A. R. 793, Agathodorus, Elpidius (qui nuntio accepto de corpore sui parentis in Hispanias allato mox Iriam accurrunt) sacrant, et Apostolo dicant.

BIVARII COMMENTARIUS.

Percussus a discipulis
Signo Cruels, obsequitur
Turba boum horribilis.
Cæmento pons dissolvitur,
Turbæ merguntur flumine :
Fera matrona vincitur,
Christi suscepto nomine.
Corpus statim reconditur ;
Diversis aromatibus :
Et Compostellam ducitur,
Psalms, hymnis cælestibus.
Ibi sepultum tumulo,
Multis fulget prodigiis :
Virtutis vitæ pabulo,
Nos regens, et præsidii.
Gloria tibi, etc.

Agit de eadem Apostoli translatione martyrologium Romanum die 25 Julii, ubi hæc leguntur verba : *Ejus sacra ossa ab Hierosolymis ad Hispaniam translata, et in ultimis earum finibus ad Gallaciam recondita, celeberrima illarum gentium veneratione, ut frequenti Christianorum concursu, religionis et voti causa illuc adeuntium pie coluntur.* In quæ verba cardinalis Baronius admittit sermones Callisti Papæ de translatione S. Jacobi, itemque de eadem re epistolæ, et quinque libros ejusdem de miraculis S. Apostoli, necnon et litteras Leonis III papæ de translatione S. Jacobi in Hispaniam facta 3 kal. Januarii; et litteras Innocentii II papæ habentes subscriptionem S. Romanæ Ecclesiæ cardinalium. Vide de eadem translatione Usuardum die 25 Julii, et Molanum, Galesinium, Maurolicum, et cæteros auctores martyrologiorum; et præ omnibus S. Notkerum, apud Henricum Canisium, tomo VI Lect. antiq., cujus hæc sunt verba : *Hujus B. apostoli sacratissima ossa ad Hispanias translata, et in ultimis earum finibus, videlicet contra mare Britannicum, condita, celeberrima illarum gentium veneratione excoluntur. Nec immerito, quia ejus corporali præsentia, et doctrina atque signorum efficacia videm populi ad Christi fidem conversi referuntur.* Et præcise dubio idem fatetur S. Hieronymus, dum illud Isaiæ xxiv, *Et ipse misit eis sortem, et manus ejus divisit eam, sic exponit de apostolorum sortitione: Dederitque ejus sortes atque dividerit, ut alius ad Indos, alius ad Hispanias, alius ad Illyricum, alius ad Græciam pergeret; et unusquisque in Evangelii sui provincia quiesceret.* Quo loci fatetur unum ex apostolis, qui in Hispania prædicavit, ibidem quiescere: hoc vero neque Peiro, neque Paulo, neque alteri præterquam Jacobo, qui sorte Hispania contigit, convenire potest.

Quod ad locum sepulturæ S. Jacobi pertinet, recte admonet Mantuanus in Notis suis ad Marianæ Historiam, non esse legendum apud Isidorum libro de Ortu et obitu Patrum, *Sepultus est in Marmarica, neque quod Morales et Mariana corrigunt, in Arca Marmorea, sed sepultus est in Tamarica*: nam Marmarica non est regio Hispaniæ, sed Ægypti, ut apud Ptolomæum Tabula 3 Africae cap. 5 videre est (hodie dicitur regnum Tunez); at vero illa pars Gallaciæ ubi S. Jacobus sepultus est, nuncupatur Tamarica, a Plinio lib. iv cap. 20, et Pomponio Mela lib. iii de Situ orbis cap. 4 a fluvio Tamaris, celebri admodum, illam regionem præterfluente: a quo hodieque vocatur *Trans Tamara*.

4. *Altare super sacrum*, etc. Qui fuerint illi discipuli qui corpus Apostoli in Hispaniam asportarunt, nunc videndum. Hi quidem qui episcopi constituti fuerant ab ipso vel presbyteri ordinati, certisque plebibus addicti minime cum comitati sunt Hierosolymas, sed in suis Ecclesiis manentes, audito nuntio

A de ejus corporis adventu, Iriam Flaviam accurrunt; inter quos Dexter præcipuos numerat, Basilium episcopum Carthaginensem, Athanasium Cæsaraugustanum, et Elpidium Toletanum; atque Chrysogonum et Agathodorum presbyteros; constat etiam illum accurrisse D. Petrum Bracarensem, quoniam ipse Ecclesiam et sedem Iriensem instituit, cum Tudensi, Auriensi, Mindoniensi, et aliis Gallaciæ sedibus, ejus metropoli subjectis: ut ex fragmento operum D. Athanasii Cæsaraugustani compertum habemus; quod superius ad annum Domini 36 transcripsimus: eum vero comitatus D. Basilium primum episcopum Portugallensem, et D. Epitatum primum Tudensem, ejus discipulum, satis verisimile est. Cæterum S. Apostoli comites individui fuerunt Torquatus et socii: de his siquidem septem ait Breviarium Conchense lectione 4 translationis S. Jacobi, quod ab ejus contubernali solatio prædictorum 7 vernaculorum nullus exstat subtractus: et quod cum ipsis Hierosolymam festinus ascenderat. S. Braulio in additionibus ad M. Maximum addit Philetum, et Hermogenem, quos Paulo ante martyrium Hierosolymis ad fidem converterat. En verba ipsius: *S. Apostolum morientem Hierosolymis viderunt Hermogenes et Philetus, et cum aliis discipulis comitati sunt ejus corpus in navi ad Hispaniam: et post ejus appulsum Iriam Flaviam Gallaciæ civitatem, Hermogenes ad Italiam se contulit, et in persecutione Neronis Syracis prædicans, cum aliis occisus est* (agit de eo et sociis martyrol. Romanum die 25 Aprilis et 2 Septembris). *Philetus vero in Hispania mansit, prædicansque per diversas urbes, vidit S. Petrum, Paulum, Clementem, et Philemonem ibi prædicantes. Tandemque in persecutione eadem 28 Martii cum aliis sociis Carthagine veteri urbe interfectus est.* De eo martyrologium Romanum dicto die, quo loci Baronius confundit eum cum alio Phileto, de quo die præcedenti agitur; et in annalibus tom. I anno 59, n. 20, confundit iterum eos cum Phigello, et Hermogene, quos Paulus II Timoth. I refert apostatasse a fide. Addit Braulio (seu Heleca) in suis additionibus: *Fama etiam est, cum S. Jacobus venit in Hispaniam, Mariam Cleophe, et Salomem matrem (ipsius) et Mariam quamdam Magdalenam cum suis comiter comitatas; et rediisse cum illo, venissequæ cum corpore, et utrasque Cleophe et Magdalenæ obiisse in Civitatensi oppido (vulgo Ciudad Rodrigo) in Lusitania, die Aprilis x; Magdalenam vero Lazari sororem venisse in Galliam. Maria Solome rediens cum ipso, Jacobo filio (hoc est cum corpore ejus) peragratis partibus Germaniæ, Angliæ et Italiæ, ubi prædicavit, cum Verulam pervenisset, ætate confecta ibi requievit 24 Maii.* Hoc loco novam aliam Mariam Magdalenam præter sororem Lazari et Marthæ inducit Heleca, quod licet mihi non constet, non est tamen incredibile in eodem Magdali viclo, seu Castello, fuisse aliam discipulam nomine Mariam (nomine, inquam, satis eo tempore usitato, ut ex Evangelio apparet), quæ a patrio loco etiam Magdalena vocaretur. Quod pertinet ad Mariam Cleophe sociam ipsius, constat ex Romano martyrologio obiisse die ix Aprilis uno die ante assignatum ab Heleca; et mihi dubium non est in altero irrepsisse mendum, ut pro ix apponeret x vel e converso.

Erecto deinde altari super sacrum Apostoli corpus in prædio Lupariæ regulæ, festum depositionis celebrari coeptum est ab ejus discipulis: et ab eo tempore singulis annis observatum in Hispania; ut probe testatum reliquit M. Maximus ad annum Christi 565 sic inquiring: *A temporibus apostolicis ad hæc tempora celebris est festivitas S. Jacobi apostoli filii Zebedæi,*

A. C. 45. Sepulto corpore sacratissimi magistri : Torquatus, Thesiphons, Cæcilius, Iscius, Scæcundus, Indalecius, Euphrasius Romam petunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

qui primus omnium Apostolorum prædicavit in oris Occidentalibus. Heleca etiam in additionibus suis, *Memoria, diesque festus* (ait) *ab ipsius in Hispaniam ingressu, S. Jacobi filii Zebedæi celebris habebatur.* Vixit hic auctor anno 850 quo tempore post Mauro- rum in Hispania devastationem, qua sepulcrum S. Jacobi in oblivionem transierat, a Theodomiro Iriensi episcopo iterum repertum est, præcunctibus et præmonstrantibus locum cælestibus luminariis circa annum Christi 850, sub rege Alphonso cognomine Casto; qui accepto nuntio, festinanter, magna animi devotione ecurrit ad venerandas Apostoli exuvias; donavitque ei tria miliaria fundi quaqua versum. Apostolus vero regi Ramiro Alphonso successor, videntibus cunctis qui aderant, sese in præsidium præbuit, in bello de *Clavijo*, quo vectigal infame centum virginum Sarraceno regi quotannis solvendarum ablatum est. In cujus gratitudinem rex et nobiles concesserunt Apostolo privilegium, quod vocant, *de los Votos*: datum Callagurrii die 22 Maii, Era 872, qui est annus Christi 834. Deinde anno 1045, iterum visibilis armiger factus Apostolus, auxilio fuit Ferdinando regi, cognomine Magno, super *Conninbricæm*. Demum Alphonsus rex itidem Magnus nuncupatus; nepos Ramiri, templum Apostolo augustissimum condidit; ad ejus consecrationem (teste Sampyro Asturicensi episcopo, ejus temporis auctore) Joannes Papa VIII misit legatum suum Raynaldum, cum Severo et Syderico regis oratoribus: quæ dedicatio celebrata fuit die 6 Maii, anno Domini 865, interessentibus, atque diploma subscribentibus Joanne Aucensi, Vincentio Legionensi, Gomello Asturicensi, Ermengildo Ovicensi, Dulcidio Salmanticensi, Nausto Conimbricensi, Argimiro Lamacensi, Theodemiro Visensi, Gumaldo Portuensi, Jacobo Cauriensi, Argimiro Bracarensi, Didaco Tudensi, Egila Auriensi, Sisenando Iriensi, Ricaredo Lucensi, Theoderindo Britoniensi, et Heleca Casaraugustano, episcopis. Ita referunt Rodericus Toletanus, *Ilist. Hisp. lib. v, cap. 17*; Lucas de Tude, *Sampyrus*; et ex eis *Morales, lib. ix, cap. 7*. Quo videas falli eos qui putant dedicationem istam, et corporis sancti inventionem factam sub cura Caroli Magni a Turpino Remensi, et aliis 60 episcopis (quod mirum est placuisse Baronio in notis ad diem 25 Julii Martyr. Rom.), cum compertum sit Carolum obiisse anno 814, ita sepulcri sui epitaphio attestante: corpus vero apostoli repertum fuit postea anno 850, cujus rei et totius historię existant instrumenta in archivis ecclesiæ Compostellanæ. Sed de his satis.

A. C. 45. — *Sepulto corpore*, etc. Cum S. Jacobus martyrium subierit die 25 Martii anni Domini 42, et corpus ipsius noctu sublatum a discipulis apud Joppen navim ingressus septem dumtaxat dierum spatio in Hispaniam delatum fuerit (quod ex dictis superius liquet), necessum est, ut tertia vel 4 die Aprilis ejusdem anni Iriam Flaviam appulerit. Decertatum autem est cum Luparia et Regulo aliquot menses, qua in re et in convocatione Elpidii, Basilii, Athanasii, ac reliquorum discipulorum, qui per Hispanias divisi erant, ad altaris et sepulcri apostolici consecrationem, reliquum anni insumptum fuit: nam et consecratio in ex traditione habemus, contigit die 50 Decembris, quo jam a Nativitate Christi cœperat annus 45. Recte proinde modo Dexter projectionem septem discipulorum Romam in annum 43 rejicit. Quinimo existimo, non illico iter arripuisse; sed postquam per menses aliquot Evangelicæ prædicationis negotio bene consultum fuit, et custodiæ sacri corporis. Placuit autem præsulibus, S. Jacobi discipulis, cum scirent Apostolorum principem e carcere liberatum, relicta Orientali Ecclesia, in Occidentalem

A jamjam descendere, ac Romam petere, prædictos septem discipulos ad ipsum nuntios mittere, ut ei translationem corporis S. Jacobi, et res Hispanicæ conversionis ad ipsum referrent. Sive vero ipsi præveniant Apostolum Romam, ita quod illuc pervenerint anno 43, sive subsecuti sint anno sequenti, certum est ex his quæ diximus ad annum 42, et ex Eusebii testimonio in Chronico, S. Petrum Romam accessisse anno 41 Domini: fundavit autem sedem seu cathedram Romanam die 18 Januarii, quo festum ejus celebratur. Quo fiet ut eodem anno 44, ipsum convenerint Romæ, et ab eodem Apostolo ordinati sint episcopi. Cujus freti auctoritate in Hispaniam reversi sunt, in urbibus Bæticæ littoralis prædicaturi; quandoquidem cæteræ regiones prædicatores et episcopos suos habebant: quod ex superius dictis ad annum 56 et 57 liquido constat. Quare dubium non sit Eysengrenium sine teste loqui in Chronico Spirensi, dum anno 45 Christi docet Torquatum et socios Romæ episcopos ordinatos: et non audiendus similiter Baronius, qui ad annum 46 rejicit hanc ordinationem, et in eo quod cum concedat Petrum anno 44 Romam accessisse, sine causa erectionem cathedræ rejicit in annum sequentem 45; non enim fuit aliud cathedræ erectio, quam accessus ejus Romam, cum ipsius potestas non dependeret a possessione aliqua canonice accipienda. In quo nobis adstipulatur auctor Thesauri Concionatorum in Vita S. Petri. Dies autem quo in Hispaniam appulsi, ad civitatem Accitanam (nunc *Guadix*) pervenere, et miraculo liberati sunt, videtur fuisse 15 Maii, quia ea die memoria omnium eorum celebratur, cum tamen non eadem, sed diversis in vitam meliorem translati sint: nimirum Secundus 2 Maii, Indalecius 30 Aprilis, Thesiphons 1 Aprilis, Cæcilius 1 Februarii, Iscius 1 Martii, etc. Satisque id videtur innuere, Rom. Martyrologium, dum cum quem Usuardus vocat *diem Natalis* ipsorum, ablato *Natali* nomine, quod diem mortis sonat, solum vocat, festum diem: C *In Hispania, ait, sanctorum Torquati, Thesiphontis, etc., in ea provincia diversis locis quieverunt.* Non videtur autem quæ alia causa fuerit hujus festivitatis, nisi adventus in Hispaniam, et initium miraculose conversionis gentilium ad fidem. Narrat historiam Bedæ in Martyrologio ad diem 15 Maii his verbis: *Cum ad civitatem Accitanam venissent, et propter laborem itineris modicum quiescerent, et causa victus emendi discipulos in urbem misissent; mox pagunorum multitudo, qui tunc forte diis suis festa celebrabant, eos usque ad flumen persecuta est: in quo pons miræ magnitudinis et fortitudinis exstructus, transeuntibus sanctis, Dei nutu, cum omnium insequentium multitudine funditus corruit. Ad quod miraculum cæteri territi, et cujusdam magnæ senatrici Lupariæ, quæ divinitus inspirata eos benigne suscipiens, credidit, exemplum secuti, relictiis idolis, Christo Domino crediderunt.*

Confundi videbuntur alicui in hac historia, miraculum pontis ruentis, et conversio Lupariæ, cum his quæ in translatione S. Jacobi in Gallæcia narrata sunt, præsentibus eisdem septem discipulis, Torquato et sociis. Cæterum his pontis miraculum sanctis contigisse, semel Iriæ Flaviæ, iterum vero Acci, doctorum auctoritas irrefragabilis convincit. Lupariæ quoque Accitana senatrix filia erat alterius Lupariæ regule Gallæciensis, ut mox ad annum 60 docet Dexter. Certe Bedæ (ut recentiores Hispanicarum rerum auctores omittam, *Moralem, Truxillum, Marianam, Marietam, Villegam* et alios innumeros) consentiunt Addo in Martyrologio: *Equilinus, lib. v, c. 3*; et manuscripta vetustissima, quorum unum legi in bibliotheca monasterii montis Sion extra

BIVARIII COMMENTARIUS.

muros Toletanos, antiquis characteribus in membrana descriptum, ubi post historiam rupti pontis, hæc habentur : *Quem videntes eventum pars maxima, terrore vehementi conteritur. Inter quos fuit senatrix quædam, rebus incluta, et inflammatione S. Spiritus adornata, genere nobilissima, nomine Luparia; ipsorum sanctorum opinionem ut reperit, ad eos suos nuntios misit, per quos illos summos principes, ut suam eidem exhiberent præsentiam rogavit. Quos ubi primum videre meruit, cujus interna pectoris jam superna dona ditaverant, unde sanctissimi senes essent, vel de quibus regionibus advenissent, audacter interrogat. Et cum illi a sanctis Apostolis missos ad prædicandum Dei regnum, et Christi Evangelium Hispaniæ d. nuntiatis fuissent.... docentibus illis.... continuo sanctæ doctrinæ novella credere acquisivit. Et postulans donum sancti baptismatis, jubetur non prius petita expicere, quam baptisterio, quo sancti elegerant, fabricaret basilicam. Quæ tali visione percepta, tandiu operi jugem curam adhibuit, quousque omnem fabricam basilicæ ad culmen deduceret, et cæpti templi fastigia explicaret. Cumque jam perfectum opus existeret, et universa quæ sancti ei jusserant complevisset, fontem ex more constituunt, in quo sanctæ devotionis femina salutaris lavacri unda perfunderetur. Cujus mulieris cum sanctum sequeretur exemplum cunctus populus, qui idolorum vacuum superstitionem colebant, veteros criminis templum relinquunt, et sanctorum senum doctrinam accensis mentibus assentiunt. Ex tunc jam idolorum polluta sedes relinquunt; et ibi S. Joannis Baptistæ consecrantes altaria, Ecclesia Christi constructur, et crescentes fide, Dei populus augmentatur. Est vero tantæ antiquitatis historiographus, ut paulo post mortem horum sanctorum vixisse, constet ex his quæ ad calcem historiæ scribit. Astipulantur his antiqua Breviaria Hispaniæ, Toletanum institutionis Romanæ, Cordubense, Granatense, et reliqua. Sed quod his omnibus majus venerabilisque est, consenti Officium Gothicum S. Isidori, ubi in Præfatione Missæ (seu Latio ut ibi vocatur) sic legitur : *C Dignum et justum est, nos tibi gratias agere semper, æterne omnipotens Deus, cujus gloriosi nominis fidem doctores ductiles præconciunt tubæ, et specialium locorum prædicandi privilegio gaudent. Ex quorum numero hos agnoscimus præsulatus gratia præditos, et nostris partibus ab Apostolis destinatos, Torquatium videlicet, Secundum, Indalecium, Thesiphontem, Euphrasium, Cæciliam, et Iscium : quos ob fidem catholicæ institutionis tradendam institutio apostolica Hispaniæ destinavit. Quorum prophetatio gloriosa nostris urbibus jam vicina, ea nos gaudiorum innovat cultu, quæ miraculorum est facta profectu. Nam dum missis discipulis in hujus urbis viciniam, escarum emptorum aliquid præcepissent, agunt assecræ præcepta sibi quæ jussa sunt. Sed ecce subito dum idolis homines sacrificare conspiciunt, agnitis perfidis, religionis patulo cultu, fervido cursu usque ad fluvium, perfidorum turba persequitur. Sed pons illic antiqua mole constructus, dat utrisque partibus terminum. Nam ad instar antiquæ historiæ, cum transfretavit Israel mare Rubrum, salutis iter porrigens, sic nunc, fugientibus discipulis beatorum, pons ipse subito miraculo intercedente dissolvitur, et fugientes sanctorum populos salvans, persequentes prorsus perfidos labiles mergit in undas. Illic ad transitum Israelis unda maris dividitur, hic ad salvandos Christi famulos ingentis molis structura resolvitur. Illic Ægyptii cum curribus suffocantur, hic perditicum lapidibus submerguntur. Illic Israelitæ demersis hostibus in profundum, Deo laudis anticum promunt, hic simili lætitiu liberatorum populus gratulatur hymnum tibi cum sanctis angelis proclamant, ita dicentes : Sanctus, Sanctus, etc.**

Deinde ante orationem Dominicam sic ait : *Ecce, dilectissimi fratres, mecum oculos in sublime attollite, hoc a Domino specialiter præcurati, ut quia gratia fidei*

A christianæ cor B. Lupariæ dignatus est illustrare repente, nos in hoc momento ab omni criminum labe dignetur efficaciter expurgare, proclamantes ad te e terris atque dicentes : Pater noster, etc.

Non possum me continere, quamquam sæpius idem repetere videar, quin hymnum afferam ab ejusdem sancti Isidori Breviario extractum, quod elegantissimum sit et totam rem comprehendat.

Hymnus S. Isidori de S. Torquato et sociis.

Urbis Romulæ jam toga candida
Septem pontilicum destina promicat :

Missos Hesperia, quos ab Apostolis
Assignat fidei prisca relatio.

Hi sunt perspicui luminis indices,
Torquatus, Thesiphons, at quoque Iscius,

Hinc Indalecius, sive Cæcilius,
Juncti Euphrasio, Secundoque sunt.

Hi Evangelicæ lampade præditi,
Lustrant Occidæ partis arcuata :

Quod sic catholicis ignibus ardeant,
Ut cedant facibus furia nocentia.

Accis continuo sit proxima viris,
Bissenis stadiis, qua procul insident,

Mittunt assecras esculenta querere,
Queis fessa dapibus membra refecerent.

Illic discipuli idola gentium
Vanis inspiciunt ritibus excoli,

Queis dum in aggere fletibus immolant,
Terrentur protinus ausibus impiis.

Mox insana fremens turba satellitum
In his cum fidei stigmata nosceret,

Ad pontem Flavii usque per ardua,
In cursu celeri hos agit in fugam.

Sed pons prævalido murice fortior
In partes subito pronus resolvitur :

Justos ex manibus hostium creuens,
Hostes flumineo gurgite subruens.

Hæc prima fidei est via plebium;
Inter quos mulier sancta Luparia

Sanctos aggreddens, cernit, et obsecrat,
Sanctorum monita pectore conlocans.

Tunc Christi famula attendens obsequio
Sanctorum, statuit condere fabricam ;

Quo baptisterii undæ patescerent,
Et culpas omnium gratia tergeret.

Illic sancta Dei femina linguatur,
Et vitæ lavacro thucta renascitur :

Plebs hic continuo pervolat ad fidem,
Et sit catholico dogmate multiplex.

Post hæc pontilicum clara sodalitas
Partitur properans septem in urbibus :

Ut divisa locis dogmata funderent ;
Et sparsis populos ignibus urerent.

Per hos Hesperia finibus indita
Illuxit fidei gratia præcox :

Hinc signis variis, atque potentia
Virtutum, homines credere provocat.

Exhinc justitiæ fructibus inclyti,
Vitam multiplici fenore terminant

Concepti tumulis urbibus in suis ;
Sic sparso cineri una corona est.

Hinc te Turba potens unica septies
Orata, petimus pectoris alxito,

Ut vestris precibus sidus in ætheris,
Portemur socii civibus angelis.

Sit trino Domino gloria, unico
Patri cum Genito, atque Paraclito

Qui solus Dominus trinus et unus est,
Sæclorum valide sæcula continens. Amen.

Nominibus Torquati et sociorum in Capitula ejusdem festi sic lusit Isidorus : *Adest, Domine, clara et evidens tuorum illa septem pontificum revoluti temporis annua celebritas. Torquatus ex his nobis proroget momentum ornamenta virtutum; Tesifons a te qui es' sons vite, uberrimo doctrinæ gurgitis poculo satiet; Iscius sceleris nostri piacula mundi; Indalecius index bonorum operum spiritualium alimenta ministret; Secundus futuri adventus tui gaudio electorum participio jungat; Euphrasius quadrifido Evangeliorum amne catholicæ fidei dogmata firmet; Cæcilius cætibz angelorum nos associet.*

A. C. 44. Et a B. Petro consecrati pontifices, ad meridianas Hispaniæ partes, scilicet ad Bæti-A. R. 7^o5 cam littoralem, prædicaturi revertuntur.

Calocerus discipulus S. Jacobi per Carpetaneam prædicat.

48. Hierosolymitani Judæi vehementer infensi B. Lazaro, Magdalena, Marthæ, Marcellæ, 799. Maximino, Josepho ab Arimathia nobili decurioni, et aliis plurimis; navi sine remi-

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 44. — 1. *Et a B. Petro, etc.* Multi existimant, a sanctis apostolis Petro simul et Paulo hos ordinatos, et in Hispaniam missos, quod Breviarium Palentinum, Cordubense, et Granatense fecerunt; et Gregorius VII, in epistola ad Aldephonsum regem. Cæterum id minime fieri potuit, cum Paulus necdum Romam ascendisset, usque ad secundum Neronis annum (testimonio Hieronymi lib. de Script. eccles. in Paulo), quo anno multi horum episcoporum obierunt, post longam prædicationem. Quare Breviarium Romanum, cum Baronio, tomo 1, anno 46, § 2. Padilla, centuria 1, cap. 19; Mariana Comestabilisque, tractatu de Adventu S. Jacobi; Madera, lib. de Antiq. Granatæ c. 32; Alderete, lib. II Antiquit. Hispan. cap. 12, a solo Petro missos, et ordinatos profiterentur: ut modo Dexter asseverat. Cum vero Isidorus et Martyrologia a sanctis Apostolis aiunt destinatos in Hispaniam, intelligendum est a Jacobo primum, et postmodum a Petro missos, vel nomen commune non derogat particulari.

2. *Calocerus, etc.* Egimus de eo ad annum 37. Consule ibi dicta.

Sequenti Domini anno 45, contigit martyrium S. Petri primi Bracaraensis episcopi apud Ratem, non longe a Bracara Augusta: de quo agit iulius Dexter ad annum 66 et 110, ubi multis miraculis coruscasse dicit.

A. C. 48. — 1. *Hierosolymitani, etc.* Astipulantur his quæ a Dextro referuntur, antiqui mss. codices, veteraque Hispaniæ Breviaria, e quibus legi Asturicense, et Palentinum; et Petrus de Natalibus, lib. vi, cap. 124, in Magdalena, et cap. 151, in Martha, et cap. 152, in Marcella; et lib. 1, cap. 72, in Lazaro, et lib. v, cap. 101, in Maximino. His addit Celidonium, seu Cedonium, quem tradit fuisse cæcum illum a Nativitate, quem Dominus sanavit, Joannis cap. ix; et de eo agit lib. v, cap. 102. Solum discrepat quoad Josephum ab Arimathia, de quo lib. iv, cap. 2, refert, quod a Judæis muro inclusus, ut fame et tenebris interiret, cœlesti cibo refectus, et lumine superno illustratus fuerit, usque ad eversionem Hierosolymorum: et quod eo tempore muro rupto inde exclusus sit, et Tito se presentaverit; et post hæc vixerit cum discipulis, placide usque ad diem mortis suæ. Cæterum cum de re tam notabili nullum profert auctorem, assentimur magis Dextro, qui eum Magdalena comitem facit.

Sed quo anno sanctorum hæc expulsio facta fuerit dubitari potest: quoniam communiter dicitur facta post Stephani martyrium, et apud card. Baronium anno 35 videre est. Nihilominus non illico contigisse credenda est, nisi post annos 14 a Passione Christi transactos. Ita refert prædictus episcopus Equilinus lib. vi cap. 124 his verbis: *Post Ascensionem igitur Domini anno 14 post Stephani lapidationem, et discipulorum dispersionem, Judæi Magdalenam cum pluribus Christianis rapientes, inter quos erat B. Maximinus, unus ex 72 discipulis, cui a B. Petro ipsa Magdalena fuerat specialiter commendata; Lazarus frater ejus, et Martha soror ipsius, atque Marcella Martha pedissequa, necnon B. Cedonius qui fuerat casus a nativitate, quem Dominus illuminaverat, et alii plures: omnes istos, navi impositos, et pelago sine remo, vel regimine expositos, ut in Ponto necerentur, a Judæis finibus propellantur. Qui, Deo duce, ad Massiliam appulerunt.* Consonant his ea quæ lib. 1, cap. 72 dixerat de B. Lazaro, quod videlicet anno 14 episcopus Massiliensis fuerit constitutus. Cum

A vero Christus Dominus passus fuerit anno 34 ætatis suæ, fit ut additis prædictis 14 quæ ab ejus Passione ad horum sanctorum emissionem et expulsionem intercesserunt, ipsa expulsio contingerit anno 48 ut Dexter asseverat.

Hinc vero possumus quæstionem illam de numero annorum beatissimæ Dei genitricis, elucidare, quæ sæpe multumque torsit auctores. Quidam enim testimonio B. Elizabeth monialis de Schonaugia (non viduæ Lanzgravis, ut D. Antonius 3 part. tit. 19, cap. 11 dixit, sed ordinis S. P. Benedicti) quæ id scripsit lib. iv suarum revelationum, capit. 1 dixerunt quod solum supervixit Christo, anno uno, et mensibus 5, et hoc secuti sunt Beletus cap. 147 de Divin. Officiis, et Equilinus lib. vii cap. 65. Hoc tamen vero non consonat: quandoquidem Paulus, qui illic interfuit, necdum ad fidem conversus erat, eo anno 35 usque ad 36, ut superius monstratum a nobis est. Mitto Equilini fundamentum, quoniam valde futile est, ait enim: *Et hoc verius juuicatur ex eo quod dicit Dionysius omnes Apostolos dormitioni Virginis interfuisse; quod esse non potuisset si ipsa post Ascensionem ulterius vixisset: cum Jacobus apostolus filius Zebedæi passus fuerit ad litteram biennio post Domini passionem.* Verum nec Dionysius omnes Apostolos illic interfuisse asserit, ut jam dicam; et si id dixisset, de vivis intelligendus esset, vel voluisse Jacobum cum Christo Domino de cælo tunc descendisse; nec ipse Jacobus eo anno obiit, sed multo post, ut ostendimus ad annum 42.

Econtrario contendunt alii usque ad 80 vel 90 suæ ætatis annum Virginem supervixisse, sed sine teste, et ideo audiendi non sunt. Sunt qui velint, post 12 annos a Christi Passione B. Virginem assumptam, quia totidem (aiunt) præceperat Apostolis ipse, ab Hierosolymis ne discederent. Sed id Bedæ mendacium vocat, et a nobis explosum est superius ad annum 54. Mihi probabilissimum est hac in re, alterum e duobus annis ætati Dei genitricis pro termino vitæ consignare oportere, nimirum vel 65 vel 75. Hoc posterius amplectitur Epiphanius contendens 24 annos supervixisse filio suo, videlicet usque ad annum Domini 58; nam si anno 54 Passiois addas 24, sicut 58. Cum vero ipso Epiphanio teste B. Virgo anno suæ ætatis 15 Dominum pepererit, consequens est, ut existens 75 annorum in cælum assumpta sit anno Filii 58. Illud vero prius communiter recipitur, dum fideles in memoriam annorum vitæ ipsius Domine nostræ recitant angelicarum orationum coronam numero 65. Et hoc ipsum deduco ex præserti testimonio Dextri. Quod enim Magdalena anno Domini 48 expulsa sit a Judæa cum fratribus et sociis, et non antea, satis innuit eo anno e vivis sublata in cælum B. Virginem, cujus ipsa individua comes fuerat: quinimo ex præclara exsequiarum Virginis solemnitate, ac publicitate, ira succensus Judæos verisimile est (quod et Melito Sardicensis asserit, libello de ejus transitu, si is auctor ipsius est), et tunc manus in Magdalenam, et socios iniecisse. Ob eorum autem sanguinis nobilitatem, minime neci datos, sed in exilium, et periculum maris. Annus autem 48 Domini fuit 65 Virginis, si demus, ut Epiphanius docet, in 15 peperisse. Adde hoc ipsum annotasse Eusebium in Chronico his verbis: *Anno Domini 48 Maria Virgo Jesu Christi mater ad Filium in cælum assumptur, ut quidam fuisse sibi revelatum scribunt* (nota antiquissimas de ea revelationes). Accedit quod annus 65 est climactericus,

A. C. 48. gio, velisque, ac sine gubernatore eos imponunt, et exulare mandant. Qui per vastum mare divinitus delati, ad Massiliensem portum incolumes appellant.

BIVARIII COMMENTARIUS.

et quasi naturalis terminus vitæ, vel ut minimum ingerit maximum mortis periculum: unde multi præstantissimi viri eo anno ætatis suæ obierunt, in quibus Benedictus, Bernardus et alii. Quamquam vero Virgo Beatissima ægritudine non fuerit vexata, satis tamen est, quod natura sua, sit ille annus climactericus, ut in eo mortuam et assumptam credamus. Ilujus itidem non leve indicium est, quod juxta hanc annorum Deiparæ supputat onem, tantundem vixisse creditur, post mortem Filii, ac vixerat sine eo ante Incarnationem: id est utrimque xv annos et simul xxx in quo non vocat mysterio, quod xv illi vitæ anni sine Filii præsentia post ejus Resurrectionem concederentur, quemadmodum alios xv absque eo exegerat; priusquam ipsum Virgo existens conciperet: ut ita suis corresponderet principio: et medio horum xxx annorum totidem fere cum eodem Filio degeret; id est xxxiii.

Accedit quod post finem ejus anni 48 seu initio sequenti, constat ex sacris litteris aliquos apostolos Hierosolymis adfuisse, Petrum videlicet, Joannem, Jacobum Alphæi, Paulum, Barnabam, et Titum, Marcum item, et Judam qui cognominabatur Barsabas, et Silam, viros primarios inter fratres, ut Lucas ait Actorum xv. Et hi omnes sine nubis vehiculo, et absque miraculo Hierosolymis adfuerunt, causa illius concilii celebrandi, quo legalia vetita sunt. Et quidem de Petro habemus in ipsa Magdalena historia, apud Equilinum, quod cum eodem Apostolo Roma discessit quidam Massiliæ princeps, a Magdalena conversus, et quod Hierosolymas cum eo profectus fuit. Joannes aderat in Virginis conubio, Jacobus erat in sua sede Hierosolymitana: Paulus et Barnabas, assumpto Tito, missi sunt a fidelibus causa legalium: cæteri erant comites Apostolorum. Cum autem miracula sine necessitate admittenda non sint, restat ut eo anno assumptam fateamur Beatam Virginem, quæ ipsi Hierosolymis erant, sine miraculo; nam si post annum hunc 48 assummeretur, presentibus Apostolis, dandum esset miraculum illud quod narrat Melito de rectione Apostolorum in nubibus, et reductione in loca ubi prius fuerant: cujus tamen historia inter apocryphas rejicitur a Gelas. dist. 15 cap. Sancta Romana, et a Beda super acta Apost. Video nihilominus id referri a Damasceno Sermon. de Dormitione Deiparæ, et admitti a Breviario Romano in eo festo; sed quatenus id verum sit, de cæteris Apostolis intelligendum est, qui scilicet concilio non interfuerunt, et longe a Hierosolymis tunc temporis distabant.

Quod autem concilium illud acciderit anno 48, quod Onophrius asseverat, vel saltim initio 49, post Virginis transitum, deductur manifeste ex Paulo ad Galatas II, dum ait: Deinde post annos 14 iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem; et contuli cum illis Evangelium quod prædico in gentibus. Videlicet non inducens e gentilitate conversis obligationem legalium. Hanc vero fuisse causam profectionis Pauli et Barnabæ in Hierusalem, ostendit Lucas Actorum xv, de Concilio eo agens. Illic vero invenit Paulus apostolos tres, Petrum, Joannem et Jacobum. Et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus, et Cephas (id est Petrus) et Joannes, qui videbantur columna esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis, et nos in gentes (nimirum sine impositione oneris legalium), ipsi autem in Circumcisionem (Galat. II). Cum igitur concilium hoc (teste Paulo) celebratum sit anno 14, ab ejus conversione (sic enim superius probavimus accipiendum esse illud: Deinde post annos 14 ascendi iterum Hierosolymam, etc.), conversio autem ipsius

contigerit initio anni Domini 36, consequens est ut concilium inciderit in annum 49 paulo post Virginis assumptionem, ipsa vero assumptio in annum 48, et forsitan ejus rei vocatus fuit Paulus per revelationem ut iret Hierosolymam; quod ipse notavit dicens: Ascendi autem secundum revelationem; nam propter solum concilium legalium non videbatur necessaria revelatio ascensionis Hierosolymam, quia ipse et Barnabas a Judæis et fratribus Antiochiæ commorantibus missi fuerunt (Act. xv).

Obiter animadvertim card. Baronium non recte remisisse concilium hoc ad annum 51, cum simul contendant illos 14 annos, a conversione Pauli usque ad concilium numerandos, et quod conversus fuerit annos 36. Video quidem verba illa: Post annos 14, sumi posse ita ut denotent idem ac post completos 14 seu initio 15. Cæterum adhuc non potuit concilium in annum 51 sed in 50 incidere: nam ipse annus 36 conversionis totus fere enumerandus est (quod Baronius non facit), cum initio anni ea acciderit. Nos igitur quod multis aliis veritatibus id consonare videamus, verbum illud Post eo sensu accipimus, ut non excludat ipsum annum 14, cum non dicat Apostolos post completos 14 annos, sed post annos 14. Quare rectius concilium illud anno 49 celebratum dicimus: Paulum vero aut non interfuisse Assumptioni, quæ accidit anno 48, aut sensum illorum verborum esse: Post annos 14 cum venissem Hierosolymam, et interfuissem dormitioni Virginis, post annos 14 a conversione mea, Domini vero anno 49, contuli cum illis Evangelium, etc.

Unum est quod in sententia hac non parvam difficultatem ingerere videtur, nimirum testimonium Dionysii de divinis Nomin., cap. 3, quod affirmare videtur ad Virginis funus convenisse, non solum apostolos, sed multos etiam discipulorum, et inter cæteros ipsummet Dionysium cum D. Hierotheo, quia Græci in Menologio, die 4 octobr. asseverant, hunc quoque fuisse unum ex Areopagitis iudicibus, quos Athenis Paulus ad fidem convertit. Quod vero post concilium legalium D. Paulus Dionysium ad fidem perduxerit, manifestum est apud Lucam: nam cap. xv Actorum, concilio peracto Hierosolymis, asserit, Paulum et Barnabam profectos Antiocham attulisse ad ecclesiam concilii decretum; post aliquot autem dies discessisse ab invicem occasione accepta a Marco, quem Paulus volebat sibi comitem fieri, Barnabas autem volebat. Inde (cap. xvi) Paulus, assumpto Sila, perrexit Derben et Lystram, ubi Timotheum convertit, sibi que sociavit. Transit deinde prædicando Phrygiam et Galatiam, et Mysiam: et Macedonis sibi in visione ostensi precatu, Troadem, Samothraciam, et Neapolim, Philipposque Macedoniæ civitatem; ubi Lydiam purpurariam cum domo sua convertit, et puellam pythonissam liberavit. Missus nihilominus in carcerem, et multis cæsus plagis, inde tandem liber exiens deambulavit in Lydia Amphipolim (cap. xvii), Apolloniam et Thessalonicam, et Beroeam: et tandem pervenit Athenas, ubi ad Areopagum ductus, assumpto sermonis themate, ab Ara ignoti Dei, Dionysium Areopagitam convertit. Quis neget in tot, tantisque peregrinationibus, et prædicationibus, insumpsisse Apostolum, ut minimum, duos tresve annos? Quibus multos alios addere oportet, ut Dionysius et Hierotheus in Pauli schola doctissimi evaderent, quales constat (cap. 3 de Divin. nom.) illo tempore fuisse. Hinc tandem fiet, B. Virginem non migrasse ad Filium in anno concilii legalium, sed multo post.

Forsan aliquis subterfugere vellet argumenti vim, contendens concilium non fuisse celebratum eo anno

DIVARI COMMENTARIUS.

48 vel 49, sed forsā multo antea : ex Actis siquidem apostolicis non constat de tempore, quamvis constet multo ante Dionysii conversionem accidisse: neque etiam ex Paulo ad Galat. II; ibi enim non ait, se accessisse ad concilium post annos 14 a sua conversione, sed ad conferendum cum Apostolis evangelium quod in gentibus prædicabat: quod sine concilio potuit fieri. Semel autem dato, quod concilium non fuerit celebratum anno 48, sed antea, datur locus, ut Paulus post concilium Athenis prædicans Dionysium converterit, et in fidei arcanis mysteriis erudierit; et tandem anno 48 ad funus Virginis accesserit.

Hæc tamen fuga admitti nequit, multa enim sunt quæ convincunt concilium non fuisse celebratum ante annum 48. Primum quia tot tantaque negotia intercesserunt usque ad concilium, quod ipsum usque ad annum 48 minime celebrari potuerit: namque in Actib. apost. cap. XII, post liberationem Petri a vinculis, et Herodem consumptum a vermibus, ponitur fames celebris ab Agabo prophetata, quæ facta est sub Claudio (Act. II). Contigit vero teste Eusebio et aliis anno 4 Claudio, qui fuit Christi 46; nam Claudius successit Augusto ad finem anni 42, quo tempore Paulus et Barnabas missi sunt ab Ecclesia Antiochiæ Hierosolyman, collectam et subsidium allaturi habitantibus in Judæa fratribus: quo munere expleto (ait Lucas cap. XII), reversi sunt ab Hierosolyms Antiochiam. Hæc igitur anno 46 acta sunt. Narrat deinde evangelista, cap. XIII, quod dum morarentur Antiochiæ, segregati sunt in opus apostolatus gentium, jubente Spiritu sancto; et quod statim abierunt Seleuciam, et inde navigaverunt Cyprum, ubi prædicaverunt Salaminæ: et cum perambulassent universam insulam usque Paphum, Paulus excæcavit Elymam magum, et convertit ad fidem Sergium Paulum proconsulem. Inde navigarunt Pergem Pamphiliæ, et venerunt Antiochiam Pisiadiæ: ubi multis gentium conversis, ad Judæos dixerunt: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, convertimur ad gentes.* Rursus Iconium inde profecti, ibi (ait Lucas cap. XIV) multo tempore demorati sunt fidelialiter in Domino agentes, dante signa et prodigia fieri per manus eorum, etc. Sed tandem contumeliis ibi affecti, et lapidibus impetiti, confugerunt ad civitates Lycaoniæ, Lystram, et Derben, et universam in circuitu regionem, et ibi evangelizantes erant. Lystris sanavit Paulus claudum a natiuitate, et ob id a gentilibus creditus Jupiter est, et Barnabas Mercurius: sed tandem lapidatus Paulus Derben petiit; cumque evangelizassent ibi Jesum, et docuissent multos, reversi sunt iterum Lystram, Iconium, Antiochiam Pisiadiæ, constituentes per singulas Ecclesias presbyteros, et transientes Pisiadiam venerunt in Pamphylia, et loquentes verbum Domini in Perge descenderunt in Attaliam: et inde navigaverunt Antiochiam unde exierant. Post quæ omnia (ait Lucas in fine cap. 14), *Morati sunt tempus non modicum cum discipulis.* Ac demum orta est disceptatio de legalibus, et missi ab Antiochia Hierosolyman ad apostolos Paulus et Barnabas super hæc quæstione. Refertur vero concilium in toto cap. XV sequenti. Vide quæso quanta inter famem et concilium intercesserint: quam longam confecerint peregrinationem, quomodo, teste Luca, multo tempore demorati sint Iconii, et morati sint tempus non modicum Antiochiæ, priusquam concilium celebraretur; ut mirum sit hæc omnia duobus, vel tribus annis perferri potuisse. Cum vero fames, quæ hæc omnia præcessit, anno Christi 46 contigerit, fieri aliter nequit, quin concilium usque ad annum 48 vel 49 dilatatum sit.

Adhæc, ipsa Pauli ad Galat. II verba suppeditant nobis irrefragabilem ejus rei probationem. Constat ex epistola, cum Paulus ascendit Hierosolyman an-

no Christi 48 vel 49 (id est, post annos 14 a sua conversione), comitem habuisse Barnabam; Deinde, ait, post annos 14, iterum ascendit Hierosolyman cum Barnaba. At ex cap. XV Act. habemus liquido, statim post concilium discessisse ab invicem Barnabam et Paulum: *Facta est autem dissensio, ita ut discederent ab invicem; et Barnabas quidem, assumpto Marco, navigavit in Cyprum; Paulus autem, electo Sila, perambulabat Syriam et Ciliciam.* Minime igitur contingere potuit ascensus ille Pauli cum Barnaba post apostolicum concilium, sed tempore celebrationis ipsius; et consequenter anno 48. Mitto quod verba illa Pauli: *Et contuli cum illis Evangelium, quod prædico in gentibus* (id est, sine onere legalium, ut in tota Epistola contendit Apostolus demonstrare Galatis), nihil aliud denotant, quam quod detulisset ad illos quæstionem legalium: quæ certe in concilio discussa est. Mitto etiam quod ex Actis XV liquet, Paulum a concilio iterum reversum Antiochiam: ex epistola vero habemus, quod statim post collationem sui Evangelii cum Apostolis erat inibi Paulus; nam cum venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restitit, super legalium simulatione. Ut tandem videas utrumque testimonium sibi invicem in omnibus respondere; ac de eadem re prorsus agere: et concilium contigisse eo anno quo Paulus ad Galatas II consignat.

Quid igitur ad Dionysium dicendum: superest nobis expositionem et placitum amplecti Hildnini, viri doctissimi, qui, jubente Carolo Magno, historiam Dionysii digessit (quam apud Surium habemus tomo V). Contendit vero B. Dionysium, citato testimonio cap. 3 de divin. Nom., minime agere de transitu Virginis, nec asserere se et Hierotheum ei adstitisse; sed quod aliquando convenierint ipsi duo cum Petro et Jacobo Alphaei et aliis discipulis, visuri sepulcrum Domini, reverentiæ et gratitudinis, ac devotionis ergo. Quo dato, nihil nobis nocet testimonium ipsius, qui transitum Domine investigamus. Fateor nobis adversari Metaphrastem, et Damascenum, Juvenalem Hierosolymanorum antistitem, Nicephorum, Glycam, inter antiquos; ex recentioribus autem Baronium, anno 48, et alios qui verba Dionysii de dormitione Virginis interpretantur: eorum tamen reverenter habita licentia, in suam interpretationem adduci non possumus: nec mirum, cum manifeste defecerint (uno dempto Baronio) in eodem Dionysii textu explicando, dum ex eo credunt haberi inibi quoque adfuisse Timotheum, Pauli dilectum discipulum, et Ephesiorum episcopum, ad ipsumque libros suos Dionysium nuncupasse, quod tamen verum non esse ad annum Dom. 100, comment. 11, Deo duce, monstrabimus. Nihilque illis favent verba Dionysii, si ea ad unguem perpendamus. Quæ ex nova Marsilii interpretatione Græco textui apprime respondente, hæc sunt: *Convenimus quandoque apud pontifices nostros Deo plenos (ut nostri) nos simul et ipse (Hierotheus, de quo agebat) multique sancti fratres nostri, visuri corpus illud quod vitæ principem Deum suscepit. Ubi aderant et Jacobus frater Domini, et Petrus, excelsus et amplissimum theologorum culmen. Illic ergo post contuitum, placuit ut pontifices omnes, pro viribus quisque suis, infinite potentem divinæ virtutis bonitatem laudarent. Hierotheus autem alios ibi doctores sacros (ut rosti) post ipsos theologus, superavit; totus excedens, totus extra se positus.* Si Dionysius aliqua eorum cantica quæ ibi composita fuerint retulisset, forsā ex eis, veram loci intelligentiam caperemus: attamen ab ipsis omnino abstinuit, ait siquidem inferius ad Timotheum: *Verum quæ illis mystice tractata sunt, missa in præsentia faciamus; quippe cum nec multi exprimi possent, et tibi nota sint.* Quare solis prædictis verbis insistere debemus: in quibus tamen nihil est quod ad transitum Virginis conducat, et omnia ad sepulcrum

- A. C. 48. Verenice sancta mulier a Gallia Romam venit, ibique divino relicto vultu, miraculis A. R. 799. clara migrat ad Dominum anno 70. Quam dicunt a Christo sanctam e sanguinis fluxu.
50. Petrus, ut Christi vicarius, Hispanias adiit : Imagines Antiochia delatas affert. Epæne- 801.

BIVARII COMMENTARIUS.

Christi facile referuntur. Etenim si de transitu ageret, non diceret, quod ipsi convenissent Hierosolymis, visuri corpus illud, quod vitæ principem Deumque suscepit : sed interfuturi migrationi ejus, quæ vitæ principem, etc., non quidem ad videndum tantum, sed ad recipiendum ejus benedictionem postroam : nec ad videndum corpus dumtaxat, sed ad videndum eam vivam priusquam migraret ad Filium. Quod si velit quis, ut Virginem, vita præditam Dionysius nuncupet corpus, inusitatum inducet loquendi modum, quo nullus doctorum usus reperitur. Nunc vero monumentum seu sepulcrum Domini quod testimonio Matthæi xxvii et Marci xv excisum erat de petra, appositissime appellatur, corpus quod Deum vitæ principem suscepit. Et recte hic princeps vitæ Christus nuncupatur, ut de eo specialiter notaretur, quod erat inter mortuos liber; et is, quem illud suscepit mortuum, erat nihilominus princeps vitæ. Rursus idipsum denotat cum subjungit : illic ergo post contuitum, placuit ut pontifices omnes, etc. Nihil igitur aliud apostoli et discipuli fecerunt, nisi videre et contueri : quod sepulcro Domini valde congruit; corpori autem Virginis minime; quod nimirum non solum viderunt, sed et sepulturæ mandarunt. Adde ibi cum Dionysio non adstitisse omnes apostolos, sed duos tantum, Petrum et Jacobum (in hoc certe multi hallucinantur), hos enim duos dumtaxat nominat Dionysius. Quis autem non videat, si ibi quoque Paulus adfuisset, a Dionysio etiam fuisse nominandum, et discipulum de magistro memoriam facturum? Idemque dicitur de Joanne, qui in transitu et rebus Virginis primum locum habuit; præsertim quia ibi Dionysius numerat summos illos theologos, qui adfuerunt; Joannes autem hanc sibi inter cæteros apostolos nomenclaturam jure optimo obtinuerat. Insuper si Jacobus et Petrus præ cæteris nominandi essent, ideo fieri deberet, quia aliquid peculiare illic egissent, aut dixissent, quod tamen non ostenditur, sed simpliciter dicitur : Ubi aderant Jacobus et Petrus. Neque vero quis æstimet nomine pontificum, illis verbis : Convenimus quandoque apud pontifices nostros Deo plenos, solos apostolos Dionysium subnotasse : sed omnes episcopos, qui illic erant, Ubi aderant Jacobus et Petrus : cum ipsis scilicet seu inter ipsos, quandoquidem postea Hierotheum numerat inter pontifices, qui tamen non erat apostolus, sed episcopus Athenarum, ut Menologium Græcorum habet, et ex eo Usuardus, apud Molanum, 4 Octobr. : Illic ergo post contuitum placuit, ut pontifices omnes divinam bonitatem laudarent. Hierotheus autem omnes ibi doctores sacros, post ipsos theologos superavit. Si placuit ut omnes pontifices hymnos dicerent, et Hierotheus etiam dixit; profecto inter pontifices numeratur : quare nomen pontificum non positum solum est propter apostolos, quos tamen peculiari nomine theologos vocavit. Neque verum est quod card. Baronius notavit, illic quoque Timotheum adfuisse, cui opus suum Dionysius nuncupat, nam phrasis illa Convenimus quandoque, non complectitur utrumque, sed est modus loquendi familiaris Dionysio, quo toto libro utitur, propriam tantum personam denotans, ut verba præcedentia manifestant. Præterea et ipse ad idem sæpe nos exhortatus est, librumque ipsum ut supra modum quidquam excellens, remisisti (ad Timotheum loquitur) : quamobrem nos quoque ipsum his dumtaxat assignamus, etc. Nos autem qui nobis propinquiores sunt, pro ingenii nostri proportione divina trademus, etc.; et alia multa in hunc modum.

Illic mihi germanus testimonii Dionysiani sensus

videtur. Si quis autem propter doctorum auctoritatem qui de transitu Virginis id exponunt, eis acquiescere judicaverit, consequenter asseret B. Virginem ætatis suæ 73 annorum assumptam, novem aut decem annos post concilium apostolorum, Christi vero 58. Adhuc autem mihi difficile id videtur, quoniam anno 57, qui fuit Neronis secundus (teste Hieronymo lib. de Script. Eccl. in Paulo), Paulus pervenit vincitus Romam, ubi mansit biennio toto in suo conducto : Act. ult. Unde anno 58 non potuit Hierosolymis adesse. Præsertim vero quia postquam semel Romam venit, nunquam in Orientem reversus est, ut ipse de se prophetaverat Act. xx : Ecce ego scio, inquiens, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei. Petrus vero ut minimum rediit bis : semel anno 48 concilii, rursusque ea occasione, quam Dionysius hoc loco scribit. Sed de his satis.

2. Verenice, etc. Vulgo vocatur Veronica. Liquet ex actis S. Martialis, quæ apud Vincentium Belvacensem exstant in speculo hist. et apud S. Antonium 1 part. Histor. titul. 6, cap. 25, § 2, Veronicam mulierem cum conjuge Amatore S. Martialem Lemovicensium apostolum comitam fuisse in Galliam. Ejus verba sunt : Venit autem cum B. Petro apostolo Romam (scilicet Martialis) et per cum missus fuit in Galliam; habens in comitatu suo Amatorem, et conjugem ejus Veronicam, quæ familiaris, et præcordialis amica fuit Virginis Mariæ. Sanctus vero Amator in rupe quæ modo Amatoris dicitur, solitariam vitam egit, ibique obiit : Veronica autem S. Martialem prædicantem secuta est in territorio Burdegalensi, ibique consenuit. Sed vero Romæ diem extremum clausit, ut Dexter hoc loco asseverat. Vultus Domini quem sanguine proprio sudario Veronicæ impressit, servatur Romæ apud S. Petrum, ubi sæpius ipsum veneratus sum : alter vero (nam linteum duplicatum erat) servatur in Hispania in urbe Gienensi, vulgo Jaen, cum summa reverentia. Equilinus, lib. vi, cap. 151, refert ex Ambrosio, mulierem hæmorrhoidisam de qua Marcus v et Lucas viii, fuisse Martham. Verisimile autem id non videtur; non enim taceret Evangelista nomen ejus, si esset Martha. Celebrius est illud Eusebii, mulierem hæmorrhoidisam civem fuisse Cæsareæ Philippi, et in gratitudinem ac memoriam accepti a Christo beneficii, statuum ejus in viridario suo posuisse, ad ejus pedes ipsamque sibiriam ejus tangere videbatur : factumque esset ut herbæ quæ sub statuæ subortæ sibiriam Domini contingebant, ea potirentur virtute, ut hæmorrhoidisæ ad ipsarum contactum mederentur : cæterum hanc imaginem, Julianum apostatam sustulisse, ejusque loco substituisse suam : quam tamen ictu fulminis contractam fuisse idem Equilinus testatur. De vultu Christi Domini Romæ servato, deque ejus miraculis et antiquitate, et aliis ad eum pertinentibus, exstat liber ms. in archivo basilicæ S. Petri in Vaticano, ex quo Bzovius multa transtulit in tomum primum suæ historiæ Ecclesiasticæ, quæ tu consulas.

A. C. 50. — 1 Petrus, etc. De adventu Petri Apostoli in Hispanias convenit inter omnes qui res Hispanicas scripserunt : ita Ambrosius, Morales, lib. ix, cap. 14; Pineda, 11 part. Monarchiæ cap. 28, § 4; Marieta, de Sanctis Hispaniæ 1 part. lib. 1, cap. 13; Alphonsus Chacon, de Summis Pontif. in Petro; Romanus, lib. 1 Reipubl. Christ. cap. 5; Pujades, in Historia Cathalonix, lib. iv, cap. 9; et alii : et inter externos Onuphrius Panuinus, in Chronico Ecclesiast.; Lipomanus et Surius; Haræus et Lipelous, in Vita S. Petri; qui omnes id mutuuntur a Simeone

A. C. 50. tum Sexifirmi in Bœtica reliquit episcopum. Multis eum comitantibus, M. Marcello A.R. 801. Eugenio, Apollinari Ravennate (quem redeuntem ad Italiam consequitur Calocerus), Barnaba, Judaque. Hinc ad Africam et Ægyptum migrat.

BIVARII COMMENTARIUS.

Metaphraste, in relatione de peregrinationibus Petri et Pauli apostolorum, quam Surius habet tom. III. En verba illius manifesta: *Cum autem non diu mansisset apud Romanos, et sancto baptismo multos regenerasset, et ecclesiam constitueret, et Linum episcopum ordinasset, venit Tarraconum; in qua cum Epaphroditum ordinasset episcopum, venit Sirmium civitatem Hispaniæ; quo in loco cum Epænetum constitueret episcopum, devenit Carthaginem civitatem Africæ; in qua cum Crescentem ordinasset episcopum, venit in Ægyptum. Et cum Thebis, quæ septem habent portas, Rufum, Alexandriae autem Marcum evangelistam eorum episcopos ordinasset, etc.* Vide miram Metaphrastis cum Dextro consonantiam; nec mirum, cum id a Dextro, qui multos annos illum præcessit, potuerit Metaphrastes mutare, vel ambo ab eadem antiqua memoria, quæ tunc exstaret.

2. *Imagines*, etc. Ecclesiastica traditione receptum est, usum sacrarum imaginum in Ecclesia a sanctis Apostolis emanasse. Quæ de re abunde actum est in Synodo Nicæna, quæ fuit VII generalis; in cujus reverentiam Græci quotannis celebrant festum Dominica proxime sequenti die 11 octobr. ut apud Molanum in Uguardo ea die videre est. In actione ejus 5 admittitur historia imaginis Salvatoris missæ Abagario regi Edessæ a Christo Domino, quamquam epistole de ea re a Gelasio inter apocryphas rejiciantur. Caterum de eodem sacro vultu qui hodie in cœnobio sanctimonialium S. Sylvæstri de Urbe in magna veneratione est, simul cum capite S. Joannis Baptiste, celebrant quoque speciale festum Græci die 17 augusti. Consule de hoc Baronium in Notis ad 9 novembr. qui multa in ejus favorem congerit, et revocæ in mentem sacrum Christi vultum impressum in linteo Veronicæ, et imagines a D. Luca depictas, quæ summo cultu et reverentia hic Romæ asservantur, apud sanctam Mariam Majorem, et in basilicis de Populo et de Pace, et in Via Lata, et aliis: e quibus et ex officii supremi apostolatus dignitate liquet Petrum si quis alius Apostolus, induxisse imagines sacras ubicunque predicavit. Quod vero quas in Hispanias invexit ab Antiochia detulerit, facile deduci potest ex eo quod tunc temporis ab Antiochia veniebat, ubi (post concilium legalium Hierosolymis anno 49, vel 48 celebratum) a Paulo increpatus est, ut ipse refert ad Galat. II. Ejus rei perseverat Matrini testimonium non leve in sacra et miraculosa imagine B. Virginis vulgo nuncupata de *Atocha*, de cujus antiquitate multi existimant a tempore Apostolorum ibidem coli; quandoquidem ante 500 annos tempore S. Isidori Agricola: erat celebris; et cum inde certum sit, superasse vetustate Maurorum dominum in Hispania; et ex characteribus quibusdam ipsi affixis, constat apostolicam redolere ætatem. In tanta autem vetustate nulla nomenclaturæ suæ ratio conveniens assignari potest, nisi quod prius dicta sit de *Antiochia*, paulatimque vox illa atque tenens alterata, de *Atocha* nuncupata sit: atque ita a D. Petro illam accepimus ab Antiochia delatam. Quod enim dicta creditur quasi super illud apparuerit, vulgare est et parvi pendendum; illa enim nusquam legitur apparuisse alicubi, et nomen *Atocha* recentius est in Hispano idiomate quam quiverit imagini Gothicæ ut minimum Antiquitatis, nomen dare. Sunt qui asserant exstare D. Ildephonsi epistolam ubi ejus sacræ imaginis meminit: sic refert M. Ægidius Gonzalez Davila regius historiographus, in sua historia Matritensi, et consentit P. Morillo in hist. de Pilari.

3. *Epænetum*, etc. Affirmant ejus in Hispania episcopatum cum Metaphraste cæteri auctores supra

A citati: *Venit* (ait ille de D. Petro) *Sirmium Hispaniæ civitatem, quo in loco cum Epænetum episcopum constitueret*, etc. Nec quemquam moveat Dextrum, non Sirmium, sed Sexifirmum sedem Epæneti nuncupasse; nam utroque nomine gaudet urbs illa, et ipse Dexter vocat eam inferius Sirmium ad annum 100, dum agit de Maxima et Montano martyribus. Videri posset ea quam Ptolomæus in tabula Bœticæ vocat *Sex*, voce lorsa in detruncata in codice: et Villæ novæ est *Velez Malaga*, Floriano vero *Motril*. aliisque plus arridet olim exstitisse in monte Granatensi, altero ex Alpuxarris, dicto *Tregiliana*. Nec desunt qui patient dictam *Sexifirmum*, quasi Saxifirmum, seu saxum firmum, quod nunc Hispanice dicimus *Piedra frita* vel *Piedrahita*. De eodem Epæneto iterum incidet sermo inferius anno 65 quo occurbit in urbe sua.

4. *Multis eum*, etc. Disponamus iter Petri, quo Dexter, et Metaphrastes illustrentur, et unde quivis discipulorum in comitatum assumptus fuerit a Petro, et ubi quisque relictus facile constet. Petrus Romæ existens ab anno 44 usque ad 47 multos ad fidem perduxit, inter quos insignis fuit M. Marcellus, prius Sinonis Magi, postea D. Petri discipulus, ut ipse de se fatetur in epistola ad Neræum et Achilæum de obitu Petronillæ quæ apud Surius exstat tom. III, die 12 maii. Hic de nobilissimo senatorum sanguine Romæ natus, de domo et familia Neronis, a fidelibus eam ob causam dictus est *Eugenius*, quod sonat, *nobilitas*. Romæ quoque Petrus degens ordinavit episcopum Apollinarem discipulum suum, quem secum duxerat ab Antiochia, misitque eum Ravennam. Erat vero genere Antiochenus, ut ejus acta habent, quæ Mombritius recitat tom. I, et Surius tom. IV, et Equilinus lib. VI cap. 128. De ejus ordinatione emissionem agit martyrologium Rom., Bedæ, Uuardus, et Ado die 23 julii. *Cum autem non diu mansisset apud Romanos* (ait Metaphrastes, nimirum tres tantum, vel 4 annos), *et Linum episcopum ordinasset*, sibi scilicet suffraganeum, vel coepiscopum, ut eo absente Romæ Ecclesiæ provideret; anno 47 vel initio 48 Roma exiit versus Hierosolymam, comitibus M. Marcello Eugenio, Epaphrodito, Epæneto, Rufo, Crescente, et aliis. De Epæneto, et Rufo liquet Romæ degisse, nam Paulus salutat illos ad Romanos scribens cap. XVI, vocatque Epænetum, *Primitivum Asiæ discipulum*. His igitur comitibus, Petrus Ravennam transiens assumptus secum Apollinarem, et tandem pervenit Hierosolymam, ubi eo anno interfuit Assumptioni Virginis, et sequenti concilium celebravit de legalibus non observandis a conversis e gentilitate. Decretum vero concilii miserunt Apostoli Antiochiam per manus Judæ (qui cognominabatur Barnabas) et Silæ, quos Lucas Act. XV vocat *viros primos ex fratribus*. *Hi descendunt Antiochiam, et congregata multitudine, tradiderunt epistolam. Juda autem et ipsi cum essent prophætæ, verbo plurimo consolati sunt fratres*. Tunc Silas adhæsit Paulo; Judas vero abiit in Jerusalem, et adhæsit Petro. Rursus Petrus profectus est Antiochiam, ubi Paulus in faciem ei restitit; Barnabas dissentiens a Paulo, et assumpto secum Marco, navigavit Cyprum, ubi natus fuerat. *Paulus, electo Sila, perambulabat Syriam, et Ciliciam, præcipiens custodire præcepta apostolorum*; erat enim scripta epistola decretalis concilii, *his qui erant Antiochiæ et Syriæ, et Ciliciæ, fratribus conversis ex gentibus*. Hactenus ex Act. apostol. cap. XV, et ex Epistol. ad Galat. cap. II. Aliquod tempus fecisse credendus est Petrus Antiochiæ et Hierosolymis, visitans fideles; inde vero navigavit in Cyprum anno sequenti, scilicet 50 profecturus in Hispaniam: ibi adhæsit illi Barnabas cum Marco, et inde cum reliquis comitibus

A. C. 50. Manet in Hispania S. Quartus, qui obiit anno 76.

A. R. 801.

Lucius Seneca centurio, verus Christianus, Sintriæ occumbit.

Per hæc tempora sanctus Athanasius primus episcopus Cæsaraugustanus, Græcus na-

BIVARIUM COMMENTARIUS.

M. Marcello, Apollinari, et Juda navigavit in Hispaniam: Romam, ut credo, obiter visitans; solvitque Tarracone, ubi Epaphroditum constituit episcopum, teste Metaphraste; quamquam nonnulli pro Tarracone legant Tarracinam, quæ Italiæ civitas est. Cæterum Petrus Galesinus vir quidem eruditissimus, et Italus in notis ad 12 kalend. februar. sui Martyrologii, ita legit in Metaphraste ut affirmet Tarraconam, non Tarracinam in eo haberi; atque ejus urbis Tarraconensis in Hispania constitutum fuisse ab Apostolo episcopum Epaphroditum. Quæ sane lectio vehementer arridet, quia ibi narrat auctor lecti Petri Roma in Hispaniam; *Et cum Romam, ait, reliquisset, et Lituum episcopum in ea ordinasset, venit Tarraconam, in qua cum Epaphroditum ordinasset episcopum, venit Syrmium civitatem Hispaniæ*, etc. Certe Tarracina non est in itinere Hispaniæ, sed ad oppositam Romæ plagam orientalem. Accidit quod Tarracinæ non reperitur Epaphroditii memoria, ut cogamur cum episcopum illius civitatis existisse. Possumus etiã facile hac lectione conciliare cum Metaphraste Dorotheum, qui in Synopsi eum refert Adera episcopum; fuit vero Adera seu Adela, urbs juxta Tarraconam sita in Illecaonibus, ut apud Ptolomæum videre est. Illic Torquatium, Secundum, Cæcilium, et reliquos, quos ipse Romæ ordinaverat episcopos, eidem occurrisse, eumque comitatus per Hispaniam satis verisimile videtur (tunc Calocerus sancti Jacobi discipulus Apollinari adhæsit, cum quo postmodum Ravennæ vixit, ut apud Equinum videre est lib. vi capit. 128 illis verbis: *Interim Calocerus presbyter Ravennatem Ecclesiam gubernavit*), aliquisque episcopos et presbyteros de novo instituisse: non tamen constat qui fuerint; uno dempto Epaphrodito, quem Tarracone, et altero Epæneto, quem Sirmii vel Sexifirmi episcopum constituit. Cum vero ab Hispania discederet navem conscendens, perrexit in Africam, ubi Carthaginensibus Crescentem episcopum constituit (teste Metaphraste), de quo ex epistola II ad Timoth. IV habetur, quod cum Paulus Romæ in vinculis detineretur, *Crescens Roma in Galatiam abierat*, anno 58, quo loco in Galliam legendum contendunt Epiphanius hæresi 51, Theodoretus in eum Pauli locum, et ex Romano martyrologio die 27 junii, et 29 decembr. certum At Viennensem Galliæ Ecclesiam ipsum fundasse. Utrouque prædicasse contendit Baronius in Notis ad 24 junii, et ita asseritur in text. martyrolog. Roman. ea die, et apud Usuardum. Opportuit tamen prius successorem sibi apud Carthaginem constituere, ubi primus a Divo Petro datus fuerat episcopus. Ab Africa profectus est Petrus in Ægyptum: ibi Thebis Ægyptiis (nam sunt aliæ in Asia juxta Corinthum) Rufum dedit episcopum, qui postmodum ad Hispanias accedens Dertosæ seu Tortosæ pontifex sedit, ut infra ad annum Christi 100 et 112 dicemus: ac denuo Alexandriæ Marcum ordinavit antistitem. Quo tandem peracto itinere navim ascendens Romam reversus est, et Barnabas Mediolanensem fundavit Ecclesiam ut Baron. affirmat ad an. 54.

5. *Manet in Hispania*, etc. De sancto Quarto agunt martyrologia die 3 Novemb. Romanum, Bedæ, Usuardi, et Adonis, et Equinus lib. x, cap. 16, et lib. vi, c. 100. Sed inter cæteros Petrus Galesinus ad eandem diem consonat Dextro, inquires: *Natalis S. Quarti, qui fuit unus ex 72 discipulis, Berythi episcopus; inde in Hispaniam profectus Christianæ religionis disciplinam post apostolum Jacobum Hispanis tradidit*. Hæc ille Dexter vero ad annum 105 iterum de S. Quarto agens hæc ait: *S. Quartus apostolorum Discipulus bis Hispaniam peragravit: semel post Jacobum, iterum relictus a Paulo: apud quem*

A sane erat Corinthi, cum scripsit epistolam ad Romanos, ubi ejus nomine illos salutavit; *salutat vos Quartus frater*. Cæterum cum epistola illa scripta fuerit a Paulo Corinthi circa annum Domini 54, plus minusve, dicendum est, sancrum Quartum ante illum annum ab Hispania discessisse in Orientem; Paulum forsan illic adducturum rogatum ab Hispaniis, magnas ejus accessus causas præbentibus: de quibus paulo ante Romanis dixerat: *Cum in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod a vobis deducatur illuc; id est, ut Theophylactus commentatur: Vosmet in aspecta quæ me urget necessitas, ut Hispanos conveniam, priores estis ad illos me demissuri, quia sic cogor ut faciam*. Perseveravit cum Paulo quousque misit illum in Hispanias, dum ipse Romæ detineretur in vinculis; nam in n. Romæ scripta ad Timoth. epistola capit. IV ait: *Lucas est mecum solus*. Inde enim fit ut Quartus tunc temporis absens esset. Verisimile autem est eum profectum in Hispaniam, ut fidelibus de retentione Pauli Romæ in vinculis rationem redderet: et quod vincula impedirent iter ad ipsos. (Item dicemus de S. Secundo ad annum 52.) Cuius vero Ecclesiæ episcopus fuerit, non convenit apud omnes. Hippolytus et Dorotheus, quos Equinus sequitur, eum Berythi episcopum faciunt: idque asserit Galesinus: qui tamen in Notis suis inquit alios contendere episcopum fuisse Nursiæ. Dextro vero, cui magis assentimur, fuit Berythi in Hispania episcopus, quod fuit oppidum in Bætonibus, alias dictum *Conciolum*, quod etiam in Bætonibus prope Salmantiam ponit Ptolomæus; Primo vocabatur *Berela*, et deinde Dextri ævo *Bætrius*, ab aliis *Bætrira*. Vide Dextrum anno 105.

6. *Lucius Seneca*, etc. Loco *Senticiæ* ut antea in codice legebatur, mutavi *Sentriæ*, Lusitaniæ oppidum; quod hodie *Sintra* nuncupatur: in ejus ecclesia S. Michaeli dicata, adhuc in lapide vetustissimo perseverat L. Senecæ epitaphium; quod non solum ipsi, sed etiam L. Æliano filio, et Casiæ Quintiliæ uxori commune est. Adducitur ab Ambrosio Morales lib. IX Histor. Hispan. capit. 9, dum agit de eventibus anni 55. Est vero hujusmodi:

L. ÆLIUS L. F. GAL. ÆLIANUS.

H. S. E.

L. ÆLIUS SEX. F. GAL. SENECA PATER.

H. S. E.

CASIA Q. F. QUINTILIA MATER.

H. S. E.

Id est: — *Lucius Ælius, Lucii filius, Galerius Ælianus, hic situs est; — Lucius Ælius, Sexti filius, Galerius Seneca pater, hic situs est; — Casia, Quinti filia, Quintilia mater, hic sita est*. — In quo summopere notandum, non superponi notas illas D. M. S. vel D. M. quæ denotant *Diis Manibus Sacrum*, vel *Diis Manibus*, qui a gentilibus Diis mortuorum credebantur; cum vero in omnibus gentiliū epitaphiis reperiantur, et in hoc omnino deficient, signum manifestum est, fuisse hominum christianorum, præsertim quia nulla alia nota gentiliū ibi est, et quod multis inscribatur lapidibus *Aug. Sacerdos*, vel aliquid hujusmodi.

7. *Per hæc tempora*. Egimus de S. Athanasio tum ad annum 35, comment. 2, tum ad 36, comment. item 2, tum etiam ad 42, comm. 2, quibus fere locis dictum est de S. Theodoro; tum ad 41. Galesinus, die 15 Maii, hæc inquit: *Ab illis item duobus Athanasio et Theodoro, qui ex Hispania numquam discesserant, in multas illius provinciæ partes, Christianæ religionis disciplina propagata est*. Quod autem hic dicitur de prædicatione S. Athanasii in tota Celtiberia et Car-

A. C. 52. tione, discipulus S. Jacobi, ex his quos in Hispania habuit, tota Celtiberia prædicat, A. R. 803. et se mirabilem ibi præstat. Ipseque et Theodorus tota Carpetania prædicantes, et docentes discurrunt.

Iscius Carteiæ prope fretum prædicat, totamque oram maris interni percurrit: et

BIVARII COMMENTARIUS.

petania, eleganter cecinit M. Maximus hoc epigrammate, quod una cum suo Chronico typis excusum est Cæsaraugustæ 1619.

Primus Athanasius nostra sit præsul in urbe (*Cæsaraugustanus*)

Angelicæque domus pastor honorificus.
Per Carpetanos jactat sacra semina tractus
Et Celtiberis prædicat in populis.
Macte animi pietate, senex, præsulque paterque,
Discipulis Jacobi es, pontificumque decus.
Ora pro populo commisso, splendide pastor,
Anchora qui fidei diceris, esto fave.

De Sancto vero Theodoro ejus socio cecinit sic :

Hispaniæ figunt paribus vestigia curis,
Divus Athanasius, tum Theodorus amans.
Presbyter iste fuit primus, docuitque libenter,
In Celtibero dogmata sacra solo.
Cumque quater decies complexset Cynthius orbem,
Cinctus fronde caput, sidera clarus adit.
Coarctos alterius Theodori, cui data cura est,
Custodire sui busta verenda patris.
Macte animo, Theodore sacer, servator ovilis
Cæsarii, fulgens religionis honor.
Ante Deum supplex pro nobis sedulus ora,
Qui, duce te, fidei carpsimus ambrosiam.

Quo loco M. Maximus duos distinguit Theodoros, alterum D. Jacobi discipulum, qui juxta corpus patris ac magistri sui sepultus jacet; alterum qui D. Athanasii fuit archipresbyter primus. Utrum autem et hic quoque S. Jacobi, an ipsius Athanasii fuerit discipulus, non satis constat; licet primum mihi probabile videatur. Illis verbis: *Cumque quater decies*, etc., innuere videtur obiisse hunc archipresbyterum ætatis suæ anno 40, nisi forsitan velit, ut post 40 annos ab ejus prædicatione ob quam *Hispaniæ figunt paribus vestigia curis*, D. Athanasius tum Theodorus amans, vitam quam morte commutaverit, quod magis probat. Juxta quam supputationem dicendum est, eum morti concessisse anno 76, nam ann. 30 cœpit Hispanica prædicatio. De anno autem, ac die mortis S. Athanasii hæc habet Maximus ad calcem sui epigrammatis: *Obiit prope Cæsaraugustam anno 89, colitur prima die Novembris*. Quod ad genus mortis quo obiit, attinet, Galesinus credidit esse confessorum ad 15 Maii in suo Martyrologio: nec mirum, cum sola M. Maximi auctoritate (cujus scripta nondum cum Galesinus scripsit comparuerant) martyrium ejus constet: is vero in quodam hymno de tribus primis episcopis Cæsaraugustanis, hæc canit inter alia :

Laudo te primum, Athanasi sacer,
Teque, præstanti Theodoro, cantu:
Non minus nostris, Epitacte præsul,
Dignus es odis.
Tertium et primum videt ipse Iberus
Fortiter passum, etc.

Nimirum Athanasium et Epitactum: ait vero vidisse utrumque fortiter passum Iberum flumen, quia prope Cæsaraugustam ad ejus ripam martyrio sublato sunt. Cæterum tametsi illic obierit, corpus tamen Compostellam translatum est a discipulis, sicut ipse primo testamento caverat, sepulcrum sibi eligens ex latere S. Apostoli. Ita asserunt Morales, lib. ix, Hist. Hisp. c. 7, et Marieta lib. i de Sanctis Hisp.; et quod majus his est, Leo III id prius docuerat in epist. de Translatione S. Jacobi: qua de re Breviarium Cordubense hæc ait: *Alii vero discipuli Athanasius et Theodorus (ut in B. Leonis epistola legitur) juxta Apostoli corpus, unus ad dexteram et alter ad*

lævam sepultus est. Cui concinunt Callist. II et Vincentius Belvacensis.

Quod ad loca prædicationis SS. Athanasii et Theodori pertinet, ex his quæ scribit Ptolomæus lib. ii Geographiæ tabula 2 Europæ, capit. 6, ostenditur, antiquam Celtiberiam non comprehendere totum Aragoniæ nostræ regnum, sed ab Ibero usque ad regnum Toletanum, cum parte Marchiæ, seu Mauchæ, et Alcarriæ: Carpetania vero id quod nunc *Castella nova* dicitur, seu Toletanum regnum, quæ terminatur ad Septentrionem Durii ripa, ab Occidente et Meridie montibus quos vocamus: *Puertos de Somosierra, de Guadarrama, Fuenfria, Palomera*: ab Oriente autem Celtiberiæ contermina est.

A. C. 52. — 1. *Iscius*, etc. Egerat anno 44 et 50 de prædicatione quorundam S. Jacobi discipulorum, videlicet Caloceri, Athanasii et Theodori, nunc et deinceps usque ad annum 60, designat loca in quibus Torquatus, Iscius, et socii prædicarunt, uno excepto S. Secundo, Abulensi episcopo; de quo nunc cum cæteris non meminit. Quid autem fuerit in causa, ipse non exprimit: mihi autem videtur in causa fuisse, quod his annis S. Secundus erat absens ab Hispania, utpote S. Paulo comes factus suarum peregrinationum: nam Act. 20, inter alios discipulos, qui Paulum comitantur tota Græcia, et usque Hierosolymas, ac Romam, recensetur *Secundus*. Hactenus autem nemo agnovit duos Secundos apostolorum discipulos, ut velit quis asseverare hunc ab alio diversum fuisse. Accedit quod tunc temporis erat quoque apud Paulum S. Quartus Hispaniæ episcopus, et verisimile est ut secum adducerent in Hispanias Apostolum. Vide quæ de Quarto diximus ad annum 50. De Secundo iterum agemus anno 100.

S. *Iscius*, dicitur a Dextro prædicasse Carteiæ prope fretum, et alteri Carteiæ, non procul Carthagine Spartariæ. Utrum legendum sit Cartheiæ vel Cartesiæ, vel Cartesæ, non multum curandum; in nominibus enim antiquis propriorum locorum non minima variatio facta est, temporis vetustate. Equilinus et Molanus et Breviarium Cordubense legunt *Carthesiam*. Romanum vero Martyrologium *Carteiæ*, Dextro consentiens die 15 Maii, quod nomen apud probatos auctores receptissimum est: Titum Livium, lib. xxviii et 43; Strabonem, lib. iii Geogr.; Plinium, lib. iii, cap. 1; Hieronymum, lib. i de Bello Hisp.; Dionem Cassium, lib. 45 rerum Rom.; Silium Italicum, libro Punicorum; Ptolomæum, lib. ii Geograph. cap. iv; quos recentiores secuti sunt: legunt vero cum aspiratione *Cartheiam*. Qui *Carthesiam* legunt, contendunt fuisse urbem sitam juxta Asturicam quæ nunc depopulata *Ventosa* dicitur. Ita Molanus et Cordubense Breviarium quos sequitur Mariana, lib. 4 Hist. cap. 2. Errant tamen tota Hispania, quia apud antiquos probatosque auctores in toto Asturicensi tractu non exstat urbs *Carthesia* dicta; præterquam quod D. Iscius et socii ejus in Bætica littorali prædicationis munus exercuerunt, ut jam ostendimus, et non in mediterraneis Hispaniæ provinciis. Adhæc tunc temporis insistebat conversioni ejus tractus S. Ephræm Asturicensis episcopus a D. Jacobo illi provinciæ designatus: ut non esset necessarium D. Iscium in urbe tam propinqua episcopum etiam constitutum fuisse.

Quare dubio procul sit, sedem S. Iscii in Bætica existitisse. Nunc vero adhuc lis est inter auctores de situ ejus Cartheiæ; nam Ptolomæus in tabula Bætica locat illam in Bastulis, juxta fretum Gaditanum; et Morales, in Antiquit., fol. 81, contendit

A. C. 52. Alone, et Carteia alteri in Mediterraneo mari, non procul Carthagine Spartaria A.R. 803 prædicat.

Templum Columnæ Cæsaraugustæ (ubi quidam credunt partem esse Dominicæ Columnæ), fideles et frequenter undique visitant, et cum maxima veneratione colunt.

Floret centurio Malacitanus, quem S. Jacobus ibi tingit.

S. Torquatus domo Romanus, P. Nonii Asprenatis filius, vir clarissimus, Acci, Malacæ, et usque ad fauces freti prædicasse dicitur.

Martialis Lemovicensium, Cadurchorum, et Tolosatium apostolus, Hispanias adiit, et prædicando fideles invisit.

54. S. Indalecius Urçi, Iliberri, Carthagine Spartaria, et Eliotrocæ prædicans, in illis partibus celeberrimus habetur. 805.

BIVARII COMMENTARIUS.

esse *Algeziram*: Mariana, lib. 1, cap. 2, vult ut sit *Tariffa*. Demum aliis placet ut sit quæ nunc *Cartaya* nuncupatur. Inter eos etiam qui Carteiam juxta fretum collocant est discrimen, nam quibusdam placet fuisse ex eo freti latere quo Mediterraneo mare incipit, id quod Ptolomæus amplectitur: aliis vero ex eo, quo Oceanus ipsi fretu conjungitur. *Urbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum a faucibus angustis panditur mare*, ait Livius sic citato, et lib. XLII, quibus locis agit de bellis navalibus apud Carteiam in ore faucium freti Gaditani inter Lælium Romanum, et Hannonem Carthaginensem habitis; quo etiam loci Cæsar et Pompeius in tremibus dimicare. Sane ut hæc aliquatenus in concordiam deduci queant, necessario cum Dextro dicendum est, non unam solum Carteiam in oris Bæticis olim fuisse, sed duas, alteram quam Titus Livius collocat ad oram Oceani a parte exteriori freti, ubi primum a faucibus angustis panditur Oceanus; et in hoc dissentimus a Ptolomæo; alteram quam modo *Cartayam* nuncupamus, non longe a Nova Carthagine. Priorem vocaverunt antiqui *Tartessum*, uti referunt Plinius lib. III cap. 1 (qui etiam locat eam in mari Atlantico, videlicet Oceano, *Ex Atlantico mari Carteia*, ait, *Tartessus a Græcis dicta*) et D. Hieronymus lib. II Commentariorum in Epist. ad Galatas, in præmio. Posteriorem vocamus *Cartaiam*; quæ non est in ipso maris littore, sed interius in terra a mari aliquantulum separata. Quare verborum Dextri sensus est, *S. Iscius Carteia prope fretum prædicat*, quæ urbs in Oceano sita est, ubi cum fretu Gaditano conjungitur, *iplanque oram maris interni percurrit* (sic vocat mare quod inter fauces freti est, et ita vocatur a Ptolomæo in tabula Bæticæ, dum de eo inquit, *Calpe mons et columna in interiori mari est*). Prædicavit etiam *Alone et Carteia alteri in Mediterraneo mari*, etc., id est, quæ ex parte Mediterranei sita est, tametsi non in littore, sed prope Carthaginem sita sit.

Sed ubi extiterit *Alone* seu *Alo*, nunc videndum. Ptolomæus locat illam non in Hispania Bætica, sed in Tarraconensi, in Contestanis populis, non valde procul a Carthagine nova, seu Spartaria, in sinu Ilicitano, id est, *Golfo de Helche*. Arnoldus Milius putat esse ipsam Ilicem (nunc *Helche*) et quod Pomponius Mela vocet eam Ilicem. Verba Melæ lib. II cap. 6 hæc sunt: *Sequens (sinus) Ilicitanus Alonem habet, et Lucentiam* (nunc *Lucena*) *unde ei nomen Ilicem*. Certe cum ab Ilice urbe absteat, et ei sinui inde nomen Ilicem accidisse dicat, nomen hoc ab *Alone* videtur ortum, auctore Mela. Mihi probatur textus sic omnino legendus, *Sinus Ilicitanus Alonem habet, et Lucentiam, et unde ei nomen Ilicem*. Id est, habet etiam Ilicem, unde ei nomen scilicet Ilicitanus: nam cum *Ilicem* sit in casu accusativo, deducto a recto *Ilici*, aliter secundum grammaticæ regulas legi non licet: neque vero sinus *Ilicem* usquam, sed *Ilicitanus*, vocatus reperitur. Morales in Antiquitatibus Hispan. fol. 7, Tarapha de Regibus Hisp. et Michael Villanova super Ptolomæum, volunt, ut sit

Helche, vel *Alicante*. Nihilominus cum *Alone* et *Ilici* diversæ urbes fuerint, omnino dici oportet ut *Ilici* sit *Helche*, *Alone* vero sit *Alicante* (ut ex ipsis nominibus satis apparet), atque D. Iscium in *Alicante* quoque jecisse prædicationis Evangelicæ semina.

2. *Templum Columnæ*. Non affirmat illic fuisse partem Dominicæ Columnæ, sed quosdam (id est, vulgo) ita existimasse. Egidius de Columnæ templo ad annum Christi 57 com. 2 et 3.

3. *Floret Centurio*, etc. Vide quæ de ipso latissime diximus anno Domini 34, comment. 3, 6 et 8. Erat hic ipse Caius Oppius, ut ad annum 70 dicemus com. 2.

4. *Sanctus Torquatus*, etc. Romanum quidem fuisse et nobilissimum, nomen ipsum Torquati satis docet. De P. Nonii Asprenatis patris ejus consulatu cum M. Aquilio Juliano, anno Domini 40, scribit Dio Cassius lib. LIX, Cassiodorus et Baronius, et de L. Nonio Asprenate (ut credo filio P. Nonii; et fratre S. Torquati) quia anno 96 iniiit consulatum cum Arricinio Clemente, agunt Fastæ Consularia Onuphrii. Prædicavit autem S. Torquatus Acci, id est, *Guadix*, et Malacæ nunc *Malaga*: et usque ad fauces freti de *Gibraltar*. Quod Acci sit *Guadix* nemo dissentit; ponitur a Ptolomæo in Tabula Hispaniæ Tarraconensis, in populis Bastetanis, seu Bassetanis. Ibi quoque episcopus datus fuit. Irrepsit proinde mendum præli in Breviario veteri Cordubensi, apud Alderetem lib. II Antiq. cap. 12, dum ait, *Torquatus apud Gaditanos quos tunc Accios vocabant*: debet enim scribi *apud Guadixanos*, non *Gaditanos*. Iterum inferius anno 66 agemus de S. Torquato.

5. *S. Martialis*, etc. De eo Martyrologium Rom. 30 Junii, ubi Baronius, non solum Lemovicensis sedis auctorem, sed etiam aliarum fuisse refert. Cum autem episcopus ipsius non longe esset ab Hispania, ut qui ultra Pyrenæos degeret, facile illi fuit ad ipsam accedere. Fuit sane eo temporis usu receptissimum inter primitivos Ecclesiæ fideles, se invicem invisere, ut de rebus ad Evangelii prædicationem pertinentibus alius alium consuleret, quandoquidem multas occurrere necesse erat difficultates, quæ consultatione indigerent, et ussese mutua colloctione ad oppetiendam pro Christo mortem animarent. Idem quoque Baronius in *Annal.* ad annum Domini 74 asserit S. Martialem instituisse Lemovicenses, Tolosanos, Burdegalenses, Cadurcenses, et Aquitanos populos. Vide de his epistolæ ipsius in *Bibl. vet. Patr.*

A. C. 54. — 1. S. *Indalecius*, etc. *Urçi*, urbs fuit in Bastetanis olim non parva, apud Ptolomæum, in tabula Tarraconensi. Michael Villanova contendit etiam dictam *Aquilam*. Modo dicitur *Vera*, juxta Carthaginem novam, et Muxacram. Ita Ambrosius Morales lib. VIII, c. 50, et lib. X cap. 32, quamquam hic auctor confundat *Urçi*, et *Vergi*, quæ tamen diversæ civitates sunt, ut videre est apud Ptolomæum: *Urçi* siquidem est in sinu Ilicitano juxta *Lucenam* et *Guadix*; *Vergi* autem in sinu Vergitano, qui ab ea nomen accepit, et nunc *Vera* dicitur: et inter

A. C. 54. Quem Clarus [Seu Clerus] diaconus comitatur, qui diaconus cum multis clericis, prope A. R. 805 Carthaginem Spartariam, non procul a portu civitatis in mare crudeliter detru-
duntur.

Euphrasius Iiturgi, non procul Carthagine Spartaria, populis qui dicuntur Contestani, ad urbem Assotum, totoque agro Carthaginensi prædicans ferventer discurrit.

BIVARII COMMENTARIUS.

utramque situm est Caridemi promontorium, seu *A Cabo de gatas*. Unde in Martyrologio Rom. Indalecius Urci, Tesiphon vero Vergi episcopi sediisse dicuntur.

Iliberri, seu Iliberi, ut alii vocant, vel Eliberi sita fuit in saltu quem nunc dicimus (aliquantulum voce mutata) *Elbira*, vel *Sierra de Elbira*, duas distans leucas a Granata, quæ ejus loco successit. Sic Morales libr. ix, cap. 15 et lib x, cap. 52, Tarapha et Villanova; et de ea Ptolomæus in Turdulis Bæticæ. In quodam librorum, recens repertorum apud montem Sanctum Granatensem, scriptum est, D. Jacobum cum ageret juxta Iliberrim, in quodam specu, docuit e aliquamdiu discipulos ibi suos, et ea de causa locum illum Ilipulitanum montem prius dictum ab Ilipe magna, oppido non ignobili, prope sita, vocasse *Garnatam*, quod sonat *specum doctrinæ*, nam Hebraice *Garah* significat evacuare, nudare; unde in Psalmo cxxxvi ubi nos legimus *Exinanit*, e in originali est *Gariu*, id est, vacuitas (spelunca vero vacuitas quædam est) et *Nataalem* est docere. Similiter in Arabico idiomate *Gar* est spelunca, et *nata* doctrina: nos exigua inducta voci corruptela, non *Garnata* sed *Granata* dicimus: multoque corruptius desumpsimus malum *Granatum* pro insigni regi Granatensi, quasi ab eo, et non potius à *Gar*, et *nata*, id est, spelunca doctrinæ dicta sit: quod docte notavit Bernardus Alderete, in suis Antiquitat. lib. ii, cap. 24. Concinitque dictis Rasis Arabs, dum lib. iii Hisp. destructionis cap. 13 agens de Granata dicit (juxta Hispanicam veterem ejus libri translationem). *El Castillo de Granada, que llaman Villa de Judios, es la mas antigua Villa, que en termino de Elthera ha, e poblaron la los Judios*; videlicet discipuli S. Jacobi, et Christiani antiqui, quos olim Judæos itidem appellari solitos, egregie Baronius demonstrat tomo I Annalium, et apertis docuerat verbis Dion Cassius lib. xxxvii rerum Rom. anno 691, dicens: *Judæi appellantur quin et alii homines* (egerat prius de veris Judæis) *qui secundum eorum statuta vivunt; quamquam alienigenæ. Est id genus hominum apud Romanos etiam; atque tametsi sepe numero imminutus fuerit* (innumeris per martyrium de medio sublatis) *ita tamen auctum est, ut legum potestatem vicerit*. Primus ejus urbis episcopus fuit Cæcilius, de quo jam dicam. Alia ejusdem nominis urbs fuit etiam in Hispania, sed longe ab ea distans, utpote sita in Indegetibus, ad radices Pyrenæorum, et oram Mediterraneæ maris, hodieque novæ Eliberis redolet, dum vocatur *Colibre*, quæ prius Eliberis, et deinde Caucoliberis dicta fuit.

Carthago Spartaria, sic vocata a multitudine sparti, in ejus agro enati, ad differentiam non solum Carthaginis Africæ, sed etiam alterius urbis ejus nominis sitæ in Hispania inter Tarraconem et Ilerdam (seu Leridam) in populis Ileræonibus, cujus etiam meminit Ptolomæus, dum de ea agit, et vocabatur *Carthago vetus*: Spartaria autem fuit dicta *Carthago nova*, apud eundem Ptol. in Contestanis.

Eliocrotæ quoque dicitur S. Indalecius prædicasse. Fuit vero hæc urbs episcopalis sedes, tempore etiam Constantini Magni; nam in divisione diocæsum et assignatione omnium quæ in Hispania tunc temporis erant, sub quinque metropolitanis, *Eliocrota* Toletanæ sedi subjicitur: ut videre est apud Lucam Tudensæ, dum agit de rege Vambanæ, et Ambros. Moralem lib. x Hist. Hisp. cap. 52. In concilio Iliberritano subscripsit Successus episcopus de Eliocrota, et

Liberatus presbyter ipsius. De loco ubi sita fuit, nihil apud auctores inveni. Si licet autem conjecturis duci, crediderim fuisse *Valladolid*, vel in agro ipsius existisse, nam a Constantino in eo loco videtur collocari, nimirum non longe a Segobia et Palencia, sed quasi cum eis triangulum constituens. En Diocæses Toletanæ metropolis Constantiniano ordine positæ 1° Carthago nova, 2° Oretum, 3° Castulo, 4° Mentesa, 5° Acci, 6° Basta, 7° Vergi, 8° Ilici, 9° Valentia, 10° Sætabis, 11° Valeria, 12° Dianium, 13° Segobriga, 14° Ercabria, 15° Seguntia, 16° Uxama, 17° Segobia, 18° Palantia, 19° Eliocrota. Inter has Carthago ob suam dignitatem et merita primo loco posita est. Tres sequentes eodem ordine sitæ sunt in Oretanis, decem reliquæ ab Acci usque ad Ercabiam in Bætica eo fere ordine, quo positæ sunt: cæteræ in Castella veteri. Cum igitur Eliocrota assignetur, quasi confinis Segobiæ et Palentiæ, non videtur quo loci sita fuerit, nisi in agro Vallisolitano. Eo vel maxime quod *Valladolid*, dicta videtur a Valle Ælicia, sive *Valle Elii*, quæ est prima pars vocis Eliocrotæ, seu Eliocrotæ. His vero qui Vallisoleum credunt olim vocatum Pinciam, respondemus, multas alias civitates fuisse etiam binonias in Hispania; quare Ptolomæus qui posuit Pinciam, abstinuit ab Eliocrota: cum tamen alias nobilem urbem non siceret. Atque hæc sub conjectura dicta sint. Nam video Antoninum Pium Eliocrotam constituere xxv M. pass. a Carthagine in itinere quo Castulonem. Consule Vasæum in Chron. Hispan. cap. 20. Potuit nihilominus oppidum aliud ejusdem nominis illud esse.

2. *Quem Clarus*, etc. Irreperat in Dextro excuso, ut *Clarus*, et *Clerus* legeretur, quasi duo essent, et non potius unus et idem Clerus, quem alii Clarum vocant. De ejus martyrio agit Petrus Equilinus lib. xii, cap. 130 numero 34, quem ait passum 19 kal. Februarii, id est, 14 Januarii. Cæterum socium eum facit S. Euphrasii, non S. Indalecii: ait siquidem: *Euphrasius episcopus, et Clerus diaconus 19 kal. Febr. passi sunt*. Nihilominus cum Euphrasius quoque toto agro Carthaginensi prædicaverit, utriusque socius potuit esse, et cum Euphrasio demum martyrium subire. De quo jam dicam.

3. *Euphrasius*, etc. Sedes specialis ipsius fuit Iiturgi urbis præclara, cujus ruina adhuc videtur super *Andujar* ad unam leucam in confluenti Bætis, seu Guadalquivir, vocaturque nunc *Andujar el viejo*: nam ejus loco successit *Andujar el nuevo*. Ita Ambrosius de Morales in suis Antiquit. verbo *Iiturgi* fol. 57, idque probat egregie ex Plinio: idem habet lib. vi, c. 4. Quare fallitur Carolus Clusius citatus ab Hortelio, dum vult, quod Iiturgi sit *Aldeedel Rio*. Et quod Ptolomæus illam vocaverit *Iurgi in Turdulis*, quandoquidem Iiturgi non fuit nisi in Contestanis, ubi et Carthagena est, ut etiam ex Plutarcho deducimus in vita Scipionis. Erravit etiam Villanova, volens, ut sit *Lora*, et quod eam vocarit Plinius *Forum Julium*. Terminus prædicationis S. Euphrasii notatur ab Iiturgi usque ad *Assotum* quam Ptolomæus et Plinius vocant *Asso*. Erat super Contestanos, in Bastetanis populis, apud Ptolomæum; ut inferius notat Dexter anno Domini 100, suo tempore paulo corruptiori vocabulo, coeperat nuncupari *Erotus*. Occisus fuit S. Euphrasius 14 Januarii, qua die agit de eo Usuardus, et Rom. Martyrologium: sed irrepsit in Romano mendum, dum ponitur occisus in Africa; cum tamen Usuardus et Equilinus abstinerint ab urbe, et provincia sui martyrii: e

A. C. 54. Cæcilius Iliberri et circumquaque prædicat, et mirabilem se præbet: doctrinaque populo A. R. 808
 los sibi commissos in timore Dei ac fide promovet.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

recte, nam ille Euphrasius, de quo agitur die illo, A
 habuit socium Clerum diaconum, ut apud Equili-
 num videre est (et jam diximus), hic autem fuit disci-
 pulus S. Jacobi, occisus in Hispania. Ejus reli-
 quias in clade illa memorabili Hispania a Mauris
 Illata, Christiani in Gallæciam asportaverunt anno
 Domini 714, ad locum Valdeomao nuncupatum, ubi
 nunc est prioratus cœnobii S. Juliani de Samos
 ordinis S. P. Benedicti. Lapidum superposito sepul-
 cro S. Euphrasii insculpta sunt, baculus, mitra, co-
 rona, et palma, quorum duo priora signa sunt dig-
 nitalis, posteriora vero martyrii. Caput reverenter
 asservatur in monasterio. Cæterum anno 1596, jussu
 Philippi II Regis Catholici, apertum est B. viri se-
 pulcrum die 15 Maii, et regi donata pars quedam
 sanctarum exuviarum pro monasterio S. Laurentii
 in Excursiali, et pars urbi Andujar, quæ sui Apostoli
 reliquias expetebat: Quare lapidi ea de re appo-
 situm est in testimonium posteris: *In hoc sacro tu-
 mulo diva continentur Euphrasii ossa: quorum pars
 eruta jussu regio, humilique precatu Philippi II, viii* B
*kal. junii ann. 1596, mire fragrans indubitata de se
 posteris reliquit fidem.*

4. Cæcilius, etc. Hunc primum fuisse Iliberita-
 num episcopum profitentur omnia Martyrologia,
 et quotquot de septem discipulis S. Jacobi disse-
 runt. Inventi nuper sunt sub nomine S. Cæcili
 episcopi, ac S. Jacobi discipuli, libri non pauci in
 sancto Granatensi monte, characteribus, in laminis
 plumbeis exarati, de quorum numero sunt: *De
 excellentiis, et miraculis Christi Domini, ac Matris
 ejus, ac Incarnatione Verbi usque Ascensionem li-
 ber 1; De Summa providentia, misericordia, et justitia,
 quas Deus in opere Incarnationis exercuit, libri 2;
 De natura angelica liber 1; De pœna, et gloria
 liber 1; De vita, peregrinatione, et miraculis S. Ja-
 cobi lib. 1.* Quibus adde miraculosa plane commen-
 taria ab eodem elaborata super divi Joannis prophe-
 tias, quæ in sublimi parte inhabitabilis turris Tur-
 pianæ inventa anno 1595, non quidem Hebraica C
 lingua, Græca, aut Latina, sed Hispana vulgari, qua
 nunc post tot tantamque vocum variationem uti-
 mur. Ne quis autem existimet imposturam nebu-
 lonis alicujus fuisse, ab apostolico judice episcopo
 Granatensi informatio in forma juris accepta fuit, in
 qua prudentes ac litterati viri juramento assevera-
 runt, visis loco seu turri in qua commentaria hæc
 inventa fuere, et characterum ac tabularum vetus-
 tate quibus exarata sunt; antiquissimam proculdu-
 bio scripturam esse; et ut minimum per multa cente-
 naria annorum superare perfectionem, puritatem, et
 politiam linguæ in qua scripta sunt, nimirum ejus
 qua nunc quando reperta sunt, Hispani utimur.
 Scripsit itaque D. Cæcilius lingua, quæ adhuc non
 exstabat. Quod enim quidam excogitarunt, videri eo
 tempore hanc ipsam linguam in usu fuisse apud
 Hispanos, absque fundamento asseritur; namque
 ex privilegiis regum et historiis antiquis, ac legibus
 Hispanis præcis temporibus latis, constat, quo magis
 a nobis distat aliqua Hispana scriptura, eo magis
 durum et obscurum fuisse idioma nostrum, et
 minus purum; quo fiet ut vulgare quod tempore
 S. Cæcili erat Hispanis in usu, multo plus distaret
 ab eo quo utimur in præsentem; quam illud quod
 ante 200 vel 500 annos vulgare erat; eo præsertim,
 quod experientia teste, continua, ac nova vocum
 mutatione idioma ipsum alteratum semper sit. Addu-
 cimus admirationis et exempli gratia verba aliqua ip-
 sius. Et quidem textum prophetiæ D. Joannis partim
 prosa, partim diversorum metris generum interpre-
 tatus est, incipiens hoc heroico: *La edad de la
 luz y acomenzada.* In præfatione sic ait: *Luego tra-*

*duje en lenguaje comun Espanol, y no por esto cor-
 rumpimos el phrasis, ni el modo secreto, asi el He-
 breo, como el Griego, en el qual esta escrito, y no
 comprendera su verdadero sentido, ycomento de ella,
 hecho por los siervos de Dios, sino quien el fuere ser-
 vido, y en el tiempo determinado y no antes, para que
 los principes sean avisados.* Inferius agens de Evan-
 gelii doctrina subdit, *Que nos pertenece por la mise-
 ricordia de Dios; et tandem subscribit ita, Cæcilio
 obispo de Granada.*

Quid igitur dicendum? Sane in eo ad litteram
 adimpletam Christi Domini promissionem, apud
 Marcum ultimo capite, de his qui in ipsum credide-
 rint: *linguis loquentur novis.* Ubi non solum promit-
 tit locuturos linguis, quas antea non noverant, sed
 linguis etiam novis. Quæ autem est lingua nova, nisi
 quæ hactenus non erat? nam quæ jam apud aliquos
 erat in usu, nova nuncupari nequit. An autem aliis
 præter Cæcilium novis locutus fuerit linguis, nihil
 non constat, nec videtur necessarium ad veritatem
 promissionis; sicut illud quod Christus dixit disci-
 pulis, *Math. ix: Si huic monti dixeritis: Tolle, et
 jacta te in mare, fiet; et de quo Paulus I Cor. xiii,
 dixit: Si habuero omnem fidem ita ut montes transfr-
 ram; in uno Thaumaturgo adimpletum legimus. Sane
 qui in actis apostolorum accipiebant Spiritum sanc-
 tum Act. x, non dicuntur locuti linguis novis, sed
 linguis dumtaxat: *Et erant loquentes linguis, et magni-
 ficantes Deum.* Et apostoli in die Pentecostes so-
 lum dicuntur locuti linguis audientium: *Audiimus
 eos loquentes nostris linguis magnalia Dei (Act. ii).*
 Quinimmo Paulus in diffusa admodum disputatione,
 quam cum Corinthiis habuit (I *Corinth. xii, xiii, xiv*)
 de dono linguarum, nunquam meminit novarum lin-
 guarum. Nisi forsitan quis extenderit illud Pauli
 cap. xiv: *Qui loquitur lingua, non hominibus loqui-
 tur, sed Deo, ad novas linguas; quod tamen non vi-
 detur necessarium ad textum expositionem. Ut ut
 sit de reliquis, de S. Cæcilio id nobis liquet: et
 quod ut minimum Hispana lingua prophetatus fuit,
 multo antequam composita esset Hispanorum pla-
 cito, quod certe de aliis vulgaribus ostendi non po-
 terit.**

Adhuc tamen sunt qui objiciant contra ejusmodi
 Cæcilianam interpretationem prophetiæ D. Joannis:
 non potuisse fieri a D. Cæcilio; quandoquidem
 Apocalypsis, seu propheta Joanni Apostolo reve-
 lata fuit, et ab eo scripta anno 14 Domitiani Cæsaris,
 qui fuit Christi 97, ut ex D. Hieronymi testimonio
 probat card. Baronius eo anno: B. autem Cæcilius
 ante 40 annos martyrium subierat, anno scilicet 2
 Neronis, et Christi 57. Hæc quoque obstare minime
 possunt dictis. Ut enim omitam Epiphanium Sala-
 minæ, Aretham, et Andream Cappadociæ episcopos,
 et alios Græcorum non paucos, asseruisse, Joan-
 nem Apocalypsim scripisse anno 1 Neronis; nimi-
 rum ante mortem S. Cæcili, et apud Sixtum Sen-
 ens. lib. vii Bibl. S. videre est; et ut missum
 D
 faciam, prophetico Spiritui non esse difficilius do-
 cuisse futuram Apocalypsim D. Cæciliam, quam fu-
 turam linguam, et novum scribendi modum (quo
 locus detur commentationi Cæcilianæ ante scriptio-
 nem Apocalypsis, in quo nulla apparet difficultas,
 præsertim cum D. Cæcilius nemini discipulorum
 propheta, nec commentarios ostendisse constet,
 et Deo solum non hominibus tunc temporis, ut lo-
 quitur Paulus, loqueretur): ut hæc igitur omitam,
 quæ omnino objectum ratiocinium enervant, dubio
 procul esse debet prophetiam quam D. Cæcilius
 commentatus est, non esse D. Joannis Apocalypsim,
 sed longe aliam. In ea siquidem nonnulla de futuro
 Machometo, orbis exterminatore, et de Hispania

A. C. 54. Tesiphon in Bætica urbe Vergilia, Bastæ, Oscæ, in aliisque urbibus prima jecit religionis Christianæ fundamenta. A. R. 805

57. Horum S. Jacobi discipulorum, nonnulli sub Aloto, Neronis iudice, dum ad concilium 808.

BIVARIUM COMMENTARIUM.

sub ejus sectatoribus clade, leguntur, quæ quia de verbo ad verbum a D. Cæcilio e textu Hebraico in Hispanum idioma translata sunt, minus politam orationem reddunt. Prophetia. *A los seis siglos venidos de su Advenimiento, por peccados graves, que cometidos seran, tinieblas se labantarán en las Orientales partes, y por las Occidentales se estenderán por ministros furiosos, que en ellas seran criados: conque la luz de nuestro Sol se eclipsará, y el templo del Maestro y su Fe* (id est, S. Jacobi) *graves persecuciones padecerán.* Cui Commentarium adhibuit perpolitam phrasi Hispana in hæc verba: *Abreviado elano cerca de seis centos despues del Salvador, vendrá de los moradores Orientales un rey, endemoniado, propheta de los falsos, que por peccados, y culpas de las gentes, por permission del Señor altísimo poderoso.* (Et hæc quidem circa annum 644 quo Machometus in Hispaniam teste Isidoro in Chronico grassabatur, contigere.) Inferius de suis loquitur sic, qui tamen anno 714. Hispaniam depopulati sunt: *Senor earan muchos pueblos desde Oriente hasta el Poniente, y se acercarán a las ciudades maritimas de Espana; y escurerá a con sus tinieblas la luz de la santa Iglesia; y su alto alcazar padecerá de la mar desta persecucion, que alcanzaran y comprenderán muchas gentes, que seran abatidas, y arrojadas con menosprecios; donde estara el sufrimiento de los santos.* Vide quæ hac de re scripsit Bernardus de Alderete tanto viro digna lib. II, cap. 19. Quis autem non videat textum illum in Apocalypsi D. Joannis non exstare? Quando autem D. Joannes ejusmodi prophetiam scripserit; vel utrum alterius, S. Joannis fuerit, non liquet. Liqueat tamen non omnia apostolorum scripta superesse in authenticorum librorum indice; nam ut omittam omnes apostolos haud dubium discipulos absentes scriptis instruxisse suis, et nihilominus paucorum exstare epistolas; ut minimum epistolam se scripsisse Laodicensibus, ipse Paulus ad Colossenses scribens, testatur, cap. IV, et hæc deperit; vel recepta in Canone non est; quod dixerim propter eam, quam Sixtus Senensis affert. Præterquam quod si de prophetiis loquamur, certum est multa fuisse revelata sanctis apostolis de futuris Ecclesiæ cladibus; ut est illud II ad Timoth. IV: *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, etc.* Et alias quoque Apocalypses aliis fuisse revelatas testatur idem Paulus I Cor. XIV illis verbis: *Cum convenitis, unusquisque vestrum, psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet, linguam habet.* Quinimmo D. Isidorus in Officio Missæ S. Torquati, Cæcili, et sociorum eos vocat Vates nostros: *Diem hunc, dilectissimi fratres, ait, in quo memoria nostrorum Vatum excolitur, devotis mentibus excolamus.* Fatetur ergo quod aliqua nobis prædixerunt. Quæ autem illa sint, libri Montis sancti loquuntur. Age-mus de S. Cæcilio iterum inferius anno D. 87.

5. *Tesiphon*, etc. Martyrologia, ac scriptores communi calculo Tesiphontem assignant episcopum Vergi, solus Dexter Vergiliæ ascribit; quæ apud Ptolomæum videntur diversæ valde civitates. Nam Vergi apud omnes sita fuit in ora maris, quod ab eâ dictum est *Sinus Vergitanus*, qui a Vergi extenditur usque ad promontorium Scombrarium, *Cabo de Patos*, vulgo dictum; at vero Vergilia ponitur ab eo non parum a mari distans, in Bassetanis, in ipso limine Tarraconensis, et Bæticiæ Hispaniarum. Cæterum si quæ ab hoc auctore dicuntur ad unguem perpendiculariter, poterit in concordiam redigi cum cæteris scriptoribus. Non enim, ut putant, ponit Vergim diversam a Vergilia urbem, sed Abderam, quæ tametsi a multis credatur antiqua Vergis, est tamen omnino

A diversa ab ea. Quinimmo hodieque duo oppida in ora maris Bætici sita exstant, prope se invicem posita, et non longe ab Almeria, quorum alterum *Verza*, alterum *Adera*, nuncupatur. Vocavit igitur Ptolomæus *Vergiliam*, quam cæteri *Vergi* dixerunt, nisi quod situm ejus, quoad latitudinem non bene cognitum habuit; nam Vergilia significat urbem Vergi. Ut enim notavit Morales in suis *Antiq.* verbo *Iliturgi* fol. 56, *Vox Ili*, urbem significat, cujus rei argumento sunt tot civitates, quod ea voce insignitæ fuerunt in Hispania, Iliberri, Ilici, Iliturgi, Ili-pa, Iltipula, Ilcurris, Ilurbida, Ilerda, quæ a parte anteriori compositionem *Ili*, habent: aliæ autem a posteriori ut Bilbilis, Hispalis, Sacilis, Orcelis, Arcialis, et similes, e quorum numero puto esse *Vergiliam*, seu potius *Vergili* ut idem sit quod *Vergi-Ili*, id est, *Vergi* urbs. Argumento inquam sunt istæ civitates, quod *Ili* priscorum Hispanorum voce urbem significat; quia cum eis venit in communissimam compositionem: nec enim alio ducimur, cum existimamus vocem, *Briga*, prisca Hispaniæ lingua civitatem significare, nisi quia in plurimarum nomenclaturis urbium eam reperimus, quales sunt Augustabriga, Deobriga, Juliobriga, Talabriga, Cæto-briga, Lacobriga, etc. Quare cum Dexter ait, D. Tesiphontem prædicasse in Bæticiæ urbe Vergilia, idem denotat quod Martyrologia nomine Vergi. Hæc vero urbs non est Abdera, licet prope eam sit, sed *Verza*, cujus caput nunc est Almeria; quæ videtur in locum antiquæ Vergis substituta, quo nimirum Almerienses cives, dum succedunt in iuribus antiquæ nobilitatis Vergitanorum, induant quoque devotionem erga patronum suum Tesiphontem, eumque uti talem impense venerentur.

Debent itidem ei prima religionis ac fidei suæ fundamenta Basta, et Osca (nunc *Baza* et *Huescar*) in Bætico seu Granatensi regno constitutæ, et non longe inter se distantes, nobiles sane, et antiquæ urbes. Et quidem a Basta dicti sunt olim Bassetani populi, seu Bassetani a Bassa, ut alii legebant. Quod vetus Basta sit *Baza* recens, ostendit docte Ambrosius Morales lib. X *Hist. Hisp.* cap. 32. Circa situm Oscæ Bæticiæ fallitur Ptolomæus, dum eam ponit in Turditanis, ultra fretum Gaditanum, cum tamen sita sit citra Granatam, juxta Bazam. Est alia ejusdem nominis urbs in Aragonia, nunc *Huesca* dicta. Unde divi illi toto terrarum tractu martyres celeberrimi Laurentius et Vincentius orti fuerunt; sed Dexter nunc de Bætica loquitur, quæ est *Huescar*. In quodam libro eorum qui apud montem sanctum Granatensem inventi sunt, habetur, quod D. Tesiphon, et S. Cæcilius fuerunt fratres, ab Arabia oriundi, et quod Tesiphon auctorem conversionem vocatus sit *Abenathar*. Inventi sunt ibidem sub Tesiphontis nomine libri sequentes: *Fundamentum Ecclesiæ*, quinque plumbeis tabulis, Arabico idiomate exaratum, libri II; *de Essentia Dei* liber I; *de Pœnitentia S. Petri* liber I; *de Oratione S. Jacobi* liber I. Legitur quoque in lamina plumbea ejus epitaphii scripsisse *de Vita integritate, et miraculis sui Magistri, S. Jacobi*, librum alium.

A. C. 57. — *Horum S. Jacobi*. Hoc sane testimonio egregie comprobantur, ac stabiliuntur, quæ in plumbeis tabulis sacri montis Granatensis, nuper detectis scripta sunt, vicissimque ab eisdem robur accipit Dextri testimonium; ita ut alterum alterius veritatem non sinat in dubium venire. Etenim anno 1594 repertum est præsens Dextri Chronicon in Germania, et in Hispanias missum extractum ab Originali ms. et pervetusto codice bibl. Fuldensis cœnobii, et sequenti anno scilicet 1595 montis sancti

A. C. 57. Iliberri conveniunt, flammis exusti, spoliati suis, suorumque bonis omnibus, gen- A. R. 803.
rose morientes, pro Christi fide coronati sunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

Granatensis monumenta detecta sunt. Quo fiet ut A qui cum illo passi sunt. Quorum pulveres jacent in hujus sacri montis cavernis. In eorum memoriam veneretur. Quidquid in tabulis dicebatur, illico repertum fuit; et cum eis relatio D. Patritii, quæ ostendit insignem prophetiæ gradum, ad quem magister suus Cæcilius evectus fuerat; et quomodo obitum suum longe ante prædixerat; ubi inter alia: *Et me admonuit, ait, ut occulte haberem (librum suum), et in loco locarem, ut in potentiam Maurorum nunquam veniret, donec Deus velit illum manifestare. Et ego melius quam intellexi in hoc loco clausi, ubi jacet, Deum rogans, ut eum observet.* Hæc ab egregio eruditissimoque doctore Gregorio Lupi Maderæ, regio consiliario, in apologetico libro pro vera Sacri Montis antiquitate: et ab Antonio de Cianca in lib. 1 de Vita S. Secundi c. 16, et a reverendo Alderete lib. II Antiquit. a cap. 10 usque ad 25 mutuatus sum.

Sed videamus quid tabulæ plumbeæ dicant. Die 22 Martii anni prædicti 1595 reperta est tabella S. Iscii tenoris sequentis: Anno 2 Neronis imperii, Martii kalendis, passus fuit martyrium in hoc loco Ilipulitano, electus ad hunc effectum S. Iscius, apostoli Jacobi discipulus, cum suis discipulis Turillo, Panuntio, Maronio, Centulio, per medium ignem, in quo vivi combusti fuerunt; æternam vitam petentibus transivere: ut lapides in calcem conversi fuerint; quorum pulveres in hujus sacri montis cavernis jacent: qui (ut ratio postulat) in eorum memoriam venerentur. Hoc ipso Martii mense reperta fuerat alia tabula, æque plumbea, hæc continens verba: *Corpus ustum D. Mesitonis martyris. Passus est sub Neronis imperatoris potentatu: rursus 10 die Aprilis sequenti, et anni prædicti, hæc detecta est. Anno 2 Neronis imperii, kalendis Aprilis, martyrium in hoc loco Ilipulitano D. Tesiphon, dictus priusquam converteretur Abenathar, D. Jacobi apostoli discipulus; vir litteris et sanctitate præditus. Plumbi tabulis scriptis librum illum, Fundamentum Ecclesiæ appellatum. Et simul passi sunt sui discipuli D. Maximus, et Luparius, quorum pulveris et liber sunt cum pulveribus divorum martyrum in hujus sacri montis cavernis. In eorum memoriam veneretur. Die 22 Aprilis sequenti repertus est liber sub hoc titulo: Liber, Fundamentum Ecclesiæ, Salomonis characteribus scriptus. Et die 25 alter ejusdem auctoris, sub hac inscriptione: Liber de Essentia Dei, quem D. Tesiphon apostoli Jacobi discipulus, in sua naturali lingua Arabica, Salomonis characteribus scripsit; et alium, Fundamentum Ecclesiæ appellatum, qui in hujus sacri montis cavernis jacet. Deus a Nerone imper. hos duos liberet libros. Imposuit finem hic suis operibus, scribens miracula, et vitæ integritatem sui Magistri... vi in hujus sacri montis cavernis... est. Demum ultimo Aprilis die detecta est plumbi tabula Latinis (sed vetustissimis) litteris martyrium S. Cæcilius patefaciens, hujus tenoris: Anno 2 Neronis imperat. kal. Febr. passus est martyrium in hoc loco Ilipulitano D. Cæcilius, S. Jacobi discipulus, vir litteris, linguis, et sanctitate præditus: prophetias D. Joannis commentavit, quæ sunt positæ cum aliis reliquis in sublimi parte inhabitabilis turris Turpianæ; sicut dixerunt mihi sui discipuli D. Septentrius, et Patritius,*

Nunc vero conferamus Dextrum cum tabulis; in quibus mira est consonantia. Principio, testantur tabulæ martyrio affectos quosdam S. Jacobi discipulos in monte Ilipulitano: qui est juxta urbem Granatensem: Dexter vero occisos asserit, cum ad concilium Iliberrim convenirent: Iliberrim autem juxta Granatam esse, immo hanc illi successisse superius docuimus, ad annum 54. Rursus utriusque eos per ignem consummatos asseverant, idque pulcherrime disponente Deo, ut qui eos primum faculas Hispaniæ fecerat, per ignem consummarentur. Hoc enim honorario titulo nuncupantur a sancto Isidoro in Breviario Gothico, in cujus oratione 3 matutinali, festi horum sanctorum dicitur: *Hi sunt, Domine, septem faculæ hujus Hesperiae finibus inditæ, ad effugandam ejus terræ noctis infidelitatem, cælitus missæ.* Item annus 57 Christi Domini quo eos celestia intrasse regna docet Dexter, fuit secundus Neronis: siquidem anno Domini quinquagesimo quinto habenas ceperat imperil, ut inter alios videre est apud Ambrosium Morales lib. 1x Histor. c. 6; quare kalendis Aprilis, quibus horum discipulorum Apostoli ultimus D. Tesiphon, pro Christo combustus est, nondum Nero secundum imperii annum expleverat. Denique Dexter non ait omnes illos septem præcipuos D. Jacobi discipulos combustos fuisse, sed nonnullos, tabulæ autem assignant fuisse tres, scilicet Iscium, Cæcilium, et Tesiphontem: immo quæ ipsæ addunt de discipulis eorumdem, quod nimirum simul combusti sint DD. Maximus, Luparius, Mesiton, Septentrius, Patritius, Turillus, Panuntius, Maronius, et Centulius, silentio Dexter non involverat, non enim solum dixit de S. Jacobi discipulis, *spoliati suis bonis, coronati sunt*, sed addit, *suis, suorumque bonis omnibus.* Hoc est suorum discipulorum, qui et spoliati sunt cum magistris, et generose cum eis morientes pro Christi fide coronati.

Placet hic apponere inscriptionem quam templo tum novo, tum magnifico montis sancti Granatensis, Alderete composuit, quod totam ejus historiam complectatur.

BEATISSIMO APOSTOLO JACOBO TONITRUI FILIO HISPANIARUM TUTELARI.
QUI CHRISTI JESU DEI ET SERVATORIS NOSTRI, GENITRICISQUE EJUS VIRGINIS MARIE
JUSSU ET AUSPICIIIS,

FIDEI LUMEN UNIVERSÆ INTULIT HISPANIÆ; EAM SUO ILLUSTRAVIT FULGORE:

ILIPULITANUM HUNC SACRUM MONTEM DIES ALIQUOT INCOLUIT:

ATQUE IN EJUS SPECU IN EVANGELICÆ DOCTRINÆ CATHEDRAM, ET SPECULAM CONSTITUIT;

SANCTISSIMIS ETIAM EJUS DISCIPULIS ET SCRIBIS ARCANORUM CONSCIIIS CÆCILIO, TESIPHONTE, EX ARABIA FRATRIBUS,

AC ISCIO:

QUI INGENTI LABORE BÆTICOS POPULOS AB IMPIA SUPERSTITIONE EXPIARUNT:
PONTIFICIAS DEMUM INFULAS, SUBDITIS IGNIBUS (SED ÆTHEREIS MAGIS) FLAMMATI:

TRIUMPHALIBUS MARTYRII LAUREIS ORNARUNT:

HORUM ITEM ANTISTITUM DISCIPULIS INCLYTIS:

A. C. 60. Multi in Hispania prima persecutione Neronis, quæ hic ab anno 57 cœpit, Hispani, lli- A. R. 811:

BIVARII COMMENTARIUS.

PATRITIO, MESITONI,

SEPTENTRIO,

TURILLO, PANUNTIO, MARONIO, CENTULIO, MAXIMO ET LUPARIO :

QUI NERONIS IMPERATORIS ANNO II.

UNA CUM EORUM DOCTORIBUS, ARDENTIBUS INJECTI FORNACIBUS :

IN HIS CRYPTIS ILLUSTRÆ FIDEI DEDERE TESTIMONIUM.

SACROSANCTI, CANDIDISSIMIQUE OMNIUM CINERES, ANNOS AMPLIUS M. D.

HISCE CONDITI CAVERNIS LATUERUNT IGNOTI :

HOC TANDEM ÆVO DIVINITUS REPERTI :

ET CUM EIS ETIAM PLUMBEI LIBRI, PLUMBO, LAPIDIBUSQUE CLUSI :

NON INTEGRI MODO, SED RECENTISSIMA SPECIE, AD MIRACULUM, POST TOT SÆCULA :

ARABICE ANTIQUISSIMA MALECTO, SALOMONISQUE CHARACTERIBUS, POLITISSIME SCRIPTI,

MULTIS MAGNISQUE FIDEI NOSTRÆ MYSTERIIS REFERTI :

EORUM CHARACTEREM, MARTYRUM AGONES, TEMPUSQUE,

LAMINÆ ITIDEM PLUMBEÆ IN HIS CAVERNIS SIMUL INVENTÆ NOTANT,

OB HÆC ALIAQUE AUGUSTISSIMA ET DIVINISSIMA DONA, AD QUÆ MENS OBSTUPESCAT HUMANA :

SACERDOTUM TEMPLUM, ARAS, AC HUIUS SACRI MONTIS, ET SPELZÆ ORNAMENTA ;

PETRUS DE CASTRO QUINONES, ARCHIEPISCOPUS GRANATENSIS :

VOTIS MINORA, HIS QUIBUS MAJORA, ET AUGUSTORIA DEBENTUR :

AD LAUDEM TAMEN, HONOREM, JUSTAM VENERATIONEM, AC EORUM MEMORIAM,

PIETATE PLENUS SACRAT, DICATQUE.

ANNO DOMINI CID. IX. X.

Quo genere martyrii sublatis S. Jacobi discipuli?

Cum tres dumtaxat ex septem S. Jacobi discipulis ignis martyrium consummarint, quid de cæteris quatuor actum sit videamus. D. Torquatus, sedecim adhuc annos supervixit usque ad 66 Christi, quo martyr et ipse effectus est, ut ibidem dicemus. D. Secundus usque ad centesimum Domini annum vitam produxit : illic de eo dicturi sumus. De S. Euphrasii nece egimus anno 54, tametsi non constet manifeste de genere martyrii, quo sublatus est. Sed tamen cum Equilinus ibi citatus asserat simul cum eo passum fuisse S. Clarum diaconum, qui testimonio Dextri, in mare præcipitatus martyrii coronam acceperit, non longe a Spartaria Carthagine, consequens est, ut etiam Euphrasius in mare demersus sit. Ut ut sit, gladione anaqua vitam finierit, constat illum tandem sepultum Ilturgi (seu Andujar) inde ad vallem de Omao in Gallæcia translatum; ac tandem partem sacrorum pignorum suæ sedi Ilturgeni restitutam. Celebratur in Ecclesia Giennensi, nunc Jaen in cujus diocesi exstat Andujar, die 18 Maii, die nimirum translationis reliquiarum, nam natalis fuit 14 Januarii. Vide quæ de eo superius diximus. Sanctus Indalecius apud Almeriam sepultus jacuit, nobiliti prius martyrio honestatus; quousque anno 1084, agente Sanctio, hujus nominis I Aragonum rege, ejus sacrum corpus solemnî pompa translatum fuit in regium cœnobium sancti Joannis de Penna, feria v hebdomadæ pœnosæ, astantibus prædicto rege et ejus filio D. Petro Aragoniæ Infante, atque D. Sanctio abbate Pennensi : cujus gestæ rei historiam narrat Zurita I part. Annal. Arag. lib. 1, cap. 27. Sancta Burgensis metropolitana sedes festum diem agit 30 Aprilis in memoriam S. Indalecii : Ecclesia vero Almeriensis die 23 Martii : sed altera natalitii, altera translationis festum celebrare convincitur.

Olim sub titulo et officio Confessorum Pontificum celebrabantur, quandoquidem neque in Martyrologio Romano neque in Usuardi aut Adonis, seu Bedæ, neque apud divum Isidorum, aut Equilinum quidquam de eorumdem martyrio legebamus : postquam vero (volente Deo) sacræ nostrorum apostolorum reliquiæ apud montem Granatensem inventæ, et summi Pontificis auctoritate recognitæ sunt, tota deinceps Hispania velut martyres veneratur ac celebrat. Cujus rei testimonium præbet codex ille, qui quotannis Matrili ceditur, Ordo recitandi Officium divinum, titulo insignitus, ibi enim dum agitur de sanctis Ecclesiæ Compostellanæ, sic habetur : Maii

A 15 Torquati episcopi et sociorum martyrum, duplex. At in Ecclesia Guadixensi : Maii 15 Torquati episcopi et martyris duplex 1 clas. cum Octava. In Granatensi sic : Febr. 1 Cæcili episcopi martyris et patroni duplex, 1 classis. Et Martii 1 : Iscii episcopi et discipulorum ejus martyrum, duplex 2 classis. Et Aprilis 1 : Tesiphontis episcopi et discipulorum martyrum, duplex 2 class. In Ecclesia Burgensi, April. 30 : Indalecii episcopi et martyris, duplex. In Ecclesia Abulensi, Maii 2 : Secundi episcopi et martyris, 1 classis cum Octava. Denique in Ecclesia Giennensi, Maii 18 : Euphrasii episc. et martyris, duplex 1 clas. cum Octava. Cæterum de martyrio horum B. Jacobi discipulorum non solum Dexter et Granatenses tabulæ plumbæ testimonium reddidere, sed etiam multis ab hinc annis Gregorius VII Rom. Pontifex in epistola ad Alphonsum regem, Data 14 kal. Aprilis indictione 12, dicens : Septem episcopos ab urbe Roma ad instruendum Hispaniæ populos ab apostolis directos fuisse, qui destructa Idololatria, Christianitatem fundavere, et religionem plantavere, ordinem et officium in divinis cultibus ostendere, et sanguine suo Ecclesias dedicavere, etc. Recitat hæc quoque card. Baronius in notis ad diem 15 Maii Rom. Martyr.

A. C. 60. — 1. Multi, etc. Cœpisse Neronis persecutionem in Hispania ab anno 57 seu secunda ejus imperii abunde faciunt fidem quæ modo a nobis dicta sunt de martyrio SS. Cæcili, Thesiphontis, et Iscii, ac sociorum; sævisse autem non uno vel alio loco, aut urbe, sed tota Hispania, ejusque vi tantam martyrum stragem factam, tamque innumeram Christianorum multitudinem e medio martyrii sublata, ut crederetur religio tota ubique extincta, et funditus deleta, lapis ille, sive marmorea columna testatur, quæ Cluniæ Colonix (id est, *Corunna del Conde*) erecta fuit a Neronis ministris : adducitur vero ab Aldo Manutio in Ortographia, Ambrosio Morale lib. ix Hist. cap. 17, et Baronio ad annum Christi 69, et primum a Cyrillo Anconitano.

NERONI. CL. CÆS. Aug. Pont. Max.
OB. PROVINCIAM. LATRONIBUS. ET HIS. QUI.
NOVAM. GENERI. HUMANI. SUPERSTITIONEM.
INGULCAR. ant PURGATAM.

Cæterum non eam solam sub hac inscriptione tunc erectam credas, sed quamplures, nam Aldus idem auctor est, aliam quoque inter ruinas oppidi de *Maramexar* repertam. Est autem vero simile has omnes postmodum, cum catholica Ecclesia idololatriam suppressit, ac devicit, a christianis confractas et aliis aptatas usibus, ne tropæa contra Ecclesiam

A. C. 60. turgi, Iliberri, Tarracone, Cæsaraugustæ, in Lusitania, in Bætica, et Carpetania, A. R. 84 bonis aëis omnibus privati atrociter patiuntur.

BIVARII COMMENTARIUS.

erecta permanerent. Dei vero altissima providentia eventit ut nonnulla illarum tandem reperirentur, quatenus testes fierent beatissimorum illorum martyrum, qui fidem Christi sanguine suo in Hispania plantaverant, eosque tam inestimabili fuisse comprehensos numero, quod ab impiis creditum sit, omnimodis purgatam Christianis provinciam: id enim notat verbum illud, *Ob provinciam purgatam his, qui novam generi humano superstitionem inculcant.* Quo loci recte notavit cardinalis Baronius: *Considera ex his vehementissimam fuisse persecutionem Neronis, ut creditum fuerit Christianam religionem ab eo penitus extirpatam.* Et rursus: *Potes ex his quoque, lector probe, conicere, fuisse Hispaniarum Ecclesiam his temporibus florentissimam; dum tanquam ingens quoddam ab impiis æstimatum est, collatum a Nerone beneficium, quod Christianis eam provinciam expurgasset.*

Notat autem Dexter civitates, quæ majori numero martyrum abundarunt, utpote quæ numerosiores tunc temporis erant, atque ea propter plus in eis incauduerit persecutio. *Iliturgi* (sive *Andujar*) martyr occubuit Euphrasius, discipulus S. Jacobi, aut inibi damnatus ad necem est, et prope Carthaginem missus in mare. *Iliberri* autem tres illi insignes ejusdem apostoli discipuli, Cæcilius, Tesiphon, et Iscius, cum sociis superius a nobis enumeratis. *Cæsaraugustæ* itidem martyrio coronatus est S. Athanasius I ejus sedis, et cædis Deiparæ Virginis de Columna episcopus: incidit vero ejus martyrium in annum Christi 59, tertium nimirum ipsius persecutionis Neronianæ. Ita ex M. Maximo arripio, qui ad calcem epigrammatis in ejus laudem conscripti addit: *Obiit prope Cæsaraugustam anno 59. Colitur 1 Novembris.* Dicitur vero obiisse prope Cæsaraugustam, quia nimirum eductus ab urbe est, ut gladio feriretur. Martyrio vero sublatum idem Maximus fatetur in Sapphico hymno de primis tribus Cæsaraugustanis antistitibus, ubi hæc habet.

Laudo te primum, Athanasi sacer,
Teque præstanti Theodoro, cantu,
Non minus nostris, Epitacte præsul,
Dignus es odi.

Tertium et primum videt ipse Iberus
Fortiter passum; sed enim secundum,
Sacra per tractus Libyicos serentem
Clara Cyrenne.

Juxta Iberum fortiter passum ait, primum ex nominatis præsulibus, videlicet Athanasium, utpote occisum prope Cæsaraugustam. De Theodoro et Epitecto suis locis. De martyribus Tarraconæ passis tunc temporis, nihil est in speciali quod dicam, cum tamen dubium esse nequeat illic præcipue persecutoris sævitiam Christianorum sanguinem sitiisse, ac effudisse, utpote in urbe illustrissima, a qua major Hispaniæ pars Tarraconensis sumpserat nomenclaturam provinciæ; et ubi S. Agathodoros divini semina verbi jecerat. Idem de *Hispalensi* civitate dixerim, cui insigniter præerat S. Pius, et ipse quoque cum Agathodoro, unus ex primis S. Jacobi discipulis. Caterum si *Hispalensium* sub Nerone martyrum obliterata memoria est, non sic tamen illorum qui Italiæ non longe ab *Hispalis*, ejusdem Pii episcopi creduntur in religione prognati. Accepi horum illustrium martyrum historiam, ab ea quam Hieronymus Constantinopolitanus patriarcha, anno Domini 1580 e Græco in Latinum translata, de martyrio S. Photinæ, evangelicæ Samaritanæ, cum reliquiis ejusdem dono dedit oratori Rodulphi III imperatoris; a quo Adamus Dietristan imperatoris majordomus accipiens per manus D. Joannis de Borgia Philippi II Catho-

A lici regis apud prædictum Rodulphum oratoris dono misit serenissimæ imperatrici Mariæ, Matrini in Diacalcitatum virginum regio cœnobio degenti. In ea autem historia asseritur Samaritana, cujus Photina nomen erat, habuisse sorores quinque, nimirum Anatoliam, Photim, Photidem, Parascევem, et Cyriacam, filiosque duos, Josephum, qui eam in ministerio Evangelii comitabatur, et Victorem Neroni imprimis acceptum ob insignem ejus in re militari dexteritatem, quæ in bello contra Avaros in Scythia gesto maxime enituerat, et ob quam ab eodem imperatore in Hispaniam missus supremus, et generalis dux exercitus Italiæ designatus fuerat. Quæ vero miracula ab eodem Victore Italiæ edita sint, et quomodo Sebastianum Hispanum ducem ad fidem (cui novus Ananias alterum Saulum) pertraxerit cum magna civium multitudine his auctor enarrat verbis; quæ placuit ad verbum apponere, ob tantorum gestorum memoriam suscitandam, et in gratiam Dextri qui hoc loco de martyribus Hispalensibus sub Nerone scribit.

Quo tempore Nero Romanorum rex magnam in Christianos moverat persecutionem, S. Photina una cum Josepho filio suo, apud Carthaginem Africæ urbem prædicabat Evangelium Christi: et cum ea Victor filius major nati, qui strenuissime se gesserat in bello, quod Romani habuerant cum Avaris, Scytharum gente ferocissima. Accidit vero ut eo temporis mitteretur Victor a rege Italicam, munus supremi ducis exercitus obturus; cum onere inquirendi ac persequendi Christianos, quos illuc reperire contingeret. Factum est autem cum ibidem moraretur, ut ad ipsum dux alter accederet, cui Sebastianus nomen, diceretque ei: Non me laet, o dux, te esse Christianum, et cum matre, ac Josepho fratre Petri sectatorem; fac, queso, regis jussum ac voluntatem, ne forsam de vita pericliteris. Cui Victor dixit: Vehementer desidero super-cœlestis et immortalis regis voluntatem adimplere; quod vero mihi a Nerone injunctum est de Christianis persequendis, nec audire sine dolore queo. Sebastianus respondit: Consulo tibi velut amico charissimo, si enim hoc commodissimo tempore Christianos quæsieris, et ad quæstionem adductos interfeceris, cum insigniter regio fur ore, tum illorum divitiis frueris. Sed et in hoc consultum te esse velim, ut litteras ad matrem et fratrem tuos des, ne tam libere ac publice loquantur, suadentes enixe Græcos, suam antiquam religionem deserere: ne forte tu quoque cum illis crudelem ac ingloriam necem, quæ haud dubium vobis inferretur, patiaris. Quod si eu crudelitas vos delectat, secreto quidem, et non palam habere satius erit. Illis Victor occurrit: Ne me Deus permittat quidquam mali in Christianos machinari, nec divitias illorum auferre, nec matri aut fratri suadere, ne prædicent Christi virtutem et Divinitatem. Immo vero præco ego etiam ejusdem sum; in quo glorior non minus atque ipsi gloriantur. Dux dixit: Equidem ego consilium dedi rei quæ maxime tibi expedit, tu videris. Quo dicto subito visum amisit, et præ ingenti ardore ac dolore oculorum, cadens in terram obmutuit. Hi autem qui præsentibus aderant, portaverunt eum domum, ac super lectulum imposuerunt, ubi totis tribus diebus conticescens jacuit. Quibus transactis magnam emisit vocem inquam: Unus Deus Christianorum. Intrans vero Victor ad eum, ait: Unde tibi isthæc tam repentina mutatio? Vocat me Christus, inquit, dulcissime Victor. Quare sine mora catechizatus ad baptismum admittitur, cum quo pariter visum recuperat; ac pro tantis donis Deo grates agit. Quo viso miraculo, veriti ne tale aliquid ipsis accideret, si in sua incredulitate persisterent, Italicenses gentiles baptizati sunt.

Cum accepisset tandem Nero, quod Victor generalis exercitus Italiæ, et Sebastianus pariter ejusdem urbis

A. C. 60. Eodem tempore cum convenissent in Cherronensi urbe prope Valentiam in Hispania, A. R. 811. Concilii causa, sancti pontifices, discipuli quoque S. Jacobi apostoli, Basilii Carthaginis Spartariæ discipulus ejus primus, Eugenius Valentianus, Pius Hispalensis,

BIVARII COMMENTARIUS.

dux, doctrinam Petri et Pauli prædicabant; ad Christumque cunctos adducebant: quodque ejusdem generallis mater Photina cum Josepho filio ab antiqua et avita secta discedens eandem fidem seminabat apud Carthaginem, vehementi commotus ira, milites misit Italicam qui puniendos ad se perducerent, quascumque utriusque sexus Christianos reperire liceret. Tunc Dominus apparuit omnibus in unum congregatis, quo animæquiores ferent ad martyrium pro ejus amore subeundum: Et ait: Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis et ego reficiam vos: et nolite timere quia ego vobiscum sum; Nero autem victus cum suis peribit. Ad Victorem autem: Deinceps vocaberis Photinus (id est, illustris), quia multi a te illuminati in mei notitiam pervenerunt; et verbum tuum confortavit Sebastianum ad perseverandum martyrium; et beatus qui dimicaverit usque in finem. His dictis iterum in cœlum receptus est, revelavitque Photinæ quidquid ipsam perpeti oportebat.

Pergit auctor referre, qualiter Victor et socii Romanæ perducti a Nerone examinati sint de fide quam in Christum habebant; et quod mater ejus Photina cum filio Josepho, et quinque sororibus suis Anatolia, Photo, Photide, Paraseve, et Cyriaca, sponte ad martyrium pervolantes; conspectibus imperatoris se ingesserunt; omnesque gravissima, innumeraque tormenta alacri animo pertulerunt: primum quidem in carcerem terrerum trusi; inde in ardentem cliibanum totis tribus diebus missi, a quo indemnes extracti semel et iterum veneno potati fuere: plumbo etiam et resina in liquorem redacti in ore Photinæ, in auribusque cæterorum sine detrimento suscepti; sæpius bovinis nervis cæsi, pectinibus quoque ferreis, a capite in sublime suspensi, excarnificati, atque facibus ignotis ad martyrum latera applicati exusti: oculis demum erutis; iterum in carcerem venenosis animalibus scatentem reducti, quo tandem sine cibo ac medicamine miserabiliter interirent; sed cum illuc Christi luce ac visione perfunderentur, in pristinam sanitatem redacti, et oculorum beneficio restituti, ac miraculoso cibo tribus mensibus ac diebus totidem refocillati, rursus ad novum adducti certamen, denuo flagris sævissime laniati, ad ultimum pelle detracta, frustatim cæsi, et capite amputato illustrissimam martyrii palmam perciperunt; uno dempta Photina, quæ in veterem cisternam immissa, indeque detracta, flexis genibus impollutum Deo spiritum reddidit, 20 die Martii, qua cum a Latinis, tum a Græcis ejus memoria anniversaria celebritate colitur.

Atque hæc quidem de martyribus Italicis dixisse non peniteat, quorum nonnullos Italicæ peremptos, alios autem, id est, nobiliores Romæ passos qui dixerit, non aberrare a vero mihi videbitur; neque enim tota civitas Romam adduci facile posset; nec aliter fieri, quin multi illuc adducerentur a militibus, quibus Nero dederat (uti diximus) in mandatis, ut non solum Victorem, et Sebastianum ad se perducerent, sed quotquot Christi sectatores, sive viros, sive feminas, inibi reperire liceret.

Quod vero Dexter addit de persecutione Neroniana, non solum illis urbibus, Hispali, Iiturgi, Iliberri, Tarracone, et Cæsaraugustæ excanduisse, sed in Lusitania, Bætica, Carpentanaque provinciis, inde credendum est accidisse, quoniam videlicet ibi plures veritatis evangelicæ sectatores, ac proinde martyres plures, necesse erat reperiri, ubi plures quoque divini verbi præcones effulserunt: in Lusitania quidem SS. Petrus et Basilii Bracarenses pontifices, et S. Jacobi discipuli, et S. Epitatus Tudensis episcopus; in Bætica S. Pius Hispalensis, ac septem alii, Torquatus, Cæcilius, Tesiphon, et socii: in Carpe-

tania vero S. Elpidius Toletanus antistes, et S. Athanasius Cæsaraugustanus, cum sancto Theodoro, archipresbyter, de quibus ipse Dexter in superioribus egerat ad annum 50 dicens: *Tota Carpetania prædicantes et docentes discurrunt; quod in suo pro S. Athanasio epigrammate cecinit M. Maximus iniquiens:*

Per Carpentanos jactat sacra semina tractus.

Adde Carpetanorum gentem legationem pro apostolo Jacobo in Hispanias mittendo egisse apud Petrum, quo uno credibile esse innumeros in ea provincia Neronis tempestate exstitisse Christi cultores, quos persecutione probatos ac martyrii laurea redimitos triumphans cælorum Ecclesia ascivit sibi: denique columna illa Neroniana superius ablata in Carpetaniæ confinio Cluniae reperta quid aliud denotat, nisi quod illic tot Christiani occisi sunt, ut tametsi pene innumeri essent, provincia tamen illis purgata crederetur.

2. Eodem tempore, etc. Martyrologium Romanum ad diem 4 Martii, horum sanctorum episcoporum et martyrum memoriam celebrat in benedictione, sub his verbis: *Apud Chersonesum passio SS. episcoporum Basilii, Eugenii, Agathodori, Elpidii, Capitoni, Ephrem, Nestoris, et Arcadii.* Non tamen assignat loca sedium suarum, nec martyrii, nam quamvis apud Chersonesum passos prædicet, non inde satis martyrii locus manifestatur: Ptolomæus enim decem et septem Chersonesos assignat, tum in Sicilia, Sardinia, et Creta, tum in Peloponeso, et alibi sæpe; ut videas non solum Tauricam, et Cynbricam, et Thraciam sic dictas, sed quotquot pene ad insularum modum mari cinguntur terræ partes: Græcæ enim Chersonesus (sive Cherronesus, ut alii pronuntiant) Latine sonat *Peninsulam*, sive *Peninsulam*; quæ nimirum insula non est, quia non omnino mari cingitur, tametsi parum absit ut undecumque cingatur. Ab uno Dextro accipimus quibus præfuerint civitatibus, quo floruerint tempore, cujus magisterio sint edocti, denique qua in urbe martyrium subierint. Est vero Chersonesus prope Valentiam urbs illa, quam Latine Peninsulam nuncupant antiqui et moderni scriptores, et paulo corruptiore vocabulo, Hispanicè *Peniscola*. Invenio eam ab Strabone libr. iii Geogr. Chersonesum vocatam, sitamque supra Valentiam non longe ab antiqua Sagunto, vero situ nostræ Penniscolæ; Mariana libr. xii, cap. 17, utramque ejus cognoscit nomenclaturam; agens enim de victoriis Jacobi regis sic ait: *Plura alia eo tractu oppida et arces vitam tolerabant, quæ necessario regi ditionem fecerunt, imprimis Penniscola Ptolomæo Cherronesus.* Diceret potius Straboni, nam Ptolomæus ejus non meminit. Idem auctor libr. xx, cap. ultimo, Peninsulam dicit. De eodem Jacobo agebat Hieronymus Zurita libr. i Indicarum rerum ab Aragoniæ regibus gestarum, cum dixit: *Anno 1225 kalen. Octobr. rex hostilem regionem incurrens, Peniscolam Illegaonum oppidum obsidet: is situs est, ut scopulo impositum pene mari cinctum sit: e re vulgatum nomen invenit. A Græcis apparet ob eam causam etiam Cherronesum dictum.* Bernardinus Miedes episcopus de Albarracin in historia regis Jacobi perpetuo Peninsulam vocat, ut libr. v mille locis videre est. Marinæus Siculus libr. ii de Rebus Hisp. dum agit de Benedicto XIII qui ibi diem clausit extremum, *Hoc responso, inquit, dato, remos impellens, in Peninsulam, hoc est in insulam parvulam, quæ Peniscola dicitur, apud Valentiam se recepit.* Quo videas nullam relinqui de loco martyrii ansam dubitandi. Celebrant quoque festum eorundem Græci in Menologio, sed 7 die ejusdem mensis, non quarta ut Latini: e quibus

A. G. 60. Agathodorus Tarraconensis, Elpidius Toletanus, Ætherius Barcinonensis, Capito A. R. 811. Lucensis, Ephrem Asturigenis, Nestor Palentinus, Arcadius Juliobrigensis : sub eodem iudice bonis spoliati necati sunt. Augusto Tiberius, Tiberio Caius, Caio Claudius, Claudio Nero successit. Terræmotus Romæ vehemens et solis secuta defectio. Vivebat S. Luparia Bætica filia Galæciensis alterius Lupariæ. Regulus conversus in Gallæcia sancta agit in luco.

BIVARII COMMENTARIUS.

hæc verba Galestinus in suum Martyrologium transulit : vii Martii, *In Græcia sanctorum episcoporum martyrum Basilei, Ephraim, Charitonis, Eugenii, Ætherii, et cæterorum, qui in Chersoneso cruciati, sanguine denique perfuso, illustre fidei Christianæ testimonium dederunt.* Familiare est huic auctori, sanctis quos e Græcis mutuatur præmittere verbum *in Græcia*; putavit enim, quoties non assignatur locus, vel provincia in menologio, eo ipso in Græcia martyrium accidisse; attamen cum ipsum menologium id non asserit, perperam apponitur. Fit siquidem plerumque a Græcis festum sanctorum, quibus non assignant urbem; et hoc præsertim in sanctis illis contingit, qui majori intervallo ab ipsis Græcis distant. Quod unum (maxime præ oculis habendum pro hujus Chronici cognitione) in causa est, cur horum decem sanctorum antistitum sedes in menologio non assignentur, nec quæ illa Chersonesus sit, in qua martyrio sublatis sunt, specificetur. Etenim in his qui intra Græciam, vel in toto etiam Oriente floruerunt, semper exprimitur sedes, et necis locus, quia nimirum ab ipsis facile cognitus est; in his autem qui in longe positis regionibus occubuerunt pro fide, sæpissime locus subicitur; utpote quem ipsi minime cognitum haberent. Cum vero Hispania antiqui orbis finis, plus cæteris a Græcis distet; inde factum est, ut sanctorum Hispanorum festa in menologio sine certa urbe et regione collocata sint, cum tamen, si sancti illi ex Græcis essent, nullatenus id de illis reticerent. Inde vero accidit, ut Romanum martyrologium, cum de eisdem agit, urbes quoque et provincias illorum sileat, quia nimirum horum festa, et nomina a Græcorum menologio mutuavit, quod tamen ipsis caret. Cur autem in Hispania ubi sancti ipsi floruerunt, memoria eorundem interierit, in promptu ratio est: nemo enim nescit quas sæpe perpessa fuerit calamitates et eversiones, sed gratias Deo, quod tandem Dextro postliminio reduci illud Tullii ad Varronem (lib. 1 Acad. quæst.) dicere possumus: *Nos in nostra urbe peregrinantes, errantesque tamquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt; ut possemus aliquando qui et ubi essemus cognoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedes regionum, tu locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, officia, causas aperuisti.* Ut sciant vero Toletani, Hispalenses, cæterarumque urbium cives, quibus hi sancti præfuerunt, patronos suos honorare, ne pigeat eos attendere, quanta reverentia Græci hactenus in suo menologio nostros martyres celebrarunt.

In Martyrologio Romano deficit nomen S. Pii episcopi et martyris Hispalensis, cujus nihilominus cum cæteris sociis meminit Pelagius Ovetensis, et Hugo Portugallensis, quorum mentionem fecimus in superioribus, et ante eos S. Caledonius Bracarenensis in Vita S. Petri Ratensis.

Quod dicitur, occisos fuisse dum ad Concilium convenirent, inde satis aperte deducitur, quod decem simul episcopi martyrio affecti sunt: non enim videtur aliter fieri potuisse tota distantes Hispania simul necatos, nisi ad Concilium convenirent. Locus etiam Concilii indicat tempus sævissimæ persecutionis; ea siquidem in causa fuit, ut ad locum remotissimum, et ad Pœninsulam ipsam secesserint,

A quo nimirum securiores effecti, tranquillitati et profectui afflictæ Ecclesiæ Hispanæ prospicerent. Sed divina providentia factum est, ut corona eos martyrii, ubi ipsam ad tempus declinare videbantur, reperierit.

Alotum Neronis iudicem, sub quo hi sancti martyres passi sunt, suspicatus sum fuisse Aulum illum cognomento Cecinam, quæstorem Bæticiæ sub Nerone, de quo agit Cornelius Tacitus, et ex eo Morales lib. ix Hist. cap. 17 et 20, quique unus ex primis fuit qui apud Carthaginem novam, Galbam contra Neronem inthronizarunt. Facile autem fuit ut pro Aulo sive Aulone legeret quis Alotum, seu Aulotum. Josephus in Vita sua agit de Alituro, qui fuit Neroni charus, sed hic erat Judæus genere, et Miorum auctor, non quæstor aut iudex, nec ostendi potest Hispanias adiisse. Attamen procul dubio fuit Alotus (sive Halotus) alter ex spadonibus Claudii Cæsaris, qui ei, monente Agrippina, venenum, ut Nero imperitaret, propinavit; cujus meminit Tacitus lib. xiii Annalium. Ejus rei meritis missus est Alotus in Hispanias, et quæstor institutus initio imperii Neronis.

B 3. Augusto Tiberius, etc. Percurrit Dexter imperatorum seriem ab Octavio Augusto, cujus tempore Christus D. natus est, usque ad Neronem qui his regnabat diebus. Deerat in codice Cæsaraugustæ impresso Caius, sed illam restitui ex manuscriptis. Obierat Augustus anno Christi 16, ut Epiphanius in Anchorato testatur: secutus illum Tiberius imperavit annos 22 cum dimidio, obiit vero anno Domini 39. Successit Caius Caligula fere 4 annos in imperio complens, usque ad annum Christi 43 quo occisus est. Post quem Claudius Drusus Germanicus annos 13 et menses 8 rexit orbem; usque ad annum Domini 56 quo obiit. Hunc Claudius Nero sequitur, et usque ad annum Domini 69 imperavit, ut suo loco dicemus. Conveniunt in his Dio Cassius, Suetonius, Tacitus, et cæteri historiographi imperatorum Romanorum, quos card. Baronius secutus est.

C 4. Terræmotus, etc. Hoc ex Eusebii Chronico mutuatum scias, ubi legitur, Anno Domini 60 terræmotus Romæ, et solis defectio.

5. Vivebat Luparia, etc. Duas fuisse Luparias, Galæciam unam, alteram Bæticiam in superioribus demonstravimus, ad annum 42 et 43. De sanctitate Bæticiæ est egregium testimonium S. Isidori in hymno S. Torquati et sociorum, Breviarii Gothici, ubi non semel nuncupatur sancta:

Hæc prima fidei est via plebium;
Inter quos mulier sancta Luparia
Sanctos aggrediens cernit, et obsecrat,
Sanctorum monita pectore conlocans.

Et inferius:

Illic sancta Dei femina tingitur.
Et vitæ lavacra uncta renascitur.

In Missa vero eorundem sanctorum legit sacerdos ante orationem Dominicam preces has: *Ecce, dilectissimi fratres, mecum oculos in sublime attollite, hoc a Domino specialiter precaturi, ut qui gratia fidei Christianæ cor Beatæ Lupariæ dignatus est illustrare repente, nos in hoc momento ab omni criminum labe dignetur efficaciter expurgare: proclamantes ad te e terris, atque ita dicentes: Pater noster, etc.*

6. Regulus, etc. Consule quæ ex antiquis Brevia-

- A. C. 60. **Martialis epigrammate 7 et 8 martyres in crucem actos, vocat Laureolos et Dædalos A. R. 811. volantes.**
61. Nero matrem suam Agrippinam, et sororem patris necat. 812.
63. Barnabas in Cypro, et Jacobus minor Hierosolymis occisi. 814.
- [64. Ante mensam Neronis imperatoris fulmen cecidit. 815.
- Epænetus cum multum diuque in Hispania laborasset, tandem sine beato in urbe sua quieuit. Dubium an martyr.

BIVARIII COMMENTARIUS.

riis Hispaniæ et Petro episcopo Equilino annotavi-
mus de hujus Reguli conversione ad annum Domini
42, quibus nunc addit Dexter, tantum in fide pro-
fecisse, ut relictis omnibus in solitudinem secedens
sancte egerit in loco.

7. S. *Martialis*, etc. Eo sævitæ, ac dementiæ Do-
mitianus imperator pervenisse proditur, quod anti-
quam Laureoli fabulam in Christianis expresserit,
ut populo Romano præberet insolita ad vivum
spectacula. Creditur a poetis Laureolos sceleratissi-
mus latro, eoque nomine in crucem actus, et ab
urso dilaceratus. Quæ fabula aliquoties Romæ in
spectaculis repræsentata est, semel quidem a Len-
tulo, de quo Dexter inferius anno 86, cujus etiam
meminit Juvenalis inquiring :

Laureolum velox etiam bene Lentulus egit :
Judice me, vera dignus cruce.

Quod ergo in Scena figurate dumtaxat repræsentat-
batur, Domitianus in martyribus expressit ad vi-
vum : idemque ante ipsum Nero, ut jam videbi-
mus. Hos igitur deridet Martialis, ut ethnicis arri-
deat, epigrammate 9 ante lib. 1 :

Qualiter in Scythica relegatus rupe Prometheus,
Assiduam niveo [At. vivo] pectore pavit avem.
Nuda Caledonio sic pretora præbuit urso,
Non falsa pendens in cruce Laureolus.

Quasi dixerit : Hic novus Laureolus repræsentat anti-
qui fabulam, non tamen in falsa cruce pendet, et
figurato dumtaxat, sed vere cruci affixus est.

Subinfert Martialis :

Vivebant laceri membris stillantibus artus
(en martyris stragem)
Inque omni nusquam corpore corpus erat.

Nunc supponit martyri crimina :

Denique supplicium dederat necis ille paternæ,
Vel Domini jugulum foderat ense nocens;
Templa vel arcano demens spoliaverat auro,
Subdiderat sævas vel tibi, Roma, faces.

Cæterum nihil horum commisisse constat, cui
nullum certum crimen objicitur, sed hoc vel illud :
videlicet vel parricidium, vel domini sui necis, vel
templi spoliium, vel denique Romanæ urbis incen-
dium. Quo uno compertum sit, martyrem de quo
loquitur poeta, de illis fuisse, quibus Nero cri-
men impetit incendiariorum urbis, quam ipse com-
buserat. Hoc enim est quod ait,

Subdiderat sævas vel tibi, Roma, faces.

Addit denique :

Vicerat antiquæ sceleratus crimina famæ ;
In quo quæ fuerat fabula (id est repræsentatio),
pœna fuit.

Hoc est, *veritas fuit*. Horum SS. martyrum celebris
memoria quotannis instauratur in Romano Martyro-
logio die 24 Junii, tametsi non omnes eodem
mortis genere sublatis sint : ubi hæc legimus : *Romæ commemoratio SS. plurimorum martyrum, qui sub Nerone de urbis incendio per calumniam accusati, diverso mortis genere ab eodem jussi sunt sævis-
sime interfici, quorum alii ferarum tergis contexti lan-
natibus canum expositi sunt, alii crucibus affixi, etc.*

A Vide Tacitum lib. xv, Suetonium et Dionem in
Nerone. In impresso codice pro *Laureolos* erat
Furculos, sed mendose; non enim *Martialis* mar-
tyres vocat *Furculos*, sed *Laureolos*, facili autem
fuit lapsus, ab una ad aliam lectionem ob similitu-
dinem characterum utriusque, et quia in crucem
actos, in furcam quoque actos certum est. *Consule*
de Laureolo Calepinum, et Baron. ann. 98. Sive
vero eundem, sive alterum martyrem irriserit Mar-
tialis, epigrammate 18 sequenti, Dædali ei nomen
imposuit, inquiring,

Dædale, Lucano cum sic lacereris ab urso,
Quam cuperes pennas nunc habuisse tuas?

Alludit vero ad columbas illas Dædali summi astro-
nomi, quas certis libratis ponderibus, in aera volitare
faciebat, tametsi æreas vel lignes : quæ tamen
non habebant pennas ad fugiendum.

A. C. 61. *Nero*, etc. Utriusque mortem violentam
hoc quoque anno designat Eusebius in Chronico,
dicens; *Nero Agrippinam matrem suam et sororem*
patris interfecit. De quibus Suetonium, Dionemve legito.

A. C. 63. *Barnabas*, etc. In lectionibus Romani
Breviarii legimus, S. Barnabam martyrium apud
Cyprum pertulisse *circiter septimum Neronis annum*;
cum vero is regnare cœperit ab anno Domini 56, iii
idus Octobris, quo die Claudius obierat, fit ut mar-
tyrium S. Barnabæ, post septem annos Neronis oc-
cisi, in annum Domini 73 incidit. Natalis quoque
S. Jacobi hoc ipso accidisse habetur ex Eusebii Chronico,
asserentis : *Anno Domini 63, Jacobus frater*
Domini a Judæis lapidibus opprimitur. Auctor est
autem Hieronymus lib. de Scrip. Eccl. non solum
lapidibus oppetitur, sed etiam e pinna templi præ-
cipitem datum, seu fullonis fuste, seu pterica in ce-
rebro percussum.

A. C. 64. — 1. *Ante mensam*, etc. Et hoc ab Euse-
bio acceptum existimo, cujus, ipsissima verba sunt.
C 2. *Epænetus*, etc. Egimus iterum de eodem, cum
Auctore ad annum Domini 50, numero 3, ubi docui-
mus ex Metaphraste, episcopum fuisse Sexifirmi,
cujus Plinius meminit in Bætica lib. iii, cap. 1, fuit-
que urbs insignis olim in monte Fregiliana, altero
ex Granatensibus Alpuxarris aut quod aliis forsân
magis arrideat, Motril, aut Velezmalaga. Nunc illud
addendum putamus, Dorotheum abbatem, quem re-
fert et sequitur Petrus Equilinus lib. vi, cap. 100,
existimasse fuisse datum Carthaginensibus episco-
pum : Hoc si verum sit ita credi posset factum, ut
primum a Petro Sexifirmo designatus fuerit antistes,
post martyrium S. Basilii Carthaginis Spartariæ epi-
scopi, quod in annum Domini 60 incidit; in sedem
ejus Hispaniæ Carthaginis transferretur; ibique vitam
cum morte commutavit post 4 annos, videlicet an-
no 64 Domini. De Carthagine Africana dubium esse
nequit, his enim diebus præerat illi S. Crescen-
s, quod citato loco anni 50, num. 3, docuimus. Quod
ad sanctitatem D. Epæneti attinet, magni ponderis
est, quod Paulus ad Rom. xvi inter primos et præci-
puos discipulos illum salutatur, asserens sibi valde
dilectum esse (haud dubium, ob suam probitatem) et
primum totius Asiæ discipulum, et quasi fundamen-
tum, seu portam fidei Asianorum : *Salutate (ait) Epæ-
netum dilectum mihi, qui est primitivus Asiæ in Christo*.
Qua autem obierit morte, pacene an gladio, non liquet.

A. C. 64. Lucius Annæus Seneca Cordubensis Hispanus, missis ultro citroque ad S. Paulum lit- A. R. 815.
teris, de Christiana re bene sentit, factusque Christianus occultus, ejus fuisse discipulus creditur : dulciterque scribit ad Paulum in Hispania morantem.

S. Paulus ad Hispanias veniens secum fert Philemonem, Timotheum, aliosque discipulos, Libysoæ, Laminique urbibus Provinciæ Arevacum prædicat. Philippum

BIVARIII COMMENTARIUS.

3. *L. Annæus Seneca*, etc. Nihil aliud de Seneca Dexter asseverat, quam sui temporis magni illi Ecclesiæ pugiles Hieronymus, et Augustinus dixerunt; ille enim inter scriptores Ecclesiasticos collocat Senecam dicens : *Quem non poterim in catalogo sanctorum, nisi me illæ epistolæ provocarent, quæ leguntur a plurimis Pauli ad Senecam, et Senecæ ad Paulum.* Hic autem in epistola 53, ad Macedonium, inquit : *Merito ait Seneca, qui temporibus apostolorum fuit, cujus etiam quædam ad Paulum apostolum leguntur epistolæ. Quas igitur Senecæ, et Pauli ultro citroque habitas Augustinus, et Hieronymus, Dextro ætate æquales; agnovere epistolæ, ipse Dexter hoc loco recognoscit. Neque vero absolute asseverat Christianum fuisse, sed quod creditus fuerit Christianus, et Pauli discipulus; id quod Hieronymus ex eisdem epistolis intulit, adeo ut ob hanc solam causam in numerum doctorum Christianorum illum constituat. Sanctus quoque Linus libello de martyrio apostolorum Petri et Pauli, oculatus et ipse testis existens, inquit : *Concursum de domo Cæsaris fiebat ad cum (ad Paulum scilicet), sed et institutor adeo fuit illi amicitia copulatus, ut se a colloquio illius temperare vix posset, quominus si ore ad os illum alloqui non valeret, frequentibus datis et acceptis epistolis ipsius dulcedine, et admirabili colloquio, atque consilio frueretur. Recipit eas Honorius Augustodunensis lib. de Luminaribus Ecclesiæ, inquit : L. An. Seneca Cordub. Photini Stoici discipulum, et parvus Lucani poetæ, scripsit quasdam epistolæ ad Paulum apostolum, et Apostolus quasdam rescripsit. Exstant apud Sixtum Senen. in Bibli. Sancta, octo Senecæ ad Paulum datæ epistolæ, et sex Pauli ad Senecam; sed breves omnes. In quibusdam loquuntur quasi ejusdem urbis habitatores; sicut cum in prima Seneca dicit : *Credo tibi, Paule, navitatum, quod heri cum Lucillo nostro de hypocristi, et aliis rebis habuimus.* In aliis vero ad absentem longe epistolam mittit (una ex his videtur ea quam Dexter ait scripsisse ad Paulum in Hispaniis degentem) ut est illa : *Nimio tuo angimur secessu. Quid est vel quæ res te moratum faciunt? si indignatio Domini, quod a ritu et secta veteri recesseris, et alios rursus converteris, erit postulandi locus, ut ratione factum, non levitate hoc existimes. Vale.* Sensus vero optime de Christiana re alia epistola demonstrat, qua inquit : *Prosteor bene me acceptum in lectione litterarum tuarum, quas Galathiis, Corinthiis, et Achaïs (id est, omnibus ejusdem provinciæ in qua est Corinthus : ea enim dicitur Achaia; unde titulo secundæ Corint. dicitur, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum omnibus fratribus qui sunt in universa Achaia) misisti, Spiritus enim sanctus in te et supra te excelsos, sublimiores valdeque venerabiles sensus exprimit. Et post pauca : *Confiteor Augustum sensibus tuis permotum; cui lecto litterarum tuarum exordio hæc vox fuit : Mirari eum posse, ut qui non legitime imbutus sit (id est, sine rhetoricæ doctrinis) taliter sentiat.* Dedit tandem, etsi secreto, Paulo ad fidem manus, ultima Pauli ad Senecam innuit epistola, nimirum : *Paulus Senecæ S. Quod prudentia tua assecuta est indeficiens fore debet. Ethnicorum, Israelitarumque observatio censeto vitandas. Quæ propemodum adeptus es, Regi temporali, ejusque domesticis, atque fidis omnibus insinuabis : quibus etsi aspera, et incaptabilis erit persuasio tua, cum plerique eorum minime flectantur insinuationibus tuis : sermo tamen Dei illis instillatus, novum in his hominem pariet ad Deum properantem. Vale, Seneca, charissime nobis. Vide quomodo****

A quod ipse crediderat, jubetur ab Apostolo Neroni, et Palatinis edicere. Card. Baronius, anno 66, arguit has epistolæ falsitatis, quia in assignatione consulum nonnulli errores in datis reperiuntur; sed hoc obesse non debet, cum facile poterint ab imperitis veris epistolis Senecæ et Pauli, consulatus falsi supponi. Constat vero nunquam Paulum suis consulibus supposuisse, nec in tam brevibus ac familiaribus necessum fuit Senecam ipsos apponere.

4. *S. Paulus*, etc. Quod tantopere Paulus desideraverat et promiserat visitare Hispanias, cum ad Romanos e Corintho epistolam dedit, tandem ex vinculis solutus, quibus ab inceptis fuerat impeditus, adimplevit. Nec enim quidquam aliud obstitit, præter vincula, et necessitas eadem, seu adhuc major, ejus adventum exigebat : quinimmo (quod superius demonstravimus ad annum Domini 36) multo major illum urgebat aditus in Hispaniam quam in Urbein. Patentur ejus in Hispanias adventum innumeri sanctorum doctorum, præsertim ex Latinis Hieronymus in cap. xi Isaia, et ad cap. v Amos, et in Comment. ad Ephesios, et epistola 28; Gregorius Magnus lib. xxxi, Moral. cap. 22 seu 37, Isidorus lib. de Ortu et obitu Patrum cap. 74, Beda in Martyrologio die 22 Martii, quo loco Romanum etiam idem affirmat; Anselmus in cap. xv ad Romanos, Usuardus die 12 Decembris, Ado Viennensis in Chronico anno 59, Rupertus lib. v in Isaia cap. x. Inter Græcos etiam fuit hæc communis opinio : ita Athanasius epist. ad Dracontium et in Synopsi, Cyrillus Catechesi 17, Epiphanius hæresi 27, Hippolytus libro de xii Apostolis, qui exstat in Bibliotheca Card. Sireti, Sophronius serm. de Natali Apost., Chrysostomus in proemio ad Hebræos et de laudibus Pauli homil. 7 et homil. 76 in Matth., Theodoretus super II ad Timoth. c. ult., et ad Philippenses cap. i et in psalium cxvi; Metaphrastes in Vita S. Pauli apostoli. Menologium ad diem 23 Septemb. Estque certa Ecclesiarum Hispaniæ et Galliæ traditio, quam pugnatiter defendunt utriusque regni scriptores; ex Hispanis Lucas Tudensis in Chron. Abulensis in cap. xxxiii Genesis, et in cap. ii Matth.; Morales lib. ix cap. ii, Mariana in Hist. Hisp. lib. iv, cap. 3, Marieta, Villegas, et cæteri qui res Hispanicæ, vel sanctorum ejus scripsere; et multis prosequitur Trugillus tom. ii Thesauri Concion. Fidem quoque præstant eidem traditioni nonnullæ Ecclesiæ in divinis Officiis, presentibus, Paulum Apostolum ad ipsas accessisse, illisque episcopos constituisse, Derthosana, seu Tortosæ in Cathalonia Ruffum antistitem ab eodem accepisse canit (ita tradunt Trugillus, Marieta et alii) filium Simonis Cyrenæi; cum ipsum in Hispanias comitaretur : Narbonensis idem de Paulo Sergio prædicat, uti Martyrologium Rom. die 22 Martii asseverat, inquit : *Narbonæ in Gallia natalis B. Pauli episcopi apostolorum discipuli; quem tradunt fuisse Sergium Paulum proconsulem, qui a B. apostolo Paulo baptizatus, et cum in Hispaniam pergeret, apud Narbonam relictus, ibidem episcopali dignitate dignatus est.* Usuardus ad diem 12 Decembris ait : *Quem B. Paulus apostolus ordinatum eidem Urbi destinavit antistitem; cumque eodem apostolo ad Hispanias prædicandi causa pergens ibidem relictus est.* Astipulatur S. Anselmus super c. xvi Epist. ad Rom. (ejus opus esse, et non Hervæi alibi in meo Anselmo Vindicato in causa Conceptionis Virginis ostendi). Sic enim ait : *Nec falsum loquitur, qui se in Hispaniam profecturum pollicetur; profectus est enim, sicut Hieronymus,*

A. C. 64. cognomento Philotheum, Probum, Xantippamque ejus uxorem ad fidem convertit; A. R. 815. presbyteros ibi relinquit.

BIVARII COMMENTARIUS.

et Beda, cæterique Doctores testantur. Unde et Narbonam præteriens quemdam discipulum suum nomine Paulum, fertur ibi reliquisse episcopum. Pervenit igitur usque ad Hispanias, et a mari Rubro usque ad Oceanum prædicando cucurrit, imitans solis cursum ab oriente usque ad occasum, ut ante ei terra deficeret, quam studium prædicandi; quia ergo et apud Hispanias Pseudo-apostolos prævenire festinabat; cum in Hispaniam, inquit, proficisci cæpero, etc. Idem habet super cap. II ad Galat. et super II ad Timoth. IV. Quod spectat ad Paulum Narbonensem, idem habet Ado in Martyrologio suo, ut apud Mosandrum tom. VII. Surii videre est, vel in additionibus ejusdem ut Eribertus Rosweidus notat. Idem ipse Ado in Chron. anno 59 affirmat in eodem itinere relictum fuisse a Paulo Trophimum Arelatæ, et crescentem Viennæ episcopos. Rursus in historia sanctorum martyrum Facundi et Primitivi legimus, ipsos interrogatos a iudice de fide sua, dixisse, se Christianam a Paulo Christi apostolo edoctos; quod sane extra Hispaniam fieri nequivit, quod Morales et Trugillus notarunt. Et quod caput est, Astigitani cives (id est, de Ezija) per manus a suis majoribus acceptam servant traditionem de concivibus suis Probo et Xantippa nobilissimis conjugibus, quos dicunt a Paulo conversos in Hispania; nec mirum, cum idipsum Græcis quoque notum fuerit. Etenim Simeon Metaphrastes in Vita S. Pauli hæc habet: Jam vero cum esset in Hispania, tale quid dicunt accidisse. Mulier quædam et genere, et opibus, et doctrina insignis, cum jam olim auditionem accepisset apostolicam, cupiebat ipsis quoque oculis intueri præconem veritatis, et ipsis auribus institui in veræ pietatis dogmatibus. Cum ergo ei visum esset divina quadam inspiratione in forum proficisci, quo tempore, qui vel ex sola fama ab ea diligebatur, per medium ejus transibat, dicitur, et cum vidisse leniter et placide ingredientem, ut qui non solum gratia plenos mores haberet cæteros, sed etiam ipsum incessum; et marito suo, persuasisse, cui nomen erat Probus (eorum autem qui illic erant, erat facile princeps) ut intra ædes suas hospitem exciperet; postquam vero fuit accessus, et fuit prope illos, ejusmodi aliquod miraculum accidisse mulieri: nempe apertis mentis suæ oculis, vidisse in fronte ejus qui fuerat hospitio acceptus, litteras aureas, quæ dicebant, Paulus Christi præco. Illam autem propter visionem insperatam invasit et voluptas, et timor; et lacrymis plena procidit ad pedes Apostoli; et catechesi ab eo instituta, primum quidem suscepit baptismum, appellata Xantippa, postea autem Probus ejus maritus, qui erat notus Neroni; deinde etiam Philotheus præfectus, et deinceps omnes qui illam habitabant regionem.

Ex ejusmodi aurea historia non solum stabilitur adventus Pauli in Hispaniam, sed etiam ad fidem conversiones sanctorum Probi et Xantippes conjugum nobilium, et Philippi cognomento Philothei, quos hoc loco refert auctor. Ejus denique veritatis argumento esse possunt, quæ de SS. Virginibus Basilissa et Anastasia Setabi (Xantibæ) in Valentia regno ortis, et a Paulo ibidem conversis, et de S. Polyxena inferius cum Dextro dicturi sumus.

Quare habentes tantam asserentium testium nubem, non est quod jam in dubium verti queat: præsertim cum tempus Apostolo ad ejusmodi iter arripiendum superfuisset, postquam a vinculis Romæ solutus est, et voluntas non deesset: et certum sit, ab eo tempore usque ad mortem numquam in Orientem secessisse, ut jam dicam.

Duo tamen obstare prima facie videntur, quæ diluamus nunc temporis necesse est. Alterum est quod Gelasius papa XXII q. 2, cap. Beatus Paulus, quem D. Thomas sequi videtur lect. 3 comment.

A cap. xv ad Romanos, negat Apostolum ut promiserat ad Hispanias accessisse. Cæterum hi auctores solum negant Paulum eo temporis ivisse, quo promiserat, videlicet transitum Roma faciens (non mansionem) in Hispanias. Intendit enim Pontifex non quidem rem dubiam, sed catholicam stabilire, nimirum non mentiri eum qui animum fallendi non habet, tametsi non adimpleat quod spondidit, si Deo aliter disponente promissum non potuit adimplere: hæc enim est Canonis illius superscriptio: Ut autem hoc confirmet, inquit, B. Paulus apostolus non ideo (quod absit) sefellisse credendus est aut sibi existisse contrarius, quoniam cum ad Hispanias se promississet iturum, dispositione divina, majoribus occupatus ex causis, implere non potuit quod promisit: quantum enim ipsius voluntatis interfuit, hoc pronuntiavit, quod revera voluisset efficere: quantum autem ad Divini secreta consilii, superna prætermisit dispositione præventus. Quod igitur necessarium est ad Gelasii intentum, nihil aliud est quam id quod ex Scripturis sacris habemus, nimirum non adimplet promissionem suam quam citissime proficiscendi in Hispaniam, et Romæ non faciendi moram, hoc enim est quod ad Romanos dixerat, Cum in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod præteriens videbo vos, et tamen dispensatione divina aliter factum est, nam in vinculis detentus est Romæ per biennium: quo solum dato, casus Gelasii se offert; exponendi videlicet quomodo mentitus non est Paulus. Et hæc certa veritate historiæ probat, non mentiri eum qui, quia non valuit, non implevit quod promisit. Nihil autem ad illum pertinebat adventum Apostoli in Hispanias post vincula negare, tum quia certa veritas non erat re ut minimum incerta comprobanda, tum quia non est credibile Gelasium sine causa voluisse obviare tot tantisque sanctorum Patrum testimoniis de Pauli in Hispanias profectione. Atque idem dicit de S. Thoma Aquinate, negasse nimirum dumtaxat eo tempore ad Hispanias venisse, quo ipse promiserat; non vero accessum Apostoli post vincula; cuius evidens argumentum est quod paulo post in eodem opere super illud ad Galat. II: Ne in vacuum currerem, aut cucurrissem, conceptis verbis fatetur ejus adventum in Hispanias, dicens: Vocat prædicationem suam cursum, propter velocitatem suæ doctrinæ; quia in modico tempore a Hierusalem ad Illyricum usque, et usque in Hispaniam prævocavit Evangelium. Quo videas necessario priori loco interpretandum esse in sensu Gelasii, ne sibi contrarius existat.

Expendamus jam alterum quod obijci potest nobis. Si tam alte Pauli animo incederet evangelizato Hispaniarum, ut nos asserimus; qui fieri potuit, ut toto biennii spatio quo Romæ tentus, et detentus fuit, non scripsit aliquam epistolam illis, quos tantopere videre desiderabat? Si enim eo semper animo fuit ut in Hispaniam proficisceretur, quamprimum potiretur libertate, haud dubium quin eis quidquam per epistolam de suo ad ipsos proficiscendi desiderio patefaceret. Cæterum si hoc solum desideratur, ut adventus Pauli in Hispaniam concedatur (quamquam id minime necessarium esset; potuit enim verbotenus Hispanis qui Romæ versabantur id dicere, ut ipsi illac rescriberent de animo suo, et desiderio quotidiano Hispanias invensidi; aut forsan scripsit et deperit epistola, ut de ea quam ad Laodicenses dedit factum est); nihilominus epistolam nunc habemus canonicam ad Hispanos datam, videlicet quæ ad Hebræos inscribitur. Sed et hoc difficilium creditur videbitur, quam ipse adventus S. Pauli, velim tamen lectores patienter spectent usque ad annum Domini 66, ubi cum Dextro ea de re ex professo sumus acturi; interim quæso, ne illico rei novitate perterriti notis inurant sententiam, quæ visis quibus

- A. C. 64. Hoc anno..... martyr fit in Paceaugusta, urbe Hispaniæ ad Annam fluvium apposi-A. R. 815.
tum urbi præclaræ.
66. Paulus Narbonensis episcopus, qui cum Paulo venit in Hispaniam, ibidem prædicat. 817
C. Oppius filius S. centurionis, qui post multa tempora, jam senio confectus, charus
fuit imperatori Hadriano, in Hispania Christianus, virtutis opinione claret.

BIVARIII COMMENTARIUS.

fulcitur fundamentis plausibilis satis (ut spero) erit.

Constabit ex ibi dicendis, S. Timotheum Paulum euntem ad Hispanias comitatum esse. Quod vero addit Dexter de Philemone, inde elici potest, quod cum scribit Apostolus ad ipsum, et ei Onesimum in vinculis fidei a se genitum, olim vero Philemonis servum commendat, asserit, voluisse illum secum detinere, quia erat illi proficiuus, noluit tamen quidquam agere eo inconsulto. Quo nuntio accepto, credibile est, non solum Onesimum remisisse, verum et ad ipsum personaliter accessisse: quo tempore jam a vinculis ereptus Paulus in Hispanias parabat iter: atque adeo cum illo quoque profectum, et etiam Lucam, qui cum Apostolo erat in vinculis ei ministrans (II Tim. iv), quem itidem usque ad mortem non deservisse tradunt gravissimi auctores. De Tito inferius cum Dextro ad annum 220 idipsum videbimus.

5. *Libysocæ, Laminiique*, etc. Erat Libysoca non ignobilis urbs olim a Romanis *Foro-Augusta* nuncupata, ut auctor est Morales lib. ix Hist., cap. 33. Ptolomæus collocat eam in Oretanis non longe a *Laminio*, quæ (apud ipsum) extrema Carpetanorum erat, et Oretanis confinis, a qua et *ager Laminitanus* dictus, qui nunc *Campo de Montiel*. Ipsa autem Libysoca ad ignobile redacta oppidulum prope *Alcaraz* hodie *Lezuca* nuncupatur. Ita Morales, Carolus Stephanus, Hortelius, et quotquot geographiæ sunt doctores. Addit Morales lib. ix, c. 38, repertum Libysocæ fuisse lapidem, cui inscriptum erat: COLONIA LIBYSOSANORUM, quo existimat non esse dicendam Libysocam sed Libysosam, et emendari oportere Plinium Libysocam legentem. Quod si ita est, Dextrum quoque et Ptolomæum emendandos, certum esto, omnes enim Libysocam legunt. Oritur Annas fluvius (*Guadiana* vulgo) in agro Laminitano, seu *Campo de Montiel*; quo loci Paulum ad fidem pertraxisse Philippum cognomento Philotheum, Probumque et Xantippem Dexter asseverat, tametsi cives essent (ut creditur) Astigitani, et præcipui Romanorum, e Roma namque tunc temporis venisse, et Laminii, priusquam Astigim pervenirent, ad fidem Christi conversos, ex eodem Dextro scimus: et dicemus ad ann. 100.

6. *Hoc anno*, etc. Deest in omnibus codicibus quos vidi nomen hujus martyris; deperit vero magno cum damno Pacensium, sive hæc sit civitas quæ nunc dicitur *Badajoz*, ut Mariana lib. iii Hist., cap. 25, contendit, quam nimirum Augustus Cantabris devictis ædificavit, et Pacem Augustam nuncupavit, contestatus, pacem tunc universo orbi redditam; quo tempore natus est Dominus noster. Quod etiam sequuntur Vasius in Chronico Hispaniæ, Tarrapha de Regibus Hispaniæ, et Molecius citatus ab Hortelio in tabula Geographica: sive quod magis probatur Ambrosio Morales lib. ix, capit. 52, sit Beja, Lusitanæ civitas, id quod pro viribus tuetur Resendius lib. iv Antiq. Eboresium, et in speciali epistola de Colonia Pacensi ad Vasæum, cum quo de ea re illi fuit controversia. Sequuntur Resendium Varrierius, et Ludovicus Nonius in sua Hispania cap. 33. Cæterum quidquid ipsi dicant, assentiendum multo libentius Dextro mihi est, qui Pacem Augustam supra Annam fluvium positam proficitur, quod urbi *Badajoz* convenit, non autem *Bejæ*. Cui accedit Ptolomæus qui eam collocat in Turditanis populis, nimirum non Lusitanæ, sed Bæticæ antiquæ, quod nullatenus *Bejæ* convenit, sed *Badajoz*. Demum no-

A men ipsum cum episcopatu Pacensi urbi *Badajoz* non *Bejæ*, relictum est. Addo M. Maximi irrefragabile testimonium Dextro consentiens, qui in Chronico suo ad annum Domini 529 sic ait: *Aprigius episcopus Pacis Augustæ in Hispania, non procul ab urbe Emerita Augusta; quæ Pax Annæ fluvio apposita est. Ecce Maximus, plusquam mille annorum antiquitatis auctor Pacem Augustam Annæ fluvio appositam agnoscit, quod Dexter dixit; addit vero non longe Emerita distare, id quod urbi Badajoz convenit, non Bejæ; nam Beja triginta fere leucas ab Emerita, Badajoz vero sex tantum vel octo distat.*

A. C. 66. — 1. S. Paulus Narbonensis, etc. Egi-mus de eo in superioribus ad annum 64. Quod vero ad ejus prædicationem in Hispania pertinet, habemus testimonium Usuardi id affirmantis; inquit enim primo quidem ab Apostolo destinatum (id est, designatum) fuisse Narbonensium antistitem; perrexisse deinde cum eodem Paulo prædicandi gratia in Hispanias, ac tandem relictum Narbonæ. En Usuardi verba ad diem 12 Decembris. *Apud Narbonam natalis S. Pauli episcopi et confessoris, quem B. Paulus apostolus ordinatum eidem urbi destinavit antistitem; cumque eodem Apostolo ad Hispanias prædicandi causa pergens, etc. Fuisse vero Sergium Paulum proconsulem, quem ipse Act. xiii ad fidem perduxerat, Romanum Martyrologium exprimit 22 Martii. Addit Petrus episcopus Equinus lib. 1, cap. 60, quod discipulus Pauli effectus, ipsum usque ad passionem secutus est. Post passionem vero suam B. Apostolus apud Paphum eidem per visionem mandavit (petierat siquidem iterum Paphum insulam, ubi conversus fuerat) ut ad partes Hispaniæ, et Galliæ pergeret ad prædicandum, quod et ipse fideliter adimplere curavit. Pergit rursus ejus miracula, et itinera speciatim referre: quomodo scilicet a Papho Romam perductus sit, cum diaconis suis Rufo et Stephano: inde in Galliam perrexerit, et virtute miraculorum multis ad fidem perductis, inde Hispanias circumiens prædicavit. Quo videas non solum cum apostolo Hispanias evangelizando peragrasse, sed iterum easdem circuisse cum Rufo et Stephano discipulis, quo postmodum Narbonam rediens episcopos ordinavit: et Rufum quidem Avenionensibus præfecit, Stephanum autem sibi successorem destinavit: nam trina B. Pauli visione de sua morte præmonitus, rebus sæ Ecclesiæ dispositis orans in ea migravit ad Dominum. Lege de his eundem Petrum Equinum: qui etiam asserit Ecclesiam B. Pauli apostoli Romæ consecrasse. Ambrosius Morales lib. ix, cap. 11, in testimonium ejus prædicationis in Hispania, adducit etiam Vincentium Belvacensem in Speculo Histor. et Breviarium Tarraconense, ubi sancta illa Ecclesia fidem facit in urbe sua prædicasse. Consule testimonium S. Anselmi de eodem Paulo, quod superius atulimus ad annum Domini 64 num. 41.*

2. C. Oppius, etc. Vide quæ de eo notavimus anno Christi 34 com. 3 et 8. Cæterum de quo nunc Dexter asseverat senio confectum, post multa tempora charum fuisse imperatori Hadriano, non liquet: potest enim hoc in contextu accommodari Caio Oppio, et ejus etiam parenti Cornelio Capernaunensi. Facilius autem de Oppio credit quis locutum, quia a Christi morte usque ad imperium Hadriani qui cœpit imperare anno Domini 119 intercedunt 85 anni. Quare Oppius qui Christum in cruce Filium Dei professus fuit, centurionis gerens munus, 30 ut minimum annos natus, quando Hadriano charus

- A. C. 66. Sanctæ feminæ, Virgines Basilissa, et Anastasia Hispanæ, ex urbe Setabi, in Edetanis A.R. 817. secutæ sunt S. Apostolum Paulum; cujus et Petri corpora curantes, a Nerone Cæsare hujus rei gratia, præclaram coronam obtinent.
- S. Jacobi cæterorumque ejus discipulorum Vitas scripsit Torquatus sanctus discipulus Jacobi, post quos etiam passus est.

BIVARII COMMENTARIUS.

fuisse, 95 ageret; Pater autem ipsius multo plures, videlicet 115 vel circa, quod non tam facile credet quis. Mihi de patre locutus videtur Dexter, tum quia illam ætatem, velut ad miraculum protractam Dexter significat illis verbis, *post multa tempora*, et item *jam senio confectus*: nisi enim esset mirabilis admodum ejus ætas, non sic ipsam exaggeraret; tum etiam quia C. Oppius prædicationi intentus, et Mediolanensis episcopus constitutus erat; pater vero ipsius militiam non reliquit, aut non mutavit, quo facilius fuisset gratiam gentilis imperatoris adipisci. Ne autem quis ætatem hujus S. centurionis singularem putet, animadvertentem ævo illo aureo complures Patres Ecclesiæ, dono Dei, ad maximam senectutem pervenisse. Ita S. Dionysius Arcopagita annum agens 120 occisus est, ut ad annum 130 Domini monstrabimus: et S. Simeon Domini consanguineus, et Hierosolymorum episcopus anno ætatis suæ 120 cruci affixus est, de quo Hegesippus ab Eusebio relatus lib. III, cap. 26, inquit: *Omnibus qui aderant, et judice ipso mirantibus, ut centum viginti annorum senex crucis supplicium fertiter constanterque pertulisset*. Idque appositum est in Romano Martyrologio 18 Februarii. Illis multos addit card. Baronius tomo II Annal. ad annum 109, nimirum D. Ignatium, qui Dominum in carne viderat, et D. Quadrantem qui curatos a Domino cognoverat, et usque ad Trajani tempora pervenerunt; Hermam quoque qui usque ad Antonium Pium; et Polycarpum B. Joannis apostoli discipulum, qui (quod multo admirabilius est) imperium attingit M. Antonii, et L. Veri, qui anno 140 Domini imperare cœperunt. Sed et ipse Evangelista centesimum fere pertigit annum. Ne ergo Capernaunensem centurionem singulariter ad tantam ætatem pertigisse putes. Crediderim nihilominus id quod de necessitudine ipsius cum Hadriano hoc loco asseritur, non ita mordicus accipiendum, quasi nequaquam ipsum amice convenisset, nisi postquam ad imperii fastigium erectus fuit; immo vero a multis eum retro annis tractaverat, utpote Hispanum virum ac militem, quem Hispanus pariter miles facile poterat convenire.

3. SS. feminæ, etc. Harum sanctarum mirabile certamen referunt Græci in menologio his verbis, die 15 Aprilis: *Eodem die sanctarum martyrum Basilissæ, et Anastasiæ, quæ cum essent Romæ genere et divitiis illustres, discipulæ sanctorum apostolorum, illis martyrio coronatis, cum eorum reliquias nocte sublatas curavissent, delatæ sunt imper. Neroni. Itaque in carcerem conjectæ et paulo post eductæ, cum in Christi confessione se permansuras confessæ essent, suspensæ sunt, et mammis, manibus, pedibus et linguis excisis, capite obruncatæ sunt*. Quo videas consona admodum Dextro, Græcos scripsisse de nobilitate ipsarum, de martyrio, et causa ipsius, quod nimirum ortum duxit ex cura quam in sepeliendis Petri et Pauli apostolorum corporibus gesserunt. *De hac autem apud Neronem accusatæ in carcerem traduntur, inde post eductæ, cum in fidei proposito permanerent* (ait ex Græcorum horologio Galesinus hæc die), *manibus, pedibus, lingua, demum cervicibus præcisiss, Margrii palmam adeptæ sunt*. Qui etiam addit, non solum nobilitate, sed et opibus florentes fuisse. Consonat his Romanum Martyrologium, inquit: *Romæ sanctarum Basilissæ et Anastasiæ, nobilium feminarum, quæ cum essent apostolorum discipulæ, et constantes in fidei confessione persisterent, sub Nerone imperatore, lingua pedibusque præcisiss (deest, et ma-*

nibus) percussæ gladio, martyrii coronam adeptæ sunt. Quod de curandis corporibus apostolorum dicitur, non obest historiæ Plantillæ Pauli discipulæ, quæ in valvis apostolorum æreis Romæ expressa conspicitur, describiturque ab Equilino in Vita Apostoli, cujus sudarium in itinere ipso ad martyrium apostolus accepit, reddidit vero cum ad cœlos capite plexus migraret; non, inquam, obest, quod enim Plantilla quoque curaverit Pauli corpus, non tollit quin Basilissa et Anastasia illud curaverint, omnes enim simul id facere potuerunt.

Unum est quod Dexter præ cæteris auctoribus addit, nimirum conversas fuisse in urbe Setabi in Edetanis, Hispaniæ Tarraconensis populis: quod cæteri tacerunt. Mos enim fuit Græcis nomina Hispaniarum civitatum silentio præterire, ut passim in hæc historia videbimus: eo sane permoti, quod cum plus ab ipsis Hispania diceretur, quam reliquæ orbis provinciæ, minus ejus urbes compertas habebant. Sed et in hoc hallucinati sunt, quod ex urbe Roma ortundas esse crediderint Basilissam et Anastasiam, eo ducti quod viderent nobilissimas esse, et Romæ passas. Magis hæc in re Dextro assentimur, qui eisdem fuit cum ipsis provinciæ, videlicet Tarraconensis, et ideo multo magis erat illi patria Sanctarum istarum comperta. *Setabis* fuit nobilis urbs, non longe a Valentia, quam nunc *Satiba* seu *Xutiba* dicimus, et Romanis dicta est *Augusta Valeria* apud Plinium, ut notatur Taraffa lib. de Regibus Hisp., Michael Villanonanus in Notis ad Ptolomæum, et Nonnius in sua Hispania cap. 68, qui omnes conveniunt esse Xativam, eisque astipulator Ambrosius Morales lib. x Hist. cap. 32. Ptolomæus locat Setabim in Contestanis, Dexter vero in Edetanis: cæterum facile fuit Ptolomæum decipi, cum sita sit in confiniis utriusque Provinciæ: cujus tamen plenior notitiam habuit Dexter, non longe a Setabi natus: nisi dixerit, terminos earum provinciarum non fuisse perpetuo stabiles, quod non incredibile est.

4. S. Jacobi, etc. Ejus operis S. Torquati meminit Julianus archiepiscopus S. Justæ Toletanæ in Chronico ad annum Domini 36, inquit: *Ut traditio constans est ab apostolicis hucusque ducta temporibus, multorum etiam veterum Torquati, Tesiphontis, Honorati, Melantii, Dextri, M. Mazimi, Isidori, Bedæ, aliorumque testimoniis, anno Domini 36. Satis honorifica causa, S. Jacobus Zebedæi filius Hispanias adiit, urbesque ejus omnes lustrat, Toleti primam sedem collocat, etc.* In monte Sancto Granatensi inventi sunt cum reliquis, libri S. Tesiphontis, quibus de sancto Jacobo egit: et liber de Vita, peregrinationibus, et miraculis ejusdem Apostoli, auctore S. Cæcilio; liber vero sancti Torquati de quo hic mentio fit, hactenus (quod sciam) repertus non est. Cæterum cum eum citet Julianus, qui circa annum 1050 vixit, spes manet quandoque inveniendum esse, magno Christianæ reipub. adjumento.

De miraculis ad tumulum S. Torquati et sociorum fieri a Domino solitis, eorundem meritis et intercessione, hæc habentur in pervetusto codice membraneo ms. qui exstat in monasterio Montis Sion ordinis S. Patris Bernardi extra muros Toletanæ urbis. *Ad quorum sacra, sanctaque sepulcra, quisquis æger pia devotione advenit, invicto beatissimorum Martyrum liberatur auxilio; nam et dæmones et corporibus obsessis expellunt, et cæcis lumen quod amiserunt, sua oratione restitunt; atque vere omnes eorum suffragia excolentes, quidquid illis confidenter expo-*

A. C. 66. S. Crispinus episcopus Astigitanus in Bætica, sub Aloto patitur.

A. R. 817.

BIVARII COMMENTARIUS.

scunt, mox cœlitus impetratum percipiunt.

Illud præ cunctis admirabile signum, quod Deus non semel aut bis, sed quotannis in oliva ad tumulum S. Torquati plantata toto septingentorum annorum spatio operari dignatus est, quod narrat Ado in Martyrologio, ex quo Equilinus illud desumpsit lib. v, cap. 3, his verbis : *In civitate Accitana ad sepulcrum S. Torquati arbor olivæ in ejus festo præternaturam divinitus florens maturis oleis onustatur, quarum liquore ægritudines sanantur.* Inde Morales, Trugillus, Alderete, Villegas, et omnes moderni desumpserunt. Ego vero dabo ejus rei oculatum testem : auctorem videlicet historiæ superius relatæ, quæ exstat in Monte Sion : cujus sunt hæc verba : *Sed et illud pallio silentii operire non debemus, quod tam præclara Domini miracula in ipsorum anniversariis piis et fidelibus sanctorum (Torquati, et sociorum) meritis operatur usque in hodiernum diem. Hæc quæ narramus cuncti scimus, et ipsi persecutores Ecclesiæ perfidorumque cultores verum agnoscunt. Ibidem (in urbe Accitana, seu Guadix) ante fores Ecclesiæ ab ipsis sanctis radix olivæ modica posita est ; tantaque in ea a Domino ubertas gratiæ concessa est, ut in vespera ipsorum sanctorum (die 14 Maii) ingrediente natali, plus floribus vernatur, quam foliis operata videtur. Mane vero (diei 15) ex ipsis floribus omnis conventus, qui pia devotione advenerit, et sanctorum veneratur patrocinia, seu totius gentilitatis multitudo hæreticorum, perversorumque dogmatum concurrentium, quam perfectas, tam uberes olivas maturatas : omnique pulchritudine adornatas vindemiant, veluti certis temporibus : et ita omnes, fidelis, seu infidelis, prout unusquisque colligere valet, deportant. Quis enim valet dicere copiam de multitudine hujus fructus? cujus in unum si colligere fas fuisset, plurimum poterant numerum complere copinarum olivarum : præstante Domino nostro Jesu Christo, qui martyres et confessores suos suscipit, etc.*

Perseveravit sacræ olivæ jure miraculum usque ad annum 714 quo Hispania pene universa in dittonem Maurorum venit. Tunc enim translatum fuit S. Torquati venerandum corpus ad Gallæciam, in cœnobium sanctæ Columbæ *De Vande*, insignis monasterii Cellæ novæ ordinis S. P. Benedicti prioratum. Illinc vero anno Domini 1196 Lusitani quidam corpus furari conati sunt, et in suam transportare provinciam; sed Dei disponente judicio factum est, quod nebula magna offusi, quando longum iter se confecisse credebant, ad portas ipsius cœnobii Cellæ novæ se adhuc existere cognoverunt; quo temporis momento cymbala, sua sponte mota sonum reddiderunt magnum. Eo miraculo, ac furto comperto, de nova solemnique sacrarum reliquiarum a Vande in Cellam novam translatione tractatum est : ac tandem ipsa translatio solemnissimo ritu peracta a Jacinto cardinali S. R. Ecclesiæ Alexandri III de latere legato, qui ad summum apostolatus apicem evectus, dictus fuit Cœlestinus III. Novissime anno Domini 1601 in argenteam capsam ad altare majus magnis elaboratam arte et impensis (nam in ea cernuntur affabre exsculpta Pontis diruti, et olivæ Accitanæ miracula) translatum est ab Auriensis episcopo Michæle, multis prælatorum, et innumerabili fidelium astantibus copiis. Repertum est tunc temporis cor ejusdem sanctissimi antistitis ac martyris Torquati sanum, et integrum, magno Dei miraculo : ejusdemque (quod mirabile admodum est) a multis annorum centuriis brachium integrum et illæsum conservatur in cœnobio S. Mariæ de la Vega Cisterciensis ordinis, diœcesis Palentiæ, totum carne repletum, habens in manu inter quartum et quintum digitum, vulnus apertum, lanceæ ut dicitur, quo credi poterit lanceis vulneratum occubuisse. Difficile esset fragrantiam sancti brachii huc ad vivum exprimere, et quæ ejus

A interventus operatur Deus miracula recensere. Sufficiat dicere quod circumquaque fusi populi ob illius reverentiam, voto ad Deum, et S. Torquatam emisso, ejus celebrant diem festum, a servilibus operibus abstinentes, et ad sanctas brachii reliquias osculandas ac venerandas catervatim confluentes.

5. S. Crispinus, etc. Agunt de S. Crispino die 19 Novembris pene omnia Martyrologia, Romanum, Adonis, Usuardi, et recentiorum, utunturque eisdem fere verbis. Romanum ait : *In civitate Astigiensi B. Crispini episcopi, qui capite amputato martyrii gloriam adeptus est.* Ado uberius : *Crispinus episcopus et martyr apud civitatem Astigiensem passus est. Qui cum esset pontifex ejusdem urbis, et Christum Dominum prædicaret, a paganis detentus, et ad sacrificia Deorum suusus, dum immolare contemneret, capite amputato, martyrii gloriam adeptus est.* Hæc ipsa Adonis verba refert Petrus in Catalogo sancti lib. x, cap. 84. Quo videas antiquiores cæteros transcripsisse, ut credo, Adonem : qui primus hæc suo Martyrologio inseruit. Quare non mirum si cæteri nihil ejus verbis addiderint. Cum vero apud Adonem depravate legeretur, urbs *Astigiensis*, pro *Astigitans*, vel *Astigitana*; cæteri errorem lectionis imbibierunt; legi autem debere *Astigitana*, non solum Dexter, sed (quod veritatis argumentum, irrefragabile est) D. Isidorus in hymno ipsius docet in breviario Toletano Mozarabe inquitens :

Sepulcro corpus humatum reconditur,
Astigitanæ urbi que reponitur.

Fuerunt olim in Bætica duæ civitates ejusdem fere nominis, quarum altera Astigi (hæc est *Ezija*) Turditanorum erat, altera Astigis sive Astigiis Turdorum; de utraque agit Ptolomæus in Tabula Beticæ, et Nonnius in Hispania sua, qui cap. 18 disputat de Astigi ad ripam Singilis (nunc *Genil*) sita; at cap. 27 de Astigi sive Astigi; et illam ait a Romanis vocatam, Augustam firmam, hanc vero Juliensem, ut hanc a Julio, illam ab Augusto Cæsaribus nuncupatas credamus. A priori Assigitana nomenclatura deducitur, a posteriori Astigiensis. Pomponius Mela, geographus Hispanus, lib. II, cap. VI, auctor est, clarissimas Beticæ urbes fuisse olim Astigim, Hispaniam, Cordubam, inter quas primum locum Astigi tribuit (id est, *Ezija*). Altera non tantæ fuit nobilitatis, neque modo est; nam nunc *Ahana* dicitur, teste Jacobo Moletio, quem refert Nonnius cap. 27. Quod ad B. Crispinum attinet, quem Astigitanum episcopum faciunt Isidorus, et Dexter, errare convincitur Petrus Galesius, dum ejus martyrium refert ad tempora Diocletiani, nescio quo motus, nisi forsitan equivocatione nominis cum altero Suessoniensi martyre Crispino, fratre Crispiniani, qui Martyrologio Rom. teste sub Diocletiano imper. et judice Ricciovaro passus est die 25 Octobris : alias ut vides nemo antiquorum id vel leviter insinuavit; a Dextro autem accipimus tempore apostolorum clariuisse. Suspicio ex nomine, tempore et loco ipsius, hunc illum fuisse Crispum Corinthi archisynagogum, quem Paulus suis manibus baptizavit, ut dicitur I Corinth. I. De ejus conversione agit S. Lucas in Actis Apost., cap. x : *Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua, et multi Corinthiorum audientes credebant.* Habemus ergo inter Pauli discipulos unum nomine Crispum qui Apostolo in Hispanias proficiscenti comes itineris esse facile potuit, ibique ab eo Astigitanæ urbi deputari episcopus : præsertim cum Hippolytus et Dorotheus, qui de discipulis Domini et apostolorum egerunt, cum cæteris certas urbes suorum episcopatum designant, Crispo nullam dent : quo ansa relinquatur credendi Astigitanum fuisse antistitem. Nec judicari debet magna discrepantia nominum inter Cris-

- A. C. 66. Nec multo post Uticæ in Bætica, Maximus Divi Jacobi discipulus in Hispania cum sociis A. R. 817. Casto et Magno patitur.
In Hispania Urbe Castulone, ad fluvium Tagum, illam urbem præterfluentem, in aditu Bæticiæ, sancti martyres pro Christi nomine occisi, Marcus et Hadria.

BIVARIII COMMENTARIUS.]

pum, et Crispinum; facillis enim est ab uno ad aliud scripturæ transitus. Sed hæc sub dubio relinquimus: facilius condonamus Galesino, quod eum vocarit Crispinianum: sicut typographo Breviarii S. Isidori, qui in miniata rubrica festi ipsius, vocat eum episcopum et confessorum, cum tamen martyrem scribere oporteret, utpote cujus subdit hymnum pristinae illius puritatis egregium monumentum: ubi et de martyrio ejus multa dicuntur.

Insignem [Brev. Christo] Crispinum laudemus martyrem,
Qui suum lavit sacro corpus sanguine.
Et unum Deum sequens [Al. frequens] trino nomine
Mundum reliquit [Al. relinquens], simul ejus copias,
In regno Dei consors factus angelis.
Non blandimenta hujus ævi aspiciens,
Rectorem mundi Dominum præspiciens,
Illum secutus magna cum lætitia,
Paradisumque properans feliciter,
Nefandum hostem repulit perniciousiter.
Frontique suæ signum Christus posuit,
Qui ipsum pie ex cælo vidit colere:
Quandoque serpens insultare voluit,
Non ei cessit, sed alacri animo
Renuntiavit invido diabolo.
Omnipotentis Dei vera gratia
Tantam Crispino præbuit constantiam,
Ut carcer, pœnæ, flagra, vel incendia,
Nec sitis corpus, famæve commaculent,
Ijus quæ fidem violare poterant.
Lætus cum miles in cœlum aspiceret,
Parata cervix gladium suscipiens,
Suoque fuso dedicata [Al. delicata] sanguine,
Sepulcro corpus humatum [Al. humanum] reconditur,
Astigitanæ urbi que reponitur.
Ad cujus corpus vexatior veniunt,
Claudique, surdi, cæci, vel lunatici,
Christum confessi salutem recipiunt,
Sanitatisque medelam percipiunt.
Tu intercessor almae martyr prævius
Pro nostris malis intercede propius [Al. propitius]:
Ut abluantur nostra cuncta crimina,
Animas nostras, corpusque omne liberet,
De persequentis inimici insidiis.
Amen.

6. Nec multo, etc. Maximum D. Jacobi discipulum agnoscit Pelagius episcopus Ovetensis, quem supra ad annum 37 retulimus. De ipso autem et sociis Casto et Magno festum celebrat Rom. Martyrologium 4 Septemb., inquit: *Eodem die sanctorum martyrum Magni, Casti, et Maximi*. Petrus de Natalibus lib. xi, cap. ultimo, numero 257, ait: *Magnus, Castus, et Maximus martyres eodem die palmas percipiunt*, id est, pridie nonas Septembr. seu 4 die ejusdem. Usuardus duorum meminit dicens: *Ipsa die sanctorum Magni et Casti*. Sed in additionibus ejus et Romano ponitur, etiam *Maximi*. Nominatur vero Maximus loco ultimo, non quia minus dignus, sed forsitan quia post ceteros martyrio coronatus est. Addit Dexter martyrii tempus et locum; nimirum passos Neronis gladio, Uticæ urbe non ignobili Hispaniæ Bæticiæ. Agit de ea Ammianus Alexandrinus dum gesta Viriati recenset, scribitque ipsum semel a Pompeio devictum, ad Veneris montem confugisse, non longe ab Eborâ Lusitanæ urbe; et cum procederet inde multos Romanorum interfecisse, vexillis quibusdam captis, ceteros fugæ se commisisse: a civitate quoque *Uticæ* præsidia Romanorum fugasse, destruxissetque omnia Bastetanorum littora, utpote Romanis confœderatorum. Consentit Ambros. Morales, lib. vii, cap. 49. Erat igitur sita Utica inter Eboram et Bastetanos populos, Carthagini Spartariæ confines. Suspicio esse *Ubedam*.

7. In Hispania, etc. Sanctorum martyrum *Marci, et Hadriæ*, meminit Beda in Martyrologio ad diem 13 Octobr. asserens in Hispania passos fuisse: ex quo id desumpsere Morales lib. x, cap. 28, adjungens S. Faustinum martyrem, et Marieta part. de Sanctis Hispan. lib. iv, cap. 51, et Villegas in flore Sanct. tom. I, ad calcem ipsius, dum agit de Hispania. Petrus de Natalibus lib. xi, cap. ultimo, numero 287, adjungit eis S. Marcellum martyrem. Hadriam vero vocat Hadrianum, dicens: *Marcellus, Hadrianus, et Marcus eodem die* (id est, in idus Octobr. seu die 13) *martyrio coronantur*. Passi sunt autem Castulone urbe nobilissima, de cujus situ multum diuque cruciati sunt historici nostri; tandem Florianus de Ocampo, Ambrosius Morales in Antiquitatibus Hispaniæ tomo ii Hist. Hispan. verbo *Castulo*, Joannes Mariana de Rebus Hispan. et Ludovicus Nonnius cap. 64, Castulonem sitam fuisse ubi nunc *Cazlona* est tres leucas distans a *Baæa*, et unam a *Linariis* in saltu Mariano seu *Sierra Morena*, ad ripam fluminis *Guadalamiar*, quod paulo inferius in Bætiam mergitur. Consonat situs quem Ptolomæus illi consignat; et ei convenire videtur, quod Dexter ait, fuisse in *aditu Bæticiæ*. Cæterum his difficillime congruit quod *Castulo ad fluvium Tagum, illam urbem præterfluentem* sita sit, ut idem auctor asseverat: fluvius enim Tagus non Bætiam, sed Tarraconensem rigat Hispaniam. Auget difficultatem, quod (vel teste Hieronymo Paulo, erudito in primis viro, in libro de Fluminibus Hispaniæ) in ipso agro Castulonensi habet Tagus fontes suos: *Ex Castulonensi (ait) erumpens agro, et in Carpetanos lapsus Toletum præpotentem validamque urbem pene circumit*. Id quod non segniter innuere videtur Silius Italicus lib. iii Ponticorum, dum ait:

Fulget præcipuis Parnassia Castulo signis.

Quo innuit, exponente Morali, citato loco, Castulonem a Phocensibus Græciæ alumnibus fundatam, in quorum tractu Parnassus exstat, quare et hi Castulonem suam urbem vocitarunt, ut memoriam sui Castalii fontis conservarent; quo fit ut in Castulonensi agro, Silio teste, fons sit alicujus insignis fluvii, nec assignari poterit, cujus nisi Tagi. Fateor si ad Tagi ipsius fontes sita fuit, nullatenus asserendum fuisse ubi nunc *Cazlona* est, sed ubi *Priego*, in cujus agro Tagus erumpit, et tunc eo dici sitam in aditu Bæticiæ, quod apud Dextrum Bæticiæ limites totam Marchiam (quam nos *Mancha* dicimus) includerent, et non longe a Priego Tarraconensi Hispaniæ conjungerentur. Cæterum si hoc difficile videatur, et *Cazlonam* fuisse quis defendat, quæ procul dubio in aditu Bæticiæ est, tunc dicere oportebit *Guadalamiar* olim quoque Tagum dictum: ut ita verum sit, Tagum præterfluxisse Castulonem. Hoc tamen mihi incredibile est, neque enim ibi est fons ipsius, ut possit ejus prætextu Castalia, seu Parnassia nuncupari, neque ullus inficiabitur Tagum sine restrictione dictum, præcipuum illum amnem qui apud Ullisiponem Oceano immergitur, significare. Quare ego assentior potius Dextro, et Silio nobilissimis in Hispania ortis geographis, seu historicis, quorum testimoniis Castulo juxta Tagi fontem creditur existisse: his vero astipulatur inter recentiores Hieronymus Paulus citatus, et inter vetustiores Titus Livius libro xxviii Decad. dum Scipionis quoddam iter describens, ait: *Tarracone profectus, Castulonem pervenit, inde ad Bætulam urbem processum*. Erat igitur Castulo inter Tarraconem et Bætulonem,

A. C. 66. Persius Volaterranus poeta Satyricus annorum 29 moritur.

A. R. 817.

Thermæ a Nerone ædificatæ, ab illo Neronianæ dictæ.

Nero Romæ citharistam agens omnes superat.

M. Annæus Lucanus, excisa vena, in balneo perit.]

Helena Adebianorum regina Christiana floret Hierosolymis, prædicatione apostolorum conversa. Ex Annalibus Hierosolymitanis.

BIVARI COMMENTARIUS.

seu Bætulam, quæ ut Morales probat lib vi, cap. 15, A et in Antiquitatibus verbo *Betulo*, aut est Ubeda aut Bæza: Si autem Castulo esset Cazlona, non esset inter Tarraconem et Bætulam, sicut est Tagi fons; nec Livius diceret, Scipionem cum a Tarracone Castulonem petiisset, ad Bætulam urbem processum, sed regressum, nam Ubeda et Bæza non ultra Cazlonam, sed citra inter Tarraconem et Cazlonam est. Fuit alia Hispaniæ Bætulo, non longe a Barcinone, de qua Morales lib. ix, cap. 33, ait hodie nuncupari *Badalonam*, sed ea non erat ad propositum Livio. De nobilitate Castulonensis alibi (id est, lib. xxiv) agens idem Livius ait: *Castulo urbs Hispaniæ valida ac nobilis, et adeo conjuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset, ad Romanos deficit, etc.*

8. *Persius*, etc. Hæc ex Eusebii Chronico desumpta sunt ad verbum, nisi quod ille narrat Persii mortem anno Domini 65. Dexter vero anno 66.

9. *Thermæ*, etc. Et hoc ex Eusebii Chronico desumptum est anno Domini 65.

10. *Nero*, etc. Eusebius anno 65 sic ait: *Nero Romæ in citharistarum agone contendens, omnes superat. Et anno 67 iterum agit de simili Neronis certamine, quo, cunctis musicis et poetis devictis, in Olympicis coronatus est; et rursus de eodem anno 68. Hinc et Lucanum cœpit odio habere, quod ab eo in poetico certamine victus fuisset.*

11. *M. Annæus*, etc. Annæus Me'a Senecæ frater, ex Acilia, Acilii Lucani nobilis oratoris filia, Cordubæ existens, genuit M. Annæum Lucanum facundissimum oratorem, sive, ut quidam malunt, historicum: quod lepidis carminum numeris veritatem historicam, non fabulas poetarum cecinerit. Sunt qui dicant natum *Luque*, oppido 9 leucas a Corduba distanti. Sed, ut Ambrosius Morales advertit lib. ix hist. cap. 10, non est quo probari queat. Natus fuit die 2 Novembris anno Domini 59. Romæ degens uxorem accepit Pollam Argentariam, non minus poesi, quam opibus ac genere illustrem. Comprehensus in Pisoniana conjuratione, qua, Nerone e medio sublato, imperium Calpurnio Pisoni (vel ut aliis placet quos Corn. Tacitus refert lib. xvi, agente tribuno militum Suberio Flavio, ipsi Senecæ) parabatur, damnatus ad mortem, et genus eligere valens, incisa vena, ac sanguine effuso obiit, annos natus 27 et anno Domini 66, ut Eusebio et Morali placet, cum Dextro; die vero Aprilis ultimo Petrus Crinitus auctor est, Neronem amici memorem, et facti pœnitentem, Lucano erexisse statuam cum hac inscriptione:

M. ANNEO. LUCA-
NO. CORDUBENSI.
POETÆ: BENEFICIO.
NERONIS. FAMA. CON-
SERVATA.

Polla uxor mariti amantissimi natalem diem celebrem fecit, in cujus gratiam Statius Papinius lib. ii Sylvarum versus finem Genethliacon Lucano cecinit, cujus initium est:

Lucani proprium diem frequentet.

ubi inter alia hæc ait de Corduba;

Felix, heu, nimis et beata tellus,
Quæ Tritonide fertiles Athenas,
Uncis Bætica provocas Trajetis;

PATROL. XXXI.

Lucanum potes imputare terris:
Hoc plusquam Senecam dedisse mundo
Aut dulcem generasse Gallionem.

Fratrem scilicet Senecæ et Annæi Melæ patris Lucani, ac nobilem Oratorem. Cecinit et Martialis ter de natali Lucani epigrammata, quæ exstant lib. vii, num. 21, 22 et 23; in priore sic alloquitur Pollam:

Hæc est illa dies quæ magni conscia partus,
Lucanum populis, et tibi, Polla, dedit.
Heu! Nero crudelis, nullaque invisor umbra:
Debuit hoc saltem non licuisse tibi.

In alio vero de die natalis ejus loquens, inquit:

Hæc meruit, cum te terris, Lucane, dedidisset,
Mixtus Castaliæ Bætis, ut esset aquæ.

Ac tandem in ultimo epigrammate:

Phrebe, veni; sed quantus eras cum bella canenti,
Ipse dares Lativæ plectra secunda lyræ.

B De eodem, ejusque patria Corduba egerat lib. i, epigramm. 61, *Unde scriptores?* ad Licinianum inquiringens,

Duosque Senecas, unicumque Lucanum
Facunda loquitur Corduba.

Denique, ut omnia dicamus, Eusebius anno Domini 66, hæc ait: *M. Annæus Lucanus Cordubensis poeta in Pisoniana conjuratione deprehensus, brachium ad secandas venas medico præbuit. Et rursus: Junius Annæus Gallio frater Senecæ, egregius declamator, propria se manu interfecit, mortem ejus Nerone in suam præsentiam differente. Anno vero 70 addit: L. Annæus Me'a Senecæ frater et Gullionis, bona Lucani poetæ filii sui a Nerone promeretur.*

12. *Helena*, etc. Narrat Eusebius lib. ii Hist. Eccles. c. 11, et illo prior Josephus lib. xx Antiq. Judaicarum c. 2, ac Nicephorus lib. ii, cap. 11 suæ Hist. Helenam, Adiabenorum reginam, sub Claudii imperio, cum filio Izate Hierosolymas petiisse devotionis ergo; ibique famis illius tempore, de qua Actor. xi mentio fit, ministrasse sanctis ac pauperibus alimenta: et tunc temporis ad Dei veri cultum promotam, cum prius idololatra esset. Cujus autem religionis fuerit non liquet apud omnes, dum alii Judaicis ritibus addictam sentiunt, alii Christianam factam. Baronius ad annum 66 non audet in alteram partem declinare, videbat enim Josephum et Eusebium Judæam asserentes, Orosium vero et Adonem Christianam. Cæterum Dexter quæstionem dirimit, dum non solum Christi fidem amplexam fuisse asserit, sed et id constare sibi ex Annalibus Hierosolymitanis, quæ nimirum dum esset præses prætorio Orientis, ipsi præsto fuerunt. Sane Orosius qui idem testatur lib. vii cap. 6, Dextro cœvus, et diligentissimus scriptor fuit; et Ado qui in Chronico idem secutus est, nobilis semper historicus est habitus. Inter eos autem qui Helenam Judæam asseverant, Eusebius solum refert Josephum, non affirmat; Josephus autem Christianæ religionis inimicus in gratiam suæ perfidiæ id commentatus est. Sane durissimum creditu est, nobilem et piam Reginam eo tempore ad legem Moysis conversam, cum Hierosolymis innumera ab apostolis signa patrerentur, synagoga autem ab omnibus odio haberetur. Nec facile dabo Divinam providentiam id permisisse, quod confirmare ac stabilire de novo veterem legem maxime posset; quin potius conversionem regum, Ecclesiæ, non

A. C. 66. S. Fronto Petragoricus patitur, frater Frontonis consulis.
Florebat C. Cæsonius Maximus.
Petrus, qui Græcæ Megistos, martyr fit 2 Julii.

A. R. 817.

BIVARII COMMENTARIUS.

synagogæ promissam, et a prophetis sæpissime prædictam nemo est qui nesciat. Obiit piissima regina Hierosolymis, eique a filio nobilis mausoleus ædificatus est, cujus præter citatos auctores meminit D. Hieronymus epist. 27.

15. S. Fronto, etc. Irrepserat in codice impresso mendum, ut pro Frontone Petragorico (nimirum episcopo) legeretur Pythagorico, quasi philosopho. Agunt de eo martyrologia Bedæ, Roman. Usuardi, et recentiorum 25 die Octobris; vitam ejus habet Petrus Equilinus lib. ix. cap. 109, et Belvacensis lib. ix Speculi hist. cap. 43 et 44. Fuit S. Petri apostoli discipulus, quem ipse episcopum Petragoricis in Galliam, cum Georgio presbytero comite destinavit. Sed eo post triduum itineris defuncto, Fronto ad Apostolum reversus, accepto ejus baculo, ac super corpus defuncti posito, Georgium ad vitam revocavit. Ad urbem suam accedens, magnam illius gentis multitudinem ad Christum convertit, claruitque multis signis ac miraculis, quæ Petrus in Catalogo SS. recitat: addens 700 Monachos instituisse, et funeri S. Marthæ in spiritu astitisse somno correptum, dum Missam illam celebraret, inter Epistolæ et Evangelii recitationem. Agebatur olim in Hispania festum ejus, ut in Breviario Palentino videre est. Unum est in quo Dexter a cæteris dissideat, in genere nimirum mortis ipsius, dum illi confessorem, ipse autem martyrem facit: cæteri dicunt quod multis miraculis clarus in pace quievit: Dexter vero, S. Fronto Petragoricus patitur. Sed illud acquiescere facit placito Dextri, quod multos alios ipse martyres dixit, quos nos confessores venerabamur, veluti B. Torquatium, et socios, S. Jacobi discipulos (ut Orientium et Pacientiam S. Laurentii parentes omittam), et tandem martyrii veritas patefacta fuit, nunquam velut martyres venerantur. Idem de S. Frontone sentiendum arbitror, præsertim cum videam Dextrum qui martyrem eum refert, longa annorum serie cæteros qui eum confessorem dicunt, superare; quo tanto magis veritas illi innotescere potuit, quanto propius ad S. Frontonis tempora accessit. Sed et ipse Equilinus qui confessorem eum dicit, persecutionem passum fuisse affirmat ab Squirio præfecto, qui multos quoque monachos ac discipulos B. Frontonis martyrio affectit, ut facile credi posset in ipsum quoque magistrum sævisse. Frater S. Pontificis et ipse quoque ex genere nobilissimo Romanorum Fronto dictus, ad tertium usque consulatum ascendit, quem iniiit cum Trajano tertium quoque gerente anno Domini 102, cujus consulatus meminere Plinius Junior in Panegyrico Trajani, et Martialis lib. xi, epigrammate illo quo precatur deos pro Nerva Trajano, iniquens, sub num. 4:

Et qui purpureis jam tertia nomina fastis,
Jane, refers Nervæ.

Sane Martiali fuit cum Frontone non vulgaris necessitudo, ut illud epigramma lib. i, numero 55, eidem Frontoni nuncupatum, satis indicat, cui titulus ad D Frontonem de voto vitæ suæ:

Vota tui breviter si vis cognoscere, Marci,
Clarum militiæ, Fronto, togæque decus;
Hoc petit: esse sui nec magni ruris arator,
Sordidaque in parvis otia rebus amat, etc.

Nec deest qui S. Frontonem Petragoricensem episcopum in Hispania ortum faciat; is est Damianus a Goes, eques, et historicus nobilis Lusitanus, cujus opus exstat in Hispania.

14. Florebat, etc. Nobilitatis ac divitiarum C. Cæso-

nii Maximi non semel meminit Martialis lib. vii, epigram. 73 ad Maximum, ubi tria ejus narrat palatia:

Esquiliis domus est, domus est tibi colle Dianæ,
Et tua Patritius culmina vicus habet.
Hinc biviæ Cybeles, illinc sacraria Vestæ;
Inde novum, veterem prospicis inde Jovem.

In libro autem ii, duo illi dat epigrammata, docens monensque ne Cæsaris auram caplet, quasi servus, quia domi suæ princeps est. Prius concludit sic (sub num. epigr. 18):

Qui rex est, regem, Maxime, non habest.

Alterum num. 53 sic incipit:

Vis fieri liber? mentiris, Maxime, non vis:
Sed fieri si vis, hac ratione potes, etc.

Quod autem animum Dextri pulsaverit, ut C. Cæsonii Maximi in Chronico suo mentionem fecerit, dependenti illud mihi occurrit; quod de Senecæ morte agebat, cui unice amicus Cæsonius fuit, utpote qui in exsilium Corsicam amandatum a Caligula Senecam, sponte exsul factus, comitatus sit, et post ejusdem Senecæ mortem, amicitia Senecæ ipsi in crimen data, exsilium agere in Sicilia a Nerone coactus est. Hoc posterior docet Cornel. Tacitus lib. xvi, illud autem Martialis lib. vii, duobus quæ ad quemdam Ovidium dedit, epigrammatibus; erat hic Cæsonio familiaris, ipsumque, sicut ille Senecam, secutus fuerat. Primum sic habet, sub num. 44:

Maximus ille tuus, Ovidi, Cæsonius hic est,
Cujus adhuc vultum vivida cera tenet.
Hunc Nero damnavit; sed tu damnare Neronem
Ausus es, et profugi non tua fata sequi.
Æquora per Scyllæ magnus comes exsulis isti;
Qui modo nolueras consulis ire comes.

Et post pauca:

Audiet hoc præsens, venturaque turba: fuisse
Illi te, Senecæ quod fuit ille suo.

C Altero epigrammate iterum alloquens Ovidium Cæsonii Maximi familiarem, ait (sub numero 45):

Facundi Senecæ potens amicus,
Caio proximus, aut prior Sereno;
Hic est Maximus ille, quem frequenter
Felix littera pagina salutat.
Hunc tu per Siculas secutus undas,
O nullis, Ovidi, tacende linguis,
Sprevisti domini furentis iras.

Quis vero furens is dominus sit, subdens declarat,

Hæstisti comes exsuli Neronis.

Erat Cæsonius sanguine conjunctus imperatrici Cæsoniæ uxori Caii Caligulæ, de qua agit Suetonius in Caio, cap. 59, et in cujus natali epigramma cecinit Martialis lib. ix cujus initium est, Prima Palatino lux est, etc. De alio Frontone agit S. Ignatius in epistola ad Ephesios, qui eum in vinculis visitavit, cum aliis viris Ephesiis.

15. Petrus qui Græcæ, etc. Petrus iste qui Græcæ Megistos dictus est, unus fuit ex ipsis tribus militibus, quos Paulus apostolus in ipso martyrii sui itinere ad fidem perduxit. Accipe ejus rei historiam a Petro Equilino lib. vi cap. 23 et 41: His dictis Paulus ad locum supplicii ducebatur. Cum autem tres milites, scilicet Longinus, Megistus, et Aestus, eum interrogarent quis esset ille rex quem tantum distingeret, ut pro illo mortem libenter subiret; Paulus eisdem Christum annuntiavit, et ad fidem convertit. Et querentibus illis quomodo subari possent, ordinavit eisdem

A. C. 66. S. Paulus scripsit Epistolam ad Hebræos Hispanos conversos.

A. R. 847.

BIVARI COMENTARIUS.

ut mane ad locum decollationis ejus venirent, qui, causa A cognita, illos baptismatis unda perfunderent, et æterni regis cohæredes efficerent. Post hæc cum aliis militibus a Nerone missis ad mortem Pauli accelerandam ipse ad supplicium duceretur, Paulus in porta Ostiensi obviam Plautillæ discipulæ suæ, cui velum quo caput ejus tegebatur, mutuo petiit, ut inde oculos suos ligaret, ipsumque sibi decollatus restitueret; quod cum ei tradidisset, ipsam carnifices deridebant, quod pretiosum ei velum traderet, quod sibi mortuus minime reddere posset. Peracto autem sacrificio, revertentibus militibus, Plautilla velum sanguine cruentum ostendit, quisque dixit, quod eadem hora Petrus et Paulus urbem intraverant, veste præclara aduti, et coronis radiantibus ornati, Paulusque, juxta promissum, velum sibi restituerat commodatum. Quo miraculo tres milites adhuc magis in Domino crediderunt. Et juxta quod Paulus eis imposuerat, die sequenti passionis illius ad sepulcrum Pauli venerunt, et duos discipulos Titum et Lucam orantes invenerunt, et in eorum medio Paulum stantem viderunt. Quos discipuli illi videntes terribi fugiebant, Pauloque mox disparente, milites illi post eos clamabant, quod non ut eos caperent persequerentur; sed ut ab eis baptismum susciperent, sequebantur, Paulumque in medio eorum se vidisse testabantur. Hæc illi audientes reversi sunt, eoque cum gaudio baptizaverunt. Qui post duos dies a Nerone detenti, et pro Christi nominis confessione capite cæsi sunt 6 nonas Julii, nimirum die 2 ejusdem mensis, quem notat Dexter. Qui tamen illud præ cæteris annotat, horum trium nobilium militum unum fuisse Cæsonium illum Maximum, quem floruisse dixerat, nimirum qui in baptismo a Luca et Tito Petrus vocatus est; is enim est qui Græce Megistos nuncupatur, nam Megistos Latine sonat Maximum. Quare necessum est ut asseramus duos ad summum annos in Sicilia exsulem egisse, quo videlicet anno Domini 66 occasione mortis Senecæ missus fuerat; anno autem 68, tribus a Pauli necē diebus decursis, 2 Julii interisse pro Christo. Lege eo die Usuardum, Adonem, et Rom. martyrologium, et ibi cardinalem Baronium, qui apud veteres mss. nomina trium illorum militum exstare contendit, et D. Chrysostomum tom. v in oratione encomiastica de Principibus apostolorum.

16. S. Paulus, etc. Hoc quasi per parergon ab auctore annotatum nunc est; nam alias antequam de adventu Pauli in Hispanias meminisset, referendam erat, sub annum Domini 60 vel circa, uti ex dicendis constat; quare notanter hoc loco usus est auctor verbo præteriti temporis, cum ait, S. Paulus scripsit epistolam, etc., cum tamen verbo præsentis in cæteris, quæ propriis annis acciderunt, pro more utatur inquisiens: Persius moritur. Nero omnes suprat. Lucanus perit, etc.

Quod Epistola Pauli ad Hebræos scripta sit ad Hebræos Hispaniæ.

Jam vero quod in superioribus disquirere et stabilire promissum (anno Domini 64) de Epistola Pauli ad Hebræos Hispaniæ data, nunc a nobis reddendum est. Et quoniam res nova est, et a nemine (quod sciam) hactenus examinata, eam nunc ad unguem in gratiam eruditorum examinare placet. Ut autem ordiamur (quod dicunt) ab ovo, ostendamus in primis, Epistolam ad Hebræos non fuisse missam ad eos qui Hierosolymis seu in Judæa degebant, neque ad quoscumque in Oriente constitutos: rursus, neque ad omnes Hebræos toto orbe dispersos, ut inde locus relinquatur asserendi, datam fuisse ad Hispaniam synagogam; quo loci (uti ad annum Christi 37 comment. 1 abunde monstratum est gravissimis testimoniis, et prius ad annum 33 comm. 2) celeberrima exstabat synagoga, eorum nimirum Judæorum

qui Domini neci minime consenserant; nec redire Hierosolymas voverant, eo quod apud eos viguisset prophætia de destructione templi a Zorobabele erecti. Quod igitur non sit hæc data ad omnes totius orbis Judæos, inde fit evidens, quod eam in vinculis Romæ scriptam communiter interpretes eliciunt ex illis verbis cap. x, Nam et vinculis compassi estis; ubi Theophylactus: Et aliis consolationi fuisti, et mihi conjecto in vincula: et Græcus codex Pauli habet, vinculis meis compassi estis. Quamquam ego scriptam opinor ab Apostolo statim ac e vinculis solutus Romæ libere prædicabat, prius tamen quam inde quopiam recederet: et consequenter ultimam in ordine reliquarum: quod etiam notavit Baronius anno Domini 60, numero 42. Hoc non solum ex loco quem habet inter omnes Pauli Epistolas conjicio, sed etiam ex eo quod in II ad Timoth. quæ sine dubio (ut minimum) penultima fuit, utpote in qua affirmat, Ego jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat; evocat illum de Oriente ubi prædicationis ergo degebat, ut ad se veniret Romam: Festina (inquit cap. iv) ad me venire cito, et iterum: Festina ante hyemem venire. In epistola vero ad Hebræos c. ultimo asserit se jam jam ejusdem Timothei, quem vocarat, celerem expectare adventum: Cognoscite (ait) filium meum Timotheum, cum quo, si celerius venerit, videbo vos. Quare non recte sentire dicendi sunt, qui Epistolam II ad Timoth. datam credunt post Epistolam ad Hebræos scriptam; nam si celerius venturum Timotheum spectabat, cum ad Hebræos scripsit, jam ergo illi scripserat ut festinaret ad se venire cito: alias non posset adventum ejus celerem affirmare. Sed quorsum hæc? Nimirum ut inde colligamus non scripsisse hanc ad Judæos toto orbe dispersos, quoniam ad quos scribit, promittit se profecturum cum Timotheo, quem celerius venturum spectabat. Certum est autem id non potuisse Judæis toto orbe dispersis repromittere, quia jam confessus fuerat in prædicta ad Timotheum Epistola, tum quidem tempus resolutionis suæ jam instare, tum etiam cursum suum consummasse: quo credi nequit iterum totum orbem perambulatorum, ut Judæos ubique dispersos inviseret. Quare non ad omnes, sed ad aliquos certas provinciæ scripsisse certum est. Id quod ex inferius dicendis certius fiet.

Nunc vero neque ad eos qui Hierosolymis, vel in Palæstina degebant, scriptam, factum quoque argumentum convincit; si enim iterum illæ rediturus erat, non ergo vere dixerat cursum jam suum consummasse, cum potius, de novo cursum inciperet. Et quidem aliquando pro magno cursu dixerat Romanis (cap. xv): Ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi. Et tamen majorem conficeret, si Roma nunc Hierusalem usque percurreret; cum Illyricum medio fere utriusque urbis itinere situm sit: quintumo nec mediassse tunc temporis cursum suum, nedum consummasse asseverare posset. Sed ad alia transeamus. Erat Timotheus quem sperabat in Oriente, ubique prædicans verbum Dei, licet specialis Ephesiorum deputatus episcopus, quem ipse e vinculis dimiserat. Sed unde id habeamus inquiris? Sane quod Timotheus Apostolum Romam usque comitatus fuisset, ex cap. xx et sequentibus Actorum habemus, et ex Epistola ad Philippenses, quam uterque Romæ dedit, ubi in capite ejus legimus: Paulus et Timotheus servus Jesu Christi, etc., et infra designans locum et tempus Scripturæ, Existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quod vero inde Paulus ipsum in Orientem dimiserit, habemus rursus ex cap. ii ejusdem Epistolæ ad Philip.: Spero (ait) in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos; et idcirco ad Hebræos vocat eum dimissum, cum inquit, Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum; cum quo, et

BIVARIII COMMENTARIUS.

celerius venerit, videbo vos: quasi diceret: Quem ego primum illuc missum jam jam reversurum spero. Hinc quoque propositum elicio. Paulus vocat seu potius evocat Timotheum ab Oriente ut secum ad eos quibus scribit proficisceretur; non igitur profecturus ipse in Orientem erat: alias non illum evocaret ab Oriente, sed potius per se ad ipsum accederet. Neque vero ejus comitatu egebat, quasi neminem haberet comitem; alios siquidem multosque discipulos secum Romæ Paulus habebat, qui ipsius in itinere comites fierent; quos ipse enumerat, cum ad illum scribit: *Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus, et Claudia, et fratres omnes*: et prius Lucam secum esse dixerat. Adde quod cum illuc evocat Timotheum, jubet ut omnem suppellectilem suam, quam Troade reliquerat, secum ferat: *Penulam* (id est, vestem: Phœbadius tom. v Biblioth. Patrum [XX vero nostræ Patrol.] interpretatur *zucullam*) *quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas*. Translatio autem suppellectilis, quamvis pro more Apostolico pauperis argumentum manifestum est hominis domicilium mutantis.

Rursus verba illa ad Hebræos: *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum, cum quo, si celerius venerit, videbo vos*: nullatenus ad Hierosolymitanos seu Orientales Judæos dici potuerit: non enim incognitus illis erat, ut eis Apostolus diceret, *Cognoscite illum*: sed tam cognitus quam ipse, utpote qui socius fuerat cursus totius suæ peregrinationis; quod Acta Apostolorum et Epistolæ ipsius Pauli abunde testantur: aliis ergo scribebat, quibus Timotheus facie et opinione ignotus erat. Et sensus est: Scitote quod discipulum habeo, quem ob suam probitatem valde diligo; *Cognoscite eum*, id est, notitiam ejus habere incipite, plenius cognituri, quando cum ipso, quem celerius ab Oriente spero, videbo vos: Sed et hoc, *videbo vos*, nequivit Orientalibus dicere, quandoquidem cum ab eis discederet, Romam in vinculis perduendus, ita ipsos allocutus fuisse scribitur, in Actis cap. 20: *Et nunc ecce scio, quia amplius non videbitis faciem meam, vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum a sanguine omnium: non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis*; et post multa in hanc sententiam subdit S. Lucas: *Et cum hæc dixisset, positus genibus suis, oravit cum omnibus illis. Magnus autem fetus factus est omnium, et procumbentes super collum Pauli osculabantur eum: dolentes maxime in verbo quod dixerat, quoniam amplius faciem ejus non essent visuri*. En Paulus certo se scire testatur quod omnes per quos transierat prædicans regnum Dei, non essent amplius visuri faciem ejus; ne ergo mendacem apostolum dicamus, oportet ut nequaquam Romæ existens ad Orientales Hebræos scribat, iterum se eos visurum, quandoquidem hi erant per quos a conversione sua usque ad vincula Hierosolymitana, a quibus appellatione ad Cæsarem interposita Romam deductus est, regnum Dei evangelizans transierat. Cogimur proinde asserere, ad alios quos numquam viderat Hebræos Epistolam hanc dedisse.

His adde, in tam longa epistola numquam leviter insinuasse eos se quandoque allocutum ad quos scribit, nec umquam eos vidisse; quod si Orientales Hebræi essent (uti existimantur) cum quibus toto vitæ suæ (necum prædicationis) decursu conversatus erat, a quibus tot persecutiones perpassus fuerat, quorum tot tantosque ad fidem adduxerat, mirum esset, immo incredibile, si nihil horum meminisset: *Esset certe perpetuam ejus apostoli epistolarem invertere consuetudinem; numquam enim aliquibus scripsisse invenietur, quos antea docuisset, quin ejus prædicationis meminerit*. In I ad Corinthios II: *Et ego cum venissem (ait) ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis*. In II vero capit. xiii: *Ecce jam*

tertio venio ad vos. Ad Galatas autem cap. I: *Sed licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit*. Ad Philippenses cap. IV: *Quæ et didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me, hæc agite*. In I ad Thessalonicenses I: *Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos*. In II autem cap. II: *Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis?* Omitto alias ad peculiare discipulos scriptas, nimirum Timotheum, Titum, et Philemonem, in quibus hoc ipsum passim reperitur. Ergone in sola hac Epistola ad Hebræos nihil tale diceret? vel eos saltem non vocasset filios, aut discipulos? Quin potius de doctoribus horum Hebræorum aliquando agit (cap. xiii) quasi de aliis longe diversis, dicens: *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei*; illosque vult ut imitentur: *quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem*: quo loci si ab ipso aliquid doctrinæ accepissent, minime tacerent, quando de aliis loquitur; immo vero Theodoretus (in hæc verba) ait, Apostolum inter alios loqui de Jacobo fratre Joannis, qui jam erat interfectus: satis inuenens ad Hispanos hanc Epistolam fuisse datam; præsertim quia ipse Theodoretus contendit, nullibi præterquam in Hispania Paulum Evangelium docuisse post vincula Romana; indeque Romain reversum capite truncatum fuisse. Dabimus ejus verba inferius.

Demum perpendere maxime oportet, quod si ad Hebræos sibi prius cognitos loqueretur, haud dubium quin aliquid de circumcissione tractaret: de hac enim perpetuum cum ipsis dissidium fuit; præsertim quia occasio urgebat, loquentem videlicet de cessatione antiquæ legis cap. vii illis verbis: *Nihil enim ad perfectum adduxit lex*; quin potius hi ad quos loquebatur Judæi non solum non observabant circumcissionem cum baptismo, in quo Orientales errasse constat, verum in alium oppositum errorem incidebant, existimantes iterari posse baptismum quoties quis peccasset; et hunc errorem multis redarguit Apostolus ab illis verbis cap. v: *Imbecilles facti estis ad audiendum; etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini*, etc. Et cap. vi explicans in quo parvuli facti essent, reddit rationem ex eo quod iterum ad Baptismum recurrerent, qui tamen congrui puerorum statui, et ait: *Impossibile est eos qui semel sunt illuminati*, etc. Et rursus, cap. x, recurrit ad idem propositum dum ait: *Voluntarie peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia*, etc. In hunc vero errorem facilius incidere potuerunt Judæi, qui singulari affectu Baptismum amplexi fuerant, quam illi qui cum baptismo volebant circumcissionem componere, quasi Baptismus solus ad delenda peccata non sufficeret. Constat autem ex superius enarratis, Judæos Hispanos ad baptismum alacres evolasse, Hierosolymitanos vero et Orientales cum circumcissione conjungi voluisse: et tamen Apostolus non hunc, sed illum errorem insectatur. Verum quia ex ignorantia ortum duxerat, et nimio ad baptismum affectu, non eos dure increpat, sed placide monet: ait enim cap. vi: *Confidimus autem, dilectissimi, de vobis meliora et viciniore salutis, tametsi ita loquimur*.

Habemus ex dictis epistolam ad Hebræos nequaquam ad omnes toto orbe dispersos scriptam fuisse, nec specialiter ad Hierosolymitanos seu Orientales. Sed jam ad Hispanos datam videamus. Et hoc ex superius dictis deducendum est, quibus nobilissimam synagogam in Carpetana provincia Hispaniarum tunc temporis exstare, magnis auctorum testimoniis stabilivimus: si tamen hæc adjungamus vehementer Apostoli desiderium adeundi Hispaniam, ad Romanos declaratum: et quod ipsis Hebræis apprimè competit, quidquid in hac epistola tractat: nimirum quod ipsos nusquam noverat, numquam allocutus fuerat

BIVARII COMMENTARIUS.:

quod ipsos invisere debebat et optabat, quod nihil de circumcisionis necessitate loquerentur: quod ab aliis apostolis et discipulis, non autem a Paulo acceperant fidem, nimirum a SS. Jacobo, Petro, et eorum discipulis, quos vocat illorum præpositos, qui locuti sunt eis verbum Dei: post quos et ipse prædicationis munus apud ipsos obibat, quasi is qui locum magni Jacobi Boanerges supplere debebat: quod forsitan innuit cap. II, cum dixit: *Quæ cum initium accepisset enarrare per Dominum ab eis, quæ audierunt, in nos confirmata est.* In nos, inquam, qui scilicet non audivimus in carne mortali Dominum, sicuti Jacobus qui cepit vobis salutem evangelizare, in cuius locum ego confirmatus sum: id quod in superioribus agentes de adventu Pauli in Hispaniam perpendimus, et docuimus ita fuisse divinitus revelatum B. Amadeo, ut ipse scribit raptu VIII sæcæ Apocalypsis novæ. Et cum vero verum consonare videmus; nam id quod Dexter docet, Paulum cum Timotheo ad Hispanias accessisse, est quod Apostolus in hac epistola dicit: *Cum quo si celerius venerit, videbo vos.* Quod vero idem Dexter in superioribus retulerat, de Neronis mota in Hispanos acerba persecutione, qua multi quidem martyrio sublatis, plures vero suis bonis spoliati sunt: vide, quæso, ad verbum expressura in Epistola cap. X: *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinistis passionum: et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socii taliter conversantium effecti: nam et vinculis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.* Quo loci Theophylactus inquit: *Contemplare itaque quam essent hi magno et præstanti ingenio viri, qui ob Christi gratiam, gloriam simul et opes contempserint, contumeliis deinde affecti, cum spectaculo et derisui essent, tamquam qui in theatro exhibentur, et illuduntur, vel a tenuioribus et abjectis, illatas injurias tolerabant.* De aliis autem Hebræis id non legimus. Omitto, testimonio etiam Dextri, his temporibus vehementer addictos fuisse Hispanos hospitalitati, de qua tamen præclare exercitata, Paulus ad quos scribit, commendat cum cap. VI: *Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, et ministrastis, etc.* Tum cap. XIII: *Hospitalitatem nolite oblivisci.* Et infra: *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci.* Ubi Theophylactus reddit rationem, quare non dicit, *Hospitalitatem sectamini*, sed, *nolite oblivisci.* *Fieri enim poterat, ut hi cum bonis fortunæ essent privati, parcius forsitan et raro hospites et peregrinos exciperent: et eos hortatur, ut quam prius cœperant hospitalitatem, hanc persequantur.*

Verum quærret quis: Si ad Hispanos scripsisset, procul dubio insinuasset, a multo tempore se præcinctum itinere, ut ad illos accederet; et nisi impeditus vinculis fuisset, eosdem multo ante convenisset. At neque hoc in epistola desideratur: nihil enim aliud sibi voluit Apostolus cum dixit cap. ultimo: *Orate pro nobis. Adhuc amplius deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis.* Perinde enim est ac si dixisset: *Orate ut quæ me a vobis abstulerunt, et impedimento fuerunt, ne ad vos accederem, evanescant; sic enim fiet, ut celerius restituar vobis, qui me procul dubio haberetis, si vincula non obstitisent.* Et certe si jurisprudentes rogamus, quid sit proprie restituere, occurrit Alecius de verb. signif.: *Restituere est retro statuere; id est, in eum statum rem constituere, in quo fuisset, si nihil evenisset adversus quod faciendū esset restituito.* Concordat Spiengelius in Lexico Juris, verbo restituere. Notanter autem non dixit, in eum statum rem constituere in quo fuit, sed in quo fuisset, quia non solum ablatum reddere, est restituere, sed etiam damnnum emergens compensare; in eo etenim statu res fuisset, si non ablata seu impedita esset. Nunc igitur dicas, quæso, in quo statu

A seu loco Paulus cum hæc scribit constitutus esset, si non detineretur vinculis? Negari nequit, si ipsius stamus verbis, quia in Hispania: *Cum in Hispaniam proficisci cœpero, etc.* Ergo ab Hispanis præcipue ablatum fuit, non ab Orientalibus, a quibus ipse lubens discedebat: nec ab aliis cujuscumque provinciæ sint, quia ad nullos alios se iturum promisit: Hispanis igitur restituendus erat, et non aliis, cum inquit: *Quo celerius restituar vobis.*

Ad hæc quod ad Timotheum ait, *Cursum consummavi*: sic ipse Apostolus explicat inferius, quod simul dicat deficere sibi complementum prædicationis: *Dominus autem mihi astitit, et confortavit, ut per me prædicatione impleatur, et audiant omnes gentes; et liberatus sum de ore Leonis.* Implere autem prædicationem nihil aliud est, quam ab Oriente usque ad finem Occidentis prædicando pertingere; quem finem in Hispania esse nemo est qui ambigat. Ob hoc igitur a Domino confortatus et liberatus est ab ore Leonis, id est, a vinculis ereptus est. Ad Hispanos igitur scribit, se celeriter ad eos venturum, scilicet ut per eum prædicatione in ipsis impleatur. Illud tandem huic facit adhærere sententiæ, ut credam scriptam ad Hispanos Hebræos, quod lego in ea illico post vincula se in ipsos ad quos scribit concessurum: *celerius videbo vos.* Quotquot autem ex doctoribus sanctis Pauli referunt peregrinationem immediate post vincula, nullibi præterquam in Hispaniam profectum asserunt: quo videas ad ipsos fuisse locutum. Quinimmo Chrysostomus qui sæpe ejus adventum in Hispaniam ponit post vincula, aliquando addit, illic quoque invisisse eos Judæos, ad quos scilicet scripsit. En verba ipsius de homilia 76 in Matth.: *Cum igitur biennium Romæ exegisset in vinculis, tandem dimissus est. Deinde in Hispaniam profectus, invisit illic Judæos quoque: ac tunc fortasse Romam reversus est, quando et supplicium jussu Neronis pertulit.* Loquebatur autem Chrysostomus de Judæis, quibus promiserat invisurum se eos, et ait illic, videlicet in Hispania, illos invisisse. Fatetur ergo ad illos hanc scripsisse Epistolam. Idipsum testatur Theophylactus in præfatione ejusdem Epistolæ: *Fuerat (inquit) annos duos in vinculis jam ipse detentus: Inde abire permissus est, ut ipse hoc modo testatur (II Timoth. IV). In priori mea defensione nemo mihi affuit, et liberatus sum ex ore Leonis, Neronis videlicet. Deinde cum in Hispanias venisset, tunc forte Judæos revisit; præmiserat de illis loqui, de quibus Paulus dixerat cum Timotheo, Si celerius venerit, videbo vos.* Subditque inde (ex Hispania) *Romam reversus, a Nerone e vita sublatus est.* Nullibi ergo sentiunt prædicasse nisi in Hispania, videlicet juxta promissionem suam, et ibi invisisse Hebræos ut promiserat: inde vero regressum Romam, ubi capite plexus est: quod etiam Theodoretus super cap. I ad Philip. scribit: *Duobus annis primum Romæ per se degit, per se habitans in suo conducto: cum autem illinc profectus esset in Hispaniam, et illis etiam divinum Evangelium tradidisset, reversus est; et tunc fuit capite truncatus.* Ex dictis ejusmodi conficio argumentationem novam: Paulus Hebræis celerem promittit adventum, et tam celerem, ut nisi celerius Timotheus veniat, sine illo ad eos proficiscatur. Hunc enim sensum habent illa verba, *cum quo si celerius venerit, videbo vos*: id est, ego videbo vos cum ipso, si tamen celerius venerit; alias quod inde sit consequens, nisi celerius venerit, sine eo proficiscar. Ut quid enim celerem ejus desiderat adventum, nisi ut cum ipso proficiscatur, qui statim profecturus ad Hebræos erat? At statim atque et vinculis eruitur, in Hispanias contendit, Chrysostomo, Theophylacto et Theodoro testibus (ut alios omittam); illic igitur erant illi Hebræi ad quos Epistolam dedit: Si enim alibi essent, non vere diceret Paulus se tam cito ad ipsos parare iter, ut nisi Timotheus celerius veniat, sine ipso profecturus illic

A. C. 66. I. Annæus Seneca Cordubensis, consularis vir, et in religionem Christianam egregie A. R. 817. propensus, cui etiam secreto adhærebat, datis et acceptis a Paulo litteris celebrandus, jussu Neronis venarum incisione perit.

Hoc eodem anno S. Matthias perimitur.

Hoc eodem anno bellum Hierosolymitanum incipit.

Amphitriæ quæ Carpetanorum urbs est (nunc Fitia) S. Liberatus episcopus Hiberitanus feliciter moritur xiii kalend. Januarii.

Hoc eodem anno SS. apostoli Petrus et Paulus ex longissimis peregrinationibus Romam redierunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

sit : cum tamen ad Hispanias prius, ut constat, accederet. Sed de his satis, etc.

17. *Lucius Annæus*, etc. Cum eodem resectæ conjuracionis Pisonianæ tempore tam Seneca quam Lucanus necatus sit, nescio quomodo Eusebio in mentem venit mortem Senecæ in annum Domini 67 rejicere, cum tamen, ipso referente, anno Domini 66, Lucanus mortem oppetierit. Quare multo consonantius Dexter Senecam quoque eodem anno absumptum tradit. Assentitur his etiam Ambrosius Morales lib. ix, cap. 9, in eo leviter emendandus, quod mense Martio dicat Senecam mortuum, cum deberet dicere mense Maio; siquidem Lucanus qui, Eusebio et Dextro auctoribus, prius cecidit, ultima Aprilis obiit: quapropter Senecam mense Maio sequenti mortuum esse, congruum est ut dicamus. Fuit Cordubæ natus, Seneca seniore nobili oratore, et Helbia, seu Albina parentibus. Parentis ejus sunt declamationes, quæ inter opera filii exstant, ut probe affirmat et probat Morales. His parentibus nati sunt filii tres: Annæus Seneca philosophus, Neronis magister; Junius Gallio, et Annæus Mela Lucani pater. Nupsit Seneca Paulinæ Pompeiæ feminæ nobilissimæ, quæ cum Neronis jussu Senecam incisione venarum animam efflantem videret, ipsa quoque suas incidere fecit, quo maritum dilectissimum, vel in ipsa morte comitaretur. Sed Cæsaris beneficio, vitæ ejus consultum fuit. Addit Eusebius, Senecam non tantum incisione venarum, quod sibi mortis genus delegerat, optione a Cæsare concessa, sed etiam haustu veneni periisse. Non defuit illi e vita sublato Zoilus suus, Xiphilinus, inquam, Dionis Cassii abbreviator, qui non pauca in eum maledicta congescit; præcipue in eo notans, quod viveret aliter quam scriberet, dum secessum ab urbe moneret, et ipse in regia ipsa degeret; dum divitias scriptis spernendas disliniret, ipse vero avidè amplecteretur; sed Xiphilinus a nullo auditur, ergo solus loquitur. Auctor est D. Augustinus lib. vi de Civit. Dei cap. xi, quod Judæos palam reprehenderit, Christianos autem jam tunc Judæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus sit; ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsam voluntatem. Quo satis innuit secreto Christianæ fidei adhæsisse; quod hoc quoque loco repetit Dexter; sed de ea re superius actum a nobis est, ad annum 64 Christi.

18. *Hoc eodem anno S. Matthias*, etc. Lapidibus in primis obruptum, ac demum securi in capite percussum refert Equilinus lib. iii cap. 149. In Judæa vero occisum omnes referunt. Quare cum hoc ipso anno, ut jam dicam, bellum Hierosolymitanum cœperit, et tota Judæa tumultuaverit, facile fuit S. Matthiam eo tempore perimere. Exstat ejus sacratissimum corpus Romæ in ecclesia S. Mariæ majoris, ubi vetusta ejus imago mosaico opere elaborata cernitur, cum hac inscriptione: ME TENET. ARA. PRIOR.; et vere sic est, nam sacræ exuvias corporis ejus subtus altare majus jacent, in apside impensis cardinalis Pinelli, ex variis pulchrisque marmoribus elaborata. Caput vero in die ejusdem S. apostoli capsâ argentea oclusum, populis Christianis illuc catervatim confluentibus adorandum offertur.

19. *Hoc eodem anno bellum Hieros.* etc. Cardinalis Baronius rejicit initium belli Hierosolymitani in annum 68, eo permotus quod, Josepho teste lib. xx Antiq. cap. 19 et de Bello Judaico lib. ii c. 13, cum Judæi a Romanis descerent, cœptum fuit contra eos bellum, anno Neronis 12 mense Maio. Cæterum aliam longe annorum imperii Neroniani supputationem sequitur ipse Cardinalis, quam nos: nam ipse ab anno D. 56 imperasse contendit, nos vero ab anno 55 juxta supputationem Dextri, quam inter alios amplectitur Ambr. Morales lib. ix cap. 6. Quinimo non sibi Baronium constare, sed in nostram tandem declinasse sententiam inferius ad annum 68 monstrabimus. Si igitur ab anno 55 Domini, imperii Neronis annos numeremus, et ipse quoque annus 55 inclusive numeretur, sit (ut Dexter asseverat) anno 66 Domini cœptum bellum Hierosolymitanum; quandoquidem is est annus Neronis 12 quem Josephus designat.

20. *Amphitriæ*, etc. Meminit ejusdem S. Liberati 13 kalend. Januarii (quo die illum notat Dexter obiisse) Usuardus dicens, *In Amphitrea S. Liberati*. Petrus etiam Equilinus episcopus agit de eo lib. xii cap. ultimo, numero 17, his verbis: *Liberatus confessor, et Gregorius episcopus eodem die* (id est, 13 kal. Januarii) *in Amphitrea claruerunt*. De sancto Gregorio agemus inferius cum Dextro ad annum 94. De urbe autem Amphitria, seu Amphitrea, quando ipse Dexter exponit suo tempore *Fita* nuncupari, non est quid addam, nisi quod successu temporis, mutata *F* in *H* pro more Hispanico, nunc vocamus *Hita*, quam Romani, *Fita* seu forsam *Fitriam* nuncupabant, dempta prima syllaba nominis Amphitriæ, quod mihi Græcum videtur, et non leve indicium oppidum hujusmodi a Græcis olim conditum, ut multa alia fuerunt in Hispania. Ptolomæus nominat in Carpetania Alterniam non longe a Caracæ, seu Guadalaxaræ, ubi nunc est *Hita*, quare nomen apud ipsum corruptum videtur, ut pro Amphitria legamus nunc in ejus codice Alterniam.

21. *Hoc eodem anno sancti apostoli Petrus*, etc. Qui ad annum 69 Domini vel 70 differunt apostolorum necem, remittunt etiam eorundem reditum in Urbem ad annum prædictum 68 ut uno, ut minimum, vel duobus annis ante mortem suam Romam accederent. Cum vero Dexter anno 68 eos occisos autemet, necessum habuit reditum apostolorum in annum 66 consignare. Et, ut opinor, vero consimilius: nam ipsis auctoribus adversæ factionis annuentibus, ea fuit causa, apostolos Romam reducendi, quod ad notitiam illorum pervenit immanis illa persecutio, quam in Christianos Nero crudelissimus excitaverat, dum crimen incendii Romani ab ipso nequiter excitati, in eos retorquebat. Urbis autem incendium juxta commune auctorum placitum, quos refert et sequitur eard. Baronius in Notis ad diem 14 Junii Rom. martyrologii, in annum Domini 65 incidit: cœpit vero iv kal. Augusti seu 29 Julii. Quare quamprimum apostoli nuntium de afflictione Ecclesiæ Romanæ acceperunt, tametsi longe distantes essent ab Urbe, utpote Paulus in Hispania, Petrus vero in Britannia vel Africa, illico iter in Urbem arripuerunt; ne suas oves in tribulatione tanta desererent. Non enim erant

A. C. 66. Floret memoria S. Petri Ratensis martyris, primi Bracarenensis episcopi, qui occisus A. R. 817. est anno 45, ad Ratem oppidum Bracarorum, in regione Ophirina, a nepotibus Ophir illuc appulsis nomen hoc obtinente.

BIVARII COMMENTARIUS.

mercenarii, qui videntes a longe lupum, fugiebant, sed pastores, qui ab ore lupi oves eripere volebant. Igitur anno incendium sequente, nimirum 66 Romam reversi sunt.

22. Floret memoria S. Petri, etc. Egimus fuisse de eo in superioribus ad annum 57. Ceterum quod Dexter addit, occisum fuisse apud Ratem in regione Ophirina, a nepotibus Ophir illuc appulsis nomen hoc obtinente, cogit nos ut de Ophirinae regionis loco proprio disseramus: et quia ejus disputatio affinis est ei quæ de vero situ Tharsis edisserit, de utroque simul agere visum mihi necessarium est: Sic enim et D. Hieronymus ad Marcellam scribens fecit epistola 133 et quotquot de Ophir vel Tharsis hactenus scripserunt.

Ubinam Tharsis, et Ophir exstiterint, ex professo disquiritur.

Mirabile sane est quantum torserit hominum ingenia ejusmodi disceptatio. Josephus contendit Tharsis idem esse quod Tarsus Urbs Ciliciæ maritima, unde Paulus traxit originem: atque adeo ubique in Scriptura sacra pro Tharsis reddendum esse Tarsum. A quo non dissentit Rethicus Augustodinensis in Cantica Cant. v, quem D. Hieronymus refert epist. 133, et auctor Hebræi dictionarii *Arca Noe* nuncupati, dum inquit: *Verbum fortasse præstat hanc significationem non ita facile admittere, sed urbem Tarsum hic et semper interpretari.* Septuaginta Interpretes plerumque Carthaginem Africæ civitatem reddunt pro Tharsis, ut apud Esai. xxiii, 1, ubi Hebræus habet, *Ululate, naves Tharsis*, ipsi reddunt, *naves Carthaginis*: et versu 6 pro *Transite Tharsis*, quod Hebræus habet, reddunt ipsi: *Transite Carthaginem*; et v. 10, quo loco Hebræus scribit, *Filia Tharsis*, ipsi dicunt, *Filia Carthaginis*; et v. 14, *Ululate, naves Tharsis*, reddunt iterum: *Naves Carthaginis*; et sæpe alibi; sed non semper, nam aliquando relinquunt ipsam vocem Tharsis, ut videre est III Reg. x, 22: *Quia naves Tharsis*, etc. Esai. cap. lxxvi, 19: *Mittam ex eis salvatos in gentes, Tharsis*, etc., et nonnumquam Chalcedoniam Urbem maritimam, ex adverso Constantinopolis seu Byzantii sitam, uti in cap. xxvii Ezechielis videre est. Quo enim loco Hebræus (versu 12) habet, *Tharsenses negotiatores tui*, Septuaginta reddunt, *Chalcedonii negotiatores tui*. Vulgatus habuit eandem varietatem; nam aliquoties transfert pro Tharsis, *Mare*, ut Isaiæ xxiii: *Ululate, naves maris*; et *transite maria*, et *Filia maris*, quibus locis Hebræus textus habet Tharsis; quandoque reddit Carthaginem, ut Ezechiel. xxvii: *Carthaginenses negotiatores tui*; aliquando sapphirum, Ezechiel. x: *Quasi lapis sapphirus*; aliquando hyacinthum, Cant. v: *Manus ejus plenæ hyacinthis*: nonnumquam chrysolithum (ut Exodi xxviii et Ezechiel. xxviii) pro lapide, Tharsis, reddit. Demum multoties nomen ipsum relinquunt, quasi significet regionem vel urbem aliquam, ut Psal. xlvii: *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis*, et Jonæ i: *ut sugeret in Tharsis*. Non mirum, si D. Hieronymus, dum ad Marcellam scribit, homonymum seu æquivocum nomen visam sit, utpote multa significans, videlicet regionem quamdam Indiæ, et lapidem Tharsis, et propter similitudinem lapidis hujus, ipsum etiam mare. In commentario super Jonam cap. i assentitur Josepho credenti Prophetam cum in Tharsis profectus dicitur, ivisse Tarsum, Ciliciæ civitatem, quamquam fateatur in his nominibus primam litteram commutari, videlicet Θ in T, additque: *Quantum vero in lib. Paralip. intelligi datur, quidam locus Indiæ sic voca-*

A tur. Refert deinde Hebræos sui temporis mare pro Tharsis dici generaliter autmasse.

Quod pertinet ad Ophir, ipse Hieronymus lib. v in Esai cap. xiii ait: *Est autem Ophir Indiæ locus, in quo aurum optimum nascitur, sicut in Genesi legitur de fluvio Phison*, etc. qui creditur Ganges Indiæ. Consentunt Theodoretus super III lib. Reg. q. 51, Procopius ibidem, ubi Rabanus et Strabus in Glossa Ordinaria, Nizetas, Abulensis, Lyra, Forerius, Adamus Ribera, et alii. Dissentiunt tamen in assignanda regione, provincia, et loco ubi sit Ophir; nam sunt qui velint fuisse in Orientali India: et inter eos quibusdam videtur insula *Zophala*, aliis *Taprobana*, aliis *Pegu*, nonnullis pro libito alia quævis. Recentiores vero contendunt esse Occidentalis Indiæ regionem Peruvianam, tum quia elementa ipsa Hebraica nominis Ophir, cum elementis nominis Peru, consentiunt, tum etiam propter ingentem auri et argenti copiam quæ inde extrahitur. Qua de re late disputarunt Acosta lib. i cap. 13, Barrerius tractatu peculiari de Ophir, et Barradas lib. v Concordiæ Evang. cap. 11.

Rursus quidam confundunt Ophir cum Tharsis, quidam distinguunt: illis siquidem sine discrimine de utroque Divina Scriptura loqui videtur, ut ex cap. 9 et 10 lib. III Regum apparet, quibus locis indifferenter classem Salomonis et Hiram, modo in Tharsis, modo in Ophir profectam refert: his vero, tamquam de diversis regionibus; tametsi una eademque classis utramque perlustraret.

Quid igitur in tanto discrimine opinandum? Et hic quoque in suo sensu liceat cuilibet abundare; meus vero hac in parte in eo vehementer abundat, ut existimem, Tharsis, et Ophir, quæ in Sacris literis celebrantur, et a Salomonica classe, auri et argenti gratia frequentabantur, in Hispania fuisse, et hanc quidem, nimirum Ophirinam regionem, in Bracarensi tractu, quod Dexter hoc loco asseverat; Tharsensem vero in Bætica seu Vandalusia, quo loci vetus Thartesus sita fuit. Hoc posterius viriliter ac diffuse propugnavit Goropius Beccanus per multos suæ Hispaniæ libros, quantum præsertim et sextum; quem sequitur Ludovicus Nonnius cap. 12 Hispaniæ, idemque senserunt Joannes Baptista Suarez de Salazar lib. i Antiquitatum Gaditanarum cap. 4, Pineda lib. iv de Rebus Salomonis cap. 14, Ribera in cap. i Jonæ: Forerius in illud cap. 25 Isai., *Filia Tharsis non est cingulum tibi ultra*; Soto Major in Cant. cap. v ad illa verba, *Manus ejus tornatiles aureæ plenæ Tharsis*; et Thomas Bozius lib. xv de Signis Eccles. cap. 18, ait siquidem, classem Salomoniam *solitam circumnavigare Africæ littora, et Hispaniam petere, Thartessumque urbem, quam Tharsis nominari volunt a sacra Scriptura.*

Probemus sigillatim singula. In primis certum esto, non unam eandemque omnino regionem esse Tharsis et Ophir: nam id manifeste demonstrat illud Jeremiæ cap. x, v. 9: *Argentum involutum de Tharsis affertur, et aurum de Ophaz*, ubi in originali Hebræo habetur, *et aurum de Ophir*: quo videas aliunde aurum afferri solitum, quam unde argentum; ac proinde duas esse regiones seu provincias, et non unam eandemque. Rursum Genesis x describitur universi terrarum orbis post generale diluvium, inter filios ac nepotes Noe distributio ac renovatio; ita quod cuius illorum provincia diversa contigerit, suoque ipse eam nomine indiderit, ut ex illis verbis colligitur, *Hæ sunt familiæ Noe juxta populos et nationes suas* (Gen. x, 52): *junctis illis: in cognationibus, et linguis, et generationibus; terrisque, et gentibus suis* (Ibid., 20). Quibus innuit de-

BIVARII COMMENTARIUS.

scripsisse non solum generationes filiorum et nepotum Noe designatis nominibus : sed etiam terras et gentes suas, cum tamen non retulisset diversa earum nomina a nominibus fundatorum. Inter nomina autem fundatorum diversarum regionum designantur Tharsis et Ophir: ille quidem ut nepos Japhet filii Noe; hic vero, id est, Ophir, ut quintus ipsius Noe nepos, non ex Japhet, sed ex Sem descendens.

Emergit vero hinc dubiolum : videtur siquidem adversariis favere ejusmodi Genesis testimonium. Enimvero tres Noe filii, tres orbis principales partes sic occuparunt, ut Japhet cum filiis suis Europam acceperit (constat ex Thubal qui Hispaniam et Italiam, et ex Gomer qui Galliam incoluit) : at vero Cham cum filiis, et nepotibus suis Palæstinam, Ægyptum, et Africam (nam teste Hieronymo Phuth nepos Chami Africam, Chanaam vero frater ipsius, et Chus utriusque pater, Chananæorum provinciam seu Palæstinam possederunt) ; ac demum Sem natu major cum filiis et successoribus suis Orientalem Asiæ partem occupavit, ut ipsamet ejusdem capituli verba demonstrant : *Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus usque Sephar montem Orientalem. Isti filii Sem.* Ita certe ex Isidoro accipimus lib. ix Etymol. cap. 2, et ex vetustissimo scriptore anonymo, qui anno imperii Alexandri Severi xiii et Christi Domini 236 Chronicon mundi scripsit, cujus extat opus apud Henricum Canisium tomo II Antiq. lect. simul cum Collectore historiæ Chronographicæ, Carolo Magno æquali. Is igitur cap. 2 hæc ait : *Post diluvium autem, Sem, Cham, et Japhet trium fratrum tribus divisæ sunt. Et Sem quidem primogenito a Perside et Bactris usque in Indiam longe, et usque Rhinocoruras : Cham autem secundo a Rhinocoruris usque Gadira (id est, usque Gaditanum fretum, sed ad Meridiem Africæ) ; Japhet autem tertio a Media usque Jadira ad Boream (hoc est, ad septentrionalem freti plagam quæ ab Hispania incipit). Habet Japhet flumen Tigridem, quod dividit Mediam et Babyloniæ : Sem autem Euphratem : et Cham Gcon qui vocatur Nilus.* En divisionem Europæ, Asiæ, et Africae penes tres fluvios paradisi factam. Agens deinde cap. 8 idem Anonymus de successoribus Japhet inquit : *Thubal unde Italienses, Elysam unde Siculi, Tharsis ex quo Iberi, Cethim de quo Romani, qui et Latini. Et inferius : Hi sunt filii Japhet, Medi, et Albani, etc. ; Calabri, Latini, Galli, Aquitanici, Bassetani, Cerretani, Lusitani, Vaccæi, Clunicenses, etc. Qui autem eorum norunt litteras hi sunt : Iberi, Latini, Hispani, Græci, Medi, et Armeni. Terræ autem eorum hæc sunt ; Media, Albania, etc. Gallæcia, Lusitania, Italia, Iberia, Hispania Major, etc. Ubi sane Iberiam eo dividit ab Hispania, quod Iberia sit apud ipsum idem quod Bætica, Hispania vero Major idem quod Tarraconensis, ut auctor ipse cap. 7 exponit iniquens : *Gentes autem quæ linguas habent hæc sunt ; Hebræi, Assyrii, Chaldaei, etc. ; Latini, Galli et Hispani Tarraconenses* : et alias ab his perpetuo Lusitaniam distinguit. Ob idque Tarraconensem vocat Hispaniam Majorem, quod videlicet multo major sit Bætica et Lusitania.*

Nunc igitur dubium insurgit de Ophir, qui numeratur inter filios Jectam de semine Sem. Videtur enim inferri habitasse in India Orientali : dicitur siquidem de eo et fratribus suis : *Jectam genuit Helmodad, Saba et Ophir, et Ebila, et Jobab ; omnes isti filii Jectam ; et facta est habitatio eorum de Messa usque Sephar montem Orientalem.* Cæterum, ut minimum, hinc inferitur, Tharsis Europæ partem esse, quandoquidem inter nepotes Japhet enumeratur : *Filii Jaban Elisa et Tharsis, Jaban vero Japhet filius fuit.* Sed quod spectat ad Ophir propositum dubium, facile ex ipsis auctoris nostri verbis solvitur : non enim Dexter docet, ipsum Ophir Bracaresem tractum incoluisse, sed nepotes ejus. Quare fateatur, aliquam

Asiæ Orientalis regionem sibi delegisse, tametsi non constet in speciali an fuerit India ; addimus tamen, ejus nepotes inde sedem mutantem, Lusitaniam impulisse, et avi sui nomen regioni Bracarensi indidisse. Neque novum judicari id debet, cum Africæ Mauros ex India advectos multi affirmant, ut Strabo notatum reliquit lib. xvii iniquens : *Sunt qui dicant Mauros Indos esse, qui cum Hercule in hunc locum descenderunt.* Et de ipso Ophiro lego doctos viros, alibi quoque præterquam in India colonias instituisse. Inde vero satis verisimile id mihi fit, quod Japhetica prosapia ab Hispania seu Europæ finibus per totum occidentalem orbem Americæ dilatata est : quo fieri locus potuit, ut alii Sem successores, quibus in tota Asia forte contigerat, ad Hispanias accederent, quas Japhetici totas implere nequiverant, utpote qui non solum Europam, sed mundi etiam medietatem, quam Americam dicimus, incoluissent. Id colligo ex benedictione quam Noe dedit Japhet filio suo minori : *Dilatet Deus Japhet, et habitet in tabernaculis Sem, sitque Chanaam servus ejus* : adjunctis his quæ auctor sacer post recensitas generationes Japhet adjecit : *Ab his divisæ sunt Insulæ gentium in regionibus suis, unusquisque secundum linguam suam, et familias suas in nationibus suis.* Prophetaverat igitur Noe de Japhet, quod ita dilatandum esset, ut usque ad provincias filiorum Sem pertingeret ; hoc vero sic impletum fuit, quod Europa ab eo in primis accepta, inde per Hispaniam transiens Americam impleverit, quousque Orientis fines pertingeret, ubi filii Sem habitabant. Et hoc sane fuit præ aliis fratribus dilatari, et insulas gentium accipere, ac inter suos dividere (quod de cæteris non dicitur) ; nam tota America insulis plena est, et ipsa quoque pro insula reputatur. Unde inter filios ipsius enumeratur Thubal, qui Hispaniam incoluit, et Gomer, cujus nomen adhuc servat una ex insulis Fortunatis, et Magog, qui orientali Tartariæ nomen dedit, et Jaban, cujus nominis duas insulas Orientis agnoscimus, Jaban scilicet majorem et minorem. Hoc igitur fuit dilatari quousque in Tabernaculis Sem habitaret. Nihil igitur mirum si aliqui ex successoribus Sem et converso in Occidentem concesserint, utpote regionem Japhet, qui illorum terras invaserat. Id quod satis convincit Lud filius Sem, a quo Lydia nobilis Asiæ pars denominata est, ut Isaia cap. 66 accipimus, nam ibi Lydiæ loco in Originali est Lud. Quare cum Lud Orientem incoluisse, utpote filium Sem, ex dictis constet, consequenter oportet asserere ejus nepotes ab Oriente in Occidentem conversos Lydiæ gentem ex nomine avi sui condidisse. Quod et Ophirinis nepotibus contigisse credimus.

Sed age, aliunde idipsum deducamus : Deduco autem ex eo quod una eademque navigatione frequentabant mercatores Tyrii auri fodinas Ophirinas, et argenti fodinas Tharsenses : ex quo fit non longe invicem a se distasse ; hæc autem fieri debebat per mare Rubrum, si Tharsis et Ophir essent in India, non vero per Mediterraneum ut fiebat ; eo autem ipso quod per Mediterraneum instrueretur, non in Orientem, sed in Occidentem tendere oportebat, ac proinde non in Indiam, sed in Europæ fines. Probemus singula, quia nihil gratiæ lectorum credendum relinquimus. III Regum x, vers. 41, habemus de classe Tyrii regis in Ophir proficisci solitam, et inde afferre aurum ; dicitur enim : *sed et classis Hiram, quæ portabat aurum de Ophir, attulit ex Ophir ligna thyina multa nimis, et gemmas pretiosas ; et rursus vers. 22 dicitur, quod afferbat eadem classis aurum et argentum de Tharsis* : quam tunc temporis ob eandem mercaturam exercendam comitabatur classis Salomonis : *Classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens inde aurum et argentum, et dentes elephantorum, et*

BIVARII COMMENTARIUS.

simias, et pavos. Rursus III Reg. ix, vers. 26, utraque simul classis in Ophir dicitur ascendisse: *Misitque Hiram in classe illa servos suos viros nauticos, et gnaros maris cum servis Salomonis: qui cum venissent Ophir, sumptum inde aurum 420 talentorum attulerunt Salomoni.* Una igitur et eadem classis Hiram, et cum ea classis Salomonis in Ophir simul et in Tharsis ibat, quasi in provincias eadem navigatione frequentatas; ac proinde non valde distantes. Ne vero quis existimet (ut apud quemdam legi) duas Salomonem struxisse classes, quarum altera per mare Rubrum in Ophir Orientalem tenderet, altera per Mediterraneum in Tharsis Occidentalem, legant caput xxii, lib. III Regum; ibi enim dicitur, quod rex Josaphat fecerat classes in mari quæ navigarent in Ophir propter aurum (volens nimirum resarcire seu reiterare Salomonicam navigationem), et ire non potuerunt, quia contractæ sunt in Asiongaber. Quando autem hæc historia iterum II Paralip., cap. 20, refertur, classes quæ prædicto loco Regum dicuntur in Ophir paratæ apud Asiongaber, minime tamen ire potuisse, quia contractæ sunt, in Tharsis paratæ referuntur. En verba textus: *Post hæc inivit amicitias Josaphat rex Juda cum Ochozia rege Israel, cujus opera fuerunt impiissimæ: Et particeps fuit ut facerent naves quæ irent in Tharsis, feceruntque classem in Asiongaber. Prophetavit autem Eliezer filius Dodau de Maresa ad Josaphat dicens: Quia habuisti sedus in Ochozia, percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis.* Indifferenter ergo dicitur de eadem classe, quod iret in Ophir et in Tharsis, quasi non longe invicem a se distantes essent. Utraque igitur classis Hiram et Salomonis erat in Asiongaber.

Verum hoc opus, hic labor: III enim Regum lib., cap. ix, vers. 26, expresse asseritur, Asiongaber et classem ab Hirame et Salomone instructam fuisse in littore maris Rubri: *Classem quoque fecit rex Salomon in Asiongaber, quæ est in Aliath, in littore maris Rubri, in terra Idumææ. Misitque Hiram servos suos viros nauticos cum servis Salomonis. Qui cum venissent in Ophir, etc.* Solventes vero ab Asiongaber per mare Rubrum, non in Occidentem, sed in Indiam Orientalem tendere necessum erat: sive in Tharsis proficiscerentur; nam quocumque horum tenderent, ab Asiongaber solvebant, ut jam ostendimus. Cæterum si semel monstraverimus Asiongaber de quo hic mentio fit, non in sinu Arabico, quem per Antonomasiam mare Rubrum nuncupamus, sed ad mare Mediterraneum situm fuisse, testimonium ipsum non statit contra nos, sed pro nobis. Illud autem multa sunt, quæ convincant. Primum, quia navigatio Salomonica classis, illa fuit quam classis Hiram, servique ejus multoties consecerant; ob eam enim rem servos Hiram vocat Scriptura sacra viros nauticos, et gnaros maris: primo siquidem a rege Tyrio illa frequentata est, indeque David totum aurum Ophir quod filio suo reliquit pro impensis domus Domini, procul dubio accepit: de quo sermo fit I Paralip. xxix. Atqui navigatio Tyriorum fieri non potuit per mare Rubrum, sed necessario per Mediterraneum, cui Tyrus ipsa adjacet. Qua de re insigne affert argumentum cap. ii, lib. II Paralip. ubi Hiram scripsisse dicitur Salomoni: *Nos cædemus ligna de Libano, et applicabimus ea ratibus per mare in Joppe, tuum autem erit transfere ea in Jerusalem.* Cum autem Joppe (nunc Jaffa) in Mediterraneo sit, reliquum est ut rates Tyriæ non fuerint in mari Rubro, sed in Mediterraneo. Dicit quis, III Reg. ix, non dici quod Hiram misit cum classe Salomonis naves suas, quæ scilicet in Mediterraneo erant, sed viros nauticos: *Misitque Hiram cum classe illa servos suos, viros nauticos, et gnaros maris, cum viris Salomonis:* hoc autem fieri potuit, tametsi classis Salomonis esset in Rubro mari. Sed vero cum

A eadem historia refertur II Paralip. viii, Hiram naves etiam suas misisse cum servis dicitur: *Tunc (inquit) abiit Salomon in Asiongaber, et in Ailath, ad oram maris Rubri, quæ est in terra Edom. Misit autem ei Hiram per manus seravorum suorum naves et nautas gnaros maris; et abierunt cum servis Salomonis in Ophir.* Videant autem adversarii qui potuere naves Tyriæ in mare Rubrum ascendere. Ego, nisi in curribus veherentur de mari ad mare, aut forsitan essent allatæ, non valeo iter earam dimetiri. Id ipsum ex lib. III Reg., cap. x, colligitur illis verbis: *Classis regis per mare cum classe Hiram ibat in Tharsis;* ubi vides quod non solum viri Tyrii comitati sunt classem Salomonis, sed classem etiam Hiram: classis autem numerum navium significat.

Rursus Tyrios ipsos et Phœnicæ magnam auri et argenti vim ex Hispaniæ Tharresso asportasse, eamque navigationem et negotiationem sæpissime frequentasse, auctores sunt Strabo et Aristoteles, quos Goropius et Nonnius supra citati referunt, nec mirum; Gaditana civitas, teste Pomponio Mela lib. iii, cap. 6, a Tyriis fundata fuit: *Gades (ait) fert in altero cornu ejusdem nominis urbem opulentam, in altero templum Egyptii Herculis, religione, vetustate, opibus illustre; Tyrii condidere.* De tempore autem fundationis addit, *Annorum quæis manet numerus, ab Iliaca tempestate principia sunt.* A quo non multum differt Anonymus Alexandro Severo æqualis, superius a nobis relatus; dum Gaditanam et Baleares insulas habitatas fuisse scribit (cap. 8) a Chananæis, et Jebusæis, quo tempore suis pulsi sedibus sunt a Jesu filio Nave, populum Israeliticum in terram repponissam inducente. Non solum autem Gadem, sed et Cartheiam, Abderam, Malacam, et nonnullas alias Hispaniæ littorales urbes a Tyriis seu Phœnicibus conditas referunt Strabo lib. iii Geogr., Mela ipse lib. iii, cap. 6, Solinus lib. de Mirabilibus mundi cap. 54, Dionysius Aphrodisæus lib. de Situ Orbis; quos afferunt Alderete lib. ii Antiq. Hisp., cap. 3 et 4, Tarapha lib. de Regibus Hispaniæ, Pineda et Nonnius. Sane quod nostro sæculo Lusitanis in India Orientali accidit, ipsis quoque Tyriis et Phœnicibus olim accidisse compertum est, nimirum in gratiam suæ negotiationis scalas crexisse et urbes, in regione præsertim Tharthesiaca, ubi major auri, et argenti copia solis beneficio, gignebatur. Verba Nonnii sunt: *Sane regionis circumjacentis felicitas, auri, argentique perennis secunditas, et scriptorum de ea unanimis sententia facit, ut non invidius Goropio assentiar; præsertim vero cum ipsos Tyrios et Phœnices, qui cum Salomonis classe mittebantur, immensam argenti vim ex vicina hac regione apportasse dicant Strabo et Aristoteles.* Ubi igitur Tyrii suas scalas, urbes negotiationis, et auri fodinas habebant, et unde soliti fuerunt aurum argentumque asportare, illuc certum est duxisse naves Salomonis. Vidimus autem quod Tyrii non in Indiam Orientalem, sed in Hispaniam navigabant.

Ad idem suppetit quod dicitur Jonæ cap. i, de Jonæ fugiente in Tharsis: *Et surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini: et descendit in Joppem, et invenit navem euntem in Tharsis, et dedit nautum ejus; et descendit in eam ut iret cum eis in Tharsis.* En navem ituram in Tharsis. Sed unde solvit? Non ex portu aliquo Arabici vel Rubri maris, sed ex Joppe urbe, quæ ad Mediterraneum sita est. Illudere conantur nonnulli hoc testimonium, asserentes, ibi Tharsis non denotare regionem specialem, sed mare ipsum; si autem illis objicias, inde inferri classem Salomonis, cum in Tharsis ire dicitur, solum in mare profectam denotari, atque adeo fieri ut aurum et argentum quod de Ophir portabat, non ex aurifodinis provinciæ alicujus, immo et ligna thyina, pavi, et similia, et dentes elephantium, non ex terra aliqua, sed ex mari ipso educerentur: aut igitur in historia etiam Jonæ Tharsis regionem specialem Orbis signi-

BIVARII COMMENTARIUS.

ficabit, aut nullibi sacrarum Scripturarum; quod A admitti non debet: nihil quod satisfaciat respondent. Præsertim quia si alicubi Tharsis non mare ipsum, sed regionem quamdam denotare debet, haud dubium quin apud Jonam: ibi enim non solum dicitur de ipso quod conabatur ire in Tharsis, sed quod apud Joppem navem invenit præparatam, ut iret in Tharsis. Nemo autem dicit quod hæc phrasi non fuit significatum in unam aliquam potius quam in alias provincias ituram, sed solum in mare. Quis enim dicat, navem ire in mare, cum jam in mari sit? Hæc igitur satis perspicua sunt.

Unum est quod auctores a nostro deterruerit placito; nimirum quod III Regum, cap. ix, et II Paralipom., cap. viii, expresse dicitur classis Salomonica, et Hiramica, quæ tendebat in Tharsis, instructa esse in *Asiongaber, quæ est juxta Ailath in littore maris Rubri*. Si igitur ipse sacer textus affirmat fuisse in mari Rubro, quis audeat ad mare Mediterraneum illam transferre? præsertim quia Asiongaber, ut patet ex cap. xxxiii Numer., fuit 32 mansio filiorum Israel in deserto, quæ non videtur esse in Mediterraneo ora, sed intra continentem terram. Sed et ego similem conficio argumentationem ex testimonio Jonaæ prophetæ, ubi sacer textus conceptis verbis affirmat navem euntem in Tharsis, ex Joppe Mediterraneo maris portu notissimo solvisse: quis igitur contrarium audebit asserere, et transferre Tharsensem navigationem ad mare Rubrum? Ut minimum habemus tam manifestum sacræ paginæ testimonium, quam ipsi adversarii; ac proinde quamquam nihil aliud pro nobis esset, hoc uno solo tam probabile fieret placitum nostrum, quam reputatur suum ab adversariis.

Si vero, quod probabilius sit, velimus diligenter perquirere, inveniemus multa probabilitate sententiam nostram superiorem: nam præter alia quæ statim adducemus, duo sunt quæ convincant testimonium illud de Asiongaber in mari Rubro nobis non obstare, nec eo id quod ipsi putant significari, sed quod nos. Alterum est quod provincia ubi situs erat portus ille (quicumque sit, vocatus Asiongaber) in eodem textu determinatur, nimirum terra Idumæa; dicitur enim ibi (III Reg. ix): *Classem quoque fecit Rex Salomon in Asiongaber quæ est juxta Ailath, in littore maris Rubri, in terra Idumæa*; et II Paralip. viii: *Quæ est in terra Edom*. Terra autem Edom seu Idumæa non est confinis Rubro mari, quod Arabicum ex vicina Arabia nuncupamus, sed ab Occasu adjacet Mediterraneo, a Septentrione autem Judææ terræ promissionis, ut oculate quisque videre poterit in tabula geographica Abrahami Hortelii, quæ in suo Theatro orbis adest sub numero 66, cujus hæc sunt verba: *Judæa ab Occasu et Meridie juncta est Idumææ, incertis tamen limitibus*; et rursus: *Idumæi ab emersu Sirbonis lacus in Occasum habitant, quorum urbes Maresa, Rhinocorura, Gasa, Anthedon, Ascalon, Azotus*. Sunt autem omnes istæ civitates in littore Mediterranei maris; et Sirbonis lacus est juxta Damiatam, apud quam Nilus in Mediterraneum per os orientalius labitur, et Azotus est portus proximus Joppe. Desumpsit id Hortelius ex Ptolomæo, Josepho, et aliis. Accipe etiam Strabonis verba in eandem sententiam: *Judææ extrema occidentalia, Cassio proxima, Idumæi tenent, et lacus (ad mare autem) Sirbonis*. Id est, et lacus Sirbonis, seu Damiatæ, qui est ad mare; haud dubium quin Mediterraneum. Ut videas quantum distet portus ille Asiongaber ab eo mari quod Rubrum nuncupant; immo potius ad Mediterraneum situm fuisse ex eodem, ut vides, testimonio comprobatur: nam Idumæa non ad littus Rubri, sed Mediterranei adjacere monstratum est.

Illam vero 32 Israelitarum mansio dicta Asiongaber, alterius longe regionis erat, et ut minimum ad

littus Rubri maris esse non potuit: numquam enim Israelitæ ad littus illius ulterius appulerunt, postquam semel ab eo clongati sunt, et locus in quo describitur longe a mari Rubro distabat: inde enim primum in Cades devenerunt, ubi sepulta fuit Maria soror Moysi. Ubi autem fuerit Cades, audi verba Moysis Numer. xx: *Misit interea nuncios Moyses de Cades ad regem Edom, qui dicerent: Nosti omnem laborem qui apprehendit nos. Ecce in urbe Cades quæ est in extremis finibus tuis, positi, obsecramus, ut nobis transire liceat per terram tuam*. Proxima igitur erant jam terræ promissæ, et ad Cades pervenerant, quæ erat in extremis finibus Edom, ut Idumæa transacta, terra desiderata potirentur. Nota, quæso, ubi textus sacer constituit terminos Edom, ut inde elicias quam prope terram Chanaan jam essent Israelitæ, et quam longe a Rubro mari; præsertim cum in eodem Numer. xx cap. inferius dicitur, quod negato illis per Idumæam transitu, cum castra movissent de Cades, *Venerunt in montem Ilor, qui est in finibus terræ Edom*, ubi Aaron mortuus est. Et cap. xxi adjicitur quod illic in eo monte triumpharunt de Chanaanæo, qui illis obviam factus fuerat. Vide quam proxime erant terræ Chanaan promissæ. Quod autem dicitur ibi, *Profecti sunt autem de monte Ilor per viam quæ ducit ad mare Rubrum, ut circumirent terram Edom*, non eo tendit, ut velit iterum ad illud mare rediisse; sed ut dicat, non recta a finibus Edom profectos fuisse, quippe qui per Idumæam transire vetiti, coacti sunt ipsam circumire, et in eo circuitu parumper retrocessisse per viam quæ ducebat ad mare Rubrum, quod ex ipsis quas egerunt mansionibus in capite xxxiii Numer. relatis manifestum fit.

Quid est ergo, quod illo III Reg. ix testimonio expresse scribitur, quod Asiongaber navium Tharsis portus erat in littore maris Rubri? Non difficilem habet solutionem. Immo vero hoc alterum e duobus illis est quæ pro nobis facere dixi. Nam in sacris litteris non semper *maris Rubri* nomen sinui Arabico accommodatur; aliquando enim mare Mortuum, sive Asphaltitem lacum significat, aliquando etiam ipsum Mediterraneum, tametsi frequentius Arabicum sinum denotet, quem Israelitæ sicco vestigio transegerunt. Demum utriusque acceptionis exempla. Exodi cap. xxiii, desiniens Deus terram, quam, ut promiserat, daturus erat Israeli, tunc temporis in monte Sina constituto, hæc inquit Moysi vers. 31: *Ponam terminos tuos a mari Rubro usque ad mare Palæstinorum, et a deserto usque ad fluvium*. Tradam in manibus vestris habitatores terræ, etc. Nihil autem certius quam quod hoc loco verbum illud, *mare Rubrum*, Rubrum mare, ut vulgo sonat, non significet; nisi quis velit ab ipso transitu Rubri maris filios Israel terram calcasse promissam, quo uno dato rueret tota historia Exodi, Levitici, Numerorum, Deuteronomii, et Josue, ac bona Psalmorum pars, in quibus nihil frequentius asseritur, quam eorundem 40 annorum peregrinatio per desertum, et a promissa terra retardatio. Certe si mare Rubrum limes erat promissæ terræ, promittebat Deus in Sina monte quod jam dederat, sed istæ ænæiæ sunt. Igitur longitudinem promissæ terræ desinit ab Ortu scilicet in Occasum, cum ait: *Ponam terminos tuos a mari Rubro usque ad mare Palæstinorum*. Et cum in confesso sit apud omnes, Palæstinorum mare esse Mediterraneum, utpote cujus ipsi habitabant littora, ut apud Strabonem, Josephum, et alios videre est, restat ut nomine *maris Rubri*, quod illi ab Oriente opponitur, mare Mortuum Deus velit significare; ipsum enim Mediterraneo opponitur ab Oriente, et est promissionis terræ certus limes. Quare in originali Hebræo pro eo quod vulgatus hic verit *Rubrum*, est *Suph*, quod proprie significat id quod est finis, seu terminus:

BIVARII COMMENTARIUS.

cujus rei reperiantur innumera in sacris litteris testimonia. Eccles. cap. vii, vers. 3: *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivi*: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum; et cap. xii, vers. 13: *Finem loquendi pariter omnes audiamus*. Utroque loco pro fine habetur *Suph*. Daniel. iv, vers. 8: *Aspectus illius usque ad terminos uniuersæ terræ*; et cap. vii, vers. 28: *Huc usque finis verbi*. Utrouque loco pro verbo terminos, et finis, habetur *Suph*. II Paralip. xi, vers. 16: *Inuenietis illos in summitate torrentis*: id est, in termino illius: ibi legimus etiam *Suph*. Et ut uno verbo multa comprehendam, quotquot auctores lexicorum sunt, sive Hebræi, sive Syri, sive etiam Chaldæi sermonis, Boderianus, Ferrerius, Arca Noe, et cæteri, docent his omnibus linguis verbum *Suph* nihil aliud quam terminum rei significare. Quo videas mare Palæstinorum et mare *Suph* quod vulgatus verit *Rubrum*, mare Mortuum denotans, terminos fuisse longitudinis promissæ terræ ab Oriente in Occidentem. Quod autem in ejus definitione terræ additur, *et a deserto usque ad fluvium*, latitudinis terminatio est; nimirum a Meridie, ubi est desertum Gazæ, usque ad fluvium, hoc est fluvii Jordanis geminos fontes, qui, uti apud Hieronymum legimus in comment. cap. xvi Matthæi, Jor et Dan nuncupantur, Jordanisque simul nomen efficientes ad radices Libani existant: Libanum vero ipsum ad ditionem Tyrîi regis spectasse ex III Reg., cap. v, habemus. Quare et I Reg. iii, et alibi sæpe, sic describuntur universi Iraelis termini, ut a Dan usque Bethsabee extensus dicatur, videlicet a Dan fonte, Jordanis termino septentrionali, usque ad Bethsabee, quæ erat juxta Gazam seu desertum, terminum meridianum. Iterum designantur termini ejusdem terræ Num. xxxiv, et Orientalis vocatur mare salsissimum, id est, mortuum, Occidentalis vero mare magnum, videlicet Mediterraneum. Meridianus autem solitudo quæ est juxta Edom, et Septentrionalis magnus mons, scilicet Libanus. E quibus elicies mare *Suph*, idem esse quod salsissimum, vel Mortuum, non autem *Rubrum* illud quod Ægyptum et Arabiam disternit.

Simile testimonium habemus in principio Deuteronomii: *Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses ad omnem Israel trans Jordanem, in solitudine campestri contra mare Rubrum*: et v. 5 additur *trans Jordanem in terra Moab*. Erat tunc temporis Moyses cum populo (ut dicitur Numer. xxxiii, 49; xxxiv, 1) in campibus Moab supra Jordanem contra Hiericho, postquam hæreditatem dederat tribubus Ruben et Gad, et dividio tribui Manassis, in terris ultra Jordanem, quas a Moabitibus acceperat, Numer. xxxii. En Moyses in limine promissæ terræ constitutus, et supra ipsum Jordanem dicitur esse in campibus Moab contra mare Rubrum, et tamen mare quod in campibus Moab exstat, est mare Mortuum, mare vero Rubrum seu Arabicum inde longissime distabat. Hebraice hoc item loco dicitur mare *Suph*, id est terminus, quia erat terminus terræ promissæ. Igitur mare *Suph*, quod nonnumquam vulgatus legit mare Rubrum, significat sæpe Mortuum. Significare etiam mare magnum seu Mediterraneum, irrefragabili argumento est Jonæ testimonium; ubi enim, cap. ii, clamasse dicitur de ventre ceti, *Pelagus operuit caput meum*: in originali habetur, *mare Suph operuit caput meum*. Constat autem tunc temporis non fuisse opertum aquis maris Rubri, sed Mediterranei, non longe a Joppe portu.

Ex hoc autem ad scopum regrediamur, hoc tramite, ut mihi videtur fortissimo. Classis Salomonica et Hiramica, quæ tendebat in Tharsis et in Ophir, erat in littore maris *Suph*, III Reg. ix. Atqui navis Jonæ, quæ solvit e Joppe, ut iret in Tharsis, erat

A etiam in mari *Suph*, quandoquidem mare *Suph* operuerat caput Jonæ; unum igitur, idemque erat mare de quo III Reg. ix mentio fit, et de quo Jonæ, cap. i et ii, et non aliud quam Mediterraneum, utpote ubi Joppe sita est: ac proinde, et Jonas in ultimas Occidentis partes fugiens ab Orientali Ninive urbe, tendebat, et Hiram ac Salomon mittebant classes suas in Occidentem per Mediterraneum mare. Dicebatur autem Mediterraneum mare *Suph*, seu terminus, præ cæteris appositissime, quia terras omnes, et provincias terminat; est enim terminus quo Europa, Africa, et Asia secernuntur, et ipsa quoque Palæstina, Syria, Cilicia, Græcia, Illyricus, Italia, Gallia, Hispania, Libya, Ægyptus, Macedonia, Creta, Cyprus, Sicilia, et alia inferioris notæ: quare recte Goropius eo dici vult mare *Suph*, quod universas disternit terras.

B Objiciunt adversarii, ex III Regum x constare, quod classis Salomonis tres annos navigando insu-
mebat: si autem in Hispaniam, seu in Occidentem proficisceretur, neque unum annum insumeret. Rursus addunt in antiquis geographis non fieri mentionem portus Mediterranei, qui vocatur Asiongaber, et sit juxta Ailath. Verum utrumque falso assumitur. Nam textus sacer nullibi asserit classem in navigatione tres annos insumere solitam, sed quod non mittebatur in Tharsis nisi semel in tribus annis: *Semel per tres annos ibat in Tharsis* (III Reg. x); et II Paralip. ix dicitur, *Naves regis ibant in Tharsis semel in tribus annis*: videlicet tertio quoque anno mittebatur, aut quia aurum et argentum portabat in tanta quantitate, quod labori triennali artificum respondebat; aut quia commodius videbatur, simul una classe portare quod in auri et argenti fodinis tribus annis parabatur, aut ob alias causas nobis ignotas. Quidquid autem de hoc sit; ut minimum, solum constat semel in tribus annis ire solitam in Tharsis. Quod de Asiongaber objicitur, feliciter solvit Becanus Goropius lib. v, in Hebræo scilicet legi *Gastion Gabar, quæ est juxta Eluth*. *Gastion* autem significat castrum, monumentum, seu arcem, et idem est atque castrum *Gabar*, seu *Gabrie*, quod tamen Strabo constituit in littore Mediterranei, et Hortalus juxta Sirbonis lacum, in finibus Idumææ; Ptolomæus vocat *Bæto Gabrie*. At *Eluth*, quam Syrus et Chaldæus vocant *Elus*, ab eodem Ptolomæo esse dicitur penultima civitas Idumææ, ut videas mirabilem rerum omnium consonantiam.

C Accedunt proxime sententiæ nostræ Septuaginta Interpretes, et quotquot sacrarum litterarum Doctores habuit Græciæ Ecclesia universa, quandoquidem ii omnes pro *Tharsis*, Græce legunt *Carthaginem*; atque adeo profitentur ad eam non per Rubrum mare, sed per Mediterraneum naves proficisci solitas. Audiamus præ omnibus unum Theodoretum super Jonæ prophetiam hæc aientem: *Ex quibus colligitur non in Indiam Jonam, sed in Carthaginem fugisse*. Et causam addens, *Non navigatione hoc mari utens quis in Indiam proficisceretur* (solvens ex Joppe), *cum inter mare nostrum, et Indiam maxima intersit continens, ex parte una habitabilis, ex altera parte prorsus deserta; tumque plurimi et maximi montes interpositi sint, post quos est sinus maris Rubri, quocum Indicum mare conjungitur*.

D Vidimus hactenus non in India Orientali, sed in Occidente orbis parte exstare Tharsis et Ophir: sed unde habemus esse in Hispania potius quam in Cilicia ad Tarsum Pauli Apostoli urbem, aut juxta Septuaginta in Africa ad Carthaginem? Nam idem Theodoretus (ubi supra) inquit de Tharsis loquens, *Carthaginem civitatem Libyæ principem, et B. Isaias, et admirabilis Ezechiel nuncupant*. Sane quod Tharsis Tarsus non sit, D. Hieronymus sufficienter refellit ad Marcellam scribens; et constat tum ex eo quod magnopere vicina est Palæstinæ; Scriptura autem

BIVARII COMMENTARIUS.

sacra navigationem magnam fieri significat in Tharsis: tum etiam quoniam Tarsus numquam tanto auro, argentove abundavit, quantum de Tharsis et Ophir afferebatur Salomoni, et Iiramo: ut sileam pavos, simias, et elephantos de Tharsis et Ophir allatos, minime Tarsi nec in universa Cilicia reperiri. Valeat proinde Josephus hujus Tharsis inventor; eo quoque sibi contrarius, quod Tharsis in Tarso, at vero Asiongaber in Rubro et Arabico mari constituat, lib. viii Antiquit. Judaic. Rursus Carthaginem, in rigore loquendo, non esse Tharsis, diversitas nominis, et auri penuria convincit; quod autem Tharsis sit Hispaniæ Thartessus, nominis vicinitas et provinciæ, auri, argentique abundantia demonstrat. Strabo, lib. iii Geogr., auctor est in Hispania, *inter gemina ostia Thartessi amnis* (nimirum Bætis) *fuisse situm oppidum ejus nominis*; de incredibili vero ejus provinciæ auri argentique foracitate testatur inquis: *Aurum, argentum, æs, nusquam terrarum neque tantum, neque tam probatum generari usque ad Tiberii tempora compertum est, quam in Hispania*, quod solum testimonium ad demonstrandum propositum superesset. Subscribit Straboni Pausanias in Eliacis; Stephanus autem Bizantius una utrumque conjunxit, *Thartessus*, inquis, *Iberia urbs dicta a flumine, quod ex argenteo monte fuit, id est, a Bæti*. Claudianus, lib. i in Ruf., dixit:

Non Thartessiacis illum satiaret arenis
Tempestas pretiosa Tagi.

Unde inter superfluas exuberantesque divitias, quas Anacreon respuisse dicitur, unum erat ejus aphrothegma, *Nolle se Thartessi centum quinquaginta annos imperare*: illum Thartessiacum regem Argantonium significans, de quo Silius Italicus, lib. iii Punicorum, dixit:

Argantoniacos armat Cartheia nepotes,
Rex prosvus fuit humani ditissimus ævi,
Ter denos decies emensus belliger annos.

Erat vere Cartheia urbs Thartessiacæ ditioris; immo et ipsa credita Thartessus a quibusdam, ut notavit Mela, l. iii, cap. 6, de Fretto Gaditano agens; atque eandem ob causam Gades ipsæ aliquando Thartessus dictæ reperiuntur: Cum tamen ab ejus nominis urbe, in ostio Bætis olim exstante, provincia tota, eandem nuncuparetur nomenclatura: quo pacto locutus videtur Ovidius, Meiamorph. xv, cum dixit,

Præerat occiduis Thartessia littora Phœbus.

Et Ausonius: 7b

Considerat jam solis equos Thartessa Calpe;
Stridebatque fretto Titan insignis Ibero.

Auri deinde tanta Thartessiaci copia fuit, ut Homerus (Strabone auctore) et Suidas illum Plutonis regnum, Avernum lacum, atque campos Elysios constituerint; nam inibi Elisam fuisse non dissculter ex Ezechiele, cap. xxvii, elicimus, cum Tyro Thartessi domino ait: *Hyacinthus et purpura de insulis Elisa, facta sunt operimentum tuum*; et enim Elisam et Tharsis fratres, in Occidente simul urbes condidisse, et totam Japheticam populationem Occidentalem insulas gentium fuisse nominatas ex cap. x Genes. liquet: eo præsertim quod nullibi tam exquisita purpura fuit, quam Thartessi; unde Martialis de Toga Partheniana dixit lib. viii epigr. 27:

An Thartessiacus stabuli nutritor Iberi
Bætis in Hesperia te quoque lavit aqua?

Nunc vero Granatensis celebris est. Baderianus auctor est, voci Hebrææ Tharsis in Chaldæo respondere *Cheman Jama*, quæ aliquando (ait) *ponitur pro colore cranesino*, et multoties pro hyacinthino, ut verum sit de Hispaniæ Thartessi (domino), *Hyacinthus et purpura operimentum tuum*. Cordubam quoque

unam esse ex Thartessiacis ditissimis urbibus, idem Martialis lib. ix, epigram. 61 refert:

In Thartessiacis domus est notissima terris,
Qua dives placidum Corduba Bætin amat.
Vellera nativo pallent ubi flava metallo,
Et linit Hesperium bractea viva pecus.

Longum esset, ne dicam impossibile, regionis Hispaniæ divitias enumerare, quæ passim apud auctores leguntur: Plinius dixit: *Metallis, plumbi, æris, argenti, auri tota ferme Hispania scatet*. Quod in causa fuit ut Catullus cuidam dixerit, *Cuniculosæ Celtiberiæ filii*, vocans Celtiberiam Hispaniæ provinciam cuniculosam, quod auri fodinis scateret, ut Textor in sua Cornucopia commentatur. Papinius autem lib. iii Sylv.:

Quidquid ab auriferis ejectat Iberia fossis.

Alibi Plinius: *Vicena millia pondo auri annis singulis Asturiam atque Gallæciam et Lusitaniam præstare*: Et Silius Hispanus quidem, et Thartessiacus:

Sed sceleri causas aperit Deus improbus Astur,
Visceribus laceræ telluris mergitur imis,
Et redit infelix effosso concolor auro.

Sed quid peregrinamur ad gentes, cum canonicum sacrumque testimonium præbeat nobis Machabæorum liber I, cap. viii: *Et audivit Judas nomen Romanorum, et quanta fecerunt in regione Hispaniæ; et quod in potestatem redegerunt metalla argenti et auri, quæ illic sunt*. Et Bernardus, lib. iii de Consider., cap. 4: *Vestri qui terram Austri sæpe visitant, evnt, et redeunt per medium illorum, aut transeunt secus; sed quid boni adhuc cum illis egerint necdum audivimus: et forsitan audivissimus, nisi præ auro Hispaniæ salus populi vituisset*. Cum asserit præ auro Hispaniæ viluisse populi salutem, non loquitur de legatis qui in Hispaniam, sed de his qui ad Austrum proficiscerantur: quare et ibi quoque aurum Hispaniæ ob excellentiam pecunia vocabatur. Quod si vestigium Salomoniciæ navigationis desideratur in Hispania, non desunt auctores qui Hebræum lapidem inventum esse asserunt, in ruinis Sagunti veteris, epitaphium nimirum Adoniram, regis Salomonis clientem, de quo sit mentio III Reg. v. 14, qui in Hispaniam cum classe trajiciens inibi diem clausit extremum. Sic refert Morales in Antiquit. verbo *Sagunto*, fol. 77.

Si demum ex antiquis Patribus quaeratur, qui rem ipsam testetur, habemus in primis Anonymum supra citatum, vel ob suam vetustatem venerandum, qui expresse affirmat, Tharsis in Bætica Hispaniæ provincia existisse (ejus verba dedimus in superioribus). Habemus etiam magnum illum Sinaitam Athanasium, qui eo magis amplectendus est, quod apud Sinain degens non longe a Rubro mari, deberet illum portum Asiogaber, et navigationem Salomoniciam in gratiam suæ provinciæ defendere; nunc autem nihil minus facit, sed Hispaniam asserit veram fuisse Tharsis. En ejus verba lib. x Hexameron, dum exponit illa Genesis ii verba: *sed et serpens erat*, etc.: *In III lib. Regum (ait) invenimus navem Salomonis singulis tertiis annis venire in Tharsis; quæ est Hesperii regionis Occidentalis*. Adde Theodoretum super Jonam, qui postquam præmitteret Tharsis apud Isaiam et Ezechielem significare Carthaginem Libyæ principem urbem, addit: *Sed et Libyci et Afri etiam nuncupati Hesperiam orbis partem occupant*: nimirum quia, ut Mela inquit lib. iii, c. 6, urbem *Tarthesos* Bæticam, *transvecti ex Africa habitabant Phœnices*. Quasi dixerit, eo Carthaginem vocari Tharsis, quia Tyrii seu (quod idem est) Phœnices ejus fundatores, transvecti ex Africa Thartessum habitabant, non vero quia ipsa Carthago esset vera Thartessus, seu Tharsis; eodemque sensu septuaginta Interpretes Carthaginem Tharsis vocaverunt, quia nimirum a Carthaginensibus habitabatur, et ipsi dominabantur in illam. Eo-

A. C. 68. Sancti principes apostolorum Petrus et Paulus Romæ in kalendas Julii, alter in crucem A. R. 819 actus est, alter ense jugulatur.

BIVARII COMMENTARIUS.

dem spectat illud Ezechiel, 27 : *Carthaginenses (Hebraice, Tharsenses) negotiatores tui ; a multitudine cunctarum divitiarum, argento, ferro, stanno, plumboque repleverunt nudinas tuas.* Hæc enim non aliunde quam ex Tharsis Hispaniæ Carthaginenses Tyram asportarunt. Sed et illud Psalm. XLIV, *Filiæ Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes dirites plebis ; ad urbes ædificatas a Tyriis, seu ejus ditio subjectas, dictum fuit ; nulla autem ex filiabus Tyri tam dives quam Thartessus, et de ea potius dicatur, quod in muneribus vultum Ecclesiæ deprecatura erat.*

Et quoniam præcipuus navigationis scopus, aurum et argentum et gemmæ erant, hoc autem præcipue a Thartesso seu Tharsis habebatur, hinc factum ut naves classis Tyriæ et Salomonice vocarentur *naves Tharsis* ; ut illud Psalmi ostendit, *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis* ; et ipsum Mediterraneum qua illac tendebant, Tharsis quoque dicere, ut apud Isaiam XIII, *Ululate, naves maris, quamquam appositissime reddi posset naves Tharsis.* Illud etiam Psalm. LXXI, *Reges Tharsis et insulæ munera offerent ; reges Arabum, etc.* docte Goropius cum proprietate de Thartesso dictum credit ; quasi Psalmista diceret : Ab Occidente in Orientem usque, sive ut ipse præmiserat, *Et dominabitur a mari usque ad mare* (quod Theodoretus exponit a mari Hesperiae usque ad Eoum Indiæ), Reges obedient Christo. Hinc etiam gemmæ illæ, quæ de Thartesso afferbantur, a loco Tharsis nomen sortitæ sunt, ut apud Ezech. cap. XXVII et Exodi similiter XXVIII et Cant. V videre est.

Cum vero Tharsis Thartessum seu regionem Hispaniæ significet, facile erit celebrem Isaiæ prophetiam callere, quod nimirum velit, cum cap. LXVI prædicens apostolorum prædicationem, et mundi conversionem, inquit : *Et ponam in eis signum, et mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes, in mare, in Africam, et Lydiam, tendentes sagittam, in Italiam et Græciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam.* Quo loco ubi Vulgata legit *in mare*, originalis textus Hebræus habet *in Tharsis*, et Septuaginta servant illud tanquam regionis proprium nomen, ut Tharsis sit prima provinciarum, ad quas apostoli mittuntur ; neque enim missi sunt in mare ad prædicandum ipsi ad gentes, sed primum quidem in Tharsis, deinde in Africam et Lydiam, ac deinde in Italiam et Græciam. Pulcherrima sane ac nobilis prædicationis S. Jacobi apostoli prædictio ista fuit, et Tharsis veteris seu Tharsensis provinciæ (sic enim a parte tota Hispania cognominatur) ad Christi fidem conversionis ante alias omnes gentium provincias ; eo enim primo loco mittendus dicitur quidam ex his qui salvati fuerunt, videlicet in Tharsis ; et sic Deo duce in Jacobo apostolo factum vidimus cum Dextro in superioribus. Et istud quoque intentum nostrum non parum juvat ; si enim primum omnium mittendus erat apostolus aliquis in Tharsis ad gentes, profecto Tharsis non erit Indiæ locus ; non enim primum in Indiam apostolorum aliquis missus fuit ; atqui satis superque probatum est a nobis primam gentium provinciam ad fidem conversam fuisse Hispaniam, sancti Jacobi et discipulorum ejus prædicatione ; ea igitur vera est Tharsis, de qua loquitur Scriptura sacra.

Demum non parum faciet Ophirinæ navigationi ad Bracaram urbem et regionem fieri solitæ, Ausonii lib. *Nobilium urbium*, dum urbes alias variis decantans laudibus, solum Bracaram asserit se jactare de sinu Pelagi et divitiis ; nam ait :

Jure mihi post has memorabere nomen Iberum,
Emerita æquoreus quam præterlabitur annis,

Submittit cui tota suos Hispania fasses
Corduba ; nam non arce potens tibi Tarraco certans,
Quæque sinu pelagi jactat se Bracara dives.

Sed de Tharsis et Ophir dicta sufficiant.

A. C. 68. — Sancti principes apostolorum, etc. Non infirmæ notæ auctores tam in anno, quam in die passionis utriusque apostoli assignando a Dextro dissentiant. Etenim non uno eodemque die, sed post integrum annum a Petri nece, occisum Paulum docuere Augustinus sermo. 28 de Sanctis, Arator lib. 2 in Acta apostol., et Prudentius hymno 12, iniquis :

Unus utrumque dies pleno tamen innovatus anno,
Vidit superba morte laureatum.

Cæterum nescio quid hæretici nonnulli sibi eodem Prudentii et Augustini ævo voluerint hanc sequentes opinandi rationem ; constat nihilominus damnatos in concilio Romano sub Damaso ubi hæc legimus : *Paulus non diverso, sicut falso hæretici garriunt, sed uno eodemque die cum Petro, in urbe Roma sub Cæsari Nerone coronatus est.* Crediderim eos asseruisse alia ejusdem vel sequentis mensis die Paulum quam Petrum occisum, non autem eodem die sequentis anni, ut vult Augustinus. Sed quidquid de illis sit, concors est jam in Ecclesia a Patribus per manus accepta sententia, eodem prorsus anno, et die pariter ex hac vita sublato : eamque docuit Epiphanius hæresi 27, Maximus sermone de SS. Petro et Paulo, Cassiodorus in Chronico, Metaphrastes, Eusebius, et alii.

Quo autem Christi anno id acciderit, vario senserunt auctores. Eusebius in Chronico rejicit mortem apostolorum ad annum 70 ; Cassiodorus in suo ad 71 ; horum vero placita communi calculo rejiciuntur. Constat enim Neronem, qui eos occidit, supervixisse unum lere annum, et tamen non pervenisse ad 71 vel 72 Christi, ut oportebat consequenter fieri. Solum igitur dubium relinquunt de annis 69 vel 68, uter illorum passos noverit principes apostolorum. Cardin. Baronius, tomo I Annal. Eccles., et Notis ad diem 29 Julii Rom. Martyrologii juxta veterem supputationem passos contendit anno 69. Dexter vero, ut vides, anno 68, cujus mihi placitum multo magis arridet ; arrisitque prius doctissimo Ambrosio de Morales lib. IX Hist. Hisp., cap. 49, cujus de annorum historicorum supputatione non vulgare judicium, et eximia diligentia fuit. Desumo quoque id ipsum ex Epiphanio, hæres. 27 asseverante, necatos fuisse anno 12 Neronis ; si autem ab anno Domini 55, Neronis regnum enumeres, ut communiter auctores faciunt, fiet ut annus ejus 12 in annum Domini 68 incidat. Baronius contendit accepisse imperii habenas anno Domini 56. Verum hoc etiam pacto si ipsum 56 inclusive prout oportet accipiatur, adhuc annus 12 imperii in prædictum 68 incidet. Sanc non valde in homine (quantumcumque doctissimo) mirandus est memoria lapsus : docuerat is quippe sententiam nostram in Notis ad 24 Junii agens de illis martyribus quos Nero incendii Romani crimine falso notatos necaverat, ubi hæc ait : *Cæpta est ejusmodi tam dira Urbis incensio XII kalend. Sextilis, sexque diebus duravit, Basso ac Frugi cons., qui annus a Recentioribus numeratur a Christo Domino 65. Contigitque horum martyrium triennio ante passionem apostolorum.* Cæterum si annis 65 triennium addas, non conficies 69, sed 68, quo anno ipse nunc fatetur apostolos neci datos. Sed assert in suum favorem Metaphrastem referentem pro eodem placito, Caium antiquum theologum, Zephirinum Papam, et Dionysium Corinthiorum episcopum, quod asserant occisos fuisse anno 36 a passione Dominica : si vero ab anno

A. C. 69. iv idus Junii, Nero sceleratissimus se suis manibus occidit:

A. R. 820.

70. Servius Galba Romanorum post imperator, qui dicitur in Hispania cum Vitellio Christianos multum cruciasset, a veteranis in Hispania commorantibus declaratur imperator.

821.

M. Silvius Otho, necato Galba, Romanorum fit imperator.

Aulus Vitellius Germanicus imper. mens. 8, diem unum.

Heracleæ in Hispania prædicat S. Aquila Ponticus, missus ab apostolo Paulo in Hispanias prædicationis causa.

BIVARII COMMENTARIUS.

34 inclusive numeres annos 36, pervenies ad 69. Sed hoc profecto secure diceretur, si constaret, quid ipsi sentirent de anno mortis Domini; multi enim, sique gravissimi, Patres existimantur crucem subiisse anno 33 ætatis suæ (sic Origenes, Tertullianus, Hieronymus, Eusebius, et alii a nobis relati ad annum Christi 31), quibus si illi astipulantur, cum annus mortis inclusive sit accipiendus, fiet ut anno 68 fateantur apostolos occisos, tot enim a 33 ad 68 usque intersunt. Sin minus aientes forsitan anno ætatis 34 in crucem actum Dominum, et post 36 Petrum et Paulum martyrio sublato, erit ut anno Domini 69 id contigerit. Sed quid de anno mortis Dominicæ senserint sibi servarunt, et neutri obesse, vel prodesse proinde poterunt. Sed et in Vita S. Photinæ Samaritanæ (de qua supra mentionem fecimus ad annum 60) expresse dicitur ipsa a Nerone martyrio coronata anno Domini 69, die 20 Martii, eodem anno quo Nero ipse occisus est: cum autem constans sit apud omnes, etiam apud Græcum auctorem martyrii S. Photinæ, Neronem uno fere anno post apostolos periisse, fit ut ipsi anno Domini 68 coronati fuerint.

Ut uno igitur verbo Petri præcipua facinora comprehendam, anno Domini 36, postquam in Samariam cum Joanne descendit, Antiochiæ cathedram erexit, post septem ejus annos (ut Gregorius affirmat in Registro, lib. vi, epist. 37 ad Eulogium Alexandrinum episcopum, liber Pontificalis, Eusebius, et alii), videlicet anno Domini 44 fundavit Romanam, de quo diximus ad annum ipsum cum Dextro: ac demum post 24 annos in ea exactos mortem pro Domino optulit anno 68.

A. C. 69. — 1. *Idus Junii*, etc. Eusebius in Chronico hæc habet: *Nero cum a senatu quæreretur, e Palatio fugiens ad quatuor Urbis M. in suburbano liberti sui, senet interfecit, anno ætatis suæ 32, atque in eo omnis Augusti familia consummata est.* Cæterum cum id acciderit 10 die Junii, fieri nequivit ejus casus nisi fere post annum a morte apostolorum, scilicet anno Domini 69.

2. *Petro in sede*, etc. Dixerunt nonnulli S. Linum fuisse quidem Petri superstitis in Romana sededumtaxat coepiscopum et coadjutorem, obisse vero ante mortem ipsius, atque adeo non fuisse Pontificem summum, quod Metaphrastes quidem docuit ad 29 Junii, et Panvinus sequitur. Sed Dexter potiozem sequitur partem, asserentium, Petro supervixisse ac successisse; hi sunt Tertullianus, lib. iii Carminum in Marcionem; Irenæus, lib. iii, cap. 3; Epiphanius, hæresi 27; Augustinus, epistola 161; card. Baronius cum majori recentiorum parte. Quando autem fuerit successus in Petri apostolorum principis locum, sub lite etiam est. Baronius suspicatur ab ipsa die martyrii S. Petri Pontificatum iniisse, eo tamen ductus, quod (anno Domini 80, num. 1): *Cum non appareat quot diebus alicujus Pontificis sedes vacaverit, a die sequenti obitus precedentis, annos ejus qui subrogatus est cogitur numerare.* At ut vides hæc non est segura, et exacta supputatio. Equilinus cum sub Nerone occisus Linum dicat, ut minimum ante obitum Neronis subrogatum fateatur necessum est. Dexter post Neronis necem successum arbitratur, magna cum ratione; etenim anno illo quo Nero superstes fuit, tam dira in Romana Ecclesia sævit

A persecutio, ut satis verisimile sit, non potuisse eorum ad electionem novi Pontificis convenire. Illo autem e medio sublato, quamprimum Christianis datus est respirandi locus, simul in unum coeuntes, Clemens nominationi a Petro in suum favorem factæ (si tamen factæ) cessit, et de novo Pontifice deligendo tractatum est, atque tunc temporis Linus in Petri sedem subrogatus. De annis sui Pontificatus agemus inferius.

A. C. 70. — 1. *Servius*, etc. Egerat Servius Sulpitius Galba ceterioris Hispaniæ præfectum annos 8, primum quidem severissimum se gerens erga Christianos, in quo Aul. Vitellius eum acriter juvit; deinde placidum ac benevolam; quod in causa fuit, ut Julius Vindex Galliæ Narbonensis præses, contra Neronem, quasi idolum contra idolum, eum imperatorem erigeret. Ipsam nihilominus, tametsi renuentem in principio, postmodum assentientem, Silvius Otho apud novam Carthaginem paulo ante Neronis mortem acclamavit. Quid vero hujus rei auditio nuntio fecerit Nero, audi Suetonium in Nerone cap. 42, cujus etiam Belvacensis verba refert lib. 9 Speculi Histor., cap. 118: *Ubi de motu Galliarum cognovit, adeo lente ac severe tulit, ut gaudendi suspicionem præberet, tamquam occasione sublata spoliandarum, jure belli, opulentissimarum provinciarum. Postquam autem etiam in Hispanias defecisse cognovit, collapsus animo, diu sine voce velut mortuus jacuit.* En quanti Hispaniarum imperium æstimabat. E medio deinde sublato Nerone, iterum Galba a militibus in Hispania imperator acclamatur: Romam proficiscitur, quo loci post menses 7 et dies paucos ab M. Silvio Othone interficitur: qui sibi imperium præripuit (fuerat is antea quæstor Lusitanicæ, sub Nerone, atque ut Morales tradit lib. ix Hist. Hisp., lapides Neroni erexerat in titulum et trophæum regionis a latronibus, et his qui novam religionem inculcarant, purgatæ), sed post tres menses semetipsum manu propria peremit. Huic successit A. Vitellius, illique per manus Cluvii Rufi Hispania se subjectit. Occiditur vero a Vespasiani ducibus, cum egisset menses 8 in imperio. Sic referunt Romanarum rerum scriptores, ex quibus id desumpserit Ambrosius Morales, lib. ix Hist. Hisp., et cardin. Baronius tomo I Annal. Dissident tamen quod hic putat hæc ita accidisse, ut Galba fuerit occisus die 16 Januarii anni Domini 71, Otho se peremerit 20 Aprilis, Vitellius vero peremptus sit 3 Octobr. ejusdem anni. Sed Morales anno 70 Domini evenisse contendit, quod Dexter amplectitur: Eusebius ita in Chronico hæc refert: *Post Neronem Galba in Hibernia (id est Hispania), Vitellius in Romanæ urbis foro, capite truncatur. Otho 3 regni sui mense apud Bebricum propria manu occubuit. Vitellius 8 imperii sui mense a Vespasiani ducibus occisus in Tiberim projicitur.* Sed in anno designando errat, utpote qui necem Neronis in annum Domini 70 distulerit.

2. *Heracleæ*, etc. Hujus nominis multæ fuerunt olim civitates in orbe: Ptolomæus unam collocat in Sicilia, in Syria duas, in Media unam, unam etiam in Thracia; alteram in Macedonia, quam *Sinticam* vocat: prope Paludem Mæotidem, unam in Taurica Chersoneso; apud Pontum et Bithyniam aliam, ac demum unam in Asia Minore. Ejus vero de qua Dexter agit, meminit Strabo lib. iii, asseritque sitam

A. C. 70. In Arabia Felice civitate Sessaniz Adrumentorum, martyrium sanctorum regum trium A. R. 821. Magorum, Gasparis, Balthasaris, et Melchioris, qui Christum adoraverunt.

[BIVARIJ COMMENTARIUS.

juxta fretum Gaditanum in ea continentis parte, quæ ab Oriente proxime adjacet ipsi Gaditanæ Insulæ. Consonat aliis locis Dexter, nam ad annum 296 ait: *Heracleæ in Hispania, prope fretum Herculeum, etc.*; ad annum autem 300: *Urbe Heraclea, in Calpe Hispaniæ, etc.* Joannes Mariana lib. xvi Hispan. Historiæ, cap. 2, existimat esse Calpem ipsam, seu *Gibraltar*, quod idem est; fallitur tamen, nam ut vides ex Strabone, in alio interiori situ constituitur proximo Gadibus.

In hanc igitur urbem missus fuit ab apostolo Paulo prædicandi gratia, Aquila genere Ponticus. Fuerat is cum uxore Priscilla (seu Prisca) ejectus Roma cum cæteris Judæis; et primum quidem venit Corinthum, ubi Paulum hospitio suscepit, habuitque artis suæ scenofactoriæ operarium: deinde perrexit Ephesum, quo loci virum illum celeberrimum Apollo Alexandrinum diligentius quam esset, in fide instruxit. Audi S. Lucam cap. xviii Actor.: *Posthæc egressus Paulus Athenis venit Corinthum: et inveniens quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, et Priscillam uxorem ejus (eo quod præcepisset Claudius discedere omnes Judæos a Roma), accessit ad eos. Et quia ejusdem erat artis, manebat apud eos, et operabatur: erant autem scenofactoriæ artis (eorum scilicet qui pelles parabant ad papillones, et tentoria conficienda, seu ad autæa ex pellibus depictis, ac deauratis construenda, quos vulgo in Hispania Guadamazileros vocamus. Sic ex Beda et Chrysostomo desumo). Sequitur Lucas: *Paulus vero cum adhuc sustinisset dies multos, fratribus valedicens, navigavit in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, devenitque Ephesum; et illos ibi reliquit. Et paucis interpositis: Judæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat edoctus viam Domini, et fervens spiritu, loquebatur, et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu, sciens tantum baptismum Joannis. Hic ergo cepit fiducia agere in synagoga. Quem cum audissent Priscilla et Aquila, assumpserrunt eum, et diligentius exposuerunt ei viam Domini, etc. Oportebat sane doctissimos in fide fuisse eos qui tam eruditum virum plene instruxerunt in Christi fidei mysteriis.**

Dum hæc Ephesi agerentur, scripsit Paulus Epistolam priorem ad Corinthios, Ephesi apud Priscillam et Aquilam moram faciens; unde in calce ipsius salutem ad Corinthios mittit ipsorum nomine inquit: *Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla, cum domestica sua Ecclesia, apud quos et hospitem.* Inde Claudio et medio sublato, ac Nerone imperante circa annum Domini 58, iterum Romam redierunt: nam tunc temporis scribens Paulus, Corinthi existens, ad Romanos, paransque iter per ipsos facere in Hispaniam, ait: *Salutate Priscam et Aquilam adjutores meos in Christo Jesu (qui pro anima mea suas cervices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed cunctæ Ecclesiæ gentium) et domesticam Ecclesiam eorum.* Quo loci Chrysostomus in homilia speciali quam de Priscilla et Aquila scripsit, multa in eorum laudem undecumque congerit. Iterum autem Roma in Asiam recessisse ex Epistola II, Pauli ad Timotheum deducitur. Scribens enim ad ipsum, ut ad se veniat cito, quatenus cum eo jam solutus e vinculis Neronianis in Hispaniam (quod ad Hebræos scripsit) proficisceretur: jubet ut illos saluet, *Saluta (ait) Priscam et Aquilam.* Quo videas quantum sollicitudinem pro Evangelio gerent, quam solliciti atque diligentes hinc inde sæpe ab Occidente in Orientem, et ab Oriente in Occidentem ambularint. Cæterum dubium non est cum Timotheo reversus Romam concessisse, aut paulo post; et ab

Apostolo Aquilam cum Priscilla in Hispaniam missos, nam ut Dexter asseverat, ibidem Heracleæ prædicavit Aquila: id quod Dorotheus in synopsi scribit: immo vero ejusdem urbis inquit designatum fuisse antistitem (ita ex Dorotheo refert Baronius in Notis ad diem 8 Julii martyrol. Roman.), tametsi is non explicet, ubinam urbs illa Heraclea sita esset. Unde quoniam in Bithynia, Asiæ Minoris provincia, una ex Heracleis existit, hinc multi decepti assererunt in Asia Minori obiisse. Sed de hoc agemus cum Dextro ad annum Domini 98.

3. *In Arabia Felice, etc.* Ex Arabia Felice ortos, indeque in Bethleem adoraturus Dominum in stabulo, irisse Magos illos Evangelicos, docent Justinus in Tryphone; Tertullianus contra Judoæos, et lib. iii contra Marcionem; Cyprianus serm. de Stella et Magis, Epiphanius in Epitome, reges vero fuisse (regulos intelligo) scribunt Tertullianus, et Cyprianus relatis locis, Chrysostomus hom. 6 in Matth., Ilierius lib. iv de Trinit., Basiliius homil. de humana Christi Generatione, Idacius ad Varimundum. Addit vero Chrysostomus, quem Equilinus refert lib. ii, cap. 48, Magos istos (id est, sapientes) et in astrorum cognitione peritos, a Balaam originem duxisse, et ex illa prophetia ipsius, *Orietur stella ex Jacobo, etc.*, in cognitionem tandem novæ stellæ Christi ortum publicantis venisse. Sed quomodo? *Quidam secretorum inspectores elegerunt de ipsis duodecim, et si quis moriebatur, filius ejus substituebatur. Hi per singulos annos post messes, ascendeant super montem excelsum, qui dicitur Victoralis, et tribus diebus ibi morantes se elevabant, Deum orantes ut stellam a Balaam eorum patre prædictam ostenderet. Et sic successive terni, et terni, omnes duodecim faciebant. Dum autem isti tres reges in nocte Nativitatis Domini ibidem reperirentur, stella de novo creata eis apparuit, et datum regem Jædæorum indicavit, eosque ad eum adorandum invitavit.* Rursus refert Equilinus, quod tametsi omni relicta gentilitate exinde fideles existissent, Baptismum tamen non susceperunt, donec dispersis apostolis ad prædicandum, a S. Thoma apostolo, qui apud Indiam prædicavit, baptizati sunt; et in fide Christi confirmati, ejusdem in prædicatione coadjutores fuerunt. Hæc Equilinus. Verba autem Chrysostomi in homil. 2 imperfecti operis in Matth. hæc sunt: *Legi apud aliquem, istos Magos ex libris Balaam apparituræ hujus stellæ scientiam accepisse. Audivi etiam aliquos referentes de quadam Scriptura, et si non certa (id est, canonica), tamen non destruentem fidem, sed potius delectante, quoniam erat quædam gens sita in ipso principio Orientis juxta Oceanum, apud quos ferebatur quædam Scriptura, inscripto nomine Seth, de apparitura hac stella, et muneribus ei hujusmodi offerendis, quæ per generationes studiosorum hominum, patribus referentibus filiis, habebatur deducta. Itaque elegerunt se ipsos 12, et cætera quæ ab Equilino relata sunt. Subditque: *Apparuit illis habens in se quasi formam pueri parvuli, et super se similitudinem crucis, et docuit eos, et præcepit eis, ut proficiscerentur in Judæam. Proficiscentibus autem eis, per biennium præcedebat stella, et neque esca neque potus defecit in peris eorum. Et post pauca: *Cum reversi fuissent, manserunt contentes et glorificantes Deum studiosius magis quam primum; et prædicaverunt omnibus in genere suo, et multos erudierunt. Denique cum post resurrectionem Domini Thomas apostolus irisset in provinciam illam, adducti sunt ei, et baptizati: ab eo facti sunt adjutores prædicationis illius. Hactenus Chrysostomus. Sane si S. Thoma in Evangelio coadjutores fuerunt, nihil mirum quod a Dextro mors eorumdem protrahatur in hunc 70 Christi annum; oportuit tamen ad centesimum et forte aliquot annos amplius eorum aliquem***

A. C. 70. Imperator Cæsar T. Flavius Vespasianus imperat annos 9, menses 6.

A. R. 821.

Per hæc tempora delatus in Asiam S. Joannes cognomento Theologus, docebat Ephesi, unde scripsit ad Caium Hispanum C. centurionis Malacitani filium, fratrem

BIVARII COMMENTARIUS.

pervenire; præsertim si verum esset quod idem Equilinus refert, et picturis antiquissimis indicatur, seniore Gasparem, quo tempore Bethlehem petierunt, fuisse 60 annorum, medium Balthasarem quadraginta, juniorum Melchiorum viginti: sed numquam ad credendum adducar, quod aliquis eorum ad sexagesimum tunc temporis ascendisset, quandoquidem non eis pollerent viribus, quæ ad tam longum iter conficiendum paucissimis diebus necessariæ essent.

Quod ad numerum illorum spectat, D. Leo sermone 1 et 4 usque ad 8 de Epiphania tres dumtaxat fuisse docet, quod Rupertus et Beda sequuntur, qui tamen in collectaneis eos suis vocat nominibus, ut similiter facit Equilinus citato loco. Non tamen assentior ei, quatenus dicit quod eorumdem nomina Hebraica sint *Appellius, Amerius, Damascus*; Græca vero *Galgath, Malgalath, Sarrachin*; Latina autem *Gaspar, Balthasar, Melchior* (ut minimum) Latina non sunt, sed Chaldæa, ut de Balthasare constat apud Daniele. Eadem nomina Gasparis, Balthasaris, et Melchioris habet Maurolicus in suo Martyrologio, et multi recentiores: satisque traditione constat, qua in eorum venerationem multi Christianorum nomina illorum sibi usurpant in baptismo. Rursus Equilinus putat naturali morte sublato: Dexter vero martyrio. Sed et in hoc standum Dextro, utpote antiquiori, et diligentiori. Placet tamen Equilini verba referre, quibus translationes corporum sanctorum trium Magorum describuntur lib. iv, cap. 45: *Eustorgius episcopus natione Græcus ab imperatore Constantinopolitano legatus ad Mediolanenses missus est. Qui tam gratus exstitit civibus, ut ipso inde redeunte, cum sedes vacasset, ipsum archiepiscopum eligerent. Sed ille inconsulto Principe, electioni noluit consentire. Sicque Constantinopolim rediit, et imperatori quod factum fuerat nuntiavit. Imperator vero gratissimum habuit, eumque consecrandum Mediolanum remisit. Insuper trium Magorum corpora in arca maxima sepulta dudum de Perside Constantinopolim adducta, Eustorgio pro munere concessit: quæ sanctus in navi usque ad portum detulit. Cum autem arcam cum corporibus currui imposuisset (Januæ videlicet) et junctis pluribus paribus bonum eam trahere non possent: divina revelatione duæ solum juvenæ pauperculæ mulieris devotæ, plastro appositæ levissime currum traherant; quarum unam in itinere lupus occidit. Moxque sanctus Episcopus lupo mandavit, ut vicem juvenæ Mediolanum usque suppleret. Statimque lupus omni deposita feritate mansuetus vehiculo se exhibuit, et junctus una cum alia juvenca Mediolanum currum pertraxit: ubi sanctorum Magorum corpora tumultuata pertraxerunt, usque ad tempus Frederici imperatoris cognomine Barbarossa, quo tempore Mediolano everso, arca illic dimissa, Sanctorum corpora Coloniæ translata sunt. Ubi hodieque magno Christiani populi concursu venerantur. De eisdem translationibus agit Echius in homil. de S. Thoma apostolo, et inter recentiores Illescas 1 part. Hist. Pontif., Trugillus in Thesauro concionatorum, et alii.*

4. Imperator, etc. Hoc ipso Christi 70 anno imperium arripuisse Vespasianum, cum Dextro narrat Morales lib. ix. Fuerat is a Nerone Hierosolymam missus, et in totam Judæam, quæ Festi Flori avaritiam non forens rebellat contra Romanos. Regreditur autem Romam, ut imperium invaderet, Tito filio cum exercitu in Judæa relicto, ut cum Josepho cæteri auctores rerum Romanarum enarrant. De annis imperii Vespasiani conveniunt omnes exegisse 9, sed non complevisse 10. Eusebius in Chronico putat imperasse ann. 9, mens. 11, dies 22, nimirum per 8 dies non complevisse annos 10; Ba-

ronius vult ei tantum dies 6 defuisse. Dexter solum illi dat menses 6, supra annos 9, nisi mendum sit in codice.

5. *Per hæc tempora, etc.* Hoc est, sub Vespasiano, scripsit ad Caium Joannes tertiam suam epistolam, quæ incipit, *Senior Caio* (seu quod idem est Gaio) *charissimo, quem ego diligo in veritate.* Cum vero Dexter non dicat, hoc ipso anno Domini 79 et 1 Vespasiani eam scripsisse, sed per hæc tempora, nimirum quando ipse imperabat, sub dubio relinquitur, fueritne data epistola initio ejus imperii vel postmodum, usque ad annum Domini 79, vel 80, quo Vespasianus mortuus est. Hæc dixerim pro majore explicatione illius prænominis *Senior*; his enim Vespasiani temporibus, erat Apostolus annos natus 75, vel 70, si, quod rationi consonum est, demus ipsum in Apostolorum collegium cooptatum ætatis suæ 25, vel 20. Erexerat jam totius Asiæ Ecclesias, quandoquidem ab anno 48, quo Virgo Deipara translata fuerat ad superos, ut plurimum in Asia commemoratus traditur. Hic autem Caius, cui epistola data est, non erat centurio ille Caius, cognomento Oppius, qui morientem Christum Dei Filium confessus est, sed filius ipsius, ut manifestant verba illa Dextri, *Cujus pater post fit episcopus Mediolanensis.* Hunc enim fuisse tertium a B. Barnaba ejus sedis antistitem, Auctor ad annum 34 Christi expresserat: nunc vero vocat ipsum C. centurionem Malacitanum, de quo etiam anno 52 dixerat: *Floret centurio Malacitanus, quem S. Jacobus ibi tingit; et hoc 70 anno paulo inferius ait: Qui C. domo Corinthius, genere vero Hispanus, etc., inde venit Mediolanum, et pontifex ibi factus in Domino moritur.* In his nulla est contradictio; aliud enim est esse Malacitanum, seu genere Hispanum, et aliud domo Corinthium: utrumque simul potuit contingere, et nasci Malacæ in Hispania, et aliquamdiu Corinthi manere. Aut forsitan dicitur Malacitanus, non quia Malacæ natus esset, sed quoniam inde genus paternum traheret, cum quo domo Corinthius dici et esse potuit; ubi et Paulum aliquando domo, tectisque liberaliter excepit, de quo ipse Paulus scribens ad Romanos, Corinthi apud ipsum manens, ait cap. xvi: *Salutat vos Caius hospes meus.* Hic igitur tantus ac talis Caius Oppius duos dicitur hoc loco a Dextro habuisse filios: Caium, ad quem Joannes scribit, et Demetrium, quem in eadem epistola summopere commendat dicens: *Demetrio testimonium reddidit ab omnibus, et ab ipsa veritate, sed et nos testimonium perhibemus.* De quo? nimirum de eo in quo ipse Caius ab Apostolo laudandus nunc venerat, et in quo Diotrophes imprudentissimus episcopus deliquerat. Audi Apostolum ipsum ad Caium hæc aientem: *Charissime, fideliter facis, quidquid operaris in fratres, et hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu Ecclesiæ, quos benefaciens deduces digne Deo; pro nomine enim ejus profecti sunt (scilicet peregrini in sancta loca) nihil accipientes a gentibus. Nos ergo debemus suscipere hujusmodi, ut cooperatores simus veritatis.* En Caium de hospitalitate laudatum, sed quid de Diotrephæ? *Scripsissem forsitan Ecclesiæ; sed is qui amat primatum gerere in eis (id est, episcopus, aut intrusus, aut nequam) Diotrophes, non recepit nos: non ipse suscipit fratres, et eos qui suscipiunt prohibet, et de Ecclesia ejicit;* quod Dexter ait: *Diotrophes vero impediēbat hospites ad Hispanias peregrinationis causa devenientes.* Huic ergo Joannes contra ponit Demetrium iniquens: *Demetrio testimonium reddidit ab omnibus, et ab ipsa veritate: nimirum esse hospitem virum, peregrinosque hospites libenter suscipere, sed et nos testimonium perhibemus.*

A. C. 70. Demetrii hospitalis viri, cujus pater post fit episcopus Mediolanensis. Diotrophes vero A. R. 821. impediēbat hospites ad Hispanias peregrinationis causa devenientes. At hic malus episcopus propter ejus scelera et superbiam depositus est.

BIVARII COMMENTARIUS.

qui id vidimus, et nos ipsos cum aliis suscepit.

Quantum autem assequi possum ex Joanne et Dextro, ita C. Oppii res suas ordinaverat, ut quidquid Malacæ vel Corinthi haberet, in sustentationem peregrinorum fidelium cederet, unde et Caius filius Malacæ in Hispania, Demetrius vero Corinthi in Asia, his usibus deputati ab ipso erant: cum tamen et ipse perpetuæ peregrinationi hinc inde ad loca sancta se addixisset: unde nunc in Hispania, nunc Hierosolymis, nunc Corinthi, nunc Ephesi, nunc Romæ, nunc Mediolani reperitur; et ob hoc ait Dexter: *Peregrinatio ad loca sancta Hispaniæ ex aliis locis orbis terrarum a multis quidem et diversis facta, et peregrinatio Damasci ad S. Ananiam Hispanis insuper regionibus celebris habetur; uti fuit ab ipsis apostolicis temporibus, cum C. Oppius centurio peregrinos in Hispania sustentabat.* Quod autem subdit: *Qui C. domo Corinthii genere vero Hispanus etiam D. Paulum inde redeuntem domo, tectisque liberaliter excepit,* non intelligo de hospitio quod Paulo Corinthi præbuit, cujus ipse ad Romanos scribens testimonium quo, *salutat vos Caius hospes meus*: sed de hospitio quo ipsum Malacæ suscepit, quando Apostolus ab Hispania discedebat, ad martyrium Romam properans: nam tunc inibi ipsum fuisse docuit in superioribus Dexter ad annum 64 et 66. Comitatum vero fuisse Paulum Romam quousque capite plexus est, satis est verosimile, nam inde in Asiam migrasse argumento est, quod paulo post in Asia eum reperimus S. Joannem visitantem, inimo et ejus Evangelium, amanuensem Apostoli factum scriptis suscipientem, quando primum ab ipso dictatum fuit: ut ab Athanasio accipio, cujus in sua synopsi hæc sunt verba, quæ Baronius quoque recitat ad annum D. 99: *Evangelium secundum Joannem prædicatum est a Joanne apostolo, et dilecto, cum esset in Pathmos insula; et postea ab eodem Ephesi editum per Caium dilectum apostolorum hospitem, de quo Paulus ad Romanos scribens dicit: Salutat vos C. hospes meus.* Tametsi alii hoc C. Prochoro tribuant, uti ad annum 94 cum Dextro dicemus.

Inauditum hactenus est quod de C. Oppio subit Dexter: *Invisit Joannem ab exilio post redeuntem in Hispanias, et rursus comitatur Joannem et Romam usque Ignatium.* Ergone et Joannes in Hispanias perrexit? Perrexisse, C. Oppio comite, iterumque Ephesum usque ab eodem deductum hoc loco, ex Dextro habemus, cujus testimonium non mihi solum, sed et doctis quibusque viris plurimi faciendum est; et tametsi nobis non constet unde id desumpserit, de tanto auctore ambigendum non est, magnum ipsi ab antiquis scriptoribus suppeditatum fuisse ejus veritatis fundamentum. Ego autem certus sum non indignis alio, quam assertore filiationis Caii hospitalis viri erga C. Oppium Malacitanum, hoc enim dumtaxat dato, quod procul dubio Dextro satis superque constabat, adventus S. Joannis apostoli in Hispanias liquido deducitur; nam scribens ad Caium illum in Hispaniis cum laude peregrinos suscipientem, promittit se statim ad ipsum accessurum: *Diotrophes non recipit nos: propter hoc si venero, commonebo ejus opera quæ facit, verbis malignis garruens in nos: et quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres, et eos qui suscipiunt prohibet, et de Ecclesia ejicit;* subditque: *Multa habui tibi scribere, sed nolui per aramentum et calamum scribere tibi; spero autem protinus te videre, et os ad os loquar.* Promiserat itaque Apostolus in Hispaniam ubi C. degebat se profecturum, ut Diotrophem corripere; et Caium ipsum et amicos inviseret, quibus, et salutes miserat inquitens: *Saluta amicos nominatim: quare igitur*

A negabimus illuc ivisse? Ut minimum post exilii ab-solutionem nihil obstare potuit Apostolo præsertim, qui velut verus tonitruī filius numquam uno loco multo tempore mansit. Sane falluntur, et toto celo errant ii, qui existimant numquam ab Asia Minore (quam modo *Natoliam* vocant) prædicationis gratia retraxisse pedem; nam in Phrygiam quoque profectum fuisse, Metaphrastes die 5 Septembris (apud Lipomanum tomo VI) auctor est. In Parthiam similiter probat Baronius in Notis ad diem 27 Decemb. ex epistola I ejusdem apostoli, quæ veteri titulo inscribatur *ad Parthos*. Immo vero, et ad Indos ipsos penetrasse declarant vetustissimæ memoriæ ibidem repertæ a patribus Societatis Jesu, ut in litteris ipsorum datis anno 1555 videre est. Ne quis miretur, cum audit ad Hispanias etiam profectum: præsertim quia eidem profectiōni gravissimæ astipulantur conjecturæ, ut quod ejus aspectus et adventus vehementer ab Hispania desideraretur, utpote in S. Evangelio filiis fratris sui majoris; quamobrem dubium non est, eosdem charissimos semper S. Joanni fuisse. Accedebat non leve itineris incentivum, quod a multis illorum qui peregrinationis gratia ab Hispania in Asiam discedebant, visitatus fuerat, de quibus dixerat: *Gavisus sum valde venientibus fratribus,* qui nihil æque ab Apostolo exquirebant quam ipsum in patriam deducere. Ad hæc Joannes ipse duo pretiosa sibique dilectissima in Hispania habebat pignora, nimirum fratris corpus, et sacram ædem de Columna, cujus consecrationi ipse adfuerat, angelicis delatus manibus cum sacra Deipara, et hæc quæ a multis annis non viserat, volet quis ipsum numquam tandem pro desiderio visitasse? Et qui nihil eorum quæ verbo prædicabat omittebat, prædicavit autem et commendavit tantopere peregrinationes in sanctos, hoc solum non opere complevisset? Et sola Asia tantam lucem occupare poterat ut a nullis aliis regionibus videretur? Et quomodo tam splendidum fulgur tonitruī filius totum orbem ab Oriente in Occidentem, ab Asia in Hispaniam non illustraret? Sane qui fulguris seu filii tonitruī Joanni nomen indidit, Christus Dominus, de fulgure (apud Math. xxiv) dixit: *Fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem.* Quis autem verus Oriens nisi Asia? et quis verus Occidens apud omnes veteres, nisi Hispania? nonne de ea cecinit Ausonius?

Considerat jam Solis equos Tharthesia Calpe.

Et Ovidius:

Præserat occiduis Tharthesia littora Phœbus.

Ut vel argumento ipsius Domini Salvatoris credas fulgur quoque istud ab Oriente exisse, et usque ad ultimum Occidentis paruisse. An forsitan hoc solum inter omnia fulgura solo contineretur Oriente? Aut quod Jacobum fratrem paucis annis fecisse vidimus utpote tonitruī filium, et præclarissimum fidei fulgur, Joannes in 68 quos (Isidoro teste) post passionem Domini supervixit, minime fecisset? Credat qui volet. Ego enim libentius Dextro consentio, et D. Joannem Hispanias invisisse profiteor, ac in eis fratribus dilectissimis sacras exuvias, et Cæsaraugustanam Virginis ædem visitasse asfirmo: gavisumque vehementer de magno profectu S. Jacobi discipulorum, et de veneratione ac frequenti peregrinatione qua domus Deiparæ de Columna a fidelibus undique concurrentibus visitabatur; et dubium non est, domum illam sub speciali ejus cura relictam, utpote quam ipse fundaverat primam in honorem tantæ matris: præsertim deficiente S. Jacobo fratre. Sed ad Caium iterum regrediatur sermo, postquam Apostolum ab Hispania Ephesum usque redeuntem comitatus est:

A. C. 70. Peregrinatio ad loca sancta Hispaniæ ex aliis locis orbis terrarum, a multis quidem A. R. 821. et diversis facta; et peregrinatio Damasci ad S. Ananiam passum sub Lucilio Basso Judææ procuratore 25 Januarii Hispanis insuper regionibus celebris habetur: ut fuit ab ipsis apostolicis temporibus, cum C. Oppius centurio peregrinos in Hispania sustentabat. Qui Caius domo Corinthius, genere vero Hispanus, etiam D. Paulum inde redeuntem domo, lectisque liberaliter excepit: invisitque Joannem ab exsilio post redeuntem in Hispanias. Comitatur Joannem: et Romam usque Ignatium. Inde venit Mediolanum, et pontifex ibi factus in Domino moritur.

BIVARII COMMENTARIUS.

nam de gestis ejusdem S. Joannis iterum agemus A. D. discesserant. Erat jam hoc tempore Caius in diaconum Dextro ad annos 91 et 105.

6. Et Romam usque Ignatium comitatur. Typographus corruperat lectionem, et pro Ignatio legerat Iginium, qui sedit Romæ pontifex anno 154, quinquaginta ut minimum annis post Caii mortem: qui tamen S. Ignatium a Syria ut Dexter asseverat, comitatus fuit, quando damnatus ad bestias sub Trajano vincetus perducebatur Romam: quo in itinere ad multos scribens epistolas, aliquando quidem meminit C. Oppii, qui eum comitabatur sub nomine Oppii, et nonnumquam sub utroque nomine Caii et Oppii, quod animadvertere velim eos, qui hactenus in epistolis S. Ignatii Agathoppium crediderunt esse nomen simplex ejusdem socii illius, cum tamen compositum sit, et idem atque bonus Oppius, nam Agathos bonum sonat: consuetum enim fuit illo tempore prænomen aliquod pietatis ergo probatissimis viris imponere; unde et ipse Ignatius nuncupabatur Theophoros, id est Deum ferens: M. Marcellus dictus fuit Eugenius, id est nobilis, quia de familia Neronis erat: et in Scripturis sanctis Simon cognominatus est Cephæ vel Petrus, Jacobus, et Joannes Boanerges, Joseph dictus est Justus, et simul Jacobus Alphæi Oblivus, id est sanctus, ut de aliis taceam; et Calus Oppius nunc ab Ignatio dictus est Agathos, et una voce Agathoppios seu corrupte Agatoppos. Sed percurramus ejus epistolas. In primis in 7. quæ est ad Tarsenses, ait Ignatius: *Salutat vos Philon diaconus vester. Salutat vos Agathoppius diaconus, qui de Syria me sequitur in Christo* (ubi quod de Syria ipsum sequi dicit, eo tendit, ut denotet ab Antiochia, quæ in Syria est, usque Romam, quo ad martyrium properabat, illum comitatum esse, ut ipse ad Ephesios scribens epistola 14 ait: *Orate pro Ecclesia Antiochensium quæ est in Syria unde et vincetus ducor Romam*). Rursus in epistola 8, ad Philipenses, inquit: *Salutant vos Philon et Agathoppius diaconi*. In 9 vero ad Philadelphenses: *De Philone vero diacono, viro religioso a Cilicia, qui nunc mihi ministrat in verbo Domini una cum Caio, qui et Agathoppio viro multum electo, qui a Syria me sequitur, testificor vobis, quia renuntaverunt sæculo, et martyrium consignare elegerunt*. Quibusdam codicibus deest relativum qui, cum dicitur *Caio qui et Agathoppio*; est tamen manifestum deesse, quia dubium non est Caium et Agathoppium unum eundem esse, nam statim in singulari dicit: *Viro multum electo, qui a Syria me sequitur*. Uteretur autem numero plurali si diversi essent viri: præterquam quod sicut laudat Philonem, et Agathoppium, laudaret quoque speciali elogio Caium, quod minime facit. Et certe duos dumtaxat in omnibus epistolis refert sibi comites existitisse, Philonem, et Agathoppium, ut videre est in epistolis 7 et 8 relat, et in 12, ad Antiochenses, ubi iterum ait: *Salutant vos Philon et Agathoppius diaconi, qui me sequuntur*. In epistola autem 10, quæ est ad Smyrneneses, iterum Caium quem et Agathoppium nominat dicens: *Philoni et Caio qui et Agathoppio, qui me sequuntur in verbo Dei, bene facitis suscipiendos, sicut ministros Dei, qui et maximas gratias agunt Domino pro vobis, quoniam refecistis eos omnibus commodis*. Nimrum quando non lege a Smyrna transierunt cum ipso Ignatio; nam hæc epistola in gratiarum actionem scripta est, postquam ab Smyrna

discesserant. Erat jam hoc tempore Caius in diaconum ordinatus, ut credo a tempore quo Joannis Evangelium scriptis excepit; nam munus illud diaconi erat: post transitum autem Joannis accessit charissimo illius discipulo Ignatio Antiochia, Syriæ primati, quem Romam usque martyrii desiderio flagrans comitatus est: eo vero frustratus, dum in Hispaniam patriam suam senex valde redire adortur, Mediolani detentus, in episcopum ejus civitatis eligitur: ubi sancto sine consummatus ad Deum migrat, die 27 Septemb. quo ejus anniversaria memoria agitur apud Mediolanenses. Romanum quoque Martyrologium hoc eum laudat elogio: *Mediolani, S. Caii episcopi, discipuli B. Barnabæ apostoli, qui SS. Cervasium et Protasium baptizavit, et multa in persecutione Neronis passus, in pace quievit*. Agitur de eo in Vita eorumdem sanctorum quam Philippus Philotheus scripsit, et est apud Ambrosium, et apud Surium tomo III, et Monbricium tom. I: *Semper nova parit Caius*. En quanta pro Christi nomine in Neronis persecutione sustulit, et quos filios baptisate genuerit. Sane unius hominis difficile tanta et tam magna facinora reperies, quanta de Caio elocuti sumus. Vide quæ de eo diximus ad annum Domini 54 Commentario 3. Ex ignoratione hujus Caii Agathoppii accidit, ut sciolus aliquis Romano Martyrologio addiderit die 25 April. festum Philonis et Agathopidis diaconorum, cum tamen sub nomine Caii ascriptus sit 27 Septembr., et neque in Beda, neque in Adone, Usuardove, nec in Græcorum menologio; et nullibi nisi in D. Ignatii epistolis eorum inventio fiat.

7. Peregrinationes ad loca Hispaniæ, etc. Ut minimum ad corpus S. Jacobi, et ad sanctissimam primamque ad eum B. Mariæ apud Casaraugustam catholicos eo etiam tempore accessisse et peregrinatos esse dubium non est: nam præter loca sancta Hierosolymitanorum et Apostolorum limina, nullus umquam toto terrarum orbe locus sanctior fuit: et ad sanctos peregrinari solitos fideles ex epist. 5 Joannis relata a nobis palam sit, quod tunc maxime ex eo constat, quod S. Cletus papa Petri discipulus, qui anno Domini 80 Romanam sedem regendam suscepit, speciali decreto omnibus Christianis populis scribens, approbavit, et commendavit peregrinationes ad sanctos; ut de eo referunt multi, inter quos lege Petrum Equilinum lib. 17, c. 44, quod argumento est jam tunc in usu peregrinationem fulsæ; tametsi ab aliquibus hæreticis impugnata. Peregrinatio vero ad S. Ananiam Damasci (Dorotheo auctore) antistitem his sine dubio temporibus cæpisse comprobatur, eo quod Lucilius Bassus ejus interemptor, tunc in Judæos rebellantes excandescibat, ut Josephus lib. vii de Bello Jud. sæpe refert, præsertim cap. 26 et 29 ubi inter alia: *Tria milia, ait, Judæorum, qui in nemus Jarden conflugerant, a Lucilio Basso legato sunt interfecta*. Irrepsit Martyrologio Romano mendum, ut pro Lucilio, legat Licinium, cum tamen Licinius, qui multos Christianorum martyrio affectit, tempore Constantini Magni in Oriente vixerit, ut ab Eusebio in Vita Constantini lib. 1, c. 44, et a Severo lib. 11 Sacræ Hist. accepimus, et notat Baronius ad diem 2 Januarii, agens de S. Marcellino puero, qui sub Licinio principe Tomis in Ponto passus est. Græci in menologio ex quibus Martyrologium Rom. Beda, Ado, et alii desumpse-

A. C. 71. Hierosolymæ excisæ templum antiquitate, religione, frequentiaque totius orbis A. R. 822. maximum et augustissimum, 6 idus Septemb. [Forte Augusti] exustum fuit.

S. Onesimus S. Pauli discipulus ex urbe Patararum in Achaia, cum sanctis virginibus Polyxena, et Sarra discipulis Andreae apostoli per Hispanias prædicat.

BIVARI COMMENTARIUS.

runt, celebrant S. Ananiæ festum ad diem 1 Octobr. A Pauli amorem subito in tantum excitat, ut viscera sua eum vocet; et post Timothei martyrium, in Ephesiorum episcopum assumitur, ut Rom. Martyrologium proficitur 16 die Februarii: quo tempore invisit Ignatium Romam ad martyrium properantem, ut ipse scribens ad Ephesios Epist. xiv testatur, mirisque Onesimum laudibus attollens, vocat eum præceptorem suum: *Ego suscepi multitudinem vestram in nomine Domini, in Onesimo dilecto præceptore nostro, vestro autem episcopo. Obsecro eum secundum Christum Jesum diligere vos, et vos omnes in concordia ejus in ipso esse. Benedictus enim Deus, qui vobis talibus talem episcopum donavit habere in Christo.* Hinc sit errasse Niephorum lib. iii cap. 11, qui ante Trajani imperium, videlicet sub Domitiano nactatum Onesimum scribit: cum tamen ipsum Ignatium qui ante Onesimum passus est, sub Trajano martyrium subiisse certum sit, ex Martyr. Romano Febr. 2 nimirum anno xi illius, quod Eusebius in Chronico, et Hieronymus lib. de Script. Eccl. testatur; et ipsa Acta Onesimi, quæ descripta Metaphrastes ipsum sub Trajano passum dicunt. Insuper absque dubio mendum irrepsit Romano Martyrologio in eo quod ait, Paulum apostolum Onesimum Ephesiorum episcopum ordinasse post Timotheum; quem etiam (inquit) post Timotheum episcopum Ephesiorum ordinavit: hoc certe verum esse non potest, quia Paulus non supervixit Timotheo, ut successorum ejus Onesimum ordinaret; sed potius Timotheus Paulo, utpote qui initio imperii Domitiani occisus est anno Domini 83 vel 84, ut in Actis ejus testatur Metaphrastes, et ex eo sumit Baronius in Annalibus tomo I. Constat autem Timotheum usque ad mortem in suo episcopatu vixisse, neque in alium fuisse promotum. Quare totum illud quod in Romano dicitur: *Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus ad Philemonem scribit, quem etiam post S. Timotheum Ephesiorum episcopum ordinavit prædicationisque verbum illi commisit, ita reddendum est ut in Usuardo legitur: Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus scribit Philemoni. Quem idem apostolus episcopum ordinans prædicationis verbum illi commisit.* Ut sit sensus: prædicationis verbum illi commisit, nimirum sine limitatione ad certam Ecclesiam, aut civitatem, sed ubi gentium, quatenus quos ipse Paulus ad fidem perduxerat, ille in proposito conservaret. Ad hoc autem illum ordinavit episcopum, ut posset et ipse episcopos et presbyteros ordinare, ubi necessitas prædicationis exigeret. Displicet etiam in Usuardo quod ait, Onesimum recens ordinatum apud Ephesiorum civitatem relictum fuisse a Paulo; hoc enim cum vero stare non potest, quoniam Onesimus non fuit ad fidem conversus cum Paulus Ephesi manebat, sed cum erat Romæ in vinculis, ut ipse ad Philemonem scribit; nusquam vero ulterius in Orientem profectus fuit, uti prophético spiritu testatus ipsis Ephesiis fuerat, Actor. xx: *A Mileto autem (ait Lucas) mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesie: Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Nunc ecce ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei.* Certe in Orientalis Ecclesie menologio, ubi ejus rei memoria conservari tenacius deberet, nusquam asseritur ab Apostolo Ephesi relictus, nec ab eo Ephesiorum ordinatus episcopus, sed quod prædicationis verbum illi commisit: quod sane verissimum est. Circuibat igitur post Pauli mortem universum terrarum orbem, præsertim ubicumque Apostolus divini semina verbi je-

rum, celebrant S. Ananiæ festum ad diem 1 Octobr. A Pauli amorem subito in tantum excitat, ut viscera sua eum vocet; et post Timothei martyrium, in Ephesiorum episcopum assumitur, ut Rom. Martyrologium proficitur 16 die Februarii: quo tempore invisit Ignatium Romam ad martyrium properantem, ut ipse scribens ad Ephesios Epist. xiv testatur, mirisque Onesimum laudibus attollens, vocat eum præceptorem suum: *Ego suscepi multitudinem vestram in nomine Domini, in Onesimo dilecto præceptore nostro, vestro autem episcopo. Obsecro eum secundum Christum Jesum diligere vos, et vos omnes in concordia ejus in ipso esse. Benedictus enim Deus, qui vobis talibus talem episcopum donavit habere in Christo.* Hinc sit errasse Niephorum lib. iii cap. 11, qui ante Trajani imperium, videlicet sub Domitiano nactatum Onesimum scribit: cum tamen ipsum Ignatium qui ante Onesimum passus est, sub Trajano martyrium subiisse certum sit, ex Martyr. Romano Febr. 2 nimirum anno xi illius, quod Eusebius in Chronico, et Hieronymus lib. de Script. Eccl. testatur; et ipsa Acta Onesimi, quæ descripta Metaphrastes ipsum sub Trajano passum dicunt. Insuper absque dubio mendum irrepsit Romano Martyrologio in eo quod ait, Paulum apostolum Onesimum Ephesiorum episcopum ordinasse post Timotheum; quem etiam (inquit) post Timotheum episcopum Ephesiorum ordinavit: hoc certe verum esse non potest, quia Paulus non supervixit Timotheo, ut successorum ejus Onesimum ordinaret; sed potius Timotheus Paulo, utpote qui initio imperii Domitiani occisus est anno Domini 83 vel 84, ut in Actis ejus testatur Metaphrastes, et ex eo sumit Baronius in Annalibus tomo I. Constat autem Timotheum usque ad mortem in suo episcopatu vixisse, neque in alium fuisse promotum. Quare totum illud quod in Romano dicitur: *Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus ad Philemonem scribit, quem etiam post S. Timotheum Ephesiorum episcopum ordinavit prædicationisque verbum illi commisit, ita reddendum est ut in Usuardo legitur: Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus scribit Philemoni. Quem idem apostolus episcopum ordinans prædicationis verbum illi commisit.* Ut sit sensus: prædicationis verbum illi commisit, nimirum sine limitatione ad certam Ecclesiam, aut civitatem, sed ubi gentium, quatenus quos ipse Paulus ad fidem perduxerat, ille in proposito conservaret. Ad hoc autem illum ordinavit episcopum, ut posset et ipse episcopos et presbyteros ordinare, ubi necessitas prædicationis exigeret. Displicet etiam in Usuardo quod ait, Onesimum recens ordinatum apud Ephesiorum civitatem relictum fuisse a Paulo; hoc enim cum vero stare non potest, quoniam Onesimus non fuit ad fidem conversus cum Paulus Ephesi manebat, sed cum erat Romæ in vinculis, ut ipse ad Philemonem scribit; nusquam vero ulterius in Orientem profectus fuit, uti prophético spiritu testatus ipsis Ephesiis fuerat, Actor. xx: *A Mileto autem (ait Lucas) mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesie: Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Nunc ecce ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei.* Certe in Orientalis Ecclesie menologio, ubi ejus rei memoria conservari tenacius deberet, nusquam asseritur ab Apostolo Ephesi relictus, nec ab eo Ephesiorum ordinatus episcopus, sed quod prædicationis verbum illi commisit: quod sane verissimum est. Circuibat igitur post Pauli mortem universum terrarum orbem, præsertim ubicumque Apostolus divini semina verbi je-

rum, celebrant S. Ananiæ festum ad diem 1 Octobr. A Pauli amorem subito in tantum excitat, ut viscera sua eum vocet; et post Timothei martyrium, in Ephesiorum episcopum assumitur, ut Rom. Martyrologium proficitur 16 die Februarii: quo tempore invisit Ignatium Romam ad martyrium properantem, ut ipse scribens ad Ephesios Epist. xiv testatur, mirisque Onesimum laudibus attollens, vocat eum præceptorem suum: *Ego suscepi multitudinem vestram in nomine Domini, in Onesimo dilecto præceptore nostro, vestro autem episcopo. Obsecro eum secundum Christum Jesum diligere vos, et vos omnes in concordia ejus in ipso esse. Benedictus enim Deus, qui vobis talibus talem episcopum donavit habere in Christo.* Hinc sit errasse Niephorum lib. iii cap. 11, qui ante Trajani imperium, videlicet sub Domitiano nactatum Onesimum scribit: cum tamen ipsum Ignatium qui ante Onesimum passus est, sub Trajano martyrium subiisse certum sit, ex Martyr. Romano Febr. 2 nimirum anno xi illius, quod Eusebius in Chronico, et Hieronymus lib. de Script. Eccl. testatur; et ipsa Acta Onesimi, quæ descripta Metaphrastes ipsum sub Trajano passum dicunt. Insuper absque dubio mendum irrepsit Romano Martyrologio in eo quod ait, Paulum apostolum Onesimum Ephesiorum episcopum ordinasse post Timotheum; quem etiam (inquit) post Timotheum episcopum Ephesiorum ordinavit: hoc certe verum esse non potest, quia Paulus non supervixit Timotheo, ut successorum ejus Onesimum ordinaret; sed potius Timotheus Paulo, utpote qui initio imperii Domitiani occisus est anno Domini 83 vel 84, ut in Actis ejus testatur Metaphrastes, et ex eo sumit Baronius in Annalibus tomo I. Constat autem Timotheum usque ad mortem in suo episcopatu vixisse, neque in alium fuisse promotum. Quare totum illud quod in Romano dicitur: *Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus ad Philemonem scribit, quem etiam post S. Timotheum Ephesiorum episcopum ordinavit prædicationisque verbum illi commisit, ita reddendum est ut in Usuardo legitur: Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus scribit Philemoni. Quem idem apostolus episcopum ordinans prædicationis verbum illi commisit.* Ut sit sensus: prædicationis verbum illi commisit, nimirum sine limitatione ad certam Ecclesiam, aut civitatem, sed ubi gentium, quatenus quos ipse Paulus ad fidem perduxerat, ille in proposito conservaret. Ad hoc autem illum ordinavit episcopum, ut posset et ipse episcopos et presbyteros ordinare, ubi necessitas prædicationis exigeret. Displicet etiam in Usuardo quod ait, Onesimum recens ordinatum apud Ephesiorum civitatem relictum fuisse a Paulo; hoc enim cum vero stare non potest, quoniam Onesimus non fuit ad fidem conversus cum Paulus Ephesi manebat, sed cum erat Romæ in vinculis, ut ipse ad Philemonem scribit; nusquam vero ulterius in Orientem profectus fuit, uti prophético spiritu testatus ipsis Ephesiis fuerat, Actor. xx: *A Mileto autem (ait Lucas) mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesie: Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Nunc ecce ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei.* Certe in Orientalis Ecclesie menologio, ubi ejus rei memoria conservari tenacius deberet, nusquam asseritur ab Apostolo Ephesi relictus, nec ab eo Ephesiorum ordinatus episcopus, sed quod prædicationis verbum illi commisit: quod sane verissimum est. Circuibat igitur post Pauli mortem universum terrarum orbem, præsertim ubicumque Apostolus divini semina verbi je-

rum, celebrant S. Ananiæ festum ad diem 1 Octobr. A Pauli amorem subito in tantum excitat, ut viscera sua eum vocet; et post Timothei martyrium, in Ephesiorum episcopum assumitur, ut Rom. Martyrologium proficitur 16 die Februarii: quo tempore invisit Ignatium Romam ad martyrium properantem, ut ipse scribens ad Ephesios Epist. xiv testatur, mirisque Onesimum laudibus attollens, vocat eum præceptorem suum: *Ego suscepi multitudinem vestram in nomine Domini, in Onesimo dilecto præceptore nostro, vestro autem episcopo. Obsecro eum secundum Christum Jesum diligere vos, et vos omnes in concordia ejus in ipso esse. Benedictus enim Deus, qui vobis talibus talem episcopum donavit habere in Christo.* Hinc sit errasse Niephorum lib. iii cap. 11, qui ante Trajani imperium, videlicet sub Domitiano nactatum Onesimum scribit: cum tamen ipsum Ignatium qui ante Onesimum passus est, sub Trajano martyrium subiisse certum sit, ex Martyr. Romano Febr. 2 nimirum anno xi illius, quod Eusebius in Chronico, et Hieronymus lib. de Script. Eccl. testatur; et ipsa Acta Onesimi, quæ descripta Metaphrastes ipsum sub Trajano passum dicunt. Insuper absque dubio mendum irrepsit Romano Martyrologio in eo quod ait, Paulum apostolum Onesimum Ephesiorum episcopum ordinasse post Timotheum; quem etiam (inquit) post Timotheum episcopum Ephesiorum ordinavit: hoc certe verum esse non potest, quia Paulus non supervixit Timotheo, ut successorum ejus Onesimum ordinaret; sed potius Timotheus Paulo, utpote qui initio imperii Domitiani occisus est anno Domini 83 vel 84, ut in Actis ejus testatur Metaphrastes, et ex eo sumit Baronius in Annalibus tomo I. Constat autem Timotheum usque ad mortem in suo episcopatu vixisse, neque in alium fuisse promotum. Quare totum illud quod in Romano dicitur: *Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus ad Philemonem scribit, quem etiam post S. Timotheum Ephesiorum episcopum ordinavit prædicationisque verbum illi commisit, ita reddendum est ut in Usuardo legitur: Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus scribit Philemoni. Quem idem apostolus episcopum ordinans prædicationis verbum illi commisit.* Ut sit sensus: prædicationis verbum illi commisit, nimirum sine limitatione ad certam Ecclesiam, aut civitatem, sed ubi gentium, quatenus quos ipse Paulus ad fidem perduxerat, ille in proposito conservaret. Ad hoc autem illum ordinavit episcopum, ut posset et ipse episcopos et presbyteros ordinare, ubi necessitas prædicationis exigeret. Displicet etiam in Usuardo quod ait, Onesimum recens ordinatum apud Ephesiorum civitatem relictum fuisse a Paulo; hoc enim cum vero stare non potest, quoniam Onesimus non fuit ad fidem conversus cum Paulus Ephesi manebat, sed cum erat Romæ in vinculis, ut ipse ad Philemonem scribit; nusquam vero ulterius in Orientem profectus fuit, uti prophético spiritu testatus ipsis Ephesiis fuerat, Actor. xx: *A Mileto autem (ait Lucas) mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesie: Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Nunc ecce ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei.* Certe in Orientalis Ecclesie menologio, ubi ejus rei memoria conservari tenacius deberet, nusquam asseritur ab Apostolo Ephesi relictus, nec ab eo Ephesiorum ordinatus episcopus, sed quod prædicationis verbum illi commisit: quod sane verissimum est. Circuibat igitur post Pauli mortem universum terrarum orbem, præsertim ubicumque Apostolus divini semina verbi je-

rum, celebrant S. Ananiæ festum ad diem 1 Octobr. A Pauli amorem subito in tantum excitat, ut viscera sua eum vocet; et post Timothei martyrium, in Ephesiorum episcopum assumitur, ut Rom. Martyrologium proficitur 16 die Februarii: quo tempore invisit Ignatium Romam ad martyrium properantem, ut ipse scribens ad Ephesios Epist. xiv testatur, mirisque Onesimum laudibus attollens, vocat eum præceptorem suum: *Ego suscepi multitudinem vestram in nomine Domini, in Onesimo dilecto præceptore nostro, vestro autem episcopo. Obsecro eum secundum Christum Jesum diligere vos, et vos omnes in concordia ejus in ipso esse. Benedictus enim Deus, qui vobis talibus talem episcopum donavit habere in Christo.* Hinc sit errasse Niephorum lib. iii cap. 11, qui ante Trajani imperium, videlicet sub Domitiano nactatum Onesimum scribit: cum tamen ipsum Ignatium qui ante Onesimum passus est, sub Trajano martyrium subiisse certum sit, ex Martyr. Romano Febr. 2 nimirum anno xi illius, quod Eusebius in Chronico, et Hieronymus lib. de Script. Eccl. testatur; et ipsa Acta Onesimi, quæ descripta Metaphrastes ipsum sub Trajano passum dicunt. Insuper absque dubio mendum irrepsit Romano Martyrologio in eo quod ait, Paulum apostolum Onesimum Ephesiorum episcopum ordinasse post Timotheum; quem etiam (inquit) post Timotheum episcopum Ephesiorum ordinavit: hoc certe verum esse non potest, quia Paulus non supervixit Timotheo, ut successorum ejus Onesimum ordinaret; sed potius Timotheus Paulo, utpote qui initio imperii Domitiani occisus est anno Domini 83 vel 84, ut in Actis ejus testatur Metaphrastes, et ex eo sumit Baronius in Annalibus tomo I. Constat autem Timotheum usque ad mortem in suo episcopatu vixisse, neque in alium fuisse promotum. Quare totum illud quod in Romano dicitur: *Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus ad Philemonem scribit, quem etiam post S. Timotheum Ephesiorum episcopum ordinavit prædicationisque verbum illi commisit, ita reddendum est ut in Usuardo legitur: Natalis B. Onesimi, de quo S. Paulus apostolus scribit Philemoni. Quem idem apostolus episcopum ordinans prædicationis verbum illi commisit.* Ut sit sensus: prædicationis verbum illi commisit, nimirum sine limitatione ad certam Ecclesiam, aut civitatem, sed ubi gentium, quatenus quos ipse Paulus ad fidem perduxerat, ille in proposito conservaret. Ad hoc autem illum ordinavit episcopum, ut posset et ipse episcopos et presbyteros ordinare, ubi necessitas prædicationis exigeret. Displicet etiam in Usuardo quod ait, Onesimum recens ordinatum apud Ephesiorum civitatem relictum fuisse a Paulo; hoc enim cum vero stare non potest, quoniam Onesimus non fuit ad fidem conversus cum Paulus Ephesi manebat, sed cum erat Romæ in vinculis, ut ipse ad Philemonem scribit; nusquam vero ulterius in Orientem profectus fuit, uti prophético spiritu testatus ipsis Ephesiis fuerat, Actor. xx: *A Mileto autem (ait Lucas) mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesie: Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Nunc ecce ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei.* Certe in Orientalis Ecclesie menologio, ubi ejus rei memoria conservari tenacius deberet, nusquam asseritur ab Apostolo Ephesi relictus, nec ab eo Ephesiorum ordinatus episcopus, sed quod prædicationis verbum illi commisit: quod sane verissimum est. Circuibat igitur post Pauli mortem universum terrarum orbem, præsertim ubicumque Apostolus divini semina verbi je-

A. C. 71. S. Hierotheus natione Hispanus, quem a Paulo conversum discipuli sui Dionysii A. R. 822.

BIVARII COMMENTARIUS.

cerat; quo in munere sexdecim annos insumpsit, ab anno 68 necis Pauli, usque ad 84 mortis Timothei, quando ipse peculiari Ephesiorum Ecclesiae addictus in ejus locum assumitur.

Ut videas quod anno Domini 71 ab Achaia descendens, cum sanctis virginibus Polyxena et Sara in Hispaniam peregrinandi tempus et locum habuit, juxta Dextri placitum, quod ex praedicatione Pauli in Hispania fulciri potest (ubi enim ille, illic et iste praedicavit) et ex sociabus assumptis, quas in Hispaniam hoc tempore perrexisse, suadet Graecorum menologium ad diem 23 Septembris, ubi haec legitur juxta versionem cardinalis Sirlleti, quae tomo II Lection. antiquarum Henrici Canisii exstat: *Eodem die natalis sanctarum mulierum Xantippae et Polyxenae, quae sub Imperio Claudii Caesaris ex Hispania genus ducentis; Xantippe quidem apostolum Paulum ad Hispanos Christi Evangelium praedicantem audivit: quippe qui viro illius Probo fidei et salutis auctor fuerat: Polyxena vero primum audivit apostolum Petrum postea apostolum Philippum, postremo Andream apostolum, qui eam baptizavit, in Graecia tunc existentem, a viro quodam raptam, sed, Dei ope adjuvante, minime corruptam: reversa vero in Hispanias cum virgine quadam nomine Rebecca, genere Judaea, invenit Xantippem sororem virtutum splendore fulgentem. Itaque multos docentes Christi fidem in pace quieverunt. Haec ut dixi, ex Sirlleti menologio, qui tamen non vertit textum Graecum ad verbum, sed paraphrasticè; et hoc loco parum feliciter, nam omisit adventum Onesimi cum illis in Hispaniam, rem sane magni momenti, et quae adamussim placitum Dextri confirmat. Textus vero Graecus de verbo ad verbum redditus sic habet: *Eodem die, sanctarum mulierum Xantippae et Polyxenae, sororum gemellarum, sorores gemellas Xantippam et Polyxenam chori angelorum cohabitatrices accipiunt. Haec fuerunt ex Hispanorum regione sub Claudio Caesare: Xantippe quidem fuit uxor Probi, hominis qui principatum regionis obtinebat. Haec autem edocta est ab apostolo Paulo qui regionem illam obibat; post alios autem et vir ipsius (scilicet ab eo edoctus est). Polyxena autem raptam a quodam improbo, sed gratia Dei incorrupta mansit, et ab apostolo Andrea baptizata est. Multis autem credentibus per ipsam, accipiens secum Onesimum apostolum tetendit in patriam suam Hispaniam; et post multas navigationes et infinitas fugas cum secum duxisset Rebecca, cum qua baptizata fuerat, reperit suam sororem uterinam Xantippem. Haec reliquam vitam recte transigentes et multa miracula operatae ad Dominum migraverunt. Hinc multa notata digna elicere possumus, videlicet Xantippem et Polyxenam fuisse sorores gemellas, et illam quidem S. Probo uxorem datam, hanc autem permansisse virginem; rursum solam Xantippem fuisse S. Pauli discipulam, et ideo in superioribus ejus dumtaxat meminisse Dextrum, cum de praedicatione Pauli in Hispaniis loquebatur (quod et Metaphrastes fecit) nunc vero de sola Polyxena egisse, cum Onesimi praedicationem in Hispania scribit. Hoc uno solo a Graecis dissidet, quod sociam illam Polyxenae ab ea in Hispaniam deductam Saram vocarit: quam tamen Graecum menologium Rebecca nuncupat, facilis tamen transitus fuit ab uno ad aliud nomen; tametsi existimem Dextro assentiendum potius, quippe qui de rebus Hispanicis majorem quam Graeci notitiam habuerit. Denique quod in menologio dicitur, sub Claudio floruisse, de Claudio Nerone intelligi oportet, non de Claudio Druso Germanico; ejus enim diebus Paulus qui Xantippem in fide instruxit, nondum Romanus, nedum in Hispaniam contenderat usque ad Neronis tempora. Cum vero Xantippa et Polyxena non unus et ejusdem; sed multorum apostolorum discipulae fuerint, recte proprieque locutum martyr. Rom. dicas, cum in-**

quit die 23 Septembris: *In Hispania, sanctarum mulierum Xantippae et Polyxenae, quae fuerunt apostolorum discipulae. De Onesimi martyrio lege Metaphrastes apud Surium tomo I et Galesinum in suo Martyrologio.*

3. S. Hierotheus, etc. Qui plene hujus divini Doctoris spiritum callere cupit, legat S. Dionysium (qui ejus primum sub Pauli apostoli disciplina condiscipulus, et postmodum discipulus fuit) in eo quem de divinis nominibus edidit libro. Et sane vel sola tanti discipuli gloria clarum eum abunde fecisset, si alia defuissent. Metaphrastes apud Lancelium in Vita S. Dionysii haec ait: *Cum primas fidei exercitationes et disciplinas a B. percepisset Hierotheo, et in verbo, et in vita ab eo doceretur, etiam sancti Spiritus communionem ab eo consequitur;* et Michael Singellus: *In Hierothei divino numine afflatus praceptoris sui disciplinam se tradidit, et in ejusdem divinis institutionibus eruditur.* Sane Dionysii testimonio non id solum constat, sed et ipsum Hierotheum post apostolos, caeteros Ecclesiae doctores longo intervallo superasse, adeo ut ipsum Hierothei nomen meruerit, quod sacer Deus interpretatur, ea nimirum ratione, quod ex Deifico Dei actu (verba sunt Dionysii) quo unusquisque pro facultate sua Deiformis evadit, dii plures efficiuntur. *Id sane mirabiliter contemplatus communis ille noster praceptorisque nostri Dux (loquitur de Paulo, suo et Hierothei magistro) haec in sanctis litteris suis (I Corinth. viii) divinitus afflatus ait: Sunt qui dicantur dii, sive in caelo, sive in terra (I Cor. viii), etc. Quod si ex majori vel minori accessu ad Deificum Dei actum plus vel minus quis Deiformis evadit, quantum illis accessit quaezo, quantumve Deiformis evasit, qui praee omnibus nomenclaturam Hierothei, seu Sacri Dei sibi specialiter vindicari promeruit? Vide jam quam reverenter de ejus doctrina Dionysius loquitur c. 5. Cum praemisisset se de Divinis nominibus et proprietatibus auctorum, videretque de his quodque Hierotheum prius scripsisse, ne quis aut superbie, aut arroganter se laboraturum existimet, purgat se ab hac columnia inquiring: *Purgatione forsitan nobis opus est. Cum enim inclytus praceptor noster Hierotheus theologica elementa mirabiliter profecto colligeret, mirabitur fortasse aliquis, cur nos, quasi minus illa sufficiant, et alibi et hic theologica conscripserimus? Cui objectioni sic satisfacit. Jam vero si ille omnia theologica ordine deinceps disposito (hoc est, non ita in communi et abstracte, ad singularia minime descendens, quod altissimae sapientiae proprium esse Aristoteles docet), digerere voluisset; particularibusque explicationibus unumquodque totius theologiae caput disposuisset, numquam nos in tantum furoris vel ruditatis incidissemus, ut perspicacius vel divinius quam ille theologica penetrare mysteria confideremus; aut eadem bis dicendo superflua frustra tractare vellemus; atque ita praepceptorem amicumque nostrum injuria officere, et praeclearissimam intelligentiam, expositionemque illius, a quo post D. Paulum instituti sumus, nobis usurpare non dubitaremus. Caeterum ille divina venerabiliter exponens, summas quasdam (id est, universales propositiones) perspicacia profecto compendiosa resertas nobis exposuit; in uno videlicet plurima complectentes, praecipiens videlicet nobis, caeterisque rudium animorum magistris explicare pro viribus, atque distinguere sermone nobis congruo, lucencia intus, compendiosaque mysteria a virtute illius apprimè intellectu ali manantia. Subditque post pauca: *Enimvero diligentissime id observavimus, ut quae divinus ille praceptor plane nobis expressit, numquam attingeremus, ne forte repeteremus idem ad id exponendum, quod in verborum divinatorum explanatione fuisset ab eo propositum.***

Hujus rei gratia in exemplum admirandae Hierothei

A. C. 71. gloria clarum fecit; ad Hispanias se contulit, prius episcopus Atheniensis, post A. R. 822. Segoviz in Arevacis episcopus, sanctitate mirandus habetur.

BIVARII COMMENTARIUS.

scientiæ, et quomodo plerumque altissima mysteria universalissime loqueretur, quandoque vero cum vellet disertissime se uniuscujusque captui applicaret, adducit historiam satis vulgatam de Conventu Hierothei et suo, cum apostolis Hierosolymis habito, sive pro Beatissimæ Virginis funere celebrando, quod multi putant, sive pro sepulcro Domini visitando, quod nobis probatum fuit in superioribus ad annum Domini 48: *Convenimus quandoque (ait) apud pontifices nostros Deo plenos, nos simul et ipse, multique sancti fratres nostri, visuri corpus illud quod vitæ principem Deumque suscepit. Ubi aderant et Jacobus frater Domini, et Petrus, excelsum et amplissimum theologorum culmen. Illic ergo post contuitum, placuit ut pontifices omnes pro viribus quisque suis infirmite potentem bonitatem laudarent. Hierotheus autem alios omnes ibi Doctores sacros (ut nosti) post ipsos theologos (hoc est, apostolos) superavit, totus excedens, totus extra se positus, et eorum quæ laudabat communionem patiens. Quamobrem ab omnibus qui audiebant eum, atque videbant (sive cognoscerent ipsum, sive non cognoscerent) occupatum Deo, divinusque laudator est judicatus. Et hæc quidem pro altissimis et universalissimis ejus doctrinis dicta sunt; quare addit: Verum quæ illic mystice tractata sunt, missa impræsentiarum faciamus, quippe cum nec multis exprimi possint. De alia vero docendi methodo pro captu cuiusque, qua mirum in modum etiam excelluit, subiungit: Quoties autem oporteret nostram multis communia facere, ut quam multos possemus in sanctam nostram disciplinam introducere, erat profecto mirandum, quam longe Hierotheus sanctorum doctorum plurimos antecelleret, et diuturna docendi sedulitate, et puritate mentis, et exacta diligentia demonstrandi, ac cæteris omnibus, quæcumque ad sacra eloquia pertinent. Itaque nos nunquam in solem tam ingentem figere auderemus obtutus. Et post pauca: Descendimus ad scribendum novi nihil audentes inferre; sed minutioribus quibusdam, et per singula dispositis inquisitionibus, discernentes, et explicantes ea, quæ ab illo vere Hierotheo, id est, sacro quodam Deo perspicacia compendiosa sunt tradita. Ut videar quidquid Dionysius scripsit, altiori quodam stylo a B. Hierotheo primum scripti, et inde ab eo iuxta captum nostrum translata. Exstant ipsius Hierothei fragmenta apud eundem, ex libro de Theologicis elementis, in quo de bono, de lumine, de pulchro, de amore, exstasi, zelo, et aliis disputavit, loquens autem de divinitate et excellentia Christi sic ait:*

Jesus Divinitas quæ omnium causa est, et implet omnia, ac partes consonas universalitati conservat, neque pars, neque totum est; rursusque et pars est, et totum, utpote quæ partem omnem et omne totum in seipsa comprehendit, et eminenter habeat, atque præhabeat. Perfecta quidem est in rebus imperfectis, utpote perfectionis princeps, in rebus vero perfectis, minime perfecta, quippe cum perfectionem excellentia origineque præcedat. Præterea in rebus carentibus specie species est specifica, tamquam principium speciei, in speciebus autem, specie carens, ut speciem superans. Quin etiam essentia totis procul a contagione essentiis insidens, atque super essentiam existans, ab omni essentia penitus absoluta, universa principia terminosque determinans, et super omne principium, ordinemque locata. Mensura entium est, et ævum, atque super ævum, et ante ævum: plena quidem in rebus egenis, in plenis autem exuberans, ineffabilis, et non pronuntiabilis, super intellectum, super vitam, super essentiam; supernaturale munus supernaturaliter habet, superessentiale superessentiale etiam ratione. Quamobrem quando usque ad naturam (nostram) ad summam benignitatem venit, vereque substantiam nostræ carnis accepit, summusque ille Deus

A homo est appellatus (propitia vero sint quæ in præsentia intellectum sermonemque superantia laudantur a nobis), tunc quoque in his supernaturale et superessentiale munus emicuit: non solum quia immutabiliter, et inconspicue nobis communicavit, nihil in exuberante sua plenitudine ab ineffabili exinanitione perperus: sed etiam quia (quod novitatum omnium est maxime novum) in naturalibus nostris supernaturalis erat, in his quæ nostræ sunt essentia super essentiam, omnia nostra ex nostris, et supra nos continens excellenter. Vere nihil tam compendiose, tam alle a doctoribus de mysterio Dominicæ incarnationis, et Divinitatis majestate dictum; paucissimisque cunctas posteriores hæreses Nestorii, Eutychetis, Valentini, et Arii destruxit.

Hymnos quoque amatorios, divina patiens, composuit in quibus de amoris definitione, speciebus, unionem, et vi, ultra humanum captum edisserit. Exstat eorum quoque nobile fragmentum, quod refert S. Dionysius cap. 4 de Divin. Nomin. ait: Hæc inclytus noster in sacris litteris institutor, divine admodum in amatoris hymnis exposuit. Fragmentum vero ejusmodi est. Amorem sive divinum, sive angelicum, sive intellectualem, sive animale, sive naturalem dixerimus, vim quamdam intelligamus unificam, atque commiscentem; superiora quidem moventem ad inferiorum providentiam; rursus quæ sunt ejusdem ordinis ad communionem mutuam adhortantem: inferiora tandem revocantem, ut ad sublimia convertantur. Hactenus multos amores ex uno pendentes disposuimus, diximusque quales sint notiones viresque amorum, tum mundanorum, tum mundo superiorum, quibus sane mundanis secundum designatam orationis intentionem, præsunt ordines, ornatusque intelligibilia, intellectualiumque amorum: super eos autem exstant ipsi per se intelligibiles, atque divini amores, revera pulcherrima a nobis pro viribus celebrati. Nunc iterum resumens omnes in unum, et conglobatum amorem, amorum omnium patrem colligamus simul atque congregemus.

C Primo quidem ex multis in duas cogentes amatorias vires universales, quas quidem omnes continet, regitque absoluta totius amoris causa, penes principium omnia supereminens, ad quam contendit, pro cuiusque natura universus rerum omnium amor. Age jam, hæc iterum colligentes in unum, dicamus unam quamdam esse simplicemque virtutem seipsam moventem ad unificam quamdam commixtionem ex ipso bono usque ad extremum universi: ab eoque rursus deinceps per omnia ad ipsum bonum ex seipsa, et per se, et in seipsa semet in circulum reflectentem, atque in seipsam semper eodem modo glomerantem. Hactenus ille; nec aliud ex universis ejus scriptis (proh dolor!) exstat; sed gratias Deo, quod unguis saltem tanti leonis servatus est, ut ex ungue leonem cognosceremus.

Quibus autem gradibus putas ad tam sublime divinæ theologiæ fastigium ascendit? Tres refert Dionysius, eosque excellentissimos, videlicet quod multa a sanctis apostolis accepit; quod frequenti assidueque sacrarum litterarum studio incubuit, et quod divinis revelationibus assuetus immediate divinam veritatem docentem audivit. Hæc inclytus præceptor noster (ait Dionysius cap. 1.) in Theologicis Elementis, supra naturæ modum mirabiliter celebravit, quæ ipse vel a theologis sanctis (hoc est, apostolis) accepit, vel artificiosa sacrarum litterarum indagatione perspexit, frequenti circa illas exercitatione, studioque diuturno; vel etiam diviniore quadam inspiratione percepit, non solum discens divina, sed patiens, atque ex quadam ad illa compassionem (si modo ita loqui licet) ad indocibilem secretamque eorum unionem, ac fidem denique consummatam. Hactenus de doctrina Hierothei.

Quod ad historiam vitæ ejus spectat, communit

A. C. 71. Marcellus M. Marcelli discipuli Petri cognomento Eugenii consanguineus, olim cum A. R. 822. eodem Marcello Simonis Magi discipulus, non procul Roma patitur. Theodorus II Cæsaraugustanus episcopus prædicans in Africana Pentapoli, cum Irenæo archidiacono suo, et Serapione, et Ammonio lectoribus martyr fit. Nec multo post delatum ejus corpus ad Hispaniam (ut ipse Theodorus jusserrat) prope sepulcrum S. Jacobi jacet.

BIVARII COMMENTARIUS.

Hispanicorum auctorum calculo receptum est id quod Dexter ait, in Hispania ortum fuisse; unde philosophandi gratia Athenas petiit, non aliter quam Seneca, aut Quintilianus Romam, sen uti quidam nobiles (ut Hieronymus loquitur) qui ad Titum Livium lacteo eloquentiæ fonte manantem ex ultimis Hispaniæ provinciis venerunt; postmodum a D. Paulo ad fidem adductus episcopus Atheniensis factus est: inde Dionysio in ejus locum successit in patriam migravit commissurus concivibus suis divinum scientiæ thesaurum. Hæc Pineda, Hieronymus, Romanus, Villegas, Marieta, Tringillus, in Vita S. Pauli apostoli, et alii; et quod cæteris præstat, Ambrosius Morales lib. ix suæ Hist. referens pro sua et nostra sententia veteres Græcos S. Dionysii commentatores, quos ipse in Bibliotheca Regia Excurialis legerat, quare *dubio procul debet esse (ait) Hispanum fuisse, quando id quoque ipsi Græci Doctores confitentur*. Multa isti in laudem ejus canunt in menologio, ubi propter eximiam morum rectitudinem et philosophiam tradunt olim in numerum Areopagitarum judicum fuisse coaptatum. Cujus vero urbis episcopus tandem in Hispania fuerit, soli Dextro debemus, qui ejusdem ecclesiasticas Hispaniæ antiquitates plus cæteris colluit. Mirum vero esse non debet Græcos urbis Segobiensis non meminisse, quandoquidem nec Parisiensis in Dionysio meminerunt; quo locus datus fuit quæstioni jam olim de duobus Dionysiis inter Græcos et Latinos acriter agitatæ: sed sicut tunc ignorarunt Gallicam urbem, ita nunc Hispanicam, utramque absque nostro detrimento. Pro Hierothei vero in Hispaniam reditu magno mihi argumento est, quod non solum Dionysium, sed etiam S. Eugenium discipulum habuit, ut suo loco probavimus, quem tamen in Oriente non valuit convenire, ubi Eugenius numquam fuit; valuit vero in Hispania cum Segobiensis urbs Toletanæ diocesi adiaceat. Celebratur S. Hierothei tam apud Græcos, quam apud Latinos natalis dies 4 Octobris.

Postquam ejusmodi commentariis Romæ finem imposui, in Hispaniam reversus, cum casu apud monachos Cistercienses monasterii Sandovalis, diœc. Legionensis, agerem, et reliquiarum sacra scrinia sedulo evolverem, percepi, et caput inibi D. Hierothei asservari, ita siquidem traditum a majoribus suis senes monachi asseverabant. Et caput quidem sacrum inter reliquias exstabat, sed scriptura ejus rei desiderabatur: Venit nihilominus mihi in mentem, cranium a linteolo, quo a multis retro annis strictissime involutum, et filis assutum servabatur, exuere; si forsân testimonium aliquod ejus rei interius reperire liceret. Et ecce, Deo auspice, membranula vetustissima, longitudinis dimidii digiti, cum parte cranii, abbate et monachis omnibus præsentibus, reperta est, cum ejusmodi Græcis characteribus, κεφαλή Hierothei, quod sonat, *caput Hierothei*. Incredibilis subito lætitia mentes omnium subiit, et super tanto dono, abbate ita disponente, pro gratiarum actione processio solemniter celebrata est, et Missa de eodem divino Doctore et antistite decantata, ipsa inventionis die, quæ fuit 5 Aprilis anni D. 1625, festo S. Isidori dedicata. Quo sane probabiliora redduntur, quæ de reditu ejusdem Hierothei Athenis ad Hispanias a Dextro scribuntur: et de Segobiensi ecclesia ab eo erecta; unde verisimile est tempore Saracenicæ devastationis a Christianis asportata fuisse sacra illius plignora ad Legionensis

A montana, ad quorum radices monasterium Sandovalis situm est.

4. Marcellus, etc. Consonat his per omnia quod in Rom. Martyrologio 7 Octobris die legimus, nimirum, *Romæ sanctorum martyrum Marcelli et Apulii, qui primo quidem Simoni mago adhæserunt; sed videntes mirabilia quæ per apostolum Petrum Dominus operabatur, relicto Simone, apostolicæ doctrinæ se tradiderunt, ac post passionem Apostolorum sub Aureliano consulari coronam martyrii reportarunt. Sepulti non longe ab urbe. Iisdem fere verbis ea referunt Ado, Beda, Usuardus, et Petrus Equilinus lib. ix, c. 30. Dexter solius Marcelli meminit. Sunt qui dicant agi de his in Actis SS. martyr. Nerei et Achillei; falluntur tamen, quia Marcellus de quo ibi agitur, non fuit passus prope Romam, sed fuit S. Eugenius archiepiscopus Toletanus, qui prius M. Marcellus dicebatur, et ob nobilitatem postmodum a Christianis dictus est Eugenius, quod sonat nobilis. Fuit quidem et ipse Simonis et Petri discipulus, sed diversus ab illo, tametsi consanguineus ipsius.*

5. S. Theodorus, etc. Agitur de martyrio Theodori, et sociis in Martyrologio Rom. die 26 Martii, his verbis: *Pentapoli in Libya (Africæ provincia) Natalis sanctorum martyrum Theodori episcopi, Irenæi diaconi, Serapionis, et Ammonii lectorum. Consonant Usuardus, Beda, Equilinus, l. ii, cap. ultim. Notat autem Baronius, Pentapolitanam provinciam, de qua hic mentio habetur, dictam etiam a Plinio Cyrenaicam, cujus frequens est mentio in epistolis Synesii episcopi, et in litteris Dionysii Alexandrini apud Eusebium. Erat S. Theodorus discipulus B. Apostoli Jacobi, successeratque S. Anathasio I, Cæsaraugustæ episcopo in sede S. Mariæ de Columna. Zelo autem fidei propagandæ universam Hispaniam percurrens in Africanas applicuit tandem oras, comitantibus cum Irenæo diacono suo, et duobus lectoribus Serapione et Ammonio; illic vero, id est in Cyrenæ provincia, seu Pentapoli a Gentilibus capti, cum immolare diis falsis renuerent, post varia tormenta, capite plexi sunt. Erat tunc temporis Carthaginis S. Crescens episcopus, inibi a S. apostolo Petro relictus, ut Metaphrastes refert, et nos superius ad annum Domini 50 latius monstravimus, cujus illa sunt verba de Petro loquentis: *Venit Sirmium civitatem Hispaniæ, quo in loco, cum Epænetum constituisset episcopum, devenit Carthaginem civitatem Africæ, in qua Crescentem ordinavit episcopum*. Hic igitur sacras Theodori exuvias æpeliri curavit; inde vero in Gallæciam ipse portavit, quantum quod S. Theodorus testamento caverat (ut asseverat Dexter) de sepultura sibi ex latere S. Jacobi magistri sui concedenda, completeretur; quibus peractis Crescens in Galliam contendens, Viennensem erexit ecclesiam, ut in Rom. Martyrologio dicitur die 29 Decembris. Exstat hujus historiæ S. Theodori et sociorum nobile antiquitatis monumentum apud M. Maximum, qui Sapphicus, Adonicisque versibus rem totam cecinit, sub titulo: *Ad sanctos primos Cæsaraugustanos episcopos M. Maximi carmen Sapphicum*. Est vero hujusmodi, quod promiseramus superius ad annum Domini 50.*

En pie sacris adolemus aris
Thura, nardumque et solitos odores
Præsulum turbæ sibi quos patronos
Urbs habet ista.
Quos habet patres, fideique primos

- A. C. 76. Paulus Sergius Hispani, Cordubæ, Barcinonæ, Cæsaraugustæ, Secuntia, et in plura. A. R. 827. rimis aliis Hispaniæ urbibus prædicat; totamque Hispaniæ provinciam peragrat.
- M. Pelagius, et Aulus Altimus Paternus cives Toletani, sancti Saturnini S. Petri discipuli, prædicatione miraculisque (quæ præclara edidit Toleti) præmissis, illustrantur.

BIVARII COMMENTARIUS.

Præsules; istis quoque sub magistris,
Cæsaris floret nimis urbs, quibusque
Dedicat sedes.

Laudo te primum, sacer Albanasi,
Teque præstanti, Theodore, cantu,
Non minus nostris, Epiclete præsul,
Dignus es odis.

Tertium et primum vidit ipse Iberus
Fortiter passum; sed enim secundum
Sacra per tractus Libyos arcantem
Clara Cyrene.

Hic cubant sacri cineres sepulti,
Quos dolens Crescens sepelire mandat:
Hinc levat crescens, graviore causa,
Fratres et hospes.

Et comes supplex Irenæus illis,
Qui levitarum caput esse fertur;
Atque lectores duo, sed necantur
Quatuor ense.

Martii sena quater, alma luce,
Plebs tibi supplex, sociisque sacris,
Quo die passos memorant, celebrat
Festa quotannis.

Hoc uno dissidet M. Maximus a Martyrologiis, quod ipse asserat festum S. Theodori et sociorum, celebrari Cæsaraugustæ 24 Martii, (*Martii sena quater*) hæc autem in 26 rejiciunt. Crediderim 24 obiisse, quo die (ait Maximus) passos memorant (nisi fors scribentium negligentia mendum in Martyrologiis irrepsit), aut diem sepulturæ celebrari, quod aliis martyribus contigit; aut festum illinc transferri solitum aliqua occupatione interveniente.

Cæterum notatum velim, Didacum Murillo in sua historia de Pilari ingenue fassum, se omnimodis ignorare, quid sibi velit sacer poeta, cum de reliquiis seu cineribus martyrum dixit: *Quos dolens Crescens sepelire mandat*: nesciebat enim quis esset Crescens ille: cum tamen alius non sit, quam qui primus eo nomine dignus fuit, Pauli et Petri discipulus, et tunc temporis apud Carthaginem Africae episcopus. In sequenti versu legebatur: *Hinc juvat Crescens*, cum omnino legendum sit: *Hinc levat Crescens*; nam sensus est, Crescentem inde levasse reliquias martyris, et in Hispanias detulisse, juxta id quod ipse Theodorus jusserat; et hæc est illa gravior causa, quæ S. Crescentem compulit ut ferret ipsum inde, et ad latus Jacobi apostoli collocaret. Habemus ejus rei irrefragabile testimonium S. Leonis Papæ IV in epistola de Translatione S. Jacobi, ubi de SS. Athanasio et Theodoro hæc ait: *Illi duo discipuli prædissequi pro reverentia sui Magistri, jusserunt se post obitum suum a Christianis juxta magistrum suum, unus ad dexteram illius, alius ad sinistram sepeliri*. Idemque ait Callixtus Papa II, quem refert Vincentius Belvacensis in Speculo historiali, quibus assentiuntur recentiores, Morales, Marieta, Alderete, et cæteri. Et in antiquo Cordubensi Breviario hæc lego: *Alii vero discipuli Athanasius, et Theodorus, ut in B. Leonis epistola legitur, juxta Apostoli corpus, unus ad dexteram et alter ad lævam sepultus est*. Et hoc ipsum traditione receptum est in Ecclesia Compostellana.

A. C. 76.—1. Paulus Sergius, etc. Bis peragrasset Hispaniam monstratum a nobis est in superioribus ad annum 66, primum cum S. Paulo apostolo ipso anno 66, postea vero admonitum ab eodem in visione hoc anno 76. De priori ejus adventu egit Dexter anno illo 66, de posteriori nunc agit, et utriusque lucem dedimus in Commentario ejusdem. De priori mentionem fecit primus Cabilonensis episcopus in Topographia martyrum verbo *Corsica*, ubi ait: *Corsica insula*

A *Tyrreni maris proxima Sardinia. Hic Paulus apostolus ex urbe sub decennio suæ libertatis sub Nerone prædicat; inde ad Hispanias cum S. Paulo Narbonensi progreditur*. De hac posteriori prædicatione qua præcipuas Hispaniæ urbes peragravit, ac sua illustravit prædicatione, habemus celebre testimonium Petri Equilini, qui lib. 1, cap. 60 de eo sic loquitur: *Post passionem ergo suam B. Paulus apostolus eidem per visionem mandavit ut ad partes Hispaniæ et Galliæ pergeret ad prædicandum*. Et post pauca: *Venit Narbonam, indeque Hispaniam circumiens prædicavit, et rediit Narbonam*. Circuitus vero quem Dexter explicat, ita disponendus est, ut Narbona Barcinonem, indeque Cæsaraugustam petierit, deinde Secuntiam (nunc *Siquenza*); transiens autem novam Castellam Cordubam inviserit, ac tandem Hispaniam, ubi navim conscendit; et iterum per Mediterraneum Narbonam rediit, sicque totam Hispaniam ab extremo ad extremum prædicando pervasit.

B 2. M. Pelagius, etc. S. Saturninum Tolosanum episcopum fuisse S. Petri apostoli discipulum norunt omnes qui res Hispanicis et Gallicis scripserunt; immo vero Pampillionensis Ecclesia quæ illum velut apostolum suum agnoscit, in ejus festivitate idipsum canit. Vide thesaurum Concionatorum ad diem 26 Novemb. et 25 Septemb. quibus locis Saturninus dicitur non solum Tolosa Pampillionem accessisse, sed usque ad civitatem Toletanam penetrasse, ibique prædicationis semina jecisse. Consentiant Chronica Caroli Principis, et Primus Calibonensis episcopus in sua Topographia Christi martyrum, Morales lib. ix, c. 14, Marieta (tp. l. 1, cap. 15, et ante eos) Julianus archiepiscopus initio sui Chronici, qui refert non solum Toleti prædicasse, sed etiam ad tempus episcopum Toletanis se præbuisse. Vide etiam Vasæum in Chron. et Lud. Nonnium in sua Hispania cap. 80. De eodem Saturnino agit Sanctus Braulio in Additionibus ad Maximum, dum de sancto Firmino Pampillionensi primum, deinde Ambianensi episcopo: *Fuit (inquit) consecratus ab Honorato episcopo Toletano, et aquis salutaribus tinctus a S. Saturnino episcopo Tolosano S. Petri apostolorum principis discipulo, misso prædicatum Tolosam*. Et quod omnem hæc in re dubitationem tollit, est, quod ita perspicuis verbis in ejus germanis Actis asseritur, quorum exemplar veneratione dignum habuit in sua bibliotheca fel. ille record. Toletana Ecclesiæ præsul, et Hispaniarum historiographus Rodericus Ximinius, asservaturque nunc cum ejus corpore in regali cœnobio S. Mariæ de Horta, Seguntinæ diocesis nostri Cisterciens. ord., cui archiepiscopus totam suam bibliothecam legavit. In codice igitur ms. Vitarum sanctorum membranco exstant Acta germana S. Saturnini, quorum initium: *Illo igitur in temporis curriculo, etc. Ibi igitur asseritur Saturninus S. Petri apostoli discipulus fuisse sub his verbis: Bonus est Honestus Saturnini discipulus; melior est Saturninus Petri alumnus, qui optimus omnium Christus est Petri didascalus (id est, magister), sed qui elegit Petrum in apostolica fide, is etiam beatificavit Saturninum in pastorali regimine; et Honestum perlustravit presbyterali honestate*. De locis vero prædicatione ejus illustratis subinfertur: *O magna Saturnini gratia qui non solum Galliam et Gallæciam, Septimaniamque et Hispaniam, verum etiam Nesturiam perlustravit, et Germaniam*. Ac deinde: *Prædicante beatissimo Saturnino Pampilonæ subito concursus civium factus est creberrimus: venientes quoque per triduum, factum est ut visis signis multiplicibus atque prodigiis potentibus, confirmati quadra-*

A. C. 86. Per idem tempus S. Anacletus, vel Cletus successerat Lino; Linus vero successerat in sede Romana Petro. A. R. 857.

Vespasiano Titus, Tito vero Domitianus imperator crudelissimus successit, qui secundam contra Ecclesiam persecutionem movit.

Caparæ in Lusitania Carilippus et socii martyrium passi sunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

ginta millia gentilium quantocius Deum verum sequerentur percepto lavacro generationis.

Hinc manifeste deducitur error qui in Rom. Martyr. irrepsit, dum ad diem 29 Novembris asseritur S. Saturninus temporibus Decii martyrium complevisse, ut credo, ex Equilino lib. 1, c. 5 id inconsiderate asserente; cum enim ibi affirmet ab apostolorum discipulis episcopum Tolosanum ordinatum, fieri non potuit ut ad tempora Decii perveniret, nisi vellet illum sedisse episcopum annos ut minimum 150, utpote quem sanctus Clemens vel Dionysius ordinaverant: Decius vero cœperit imperare anno Christi 252 vel 253. Certe in antiquis Martyrologiis nihil de Decio asseritur, ut apud Usuardum videre est, qui eadem atque Romanum verba habet, de Decio autem nec verbum. Ambrosius Morales auctor est communi calculo approbatum sub Claudio (Nerone) missum fuisse ad prædicandum in Galliam. Si quis autem Decius ille fuit, qui Saturninum martyrio affectit, imperator esse non potuit, sed præfectus aliquis vel proconsul; de quo idem iudicium ferri debet, atque de Decio illo sub quo S. Laurentius passus asseritur, viginti circiter annis post imperatoris Decii mortem. Et placet hac in re nostri Ambrosii Moralis sententia, qui, lib. 1x Hist. cap. 46, notat genus quoddam nobilium Romanorum exstitisse Deciorum nomenclatura insigne, ne quis miretur mortuo imperatore Decio, Laurentium a Decio excarnificatum, et multo ante illum Saturninum Tolosæ a Decio e summa Capitolii arce præcipitem datum. Cæterum quo omnis ambiguitas tollatur, Methodius vel Metrodorus antiquissimus rerum S. Dionysii Areopagitæ scriptor (cujus liber sine nomine existat cum operibus Dionysii olim Compluti excusis, cum nomine vero apud Dionysium Lanselii Græco Latino) expresse affirmat S. Saturninum comitem a S. Papa Clemente datum eidem Dionysio, ab eoque jam in Galliis consistente Tolosam amandatum. En verba hujus auctoris: *Socii autem S. Dionysii erant S. Saturninus et Marcellus*; et post pauca: *Porro ad Aquitaniam plagâ sancto Saturnino misso, etc.* Nemo autem nescit Tolosam urbem esse Aquitanicam. Idem asserit Equilinus ipse lib. 1x, cap. 41: *Dionysius, ait, a B. Clemente Petri successore in Franciam destinatur, et ipsi Rusticus presbyter et Eleutherius diaconus sociantur; sancti quoque Saturninus et Marcellus, episcopi. Marcellum in Hispaniam (fuit is S. Eugenius) Saturninum in Aquitaniam direxit.* Hoc vero ita factum intelligi oportet, ut Saturninus a S. Petro apostolo in Galliam directus sit ad partes præsertim Aquitanicas; qui tamen anno Domini 76 Toletum invisit, ut Dexter hoc loco affirmat; inde vero Romam reversus, cum post aliquot annos, nimirum circa Domini ann. 93, S. Clemens ejus condiscipulus in Cathedra S. Petri sedere cœpisset, et in Galliam Dionysium destinaret, adjunxit illi Saturninum, utpote virum egregium, et provinciam illius præ aliis expertem, qui quidem sponte sua in suam sedem Tolosanam redire cogitabat: ad quam tandem cum Galliis jam tenerent, a Dionysio remissus fuit. Quid autem inibi egerit, et quomodo iterum Toletum redierit, dicemus cum Dexter suis locis ad ann. 110 et 112.

Sed vero præcipuus in primis fructus quem e Toletana prædicatione reportavit, fuere duo sanctissimi cives, M. Pelagius, et Aulus Altimus Paternus, duo, inquam, præclara Ecclesie Catholicæ luminaria. Pelagius namque fuit postmodum Toletanus episcopus, et Hispaniæ totius primus; Paternus vero Bilbili oriundus, ac Martiali propterea clarus, suisque non

A semel commendatus epigrammatibus, Elusatum primum, deinde Constantiensium in Gallia episcopus, effuso pro Christo sanguine reportavit coronam die 25 Septembris. Astipulatur huic sententiæ Julianus in chron. ad ann. 132; loquens enim de S. Honorato Toletano episcopo hæc ait: *Post aliquot annos in Gallias prædicandi causa proficiscitur; Paternum, quem S. Saturninus Toleti converterat, et fecerat Elusensium episcopum, invisit, etc.* Agit etiam de S. Pelagio, quem vocat M. Pelagium Agrippam; de Paterno iterum cum Dextro acturi sumus ad annum 94, 112 et 130; de Pelagio vero ad ann. 158 et 160.

Hoc ipso anno Domini 76. quievit in pace S. Quartus, uti Dexter dixit ann. 50. Agemus iterum de eo ann. 105.

A. C. 86. — 1. *Per id. tempus, etc.* Notanter non dixit, *Cletus succedit Lino, sed successerat per idem tempus*, quoniam ab anno 82, quo Linus martyrio affectus est, in ejus locum successerat; neque vero id a modo loquendi Dextri quis æstimet abhorrire; ipse enim non designat cuius Romano Pontifici annum quo Pontificatum inierit, sed plerumque recapitulando multos enumerat.

Quod vero unum eundemque crediderit Anacletum et Cletum, novum videri non debet, quin potius non video unde possit diversus excogitari cum omnes fere tam Græci quam Latini auctores veteres, qui Dextrum ipsum vel præcesserant, vel æquarant, unum omnino sine contradictione crediderint, tametsi quidam eorum Cletum, quidam vero Anacletum illum nuncupaverint, imprimis *magnus ille Iguatius, discipuli quem diligebat Jesus* (utor mei Bernardi verbis) *auditor*, in epistola ad Mariam Cassabolitem, et ad Trallianos, non alium quam Anacletum cognoscit Clementis prædecessorem, et Petri Apostoli discipulum. Deinde S. Irenæus, lib. III Histor. Eccles. cap. 12; Epiphanius, hæresi 27; Nicephorus Calixtus, lib. III, cap. 2, et Nicephorus episcopus in suo Chronico, atque in universum omnes Græci id ipsum sequuntur. Inter Latinos autem Augustinus, epistola 165; Optatus Milevitanus, lib. II contra Parmenionem; et quod pluris est, Hieronymus, tum in Chronico, tum lib. de Script. Ecclesiast. in Clemente, cujus hæc sunt verba: *Clemens quartus post Petrum Romæ episcopus: siquidem secundus Linus fuit, et tertius Anacletus.* Ita prorsus legitur tum in Latino, tum in Græco Sophronii textu: ut mirum sit quomodo Baronius oppositum sensisse dicat. Unus tantum Tertullianus, in libro III Carminum in Marcionem duos cecinit, Cletum et Anacletum, et liber qui Damaso tribuitur de summis Pontificibus: ejus tamen esse negant. Onuphrius, Molanus, et Baronius. Quare vehementer suspicor Cletum honoris causa postmodum Anacletum dictum, ob eximiam Dei gratiam in eo relucentem, non aliter atque Oppium vocatus esse Agathopius, ut supra diximus. Vellem super hac re ad unguem investigandam majorem fieri in Ecclesia diligentiam, durissimum siquidem creditu est, tam paucis auctoribus instructam, tot talesque doctores sequi neglexisse.

2. *Vespasiano, etc.* Is vitam finierat anno Domini 81, cum gubernasset imperium annos 10. habuitque successores duos filios, primo quidem Titum annis duobus, et eo veneno sublato Domitianum anno Domini 83, qui secundam in Ecclesia persecutionem commovit, uti Eusebius lib. III, cap. 15, testatur. Ejus fructus nonnullos mox refert Dexter, egerat de prima sub Nerone ad an. 60.

3. *Caparæ, etc.* Ptolomæus in Vettonibus (æv

A. C. 86. Domitianus imperator templum quoddam sine contignatione facit.

A. R. 837.

Idem primus imperatorum se deum appellari facit.

S. Julianus, discipulus S. Petri, Martiali charus, Vicum transfertur.

BIVARII BOMMENTARIUS.

Vergonibus) Lusitaniae Caparam constituit, quo loci olim inter Cneum Pompeium, et Aulum Trebonium acriter certatum est, et hodieque ejus belli plura exstant lapidum monumenta, militum scilicet ibidem occisorum, quae apud Ambrosium Moralem videre licet lib. viii, cap. 18. Nunc Capara nomen retinet; estque in limine Extrematuræ, non longe a Civitatenensi urbe, vulgo *Cividad Rodrigo*: felicior sane sanctorum Carilippi et sociorum martyrio, quam incolarum numero aut divitiis. Agitur S. Caralippi et sociorum festus dies 28 Aprilis in Martyrologiis Bedæ, Adonis, Usuardi, et Romano, ubi tamen pro Carilippo corrupte legitur Caralippum, cum in cæteris et in Equilino, lib. xii, cap. ult., num. 131, sicut in Dextro Carilippus scribatur. Sociorum nomina sunt Aphrodisius, Agapius (Usuardo Agapatus, Equilino Agapitus) et Eusebius: ita enim a prædicis auctoribus nominantur; sed nullus acta eorumdem recenset.

4. *Domitianus*, etc. Hæc ex Eusebii Chronico desumpsit, ubi sic legitur: Anno 88, *Domitianus templum sine admixtione lignorum construit*: loquitur vero de Pantheone, nunc Ecclesia sanctæ Mariæ Rotundæ. Astipulator Beda in Martyrologio 1 Novemb., et lib. de 6 ætatibus in Trajano. Refragatur tamen Baronius in notis ad 1 Novemb. contendens a M. Agrippa, non vero a Domitiano constructum, quia adhuc templi fronti inscriptum durat: M. AGRIPPA. L. F. CONS. TERTIUM. FECIT. nimirum anno ante Christum natum 25, tum quia Dio lib. lxxi ait: *Pantheon quod perfecit Agrippa*, etc. Facile tamen in concordiam rediguntur, si dicamus Agrippam contignatione usum in Pantheonis templo, id est in porticu, ubi inscriptio ipsius videtur; solum enim porticum struxisse ipsa operis diversitas convincit: Domitianum vero templum ipsum novo opere, sine contignatione, ut modo cernitur, perfecisse.

5. *Idem primus*, etc. Istud etiam sic habet Eusebius: Anno 89 Domini, *Primus Domitianus Dominum se et deum appellari jussit*. Testatur id Suetonius in cjsu Vita, cap. 13, inquit: *Pari arrogantia, cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cepit: Dominus et Deus noster sic fieri jubet. Unde institutum post hæc, ut nec scripto quidem ac sermone usquam appellaretur aliter*. Sic prorsus eum vocat Martialis, l. viii, ep. ultimo.

Dante tibi turba querulos, Auguste, libellos,
Nos quoque quod domino carmina parva davius:
Posse deum rebus pariter, musisque vacare
Scimus, et hæc etiam sarta placere tibi.

tamquam deo illi concedit. *Per Vates, Auguste, tuos*, etc. Itidem S'atius, lib. iv Silv. dominum ac deum Domitianum nuncupat; quinimmo Philostratus auctor est in Tyanæo, lib. vii, eo adulationis malum pervenisse, ut Judæi illius celeberrimi Josephi consilio, *filii Virginis* nuncupari auderet.

6. *S. Julianus*, etc. Quod ait, *Vicum transfertur*, non de translatione sacri corporis intelligendum est, cum adhuc aliquot annos vixerit, et martyrio occubuerit anno Domini 92 vel 93, ut ex Dextro liquet, sed de exilio, quo ab alma Urbe in Hispaniam damnatus fuit a Domitiano cujus jussu Joannes quoque Theologus in Pathmos translatus est. Fuerat hic oppositi Petri discipulus, Eugenii collega, Toleti ortus, et ante Eugenium Evangelium concivibus suis prædicavit, Toleti episcopus et totius Carpetaniæ vocatus est, ut ad ann. 91 et 94 Dexter proficitur. Et consentit Julianus archiepiscopus in Chronici sui

initio, quo loci dypticham seu indicem antistitum Toletanorum in sacrificio Missæ institutionis S. Isidori dici consuetam referens subdit; *Hæc fuit prima (dypticha) in qua non ponuntur Martyres, scilicet Jacobus (apostolus qui fundavit Ecclesiam Toletanam) Elpidius, Julianus, et Saturninus, et M. Marcellus Engenius, quia constat fuisse martyres*. Orabat sacerdos ibi pro spiritibus pausantium episcoporum, quod ex Missali S. Isidori constat: et eapropter martyrum episcoporum nomina in ea non exstabant cum cæteris.

Fuisse vero Martiali charum satis liquet, nam quatuor ad ipsum sub nomine Lucii Julii dedit epigrammata: hoc enim fuisse nomen ejus fatetur Dexter infra anno 94, tametsi aliqua sint inter Martialem et Dextrum discrepantia, dum ille vocat eum L. Julium, hic L. Julianum, immo et L. Magnum Julianum, quæ forsitan et baptismo oriri potuit. Quæris epigrammata? In 15 lib. 1, illum monet vivendum esse hodie, non cras, forsitan eo motus, quod S. Julius vel Julianus melius quidpiam se actitatum profitebatur crastina die, cum hodierna in oculis suis peccator existeret. Hoc Martialis in locum convertit pro more, inquitens:

O mihi post nullos, Juli memorande, sodales,
Si quid longa fides, canaque jura valent;
Bis jam pene tibi consul trigesimus iustat.

(erat enim ætatis suæ annum pene 60 attingens, utpote S. Petri discipulus)

Et numerat paucos vix tua vita dies.
Non bene distuleris videas, quæ posse negari,
Et solum hoc ducas quod fuit, esse tuum.

Et post pauca subdit:

Non est, crede mihi, sapientis dicere: Vivam;
Sera nimis vita est crastina; vive hodie.

Displicebat ei amicis ludicra semper, et jocosa canere; quare sæpe admonerat Martialem, ut animum ad seria applicaret. Super hoc argumento dedit epigramma 107 ejusdem lib. ii:

Sæpe mihi dicis, Luci charissime Juli,
Scribe aliquid magnum, desidiosus homo es.
Otia da nobis, sed qualia fecerat olim
Mæcenas Flacco, Virgilioque suo.

Et paucis interpositis:

In steriles campos nolunt juga ferre juveni;
Pingue solum lassat, sed juvat ipse labor.

Et hæc quidem scripsit Romæ degenti: duo vero ad eundem dedit jam commorantem in Hispania: e quibus alterum lib. iv, epigr. 53, Toletum mittitur, in quo multa Hispanica nomina commemorat, videlicet:

Luci, gloria temporum tuorum,
Qui Gaurum veterem, Tagumque nostrum
Arpis cedere non sinis disertis:
Argivus generatus inter urbes,
Thebas carmine cautet, aut Mycenæ,
Aut claram Rhodon, aut libidinosa
Lædas Lacedæmonis palæstras:
Nos Cælius genitos, et ex Iberis.
Nostræ nomina duriora terræ
Grato non pudeat referre versu.

Prosequitur Bilbilis et vicinorum Celtiberiæ oppidorum propria quædam referre nomina, ac proprietates, quæ illic cuilibet videre licebit. Denique lib. ix, epigram. 98, eidem refert (quasi absent) bona, ac felicitates suas, super quas ab æmulo quodam mordebatur:

A. C. 86. C. Valerius Lentulus, vir consularis, ut Domitiano placeret, egit Laurcolum A. R. 857. Christianum.

Fl. Clemens vir consularis occiditur pro fide 21 Novembris; familiaris Martiali.

Thraseas, Helvidius, Servilla, Barea traditi sunt a quibusdam Christianis. (*Deerat nomen Helvidius.*)

Florebat per id tempus in Hispania cohors Celtiberorum quae nunc est Brigantii.

Haec habet Suellos jaculatores, ex oppido nunc Suello in Celtiberia, corrupto quidem vocabulo desumpto a Suelis ipsis jaculatoribus.

BIVARIII COMMENTARIUS.

Rumpitur invidia quidam, charissime Juli,
Quod me Roma legit, rumpitur invidia, etc.

videlicet quod turba semper in omni monstratur digito; quod Caesar uterque (Titus, et Domitianus fratres) tribuit jus mihi Natorum: quod rus mihi dulce sub Urbe est, parvaque in Urbe domus; quod sum jucundus amicis; quod conviva frequens; quod amamur; quodque probamur; finit vero:

Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

Tantum de hujus amicitia Martialis praesumebat, quod tametsi cultu jam ab aliquot annis dissiderent, suas nonnumquam conceptiones eidem aperuisset. Caetera de S. Juliano dictis locis.

7. C. Valerius Lentulus, etc. Eginus de Laureolo, Christiano a Lentulo comice acto. In commentariis ann. 60 praesertim ex Juvenale aiente:

Laureolum velox etiam bene Lentulus egit,
Judice me, vera dignus cruce.

et Martiale, cujus etiam dedimus epigramma 9:

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus, etc.

quo Martyris cujusdam Christiani passionem veram, simulatam agentis Laureoli Latronis fabulam, relet. Consuevisse etenim Domitianum praenimia crudelitate, casus Tragicos in miserorum corpora ad Theatrum ex vero representare, narrant multi: et Tacitus in Vita Agricolae addit: Nero subtraxit oculos; jussitque scelera, non spectavit, praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre, et aspicere; cum suspiria nostra subscriberentur, cum denotandis tot hominum palloribus, sufficeret saevus ille vultus, et rubor, a quo se contra pudorem muniebat.

8. Fl. Clemens, etc. Hujus martyrium non solum catholici scriptores, sed et ethnici, Suetonius, et Dio testatum reliquerunt: ille quidem in Domitiano cap. 15 iuquens: Denique Fl. Clementem patrelem suum contemptissimae inertiae (sic vocat virum, qui ut Christo vaceret, nolebat se publicis rebus tradere) cujus filios etiam parvulos successores palam destinaverat: et abotio priore nomine, alterum Vespasianum appellari jusserat, alterum Domitianum; repente ex tenuissima suspitione (tantum non in ipso ejus consulatu) interemit; quo maxime facto maturavit sibi exitum. At Dio sic: Domitianum cum multis aliis, tum vero Fl. Clementem consulem (etsi nepos ejus erat, duxeratque uxorem Fl. Domitillam propinquam ipsius) morte affecit: sed qua causa? Illato ambobus crimine adscriptor, id est, contemptoris Deorum (cujus rei causa multi, qui in mores Judaeorum (videlicet Christianorum) transierant (a Gentilitate) damnati sunt; quorum pars occisa, pars spoliata facultatibus: Domitilla tantummodo in Pandatarium relegata est. Dolet merito cardinalis Baronius tam insignem Christi martyrem a sanctorum Catalogo seu Martyrologio excidisse; sed jam alter Flavius (Dexter) martyrium simul, et diem annotat, videlicet 21 novembr. ut aliquando restitui possit ab Ecclesia.

Ad ipsum dedit Martialis epigramma, 93 lib. x quod incipit:

Si prior Euganeas, Clemens, Helicaonis oras,
Pictaque pampineis videris arva jugis, etc.

A De consulatu ipsius subjungens:

Carmina, purpurea sed modo suta toga, etc.

Fuit alter ejusdem nominis Fl. Clemens S. Petri discipulus, patruus S. Clementis papae, et primus in Gallia Metensis episcopus, qui oblit in pace confessor die 17 ejusdem mensis, cujus Molanus meminit ea die, et vitam scribit Petrus in Catalogo lib. x, cap. 113. Timeo autem ne forsitan similitudine nominis ductus, quae Fl. Clementis martyris sunt, huic confessori tribuat, ait enim fuisse consulem Romae, ac S. Clementis papae patruum.

9. Thraseas, etc. In codice impresso pro Servilia corrupte legebatur Helvidias. Erat quidam Barea Soranus, et Thraseas Prius clarissimi ac consularis viri, Servilia vero Bareae proconsulis tunc Syriae filia: hos omnes nequiter occisos dolent, vel ipsi ethnici. Juvenalis:

Stoicus occidit Baram, delator amicum,
Discipulumque senex.

B Martialis de Thrasea lib. iv, epigr. ad Colinum, 54: Thrasea constantior ipso.

De utrisque vero Corn. Tacitus libr. xvi: Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam excidere concupivit, interfecto Barea Sorano, et Thrasea Peto, olim utrisque insensus. Quo tamen objecto crimine? auctor est ipse Tacitus, Baram rem esse factum ex proconsulatu Asiae, quem administraverat, non quidem ex crimine aliquo quod patrasset, sed ex justitia (inquit) atque industria. De Servilia autem ejus filia: Ultra haec, sed recens discrimini patris filiam connectebat, quod pecuniam Magis largita esset (nummum Christi pauperibus). Igitur Servilia accita est in senatum; steteruntque diversi ante tribunal consulum grandis aere parens, contra filia ultra vigesimum aetatis annum, nuper marito Annæo Pollione in exilium pulso viduata, desolataque, ac in patrem quidem intuens, cujus onerasse pericula videbatur. Tum interrogante

C accusatore, an cultus dotales, et detractum cervicis monile venundasset, quo pecunia faciendis magicis artibus contraheretur? Primum strata humi, longo fletu, et silentio, post altaria, et aram complexa; nullos (inquit) impios Deos, nullas devotiones, nec aliud infelicis precibus invocavi, quam ut hunc optimum patrem, tu Caesar et vos Patres servaretis incolumem. Pergit necem utriusque lamentabilem referre: et velit nolit, quidquid de Magis loquatur, quidquid de ara amplexu mentiatur, satis innuit Christianos fuisse, ac pro contemptu deorum occisos, utpote qui divitias in Christi pauperes distribuissent. Uj quid enim coram ipsis ara posita fuit, nisi quia contemptiores deorum erant? Ut verum sit quod Dexter hoc loco asserit, a multis tradi fuisse Christianos, id quod etiam Baronius credit anno Domini 68, numer.

28. Hoc vero notatum velim lector habeas, non ideo Dextrum hoc loco meminisse Thraseae et Bareae, quod a Domitiano cum Fl. Clemente occisi sint, cum constet a Nerone ante annos 20 peremptos, vel ipso D Tacito non tacente; sed quoniam de his agunt, qui de Clemente, auctores gentiles, et similis sit utrorumque mors ac mortis causa. Tantumdem de Helvidio Prisco, Thraseae genero, dictum reputa, de quo similia refert Tacitus praefato lib. xvi Annalium.

10. Florebat, etc. A Martiali mutuatum hoc est,

A. C. 86. Apud Messanenses celebris est memoria B. Virginis Mariæ, missa ipsis ab eadem A. R. 867, dulci epistola.

Castris-Cæciliis in Lusitania prædicat S. Jonas discipulus sancti Dionysii Aroopagitæ, et ad Gallias post revertitur.

BIVARII COMMENTARIUS.

lib. iv, epigram. 55, ubi inter alia quæ de Celtiberia A civitati nostram impertitur benedictionem; et promittimus vos semper sub nostra protectione et defensione habere.

Nos Celtis gentos, et ex Iberis
Nostræ nomina duriora terræ
Grato non pudeat referre versu.

Subdit inter cætera :

Et certos jaculo levi Suellos.

Quo loci codices impressi depravati sunt, nam pro Suellos habent Silaos; fatetur tamen Matthæus Raderus in notis marginalibus sui Martialis, in veteribus codicibus legi Suevos, quod proxime ad veritatem accedit. Cæterum jaculatores Suellos ab oppido Celtiberiæ ejusdem nominis sic dictos, translato vero inde Brigantium nobilem Gallæciæ urbem, nunc Corunæ, non solum hic docet Dexter, sed etiam ad annum 430, quo tempore Wandalorum rabies vigeat in Africa. In veteris Hispaniæ tabula, quam in suo Ptolomæo exaravit Villanovanus, ponitur oppidulum Suelo nomine; errat tamen in situ ejus designando, non enim constituit illud in Celtiberia, sed in ora freti Gaditani, ubi nunc Esteponda est. Verum standum potius testimoniis Martialis et Dextri.

11. Apud Messanenses, etc. Nihil apud Illustrissimæ urbis cives venerabilius, nihil traditione Christiana æque receptius, quam prædecessores suos ab ipsa beatissima Dei genitrice adhuc in humanis agente litteras accepisse, quandoquidem in memoria tanti beneficii Ecclesia metropolitana nuncupata est la *Madona de Litrio*, hoc est, de la *Lettera*, seu de epistola, quæ illic asservari dicitur reverenter. De ea sic Petrus Canisius lib. v, de Deipara, cap. 4 : *Apud Siculos exstat insignis respublica Messanensium, quæ epistolam ab eadem Virgine Matre missam prædicat, atque, ut audio, reverenter in scriniis asservat.* Reripit quoque eam, ut alios tacam, P. Franciscus Arias pietate et doctrina insignis, in suo spirituali profectu, tractatu de imitatione Virginis. De ea iterum agit Dexter ad annum 430, quo iterum in scriniis reperta fuit. Reperi eam Hispanis loquentem in bibliotheca insignis nostri cœnobii Despina, quam placuit hic ad verbum referre.

Maria hija de Joachim, del tribu de Juda de la casa de David, humilidissima madre de Jesu Christo crucificado : a todos los de la Ciudad de Mecina salud, y benediction del Padre eterno. Sabemos que haveis enviado los de essa ciudad con grande se Mensageros y Embajadores, confessando con grande conocimiento a mi hijo por hombre y Dios, Unigenito del Padre eterno; y assi mismo despues de su gloriosa Resurreccion, haver subido al cielo; conociendo en todo el verdadero camino de la verdad, mediante la doctrina y predicacion de Pablo Apostol nuestro. Por loqual a vos otros, y a essa nuestra ciudad damos nuestra benediction, y prometemos ser siempre en vuestra perpetua proteccion, y amparo. Quæ Latinitate donata sic sonat :

Maria filia Joachim de Tribu Judæ, de domo David, humillima mater Jesu Christi crucifixi, omnibus civibus Messanensibus salutem et benedictionem æterni Patris. Notimus vos misisse magna fide nuntios et oratores, confidentes plena recognitione filium meum esse hominem simul ac Deum, Unigenitum æterni Patris; et similiter quod post ejus gloriosam resurrectionem ad cælum ascenderit; agnoscens in omnibus certa veritatis sententiam, et mediante doctrina et prædicatione Pauli apostoli nostri. Quapropter vobis, et huic nostri

Simili beneficio se honestatam a Dei genitrice gloriaturo Florentia, ut Hieronymus Savanarola testatur, qui ea de re concionem ad Florentinos habuit die 25 Octobris ann. 1495, et inter ejus opera exstat; Epistola autem textus hic est : *Florentia Deo et Domino Jesu Christo filio meo et mihi dilecta, tene fidem, insta orationibus, roborare patientia; his enim sempiternam consequeris salutem apud Deum.* Fidem quoque ei præbent auctores superius citati pro Messanensi. De epistola Virginis ad Iguatium agemus cum Dextro ad ann. Domini 116.

12. *Castris-Cæciliis*, etc. Non hic solummodo meminit Dexter S. Jonæ discipuli S. Dionysii, sed etiam ad annos 112 et 150, ex quibus liquet his Hispanias perlustrasse; primum quidem anno 86, vel 87, prædicando verbum Dei, præcipue Castris-Cæciliis in Lusitania, et in ejus circumjacentibus oppidis. Romanum Martyrologium die 22 Septemb. eum vocat *Pagum Castrensem*, cujus loci presbyter factus herbis virentibus, et aqua frigida sustentabatur, ut Equilius narrat lib. viii, cap. 106. Illic vero primus ejus in Hispaniam adventus accidit, priusquam S. Dionysius, cujus ipse Athenis discipulus exstiterat, in Gallias transitum faceret, legatus S. Clementis anno Domini 93 : tunc enim nonnullis placet, Jonam nostrum comitem ipsius factum in Gallias rediisse : ubi et ipse prædicationi aliquamdiu inserviens anno 112, iterum Hispanias lustrans, *invisit S. M. Marcellum Eugenum Dionysii magistri sui condiscipulum* (ait Dexter); sed tandem in Gallias remeavit anno 150. Tunc Julianus preses tres lictores misit Parisios, ubi ipse eo temporis prædicationi insistebat; *ut eum tenerent, et occiderent* (verba sunt Equilii). *Qui eum prope Parisios inventum, nullo timore territum, nec minis turbatum, nec ullatenus a doctrina desistentem, verberibus cæsum decollaverunt X kalend. Octobr. Cujus corpus truncum caput manibus tollens* (Dionysium in hoc etiam magistrum imitatus) *usque ad locum ubi S. Martyr sepulturam elegerat, quasi milliaro uno procedens ibidem occubuit, sepulchrumque ibidem est miro fragrans odore, in loco qui dicitur Mons sancti Jonæ, seu Jome.* Galesinus putavit eum sub Domitiano passum, præside Fescenino; fallitur tamen, quia sub Adriano occubuit anno 120, præside vero Juliano. Cum igitur in Martyrologio Rom. dicitur : *apud pagum Castrensem, S. Jonæ presbyteri et martyris, qui cum S. Dionysio profectus in Galliam jussu Juliani præfecti verberibus cæsus, gladio martyrium consummarit*; non designatur oppidum martyrii (in quo Equilius hallucinatus est), potius enim dicendum esset apud Parisios, ut Galesinus dixit in suo Martyrologio; sed illud quod præcipue eo doctore gloriabatur, Dextri ævo videlicet, Castra-Cæcilia, vel Castra-Cæciliana; nunc corruptio vocabulo *Cazeres*, inter Annam et Tagum in Extremadura (olim Lusitanix parte) constitutum, ac nobile admodum, cum civium familiis, tum etiam antiquitate conditionis : ut enim Morales auctor est lib. viii Hist. c. 18. Cæcilius Metellus consul, devicto inibi Hirtuleio, nomen suum et Castrorum suorum oppido impertit, unde dictum Castra-Cæcilia, vel, ut aliis placet, Castra-Cæciliana. Solus Arnoldus Millius in sua Synonymia Geographica legit Castra-Vicelliana : Ptolomæi codex corrupte quoque habet Liciniana, in Lusitania prope Emeritam. Idem Metellus candidi Coloniam Metellinensem, hodie *Medellin*, in eodem tractu, a suo

- A. C. 86. Apud Caracam in Carpetanis SS. martyres Æmilianus et Geronius pro Christi fide A. R. 837. martyrium constanter passi.
88. Maria Magdalena miraculis clara, mirifice divinis laudibus, contemplationique dedita, 839. in Gallias migrat.
90. S. Mancius [A. S. Manlius] civis Romanus, Christi discipulus, primus Eborensium in 841. Lusitania pontifex, qui in Gallia prius prædicaverat, floret : et post multos labores migrat martyr anno 106.

BIVARII COMMENTARIUS.

quoque cognomine nuncupatam, ut alibi dicemus. Ne tamen decipiatur quis, adverterim, reperiri etiam Castra-Lefia in Lusitania, sed longe diversum oppidum a Castris-Cæciliis; quandoquidem vel ipso Dextro teste (inferius anno 308) illud erat juxta Callensem portum et urbem situm ad Durii ostia in ora Oceani, nunc *Porto*, a quo Portucallense regnum nuncupatur; istud vero in Mediterraneis Lusitaniæ terminis, sed de eo suo loco. Corrige ex dictis Molanum dum legit, *Die 5 Augusti Castro-Corboilo S. Jonii martyris*. Sed ipse nec martyrem, nec oppidum, nec diem martyrii novit. Proxime tamen ad Castra-Cæcilia accedit dum legit *Castro-Corboilo*.

15. Apud Caracam, etc. Sanctorum martyrum Æmiliani et Geronii agebatur festa dies in Breviario Cordubensi 20 septemb. Galesinus quoque in suo Martyrologio eorundem meminit ipsa die inquitens: *In Hispania sanctorum martyrum Æmiliani et Geronii*. Duo ex Dextro nova habemus, tempus martyrii, nimirum in persecutione Domitiani circa annum Domini 87, et urbem in qua martyrio sublatis sunt, *Caraca*. Est vero quam nunc *Guadalaxara* nuncupamus, testibus Marinæo Siculo, Morales, Nonnio, Mariana, et cæteris. Antonini codex corrupte habet *Ariaca*. Plutarchus in Vita Sertorii narrat, pulsum a Metello Sertorium, non procul a Caracitanis ad annum Tagonium castra locasse, cum quibus bellum memoria dignum gessit. Falluntur Morales et Nonnius cap. 73 suæ Hispaniæ, dum Tagonium fluvium credunt vocatum *Henares* a Plutarcho, quod Caraca ad ora ipsius sita sit; cum tamen sit *Tajuna*, cui Henares admisceatur, quod anno 308 monstrabimus: Caracitani vero dicebantur quotquot inter *Henares* et *Tajuna* degabant.

Placuit hoc loco, dum de sancto Geronio martyre Caracitano agimus, nobilem suscitare memoriam Geruntii martyris ac primi episcopi Italiæ, quæ a scriptis Hispanorum auctorum exciderat, et his ipsius temporibus pro Christi nomine occisus est. De eo Martyrologium Rom. die 25 Augusti hæc habet: *Italiæ in Hispania, S. Geruntii Episcopi, qui tempore Apostolorum Evangelium in ea provincia prædicans, post multos labores in carcere quievit: suspicor a S. Pio Hispanensi antistite, ac S. Jacobi discipulo S. Geruntium ordinatum fuisse episcopum Italicensem; et forsitan ipsius Apostoli, aut certe Pauli discipulus fuit. Acta ipsius cecinit olim Hispana Ecclesia universa, hymno sacro, qui hodieque exstat in Breviario Mozarabe dicto. Est vero hujusmodi.*

Hymnus de S. Geruntio episcopo Italicensi et martyre.

Sacratum Christi antistitem
Geruntium confessorem,
Dignis canamus laudibus,
Et celebremus vocibus.

Hic fertur apostolico
Vates fulsisse tempore:
Et prædicasse supremum
Patrem potentis Filii.

Quique dum per occiduum
Percurreret clarus plagam;
Tandem ira Gentilium
Ad passionem trahitur.

Sed mox præcepto præstidis,
Nodis gravatur ferreis:
Horrendis umbris carceris,
Datur in jus caruicis,

Quem ferunt vinctum vinculis
Inter pallentes tenebras,
Raptam e sacro corpore,
Dedisse celo animam.

Sic inter apostolica
Beatus jam consortia,
Gaudet cælesti gloria,
Et clara Christi gratia.

Namque infulatus gemino
Fulget, et nitet præmio;
Sacerdotali titulo,
Et confessionis præmio.

Gloria Patri personet,
Christoque unigenito:
Cum Paraclito Spiritu,
In sæculorum sæcula.

Amen.

Capitulum sic habet: *Gloriose ac misericors Domine, qui beatissimo confessori tuo Geruntio episcopo, tibi nimis in ore confiteri dedisti, teque in medio justorum ejus confessione laudari voluisti; ut eum in terris confitentem, et in concilio sanctorum glorificans faceres exsultantem; expositum tui muneris donum, ut ejus precibus tribus a peccati contagione purgari, ab ardentibus perpetuis erui, et gloriæ tuæ beatitudinem consequi. Habet præterea officium proprium integrum in prædicto Breviario, orationes quinque, benedictiones duas, et alia quæ manifestant S. Geruntii fuisse in Hispania prædictis temporibus memoriam illustrissimam.*

A. C. 88. — *A Maria Magd.*, etc. Ante annos 30, videlicet 48 Domini, notaverat Dexter accessum Magdalenæ in Gallias, quando nempe in cælos beatissima Dei Genitricis assumpta, ipsa cum fratribus et amicis pelago comissa, in contemptibili ligno salvata, Massiliam appulit, nunc vero post 30 annos in specu transactos, penitentia et contemplationi dedita, adeo ut in sublime ab angelis pluries veheretur, tandem ad cælestem sponsum miraculis quoque vivens, et mortua clara convolvit. Lege Equilinum lib. VI, cap. 124, qui de penitentia ejus annorum 30, et miraculis plura refert.

A. C. 90. — *Mancius*, etc. Hæc uberius iterat Dexter in calce Chronici, ad annum 430 inquitens: *Eodem anno reperte sunt reliquiæ S. Memmii Mancii, Eborensis in Lusitania pontificis, et primi illius urbis apostoli, qui, converso prius populo Cathalaunensi in Gallia, postea in Hispania trajiciens, Eboræ prædicavit, ubi et martyrium passus est. Fuit civis Romanus, et Christi discipulus, et ab anno 36 Christi ad annum 106 in Gallia, et Hispania, prædicationi institit, ac tandem sub Trajano martyrium (uti dixi) pro Christi nomine passus est. Celebris admodum est apud omnes Hispanicarum rerum scriptores memoria S. Mancii: agunt enim de eo Væsus ad annum 100, Resendius in Antiquitatibus Eboræ, Villegas, Sanctorus, Trugillus, Marieta ad 15 diem Maii, Mariana in Hist. Hisp. Refertur ejus historia in Breviariis Eborensi, Burgensi, et Palentino in hæc verba:*

Passio S. Mancii martyris, qui passus est a Judæis, vel Paganis in territorio Eborensi, qui ex partibus Romanorum natus ad Hispanias destinatus, verbum Dei, sicut melius potuit, prædicavit; et de regione in regionem Elboram venit, in provincia Lusitania, ubi Christianum populum ab infidelibus oppressum reperit. Beatus igitur Mancius, ut miles Christi, armatus leucæ fidei, et in ejus cruce confidens, contra infideles accinctus aiebat: Falsos deos audire non possum,

A. C. 91. Uxamebarchæ in Autrigenibus Hispaniæ SS. Trophimus, Ovanthus, et Astorgius A. R. 842. episcopus martyres, in eadem persecutione pro Christi fide constanter cæsi sunt.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

testis mendax esse non debeo, pro amore Dei mei, quem Judæi crucifixerunt, supplicia non recuso; mortem autem quero, per quam mihi vitæ æternitas conferatur. Cum hæc adversus eos proferret, S. Mancium ad supplicium rapiunt, detractoque omni corporis indumento dilaceratur [A]. divaricatur] membris extensis, funiunque vinculis, innumeris plagarum ictibus verberatur; quasi vestibus nudari possent membra quæ fidei confesso vestiebant. Igitur cum inter vincula et tormenta vultu semper hilaris esset, adductus ante Validum præfectum, et ante Judæos qui eum accusabant, dixit ei Validus: Audi, Mancius; cessa ab hac prædicatione, et ora deos nostros. Cui Mancius dixit: Tormenta et supplicia tua non timeo. Tunc Validus præfectus jussit eum sustibus cædi, et multis tormentis lacerari. Martyr autem Christi oravit dicens: Gratias tibi ago, Domine, qui me fecisti vincere tormenta carnicum; jube me ad te pervenire. Et vox de cælo audita est: Veni, dilecte noster, ad me. Cumque ille diceret: Pater in manus tuas, etc., sancta illa anima exiit a corpore 20 die Maii. Ferunt autem aliqui, hunc B. Mancium discipulum Domini nostri Jesu Christi, et in cæna cum pedes discipulorum lavavit, Domino ministrasse. Hactenus Palentinum Breviarium, ad cujus diocesim in Hispaniarum devastatione per Sarracenos facta anno 714 corpus S. Martyris translatum fuit, et ob ejus honorem ædificatum est oppidum Villa nueva de S. Mancio nuncupatum, quiescitque in monasterio S. Benedicti. Anno vero 1591, jussu Philippi II, regis Catholici particula reliquiarum in Eborensem sedem suam translata est, D. Theotonio de Bragançia Eborensi archiepiscopo regis consanguineo procurante.

Sane quod in S. Dionysio Areopagita Græcis et Gallis contigit, id pariter in S. Mancio Gallis et Hispanis contigisse reperio. Græci siquidem cum de Dionysio suo nihil novissent, postquam ab Athenis discesserant, Confessorem crediderunt, Galli vero quibus martyrium ipsius notum erat, martyrem celebrarunt: sic prorsus in S. Mancio accidit; cum enim in Gallia martyrium non consummaverit, Galli ejus festam de confessore pontifice agunt, Hispani vero, quibus martyrium satis notum fuit, utpote Ebore peractum, de martyre celebrant officium; sed et ipsi diminute procedunt dum pontificatus ipsius memoriam non faciunt, qui tamen Gallis cognitius satis fuit. Dedit etiam errori ansam nominis duplicitas: cum enim more Romano Memmius Mancius vocaretur, illic Memnum (vel Memnium) celebrant, hi Mancium, et usque ad Romanum Martyrologium æquivocatio irrepsit, ubi unius ejusdemque sancti duo festa peraguntur, alterum 15 Maii more Hispanorum sic, Ebore in Lusitania S. Mancii martyris; alterum 5 Augusti in hæc verba more Gallorum, quæ satis indicant civem illum Romanum ac Christi discipulum esse; quem nos Manelium dicimus: Cathalauni in Gallia S. Memnii civis Romani, qui a S. Petro illius civitatis episcopus consecratus, populum sibi commissum ad Evangelii veritatem perduxit. Addit Beda, qui inter alia innumera miracula mortuum suscitavit. Agunt de eo Gregorius Turonensis, de gloria Confes., cap. 66, et Vincentius Belvacensis in speculo lib. ix, cap. 45 et 46; sed scriptores Galli pro more suo, quæ in Gallia gessit, dumtaxat scripserunt: idemque contigit Equilino, qui eos secutus est lib. vii, cap. 25, ubi hæc habet: Memmius Cathalaunensis episcopus, nobilis Romanus a S. Petro apostolo in episcopum consecratus, cum S. Dionysio et aliis episcopis ad Gallias prædicationis gratia directus est. Sed hic auctor in hoc sibiimet contrariatur; quia a Petro apostolo directus, nequaquam cum Dionysio proficisci potuit, utpote qui usque ad Clementis pontificatum non fuit missus in Gallias. Pergit vero:

A Sed cum XVIII milliario ab urbe elongati forent, Maximianus ejus subdiaconus mortuus est. Memmius vero ad Petrum rediit, et socium defunctum nuntiavit: acceptaque ab Apostolo de fimbria vestimenti ejus particula, reversus, cadaver adhuc inhumatum tetigit, et continuo mortuus resurrexit. Cum de urbe loquitur, si Dextro fides habenda, immo quia habenda, Hierosolymam intellige, non Romam; anno enim Domini 36, quo a Dextro dicitur cœpisse prædicationis munus, nondum Romam venerat Apostolus; quare cum eo ipso anno sanctus Jacobus a Petro missus in Hispaniam fuerit (quod ex superioribus liquet), sit probabile ut Mancius cum Jacobo missus sit: quo dato, crediderim errore attribui sancto Mancio miraculum istud de socii suscitatione, quod, vel ipso Equilino teste lib. vi, cap. 109, S. Frontoni Petragoricensi episcopo contigit, Roma a B. Petro in Petragoricam Galliam civitatem directo, cum Gregorio presbytero, quem in itinere defunctum suscitavit, baculo Apostoli, ad quem redierat, accepto et superposito. Certe si cum Jacobo perambulabat, non indigebat ad Petrum redire. Sed ut sit, alia quoque signa plurima (ait ille) per illos Dominus ostendit. Cum autem ad urbem Cathalaunensem venisset, et populum ad convertendum durum reperisset, milliario uno a civitate in loco deserto cœpit in spelunca contemplationi vacare, multisque inibi miraculis clarescere. Nam puerum nobilem, qui cadens in sturriolo, Nauta dicto, et juxta civitatem labitur, necatus fuerat, suscitavit (de hoc mortuo credo Belam locutum), multosque viso mirabili signo ad Christum convertit; sicque a populo cum honore ad civitatem ducitur. In ipso quoque urbis ingressu tres leprosos mundavit, et totidem cæcos illuminavit; demonem quoque ab obsesso quodam ejecit: subdit denique annos LXXX sedem suam gubernasse; ego lego LXX: sic enim Dextro consonat, qui docet cœpisse pontificatum, et prædicationis munus ab anno Domini 35 usque ad 106, quo martyrium perpassus fuit, inter quos mediant anni LXX, quos sedisse dicitur; at non solum Cathalauni, ut ipsi putant, toto hoc tempore sedit, sed etiam Ebore in Hispania: neque ejus corpus Cathalauni est, ut Turonensis existimavit, sed ad summum aliquæ reliquæ ipsius. Vide miram a Dextro exiisse consonantiam. Quod de disciplina Mancii sub Domini magisterio dicitur, nonnulli etiam ad 72 numerum extendunt, ut unus illorum Mancius sit, quod tamen non satis liquet: sufficit sane Christi novisse disciplinam, de cæteris non curo.

Hoc ipso anno Domini 90 in Chronico Eusebii a D. Hieronymo addita hæc de Fabio Quintiliano leguntur: Quintilianus ex Hispania Calagurritanus, qui primus Romæ publicam scholam et salarium et fisco accepit, claruit. Mira res, ut homo Hispanus omnium primus Italos ipsos rhetoricam Latinæ linguæ doceret, ob idque et fisco primo salarium acciperet! De eo Ausonius in Parentalibus num. 3 inquit:

Asserat ut licet Fabium Calagurris alunum,
Ancipitem palmam Quintilianus habet.

A. C. 91. — 1. Uxamæ, etc. Duas Uxamas in Hispania fuisse apud Ptolemæum legimus: in Autrigonibus alteram cognomento Barcham, alteram in Arevacis cognomento Argellam; hæc hodie Osa dicitur; altera de qua hoc loco sermo est, non satis liquet ubi determinate fuerit. Cæterum ex situ quem et Ptolemæus designat Orduna est; nam Autrigones confines erant Cantabris; Autrigonum autem borealior civitas Flaviobriga erat, nunc Bilbao, et non longe admodum in Mediterraneis distabat ab ea Uxamabarcha, quo loci Orduna a Bilbao sejungitur. Mar-

A. C. 91. Glabrio consul Romanus pro Christi confessione cæditur.

A. R. 812.

Nereus, Achilleus, et Flavia Domitilla relegati crebris sancti M. Marcelli, post Tolanorum pontificis, litteris recreati, tandem pro fide cæsi, ad martyrii lauream evolant.

BIVARIII COMMENTARIUS.

tyrum autem qui Uxamebaræ passi hic dicuntur, meminit Petrus Equilius lib. xi, cap. ultim., numer. 251, his verbis: *Trophimus, et Oceanus, et Eustorgius episcopus, passi sunt martyrium xiv kalend. Octobris.* Corrupte loco Ovantii legit Oceanum, et pro Astorgio Eustorgium, sed facilis in his transitus. Fatetur vero Equilius quos in eo capite sanctos enumerat, ex Martyrologio Hieronymi, Adonis, vel Usuardi, desumptos esse, et ad litteram a se transcriptos.

2 Glabrio. Quæ deinceps in hoc commentario sequuntur, non sunt præciso ad ann. 91 restringenda, sed inter 91 et 93 accidere poterunt; quippe cum sequens annus in Dextro sit 94. Sine Glabrii consulis martyrium in annum Domini 93 incidit, quod Dio Cassius, tametsi ethnicus, recitat his verbis: *Acilius Glabrio consul cum aliis, illato crimine ἀθεότητος (id est contemptus deorum), quod ad Judæorum (sic vocabant Christianos) mores transiisset; primo quidem adhuc agentem consulem, vocatum ad Albanum, ad Juvenalia, et in sententia persistentem, in theatrum missus fuit ut cum immani leone pugnaturus ab eo discerperetur; sed ab illo non tantum non est læsus, sed cum egregie ipse consecit; quamobrem postea, eadem ex causa quod Romanos deos non coleret, jussus est interfici.* Baronius id rejicit in annum Domini 94; sed, ut vidimus a passione Apostolorum, uno anno præcurrit Dextrum.

5. Nereus, etc. Non hoc loco præcipue intendit auctor horum SS. martyrium annotare, tametsi obiter illud memoret, sed solatium quod in Pontia insula relegati, a M. Marcello in urbe commorante recipiebant, missis inter se frequentibus litteris. Exstant quædam SS. Nerei et Achillei ad Marcellum apud Surium tomo in. 12 Maii, quibus ejus sententiam requirunt super ea questione quam Furius et Priscus, discipuli Simonis Magi, inibi propter magne usum relegati, excitabant de magistri sui sanctitate. Conabantur enim seducere eos qui in insula degebant, ut Simonem cen Filium Dei colerent, crederentque Petrum apostolum immerito ei fuisse infensum. Litteras placuit hic inserere.

Nereus et Achilleus, servi Christi Jesu, fratri et condiscipulo Marcello eternam salutem. In Pontia insulæ ergastulium relegati propter nomen Domini nostri Jesu Christi, gaudemus quidem; sed gaudium nostrum perturbant Furius et Priscus discipuli Simonis, qui propter artes magicas huc in exsilium deportati sunt. Aiant illi a culpa alienum fuisse Simonem; porro apostolum Petrum sine causa eum execratum esse. Cumque diceremus nos insulæ habitatoribus ne commodarent eis fidem, memoravimus illustrem et idoneam personam tuam, quæ possit scriptis ipsis efficere certiores cujusmodi fuerit Simonis Magi vita, et quemadmodum, cum ejus fueris discipulus, res ejus omnes bene cognitus et exploratas habeas: quas oramus ut perscribere ne graveris, ut homines innoxii ab horum fraudibus et imposturis liberentur. Gratia Domini nostri Jesu Christi tecum.

Huic epistolæ reddidit M. Marcellus sequentem: *Marcellus servus Jesu Christi sanctis confessoribus Nereo et Achilleo. Lectis litteris vestris, gaudio sum repletus, quod intelligerem vos in fide constantes esse, et pro veritate certare viriliter. Et quia scribitis objectionem vobis Simonis innocentiam, retexam partim vitam ipsius, ut ex paucis cætera colligantur. Ego quidem cum in ejus me disciplinam tradidissem, posteaquam animadverti hominem esse malignum, et infantium trucidatorem, itaque maleficum ac perfractorem, discussi ab illo, et me ad Dominum meum sanctum Petrum*

A apostolum adjunxi. Quem cum Simon Magum diceret, et populum Romanum ejus odio inflammaret, derепente eo loco ubi Petrum Simon insimulabat, vidua transiens cum multa populi frequentia, filium unicum efferens tristissima. Id ut vidit S. Petrus, ait ad populum Simonem credentem: Deponatis e seretro defunctum hominem, et qui eum excitavit, ejus veram esse fidem sentiatis. Cum populus ita fecisset, Simon dixit: Si ego hunc vitæ reddidero, num vos Petrum interficietis? Respondit omnis turba: Vivum eum concremabimus. Mox Simon dæmonum opera id efficit ut nonnihil moveretur cadaver. Eo viso, sublatis vocibus populus Simonem prædicat, Petro exitium minatus. At Petrus, vir impetrato silentio, ait: Si vivit, loquatur, ambulet, cibum capiat, revertatur ad ædes suas: si non id fecerit, non dubitatis fallacem esse Simonem. Tunc una voce clamavit populus: Nisi id fecerit Simon, pœnam qua voluit affici Petrum, ipse luat. Simon vero iram simulans fugere voluit; sed populus cum multa exprobratione eum detinuit. Porro apostolus Petrus, in celum manus tollens, ait: Domine Jesu Christe, qui nobis dixisti: In nomine meo dæmonia ejicite, infirmos curate, mortuos suscite, excita puerum hunc, ut omnis hæc turba agnoscat te esse Deum, nec alium præter te, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas in sæcula sæculorum. Mox puer exurgens, et ad Petri apostoli pedes se abiciens, ait: Vidi Dominum Jesum Christum jubentem angelis ut propter preces tuas me orphanum restituerent viduæ matri meæ. Tunc populus exclamans: Unus, inquit, est Deus quem Petrus prædicat. Simon autem per præstigias, caput canis sibi fingens, fugam capessebat; sed eum retentum cum populus vellet flammis comburere, Petrus ita dixit: Præceptor noster docuit nos pro malis bona reddere; effecitque ut Simon dimitteretur. Is vero ut ad me venit, putans me quid actum esset nescire, canem ingentem ligavit ad aditum domus meæ, dicens: Videamus num sit pro more ad te ingressurus Petrus. Post horam unam veniens Petrus, signo crucis edito solvit canem, jussitque eum ostendere Simonem ut cessaret dæmonum opera fallere populum, pro quo Christus sanguinem suum judisset. His ergo visis, accurrit ad Petrum, eumque reverenter excepti in domum meam. Porro Simonem persequatur canis; cumque eum prostravisset, Petrus in Christi nomine præcepit ei ne ullum corpori ejus morum inferret. Et corpus quidem non attigit, sed vestes adeo laceravit, ut nulla pars corporis lecta maneret. Populus vero et imprimis pueri una cum cane eum insectantes, extra urbis mœnia, cen lupum, expulerunt. Quam ille ignominiam non ferens, toto anno delituit. Postea Neroni commendatus est, qui eum in suam amicitiam admisit, homo improbus seipso nequiorum. Apparuit autem in visione Dominus Petro apostolo, dicens: Simon et Nero, pleni malo dæmone, adversum te cogitant; sed ne timeas, ego enim tecum sum, adjungamque tibi Paulum apostolum, cras urbem ingressurum, pariterque post veniens septem cum Simone configetis: eoque superato, et in Tartarum detruso, simul ad me victores pervenietis. Altera die venit Paulus Romam. Quo autem pacto cum Simone congressi sint, cum vos ipsi coram vobis iustitiam, superfluum mihi visus sum apud vos velle referre, maxime cum S. Linus ad Orientis Ecclesias omnem eorum seriem Græce perscripserit. Hæc de Simone Mago et apostolo Petro M. Marcellus ad sanctos exsules scribit. Quæ deinceps sequuntur: De Petronilla filia Petri apostoli, domini mei, quando sollicite perquiritis quis ejus vitæ finis fuerit, paucis annotabo; novam epistolam redolent, quandoquidem in ea quam superius transcripsimus, nihil de Petro

A. C. 91. Tota Hispania celebris habetur memoria S. Jacobi apostoli Zebedæi filii, primique A. R. 842. illorum pastoris, et egregii doctoris.

Joannes Theologus exsultantibus totius orbis Ecclesis ab exilio revocatur : omnes illius reditu missis litteris gratulantur.

Philippus cognomento Philotheus, qui prius corpora SS. martyrum Gervasii et Protasii, civium suorum Mediolanensium, Mediolani sepelierat ; conversusque in Campo Laminiano a S. Paulo, illum secutus adhæsit Clementi, a quo legatus missus in Hispanias, Toleti, Barcinone, Cæsaraugusta, Hispali, Valentis, et in multis aliis urbibus prædicat.

BIVARI COMENTARIUS.

nilla martyres rogaverunt. Dedimus quoque eam ad annum Domini 34, nisi quod inibi quæ solum Petronillæ erant retulimus, cum tamen epistola ipsa referat itidem martyrium S. Felliculæ virginis, sociæ ipsius, et S. Nicomedis presbyteri. Exstant quoque cum prædictis aliæ litteræ SS. martyrum Eutichetis, Victorini, et Maronis, ad eundem Marcellum, de martyrio prædictorum Nerei et Achillei, sub Memmio Rufo consulari Terracinae peremptorum. Quibus perlectis, *Marcellus missi germanum suum* (ait auctor historis illorum) *ad insulam, qui cum his Christi confessoribus egit illic annum unum, ac deinde reversus ad Marcellum narravit illi, ipsorum Eutychetis et sociorum palmas de tyranno acceptas, Salpiti quoque et Serviliani, et tandem sanctarum virginum Fl. Domitillæ cum sociabus Euphrosina et Theodora, quæ Terracinae cubiculo inclusa, per ignem consummatae fuerunt, Trajano imperante, anno Domini ut minimum 100, cum tamen relegata fuisset S. Flavia (sub Domitiano, ut ibidem asseritur) circa annum 90 vel 91. Præ oculis nihilominus habendum non unam et eandem, sed duas Flavas Domitillas hoc tempore fuisse martyrio nobili decoratas : alteram Fl. Clementis consulis uxorem, de qua Dio asserit propinquam fuisse sanguine Domitiano, a quo in Pandatarium insulam relegata est, quod deos patrios non colerat ; cuius sub Trajano martyrii meminit Dexter ad annum Christi 100 ; alteram ejusdem Fl. Clementis ex Plautilla sorore neptem, virginem sanctissimam, similiter sub Trajano passam, de qua Eusebius ex Bruto dixit anno 99 : *Scribit Brutus plures Christianorum sub Domitiano fecisse martyriam, inter quos et Fl. Domitilla Fl. Clementis consulis ex sorore neptis, in insulam Pontianam relegata, quæ se Christianam testata est.* Subiit pro Christo mortem 7 die Maii ; at Nereus et Achilleus ejus eunuchi anno præcedente, die 12 ejusdem mensis decapitati sunt. Vide Baronium tum in Notis, tum in Annalibus anno 68. Quod vero condiscipuli fuerint Eugenii, et S. Petri apostoli discipuli, satis liquet, non solum ex litteris modo relatis, sed ex Epist. ad Romanos, ubi Paulus Romam ire cupiens, jubet inter alios salutari Nereum : et cum hactenus Romam ipse non vidisset, sit ut Nereus Petri discipulus esset, et non Pauli.*

4. *Tota Hispania, etc.* Satis superque de S. Jacobo diximus in superioribus, et de peregrinatione ad ejus sacram corpus his temporibus fieri solita ; maxime cum S. Cletus qui hoc floruerat tempore, peregrinationes ad Sanctos edicto dato defenderit.

5. *Joannes Theologus, etc.* Prædixerat Joanni revelationem exsilii ab insula Pathmos Dionysius in peculiari quam ad ipsam dedit epistola, in cujus calce hæc dixit : *Ero autem prorsus dignior, cui fides adhibeatur, si (quæ tibi præcognita sunt) quæ ex Deo didici, hæc loquar.* Quod scilicet et ex Pathmi custodia dimittendus es liber, et in Asiaticam terram reversurus : illicque perages boni Dei imitationes (de Evangelio hæc intelligi) easque posteris trades. Dimissio autem Joannis ex Pathmo, quantum latitiae cunctis Christicolis attulerit, non indiget probatione. Equilinus lib. II, cap. 7. de his loquens ait : *S. Joannes qui cum injuria ad exsilium fuerat depor-*

tatus : cum honore ad Ephesum deductus est, omni populo sibi occurrente, et clamante : Benedictus qui venit in nomine Domini. Sed quid, hoc anno, Dextro cum reditu Joannis ab exilio ? ipse quippe hoc potius in exsilium actus, quam ab eo reversus fuit. Baronius siquidem constanter asseverat, deductum quidem Pathmos anno 92 sub Domitiano, postquam Romæ ab olei dolio ferventi vegetior exierat ; deductum vero anno 98 quando, Dione teste, *Nerva omnes qui impietatis in deos rei fuerant, absolvi voluit, et exules in patriam reduxit.* Id quod Hieronymus etiam testatur, de Scripturis Eccles., in Joanne. Metaphrastes addit a Trajano reductum, quod ut minimum anno 100 contigisse oportet. Debet igitur hoc anno Dexter de exilio potius agere, quam de reditu. Cæterum non constat inter Doctores, id quod supponitur ut certum. Arethas siquidem Cæsariensis dum Apocalypsim commentatur, sub Nerone putat relegatum, non sub Domitiano. Est quoque satis verisimile Neronem qui funditus Ecclesiam Christi debere contendit, non solum Petrum et Paulum trucidasse, sed Joannem etiam, qui ex Apostolis superstes erat, insectatum fuisse, qui enim solum Joannem libere agere dimisisset ? Rursus Epiphanius hæresi 51 etiam sub Claudio (Claudium Neronem intelligo) Pathmo reversum affirmat. Na quis miretur Dextrum asserentem circa annum Domini 93 Pathmo in Asiam reversum. Immo vero oppositum nequaquam deducitur ex testimonio Dionis relato : quo solum dicuntur exules reducti in patriam. Ergone Joannes reductus a Nerva ? Unde locus ? oporteret primum stabilire ep temporis exulasse, quod tamen asseritur, non probatur. Et addo, quod tametsi forsitan exularit, non tamen omnes edicti illius vi reducti fuere, ut Fl. Domitilla virgo, quæ in Pontia insula a Domitiano usque ad Trajani tempora permansit, sub quo martyrium subiit, id ipsius Domitillæ Actis attestantibus, de ea et sociis ipsius. Sed hæc satis pro Dextri asserto utcumque tuendo.

6. *Philippus, etc.* Erat magnus hic amator Dei (hoc Philothei nomen pro meritis sibi impositum indicat) Mediolanensis civis : eum vero adhuc ethnicum Nero provincis Arevatum præsidere fecit ; quo in munere a D. Paulo repertus, et ad fidem conversus fuit. De conversione ipsius egerat Dexter ad annum 64. Post Apostolorum necem cui interfuit, rediit Mediolanum, ubi amicorum et concivium suorum Gervasii et Protasii martyrio adfuit, funus exercuit, historiam scripsit ; quæ a D. Ambrosio cum sanctorum reliquiis inventa est ; exstatque inter ejus opera, et apud Surium tomo III die 19 Junii, cujus initium est : *Ego servus Christi Philippus intra domum meam sanctorum corpora cum filio meo rapui, et sepelivi ; quorum mater Valeria, et pater Vitalis dicti sunt, etc.* terminatur vero : *Quod cum factum fuisset, ego servus Christi Philippus abutuli cum filio meo furtim corpora sancta, et in domo mea, Deo solo teste, in ista arca marmorea sepelivi ; credens me orationibus eorum consequi misericordiam Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre et Spiritu sancto, etc.* Trucidatos autem sub Nerone, testatur Metaphrastes in Vita ipsorum, ut videas omnia constare, nec

- A. C. 91. S. Julianus civis Toletanus Toleti patitur 7 die Januarii. Fuit episcopus. A. R. 842.
 Cum Aulo Cornelio Pamla V. C. cive Toletano, Duumviroque Christiano, Toletum venit Marcus Marcellus, ibique sedem primariam totius Hispaniæ, uti in ejus meditullio, constituit. Metropoles a S. Jacobo cæptas, melius disponit : Ecclesiamque totius Hispaniæ luculenter promovet.
 M. Mancino Duumviro Barcinonensi; idem Philippus Barcinonem adiit, ibidemque per aliquot menses mansit.
 94. S. Clemens scribit Juliano episcopo Carpetano, et Julio Abulensi. 845.

BIVARII COMMENTARIUS.

alium credas Philippum a Philotheo, Pauli discipulo. Baronius in Notis ad diem 19 Junii suspicatur, nequaquam sub Nerone (quod Metaphrastes contendit) sed sub M. Aurelio, et Lucio Vero Gervasium et fratrem occisos; quo dato temporum dissonantia Philippus quoque distinctos redarguet. Movetur eo quod Astasius judex qui eos occidit, dicitur a Philippo illo Mediolanensi, tunc temporis proficisci ad bellum quod a Marcomanis fuerat excitatum. Bellum autem Marcomanicum temporibus M. Aurelii, et L. Veri gestum est anno 171 ut ex Chronico Eusebii habemus : inter hunc vero annum et Neronis mortem plusquam centum anni intercedunt. Adde ad Astasium dixisse sacerdotes idolorum : *Si vis latus ad Augustos nostros reverti et victor, Gervasium et Protasium sacrificare compelle*; hæc autem Augustorum multitudo non facile Neroni qui solus regnavit, facillime L. Vero, et M. Aurelio convenire potest.

Certe si non haberemus tam manifestum Metaphrasticum testimonium, conjecturisque agendum esset, iis non difficulter in Baronii sententiam adducemur; sed habemus firmiorem conjecturis sermonem; et quod in contrarium objicit non convincit; potuit enim Neronis tempore ad Marcomanos aliquod bellum moveri, eo præsertim quo contra Neronem rebellant nationes nobiliores, Gallia et Hispania. Quis hoc queat insimulare mendacii? Quod enim anno 171 gestum sit contra eos præcipuum bellum, non tollit quin a multis antea annis cœpissent rebelare, immo vero plerumque ita contigisse videmus : præsertim quando solus comes Astasius legitur ad eos reprimendos proficisci. Augustos autem vocare potuit (si codex incorruptus est, quod non facile admiserim) totam Neronis familiam; aut senatum, et imperatorem; aut Neronem et Galbam, qui jam in Hispania imperabat, aut ipsum solum Neronem figurata locutione, qua amplificandæ orationis gratia dicimus, Cicerones, Antonios, Julios, Scævolas, etc.

Translatis deinde in cœlum Petro et Paulo, Philippus adhæsit Clementi, a quo in Hispaniam missus fuit apostolicæ sedis legatus initio sui pontificatus, anno videlicet 93. Ejus rei existat celebre Methodii testimonium, auctoris Græci et vetustissimi in Vita S. Dionysii, ubi sic legitur : *Porro S. Clemens sub id tempus Philippum quemdam Hispanis episcopum præfecerat : eandemque potestatem quam ipse divinus Clemens a Petro accepit, ipsi dederat dicens : Profectus in Occidentales plagas Evangelium regni cœlorum prædicato, ligandi etiam solvendique potestas tibi esto, ut Christi Evangelium per te quoque longe lateque diffundatur, quo a Domino instar fidelis scribi audire merearis; Euge, serve bone*, etc. Ambrosius Morales, et Joannes Mariana ejusdem Philippi Philothei meminere, nisi quod Morales eum cum Hierotheo coincidere non bene suspicatus est. Nonnulla etiam eaque memoria digna S. Braulio in additionibus ad M. Maximum scripsit, quæ hujus loci propria judicavi. *Memoria (ait) celebris habetur et in Gallia et in Hispania S. Philippi, quem præmisit S. Clemens ante Eugenium in Hispanias et Gallias. Venit Rothomagum cum Leone episcopo Rothomagensi, postea vero Vasconensi, et Gervasio*. (En sanctus quoque Gervasius Hispanias invisit ante martyrium.) *Prædicat in*

A Gallia, Cantabria, Vasconibus, et per Hispaniam, dictus est cognomine Philotheus; qui Provinciam Arevacum sub Nerone ethnicus in Hispania gubernavit. Hic S. Philippus qui diaconus erat (tunc) comesque Leonis, reversus est Romam, adhuc vivente Petro, anno 67 et interfuit ejus Paulique martyrio. Secutus S. Clementem ut magistrum, ab illo effectus est episcopus, et postea missus est legatus in Hispanias. Ter proinde Hispanias adiit, primo ethnicus officium gerens præsidentis Arevatum; secundo diaconus Leonis Rathomagensis episcopi et Vasconensis; et tandem Clementis Legatus. Insuper Julianus initio sui Chronici auctor est Philippum aliquamdiu Toleti (cum ibi prædicavit) sedisse episcopum, quod ego credo accidisse post martyrium S. Juliani; et quod paulo post successit S. Eugenio. De eo iterum hoc anno n. 9.

7. S. Julianus, etc. Exstat adhuc memoria ipsius in Rom. Martyrologio die 7 Januarii, his verbis : *Eodem die S. Juliani martyris*. Ex quo Molanus in Additionibus ad Usuardum, et Galesinus ac cæteri recentiores. Ignorabatur hætenus quis ille Julianus fuisset, latuitque Baronius : sed nunc Dextri Chronico manifesta multa sunt, quæ sine eo ignorabantur.

8. Aulo Cornelio Palma, etc. Fuisse Romæ diebus his apud Romanos multos Hispanorum in pretio habitos, uterque Seneca, Lucanus, Silius, Martialis, et Quintilianus probant : et præ omnibus Trajanus, qui eo temporis ad summum imperii apicem evectus fuit. Enituit inter cæteros Aulus Cornelius Palma nobilis Toletanus, qui multo post, anno nimirum 101 consulatum Romæ iniit cum C. Sotio Senecione ut in Fastis Cassiodori, et Onuphrii videre est. Hujus familiæ erat ille Cornelius Palma, qui bello Arabico feliciter confecto, clarissimus redditus est. In Auli Cornelii Palmæ duumviratum incidit adventus S. M. Eugenii missi a S. Clemente papa, qui hoc ipso anno 95 inerat pontificatum. Quod vero hoc loco Dexter narret designationem primatus Hispaniæ factam in Ecclesia Toletana, non est quia hoc anno facta sit, ut ipse testatur anno 105 : sed cum primum inducat in Hispaniam S. Eugenium, de eoque multa dicturus sit, idcirco quasi in capite, quæ postmodum fuse dicturus est, brevi elogio enuntiat. Agemus de eo cum Dextro ad annos 100, 105, 110, 112 et 130, quo martyrii palmam accepit.

9. M. Mancino, etc. Dixerat Philippum Philotheum prædicasse non solum Toleti, Cæsaraugustæ, Hispani, Valentia, sed etiam Barcinone, nunc in speciali Barcinonensis auctor aperit concivibus suis, sub cujus duumviratu Barcinone Philippus prædicaverat, et quod inibi aliquot menses egerit. Exstant Martialis ad Mancinum duo epigrammata, alterum lib. 1, cujus initium est :

Bis tibi Triceni fuimus, Mancine, vocati, etc.

alterum in lib. iv, quod incipit (num. 61) :

Donasse amicum tibi ducenta, Mancine;

nihil aliud quam joca et sales continent, amicitia non vulgaris signa.

A. C. 94 — 1. S. Clemens. Epistola hæc quarta earum est, quas D. Clemens scripsit, cujus initium, *Clemens Romanæ urbis episcopus charissimis fratribus*

A. C. 94. Bilbilitani Christo crediderunt effante Paterno.

A. R. 815.

C. Prochorus, unus ex septem diaconis scripsit Evangelium et res gestas Joannis.

BIVARII COMMENTARIUS.

Julio et Juliano, etc. Oportet, fratres, omnes Doctores qui ad salutem animarum instituti sunt, et ad lucrandas animas episcopi sunt consecrati, etc. Ubi eos corripit quod filios ethnicorum baptizatos parentibus cohabitare permitterent; cum tamen Dominus dixerit in Evangelio Matth. x: *Veni separare hominem adversus patrem suum, etc.* Cæterum cum S. Julianus martyrio sublatus sit anno Domini 93, necessario asserendum iudico, Clementem dedisse epistolam ei quem nesciebat ad superos amandatum, aut alium esse hunc Julianum ab illo, sive eo tempore idem prorsus vocaretur Carpetanus episcopus, qui Toletanus, sive diversus, quod non liquet. Julius autem ille qui Abulensis nuncupatur, adhuc S. Secundo discipulo Jacobi superstiti, non poterat esse Abulensis episcopus, sed chorepiscopus, rectorque diocesis, dum ipse alias urbes prædicando peragrabat: qui tamen idcirco a Dextro episcopus vocari potuit, quia S. Secundi successor fuerit. Nisi tandem quis velit non fuisse episcopum, sed civem Abulensem nobilem, cum S. Clementis accepit litteras, nam hoc etiam textus Dextri patitur, cum solum dicat, *et Julio Abulensi*. Suspicio hunc illum fuisse præclaram martyrem Geldubæ in Turdetania Bætica pro Christo trucidatum, de quo agitur in Martyrologio Roman. ad diem 20 Decembris, his verbis; *Geldubæ S. Julii martyr*: quo loci apud Usuardum corrupte legimus: *In Thracia civitate Gelduba, etc. pro in Turdetania civitate Gelduba*; neque enim in Thracia ejus nominis civitas reperitur, quapropter a Rom. Martyrologio abrasum est nomen *Thracia*; in Turdetania vero Hispaniæ Gelduba est, quam quidem Ptolomæi codices legunt Galdubam, alii Caldubam, nunc vero sere retento nomine *Gelbes* dicitur, et est titulus comitis Gelhensis prope Hispalim.

Hoc loco in Dextro excuso addebatur: *Amphitriæ quæ nunc Fita, S. Gregorius episcopus Complutensis xii kalendas Januarii*: verum manifesto exscriptoris vitio, hoc siquidem nequaquam isto tempore, sed postmodum anno 366 actum est, ut eo loci cum Dextro dicemus: floruit enim ipse S. Gregorius ann. 360, quinimmo quod xii kal. Januarii legitur consummatus, corrigi debet, ut dicat xiii kal. Janu. de quo eo loci.

2. *Bilbilitani, etc.* Intolerabile huic versui mendum irrepererat in excuso codice, sic enim legebatur: *Bilbilitani Christo crediderunt affectu paterno*; potius dicendum esset *filiali*. Sed neque hoc ad propositum, nec phrasim Dextri redoleret. Ipse potius infra anno 422 affirmat Paternum illum celeberrimum S. Saturni discipulum, domo quidem Toletanum, sed tamen Bilbilitanum fuisse civem; quare ipse priusquam in Gallias transiret, ubi Elusatum et Constantiensium episcopus et apostolus fuit, patriam suam ad Christi agnitionem perduxit. Agebat eo temporis Bilbili Martialis, unde librum xii Romam misit, quod ex præfatione ad Priscum, et ex epigrammate 3 ejusdem libri liquet. Illic paternum sæpe convenit, amicum veterem; cæterum quod religione dissonum, ipsum epigrammate 43 avari animi notavit; forsitan quia non illico suum dissipabat patrimonium, et eleemosynæ quas ille in occulto faciebat, latebant ipsum. Incipit sub num. 53 ejus libri xii.

Nummi cum tibi sint, opesque tantæ,
Quantas civis habet, Paternæ, rarus,
Largiris nihil, etc.

Verbum illud *affectu paterno*, mutavimus in *effante Paterno*, nam in antiquis lapidum inscriptionibus *effante* valde fuit in usu, ut Resendus in epistola ad Ambrosium Moralem affirmat, quæ in Hispania illustrata exstat. Bilbilim antiquam sitam esse, non

A quidem ad Salonis confluentem ubi nunc *Calatayud*, sed in vertice montis, ad dimidiam inde leucam, auctores sunt Barrerius et Nonnius in sua Hispania cap. 75, tametsi ex ruinis Bilbilis creverit Calatayud. Nunc antiquæ urbi successit oppidulum *Baubula*, nominis reliquias retinens, et agrum. De Bilbili frequens mentio in suo Martiali lib. 1, epigram. 49, de Locis Hispaniæ ad Licianum concivem illum redeuntem:

Vir Celtiberis non tacende gentibus,
Nostræque laus Hispaniæ:
Videbis altam Liciane Bilbilim,
Aquis, et armis nobilem, etc.

Et epigrammate 61 ad eundem, *Unde scriptores*, ait:

Duosque Senecas, unicumque Lucanum
Facunda loquitur Corduba.
Gaudent jocosæ Canio suo Gades,
Emerita Deciano meo.
Te, Liciane, gloriabitur nostra,
Nec me tacebit Bilbilis.

B Quatuor et triginta Romæ transactis annis, cupiens in patriam reverti, scripsit epigram. 103, lib. x ad Bilbilitanos agros:

Municipes Augusti mihi quos Bilbilis agri
Monte creat, rapidis quos Salo cingit aquis.

et 104, ubi sic librum alloquitur:

Hispanæ pete Tarraconis arces:
Illinc te rota tollet, et citatus
Altam Bilbilim, et tuum Salonem
Quinto forsitan essedo videbis.

lege etiam epigram. 55, libri iv ad Lucium. Dedimus illud supra.

3. *C. Prochorus, etc.* Corruptissimus erat hoc loco impressus codex, sic enim habebat: *C. Prochorus scripsit Evangelium, et res gestas Joannis unius ex septem diaconis*; quasi Joannes Evangelista esset unus ex septem diaconis, ab Apostolis in ministerium viduarum electis, et non potius Prochorus ipse. Quod vero Evangelium, dictante Joanne, scripserit, et quomodo Metaphrastes in Vita S. Joannis expressit: *Cæterum unum quemdam e septem se sequi (Joannes) jubet, qui Prochorus vocabatur, ut ipse quidem ea quæ a Deo essent (dictata sibi), iste autem quæ ab ipso notaret. Porro ipse montis verticem capessit, et more Samuelis quidem rectus erigitur; sicut Moyses autem manibus elevatis effigurat, et mentem a sensibus abstractam totam refert in id quod exoptat. Quid ergo hinc secutum est? horrenda tonitrua et terroris, ac fulgura continue vehementi fragore elisa, et repente effulgentia, etc. At Prochorus interim pronus quidem, ac velut exanimis non ferebat inter hujusmodi versari spectacula: ipse vero stabat perterritus, cum charitas procul abjecisset timorem. Ad extremum tonitru in vocem exprimitur, ac dilucide resonat: In principio erat Verbum, etc. Prochorus qui divina institutione proximus erat, lumen quidem videbat, quamquam subtrementulus; porro neminem audiebat, represso paululum timore subtrementula manu, quæ inde sumppta sunt exarat, donec perfectum est sanctum Evangelium. Astipulatur Metaphrasti Equilinus lib. II, cap. 7. Athanasius quoque in Synopsi Caio tribuit ejus Evangelii descriptionem: tametsi in eo minus audiatur quod Caium illum dicat fuisse dilectum Apostolorum, qui tamen non quidem C. Prochorus, sed C. Oppius fuit, ut alibi fuse docuimus. Cæterum ipsum quoque Prochorum res gestas Joannis Evangelistæ scripsisse, Acta ipsa testantur, quæ in Bibliotheca veterum Patrum exstant; quamquam alicubi ab Hæreticis corrupta, ea tamen recipiunt multi et graves auctores.*

A. C. 94. L. Magnus Julianus civis Toletanus et martyr in pretio habetur.

A. R. 845.

Octogessæ in Hispania S. Agathoclia martyr viriliter passa.

S. Theodosius II Barcinonensis episcopus vi kalend. Februarii.

95. In Carpetania Pydnæ vel Pyotii S. Alexander martyr.

846.

Aquis Quintianis in Gallæcia Hispaniæ sancti Christi martyres Julianus, Dativus, Vincentius, et alii 27 socii eorum.

S. Ovidius civis Romanus episcopus Bracarenensis succedit S. Basilio; hic vero

S. Petro kalendis Novembris.

In Arsa Mariana Hispaniæ patiuntur Aquila et Priscilla.

BIVARII COMMENTARIUS.

4. L. Magnus Julianus, etc. Hoc totum integrum S. Juliani nomen, de quo satis multa dicta sunt, nunc de miraculis et fama post victoriam mentio fit.

5. Octogessæ, etc. Erat Octogessa, teste Morali lib. viii Hist. Hisp. cap. 28, oppidum non ignobile ad Iberi situm confluentem, quinque distans leucis a Lerida; in Ibergetibus, quo loci nunc exstat, vel prope. Hic illustrissimum confecit sub Domitiani imperio martyrium S. Agathoclia, cujus adhuc nobilis exstat memoria, diesque festus 17 Septembris a Latinis in Romano Martyrologio celebratus his verbis: *Eodem die Sanctæ Agathocliæ ancillæ cujusdam mulieris infidelis, quæ longo tempore verberibus, aliis ærumnis ab ea vexata, ut Christum negaret, oblata demum judici, et sævius laniata, cum in confessione fidei perseveret, excisa lingua, in ignem projecta est.* Græci in Menologio fusi hæc narrant, ipsa die. Dabo quæ apud card. Sirletum translata reperi: *Eodem die Natalis S. martyris Agathocliæ servæ (sic eam vocat). S. Agathoclia serva Nicolai cujusdam Christiani hominis, et Paulinæ uxoris, cum esset Christiana, et Deum timeret, quotidie cruciabatur ab hera infideli muliere, idolorum caltrice, quæ Agathocliam octo annis asperis lapidibus verberabat in vertice, eamque nudis pedibus ambulare cogebat in hyeme et frigore ad ligna colligenda, per totos octo annos studens illi persuadere, ut adoraret idola: quod cum omnino recusaret, laniata est, et excisa lingua, et in carcerem conjecta, fame affligebatur; postremo injecto in collum igne præsentem vitam cum æterna commutavit.*

6. S. Theodosius, etc. Fuit S. Etherii discipuli S. Jacobi in Barcinonensi sede successor, de quo inferius ad annum 100, n. 8, ait Dexter non minus profecisse Barcinonenses Christianos gloria miraculorum, virtute doctrinæ ac exemplis S. Theodosii episcopi, quam Toletani doctrina et miraculis S. Eugenii. Quare quod hoc loco inquit vi kal. Februarii, non ad mortem referendum est, quasi hoc anno acciderit, sed appositive legendum, ut sit sensus: *S. Theodosius II Barcinon. episcopus (supple floret) qui tamen celebratur vi kalend. Februar.*

A. C. 95.—1. In Carpetania, etc. Græcis veneranda fuit olim memoria S. Alexandri martyris in Pydna, ut ex Menologio liquet, celebraturque 14 die Martii, in qua Molanus etiam illum habet. *Pidne* vero in Carpetania oppidum fuisse paulo corruptiori voce dictum *Pyotum*, suo tempore, Dexter asseverat, nisi quis credat verbum illud vel *Pyotii* recentioris esse alicujus, qui ad marginem explicationis ergo illud appinxerit, unde ab alio quopiam imperito textui permixtum est; quod non negarim proterve, cum præsertim id novitas vocis suadeat. Sed de hoc lectori esto judicium. Nunc dicitur *Pyoz*, vel si Dextri textui credatur, non est incredibile eo tempore cœpisse jam vocem corrupti, et pro Pydna Pyotium dici. Fuit etiam Pydna Macedoniæ urbs, quam in Pyeria locat Ptolomæus.

2. Aquis Quintianis, etc. Ponuntur Aquæ Quintianæ a Ptolomæo in Seburris, Gallicorum Lucensium populis, quo loci nunc *Oviedo*, aut prope. Moletius et Millius contendunt nunc vocari *Aquas Caldas*. Multa olim in Hispania exstiterunt oppida ab Aquis

denominata. Erant enim et Aquæ Sextianæ, quas Plinius memorat: ut creditur Lucensis urbs, *Lugo* hodie. Erant et Aquæ Calidæ, nunc *Orense*; rursus Aquæ Cellenæ, vel Gallinæ, ut vocat Antonini Itinerarium, oppidum non longe ab *Orense*, versus Tudem, hodie *los Vanos de Melgazo*, vel *Pregigheiro* in ditione Monasterii S. Mariæ de Melon, nostri Cisterciensis ordinis. Item Aquæ Duræ juxta Osset, de quibus M. Maximus agit anno 506, et Morales in suis Antiquitatibus, verbo *Italica*, asserit olim dictam Constantiam Juliam, prope Italicam. Fuerunt etiam Aquæ Calidæ Ptolomæo in Antelanis Cathalonix, olim etiam Vicus Aquarius (Villanovano auctore) appellatæ, hodie *Vich*, episcopali dignitate præditæ: sed et Aquæ prope Toletum vocabatur quod nunc *Talabara* dicitur, Toletanæ diocesis nobile oppidum. Cæterum sanctorum martyrum Dativi, Juliani, Vincentii et sociorum, quorum hoc loco fit mentio, exstat adhuc in Romano Martyrologio specialis memoria ad diem 27 Januarii his verbis: *Item sanctorum Dativi, Juliani, Vincentii, atque aliorum 27 martyrum*, quo die etiam Beda eos celebrat, nisi quod loco Dativi, corrupte habet, *Doti*, quem Galesinus imitatus est in suo Martyrologio.

3. Sanctus Ovidius, etc. Si S. Ovidii, quo floruit, tempus, atque Dextri institutum spectemus, illum crediderim fuisse, qui Cæsonio Maximo in exsilium a Nerone actu comes spontaneus fuit, quæ de re Martialis duo dedit epigrammata in lib. vii, quæ nos cum de Cæsonio egimus ad ann. 66 transcripsimus; cujus etiam Natales Apriles in lib. ix bis cecinit. Primum, epigr. 52:

Si credis mihi, Quinte (quod mireris)
Natales Ovidi tuas Apriles,
Ut nostras amo Martius kalendas.
Felix utraque lux, diesque nobis
Signandi melioribus lapillis!
Hic vitam tribuit, sed hic amicum,
Plus dant, Quinte, mihi tuæ kalendæ.

C Item alio epigrammate, videlicet 53, quod incipit, *Natali tibi Quinte*, etc. Ad ipsum quoque datur epigramma 85 lib. i, et epigr. 99 libri ix. Cum jam Bracarenensis esset episcopus, ad fidem martyriamque perduxit sanctas Marinam, Quiteriam, et sorores; cujus rei exstat elegans hymnus apud episcopum Tudensem et Pampilonensem Sandovalen in libro episcoporum Tudensium, ubi inter alia hæc lege:

Gaude, sacerdos Ovidi,
Tu Braccarensis pontifex,
Qui meruisti filias
Tot ad polos transmittere.

Dabimus enim ad ann. 136.

Iterum de S. Ovidio agitur inferius anno Domini 110.

4. In Arsa Mariana, etc. Irrepsit mendum in M. S. Martyrologio, ut pro *Arsa* scriberetur *Asia*, quo semel admissio, verbum *Mariana*, cum non cohæreret cum *Asia*, facile versum est in *Minori*, et sic legunt impressa pene omnia; Romanum, Adonis, et Osuardi, ad diem 8 Julii. In *Asia Minori sanctorum Aquilæ et Priscillæ uxoris ejus, de quibus in Actibus Apostolorum scribitur*. Cæterum Galesinus, doctus sane ac diligens vir,

A. C. 95. Oppidum Accatucci [A. Attuvi] in Bætica gloriatur Natali S. Juliani martyris, A. B. 846. quem passum diximus Aquis Quintianis.

100. Per hoc tempus (ut scribunt aliqui) S. Marcellus, civis Romanus, cognomento Eugenius, Neroni charissimus, S. Petri discipulus, ex familia domoque Cæsaris, prius Simonis Magi discipulus, M. Marcelli præfecti filius; peregrinationum S. Petri individuus comes, Romæ floret: qui a S. Clemente Romano pontifice, S. Diony-

BIVARI COMMENTARIUS.

non legit in Asia, sed in Africa minori, non alio sane nisi quia repererat non in Asia obisse: tamen eos in Africam transferendi certam causam non habuit. Et certe moris fuit Romano Martyrologio urbes quibus sancti quieverunt designare potius quam latissimas regiones, confusam Geographiæ notitiam relinquendo. Sed quid mirum ignorasse urbem, qui martyrium horum sanctorum ignorarunt? et quos nesciebant in Hispania martyres, confessores in Asia Minori fecerunt. Sane Græci in Horologio 13 Febr. martyres eos celebrant, his verbis, quæ ipse Galesinus Latinitate donavit: *Sanctorum Martyrum Aquilæ et Priscillæ. Hi conjuges a B. apostolo Paulo verbo veritatis instructi, tum baptizati se ei comites, quocumque proficisceretur adjunxerunt, unaque cum illo multa incommoda et labores pro fide adierunt. Post ejus autem martyrium. cum hi nunquam a Christi prædicatione desisterent, ab idolorum cultoribus comprehensi, primum acerbe crudeliterque torti, denique capite præcisio palmas tulerunt. Erat olim in Marianis Bæticiæ montibus (hodie Sierra Morena) oppidum non ignobile, Arsa, quod Scipio Viriatum persequens accepit, ut Appianus Alexandrinus affirmat et Morales lib. vii, cap. 53, unde a montibus illis Asia Mariana dictum est. Cum illuc Aquila et Priscilla verbum Dei disseminantes pervenerunt, pro veritate quam prædicabant necati sunt. Docuerat Dexter in superioribus anno 70, S. Aquilam (haud dubium cum conjugè Priscilla) missum ad Hispanias a Paulo apostolo, sedisse Heracleæ prope fretum Herculeum, inde vero facile fuit Marianos montes Evangelii lumine perlustrare. Ambrosius Morales erudite credit Arsam esse quæ nunc *Azuaga* nuncupatur, non longe à *Fuente Obejuna*, quæ Cordubæ vicina est; quo loci antiquitatis magnæ urbis vestigiâ non modica reperiuntur. Meminit Arsæ Plinius dum de Bæturia agit lib. iii.*

5. Oppidum Accatucci, etc. Crediderim legendum esse *Araductæ* in *Bræcara*, pro *Accatucci* in *Bætica*; Ptolomæus enim *Araductam* in *Bræcariis* Lusitaniciæ constituit, inter *Durium* et *Minium*, quo loci nunc *Porto* nobilis urbs est, quæ Portugaliciæ nomen dedit; nisi *Atturi* esset oppidum Plinio lib. iii, in *Bætica*, Romanis *Claritas Julia* dictum, hodie *Villa de Espejo* prope Cordubam. Quare hinc existimo oriundum S. Julianum comitem sanctorum *Dativi*, *Vincentii* et sociorum, quos Aquis Quintianis passos diximus supra numero 2. Aliis forsân *Aruci* legendum videbitur in *Bæturia*, hodie *Villa de Aroche* juxta *Cazallam* in *Bætica*, Ambrosio de Morales teste, verbo *Bæturia*, fol. 101, ibi inter alia Romanæ antiquitatis monumenta ejusmodi lapidis inscriptio perseverat.

M. ATTERIO. PAVLINO. M. F. QVI TV-
MVLTVARIO. BÆTICÆ. BELLO. ASSVR-
GENTE. MVLTA. PRO. REP. ARVCITANA.
BELLO. RETINENDA. FORTISSIME. GESSE-
RAT. ARVCITANI. VETERES. ET. IVVENES.
OPT. CIVI.

Sed in hoc cuique suum esto iudicium.

A. C. 100. — 1. Per hoc tempus, etc. Primam a Christo nato centuriam absolvit auctor, et pergit jam quæ deinceps consecuta sunt enarrare: et primo omnium, quæ prius breviter quasi in limine secundæ tumultuarii de sancto Marco Marcello scripserat, nunc jam per singula capita recenset, edisserens de

A genere, nobilitate, disciplina ipsius, quæ omnia testimonio sanctorum Nerei et Achillei cognita habemus. Refertur siquidem in eorum Vita (apud Surium tom. 5) quod dum in Pontia insula relegati, plebs a Furio et Prisco Magiæ deditissimis adduceretur, ut Simonis Magi doctrinæ assensum præberet, Petrum autem apostolum rejectaret: *Opponebant se illis Nereus et Achilleus, dicebantque hominibus in insula illa degentibus: Marcellum nostis Marci præfecti filium? Responderunt illi: Equis vero illum ignoret? Nereo rursus et Achilleo dicentibus: Admittetisne hujus de Simone et Petro testimonium? aiebant: Nimis ille delirat, qui tanto viro fidem adhibere non vult. Nereus et Achilleus dixerunt: Date ergo hoc salutem vestram, ut donec illi nos scribamus, et ille nobis respondeat, ab horum vos doctrina subducatis. Quod et factum est: epistolas autem ipsas dedimus in superioribus, dum ad annum 91 de eisdem martyribus ageremus: ex quibus liquet M. Marcellum præfecti urbis filium, ac proinde de domo Neronis, unumque de illis, quorum salutes Paulus Romæ Neronianis vinculis detentus Philippensibus miserat, inquit: *Salutant vos omnes sancti, maxime qui de domo Cæsaris sunt*, primum quidem Simonis Magi, deinde S. Petri disciplinis se totum tradidisse. Quod vero in peregrinationibus suis ipsum comitatus sit, docuimus cum de adventu Petri in Hispaniam egimus. Jam quod Dexter nunc inquit, *Romæ floret*, non sic est accipiendum, quasi hoc ipso 100 homini anno Romæ adhuc esset; sed per hoc tempus floruisse, hoc est paulo ante, vel postea, de quo jam ad annum 93 dictum fuerat, quo scilicet Roma cum Dionysio exiit: nec tamen Toleti constitit usque ad hunc ann. 100 atpote (quod modo Dexter ait) post longas peregrinationes in Italia, Gallia, Hispaniaque peractas.*

Cum addit nunc, *Qui a S. Clemente Dionysio in Gallias eunti comes datus*, modernam opinionem excludit aientium S. Eugenium seu Marcellum discipulum fuisse S. Dionysii, cum tamen ejus condiscipulus fuerit, et a S. Clemente designatus comes ejus prædicationis. Ita prorsus ex Methodio in Vita sancti Dionysii accipio, qui inter alia addit: *Socii S. Dionysii erant Saturninus, Marcellus, et Lucianus, cum eo hac de causa conjuncti, ut ex ore duorum aut trium testium Christiana fides nescitis regionibus traderetur*. Petrus quoque de Natalibus lib. ix, cap. 41 in hanc sententiam inquit: *Dionysius post aliquod tempus a B. Clemente in Franciam destinatur, sancti quoque Saturninus et Marcellus episcopi et Lucianus presbyter comes adjunguntur*. Nec mirum, quia eorundem Apostolorum discipuli ambo erant, et sub Hierothei disciplina uterque theologica elementa didicerat, ut jam dicam. Hoc uno discipulus Dionysii dici potuit; quod ab ipso in urbe Arelatensi episcopus ordinatus, ab eo in Hispaniam inde missus est, ac tandem de multis eruditus in libris quos ad illum dedit, de quibus paulo post fuse disseremus. Quare verba illa Dextri: *Arelatæ episcopus factus*, D non eo tendunt ut significent, Arelatensem fuisse creatum episcopum, sed Arelatæ ordinatum: nam illico subditur: *ad Hispaniasque missus*. De his agens Methodius ait: *His igitur una congressis atque iter facientibus, in portum Arelatæ civitatis venerunt. Tunc S. Dionysius Marcellum in Hispanias misit, ut inter sermonem vitæ Christi Ecclesiis commendaret*. Equitibus vero: *Qui omnes venientes Arelatum verbum Dei*

- A. C. 100. sio Areopagitæ in Gallias eunti comes datus; post longas peregrinationes in Italia, Gallia, Hispaniaque obitas, legatus S. Clementis, a B. Dionysio Arelatæ episcopus factus, ad Hispaniasque missus, Toleti tandem constitit.
- S. Romulus Trajani Cæsaris præfectus, patria Italicensis, Hispanus, in Hispaniam ab eodem relegatus, in Celtiberia patitur.

BIVARII COMMENTARIUS.

prædicare cœperunt. Tunc Dionysius, auctoritate summi Pontificis fretus, Marcellum in Hispaniam direxit.

Sed unde monstrabimus Marcellum hunc fuisse Eugenium, et non alium quempiam Dionysii discipulum? Joannes Mariana lib. iv Hist. Hisp., cap. 4, cum hoc non novum et inauditum dicat, sed a multis jam olim creditum, refert tamen aliis placuisse, ut Eugenius esset Philippus Philotheus, non autem M. Marcellus; ipse vero quid horum verum sit sub dubio reliquit. Verba ejus sunt: *Sunt qui putent Philippum quemdam a Clemente in Hispaniam episcopum amandatum, aut certe Marcellum, quem Philippo socium Dionysius adjunxit ex Gallia, ut Michael Syngellus est auctor, Eugenium ipsum fuisse; atque hoc quidem nomen ab ingenta nobilitate manasse, alterum autem a parentibus accepisse.* Moveri autem eos inquit, quod nulla mentio Eugenii exstat in antiquorum scriptis, quod tamen non magis de Marcello, quam de Philippo convincit. Ego quidem non inficior, eam solum rationem non convincere. Cæterum ex his, quæ ipse Mariana concedit, et certa apud omnes sunt, satis deducitur, Eugenium nostrum non fuisse Philippum, sed Marcellum. Faten- tur omnes (et ipse illis astipulatur) Philippum non fuisse a Dionysio, sed a Clemente in Hispanias directum. Marcellum vero illum esse quem Dionysius in Hispanias misit; id quod vel Methodius ipse vetustissimus actorum S. Dionysii scriptor refert, cujus jam dedimus verba. De Eugenio autem nihil notius, quam a Dionysio ex Galliis in Hispanias amandatum fuisse. In antiquo Toletano Breviario juxta Romanæ Ecclesiæ ritum edito exstat hymnus, cujus initium est:

Nova resultent gaudia.

Et in eo inferius sic legitur:

Doctus alumnus Græciæ
Misit hunc Dionysius,
Ut esset solis radius,
In tenebris Hispaniæ.

In hymno etiam Breviarii secundum sancti Isidori regulam, legimus alium in honorem S. Eugenii, qui incipit: *S. Eugenii digna memoria*; et in eo S. Dionysius pater ejus nuncupatur, cujus nimirum ipse erat in ordine episcopali filius seu creatura:

Doctor Hispaniæ revisit Galliam,
Docti præsentiam Doctoris Galliæ (Dionysii)
Fideli captans pectore.
Patrem desiderat, votum prosequitur, etc.

Ad hæc, martyrologium proprium Broniensis monasterii, in quo sancti Martyris corpus diu requievit, cujus suo Usuardo clausulam Molanus inseruit, hæc habet: *Ipsa die S. Eugenii archiepiscopi, et martyris Toletanæ sedis, qui a B. Dionysio ordinatus, et directus fuit ad prædicandum sanctam Trinitatem gentibus.* Ac demum quotquot vitam S. Eugenii scriptis mandarunt, seu de eo egerunt, Equilinus lib. x Catalogi, cap. 62, Vincentius Belvacensis lib. x Speculi Histor., cap. 35, Marinæus Siculus lib. v Historiæ Hispaniæ, Morales lib. ix suæ cap. 26, Garibaius lib. xi, cap. 9, Marieta 1 p. lib. 1 a cap. 47, Cianca lib. iii de S. Secundo, cap. 10, Illescas lib. vi Pontificalis Hist. cap. 15, Sanctoro Villegas, et Truxillo die 15 Novembris, Blasius Ortiz in descriptione templi Toletani cap. xi, Antonius de Ribera in lib. de

A Translatione S. Eugenii, Padilla, et Alcocer; omnes una voce testantur præcipuum, unicumque Hispaniæ Doctorem, quem Dionysius in Hispanias misit esse Eugenium. Quare cum omnino constet, missum a S. Dionysio Marcellum fuisse, necesse est asseveremus Marcellum et Eugenium unum et eundem prorsus esse. Præsertim quoniam Philippus diversum omnino nomen sibi acquisivit, nimirum *Philothæi*: nomen vero *Eugenius*, quod nobilitatis eximie indicium est, propriissime M. Marcello adaptatur, utpote præfecti urbis filio, nobilissimoque Romano. Si quis quæsierit cum S. Marcellus Eugenius Roma exierit cum Dionysio, ab eoque in Hispaniis prædicandi potestatem acceperit, cur nunc vocetur a Dextro S. Clementis papæ legatus, facile quiescet, si diversitatem temporis notaverit, prius enim a Dionysio missus, postmodum a Clemente legationis munus, et potestatem plenariam accepit, nimirum statim atque Clemens de ejus in Hispanias profectio- ne certior factus fuit.

B 2. *Romulus*, etc. Ejus martyrium breviter ac dilucide Romanum Martyrologium ad 5 Septembris his enarrat. *Eodem die S. Romuli, aulæ Trajani præfecti, qui cum sævitiam imperatoris in Christianos detestaretur, cæsus virgis, capite truncatus est.* Hæc brevius Græci in menologio, qui tamen præmittunt, undecim millia Christianorum in remotas regiones relegatos ab eodem Trajano propter fidem Christi: quod sane ad id respicit, quod de Romulo Dexter scribit, prius in Hispaniam a Trajano relegatum, et postmodum in sententia persistentem, capite atrociter plexum in Celtiberia fuisse. In quo, haud dubium, Metaphrastes delusus est, dum asserit ad ipsius Trajani præsentiam adductum, interrogatum, et judicatum, si contendit Romæ passum; quamquam facile adduci possit ejus narratio, ut præmittens quæ gesta sunt in præsentia Trajani, nihil de loco et tempore executionis sententiæ dicat. Nempe vere dicitur rogatus ab imperatore de fide, et vere accepisse ab eo capitalem sententiam; inter hæc vero et decapitationem intercessit exsilium in Hispaniam. Fallitur etiam dum ait, illam Christianorum multitudinem in exsilium relegatam, in Armeniæ urbem Melitanam amandatum fuisse a Trajano; quod enim Græci simul eodem die, eademque martyrologii sui periodo agant de Romulo et Eudoxio, Zenone, Marchario et aliis 1104; et isti, scilicet Eudoxius cum cæteris passi sint Melitinæ in Armenia sub Diocletiano, inde eos confundit cum Romulo, et undecim millibus a Trajano relegatis: cum tamen in menologio omnia distincte constent, sicut in Martyrologio Romano. Non igitur socii S. Romuli in Melitanam Armeniæ relegati sunt, sed Eudoxius et socii ipsius; Romulus vero in Hispaniam, quam non ingrate accipio vocatam in menologio, nomine remotarum regionum. Romulus igitur primus fructus fuit, quem ab Trajani persecutione Hispania percepit; Hispanus et Italicensis, ab imperatore pariter Hispano, et Italicensi, primum ob amorem patriæ ad præfecturam imperialis aulæ sublinatus, demum ab eodem privatus dignitate, cingulo simul et capite. Heu! talis impiorum solet esse fides.

Fuisse quidem Trajanum Hispanum Italicæ quæ Turdetaniæ provinciæ est urbs in Bætica natum, nemo est qui ignoret; negat solus Aurelius Victor, et ejus assecla Onuphrius, qui tametsi asserant inde genus traxisse, aiunt nihilominus Tuderti in Italia ortum. Sed, ut vides, pro Italica Italiam, et pro

A. C. 100. S. Marcus Marcellus Eugenius, qui Presbyter Paulum ad Hispanias venientem A. R. 851. secutus est, jam pontifex iterum Toleti prædicat.

Rufus Thebis reversus ad Hispanias Dertosæ pontifex sedet.

Syrmi in Hispania sancti martyres Montanus presbyter et Maxima, clarissimi Christi martyres.

BIVARII COMMENTARIUS.

Turdetania Tudertum legerunt, urbem ex provincia, et provinciam ex urbe confluentes: quibus tamen Appianus Alexandrinus, Eutropius et Eusebius, et antiquiores a Morale et Baronio relati, et pro veritate adducti manifeste reluctantur. Trajanus (ait in Chronico Eusebius, anno 100) Agrippinæ in Gallia imperator factus, natus Italicæ in Hispania. Cyriacus Anconitanus auctor est Marguessæ in Hispania columnam repertam, egestis rudibus ædificandi gratia, cum ejusmodi inscriptione. Adducunt etiam eam Morales, lib. ix, cap. 28; Onuphrius, lib. ii de Fastis, p. 218, Lipsius in Plinium comment. 124:

IMP. CÆS. NERVÆ, TRAIANO. AVG. GERMANICO. DACICO. PARTHICO. PONT. MAX. TRIB. POT. V. COS. VI. PP. DE ROMANO. IMP. DE. PATERNA. ET. AVITA. HISPANIÆ. PATRIA. ET. DE. OMNI. HUMANVM. GENERE. MERITISS. POPVLARES. PROVINCIÆ. ARCVATVM. OPT. PRINCIPI.

Quod inquit de Hispania optime meritum fuisse, Martialis testis oculatus, postquam in patriam redierat, hæc ait de Trajano, lib. xii, epig. 9:

Palma regit nostros, mitissime Cæsar, Iberos,
Et placido fruitur pax peregrina iugo:
Ergo agimus læti tanto pro munere grates:
Misisti mores in loca nostra tuos.

3. S. M. Marcellus, etc. Acta S. Eugenii membra-
tim relaturus Dexter, cum numero 1 hujus 100 anni præmisset ipsum Toleti constituisse, nunc num. 5 de ejus prædicatione agit: acturus de ejus miraculis num. 7, et de fructu prædicationis num. 8, semper tamen aliquid novi affert; hic quidem venisse jam presbyteratus ordine insignitum, quando cum Paulo accessit ad Hispanias; sed et notitia ejus accessus noviter adducitur, solum namque egerat de adventu cum Petro; quare trini adventus mentionem facit. Primi cum Petro anno 50, secundi cum Paulo an. 61, ac tertii cum a Dionysio missus est ann. 100.

4. Rufus, etc. Celebrat ejus memoriam Roman. Martyrologium die 21 Novembr. Eodem, inquit, die natalis B. Rufi, de quo S. Paulus apostolus ad Romanos scribit. Usuardus habet, Natalis B. Rufi, etc. De eo etiam Ado et Beda. Equil., l. x, cap. 92. Fuit Simonis Cyrenæi filius, et frater Alexandri, de quibus Marcus in Evangelio mentionem facit cap. 15. Prius quidem factus est Thebarum episcopus, ut auctor est Dorotheus in Synopsi, Ado et Equilinus; inde tamen prædicandi gratia accessisse in Hispanias, ac tandem Dertosæ (hodie Tortosæ) constituisse, Ecclesia ejusdem urbis proficitur, quæ 12 Novembr. festum ejus celebrans, in lectionibus Breviarii, traditione id majorum acceptum proficitur, ejusque historiarum narrationem habent Morales, lib. ix, c. 11; et Marieta, de Sanctis Hisp., l. part. lib. v, c. 75, et iv part. lib. xxii, titulo Tortosæ; Vincentius Dominicus, de Sanctis Catalonia; et alii qui res ejus principatus prosecuti sunt. De Alexandro ejus fratre Carthagine cum Zosimo et Candido passo aget Dexter inferius ad annum 112. Braulio, seu Heleca, in suis ad Maximi Chronicon additionibus, hæc ait: *Sanctorum Rufi et Alexandri memoria Simonis Cyrenæi (quibusdam Niger est) filiorum, celebris est. Venit cum filius Simon in Hispaniam comitatus S. Paulum, ubi prædicavit; quam prius adierat comitatus D. Ja-*

A cobum, et ibi prædicavit tunc: quem dicitur consecrasse cum aliis S. Petrus in episcopum, obiisseque Hierosolymis, colitur prima Decembris. De Simone legimus in Actis Apost. cap. xiii: *Erant autem in Ecclesia, quæ erat Antiochiæ, prophætæ et doctores: in quibus Barnabas, et Simon qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, etc.* Hilarius, Ambrosius, Beda et Leo, quos Maldonatus refert, asserunt Simonem (et filios consequenter) fuisse gentilem; ipse vero Judæum credit, sed absque fundamento, quod enim Marcus vocet eum fratrem Alexandri et Rufi; quasi notorum hominum, non probat Judæum fuisse; nam quando Marcus Evangelium scripsit, multi ex gentilitate conversi erant notissimi.

5. Syrmii, etc. In Romano Martyrologio ad diem 26 Martii sic legimus: *Syrmii sanctorum martyrum Montani presbyteri, et Maximæ, qui ob Christi fidem in flumen demersi sunt.* Hieronymus in suo Martyrologio, quem Equilinus sequitur, lib. iii, cap. 233, non in fluvio, sed in mari mersos scribit, idemque

B Usuardus affirmat: *Montanus presbyter et Maxima virgo, ait Hieronymus, in oppido Syrmio passi sunt: qui dum Christum Dominum viva voce confiterentur, ab infidelibus tenti, et vinculis ferreis colligati, ambo in mare mersi sunt, 6 kalend. Aprilis.* Usuardus vero, *In Syrmio sanctorum martyrum Montani presbyteri et Maximæ in mare mersorum.* Addunt Rabanus et Notherus in suis Martyrologiis, S. Maximam uxorem fuisse B. Montani presbyteri, eorumque corpora postmodum nono ab urbe lapide inventa fuisse, quo videas mendum in Martyrologio Romano irrepisse, dum pro mari flumen habet. Sed quorsum hæc? Ut quo loci orbis Syrmium istud sit, deducamus. Nam et in Lombardia Transpadana urbs ejus nominis est, hodie *Sirmio Castello* dicta, et in Pannonia inferiori, seu Ungaria, alia ad Savum fluvium sita, et alia demum in Hispania, quæ Florianus de Ocampo hodie est *Motrill*, Villanovano vero *Velezmalaga*, nonnullis Fregelianis in regno Granatensi, in qua S. Petrus Epianetum constituit episcopum. *Venit Petrus, ait Metaphrastes, Syrmium civitatem Hispaniæ, in qua cum Epianetum constituit episcopum, etc.* Sive autem Syrmium hoc dixeris *Motrill*, sive *Velezmalaga*, sive Fregelianam, ad mare Mediterraneum Bæticæ versus Africam situm est; quare Metaphrastes ordinate refert, Apostolum Syrmio Hispaniæ profectum, Carthaginem Africæ devenisse; *Venit, ait, Syrmium civitatem Hispaniæ: in qua cum Epianetum constituit episcopum, devenit Carthaginem civitatem Africæ.* Ita verum vero consonat. Nunc igitur cum ex Hieronymo, Usuardo, et Equilino, constet sanctos martyres Montanum et Maximam in mare demersos fuisse, inter urbes autem Syrmii nomenclatura insignitas sola Hispaniæ ad mare sita sit, nam Syrmium Pannoniæ et Lombardiæ valde intra continentem exstat: necessario fit, ut hi Christi Martyres Syrmii Hispaniæ coronati fuerint, ut Dexter hoc loco asseverat. Errat proinde Galesinus, qui credens solum reperiri Pannoniæ Syrmium, mare mutavit in flumen (facili miraculo) et nomen fluvii ipsius qui Pannonicum Syrmium præterfluit Savum nuncupavit; et quod difficilius erat, a Diocletiano occisos scribit. Utrumque tamen sine auctore, ac proinde in neutro audiendus, quinimmo confundit hunc Montanum socium S. Maximæ virginis, cum alio comite S. Irenæi episcopi, et Demetrii diaconi, ac Pollionis lectoris, qui diverso mortis genere sub Diocletiano passi sunt; nam (uti Equilinus scribit lib. iv, cap. 94) Irenæus et Montanus in flumen præcipitati, De-

A. C. 100. Ad Castrum altum prope Tugiam prædicat S. Secundus pontifex, S. Jacobi discipulus, in martyr ultimus sociorum.

M. Marcellus, excellens poeta et orator, ad quem Persius inscripsit quartam satyræ; amicitia Juvenalis, Persii et Senecæ, Galli, Statti que præclarus; miraculis crebris floret.

Toletani vehementer profecerunt doctrina S. M. Marcelli; ut Barcinone proficiunt Christiani gloria miraculorum, virtute doctrinæ ac exemplis Theodosii episcopi.

Maxima Toletanorum cum Barcinonensibus necessitudo contrahitur: ex quo civitatem illam ego Dexter biennio rexi; et in Tabulariis ejus verbis multa scitu digna reperisse me fateor.

Celebris est Toleti memoria M. Marcelli Romæ præfecti, qui tempore Claudii, fuit in Citeriori Hispania quæstor quinquennalis, et murum Carthaginiis Spartariæ refecit.

Dionysius Areopagita dicat Eugenio Marcello, dicto propter ingenii excellentiam Timotheo, libros de Divinis Nominibus.

BIVARII COMMENTARIUS.

metrius capite plexus, Pollio flammis exustus est, A hæc recitabat: *Gentilem populum Toletanæ provinciæ tametsi quod ad Irenæum spectat, Romanum Martyrologium 25 Martii asserat, non quidem suffocatum, sed abscisso capite consummatum fuisse.*

6. *Ad Castrum altum*, etc. Tugiensem saltum, alias argenteum montem illum fuisse, quem vulgus *Sierra de Aloaraz* nuncupat, ex præcipuis Geographis, Carolo Clusio, Arnaldo Millio, Abrahamo Ortelio, et Guiljelmi Gansonii tabulis accipimus, ubi adhuc oppidum perseverat *Castro* nomine. Fuit Castrum altum insigne cæde Amilcaris, de quo Titus lib. xiv, et ex eo Mariana, lib. ii, cap. 7, ac Florinus, lib. iv, cap. 16, eo usque prædicationis semina jaciens pervenisse dicitur S. Secundus, qui tamen S. Abulæ pro Christo jugulum præbuit, novissimus S. Jacobi discipulorum, cujus interventu non solum in ea civitate, verum etiam in vicinis oppidis ac civitatibus multa Deus miracula præbuit. Lege de ea re *Thesaurum Concionatorum*, to. ii, die 1 Maii. Vidit denuo lucem S. Secundi corpus anno Domini 1519, in Ecclesia quam ipse Salvatori erexerat, ac dicaverat, et jam D. Lucia vocem acceperat, subtus terram, magno Dei beneficio, et Abulensium civium, ac Hispaniæ universæ gaudio reperlum: annuloque insignitum aureo, sapphiro splendenti, litterisque in eo incisus, *SANCTUS SECUNDUS*. Repertus est cum sacro corpore calix, cui insculptus titulus, *Andrea Petrucci orto da Siena fece questo cal.*; eoque utpote moderni Italici idiomatis innuitur, non longo ante tempore fuisse revisum et ornatum. Demum anno 1594 in cathedrali ecclesiam solemnissimo cultu et apparatu translatum est ab illustriss. et reverendiss. D. D. Hieronymo Manrique Abulensi episcopo, Deo translationem crebris miraculis honorante, quæ Antonius de Cianca refert, specialii ea de re edita historia.

7. *M. Marcellus*, etc. De nobilissimo Romano ac ingenio præstanti par est credere, oratoriæ ac poesi in juventute sedulo incubuisse, quando præsertim et ipse Romani imperii moderator Nero in utroque excellere cunctos gloriabatur. Sane is ipse Marcellus Eugenijs martyrium S. Dionysii elegantissimo cecinit carmine, ut Hilduinus in Vita sancti Dionysii (cui Morales astipulatur) testis est: et quod apud se exstabat opus illud. Agit de hoc Dexter in Chronico ad ann. 150. Prosæ autem nonnulla indicia sunt epistolæ illæ ad SS. Nereum, et Achilleum, de quibus supra actum est. Nec mirum, si charus fuerit Persio, Juvenali, Senecæ, Catullo (alias Galbo) et Statio, utpote sui sæculi celebrioribus poetis, in urbe una cum ipso commorantibus.

Multa autem miracula in prædicatione sua Toleti edidisse non solum Toletana Ecclesia, sed et aliæ multæ in Hispania quotannis die ipsi festo legerunt, inter cæteras autem Palentina in Breviario proprio

hæc recitabat: *Gentilem populum Toletanæ provinciæ exemplo, honestate vitæ, catholica prædicatione, miraculorum confirmatione, ad fidem Christianam convertit. Truxillus itidem hæc ait: Toleti diu mansit, perseverans in prædicatione sua, et multis coruscans miraculis: atque hoc modo innumerabiles ad fidem Christi convertit.*

8. *Toletani*. Vide superiorem annotationem; et quæ de sancto Theodosio episcopo Barcinonensi ad annum 94 diximus.

9. *Maxima Toletanorum*, etc. Promit venas hujus purissimi fontis Toletana tabularia, quæ sexcentos post annos revolvit Julianus archiepiscopus S. Justæ, ibique se quoque multa scitu digna reperisse fatetur, ut epistolas illas pharisæorum ad Toletanos Hebræos, et alia ejus generis. Quod ait auctor, «Civitatem illam biennio rexi,» ita intelligi ut Toleti fuerit duumvir: duumviratus vero biennio terminaretur, quod quovis anno ex duumviris unus eligeretur, et ita fieret, ut quilibet eorum biennio gubernaret urbem. Maximi sane Toletum facere debet, tantum virum agnovisse gubernatorem, qui Theodosii imperatoris electione Orientis ipsius præfectura fructus fuit.

10. *Celebris est*, etc. Ejus M. Marcelli quæsturæ meminit Possidonius, qui scribit (teste Ravasio in Cornucopia) ipsum exegisse tributum ex Celtiberia Hispaniæ ad talenta xc. Infert Budæus: *Ex quo conjecturam facere est, Celtiberinam gentem numerosissimam fuisse, et pecunia abundantem.* Catullus Celtiberum quemdam vocavit *cuniculosæ Celtiberiæ filium*, quod auri argentique fodinis, seu cuniculorum creberrimis antris scateret.

11. *Dionysius*, etc. Et hoc hactenus inauditum. Quis enim nescit Dionysium libros suos Timotheo Ephesiorum episcopo Pauli discipulo dedicasse immo vero eos præ se ferre ejusmodi inscriptionem, ad *Timotheum episcopum Ephesiorum*? Verum hinc narrationem incipiamus. Non inficiar in nonnullis Dionysii codicibus excusis ejusmodi inscriptionem haberi, sed quod sit ab auctore posita; quippe cum a librario imperito de suo sit addita; germana enim librorum de *Divinis Nominibus* inscriptio hæc est: *Compresbyterio Timotheo Dionysius presbyter*; eam siquidem D. Thomas in suis Commentariis, eam Sixtus Senensis lib. ii Bibliothecæ sanctæ, litt. D., eamque novissime Lausellius in suis Areopagiticis cudit: facile quoque deducitur ex aliorum librorum inscriptionibus de Hierarchiis cœlesti et ecclesiastica, et de mystica theologia, quos ad eundem Timotheum scripsit; omnibus namque præmittitur, *Compresbytero Timotheo Dionysius presbyter*: ut dubium non sit libro quoque de *Divinis Nominibus* ejusmodi inscriptionem præmitti. Id quod etiam ex dicendis evidentijs inferetur.

BIVARII COMMENTARIUS.

Fatetur etiam multos eosque gravissimos viros A vel 16 S. Timotheus lapidibus obrutus fuerat. Cardinalis Baronius, qui hactenus nobis astipulatus fuerat, hoc præsertim Ignatii motus testimonio, a se ipso discedens jam occurrit, credendum esse id ab aliquo post Ignatii obitum libro Dionysii inserium; quæ solutio nescio quo pacto tanto viro placuerit, si enim liceret nobis sine alicujus antiqui codicis testimonio, proprio Marte illud Ignatii a libro Dionysii abraderet, nescio qua fronte negaremus posse in alio quolibet fieri: quo uno dato nihil in sanctorum scriptis certum haberemus. Standum igitur consentantiam omnium codicum Latinorum pariter et Græcorum qui id habent. At neque hoc solo haberet Baronius intentum, sed necessum esset a triginta et amplius locis librorum D. Dionysii testimonia ex Evangelio, et Apocalypsi Joannis petita abraderet, quippe cum et hæc post mortem Timothei scripta sint: cum vero hæc totius orationis nervi esse constant, et ipsi quoque libri destruerentur; quod absit.

Tria adhuc ejusdem argumenti suppetunt principia ab ipsis petita libris. 1° quod sexcenties alloquens illum Timotheum cui libros dicat, refert sententias utriusque Epistolæ S. Pauli ad Timotheum, libro de Cœlesti Hierarch. cap. 2 et lib. de Divinis nom. cap. 5, illud I ad Timoth. 1: *Regi sæculorum invisibili*, etc., et lib. de Divinis nominibus cap. 7, et de Cœlesti Hierarch. cap. 2, parte II, illud I ad Timoth. II: *Qui vult omnes homines salvos fieri*, etc., et lib. de Divin. nom. c. 8, illud et ad Timoth. II: *Fidelis permanet Deus, negare se ipsum non potest*; et alias sententias refert tum de Cœlest. Hierarch. cap. 2, part. I, tum in epistola ad Demophilum, et sæpe alibi. Ergone si Ephesino Timotheo loqueretur, numquam vel simul cum citat Epistolæ Apostoli ad ipsum scriptas diceret; recte tibi Paulum hoc vel illud scripserat? numquamne vel leviter inuenerit ei quidquam ex illis scriptum? Id mihi incredibile videtur. 2° quod semper vocat ipsum *filium* libro de Ecclesiast. Hierarch. cap. 1: *Sanctissime fili Timothee*: et ad calcem ejusdem libri, *Ista fili tam multa*, etc. et lib. de Cœlest. Hier. cap. 2, *Tu autem, o fili*, etc., et libro de Divin. nom. c. 2, parte I. Nemo autem sanæ mentis sibi persuadebit, Dionysium filii nomine unquam illum magnam Timotheum vocitasse, qui ipso Dionysio antiquior discipulus, et Ephesinus episcopus erat; quem ita nimirum Paulus honoraverat, ut sex epistolæ sub suo, et ipsius simul nomine inscripserit, inquit, *Paulus et Timotheus*, etc., videlicet II ad Corinthios, unam ad Philippenses, alteram ad Colossenses, duas ad Thessalonicenses, et unam ad Philemonem. Ergone quem Paulus sibi in prædicationis ministerio comparare fecit, Dionysius inferiorem diceret? Vidit S. Maximus olim difficultatem, et in scholiis ad lib. de Divin. nom. dixit: *Quomodo magnus Dionysius Timotheum vocet filium quaerendum? Aut enim, sicuti existimo, hoc ait, velut provector ipso annis, et in philosophia excellentior; aut quia imitando Dominum diceret: Pueri nunquid pulmentarium habetis? vel quoniam eos qui simplicitatem quæ secundum Deum est exercent pueros appellabant.* Cæterum quis non videt omnes has expositiones duras et extortas? et semel ad summum Dionysium eo loquendi genere uteretur si improprie, et per quemdam tropum loqueretur, nunc vero semper eum filium vocat; præsertim quia etsi Timotheus conversus fuit in juventute, attamen quo tempore Dionysius scripsit, senissimus esset, si mortuus non fuisset.

3° Vide iterum quam longe a Dionysio fuisset sanctum illum Timotheum, nec semel filium appellare. Dubium quidem apud nullum esse debet, majoris auctoritatis virum semper fuisse apud discipulos Timotheum, quam Titum, utpote quem Paulus plus honoraverit; cum autem Dionysius ad Titum scribit (nam ad ipsum quoque dat epistolam, quam Tri-

Fatetur etiam multos eosque gravissimos viros A vel 16 S. Timotheus lapidibus obrutus fuerat. Cardinalis Baronius, qui hactenus nobis astipulatus fuerat, hoc præsertim Ignatii motus testimonio, a se ipso discedens jam occurrit, credendum esse id ab aliquo post Ignatii obitum libro Dionysii inserium; quæ solutio nescio quo pacto tanto viro placuerit, si enim liceret nobis sine alicujus antiqui codicis testimonio, proprio Marte illud Ignatii a libro Dionysii abraderet, nescio qua fronte negaremus posse in alio quolibet fieri: quo uno dato nihil in sanctorum scriptis certum haberemus. Standum igitur consentantiam omnium codicum Latinorum pariter et Græcorum qui id habent. At neque hoc solo haberet Baronius intentum, sed necessum esset a triginta et amplius locis librorum D. Dionysii testimonia ex Evangelio, et Apocalypsi Joannis petita abraderet, quippe cum et hæc post mortem Timothei scripta sint: cum vero hæc totius orationis nervi esse constant, et ipsi quoque libri destruerentur; quod absit.

Tria adhuc ejusdem argumenti suppetunt principia ab ipsis petita libris. 1° quod sexcenties alloquens illum Timotheum cui libros dicat, refert sententias utriusque Epistolæ S. Pauli ad Timotheum, libro de Cœlesti Hierarch. cap. 2 et lib. de Divinis nom. cap. 5, illud I ad Timoth. 1: *Regi sæculorum invisibili*, etc., et lib. de Divinis nominibus cap. 7, et de Cœlesti Hierarch. cap. 2, parte II, illud I ad Timoth. II: *Qui vult omnes homines salvos fieri*, etc., et lib. de Divin. nom. c. 8, illud et ad Timoth. II: *Fidelis permanet Deus, negare se ipsum non potest*; et alias sententias refert tum de Cœlest. Hierarch. cap. 2, part. I, tum in epistola ad Demophilum, et sæpe alibi. Ergone si Ephesino Timotheo loqueretur, numquam vel simul cum citat Epistolæ Apostoli ad ipsum scriptas diceret; recte tibi Paulum hoc vel illud scripserat? numquamne vel leviter inuenerit ei quidquam ex illis scriptum? Id mihi incredibile videtur. 2° quod semper vocat ipsum *filium* libro de Ecclesiast. Hierarch. cap. 1: *Sanctissime fili Timothee*: et ad calcem ejusdem libri, *Ista fili tam multa*, etc. et lib. de Cœlest. Hier. cap. 2, *Tu autem, o fili*, etc., et libro de Divin. nom. c. 2, parte I. Nemo autem sanæ mentis sibi persuadebit, Dionysium filii nomine unquam illum magnam Timotheum vocitasse, qui ipso Dionysio antiquior discipulus, et Ephesinus episcopus erat; quem ita nimirum Paulus honoraverat, ut sex epistolæ sub suo, et ipsius simul nomine inscripserit, inquit, *Paulus et Timotheus*, etc., videlicet II ad Corinthios, unam ad Philippenses, alteram ad Colossenses, duas ad Thessalonicenses, et unam ad Philemonem. Ergone quem Paulus sibi in prædicationis ministerio comparare fecit, Dionysius inferiorem diceret? Vidit S. Maximus olim difficultatem, et in scholiis ad lib. de Divin. nom. dixit: *Quomodo magnus Dionysius Timotheum vocet filium quaerendum? Aut enim, sicuti existimo, hoc ait, velut provector ipso annis, et in philosophia excellentior; aut quia imitando Dominum diceret: Pueri nunquid pulmentarium habetis? vel quoniam eos qui simplicitatem quæ secundum Deum est exercent pueros appellabant.* Cæterum quis non videt omnes has expositiones duras et extortas? et semel ad summum Dionysium eo loquendi genere uteretur si improprie, et per quemdam tropum loqueretur, nunc vero semper eum filium vocat; præsertim quia etsi Timotheus conversus fuit in juventute, attamen quo tempore Dionysius scripsit, senissimus esset, si mortuus non fuisset.

3° Vide iterum quam longe a Dionysio fuisset sanctum illum Timotheum, nec semel filium appellare. Dubium quidem apud nullum esse debet, majoris auctoritatis virum semper fuisse apud discipulos Timotheum, quam Titum, utpote quem Paulus plus honoraverit; cum autem Dionysius ad Titum scribit (nam ad ipsum quoque dat epistolam, quam Tri-

Accedit quod e. 4 de Divinis nominibus citat S. Ignatium ex Epistola ad Romanos dicens, *scribit enim et Divinus Ignatius, Amor meus cruci fixus est: quam quidem Ignatius Roman contendens in vinculis, et ad martyrium properans scripsisse ex ipsa constat; in ea siquidem Romanis ait, De Syria usque Romam pugna ad bestias, in mari et terra, nocte et die ligatus cum duodecim leopardis, hoc est, militibus, qui me custodiunt, etc.* Id vero sub Trajano factum Martyrologium ipsum testatur 4 Februarii, et Hieronymus libr. de Scrip. Eccles. in *Ignatio*, secutus Eusebium in Chronico affirmat quod Ignatius passus est undecimo Trajani anno, Christi vero 110 vel 111: quapropter fateri consequenter debemus post S. Ignatii martyrium scripsisse Dionysium librum de Divinis nominibus, quo tempore ipse in Galliis prædicabat; et ante annos ut minimum 15

BIVARII COMMENTARIUS.

themius inscribit, *liber de Symbolica Theologia*), vocatne eum filium? immo verum summum sacerdotem, ad Titum summum sacerdotem est epistolæ seu libri inscriptio; et in ipsa *honestissimum Titum*, eum non filium vocat, sic enim incipit, *Sanctus quidem Timotheus, honestissime Tite*, etc. Qui ergo tam reverenter alloquitur minoris æstimationis (apud Paulum) discipulum majoris gradus et meriti, filium nuncuparet? sed et illud animadversione dignissimum, quod Timotheus (quisquis ille sit ad quem hi libri scripti sunt) a Dionysio edoctus fuit, in hunc enim finem tot libros ipsi scribit. Rursus tam ipse quam Dionysius sub disciplina divini Hierothei aliquamdiu fuerunt, ut ex libro *Divinorum nom.* liquet, ut illud cap. 3: *Cum enim inclytus præceptor noster Hierotheus, etc., a quo post D. Paulum instituti sumus, etc.; et illud cap. 7 de Divin. nom.: Mirabiliter intelligens vir ille re viva, Divinus communisque noster nostrique præceptoris sol ait: Quod stultum est Dei sapientius est hominibus* (1 Corinth. 1). Nemo autem sanæ mentis credit Timotheum illum Apostolorum comparem, qui Pauli ad ubera nutritus, et lacte doctrinæ perpetuo dum ille vixit edoctus, eo de medio sublato, disciplinæ Dionysii deditum fuisse, ejusque factum discipulum, et vivente quoque Apostolo, Hierotheum Athenis primum, deinde in Hispania, docentem sedulo audisse. Quare cogimur alium Timotheum inquirere, cui hæc omnia conveniant, ut ipsum fuisse fateamur, cui Dionysius suas lucubrationes dicavit.

Cardinalis Baronius suspicatus est, hunc illum fuisse Timotheum, qui filius S. Pudentis senatoris existens, frater quoque fuit sanctarum Virginum Pudentianæ et Praxedis, cujus etiam mentio fit in Rom. Martyrologio ad diem 25 Junii; constat enim fuisse Dionysio cœvum; Apostolorum auditorem, ac presbyterum, sicut eum Dionysius appellat perpetuo, iniquis, *Compresbytero Timotheo Dionysius*. Sane non levis esset conjectura, si conjecturis dumtaxat agendum esset; nunc vero habemus Dextri gravissimum testimonium a quo resillire sine manifesta ratione non licet; is vero testatur Timotheum illum fuisse M. Marcellum Eugenium ab ipso Dionysio Timotheum propter ingenii excellentiam (addo et ob generis nobilitatem, qua Eugenius, id est, nobilis dictus) vocitatum. Ejusmodi Græcorum nominum impositio, neque nova, neque inusitata videri debet: immo vero cum eo tempore Latina lingua vulgaris esset Romanis, apud doctos Græca erat classica, eumque fere locum habebat, quem modo apud nos Latina, unde cognomina meritis quorundam exigentibus ab eis imposita, Græca erant. Quapropter, Eugenius vocatus est a Dionysio Timotheus, quod sonat honor Dei, quia nimirum ingenio et nobilitate generis Ecclesiæ infantiam honorabat. In eo quoque (ne gratis vel in hoc credamus Dextro) conveniunt omnia quæ in vero Timotheo desiderantur; ipse siquidem condiscipulus Dionysii fuit sub Pauli disciplina, cum quo et in Hispaniam profectus est, ut jam diximus; et sub Hierothei magisterio, quem Athenis itidem valuit convenire, et audivit, utpote qui ab splendidissimo Atheniensium genere ducebat originem ex matre, ut paulo inferius Dexter docebit: et postea in Hispania convenire potuit, Segobiæ. Insuper hic quoque notissimus Dionysii discipulus fuit, quod in ejus vita fatentur omnes, et convenit Breviarium S. Isidori in hymno martyrii ipsius, dum inquit:

Doctor Hispaniæ (Eugenius) revisit Galliam,
Docti præsentiam Doctoris Galliæ,
Fideli captans pectore.

Patrem desiderat (Dionysium) votum prosequitur, etc.

Si autem, quis filius Dionysii diceretur, inquiramus (cui enim libros dicat filium nuncupat), Eugenium

A invenimus, de quo dicitur: *Patrem desiderat*, etc., et præter eum nullum: hic vero non solum disciplina filius, sed multo magis creatione, seu ordinatione (nam ordinatum Eugenium a Dionysio jam vidimus) dicebatur. Adde Timotheum, quem Dionysius alloquitur episcopatum fuisse, quo uno (ut de cæteris taceam) omnino excluditur Timotheus ille frater SS. Pudentianæ et Praxedis, qui presbyter solum fuit. Sed unde episcopatum deducimus? Ex ipsa sane librorum inscriptione: *Compresbytero Timotheo Dionysius presbyter*: eo enim sensu presbyter intelligi debet Timotheus, quo et ipse Dionysius presbyterum se vocat, nam *compresbyter*, est simul, eodemque genere cum alio presbyter: certum est autem presbyteri nomine intellexisse Dionysium episcopalem ordinem et dignitatem, cum eo temporis in Galliis episcopus prædicaret. Quare *compresbyter Timotheus episcopus etiam erat*, ut Eugenius, quo sensu Paulus ad Titum ait: *Et constituas per civitates presbyteros*: harum qualitatium: *Si quis sine crimine est, vnus uxoris vir, etc.*, ubi necessario episcopus intelligit, ut notavit eo loci Theophylactus; nam reddens rationem quare tales sint eligendi presbyteri, subdit, *oportet enim episcopum sine crimine esse*, etc.; et eodem modo loquitur 1 ad Timoth. iv, cum ait: *Noli negligere gratiam quæ data est tibi, cum impositione manus presbyterii*, ubi Theophylactus ait, *hoc est, episcoporum*. Demum ex lib. de Divin. nom., cap. 3, habemus Timotheum illum, quem filium vocat, absentem quidem tunc fuisse a Galliis, ubi Dionysius erat, sed non valde distantem, utpote inter quos frequens esset communicatio: loquens enim Dionysius Timotheo de libro Hierothei, quem Timotheus ipse a Dionysio acceperat, et remiserat, ut quæ ille Divinus, venerabiliter exponens divina, compendioso stylo mysteria insinuaverat, ipse copiosius declararet, ait: *Præterea et ipse ad idem sæpe nos exhortatus es, librumque ipsum, ut supra modum excellens quiddam misisti*. Sane si sæpe ipsum exhortatus fuit, non longe degebat; et si misit librum eidem, non erant præsentis sibi invicem. Facile vero omnia constant si Dionysius in Galliis, Timotheus vero in Hispaniis ageret.

Atque hinc facile causa assignari poterit, cur in notitiam Eusebii et Hieronymi libri Dionysii non venerunt, si dicamus, quod in Hispaniis adhuc, quo missi fuerant retinebantur: ubi tamen Dexter utpote Hispanus legit ipsos; Hieronymum vero, et Eusebium latnerunt. Et tamen si Romam, et ultra missi fuissent, haud dubium, quin Hieronymus in eos incideret, de eis que ageret in libro de Script. Ecclesiasticis. Quod enim quidam respondent, Hieronymum eo libro solum egisse de auctoribus quorum opera apud Eusebii bibliothecam exstabant, gratis dicitur, et contra Hieronymi intentum, et Dextri petitionem, ut ex prologo ipsius liquet. Unum tandem non sileam, verba illa Dionysii in epistola ad Titum: *Sanctus quidem Timotheus, honestissime Tite, nescio an aliquid scripserim de theologis signis, cujus ipse ignarus abscesserit*; non solum non favere adversariis, sed et nostrum intentum comprobare: de alio siquidem qui ejus discipulus non esset, non id diceret; insinuat vero amicum ejus fuisse, atque in ejus manibus libros legisse suos. Ego de Eugenio id lego inferius apud Dextrum ann. 220: *Titus cognomento justus* (sane is qui Paulum Corinthi susceperat, nam Actor, xviii dicitur: *Intravit in domum cujusdam nomine Titi justii colentis Deum*), episcopus factus, secutus primo S. Paulum, mox Evangelium prædicat in Carpetania, ubi ejus memoria magnitudine miraculorum celebratur. De hoc suo loco agendum: nunc vero inibi in Dextro et hoc legendum: *Exstat quædam epistola quæ circumfertur ad M. Marcellum Toletanum præsulem, quem vocat filium, et Timotheum, id est, Deo honoratum; nam alter Timo-*

A. C. 100. Flavia Domitilla Sabina uxor Fl. Clementis consulis pro fide occisa est.

A. R. 851.

Mirabiliter fides Christi per totas Hispanias dilatatur : crescit numerus fidelium, nec persecutionis gladius debilitatur.

Olcadibus in Carpetania Hispaniæ Tarraconensis, sed non procul Valentiam, translati sunt (ut quidam volunt) et ibidem passi, Alexander miles et Antonina virgo, in idus Aprilis, qui de Constantinopoli huc venerant, et coluntur Constantinopoli, ut cives, licet alibi passi sint illustre martyrium; quorum acta passim habentur, ut publica fide facta.

BIVARIII COMMENTARIUS.

theus cui epistola hæc est scripta jam in vivis esse dixerat. Haud dubium quin ejusmodi epistola Divi Dionysii esset, nam quis alter filium vocasset M. Marcellum? Sed hæc cum multis ejusdem S. Doctoris operibus deperit, videlicet cum libro *Divinorum hymnorum*, cujus exstat memoria c. 7, de Cœlesti Hierar.; et cum libro *de Symbolica Theologia* citato, cap. 15 de Cœlest. Hierar., et cap. 1 et 15 de Divin. nom., et cap. 3 *de Mystica Theologia*, et in Epist. ad Titum: et cum libro *de Intelligibilibus, et Sensibilibus*, citato in cap. 1 et 2 Cœlest. Hierar.; et cum libro *de Legali, seu sacerdotali Hierarchia*, citato cap. 3 Eccles. Hierar.; et cum libro *Theologicarum Hypotyposeon*, relato cap. 1 et 2 de Divin. nom. et cap. 3 *Mysticæ Theolog.*, et cum lib. *de Anima*, quem refert cap. 4 de Divin. nom., et cum lib. *de divina justoque judicio*, ex eodem c. 4. Quid mirum si epistola illa cum tot tantisque mercibus naufragium fecerit? Exstat nihilominus liber ejusdem Dionysii de passione B. Eutropii socii sui, quem Calixtus papa II Constantinopoli Græcæ sonantem repertum Latinitate donavit. Exstat vero apud Vinc. Belvac. in Specul. Histor. lib. x, cap 18, titulo *De codice passionis S. Eutropii*. Reddam Vincentii verba cum capite codicis, quod in eo perspicue asseveret Dionysius fuisse Athenis natum, et nihilominus Parisiorum esse episcopum: *Hic B. Dionysius (ait ille) B. Eutropii consocium, ac Parisiorum præsul, passionem ejus literis Græcis scripsit: et parentibus suis (id est, consanguineis) in Græcia qui jam in Christo credebant, per manum B. Clementis papæ misit; quam scilicet passionem Calixtus papa II Constantinopoli in schola Græcorum in quodam codice passionum plurimorum sanctorum martyrum olim reperit, et ex Græco in Latinum edidit; ita incipiens:*

Reverendiss. Patri Clementi Dionysius antistes, prosapia Græcus, Sal. in Christo. Eutropium, quem necum in his oris ad prædicandum nomen Christi misisti, martyrii coronam per manus gentilium apud Xantonas urbem vobis notificamus, pro Domini fide accepisse. Quapropter Paternitatem vestram humiliter exoro, ut hunc passionis ejus codicem consanguineis meis, et notis, et amicis fidelibus in Græciæ oris, Athenis præcipue, quam citius poteritis, mittere non differatis; quatenus illi, qui a B. Paulo novæ regenerationis lavacrum una mecum acceperunt, cum audierint gloriosum martyrem pro Christi fide crudelem necem subisse, gaudeant se tribulationes et angustias pro Christi nomine substulisse.

Ad calcem monere necessum est, non ideo hoc anno 100 egisse Dextrum de libris Dionysii, quasi eo anno scripti sint: constat enim post 100 martyrio S. Ignatii celebrem scriptos fuisse: sed quia semel de Dionysio, et Marcello Eugenio sermonem inierat, placuit hoc de illis inserere; præsertim quia non dixit hoc annoid accidisse, sed *per hoc tempus*, nimirum principio secundi centenarii annorum Christi Domini.

12. *Fl. Domitilla*, etc. Egimus de illa ad annum 91, cum de ejus nepte Domitilla sermonem institueremus. Addit hoc loco Dexter alterum hujus Domitillæ Fl. Clementis consulis uxoris cognomen, scilicet *Sabinam*, quo ab alia distingui queat.

13. *Mirabilite*; etc. Cum de miraculis S. Eugenii

A egimus, satis superque de fidei dilatatione per Hispanias dictum. Facile etiam deduci poterit, si magnos illos pugiles, ac magistros fidei, qui his temporibus prædicationi insistebant in Hispania consideremus, Titum videlicet, Onesimum, Saturninum, Philippum, Philotheum, Firminum, Paulum Sergium, Probum Paternum, Rufum, Alexandrum, Secundum, Theodosium, Ovidium, de quibus jam diximus suis locis.

De persecutione in Christianos toto orbe degentes quæ tertia fuit in ordine, a Trajano, initio imperii sui cœpta agit Plinius secundus lib. x Epist., epist. 97, ad ipsum Trajanum dum ait: *Christianorum, qui a fide desciverant, alios ante triennium (id est, initio Trajani imperii, ut Baronius exponit) alios vero ante annos plures (sub Domitiano) plures etiam ante biennium (Neronis persecutione adhuc durante) ad facinus perpetrandum adductos fuisse.* Quare errat Eusebius, dum anno 10 Trajani tertiam persecutionem initium sumpsisse contendit. De ipso Plinio secundo, qui pro Christo etiam passus creditur agit, Dexter ad ann. 220.

14. *Olcadibus* etc. T. Livius, lib. xxi, auctor est Annibalem Carthaginensem Saguntinos oppugnatum, in Olcadum fines prius induxisse exercitum; ibique de Olcadum finibus ac situ sic ait: *Ultra Iberum ea gens in parte magis, quam in ditone Carthaginensium erat. Carteiam urbem opulentam caput gentis ejus expugnat, diripitque: quo metu percussæ minores civitates, stipendio imposito, imperium accipere; subditque: Vere primo in Vaccæos permotum bellum: Hermandica, et Arbacala Cartheiorum urbes, vi captæ. Ab Hermandica profugi, exsulis Olcadum cum se junxissent, concitant Carpetanos: adortique Annibalem regressum ex Vaccæis haud procul Tago flumine, agmen grave præda turbavere. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum, Vaccæorumque centum millia (hi ex Helmandica ut plurimum erant, quam nunc Salmanticam dicimus, ex Turnebo l. iii Animadvers. cap. 18 et Godelevo in Notis ad Livium) fuere; invicta acies, si æquo dimicaretur campo. Licet hinc inferre, Olcades sicut etiam Vaccæos Carpetanis finitimos fuisse, utpote qui in fugam ab Annibale dati ad Carpetanos transfugerint, haud dubium quin confines suos. Nebrisisensis existimavit Olcades ad eam partem Carpetanorum exstitisse, qua nunc *Ocana* est, eumque secuti sunt Mariana in Historia Hispaniæ et Lud. Nonius in sua Hispania c. 47, et quod cæteris præstat, habemus præsens Dextri testimonium, quo Olcades pars Carpetaniæ dicuntur. Consentiant Livio Plutarchus et Polybius lib. iii, solus displicet Stephanus Byzantinus Cartheiam Olcadum caput, illam esse existimans, quæ non longe a nova Carthagine sita est, cum longe diversæ sint inter se.*

In Olcadibus igitur, teste Dextro, sancti martyres Antonina virgo, et Alexander miles pro Christo passi sunt, licet alii existimant Constantinopoli occisos, quo loci festa dies quotannis ipsis celebrabatur, velut concivibus suis. Mirum autem esse non debet, quod inibi nati, in Hispania occisi sint; id enim persecutionis tempore sæpe contigit, ut Christiani hinc inde migrarent: de quo satis multa dicta a nobis sunt in superioribus. Exstant ipsorum acta apud

A. C. 100. L. Sabinus Probus conversus a Paulo in agro Laminitano Hispaniæ, Rabennæ pontifex discessit. A. R. 851.

Claudia Paphensis Candida Romæ fit martyr.

Lucia Macedonica sub præside Rucio cum aliis pluribus patitur.

BIVARII COMMENTARIUS.

Surius tomo 3, quæ in Rom. Martyrologio per epitomen referuntur dum dicitur die 3 Maii: *Constantinopoli sanctorum Alexandri militis, et Antoninæ virginis, quæ sub præside Festo ad lupanar damnata, et ab Alexandro, qui pro ea ibi remanserat, mutato habitu clam educta, cum eo postmodum jussa est torqueri: et ambo simul, præcisus manibus, in ignem pro Christo injecti, egregio peracto certamine coronantur.* Hic tamen cum Constantinopolim audis non locum martyrii, sed celebritatis intelligas velim; illuc siquidem corpora tandem magna ex parte delata fuisse, ex menologio Græcorum colligimus vi idus Junii. Irrepsit vero non leve mendum in Romano Martyrologio, dum passi referuntur in persecutione Maximiani: Acta siquidem solum habent: *Cum esset temporibus illis persecutio: quæ autem illa fuerit, seu a quo principe excitata prorsus non declarant; sicut nec Molanus in Additionibus ad Usuardum die eodem: omnes autem sub Festo præside agonizasse scribunt; cujus tamen non in Thracia, ubi Constantinopoli est, sed in Hispania, nec tempore Maximiani, sed Domitiani existat memoria, in Olcadibus in ponte Alcantare, ubi Vespasiano, Tito, et Domitiano Augustus titulum istum crexit, qui hodieque in eo videtur marmori incisus:*

IMP. CÆSAR. VESPASIANO AVGUSTO. PONT. MAX.
TRIB. POT. X. IMPER. XX. PP. COSS. IX.
IMPERATORI. TITO VESP. CÆSAR. AVG. F. COSS. VI.
..... (*Deleta fuit Domitiani memoria*
..... *ex senatusconsulto, teste Suetonio.*)
CALPETANO RANTIO QVIRINALI.
VALERIO FESTO LEG. AVG. PR. PR. etc.

Erat igitur Valerius Festus legatus Augustorum Titi, et Domitiani, et prætor Hispaniæ quo tempore a Dextro passi referuntur Alexander et Antonina: quare cogimur fateri in persecutione Domitiani occubuisse circa annum Domini 99 vel 98; eo enim tempore lapis ille erectus fuit, ut notavit Morales lib. ix, cap. 25. Cui consonat quod Dexter asserit hoc anno 100 translatos fuisse sanctos martyres, non occisos; translatos, inquam, a fovea in quam admisto igne obruti fuerant, ut habent Acta, quæ subjungunt: *Festus illico obmutuit, et oppressus a dæmone septimo die expiravit. Compleverunt autem martyrium sancti Christi martyres Alexander et Antonina, 5 nonas Maii, hora 9 die Sabbato.* Sed placet audire menologium die 8 Junii. *Certamen sanctorum martyrum Alexandri et Antoninæ. Hi sancti martyres fuerunt ex Castello Cardemo. Beata quidem Antonina pudice et sancte vitam degebat; comprehensa vero a Festo præside, cum persuasionibus nullis flecti posset, ut Christum [ab]negaret, et dæmonibus serviret, meretricia domo includitur, ubi cum triduo jejuniis detenta esset, nocte effulsit lumen in carcere, et facto tonitruo fores carceris dirupæ sunt, et vox a cælo demissa, quæ hortabatur ut surgeret et cibum sumeret. Quo sumpto corroborata assistit præsidi, cumque denuo persuaderi non posset, ut idolis victimas offerret, prostrata, plagis cæsa, iterum meretricium diversorium demittitur; quo Divina revelatione excitatus Alexander, ingressus (facile autem, propter juvenilem ætatem, erat enim annis natus decem et octo, videri poterat ad inhonestum facinus accessisse) clam sanctam virginem e domo illa eduxit, chlamyde capite connecto, ipse vero pro ea illic remansit. Paulo post cum res ipsa innotuisset per milites, qui ad sanctam illam violandam accesserant, ductus ad præsidem Alexander, verberatus, utrique*

extremæ manuum et pedum partes sunt amputatæ; postremo in foveam ignis dejecti, liquida pice toto corpore uncti beatum finem, Christo adjuvante, sunt assecuti. Eorum natalis celebratur Constantinopoli, ubi sanctæ et pretiosæ illorum reliquiæ reconditæ sunt: ex quibus multorum morborum curationes scaturiunt.

15. L. Sabinus Probus, etc. Incipit hinc Dexter agere de præstantissimis quibusdam Pauli discipulis, quos in Hispania et alibi habuit, deque eorum ad Deum migratione. Ac primum quidem de Probo, quem cum conjugæ suæ Xantippe Laminiæ ad fidem pertraxerat: deinde de ejus socera Claudia Xantippe, deque uxore sua Q. Marcella Xantippe, Claudiæ ejusdem filia, ac S. Eugenii Toletanorum pontificis sorore, ejusque sociæ Polyxena: et quibusdam aliis. Probus Ravennæ sedit pontifex, miraculisque clarus in cælum migravit; cujus anniversaria memoria in Rom. Martyrologio celebratur die 10 novembr. his verbis: *Ravennæ S. Probi episcopi miraculis clari.* Et apud Molanum in suo Usuardo nobile ejus elogium habet Equilius lib. x, cap. 43: *Probus (inquit) episcopus Ravennatum apud eandem civitatem claruit. Hic enim mitis et pius, fide religiosissimus, clarus in specie, fulgidus in opere, sapiens eloquio, plenus gratia Spiritus sancti, omnes languidos ad se venientes, quacunque detentos ægritudine curabat, spiritusque immundos de obsessis expellebat. Qui postquam suæ ad occasum vitæ instante tempore angelica conspexit agmina, statim elapsa est de corpore ejus sancta anima, iv idus Novembris; sepultusque a filiis suis in Ecclesia suo nomini dedicata; ubi in miraculis, et virtutibus vivit.* Consule Rubicum lib. 1 Histor. Ravennatum, qui tamen valde aberrat in tempore sedis ejus assignando.

16. Claudia Paphensis Candida, etc. Dicebatur Paphensis quod a Papho esset urbe Cypri, ubi ad fidem conversa a Paulo dicitur, cum Lucio marito suo, et proconsule Paulo Sergio, et aliis multis, visa cæcitate quam apostolus Elymæ Mago immisit. Multos enim tunc cum proconsule fidei nomina sua dedisse, testatur Metaphrastes in commentario de Pergrinationibus Petri et Pauli. Candida vero cum marito suo Lucio Romam contendit, et cum Rogato et Casiano martyrio coronati sunt. Eorumque anniversaria memoria assignatur in Martyrologio Rom. ad diem 1 Decembris, tametsi Beda de Candida sola agat.

17. L. Macedonica, etc. Nomen Græcum Λυδία in Latinum Lucia errore mutatum est ὡ upsilon in α Latinum, ut sæpe assolet, mutato. Nonnulli verò ruptius Luceiam vocant ex δ facientes α. Hanc vero fuisse Lydiam purpurariam civitatis Thyatiræ, cujus Dominus aperuit cor intendere his, quæ dicebantur a Paulo, dum Philippis prædicaret, eo constat, quod ipsa sit Macedonica, et Pauli discipula, cujus conversio, refertur Actor. xvi, cum visione Paulo ejus gratia facta, ab illis verbis: *Visio per noctem Paulo ostensa est; vir Macedo quidam erat stans, et deprecans eum, et dicens: Transiens in Macedoniam adjuva nos, etc.* quæ inibi quivis inveniet sub nomine Lydiæ purpurariæ. Fit de ea mentio in Rom. Martyrologio 3 Augusti; crediderim tamen eandem esse cum ea Lucia quæ cum viginti duobus Romæ passa dicitur die 29 Junii. Baronius credit esse, cujus vitam Equilius scripsit lib. vi, cap. 4; quod si ita esset, consequenter asserere cogimur, cum ex Dextro constet sub Rucio præside martyrium sustulisse, et alias temporibus Diocletiani reperitur quidam Riccius Varus marty-

A. C. 100. Xantippe et Polyxena in Hispania mera fide Deum laudavere.

A. R. 851.

M. Lupus Philippus, Lucius maritus Candidæ, palmam martyrii consecutus est.

Q. Marcella Xantippe M. Marcelli Romæ præfecti filia, M. Marcelli Eugenii Toletanorum pontificis soror fuit : quam S. Paulus visis in ejus fronte litteris aureis, ad fidem Laminii convertit redeuntem ex Italia ad Hispanias : morientem S. frater Marcellus sepulturæ mandavit. Ejus mater Claudia Xantippe, civis Romana, et de genere splendidissimo Atheniensium, fuit corpore supra justam staturam procerò ; in quam jocatur Martialis.

S. Vincentius episcopus Meviæ, vel Mevaniæ prope Urcem, Hispaniæ urbem, in confinio Bæticæ et Tarraconensis, petit Italiam ; et a Capitolino iudice reductus in Hispaniam, et Carthagine Spartaria tortus Meviam reducitur ; et a C. Porphyrio successore Capitolini dilaceratus est. Ejus episcopatus Mevaniensis [*Al. Meviensis*] Azotum postea est translatus, quæ Erotus paulo corruptiori vocabulo cœpit nominari. Nunc corpus S. martyris, et episcopi jacet in oppido Deltano, vulgo Totana, non procul Elisræa, inter Postellam et Leviniam (nunc Lebrella dicta est) XLIV. M. passuum a Carthagine.

BIVARII COMMENTARIUS.

rum persecutor, inde errorem Equinilum suscepisse, ut crederet Luceiam passam temporibus Diocletiani; sufficeret tamen pendere Ricciovarum longe diversum nomen esse a Rucio, et illum minime martyres Romæ excarnificasse; sed in Gallia, ut ex SS. Crispini, et Crispiniani martyrio, et aliis multis constat. Cæterum longe alterius eo loci scripsisse Vitam credo, quia ea Luceia, de qua agit, martyrii tempore erat virgo, et pulcherrima, quam Aceia quidam barbarus rex deperibat, cum quo solo postmodum Romæ necata est; nihil vero horum Lydiæ et sociis convenire poterit.

18. Xantippe, etc. Cum Pauli prædicationem in Hispania Dexter annotavit anno 68, egit de conversione Xantippæ, et anno 71 de adventu Polyxenæ ejus sororis cum Onesimo ab Achaia, nunc de morte ipsarum agit. De eis ulterius numero 10 dicemus.

19. M. Luppus, etc. Difficile creditur est, quatuor hæc nomina Marcus, Luppus, Philippus, Lucius, unius ejusdemque hominis esse; nimirum Lucii mariti Candidæ. Crediderim potius tres esse insignes martyres, Pauli discipulos, videlicet M. Luppum, de quo Græci in menologio 23 Augusti, et cum eis Rom. Martyrologium ipsa die, Philippum Philotheum, qui ab Hispaniis in Italiam, unde erat oriundus, rediens, firmi in Piceno tandem episcopus factus jugulum pro Christo præbuit, 22 Octobris, qua ejus festum inibi colitur, memoria in Rom. Martyrologio servata; ac tandem Lucium Claudiæ Candidæ Paphensis maritum, cujus cum uxoris nomine nomen legitur in Rom. Martyrologio, 1 Decembris.

20. Quinta Marcella, etc. Et hoc maxime ad rem facit; cum enim de Xantippe loqueretur, et esset in animo multa in commendationem S. Eugenii scribere; nunc aperit quod hactenus celaverat, Eugenium et Xantippem fratres fuisse; utpote M. Marcelli, et Claudiæ Xantippæ filios, e quibus ille Romæ præfectus, hæc vero de nobilissimo Atheniensium genere procreata fuit. Uterque filius paterni nominis participium tulit, nam vir Marcus Marcellus, femina vero Quinta Marcella dicti sunt, quæ lamen a matre quoque cognomen Xantippæ sortita est. Proceritatem matris notavit Martialis lib. viii epigr. 59, solito sale inquires:

Summa Palatini poteras æquare colossi,
Si fieres brevior Claudia sequepedem.

Meminit ejusdem Paulus ad Timotheum II Epistolam scribens cap. ult. dum inquit: *Salutant te Pudens, Linus, Claudia, et fratres omnes.* Porro Sancta Xantippe filia ipsius obiit in Hispania, et a fratre suo sepulta est.

21. Sanctus Vincentius, etc. Nobilissimi martyris

et episcopi memoriam habet Galesinus in suo martyrologio 6 die Junii his verbis: *Meviæ S. Vincentii episcopi, qui, superatis cruciatibus, et feris quibus objectus est mansuefactis, ad præmium pro pietatis victoria migrat in cælum.* In notis autem dum locum martyrii elucidare conatur toto cælo errat, ait enim, *Meviæ; fortasse Mediæ, quæ urbs est Thraciæ.* Mirandum magis hoc Italo viro accidisse, qui Mevaniam in Italia notam habere debebat (si semel Mevaniam Hispaniæ ignorabat) Umbriæ oppidum, quod vulgo *Bevagna* vocatur, ut Leander Albertus, et Arnoldus Milius in sua Geographica synonymia testantur. Cæterum Itali errore corriget Italus alter, Equilinus episcopus, qui, lib. v Catalogi, cap. 93, vitam mortemque S. Vincentii civitatis Meviæ, seu Mevaniæ, per omnia Dextro consonam scribit, ut jam vides: *Vincentius episcopus Meviæ civitatis, tentus a quodam Capitolino Rectore Tusciæ, qui episcopos Christianos ferro victos Perusii congregaverat puniendos, cum fratre suo Benigno diacono, adductus est ad templum Martis, ut diis immolaret. Cum autem orasset, omnia idola subversa sunt, et dæmones u'ulantes exeuntes, multosque paganorum cadentes, sexcentos ex eis verberibus occiderunt: omnesque Christianos, qui ferro victi erant, Christi virtute compulsi solverunt. Quo miraculo plurimi gentilium fidem ceperunt, inter quos quidam Mavertius, comes prius crudelissimus, qui et de vicinis locis episcopos congregaverat, conversus est. Hactenus dicta Perusii in Italia accidisse etiam Dexter asseverat cum ait: *Petit Italiam.* Subdit Equilinus: *Cum autem Christiani cum episcopo ad locum alium se transferentes, psallerent; misit Capitolinus, et inde sublato Vincentio, cæteros gladio occidi fecit. At Estasius quidam religiosus corpus Benigni diaconi ex cæteris rapiens, non longe a Portulio sepeliivit, kalendis Maii. Post dies aliquot Capitolinum productum Vincentium, et diutius tortum, atque lapidibus contusum, distentum in equuleo, et flammis adustum, carceri mancipavit: ubi januis divinitus patefactis, lux cælica sibi refulsit. Quod præses audiens jussit eum in mare mergi: qui in equore missus ab angelo ad litus reductus est. Unde et qui eum demerserant, hoc cernentes conversi sunt, et usque ad civitatem suam Meviam illum humeris reportarunt.* Hæc Carthagine Spartaria in Hispania perpetrata contendit Dexter, et bene, nam Portulium (hodie *Portela*) ubi ejus frater Benignus sepultus est, non in Italia, sed prope Carthaginem situm est: præterquam quod si Perusium reduceretur, seu Mevaniam Italiæ, quæ juxta Perusium exstat, non posset in mare præceps dari, cum utraque urbs in Mediterraneis sit, longe a mari undequaque sejuncta: Carthago vero ad litus ipsius.*

A: C. 100. Mevania quædam insula est prope Carthaginem Spartariam, unde quidam exeuntes A. R. 851. condiderunt in Italia civitatem dictam Mevaniam, prope Insulam non longe disitam a Britannia.

Antima Maximilla conjux Ægeæ Patrorum in Achaia proconsulis, a B. Andrea conversa, in antrum se addidit, mortem post mariti. Fuit hæc Novocomensis, Plinii Junioris consanguinea; post nupsit C. Fonteio Capitone, inque Nicomediam delata pro Christi fide 4 Maii patitur.

Stacteus Zotici, vel gentilis filius (qui Ephesi negotiorum causa morabatur) mortuus, a Joanne ad vitam revocatur. Convertitur Zoticus, et Symphorosa cum filiis ad fidem; qui reversi ad Italiam passi sunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

Quare quod Equilinus dicit, Christianos cum episcopo ad locum alium se transtulisse, de eorum in provinciam Carthaginensem profectio intelligendum omnino est: quo Capitolinus etiam properavit, cæptam persecutionem complens; vel quia facultatem habebat persequendi toto orbe (ut de zelo imperatoris par est credere) dispersos Christianos, vel quia ira percitus, et rubore perfusus erat, et auxilium a rectoribus Hispaniæ sibi præsto assuturum sciebat. Pergit Equilinus: *Interea mortuo Capitolino a Porphyrio ejus successore detinetur, serisque subicitur, sed ab eis minime læsus, in fovea aquæ maxima necari jubetur: verum aperiens se terra aquas absorbit, et decem et octo fugientes aquas deglutivit. Vincentius vero ad cellam suam rediit, et subsequenti die Dominico celebrata Missa coram populo spiritum emisit, octavo idus Junii. Cujus corpus matrona quædam Luceria, a gentilibus pretio redemptum, qui illud rapuerant exurendum, in prædio suo, quod vocatur Campus salutis, sepelivit, inter Portulium et Levaniam, milliario ad urbe XLIV, ubi et jacet miraculis clarus.* Vide nunc cum Dextro consonantiam, ut in dubium verti non possit, juxta Carthaginem passum et sepultum esse. *Meviam reducit, et a C. Porphyrio successore Capitolini dilaceratus est. Nunc corpus S. martyris et episcopi tacet in oppido Delatano (vulgo Cotana) non procul Elisæa, inter Postellam et Leviniam (nunc Lebrilla) XLIV m. pass. a Carthagine.* Exstant quidem ad præsens oppida illa prope Carthaginem, a septentrione ejus Lebrilla, seu Lebrilla, a meridie Portilla, nunc Portilla, et pro Campo salutis quem Dexter vocat Cotana, seu Totana, exstat la Venta Cotana, inter utrumque oppidum sita. De Assolo prope Carthaginem, quo S. Vincentii episcopatus dicitur translatus, egimus anno 54 occasione S. Euphrasii, qui illic prædicavit.

22. *Mevania, etc.* Insula hæc illa videtur, quæ nunc *Islagruesa* dicitur, prope Carthaginem. Mevania vero Italiæ (ut jam diximus) juxta Spoletum in Umbria exstat, vulgo *Bevagna*. Insula autem in Britannico mari quæ ibi dicitur ab Hispanis habitata inter Angliam et Hiberniam sita est, nunc quidem *Man*, olim vero Mevania dicta, ut auctor est Hunfredus Luyd, apud Milium cum Ortelio cusum; tametsi apud hunc corrupte Menavia pro Mevania legatur. Juxta hanc vero insula illa Mona sita est quæ Druidum antiquorum sedes fuit, hodie vero, eisdem auctoribus, vocatur *Anglesey*, de qua Dexter agit iniquens: *Prope Insulam non longe disitam a Britannia; seu Angliæ, quod idem est.*

23. *Antima Maximilla, etc.* Ejus memoria celebris exstat in martyrio S. Andreae, ab episcopis, et clericis Achaïæ conscripto; ipsa enim corpus Apostoli aromatibus conditum optimis sepelivit. In Equilino lib. 1, cap. 8, cum legitur: *Uxorem etiam Ægeæ proconsulis, et Maximillam senatricem, et multos de populo ad Christum convertit;* legendum est sine copulatione: *Uxorem etiam Ægeæ proconsulis Maximillam senatricem, etc.* ne ex una duæ Andreae discipulæ

A confingantur. Ejusdem sub nomine Antimæ celebratur martyrium apud Græcos die 4 Maii, et etiam apud Latinos, ut videre est in Romano, Usuardi, Bedæ, et Adonis martyrologiis, nisi quod pro *Antima*, quidam legunt *Antonia*, quidam vero *Antonina*. Irrepsit etiam in Equilino lib. 11, cap. 123 mendum, ut eam vocaret virginem, cum nec Græci, nec Rom. Martyr., nec Beda, nec Usuardus, nec cæteri virginem dicant. Audi Rom. Martyrologii narrationem de ejus martyrio: *Nicomediæ natalis S. Antoniæ (lego Antimæ) martyris, quæ nimium tortis, et variis afflicta cruciatibus; altero brachio tribus diebus suspensa, et in carcere biennio detenta (cæteri habent, et in carcerem biennio detrusa) ad ultimum a Prisciliano præside in confessione Domini flammis exusta est.* Agitur de ea sub nomine Antoniæ Maximillæ ornatissimæ femine in vita Plinii Junioris, quæ præmittitur ejus operibus. Quæ verba excerpta ex ipsius Plinii lib. x. epist. 5, sunt; ubi ad Trajanum ait: *Item, rogo, des jus Quiritium libertis Antoniæ Maximillæ ornatissimæ femine.* Et in epistola sequenti: *Ago gratias, Domine, (ait) quod jus Quiritium libertis necessariæ mihi femine sine mora indulsisti.* Necessarium autem affinem seu cognatum significare sæpius notissimum est: quo vero Maximilla dicatur a Dextro Plinii consanguinea.

24. *Stacteus, etc.* Narrat Procorus in Joannis apostoli actis Stactei miraculosum ad vitam reditum, ab Apostolo Ephesi paratum; ex quo hæc habet Equilinus lib. 11, cap. 7: *Cæpit Apostolus contra divitiarum multa prædicare. Contigit autem Stacteam quendam juvenem, qui 30 diebus ante, uxorem duxerat, deferri mortuum tumulandum; quem Apostolus matris viduæ, et parentum (videlicet parentum Stactei, et suæ uxoris) precibus et lacrymis, compassione motus, orans a mortuis suscitavit, etc.* Parentem Stactei vocari quidem Getulium, martyrologia omnia testantur; Zoticum vero apud Diaconiam S. Angeli in foro Piscario Romæ legimus, ubi corpus ejusdem cum Symphorosa uxore, Stacteo et reliquis filiis, Tybure illuc translatis requiescit, cum ejusmodi inscriptione, *Illic requiescunt corpora sanctorum martyrum Symphorosæ, viri sui Zotici, et filiorum ejus, etc.* exstat apud Baronium in Notis ad diem 18 Julii quæ eorum martyrio in omnibus martyrologiis dedicata est. Scripsit eorum gesta Africanus a Mombratio cusus tom. II et brevissime Equilinus lib. vi, cap. 3, ubi inquit, ex fratribus septem *Stacteam* quidem lanceis multis in terra confossum occubuisse, *Crescentem* in gutture transfixum, *Julianum* in pectore, *Nemesium* in corde, *Primitivum* per umbilicum, *Justinum* membratim scissum, *Eugenium* a pectore usque ad inferiores partes divisum: matrem vero *Symphorosam* primo alapis cæsam, deinde crinibus suspensam, novissime in flumine præcipitatum. *Zoticus* jam obierat Romæ via Salaria, cum Cæreali, et aliis flammis exustus, et semivivus sustibus capite collisus, die 10 Junii, ut in martyrologis videre est. Lauream tulerunt omnes sub Adriano imper. qui habenas imperii accepit anno Domini 119.

- A. C. 101. j Domitianus succedit Tito, huic Nerva Cocceius, Nervæ succedit Trajanus. Nerva, de- A. R. 852.
creto senatus, curante Trajano filio, inter deos relatus est.
104. Trajanus de Dacis et Scythis hoc anno triumphat. 855.
105. Anno sequenti, idem devicto Decebalo, Daciam facit provinciam. 856.
- S. Joannes scripserat ad Drusiam feminam Electam secundam epistolam; quæ velut Ecclesiæ illius civitatis parens, mira largitione, et charitate tunc florebat. Undumeni (quod oppidum nunc prope Valentiam Unda dicitur) S. Victorius ut creditur episcopus Valentinus.
- S. Quartus Apostolorum discipulus bis Hispaniam peragrat, semel post Jacobum, iterum relictus a Paulo; Beretæ (quæ nunc Bætyrus, aliis Bætica, vel Gonciolum in Hispania dicitur) in Bætonibus miraculis nunc claret.

BIVARIUM COMMENTARIUM.

A. C. 101. — *Domitianus*, etc. Recapitulat more A suo Dexter Cæsares qui ab Domitiano ad Trajanum usque successerunt in Romano imperio. Et quidem anno Domini 86 dixerat Vespasiano Titum, Tito autem Domitianum fratrem successisse, nunc vero ab ipso Domitiano narrationis flum reassumit, et terminat in Trajano. Regnavit Domitianus annos 15 et occisus est anno Domini 98; successit Nerva Cocceius, qui brevi gessit principatum, annum 1, menses 4, dies 9, obitque initio anni 10, kal. februarii. Celebraverat in Hispania Martialis ejus exordium lib. xii, epigr. 6, cujus initium:

Contigit Ausoniæ procerum mitissimus aulae
Nerva, etc.

facundiamque ipsius, et in Poetica præstantiam lib. viii et ix pro dignitate extulerat. Cæterum Nerva consulturus Romano imperio (ait Dio) nulla habita ratione sibi sanguine conjunctorum, quem putavit virum frugi, dignumque ad habenas imperii moderandas, M. Ulpium Trajanum, Hispanum hominem, agentem tunc in Germania cum exercitu, adoptavit in filium, ac Cæsarem nominavit. Quid mirum si Martialis, Hispanus et ipse, Hispano desiderasset imperium? cum lib. x, dixit, epigr. 34:

Di tibi dent quidquid, princeps Trajane, mereris,
Et rata perpetuo, quæ tribuere veliunt, etc.

quibus ejus sic æquitatem, et justitiam magni facit, ut lib. xi, epigr. 6, asserat: si veteres Patres Romani, Elysium nemus deserentes, redirent, se pro votis in Trajani electionem consensuros; in eo siquidem Camillus libertatis defensorem, Fabricius incorruptum judicem, Brutus ducem strenuissimum reperisset, ipsique Sylla, tametsi cruentissimus, cederet; Crassus etiam donaret opes suas:

Ipse quoque infernis revocatus Ditis ab umbris,
Si Cato reddatur Cæsareanus erit.

Errone denique detentus suo Trajanus, hoc anno 101 grati animi opus effecit, Nervam in deorum numerum cooptando.

A. C. 104. — *Trajanus de Dacis*, etc. Verba simul cum sententia ex Chronico Eusebii transcripsit.

A. C. 105. — 1. Anno sequenti, etc. Et hoc quoque ab Eusebio petatum est, qui tamen multa alia Trajani facinora refert iniquens: *Trajanus, victo rege Decebalo, Daciam facit Provinciam, Iberos, Sauro-matas, Asroenos, Arabes, Bosphoranos, Colchos in fidem accepit, Seleuciam et Ctesiphontem, ac Babylonem occupavit: et tenuit in mari Rubro classem, et instituit ut per eam Indiæ urbes devastarentur*, ut videas quantum Trojano debeat Roma, quantum suum dilataverit imperium. Memoriam ejusmodi Martialis libro xii, occinit, cum dixit, epigram. 8:

Terrarum dea gentiumque Roma,
Cui par est nihil, et nihil secundum,
Trajani modo leta cum futuros
Tot per sæcula computaret annos;
Et fortem juvenemque Martiumque
In tanto duce militem videret;
Dixit, præskle gloriosa tali,
Parthorum proceres, ducesque Serum,

Thrace, Sauromata, Getæ, Britanni,
Possum ostendere Cæsarem: venite.

Porro Dacorem regem nonnulli Decebalum, ut Xiphilinus et Eusebius, alii Diurpaneum vocant, ut Orosius lib. vii, cap. 10.

2. S. Joannes, etc. Exstat inter Canonicas sub hoc titulo: *Senior Electæ Domina, et natis ejus*; et licet olim dubitatum sit Joannis apostoli essent, an alterius Joannis dicti Senioris; et Hieronymus lib. de Script. Eccles. in Joanne apostolo dixerit: *Joannis presbyteri asseruntur, cujus et hodie alterum sepulcrum apud Ephesum ostenditur*; et in Papiæ, *Apparet ex ipso catalogo nominum* (cujusdam testimonii Papiæ) *alium esse Joannem qui inter apostolos ponitur, et alium Seniore Joannem. Hoc autem diximus propter superiorem opinionem, quam a plerisque retulimus traditam, duas posteriores epistolas Joannis, non apostoli esse, sed presbyteri. Cæterum Dexter meliorem secutus sententiam, id olim scripsit de auctore secundæ epistolæ Joannis, quod longo post tempore Tridentinum concilium decrevit sessione quarta, decreto de Canonicis Scripturis. Vocat vero eam feminam Apostolus Electam, propter fidei eminentiam, et quia velut Ecclesiæ Ephesinæ parens (quod Dexter affirmat) mira largitione, et charitate tunc florebat; proprium autem nomen ejus Drusia seu Drusiana erat, ut a Procoro in vita Joannis accipimus; qui etiam refert quod cum Apostolus in reditu sui exsiliu ingrederetur civitatem, Drusiana ejus discipula quæ adventus ejus desiderio fuit fatigata efferebatur mortua; flentibus et lamentantibus graviter tam parentibus quam pauperibus, orphanis et viduis, quibus inligentibus ministrabat. Apostolus ergo jussit feretrum deponi, et corpus solvi (a ligaturis), eamque proprio nomine vocans, mandavit ut surgeret, et domum rediens, refectionem sibi præpararet. Quæ statim quasi non de morte, sed de somno vocata surrexit, et jussa perfecit. Ad quod miraculum multi conversi sunt. Hæc ex S. Procoris scriptis episcopus Equilinus transcripsit lib. ii Catalogi, cap. 7.*

3. *Undumeni*, etc. Episcopus Equilinus lib. ii, cap. ult., numer. 313, astipulatur Dextro, nisi quod pro *Undemini* habet *Unduni*; atque, *Victorius episcopus, et confessor Unduni quievit, quinto idus Novembris*, hoc est, 9 die ejus mensis. Fuit quidem alius Victorius episcopus Cenomanensis, de quo in Martyrologio Rom. agitur 1 Septembris, sed valde diversus a nostro Victorio, qui, ut vides, floruit anno Domini 105, quievitque Unduni, vel Undumeni prope Valentiam Hispaniæ; ille vero coævus fuit S. Martini Turonensis, temporibus Theodosii, ut ex Bedæ Martyrologio et aliis constat. Fuerit autem Valentinus episcopus S. Victorius, an alterius urbis, non constat, quod tamen Dexter asseverat ab aliquibus affirmari. Cæterum Unda prope Valentiam, illud oppidum crediderim quod ad undam maris, et fluminis situm est, vulgo *Grao*, aut non longe ab ipso.

4. S. Quartus, etc. Quidquid aut hunc locum spectare potest, dictum a nobis est ad annum Domini 50, quando de adventu S. Petri in Hispanias egimus cum Dextro. Consule eo loci dicta.

A. C. 105. Nathanael, unus de 70 Domini discipulis, requiescit in urbe Treuga, prope legionem septimam geminam. Aliis dicitur ad Trigundum oppidum prope Brigantium in Gallæcia jacere, nunc vero terrestrium ignobile.

Post aliquot annos ab adventu suo in Hispanias sanctus Eugenius, M. Marcellus, rem Primatus Hispaniæ confert cum viris sanctis, et primariis, Epitecto Cæsaraugustano, et Philotheo socio peregrinationis suæ, Legato etiam S. Clementis,

BIVARII COMMENTARIUS.

5. Nathanael, etc. Felix ille qui chronistam suarum virtutum meruit Joannem (c. 4 et ult. sui Evangelii) laudatorem autem ipsum Jesum, qui de eo dixit apostolis: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Si hoc de ipso ante Christi speciale magisterium, quid post consummatam ejus disciplinam dici potuit? Sane de Nathanaele varie auctores senserunt; quibusdam enim placuit, hunc ipsum fuisse sanctum illum Ursinum, qui ab apostolis in urben Bituricensis episcopus directus est, quod Vincentius Belvacensis in Speculo hist. et Equilinus lib. 1, cap. 9 ex quorundam aliorum mente referunt; quibusdam vero fuisse Simonem Chananæum, quod Græci in menologio affirmant vi idus Maii: Ruperto vero fuit S. Bartholomæus, quem Cornelius Gansenius secutus est in Concordia Evang. et tamen neutrum satis probabile est, cum ex multis aliis, atque ex loco ipso sepulture diversus a cæteris probetur satis. Ursinus etenim Bituricis confessor sepultus fuit, Simeon apostolus in Ægypto prædicavit, in Persideque martyr occubuit: Bartholomæus in India et prædicavit, et passus est, quæ omnia ex martyrologiis Rom. Bedæ, Adonis, et Usuardi constant. Nathanael vero in urbe Treugensi, seu Treuga Hispaniæ sepultus fuit; haud dubium quin in Hispaniarum provinciis prædicationi instanter incubuerit. Audi Equillum idipsum ex Vincentio mutatum edidisse. *Nathanael discipulus de oppido Cana Galiliæ unus fuit ex 72 Christi discipulis, etc. Corpus hujus Nathanaelis apud Treugensem civitatem requiescit, etc. Post expletum prædicationis officium in Deo feliciter requievit, pridie kalendas Decembris.* Treuga autem creditur esse quam Ptolomæi codex vocat corrupte Turiga, et locatur ab ipso juxta Legionem Septimam-geminam (hodie Leon), si gradus situationis recte penduntur, ut Michael Villanova fecit in tabulis veteris Hispaniæ, Ptolomæo additis. Addit Dexter, alios contendere in Gallæcia apud Trigundum (suo jam ævo ignobile terrestrium, seu oppidulum) prope Brigantium quiescisse, non alio sane ducti, quam quadam nominum similitudine Treugæ et Trigundi. Quare ipse priori insistit sententiæ. Rupertii placitum explodit docte Baronius tomo I Anallum, et Maldonatus ad l. cap. Joannis, solum enim nitebatur conjecturis, quod videlicet inter evangelistas, qui Nathanaelis meminit, siluit Bartholomæum, quod Joannes fecit, et qui Bartholomæum introduxit, nec verbum de Nathanaele fecerit; quod Matthæus, Marcus, et Lucas fecerunt. Rursus quod utrumque Philippo socium faciant. Obstant tamen Augustinus et Gregorius, quos Baronius affert, et communis Ecclesiæ sensus. Græcis solum videtur prodesse, quod Simon dicatur Chananæus, et similiter Nathanael; sed quis non videat duos ex eodem oppido discipulos Christi plerumque fuisse? Sed de his satis.

6. Post aliquot, etc. Præmiserat hoc Dexter anno 94 cum dixit: *Aulo Cornelio Palma cive Toletano, dum viroque Christiano M. Marcellus Toletum venit, ibique sedem primariam totius Hispaniæ, ut in ejus mediotulio constituit.* Nunc autem suo loco de erectione ejusdem Toletanæ Ecclesiæ in primatem ex instituto agit, docetque quo usus fuerit consilio S. Eugenius in ea constituenda, quam mature id primum tractaverit, ut eam ob causam concilium episcoporum et fidei magnatum coegerit. Nominat

A vero inter omnes sex, episcopos duos, martyres duos, et principes duos. De Epitecto Cæsaraugustano antistite non semel in superioribus egimus, et totidem de Philippo Philotheo, episcopo, et legato S. Clementis. Sanctus Vitalis fuit primus archyepiscopus in Toletana Ecclesia, de cujus martyrio cum Felicula et Zenone mox dicemus ad ann. 110. S. Avitus ad Fortunatas insulas (Canarias) profectus prædicandi Evangelii gratia, pro Christo martyrio coronatus fuit, quod itidem Primus Cabilonensis episcopus in sua Topographia SS. Christi martyrum his verbis dixit: *Canaria insula in Oceano Atlantico, huc dilatata est Christi fides; hic Avitus martyr.* Forsan ille Avitus quem Martialis sæpe alloquitur lib. 1, epigr. 16, lib. 1x, in principio, et lib. x, epigr. 96. De duumviro priore A. Cornelio Palma nonnulla diximus. P. Turacus, seu Turanus ille mihi est ad quem Martialis lib. v, epigramma scripsit 78, cujus principium est:

B Si tristi domcenio laboras
Turani, potes esurire mecum, etc.

Vide quanta eum colat reverentia, et amicitia, post multa enim subdit:

Parva est cænula, quis potest negare?
Sed fuges nihil, audiesve scium,
Et vultu placidus tuo recumbes, etc.

Tantis ergo ad se viris ascitis S. Eugenius primatem Toletanum constituit sedem; non quidem ut episcopus ejus Ecclesiæ peculiaris, sed legatus S. Clementis papæ, cum alio ejusdem legato Philotheo, et eo præsentem et assentiente, qui Hispaniæ primatum ob civitatis suæ merita poterat sibi exigere, S. Epitectum loquor Cæsaraugustanum episcopum, cujus Ecclesiæ speciali prærogativa S. Jacobus apostolus dotaverat, utpote de sanctissima Deipara bene meritam.

C Sed videamus quæ olim pro assignandis primatibus regulæ ab Apostolis datæ sint, ut inde de concilio S. Eugenii iudicium ferre valeamus. Olim siquidem S. Petrus docuerat, Primates Ecclesiarum in ea urbe constituendos, unde cunctis ejusdem provinciæ civitatibus leges accipere consueverant. Qua de re agens S. Anacletus papa in epistola 2 ad episcopos Italiæ (refertur a Gratiano d. 99 c. Provinciarum), sic ait: *Provinciæ multo ante Christi adventum, tempore divisæ sunt, maxima ex parte, et post ab Apostolis et B. Clemente prædecessore nostro ipsa divisio est renovata.* Et ulterius: *Ubi dudum primates sæculi erant, ac prima judiciaria potestas, ad quos qui per reliquas civitates commorabantur, quando eis necesse erat, qui ad aulam imperatoris vel regum confugere non poterant, vel quibus permissum non erat, confugiebant pro oppressionibus, vel injustitiis suis, ipsosque appellabant quoties opus erat, sicut in lege eorum præceptum erat. Ipsi quoque in civitatibus vel locis nostros patriarchas, vel primates (quæ unam formam tenent, licet diversa sint nomina) leges divinæ et ecclesiasticæ poni, et esse jusserunt: ad quos episcopi si necesse fuerit confugerent, eosque appellarent, et ipsi primatum nomine fruerentur, et non alii. Reliquæ vero metropolitane civitates quæ minores judices habebant, licet majores comitibus essent, haberent metropolitanos suos, qui prædictis juste obedirent primatibus, sicut et in legibus sæculi ordinatum erat: qui, non prima-*

- A. C. 105. Vitalique, et Avito, qui profectus post ad insulas Fortunatas martyr fuit; Aulo A. R. 856. Cornelio Palma, et P. Turano, duumviris Toletanis catholicis viris; multisque Carpetaniæ, et aliunde episcopis coactis.
110. Haud multo post S. Dionysius Areopagita Hispanias invisit, ut legatus a B. Clemente totius Occidentis ordinatus. 861.

BIVARII COMMENTARIUS.

tum, sed aut metropolitanorum, aut archiepiscoporum nomine fruerentur. Subdit deinde in epistola 3 in aliis civitatibus in quibus comites existere solebant, constituendos episcopos, et in modicis orbibus, oppidis, et villis presbyteros. Idipsum Lucius apud Stephanum I epistola 2, cap. 5, docuit, refertur vero dist. 80, cap. *Urbes*, his: *Urbes et loca quibus primates præsidere debent, non a modernis, sed etiam multis ante adventum Christi sunt statutz temporibus; quarum primates etiam gentiles pro majoribus negotiis appellabant, in ipsis vero urbibus post Christi adventum apostoli, et successores eorum patriarchas, vel primates posuerunt.*

Hinc jam dubium oriebatur de urbe deligenda primatis: non enim tota Hispania uni eidemque urbi hactenus paruerat; sed pro diversitate partitionum, quas diversis temporibus passa fuit, diversos gentiliū appellabant primates. Aliquando penes divisionem Hispaniæ in citeriorem et ulteriorem, habito ad Iberum respectu, duo a Romanis designabantur proconsules, pro prætores, legati, quæstores, aut gubernatores; pro citeriore unus, alter vero pro ulteriore. Licinius Larcus sub Vespasiano, L. Albinus sub Domitiano, Celer sub eodem, Q. Rufinus Galerius sub Adriano, solam citeriorem gubernarunt, alii pro ulteriore moderanda designatis. Secundum eam vero divisionem qua Hispania in tres provincias dividebatur, Tarraconensem, Bæticam et Lusitaniam, totidem gubernatores mitti ad eos solebant, a Claudio Umbonio Silio ad Bæticam missus est, similiter Aulus Cæcina a Nerone, a Domitiano Cæcilius Classicus, a Trajano Bævius Massa, et paulo post Herenius Senecio, Bæticus ipse natione. Lusitaniam gubernavit Validius, Tarraconensem Valerius Julianus, ut cæteros omittamus. Non ergo omnes Hispaniæ provinciæ uni eidemque urbi intra Hispaniam obediebant, quo secundum B. Petri legem primatus Hispaniæ collocaretur. Præsertim quia non una omnium nobilissima civitas Hispaniæ erat, sed in quavis Hispaniæ parte aliqua, quæ cum cæteris de præstantia ac nobilitate decertabant; namque, ut Pomponius Mela hujus temporis et patriæ scripsit lib. III, cap. 6: *Urbium in mediterraneis clarissimæ in Tarraconensi fuerunt Palantia, et Numantia, nunc (id est ævo suo) Cæsar Augusta; in Lusitania Emerita; in Bætica Astigis, Hispalis, Corduba.* Aut igitur plures primates constituendi erant, pro multitudine provinciarum, aut si unus, non videbatur generalis S. Petri regula servari posse.

Cæteroqui aliam philosophandi viam suscipere potuerunt Patres illius concilii, aut synodi pro deligenda primatu Hispaniæ Ecclesiaz congregati, quam S. Clemens ad Jacobum apostolum in prima epistola scripsit: *In illis civitatibus in quibus olim apud Ethnicos (ait) primi Flamines eorum, atque primi legis Doctores erant, episcoporum primates poni, vel patriarchas B. Petrus præcepit. In illis autem civitatibus in quibus dudum apud prædictos erant Archiflamines, quos tamen minores tenebant, quam memoratos primates, archiepiscopos institui præcepit.* Debuit ergo attendi religionis destruendæ primas, et iubi catholice Ecclesiaz Hispaniæ primas constitui; cum vero in gentilitatis cultu non esset ab una aliqua urbe cæterarum dependentia, inter viventes autem ad præscriptum legis Moysi cæteræ a Toletō dependent, quod illic esset celeberrima totius Occidentis synagoga (de qua multa in superioribus diximus ann. Domini 34 et 37); hinc fieri quivit, ut

ea permotus ratione S. Eugenius sedem primariam Toleti statueret, quatenus unde vetus lex, inde Dei verbum et Evangelii gratia exiret, juxta illud S. Clementis: *Ubi primi legis Doctores erant, episcoporum primates poni, vel patriarchas B. Petrus præcepit.*

Denique id maxime movit quod Toletum umbilicus Hispaniæ sit, in medietate, uti Dexter semel dixit, constitutum; oportebat autem ad primatem quasi ad centrum omnes e circumferentia respectum habere, ut inde sine magno dispendio omnes judicium expectarent. Ut ut sit de motivis, de facto dubitari non licet, postquam Toletana sedes amplitudinis suæ atque primatus non solum ab scriptoribus, verum etiam in foro contentioso multoties victoriam de Tarraconensi, ac Braccarensi Ecclesiis reportavit. Nunc tandem maximi ducendum est, Dextrum Barcinonensem scriptorem, nequaquam Tarraconensis primatus meminisse, cum tamen nemo dubitare posset, si aliter decretum olim ab Apostolis vel eorum discipulis de primatu fuisset, nullatenus Tarraconi suæ adepturum, quem Toletō dedit. Accedit quod Constantinus Magnus, metropoles iterum dividens in Hispania, Toletanam primariam fassus est, dum eam primo loco inter cæteras nominat, ejus ditioni 19 episcopos immediate subjiciens. Quod apud Lucam Tudensem, et archiepiscopum Loaysam videre quisvis potest, qui multa de primatu Toletano luculenter edisserit in Notis ad decretum Gundemari. Quare cæteris respondere possumus illud Aniceti papæ in epistola ad episcopos Galliæ: *Nulli archiepiscopi primates vocentur, nisi illi qui primas tenent civitates, quarum episcopos Apostoli et successores Apostolorum regulariter primates et patriarchas esse constituerunt.*

Qui tam accurate de primatu egerunt, haud dubium quin de cæteris metropolibus tractaverint: quare cum primus omnium in Hispania S. Jacobus non paucos constituisset episcopatus, et inter eos Toletum, Braccaram et Tarraconam, ubi Elpidium, Petrum et Agathodorum episcopos constituit; rebus fidei multo uberius propagatis, Eugenius et Philotheus in commodiorem ordinem Ecclesiaz disposuerunt; quod de Eugenio docuit Dexter ann. Domini 91 vel 93.

A. C. 110.—1. *Haud multo post*, etc. In excuso codice pro *Haud* erat *At*, sed corruptissime. Novum forsitan alicui videbitur Dionysium a Dextro in Hispanias adduci: deponet tamen admirationem, si meminerit non solum Galliæ (tametsi in ea plus laboraverit, et mortuus fuerit), sed totius Occidentis constitutum fuisse legatum a S. Clemente: quare ipsi incumberebat præcipuam quoque inter omnes Occidentis provincias aliquando in visere, eo præsertim tempore, quo S. Eugenius, charissimus ejus filius ac quodammodo discipulus, Ecclesiarum metropoles ac primatem constituerebat, et res illarum serio pertractabat. Habemus etiam pro hac veritate gravissimum S. Methodii testimonium, qui in Vita ipsius sic ait: *Sanctus vero Dionysius, Spiritus sancti calore accensus atque apostolica auctoritate repletus, quæcumque a S. Spiritu una cum S. Clemente divina oracula gentibus deseminanda acceperat, fideliter omnibus Hesperii plagis distribuit.* Quis autem nesciat Hispaniam a Græcis Hesperiam dictam, et a Latinis non semel, ut apud Martialem videre est (ut alios omittam) qui de Corduba loquens lib. IX, epigram. 61, cujus initium, *In Tartessiacis*, inquit:

A. C. 110. S. Petrus episcopus Braccarenensis, et martyr ad oppidum Ratem in Bracariis, non A. R. 861. procul a Bracara Augusta, qui pro fide Christi anno Domini 45 martyrium illustre subierat, frequentissimis et clarissimis miraculis clarior habetur; cui succedit Basileus, et postea Ovidius civis Romanus.

S. Firminus Pamphilonensis civis et episcopus, discipulus S. Saturni, S. Petri similiter auditoris, Ambiani sub Juliano præside patitur; prius tamen per Hispanias Toletum usque prædicans, provinciam longe lateque pervasit.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

Et linit Hesperium bractea viva pecus.

Addo Breviarii Gothici Toletani sacrum hymnum, quo ejusdem S. Dionysii Areopagitæ assertitur in Hispanias adventus. Incipit, S. Eugenii digna memoria. Postea vero:

Alumnus Græciæ visit Hispaniam;
Doctor Hispaniæ revisit Galliam,
Docti præsentiam Doctoris Galliæ
Fideli captans pectore.

Sensus est: Areopagita ille Dionysius, Græciæ alumnus visit Hispaniam; Eugenius vero Hispaniæ Doctor e converso revisit Galliam, ut Dionysium Gallici Doctorem conveniret, de quo postea agemus. Dionysium igitur vocat Græciæ alumnus, quo nomine in alio hymno alterius Breviarii Toletani secundum morem Romanum notatur, dum dicit, Dionysium misisse Eugenium in Hispanias:

Doctus Alumnus Græciæ,
Misit hunc (Eugenium) Dionysius,
Ut esset solis radius,
In tenebris occiduis.

Hoc loco in codice excuso Casaraugustæ apponitur hæc clausula: *Triginta scilicet scriptores catholici contra blasphemias Pophyrii philosophi scripserunt; sed hoc non quidem anno 110, sed 310 apponi deberet, ut in codice meo est, de quo suo loco.*

2. S. Petrus, etc. Multa de eo a nobis in superioribus dicta invenies ad annos Domini 37 et 66, quæ tu consulas. De Basileo etiam nonnulla diximus ibidem, de Ovidio vero ann. 95 et iterum dicemus ad ann. 138, cum de sancta Marina et sororibus sermonem Dexter instituat.

3. S. Firminus, etc. Pamphilonensem civem fuisse tradunt quotquot ejus gesta conscripserunt, præsertim Equilinus l. viii, c. 119, Morales lib. ix, cap. 15, Trugillus, Sanctorius, et Villegas ad diem 25 Septembris, Mariana lib. iv Hist. Hisp., cap. 3, Marieta de Sanctis Hispaniæ 1 part., lib. 1, cap. 16 et alii; idque Ecclesia ipsa Pamphilonensis in Officiis Ecclesiasticis ejusdem sancti proficitur, legitque patre Firmo senatore natum, a B. Saturnino S. Petri discipulo ad fidem conversum, adhuc juvenem, eruditum in sacris litteris a S. Honesto presbytero, a S. autem Honorato episcopo episcopum ordinatum; ac tandem Ambiani pro Christo trucidatum. Consentiant his per omnia S. Saturnini Acta, quæ superius ad ann. 76 exstare diximus Hortæ in codice ms. Roderici archiepiscopi Toletani, ubi inter cætera, Fortunatus atque Faustinus, nobiles Pamphilonenses, ad fidem conversi dicuntur simul cum Firmo ejus urbis senatore S. Firmini parente, opera S. Saturnini B. Petri Apostolorum principis discipuli. Post quæ subditur: *Firminus igitur cum jam totus Christi subditus esset dominio, et maximus haberetur in comitatu Pamphilonico, tradidit filium suum primogenitum Honesto præfato presbytero Saturnini clientulo: et doctus est ab illo omni litterali judicio, omnique fidei commercio: Et multo post tempore episcopus est ordinatus ab Honorato Toletano præfule, Saturnini successore. Qui Firminus, triginta transacto annorum curriculo, Agonenam urbem adiit, et cum Astaio quadam presbytero, magnum acquisivit ibidem populum Christo. Postmodum, multum alumnorum populum (id est, Pamphilonensium, qui erant sui alumni) convertit ad Do-*

animum. Vigerium postea transmeans anhem, Ardeginam perrexit ad urbem, et magnam ibi Deo militare fecit gentium plebem. Germanicam tandem iens in partem, Belvacensem ingressus est civitatem: ibique manens episcopus electus a credentibus multos revocavit ab idolorum cultura. Ambianensium vero deinde vadens ad oppidum, ter millenas Deo sociavit animas. Ad ultimum decollatus est in carcerali ergastulo. Hactenus Acta. Mire variant auctores dum S. Firmini judicem ac trucidatorem designant. Usuardus sub Ricciovaro passum dicit, consequenter Rom. Martyrologium addidit accidisse Diocletiani tempestate: Ambiani (inquit) in Gallia B. Firmini episcopi, qui in persecutione Diocletiani sub Ricciovaro præside post varia tormenta capitis decollatione martyrium sumpsit. Quod quam a vero alienum sit, norunt omnes, qui discipulum S. Saturnini ipsum fuisse sciunt. Equilinus contendit primo quidem Belvaci a Valesio præside sæpe ob Christi confessionem usque ad mortem pene flagellatum, et a Sergio Valesii successore in

tetro carcere detentum, populi vero furore solum, Ambiani a Longino et Sebastiano præsidibus timore populi non palam, sed in carcere decollatum. Trugillus in thesauro Concionat. Longinum dumtaxat et Sebastianum cognoscit fuisse ejus præsides martyrii: nunc vero Dexter sub Juliano præside passum dicit. Quid ergo in tanta caligine sentiendum? Sane Dextro potius assentiendum: de Valesio quidem et Sergio, quorum opera cæpit quidem pati, sed martyrium non consummavit quæstio non est: Longinum vero et Sebastianum existimamus non fuisse præcipuos præsides provinciæ, sed lictores, præsidem vero Julianum fuisse. Favet autem Dextri placito, quod de multis aliis ejus temporis martyribus in Gallia invenimus sub Juliano perpressos fuisse martyrium; ut de S. Jona discipulo S. Dionysii ipsum Martyrologium Romanum proficitur 22 Septembris, et de S. Luciano (cum sociis ipsis) ejusdem Dionysii socio Equilinus scribit lib. ii, cap. 55; et hoc maxime favet nobis, quippe cum Belvaci martyr occubuerit Luciano, ubi sanctus Firminus pati cæpit, et pluries usque ad mortem flagellatus fuit. Mos etiam fuit Juliano huic, lictores hinc inde mittere ad martyres pertrahendos, ut scribit ipse Equilinus citato lib. ii, cap. 55 et l. viii, cap. 106, ex quo credere quivis facile queat, Longinum et Sebastianum lictores ejusdem fuisse. Quod ad Ricciovarum attinet, forsitan præres vocabatur Riccius Julianus, nam de Riccio hujus temporis præside diximus cum de Lydia Macedonia ageremus: postea vero errore creditum fuit, Riccium et Ricciovarum unum et eundem fuisse. Ut ut sit, S. Firminus civis fuit et episcopus Pamphilonensis, et Toletum usque prædicando prædicavit, ut Dexter hoc loco proficitur. Cui primus Cabilonensis episcopus astipulatur in sua Topographia, verbo *Pompiliona*, inquit: *Pompelona, civitas Hispaniæ, Navarræ metropolis. Hic nascitur Firminus, qui ordinatus presbyter a S. Honorato Toletano episcopo, Ambiani prædicat in Gallia, et ibi episcopus et martyr migrat.* Hinc autem necessario deducimus, Dextrum non agere hoc anno 110 de eo quasi nunc martyrium passus sit, sed quia virtutibus et prædicatione florebat adhuc juvenis, alias autem S. Honoratus non fuit Toletus episcopus, nisi post passionem S. Eugenii.

A. C. 110. Hispali floret sanctus M. Bolanus Florentius, civis Hispalensis.

A. R. 861

Fl. Rutilius fugiens venit Cordubam Hispaniæ, sed tandem in Africa patitur.

S. Vitalis primi Toletanorum archipresbyteri (ex his quos venisse scimus) qui cum Zenone et Felicula venerat Toletum, Romamque ex Chersoneso reversi mirificum certamen fuit, quod ad Ecclesias totius Occidentis scribitur.

Marcellus fratris S. M. Marcelli filius, vir pius, charus est sicut et patruus imperatori Hadriano: cui quondam Sylvam, ut viro doctissimo, Papinius Statius dedicavit.

S. Arcadius Ursanæ in Bætica patitur 12 die Januarii.

BIVARII COMMENTARIUS.

4. *Hispali floret*, etc. Floruerunt olim Hispali Florentii duo, præcipua sanctitate perspicui, sed diverso tempore et mortis genere sublati. Vetustior fuit Rustici Bolani filius, viri consularis Hispani, qui anno Domini 113 consulatum Romanum gessit cum Calpurnio Pisone, ut Cassiodorus et Onuphrius habent, et iterum an. 118 cum Trajano. Florentius ejus filius, qui integro nomine M. Bolanus Florentius dictus est, ab apostolis ad fidem conversus in Castro *Tile*, sive *Sile*, vel *Asila*, in Turditanis Bæticæ prope Hispalim, quo loco *Asila* ponitur a Ptolomæo et Villanova, in tabula veteris Hispaniæ, tandem pro Christo jugulum præbuit die 27 Octobris, ut Romanum martyrologium, Beda, Usuardus, Ado, et Galesinus testantur, et Equilinus lib. xi cap. ultimo, numero 304, anno autem Domini 116 apud Dextrum. Alter S. Florentius confessor quievit in pace anno 485, cujus vetustum epitaphium hæc habet: *Sanctus Dei Florentius quievit in pace xxiiii Februarii, vixit autem lxxiii ann. et fuit sepultus xv Martii, anni Domini ccclxxxv*. Ita Trugillus et Villegas ea die, qua etiam habetur in Rom. martyrologio his verbis 25 Februarii: *Hispali in Hispania B. Florentii confessoris*. Addit Trugillus, eo loci traditione haberi, fuisse Hispanum, claro et nobili genere natum. Cæterum cum hoc ab Ecclesiæ Hispalensis traditione acceptum sit, in ea vero non celebretur festum de confessore mense Februario, sed de martyre in Octobri, ut liquet ex kalendario sanctorum Hispanorum, de quibus festa fiunt, non quidem de S. Florentio confessore intelligendum est, sed de S. M. Bolano Florentio Christi martyre, cujus nobilis prosapia nota est. Utriusque præclaro quidem elogio meminit M. Maximus in Chronico anno 612, dicens: *Floret memoria per Hispanias utriusque Florentii Hispalensis: prioris, qui dictus est Rusticus* (ob patris nomen) *ad quem scripsit Plinius secundus, martyris sub Trajano passi: alterius, confessoris, sub Zenone episcopo Hispalensi*. Agit de Zenone ipse anno 483, asseritque Felicem papam designasse eum legatum a latere in Hispania. De S. Florentio martyre iterum cum Dextro inferius ann. prædicto 116.

5. *Fl. Rutilius*, etc. Hoc anno agitur de ejus fuga in Hispaniam, anno vero 116 de ejus martyrio. Ejusdem meminit Tertullianus lib. de Fuga in persecutione cap. 5: *Rutilius, inquit, sanctissimus martyr cum lotiens fugisset persecutionem de loco in locum: etiam periculum, ut putabat, nummis redemisset, post totam securitatem quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehensus, et prævidi oblatum, tormentis dissipatus (credo pro fugæ castigatione), dehinc ignibus datus, passionem quam vitarat, misericordiæ Dei retulit*. Quæ sere verba Martyrologium Romanum sibi assumpsit die Aug. 2, illo Tertulliani errore dempto, *credo pro fugæ castigatione dissipatus*, quo Montanistam agens asserere falso conatus fuit, non licere fidelibus tempore persecutionis fugam inire; cum tamen Christus Dominus expresse dixerit, *Cum vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*.

6. *S. Vitalis*, etc. Præripuit laborem, laureamque illusterrimum DD. Sanctius de Avila primum quidem Giennensis, deinde Seguntinus, ac demum Placentinus episcopus, non minus doctrina et scriptis, quam sanguinis claritudine decoratus; cum Gianni degeret

A præsul, in lucem edidit specialem librum de Vita martyrioque S. Vitalis primi Toletanorum archipresbyteri, sub S. Eugenio I Toletano antistite, quem quoque, lector candide, perlegas. Ibi præsentis Dextri testimonio narrationem suam confirmat. Agunt de S. Vitali presbytero, cum Zenone et Felicula sociis, Rom. Martyrologium, Usuardus, Ado, Beda, Galesinus, Wandalbertus, die 14 Februarii, et Equilinus lib. xi cap. ultimo, numero 61. Is cum Toleti aliquamdiu quievisset, ex Chersoneso (hoc est peninsula seu peniscola Valentia) solvens, Romam cum sociis contendit, ubi martyrii palmas accepit.

7. *Marcellus*, etc. Exstat P. Statii Papinii lib. iv Sylvarum, ad Marcellum dicatus. Existimavit Petrus Crinitus hunc fuisse Marcellum Victorium, ad quem Fabius Quintilianus libros suos misit de oratoria Institutione. Sed si tempora quibus hic et ille floruit trutinâ pendantur exacta, fateamur necesse est Marcellum Victorium, cui Quintilianus libros dedit circa annum Domini 90 patrem fuisse hujus cui Statius Sylvam dicat anno 110, nam de juventute ipsius, literis ac viribus florida, multa Statius canit. Incipit quidem:

Curre per Euboicos non segnis epistola Campos,
Hæc ingressa vias, qua nobilis Apia crescit
In latus ... (*Jubet ut Romam eat, nam:*)
Illic egregium formaque animoque videbis
Marcellum, et celso præsignem vertice nosces.

Laudat Oratoriam ipsius:

Certe jam Latia non miscent jurgia leges,
Et pacem piger annus habet, messesque reversæ
Dimisere forum; nec jam tibi turba reorum
Vestibulo, querulique rogant exire clientes.
Qua tibi sublimi jam nunc celeberrima famæ
Eminet, et juvenes facundia præterit annos.

Laudat ingenium:

Felix curarum, cui non Heliconia cordi
Serta, nec imbelles Parnassi e vertice laurus,
Sed viget ingenium, et magnos accinctus in usus.

Et post pauca:

At tu, si longi cursum dabit Atropos ævi,
Forsitan Ausonias ibis frenare cohortes,
Aut Rheni populos, et nigræ littora Tyles.

Audi de fortitudine:

Nec etenim tibi sola potentis
Eloqui virtus; sunt membra accommoda bellis,
Quique gravem tardi subeant thoraca lacerti.

Sed quid de stirpe?

Surge agedum, juvenemque puer deprehende pa-
[rentem],
Stemmate materno felix, virtute paterna.
Jam te blanda sinn Tyrio sibi gloria felix
Educat, et cunctas gaudet spondere Curules, etc.

Quo videas an charus fuerit Hadriano tunc quidem Cæsari designato, non multo post imperatori, homo Hispano-Romanus, Hispano-Romano principi, erudito eruditus ac nobilis, si quis Romæ alius.

8. *S. Arcadius*, etc. Ejus egregium certamen nobili elogio prosecutus est S. Zeno Veronensis epi-

A. C. 110. S. Petrus episcopus Braccarenensis, et martyr ad oppidum Ratem in Bracariis, non A. R. 861. procul a Bracara Augusta, qui pro fide Christi anno Domini 45 martyrium illustre subierat, frequentissimis et clarissimis miraculis clarior habetur; cui succedit Basileus, et postea Ovidius civis Romanus.

S. Firminus Pamphilonensis civis et episcopus, discipulus S. Saturni, S. Petri similiter auditoris, Ambiani sub Juliano præsidente patitur; prius tamen per Hispanias Toletum usque prædicans, provinciam longe lateque pervasit.

BIVARII COMMENTARIUS.

Et linit Hesperium bractea viva pecus.

Addo Breviarii Gothici Toletani sacrum hymnum, quo ejusdem S. Dionysii Areopagitæ assertur in Hispanias adventus. Incipit, S. Eugenii digna memoria. Postea vero:

Alumnus Græciæ visit Hispaniam;
Doctor Hispaniæ revisit Galliam,
Docti præsentiam Doctoris Galliæ
Fideli captans pectore.

Sensus est: Areopagita ille Dionysius, Græciæ alumnus visit Hispaniam; Eugenius vero Hispaniæ Doctor e converso revisit Galliam, ut Dionysium Galliæ Doctorem conveniret, de quo postea agemus. Dionysium igitur vocat Græciæ alumnus, quo nomine in alio hymno alterius Breviarii Toletani secundum morem Romanum notatur, dum dicit, Dionysium misisse Eugenium in Hispanias:

Doctus Alumnus Græciæ,
Misit hunc (Eugenium) Dionysius,
Ut esset solis radius,
In tenebris occiduis.

Hoc loco in codice excuso Cæsaraugustæ apponitur hæc clausula: *Triginta scilicet scriptores catholici contra blasphemias Pophyrii philosophi scripserunt; sed hoc non quidem anno 110, sed 310 apponi deberet, ut in codice meo est, de quo suo loco.*

2. S. Petrus, etc. Multa de eo a nobis in superioribus dicta invenies ad annos Domini 37 et 66, quæ tu consulas. De Basileo etiam nonnulla diximus ibidem, de Ovidio vero ann. 95 et iterum dicemus ad ann. 138, cum de sancta Marina et sororibus sermonem Dexter instituat.

3. S. Firminus, etc. Pamphilonensem civem fuisse tradunt quotquot ejus gesta conscripserunt, præsertim Equilinus l. viii, c. 119, Morales lib. ix, cap. 15, Trugillus, Sanctorus, et Villegas ad diem 25 Septembris, Mariana lib. iv Hist. Hisp., cap. 3, Marieta de Sanctis Hispaniæ 4 part., lib. 1, cap. 16 et alii; idque Ecclesia ipsa Pamphilonensis in Officiis Ecclesiasticis ejusdem sancti proficitur, legitque patre Firmo senatore natum, a B. Saturnino S. Petri discipulo ad fidem conversum, adhuc juvenem, eruditum in sacris litteris a S. Honesto presbytero, a S. autem Honorato episcopo episcopum ordinatum; ac tandem Ambiani pro Christo trucidatum. Consentiant his per omnia S. Saturnini Acta, quæ superius ad ann. 76 exstare diximus Hortæ in codice ms. Roderici archiepiscopi Toletani, ubi inter cætera, Fortunatus atque Faustinus, nobiles Pamphilonenses, ad fidem conversi dicuntur simul cum Firmo ejus urbis senatore S. Firmini parente, opera S. Saturnini B. Petri Apostolorum principis discipuli. Post quæ subditur: *Firminus igitur cum jam totus Christi subditus esset dominio, et maximus haberetur in comitatu Pamphilonico, tradidit filium suum primogenitum Honesto præfato presbytero Saturnini clientulo: et doctus est ab illo omni litterali judicio, omnique fidei commercio: Et multo post tempore episcopus est ordinatus ab Honorato Toletano præfule, Saturnini successore. Qui Firminus, triginta transacto annorum curriculo, Agonensem urbem adiit, et cum Astaio quodam presbytero, magnum acquisivit ibidem populum Christo. Postmodum, multum alumnorum populum (id est, Pamphilonensium, qui erant sui alumni) convertit ad Do-*

minum. Vigerium postea transmeans animum, Ardeginam perrexit ad urbem, et magnam ibi Deo militare fecit gentilium plebem. Germanicam tandem iens in partem, Belvacensem ingressus est civitatem: ibique manens episcopus electus a credentibus multos revocavit ab idolorum cultura. Ambianensium vero deinde vadens ad oppidum, ter millenas Deo sociavit animas. Ad ultimum decollatus est in carcerali ergastulo. Hactenus Acta. Mire variant auctores dum S. Firmini judicem ac trucidatorem designant. Usuardus sub Ricciovaro passum dicit, consequenter Rom. Martyrologium addidit accidisse Diocletiani tempestate: Ambiani (inquit) in Gallia B. Firmini episcopi, qui in persecutione Diocletiani sub Ricciovaro præside post varia tormenta capitis decollatione martyrium sumpsit. Quod quam a vero alienum sit, norunt omnes, qui discipulum S. Saturnini ipsum fuisse sciunt. Equilinus contendit primo quidem Belvacem a Valesio præside sæpe ob Christi confessionem usque ad mortem pene flagellatum, et a Sergio Valesii successore in lectro carcere detentum, populi vero furore solum, Ambiani a Longino et Sebastiano præsidibus timore populi non palam, sed in carcere decollatum. Trugillus in thesauro Concionat. Longinum dumtaxat et Sebastianum cognoscit fuisse ejus præsidem martyrii: nunc vero Dexter sub Juliano præside passum dicit. Quid ergo in tanta caligine sentiendum? Sane Dextro potius assentiendum: de Valesio quidem et Sergio, quorum opera cæpit quidem pati, sed martyrium non consummavit quæstio non est: Longinum vero et Sebastianum existimamus non fuisse præcipuos præsidem provinciam, sed lictores, præsidem vero Julianum fuisse. Favet autem Dextri placito, quod de multis aliis ejus temporis martyribus in Gallia invenimus sub Juliano perpressos fuisse martyrium; ut de S. Jona discipulo S. Dionysii ipsum Martyrologium Romanum proficitur 23 Septembris, et de S. Luciano (cum sociis ipsis) ejusdem Dionysii socio Equilinus scribit lib. ii, cap. 55; et hoc maxime favet nobis, quippe cum Belvacem martyr occubuerit Luciano, ubi sanctus Firminus pati cæpit, et pluries usque ad mortem flagellatus fuit. Mos etiam fuit Juliano huic, lictores hinc inde mittere ad martyres pertrahendos, ut scribit ipse Equilinus citato lib. ii, cap. 55 et l. viii, cap. 106, ex quo credere quivis facile queat, Longinum et Sebastianum lictores ejusdem fuisse. Quod ad Ricciovarum attinet, forsitan præres vocabatur Riccio Julianus, nam de Riccio hujus temporis præside diximus cum de Lydia Macedonia ageremus: postea vero errore creditum fuit, Riccium et Ricciovarum unum et eundem fuisse. Ut ut sit, S. Firminus civis fuit et episcopus Pamphilonensis, et Toletum usque prædicando prædicavit, ut Dexter hoc loco proficitur. Cui primus Cabilonensis episcopus astipulatur in sua Topographia, verbo *Pompiliona*, inquit: *Pompelona, civitas Hispaniæ, Navarræ metropolis. Hic nascitur Firminus, qui ordinatus presbyter a S. Honorato Toletano episcopo, Ambiani prædicat in Gallia, et ibi episcopus et martyr migrat.* Hinc autem necessario deducimus, Dextrum non agere hoc anno 110 de eo quasi nunc martyrium passus sit, sed quia virtutibus et prædicatione florebat adhuc juvenis, alias autem S. Honoratus non fuit Toletus episcopus, nisi post passionem S. Eugenii.

A. C. 112. Paternus domo Toletanus, civis Bilbilitanus (Romæ tamen M. Martiali familiaris, A. R. 863 et charus) floret.

Pantheon Romanum templum de cœlo tactum.

Tres Gallatiæ civitates terræmotu magno dirutæ.

Plinius Secundus Novocomensis, orator clarus habetur.

S. Saturninus episcopus Tolosanus secundo Toletum invisit.

Carthagine Spartaria S. Alexander frater Rufi primi Dertosanorum episcopi in Hispania Tarraconensi, filius Simonis Cyrenensis, qui post Christum ejus crucem bajulavit; patitur cum Candido et Zosimo et sociis martyrium. In religione sequitur Simon filios, nec fraudatur debita mercede portatæ post Christum crucis; nam post multa bona opera Hierosolymis placide quiescit.

BIVARIi COMMENTARIUS.

eo quidam scribunt, fuisse confessorem, ut Petrus Equilinus lib. xi, cap. 130, num. 5, qui ait: *Eutychiei confessoris cujus gesta habentur (ut dicit Ado), cujus festum in Hispaniis agitur 3 idus Decembris.* Romanum Martyrologium martyrem eum vocat; Beda, Usuardus, et Galesinus neutrum apponunt, sed solum aiunt: *In Hispaniis, S. Eutychiei, cujus gesta habentur.* Et Trugilius asserit ex Martyrologiis neutrum constare. Videmus igitur hæc omnia S. Eutychieo apostolorum Joannis et Pauli discipulo ad unguem convenire, nam et de ejus sine et laureola varie sentiunt auctores: ipse est cujus gesta habentur præsertim apud Græcos in Menologio, ut Baronius notavit die 24 Aug. atque in Hispaniis ipse celebratur, nimirum quoniam Tela prope Palentiam passus fuerat. Quod si ipse non sit, nescitur quis iste tertius Eutychieus sit, et mirum esset a Dextro prætermitti. Baronius videtur illum confundere in Eutychieo Honorii ac Stephani socio, ait enim prope Gades passum fuisse, est autem Asta urbs Honorii et sociorum prope Gades; alii sine defectu vellent esse tres Eutychieos: quibus, si novum aliquid attulerint, non contradicam. Interim autem Eutychieum de quo agitur 11 Decembr. non puto diversum a discipulo Joannis qui colitur apud Græcos 24 August. Tela passus; non enim novum est diversis diebus eundem sanctum a Latinis et Græcis celebrari.

Ut ut sit, vetus illa Tela non ignobilis, nec ignota urbs olim fuit in Hispania, nam episcopum proprium multos annos habuit, quousque ejus sedes Palentiam anno 480, juxta Maximum translata fuit: et Ptolomæo quoque cognita fuit in Vaccæis prope Palentiam, diversa omnino a Tyle quæ juxta Hispalim fuit; tametsi in Ptolomæi codice pro Tela, corrupte legatur Gela; in characteribus autem antiquis G et T facilem transitum habent. De ejusdem sancti conservata memoria iterum agit auctor ann. Domin. 299.

5. *Paternus*, etc. Lege quæ de eo diximus ann. 91; dicemus iterum ann. 150.

6. *Pantheon*, etc. Consonat Eusebio in Chronico hoc ipso anno 112. *Pantheon*, ait, *Romæ fulmine concrematum.* Vide Baronium in Annalibus, tom. II, et Orosium.

7. *Tres Gallaciæ*, etc. Id quoque ex eodem Chronico mutuatum fuit, ubi ipsis pene verbis asseritur. Eadem habet Orosius lib. vii, cap. 12.

8. *Plinius*, etc. Eusebius sic: *Plinius secundus Novocomensis orator et historicus insignis habetur: cujus plurima ingenii opera exstant.*

9. *S. Saturninus*, etc. Consule quæ scripsimus ad annum 76, cum de primo ejus in Hispanias adventu egimus.

10. *Carthagine*, etc. De S. Rufo egimus cum Dextro anno 100, quo Dertosæ pontifex sedit, cujus quidem simul cum Zosimo meministi S. Polycarpus scribens ad Philippenses. *Rogo*, ait, *omnes vos insistere verbo justitiæ et patientiæ, quam oculute vidistis, non solum in beatissimis illis, Ignatio scilicet, Zosimo, et Rufo, sed in aliis qui ex vobis sunt (non igitur erant*

verant illis dumtaxat) *et in Paulo, et in cæteris apostolis.* Quare si Zosimus, ut vides, comes Rufi fuit in prædicatione verbi, non mirum si cum ejus fratre Alexandro martyrii coronam acceperit: præsertim cum constet Rufum Dertosæ quiescisse; tunc enim Alexander cum Zosimo Hispaniam verbo replentes Carthaginem usque novam pervenerunt, quam a multitudine Sparti Spartariam veteres dixere. Quod Dexter ait: *Alexander patitur cum Candido et Zosimo et sociis*, Ado in Martyrologio die 11 Martii, et ex eo Equilinus, lib. iii, cap. 491, sic explanat: *Vidus Martii Hircadius (alio Hircactius) Zosimus, Alexander, Candidus, Piperion, et alii eorum viginti socii martyres apud Carthaginem pro Christi nominis confessione passi, victoriæ triumphum a Domino consecuti sunt.* Irepsit proinde mendum non leve in Romano Martyrologio, a cardinale Baronio correcto et aucto, sed hæc in parte adhuc corrupto: nam pro S. Alexandro legit urbem Alexandriam; et Martyrium individuum societatem dissocians, ita dividit, ut quidam illorum Carthagine, quidam Alexandriae passi dicantur: sic enim ait: *Carthagine, SS. martyrum Heraclii et Zosimi; Alexandriae, passio sanctorum Candidi, Piperionis, et aliorum 20.* Cum tamen non solum Ado, sed etiam Beda, Equilinus, Usuardus additus a Molano, Galesinus et alii expresse contradicant, et socios eos omnes, atque Carthaginem simul passos pariter fateantur. Quinimmo si Candidus, Piperion et 20 socii Alexandriae passi fuissent, haud dubium apud Græcos eorum exstaret memoria, qua tamen omnino caret, et hoc non leve argumentum est apud Latinos occubuisse omnes, nimirum Carthagine. Certe non tanti faciendus esset codex ms. quem pro se Baronius affert, ut solus ille credatur correctus, cæteri vero auctores, quantumvis venerandæ antiquitatis, corrupti; in eo vero Galesinus audiendus non est, quod passos dicat sub Valeriano et Galieno imper., cum apud neminem reperiat, sed de suo id addiderit. Nunc jam ab alio liberamur errore antiquiori, quo labuntur qui apud Bedam, Adonem, et Usuardum (a quibus Romanum quoque Martyrologium mutuo accepit) legunt die 13 Decembris: *Philippis in Macedonia, sanctorum martyrum Rufi et Zosimi, qui ex eo numero discipulorum fuerunt, per quos primitiva Ecclesia in Judæis et Græcis fundata est; de quorum felici agone scribit B. Polycarpus in epistola ad Philippenses; creduntque Rufum et Zosinum ea die Philippis martyrio coronatos (nisi forsitan cum Philippis dicitur, locus festi, non martyrii denotetur).* Hæc certe memoria ex Polycarpo dumtaxat accepta est, qui tamen minime asserit Philippis occubuisse, sed multa passos prædicando, seu, quod idem est, multo labore et patientia Philippenses docuisse: quandoquidem æquiparat illis S. Ignatium, qui tamen non passus fuit Philippis, sed Romæ, et solum ac cæteros apostolos: hos solum prædicantes viderunt in omni patientia; idcirco dixit: *Rogo vos omnes insistere verbo justitiæ et patientiæ, quam oculata fide vidistis, non solum in beatissimis illis, Ignatio scilicet, Zosimo, et Rufo, sed in aliis qui ex vobis sunt,*

A. C. 112. S. M. Marcellus Eugenius Toleti concilium ex episcopis Carpetanis, et aliis habet A. R. 863. de rebus fidei, ac morum.

Jonas, discipulus Dionysii Areopagitæ, invisit S. M. Marcellum Eugenium, Dionysii magistri sui condiscipulum.

Astæ in Hispania Bætica sancti Christi martyres Honorius, Eutyechius, Stephanus, viri quidem Apostolici.

S. Eutyechius S. Pauli discipulus, ipso prædicante, de fenestra præcipitatus, et in vitam revocatus (qui secutus est S. Joannem Evangelistam) Telæ passus in Vaccæis, in Hispania, completo martyrio gloriosus migrat ad Dominum.

BIVARII COMMENTARIUS.

scopus, cujus concionem habent Lipomanus tom. II, A et Surius tomo I. De eo Martyrologium Romanum, Beda et Usuardus die 12 Januarii, his: *Eodem die, S. Arcadii Martyris genere et miraculis clari*. Petrus Equilinus lib. II, cap. 67, breviter cuncta ejus acta recensuit inquit: *Arcadius martyr, ut scribit Zeno episcopus Veronensis, gloriosa passione coronatus est, cujus tam illustre martyrium fuit, ut in uno corpore tot fuerint supplicia, quot videntur et membra. Nam cum propter persecutionis rabiem (haud dubium, Trajanæ) ex urbe aufugiens latitaret, comprehensus a paganis, adducitur ad judicem; et dum Christum confitetur, excogitato novo supplicii genere, ab articulis manibus et cruribus abscissis virus dimittitur, sicque in suo sanguine volutatus, dudum cruciatus emisit spiritum pridie idus Januarii*. Debemus Dextro loci tanti martyris sanguine consecrati notitiam. Fuit quidem Ursana, aliis Ursao dicta, aliis Ursuna, nobilis Turditanorum urbs in Bætica, hodie Ossuna; Ptolomæo Urbona. Morales lib. VIII, cap. 43, B asserit a Romanis vocatam *Geminam Urbanorum*. Agit etiam de ea lib. IX, cap. 32, et lib. VII, cap. 48, Ludovicus Nonnius in sua Hispania cap. 15 et alii. Inibi quoque martyrio coronatus est S. Leo cum sociis anno 115, ut inferius dicemus cum Dextro.

A. C. 112. — 1. S. M. Marcellus, etc. Quartum ordine inter Hispana concilia, de quibus aliqua vel tenuis exstat memoria, hoc præseus est: i quidem fuit Iliberritanum illud, de quo Dexter ann. 57 ait: *Nonnulli discipulorum S. Jacobi, dum ad concilium Iliberri conveniunt, sub Aloto Neronis iudice flammis exusti coronati sunt*; ii Chersonense sive Peninsulanum, de quo idem ad ann. 60: *Cum convenissent, ait, in Chersonensi urbe prope Valentiam, in Hispania concilii causa SS. pontifices, discipuli S. Jacobi, Basileus Carthaginensis, Eugenius Valentinus, etc., sub eodem iudice necati sunt*; iii pro divisione Metropolitanarum Ecclesiarum et Primatia designanda a S. Eugenio Toleti; iv etiam Toleti, in quo coactis Carpetaniæ episcopis, et aliis de rebus fidei, et moribus Christianis, eodem presidente Eugenio tractatum est, hoc anno 112. Non dubito quin alia celebrata sint a sanctis apostolis et eorum discipulis, dum in Hispania prædicationis gratia detinebantur, sed memoria eorum exstat nulla.

2. Jonas, etc. Consule quæ de eo diximus ad annum 86. Iterumque de ipso agemus cum Dextro ann. 130.

3. Astæ, etc. Ptolomæus meminit urbis Astensis in Bætica non longe a Nebrissa in Turdetanis populis. Fuit sane Romanis in pretio, qui coloniarum Romanæ privilegii eam decorarunt, et, ut Plinius auctor est, nuncuparunt *Astam regiam*. Refert etiam Titus Livius lib. XXXIX, C. Catilinium post fusos Lusitanos in agro Astensi, Astam expugnasse, sed cum incautus muros ascendit, icium, post dies paucos obiisse. Suspicati sunt Moletius, Millius ac Nonius, hic quidem cap. 13 suæ Hispaniæ, illi vero apud Ortellium in locorum Synonymia, Astam nunc esse *Xerez de la Frontena*, constat siquidem prope æstuarium Bæti fluminis, Mnestæi portum Straboni, quibusdam *Puerto de S. Lucar de Barrameda*, sitam

fuisse. Cæterum verum locum Astæ Ambrosius de Morales in suis Hispaniæ antiquitatibus, verbo *Asta*, reperit, qui nunc mensa Astæ, vulgo *la mesa de Asta* ab incolis dicitur, sita est inter nobilem urbem *Xerez de la Frontena*, et portum S. Mariæ: eique convenit distantia quam a Gadibus ad ipsam usque designat Antoninus in itinerario, in itinere Gadibus Cordubam. Hanc igitur urbem suo martyrio egregie illustrarunt tres fortissimi Christi martyres, Honorius, Eutyechius, ac Stephanus, uti archidiaconus de Ronda, D. Laurentius de Padilla in suis Sanctis Hispaniæ, ac Vasæus in Chronico Hisp. testantur, ex quibus id desumpserunt Morales lib. X cap. 28, Marieta, i part. lib. II, cap. 36, et Trugillus die 21 Novembris, qui ait: *In Bætica civitate Astensi nobilissima, Romanorum tempore, ut referunt archidiaconus de Ronda et Vasæus, passi sunt olim hi tres gloriosi martyres, quorum festum celebratur die 21 Novembris*. Meminit eorumdem Martyrologium Romanum ipsa die: *In Hispania, sanctorum martyrum Honorii, Eutychie, et Stephani*. Sequentem quoque notam consule.

4. S. Eutyechius, etc. Celebris admodum in Actis Apost. cap. XX, est Eutychiei adolescentis suscitatio, Troade a Paulo facta: *Sedens autem, ait Lucas, quidam adolescens nomine Eutychieus super fenestram, cum mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio carnaculo deorsum, et sublatus est mortuus; ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, et complexus dixit (astantibus): Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est. Adduxerunt autem puerum viventem, et consolati sunt non minime*. Post Pauli necem adhæsit S. apostolo Joanni, in ejus disciplinam se tradens, quod Græci in Menologio profitentur, ex quibus Martyrologium Romanum, Molanus in additionibus ad Usuardum, et Galesinus id habent die 24 Augusti. Narrant etiam Græci quod prædicationis causa multas peragratus sit provincias ac regiones, in eisque idolorum templa prece ad Deum fusa protriverit, et ob id carceres, verbera et ignes perpassus, ab omni tamen periculo divinitus ereptus, sancte mirificeque factorum gloria clarus obdormiverit in Domino: quare Rom. Martyrologium sic habet: *Eodem die S. Eutychiei discipuli B. Joannis Evangelistæ, qui ob Evangelii prædicationem in multis regionibus carceres, verbera, et ignes perpassus in pace tandem quievit*. Miror cur Baronius in correctione Martyrologii tantam martyris raserit, cum Græci a quibus testimonium hoc mutuatum est, non solum martyrem, sed Hieromartyrem eum appellent, quod etiam Molanus ab eis accepit, cum dixit: *Die 24, S. Hieromartyris Eutychiei discipuli S. Joannis Theologi*. Et nihil minus Dexter scribit: *Telæ passus in Vaccæis in Hispania, completo martyrio gloriosus migrat ad Dominum*. Quare cum ab omni periculo ereptus dicitur, non est intelligendum quod multum temporis postmodum in pace transegerit.

Dubitari autem merito potest, an is ipse sit ille S. Eutyechius cujus festum in Hispaniis agi die 11 Decembris Ado, Beda, Usuardus, Galesinus, et Romanum Martyrologium affirmant, præsertim quia de

A. C. 116. Rutilius ad Hispaniam missus sit martyr. Meminit ejus Tertullianus præclaro quidem A. R. 867. elogio.

120. Diocles agitator Lusitanus, ex oppido Laconimurgi prope Caparam, mirabilium agitationum operatione floret. 871.

BIVARII COMMENTARIUS.

Egregius plane titulus dignitatis, et commendatio honoris immensi. En ipsam epistolam, noviter ad fidem conversi plenius de ejus mysteriis instrui desiderantis.

CHRISTIFERÆ MARÆ SUUS IGNATIUS.

Me neophytum, Joannisque tui discipulum confortare et consolari debueras. De Jesu enim tuo percepi innumera dicta, et stupefactus sum ex auditu. A te autem, quæ semper ei fuisti familiariter [Al. familiaris] conjuncta et secretorum ejus conscia, desidero omnino [Al. animo] fieri certior de auditis. Scripsi tibi etiam alias, et rogavi de eisdem. Vale; et neophyti qui mecum sunt ex te, et per te, et in te confortentur.

Rescripsisse quoque Deiparam ad Ignatium Dexter docet ad annum 430, ubi de ipsis suo ævo celeberrimis ait: *Epistolæ B. Virginis ad S. Ignatium, et ejusdem ad sanctissimam Virginem manibus fidelium nunc tenentur.* Ergo non solum de fama priscorum temporum, quod hoc anno 116 fecit, sed etiam de eo quod ipse suis oculis viderat (nam anno illo 430 scribebat omnimodam historiam) testimonium profert Dexter: eoque constat plures tunc temporis Deiparæ existisse epistolas, quas tamen dolemus periisse, hac una dempta.

IGNATIO DILECTO DISCIPULO HUMILIS ANCIILLA CHRISTI JESU.

De Jesu quæ a Joanne audisti et didicisti vera sunt: illa credas, illis inhærens, et Christianitatis votum firmiter teneas, et mores et vitam voto conformes. Veniam autem una cum Joanne te et qui tecum sunt videre. Sta, et in fide viriliter age, nec te commoveat persecutio austertatis; sed valeat et exsulet spiritus tuus in Deo salutari tuo. Amen.

Scio apud multos suspectam haberi fidem ejusmodi epistolarum, eo præsertim, quod Hieronymus, dum in lib. de Script. Eccl. egit de Ignatio, inter cæteras ejus epistolas harum non meminit; sed argumentum negativum obesse non potest, cum positiva testimonia nobilium auctorum adsunt. Ergone opera Dionysii apposita sunt, quia Hieronymus eorum non meminit? absit. Quod si Hieronymus siluit, Dexter ejus corævus locutus est, locutus est Bernardus, qui apocryphis fidem nunquam delisse comperitur: suscipiunt gravissimi viri, Carthusianus, Marianus Victorius, Symphorianus Clamperius, Petrus Canisius, Æneas Sylvius, Sixtus Senensis, Franciscus Arias, et innumeri alii, quos longum esset recensere. Liqueat vero ex ipsis epistolis sanctum Joannem convertisse ad fidem Ignatium, priusquam comitaretur Deiparam Ephesum: de quo cum Dextro egimus ad ann. 41, dum solus sine illa initio Evangelicæ prædicationis velut tonitruum filius celeres luminis Evangelicæ radios in Asiam immisit. Consule quæ de his iterum diximus ann. 86, ubi de epistolis ejusdem B. Virginis ad Messanenses et Florentinos datis disputavimus.

5. Rutilius, etc. In codice impresso pro Rutilio erat Rusticus, sed manifeste errat; nam Martyr ille cujus Tertullianus mentionem fecit, Rutilius vocabatur. Rursus quod hic legitur, ad Hispaniam missus sit Martyr, non sic accipiendum est, quasi in Hispania consummaverit martyrium, quia in Africa tandem ab Hispaniis dimissus passus est, ut Dexter ipse annotavit ann. 110, sed sensus est: Rutilius, qui missus ad Hispanias aliquando mansit Cordubæ, tandem sit martyr, videlicet in Africa. De eo Martyrologium Romanum die 2 Aug. et Marcus Maximus

A in Chronico anno Domini 612, quo ipse auctor fluit, duplici stemmate ejus memoriam (tunc celebrem in Hispania) annotatam reliquit: I. *Rutilii passi sub Trajano in Africa, qui profugus venit in Hispaniam, et mansit Cordubæ postea, celebris hic est memoria.* II. *In Africa celebratur memoria Rutilii martyris, cujus mentionem facit celebrem Septimius Tertullianus libro de Fuga.* Ejus verba dedimus ad annum 110, quæ tu consulas.

A. C. 120. — 1. Diocles, etc. Laconimurgi prope Caparam, seu Caparram, urbis non ignobilis, meminit Ptolomæus in tabula Lusitanicæ. Caparra conservat hodie nomen suum: situmque est hospitium ejus nominis in itinere quod Salmantica Emeritam tendit, non longe a Tago fluvio. Erat Laconimurgum, a lacu vicino sic, ut apparet, cognominatum, sicut Lacobriga quæ in regno Algalnorum, nunc a lacu, Lagos dicitur. Illic ortum suum habuisse gloriabatur C. Apuleius Diocles nobili equos agitandi arte notissimus, modo illi in curru, modo sine curru, modo bini, modo quaterni, seu aliis mille modis ducerentur. Exstant Romæ ejus insignes agitationes, quibus cunctos præcelluit marmoris insculptæ, nobile tantæ antiquitatis monumentum in Campo Martio in domo equitum Cechinorum, quam inde transcribere Philandrius in notis ad Vitruvium, Aldus in sua Orthographia, et auctor libri Antiquitatum Romanarum: ex quibus nonnihil scripsit Morales lib. ix, cap 6. Sed reddamus inscriptiones ipsas, quas nos ipsi in eadem domo legimus anno præterito 1623.

C. Apuleius Diocles agitator factionis Russatæ, natione Hispanus, Lusitanus, annorum xxxij. mens. vij. d. xxij. Primum agitavit in factione Albana, Auiolo et Corellio Pansa cons. .... agitavit in factione eadem Albana, Acilio Glabrione, C. Bellicio Torquato cons. .... Agitavit in factione Prasina Torquato Asprenate 41, et Anno Libone cons. primum vicit. .... in factione Russata Lænatæ Pontiano, et Anno Rufino cons. summa quadriga agitavit annis xxiv, missus ostio iv. cclvij. .... c. lxiij. a pompa. cx. singularum, vicit ∞ lxiij. inde præmia majora vicit lxxxij. xxx. xxij. et his seipsum vij. xxx. xxvij. .... ij. lxxvij. Inde septuaginta j. lxiij. Binarum vicit ccc. xxx. vij. Trigæ ad HS. xv. iij. Ternarum vicit ij. Ad honorem venit ∞ ... secundas dccc. lxx. Tertias dlvij. Quartas ad HS. ∞. frustra exit ∞. cclj. ad Venetum vicit lx. Ad Albatum vicit lxxx. Inde ad HS. xxij. .... vij. HS. ccc. lvij. lxiij. cxx. Præterea Bigas M. vicit ij. Ad Albatum I. ad Prasinum ij. Occupavit et vicit dccc. successit et vicit lxxij. .... T. xxxvj. Variis generibus vicit xxxij. Eripuit et vicit. .... ij. Prasinis cxxvj. Venetis ccv. Albatibus lxxxj. Equos ternarios feci N. viij. et ducentarios. j.

Insignia eius.

... to sibi, quo anno principio quadrigis victor exiit; bis eripuit, bis actis continetur Aulium Teren. factionis suæ primum omnium vicisse ∞ xj. ex quibus anno uno plurimum vincendo vicit. .... primum centum victorias consecutus est victor c. iij. singularum vicit lxxvij. Adhuc augens gloriam tituli sui, præcessit Thallum factionis suæ, qui primus in factione Russata. Diocles omnium agitator eminentissimus: quo anno alieno principio Victor cxxij. singularum vicit cxvij. quo titulo præcessit omnium factionum agitadores qui umquam. .... circumensium interfuerunt: Omnium admiratione merito notatum est, quod uno anno alieno principio, duobus introiugis Collyno, et Pompeiano vicit lxxxvij. lx. j. liij. x. j. xxx. ij. .... factionis Prasinæ victor ∞ xxv. Primum omnium urbis conditæ ad

A. C. 115. Hispali in Hispania Bætica Macarius, Justus et Rufinus martyres, in eadem persecu- A. R. 866.
tione passi.

Ursonæ in Bætica S. Leo martyr, et socii ejus.

Trajanus Armeniam, Assyriam, Mesopotamiamque facit provincias.

116. Terræmotus pene totam Antiochenam civitatem evertit. 867.

Judæi qui in Lybia erant contra contribules dimicant.

S. Marcus Bolanus Florentius, filius Rustici Bolani, consularis Hispani, discipulus
sanctorum apostolorum, conversus in Tyle (nunc Sylæ) apud Hispalim passus est
27 Octobris.

Epistolæ S. Ignatii ad B. Virginem celebres habentur.

BIVARII COMMENTARIUS.

et in Paulo et cæteris apostolis. Credo et ipsos mar- A
tyrologorum auctores hac in parte leviter lapsos; etenim undecumque sanctos habere poterant, suis
libris inserebant, ne memoria tantorum Patrum
periret (qua de re innumera exstant exempla in
Martyrologiis; multi enim ex sola epistolarum Pauli
notitia inibi scripti reperiuntur 25 Junii, 4 Octobris,
et alibi), cumque Zosimum et Rufum apud Polycar-
pum eximie laudatos legissent, et quod Philippis in
Macedonia verbum justitiæ et patientiæ seminassent,
et nullam aliam eorundem notitiam invenirent,
illico velut Philippis passos annotarunt. Nunc autem
cum passos sciamus aliis locis, non est cur diversos
hos ab illis credamus. Vide quæ de S. Simeone Cy-
renensi et filii in superioribus attulimus ann. 100,
de Rufo agentes, ubi testimonio S. Brulionis, Cæsar-
augustani episcopi, usi sumus.

A. C. 115. — 1. *Hispali*, etc. Hominum ac urbis
horum sanctorum martyrum similitudo in causa, ut
credo, fuit, oblivionis ejus qua hactenus sepulti
sunt. Cum enim Justus et Rufinus nuncupentur, et
Hispali passi dicantur, ubi celeberrimæ sunt SS.
virgines et martyres Justa et Rufina, nihil mirum si
pro confusione ævi illius omnia confusa sint. Verum-
enimvero perspicuum est solo nomine participare,
cæteris autem differre, id est, tempore, sexu, et soci-
is, hi enim Macarium habent comitem coronæ, et
(ut jam videbis) Theophilum: illæ comitem nullum
habuerunt: hi mares, illæ femine; hi sub Trajano,
anno, ut vides, 115 passi fuerunt, illæ vero sub Diocle-
tiano Cæsare et Diogeniano præside circa ann.
287, ut Trugillus notavit, seu potius anno 306, quo
tempore in Hispania Diocletiani plus sævit persecu-
tio: hi denique 28 Februarii celebrantur, illæ 17 et
19 Julii: Hispalensis quidem Ecclesia die 17 festum
de eis agit, Martyrologium autem Romanum, Usuar-
dus, et Beda, et Equilinus 19. De sanctissimis virgi-
nibus agemus cum ad Diocletiani tempora venerimus,
nunc de viris agamus. Meminit eorundem Equilinus
lib. xi cap. 130 numero 80, dicens: *Macarius et Ru-
finus, Justus et Theophilus pridie kalendas Martii
martyrio coronantur*; cum tamen lib. vi cap. 117
egisset fuisse de SS. Justa et Rufina. Usuardus cum
Molanii additionibus: *Eodem die, ait, sanctorum
Macarii et Rufini, Justii et Theophili*; qui tamen die 19
Julii agit de Justa et Rufina. Vetus Romanum Mar-
tyrologium sic: *Pridie kal. Martii, natalis sanctorum
martyrum Macarii, Rufini, Justii et Theophili*. Baro-
nius addit Romæ, sed de suo, et sine auctore, nam
nullus aliorum urbem apposuit, cum tamen si appo-
nenda esset, non Romæ, sed Hispali in Hispania
dici oporteret. Galesinus Justii dumtaxat et Rufini
meminit ad diem 27 Julii, et in Hispania passos fate-
tur, dicens: *In Hispania SS. [martyrum] Justii et
Rufini, qui in eadem persecutione ob Christi fidem
capti, post diversas in tormentis questiones, quibus
religionem præclare testificati sunt, ingenti admira-
tione cursum confecerunt martyrii*. Subdit in Notis hæc
desumpsisse ex libro et tabulis Nicolai monachi. Ex-
cedit tamen cum sub Maximiano passos reputat, et
multo magis dum ad diem 28 Februarii Justum et

A Macharium adjungit Cæreali, Pupulo et aliis, quos
sine Justo et Machario Beda Alexandriæ passos
asseverat. De Justa autem et Rufina bene ad dies
17 et 19 Julii egit.

2. *Ursonæ*, etc. Solius Leonis martyris meminit
Equilinus lib. xi cap. 130, num. 82 a S. Hieronymi
Martyrologio mutuans, in hæc verba: *Leo martyr eo-
dem die* (id est, kalendis ipsis Martii) *passus est*. Romanum
Martyrologium ipsa die aliquos ejus socios
ex nomine designat dicens: *Item natalis sanctorum
martyrum Leonis, Donati, Abundantii, Nicephori et
aliorum novem*. Et Baronius in Notis asserit restitui-
tos fuisse ex veteri Martyrologio monasterii S. Cy-
riaci. De Ursona diximus an. 110.

3. *Trajanus Armeniam*, etc. Ita ad verbum Euse-
bii et Hieronymus in Chronico.

A. C. 116. — 1. *Terræmotus*, etc. Etiam hæc ha-
bent prædicti anno ipso ex Xiphilino et Orosio.

2. *Judæi*, etc. Ipsi quoque, sed paulo uberius: *Judæi*,
inquiunt, *qui in Libya erant, adversus cohaboratores
suos alienigenas dimicant, similiter in Ægypto et in
Alexandria, apud Cyrenem quoque et Thebaidem magna
seditione contendunt; verum gentilium pars superat in
Alexandria* (de his quoque Dio loquitur), et annó
118: *Judæis Mesopotamiæ revelantibus præcepit
imper. Trajanus Lysia Quietos, ut eos provincia
exterminaret; adversus quos Quietus aciem instruens
infinita millia eorum interfecit, ob quod procurator
Judææ ab imperatore decernitur*. Et anno 119 *Salmi-
nam urbem Cypri, interfectis in ea gentilibus, subvertere
Judæi*. Hæc quidem sub Trajano acciderunt, nam
quæ sub Hadriano in Judæos facta sunt, anno 121
designantur. Consule Orosium lib. vii cap. 12.

3. *S. Marcus Bolanus*, etc. Anno 110 egerat de
ipso, quando nimirum florebat opinione nobilis san-
ctitatis, nunc de martyrio ejus, et patre. Vide quæ
ad dictum annum annotavimus. Fuisse quidem in
Bætica olim Rusticorum prosapiam nobilissimam,
non leviter ex epitaphio marmori inciso Clodii Rus-
tici deducimus, quod hodieque apud oppidum prope
Castro el rio prope Cordubam exstare auctor est Mo-
rales lib. Hist. ix cap. 38 seu 39. Cecinit etiam Mar-
tialis funera Antistii Rustici lib. 9 Epigr. cujus initium
(sub numero 30):

Cappadocum sævis Antistius occidit oris
Rusticus, o tristi crimine terra nocens, etc.

Cui Romæ degenti aliud epigramma dederat lib. viii
Epigr. 22 :

Esse tibi videor sævus, etc.

4. *Epistolæ*, etc. Non unam, sed plures D. Ignati-
um scripsisse epistolas ad beatiss. Virginem Mat-
rem Dei ex ea quæ nunc exstat manifeste deduci-
tur; ait enim in ea Ignatius: *Scripsi tibi etiam alias,
et rogavi de eisdem*. Plures quoque agnoscit, ac cele-
brat S. P. Bernardus serm. 7 in psalm. *Qui habitat*,
ubi inquit, *Magnus ille Ignatius, discipuli quem dili-
gebat Jesus auditor, martyr noster, cujus pretiosis reli-
quiis nostra ditata est paupertas, Mariam in pluribus,
quas ad eam scripsit epistolis, Christiferam consalutat*.

A. C. 130. Serenus Grannius, Legatus, vir doctus, et apprime nobilis, litteras misit ad Hadrianum, ostendens indignum esse populi clamoribus Christianos feris objici sine probatione criminis. Hadrianus his motus rescipit, sine crimine reum non agi quempiam Christianorum, sola religionis objecta criminatione.

Hoc anno S. Calocerus, S. Jacobi discipulus, et episcopus Ravennas, major centenari, miraculorum gloria clarus ad cœlum migrat.

S. M. Marcellus Eugenius, Toletanorum episcopus, S. Clementis Legatus, ad Gallias profectus, causa communicandorum cum Dionysio gravium negotiorum, Tolosæ prædicat, et ejus urbis episcopus creditur, post necem S. Saturnini ejus urbis episcopi et Martyris. Inde profectus sciens martyrium S. Dionysii condiscipuli sui, id ille celebrat elegantissimo carmine : et prope Lutetiam a satellitibus Trajani Hadriani, cui ipse charus fuit, pro fidei patrocinio jugulatur.

BIVARII COMMENTARIUS.

ab Eusebio acceptum tum in Chronico, tum lib. IV Histor. Eccles. cap. 3 et 8. Hieronymus etiam lib. de Script. Eccl. : *Quadratus, ait, apostolorum discipulus, Publio Athenarum episcopo substituitur, cumque Hadrianus Athenis exegisset hiemem, porrexit ei librum pro religione nostra compositum, valde utilem, plenumque rationis et fidei, etc.* De Aristide autem sic : *Aristides Atheniensis philosophus eloquentissimus, et sub pristino habitu discipulus Christi, volumen, nostri dogmatis rationem continens, eodem tempore quo et Quadratus Hadriano principi dedit; id est, Apologeticum pro Christianis, quod usque hodie perseverans apud Philologos ingenti ejus indicium est. Dederunt autem hos libros Hadriano Athenis agenti duo isti Athenienses viri, quod eo tempore addictissimus ille esset suis idolis; et contra Christianos quisquis vellet insurgeret, obsequium credens se imperatori præstiturum. Consule de his etiam Orosium lib. VII, cap. 13. Agitur de S. Quadrato in Martyrologio Roman., Beda, Usuardo et aliis 26 Maii; de Aristide vero die 31 August., ubi eadem in ipsorum laudem referantur.*

A. C. 130. — 1. *Serenus Grannius, etc.* Eusebius in Chronico sic : *Serenus Grannius legatus, vir apprime nobilis, litteras ad imperatorem remittit, iniquissimum esse dicens clamoribus vulgi, innocentium hominum sanguinem concedi; et sine ullo crimine, nominis tantum et sectæ reos fieri. Quo commotus Hadrianus, Minutio Fundano proconsuli Asiæ scripsit, sine objectis criminum Christianos non condemnandos : cujus epistolæ usque ad nostram memoriam durat exemplum. Offert illud lectoribus idem auctor lib. IV Historiæ cap. 9. Incipit : Epistolam a Sereno Grannio, viro præstantissimo, in cuius locum tu ipse subrogatus es, scriptam accipi. Et post pauca : Atque Hercle, si quisquam, quo ego calumniatur id tentaverit, tu ejusmodi hominem pro nequitia et crudelitate severe arguito, atque adeo subito prospicito, ut debitas pœnas luat. Cæterum hoc differt Eusebius a Dextro, quod ille in Chronico id refert ad annum 128 quo tempore de Quadrato et Aristidis libellis pro religione Hadriano porrectis agit; Dexter vero prescriptum Hadriani ad Minutium in annum 130 differt; et melius multo, quoniam constat tempus aliquod intercessisse inter epistolam Sereni, et rescriptum Hadriani, cum ejus successoris datum sit, non vero ipsi Sereno. Galesianus cum de Quadrato agit hæc omnia in annum 134 rejicit, sed nullus ei antiquorum suffragatur. Lege de ea re Orosium, lib. VII cap. 13.*

2. *Hoc anno Calocerus, etc.* Egimus de ipso ad annos 37 et 44, quæ tu consulas. Ejus festa dies in Rom. Martyrologio est 11 Febr. De eodem Rubeus lib. I Historiæ Ravennæ, et Surlius tomo VII, ac tabulæ Ravennates a Baronio citatæ. Sed reddamus Rubei verba ad annum 127 : *Calocerus, ait, Græcus, in Martiani locum Ravennatum archiepiscopus, columba cœlitus super eum sedente, suffectus est. Qui cum rerum omnium sub Hadriano quietem fuisset na-*

ctus, assiduo hortatu, Deo verbis efficaciam ac robur tribuente, omnes ferme Ravennates, relictis falsis diis, religioni sanctæ adherere sic persuasit ut admodum pauci fuerint qui non acceperint cultum et cognitionem veri Dei. Et paulo post : Sub Telesphori pontificatu Calocerus, cum annum ætatis centesimum viridi senectia superasset, mortem cum vita commutavit 3 idus Febr. Sepelitur non procul ab Abderito secundo Ravennatum episcopo : de quo asserit sic dictum fuisse, quia Abderæ natus fuit. Fuit vero ejus nominis urbs in Hispania Bætica, quam Villanovanus credit esse Almeriam : et alia in Thracia : cujus autem fuerit civis non constat.

3. *S. M. Marcellus, etc.* Satis multa de eo dicta a nobis habes ad annos 91, 100, 105, 110 et 112. Sanctissimum pontificis martyrium celebratur sacro hymno Breviarii Gothici Toletani, quem placuit hic inserere in gratiam ipsius.

Sancti Eugenii digna memoria
Rururc (Socii) plaudat Ecclesia;
Exsultat Gallia, tanti martyrii

Sacro ditata pignore.

Alumnus Græciæ visit Hispaniam,
(nimium Dionysius, id est, Eugenius)
Doctor Hispaniæ revisit Galliam,
Docti præsentiam Doctoris Galliæ

Fideli captans pectore.

Patrem desiderat, votum prosequitur,
Jam prope venerat, hostis irascitur,
Sanctus vir rapitur, quem ensis tenerat,
Caput velleas a corpore.

In loci proximo corpus submittitur,
Custodi optimo pignus committitur
Recens, ut mittitur manet longissimo
Sub unda corpus tempore.

Hercoldus patitur, quem Dei visio
Ex hoc alloquitur in Dionysio :
Salutis pretio Sanctus redimitur,
Digno locandus decore.

Sit Patri gloria, sit honor Filio,
Virtus, potentia, laus, jubilatio;
Flamini socio surgat sors socia,
Ut pari constant robore. Amen.

Quod spectat ad carmina illa, quibus elegantissime martyrium S. Dionysii celebravit, Hilduinus in Vita S. Dionysii (quæ apud Surium exstat) asseverat, se illa habuisse. Quo autem pacto nunc discipulus, nunc vero condiscipulus dicatur, in superioribus explicuimus. Obiit S. Martyr nonagenarius, hoc Christi anno 130, si, ut æquum est, annum fere 30 agebat tempore necis apostolorum, sub quorum magisterio florentes annos exegerat. Historiam autem integram S. Eugenii, quomodo in Gallias tendens martyrii lauream adeptus est, ac in lacum Marcasium injectus, et inde, revelatione Hercolæ nobili viro a S. Dionysio facta, præclaro signo sanitatis miraculose ipsi impertita, post 200 aequi latibuli annos, recens eductus, digno honore habitus fuerit, deque innumeris miraculis ad ejus tumulum fieri solitis, ac de translationibus variis tanti martyris,

A. C. 121. Hadrianus imperator Judæos captivos dispergit.

A. R. 872

Idem publica tributa laxans libertate donat.

122. Plutarchus Cherronensis, Agathobolus, Sextus, et Œnomaus philosophi, doctrinæ celebritate clari judicantur.

873.

Bellum atrox et crudele contra Sauromatas gestum est.

124. In Libyam, quæ a Judæis vastata erat, mittitur Colonia.

875

125. Hadrianus Atheniensibus leges petentibus jura dedit.

876

128. Hadriano Quadratus, discipulus apostolorum, et Aristides Athenienses libros obtulerunt pro religione Christiana.

879

BIVARII COMMENTARIUS.

HS. l. vicit vij. Diocles præcedens eum, introiugis tribus A Abigeo, Lucido, Para'o, l. vicissent x. vicit viiij... Amanunem, Venustum, Epaphroditum tres agitadores milliarios factionis Venetæ, ad HS. l. vicissent xj. Diocles Pompeiano, et Lucido duobus introiugis l. vicit... factionis Prasinæ victor ∞ xxv. et Fl. Scopus victor ij. xlvij. et Pompeius Musclosus victor iij. diviij. tres agitadores victores v. dcxxxij. ad HS. l. vicerunt xxviij... eminentissimus victor ∞ cccc. lxij. l. vicit xxviij. nobilissimo titulo Diocles nitet, cum Fortunatus factionis Prasinæ in Victore Tusco victor ccc. lxxvij. l. vicit ix. Diocles... R. c. l. ij. l. vicit x. lx. j. nouis coactionibus, et numquam ante titulis scriptis Diocles eminet, quod una dieseiuges ad HS. xl. missis bis utrasque victor eminuit; atque amplius... suisque septem equis in se iunctis, nunquam ante hoc numero equorum spectato certamine, ad HS. l. in Abigeo victor eminuit, et sine flagello aliis certaminibus ad HS. xxx... visus esset his nouitatibus duplici ornatus ob gloria. Inter milliarios agitadores primum locum obtinere videtur Pontius Epaphroditus factionis Venetæ, qui Antonini Augusti Pij temporibus solus victor ∞ cccc. lxxij. singularum vicit dcccc. xj. At Diocles præcedens eum victor ∞ ccc. lxxij, inter singulares vicit ∞ lxxiij. Iisdem temporibus... et vicit cccc. lxxij. Diocles eripuit, et vicit dlj. Diocles agitator, quo anno vicit cxxvij. Abigeo, Lucido et Pompeiano introiugis tribus Victor ciiij. inter... eminentes agitadores, introiugis Afris plurimum vicerunt Pontius Epaphroditus, factionis Venetæ. In bubulo vicit cxxxij. Pompeius Musclosus factionis Prasinæ... cxv. Diocles superatis eis in Pompeiano Victor, clij. singularum vicit cxxxiiij. Ampliatitulis suis, Cotyno, Galata, Abigeo, Lucido Pompeiano introiugis quinque Victor ccc. xxxv. singularum vicit ccc. lxxxvij. Cætera desunt injuria temporis.

Vides, lector, Dioclem innumeras victorias reportantem de omnibus agitatoribus, qui hactenus in orbe fuerant in altera et quatuor factionibus; quæ, ut apparet, ex coloribus diversa sortiebantur cognomina, scilicet Albana, Veneta, Prasinæ, et Russata. Exstat identidem basis marmorea statuæ ipsius Dioclis, quam duo filii ejus in templo Fortunæ erexerunt, cum ejusmodi inscriptione:

C. Apuleio Diocli, Agitatori primo factionis Russatæ, natione Hispano: Fortunæ Primigeniæ D. D. C. Apuleius Nymphidianus, et Nymphidia V. filii. Exstat vero Præneste in domo episcopi, eamque referunt Morales, lib. ix llist. Hisp. cap. 6, Philandrius, et Aldus Manutius, et novissime Janus Grutterius, in lib. Inscriptionum antiquarum orbis Romani, sub titulo Diis Dicatorum.

Floruit etiam in eadem agitationis arte Fuscus Hispanus factionis Venetæ, qui Tarracone in Hispania obiit, ubi extra civitatem, via quæ ducit ad divæ Virginis miraculorum, perseverat adhuc in base marmorea ejusmodi inscriptio:

D. M.

Factionis Venetæ Fusco sacravimus aram
De nostro certi studiosi et bene amantes:
Ut scirent cuncti monumentum et pignus amoris.
Integra fama tibi, laudem cursus meruisti;
Certasti multis, nullum pauper timuisti,
Invidiam passus semper, fortis tacuisti.
Pulchre vixisti, fato mortalis obiisti.

Quisquis homo es quærens talem, subsiste, viator,
Perlege si memor es, si nosti quis fuerit vir;
Fortunam metuant omnes. Dices tamen unum;
Fuscus habet titulos mortis, habet tumulum mors,
Contegit ossa lapis, bene habet, fortuna valebis.
Fundimus insonti lacrymas, nunc vina, precamur
Ut jaceas placide: nemo tui similis.

ΤΟΥΣ ΤΟΥΣ ΑΓΩΝΑΣ ΑΙΩΝ. ΑΑΑΗΘΕΙ.

il est, Tuos agones sæculum loquetur.
Ob artis et patris similitudinem placet tandem huc
inserere Eutychemis Aurigæ epitaphium, quod exstat
in marmori incisum Tarracone in hortis D. Antonii
Augustini archiepiscopi, toto orbe ob egregiam
eruditionem notissimi; est vero hujusmodi:

D. M.

Eutychemi Aurigæ annorum xxij.

Fl. Rufinus, et Sempronius Diophaeis,

Servo B. M. Fr.

Hoc rudis Aurigæ requiescent ossa sepulcro,

Nec tamen ignari flectere lora manu.

Jam qui quadrijugos auderem scandere currus,

Et tamen a bijugis non removerer equis.

Invidere meis annis crudelia fata,

Fata quibus nequeas apposuisse manus.

Nec mihi concessa est morituri gloria Circi,

Donaret lacrymas ne pia turba mihi.

Ussere ardentem intus mea viscera morbi,

Vincere quos medicæ non potuere manus.

Sparge, precor, flores supra mea busta, viator,

Favisti vivo forsitan ipse mihi.

Sed ad alia transeamus.

A. C. 121. — 1. Hadrianus. Eusebius hoc anno dixit: Hadrianus Judæos capit secundo contra Romanos rebellantes: anno vero 120, dixerat: Hadrianus Trajani invidens gloria, de Assyria, Mesopotamia, Armenia, quas ille provincias fecerat, revocavit exercitus. Obierat quidem Trajanus anno Domini 119, cum imperasset annos 19, mens. 2, dies 15, et prius in Cæsarem adoptasset Hadrianum consobrinæ suæ filium. Eusebius anno 120, sic ait: Hadrianus Italicæ in Hispania natus, consobrinæ Trajani filius fuit; ut videas errare eos qui Hadriam in Piceno natum fabulantur, et qui Romæ ortum dicunt, tametsi nullus sit qui non affirmet ipsum genus suum ex Italica Hispaniæ deduxisse. Consule doctissimum Ambrosium Morales, lib. ix, cap. 31, qui in suum favorem citat Orosium, Eutropium, Aulum Gellium, etc., refertque Ælium Hadrianum, imperio semel accepto, aliquando Hispaniæ repetisse, et Tarracone pene a mancipio occisum fuisse.

2. Idem Hadr., etc. Sic Eusebius: Hadrianus reliquias tributorum urbis relaxavit, chartis publice incensis: plurimos etiam ipsi tributis liberis præstitit.

A. C. 122. — 1. Plutarchus, etc. Eusebius hoc anno. Plutarchus Cherroneus, et Sextus, et Agathobolus, et Œnomaus philosophi insignes habentur.

2. Bellum, etc. Eusebius: Bellum contra Sauromatas gestum. Vide Orosium, libr. vii, cap. 15, et ejus illustratorem Marcoduranum in notis ejus capitulis.

A. C. 124. — In Lybiam, etc. Eusebius in plurali: Hadrianus in Lybiam (Provincia est Africa) quæ a Judæis vastata fuerat colonias deducit.

A. C. 125. — Hadr., etc. Quid Eusebius? Hadrianus Atheniensibus leges petentibus, ex Draconis, et Solonis, reliquorumque libris jura composuit.

A. C. 128. — Hadriano Quadra, etc. Id quoque

A. C. 130. Serenus Grannius, Legatus, vir doctus, et apprime nobilis, litteras misit ad Hadrianum, ostendens indignum esse populi clamoribus Christianos feris objici sine probatione criminis. Hadrianus his motus rescripsit, sine crimine reum non agi quempiam Christianorum, sola religionis objecta criminatione.

Hoc anno S. Calocerus, S. Jacobi discipulus, et episcopus Ravennas, major centenarius, miraculorum gloria clarus ad cœlum migrat.

S. M. Marcellus Eugenius, Toletanorum episcopus, S. Clementis Legatus, ad Gallias profectus, causa communicandorum cum Dionysio gravium negotiorum, Tolosæ prædicat, et ejus urbis episcopus creditur, post necem S. Saturnini ejus urbis episcopi et Martyris. Inde profectus sciens martyrium S. Dionysii condiscipuli sui, id ille celebrat elegantissimo carmine: et prope Lutetiam a satellitibus Trajani Hadriani, cui ipse charus fuit, pro fidei patrociniò jugulatur.

BIVARIÏ COMMENTARIUS.

ab Eusebio acceptum tum in Chronico, tum lib. iv Histor. Eccles. cap. 3 et 8. Hieronymus etiam lib. de Script. Eccl.: *Quadratus, ait, apostolorum discipulus, Publio Athenarum episcopo substituitur, cumque Hadrianus Athenis exegisset hiemem, porrexit ei librum pro religione nostra compositum, valde utilem, plenumque rationis et fidei, etc.* De Aristide autem sic: *Aristides Atheniensis philosophus eloquentissimus, et sub pristino habitu discipulus Christi, volumen, nostri dogmatis rationem continens, eodem tempore quo et Quadratus Hadriano principi dedit; id est, Apologeticum pro Christianis, quod usque hodie perseverans apud Philologos ingenii ejus indicium est. Dederunt autem hos libros Hadriano Athenis agenti duo isti Athenienses viri, quod eo tempore addictissimus ille esset suis idolis; et contra Christianos quisquis vellet insurgeret, obsequium credens se imperatori præstiturum. Consule de his etiam Orosium lib. vii, cap. 13. Agitur de S. Quadrato in Martyrologio Roman., Beda, Usuardo et aliis 26 Maii; de Aristide vero die 31 August., ubi eadem in ipsorum laudem referuntur.*

A. C. 130. — 1. Serenus Grannius, etc. Eusebius in Chronico sic: *Serenus Grannius legatus, vir apprime nobilis, litteras ad imperatorem remittit, iniquissimum esse dicens clamoribus vulgi, innocentium hominum sanguinem concedi; et sine ullo crimine, nominis tantum et sectæ reos fieri. Quo commotus Hadrianus, Minutio Fundano proconsuli Asiæ scripsit, sine objectu criminum Christianos non condemnandos: cujus epistolæ usque ad nostram memoriam durat exemplum.* Offert illud lectoribus idem auctor lib. iv Historiæ cap. 9. Incipit: *Epistolam a Sereno Grannio, viro præstantissimo, in cujus locum tu ipse subrogatus es, scriptam accepi.* Et post pauca: *At me Hercle, si quispiam, quo (o) calumniatur id tentaverit, tu ejusmodi hominem pro nequitia et crudelitate severe arguito, atque adeo sædulo prospicito, ut debitas pœnas luat.* Caterum hoc differt Eusebius a Dextro, quod ille in Chronico id refert ad annum 128 quo tempore de Quadrato et Aristidis libellis pro religione Hadriano porrectis agit; Dexter vero rescriptum Hadriani ad Minutum in annum 130 differt; et melius multo, quoniam constat tempus aliquod intercessisse inter epistolam Sereni, et rescriptum Hadriani, cum ejus successori datum sit, non vero ipsi Sereno. Galesinus cum de Quadrato agit hæc omnia in annum 134 rejicit, sed nullus ei antiquorum suffragatur. Lege de ea re Orosium, lib. vii cap. 13.

2. Hoc anno Calocerus, etc. Egimus de ipso ad annos 37 et 44, quæ tu consulas. Ejus festa dies in Rom. Martyrologio est 11 Febr. De eodem Rubens lib. i Historiæ Ravennæ, et Surtius tomo VII, ac tabulæ Ravennates a Baronio citatæ. Sed reddamus Rubei verba ad annum 127: *Calocerus, ait, Græcus, in Martiani locum Ravennatum archiepiscopus, columba cœlitus super eum sedente, suffectus est. Qui cum rerum omnium sub Hadriano quietem fuisset na-*

ctus, assiduo hortatu, Deo verbis efficaciam ac robur tribuente, omnes ferme Ravennates, relictis falsis diis, religioni sanctæ adhærere sic persuasit ut admodum pauci fuerint qui non acceperint cultum et cognitionem veri Dei. Et paulo post: *Sub Telesphori pontificatu Calocerus, cum annum ætatis centesimum viridi senectia superasset, mortem cum vita commutavit 3 idus Febr. Sepelitur non procul ab Abderito secundo Ravennatum episcopo: de quo asserit sic dictum fuisse, quia Abderæ natus fuit. Fuit vero ejus nominis urbs in Hispania Bætica, quam Villanovanus credit esse Almeriam: et alia in Thracia: cujus autem fuerit civis non constat.*

3. S. M. Marcellus, etc. Satis multa de eo dicta a nobis habes ad annos 91, 100, 105, 110 et 112. Sanctissimum pontificis martyrium celebratur sacro hymno Breviarii Gothici Toletani, quem placuit hic inserere in gratiam ipsius.

Sancti Eugenii digna memoria
Rucurrit (Socii) plaudat Ecclesia;
Exsultat Gallia, tanti martyrii
Sacro ditata pignore.
Alumnus Græciæ visit Hispaniam,
(nimirum Dionysius, id est, Eugenius)
Doctor Hispaniæ revisit Galliam,
Docti præsentiam Doctoris Galliæ
Fideli captans pectore.
Patrem desiderat, votum prosequitur,
Jam prope venerat, hostis irascitur,
Sanctus vir rapitur, quem ensis temerat,
Caput velleus a corpore.
In lacu proximo corpus submittitur,
Custodi optimo pignus committitur
Recens, ut mittitur manet longissimo
Sub unda corpus tempore.
Hercoldus patitur, quem Dei visio
Ex hoc alloquitur in Dionysio:
Salutis pretio Sanctus redimitur,
Digno locandus decore.
Sit Patri gloria, sit honor Filio,
Virtus, potentia, laus, jubilatio;
Flamini socio surgat sors socia,
Ut pari constant robore. Amen.

Quod spectat ad carmina illa, quibus elegantissime martyrium S. Dionysii celebravit, Hilduinus in Vita S. Dionysii (quæ apud Surium exstat) asseverat, se illa habuisse. Quo autem pacto nunc discipulus, nunc vero condiscipulus dicatur, in superioribus explicuimus. Obiit S. Martyr nonagenarius, hoc Christi anno 130, si, ut æquum est, annum fere 30 agebat tempore necis apostolorum, sub quorum magisterio florentes annos exegerat. Historiam autem integram S. Eugenii, quomodo in Gallias tendens martyrii lauream adeptus est, ac in lacum Marcasium injectus, et inde, revelatione Herculæ nobili viro a S. Dionysio facta, præclaro signo sanitatis miraculose ipsi impertitæ, post 200 aquei latibuli annos, recens eductus, digno honore habitus fuerit, deque innumeris miraculis ad ejus tumulum fieri solitis, ac de translationibus variis tanti martyris,

A. C. 130. Jonas Dionysii Areopagitæ discipulus in Galliis prædicat.

A. R. 881.

Aulus Altimus Paternus Toletanus civis factus a S. Saturnino Tolosatium episcopo, Elusatum pontifex, qui Eugenio Dionysioque charus fuit, in Gallia martyrium patitur. Idem etiam fuit episcopus Constantiensis, sed divagatus per Gallias, Apostolorum more prædicat verbum Dei.

Aquis prope Toletum, nimis Eugenii familiaris S. Pimenius, vir egregia virtute, multa pro Christo patitur.

BIVARII COMMENTARIUS.

multi multa scribunt. Videndi sunt Vincentius in Speculo lib. x cap. 35, Equilinus lib. x cap. 62, Marinæus Siculus lib. v, Trugillus, Sanctorus, Villegas, et Ribadeneira die 15 Novembris cum Martyrologiis Romano, Bedæ, Usuardi, Adonis, Maurolici, Galesini : insuper Garibay lib. xii cap. 9, Mariana lib. iv cap. 4, Marieta 1 part. lib. i a cap. 17, Morales lib. ix cap. 26, Maldonatus in Breviario Burgensi, Illescas lib. vi cap. 15, Ortizius in descriptione templi Toletani cap. 11, Antonius de Rivera in translatione ipsius, Cianca lib. iii B. Secundi cap. 10. Ejus præclara gesta recognita olim fuere in concilio Leodiensi, et in Ecclesia jussa sunt legi, ut liquet ex actis S. Gerardi abbatis Bromiensis cap. 14 apud Surium tomo V. Sacra Eugenii pignora primum translata sunt ad Bromiense cœnobium, inde ad S. Dionysii Parisiense, deinde brachium unum Toletum allatum tempore Roderici archiepiscopi, cujus de Rebus Hispaniæ celebris exstat historia, ac deum agente Philippo II rege Catholico corpus totum ad Toletanam sedem suam translatum, decentissimo honore conditum, in capellam subtus altare majus regis transportatum humeris fuit. Obiter annotarim, multis modis quosdam prædictorum auctorum in chronologia annorum S. Eugenii defecisse, quæ mihi longum esset per singula recensere, et facile cuivis ex dictis a nobis corrigere.

4. Jonas, etc. Vide, quæ de eo diximus ad annos 86 et 112. Crediderim hoc anno vel circa, passum in pago Castrensi, alias Castris Ceciliis in Lusitania.

5. Aulus Altimus, etc. Conversionem ipsius retulimus ad ann. 76, prædicationem Bilbilitanam ann. 94, famam sanctitatis ann. 112. Elusensium fuisse pontificem testatum reliquit Julianus archipresbyter S. Justæ in Chronico ad ann. 132, cujus eo anno verba afferemus. Fundavit deinde Ecclesiam Constantiensem, ubi pro Christi nomine martyrio vitam finivit, de quo Martyrologium Romanum die 23 Septembris : *In territorio Constantiensi, S. Paterni episcopi et martyris*. Meminit ejus Democares, de *Sacrificio Missæ*, asseritque fuisse primum episcopum Constantiensem.

6. Aquis prope Toletum, etc. Ptolemæus, in Carpentaniæ suæ tabula, prope Toletum ponit Liboram, quam Plinius vocat Eburam, aliis Elbora, et de ea Tit. Livius lib. xl, loquens : *Quint. Flaccus, ait, principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, et castra locavit ad oppidum Eburam, modico præsidio in urbe posito*. Hinc ortum dissidium inter Bartholomæum Quebedum, et Resendium, de Eburam, dum Quebedus duplicem Eburam contendit, alteram in Lusitania, quæ hodie quoque nomen et famam retinet, alteram in Carpetania, vulgo *Talabera*; Resendius vero contentiose unam, eamque Lusitanam asseverat. Sed certe Livius illi manifeste, ut vides, refragatur. Suscitaverunt denuo litem veterem Mariana, et Mantuanus, et quod ille, lib. iv Hist. cap. 13, pro virili demonstrat Talaberam olim Eburam Carpetaniæ vocatam, Livii testimonio munitus, hic contentiose refutat. Marianæ astipulantur Nebrissensis, Marius Aretius, apud Ludov. Nonnium, cap. 63 suæ Hispaniæ, Tarapha, Millius, Villanovanus, et Ambrosius Morales in Antiquit. Hisp., verbo *Ebura*, fol. 101. Eburam autem, quam Talaberam diximus, alio nomine Aquis vocabatur, ut testatur M. Maximus ad annum

A Domini 580. Eboram, inquit, quæ et Aquis in Carpetania.

Cæterum S. Pimenii, vel Pimenii, ut alii legunt, sit reverenda mentio in concilio Toletano xii, ubi actum est de abolendo titulo et dignitate episcopali, suasu Uvambæ regis paulo ante in Ecclesia S. Pimenii instituta : et sic dicitur : *Dixit enim, violentia principali se impulsus fuisse, ut in monasterio villulæ Aquis, in qua venerabile corpus sanctissimi Pimenii confessoris debito quiescit honore, novam episcopalis honoris ordinationem efficeret*, etc. Quod vero Patres vocant confessorem sanctum Pimenium, non destruit id quod Dexter asseverat, multa pro Christo patitur, quia in his non asserit in passione ipsa vitam finisse, sed quod multa passus fuit; in quo potius innuitur, non fuisse martyrem. Fuit sane alius Pimenius Dumiensis episcopus, qui subscripsit Toletano concilio vi, æra 676, seu anno Domini 658; et ejus nomen exstat 42 loco inter subscriptiones episcoporum, his verbis : *Ego Pimenius Ecclesiæ Dumiensis episcopus subscripsi*. Et ante 8 annos videlicet Christi 630, æra Cæs. 668, Pimenius Assidonix episcopus consecravit ecclesiam S. Jacobi, quæ *Medinæ Sidoniæ* eremitorium nunc est, ubi hæc in marmore servatur inscriptio :

DEDICATA EST HÆC BASILICA

XVII. KAL. JANVARIAS ANNO II. PONT. PIMENII,
ERA DCLXVIII.

Existimavit Ambrosius Morales, lib. xii, cap. 50 (quem Mariana, lib. vi, cap. 5 et 14, et Yepes centuria Benedictina 1, anno 563, et centuria 2, anno 675, et cent. 3, anno 682, sequuntur) Pimenium de quo Patres concilii xii Toletani meminere, non alium quam eum fuisse, qui Dumiensis reperitur episcopus, seu etiam Assidonensis. Sed dubio procul longe a vero aberrant, quia S. Pimenius non fuit episcopus, et a Patribus Toletani xii concilii solum vocatur confessor, et multo illis Pimenius vetustior est, quippe cum hic familiaris fuerit S. Eugenio Marcello, illi autem post 500 annos floruerint. Fallitur etiam Loaysa qui in margine ejus concilii xii Toletani hæc ait : *Erat Pimenius Dumiensis monasterii Abbas et episcopus*. Et quidem si credant, Dumiense monasterium et episcopatum fuisse in oppido Aquis, manifesto errore labuntur, cum Dumiensis sedis cœnobium in Gallæcia exstiterit, Aquis autem prope Toletum. Manifeste quoque adversantur concilio, quod fatetur unum duntaxat episcopum Aquensem existisse, nomine Cuniuldum a rege Uvamba jussum ordinari devotionis gratia, quam ad sanctissimum confessorem Christi gerebat, qui tamen in eo concilio depositus est; et sub abbate inter monachos redactus. *Hic tamen Cuniuldus* (en verba concilii) *qui videtur institutus fuisse episcopus, non ultra privilegio fretus, sed sub abbatis regimine, sicut hucusque fuit, erit modis omnibus mancipandus*. At Dumiense monasterium per multos annos dignitate episcopali honestatum fuit. Neque vero quia audis S. Pimenium jacere in monasterio villulæ Aquis, illico credas fuisse ejusdem monachum vel abbatem, sed quod post longum tempus in ejus tumuli honorem cœnobium fundatum sit, sicut non ex eo, quod villula nuncupatur Aquis, infertur, quod olim sub Romanis etiam villula fuit, et non potius nobilis urbs, sed solum quod tempore concilii xii parva erit, nimirum Gothico furore diruta.

A. C. 132. S. Honoratus natus Concanæ (ut quidam volunt urbe Celtiberorum, ut alii Cantabrorum) post discessionem S. M. Marcelli Toletanorum episcopi, Toleti prædicat, et ab eo secundus habetur.

134. Salvius Julianus perpetuum edidit edictum.

885.

Hadrianus imperator Athenis Bibliothecam relinquit.

Decem mille martyres in Ararath magistro et socio Hermolao archiepiscopo Toletano.

BIVARIII COMMENTARIUS.

A. C. 132.—S. Honoratus, etc. In Diptycha episcoporum sanctæ Ecclesiæ Toletanæ, quæ in Missali Gothico habetur, primo loco nominatur S. Honoratus, quia ibi non ponuntur martyres, sed confessores dumtaxat, e quibus primus fuit S. Honoratus successor magui martyris Eugenii. De eo loquens Julianus hoc ipso Domini 132 anno, sic inquit : S. Honoratus, Conchinensis, Hispanus, succedit S. Eugenio Marcello. Post aliquot annos ad Gallias prædicandi causa proficiscitur; Paternum quem S. Saturninus Toleti converterat, et fecerat Elusensium episcopum invisit. Relictoquo Hermolao successore (de quo statim dicemus) discedit 4 circiter anno a professione sancti Marcelli. S. Braulio, sive Heleca, in additionibus ad Maximum hæc ait : Sanctus Honoratus in Hispania celebratur natione Cantaber, episcopus Toletanus : qui dum prædicat per diversas provincias, et ad patriam Conchanam prædicationis gratia revertitur, moritur confessor gloriosus 31 Decembris, anno Domini 140. Accedit Primus Cabilonensis episcopus in sua Topographia Christi martyrum, verbo Conchana, quo loco hæc scribit : Conchana Cantabrorum Civitas in Hispania. Hic Honoratus episcopus Toletanus nascitur, qui sacrauit Firminum episcopum Ambiani martyrem, et hic migrat confessor. Corrigendus propterea Equilinus lib. viii, cap. 119, qui dum agit de sancto Honorato Toletano episcopo, ad quem S. Firminus profectus est, legit Toletanum episcopum, in quo ei non solum cæteri quos retulimus, reluctantur, sed etiam Tolosanorum antistitum catalogus, quandoquidem non reperitur aliquis eo tempore Tolosæ episcopus nomine Honoratus. Eodem errore implicitus fuit Trugillus, quem in eo pariter devita. Jam quod ad Conchanam spectat, videtur Dexter asserere esse urbem Conchensem, nunc vocatam Quenca, quæ in Celtiberis sita est, et ad quam episcopatus Valeriæ translatus fuit : relinquit tamen sub dubio, fueritne potius Conchana quam Ptolemæus primam inter Cantabricas urbes nominat, cui, si situm a Ptolemæo designatum spectemus, successisse videtur Cumana, oppidum Vizcaïæ, olim Cantabria dictæ; sed unusquisque suo sensu abundet.

A. C. 134. — 1. Salvius, etc. Ita etiam Eusebius in Chronico hoc ipso anno. Quid autem sibi velint, cum asserunt Salvium Julianum perpetuum condidisse edictum, exponit Baronius ex Justiniano de veteri jure enucleando; ait siquidem, quod leges prætorum in provinciis erant annales, et cum suis auctoribus interibant : Salvius autem Julianus jurisconsultus scriptura statuit, debere omnes civitates leges Urbis et consuetudines sequi, non e contra, quo factum est, auctore Hadriano, ut edictum esset perpetuum.

2. Hadrianus, etc. Hæc paulo uberius habet Eusebius inquit : Hadrianus cum insignes et plurimas ædes Athenis fecisset, agonem edidit, bibliothecamque miri operis extruxit. Fuit sane doctissimus, et ob amorem philosophiæ multo tempore, ut vides, Athenis demoratus.

3. Decem mille, etc. Habet sanctorum decem millium crucifixorum nobilem memoriam Martyrologium Romanum die 22 junii, In monte Ararath, inquit, passio sanctorum martyrum decem millium crucifixorum. Horum Antesignanus fuit S. Achacius, et acta ipsorum et Græcis codicibus extracta latinitate donavit Anastasius bibliothecarius, quorum copiam legi in membrano pervetusto codice bibliothecæ cæno-

A bii mei Nucalesensis, summamque ejus habent Petrus Equilinus lib. v, cap. 137 et Lipelous in II tomo Vitarum sanctorum. Nonnulli dubitarunt de fide illorum actuum, quod quædam in eis reperiantur creditu difficilia, præsertim quod in fidei mysteriis ab Angelo quodam instructi fuerint, non semel toll exercitui visibiliter apparente, et aliquando triginta dies continuos cum eis conversante, et quod ad Dominum oraverint, ut cuncti eos in quacumque necessitate invocantes, petitionis suæ a Domino consequerentur effectum, et vigiliam passionis eorum cum silentio jejunantes indulgentiæ pro peccatis mererentur percipere annum unum. Statimque voce de cælo lapsa: ad cælestia regna vocati sunt. Quid hæc cum humilitate, qua sancti martyres præstantes fuerunt? Eapropter Molanus in notis ad Usuardi Additiones inquit; Doctis quædam displicere in eis actis. Rodolphus de Rivo alio excessit capite, nihil eorum credens quæ ibi referuntur, et fabulosum putat Achacium et decem mille socios omnia, quæ Christus, tormenta perpassos fuisse : ipsum tamen pro meritis insectatus fuit Baronius in Notis, quem tu consulas quæso, ne mireris, cum tot homines audis cruci simul affixos. Negare tamen non possum, nec volo, nonnulla inibi correctione digna reperiri, ea præsertim quæ notavimus, nam procul dubio ab aliquo vitata fuerunt ejusmodi acta : sed gratias Deo, cujus nutu puram sinceramque horum martyrum historiam diu anxie quæsitam, inveni reservatam in Breviariis veteribus aliquarum Ecclesiarum Hispaniæ. Facem prætuleraut Dexter inquit Achacium et socios ad fidem perductos, et in martyrio corroboratos ab Hermolao Toletano archiepiscopo, eorumdem in passione et corona socio longe gloriosissimo : hic enim angelus illis evangelizaverat, multis quidem in Hispania, nonnullis in Armenia; quare oportebat in Hispaniis notitiam eorumdem asservari. Audiamus igitur scriptores Hispanos. Et quidem Maximus ad calcem sui Chronici sic ait : Celeberrima est in Hispania memoria decem mille militum in Ararath passorum, magistro et socio Hermolao Toletano archiepiscopo, qui eos imbuunt in fide et animavit. Sed quid militibus Armeniam devastantibus cum Toletano archiepiscopo? aut Hermolao cum ipsis? subdit : Erant isti sancti milites majores ex parte Hispani, quorum dux Heliades, et præcipui milites cum duce Agathius (sive Achacius) et Primicerius. Audi Julianum in Chronico ad annum 134 : S. Hermolao milites Christianos, quorum ille bonam partem prædicatione sua vel ad fidem converterat, vel in Hispania baptizaverat, relicto suæ diœcesis (Toletanæ) M. Pelagio Agrippa successore, Romam sequitur, et inde ad Armeniam, et in monte Ararath cum illis gloriosissimum plane martyrium subiit. Additque anno 306 allatas tandem fuisse ejus sacras reliquias Toletum, et ab Audentio tunc episcopo Toletano digno honore reconditas. Audentius (inquit) Toletanus episcopus sepeliri fecit cum dignitate reliquias S. Hermolai vi episcopi Toletani et martyris, qui convertit decem mille milites, et exsul eos in Armeniam sequitur. Nec miraberis, lector, cum tot millia ab Hispania exisse audis, si quæ ethnici scribunt de Hispanorum militum fortitudine, vel leviter legeris. Cæterum quam in Breviariis antiquis Hispaniæ exstare diximus sinceram horum martyrum historiam, profero ex Breviario perantiquo Palatino, cujus mihi copiam fecit M. Egidius Guldisalvi Davila regius historiographus. Igitur 23

- A. C. 134. Metellini in Lusitania sancti martyres Eusebius Palatinus et alii novem pro Christi fide A.R. 885. constanter passi.
135. Judæi arma arripientes, Palæstinam depopulati sunt, præside provinciæ Tynio Rufo, 886. cui ad opprimendos rebelles Hadrianus misit exercitum. Favorinus et Palæmon rhetores insignes consentur.
136. Basilides hæresiarches, a quo Gnostici, in Alexandria celebratur. 887.
138. Marcus Hierosolymis primus ex gentibus episcopus creatur. 889. Barcinonæ in Hispania S. Philetus Senator, et Læda uxor ejus et filii ejus, et alii quinquaginta quinque martyres.

BIVARII COMMENTARIUS.

die Junii in festo sancti Achatii et sociorum pro lectionibus matutinalibus hanc habet historiam : *Passio et memoria decem millium martyrum colitur x kalend. Julii, qui omnes una die interempti sunt sub Hadriano imperatore, et aliis vi regibus, qui venerunt in adjutorium ejus. Hi dum ad sacrificandum idolis compellerentur, dixerunt ei : Idolis surdis et mutis, o Imperator, thura non offerimus, sed sacrificium vivum et immaculatum, nosmetipsos offerimus Domino nostro Jesu Christo immaculato, qui de caelis descendens dignatus est de Virgine nasci, et multis malis affigi : ad ultimum etiam voluit pro nobis crucifigi, quem tu Cæsar ignoras. Tunc iratus imperator jussit eos diu torqueri et multis malis affigi ; et ad ultimum jussit eos crucifigi ; et omnia tormenta quæ passus est Christus Jesus Dominus noster sunt eis illata ; quæ illi forti animo et fide firmissima pro Domino sustinuerunt. Inter quos passus est Hermolaus archiepiscopus, qui eos baptizaverat. (En quomodo non ab angelo, sed ab Hermolao archiepi-copo ad fidem perducti fuere.) A quibus vero passi sunt hi sancti martyres fuerunt regum exercitus, triginta millia militum, qui Hadriano imperatori venerant in auxilium. Locus igitur in quo crucifixi sunt mens est maximus, et vocatur Ararach, distans a Civitate Alexandria (Armeniæ, non Ægypti) quasi xv stadiis. Hora vero sexta illius diei terræmotus factus est magnus, petra scissæ sunt, sol etiam obscuratus est, et tenebræ factæ sunt ; et omnia signa quæ in passione Domini apparuerunt, etiam ibi visa sunt. Vide, quæso, sanctorum antiquorum fervorem in fide Christi divulganda, quomodo Hermolaus reliquerit sedem Toletanam, ut exercitum martyrum instrueret, eumque usque ad effusionem sanguinis, et prolusionem vitæ sectatus fuerit. Nec mirum, cum ejusdem sedis præclaros antistes videret Eugenium et Honoratum in Gallias prædicationis causa profectos, sede aliis commendata.*

4. Metellini, etc. Diximus alibi Metellinum, vulgo *Medellin* nuncupari, nomenque a Cæcilio Metello consule sumpsisse, uti Ambrosius Morales lib. viii cap. 18 et lib. ix cap. 52 auctor est, et quod olim Colonia Metellinensis dicebatur. Sancti vero Eusebii Palatini, et sociorum novem celebratur passio in Romano Martyrologio 5 Martii die, ubi sic dicitur : *Eodem die passio sanctorum Eusebii Palatini et aliorum novem martyrum ;* et pene iisdem verbis apponitur a Beda, Usuardo, et Equilino lib xi Catalogi sanctorum cap. 130, num. 84. Nemo autem locum martyrii designat, nisi Dexter. Errat proinde Galesinus, qui sine auctore, Antiochiæ passos dicit : eleganter tamen cætera : *Sancti, inquit, Eusebii Palatini et aliorum sanctorum novem, quorum pro fide congressio et dimicatio in illa ipsa persecutione Trajana (id est, a Trajano promulgata, et ab Hadriano continuata) sicut præclara existit, ita victores suos Dominus ornavit egregii cælestis præmii dignitate. Porro S. Eusebium Palatinum dici existimo, quod aliquando homo Hispanus, imperatoris Hispani aulicus fuerit.*

A. C. 135. — 1. Judæi, etc. Sic Eusebius in Chronico eodem anno : *Judæi in arma versi Palæstinam depopulati sunt, tenente provincia Tynio Rufo ; cui ad opprimendos rebelles Hadrianus misit exercitum. Fusius id recitat Dio, ex quo Baronius tomo II Ann.*

et Orosius lib. vii c. 13.

2. Favorinus, etc. Habes hæc ipsa verba in Chronico Eusebii.

A. C. 136. — *Basilides*, etc. Hæc etiam ab Eusebio accipit Auctor : *Et eo ipso anno, Cochebas, vel Barrochebas, dux factionis Judæorum, nolentes sibi Christianos adversus Romanum militem ferre subsidium, omnimodis cruciatibus necat. Cæterum anno sequenti 137 subdit : Bellum Judaicum Palæstinæ finem accepit, rebus Judæorum penitus repressis ; ex quo tempore etiam introeundi Hierosolymis licentia ablata.*

A. C. 138. — 1. Marcus, etc. Habet ipsa quoque Eusebius in Chronico. Sed cur hactenus nullus ex conversis a gentilitate Hierosolymis electus fuit episcopus? Severus in Hist. respondet, perseverasse ibi cultum legalium usque ad hoc tempus : iis vero e medio sublatis, Marcus primus omnium electus est.

2. Barcinonæ, etc. De his pretiosis Christi martyribus, tametsi urbis ac religionis nomine silentio obvoluto, agitur in Romano Martyrologio, die 27 Martii, his verbis : *Eodem die sanctorum Phileti senatoris, Lydiæ (seu Ledæ) uxoris et filiorum Macedonii et Theoprepidis, itemque Amphilochoi ducis, et Cronidæ Commentariensis, qui pro Christi confessione cæsi sunt. Credo Cronidam non fuisse Commentariensem eorum, qui carceris custodiam gerebant, sed militiæ Officialium. De quo vide Baronium in Notis. Qui tamen in eo minus bene se gessit, quod sequenti etiam die eorundem memoriam iterum Martyrologio ingesserit ; sic enim habet 28 Martii : Item sanctorum Phileti et sociorum, qui sub Hadriano imperatore martyrium susceperunt. Ipse autem in Notis ait : *Agunt de iisdem Græci in Menologio, ubi et nomina reliquorum habentur expressa, nimirum : Lydiæ uxoris ejus, Macedonii, et Theoprepidis filiorum, Amphilochoi ducis, et Cronidæ Commentariensis. Cum tamen, ut ex Dextro colligo, die 27 Martii de his agatur a Græcis et Latinis, die vero 28 quinquaginta quinque martyrum sociorum ejusdem Phileti, utpote die altera ab ipsius morte, passorum mentio fiat.**

3. *Oscæ in Bætica*, etc. Celebrant festum diem Græci sanctorum martyrum Theodori et Philippæ die 10 Septembris, nisi quod pro Ὀσχα, id est, Oscæ, seu Oschæ, corrupte moderni codices legunt πέρυς, *Perge* : semel vero eo errore admissio, cum Perge sit in Pamphilia provincia, facile fuit addere, claritatis gratia, *Perge in Pamphilia*. De martyrio autem hæc legunt in Menologio : *Eodem die commemoratio S. martyris Theodori, qui imperatore Antonino, et præside Theodoto, ligno affixus, ac suspensus tribus diebus vixit, et postea migravit ad Dominum : cujus sanctas reliquias unguentis et velis religiosi quidam viri curantes insigni loco reposuerunt. Eodem die sancta martyr Philippa S. Theodori mater gladio consummat. Romanum Martyrologium ex Græcis eorum memoriam usurpavit, unde pro *Oscæ in Bætica*, quæ modo *Huescar* dicitur, habet, *Pergæ in Pamphilia*. Ait vero, *sanctorum Theodori et Philippæ ejus matris, ac sociorum martyrum sub Antonino imperatore*. Irrepsit etiam verbum illud, *ac sociorum* : neque enim in Græcis, unde Baronius hos desumpsit*

* E textu excidisse videtur hæc pericope.

A. C. 138. Wilgefortis, vel Liberata Catelii Lusitanorum reguli filia passa est Amphilochoii.

A. R. 889.

BIVARII COMMENTARIUS.

Græce patriarcha Latine primum hominem denotat, seu potius provinciarum regulum, qualem patrem S. Marinæ fuisse constat, ut mox dicemus. De die martyrii ipsius non minor discordia est: Usuardus, Ado, et Beda die 18 Junii; nonnulli quos Equilinus refert, 13 Julii; Græci celebrant die 17 Julii. Hispani die 18 ejusdem, et Romanum Martyrologium 20 die ipsius. In eodem Martyrologio a Baronio correcto ad diem 18 Junii, qua Usuardus, Beda, et Ado agunt de Marina, hæc verba exstant: *Alexandriæ passio S. Marinæ virginis*, in quo illud in primis corrupte asseritur, quod passa sit Alexandriæ, cum constet legendum esse Amphilochoiæ; nec satisfacit quod Baronius in Notis inquit, Marinam de qua hoc loco mentio fit, non fuisse martyrem, sed monialem illam, quæ in Vitis Patrum I p. cap. 44 asseritur inter viros sub virili habitu ac Marini nomine usque ad mortem perseverasse; illa enim non obiit 18 Junii, sed 16 Julii, ut ait Equilinus lib. VI cap. 108. Et in textu ipso Martyrologii contradicit verbum illud, *passio*, quod, velit nolit, martyrium sonat. Crediderim in diversis provinciis pro majori sua commoditate diversos dies festos in honorem S. Marinæ agi consuevisse, cum tamen verus obitus dies XIII kalend. Augusti fuerit, id est, 20 Julii, ut ejus habet historia, et Rom. Martyrologium. Plura de ea dicam, cum de cæteris ejus sororibus egero.

6. *Wilgefortis*, etc. Molanus die 20 Julii hæc scribit. *In Portugalia natalis S. Wilgefortis virginis et martyris, quæ amore castitatis et Christianæ fidei in cruce moriens, feliciter transiit ad Dominum.* Hinc Martyrologium Romanum eadem die legit: *In Lusitania S. Wilgefortis virginis et martyris, quæ pro Christiana fide ac pudicitia decertans, in cruce meruit gloriosum obtinere triumphum.* Addit Molanus in additionibus antiquæ seu prioris impressionis Martyrologii Usuardi, impressis Lovaniæ apud Welleum ann. 1568: *Item Wilgefortis virginis et martyris, filia regis Portugalicæ, quam nonnulli Latine Liberatam, Teutonice autem Outconmeram agnominant.* Ubi fatetur eandem esse Liberatam et Wilgefortem, nam quæ more patriæ Wilgefortis, Latine Liberata nuncupatur. Quo primo omnium videas, celeberrimam olim fuisse apud externas etiam nationes hanc beatissimam virginem, quando Germani diverso eam nomine invocabant, Outconmeram, alii Wilgefortem, alii denique Liberatam: sed quoniam Dexter nominis sui parentis hoc loco, ad ænnum autem 155 de sorore ejus Marciana agens, etiam aliarum octo sororum meminit, inquit: *Toleti patitur S. Marciana filia Catelii reguli Lusitanicæ, soror quæ octo aliarum virginum; placet omnium illarum simul historiam hic apponere, prout in antiquis venerandisque Breviariis Hispaniæ legi in divinis officiis consuevit, in festo S. Liberatæ; e quibus vidi Seguntinum et Palentinum, quæ hæc habent.*

Fuit rex nobilis inter finitimos Occidentis, nomine Catellius, cujus regni caput Balchagia, alias Belcagia, vel Balchadia, quæ postea Estuciana civitas vocata fuit, qui nobilem uxorem Calsiam nomine sortitus est. Accidit autem divina permissione, ut præfata regina multiplici sobole secunda, una die novem filias peperisset. Quod cum compertum esset, regina maximo pudore acta, inhumano usu, omnes illas interficere cogitabat; ut hoc factum ad viri et populi notitiam non perveniret. Excogitato itaque malignitatis consilio, vocans ad se obstetricem, quæ sibi familiaris et secretorum ejus conscia erat. Sila nomine, jubet, ut totam illam parvularum turbam latentem et caute ad flumen deferat, et ibi nullo conscio omnes simul in profundum gurgitis demergat. O mulieris, immo dia-

A boli adinventio! O femina omni fera ferocior, quæ filias quas vix in lucem ediderat, in ipso vitæ ingressu, morte horribili extinguere cogitabat! Sed misericors Deus, qui de malis hominum actis bona consuevit elicere, de his infantulis aliter statuit; nam præfata obstetrix infantularum pietate, et Dei amore commota, opportunitate adinventæ accessit ad vicum, qui in suburbio civitatis a Christianis habitabatur, et ibi quærens nutrices idoneas, singulas puellas singulis tradidit nutriendas. Quæ ipsas suscipientes sacri fontis lavacro illas regenerari fecerunt, nomina eis imponentes. Sunt autem nomina illarum hæc quæ sequuntur: Genibera, Victoria, Eumelia, Gemma (hæc est Margarita), Marciana, Germana, Basilia, Quiteria, et Liberata, quæ omnes tempore procedente, cum jam adolevisent, per Christianorum cohabitationem et collocationem genus suum et ortum didicerunt. Cumque postea exorta esset a Romanis adversus Christianos sæva persecutio, et per omnes urbes satellites mitterentur, qui ad profana sacrificia fideles compellerent, beatas istas sorores in illo vico reperientes, ante regis patris sui conspectum crudeliter attraxerunt. Post multas autem interrogationes Genibera respondit. Si genus quæris, filia tua sumus; si conditionem, Christi famulæ. Non sine magno stupore reginæ uxoris suæ confessione ipas filias suas rex esse cognoscens, blandis eas verbis commovens, ut a Christi cultura revocaret, datis induciis, ut sibi assentiunt, admonitæ ab angelo omnes suggerunt, et consolantes se alterutrum, et orantes simul et stentes discesserunt ab invicem. Quæ omnes per diversa loca a persecutoribus comprehensæ martyrium consummarunt.

Hactenus præfata Breviaria. Eademque reperiuntur in pervetusto Sanctoralium ms. quod in bibliotheca Sanctæ Ecclesiæ Toletanæ asservatur, et a colore externo smaragdinum nuncupatur. Ne vero quis incredibile reputet, quod in eis asseritur, omnes novem uno eodemque partu puellas editas fuisse, sciat non semel contigisse plurimas proles edi in lucem simul, nam Dacianus Asyrius in oratione contra Græcos affirmat duas mulieres triginta simul infantem peperisse: *Quid ad me, inquit, Peridymeni opus muliercula, quæ uno partu infantes 30 peperit, quod plerique miraculum putant? cum potius magnæ intemperantiæ fructus hic existimari deberet; et illa abominabilis videri, utpote similis Scrophæ Romanæ, quæ iidem propter eventum similem sacram quendam cultum consecuta fertur.* Quod vero hæc in re omnem superat admirationem, illud est quod Gaufridus Villariensis monachus in epistola ad S. Idam refert; scilicet, Margaritam comitissam Hollandiæ, Florentii comitis filiam anno Domini 1276 parturisse simul proles 364, cui quantumcumque prodigioso partui fidem facit incisa lapidi inscriptio, quæ in monasterio de Losduno ordinis Cisterciensis visitur. Nimirum:

Illustris Domini Florentii Comitis Hollandiæ filia, cujus mater fuit Mechthildis filia Henrici ducis Brabantie; fratrem quoque habuit Guillelmum Alemanicæ regem; hæc præfata domina Margareta anno salutis M. CC. LXXVI ætatis suæ anno XLII, ipso die Parasceves, hora IX ante meridiem, peperit infantem vivos promiscui sexus 364. Qui postquam per venerabilem episcopum dominum Guidonem suffraganeum, præsentibus nonnullis proceribus, et magnatibus in pelvi quadam baptismi sacramentum percepissent, et masculis Joannis, femellis vero nomen Elisabeth impositum fuisset, ipsorum omnium simul cum matris, anime ad Deum æternaliter victuræ redierunt, corpora autem sub hoc saxo requiescunt.

Habetur Gaufridi epistola in Chronico Cisterciensi Bernardi de Brito lib. VI, cap. ult. Multi etiam norunt ante non multos annos Mariam Marcellam e sa-

BIVARII COMMENTARIUS.

Antiochia Gallæciæ existentem; tametsi prave et ipse pro Amphilochia Antiochiam scribat. Et ut videas utrumque verum esse, oculos ad Græcos admove, scrutatorque an ipsi quidquam certum exploratumque de eadem virgine habeant. Quidam, quos Usuardus sectatus est, urbem in qua passa fuit, vocarunt Alexandriam, alii Antiochiam, quæ simpliciter dicta Syriæ urbem patriarchalem denotat, et his Beda subscripsit; demum alii Antiochiam Pisiidæ crediderunt. Nimirum ipsa eos varietas et inconstantia nominum ignorantia arguit: dum enim unam prædictarum urbium palæstram tantæ virginis fuisse nequaquam agnoscerent, aliam quærebant; Græcis vero facilis fuit errandi causa, nomen urbis ipsius, nam Ἀμφιλοχία parum ab Ἀντιοχία discrepat. Mirabile etiam est, et a nemine hactenus explicatum, cur Græci virginem hanc semper vocaverint Marinam, ut in Menologio, horologio, Simeone Metaphraste, et cæteris videre est, et fatentur Lipomanus, Molanus, et Baronius; et tamen inter Latinos auctores conveniat eam esse, quam Latini ipsi Margaretam nuncupant. Si Græca virgo est, et Græci nusquam illam vocant Margaretam, unde sciunt Latini (quæso) Margaritam suam, non aliam quam illorum Marinam esse? Immo vero Marina nomen Latinum est a mari derivatum; Margarita autem Græcum, idem ac gemmam marinam significans. Sed ad alia transeamus.

Rursus quidquid de Margarita in ejus historia dicitur, Marinæ Gallæciæ omnimodis convenit; videlicet quod filia sit magnatis cujusdam idololatæ, quod educationis gratia tradita sit nutrici rusticanae, quæ eam in fide Christiana informavit; quod ob castitatem et fidem servandam occubuerit; quod ab Olybrio judicata et morti addicta. Hæc omnia de Marina sua Metaphrastes refert, et in antiquis mss. codicibus reperimus, quos ego legi in variis bibliothecis, et aliis quos citat Baronius a se visos de Vita S. Marinæ vel Margaretæ a quodam Theotimo vel Timotheo, oculato teste descripta. Et nihil minus de Sancta Marina Gallæciensi legimus: ipsa siquidem reguli gentilis filia fuit; ipsa quod cum octo aliis sororibus uno partu edita fuisset, in flumen mergi jussa, pietate obstetricis in villulam adducta est, et rusticanae nutrici commissa, a qua fidem Christi percepit: ipsa pro fide Christiana et pudicitia passa est, teste L. Dextro; ipsa sub Olybrio iudice martyrii corona redimitur, ut M. Maximus docuit. Invenio autem Olybrium in occidentales Christianos moventem persecutionem, et in urbe Alisia non longe a Massilia S. virginem Reginam martyrii coronasse, et simili se modo gessisse cum ea, quo postmodum ad Gallæciam perveniens cum Marina, ait siquidem Equilinus in ejus Vita lib. viii, cap. 47: *Dum Olybrius præfectus transiret de Alisia in Massiliam civitatem, videns puellam, et allectus ejus pulchritudine, ipsam sibi præsentari fecit*, etc. De Marina autem seu Margareta inquit lib. vi cap. 120: *Cum autem annos xv attigisset, et cum aliis virginibus oves nutricis suæ custodiret, præfectus Olybrius illac transitum faciens in ejus amorem exarsit, et concitos pueros, ut ad se illam adducerent destinavit*, etc.

Habeo ejusdem rei nobile testimonium, et sinceræ antiquitatis egregium monumentum, Palentinum Breviarium, in quo historia S. Margaretæ eadem prorsus est, quæ de sancta Marina Gallæciensi legitur, nam placuit hic inserere, quod sinceram ejus narrationem redolet, ex punctis iis quæ minus vere, aut digne scripta apud Equilinum habemus. Cum igitur præfatum Breviarium egisset festum diem S. Margaretæ ad iii idus Julii, seu 15 die ejusdem, celebrans postmodum S. Marinæ diem ad xv kalend. Aug. seu die 18 Julii, has habet lectiones matutinas: *Cum insania obtineret infeli-*

*cium hominum mentes, et furor sacrilegus excandesceret, ut idola surda et muta colerent atque adorarent, ego Theotimus credens in Christo Jesu edoctus ingenio litterarum, gesta S. Marinæ virginis, quomodo contra antiquum hostem dimicaverit scribere disposui. Beata igitur Marina ex gentilibus parentibus orta, cuidam matronæ nutrienda tradita est, in civitate quadam stadia xv ab urbe Amphilochia distante (vide nomen verum urbis sanguine S. Marinæ nobilitatæ), a qua diligenter in Christi fide edocta, atque baptismi gratiam consecuta; audiens martyrum certamina, eorum particeps fieri vehementer desiderabat. Cum autem Olybrius præses Amphilochiam civitatem pergeret, ibi Marinam in itinere obviam habuit. Quam cum comprehendere jussisset, illa invocare Dominum cepit dicens: Miserere ancillæ tuæ, Domine Jesu Christe, et ne perdas cum impiis animam meam. Vocavit igitur præses eam ad se dicitque ei: Ex quo genere es, libera, an ancilla? Marina respondit: Libera sum, et ancilla Christi. Tunc jussit eam in carcerem mitti, atque insequenti die eam ad se adduci præcepit; quam cum non posset a Christi amore separare, jussit eam suspendi, atque virgis acerrimis usque ad sanguinis effusionem laniari. Beata vero Marina virtute Dei confortata, nec suspiravit, nec genuit, nec saltem vultum tristem ostendit. Et cum adhuc Dominum prædicaret, putans se præses irrideri, pectinibus ferreis jussit carnes ejus usque ad ossa sulcari, in tantum ut populus, atque ipse tyrannus compassione moveretur. Olybrius igitur ad eam dixit: Consule, puella, juventuti tuæ, et mihi assensum præbe, ne tuæ pulchritudinis florem amittas. Ad quem Marina: O male consiliator! Hæc cruciatio animæ est salvatio. O impudens canis, insatiabilis leo, tu in carnem potestatem habes, sed Christus animam servat, quam redemit. Ad hæc tyrannus: Jam, inquit, non parcam, jam non miserebor, consulentes sibi deludit, deos blasphematur, tormenta contemnit. In carcere igitur recluditur obscurissimum, sed statim immenso lumine radiatur. Diabolus vero in forma draconis, quasi eam devoratura apparens, subito signo crucis opposito evanuit. Sequenti vero die virgo judici præsentatur, et præsentibus populis sacrificare nolens exuritur; et appositus ad latera facibus ardentibus, caro recens lacerata usque ad intima concrematur; ita ut mirarentur omnes, quomodo tam fragilis puella tanta posset tolerare tormenta; sed insanus iudex cum videret eam tot cruciamentis non posse superari, ad ultimum decapitari jussit xiii kal. Augusti. In altero ejusdem virginis festo sub nomine Margaretæ additur: Altera die coram iudice Olybrio sistitur, et lampades ardentes ejus lateribus apponuntur, et deinde manibus ac pedibus ligata in aquam mergitur; sed facta oratione liberatur, et populus clamavit: Magnus Deus Christianorum; unde ex eis quinque millia martyrio coronati sunt, Margareta capite cæditur. Cujus quidem rei monumenta hodieque in loco suæ sepulturae visuntur, clibanus parvulus super quem adusta, et fons ubi immersa fuit, ut ex pœnarum commutatione cresceret vis doloris, quod ait Equilinus; cujus tamen aquæ vim medicatricem febricitantes acceperunt ex contactu virginis, in hodiernum usque diem perseverantem, et e re nomine mutato, *Aquas sanctas*, nuncupantur. Quod Metaphrastes ait, patrem Marinæ vocari Ædesium, fuisseque idolorum sacerdotem, errore libræriorum, ut opinor, accidit, ut Ædesium pro Catelio; et idolorum sacerdotem, pro idolorum cultore, in aliquo corrupto codice legeret quis. Ex Ædesio aliqui fecerunt Theodosium; ita locorum et personarum nomina perpetua mutatione in corruptionem abeunt, quo tandem nesciat quis veram lectionem discernere, facie penitus vocis permixta. Plerique non idolorum sacerdotem, nec cultorem, sed gentilium patriarcham scribunt, quod maxime ad veritatem accedit, nam*

BIVARII COMMENTARIUS.

non tamen in particulari designat annum ipsius, quod Dexter facit. Invocatur sancta Quiteria pro rabidis curandis morsibus cauum; unde inter cæteras preces, quæ in ordine S. Bernardi diu super ejusmodi ægros consueverunt fieri, præsertim in cœnobio Sanctæ Mariæ Montis Salutis, diœcesis Conchensis, hæc collecta præcipuum locum habet et effectum saluberrimum: *Præsta, omnipotens Deus, qui B. Quiteriam virginitate et martyrio decorasti, ut sicut in tua virtute diabolus colligavit, et regem cum multa plebe convertit, ita et a rabie diabolica, et a cunctis infirmitatibus ejus assiduis precibus nos facias liberari. Per D.N., etc.* Cum in Vita quam descripsimus, historia colligationis diaboli desit, cogimur asserere, eam pro brevitate in Breviariis affectata, prætermissam; quod tamen dum Quiteria degeret in solitudine montis Oriæ putamus contigisse.

Octava in ordine sororum fuit S. *Basilia*, sen *Basililla*, ut alii scribunt, quæ a sororibus nutu angeli discedens Syrmium civitatem pervenit, ubi pro temporali æternam vitam mercata est pretio sanguinis sui. Erat autem Syrmium Bælicæ civitas, ubi S. Petrus apostolus episcopum constituerat B. Epænetum. De eo et de urbe ipsa alibi multa diximus, annis 50 et 100. De eadem Basilla Equilinus, lib. xi, cap. 130, num. 232, inquit: *Basilla sancta in Syrmio ipso die obdormivit in Domino, videlicet 29 Augusti.* In Romano etiam Martyrologio agitur de ea, ipsa die, nisi quod pro Syrmio, corrupte legitur *Smyrna*: dicitur namque, *Apud Smyrnam natalis sanctæ Basille.* Mirum vero ab utroque nec virginitatis, nec martyrii ejus mentionem fieri. Julianus tamen virginem et martyrem agnoscit, sicut sorores ejus reliquas, dum ait: *Sub hoc tempus S. Quiteria, Genivera, etc. Basililla virgines et martyres, filie L. Catellit, etc.* Agnoscunt et antiqua Breviaria Hispaniæ, in quibus legimus: *quæ omnes per diversa loca a persecutoribus comprehensæ martyrium consummarunt.* Specialiter autem de martyrio S. Basilie agit Julianus paulo inferius, quamquam in ejus codice mendose pro *Syrmio*, habeatur *Syria*, ait enim: *In Syria (lego in Syrmio) sanctæ Basilie sororis S. Quiteriæ Hispanæ martyrium celebratur.* Hieronymus de la Higuera Syriam legens in codice suo, cecinit elegantem sacræ hisce virginibus hymnum, a Sandovale Tudense episcopo in historia Tudensis Ecclesiæ typis eusum, in quo multis laudibus effert, quod omnes mundi partes sanguine istarum virginum ac sororum nobilitate fuerint; cum Basilla occubisset in Syria Asiæ, Germana Carthagine Africæ, cæteræ vero in Europa; ait siquidem:

Te Syria, ô Basilla,
Colitque Germanam Africa:
Et Geniveram proxima
Tudensis urbs Oceano.
Eumeliamque Abobriga
Colit, caput Gallæcia;
Cultu frequentans annuo,
Cantu resultans debito.
Per Africæ, perque Asiæ,
Europæ per confinia,
Dispensæ nutu cælico,
Orbem sacratis sanguine.
O ter felix Hispania,
Tribus contenta partibus;
Tres partes suas conspicit,
Vestra rubentes purpura.

Fateor non mihi præscis illis, aureisque fidei sæcnis, difficile admodum creditu videri, quod delicata virgo in Hispania orta, martyrium in Syria obiret, cum multa ejus rei in superioribus suppetant exempla: et nec mirum, nec novum esset devotionis ergo in Palæstinam peregrinari. Sed vero veriozem lectionem Syrmii reputo, et cum Syrmium in Hispania cognoscamus, non egemus in alienas, distantissimasque regiones sanctam Basiliam perquirere. Non

A desunt quibus arrideat, Basiliam nostram illam fuisse Basilissam, quæ conjux S. Juliani martyris Antiochiæ passi existens in virginitate perseveravit, cujus festa dies ad 9 Januarii agitur, et corpus una cum sponsi superioribus annis translatum fuit ad cœnobium S. Juliani de Sarnis: sed tamen chronologia temporum id non patitur, nam S. Julianus sub Diocletiano passus est. Sancta vero Basilia, non minus quam 160 annis prius: his scilicet diebus de quibus agimus. Ut interim sileam mortis generis et nominum ipsarum discrepantiam, altera siquidem martyrii palmam adeptæ est, altera in pace quievit, una earum Basilia, alia vero Basilla nuncupabatur.

Non possum autem præfatum hymnum ob ejus elegantiam reticere. Dabo illum prædictis versibus resecatis.

O vos propago nobilis
Catellit, Lusiadæ,
Nobiliores ac fide,
Quam vos eratis sanguine.
Genivera, ac Eumelia,
Germana, et Basilia,
Felix quadriga virginum,
Et forte calcar martyrum.
(Hic superiora repones.)
Quibus sorores reliquas
Si quique velles addere,
Cœtum beatum faceres
Novem etiam Pieridum.
Istæ novem Musæ optimæ
Nonne profanis melius,
Vatum sacrata pectora
Calore divo accenderent?
Non sic Olympus facibus
Irradiat fulgentibus:
Cum nox secunda subrigat
Artus sopore languidos.
O vos infractæ Martyres,
Et virgines castissimæ:
Signum vestris Virginibus
Tulistis ad martyrium.
Gaude, sacerdos Ovidi,
Tu Bracarensis pontifex,
Qui meruisti filias
Tot ad polos transmittere.
Adeste, sacræ virgines,
Nec vota supplicantium,
Voces, preces contemnite
Quas fundimus ex animo.
Favete veris lacrymis
Quas ante Christum fundimus,
Ut ille vestris precibus
Mitis det indulgentiam.

Ultima recenseri solet inter sorores S. *Wilgefortis* vel *Liberata*, de qua præcipue fere agit Dexter. Trugillus ait, post discessum sororum, *Liberatam quæ inter cæteras eminere videbatur in fide et religione, suo exemplo et sanctis verbis gentiles multos convertisse; dum enim degeret vitam solitariam in quodam deserto, concurrebant ad eam multi tum Christiani, tum etiam gentiles.* Duo vero dubitari queunt de ipsa, alterum tangit martyrii genus, alterum urbem in qua accidit. Molanus quem Baronius in Romanum Martyrologium transtulit, in crucem actam triumphasse contendit, Breviarium Seguntinum et Palentinum decapitatam profertur; ait enim: *Dimissis igitur cunctis sororibus ad regna cælorum, tandem B. Liberata multis tormentis cruciata; cum a fide avellere non posset, capitis abscissione migravit ad Dominum.* Et sic liberata a fluminis submersione (quando natus est), liberata ab infidelitatis errore (per baptismum), liberata a corruptione carnis (nam pro pudicitia servanda passa est), liberata ab ergastulo corporis per martyrii triumphum libera pervenit ad Christum. Sed utrumque passam probabile est, et alia plura tormenta; facile siquidem credi potest, primum in crucem actam, deinde cum in ea multo tempore Christum Deum prædicaret, ne populum totum ad ipsam perduceret, caput illi abscissum fuisse. Crucis etenim

BIVARII COMMENTARIUS.

Post multa annorum curricula, anno videlicet A 1153, in loco ubi S. Euphemia passa ac sepulta fuerat, innocens puella pastorem exercens artem, vidit inter saxa manum Euphemie annulo pulcherrimo exornatam; quo apprehenso subito loquelam amisit: sed ad patrem suum cum rediret, et signis utcumque quid sibi accidisset, innumeret, itum est ad manum virginis, et restituuntur simul annulus et loquela. Audita est autem vox de cœlo: Hic jacet corpus S. Euphemie; cura igitur statim, ut hinc educatur, et honorifice sepeliatur in Ecclesia S. Marine, quæ in proximo erat. Obsecutus ille voci angeli, quæ sibi jussa fuerant exsequitur. Inde vero quod aliis cœlestis fuerat denegatum, Petrus Seguinus Auriensis episcopus impetravit precibus magnis et jejuniis, et in suam ecclesiam Cathedralem corpus S. Euphemie honorifice transtulit, atque in Capella quadam ad majoris dexteram sita, in deurato sarcophago sub crate ferrea collocavit, ubi sæpius legi superscriptum: *S. Euphemia virgo et martyr.* Celebratur ejus translationis festum die 7 Augusti, cujus historiam ipse Petrus Seguinus, et Alphonsus ejus successor literis commendarunt posteritati, et in lectionibus Breviarii proprii recensetur cum multis aliis miraculis. Vide Trugillum in Thesaurio Concion., 16 Sept., qui ait, annulum virginis adhuc in pretio esse, et ægris adhiberi solitum in miraculum. Meminit ejusdem Euphemie Equilinus lib. xi, c. 150, n. 149: Euphemia virgo et martyr idibus Aprilis coronam percepit. Quod a Hieronymi Martyrologio mutatum fuisse, initio illius capituli profitetur. Sed quantum in diebus festis dissonantiam in Euphemiam invenimus? Julianus asserit coli suo tempore 4 Decembris, Equilinus occubuisse die 13 Aprilis, Ecclesia Auriensis colit festum 26 Julii, translationem vero 7 Augusti. Hæc sic concordiam accipient. Verus martyrii dies hactenus ignotus erat, quod tamen ex Hieronymo et Equilino jam constat, illum vero ignorantes ad sequentem octavam sanctæ Marine ejusdem virginis sororis transtulerunt, scilicet 26 Julii. Olim vero ad 4 Decembris ob majorem commoditatem, sed jam ad alia transeamus.

S. Germana, quando a sese invicem sorores nutu angeli discesserunt, mari transacto in Africam migrat, ibique pro Christi fide tuenda cum aliis octo sociis vitam posuit; eorum memoria in Romano Martyrologio asservatur die 19 Januarii, ubi hæc leguntur. *In Africa sanctorum martyrum Pauli, Gerontii, Januarii, Saturnini, Successi, Julii, Catti, Pie et Germanæ.* Restituit eorum nomina cardinalis Baronius Romano Martyrologio, unde exciderant, ex antiquis mss. codicibus S. Cyriaci in Thermis: erat tamen solum Saturnini nomen cum novem sociis positum die 22 Martii, e qua hactenus in curia correctorum expuncti non sunt. Quod vero Germana hæc soror sit aliarum octo Gallæciensium, fatetur expresse Julianus in Chronico dicens: Sancta Germana soror harum Carthagine in Africa patitur. Sic in Martyrologio die 19 Januarii, in Africa sanctorum martyrum Pauli, Gerontii, etc., Pie et Germanæ.

S. Gemma Marina, seu Margareta. De ea satis superque actum est in superioribus. Cujus acta egregio poemate cecinerunt Bonad. Hieronymus Vida, et Baptista Mantuanus.

Sancta Marciana. Martyrologium Romanum die 12 Julii hæc habet: *Toleti S. Marciana virginis et martyris, quæ pro fide Christi bestiis objecta, atque a tauro discerpæ martyrio coronatur.* Julianus vero in Chronico de novem sororibus agens: *Marciana*, inquit, *passa est Toleti anno 455, aliquanto post sorores, 12 Julii, quo anno Dexter ejus meminit, et nos cum ipso quicquid ad ipsam pertinet elucidare curabimus.*

S. Quiteria. Hæc inter cæteras sorores notissima est, utpote cujus res gestas multi Hispanorum descripserint, præsertim Marieta, lib iv, part. 1, c.

17, 18 et 19; Villegas, Trugillus et alii, ejusque sacre reliquie in Toletana diœcesi, oppido Marguelizza venerabiliter asserventur, et in ejus gratiam multæ in Hispania mulieres Quiterie nuncupentur. Julianus citato loco hæc de ipsa habet: *Sub hoc tempus S. Quiteria, Genivera, Marina, Marciana, Wilgefortis seu Liberata, et alie quatuor virgines et martyres, filie L. Catelli Bracarensis viri consularis, et Lusitanie reguli (deest, passæ sunt, vel quid simile) cum aliis sociis et Valentino episcopo, qui apud Vescetanium cum Quiteria provinciam proximam Toletanæ, meridiem versus, oppido vero Adura, quod nunc Marguelizza dicitur, martyrium celebre in Hispania passus est die 22 mensis Maii, ubi sancta Quiteria in pretio habetur.* Pro Vescetania legendum est *Vetonia*, quæ est provincia Carpetanæ proxima, ubi Molanus in additionibus ad Usuardum corrigendus est, dum Gasconiam pro Vetonia legit, in cæteris amplectendus, ait siquidem: *Undecimo kalend. Junii in Gasconia S. Quiterie virginis, quæ cum aliis multis egregium martyrium sustulit.* Nescimus vero quo consilio in Martyrologio Romano de sociis ejus nulla fiat mentio, dicitur enim dumtaxat: *In Hispania S. Quiterie virginis et martyris.* Ut autem veritas pateat, adducamus in medium brevem ejusdem virginis historiam, quæ in antiquis sanctæ Toletanæ Ecclesie monumentis asservatur, in vetusto admodum ms. Breviario, quod in Bibliotheca videre licuit; eademque habetur in Breviario Palentino:

Beata Quiteria licet parentibus a Christiana religione alienis, secundum communem tamen præsentis temporis æstimationem nobilissima stirpe orta fuit: genitor quippe ejus vocabatur Catilius, et mater Calsia, potentes et celsi florebant potestate regia, et civitas illius vocabatur Belcagia. Horum igitur proles B. Quiteria, dum pro more suo (post discessionem sororum ad invicem) quadam die tota devotione sanctorum orationum intenta esset in cœlum, ecce angelus Domini subito advenit, et B. virginem alloquitur dicens: Virgo beata, benedicta tu, quoniam diademate inmarcescibili in cælestibus ornata, æterni Regis sponsa vocari mereberis: nunc ergo in montem Orim me sequere. Ad hanc vero vocem beata virgo, angelo comitante, montem illum conscendit, ibique quotidie, Dominum precibus exorare non destitit. Et rursum angelus alloquitur ad eam: Surge, virgo. Benedictioneque ab eo accepta, de monte descendit, et in urbem rediit, ubi pater interpellat eam de nuptiis; at illa oravit ad Dominum, cujus nuptiis se deoverat. Continuo angelus advenit; eamque animavit dicens: Ne timeas, sed relicta terra natiuitatis tuæ transi ad vallem Ausfragiam, ubi Dominus destinavit tibi coronam martyrii, et in monte Columbiano ossibus tuis requiem, in basilica Sancti Petri apostoli. Surgens B. Quiteria, electis virginei sexus triginta comitibus, octoque præstantibus viris, ad præsatum locum pervenit, ubi rex Leutinanus, al. Lencianus, apostata imperabat. Qui pluribus sermonibus cum ea habitis, cum nec arerere eam a bono proposito potuisset, jussit eam mitti cum comitibus suis in carcerem; ubi ipsum regem ad Christum convertit, et multitudinem gentium sanavit ibi de diversis infirmitatibus. Dum hæc fierent, misit pater ejus Dumanum, al. Germanum, cum quo eam desponsare cupiebat, et præcepit ei, et militibus suis, ut qui eam prior invenisset gladio trucidaret. Cum autem invenisset eam Dumanus, interfecit eam cum multis aliis in prædicto monte; et postquam amputatum est ejus caput, illico B. Quiteria accepit illud in manibus suis, et portavit ad 72 stadia, usque ad prædictum sepulcrum, ubi jacet in civitate Adurenæ. Nunc Marguelizza vocatur, ad parvum redacta oppidum in regno Toletano. Addit auctor Thesauri Concionatorum martyrium B. Quiterie accidisse circa annum Domini centesimum, in ipsis primordiis, quibus cepit Christianismus in Francia, tempore B. Dionysii,

BIVARII COMMENTARIUS.

non tamen in particulari designat annum ipsius, quod Dexter facit. Invocatur sancta Quiteria pro rabidis curandis morsibus canum; unde inter cæteras preces, quæ in ordine S. Bernardi diu super ejusmodi ægros consueverunt fieri, præsertim in cœnobio Sanctæ Mariæ Montis Salutis, diœcesis Conchensis, hæc collecta præcipuum locum habet et effectum saluberrimum: *Præsta, omnipotens Deus, qui B. Quiteriam: irginitate et martyrio decorasti, ut sicut in tua virtute diabolum colligavit, et regem cum multa plebe convertit, ita et a rabie diabolica, et a cunctis infirmitatibus ejus assiduis precibus nos facias liberari. Per D. N., etc.* Cum in Vita quam descripsimus, historia colligationis diaboli desit, cogimur asserere, eam pro brevitate in Breviariis affectata, prætermisam; quod tamen dum Quiteria degeret in solitudine montis Oriæ putamus contigisse.

Octava in ordine sororum fuit S. *Basilis*, sen *Basilis*, ut alii scribunt, quæ a sororibus nutu angeli discedens Syrmium civitatem pervenit, ubi pro temporali æternam vitam mercata est pretio sanguinis sui. Erat autem Syrmium Bæticæ civitas, ubi S. Petrus apostolus episcopum constituerat B. Epænetum. De eo et de urbe ipsa alibi multa diximus, annis 50 et 100. De eadem Basilla Equilinus, lib. xi, cap. 130, num. 232, inquit: *Basilis sancta in Syrmio ipso die obdormivit in Domino, videlicet 29 Augusti.* In Romano etiam Martyrologio agitur de ea, ipsa die, nisi quod pro Syrmio, corrupte legitur *Smyrna*: dicitur namque, *Apud Smyrnam natalis sanctæ Basillæ.* Mirum vero ab utroque nec virginitalis, nec martyrii ejus mentionem fieri. Julianus tamen virginem et martyrem agnoscit, sicut sorores ejus reliquas, dum ait: *Sub hoc tempore S. Quiteria, Genivera, etc. Basilis virgines et martyres, filiæ L. Catellii, etc.* Agnoscunt et antiqua Breviaria Hispaniæ, in quibus legitur: *quæ omnes per diversa loca a persecutoribus comprehensæ martyrium consummarunt.* Specialiter autem de martyrio S. Basilis agit Julianus paulo inferius, quamquam in ejus codice mendose pro *Syrmio*, habeatur *Syria*, ait enim: *In Syria (lego in Syrmio) sanctæ Basilis sororis S. Quiteriæ Hispanæ martyrium celebratur.* Hieronymus de la Higuera Syriam legens in codice suo, cecinit elegantem sacris hisce virginibus hymnum, a Sandovali Tudense episcopo in historia Tudensis Ecclesiæ typis cusum, in quo multis laudibus effert, quod omnes mundi partes sanguine istarum virginum ac sororum nobilitatæ fuerint; cum Basilla occubisset in Syria Asiæ, Germana Carthagine Africæ, cæteræ vero in Europa; ait siquidem:

Te Syria, ô Basilla,
Colitque Germanam Africa:
Et Geniveram proxima
Tudensis urbs Oceano.
Eumelianque Abobriga
Colit, caput Gallæcia;
Cultu frequentans annuo,
Cantu resultans debito.
Per Africæ, perque Asiæ,
Europæ per confinia,
Dispersæ nutu cœlico,
Orbem sacrasit sanguine.
O ter felix Hispania,
Tribus contenta partibus,
Tres partes suas conspici,
Vestra rubentes purpura.

Fateor non mihi præcis illis, aureisque fidei sæculis, difficile admodum creditu videri, quod delicata virgo in Hispania orta, martyrium in Syria obiret, cum multa ejus rei in superioribus suppetant exempla: et nec mirum, nec novum esset devotionis ergo in Palæstinam peregrinari. Sed vero veriorem lectionem Syrmii reputo, et cum Syrmium in Hispania cognoscamus, non egemus in alienas, distantissimasque regiones sanctam Basiliam perquirere. Non

A desunt quibus arrideat, Basiliam nostram illam fuisse Basilissam, quæ conjux S. Juliani martyris Antiochiæ passi existens in virginitate perseveravit, cujus festa dies ad 9 Januarii agitur, et corpus una cum sponsi superioribus annis translatum fuit ad cœnobium S. Juliani de Samos: sed tamen chronologia temporum id non patitur, nam S. Julianus sub Diocletiano passus est. Sancta vero Basilia, non minus quam 160 annis prius: his scilicet diebus de quibus agimus. Ut interim sileam mortis generis et nominum ipsarum discrepantiam, altera siquidem martyrii palmam adeptæ est, altera in pace quievit, una earum Basilia, alia vero Basilissa nuncupabatur.

Non possum autem præfatum hymnum ob ejus elegantiam reticere. Dabo illum prædictis versibus resecatis.

O vos propago nobilis
Catilli, Lusadæ,
Nobiliores ac fide,
Quam vos eratis sanguine.
Genivera, ac Eumelia,
Germana, et Basilia,
Felix quadriga virginum,
Et forte calcar martyrum.
(*Hic superiora repones.*)
Quibus sorores reliquas
Si quinque velles addere,
Cœtum beatum faceres
Novem etiam Pieridum.
Istæ novem Musæ optimæ
Nonne profanis melius,
Vatum sacra pectora
Calore divo accenderent?
Non sic Olympus facibus
Irradiat fulgentibus:
Cum nox fecunda subrigat
Artus sopore languidos.
O vos infractæ Martyres,
Et virgines castissimæ:
Signum vestris Virginibus
Tulstis ad martyrium.
Gaude, sacerdos Ovidi,
Tu Bracarensis pontifex,
Qui meruisti Ilias
Tot ad polos transmittere.
Adeste, sacræ virgines,
Nec vota supplicantium,
Voces, preces contemnite
Quas fundimus ex animo.
Favete veris lacrymis
Quas ante Christum fundimus,
Ut ille vestris precibus
Mitis det indulgentiam.

Ultima recenseri solet inter sorores S. *Wilgefortis* vel *Liberata*, de qua præcipue fere agit Dexter. Trugillus ait, post discessum sororum, *Liberatam quæ inter cæteras eminere videbatur in fide et religione, suo exemplo et sanctis verbis gentiles multos convertisse; dum enim degeret vitam solitariam in quodam deserto, concurrebant ad eam multi tum Christiani, tum etiam gentiles.* Duo vero dubitari queunt de ipsa, alterum tangit martyrii genus, alterum urbem in qua accidit. Molanus quem Baronius in Romanum Martyrologium transtulit, in crucem actam triumphasse contendit, Breviarium Seguntinum et Palentinum decapitatam proficitur; ait enim: *Dimissis igitur cunctis sororibus ad regna cœlorum, tandem B. Liberata multis tormentis cruciata; cum a fide avelli non posset, capitis abscissione migravit ad Dominum. Et sic liberata a fluminis submersione (quando nata est), liberata ab infidelitatis errore (per baptismum), liberata a corruptione carnis (nam pro pudicitia servanda passa est), liberata ab ergastulo corporis per martyrii triumphum libera pervenit ad Christum.* Sed utrumque passam probabile est, et alia plura tormenta; facile siquidem credi potest, primum in crucem actam, deinde cum in ea multo tempore Christum Deum prædicaret, ne populum totum ad ipsum perduceret, caput illi abscissum fuisse. Crucis etenim

BIVARIII COMMENTARIUS.

supplicium mortem non illico inferre illud satis comprobatur, quod Marcus ait cap. xv : *Pilatus autem mirabatur, si jam obiisset, post sex videlicet horas a crucifixione; et Andreas qui triduo in cruce vixit. Consuetum autem fuisse gladio tandem occidi semel in crucem actos, ex illo deducitur, quod in Joanne legitur cap. xix : Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo; ad Jesum autem cum venissent, et viderent eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; nec tamen sine vulnere mansit, sed unus militum lancea latus ejus aperuit. Et si antiquorum monumenta evolvamus, inveniemus crucem, patibulum et furcam, quæ pro eodem supplicii genere habebantur, apud Callistratum l. capitalibus, § famosas, ff. de pœnis; et Isidorum, v lib. Origin., non fuisse ultimum supplicium damnatorum. Hoc Baronius in Notis ad 7 Aprilis colligit ex illo Suetonii in Nerone cap. 49 : *A Senatu judicatum, et quæri ut puniatur more majorum. Interrogavit, quale esset id genus pœnæ; et cum comperisset, nudi hominis cervicem inseri furcæ (ecce primum in crucem agebatur reus, quid deinde?) corpus virgis ad necem cædi; et tandem e saxo precipitari, etc. Non dissimiliter hodie in Anglia regis majestatis rei in crucem aguntur: fune deinde abscisso, semivivi gladiis conciduntur.**

Et hæc dixerim pro his, qui sola lectione textus Martyrologii Baroniani contenti crediderint S. Liberatam veræ cruci affixam fuisse, quod ego tamen minime affirmaverim; constat quippe ex antiquissimis Hispaniarum Ecclesiarum monumentis, non quidem in crucem actam fuisse, sed cum multa tormenta invicto animo superasset, tandem capitis abscissione vitam finiisse. Quod vero de cruce dicitur, de equuleo intelligendum omnino est, quod sub illis verbis non est dubium comprehendendi, *multis tormentis cruciata, cum a fide avelli non posset, etc. Equuleum vero nonnumquam crucem vocari solitum a veteribus, ipse cardinalis Baronius in Notis ad 22 Januarii declarat inquiring : Habes etiam equuleum formam quodammodo expressisse crucis, sunt hæc verba Theophili (socii S. Dorotheæ) pendens in equuleo, Ecce modo Christianus sum, quia in cruce suspensus sum. Addit vero auctor Vitæ S. Dorotheæ, id recte Theophilum dixisse, equuleus enim, inquit, crucis quamdam similitudinem gerit. Contendit itaque Baronius equuleum fuisse erectum stipitem, validum et cochleatum, qui transversum habeat lignum, quod intendatur, ac remittatur, ad quod ligata membra distendantur, tortoris arbitrio : juxta illud S. Romani martyris apud Prudentium in Peristephano hymno 10 :*

Miserum putatis, quod retortis pendeo
Extensus ulnis : quod revelluntur pedes;
Compago nervis quod sonat crepantibus.

Vocabant igitur crucem omnem stipitem erectum ex quo reus pendebat. Unde Seneca lib. de Consol. ad Marciam, *Video, inquit, istic cruces, non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas, sunt qui capite in terram verso suspendant; alii per obscena stipitem agunt, alii brachia patibulo explicuerunt, etc. Quod igitur Wilgefertis in equuleo suspensa sit, et in eo dilacerata, in causa fuit, ut in crucem acta dicatur : plerumque tamen martyres inde ablati gladio decapitabantur, ut de Theophilo prædicto, qui se in cruce suspensum clamabat, Martyrologium ipsum Romanum fatetur, inquiring : *Equuleo acerrime tortus, novissime gladio cæsus est. Idipsum de sancta Dorothea asserit eodem die scilicet 6 Febr. Habeo totius rei appositissimum exemplum in S. Eulalia Barcinonensi, de qua Romanum Martyrologium 12 Febr. die, asserit in cruce gloriosam martyrii coronam accepisse : et tamen monumenta Ecclesiarum Barcinonensis, et Breviaria antiqua Palentinæ, et Asturicensis referunt, in equuleo a Deciano suspen-**

sam fuisse; et demum (quod in Thesuro Concionatorum et in Equilino habes lib. 1, cap. 54) extra urbis muros decollatam fuisse. Apud nullum autem auctorem præter Baronium legitur veræ affixa cruci : et Isidorum in Mozaravi Breviario, qui sic canit in ejus festo : *Ambiens crucis patronum, in cruce suspenditur, quod tamen de equuleo intelligendum omnino est; ut suo loco in Comment. 3 an. 300 fusius demonstrabimus.*

Quam autem urbem S. Wilgefertis, seu Liberata suo sanguine consecraverit, non convenit apud omnes. Julianus videtur asserere apud Castraleuca Lusitanix oppidum occubuisse, nam inquit : *Victoria passa dicitur Cordubæ, et Wilgefertis vel Liberata in Lusitania ad Castraleuca. Ptolomæus in Lusitanix tabula ejus meminit in Celticis populis. Eruditus Gaspar Losada in ms. defensorio lectionarii Seguntini pro virili contendit Castraleuca esse oppidum nobile in episcopatu de la Guardia sive Egitanensi, hodie Castelblanco nuncupatum; nam Castraleuca est Latina-Græca dictio ex Castro, quod Latine Castellum, et λευκον, leucoton, quod Græce album sonat. Unde Leucothea, Alba dea est. Subtilis admodum ratiocinatio, si non repugnaret Dextro, qui hoc loco expresse asserit passam fuisse Amphiloehii, quæ urbs Auriensis est. Audiendus sane Dexter est præ Juliano. Addo quod Castraleuca cujus Ptolomæus meminit, nequaquam est Castelblanco, nam oppidum illud situm erat in populis Celticis, inter Ulissiponem et promontorium Sacrum, ibi enim a Ptolomæo ponitur; at Castelblanco superius multo est prope Egitaniam inter Durium et Tagum. Objicit tamen nobis Dextri verba ad ann. 308 aientis : *In Lusitania Civitate Callensi, quæ prope Castralælia sita est (Al. sed corrupte, dicta est) S. Wilgefertis floret, pro fide et pudicitia mortem passa, et contendit legendum esse Castraleuca, non vero Castralælia; ut legit Julianus. At ex his verbis in primis non habemus (etiamsi legamus Castraleuca), quod martyrium ibi passa sit, sed quod floruerit anno 308, quod quidem translato illic corpore contigisse potuit. Quinimmo adhuc floruisse Castrisleucis non habemus, sed in civitate Callensi quæ prope Castraleuca est. Callensis autem civitas in Lusitania non alia quam Porto sedes episcopalis est; unde ex utroque nomine Portucalle dictum omnes sciunt, et expressit Mariana lib. 1 Hist. c. 4 inquiring, in ostio Durii quo defluit in Oceanum fuisse olim Callem urbem, nunc Caia, ex qua et Portu coajuit Portucalle, et a Portucalle Lusitania nunc Portucallia nuncupatur. Demum auctorem classicum Lusitanum, et quem ipse Loida plurimi facit, Resendium : is vero in tractatu de municipio Eborensi ait : *Nobilissima Callensis urbs, hæc hodie Portugallensis dicitur. Do itidem Carolum Elusium, et Arnoldum Millium idipsum asserentes in Synonymia locorum Geographica apud Ortelium. Fateri proinde oportet sanctam Liberatam Amphiloehii post sororem Margaretam occubuisse, inde autem translata in Callensem civitatem seu Portugallensem floruisse miraculorum fama anno Domini 308. Retineo autem in Dextro lectionem Castralælia, cum Castraleuca non sint prope Callensem civitatem, et certum sit, auctoritate T. Livii lib. xxviii Lælium illum tota antiquitate celeberrimum castra sua in diversis Hispanix partibus locasse, quando illic Carthaginenses et Phœnices debellaret. Unde sicut a Vicelio Castra Viceliana, et a Metello Castra Metellinensia, oppida quædam vocata fuere, sic a Lælio Castralælia alterum dictum fuit prope civitatem Callensem. Quare potius in codice Juliani mendum esse puto, et pro Castraleuca, Castralælia legendum.***

Cæterum corpus sanctæ Liberatæ inde Seguntiam translatum fuit, de qua re hæc leguntur in antiquo Breviario illius Ecclesie : *Post martyrium S. Libera-*

A. C. 139. Hoc anno 6 Julii Trajanus Hadrianus moritur, illique successit in imperio Antoninus A. R. 890 Pius ab illo adoptatus.

Aulus Victor episcopus Barcinonensis præest annis 38.

Uliæ in Bætica floret S. Quadratus episcopus.

Sancti Christi martyres Facundus et Primitius ex Cæa urbe Gallæciæ, ad Cæam annem pro Christo cæsi sunt.

BIVARIÏ COMMENTARIUS.

tæ, successu temporis, a Simone tunc Seguntino episcopo, in hac alma Ecclesia conditum est, cujus tempore a Regulari in sæcularem, auctoritate apostolica translata est anno Domini 120. Deinde illustris Fredericus a Portugalli tunc Seguntiensis, ac demum Cæsaraugustanus sub hujus B. virginis nomine, regale Sacellum construxit, ubi sanctum corpus mira fragrantia, arca argentea, lapidea intro inclusa 15 Julii, anno 1557, editis miraculis honorifice translata (nam ejusdem virginis camisia adeo recenti sanguine perfusa erat, ac si hesterno die diffusus fuisset), simulque sanctorum Joannis et Thomæ apostolorum, Stephani, Ignatii, Blasii, Gamalielis et Sixti, et plurimorum martyrum, et confessorum, et virginum reliquiæ venerandæ: concurrentibus undique populis, ut eidem translationi interessent, et ut indulgentiam plenariam ab Hadriano VI, Clemente VII, et Paulo III Rom. tunc pontifice concessam, consequerentur: regnante in Hispania Christianissimo ac invictissimo Romanorum imperatore Carolo V. Quod de indulgentia in gratiam translationis concessa a tribus Pontificibus dicitur, sic intelligo ut primum ab Hadriano adepti anno 1522, eo mortuo iterum a Clemente circa annum 1524, sed re dilata usque ad Paulum, cujus tempore translatio facta dicitur, tandem ab eo confirmata fuerit ad annum 1534. Quiescit virgo beatissima in sepulcro vario, ac mirabili jaspide perpolito, et ejus generis in Hispaniis præstantissimo. Celebraturque ejus festum ab Ecclesia Seguntina cum officio duplici classis, et Octava, velut patronæ. Vide quæ de ea scripsit Albarus Lupus in suo Lusitano Martyrologio, etc. Alphon-us Chacon in lib. de Martyrum Karadigæ, tametsi erret in tempore martyrii, quia sub Diocletiano passam suspicatur, cum certum sit sub Hadriano occubuisse: agnoscit tamen ipsam sororem fuisse sanctæ Quiteriæ.

Silentio demum indignum quod de S. Sila nutrice affert Julianus iniquus: Cum Dominum Bernardum archiepiscopum Toletanum per Lusitaniam et Gallæciam comitatus sum, veni Jomarium (ubi caput ordinis militaris Jesu Christi est), ibi prope templum, erat S. Sila virgo et martyr, ubi corpus ejus servatur. Quæ creditur esse virgo, quæ creavit, et educavit novem virginum sorores, Quiteriam, Liberatam, et alias Lusitanas. Colitur anniversarius ejus martyrii dies kal. Novembr. Creditur passa non multo post quam virgines passæ sunt.

Idem ipse Julianus testatur in Chronico in suam usque ætatem perdurasse cultum celebrem omnium simul sororum. Ætate, inquit, mea colebantur magna religione S. Quiteria, et octo sorores ejus per Hispanias, quæ fuerunt filiæ L. Catellii Severi [Al. viri], consularis et præsidis Gallæciæ et Lusitanæ, civis Bracarensis, et ejus terræ reguli. Erat vero festus ipsarum dies 18 Januarii.

7. In eadem Gallæcia S. Euphemii, etc. Diximus satis de ea tertio inter sorores suas gradu.

A. C. 139.—1. Hoc anno; etc. De anno mortis Hadriani non convenit apud auctores: Eusebius quem Baronius sequitur, affirmat obiisse anno Domini 140, cum imperasset annos 20, mens. 11. Ambrosius vero Morales cum Onuphrio Dextro consentiunt. De die hæc Spartianus: Mortuus est apud Baias vi idus Julias, sepultusque ad tempus in Villa Ciceroniana, Puteolis. Inde vero Romam translatus est, Julio Capitolino et Dione testibus, qui omnes asserunt successisse illi Antoninum Pium, Romæ ortum, sic a

pietate denominatum, cum prius vocaretur Titus Aurelius Fulvius Boionius.

2. Aulus Victor, etc. Successit S. Theodosio, ejus sedis episcopo, de quo Auctor dixerat ad annum Domini 100. Utrum vero immediate non liquet.

3. Uliæ in Bætica, etc. Ambrosius Morales lib. viii Hist. c. 55 docet Uliam nuncupari modo Monte-Major, distareque a Corduba quinque leucas. Et lib. ix, c. 41 asserit in Montis-Majoris tempore exstare adhuc columnam lapideam, quam Ulienses erexerunt imperatori Antonino Caracallæ, ut ex inscriptione ejus liquet. Agit de eadem in Antiquitatibus fol. 88. Ptolomæus meminit ejus urbis in Turditanis Bæticis, tametsi nunc in ejus codice corrupte legamus Julia pro Uliæ. Errat vero Villanovanus ejus illustrator dum Veliam scribit, et asserit vulgo nunc vocari Belia, cujus tamen nominis in Hispania nulla urbs, aut oppidum est. Uliæ igitur seu Monte-Majori prope Cordubam floruit S. Quadratus episcopus, cujus festa dies agitur 21 Augusti in Romano Martyrologio, et in Additionibus Molani ad Usuardum: et apud Equilinum lib. vii, c. 90, qui tamen confundit hunc Quadratum cum Quadrato apostolorum discipulo Athenarum episcopo, qui Hadriano principi præbuit Apologeticum fidei: et de quo supra egit Dexter anno 128, et Hieronymus lib. de Script. Ecclesiast., cum tamen diversi omnino sint, ut ipse quoque Equilinus fateri cogitur, nam tamquam de diversis, de eis scribit; de discipulo apostolorum lib. v, c. 47, et de hoc nostro episcopo l. vii, c. 90. Quod autem subdit: *Scriptis et Parthicum bellum sub Severo principe gestum; et Avissii Casii vitam, et gesta scriptioni tradidit*, nequaquam convenire potest episcopo Atheniensi, et apostolorum discipulo, quandoquidem bellum Parthicum a Severo principe gestum fuit anno 200 Christi, quo tempore minus in vivis erat Quadratus ille, qui tempore Hadriani senex noscitur fuisse, utpote apostolorum discipulus. Quare liber de Parthico bello alterius necessario auctoris erit. Utriusque memoriam agit Martyrologium Rom. Atheniensis quidem 26 Maii, Uliensis vero 21 Augusti quamquam (quod in aliis plerumque accidit) nomen urbis reticeat. Sed cum alterius Quadrati episcopi ac sancti nullus meminerit, satis innuitur Uliensem esse, de quo ibi agitur.

4. S. Christi Martyres Facundus, etc. Perseverat lucusque oppidum et flumen Cæa non longe a cænobio celeberrimo S. Facundi in Legionensi tractu, olim termino Galliciorum Lucensium; longe tamen nobilissima reddita sanguine sanctorum Facundi et Primitivi fratrum. Narrant ipsorum gloriosum martyrium antiqua Hispaniæ Breviaria, ex quibus recentiores Villegas, Maldonatus, Sanctorus, Trugillus et alii acceperunt. Molanus et Galesinus hoc elogio illorum celebrant annuam memoriam die 27 Novembris, qua coronas immortalitatis perceperunt. In Gallæciam juxta fluvium Cæam, natalis sanctorum Facundi et Primitivi martyrum quibus post multa supplicia superata, duæ coronæ ab angelis delatæ sunt. Quod Atticus prætor accipiens, Capita, inquit, amputentur, ne locus sit coronis. Supplicia vero quæ prius dicuntur superasse, ejusmodi referuntur in antiquis Breviariis. Digitorum in primis amputatio, tibiurum in crassis compeditibus compressis, carceris fœtor, et horror, ardens clibanus, in quo triduo illæsi persisterunt, cibi veneno mixti, unguis ferreæ, et lateribus applicata flamma, super recentia vulnera; calx ardens in

- A. C. 155. Toleti patitur S. Marciana, filia Catellii Reguli Lusitaniae, sororque octo aliarum virginum, Aelio [Al. Licentio], et Laterano coss. A. R. 906.
156. Sub Aniceto papa venit Romam S. Polycarpus, qui doctrina sua et exemplo vitae mirabilis, multos ab erroribus liberat. 907.

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 155. — *Toleti patitur*, etc. Tota hæc sanctæ Marcianæ memoria librarii aut scriptoris oscitantia ad annum 255 in codice Cæsaraugustæ impresso translata erat. Constat autem in hunc locum reducendam esse, quod in ea de anno passionis virginis agatur, qui fuit 155 Domini, ut expresse fatetur Julianus in Chronico, non aliunde quam a Dextro id mutuatus, *Marciana*, ait, *passa est Toleti anno 155, aliquanto post sorores, 12 Julii*. Sane Marcianæ nostræ Toletanæ cum Martiana Africana contigit, quod Emeritensi Eulaliæ cum Eulalia Barcinonensi: nominis quippe et aliquarum passionum similitudo confusionem historiæ attulit; qua semel parta non defuit, qui pluralitatem negaverit, unam ex duabus conficiens. Sic in illis prorsus factum est; utraque Eulalia dicebatur, vulnera, equuleum, ungulas ferreas, facesque ignitas utraque perpessa est: additum deinde ab utriusque ore in columbæ candidissimæ speciem, evolasse animas in æthera. Hinc Equilinus de Emeritensi agens lib. 1, c. 54, quæ IV idus Decembris celebratur, asserit Barcinonæ occubuisse, ex dualibus unam conficiens. Nihil minus Marcianis contigit, nam præter nominis similitudinem, non dissimilibus martyriis cæse sunt, utraque enim feris objecta, a tauro dilacerata est. Quare Baronius in notis ad 12 Julii, unam dumtaxat credidit fuisse: reluctantem tamen textu ipso Romani Martyrologii, qui alteram Cæsareæ Mauritanie in Africa, alteram Toleti occubuisse fatetur. De Africana inquit, *Quinto idus Januarii*, seu die 9 ejusdem, in *Mauritania Cæsariensi S. Marcianæ virginis, quæ bestiis tradita, martyrium consummavit*. De Toletana vero: *Quarto idus Julii*, seu 12 die ejusdem, *Toleti S. Marcianæ virginis et martyris, quæ pro fide Christi bestiis objecta, atque a tauro discerpta, martyrio coronatur*. Et reluctantibus etiam, ut vides, Dextro et Juliano, qui Toleti passam referunt, sororemque fuisse octo aliarum virginum et martyrum. Additque Julianus: *Mentio fit alterius Marcianæ in Martyrologiis, et licet obierit a tauro dilacerata, tamen hæc (Toletana) altera longe vetustior est*.

Mirum est quantis fuerit præconiis B. Marciana a Toletanis veteribus decantata: de ea siquidem proprium ac solemne officium exstat in Breviario gothico, ubi hymno sacro refertur, qualiter divino acta spiritu idolum supra fontem exactum contriverit; capta autem ac flagris cæsa, et lenonibus tertio tradita, miraculoso repente inter virginem et lenonem apparente muro, tertio etiam liberata; bestiis deinde data ad devorandum, a leone deosculata fuerit, a tauro ad papillas vulnerata, denique a leopardo modico morsu interempta evolarit ad sponsum. Audi, quæso, hymnum hæc dulcius personantem:

Sacræ triumphum martyris
Celebret vox Ecclesie:
Cæcena sit cunctis una,
Marcianæ in laudem virginis.
Quæ passionis præmium,
Dum tendit, adipiscitur:
Ulto ad palæstram gloriæ
Audet prompta concurrere.
Hæc namque astantem dæmonis
Cernens, allisit effigiem:
Sub cuius larga perpetim
Fluebat unda gressibus.
Mox flagris cæsa trahitur
Celsa ad prætoris atria:
Atque ludis illicitis [Al. ædilibus]
Prosternit membra virginis.
Quam prædo pudicitie,

Dum inter umbras sequitur,
Oblata ex templo cælitus
Secluditur maceria.
Vincta deinde stipite
Profana voce includitur:
Sed pœnas fert blasphemia,
Ruinas et incendia.
Emissa namque bestiis,
Leo percurrit percitus:
Adoraturus veniens,
Non comesturus virginem.
Taurus dehinc prosiliens,
Forma et mugitu horribili:
Sulcabat ejus teneras
Papillas ictu vulnerans.
At fera pernix corpore,
Et maculoso tegmine:
Lethali dente ad ultimum,
Membra puellæ lanat.
Post hos triumphos anima
Vinclis elapsa corporis;
Plaudens petit ad libera
Summi poli fastigia.
Deo Patri, etc.

Quod in sexto versu dicitur, *Sed pœna fert blasphemia, Ruinas et incendia*, ad id tendit, ut denotet blasphemum illum, qui eam ad feras tradi vociferavit, blasphemie luisse pœnas (vocabatur Budarius, natione Judæus), nam ubi devotæ virginis spiritus exivit de corpore, eodem temporis puncto Budarii blasphemus domus, cum omnibus qui ibidem fuerant, divino arsit incendio. *Frequenter a Judæis Budarii parentibus ædificari tentata est, et cecidit in ruinam, multique qui exinde ad structuram saxa collegerant, portare visi sunt sepulturam. Manet usque hodie de illa domo aeterna martyris beatæ sententia, et in æternum mansura perdurat*. Hæc ad verbum desumpsi ex Vita S. Marcianæ, quæ in bibliotheca monasterii S. Bernardi extra muros Toletanos in codice membraneo ms. ac pervetusto asservatur, per omnia cum hymni historia concordante. Eadem brevius habet Equilinus lib. II, c. 58 sed sub nomine S. Marcianæ Cæsariensis. Quod vero sancta Marciana fecit, occasione sibi martyrii quærens fracto idolo, prohibitum postea fuit a concilio Eliberritano can. 60 in hæc verba aicnte: *Si quis idola frerit, et ibidem fuerit occisus; quatenus in Evangelio scriptum non est, neque invenitur sub apostolis umquam factum, placuit in numero eum non recipi martyrum*. Quatenus vero id liceret post litas a Constantino leges de idololorum destructione, docte exponit Baronius ad 9 Aprilis occasione S. Eusychii, qui ob eversum Fortunæ sanum a Juliano Apostata cæsus est. Nostra vero Marciana a lege canonis exempta conspicitur, quod ante concilium passa sit, Aelio et Laterano consulibus, ut Dexter docet. Irreperat codici impresso Dextri mendum, ut pro *Laterano* legat *Licencio*, cum tamen constet ex Onuphrio et aliis anno Domini 155 consulatum gessisse L. Aelium Aurelium Cæsarem, Pii Augusti filium, et Sextilium Lateranum: atque hinc manifestum sit, nequaquam martyrium Marcianæ Toletanæ virginis rejiciendam in annum 255, ut idem codex habebat, sed in ann. 155, uti ex consulibus convincitur.

A. C. 156. — 1. *Sub Aniceto*, etc. Si Chronologiam Romanorum pontificum Baronianam sectaremur, omnino cogemur a Dextri sententia resillire, cum enim ille asserat, Anicetum sedere cœpisse anno Domini 137, quo per martyrium S. Pius ejus prædecessor sublatus fuerat, ex ejus sententia fieri non potuit, ut anno 156, Polycarpus venerit

- A. C. 162. Hoc anno nonis Martii Antoninus Pius mortuus est. Succedunt illi duo : unus A. R. 913.
M. Antoninus Verus, alter Aurelius Lucius Cejonius.
165. L. Cæsari Athenis sacrificanti ignis in cœlo ab Oriente in Occidentem, nec sine 916.
miraculosa visione ferri visus est.
166. Vologesus rex Parthorum provincias vicinas depopulatus est. 917.
167. Seleucia Syriae urbs cum 500 millibus hominum est capta. 918.
Apud Pisas Peregrinus philosophus rogo, quem ex lignis compositis exstruxerat,
vivum se superinjecit.
168. Masie in Hispania ad locum Dorotensem S. Pasycrates, mirabilis vir conversatione 919.
[Al. conversione], et omnibus operibus suis.

BIVARIII COMMENTARIUS.

scopus Bracarenis : quod inferius loco citato ostendimus, et in Commentariis ad annum 386. Et ipse Loaysa facile id animadvertere poterat, cum inter Patruinum et Asturium, qui anno 405 erat episcopus, intercessisse referat alios septem : Turibium, Quintium, Vincentium, Paulatum, Natalem, Olympium, et Audentium, quos annos multos in pontificio munere explevisse dubium non est. Quare nulla ratione fieri potuit, ut Patruinus Concilio illi circa annum 400 interfuerit. Immo vero floruit ante multos annos, seditque 29, videlicet ab anno 160 usque ad 179. Agemus de eo inferius ad annum 185, et 208.

A. C. 162. — *Hoc anno*, etc. Cardinalis Baronius differt Antonini Pii mortem in sequentem annum 163, sed Dextro suffragatur Eusebius in Chronico iniquens : Anno Domini 162, apud Lorum villam suam, 42 ab urbe milliario moritur, anno vitæ suæ 72. M. Antoninus, qui et Verus xiv Romanorum regnavit, et L. Aurelius Commodus, ann. 19 mens. 4. Imperaverat Pius annis 22, mens. 7, dies 26. Ambo Cæsares communicarunt in nominibus Ælii, Aurelii, Veri et Antonini, differebant tamen in prænominibus Marci, et Lucii. Hic vero L. dicebatur etiam Cejonius, et Commodus. De hac nominum diversitate, et concordantia agunt Julius Capitolinus in Pio, Dio in Hadriano, Justinus in Apologia ad Antoninum, Spartianus in Hadriano, Theophilus Antiochenus, et Galenus lib. contra eos qui de typis scripserunt, quos Baronius sequitur ac refert. Illud tamen animadvertisse placet, M. Aurelium ex paterina linea ab Hispanis originem duxisse, cujus nimirum atavus Annus Verus Hispanus fuit, id quod Jul. Capitolinus, et ex eo Morales annotavit lib. ix, cap. 28. Ipsi quoque multe memoriae in Hispaniis erectæ sunt; et quibus hodieque Malacæ durat columna marinorea cum inscriptione. *M. Aurellus, Antonius, Pius, Augustus*, etc. Barcinonæ alia, nimirum : *Faustina; Aug. Imp. : M. Aurelii Antonini Aug. DD.* Denique de Antonini Pii morte et successorum ejus electione consonat Orosius lib. vii, cap. 14.

A. C. 165. — *L. Cæsari*, etc. Ita prorsus Eusebius in Chronico hoc ipso anno, et pene eisdem verbis, nam inquit, *L. Cæsari Athenis sacrificanti ignis in cælo ab Oriente in Occidentem ferri visus est.*

A. C. 166. — *Vologesus*, etc. Hæc quoque habet idem Eusebius anno 166. Orosius vasta se inquit Armeniam, Cappadociam, Syriamque lib. vii, cap. 17. Contra Vologesium, bellum Parthicum destructum est, de quo multa Dio in Antonino, Misis primum Severianus dux Romanorum militum, gentes cum vita, telo confossus amisit; L. vero Cæsar M. Aurelii Antonini filii desponsatus, victoria potitus est. Qua de re lege Xiphilinum et Julium Capitolinum in Antonino.

A. C. 167. — *Seleucia*, etc. Adest in promontorio Syriae Antiochena Seleucia olim a Seleuco Nicaeore condita, teste Josepho lib. xviii Antiq. cap. 16, quam S. Paulus peragrasset Lucas narrat Act. xiii, hodie Soldino dicta. Hanc Vologesus Parthorum rex cum cepisset, et circumjacentes provincias depopu-

lasset, toti Syriae formidini erat. Verum a Romano exercitu iterum bello capta duce L. Cæsare, cum trecentis millibus hominum, quod etiam cum Dextro narrat Eusebius hoc ipso anno : Orosius quadraginta millia capta refert.

2. *Apud Pisas*, etc. Habet eadem ipse Eusebius de Peregrino philosopho, sed anno sequenti.

A. C. 168. — *Masie in Hispania*, etc. D. S. Pasycrate agunt Martyrologia Bedæ, Usuardi et Romanum, ad diem 25 Maii, qui cum martyrio coronatum narrat cum S. Valentione et duobus aliis. Irrepsit vero codicibus ipsorum mendum, dum pro *Masia*, quidam Mœsiam, alii Mysiam legunt. Idque ex eo satis convincitur, quod tota Mysia, sive Mœsia nulla sit urbs seu oppidum, cui *Dorostorus* nomen. Ptolomæus quidem lib. iii, c. 7 in Mysia Dorticumagnoscit (sed non Dorostorum) situm juxta Danubium annem. Hinc accidit, ut ignorantibus loci nomen, non uno eodemque modo ab auctoribus nominetur. Theodoretus lib. iii, cap. 6 vocat Dorostolum, et ipsum in Thracia constituit, videlicet extra Mysiam saltans : Cedrenus in Compendio historiae, Distrum, ut cardinalis Baronius notavit, ad ipsum diem 25 Maii lit. b. Nec mirum quod inveniri locus non posset, qui non erat. In Hispania vero non Mœsia, seu Mysia, sed Masia urbs fuit, de qua Plinius refert, quod Masie ulterioris Hispaniæ urbe lateres fiebant, qui siccati in aqua non mergantur. Stephano quoque Masia ad Tartesios, seu Bæticos pertinebat; eoque nomine non urbs dumtaxat, sed et regio ubi circumfusa Masia nuncupabatur; quod itidem Vitruvius aliquando statetur, quamquam ipse per æ scribat Maxiam : corruptius apud Ptolomæum prope Hispalim Maxilia vocatur. Villanova in tabula sue veteris Hispaniæ hanc in Turdetanis Bæticæ juxta Termarium montem constituit : quo loci nunc argenti vivi fodinæ, *Almaden* vulgo, consistunt. Masie igitur Tartesiace in Hispania sanctum Pasycratem et ejus socios incolasse fuisse, et imbi ad Dorotensem locum floruisse, non ambigo. Facilis sane apud Græcos auctores transitus fuit a *Mæsia* in *Moësia*, semel vero hoc errore admissio, facilius *Moësia* scribi potuit, cum Pontica illa provincia utroque scribitur modo. Quo videas quantam historiae ecclesiasticæ lucem Dexter afferat. De sancto Pasycrate et sociis egit etiam Petrus Equitinus lib. xi, c. 150, num. 151, consulto tamen a nomine urbis abstinuit, ob incertitudinem scripturæ.

Ejusdem urbis, provinciæ, et loci credendi sunt fuisse sancti martyres Christi *Julius* et *Hesychius*, quos Latina Martyrologia Bedæ, Usuardi, Adonis et Romanum celebrant, apud Dorostorum (ut aiunt) in Mœsia passos : Julium quidem die 27 Maii, in hæc verba : *Dorostori in Mysia passio B. Julii, qui tempore Alexandri imperatoris, cum esset veteranus et emeritæ militiæ, comprehensus ab officialibus, Maximo prasidi offertur : quo præsentem cum sola exsecraretur, et Christi nomen constantissime profiteretur, capitati sententia punitus est. Cum autem (addit Equitinus lib. v, cap. 56) ad passionem duceretur, Hesychius quidam miles Christianus sibi amicissimus,*

A. C. 169. Marcus hæreticus Hispanias petit; præmoniti vero Hispani a Petro epistola II, et A. R. 920. sæpius a Paulo, cum Carpetaniam adiit, Toletu pulsus; volensque Valentiam Lusitanorum corrumpere, in ea provincia male tractatus, nonnullas mulierculas corrupit, ab aliis vero irridetur.

L. Cæsar cum fratre Commodo de Parthis triumphat.

BIVARII COMMENTARIUS.

dum se suis orationibus commendasset, eumque osculatus fuisset, a militibus tentus et ipse post dies 20 passus est, ut infra dicitur xvii kalend. Julii, videlicet libro 7, cap. 119, ubi iterum de Hesycho: In carcere (inquit) diebus pluribus maceratus, tandem in confessione Christi gladio cadente, martyrio coronatus est. Illud autem non leve ejus rei argumentum est, quod de SS. martyribus Julio et Hesycho in mentio nulla fiat in Menologiis Græcorum; cum tamen si Mysiæ, provinciæ Græcæ, martyres essent, nequam eorum memoriam prætermitterent. Cum vero a Latinis dumtaxat celebrentur, dubio procul Latini martyres sunt. Hoc autem scmel dato, Masia alia assignari nequit in Europa, quam suis illustrant passionibus præter Bæticam nostram, de qua egimus. Nihil minus de S. Dasio episcopo et martyre sentio, cujus memoria sit in Romano Martyrologio die Novembris 20, Cum nollet in festo Saturni impudicitis ejus consentire, sub Basso judice cæsus est. Siquidem Dorostori in Mysia dicitur passus, non aliter quam prædicti: ostendimus vero in Mysia nullam umquam fuisse urbem Dorostorum. Et de Dasio quidem Græci, cum ejus memoriam colunt, ignorare videntur quis fuerit; aiunt enim in Menologio fuisse militem juventute ac pulchritudine florentem, cum tamen ex tabulis Romani Martyrologii constet episcopum fuisse; nisi velles mendum potius irrepsisse Romano quam Græco Martyrologio. De sancto quoque Emiliano martyre, qui tempore Juliani Apostatæ sub Capitolino præside, quod idola fregisset, martyrii palmam accepit, Romanum Martyrologium die 18 Julii crematum inquit, siquidem Dorostori in Mysia; verum Menologium Græcorum aliter habet, Dorostuli in Mysia: ejusque memoria celebris admodum fuit apud Græcos, nam et Basilii imperator ejus templum restituit aliquando, ut Cedrenus auctor est in compendio Historiæ, in Basilio.

A. C. 169. — 1. Marcus, etc. De Marco Valentini di-cipulo latissime egit Irenæus lib. I contra hæres. Cap. 8 et 9; ubi hæc habet: *Marcus magica impostura peccatissimus, per quam et viros multos, et non paucas mulieres seduxit. Et inferius: Maxime autem circa mulieres vacat, et hoc circa eas quæ sunt honestæ et circumpurpurate, et ditissimæ, quas sæpe adducere tentans, dicit blandiens eis: Participare te volo ex tua gratia; locus autem tuæ magnitudinis in nobis est, oportet nos in unum convenire. Sume primum a me et per me gratiam. Adaptare ut sponsa sustinens sponsum suum, ut sis quod ego, et ego quod tu. Constitue in thalamo tuo semen luminis; ecce gratia mea ascendit in te. Aperi os tuum et propheta. Cum autem mulier responderit: Numquam prophetari, nescio prophetare: invocationes quasdam faciens denuo ad stuporem ejus, quam seducit, dicit ei: Aperi os tuum, et loquere quæcumque, et prophetabis. Illa autem seducta, et elata ab his, quæ, prædicta sunt, conculescens animam a suspitione, quod incipit prophetare, audet et loquitur deliriosa, et quæcumque evenerint: omnia vacue et audaciter. Et exinde prophetidem seipsam putat, et gratias agit Marco, quod participavit ei suam gratiam: et remunerare eum gestit, non solum secundam substantiæ suæ dationem (unde divitiarum copiam magnam collegit) sed et secundum corporis copulationem, et secundum omnia uniri ei cupit. Vidisti diabolici hominis imposturam, sancti Irenæi cœvi ipsi vivis coloribus delineatam; sed nunquid mulieres in Orientalibus contentus fuit seduxisse regionibus? minimo, nam et in Occidentem quoque venisse testis est ipse Ire-*

næus, qui de his quæ Marco et suis in Galliis juxta Rhodanum acciderunt, subdit: *Talia autem dicentes et operantes, et in his quoque quæ sunt secundum nos regiones Rhodanenses, multas seduxerunt mulieres; quæ caveriatis conscientias habentes, quædam quidem etiam in manifestam exomologesim faciunt. Cæterum quomodo aliæ restiterint ipse sic refert. Jam vero quædam ex fidelissimis mulieribus, quæ habent timorem Dei, et non sunt seducibiles, quas similiter ut reliquas affectavit seducere, jubens eas prophetare, exussantes et anathematizantes eum, separaverunt se ab hujusmodi insano, qui se divinum spirare simulabat; pro certo scientes, quod prophetar: non a Marco Mago inditur hominibus, sed quibus Deus desuper immiserit gratiam suam. Hoc sane est quod Dexter narrat hoc loco ei accidisse Toleti et Valentia Lusitanorum; Cum Carpetaniam adiit, Toletu pulsus, volensque Valentiam Lusitanorum corrumpere, in ea provincia male tractatus, nonnullas mulierculas corrupit, ab aliis vero irridetur. Subscribit Irenæo Hieronymus in cap. LXIV Isaia, dum ait: *Gnosticos per Marcum Ægyptium, Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas decepisse.**

Quod vero Dexter asserit, præmonitos Hispanos a Petro epistola II et sæpius a Paulo, Marco restitisse, non sic accipiendum est, ut soli ipsi admoniti credantur ab apostolis; sed quod legentes Hispani apostolorum Epistolas, Marci æstigiem ad vivum expressam et exsecrandam propheticis literis ac documentis invenerunt. Sane Petrus apostolorum Coryphæus totam fere secundam Epistolam contra futuros hæreticos, et clarissime contra istum Marcum conscripsit, videlicet cap. II iniquens: *In vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur; et in avaritia factis verbis de vobis negotiabuntur: quibus judicium jam olim non cessat, et perditio eorum non dormitat. Et infra: Hi vero velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem, et in perniciem; in his quæ ignorant blasphemantes, in corruptione sua peribunt, percipientes mercedem injustitiæ, voluptatem existimantes dici delicias, oculos habentes plenos adulterii, et incessabilis delicti, pellentes animos instabiles; et alia multa, quæ totis capitibus II et III prosequitur. Paulus vero tum aliis locis, tum in Epistola I ad Timoth. cap. IV idem monuit: *Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum (en magiam Marci), in hypocrisis loquentium mendacium, etc. In Epistola autem II cap. III: Hoc autem scito, ait, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, voluptatum amatores magis quam Dei: et hos derita. Quare? Vide Marcum: Ex his enim sunt qui penetrant domos et captivas ducunt mulierculas, oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desiderijs. Quo nihil dici poterat clarius: neque defuit Apostolus in Epistola quam ad Hebræos Hispanos scripsit, eos de futuro Marci adventu præmonere, nam cap. ult. ait: *Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci, optimum est enim gratia stabilire cor, non escis. Quid igitur mirum si tot, tantisque admonitionibus edocti catholici Hispani, viri et mulieres, Marcum hæreticum pessimum irridentes et provinciis suis cum dedecore pellerent?***

2. L. Cæsar, etc. Concinat Eusebius in Chronico pene eisdem verbis. Legè Orosium lib. VII, cap. 15-

A. C. 170. Persecutione orta in Asia, Polycarpus, Pioniusque patiuntur.
Plurimi in Gallia, Hispaniaque ob Christi nomen interfecti.

A. R. 921.

171. Lues multas provincias invadit et Romam etiam.

922.

Romani contra Sarmatas, Dacos, Quados, Marcomanos pugnant.

S. Sother Romanam regit Ecclesiam satis afflictam.

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 170. — 1. *Persecutione*, etc. Idem Eusebius A in Chronico sic ait : Anno Domini 170 *persecutione orta in Asia, Polycarpus et Pionius fecere martyrium, quorum scriptæ quoque passiones feruntur.* Fuit hæc a M. Aurelio excitata persecutio, quarta in ordine, si primam sub Nerone, secundam sub Domitiano, et tertiam sub Trajano fuisse dicamus, cum Dextero, ad ann. 86 de Domitiano asserente, quod *secundam contra Ecclesiam persecutionem movit.* Consonat Orosius citato c. 15 et Hieronymus nunc citandus. S. Polycarpi dies festus ægitur in Romano Martyrol. die 26 Januarii, ubi acta ejus summatim referuntur, verbis Hieronymi lib. de Script. Eccles.: *Polycarpus, ait, Joannis apostoli discipulus, et ab eo Smyrnæ episcopus ordinatus, totius Asiæ princeps fuit: quippe qui nonnullos apostolorum, et eorum qui viderant Dominum, magistros habuerit et viderit. Illic propter quasdam super die Paschæ quæstiones sub Antonino Pio imperatore, Ecclesiam in Urbe regente Aniceto (circa annum Domini 168) Romam venit: ubi plurimos credentium Marcionis, et Valentini persuasione deceptos, reduxit ad fidem. Cumque ei fortuito obviam fuisset Marcion, et diceret: Cognoscis nos? respondit, Cognosco primogenitum diaboli. Postea vero regnante Antonino, et L. Aurelio Commodo, quarta post Neronem persecutione Smyrnæ sedente proconsule, et universo populo adversus eum in amphitheatro personante igni traditus est. Agunt de eo Irenæus adversus hæc. lib. II c. 3, et Eusebius lib. IV cap. 14 et lib. V, c. 24, et Gregor. Turon. de Gloria Martyrum cap. 86 et alii.*

De sancti Pionii martyrio agitur in eodem Martyrologio 1 die Februarii sub his verbis: *Smyrnæ S. Pionii presbyteri et martyris, qui post Apologias pro fide Christiana conscriptas, post squalorem carceris, ubi multos fratrum ad martyrii tolerantiam suis exhortationibus roboravit; cruciatibus multis vexatus, clavibus confixus, et ardentis rogo superpositus, beatum pro Christo finem sortitus est, cum quo et alii quindecim passi sunt.* Suspecta sunt mihi verba illa, post *Apologias pro fide Christiana conscriptas*, in Usuardo enim qui totam habet periodum deficient; et si Pionius Apologias scripsisset, non omisisset Hieronymus ejus inter Scriptores ecclesiasticos memoriam venerari et annotare scripta; et Eusebius lib. IV llist. Eccles. c. 14 aut alibi scriptorum ejus meminisset. Difficilius est quod hoc loco a Dextro dicitur, in eadem persecutione, qua Polycarpus occubuisse; nam in ejus actis, quæ apud Surium exstant tomo I, die primo Februarii, in persecutione Decii passus legitur, Decio tertium, et Grato secundum coss., id est, anno Domini 254, non vero sub Lucio Vero, et M. Aurelio Commodo, et hoc potius probatur card. Baronio tum in Annal. tomo II, ad eum annum, tum in notis ad Martyrologium Romanum die 1 Febr. Cæterum quidquid de actis sit, Dexter subscripsit Eusebio, qui eadem fere scripsit verba in Chronico, et libro IV, Hist. capite 14, versus finem inquit, testimonio epistolæ Smyrnensis Ecclesiæ, Pionium eodem plane tempore quo Polycarpus martyrio coronatum fuisse. Quod licet Baronius interpretetur de eodem mense, aut die, ex his quæ in Chronico scribit constat non ad mensem, vel diem, sed ad tempus ejusdem persecutionis esse referendum, cum dicat, *Persecutione orta in Asia (anno 170) Polycarpus et Pionius Smyrnæ fecere martyrium.* Astipulatur Eusebio Petrus de Natalibus libro in Catalogi Sanctorum capite 68, ubi occisum fuisse docet, auctore Eusebio libro IV llist., tempore Antonini imperatoris.

2. *Plurimi in Gallia*, etc. Cum quarta persecutio, quæ sub M. Aurelio et L. Vero ortum habuit, universalis toto orbe fuerit, certum est, Gallias quoque et Hispanias penetrasse, qui vero tunc pro fide Christi occubuerint, non liquet. Gerebant tunc in Hispania magistratum Valerius Julianus, Tarraconensis provinciæ præses, et Gallus Maximianus proconsul, cum Fabio Rustico, et Emilio Pontiano, de quibus agit Ambrosius Morales lib. IX Hist. cap. 38. Julius quoque Atticus Accilianus sub eisdem principibus fuit proconsul, ut idem auctor narrat capite 40. His igitur actoribus martyres multi in Hispania in cælum advolarunt. Cujus rei nobile testimonium præbet nobis Aurelius Prudentius, qui hymno sacro de Cæsaraugustanis martyribus affirmat non solum una vel altera persecutione multos fuisse in Hispania martyrio coronatos, sed in omnibus, tametsi ipse de Cæsaraugusta loquatur, inquitens:

Sævus antiquis quotiens procellis
Turbo vexatum tremefecit orbem,
Tristior templum rabies in istud
Intulit iras.
Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuus cruoris,
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.

Vide ergo, in omni persecutione in Hispania non solum multos fuisse decoratos martyrio, sed quod eorum numerus semper sub omni grandine crevit.

A. C. 171. — 1. *Lues*, etc. Eusebius sic habet hoc ipso anno in Chronico. Lues multas provincias occupavit, Roma ex parte vexata. De pestilentia hæc Tertullianus in Apolog. cap. 40 sic loquitur: *Existimant omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse causam. Si Tyberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cælum stetit, si terra movit; si fames, si lues: statim Christianos ad Leonem.* Scribit de eadem Julius Capitolinus in M. Aurelio, qui etiam affirmat Mauros eo tempore invaluisse, ac devastasse Hispanias, sed contra eos bellum per legatos gestum esse. Galenus etiam de simplicibus Medicam. cap. 9, et de Prasagiis ex pulsu lib. III, c. 3, et lib. III de Mortis vulgaris Ægitudine c. 1, et lib. VI, cap. 9. Consule etiam Lampridium, et Orosium lib. VII, c. 15. Grassatam fuisse luem istam totum penè orbem, durasseque usque ad annum 175 eo loco dicemus.

2. *Romani contra Sarmatas*, etc. Concordat Eusebii Chronicon hoc anno. De bello isto contra Sarmatas vel Sauromatas, Dacos, Quados, et Marcomannos agunt Romanarum rerum scriptores, et cum eis card. Baronius tom II Annal. anno 171. Dum ad eos debellandos tenderet L. Verus imperator apoplexia correptus occubuit, ut mox dicemus: *Sarmatæ* ad Septentrionem degabant, quo loco nunc Poloni, Rutheni, et Tartari habitant. *Daci* erant Danubio, silvæque Hercyniæ finitimi, quos olim Hungariæ partem habitasse plerique tradunt, et postea in Norvegiæ loca maritima recessisse. *Marcomanni* interiores Germaniæ populi Hercyniæ silvæ accolæ, hodie Moravi dicuntur. *Quadi* denique Bohemorum olim gens, sicut et Marcomanni. De quibus aliquando Hieronymus scripsit: *Sarmatæ, Quadi, Vandali, et innumerabiles aliæ gentes, equorum, et vulpium carnibus delectantur.* Vide Orosium citato loco.

3. *S. Sother*, etc. Sancto Aniceto martyrii gloria coronato, vigente admodum persecutione M. Aurelii et Commodi, S. Sother XII post D. Petrum ad Romanæ Ecclesiæ regimen assumptus est: XII, inquam,

A. C. 172. L. Imperator prope Concordiam apoplexia corripitur.

A. R. 923.

173. Asianus Sardicensis offert Antonino apologeticum.

924.

Apollinaris Hieropolitanus episcopus clarus habetur.

Et Dionysius Corinthiorum episcopus : et Pynetus Cretensis.

175. Tanta per orbem internecio fuit ex grassante pestilentia, ut totus pene exercitus

926.

Romanus deletus fuerit.

Interamni Flavii in Hispania S. Proculus martyr.

BIVARII COMMENTARIUS.

secundum Dextri, et Eusebii, et aliorum antiquorum opinionem, qui Cletum et Anacleum unum eundemque existimant fuisse virum. Quo autem anno Sother electus fuerit, sub iudice est. Cardinalis Baronius in eam sententiam inclinatur, ut usque ad annum 175 non sit assumptus. Aliis placet, assumptum quidem anno 163, occisum autem anno 171; quod sequitur Onuphrius, Morales et Tempesta. Sunt qui ad annum 169 ejus assumptionem referant. Eusebius vero hoc anno 171 putat electum; ait enim in Chronico anno 171: *Sother Romanæ Ecclesiæ episcopatum suscepit annos 14*. Inter tantam opinionum varietatem ea dexteritate Dexter usus est, ut solum diceret anno 171 Sotherem rexisse Ecclesiam, in quo plures conveniunt; utrum autem hoc ipso anno episcopatum inierit, vel antea suscepit, in quo est inajus dissidium, minime definiat.

A. C. 172. — L. imperator, etc. Eusebius in Chronico sic ait hoc ipso anno: *L. imperator anno regni sui nono, sive ut quidam putant 11 inter Concordiam, et Altinum apoplexia exstinctus est, sedens cum fratre in vehiculo*. Susceperat in Marcomannos et Sauro-matas rebelles expeditionem; sed obiit in itinere positus, uti superius diximus. Est autem Concordia Venetiarum oppidum non procul ab Altino, et flumine Liquentiæ, de qua agit Plinius lib. III, c. 18, cujus nominis fuit alia in Hispania Bætica, unde Concordiensis populi dicti ab eodem Plinio lib. 4, c. 22. Alibi de ea disputandum ad ann. 418.

A. C. 175. — *Asianus Sardicensis*, etc. Concinit Chronicon Eusebii fere eisdem verbis: *Antonino imperatori inclito Asianus Sardicensis episcopus Apologeticam pro Christianis tradidit*. Fuit hic Melito nomine, Asianus natione, Sardicensis præsulatu. Quod autem dicitur Antonino Apologiam dedisse pro religione Christiana, non de Antonino Pio, sed de M. Aurelio Vero intelligendum est, qui etiam Antoninus dictus fuit. De Melitone hæc Hieronymus de Scriptor. Eccles. c. 34: *Melito Asianus, Sardicensis episcopus, librum imperatori M. Antonino Vero, qui Frontonis Oratoris discipulus fuit, pro Christiano dogmate dedit, scripsit quoque et alia, de quibus ista sunt, quæ subjiciemus. De Pascha lib. XI; De Vita Prophetarum lib. I, etc. Hujus elegans et declamatorium ingenium Tertulianus in septem libris, quos scripsit adversus Ecclesiam pro Montano, dicit, unum a plerisque nostrorum prophetarum putari*. Eidem ascribitur liber de transitu Virginis, qui tamen inter apocryphos numeratur a Gelasio papa, distinctione xv, cap. Sancta Romana; sed utrum ejus fuerit, dubitatur.

A. C. 174. — 1. *Apollinaris*, etc. Eusebius itidem in Chronico id scribit, hoc ipso anno, vocatque eum Asianum. Hieronymus lib. de Scriptor. Eccles. hæc habet de ipso, c. 36: *Apollinaris Asiæ Hieropolitanus episcopus, sub imperatore M. Antonino secundo floruit, cui et insigne volumen pro fide Christianorum dedit. Exstant ejus et alii quinque adversus Gentes libri, et de Veritate duo, et adversum Calaphrygas tunc primum exortos, cum Priscilla, et Maximilla insanis vatibus, incipientem Montano*. Agitur ejus festa dies in Rom. Martyrologio ad diem 8 Januarii. De eo iterum Eusebius lib. v Histor. cap. 6 et lib. v cap. 15 et 18, et Hieronymus etiam epist. 84, ad Magnum.

2. *Dionysius*, etc. Eusebius in Chronico hoc anno sic habet, *Dionysius episcopus Corinthiorum clarus*

habetur: agitque de ejus actis et scriptis lib. IV Histor. cap. 22. Hieronymus vero ejusdem cum laude meminit tum epist. 84 citata, tum etiam lib. de Scriptor. ubi hæc leguntur capite 37: *Dionysius Corinthiorum Ecclesiæ episcopus tantæ eloquentiæ et industriæ fuit, ut non solum suæ civitatis et provinciæ populos, sed et aliarum urbium et provinciarum episcopos, epistolis erudiret; e quibus est unum ad Lacedæmonios, alia ad Athenienses, tertia ad Niconedienses, quarta ad Cretenses, quinta ad Ecclesiam Amastrianam, et ad reliquas Ponti Ecclesias, sexta ad Gnosianos, et ad Pynitum ejusdem urbis episcopum; septima ad Romanos, quam scripsit ad Sotherem episcopum eorum; octava ad Chrysothoram sanctam feminam. Claruit sub imperatore M. Antonino Vero, et L. Aurelio Commodo*. Celebratur festum ipsius in Romano Martyrologio et Usuardo die 8 Aprilis. In Romano additur: *Romanos pontifices adeo coluit, ut eorum epistolas publice legere in ecclesia diebus Dominicis consueverit*.

3. *Pynetus*, etc. Eusebius in Chronico sic: *Clarus habetur Pynetus (vel Pynitus) Cretensis, vir eloquentissimus*. Hieronymus lib. de Scriptor. Eccl. Pynitus (inquit cap. 38) *Cretensis Gnossiæ urbis episcopus, scripsit ad Dionysium Corinthi episcopum valde elegantem epistolam, in qua docet non semper lacte populos nutriendos, ne quasi parvuli ab ultimo occupentur die; sed et solido vesci debere cibo, ut in spiritualem proficiant senectutem. Et hic sub M. Antonino Vero, et L. Aurelio Commodo floruit*. Agit iterum de eo Eusebius lib. 4 Hist. cap. 20 et 22, et Nicephorus libro IV, cap. 8. Ejus vero festa dies in Martyrologiis Bedæ, Adonis, et Usuardi assignatur 10 Octobris, qua nimirum Romanum hoc eum laudat elogio: *In Creta Insula B. Pyniti inter episcopos nobilissimi. Hic Gnossiæ urbis episcopus sub M. Antonino Vero, et L. Aurelio Commodo floruit; et in scriptis suis velut in quodam speculo, viventem sui reliquit imaginem*.

A. C. 175. — 1. *Tanta per orbem*, etc. Eadem verba habet Eusebius in Chronico ad hunc ipsum annum. De eadem pestilentia egimus supra ad annum 171, quo cœpit grassari.

2. *Interamni Flavii*, etc. Superius in annotationibus anni 160 ostendimus Interamnum Flavium antiquam et nobilem urbem esse, quam nunc dicimus *Benavente*, nobilissimæ aique excellentissimæ stirpis Pimentelis comitatu notissimam, inibique S. Dominicam virginem cum sororibus suis egregium sustulisse martyrium; nunc vero de S. Proculo martyre sermo fit, qui in eadem civitate coronatus est. Est autem non parva in scriptoribus confusio de S. Proculo Interamnensi. Reperiuntur siquidem tres Proculi in eadem urbe martyrii coronati, quo nodo card. Baronius minus feliciter se expedivit; nam cum tres sint omnino diversi, ipse duos dumtaxat credit, ut patet ex notis ad Romanum Martyrologium die 14 Febr. et 14 etiam Aprilis, et 1 Decembris, quibus illorum memoriæ anniversario ritu coluntur. Inter hos Proculos primus, id est, qui 14 Febr. corona donatus est sempiterna, civis erat Atheniensis, Romæ vero existens cum concivibus suis Ephebo et Apollonio, a S. Valentino Interamnensi in Italia episcopo ad fidem perductus, paulo post ipso martyrio Interamnæ coronari meruit. De eo Martyrologium Romanum ea die sic ait: *Interamnæ S. Valentini episcopi et martyris. Ibidem sanctorum Proculi, Ephebi*

- A. C. 173. Orationibus Christianorum, Antonino ad Quados pugnante, internecionemque suorum A. R. 926.
 180. timente, data est pluvia et victoria.
 Antoninus consortem imperii facit filium Commodum.
 Utriculi, quæ (Bætis olim) civitas est in Bætica, prope Hispalim, natus Lucius, floret Romæ, ingenii laude præclari.
 Hoc tempore omnes Hispaniarum Ecclesiæ, sicut etiam aliæ totius orbis terrarum, a paganis pacem mercatæ sunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

et Apolloni martyrum, qui cum ad corpus S. Valentinii vigilas agerent, jussu Leontii consularis comprehensi gladio cæsi sunt. Referunt ejus acta, cum Valentini Vita, Petrus in Catalogo lib. III, cap. 122, Mombritius tomo II, et Surius tomo I, et ante eos Rhabanus in Martyrologio XVI kalend. Martii. Alter etiam Proculus in eadem civitate passus fuit die 1 Decembris, de quo Romanum Martyrologium hæc ait: *Interamnæ S. Proculi episcopi et martyris, qui post multa egregia opera a Totila Gothorum rege jussus est decollari.* Habet ejus acta Petrus in Catalogo lib. I, cap. 15, asseritque de partibus Syriæ tempore Justinii imperatoris Romam venisse, eumque presbyterum ordinatum a sancto Valentino Interamnensi pontifice, eidemque par martyrium sublato successisse in episcopatu, ac tandem jussu Totilæ decollatum. Existimo tamen hunc non fuisse episcopum Interamnensem, sed Narniensem, et Valentinum illum, cui successit in episcopatu, Narniensem pariter, non Interamnensem præsullem fuisse, irrepsisseque mendum, ut pro Narniensi, Interamnensis dicatur, occasione ab alio Valentino et Proculo ejus urbis accepta. Moveor autem ex eo quod Usuardus non legit *Interamnæ*, sed *civitate Narnia*; et in antiquis nss. Martyrologii Romani codicibus, præsertim in eo quod Romæ in Ecclesia S. Cyriaci omnium vetustissimum habetur, sic legitur: *Narnia natalis S. Proculi episcopi et martyris.* Quidquid de urbis nomine sit, certum est diversum Proculum fuisse a primo illo, quandoquidem ille sæcularis civis, hic episcopus, ille sub Romanis principibus Ecclesiam persequentibus, hic sub Totila passus est, multos post annos. Duos autem reperiri Valentinos episcopos et martyres, non mirandum, cum alias ex actorum et martyrii, ac temporum distantia valde diversos esse constet.

De alio S. Proculo martyre Interamnensis passo festum agitur die 14 Aprilis simul cum S. Domina et sociabus. Baronius ipsum cum altero, de quo nunc diximus, confundens episcopum fuisse existimavit: et usque ad Romanum Martyrologium mendum irrepsit; cum tamen ante Baronianam illius correctionem titulus episcopi in textu deesset. Et sic prorsus legendum suadent cætera Martyrologia. Usuardus solum habet: *Interamnensis B. Proculi martyris. Item S. Dominae virginis cum sociis virginibus coronatæ.* Et eadem verba habent Beda et Ado, et consentit Petrus Galesinus, sic inquires, *Interamnensis S. Proculi martyris, item Dominae virginis et sociarum*, etc. Petrus quoque Equilinus lib. XI Catalogi cap. 150, num. 121, hæc habet: *Proculus martyr et Domina virgo cum sociis virginibus ipso die Interamnensis passi sunt.* Quo videas nullatenus Proculum istum episcopum fuisse, sed dumtaxat martyrem, sicut Dexter hoc loco ipsum nominat, et quem prius Domina et sorores illustraverant sanguine fuso nobilitavit. Alii igitur duo Proculi in Italia, hic autem in Hispania triumphavit. Vide quæ de eo et Domina diximus ad annum 160.

3. Orationibus Christianorum, etc. Fusius hæc persequitur Eusebius in Chronico, anno Domini 176. Imperator, ait, *Antoninus multis adversum se nascentibus bellis sæpe ipse intererat, sæpe duces nobilissimos destinavit; in quibus semel pertinaciter exercitui, qui cum eo in Quadorum regione pugnabat, siti oppresso pluvia divinitus missa est: cum e contrario Germanos et Sarmatas fulmina persequerentur et plurimos eorum*

interficerent. Exstant litteræ M. Aurelii gravissimi Imperatoris, quibus illam Germanicam sitim Christianorum forte militum precationibus, impetrato imbri, sedatam testatur. Eam epistolam ex codice ms. Vaticanæ bibliothecæ reddit Baronius anno 176, et Ouphrius lib. II Festorum. Multi Romanorum rerum ethnici scriptores ejus miraculosæ pluvie, et victoriæ meminerunt, sed tamen odio Christianæ fidei ducti, aliis gloriam attribuunt. Julius Capitolinus Marco ipsi Aurelio; Dio Arnuphi cuidam mago; nonnulli nescio cui Juliano mago. Cæterum recte Xiphilinus Dionem redarguit falsitatis, tum quia M. Aurelius nunquam magos consuluit, aut eorum opere delectatus fuit, tum etiam quia nemo talis Arnuphis unquam meminit. De victoria vero ipsa ope Christianorum impetrata pluvia de Quadis ac Marcomanis reportata agunt Claudianus in VI Consulatu Honorii lib. I. Tertulianus Apolog. cap. 5 et ad Scapulam cap. 4, Eusebius iterum lib. V cap. 5, ex Apollinare Hieropolitano: de quo paulo superius egit Dexter. Exstat adhuc insigne tanti miraculi testimonium in Columna M. Aurelii, Romæ nunc *Sancti Pauli* nuncupata, ubi tota rei historia marmoris incisa cernitur, cujus copiam Baronius extractam Annalibus suis inseruit. Legioni autem ejus ope victoria obtenta est, Fulminatrix nomen indidisse omnes scribunt. Cæterum milites in ea Hispanos existisse satis testatur inscriptio illa sepulcralis, quam Julius Ioschus ejusdem legionis miles Julio Secundo liberto suo posuit, et apud Moralem legimus sub his verbis lib. IX, c. 53: *Julio Secundo qui vivit ann. xxxix. Maii D. X. C. Julius Ioschus, legionis XII. Fulminatrix, liberto bene merenti fecit.* Consule Orosium lib. VII, cap. 15.

A. C. 180. — 1. Antoninus, etc. Consentit Eusebius, cujus hæc sunt verba hoc ipso anno: *Antoninus Commodum filium suum consortem regni facit.* Qua de re Lampridius in Commodo et alii. Antoninum istum non alium quam M. Aurelium intelligas. Consule Orosium, lib. VII, c. 15.

2. Utriculi, etc. Strabo, lib. III Geographiæ, inter præcipuas Bæticæ provinciæ urbes, quarto loco constituit *Bætim*, videlicet post Cordubam, Gades, et Hispalim. Utrum autem ab eo Bætis fluvius et provincia tota Bætica dicta fuerit, an vero Civitas hæc a fluvio nomen acceperit, definire non audeo. Latini eam vocarunt *Utriculum*, quod quasi in medio uteri totius Bæticæ constituta esset. Hodie aliquantulum mutato nomine, *Utrera* dicitur, propeque Hispalim existit. Hic igitur insignis ille Lucius, sui temporis in oratoria facultate præclarus natus, Romæ postmodum vehementer floruit, cujus cum magna laude meminit Lucas Tudensis in prologo sui Chronici, dum brevem illustrium virorum facit catalogum, qui in Hispania nati sunt.

3. Hoc tempore, etc. Potuisse Christianos vexationem, quam ab ethnicis patiebantur pecunia redimere, nervose et eleganter docuit S. Petrus Alexandrinus episcopus et martyr: idque constare ex Actis apostolorum cap. XVII probant nonnulli: nam ibi legimus, quod exorta Thessalonice seditione in discipulos, a Judæis vociferantibus: *Quoniam hi qui urbem concitant, et huc venerunt, quos suscepit Jason, contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum. Concitaverunt autem plebem et principes civitatis audientes hæc.* Cæterum accepta satisfactione s

A. C. 182. Antoninus imperator plusquam centum leones exhibuit.

A. R. 953.

Omnes Ecclesie orbis pacem ab ethnicis pecunia sunt mercatae.

Smyrna urbs Asiae terrae motu concussa ruit : ad cuius reparationem decennialis tributorum relaxatio data est.

Antoninus imperator in Pannonia morbo decessit.

Successit illi in imperio Romano Commodus filius.

185. Templum Serapidis celeberrimum in Alexandria incensum est.

936.

Irenaeus episcopus Lugdunensis insignis habetur.

Flaviobrigae in Hispania sanctus Victor martyr, et socii ejus, qui varia excrucianta passi, necati sunt.

Plurima collegia juventutis per Hispanias ad clerum instituendae, praesertim Caesaraugustae, Tarraconae, Hispali, Carthagine, Toleti, Braccarae Augustae, Illiberri, praecipuis urbibus, praesulum diligentia eriguntur.

BIVARII COMMENTARIUS.

Jasonem et ceteris dimiserunt eos. Accepta, inquam, satisfactione pecuniaria a Jasonem et ceteris, ut paululum quiescerent a vexatione : donec secreto Paulum et Silam dimitterent : unde subdit Evangelista. *Fratres vero confestim per noctem dimiserunt Paulum et Silam in Beream.* De hujusmodi redemptione seu mercatione vexationis suo aro fieri solita scribit Tertulianus lib. de Fuga in persecutione cap. 12 ; et c. 13 ait : *Parum denique est si unus aut alius ita (pretio) eruitur : massaliter totae Ecclesiae tributum sibi irrogaverunt.* Si quo autem loco id factum fuisse credendum est, haud dubium quin in Hispania, ubi auri et argenti major erat copia, et Romanorum immensa ejus cupido. Facile vero fuit Tertuliano in Africa degenti Hispanae Ecclesiae pecuniariae redemptionis notitiam habere, cum alias ex epistolis Cypriani et Augustini liquido constet, Hispanas et Africanas Ecclesias perpetuum inter se commercium et communionem habuisse.

A. C. 182. — 1. *Antoninus*, etc. Sic Eusebius in Chronico : *Antoninus* (id est, M. Aurelius Antoninus) *post victoriam a Sarmatis, et Marcomannis reportatam, adeo in editione munerum magnificus fuit, ut centum simul leones exhibuerit, videlicet populo Romano in ludis visendos.*

2. *Omnes Ecclesiae*, etc. Ita prorsus Tertulianus supra relatus cap. 13 lib. de Fuga, dum ait : *Parum est si unus, aut alius, ita (pretio) eruitur ; massaliter totae Ecclesiae tributum sibi irrogaverunt.* Massaliter, id est, non qualibet seorsim, sed omnes orbis Ecclesiae in unum corpus et massam collectae. pacem ab ethnicis pecunia mercatae sunt. Lampridius ex Mario Maximo vetere historico scribit de Commodio imperatore, quod vendidit suppliciorum diversitates et sepulturam.

3. *Smyrna*, etc. Haec quoque ex Chronico Eusebii mutuata sunt, ubi ait hoc ipso anno. *Smyrna urbs Asiae terrae motu ruit ; ad cuius reparationem decennialis tributorum immunitas data est.*

4. *Antoninus*, etc. Consonat etiam Eusebius in Chronico. *Antoninus*, ait, *in Pannonia morbo perit. Commodus XV Rom. regnavit ann. 13. Lege Orosium, loco citato.*

A. C. 185. — 1. *Templum Serapidis*, etc. Eusebius sic, *Templum Serapidis Alexandriae incensum.* Colebatur ab Aegyptiis Serapis sub bovis imagine, alioque nomine Apis, et Osiris dici solebat : a Graecis Pluto. De eo Plutarchus libro peculiari de Osiride, et alii. Alia in Urbe incendia ejus tempore contigerunt ; de quibus Orosius lib. vii. cap. 16, haec habet : *Flagitia regis (Commodi) poena Urbis insequitur ; nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta inflammatio Bibliothecam illam majorum cura, studioque compositam, aedesque alias juxta sitas, rapaci turbine concremarunt. Deinde aliud incendium postea Romae exortum, aedem Vestae, et Palatium plurimamque Urbis partem solo coaequavit.* Haec ille.

2. *Irenaeus episcopus*, etc. Eadem habet Eusebius

A verba hoc ipso anno Domini 185. Consonat Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiae, cap. 45, ubi fuse de eo agit, et testimonio Polycarpi martyris confirmat fuisse discipulum sancti Pothini episcopi et martyris Lugdunensis, cui in ejusdem Ecclesiae regimine successit ; *Floruitque*, ait, *maxime sub Commodio principe, qui M. Antonino Vero in imperium successerat* : et qui in egregio commentario, quem de Monarchia scripsit ad Florinum, versus finem, significat se apostolicorum temporum vicinum fuisse. De concilio, quod super quaestione de die Paschae, sub Victore papa Lugduni S. Irenaeus celebravit, agit Eusebius lib. v Hist. c. 22. Coegisse autem ipsum circa ann. 190, ex tempore pontificatus Victoris convincitur, qui quidem sedere coepit ab anno Domini 186, juxta Onuphrium, Moralem, et vetustiores : tametsi Baroni in ann. 194 rejiciat initium ejus pontificatus.

3. *Flaviobrigae*, etc. Ptolomaeus constituit Flaviobrigam in Autrigonibus Tarraconensis Hispaniae populis, ad litus Cantabrici Oceani, quam nunc *Fuente rabia* dicimus, si Villavovano praebemus fidem. Joannes Mariana existimat esse *Bermeo*, vel non longe a *Bilbao* sitam fuisse. Haec ille lib. iv Hist. Hisp. cap. 4. Longe alia urbs fuit Flaviumbriantium, quod nunc in Gallacia *Betanzos* nuncupatur. Igitur Flaviobrigae martyrium subiit S. Victor cum sociis, imperante Commodio. Agitur eorum festus dies in Romano Martyrologio die 17 Octobris, ubi ejus socii vocantur Alexander et Marianus. Molanus etiam in Additionibus ad Usuardum, eorumdem meminit ; Gallesinus et alii recentiores Martyrologiorum auctores. Petrus Equilinus lib. xi Catalogi SS. cap. 130, num. 295, Victorem facit episcopum : nam ait, *Victor episcopus, Alexander et Marianus martyres ipso die passi sunt* : videlicet xvi kalend. Novembris, seu die 17 Octobris.

4. *Plurima collegia*, etc. Vetustissimus sane Ecclesiae mos fuit Christianorum filios una collectos ad clerum erudire, quo nimirum in juventute catholicae fidei rudimenta et sacras litteras, ac mores honestos imbiberent ; et in his quae ecclesiasticorum rituum sunt, imbuerentur. Hinc videmus plerumque contingisse, episcopos simul cum pueris coronatos fuisse ; nimirum cum pueris, quos sacras litteras et ecclesiasticos ritus edocebant. De S. Blasio Sebastienensi episcopo ac martyre celeberrimo legitimus in eis actis et Martyrologis, quod una cum duobus pueris capite truncatus fuit : et de S. Eugenio Carthaginensi episcopo scribit Victor Uticensis de persecutione Vandolica lib. iii, habeturque in Rom. Martyrologio ad 13 Julii, quod cum eo passi sunt plurimi lectores et infantuli : *Erant hi numero duodecim, ait Victor, qui nec blanditiis, nec minis cedentes, ne a catholica divellerentur Ecclesia, fortiter, viriliterque agentes, martyrii sunt adepti coronam* : quos nunc Carthago miro colit affectu, et quasi duodecim apostolorum, chorum suscepti puerorum. Idem pariter Hispania vidit Pampilonae in Valente sanctis-

A. C. 185. Patruino Toletano episcopo, Turibius Toletanus præsul sufficitur, homo doctus, et A. R. 956. eruditus : qui multa incommoda ob fidei patrocinium ab ethnicis patitur. Hic natus Romæ dicitur ad Hispanias pervenisse ; ad quem S. Irenæus Lugdunensis episcopus litteris ejus provocatus, tamquam ad familiarissimum misit librum contra hæreses.

BIVARII COMMENTARIUS.

simo episcopo, qui cum tribus pueris necatus est 21 Maii, de quibus suo loco cum Dextro dicturi sumus ad annum Domini 300. Inter collegia, quorum memoria exstat, ad juventutem erudiendam olim in Hispaniis erecta, celebre est illud quod Hispani S. Isidorus erexit, in quo S. Ildefonsus collega fuit. De eo Joannes Mariana lib. vi Rerum Hispan. cap. 10. Ad eum, inquit, cultus ingenii capiendi studio Hispanimissus, in collegiamque cooptatus Ildephonsus, quod juventutis instituendæ ab Isidoro exstructum fuisse, dictum est, viro doctissimo exoptiendum se, limandumque permisit : ab ejus latere non ante discessit, quam omni liberali disciplina excultus, disciplinarum orbem absolvisset. Consonat Isidori vita, quæ in Ecclesiis Hispaniæ apostolicæ sedis calculo approbante in divinis officiis quotannis legi consuevit ; ibi sic enim legimus : Construxit monasteria et collegia ædificavit ; in quibus studiis sacris et divinis lectionibus vacans, plurimos discipulos qui ad eum confluebant, erudit, inter quos fuit B. Ildefonsus, etc. Non dissimili zelo ductos constat vetustiores præcipuarum Ecclesiarum Hispaniæ præsules, quorum diligentia olim erecta fuisse collegia juventutis ad clerum instituendæ, satis verisimiliter docet hoc loco Dexter : quæ sane tunc temporis magis necessaria erant, quando persecutione grassante, non erat integrum cuivis Christianorum filios suos ubivis ad clerum erudire : tunc siquidem præcipuis in urbibus necessum videbatur pueros in collegia redactos instituere. De his iterum agit Dexter ad annum Domini 370, inquit : Collegia juvenum ad clericatum educandorum, negligentia temporum intermissa ; diligentia S. præsulis Audentii Toletani, et aliorum pontificum redintegrantur.

5. Patruino, etc. Aliis Patruinus dicitur, et quibusdam corruptius Paternus. De ejus electione in Toletanum pontificem agitur cum Dextro ad annum 160, inde autem dubium non leve oriri videtur : nam ibi dicitur præfuisse annos 29, nimirum ab anno 160, in quo electus fuit. Pelagio, inquit, Toletano pontifici succedit Patruinus, vir fidelis : præsidet in illa sede annos viginti et novem : nunc vero anno Domini 185, asseritur, quod Patruino Turibius Toletanus præsul sufficitur, nimirum post viginti quinque dimittat annos, qui intersunt a 160 usque ad 185. Et augetur difficultas, eo quod inferius anno Domini 208, inquit auctor : Quinctius episcopus Toletanus succedit Patruino, præsidet in illa sede annis 12. Ubi duo veritati minus consonare videntur ; nimirum quod Patruino successerit Quinctius seu Quinctinus, cum tamen superius dixerit, Turibium ejus fuisse successorem : et quod Patruinus sederit in sede Toletana usque ad annum 208. Sic enim non sedisset 29, ut prius dixerat, sed 48, videlicet ab anno 160 usque ad 208. Ut hæc dubia solveret, posset quis existimare duos fuisse Patruinos in sede Toletana, sive mavis unum nuncupatum Patruinum, alterum vero Paternum : quorum unus præcesserit, alter subsequutus fuerit Turibium, et habuerit Quinctium successorem. Cum vero de priori illo dicitur sedisse annos 29, facile potuit mendum in scriptura intercedere, ut pro 25 legeret quis 29. Similitudo enim illorum characterum 5 et 9, decipere facile potuit lectorem seu scriptorem. Id tamen probabile sit aliis, dum mihi aliud probabilius videtur, quo omnia constant, et non multiplicentur Patruini sine necessitate urgenti. Existimo itaque Patruinum, cum sedisset Toleti annos 25, zelo prædicationis aut peregrinationis ductum, reliquisse Turibium successorem in sede Toletana ; neque id novum,

A imo vero usitatum videri debet ab ipsius prædecessoribus, ut de SS. Eugenio, Honorato, et Hermolao superius docuit Dexter : deinde post annos viginti in prædicatione et peregrinatione transactos, iterum rediisse Toletum, et Turibio cedente vel cedente, circa annum Domini 204, denuo sedisse pontificem annos quatuor ; qui simul juncti cum illis 25, quibus primum præerat, complent numerum 29 a Dextro designatum. Atque ita fit, ut sedere inciperit anno 160, et quod anno 185 illi successerit Turibius : anno vero 208 habuerit successorem Quinctium ; et toto hoc tempore solos 29 Toleti pontificem sederit. Favet etiam nostræ sententiæ, quod si Patruinus, cui Quinctius successit, diversus esset ab eo, cui successit Turibius, diceretur a Dextro ejus nominis secundus, sicut inferius in Olympio secundo ejusdem Toletanæ sedis pontifice fecit anno 424, quod tamen penitus omisit, denotans unum eundemque Patruinum fuisse.

B De Turibio Toletano pontifice mentio habetur in chronologia præsulum Toletanorum, quam in tomo Conciliorum Hispaniæ cudit Louysa pariter Toletanus archiepiscopus : poniturque in ea Patruini successor et præcessor Quinctii. Sed in chronologia auctorum, qua designatur floruisse post annum Domini 396, errat toto cælo, quod alibi monstravimus, videlicet ad annum 160. Qualis autem, quantusque vir fuerit, solus Dexter docuit.

Quod autem asserit, S. Irenæum misisse ad illum quinque libros suos contra hæreses, novum proculdubio multis videbitur ; nec mirum, cum solus Dexter (quod sciamus) id scripserit. Verum quamquam id ipsius Irenæi testimonio manifeste demonstrari non possit, id tamen nequaquam scriptis ejus repugnat ; quæ sine nomine illius ad quem dicati fuerunt, circumferuntur, quin potius ex eis satis verisimiliter assertio nostri auctoris deducitur. Scripsit siquidem libros hosce Lugduni in Galliis ad ripam Rhodani, ut in prologo primi fatetur, inquit : Non autem exquires a nobis qui inter Gallos degimus, et in barbarum sermonem plerumque avocamur, orationis artem, etc. Mittit vero eos ad doctum et gravem virum, in alia regione comorantem, quæ Gnosticorum sæcibus infecta fuerat, non aliter atque provincia Lugdunensis, de qua Irenæus lib. 1, cap. 9 : Talia, inquit, dicentes et operantes, et in his quoque quæ sunt secundum nos regiones Rhodancenses, multas seduxerunt mulieres, etc. Quæ autem provincia similiter ab eis depravata fuerit, ac Lugdunensis, Hieronymus declarat in cap. LXIV Isaïæ, ubi affirmat, Gnosticos Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas decepisse, miscentes fabulis voluptatem, et imperitiæ suæ nomen scientiæ vendicantes. Et in epistola ad Theodoram laudat viri ejus Lacini pietatem, quod vastantibus Hispanias Basilidis principis Gnosticorum hæresibus, nequaquam susceperit Armigil, Barbelon, Abraxas, Balsamum, et ridiculum Leusibaram, cæteraque magis portenta, quam nomina, quæ ad imperitorum et muliercularum animos concitandos, quasi de Hebræis fontibus hausta essent, impudenter jactabant. Et super cap. III Amos, Iberos ineptias vocat Balsamum, et Barbelon. Erat proinde aliquatenus Hispania infecta Basilidis, Valentini, et Marci hæresibus, ac proinde Irenæi egebat medicamine, qui nimirum in Oriente exactissime ineptias illorum calluerat, et in sua diœcesi pro viribus debellaverat. Cui vero arma sua Irenæus commodius inter Hispanos prælatos committeret, quam Turibio Hispania-

- A. C. 186. Thermæ exædificatæ sunt Romæ jussu Commodi imperatoris. A. R. 937.
190. Apollonius egregius Christi cultor et senator senatui Romano librum pro fidei defensione obtulit, et capite truncatur. 941.
193. Commodus egregia populo Romano spectacula præbuit. 944.
195. Commodus imperator sceleratus in domo Vestiliani necatur. 946.
- Successit in imperio Romano Ælius Pertinax, menses vi.
- Pertinax obsecrantem senatum, ut uxorem suam Augustam, filium Cæsarem appellaret, repulit dicens, satis esse quod ipse nolens imperium Romanum suscepisset et regeret.
- Pertinax occiditur in Palatio, scelere Juliani jurisperiti, quem postea Severus apud Milvium pontem interfecit.
- Severus, qui et Pertinax, succedit, Juliano imperatori.
197. Clemens Alexandrinus presbyter, et Panthenus Stoicus philosophus, in disputatione pro fide nostra fortissimi censentur. 948.

BIVARI COMMENTARIUS.

rum primati? præsertim cum ejus urbem Toletanam Marcus hæreticus inflcere tentaverit, uti Dexter in superioribus affirmat ad annum Domini 169. Frequens quoque litterarum et librorum Irenæi transmissio ad eum, cui opus suum dedicat, argumento nobis esse potest, nullatenus ad Orientalem aliquem antistitem illud dicasse, sed ad aliquem non longe a sua provincia commorantem; quoniam siquidem librum aliquem ex quinque, in quibus totum de hæresibus opus digestum est, terminabat, statim ad ipsum transmittet: sic in prologo 3: *Misimus, ait, tibi libros, ex quibus primus quidem omnium illorum (Gnosticorum) sententias continet, et consuetudines et characteres ostendit conversationis eorum. In secundo vero destructa sunt et eversa, quæ ab illis male docentur; in hoc autem tertio ex sacris Scripturis inferemus ostensiones, ut nihil tibi ex his quæ præceperas desit; sed et præterquam opinaberis, ad arguendum et evertendum eos, qui quolibet modo male docent, occasiones a nobis accipias. In prologo libri iv: Hunc quartum librum, ait, dilectissime, transmittens tibi, operis quod est de detectione, et eversione falsæ cognitionis, (quemadmodum promissimus) per Domini sermones ea quæ prædiximus confirmavimus; uti et tu sicut postulasti, undique a nobis accipias occasiones ad confutandum omnes hæreticos, et eos omnino reclusos, non longius sinas in errores procedere profundi, neque ignorantie præfocari pelago; sed convertens eos in veritatis portum, facias suam percipere salutem. Ac tandem in prologo 5: Traducta diligentissime omnibus hæreticis in quatuor libris, qui sunt tibi ante hunc a nobis editi, et doctrinis illorum manifestatis in hoc libro v, ex reliquis doctrinis Domini nostri, et ex apostolicis Epistolis conabimur ostensiones facere, quemadmodum postulasti a nobis, obedientibus tuo præcepto, etc. In quibus obiter contemplari placet, quanti apud Irenæum Turibus noster habebatur, cujus præcepto obedientiam se præstare profiteretur. Commendat quoque eruditionem ejus et sapientiam, id quod in præfatione ad 1 librum Irenæus eidem scribit: *Ea quæ tibi cum dilectione scripta sunt, cum dilectione percipies, et ipse augeas ea penes te, ut magis idoneus, quam nos. Et quemadmodum elaboravimus nos olim quærenti tibi discere sententiam eorum, non solum facere tibi manifestam, sed et subministrationem dare, uti ostenderemus eam falsam: sic et tu efficaciter reliquis ministrabis secundum gratiam quæ tui a Domino data est, ut jam non abstrahantur homines ab illorum suadela. Sed hæc pro instituto videntur sufficere.**

A. C. 186. — *Thermæ*, etc. Eusebius in Chronico hoc ipso anno sic inquit: *Thermæ Commodianæ Romæ factæ.*

A. C. 190. — *Apollonius*, etc. Narrat egregium sanctissimum viri facinus Eusebius lib. v, cap. 20, et Hieronymus, libro de Scriptoribus Eccles., c. 52, cu-

jus verba in Romanum Martyrologium translata sunt ad diem 18 Aprilis, ubi festum martyrii ipsius ponitur, videlicet: *Romæ B. Apollonii senatoris, qui sub Commodo principe, et Perennio præfecto, a servo proditus, quod Christianus esset, jussus, ut rationem fidei suæ redderet, insigne volumen composuit, quod in senatu legit, et nihilominus sententia senatus pro Christo capite truncatus est.* Agunt de eo Beda, Usuardus et Ado eodem die, Equilinus, lib. iv, cap. 62. Incidisse autem sancti Apollonii senatoris martyrium in annum Christi 190 idem Eusebius auctor est in Chronico, tametsi card. Baronius illud rejiciat in annum præcedentem.

A. C. 195. — *Commodus*, etc. Sic Eusebius hoc anno: *Commodus multos nobilium interfecit, et spectacula populo Romano præbet insignia.* Consule Orosium lib. vii, cap. 16.

A. C. 195. 1. — *Commodus imperator sceleratus*, etc. In tanta prorupisse scelera Commodum scribit Lampridius in ejus Vita, ut publico populi clamore appellatus fuerit, *Nerone crudelior, et Domitiano imprior.* Sed tandem scelerum suorum meritas luit pœnas in domo Vestiliani strangulatus: sic enim scribit Eusebius in Chronico hoc ipso anno: *Commodus, inquit, strangulatur in domo Vestiliani.* Deerat hæc clausula in Dextro Cæsaraugustæ excuso, sed error typographi in pagina correctionum ejusdem impressionis notatus est.

2. *Successit*, etc. De Ælio Pertinaci agunt Romanarum rerum auctores, et ex eis Baronius ad annum 195, ex cujus computo sedit dies tantum 82; sed Eusebius in Chronico inquit regnasse menses sex.

3. *Pertinax*, etc. Hæc sic in Chronico Eusebius annotat: *Pertinax obsecrantem senatum, ut uxorem suam Augustam et filium Cæsarem appellaret, contradixit, sufficere testatus, quod ipse regnaret invitus.* Digna sane non ethnico, sed Christiano principe vox.

4. *Pertinax occiditur*, etc. Et hoc ipsissimis Eusebiani Chronici verbis, scribit Dexter. Consule Orosium lib. vii, c. 16, Xiphilinum, et Eutropium, et Capitolinum.

5. *Severus*, etc. Ælio Pertinaci Didius Salvius Julianus successit, qui menses sero septem imperii rexit habenas, juxta Orosium lib. vii, cap. 16. His diebus arripuerant simul, sciderant potius Romanum imperium Pescenninus Niger in Syria, et Albinus in Britannia; sed tandem Albinus Severo cessit, qui ob memoriam Ælii vocari quoque voluit Pertinax, auctore Spartiano, uti fornix triumphalis Romæ ad radices Capitolii eum nuncupat. Cœpit imperare anno 196 ut Eusebius in Chronico auctor est.

A. C. 197. — *Clemens Alexand.* etc. Corruptissime in Cæsaraugustæ excuso Dextro pro voce et *Panthenus*, Espannensisus legebatur: cum tamen omnino Panthænus legendum sit, qui Clementis Alexandrini in litterarum sœcerarum interpretatione

A. C. 198. Polycrates, et Bachylus Asiæ provinciæ episcopi clari censentur.

A. R. 949.

199. Sub Victore papa gravis de Paschate quæstio exoritur.

950.

200. Judaicum et Samariticum bellum resumptum. Severus imperator Parthos et Adyabenos superavit; Arabesque pene ad internecionem delevit.

951.

202. Severo imperatore, Romæ septizonium et thermæ exstructæ.

953.

BIVARIII COMMENTARIUS.

magister fuit. Eusebius in Chronico sic de utroque A scribit, anno 197: *Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, et Panthænus stoicus philosophus in disputatione dogmatis nostri disertissimi habentur. Præponitur Panthæno Clemens, discipulus magistro, forsitan propter scriptorum majorem evidentiam: alias autem Panthænus sanctorum Catalogo ascriptus est, die 7 Julii in Martyrologio Romano sub hæc verba: Alexandriæ natalis S. Panthani viri apostolici, et omni scientia adornati; cui tantum studii et amoris erga verbum Dei fuit, ut etiam ad prædicandum Christi Evangelium gentibus, quæ in Orientis ultimis recessibus reconduuntur, fide et devotione succensus profectus sit, ac demum Alexandriam reversus sub Antonino Caracalla (Severi filio) in pace quievit.* Hieronymus lib. de Script. Eccles. cap. 46 hæc habet: *Panthænus stoicæ sectæ philosophus, juxta quamdam veterem in Alexandria consuetudinem, ubi a Marco Evangelista semper ecclesiasticis fuerunt doctores, tantæ prudentiæ et eruditiois, tam in Scripturis divinis, quam in sæculari literatura fuit, ut in Indiam quoque rogatus ab illius gentis legatis, a Demetrio Alexandriæ episcopo mitteretur: ubi reperit Bartholomæum de duodecim apostolis adventum Domini Jesu juxta Matthæi Evangelium prædicasse, quod Hebraicis litteris scriptum, revertens Alexandriam secum tulit. Hujus multi quidem in sacra Scripturam exstant Commentarii, sed magis vi a voce Ecclesiæ profuit. Docuitque sub Severo principe, et Antonino cognomento Caracalla. De Clemente vero cap. 48 ejus libri de Script. ait: *Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, Panthæni, de quo supra retulimus, auditor, post ejus mortem Alexandriæ Ecclesiasticam scolam tenuit.* Enarratis autem librorum ab eo scriptorum titulis, subjungit: *Constat Origenem hujus fuisse discipulum. Florus: autem Severi et Antonini filii ejus temporibus. Iterum de Panthæno multa Eusebius lib. iv Hist., cap. 10, et Hieronymus epist. ad Magnum, Nicephorus lib. 4, cap. 52 et lib. v, c. 10, Beila, Ado et Usuardus die 7 Julii, Equilinus lib. vi, c. 65.**

A. C. 198. — Polycrates, etc. Corrupte impressus Dexter habebat Polycarpus. Eusebius in Chronico hoc anno sic ait: *Polycrates, et Bachylus Asiæ provinciæ episcopi insignes habentur.* D. Hieronymus de Script. Eccles. cap. 54: *Bachylus, ait: Corinthi episcopus, sub eodem quoque Severo principe clarus habitus, de Pascha, ex omnium, qui in Achiu erant episcoporum persona, plenam eruditionis librum conscripsit.* De Polycrate vero cap. sequenti: *Polycrates, inquit, Ephesorum episcopus cum cæteris episcopis Asiæ, qui juxta quamdam veterem consuetudinem cum Judæis 14 luna Pascha celebrabant, scripsit adversus Victorem episcopum Romanum epistolam synodicam, in qua docet se apostoli Joannis et veterum auctoritatem sequi.* Adducto autem in medium ejusdem epistolæ fragmento subdit: *floruit temporibus Severi principis. Petrus Equilinus agit de Polycrate lib. xi Catal. cap. 16, et de Bachyllo cap. 81.*

A. C. 199. — Sub Victore, etc. Eusebius in Chronico aliquanto fusius rem hanc prosequitur: *Quæstione, inquit, orta inter episcopos, an secundum legem Moysi mensis Pascha observandum esset, Victor Romanæ urbis episcopus, et Narcissus Hierosolymorum, Polycrates quoque et Irenæus, et Bachyllus, plurimique Ecclesiarum pastores, quid eis probabile visum fuerit litteris ediderunt.* Hoc ipso anno Victor concilium congregavit Romæ ejus rei gratia, multaque

alia concilia alibi celebrata sunt, alterum videlicet in Galliis, cui præfuit S. Irenæus; alterum Cæsareæ, cui Theophilus episcopus, cujus meminit Beda lib. de Æquinoctio vernali; aliud Ponti, cui Palmas episcopus: aliud Corinthi, cui Bachyllus; aliud denique in provincia Osroanorum, de quibus agit Eusebius lib. v Hist. cap. 22. Horum omnium sententia una fuit, S. Pascha celebrandum esse quotannis Dominico die. Adversus hos Polycrates in Asia concilium coegit, ubi decrevit quartadecima luna sicut Moyses in Lege præceperat, esse celebrandum, cujus dogmatis sectatores Quartadecimani vocati sunt. Sed de re notissima parum dixisse sufficiat. Victoris festa dies agitur in Martyrologiis Rom., Usuardi et aliorum, quinto kal. Augusti, id est, 28 Julii, quo martyrii coronam sub Severo promeruit. Agit de eo sanctus Hieronymus de Scriptor. Eccles. cap. 44, Eusebius lib. v cap. 22, August. epistola 165, Optatus Milevitanus lib. ii contra Parmen.

A. C. 200. — 1. Judaicum, etc. Card. Baronius B qui anno uno, Eusebii perpetuo chronologiam præcedit, bellum Judaicum in annum præcedentem, id est, 199 rejicit; sed Dexter Eusebio consonat; Eusebii autem verba sunt anno Domini 200, *Judaicum et Samariticum bellum ortum vel resumptum.* Agunt de eo bello Dio et Spartianus, meminitque Tertullianus in Apologetico cap. 21. Rebellarant siquidem Judæi vectigalium improba vexatione gravati, et ea de causa Pescennium Nigrum, qui Romanum imperium tyrannizaverat, in Syria peremerunt. Clodius Albinus Pescennium secutus Judæam et Syriam incursavit, sed a Severo ad mortem quæsitus alio aufugit.

2. Severus, etc. Putat Baronius Severum imperatorem victoriam reportasse de Parthis, anno Domini 205; sed Eusebius quem perpetuo sequitur Dexter, hoc anno 200 sic ait: *Severus Parthos et Adyabenos superavit, Arabesque interiores ita cecidit, ut regionem eorum Romanam provinciam faceret: ob quæ Parthicus, Arabicus, et Adyabenus cognominatus est.* Exstant Romæ veteres Severi Pertinacis inscriptiones, quibus Parthicus, Arabicus, et Adyabenus cognominatur. Et Malacæ in Hispania Marti templum exstructum fuit, cujus inscriptio apud Ambr. Moralem hæc est, *Imp. Cæs. L. Septimio Severo, Pio, Pertinaci, Aug. Parthico, Arabico, Adyabeno, Pacatori Orbis et Fundatori Imp. Rom. in honorem ejus Resp. Malac. Templum Marti DD.* Est vero Parthia Mediæ provinciæ contermina, cujus incolæ olim arcu plurimum valuerunt, quo vel fugientes hosti plurimum detrimenti afferebant: pertinacissimi sane Romani nominis hostes, qui Crassum insidiis circumvenit cum universo exercitu ad internecionem ceciderunt. Adyabena regio olim Mesopotamia et Asia dicta, in sacris litteris celeberrima, quam Plinius lib. v describit. Straboni lib. xvi Geogr. Adyabeni populi sunt inter Euphratem et Tigridem, eorumque regio orientali lateri Assyriæ adjacet. Arabiam vero quam interiorem vocat Dexter, eam intelligo, quæ alio nomine deserta dicitur, et Mesopotamiæ contermina est. Agit de ea victoria Osorius lib. vii, cap. 17.

A. C. 202. — Severo, etc. Eusebius in Chronico sic habet eo ipso anno: *Severo imperante Thermæ Severianæ apud Antiochiam et Romam factæ, et septizonium exstructum.* Lego septizonium, quod septem ordinum columnarum ædificium sonat, pro septisidum, quod antea legebatur.

- A. C. 204. Persecutio in Ecclesiam mota est, in qua Leonides Origenis pater glorioso martyrio A. R. 955. coronatur.
206. Alexander ob confessionem fidei celebratur. 957.
208. Clodio Albino, qui se Cæsarem in Gallia fecerat, apud Lugdunum occiso, Severus 959. bellum movet Britannis.
- Carthagine in Hispania, Geta et Plautiano coss.
- Gudenes Virgo patitur xv kal. Sextilis [Al. Quintilis].
- Blitabri prope Segobiam ad juga Carpetana in provincia Tarraconensi S. Auditus martyr 1 Novembris.
- S. Andeolus peragratis Galliis et universa Carperania in Hispaniis prædicat ad urbem Nivariam Carpetanorum finibus conjunctam, et sub Severo patitur.

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 204. — *Persecutio*, etc. Idem habet hoc anno A Eusebius in Chronico, ubi inquit: *Persecutione in Christianos facta, Leonides Origenis pater gloriosa martyrii morte transfertur*. In lib. vero vi Hist. cap. 2 et 3 refert Origenem 17 annorum adolescentem misisse Leonidi patri in carcerem epistolam in hæc verba: *Obfirma te, Pater, martyrium fortiter sustine, nec aliud quidquam nostra causa molire*. Timebat si quidem ne in gratiam uxoris et filiorum septem, quos relinquebat pauperes et orphanos, mortem perfidia redimeret. Agitur Leonidis festiva quotannis memoria in Martyrologio Rom. ad diem 22 Aprilis, ubi Beda, Ado, Usuardus et cæteri ejus meminerunt. Iterum de ejus martyrio Eusebius lib. vi, cap. 11. Nicephorus lib. v, cap. 2. Hieronymus lib. de Script. in Origene, Suidas et alii. Fuit hæc persecutio sub Severo quinta inter illas quas Ecclesia ab ethnicis passa est, ut Orosius fatetur lib. vii, cap. 17.

A. C. 206. — *Alexander*, etc. Fuit Alexander hic Cæsareæ in Palæstina primum, deinde Hierosolymorum episcopus, S. Narcissi successor; ejusque festa dies a Græcis agitur in Menologio 15 Maii: a Latinis vero 18 Martii, ut apud Bedam, Adonem et Usuardum videre est, et in Rom. Martyrologio hæc de eo habentur: *Cæsareæ in Palæstina natalis B. Alexandri episcopi, qui de Cappadocia ex propria civitate (id est Cæsarea Cappadocia) ubi erat episcopus, sanctorum locorum desiderio Hierosolymam veniens, cum Narcissus ejusdem urbis episcopus jam senex Ecclesiam regeret, divina revelatione ejus gubernacula suscepit: postmodum vero in persecutione Decii, cum longævæ ætatis venerandæ canitie præfulgeret, ductus Cæsaream (Palæstinæ) et clausus in carcere, ob confessionem Christi martyrium complevit*. Ejus res gestas narrat Eusebius lib. vi Hist. cap. 8 et 32, Niceph. lib. v, cap. 9 et 10, et Hieronymus de Scriporibus Eccles. cap. 72, ubi de Epistolis ejus ad Antinoitas, ad Antiochenses, ad Origenem, et pro Origene, etc.

A. C. 208. — 1. *Clodio Albino*, etc. Consonat hoc anno Eusebius in Chronico, sic inquit: *C. Albino C* qui se in Gallia Cæsarem fecerat apud Lugdunum interfecto, Severus in Britannos bellum transfert, ubi ut recepat provincias ab incursione Barbarica sacret securiores, vallum per 152 millia passuum a mari ad mare duxit. Consule Orosium lib. vii, cap. 17.

2. *Carthagine in Hispania*, etc. Sanctissimæ virginis Gudenes nobile martyrium brevi summa complectuntur Martyrologia omnia iisdem pene verbis, nimirum: *Carthagine S. Gudenes virginis, quæ jussu Rufini proconsulis ob Christi confessionem quater diversis temporibus equulei extensione vexata et ungularum horrenda laceratione cruciata, carceris squalore diu afflicta, novissime gladio cæsa est*. Hæc Romanum Martyrologium, cui Beda, Ado, Usuardus et Equitinus ad verbum consonant, nisi quod pro eo quod Romanum ait, *carceris squalore diu afflicta*, alii, inter quos est Equitinus lib. vi, cap. 112, legunt, *diutius afflicta*; alii vero, ut Usuardus et Galesinus, *diutissime*. Quo videas non solum sævissime, hor-

virginem afflictatam, sed longo tempore vexatam et cæsam, id quod etiam satis innuitur, cum dicitur non semel, sed quater, idque diversis temporibus, equulei extensione vexata, et ungularum horrenda laceratione cruciata. Qua autem Carthagine occisa fuerit, Africanæ an Hispana, quod cæteri prætermiserunt, Dexter exposuit, cum dixit: *Carthagine in Hispania*, ne quis deinceps Africanam eam fuisse putet. Dextro etiam consonat proconsulis nomen, a quo causa est, id est, Rufini, constat enim his diebus citeriori Hispaniæ, cujus urbs est Carthago nova, præfuisse Quintum Rufinum Galerium, ut probat, tametsi alio intentus, Ambrosius de Morales lib. ix Hist. Hisp. cap. 35. Gætæ autem et Plautiani consulatus, sub quibus passa dicitur, incidit in annum Christi 205, ut ex Cassiodoro recte probat cardinalis Baronius tom. II Annal. et in Notis ad Roman. Martyr. Anno igitur 205, S. Gudenes Carthaginensis virgo passa est, ponitur autem a Dextro paulo post, eo quod simul memoriam agit omnium martyrum in hæc Severi et Commodi persecutione pro Christo passorum. Tandem quod in Dextro excuso dicitur passa xv kal. Quintilis, corrigendum est, omnia enim Martyrologia occisam dicunt xv kal. Augusti, qui Sextilis, non Quintilis dicitur est: eo quod a Martio veteris anni capite sextus sit.

3. *Blitabri*, etc. Refert Ambrosius Morus lib. vii Hist. cap. 13, Flavinium Hispaniæ citerioris proconsulem jure belli subegisse urbem Blitabrum, seu Litabrum, Contribilone ejus domino in vincula redacto. Fuit vero Litabrum situm ad Carpetana juga, ut Dexter asseverat, sitque de eo mentio in concilio Toletano II, in epist. 2 Montani archiepiscopi Toletani, ubi simul cum Segovia, et Cauca (hodie Coca) nominatur; quare Loaysa in Notis Blitabrum fuisse docet prope Segoviam. Illic igitur pro Christo Domino cervicem dedit S. Auditus, cujus solemniter ævo Dextri celebrabatur festa dies prima Novembris.

4. *S. Andeolus*, etc. In designanda urbe martyrio S. Andeoli insignita non omnes auctores conveniunt; quidam enim Nivariam, seu quod ab ea denominatur Nivariense territorium legunt; alii Vivariam aut Vivarium, et Vivariense territorium: hoc posterius nonnulli codices Martyrologiorum habent, ut in Adone Surii, et Usuardo Molani videre est: illud vero multi alii retinent, ut Petrus episcopus Equitinus lib. iv, cap. 111, et Maurolicus. Cum autem Vivarium oppidum sit Galliæ Narbonensis, quod vulgo *Viviers en Vivarets*, nuncupatur, hinc est quod creditus a multis sit in Galliis occubuisse; quare explicationis gratia addiderunt textui Martyrologiorum, verbum in Galliis, unde in Romano sic legimus 1 Maii: *In Gallis territorio Vivariensi B. Andeoli subdiaconi*, etc.; cui existimationi ansam præbuit, quod apud omnes in confuso sit, S. Andeolum in Galliis prædicasse, missum ab Oriente a S. Polycarpo ejus rei gratia. Quicumque autem retinent lectionem Nivariæ, cum Dextro sentire debent; quandoquidem in

A. C. 208. Lucius Barcinonensis episcopus præest annis quatuor.

A. R. 959.

Quintus episcopus Toletanus succedit Patriuo, præsidet in sede annis xii.

In Hispania ab apostolicis temporibus frequens imaginum sacrarum usus, et cultus; in quibus apud nos postrema fuit a passione sancti Christophori gigantis imago.

Secundus Astensis floret in Hispania, passus in Bætica, prope flumen Tanagrum, alias vocatum Lethem.

BIVARII COMMENTARIUS.

tota Gallia nulla civitas umquam fuit eo nomine insignita; Antonio autem Nebrissensi et Carolo Stephano in suis dictionariis historicis. auctoribus, Nivaria Hispaniæ urbs fuit inter Salmanticam et Compluticam, a perpetua nive, ut credo, cognominata, quemadmodum una ex Fortunatis Insulis, nunc *la Gomera*, olim a perpetua nive Nivaria quoque nuncupata fuit, de qua Plinius lib. vi, cap. 32. Nivaria ergo quæ inter Salmanticam et Compluticam sita fuit, ea proculdubio est, quæ (apud Dextrum) Carpetanorum finibus conjuncta erat, cum constet Carpetanæ provinciæ fines illic pertinere. Quod vero in Galliis prædicaritur, non tollit quin postmodum Hispanias sua prædicatione lustraverit; ibique in urbe Nivaria inter Vettones et Carpetanos populos martyrii coronam acceperit. Standum igitur Dextro, utpote vetustiori omnium auctori, et Nivarix lectio retinenda.

Sed quanta pro Christi nomine S. Andeolus passus est? Ado ex quo cætera Martyrologia id desumpserunt, hæc habet: *S. Andeoli subdiaconi, quem misit ab Oriente S. Polycarpus cum B. Benigno, et Andochio presbyteris, et Tyro subdiacono, ad prædicandum verbum Dei in Galliam; cujus prædicatione Cæsar Severus comperta (dum Andeolus Novariæ Carpetanæ esset) spinosis fustibus crudelissime flagellatum in corcerem trudi præcepit, et alia die productum, cum videret superari non posse, jussit ad similitudinem gladii de ligno durissimo ense fieri, et in crucis modum caput ejus scindi; quod cum factum fuisset, eliso in terram cerebro, gloriosa morte translatus est.* Ita fere Martyrologia Romæ, Usuardi et Bedæ, Galesini et Maurolici.

5. *Lucius*, etc. Jure optimo dubitabit aliquis, si tunc hic ipse Lucius, quem ante 28 annos, videlicet Christi 180, Dexter dixerat natum Utriculi prope Hispalim, et Romæ præclari ingenii laude floruisse: nam et nomen et tempus consonant.

6. *Quinctius*, etc. Superius ad annum 185 exposuimus, quo pacto intelligendum sit, quod Quinctius Patriuo successerit in Toletana sede, cum Turibus inter utrumque mediaverit. Consule quæ ibi dicta sunt. Hoc tamen annotare placet, quod lectiones illas diversas propriorum nominum, quæ in antiquis codicibus ad marginem erant scriptæ, seiolus quispiam in textum ipsum induxit, unde corruptissime in Dextro excuso plerumque duplicatæ lectionis nomina habentur: et hoc præsertim loco, ubi sic habetur: *Quinctus, vel Quinctianus episcopus Toletanus succedit Patriuo, vel Paterno*, cum tamen altera lectio in textu, altera ad marginem collocanda esset. Quæ autem earum verior sit, dum alii oppositum demonstrant; probabilius mihi, Quinctium et Patriuum vocatos.

7. *In Hispania*, etc. Sacrarum imaginum usum ab apostolis duxisse originem, multis in Nicæna synodo ii probatum est; et a sancto Joanne Damasceno iii orationibus de imaginibus. Certum est autem usum et venerationem ipsarum, non minus in Hispania, quam in aliis totius orbis provinciis ab apostolis introductum fuisse; cum ubique eodem cultus et mores per omnia similes prædicaverint. Consonant his ea quæ ad annum 50 Dexter præmiserat: D. Petrum detulisse imagines sacras ab Antiochia ad Hispanias: et quæ ad eum locum notavimus. Quod de imagine S. Christophori additur, *In quibus apud nos postrema fuit a passione S.*

Christophori gigantis imago, corruptum est in codice, et nescio quid sibi velit, postremam esse a passione. Hoc unum certum sit, verba hæc non esse ad tempus de quo nunc agimus referenda, cum S. Christophorus post 50 annos occisus sit sub Decio imperatore; sed per quamdam præoccupationem a Dextro dicta sunt; et cum dicat *apud nos* postremam esse, satis liquet ad tempora ipsius Auctoris esse accommodanda: quasi dixerit celeberrimam suo tempore in Hispaniis fuisse S. Christophori martyris imaginem: quod quidem abunde comprobatur usus sacræ ipsius imaginis, qui in omnibus Ecclesiis Hispaniæ semper observatus reperitur: nullum enim antiquum templum est, quod ejus imagine careat. Ex sancto etiam Eulogio lib. ii, cap. xi Memorialis Sanctorum, patet Gothorum tempore existisse Cordubæ insigne monasterium sancti Christophori martyris, cujus postea nonnulli monachi sub Arabum tyrannide martyrio coronati sunt. In Breviario Toletano S. Isidori exstat pervetustus hymnus, quo S. Christophori acta canuntur. Ejus principium est:

O Beate mundi auctor atque rerum conditor;

ibique Toleti ejus sacras reliquas decenter venerari assertitur. Et quod ad giganteam staturam attinet, quæ a nonnullis ad allegoriam deducta est, hæc habet:

Elegansque statura mente elegantior,
Visu fulgens, corde vibrans, et capillis rutilans,
Ore Christum, corde Christum Christophorus insonat.

Et huic consonant antiqua Hispaniæ Breviaria; in Palentino legitur, *statura procerus, habens terribilem visionem*: in Asturicensi vero, *corpore procerus, vultu terribilis*. Equilinus ex vetustis mss. codicibus lib. vi Catal. c. 155 sic, *vultu terribilis, et procerissimæ staturæ*. Nec de hac re dubitare permittunt reliquæ quæ in Asturicensi Ecclesia hodieque ejus sancti martyria magno honore venerantur; nam pars mandibulæ molares habet dentes amplitudinis dimidiæ nucis. Ad extremum, fatetur card. Baronius in notis ad diem 25 Julii, quod olim *frequens erat, ac religiosus in Hispaniis Christophori martyris cultus*.

8. *Secundus Astensis*, etc. Duæ olim fuere urbes Astæ nomenclatura insignitæ, altera in Liguria Italiæ provincia, altera vero in Bætica Hispaniæ, et utraque notissima apud antiquos scriptores. De Hispanica agit Pomponius lib. iii, Ptolomæus in tabula Bætici, ab ea æstuarium Astæ denominatum inter sacrum promontorium et Herculeas columnas, nomenque urbis solum remanens, *la mesa de Asta*, veterum sustinet inibi memoriam factorum (consule quæ diximus de sanctis Eutychio et Honorio agentes, ad annum Domini 112). Asta Liguria hodieque nomen *Asti* servat, inter Januam et Mediolanum. Sed in qua harum pro Christo Secundus martyr Astensis occubuerit, non videntur convenire auctores: nam in Martyrologio Romano die 24 Martii, et in Additionibus Usuardi a Molano in lucem datis solum dicitur, *in urbe Astensi sancti Secundi martyris*. Itali volunt Italum esse, et Astæ Liguriæ obiisse, Dexter autem (si textus corruptus non est) in Bætica ad confluentem Lethis fluvii, qui hodieque *Guadalet* nuncupatur; quod sonat *fluvius Lethæ*. Cæterum vera sunt, quæ in ejus Vita referuntur, prout exsta apud Petrum Equilinum lib. iv, cap. 12, et apud Mombritium tom. II. Vit. sanctorum, in Vita S. Mar-

A. C. 208.	Floret Tertulianus Afer filius centurionis proconsularis viri.	A. R. 959.
211.	Origenes Alexandriae in studiis omnibus celebratur.	962.
212.	Fulta episcopus Barcinonensis ad annos XII.	963.
213.	Severus imperator moritur Eboraci in Britannia.	964.
214.	Asclepiades episcopus Antiochenus mire floret.	963.
217.	Antoninus Thermas suo nomine Romae aedificat.	968.
218.	Antoninus tam inusitatae libidinis fuit, ut Juliam novercam suam in uxorem ducere decreverit.	969.
219.	Antoninus occiditur anno suae aetatis 44 prope Carras.	970.

BIVARII COMMENTARIUS.

tiani, et quae leguntur in martyrio SS. Faustini et Jovitae lib. III Equilini, cap. 127, et S. Caloceri lib. eodem, cap. 208, vehementer suspicor mendum irrepisse codici Dextri, et pro Italia legi Baetica. Omnes etenim sancti, quos modo retulimus socii, fuerunt et amici S. Secundi Astensis, et sub eodem iudice Sapratio in persecutione Hadriani imperat. martyrii palmas perceperunt: et tamen omnes illi in Liguria et aliarum provinciarum Italiae urbibus passi sunt. Martianus Dertonae, Faustinus et Jovita Brixiae, Calocerus Albinguani, quae urbs Liguria est non procul a Monaco, et Secundus Astae. Consonant quae Dexter annotat de Tanagro seu Tanaro flumine ad cuius confluentem S. Secundus passus est; hoc enim praeterfluit Astam Italiae, non vero Hispaniae, et bodie Taner dicitur: *Cum extra civitatem Astensem equitaret, columba super caput Secundi advolans, insedit: et cum ad flumen Tanarum venisset, vidit Secundus angelum super aquam ambulantem, et ipsum in fide confortantem.* Haec vero contigisse in Italia ex subjectis est manifestum: *Post haec Secundus Medianum ivit, ad quem angelus Faustinum et Jovitam de carcere eduxit.* Et infra: *Rediens autem Secundus cum jam nox esset, et ad ripam Padivenisset, angelus frenum equi ejus accipiens, super aquam illum transiit, et usque ad Dertonam perduxit, atque ad Martianum in carcerem intravit.* Et inferius additur: *Et Secundum clauso carcere eduxit, et usque ad Astensem civitatem deductum,* etc. Ubi tandem a Sapratio coronatus est. Accedit quod Astae Italiae post multos annos repertum fuit S. Secundi venerandum corpus, ejusque inventionis, et translationis scripta authentica missa fuerunt card. Baronio, ut ipse refert in Notis ad diem 29 Martii. Ac tandem M. Maximus ad calcem sui Chronici sub anno Domini 612 haec scribit: *Celebratur memoria S. Secundi Astensis in Italia, in urbe Asta Hispaniae, coloniae Romanorum, et sub apostolicis temporibus sede episcopali:* quo non solum asserit Secundus Astensis in Italia passus, sed quod celebrabatur etiam Astae Hispaniae eo quod esset Romanorum militum colonia, in memoriam Astae Italiae ab ipsis erecta, cujus videlicet erant cives. De ejusdem martyris memoria itidem Astae Baeticae conservata, iterum agit Dexter ad annum 300.

quod quod ait Tanarum seu Tanagrum alias vocari solitum Lethem, constat revera Lethem annem in Africa esse circa extremum Surtium cornu Berenicem urbem alluentem: verum quoniam terrae hiatus absorptus, et occulto meatu per aliquot lapsus milia circa Berenicem magna aquarum copia erumpit, persuasum fuit accolis ab inferis eum emergere. Sunt tamen et alii ejus nominis fluvii, quos Strabo lib. X et XIV recenset, ut ille qui circa Magnesium in Asia, et alter in Creta, qui non procul a Gortyne fuit: et in Lusitania Limia, qui ab eodem Strabone et aliis Lethae nuncupatur. De eo agens Pomp. Mela lib. III, cap. 1, ait: *Tagi ostium, Naebis, Minius, et cui oblivionis cognomen est Limia;* in Baetica autem alius nomen retinet adhuc *Guadaleta, qui filius Lethae interpretatur* (nam *Guada* Arabum lingua flumen sonat) et Astam veterem rigat. Sed et Tanarum Italiae olim etiam et vocatum fuisse Lethem oportet asserere; Astenses vero novam in Hispania coloniam constru-

entes, sicut urbi nomen Astae, sic et flumini Tanagri, aut Tanari, ac Lethis nomen indidisse, in memoriam urbis ac fluminis natalis sui Italici: quod itidem fecisse plerumque Hispanos in orbe novo satis constat.

9. *Floret Tertulianus, etc.* Idem reperire licet in Chronico Eusebii, et Hieronymi ad annum Domini 210. Hieronymus autem lib. de Script., cap. 63, haec ait: *Tertulianus presbyter nunc demum primus post Victorem et Apollonium Latinorum ponitur, provinciae Africae, Civitatis Carthaginensis, patre Centurione proconsulari, etc.* Sed de viro omnibus notissimo, cujus apud omnes auctores multa passim lector reperiet, parum dixisse sufficit.

A. C. 211. — *Origenes, etc.* Eusebius anno 212 sic habet: *Origenes Alexandriae studiis eruditur.* De eo Hieronymus lib. de Script. Eccles. c. 64 et alii.

A. C. 212. — *Fulta, etc.* Successit hic Lucio in episcopatu hoc ipso anno; nam superius dixerat Dexter ad annum Christi 208 quod Lucius Barcinonae sedisset annis quatuor, qui quidem hoc anno 212 completi sunt. Sane Barcinonensium antistitem plerumque meminit Dexter; nec mirum, cum Barcinone patria sua scribens ad manum haberet episcoporum ejus sedis catalogum.

A. C. 213. — *Severus, etc.* Habet eadem verba Eusebii Chronicon hoc ipso anno, concordatque card. Baronius. Sedit annis 17, menses 8, dies 3. Consule Orosium auctoris nostri amicum lib. 7, c. 17.

A. C. 214. — *Asclepiades, etc.* Eusebius in Chronico, et lib. VI, cap. 10 et 15, asserit fuisse novum Antiochenae sedis episcopum. Hieronymus de Script. Eccles. cap. 48 in Clemente Alexandrino: *Exstat, inquit, Alexandri Hierosolymitarum episcopi, qui cum Narcisso postea rexit Ecclesiam, epistola, super ordinatione Asclepiadis confessoris ad Antiochenos congratulantis eis.* Subrogatus fuit Serapioni Antiocheno episcopo, cujus memoria colitur die 29 Octobr.; Asclepiadis autem festa dies celebratur in Martyrologiis Romano, Bedae, Adonis, et Usuardi, 18 Octobris, qua nimirum martyrium passus fuit. Sed de tempore martyrii lis est: Usuardus enim et Ado sub Decio passum volunt, Romanum vero Martyrologium sub Macrino. Cui card. Baronius subscribit, eo quod id ex scriptis Eusebii citatis et Nicephori lib. IV, c. 19, et lib. V, c. 10 et 26, satis deducatur.

A. C. 217. — *Antoninus, etc.* Huic Caracallae cognomen a vestimenti genere quo utebatur desumptum est auctore Spartiano. Tradit Dio discissam esse vestem, et multis consumat partibus. Consule quae de Caracalla veste habet Beda lib. I de Gestis Anglorum, cap. 7, dum de sancto Albano scribit. Eusebius in Chronico hoc anno agit de thermis Antonini.

A. C. 218. — *Antoninus, etc.* Sic idem Eusebius anno praesenti: *Antoninus tam impatiens libidinis fuit, ut novercam suam Juliam uxorem duxerit.* Spartianus ejus scelera referens: *Hic tamen, inquit, omnium dirissimus, et (ut uno complectar verbo) parricida, et incestus; patris, ac fratris, ac matris inimicus.* Constat Orosius lib. VII, c. 18.

A. C. 219. — 1. *Antoninus occiditur, etc. Carras*

A. C. 219. Macrinus creatur imperator. Imperat anno uno.

A. R. 970.

220. Circensibus Vulcanaliorum Romæ amphitheatrum incensum.

971.

Exstat quædam epistola, quæ circumfertur ad M. Marcellum Toletanum præsulem, quem vocat filium, et Timotheum, id est, Deo honoratum. Nam alter Timotheus, cum epistola hæc est scripta, jam in vivis esse desierat.

Titus cognomento Justus, episcopus factus, secutus primo S. Paulum, mox Eugenium, prædicat in Carpetania, ubi ejus memoria, magnitudoque miraculorum celebratur. Is Titus converterat ad fidem Plinium Juniorem ex Bithynia, Pontoque

BIVARI COMMENTARIUS.

civitas fuit Mesopotamiæ trans Edessam, Crassi et A Romani exercitus olim inibi cæsi, cruore nobilis, cujus meminit Plinius lib. v, c. 24, et Lucanus cum dixit: *Assyrias Latio maculavit sanguine Carras*: Antonini etiam Caracallæ nece insigniores redditæ sunt. Hic enim, ut Rufus consularis scribit, intra Euphratem apud civitatem Edessam periit, cum levandæ vesicæ gratia ex equo descendisset. Occiditur vero a Martiano centurione, opera Macrini, qui tamen ipsum postmodum inter deos retulit, eique templum erexit, et Saliorum ac sodales assignavit, ut Spartianus auctor est. De ætate qua fuit occisus non convenit inter auctores, nam Dio ad ann. 29 dumtaxat ascendisse scribit, Spartianus ad 43; sed tamen Eusebius 44 ætatis suæ egisse notat in Chronico, iniquiens: *Antoninus interficitur inter Edessam et Carras anno ætatis suæ 44*; quod sequitur hoc anno Dexter.

2. *Macrinus*, etc. Gerebat præfecturam prætorii Opilius Macrinus a Cæsarea Mauritanix orlundus, B quando Caracalla occiso ab exercitu Romano imperator salutatus est cum Diadumeno filio; sed et ipsi post annum occisi sunt, anno scilicet Christi Domini 220. Ita Prorusus ex Dione, et Julio Capitolino, ac Eusebio in Chronico convincitur: quibus Orosius subscribit citato cap. 18.

A. C. 220. — 1. *Circensibus*, etc. Habet ipsissima verba Eusebii seu Hieronymus in Chronico hoc ipso anno. Erant Vulcanalia festa Vulcano dicata, Augusti mense fieri solita, ut ex Columella colligitur, lib. xi de Rustica, cap. 3. Circenses vero ludii, certaminis curulis genus, in honorem consiliorum Dei primum instituti: qua de re videndus est Gellius lib. iii, c. 10.

2. *Exstat quædam epistola*, etc. Cum ad annum Domini 100 de M. Marcello Eugenio incidit sermo, de hac etiam epistola egimus Commentario 2 quam tamen desiderari adliuc, non parvo eruditorum incommodo, cum alius S. Dionysii Areopagite operibus, doluimus; ejus enim proculdubio hæc erat epistola: nec enim aliter S. Eugenio vocaret filium; quo etiam nomine in libris quos ad ipsum sub Timothei cognomine dedit, sæpissimè eum nuncupat, ut eo loci probavimus. Meminit vero hoc anno ejus epistolæ, non quod eo tempore scripta sit, sed quia celebris habebatur.

3. *Titus cognomento*, etc. De cognomine *Justi*, quod habuit Titus, exstat celebre in Actis apostol. testimonium, cap. xviii, ubi de Paulo Corinthum adventante dicitur: *Intravit in domum cujusdam, nomine Titi Justi, cujus domus erat conjuncta synagogæ*. Quod ad cætera, quæ hic referuntur de Tito, spectat, Petrus Equilinus episcopus, in cujus opere, velut in totius vetustatis apotheca, immensum mihi thesaurum semper invenio, libr. vii Catal., cap. 118, dum vitam sancti Titi, Pauli apostoli discipuli scribit, illud inter alia narrat, quod *Paulus Titum Cretensem episcopum ordinavit, ipsumque Cretæ dimittens abiit*. Post duos autem annos *Titus ad Paulum Romam accessit, cum quo et fuit usque ad intersectionem ejus a Nerone: corpusque ipsius una cum Luca Evangelista sepelivit*. De Cretæ pontificatu idem accipimus ab Apostolo in principio Epistolæ, quam ad ipsum Titum dedit: *Hujus rei (inquit) gratia reliqui te Cretæ,*

ut ea quæ desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi. Quando vero Titum Cretæ reliquerit, non satis constat; videtur tamen probabilius id accidisse, cum a Cæsarea Romam victus perduceretur, quod Cæsarem appellationem: tunc siquidem adnavigasse Cretam Lucas comes ipsius auctor est, Act. cap. xxvii, quo loci Paulus voluit hyemare, multo prius tempore inibi peracto. Nam ait: *prohibente nos vento adnavigavimus Cretæ juxta Salmoum. et vix juxta navigantes venimus in locum quemdam, qui vocatur Boniportus, cui juxta erat civitas Thalassa. Multo autem tempore peracto, et cum jam non esset tuta navigatio, et cum aptus portus non esset ad hyemandum, plurimi statuerunt consilium navigare inde, si quomodo possent devenientes Phœnicem, hyemare, portum Cretæ respicientem ad Africam et ad Corum*. Tunc igitur Titum Cretæ reliquit episcopum, ad quem postmodum litteras dedit, vocans eum ad se, c. iii. Duo vero anni illi de quibus dicit Equilinus, post duos annos Titus ad Paulum Romam accessit, illos intelligo, quos Paulus Romæ in vinculis insumpsit: de quibus Act. ult. dicitur, *Mansit autem biennio toto in suo conducto*. Jam vero quod Equilinus addit: *Cum quo (Paulo) et fuit usque ad intersectionem ejus a Nerone*, illuc tendit, ut probemus Titum cum Paulo Hispanias adisse: nam si Titus numquam deinceps post biennium illud, ab Apostolo separatus est, necessum est ut, quocumque Paulus tenderet, tenderet etiam Titus; Paulum vero completo illo biennio Hispanias invisisse, multorum Patrum testimonio in superioribus comprobatum relinquitur, præsertim Chrysostomi, cujus sunt aurea illa verba: *Cum igitur biennium Romæ exegisset in vinculis, tandem dimissus est; deinde in Hispaniam profectus, etc.*; et Theodoretii: *Duobus annis primum Romæ per se degit, habitans in suo conductu; cum autem illinc profectus fuisset in Hispaniam, et illis etiam divinum Evangelium tradidisset, reversus est*. Addit vero Dexter, Titum iterum ad Hispanias reversum in Carpetania cum Eugenio prædicasse. Id vero non leviter deduci potest ex eo quod ad annum Domini 100 Comment. 2 probavimus, S. Dionysium Areopagitam libros suos S. Eugenio Toletano dicasse; eo enim semel, quod tunc præstitimus, stabilito, id quod de Tito intendimus, itidem deducetur. Nam Titum hunc familiarem fuisse illi, cui libri Dionysii dicati sunt, et sæpe ad ejus colloquium admissum, epistola ejusdem Dionysii ad Titum demonstrat, dum ait: *Sanctus quidem Timotheus (id est, Eugenijs), honestissime Tite, nescio an aliquid scripserim de theologice signis, cujus ipse ignarus abcesserit, etc.* Instuat etenim Titum legisse libros, quos Dionysius Eugenio Timotheo dicaverat, eorumque doctrinam alterum alteri ad manus et frequentes collationes communicasse: Titum vero inde occasionem sumpsisse quædam ab eodem Dionysio interrogandi, quæ ipse in epistola illa pertractat. Cum autem Dionysius tunc temporis esset in Gallia, et Eugenijs in Carpetania Hispaniæ, consequens est, ut Titus etiam in Carpetania ad tempus prædicaverit.

Sed unde habemus, in Creta Plinium Secundum Juniorem ad fidem perductum opera S. Titi? Ex actis ipsius, quæ Zena legisperitus et Apostoli disci-

- A. C. 220. redeuntem, in Creta insula, ubi jussu Trajani Jovi templum erexerat. Nec desunt A. R. 971. qui putent septima Sextilis ad Novocomum esse passum.
222. Vincentius episcopus Toletanus succedit Quinctio Toletano pariter antistiti: præest 973. annis xxx. Obiit Meviæ.
- Hippone in Carpetania sancti Christi martyres Cyricus et Julita sub imperatore Alexandro lauream consequuntur.

BIVARII COMMENTARIUS.

pulus, scripsit, refertque Equilinus citato loco, ubi cum Zena cum præmisisset Titum in Cretam, iterum reversum, multos ad Christi fidem perduxisse, ordinasseque presbyteros et diaconos, subdit: *Cum die quadam transiret ante Palatium, quod Secundus proconsul (is erat Plinius Secundus Junior) jussu imperatori in Jovis nomine construebat, maledixit illud; et statim opus funditus dissipatum est. Nonne id dixerat Dexter illis verbis: Is Titus converterat ad fidem Plinium Juniores in Creta insula, ubi jussu Trajani Jovi templum erexerat?* Subjiciunt acta: *Tunc Secundus venit ad Titum cum lacrymis rogans, se indemnem ab opere conservari. Cui Titus imposuit, ut opus in nomina unius Dei Christianorum inciperet, et sic opus perficere posset; quod et factum est: completo vero opere, Secundus cum filio suo baptisatus est.* Fuit hic nepos ex sorore C. Plinii Secundi, cujus de Natura Rerum exstant insignes commentarii: ipsius vero Plinii Secundi Junioris ex-tat liber Epistolarum, et Panegyricus Trajano Casari dictus, quo gratias agit consulatus ejus auspiciis adepti. Is etiam Hispanis nonnulla contulit beneficia, nam Quintilliani filiam pauperem dote juvit, et Martialem poetam ab urbe in Hispaniam secedentem, viatico prosecutus est, ut ipse in epistolis testatur. De martyribus sub Trajano passis agit ipse lib. 1, epist. 97. Cæterum ipsam tandem Novocomi patria sua martyrium subiisse, inde nonnulli putant haberi, quod die 6 Augusti seu Sextilis cum aliis quinque reperitur in Romano Martyrologio inter alios martyres, quidam nomine Secundus, nam in eo sic legimus: *Novocomi passio sanctorum martyrum Carpophori, Exanthi, Cassii, Severini, Secundi, et Licinii, qui in confessione Christi capite truncati sunt.* Meminit ipsorum martyrum Galesinus ex veteribus monumentis Ecclesiæ Mediolanensis, Bergomensis, et Aquileiensis. Ignorarunt sane historiam istam Comenses cives, dum anno Domini 1498 pro foribus ædis B. Virginis sui concivis Junioris Plinii marmori incidi curarunt hujusmodi inscriptionem sine martyris titulo, quam Volaterranus refert lib. 18:

C. Plinio Cæcilio Secundo, 1

Qui consulatu, augurato, militiæ gestis,
ac orandis causis, poematibus, et historiis conficiendis,
Cæsare Trajano Augusto luculentissime laudando,
afficiendaque immensa liberalitate patria sua,
eidem immortale contulit ornamentum;
Ordacomensis concivi suo desiderabili, honore accepto,
monumentum posuit.

M. CCCC. LXXX. VIII.

Kal. Maii.

*Functus eram, sed tum veteri præclarus honore,
Visebam, perii: nunc quoque vita mihi est.*

E latere dextro hujus, memoria exstat alia C. Plinii Secundi Senioris, quam tu, lector, apud eundem Volaterranum legere poteris.

A. C. 222. — 1. Vincentius, etc. Magnus in excuso codice Cæsaraugustano error irreperat; nam scissura inintelligibili hæc verba truncabantur in hunc modum:

Vincentius episcopus Toletanus succedit Quinctio,
[vel Quinctiano.

Toletano pariter antistiti; præest annis 23, obiit
[Meviæ.

A quasi Toletano esset alius antistes a Quinctio; cum tamen eadem sit, unaque sententia ut nos descripsimus in textu. Habetur Vincentii nomen inter archiepiscopos Toletanos, in Catalogo quem dedit Loaysa, sedisseque dicitur post Quinctium, tamen in anno quo sedem ascenderit, similis intersit error atque in Quinctio, et prædecessoribus; de quo satis suis locis diximus.

2. Hippone, etc. Nobilis Hipponensis in Carpetania urbis mentio habetur apud Livium, lib. xxxix, in hæc verba: *Eodem anno in Hispania, prætores C. Calpurnius et L. Quinctius, cum primo vere ex hibernis copias eductas in Beturia junxissent; in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, progressi sunt. Haud procul Hippone et Toletis urbibus, inter pabulatores pugna orta est.* Exstat quoque memoria ejus in Ptolomæi Geographia, ubi tamen corrupte legitur Hipponon, et corruptius Ispinum, prope Liboram et Toletum. Ex situ autem satis liquet esse quam nunc paulo mutato nomine *Hiepes* dicimus, non procul a Toletis et Libora, seu Talabera. Edocendus hac in re est Glabrus in scholiis ad Titi Livii testimonium, dum asserit: *Nemo, quod sciam, in Carpetanis Hipponis meminit.* In Notis vero ad lib. xxv: *Multa sunt (inquit) nomina urbium apud hunc auctorem, præsertim Hispanarum, quæ non temere apud alios reperias, corruptis temporum injuria codicibus. Hoc in universum uno verbo dicere volui, ne lector nimium se torquent; quemadmodum stulto mihi accidit.* Sed parcendum homini extero, et rerum Hispanicarum prorsus ignaro. Agit de Hippone Morales in suis Antiquitatib. Hisp. verbo *Beturia* fol. 101, tamen se ignorare profiteatur verum locum veteris Hipponis. Fuit in Africa celebris ejus nominis urbs, cui D. Augustinus præfuit.

Cæterum quod ad patriam SS. martyrum Quirici et Julitæ spectat, non una, eademque sententia omnium est; multi enim volunt fuisse ex Iconio Isauriæ civitate, quod in menologio Græcorum legimus, idibus Julii, et nonnulli codices manuscripti habent quos Petrus Equilinus sequitur lib. vi, cap. 101. Hispani autem scriptores Hispanos fuisse contendunt, ut Damianus a Goes eruditus ac nobilis auctor in Hispania sua, quæ in Hispan. Illustrata exstat: sequunturque Vassens in Chronico, et Marinæus Siculus lib. v. Sequitur etiam Primus Cabilonensis in sua Mappa mundi spiritali littera 1, dicens: *Iconium civitas Hispaniæ. Hinc fuit Quiricus puer triennis, cum Julitta matre anno Domini 630, Julii 15, sub Alexandro imperatore martyrium passus.* Igitur corrigendi sunt vetusti codices, et pro eo quod habent *ex Iconio Isauriæ*, legendum est, *ex Hippone Hispaniæ civitate*: ut hoc loco Dexter legit. Jam vero ad Tarsum Ciliciæ sanctos martyres ob persecutionem vitandam confugisse, ita Marinæus intelligit, ut ab Hispania ad Asiam transmigrarint, ait enim: *Ante conspectum denique præsentia præsidis, Julitta, et ab eo requisita cujus esset provinciæ, vel civitatis, et quæ ei proprii cognitio nominis, ita respondit: De Hispaniæ quidem provinciæ: et de prioribus civitatibus Hipponiorum, ad Ciliciam, tuas de: itano persecutiones, loca demigravi: Tharsique sunt commorata; et cum simul vere Christiana, mihi nomen est Julitta.* Id tamen ex apocryphis desumptum esse Dexter convincit, qui Hippone in Carpetania, non Tharsi in Cilicia palmas accepisse scribit. Semel vero de Hippone Hispaniæ, Iconio Isauriæ facta, facile fuit Tarsum Ci-

A. C. 224. Antoninus occiditur Romæ in tumultu militari.

A. R. 975.

228. Ulpianus jurisconsultus, assessor imperatoris Alexandri insignis, eo tempore nimum floret.

979.

229. Romæ exædificatæ sunt thermæ dictæ Alexandrinæ.

980.

250. Gemianus presbyter Antiochenus, et Hippolytus, et Beryllus episcopus Arabiæ Bostrenus, clari scriptores censentur.

981.

In Lusitania urbe Salaria, quæ urbs imperatoria dicitur, celebrantur egregiis laudibus Gracilianus et Felicissima martyres.

BIVARII COMMENTARIUS.

licia adjungere, et fugam cum aliis inibi coagmentatis mendacis fingere; certe si fugiendum esset Julittæ cum tremulo filio, ab Hippone, potius legerem in codice Tartessum, quam Tarsum, utpote ejusdem Hispaniæ urbem; difficillimum enim esset nobilem ac tenebram feminam, cum terrissimo infantulo tam longum subire iter, ut ab Hispania in Ciliciam pergeret. Facit etiam pro nobis adversorum discordia; quidam enim pro Tarso Ciliciæ habent Antiochiam, ibique occisos fuisse scribunt, quod Usuardus et multi Latinorum sequuntur: quod non leve indicium est, incerta utrosque prompsisse. Adhæc horum beatorum martyrum corpora in Hispaniis servata sunt, et Quirici pueri in Ecclesia sui nominis Burgensis urbis, Abbatiali infula decorata, cum magno honore requiescit: et multis in urbibus Hispaniæ Ecclesias habet, paululum mutato nomine vocatas, S. *Quirce*, qualis est monasterii Cisterciensium monialium Valisoletanarum.

Quod autem acta quædam habent, corpora SS. Quirici et Julittæ ab Oriente in Gallias adducta fuisse a S. Amatore Altisiodorensi episcopo, ejusdem farinae est, ac cætera quæ passim inibi miscentur. Constat siquidem Gelasium papam in Romano concilio, cujus decretum exstat dist. 15 cap. Sancta Romana, inter apocrypha rejecisse historiam seu acta SS. Quirici et Julittæ, in quæ quidem ego incidi, dum pervetustum bibliothecæ Nucalensis codicem evolverem. Incipiunt acta, *In illo tempore sub præside Alexandro*, etc. Continent vero horrenda et incredibilia tormenta sanctorum, pueri cum dæmone visibiles conflictus, ac præter ætatis capacitatem colloquia, et responsa; quod matrem titubantem in fide confirmavit, quod septem obeliscos ignitos puero carnifices conflixerint, duos in oculis, duos in auribus, duos in ore, et reliquum in corde, *et facti sunt (inquit) tamquam glacies*, et alia præter omnem fidem ac morum ædificationem. De his grave tulit iudicium Canus lib. de Locis. Vera tamen historia illa est, quam ex Simeone Metaphraste, et Theodoro quodam episcopo conscriptam, Martyrologium Romanum amplectitur, illis verbis ad diem 16 Junii: *Sanctorum martyrum Quirici et Julittæ matris ejus, sub Diocletiano imperatore: quorum Quiricus triennis puerulus cum matrem quæ ante Alexandrum præsidem nervis durissime cædebatur, implacabili luctu lugeret, ad gradus tribunalis illius interit: Julitta vero post dira verbera et gravia tormenta, martyrii sui cursum obruncatione capitis implevit.* Illud tamen correctione eget, quod sub Diocletiano passi dicantur, cum sub Alexandro imperatore peremptos fuisse sciamus: et quod Alexander præses vocetur, non vero imperator: utrumque Dextro repugnat; utrumque etiam sincerissimæ veritatis historiæ, quam Equilinus ex veteribus codicibus transcribit lib. vi, cap. 101, asserens sub Alexandro imperatore occubuisse, circa annum Domini 250, in quo tamen auctore cum dicuntur Alexandro præsentati, nomine Alexandri imperatoris, legatus ipsius intelligendus est. De inventione ipsorum agemus infra ann. 300.

A. C. 224. — Antoninus, etc. Illic ille Antoninus fuit, qui M. Aurelius Antoninus Heliogabalus vocabatur, Antonini Caracallæ filius, Euseb. in Chron. scribit; et ex eo card. Baronius, qui imperasse vult annos 5, mens. 9, dies 4. Ejus impurissimos mores copioso

A Lampridius, et Herodianus, lib. v, describunt. Consule Orosium, lib. vii, c. 18.

A. C. 228. — *Ulpianus*, etc. Heliogabalo successerat Alexander, qui doctissimos quosque consiliarios quæsit, et assumpsit, videlicet Fabium Sabinum sui temporis Catonem nuncupatum, Domitium, Ulpianum jurisperitissimum, Julium Paulum, et Venetum et alios Papiniani discipulos. Ulpianus in Christianos infensissimus legem tulit, quæ exstat l. 3. ff. de officio Præsid., l. vii ff. de officio Proconsul., l. iv ff. famil. herciscun. qua severe animadverti voluit in sacrilegos, deos et templa ipsorum spernentes, vetuitque libros propheticos, quos etiam magicos vocat. Agunt de eo hoc ipso anno Eusebius et Isidorus in Chronicis. Præfuit neci S. Quiriaci Ostiensis episcopi et sociorum, quorum memoria agitur die 25 Augusti.

A. C. 229. — *Romæ*, etc. Eusebius hoc anno sic habet: *Thermæ Alexandrinæ Romæ exædificatæ. De Alexandro inter cætera inquit Lampridius; Aruspiciæ quoque peritissimus fuit, ὄνεισοστόκος magnus, ut et Vascones, et Hispanorum, et Pannoniorum augures vicerit.*

A. C. 250. — 1. *Gemianus*, etc. Alias vocatus Geminus: de eo Hieronymus, lib. de Script. Eccles., cap. 75, *Geminus*, ait, *Antiochenæ Ecclesiæ presbyter pauca ingenii sui monumenta composuit, florens sub Alexandro principe, et episcopo urbis suæ Zebeno.* De Hippolyto vero cap. 71 hæc inquit: *Hippolytus cujusdam Ecclesiæ episcopus (nomen quippe urbis scire non potui), idcirco etiam a Dextro omittitur, rationem Paschæ temporumque, canones scripsit, usque ad primum annum Alexandri imperator. et sedecim annorum circulum, quem Græci ἐξαχθιαστήριον vocant, reperit,* etc. Quibus catalogus librorum ejusdem continetur. De Beryllo autem hæc scribit cap. 70: *Beryllus Arabiæ Bostrenus episcopus, cum aliquanto tempore gloriose rexisset Ecclesiam, ad extremum lapsus in hæresim, quæ Christum ante incarnationem negat; ab Origene correptus scripsit varia opuscula, et maxime epistolas, in quibus Origeni gratias egit, etc. Claruit sub Alexandro Mammeæ filio, et Maximino, et Gordiano, qui ei in imperium successerunt.* De eisdem tribus Scriptoribus agit hoc anno Eusebius in Chronico, iisdem fere verbis atque Dexter.

2. *In Lusitania*, etc. Tres olim urbes fuere in Hispania Salaria nuncupata, quarum altera in Oretanis supra Oretan Germanorum sita fuit, altera in Bastetanis ad confinia regni Valentis. Utriusque meminit Ptolomæus in tabula Tarraconensis Hispaniæ. Fuit et alia in Lusitania, quæ in codice Ptolomæi Salatia vocatur, et fuisse dicitur ad litus Oceani infra Barbarium promontorium, non longe ab ostio Calpepodii fluminis, quo loci nunc *Setubal* conspicitur. Hic igitur testimonio Dextri, illustre subire martyrium Gracilianus et Felicissima, quorum celebris est memoria apud Usuardum die 12 Augusti, sub his verbis: *In urbe Phalari passio SS. Graciliani et Felicissimæ virginis, quorum primum ora pro Christo lapidibus contusa, dehinc gladio percussis, optatam martyrii susceperunt palmam.* Equilinus libro xi, cap. 130, num. 215, eorumdem meminit inquis: *Gracilianus et Felicissima virgo in urbe Phalari passi sunt pridie idus Augusti, id est, die 12 ejusdem.* Cæterum mendum irrepsit in

D

A. C. 234.	Alexander imperator egregie pius in matrem Mammeam.	A. R. 935.
235.	Origenes ex Alexandria ad Cæsaream Palæstinæ abiit.	986.
237.	Alexander imperator occiditur Maguntiaci tumultu militari.	988.
238.	Maximinus miles gregarius sine auctoritate senatus eligitur.	989.
239.	Maximinus in Ecclesiam catholicam persecutionem movet.	990.
240.	Maximinus a Pupieno Aquileiæ in Italia occiditur.	991.
241.	Gordianus eligitur imperator, occisis Pupieno et Gabino Romæ.	992.
243.	Gordianus nimis adolescens Parthorum acies exsuperat	994.
244.	Philippus præfectus prætorio Gordianum prope Romam necat.	995.

BIVARIII COMMENTARIUS.

utriusque codicibus, dum pro urbe Salaria, urbem Phalarim habent, quod in causa fuit, ut quidam legerent *Falari* in *Piceno*, cujus scilicet Plinius meminuit libro III, cap. 15; sed cum id minus aliis placeret, pro *Falari*, seu *Phalari*, posuerunt *Faleriæ*; quod primus omnium Petrus Galesinus fecisse videtur in suo Martyrologio: sed in Notis solum citat Usuardum, qui tamen non ita scribit; et nihilominus fatetur codices mss. carere urbis nomine. Ei subscripsit card. Baronius, et in Romano Martyrologio de novo scripsit, *Faleriæ in Tuscia passio SS. Graciliani*, etc., non alio motus, quam monumentis Ecclesiæ Castellaniæ in Tuscia (ubi sanctorum martyrum pignora servantur) quæ habent *Faleriæ*, et non *Falari*, nec *Salarie*. Sed vero cum non sit quo probetur illorum monumentorum certam esse et infallibilem lectionem, non possumus Dextri vetustissimum rejicere testimonium. Quinimmo eo ipso, quod sanctorum martyrum corpora minime *Faleriæ* servantur, sed in ejusdem provinciæ civitate Castellana, satis convincitur, non occubuisse *Faleriæ*, sed in alia longe posita regione; corpora enim sanctorum non transferuntur facile de loco in locum, nisi ut serventur tutiori, tempore generalis provinciæ devastationis, aut persecutionis: quemadmodum de sanctis Hispaniæ in Sarracenorum clade factum fuit: et tunc etiam credimus translatos fuisse SS. Gracilianum, et Felicissimam ab urbe Lusitaniæ Salaria in Castellaniam Tusciæ. Sed vero Hispaniæ Salaria eversa et in oblivionem data, codices mutati sunt, et martyres apud *Faleriam* occisi crediti, utpote notam civitatem, qui tamen longe admodum positi, Salarie cælo nati fuerant. Certe si *Faleriæ* martyres essent, aliquando a Castellana urbe repetisset *Faleria* depositum suum; quod tamen nullatenus fecisse cognoscitur; quinimmo ignoravit semper esse suos. Congaudendum igitur Dexteris est, qui lucem in tanta nobis attulit caligine.

A. C. 234. — *Alexander*, etc. Non multum discrepant hæc ab Eusebii verbis, qui in Chronico hoc anno sic habet: *Alexander in matrem Mammeam unice pius fuit, et ob id omnibus amabilis*. Collegia instituit, in quibus Mammenæ puellæ, et Mammeani pueri in memoriam matris alerentur, ut Lampridius scribit anno Urbis 984; ædificavit etiam Mammeum fontem super Anienem fluvium, qui hodieque *Ponte Mammolo* vocatur, tertio ab Urbe lapide: de quo loquitur Cicero lib. de claris Oratoribus. Fuisse vero Mammeam Christianam testatur Orosius lib. VII, cap. 18, inquit: *Cujus mater Mammea Christiana Origenem presbyterum audire curavit, quod itidem innuere videtur Hieronymus infra citandus*.

A. C. 235. — *Origenes*, etc. Meminit ejusdem itineris Origenis Eusebius hoc anno in Chron. et Hieronymus lib. de Script., c. 64: *Cum jam, inquit, mediæ esset ætatis Origenes, et propter Ecclesiæ Achaicæ quæ pluribus hæresibus vexabatur, sub testimonio Ecclesiasticæ epistolæ, Athenas per Palæstinam pergeret, a Theoclysto et Alexandro Cæsareæ et Hierosolymorum episcopis presbyter ordinatus, etc.* Et inferiorius: *Quantæ autem gloriæ fuerit, hinc apparet, quod*

Firmilianus Cæsareæ episcopus cum omni Cappadocia eum invitavit, et diu tenuit: sed et illud quod ad Mammeam matrem Alexandri imperatoris religiosam feminam rogatus venit Antiochiam, et summo honore habitus est.

A. C. 237. — *Alex.* Iisdem pene verbis scribitur in Chronico Eusebii, cui Baronius subscribit, dum asserit hoc anno Alexandrum occisum, cum imperasset annos 13, dies 9, occubuisseque Maguntia, nobili Germaniæ urbe, quæ Maguntiacum a Cornelio Tacito, Ammiano, Alexandrino, Ptolomæo, Orosio et aliis vocatur.

A. C. 238. — *Maximinus*, etc. Quod hic dicitur miles gregarius, Eusebius latinitate donatus a S. Hieronymo, ex corpore militari, exponit, sic enim ait: *Maximinus primus ex corpore militari sine Senatus auctoritate, ab exercitu imperator electus est*. Id vero ex Lampridio et aliis satis constat.

A. C. 239. — *Maximinus in Eccles.*, etc. Eusebius in Chronico hoc ipso anno sic habet: *Maximinus adversus Ecclesiarum sacerdotes persecutionem facit*. Fuit hæc sexta in ordine earum, quas Ecclesia catholica perpessa fuit, ut ipse facit Dexter inferius ad annum Domini 260. Consule Orosium cap. 19, lib. VII.

A. C. 240. — *Maximinus a Pupieno*, etc. Ita quoque scribit Eusebius anno præsentis, a quo multa eorum, quæ ad imperatorum historiam pertinent, Dexter mutuo accepisse conspicitur. Ducebat Pupienus antiquam originem a Gadibus Hispaniæ, ut ex vetustioribus notavit Morales ad annum Christi 239.

A. C. 241. — *Gordianus*, etc. Consonant his, quæ scribunt Julius Capitolinus, Paulus Orosius lib. VII, cap. 19, et Eutropius item lib. VII. Eusebius quoque in Chronico, cujus sunt illa verba: *Gordiano Romanam ingresso Pupienus, et Galbinus (Alias Balbinus) qui imperium arripuerant, in palatio occisi sunt*.

A. C. 245. — *Gordianus*, etc. Id etiam Eusebius testatur hoc ipso anno. Gordianus Saporem Persarum regem vicit, Syria expulit, Antiochiam recepit, Carras et Nisibim subegit; qua de re scribunt Orosius, Capitolinus et Eutropius superius citati.

A. C. 244. — *Philippus*, etc. Nonnulli quos card. Baronius sequitur, sex annos Gordianum imperasse docent, videlicet ab anno Domini 239 quo in Africa imperium arripuit, usque ad 246 quo a Philippo occisus occubuit. Cæterum Dexter solum de Gordiano egit ab ejus electione, quando nimirum sublatis de medio Pupieno et Galbino solus regnare cepit; incidit autem electio in annum Domini 241. Ejus autem mortem non in annum 246, sed in annum 244 incidisse, præter Dexterum docet Eusebius in Chronico. Erat Philippus prætorio præfectus, cum occidit Gordianum a cæde Parthorum in patriam revertentem: fuitque ad Christi fidem conversus cum filio suo Philippo a S. Pontio martyre, qui ad Gallias postmodum prædicationis gratia profectus, Niciæ martyrium passus fuit. Ascivit autem Philippus in regni consortium filium itidem Philippum dictum anno Domini 247, ut Eusebius in Chronico annotatum reliquit.

- A. C. 245. Pomp. Paulatus, episcopus Toletanus, Vincentio quoque Toletano succedit; vir A. R. 996. eloquens et pius, sedit annos xxxvi.
246. Oscæ in Vescetania sancti Christi martyres Orentius, et Patientia patres sancti martyris, et archilevitæ Laurentii, Romæ passi; et S. Orentii confessoris, et episcopi Auxitani.

BIVARIII COMMENTARIUS.

A. C. 245. — *Pomp. Paulatus*, etc. Successisse Paulatum Vincentio in prima sede Toletana habemus ex Catalogo episcoporum ipsius a Loaysa edito in tomo Concil. Hispaniæ: tametsi ibi non assignentur anni, quibus uterque sedit; ut hoc Dextro debere- mus, sicut et nomen Pomponii. Hoc igitur anno 245 mortuum fuisse Vincentium Toletanum antistitem constat, ex eo quod in pontificatum anno 222; sedit autem annos 23. Quod vero Dexter superius notavit obiisse Meviæ, idcirco credimus acci- disse, quod ob reverentiam S. Vincentii episcopi Mevitani, et insignis ac primi ejus nominis in Hispania martyris, sæpe Meviam invisere consueverit, ut cujus nomenclatura insigniebatur, meritis fulc- retur. Egimus de S. Vincentio Mevitano ad annum 400. De Pomponio Paulato addit Maximus in Chronico ann. 612: *Celebris est memoria Pomponii Paulati Toletani pontificis per Hispanias, ad quem scripsit sanctus Cyprianus Carthaginensis, magnusque fuit usus amicitie et consanguinitatis cum Narcisso (Bra- carensi episcopo, de quo postea)*. De genere autem Paulati hæc subiungit: *Fuit hic apprimè nobilis, frater Pomponii Bassi consularis, bis consulis: patrum alterius Pomponii Bassi, etiam consularis*. Habet Cas- siodorus Pomponium Bassum iniisse consulatum cum Aurelio Fusco anno Urbis 1010, Christi 259. De Paulato iterum inferius ad annos 285, 286 et 430. Irreperat codici Dextri hoc loco mendum, quo Pomponius vocaretur Paulatus, vel *Palmatius*; cum tamen *Palmatius* longe alius pontifex fuerit, qui sedit Toleti post Simitionem anno 472, de quo M. Ma- ximus in Chronico.

A. C. 246. — *Oscæ*, etc. Fulget hodieque Oscensis urbs in regno Aragoniæ, qua parte olim Hergetes Vescetanis, sive Autelanis, confines erant: quod fuit in causa, ut Osca quibusdam in Vescetanis vel Autelanis, ut Dextro, nonnullis vero in Hergetibus, ut Ptolomæo, fuisse videatur. Præstanda potius fides Dextro, qui non longe natus fuit. Hodie *Huesca* nuncupatur, academia perillustri, et sede episcopali or- nata; multo tamen nobilior sanguine civium suorum SS. Orentii et Patientiæ, ac sacris beatorum conju- gum pignoribus: et quod gloriam humanam omnem superat, natali magni illius toto orbe martyris cele- berrimi, Romanæ Ecclesiæ archilevitæ Laurentii Oscæ siquidem in Vescetania natus est, parentibus sanctis martyribus Orentio et Patientia, fratremque habuit patris sui nomine insignitum, qui in Galliis civitati Auxitanæ episcopus præfuit, et sanctitate clarus, confessoris titulum adeptus, festivis gaudiis celebratur in terris kalendis Maii; qua die in Mar- tyrologio Usuardi et Romano nomen ejus legitur. Romanum sic habet: *Auscii sancti Orentii episcopi; Usuardus paulo locupletius, Apud civitatem Auscium sancti Orentii episcopi, qui virtutibus ornatus, sancto fine quiescisse scribitur*. Agit de eodem Ado in Mar- tyrologio, sed falso putat eum fuisse episcopum To- losanum. Quod ad Laurentii, et Orentii parentes spectat, nonnulli ipsorum ignorantibus martyrium, de eis sub confessorum titulo festum celebrarunt. Dextri vero testimonio constat martyrium passos fuisse anno Domini 246 in persecutione Maximini et Gallieni. Idque Romanum Martyrologium profitetur, quod eisdem Maii kalendis hæc habet: *Oscæ in Hispania sanctorum martyrum Orentii et Patientiæ*. Ubi Cardinalis Baronius ait: *In flore sanctorum Hispaniæ ex veteribus monumentis Oscensis Ecclesiæ, leguntur hi parentes fuisse sancti Laurentii martyris. Auctor*

thesauri Concionatorum ad diem 10 Augusti de sancto Laurentio inquit: *Fuit natione Hispanus, ex civitate Oscæ ex regno Aragoniæ, cujus parentes, videlicet Orentius et Patientia sancti fuerunt, de quibus etiam prædicta Ecclesia officium celebrat*. De eisdem agunt Morales, Marieta et alii.

Jam quod ad Laurentium spectat, in Vita sancti Laurentii olim in Ecclesiis legi solita, quam ex vetustissimis mss. codicibus Surius excudit (horum duos in membrana descriptos legi in Vaticana bi- bliotheca pluteo 27 numeris (ut reor) 1192 et 1194), sic legimus: *Dixitque ei Cæsar, Edic nobis genus tuum? B. Laurentius respondit: Quod ad genus atti- net, Hispanus sum, Romæ autem nutritus, et eruditus, atque a cunabulis Christianus, doctus omnem legem sanctam et divinam*. Eadem prorsus verba habet Ado in suo Martyrologio die 10 Augusti. Equilinus vero lib. vii, cap. 43: *Hic (inquit) genere Hispanus et Beati Sixti II discipulus fuit*. Hieronymus Vida in hymno S. Laurentii, cujus initium, *Tantane te juve- num*, sic ait:

Prosequerere tuas non ficto carmine laudes,
Ut genere haud humili terra prognatus Ibero
Parvulus et dulcem patriam, charosque parentes
Liqueris, Italiæ captus florentis amore, etc.

Dum vero ad martyrium tenderet:

Ibat ovans, cupidus ceu pactæ it conjugis olim
In thalamos juvenis primæ ad nova gaudia noctis.
Si quando tamen in ripa subsistit amœni
Tibridis, aspectans auras, cœlique profunda
Solis ad occasum versus, Non te amplius, inquit,
Aspiciam, dives regnis Hispania optimis,
Nec vos, o patris fluvii charique parentes,
Qui spem forte mei reditos agitalis inanem.

Accubiturum super craticulam dixisse:

Rursus ait, cœlum aspectans, solemque cadentem:
Ardua cœli equitans sol, splendorque alme diei,
Quandoquidem properas te gurgite tingere Ibero,
Quos nunc longinquus Hispania dividit oris, etc.

Ac demum in hymno qui incipit, *Huc ades*, etc., Laurentium alloquitur, ut veniat:

Seu Tagus te nunc, patriæque fines
Detinent dulcis, etc.

Qua vero occasione Romam adierit, refert S. Vin- centius Ferrerius in serm. de eodem martyre, in- quiens: *Dico primo, quod B. Laurentius sicut a bor bona in horto sanctæ Ecclesiæ plantata fecit fructum de abstinentia personali, quia semper abstinuit a vitiiis et peccatis, et a vanitatibus mundi, in tribus locis: primo in civitate Oscha, secundo in Cæsaraugusta, tertio in Roma. De primo sciendum est, quod ipse fuit de Oscha natus, de magno genere; et licet in domibus magnorum fuisset nutritus. Secundo abstinuit in Cæsaraugusta, quia quando habuit discretionem, dimissa domo patriæ ibiit ad Cæsaraugustam ad studendum. Tertio ivit Romam; et ecce S. Sixtus papa vadens ad celebrandum concilium Toletanum, fecit transitum per Cæsaraugustam, et audita fama B. Laurentii vocavit eum, et scita sua sanctitate duxit eum secum, etc.* Vin- centio autem mire consonat Petrus Rossetus Gallus scriptor, et sui temporis poetarum facile princeps, dum ejus heroico, elegantissimoque carmine vitam scripsit, sub Laurentiæ nomine; inter alia vero scripsit:

Talia quærenti posita formidæ lethi,
Ocius hæc stabulis reddit Laurentius heros;

- A. C. 248. S. Melchides, qui postea fuit Romanus pontifex, in Hispania nascitur. A. R. 999.
 249. Regnantibus Philippis fuit Romæ millenarius annus, ob quam celebritatem innumera- 1000.
 biles in circo bestiarum occisæ, et ludi theatrales tribus diebus, ac noctibus, populo
 pervigilante, cum magno apparatu et hilaritate civium Romanorum exhibiti.
 252. Philippus Senior Veronæ, Romæ vero Junior occisus est. 1003.

BIVARII COMMENTARIUS.

Terra mihi primos Hispania præbuit ortus,
 Sacrorum antistes fidei dum fœdera nostræ
 Ultima in Hesperia Sixtus clamore referret,
 Quem nuper gladio insontem pressistis acerbo.
 Insignem Christum novi, cultusque salubres
 Atque olim sacri laticis caput abluunt unda,
 Ille huc me puerum postrennis duxit ab oris,
 Hesperia: ætatem pariter regnante Philippo
 Egimus. Antistes Sixtus pia Maximus aris
 Thura dabat, etc.

Idem vero Rossetus in Panegyrico Salazariorum,
 Tristando Salazario archiepiscopo Senonensi dicato,
 testatur illustrissimum Salazariorum in Hispania
 progeniem olim Numantiam floruisse, et gloriose Ro-
 manis restitisse; inde vero in magnam crevisse gen-
 tem, habuisseque præ cæteris stirpis suæ filium B.
 Laurentium:

Præterea ipse Salazaria de gente requiras, etc.
 Post ingens crevit genus; hinc Laurentius ortus,
 Qui prunas in crate tulit.

Sed unde id acceperit, non prodit. Constat vero Sa-
 lazarios præcipuum semper tutelarem præ cæteris
 habuisse S. Laurentium, nonnullosque vetustiorum
 de ejus consanguinitate gloriarum.

Nec silendum, quod Marinæus Siculus lib. v refert:
*Cujusdam, ait, Hispaniæ ductis filium fuisse ferunt,
 quem dæmon infantulum e cunis in nemus asportave-
 rat; sed B. Sixtus pontifex, cum in eadem provincia
 prædicaret, sub quadam arbore lauro divinitus inve-
 niens eum, Laurentium vocavit, et diligentem cura
 nutriri, ac doceri jussit, quem adultum secum Romam
 perduxit: ubi postea factus pontifex constituit eum
 archidiaconum. Lege Vasium in Chronicis, ut cæte-
 ros omniam Hispanicarum rerum scriptores. Quid
 plura? Mibi dubium non est, quin et Prudentius
 in hymno sacro meminerit urbis patriæ S. archi-
 levitæ, cum ad calcem illius, Martyrem alloquens,
 dixit:*

Ceu præsto semper ades,
 Tuosque alumnos urbes,
 Lactante complexus sinu
 Paterno amore nutrias.

Nam subdit:

Hos inter, o Christi decus,
 Audi et poetam rusticum, etc.

Atqui poeta tunc temporis non erat inter Romanos,
 sed inter Hispanos; nam Paulo ante dixerat:

Nos Vasco Hiberus dividit,
 Binis remotos Alpibus.

Sed de re apud omnes compertissima satis hæc dicta
 sint.

A. C. 248. — S. Melchides, etc. Novum alicui
 videbitur, quod magnum illum Melchidem Roma-
 næ, et universalis Ecclesiæ pastorem, quem omnes
 hæcenus Afrum scripsere, Dexter in Hispania natum
 proferat. Sed aliud est Afrum fuisse origine, aliud
 vero in Hispania ortum: utrumque vero inferius
 Dexter fatetur, dum ad annum Domini 299 inquit:
*Melchides genere Afer, in Hispania urbe Mantua
 Carpetanorum ortus; floruit Romæ gloria sanctitatis et
 doctrinæ.* Quod igitur Melchides ab Africa originem
 suam traxerit non negamus: simul tamen asserimus
 ortum in Hispania fuisse, videlicet Mantuæ, que
 olim nobilis provinciæ Carpetanæ urbs fuit (ut in
 tabula Tarraconensis Hispaniæ apud Ptolomæum
 videre est), nunc vero totius caput Hispaniæ, et

A Hispaniæ monarchiæ, a Sarracenis mutato no-
 mine *Madrid* seu *Matritum* nuncupatur, in quam
 rem universitas modernorum scriptorum conspirat,
 tametsi Julianus Petri in suo Chronico reluctetur;
 loquens enim de obitu S. Isidori Agricola
 recens in numerum sanctorum ascripti, ait:
*Anno Domini 973. Hoc anno moritur Mageriti (sic
 Matritum nuncupat) quod a quibusdam falso dicitur
 Mantua Carpetanorum, sanctus Isidorus Agricola, vir
 pius et charitate fervens, 28 Novembris, vivens, mor-
 tuusque, miraculis multis celeberrimisque tota Hispania
 clarus. Ipse nihilominus Julianus ad annum 245
 quod spectat ad Melchidis patriam omnimodis
 Dextro subscribit; Melchides, ait, qui postea fuit
 papa, nascitur in Hispania (sed patribus Africanis)
 apud urbem Mantuam Carpetanorum.* Habemus etiam
 pro eadem veritate R. P. Alphonsus Chaconium
 in vita ejusdem pontificis: et eruditum admodum
 virum, et amicum nostrum Ægidium Gundisalvi
 Davila regium chronologum, in speciali, quam nuper
 cudit, Madritia historia. Sed ne suspicio aliqua
 oriri possit ex prædictorum auctorum patria, et ne
 ob Hispaniæ amorem id scripsisse putentur, cum
 omnes Hispani sint; dabo etiam pro eadem Gallum
 auctorem certe gravissimum, et omni suspicione
 carentem; Primum Cabilonensem episcopum, qui
 in sua Mappa mundi spirituali, dum de Mantua Car-
 petana agit, hæc scribit: *Mantua Hispaniæ Tarraconensis
 mediterranea civitas. Hic Melchides papa
 ortus, Romæ sub Maxentio martyr.* Addam et siculum
 auctorem, ne Italia veritatem hanc siluisse videatur.
 Is est Franciscus Maurolicus in topographia Christi
 martyrum suo Martyrologio subjuncta, ubi verba
 Primi Cabilonensis refert, et amplectitur. Fuisse
 inter Hispaniam et Africam olim frequentem admo-
 dum navigationem et communicationem multa sunt
 quæ convincant: nam ab urbe Hispaniæ Legionensi
 in Africam abductus S. Marcellus centurio, marty-
 rium passus fuit Cæsareæ Mauritanæ: a Cæsareæ

B vero eadem sancti martyres Felix, et Cucuphas Hispaniam
 adeuntes Gerundæ pro Christo necati sunt.
 S. Paschasius cum sociis Salmanticæ natus, in
 Africa sub Genserico rege Ariano cervicem obtulit.
 Mitto S. Fulgentium Ruspensem antistitem in Africa.
 Toletum tamen in Hispania natum: de quo suo loco
 cum M. Maximo Dextri continuatore dicturi sumus.
 Mitto causam Felicis et Basilidis Hispanorum, quæ
 a S. Cypriano Carthaginensi agitata est; et magnos
 illos Augustini discipulos Paulum Orosium, Eucharium
 presbyterum, Hectorem Ferrandum et alios,
 quoniam inferius de eis acturi sumus. Dum tamen
 illud certum sit, et omnibus probetur, multos ex
 Africa olim in Hispaniam commigrasse, sive com-
 mercii gratia, sive alterius negotii, quod inter vicini-
 as provincias mutuum civium translationem cau-
 sare potest: inter alios autem, non minoris notæ,
 fuisse sancti Melchidis parentes, qui Mantuam Car-
 petanorum profecti, tanti filii nativitate donati fue-
 runt.

A. C. 249. — *Regnantibus Philippis*, etc. Peculiari Dei providentia effectum est, ut Roma millenarium conditionis suæ sub Christianis principibus celebraret. Qua de re lege cardinalem Baronium tomo II, et Eusebium in Chronico, qui pene eisdem verbis atque Dexter, rem istam narrat. Lege etiam acta S. Pontii martyris apud Surinum tomo VII die 14 Maii.

A. C. 252. — 1. *Philippus*, etc. Refert Eusebiu

A. C. 252. Decius in Pannonia inferiore, Eudaliæ natus imperat.

A. R. 1003.

In odium Philipporum Christianorum Decius persecutionem movet.

Antonius post monachorum patriarcha in Ægypto nascitur.

Hoc tempore Romæ amphitheatrum flammis exustum est.

255. Romæ in Ecclesia Romana Fabiano succedit Cornelius.

1006.

Felix presbyter Vallatæ urbicæ in Vaccæis, scribit ad Cyprianum Carthaginensem episcopum, in causa Basilidis Asturicensis episcopi, illumque de maximis accusat criminibus.

BIVARII COMMENTARIUS.

mortem Philipporum in annum sequentem : Equili- A stat. Flagrante Decii persecutione duo prædicti episcopi, metu perterriti instantis necis, idolis gentium (proh dolor!) iminolant, collegia et convivia ethnico- rum frequentant; in blasphemix crimen ruunt; ac tandem mortuos Christianos (quod minime licebat) cum mortuis gentilium communibus sepulcris sepe- liunt. Hac de causa a clero et plebibus suis depo- nuntur, et catholici hac strenui fidei pugiles Felix, et Sabinus in eorum sedes provehuntur : et pro approbatione electionum ac depositionum istarum ad Ecclesiam Africanam mittuntur noviter electi Sabi- nus et Felix, cum litteris alterius Felicis presbyteri, et plebium Legionensis et Asturicensis, atque Ælii diaconi et plebis Emeritensis. Cum Carthaginem magnam Africæ urbem adventassent, S. Cyprianus ejus sedis tunc temporis episcopus metropolitanus triginta quinque alios antistites accersiri fecit; his- que omnibus in unum conventibus, et provin- ciale concilium ea de causa celebrantibus, epistolæ Felicis presbyteri, ac trium Hispaniæ Ecclesiarum apertæ sunt, et publice coram omnibus lectæ: et re mature considerata, Basilidem et Martialem jure op- timo depositos, Felicem autem et Sabinum canonicè electos fuisse judicatum est: atque ex nomine omnium episcoporum concilii communes litteræ re- sponsive datæ sunt ad Felicem presbyterum, et tres prædictas plebes Hispaniæ. Exstant hujusmodi litteræ apud Cyprianum lib. 1. epist. 4, alias in editione Pamellii epist. 68, quibus tota hæc historia conti- netur.

2. Decius, etc. De successione Decii in imperio Philipporum, lege cardinalem Baronium, et quotquot Romanorum res attigerunt, Eusebium quoque in Chronico Dextro verba præbentem anno Domini 254. Vocabatur Q. Herennius, Ethruscus, Mesius, Decius, ut ex lapide Valentia in Hispania Morales notat.

3. In odium, etc. Idem pariter in Chronico Eusebii videre est anno 254. Fuit hæc sævissima persecutio in ordine septima earum quas Ecclesia ab ethnicis passa est, ut communis fert opinio, et asseverat Dexter paulo inferius ad annum 260. Lege Equili- num, lib. II, cap. 92.

4. Antonius, etc. Hoc etiam ex Eusebii Chronico mutuatum est. Cæterum natum fuisse hoc anno 253, inde deducitur, quod obiisse constat anno 21 impe- rii Constantii, videlicet Christi 358, ut Hieronymus in Chronico docet; cum Antonius quintum et centesimum annum ageret; ipso Hieronymo auctore in lib. de Script. Eccles. in Antonio: et Athanasio magno in ejus vita.

5. Hoc tempore, etc. Ita quoque Eusebius habet in Chronico.

A. C. 255. — 1. Romæ in Ecclesia, etc. Sederat S. Fabianus papa in pontificatu annos 14, menses 11, dies 11, qui coronam martyrii tulit anno 254. Vacavit sedes anno uno; quo sit ut S. Cornelius, qui Fabiano sufficitur, anno 255 ordinatus fuerit. Card. Baronius vult ejus electionem incidisse in annum 254. Sed jam superius monstratum a nobis est, hunc auc- torem anno uno perpetuo fere dissentire a Chrono- graphia Eusebii et Dextri. De prædecessoribus S. D Fabiani consule Catalogum Dextri inferius ad ann. Domini 260, num. 5.

2. Felix, etc. Magnam ac frequentem communica- tionem Ecclesiarum Hispaniæ et Africanæ, tempore S. Cypriani, causa Basilidis Asturicensis, et Martia- lis Emeritensis episcoporum, satis superque manife-

stat. Flagrante Decii persecutione duo prædicti episcopi, metu perterriti instantis necis, idolis gentium (proh dolor!) iminolant, collegia et convivia ethnico- rum frequentant; in blasphemix crimen ruunt; ac tandem mortuos Christianos (quod minime licebat) cum mortuis gentilium communibus sepulcris sepe- liunt. Hac de causa a clero et plebibus suis depo- nuntur, et catholici hac strenui fidei pugiles Felix, et Sabinus in eorum sedes provehuntur : et pro approbatione electionum ac depositionum istarum ad Ecclesiam Africanam mittuntur noviter electi Sabi- nus et Felix, cum litteris alterius Felicis presbyteri, et plebium Legionensis et Asturicensis, atque Ælii diaconi et plebis Emeritensis. Cum Carthaginem magnam Africæ urbem adventassent, S. Cyprianus ejus sedis tunc temporis episcopus metropolitanus triginta quinque alios antistites accersiri fecit; his- que omnibus in unum conventibus, et provin- ciale concilium ea de causa celebrantibus, epistolæ Felicis presbyteri, ac trium Hispaniæ Ecclesiarum apertæ sunt, et publice coram omnibus lectæ: et re mature considerata, Basilidem et Martialem jure op- timo depositos, Felicem autem et Sabinum canonicè electos fuisse judicatum est: atque ex nomine omnium episcoporum concilii communes litteræ re- sponsive datæ sunt ad Felicem presbyterum, et tres prædictas plebes Hispaniæ. Exstant hujusmodi litteræ apud Cyprianum lib. 1. epist. 4, alias in editione Pamellii epist. 68, quibus tota hæc historia conti- netur.

Hinc ab errore illo facile liberabimur, quo innu- meri irretiti existimarunt, in causa Basilidis et Martialis, dedisse speciales litteras ad episcopos Africæ, Felicem quemdam episcopum Cæsaraugustanum. Moventur vero quod legant in codicibus impres- sis Cypriani, hæc verba : *Utque alius Felix, de Cæsaraugusta, fidei cultor et defensor veritatis litteris suis significat; Basilides et Martialis nefando idololatricæ libello contaminati sunt.* Ita inter alios sensit Marti- nus Carrillo abbas Montaragonensis, in Cata. o. o. Antistitum Cæsaraugustanorum Carali impresso anno 1614 ubi asserit : *Anno Domini 255, S. Felix episcopus Cæsaraugustanus. Hunc S. Cyprianus fidei cultorem, ac veritatis appellat defensorem.* Idque Muillius in historia Cæsaraugustæ sectatus est: et alii rerum Aragoniæ scriptores. Sed quod magis miror est, doctos pariter ac circumspectos viros Ambrosium Moralem, et Casarem Baronium idem sensisse: illum quidem lib. IX, c. 45, ad annum 255; hunc vero tomo II Annal., anno 258. *His quoque, ait Baro- nius, et suas privatas (litteras) in eadem causa scriptas addidit S. Felix Cæsaraugustanus episcopus, de quo hæc præclare idem S. Cyprianus : Felix de Cæsaraugusta, etc.* Sed in primis quid sit de lectione illa, *Felix de Cæsaraugusta*, de qua statim; gratis omnino, et absque fundamento Felix ille asseritur episcopus Cæsaraugustanus, qui nusquam episcopus fuit: quandoquidem omnes prædicti auctores nullibi præterquam in hac Cypriani epistola memoriam ejus reperiunt: ex ea vero si attentè legatur, minime habetur quod episcopus sit: nam solum dicitur: *Felix de Cæsaraugusta fidei cultor, ac defensor veritatis suis litteris significat, etc.* Ubi nihil prorsus de episcopatu reperitur; quin potius in epistola eadem nuncupatur *expresse presbyter*, quod miror non

A. C. 255. In hoc tempore in urbe Belsinia in Carpetania, prope Bellicam, et nunc Cuminaria A. R. 1006. dicitur, Numia-varia Veneris sacerdos, mulier præstantissima opibus, et auctoritate floret.

Item hoc eodem tempore (licet alii sub imperatore Pio Aurelio malint) in Hispania apud Turbulam Batestanorum, in populis Marsis S. Victoria, aufugiens Roma ad

BIVARII COMMENTARIUS.

attendisse tot viros doctos. Sed ubinam requires? A Sane in epistolæ aditu, et inscriptione, dicitur enim: *Cæcilius Cyprianus, Primus, Polycarpus, et cæteri*, omnes numero 36. *Felici presbytero, et plebibus consistentibus ad Legionem, et Asturicæ. Item: Ælio diacono, et plebi Emeritæ consistentibus fratribus in Domino salutem. Cum in unum convenissemus, legimus litteras vestras, fratres charissimi, quas ad nos per Felicem et Sabinum coepiscopos nostros, pro fidei vestræ integritate et pro Dei amore, fecistis*, etc. Ubi vides, primum omnium a concilio illo Carthaginensi 36 episcoporum, rescribi *Felici*, non quidem episcopo, sed *presbytero*: deinde plebibus Legionensi et Asturicensi, ac demum Ælio diacono Emeritensi, et plebi ejusdem Ecclesiæ. Nec negabit quis ideo litteras has datas fuisse *Felici presbytero*, et plebibus Legionensi et Asturicensi, quia S. Cyprianus, et Patres ejus concilii litteras ab ipsis acceperant: et quod omnes illi, qui concilio scripserant, in causa Basilidis et Martialis, nominati fuerint in capite epistolæ: nam dicitur: *Legimus litteras vestras, quas ad nos fecistis*. Quare cum inferius dicitur: *Quapropter cum sicut scripsistis, fratres charissimi* (scilicet plebes Asturicæ, Legionis, et Emeritæ), *et ut Felix, et Sabinus collegæ nostri asseverant* (scilicet verbotenus, utpote episcopi illarum litterarum latores, de quibus in principio dixerant consilii Patres; Legimus litteras vestras, quas ad nos per Felicem et Sabinum coepiscopos nostros, pro fidei vestræ integritate fecistis), *utque alius Felix de Cæsaraugusta fidei cultor, et defensor veritatis litteris suis significat*, etc. Cum, inquam, hæc dicit, proculdubio de illo Felice loquitur, qui litteras synodo scripserat, et eapropter ipsi nunc rescribitur, cum dicitur: *Felici presbytero et plebibus*, etc. Presbyter igitur erat et non episcopus. Nolim vero confundi a quibusdam cum Felice illo episcopo, qui cum Sabino pariter episcopo lator fuit litterarum Felicis presbyteri, et plebium Legionensis et Asturicensis, etc.; satis enim a Cypriano distinguuntur.

Quod autem spectat ad nomen Ecclesiæ cuius erat presbyter, corruptissime in codicibus Cypriani legitur *Cæsaraugusta*, cum legendum sit *Vallata Urbicua*, ut Dexter habet; erat enim parva urbs, ideo *Urbicua* dicta, aut quia ad confluentem Urbicui fluminis sita erat: *Vallata* tamen et muris non leviter cincta; utpote quam olim Fulvius Flaccus citerioris Hispaniæ prætor debellare aggressus obsedit, ut ex Tito Livio, lib. xl, refert Morales lib. vii, cap. 18, tametsi ignoret ipse ubinam fuerit. Certe non longe ab Asturica sitam satis ostendit Urbicui fluminis nomen (hodie *Orbigo* dictum) quod ab Urbica Vallata acceptum est, vel eidem nomen indidit (ejus meminit Carolus Stephanus in suo Dictionario littera V) ut reor; nunc *Vaneza*, seu forte *Puente de Orbigo* est. Nam et Antoninus imperator in suo Itinerario, Vallatam collocat xvi millibus passuum, seu quinque leucis ab Asturica distantem versus Orientem: ut videre est apud ipsum in itinere ab Asturica Tarraconem et in itinere ab Asturica Burdigalam: qui tamen situs est ille, quem nunc *Vaneza* obtinet. Consonat etiam id rei de qua agebatur, quæ erat causa Basilidis Asturicæ episcopi; hunc siquidem accusare debebat Asturicensis territorii presbyter, nam Cæsaraugustanus longe distans ægre poterat peccata illius ad unguem callere; et se illi viriliter opponere; præsertim magnæ illius persecutionis tempore, quam Decius in Ecclesiam movebat. Ipse

etiam Cyprianus in capite epistolæ sicut Ælium diaconum adjungit plebi Emeritensi, utpote contra Martialem episcopum suum scribentem; ita quoque Felicem presbyterum adjungit Asturicensi et Legionensi plebibus, eo quod contra Basilidem episcopum Asturicensem scriberet; ait enim, *Felici presbytero, et plebibus consistentibus ad Legionem et Asturicæ*, innuens Felicem hunc territorii Asturicensis esse presbyterum. Vide, quæso, lector, a quantis nos tenebris eruat Dexter.

5. *In hoc tempore in urbe Belsinia*, etc. Plinius, lib. xix, cap. viii, auctor est, olim Carpetaniam tum copia, tum probitate cuminorum celebrem fuisse, unde Cuminarium Vicum existisse, quo loci nunc eorundem cuminorum feracissima existit Villa, *Sancta Cruz de la Zarza*, prope *Voles*. Sensit eruditus Aurelius de Frias, vir de Hispaniæ antiquitatibus vestigandis optime meritus, ut refert Morales lib. ix, cap. 34. Congruit situs Itinerarii Antoniani, ubi in itinere ab Emerita Cæsaraugustam per Lusitaniam xviii millibus passuum ante Titulciam, quæ est *Vayona de Aransuez*, collocatur vicus Cuminarius: ubi nunc Sancta Cruz sita est. Cæterum Cuminaria de qua Dexter, nequit esse *Sancta Cruz de la Zarza*, cum illa sita fuerit prope Belsiniam, seu Belsinum, hodie *Borja* nuncupatam, teste Villanova in notis ad Ptolomæi tabulas geographicas. Corrupte in codice impresso Dextri scribitur *Vestinia*. Erant quidem Vestini in Italia populi, Sabinis, et Picentibus vicini, de quorum laudatissimis cascis Martialis lib. xiii:

Si sine carne voles jentacula sumere frugi,
Hæc tibi Vestino de grege massa venit.

De eisdem agit Plinius lib. iii, cap. 5. In Hispania vero Belsinos, non Vestinos legimus. Non longe a Belsinia erat Bellica, quæ in tabulis Villænovæ falso legitur Tullica; eamque existimo, quam modo *Belilam* dicimus, cymbalo miraculose sæpe pulsato magnorum eventuum portento, celebrem: nam tam Belsinia quam Bellica, non longe a Turiasona a Ptolomæo collocantur. Plinius Bellicam municipium Cæsaraugustanæ jurisdictionis asserit. Differt vero Dexter a Ptolomæo, quod ille in Carpetania, hic vero in Celtiberia utramque urbem constituat. Qua in re Dextro assentiendum, utpote Hispano auctori de rebus Hispaniæ scribenti. Fuitque Ptolomæo facilis deceptionis ansa, quod Carpetania Celtibericæ proxima sit, et termini utriusque non facile assignari queant.

Hæc de urbibus hoc loco assignatis. Quæ autem esset mulier illa Veneris sacerdos, de qua loquitur Dexter, cum inquirerem; occurrit Lucilla præpotens et pecuniosissima femina, quæ in Ecclesiam Carthaginiensem Majorinum intravit contra Cæcilianum, de qua agunt Augustinus lib. i contra Parmen. cap. 3, et contra Gresconium lib. iii, cap. 27, 28 et 29, et Optatus Milevitanus lib. i contra Parmen. Favetque quod in Numidiæ provincia illa debebat; hæc vero Numia Varia dicitur, nescio an contra Parmen. Numida pro Numida, femina, quæ Varia vocaretur, aut pro Numidia, ubi illa vitam debebat. Sed quod illa nunc in Hispania, nunc in Numidia esset, non est unde omnino conjiciam, nec quare ejus majori cognitione multum discruciemur.

4. *Item hoc eodem tempore*, etc. Celebris admodum virgo hæc beatissima fuit apud antiquos, ejusque vitam eleganti carmine cecinit Athelmus Occidenta-

A. C. 255. Hispanias, ubi prædia erant ejus sponsi, venit; postque tempus aliquod, 23 die A. R. 1006. Decembris, virginittis lauream martyrii laude pro Christi fide passa egregie cumulat.

In Lusitania urbe Vectonum Valentia passi sunt sancti Christi martyres Felix, Fortunatus, et Achilæus a S. Irenæo missi ad prædicandum contra hæreticos Gnosticos 23 Aprilis.

BIVARII COMMENTARIUS.

lium Saxonum episcopus lib. II de Laude Virginitatis, quem Surlus in toinum VI transtulit ad diem 23 Decembris, ejusdem virginis natalem. Satis de ea scribit Adon, idemque apud Equilinum legimus lib. I, cap. 83. Romæ quidem orta, et Eugenio Pagano desponsata, a tōre sua S. Anatholia ad virginitatem servandam adducta est visione angeli præmonita. Cum vero nubere nollet, Eugeniū timens, ne bona ipsius conficerentur, si publice Christianam accusaret, egit cum Decio imperatore, ut extra urbem in exilium mitteretur ad prædia sua. Id ipsum Anatholia contigit, quæ Tito Aurelio nobili Romano desponsata erat. Eo tempore occiso immanissimo dracōne Turbulanam urbem ad Christum convertit, et virginitatis centesimum fructum disseminans chorum 73 virginum aggregavit; quibus multa doctrinæ et miraculorum gratia illustrata præfuit; quousque Eugenio sponso machinante, martyrii coronam accepit, corde gladio percusso, ut habet Usuardus, et Romanum Martyrologium ipso die 23 Decembris.

Atque in his omnes consentiunt: in designando autem loco et provincia, ubi S. Victoria martyrium passa est, non minima est dissensio. Nam Equilinus, cui multi recentiorum subscribere, scribit in Tubulana civitate XVI lapide ab urbe Roma a cidisse, cui accedit quod in populis Marsis passa dicatur, qui tamen in Italia fuere, non in Hispania. Cæterum Dexter ab his dissentiens, Turbulam in Bastetanis Tarraconensibus accidisse contendit; id quod mihi verisimillimum facit Althelmus, qui Tribulam urbem legit, dum ait:

Interea Romam linguens Victoria virgo,
Exsul in exilium Tribulanæ ducitur urbis.

Quod certe nomen propius ad Turbulam accedit, quam ad Tibulim, præterquam quod nomen Italice urbis priscum et germanum Tibur fuit, non Tibuli, ut vulgo retentiori vocabulo nuncupatur, quod apud omnes probatos auctores videre est. Sane Turbulam Ptolomæo teste in Bastetanis Tarraconensibus Hispaniæ sita fuit, eo loco quo nunc Tervel visitur. Fallitur sine dubio Villanovanus dum contendit Tervel fuisse Thyarjuliam, non vero Turbulam; constat siquidem ex suismet antiquæ Hispaniæ tabulis Thyarjuliam non longe a Tarracone sitam fuisse, et mari fere proximam: cum tamen Tervel distet a Tarracone leucas plus 40, et a mari ad 24, qua videlicet positione Turbulam existit. Nec obest, quod dicatur S. Victoria Romana ad prædia sponsi deducta, ut præterea existimetur prope Romam locum prædiorum fuisse; quippe cum Romani Hispania subjugata prædia etiam illius possiderent.

Pari modo accidit nomen urbis S. Anatholiæ sororis Victoriæ quærentibus. In Adonis manuscriptis codicibus legitur passa in civitate Thyro, et similiter in excuso; cujus verba sunt: *7 idus Julii in civitate Thyro passio sanctorum Anatholiæ et Audacis sub Decio imperatore: quorum Anatholia Christi virgo diversis generibus plagarum vexata, novissime gladio transverberata est in oratione. Audax quoque in custodiam datus, nec mora capitali sententia coronatur.* Cæterum cum crederetur in Italia occisa, pro Thyro a nonnullis lectum est Thyre, et ab aliis Thurium, et in Romano Martyrologio additum est ad lacum Vulsinum, ut ita in Tuscia passa assereretur. Tandem card. Baronius relatione et horiatu Curtii Franci Canonici S. Petri, verbum illud, in civitate Thyre ad Lacum Vulsinum,

A abrasit, et ejus loco scripsit, *in civitate Thora ad lacum Velinum*; quasi liberum sit unicuique sanctam Anatholiam huc illucque movere. Crediderim potius, quod ex ejus historia colligitur, non longe a sancta Victoria occubuisse in urbe Tyar, Illecaonum Tarraconensis Hispaniæ, a qua Thuria, fluvius nomen videtur accepisse, qui Valentiam præterfluit. Unde in actis S. Anatholiæ legitur Thurium.

Quando vero S. Victoria apud Dextrum, et S. Anatholia apud Equilinum dicuntur passæ: in populis Marsis, non intelligendum est de illis populis qui specialiter Marsi, nuncupati sunt, et Samnitibus (nunc Abruttis) vicini erant in regno Neapolitano, ubi namque nec Thyre, neque Thora, neque Thurium existunt; sed quicumque serpentum morsu infestatis salvia sua medebantur, Marsi dici solebant; ut inter alios Carolus Sthephanus in Dictionario notavit, aut saltem illi qui cum serpentibus bellum gerebant, quales eos fuisse constat, quos Victoria et Anatholia ad Christum converterunt, magnis quibusdam serpentibus necatis atque in eo sensu accipi debere satis constat ex Althelmo, cujus illa sunt:

Nec non et Marsum, qui torvam carmine dypsam
(hoc est, serpentem)

Efferet, ardebat, sanctos et belva lacertos
Dentibus horrendis, et rictu rodant aperto;
Curavit subito, dirumpens vincla Chelidri.

Et rursus:

Qui prius in spirâ Marsum sinuarat inertem,
Idcirco cursim pergebat credere Christo,
Agnoscent propriam tanta virtute salutem.

Quod Romanum Martyrologium de S. Victoria agens præmittit, *Romæ S. Victoriae*, etc., certum est non idcirco dici Romæ, quod inibi passa sit, cum constet apud omnes alibi quam Romæ passam fuisse; sed quia inibi festa dies agitur civi Romanæ.

5. In Lusitania, etc. Sanctorum Felicis et sociorum acta ex tant apud Surium tomo II, 23 Aprilis, qua die Usuardus et Romanum Martyrologium breviter eorum acta perstringunt, his verbis: *Civitate Valentia natalis sanctorum Felicis presbyteri, Fortunati, et Achillei diaconorum, qui cum maximam partem supradictæ urbis ad fidem Christi convertissent, a duce Cornelio in carcerem trasi sunt; deinde diutissime verberati, crucibusque confracti circa vertiginem rotarum astricti, fumum quoque in equulei suspensione perpassi, ad extremum gladio consummati sunt.* His Beda et Ado ac cæteri consentiunt. Illud vero valde controversum est, quæ sit illa urbs Valentia, sanctorum sanguine decorata; multi namque Galliæ urbem fuisse docent, et ita in Romano Martyrologio scriptum est, nec mirum cum in Usuardo quoque et Adone idem reperiat. Dexter vero Hispaniæ fuisse contendit; idque multis aliis placuit, præsertim episcopo Equilino lib. IV, cap. 83, ubi inquit: *Felix presbyter, Fortunatus et Achilleus diaconi, et martyres a S. Irenæo episcopo Lugdunensi ad urbem Valentiam quæ est civitas Hispaniæ ad prædicandum missi, etc.* Idem legitur in Chronica regis Alphonsi, et subscribunt graves auctores, Joannes Vassæus in Chronico ad annum Domini 200, Beuterus, qui affirmat Setavi in regno Valentie existere templum horum sanctorum martyrum, et a civibus vel ipsorum apostolos venerari, et Laurentius Padilla. Et verisimiliter deducitur ex his quæ superius diximus S. Irenæum libros suos contra Gnosticorum hæreses scripsisse ad

- A. C. 255. Pestilens morbus multas provincias orbis miserabiliter infecit, maxime Alexandriam, A. R. 1006. et Ægyptum : ex Dionysii Cypriani que de mortalitate justo volumine scripto.
256. Lucius papa tenet, regitque Ecclesiam Romanam. 1007.
Gallus et Volusianus profecti contra Æmilianum necantur.
257. Valerianus in Rhætia ab exercitu fit imperator. 1008.
259. Cyprianus primum Carthagine rhetor, mox presbyter, postremo Carthaginensis episcopus, martyrio consecratur. 1010.
260. Mota in Christianos persecutione, Valerianus a Sapore, rege Persarum, captus, miserabilem servit servitute. 1011.
Vianæ in Gallæcia prope Tudem Civitatem passi sunt sancti martyres Theophilus,

BIVARI COMMENTARIUS.

Toletanum episcopum, ut haberent Hispani, quid Gnosticis objicerent, qui suos fines intraverant.

In eundem itaque finem discipulos suos Irenæus ad prædicandum misit in Hispaniam. Servantur quoque ipsorum sacra corpora non in Gallia, sed in Hispania in monasterio S. Georgii de Azueolo ordinis S. Benedicti in regno Navarræ, prout testatur Yepius centuria 6 Chronici Benedictini ad annum 1052, cap. 10. Sed cum in ea multæ fuerint urbes eodem Valentianæ nomine nuncupatæ, non omnibus de urbe Valentianæ a sancto Felice et sociis illustrata, una eademque mens fuit. Beuterus et alii quidam volunt, ut illa sit quæ speciale regno Valentianæ nomen dat : Dexter autem ut in populis Vettonibus fuerit, non in Tarraconensi, sed in Lusitania, quæ nunc Valentianæ de Alcantara dicitur. Est et alia prope Tudem in Gallæcia, quædam prope Bilbao, et alia, quæ alias Coyanca, nunc Valentianæ de Don Juan nuncupatur, de quibus in præsentis sermo non est, sed de ea quæ in Vettonibus exstat.

6. *Pestilens morbus*, etc. De pestilentia his diebus in orbem grassante egere Orosius lib. vii, cap. 71, Nyssenus in oratione de Gregorio Thaumaturgo, Eusebius lib. vii, cap. 17, et in Chronico anno Domini 255, S. Pontius in Vita S. Cypriani : et ex ethnicis Eutropius in Gallo, et Volusiano. Scripsit ejus occasione librum de mortalitate S. Cypriani, et Dionysius Alexandrinus litteras de eadem re, quas Eusebius affert, citato cap. 17. Cœpit morbus serpente in Æthiopia, et inde per totum orbem dilatatus est, duravitque annos 10.

A. C. 256. — 1. *Lucius*, etc. Nonnulli pontificatum S. Lucii, qui S. Cornelio successit, cœpisse volunt ab anno 253, et terminum accepisse anno 255 die 4 Martii, qua a Martyrologiis celebratur : alii vero quibus Baronius subscribit, cœpisse ab anno 255, 14 Septembris, qua Cornelius martyrio sublatus est usque ad annum 257, die 4 Martii. Hos cum Dextro sentire constat, qui anno 258 Lucium revixisse Ecclesiam docet : at non asserit tunc temporis pontificatum iniisse, aut absolvisse.

2. *Gallus et Volusianus*, etc. Fusius aliquanto hæc prosequitur Eusebius in Chronico : *Gallus et Volusianus*, ait, cum adversus Æmilianum, qui in Mysia res novas moliebatur, ex urbe profecti essent, in foro Flaminiæ, sive, ut alii putant, Interamniæ interfecit isunt. De eisdem Eutropius ubi supra. Quo tempore autem imperarunt, arripuerat Hispanias Hostilianus, cujus memoria perseverat Valentianæ marmori incisa, ubi nuncupatur C. Valens, Hostilianus, Messius, Quincius.

A. C. 257. — *Valerianus*, etc. Ita etiam Eusebius in Chronico, et pene eisdem verbis.

A. C. 259. — *Cyprianus*, etc. De vero anno mortis S. Cypriani non una omnium mens est : Pamelius quem Baronius sequitur, existimat martyrio laureatum anno Domini 261, eo quod in quibusdam actis martyrii ejusdem occisus dicatur, Fusco et Basso coss., quorum consulatus in eum annum incidit : et quia Cyprianus ipse supervixit S. Xisto II pontifici, utpote cujus martyrium narrat epistola ad

A Successum (in editione Pamelii num. 82), quem tamen asserunt produxisse vitam in pontificatu usque ad dictum annum 261. Cæterum alii antiquiores martyrium S. Cypriani in annum 259 rejiciunt, ut Eusebius in Chronico, qui cum Dextro in verbis etiam consentit : idemque S. Hieronymus sensisse, credendus est, cujus in rebus Latinorum majori ex parte Chronicon illud est. Huic accedit, quod Onuphrius, Morales, Tempesta et alii communi satis consensu docent S. Xistum martyrio sublatum fuisse hoc ipso anno 259, die Aug. 6 ; et tamen omnes fatentur S. Cyprianum solum supervixisse Xisto ad 40 dies, qui a die martyrii istius ad 14 Septemb. diem, videlicet martyrii Cypriani, intercedunt. Quod de consulatu Fusci et Bassi adducitur, obesse non potest, nam acta illa usque ad Pamelii editionem cognita non erant, nec constat de eorum auctoritate ; et ut minimum tanta non est, ut sententiæ tantorum virorum præjudicare possit. Quod si in cæteris consonant passioni a S. Pontio diacono scripta in iis audienda sunt ; quo tamen non obstante ab aliquo sciolo addi potuit consulatus. Sed de his satis. De fama S. Cypriani Hispanias replente agit Dexter inferius ad annum 285.

A. C. 260. — 1. *Mota*, etc. Eusebius in Chronico hoc ipso anno pene eisdem verbis : *Valerianus*, inquit, in Christianos persecutione commota, statim a Sapore, Persarum rege, capitur, ibique servitute miserabili consenscit. Agunt de hoc mirabili Dei judicio Trebellius Pollio, Aurelius Victor, Eutropius, et Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. vii, cap. 9. Quinimmo Constantinus Magnus imperat. in oratione ad sanctum Cœtum : *Quia tu, Valeriane*, ait, *eandem crudelitatem in Dei famulos ostendens justum sanctumque Dei judicium ante oculos omnium statuisti ; dum captivus prehensus eras, et victus ducebarris, purpura et reliquo apparatu regio indutus, tandem a Sapore, rege Persarum, jussus excoriari, saque conditus sempiternum tui infortunii tropæum ante omnium oculos statuisti.* Captus quidem fuit proditione Macriani ducis dum contra Persas Romanum duceret exercitum.

2. *Vianæ in Gallæcia*, etc. Exstat ejus nominis urbs in Portugallia, ad Oceanum sita, et exterarum nationum commercio celebris : ad septentrionem autem ejusdem, antiquioris Vianæ ruinæ visuntur supra montem, de qua hoc loco scribit Dexter. Ejusdem etiam olim meminisse Festum Rufum Avienum, cujus opera in bibliotheca de Sculari mss. exstant, affirmat Sandovalius Tudensis episcopus in libro de Episcopis Tudensibus fol. 45. dum agit de sanctis martyribus Saturnino, Theophilo, et Revocata. Agunt de eisdem martyribus Martyrologium Romanum, Galesinus, Additiones Usuardi apud Molanum die 6 Februarii, sed sine nomine urbis. Romanum ait, *Eodem die SS. martyrum Saturnini, Theophili, et Revocata.* Baronius notat consentire his etiam vetera manuscripta. Petrus Equilius lib. xi, cap. 150, num. 52, inquit : *Saturninus, Theophilus et Revocata martyres eodem passi sunt die.* Fallitur Galesinus dum præmittit nomen Romæ, inquit,

A. C. 260. Saturninus, et Revocata virgo, sub Julio Minervio, in persecutione imperatoris A. R. 1011. Valeriani, quæ septima est eademque quæ sub Decio : sexta vero sub Maximino Cæsare, anno a natali Domini ccxxxix.

In sede Petri succedit Zephirino Callistus, Callisto autem urbanus, urbano Calpurnius Pontianus, Pontiano Anteros, Antero Fabianus, Fabiano Cornelius, Cornelio Lucius, Lucio Stephanus. Stephano autem Xistus, Xisto vero S. Dionysius.

Sub Xisto patitur Romæ Laurentius Oscensis Hispanus.

Toleti sub Xisti papæ legato concilium contractum est.

263. S. Celerina in Lusitania, abnepis L. Pompeii Celerini, quæ exceptis in Portu Senensi 1014. S. Torpetis sub Nerone martyr sacris reliquiis, fuit egregia Christi martyr....

BIVARII COMMENTARIUS.

Romæ item sanctorum martyrum Saturnini, etc. Sed huic auctori mos est Romæ ascribere, quos ex Romano Martyrologio sanctos sibi legit, ut in multis aliis quorum urbes in Romano reticentur videre est.

Persecutionem Valeriani eandem dicit Dexter, quæ sub Decio cœpta est, atque adeo septimam ordine : alii tamen quibus diversa videtur, octavam nuncupant. Certe Hieronymus lib. de Script. in Methodio, et in vita Pauli primi Eremitæ, et Optatus lib. 3 unam eandemque asserunt sub Decio et Valeriano; qua de re lege Baronium in notis Romani Martyrologii ad 10 Augusti lit. b. Quæ in textu sequuntur de sexta sub Maximino, videlicet ortam fuisse anno 239, corrupta nimis erant in codice Dextri impresso; ibi enim legebatur: Anno a Natali Domini ducentesimo trigesimo, Septembris secunda; cum tamen omnino legendum sit, anno a Natali Domini 239; nam Dexter ipse id in superioribus fatetur.

3. In sede Petri, etc. Instituit hoc loco seriem Romanorum pontificum ab anno 199, quo de Victore Zepherini prædecessore egerat usque ad Dionysium, qui his temporibus regebat Ecclesiam: consonat vero series hæc omnimodis his quas cæteri auctores conficiunt Vitas Summorum Pontificum describentes, quos consulas velim, nam de re facili, et certa nihil scribere libuit.

4. Sub Xisto, etc. Non est sensus, quod hoc anno 260 martyrio coronatus sit S. Laurentius, sed cum de S. Xisto mentio fieret, ejus occasione de sancto Laurentio scriptum est. Neque enim dicit: Hoc anno patitur, vel absolute, Patitur S. Laurentius, etc., sed, sub Xisto patitur, etc., ut hæc verba superioribus sic conjungantur, Xisto vero S. Dionysius. Sub Xisto patitur S. Laurentius, etc.; et similiter sequentia: Toleti sub Xisti papæ legato Concilium contractum est. Nam eo ipso quod hæc sub Xisto facta sunt, sit, ut ante annum 260 acciderint. Quod vero dicitur Laurentius passus sub Xisto, ita intelligi oportet, ut sub ejus episcopatu ante successoris electionem occisus fuerit; non tamen quod illius vita durante Laurentius vitam cum morte commutaverit. Vide etiam Dextro definitum, Laurentium sub Valeriano passum, non sub Decio, in quo multi hallucinati multa scripsere. Sed de ea re abunde satis, ac subtiliter scripsit card. Baronius in Notis ad 10 Aug. Romani Martyrologii, ubi Catalogum conficit eorum qui S. Laurentii martyris laudes cecinerunt: quas ut notissimas prætermitto. Consule quæ de ejus parentibus scripsimus in superioribus ad annum 248, ubi de concilio illo Toletano ex auctoritate S. Vincentii Ferrerii et aliorum nonnulla notavimus.

A. C. 265. — Sancta Celerina, etc. Subintelligi oportet, aut forsitan in codice deest, floret miraculorum gloria, aut quid simile, cum enim in textu vixisse dicatur Neronis tempore, manifestum est, nequaquam esse referendam ejus mortem ad hæc tempora, scilicet ad annum Domini 265, sed memoriam et gloriam miraculorum ipsius. Celebris est

memoria S. Celerinæ in Vita S. Torpetis, quam habet Mombritius tom. II, et Rabanus in Martyrologio iv kal. Aprilis ejus conversionem et acta fuse prosequitur. Equilium lib. v. cap. 8, post narrationem martyrii S. Torpetis, apud Pisas Tusciæ urbem, subjungit: Ejus corpus in navicula cariosa cum cane et gallo in mare exponitur, ut vel a bestiis roderetur, vel in mare mergeretur; angelo tamen duce navicula ad Hispaniam devenit. Et a senatrice Christiana Celerina nomine, quæ regni dimidium obtinebat, in somnis divinitus admonita, corpus sancti reperitur in portu qui dicitur Sinos: et juxta littus honorifice sepelitur xvi kalend. Junii. Ubi postmodum Ecclesia desuper suo nomine fabricatur. Festum ejus die ipsius depositionis ibidem celebratur. De sanctitate vero Celerinæ hæc habet Galesinus in Martyrologio, die 17 Maii: In Hispania sanctæ Celerinæ, quæ illius provincie regina (regulam seu senatricem intelligo) studio inflammata Christianæ religionis, cum alta pie egit, tum regis apibus templum mirifico opere exedificatum B. Torpetis martyris nomine Deo dicatum, perpetuum suæ pietatis monumentum, reliquit. Præmiserat: Pisis in Tuscia S. Torpetis, cujus dies natalis iii kal. Maii, hoc autem die translatio quæ in Hispaniam admirabiliter, eo ipso anno, quo martyrium obiit, facta est, celebratur. In Notis vero assertit passum fuisse anno Domini 64. Dexter præter Celerinæ pietatem, martyrio tandem obiisse annotat; estque satis verisimile, quod nobilis mulier, quæ tam publice Christianam fidem profitebatur, urgente Neronis persecutione, ad supplicium raperetur, quandoquidem nulli parcebatur Christiano, et multo minus nobilibus, utpote qui fidem promovere poterant.

Quod ad nomen Celerinæ spectat, fuisse olim in Gallæcia supra Gronnicos, et Braccaras, quosdam populos qui Celerini nuncupabantur, auctores sunt Plinius lib. 3, et Ptolomæus in tabula Hispaniæ Tarraconensis, qui asserit eos ad Avum fluvium (hodie Aria dictum) habitasse. Dicta propterea videtur Celerina ab L. Pompeio Celerino, cujus erat abnepis, sic dicto, ut credo, a perdomitis Celerinis. Fuisse vero Pompeiorum stirpem in Hispania illud convincit, quod Plinius de Sexto Pompeio narrat, quod nimirum cum Hispaniæ ceterioris princeps existens horreis suis ventilandis præsideret, correptus dolor podagræ, mersit in triticum sese super genua, levatusque siccatis pedibus mirabili modo, eo postremo remedio usus est. Primus Pompeiorum qui in Hispaniam trajecit fuit Q. Pompeius contra Numantium missus, ab eisque superatus turpem et ignominiosam pacem fecit, ut refert Florus lib. II. Ejus nepos fuit Pompeius Magnus, qui contra Sertorium in Hispania profectus Metelli copiis sese conjunxit, eumque apud Mundam Hispaniæ urbem terrestri prælio superatus fuit. Pompeiorum igitur fausta proles S. Celerina fuit, quæ reliquias S. Torpetis Sinis excepit. Exstat hodieque in Lusitania, oppidum ipsum, nomen antiquum retinens, ad oram maris Oceani, portu et piscatione satis celebre.

A. C. 268. Calydonio [Al Calcedonio, seu Caldonio] Braccarensi, ad quem scribit S. Cyprianus, A. R. 1019. succedit Narcissus.

Gallienus imperator corruptissimus exstitit : quo imperante, Germani Ravennam usque pervenerunt.

Germani, vastatis Galliis, in Italiam iterum venerunt.

Tarraconæ in Hispania sancti Christi martyres Eulogius ejus urbis civis, Fructuosus civis et episcopus, et Augurius una pro Christi nomine martyrium passi sunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 268 — 4. *Calydonio*, etc. Exstant ejus litteræ ad S. Cyprianum scriptæ inter epistolas hujus num. 19, alias lib. v, epist. 15, quibus zelus ejus erga catholicam fidem satis enitet, tenoris sequentis; agit in eis de lapsis a se reconciliatis: *Cypriano et compresbyteris Carthagine consistentibus, Calydonius salutem. Necessitas temporum facit, ut non temere pacem demus: sed oportebat vobis scribere, quoniam ii qui posteaquam sacrificaverunt, iterato tentati extorres sunt facti, videntur mihi abluisse prius delictum, dum possessiones et domos dimittunt, et penitentiam agentes Christum sequuntur. Ergo Felix, qui presbyterium subministrabat sub Decimo, proximus, mihi vicinus (plenius cognovi eumdem Felicem) et Victoria conjux ejus, et Lucius fideles extorres facti, reliquerunt possessiones, quas nunc fiscus tenet; sed et seu per se, seu per eisdem mulier nomine Bona, quæ tracta est a marito ad sacrificandum, quæ conscia non commissi, sed quia tenentes manus ejus ipsi sacrificabant, sic ipsa cœpit dicere contra: Non feci, vos fecistis, sic ipsa extorris facta est. Cum ergo universi pacem peterent, dicentes: Recuperavimus fidem quam amiseramus, penitentiam agentes, et Christum publice sumus confessi; quamvis mihi videantur pacem debere accipere, tamen ad consultum vestrum eos dimisi, ne videar aliquid temere præsumere. Si quid ergo ex communi consilio placuerit, scribite mihi. Salutate nostros, vos nostri: opto vos felicissimos bene valere.*

Rescriptis ad interrogata Calydonio Cyprianus, et tametsi non exstet ipsum rescriptum, incipit tamen ejusdem Cyprianus ipse in epistola 20, inquit: *Sed et quid mihi Calydonius collega pro integritate fidei suæ scripserit, quidve ego scripserim, utrumque ad vos legendum transmissi.* Insuper cum Novatus schismaticus insurgeret in Ecclesiam, missus fuit Calydonius ad montes contra ipsum, ut constat ex epist. Cypriani 58: in epistola vero 39 continetur sententia quam adversus quosdam lapsos tulit, missa ad Herculanum et socios, videlicet: *Abstinimus communicatione Felicissimum, et Augendum, item Repostum de extorribus, et Irenem Rutilorum, et Paulam Sarcinaticem, quod ex annotatione mea scire debetis. Item abstinuimus Sophromium, et ipsum de extorribus, Soliasum Burdinarium, etc.* Denique tanti factus est Calydonius, quod orto Romæ novo schismate Novatiani contra S. Cornelium in Ecclesia Romana, missus fuit ad illud sedandum cum Fortunato episcopo, ut ex litteris Cypriani constat 42 et 45. Neque vero quis existimet, ex eo quod tam familiaris Cypriano fuerit Calydonius, inferri posse contra Dextrum, ipsum in Africa fuisse episcopum, non Braccaræ in Hispania (nam de episcopatu ipsius dubitari nequit, cum a Cypriano epist. 20 vocetur collega suus): multam etenim Hispanos antistites amicitiam et familiaritatem cum Cypriano et Africanis habuisse superius in causa Basilidis monstravimus, et iterum suo loco in Orosio, et aliis ostendimus. Quamquam eo etiam dato, quod vivente Cypriano Calydonius esset episcopus in Africa, fieri potuit, ut promoveretur inde ad sedem Braccarensem, post litteras a Cypriano scriptas: præsertim si, ut erat zelo fidei ipse repletus, ad Hispanias prædicandi gratia accessit, quod tum in aliis sæpe, tum in ejus successore S. Narcisso videmus; qui

Braccarensis existens episcopus in Rhetia nihilominus prædicavit, inde ad Hispanias regressus, Gerundæ martyrium passus est. De eo iterum inferius agendum nobis est ad annum 277, quo fuit suo sanguine laureatus. Solum adverterim hoc loco ab anno præsentis 268, quo Calydonio successisse dicitur, usque ad 277, quo in persecutione Aureliani necatus occubuit, intercessisse decem tantum annos: ne quis putet discrepantiam temporis Narcissi obstare potuisse episcopatu Braccarensi, a Dextro asserto. Porro Caledonium episcopum fuisse Braccarensem, scripsi-seque S. Petri Ratisensis vitam, primi scilicet ejusdem sedis episcopi, ac S. Jacobi discipuli, liquet omnino ex epistola Hugonis episcopi Portu-callensis ad Maurilium Braccarensem, quam inter Dextri elogia dedimus ubi fragmentum ejus vitæ continetur.

2 *Gallienus*, etc. Ejus tanta fuit in acceptis cladibus patientia, ut in his etiam joculari consueverit (in tantam abierat morum corruptionem): nam cum accepisset Ægyptum ab imperio Romano descivisse, *Quid enim, inquit, sine lino Ægyptio esse non possumus? Perdita Gallia ridens, Et non est, inquit, tuta Respublica sine trabecatis sagis? Asia Alemanorum, et Scytarum incursionibus vastata, Quid, inquit, sine Aphonitis esse non possumus? De his cladibus late agit Orosius, qui lib. vii, cap. 22, inter alia multa hæc ait: Solvuntur repente undique permissu Dei, ad hoc circumpositæ, relictaque gentes, lazalisque habenis in omnes Romanos fines invehuntur. Germani Alpihus Rhetia, totaque Italia penetrata Ravennam usque perveniunt (en Germanorum in Italiam irruptionem, de qua hoc loco disserit Dexter): Alemanni Gallias pervagantes, etiam in Italiam transeunt. Hoc etiam assertit Dexter num. 3: *Germani vastatis, etc.* Erant Alemanni Germanorum quædam portio occidentalior ad Rhenum degens, unde commode in Gallias, et in Italiam transire potuerunt. Germani vero orientior natio, prope Asiam facilem in ipsam Asiam, et in Italiam usque Ravennam transitum habebant. De eisdem cladibus lege Eusebium in Chronic. ad ann. 264, qui tamen ad annum 266 subdit: *Germanis Hispanias tenentibus Tarracon expugnata est.* Qua de re Orosius loco citato hæc ait: *Germani ulteriores abrasa potiuntur Hispania; et post pauca: Exstant adhuc per diversas provincias in magnarum urbium ruinis parvæ et pauperes ædes, signa miseriarum, et nominum indicia servantes; ex quibus nos quoque in Hispania Tarraconem nostram ad consolationem miseriarum recentis ostendimus.* De his iterum Dexter ad annum 424.*

5. *Germani*, etc. Consule notationem præcedentem.

4. *Tarraconæ*, etc. Celeberrimum fuit SS. Fructuosi, Augurii, et Eulogii martyrium, non solum in Hispania, sed etiam in Africa, et ubique fere terrarum, ut S. Augustinus demonstrat in serm. 101 de diversis in eorum solemnitate habito. Horum acta anotarum accepta et publica fide probata exstant in antiquissimis manuscriptis codicibus, et ex eis apud Suium tomo I, et apud Baronium tomo II Annal. ad ann. 262, et Monbritium tomo I; eademque olim Prudentius speciali hymno celebravit in Peristephaou, cujus initium est,

Felix Tarraco, Fructuose vestris, etc.

- A. C. 268. In imperio Gallienum præcessit Valerianus, hunc Decius, Decium Philippi, pater et A. R. 1019. filius primi christiani Cæsares : hi Gordianum, Gordianus Balbinum, Balbinus Maximinum, Maximinus Alexandrum : hunc Macrinus, hunc Caracalla, Caracallam Aurelius, Aurelium Severus, Severum in imperio præcessit Antoninus. Uxamæ Barchæ in Autrigonibus Hispaniæ populis, S. Fortanus insignis Christi martyr, et 28 cum eo. Ambratiæ in Lusitania S. Epitecti [Vel Epictreti] ejusdem civitatis civis et pontificis, et martyris Christi florea memoria.

BIVARII COMMENTARIUS.

Et breviter ea perstrinxerunt in suis Martyrologiis Beda, Ado, Usuardus, et Romanus, cujus illa sunt verba, 21 Januarii, *Tarraconæ in Hispania, sanctorum Fructuosi episcopi, Augurii, et Eulogii diaconorum, qui tempore Gallieni primo in carcerem trusi, deinde flammis injecti; exustis vinculis, manibus in modum crucis expansis, orantes martyrium compleverunt: in quorum die natali S. Augustinus sermonem ad populum habuit.* Conveniunt omnes auctores et Martyrologia nunc allata, martyrium complevisse sub Gallieno imperatore; et Prudentius consentit inquitens :

Damnes, si sapias, anile dogma :
Jussum est Cæsaris ore Gallieni,
Quod princeps colit, hoc colamus omnes.

Primus quoque Cabilonensis in sua Mappa mundi spirituali, verbo *Tarracon*, inquit : *Tarracon Hispaniæ Tarraconensis civitas; hic Fructuosus episcopus, Augurius et Eulogius diaconi, sub Æmiliano præside, imperante Gallieno, martyres.* Legi in Breviario veteri Salmantino acta eorum martyrum, quæ per omnia consonant his quæ Surius evulgavit; fiebatque de eis olim festum in Breviario S. Isidori, cum officio proprio et hymno Prudentii. Mirabilis sane fuit constantia S. Fructuosi episcopi, quem cum lictores apprehenderent sine calceis, nihil immutatus respondit; *Eamus, aut si vultis, calceo me.* Postmodum ut discalceatus intraret rogum, et Augustalis lictor vellet cum discalceare. *Ego, ait, me discalceo: fortis, et gaudens et certus de Domini promissione.* Ipsius ac sociorum animas apertum cœlum videntes intrare ex astantibus viderunt non pauci. Fuit et alius Fructuosus in Hispania Segoviensis civis, nunc patronus, qui circa annum Domini 690 floruit, cujus festa dies Segoviæ agitur 25 Octobris. Sed et S. Fructuosus Bracarensis episcopus, qui interfuit concilio Toletano x, celebratur Bracaræ 16 Aprilis, quo die in Rom. Martyrologio memoratur. Illud denique animadverterim soli Dextro Tarraconenses cives debere, quod asserat SS. Eulogium, et Fructuosum concives fuisse suos; nemo enim alius, quem viderim, natalis soli illorum meminit.

2. *In imperio*, etc. Quod in Romanis pontificibus fecerat ad annum 260, nunc in Romanis imperatoribus facit; id est, seriem eorum conficere tredecim imperatorum : et tamen illorum omnium speciatim suis locis meminerit, nunc per epilogum successionem perpetuam ipsorum enarrat, a recentioribus ad præcessores procedens. Desunt vero nonnulli transcribentium incuria, ut par est credere, nimirum inter Valerianum et Decium desunt Gallus et Volusianus, et Æmilianus; et cum Balbino scribendi erant Maximus et Pupienus: inter Alexandrum et Macrinum desunt Diadumenus, et Helio-gabalus. Aurelium vocat Antonium Gettam fratrem Caracallæ, qui M. Aurelius Antoninus Getta vocabatur. Antoninus vero quem Severi prædecessorem facit, alio nomine Pe-cennius Niger dictus est. Id sine auctori oscitantæ imputari non debet, cum eorum omnium suis locis perspicue meminerit.

3. *Uxamæ Barchæ*, etc. De Uxama Barcha, quæ Autrigonum urbs fuit, egimus in superioribus ad annum 91, diversamque ostendimus esse ab ea quæ nunc Osma nuncupatur; et existimavimus esse Or-

dunam. Porro S. Fortunati et 28 sociorum ejus nobilitis memoria sit in Martyrologio Rom. ad diem 26 Februarii illis verbis : *Item SS. martyrum Fortunati, Felicis, et aliorum viginti septem*: ubi alterius c 28 sociis nomen scribitur, nimirum Felicis. Baronius in Notis asseverat, quod cum librariorum incuria a Martyrologio descivissent, tandem ex veteribus manuscriptis codicibus restituti sunt. Fuerunt et alii martyres eisdem nominibus insigniti, sed in diversis Hispaniæ urbibus occisi, de quibus suis locis cum Dextro agemus.

4. *Ambratiæ*, etc. Ambratiam eam fuisse urbem quam nunc Placentiam dicimus, erudite notat Tudensis episcopus Sandovalius de rebus Tudensibus, dum agit de sancto Epitatio, seu Epicteto, qui primum quidem Tudensis episcopus a S. Petro Bracarensi, cujus erat discipulus constitutus fuit, deinde Ambratiæ apostolus et antistes. Exstat nunc parva turris intra Placentiam quæ nomen Ambratiæ retinet, vulgo *Torre de Ambroz*: quo loci forsitan vetus civitas erat constructa, inde postmodum Placentiam translata; notanda sunt illa verba Sandovalii : *Ambracia cahia in quos terminos de la antiqua Lusitania, como parece por piedras y memoriales que se hallan en su sitio antiguo, montes y riberas de su contorno; y entre los naturales esta muy recibido, ser poblacion de Griegos como la de Tuy; y a esos como a gente de su nacion (erat enim Ambratiæ civis, ut Dexter notat) y sangre, fue S. Epitacio Obispo de Tuy a predicar, y convertir los de Ambracia, o Plasencia; y hasta hoy reconocen en Plasencia a S. Epitacio por su apostol, y primer predicador de la fe, por la qual fue martyrizado en aquella ciudad.* Hactenus ille : quod autem inquit Ambratiam a Græcis fundatam, consonum videtur ei quod in Ptolomæo, Strabone, et Plinio legimus, in Epiro Græciæ provincia urbem olim exstitisse nomine Ambratiam (nunc *Larta*), et sinum maris ab ea Ambraticum nuncupatum; constat vero Græcos in Hispaniam trajecisse, inibi-que urbes non paucas edificasse, nominibus suarum urbium novis inditis, quo patriæ memoriam utcumque conservarent.

Jam quod ad S. Epitatum spectat, exstat ejus insignis memoria in Missali, ac Martyrologio Placentino manuscripto anno 1357, ubi 23 die Maii in Calendario quidem hæc leguntur : *S. Epitatii primi episcopi Tudensis, et Ambratiæ.* In Martyrologio vero hæc : *In Hispania sanctorum episcoporum Epitatii et Basilei, illius nostri, Tudensisque episcopi, Petri Bracarensis episcopi discipuli.* Consonat Romanum Martyrologium, dum utrumque condiscipulum una die celebrat inquitens : *In Hispania sanctorum martyrum Epitatii episcopi, et Basilei.* Quo loci Baronius ait : *De his etiam vetera manuscripta, et recentiores, nec non Flos sanctorum Hispaniæ, id est, Alphonsus de Villegas, Basilius Sanctorus, et Marieta. Habetque eadem verba Molanus in Additionibus Usuardi. In Hispaniis, inquit, Epitatii episcopi et Basilei : addit in margine Epitatum alibi legi Epictetum. Sed in eo deficiunt Romanum, et Molanus quod solum Epitatum vocant episcopum; melius Equilinus lib. xi Catal., cap. 130, num. 148 utrosque episcopos nuncupat : *Epitatus, inquit, et Basileus episcopi in Hispania clarent x kalend. Junii; at in eo ipso cum**

- A. C. 268. Init sedem Ilerdensem S. Licerius vir sanctissimus, ad quem misit litteras Paulatus A. R. 1019. episcopus Toletanus.
 S. Marinus [Fort. Marcellus], Hispanus natione, patitur Cæsareæ Mauritanæ. Carthagine in Hispania sub Gallieno, et Valeriano imperatoribus Heraclius et Zosimus insignes fiunt pro Christo martyres.
270. Flaviobrigæ in Hispania pro Marciano præside S. Julianus adolescens martyr. Hæc 1021: civitas aliis dicitur Flavia.

BIVARII COMMENTARIUS.

Molanus deficit, quod martyrium utriusque silentio involvunt: quod tamen cum Dextro Martyrologium Romanum expressit ex antiquis mss. De eisdem dedimus in superioribus nobilem memoriam, quæ in fragmento operum S. Athanasii reperitur, sanctorum Basilei et Epitatii; ibi siquidem de Sancto Petro Bracarense D. Jacobi apostoli discipulo agens ait: *Hic vir apostolicus venit Bracaram; epistolæ apostolice plenas spiritu scripsit ad Ecclesiam in quibus episcopus constituit, ut Iriensem, Amphilochem, Emilianensem, Portuensem, ubi S. Basileum condiscipulum posuit, qui illi per martyrium sublato successit in sede Bracarensi, Epitatum in Tudensi. Isti viri divini (Petrus scilicet, Basileus et Epitatus) planeque apostolici, instar apostolorum, non in una semper urbe morabantur; sed ubi rapiebat illos Spiritus sanctus ferebantur, ut Epitatus, qui non solum in Tudensi districtu, sed in urbe Lusitanæ Ambratiæ prædicavit; qui signis, et varietate linguarum prædicationem illustrabat; nec soli ibant prædicatum, sed multis discipulis comitati, ut fecit Christus, Petrus, Jacobus, et apostoli cæteri.* Porro eundem Petrum Ambratiæ quoque verbi Dei semina jecisse, auctor est S. Caledonius in ipsius Vita; cujus fragmentum inter elogia Dextri transcripsimus ex epistola Hugonis. De S. Basileo II Bracarense episcopo, et S. Jacobi apostoli discipulo satis diximus suo loco ad annum Domini 57. De eodem S. Epitatio iterum Dexter ad annum 277, ubi de tempore martyrii hæc ait: *Creditar passus gravissima tormenta sub principio Neronis.* Habemus itidem Juliani testimonium in Chronico ad ann. 252, ubi inquit: *Tude et alibi floret memoria S. Epitatii primi Tudensis episcopi et martyris*; et ad annum 534: *Ex ruinis Ambratiæ ubi S. Epitatus primus episcopus Tudensis passus est, Neufila episcopus Tudensis, Tudem reliquias transtulit. Anastasius episcopus ædem illi consecravit. Tandem animadvertim lectum Cæsaraugustæ excusum fuisse depravatam, dum habet, Ambratiæ in Lusitania S. Epictetus ejusdem civitatis civis, et pontifex, et martyr Christi*; cum tamen alii codices habeant, ut nos præmissimus, *floret memoria*, et ita legit Sandovalius. Ut minimum constat hoc anno non accidisse S. Epitatii martyrium, quem floruisse scimus sub Neronis imperio.

5. Init sedem Ilerdensem, etc. Habemus in tabulis Romani Martyrologii memoriam S. Licerii Ilerdensis in Hispania episcopi, ad diem 27 Augusti, sub his verbis: *Ilerdæ in Hispania Tarraconensi S. Licerii episcopi*; ubi Baronius: *Agitur, inquit, de eo in Ecclesia Ilerdensi; ex cujus monumentis etiam mentio habetur in Flore sanctorum Hispaniæ, videlicet Alphonsi de Villegas.* Porro Dexter asseverat fuisse primum ejus sedis episcopum; hoc enim significat illis verbis, *Init sedem Ilerdensem*, etc. Et manifestus inferius ad annum Domini 311 inquit: *S. Licerius Episcopus Carensis [Al. Carinensis] in Hispania, Ilerdæ celebratur, quo translatus fuisse dicitur cum sede.* Erat igitur primum Carensis episcopus, et inde Ilerdam (nunc *Lerida*) sedem transtulit. Meminit Antoninus oppidi *Care* in itinere inter Liminium et Cæsaraugustam; Plinius, lib. III, cap. 3, asserit Carenses populos in Hispania Complutensibus proximos esse, sed hi longe ab Ilerda siti fuere, alio nomine Caracitani dicti, nunc Guadalaxarenses. Appianus *Careon* urbem Hispaniæ fuisse asserit. Agit etiam

A Plinius, lib. II, cap. 104, de Carrinensi Hispaniæ agro, in quo duo, inquit, *scaturiant fontes, alter omnia respiciens, alter absorbens.* Quid Paulatus S. Licerio scripserit in litteris, de quibus hoc loco Dexter, divinare non possumus, cum eas videre non licuerit; crediderim super translatione sui episcopatus datas fuisse, nam ad ipsam ut ad primatem res illa spectare dignoscebatur. Iterum de eodem Paulato Toletano antistite, qui hoc tempore florebat, agemus cum auctore paulo inferius ad ann. 283.

6. S. Marinus, etc. Quis hic sanctus Marinus fuerit, dum solerter perquirerem, occurrit primum sanctus ille martyr ac miles Marinus Cæsareæ occisus 3 die Martii, cujus nimirum corpus capite truncatum, cum Asterius senator subjectis humeris, et substrata veste, qua induebatur, exciperet, honorem quem martyri detulit, continuo ipse martyr accepit. Verum hunc non in Mauritania, sed in Palæstina occubuisse omnia Martyrologia proclamant; et Eusebius (ejus urbis episcopus) lib. VII, c. 14, ex quo Nicephorus lib. VI, c. 43 et 44. Concurrunt tamen in eo quoad tempus martyrii, quod scilicet in Valeriani persecutione occisus, et quod Palæstinæ miles fuerit; ex quo saltem probabiliter inferitur quod fuerit Hispanus; nam Romanorum præsidium in Palæstina Hispanorum militum manum fuisse ostendimus. Quare suspicor in Dextri codice additum fuisse verbum illud *Mauritanæ*, aut ab aliquo pro Palæstinæ verbo commutatum. Poterit etiam suspicari quis, hunc nostrum Marinum illum esse, qui in Africa occisus cum Januario, et aliis sociis die 10 Julii celebratur, a Beda, Adone et Rom. Martyrologio. Sed quo tempore hi fuerint pro Christo occisi, non proditur.

7. Carthagine, etc. De Heraclio et Zosimo sanctissimis martyribus Carthagine pro Christi confessione occisis agit Romanum martyrologium, Ado et Beda ad diem 11 Martii; addit Galesinus passos fuisse Valeriano, et Gallieno imperatoribus fidei hostibus, quod Dexter hoc loco notavit. De eisdem agit Equilinus lib. III, cap. 191: sed in eo omnes varie senserunt, an haberint alios suæ coronæ socios, Alexandrum, Candidum, et Piperionem et alios viginti, necne? Ado enim hos tres reputat Heraclii et Zosimi consortes; Galesinus Candidum et Piperionem et viginti, uno relicto Alexandro, idque Molanus sequitur in Additionibus ad Usuardum; sed tamen Romanum Martyrologium pro Alexandro martyre legit Alexandriam civitatem, et in duas distinguit periodos hoc pacto: *Carthagine sanctorum martyrum Heraclii et Zosimi. Alexandria passio sanctorum Candidi et Piperionis, et aliorum viginti.* Id quod Baronius docet in antiquis mss. codicibus reperiri; et nos omnimodis verum existimamus, utpote Dextri testimonio corroboratum, qui Carthagine solos Heraclium et Zosimum occisos scribit, non quidem Africana, sed Hispana, Spartaria nuncupata.

A. C. 270. — 1. Flaviobrigæ, etc. Meminit Flaviobrigæ in Autrigonibus Tarraconensis Hispaniæ Ptolomæus, in confinibus Cantabrorum quam Villanova credit nunc esse *Fuenterabia*, Tarapha vero *Bilbao*; sed Bilbao, Carolo Stephano et aliis Flavioavia dicebatur. Assentior Joanni Merianæ lib. IV Rerum Hispaniæ, cap. 4, qui ex ruinis satis asserit convinct existisse prope Bermeo: sic nuncupatam in erectione sua credit

- A. C. 270. Carthagine in Hispania S. Hippolytus ejusdem urbis episcopus, quocum passi sunt A. R. 1021. alii quoque martyres.
 Gallienus imperator ignavus Mediolani occiditur.
 Gallieno sufficitur in imperio Romano Claudius.
 Claudius Gothos, Illyricum, et Macedones depopulantes superat: ob quod clypeus aureus in Curia et in Capitolio statua collocatur.
 Claudius non multo post morbo Firmi decessit.
273. Q. Quintillus Claudii frater imperator appellatur a senatu. 1024.
 Aurelianus, Tetrico exercitum prodente, Gallias recipit.
276. Eusebius Laodicensis episcopus insignis censetur. 1027.
 Aurelianum Romæ triumphantem præcesserunt Treticus et Zenobia, postea Treticus corrector Lucaniæ fit; Zenobia vero postea Romæ in maximo honore fuit apud gentiles.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

Morales lib. ix, cap. 25, a Flavio Vespasiano imperatore; dictam quoque brevitatis causa Flaviam, seu Flaviadem asseverat hoc loco Dexter. Sed quod ad sanctum adolescentem Julianum spectat, inibi passum, habemus actorem ejus epitomen apud Equilium lib. v, c. 142, quam hic inserere placuit, quod alibi (ut credo) non reperitur: *Julianus, ait, martyr juvenculus annorum xviii in Flaviade civitate passus est, tempore Decii Cæsaris, sub Præside Martiano; quem præses detentum ad sacrificia suadebat, et sacrificare abnuentem suscitibus cædi jussit, iterumque in equuleo levatum graviter flagellari; et inde depositum in carcerem immitti fecit. Et Asclepiodora matre juvenis accersita, hortabatur illum præses, ut filium ad deorum immolationem suis exhortationibus induceret: quæ trium dierum inducias postulavit, in quibus mater filium in Christi confessione corroborabat. Elapso vero triduo, cum Julianus jussu præsidis eductus a custodia diis sacrificare contemneret, fecit præses adduci saccum cum serpentibus, et arena, martyremque Christi in ipso consui, ac in pelagus mitti (est enim Flavio-briga ad mare Cantabricum sita), ut sic tam aquarum præfocationibus, quam ferarum moribus interiret. Cujus corpus ab undis jactatum ad insulam quæ dicitur Proconessus (una Sporadum est in Propontide non longe a Constantinopoli, de qua Plinius lib. v, cap. ult.), a Christianis ibidem habitantibus inventum, in monte ipsius terræ sepultum est: ubi multo tempore sine aliqua veneratione quiescit. Post multos vero annos, æstatis tempore, maris præcella intumescente, pars montis, ubi arca sita fuerat, a mari diruitur, et arca saxea in mare mittitur, quæ divino nutu super procellas enatans, ab undis ad portum Arimnensis civitatis (ad mare Adriaticum sitæ) adducitur, et in litus jactatur. Quod cives admirantes, qui ad portum venerant, et luce superinfusa arcam super aquas natare conspexerant, tumulum cum sacro corpore plastro imposuerunt, et ad Ecclesiam majorem illud deferre volentes, ipsum inde amovere nullatenus potuerunt, sed neque arcam aperire aliquoties valuerunt. Tandem post diebus plurimum orationes et jejunia, Joannes abbas monasterii S. Petri extra civitatem siti, sepulcrum cum corpore ejus vehiculo impositum facilliter movit, et ad Ecclesiam suam adduxit. Et patefacto leviter tumulo, corpus S. Juliani martyris una cum vestibus omnino incorruptum invenit. Passionis quoque epitaphium conscriptum ibidem repertum coram omnibus legit. Erantque in ipsa arca septem capita martyrum ignotorum. In ipso igitur loco corpus cum arca depositum ad præsens usque quiescit; passus est 1x kal. Julii, id est, die 23 Junii. Quod sub Decio passus dicitur eodem modo interpretari oportet, ac illud quod in Laurentii martyrio legimus; id est, quod persecutione Decii occubuerit, quæ a multis eadem habita est cum persecutione Valeriani.*

2. Carthagine, etc. Sancti Hippolyti passi cum SS. Felice et Symphronio festa dies agitur in Romano Martyrologio ad 3 Februar. Exstatque eorum

A memoria in vetustissimo codice manuscripto monasterii S. Cyriaci in Thermis, ut Baronius notavit. Cæterum perperam crediti sunt in Africa passi, cum constet ex Dextro in Hispania Carthagine Spartaria martyrium subiisse. Inde tamen credimus existimasse nonnullos Africanos fuisse, quod legerint Carthagine occisos. Quod vero S. Hippolytus Carthaginensis episcopus fuerit, solus Dexter annotavit.

3. Gallienus, etc. Ita etiam Eusebius in Chronico, hoc anno.

4. Gallieno, etc. Et hoc etiam Eusebio consonat, et cæteris.

5. Claudius Gothos, etc. Hoc habet Eusebius anno Domini 272, nec discordat Dexter, qui inter 270 et 273 id enarrat.

6. Claudius, etc. De Claudii morte, quæ hoc anno Firmi accidit, agit Trebellius cum aliis, et Eusebius in Chronico anno 272.

A. C. 275. — 1. Quintillus, etc. Eusebius hoc anno sic ait: *Quintillus Claudii frater a senatu Augustus appellatus, decimoseptimo Imperii sui die, Aquileiæ occiditur.* De eodem Trebellius in Claudio.

2. Aurelianus, etc. Id ex Vopisco desumptum. Eusebius in Chronico hæc habet: *Aurelianus Tetrico apud Catalaunos prodente exercitum suum, Gallias recipit.* Vocabatur Domitius Valerius Aurelianus, cujus in eo liberalitas præsertim enituit, quod tunicas viritum per populum dederit, itemque frumentum, oleum et vinum: ex Sexto Aurelio. De Tetrico duce exercitus in Gallia et Hispania hæc Claudius imper. in litteris ad S. P. Q. R. datis: *Gallias, et Hispanias, vires Reip. Tetricus tenet.* Porro Aurelianus in Hispaniis aliquandiu demoratum narrat Equilius lib. iii, c. 42, de S. Sabiano martyre agens. Exstat Barcinione nobilis Aureliani memoria, cujus meminit Morales ad annum 276, in qua vocatur L. Domitius Aurelianus.

A. C. 276. — 1. Eusebius Laodicensis, etc. De eodem agit alter Eusebius, scilicet Cæsariensis, tum hoc anno in Chronico, tum lib. 7 Hist. Eccles., c. 10.

2. Aurelianum Romæ, etc. Narrat Trebellius Pollio, Palmirenorum reginam Zenobiam (est vero Palmyra Syria regio, sic dicta ab ejus nominis urbe inter Romanorum ditionem sita, ex Ptol. lib. v, cap. 43, et Plin. lib. v, cap. 25) post Odenati viri sui mortem, in Syria Romanorum rexisse imperium; unamque ex 30 Tyrannis fuisse, qui tempore Gallieni orbem usurparint: separatam tandem ab Aureliano in triumphum deductam fuisse, eique principis clementia Tybure possessionem concessam, ubi honeste ageret. Additque ea castitate fuisse præditam, ut nec cum viro suo, nisi proli gratia congrederetur: regali alioquin pompa Persarum fere modo adorari solitam a suis, et ad concionem galeatam procedere, cum limbo purpureo, gemmis dependentibus; voce clara, moribus severis; Græci, Ægyptiique sermonis peritissimam, Latini non ignaram, Orientalem, Alexandrinamque historiam epitomasse. Subjungit

A. C. 277. Aurelianus Romæ Soli templum ædificat; et Romæ muros diuturnitate temporis col- lapsos in melius reparat. A. R. 1028.

S. Narcissus episcopus Braccarenensis martyr, qui prædicat in Rhætia, Gerundæ patitur.

BIVARII COMMENTARIUS.

Eusebius, ab ea hodieque Romæ Zenobiam familiam nuncupatam. Cum Aureliano a senatu objiceretur quod de femina triumphasset, multa in ejus laudem elocutus dicitur. Baronius quod Judæa et singulari castitate, multisque aliis prædita virtutibus dicitur, suspicatur Christianam fuisse: nam Christiani Judæi nuncupari solebant a Gentilibus. Claudius in litteris ad Senatum datis, scripsit: *Omnes Sagittarios (quod pudet dicere) Zenobia possidet.* De Tetrico in eumdem triumphum ab Aurelio ducto, iidem scribunt auctores.

A. C. 277. — 1. *Aurelianus*, etc. Consonat in utroque Eusebius in Chronico, seu potius D. Hieronymus, qui res Romanas in Eusebii Chronicon immisit; ex Vopisco qui de muris urbis hæc ait: *Aurelianus muros urbis sic ampliavit, ut quinquaginta prope passuum millia murorum ejus ambitus teneant.* Idem quoque de templo Soli ab Aureliano erecto.

2. *S. Narcissus*, etc. Irrepererat codici Cæsaraugustæ impresso mendum ingens, librariorum, et transcribentium oscitantia, ut anno Domini 86 passus legeretur; cum constet passum fuisse Gerundæ, non quidem in persecutione Domitiani, sed Aureliani. Fuisse quidem Braccarensem episcopum, Caledonii successorem jam pridem Dexter annotarat ad annum 268. Marcus Maximus ad calcem sui Chronici, fuisse ait Scallabitanum in Lusitania civem, indeque ad sedem Braccarensem assumptum: divinitus dein admonitum, relictis Braccarensis Vindelitiam petiisse, et Rhætios ad fidem perduxisse: demum cum in Hispaniam rediret, Gerundæ tentum a L. Cæsonio Macro Lucillo Rufiniano viro consulari, Hispaniæ citerioris præside, et tribus acceptis vulneribus in gutture, in ore, et crure tandem cum archidiacono suo Felice consummatum fuisse, Aureliano Augusto II et C. Julio Capitolino coss., qui fuit annus Christi 276. En verba hujus auctoris: *Per hæc tempora celebris erat memoria S. Narcissi episcopi Braccarensis, in Hispania, apostoli Rhætiorum, in urbe Gerunda passi sub Aureliano. Fuit hic civis Scallabitanus, in Lusitania; qui divinitus admonitus, relictis Braccarensis, Vindelitiam petiit. Passus est Gerundæ sub L. Cæsonio Macro Lucillo Rufiniano viro consulari, Hispaniæ citerioris præside; L. Donitio Aureliano Aug. II et C. Julio Capitolino coss. Narcissus, tribus acceptis vulneribus in gutture, et in ore, et crure, tandem cum archidiacono Felice consummatus est. Succedit Narcissus Calydonio, ad quem scripsit S. Cyrilianus, cujus epistolas transmittit ad omnes Hispaniæ metropolitanos.* Ei quoque Amicitia et consanguinitatis vinculis colligatum Pomponium Paulatum Toletanum antistitem fuisse idem M. Maximus inferius edocet. Sunt qui velint S. Narcissum Gerundæ natum, ejusdemque urbis civem: quibus veteres Augustani Breviarii lectiones suffragantur, et antiquæ memoriæ Gerundenses; sed hoc non tollit, quin aliquamdiu Scallabi degeret, et Braccarensis electus fuerit episcopus; unde Rhætia ab ipso peragrata, patriam suam tandem repeteret, Gerundam: ubi episcopi gerens totos tres annos munus, dum sacrum ageret cum diacono suo Felice trucidatus est. Quibus libenter assentior; dum tamen nolint sub Diocletiano passum fuisse, sed sub Domitio Aureliano, ut Rom. Martyrologium exprimit. Codex antiquus ms. Baronii, cujus ipse meminit tom. II, ann. 306, pro Domitio, levi errore Domitianum habet; parum vero feliciter a Baronio correctus est: qui legendum putat Diocletianum, a Velsero admonitus: quibus nihilominus vetus sepulchri S. Narcissi Epitaphium consentit, quod passum asservit anno Domini 297; sed multo vetustiores sunt Dexter et Maximus, quos sequimur. Constat ex gestis S. Afræ Augustanæ nobilis mar-

tyris, Narcissum hunc ipsam meretricantem ad fidem et ad meliorem mentem convertisse; idque testatur Molanus in appendice ad Martyrologium Usuardi. Exstant acta S. Afræ apud Surium tomo IV, die 5 Augusti, et apud Vicellium in Hagiologio; consentiunt Vincentius Belvacensis lib. vi speciali Histor. cap. 28; S. Antoninus 1 part., tit. viii, c. 1, § 18; P. Antonius Beuterus, et Vassæus in Chron. Hisp., et alii recentiores, Villegas et Ribadeneira in Flore sanctorum Hispaniæ. Ex quibus errasse convincuntur, qui Narcissum Afræ prædicatorem, et Rhætiorum apostolum, non hunc Gerundensem, sed Hierosolymitanum episcopum referunt: qui tamen ante multos annos obierat. Assentitur etiam tum Baronius, tum Galesinus, qui in Martyrologio suo sic ait: *S. Narcissi episcopi et martyris. Hic in Rhætia novam familiam Deo lucratus; inde novem post mensibus Gerundam in Hispaniam profectus, multos ab impietatis erroribus triennio ad Christi fidem convertit: quo in munere una cum Felice diacono martyrii coronam accepit.* Denique id etiam assertit in Breviario Augustano Romæ impresso anno Domini 1570. Otho Truhses cardinalis et episcopus Augusta Vindelicorum, ubi festum ipsius tamquam patroni et apostoli colitur die 29 Octobris. Rom. Martyrologium Narcissi et Felicis diaconi sui meminit ad diem 18 Martii. Est quidem Rhætia nobilis Germaniæ provincia (nunc Grisoniorum) Alpibus et Danubii fontibus contermina, eique ab Oriente adjacet Vindelitia, cujus caput Augusta est, Ausburg nunc dicta, ubi S. Afræ a Narcisso ad fidem conversa est.

Quod spectat ad S. Felicem S. Narcissi in corona socium et diaconum in officio, existimavit card. Baronius in Notis ad 18 Martii hunc ipsum esse Felicem, qui frater S. Cucuphatis martyris Barcinensis, Gerundæ passus est die 1 Augusti, qua in Martyrologiis Adonis, Bedæ, Usuardi, Romani, Galesini et aliorum celebratur. Cæterum ex his quæ inibi referuntur, duos Felices Gerundæ pro Christo martyrium perpepos fateri cogimur: alter enim sub Aureliano anno Domini 276 vel 277, alter sub Diocletiano anno 300; ille quidem a Lucillo Rufiniano, hic tamen a Daciano præside cæsus est, ut Romanum Martyrologium exprimit; rursus alter 18 Martii, alter 1 Augusti coronam martyrii consecutus est. Illud tamen in suspicionem posset adducere, quæ de duobus Felicibus dicta sunt, quod legamus in actis S. Felicis, non solum Gerundæ passum, sed Scyllitanum genere fuisse; et tamen de S. Narcisso episcopo, qui Felicem diaconum socium habuit, scimus (ex M. Maximo) Scallabitanum fuisse; ex quo facile credi possit, Felicem ejus diaconum Scallybitanum pariter exstitisse: pro Scallabitanum vero legi perperam Scyllitanum. Quod autem inde Cæsaream studiorum causa profectus sit, nihil obesse potest, cum ex Lusitania in Africam frequens eo tempore transitus fieret, ut superius non semel monstravimus. Quamquam id forsitan non de Cæsarea Mauritaniæ, sed Cæsarea Augusta intelligi posset: unde facilis in Gerundam profectio iniri potuit. Sed vero dubium nullum sit duos satisque diversos Felices fuisse Gerundæ occisos, quorum alter Cæsareæ natus in Mauritania, an. Dom. 300 occisus est, de quo ad eum annum inferius agemus Comment. 3, num. 6, testimonio sancti Eulogii, et Breviarii S. Isidori: alter diaconus S. Narcissi episcopi, de quo impræsentiarum actum a nobis est. Miraculum muscarum e tumulo S. Narcissi prodeuntium, regum Siciliæ et Galliæ exercitum infestantium pro tuenda Gerunda, quam obsederant, narrat Zurita in Annalibus, et alii res Hispanicas prosecuti.

- A. C. 277. Aurelianus persecutionem in Christianos movet; nec multo post inter Constantinopolim et Heracleam occiditur. A. R. 1028.
Succedit illi in imperio Tacitus. Et post hunc Florianus.
Post hos inivit imperium Probus, quod regit annos 6.
Floret memoria Tude sancti sui primi episcopi, discipuli S. Petri Braccarenensis.
Creditor passus gravissima tormenta sub principio Neronis.
280. Anatolius Laodicenus episcopus, philosophusque plurimum laudatur. 1031.
Insana Manichæorum hæresis in commune malum exorta.
Probus Galliis et Pannoniis vineas habere concessit.
285. Probus Sirmii tumultu militari comprehensus occiditur. 1036.
Carus imperio Romano senatus jussu prædicatur.
Olcadibus Hispaniæ Alexander, et Antonina virgo passi celebrantur.
Carmonia [Quæ Carmena dicitur] in Carpetania Justina virgo et martyr fit; patitur vero ultima die Novembris.
Varinus et Armentarius Romani scripserunt ad Paulatum Episcopum Toletanum, de Martyribus Chrysanto, et Daria.

BIVARII COMMENTARIUS.

3. Aurelianus persecutionem, etc. Hoc narrat Eusebius in Chronico ad annum 278, asseritque persecutione ab Aureliano in Ecclesiam excitata, fulmen juxta eum, comitesque ruisse, et non multo post inter Constantinopolim et Heracleam occisum. Fuit hæc Aureliani persecutio octava, juxta doctrinam Dextri datam anno Domini 260. Vide Vopiscum de morte Aureliani.

4. Succedit illi, etc. Ita etiam Eusebius, et cæteri ex Vopisco.

5. Parthos, etc. Consonant iidem auctores. Vocatur M. Aurelius Valerius Probus: inivit principatum anno Domini 279: nam Tacitus et Florianus fratres qui octo dumtaxat menses habenas imperii rexerunt, eodem anno occisi sunt.

6. Floret memoria, etc. Loquitur de S. Epitatio, seu Epicteto, de quo satis elocuti fuimus ad annum 268.

A. C. 280. — 1. Anatolius, etc. Inseruit nomen ejus magna cum laude S. Hieronymus Catalogo de Scriptorib. Ecclesiast. inquit: *Anatolius Alexandrinus Laodicæ Syriæ episcopus, sub Probo et Caro imperatoribus floruit. Miræ doctrinæ vir fuit, in arithmetica, geometria, astronomia, grammatica, rhetorica, dialectica, etc.* Fuit etiam sanctitate conspicuus, ut pote cujus festa dies agitur 3 Julii in Martyrologiis Usuardi, Adonis, et Romano. De eodem agit Eusebius in Chronico hoc ipso anno et lib. vii Hist. cap. 26. Nicephorus lib. vi c. 36, et alii.

2. Insana, etc. Eadem habet verba Eusebius anno 281. D. Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 6 auctor est, Manetem, a quo Manichæi dicti, sub Probo imperatore cœpisse impietatem disseminare. Idemque asserit S. Leo papa serm. 2 Pentecostes, et Cassiodorus in Chronico, et Epiphanius hæresi 66. Dissentiunt Beda, qui, libro de sex ætatibus, sub Tacito cœpisse affirmat, et Zonaras iii par. Annal. qui sub Caro: sed vetustioribus assentimur.

3. Probus Galliis, etc. Eusebius in Chro. ad annum 282: *Probus, inquit, Gallos et Pannonios vineas, etc.* et subdit: *Almumque et aureum montem militari manu consitos Provincialibus colendos dedit.*

A. C. 285. — 1. Probus Sirmii, etc. Eodem anno hæc habet Eusebius in Chronico: *Probus tumultu militari apud Sirmium, in turri, quæ vocatur Ferrata, occiditur.* Præfuit imperio annos sex: Baronius quinque dumtaxat supputat. Rebellarant contra Probum Bonosus in Hispania natus, ex Anglia oriundus, et quidam nomine Saturninus. De quibus vide Ambrosium Moralem lib. ix, c. 49, qui affirmat extare adhuc Probi memoriam [Granatæ in Regia Alhambra dicta.

2. Carus, etc. Idem quoque habet Eusebius, seu Hieronymus in Chronico.

3. Olcadibus, etc. Satis de S. Antonino, et Alexandro diximus in superioribus ad annum 100, ubi de Olcadibus disseruimus.

4. Carmonia, etc. Ergo duæ urbes fuerunt olim in Hispania Carmonia nomine insignita, altera prope Hispalim, cujus Ptolomæus meminit in Turdetania, altera de qua nunc Dexter loquitur, in Carpetania. Ejus sane memoria exstat in Appiano Alexandrino de rebus Romanis, dum agit de Galba: nam cum Galba Prætor Hispaniæ existens, a Lusitanis in fugam actus, e Lusitania cum nonnullis equitibus egrediretur, pervenisse primo Carmoniam seu Carmenam, asseverat. Egre dientibus vero e Lusitania antiqua, Carpetaniæ urbes primo occurrunt, non vero Turdetaniæ, ea præsertim parte, qua Hispali proxima Carmonia adjacet. Perseverat usque hodie inter Toletum et Torrijos, eodem fere nomine insignitum oppidum *Carmena*, ubi S. Justina dicitur passa, ultima die Novembris, qua a Martyrologio Romano, Molano, Galesino, et Equilino lib. ii, cap. 150, num. 1, ponitur, tametsi omnes genus martyrii, et nomen loci ipsius subiteant, et solum asserant esse virginem et martyrem, eo die coronatam. Baronius asserit nomen ipsius etiam in antiquissimis mss. codicibus Rom. Martyrologii reperiri.

5. Varinus, etc. Acta sanctorum Chrysanti et Dariae virginis, et conjugis ejus, quorum festa dies in Martyrologiis latinis agitur die 25 Octobris, et in Græcis 19 Martii, habentur apud Surium tom. V, et Lipomanum tom. VII, a Metaphraste Græcis addita; Latinis vero in mss. codicibus multarum bibliothecarum; ubique autem legimus scripta fuisse a Varino, et Armentario, sub his verbis, quæ ex passione Latina Molanus recitat: *Hæc autem omnia sicut gesta sunt scripsimus, Varinus et Armenus fratres, a sancto Stephano in sede apostolica facti presbyteri, et direximus ad omnes Ecclesias per Orientem et Occidentem.* Hinc vero inferre licet, direxisse etiam ea acta ad Ecclesiam Hispanam, quæ in Occidente nobilis æmmodum erat; inter Hispanos autem antistites primas Toletanus primum locum tenebat; unde et ipsum dirigendo erant acta martyrum. Eo sane tempore Toletanam sedem regebat Pomponius Paulatus, ut vides, ne quid desit veritati assertæ a Dextro. Et martyres quidem passi sunt sub Numeriano imperatore, ut omnes testantur; Numerianus vero anno 284, teste Baronio, inivit et reliquit imperium; scriptores ordinati in presbyteri a sancto Stephano Papa, qui anno 284 martyrium passus est: et anno 285 scribunt seu martyrum. Egimus de Paulato supra ad annum Domini 245, et iterum agemus inferius ad annum 286. Porro Varinus et Armentarius illi ipsi videntur fuisse, qui sponsi fuerant sanctarum virginum et martyrum Rufinæ et Secundæ: conveniunt siquidem tempus,

A. C. 285. Cyprianus episcopus Carthaginensis opinione doctrinae et sanctitatis plurimum eo A. R. 1036. tempore apud Hispanos floret.

Turigii [Vel Tigurini] in Celtiberia Hispaniae sancti Christi martyres Felix et Regula, quorum sacrae reliquiae religiosa populorum finitimorum frequentia coluntur.

Theodosius Barcinonensis episcopus clarus habetur.

S. Præcellius Romae passus civis Hipponensis Hispanus, mirifice clarus habetur gloria martyrii 23 Maii.

Barcnone S. Severus ejusdem urbis episcopus et martyr.

Dejobrigæ in Hispania sancti martyres Lupus et Saturninus.

BIVARII COMMENTARIUS.

patria et nomina, quod facile quis deprehendet ex actis illarum apud Surium tom. IV, die 10 Julii, et Equilinum, lib. vi, c. 78.

6. Cyprianus, etc. Percerebruit S. Cypriani fama post ejus martyrium, praesertim in Hispaniis, ut Prudentius luculenter notavit hymno 13, iniquens:

Nec Libyæ tantum populos regit, exitusque in ortum
Solis et usque obitum, Gallos fovet, imbuat Britannos;
Præsides Hesperiae, Christum serit ultimis Iberis.
Denique doctor humi est, idem quoque martyr in supernis,
Instruit hic homines, illinc pia dona dat patronus.

7. Turigii, etc. Joannes Molanus in additionibus ad Usuardum, meminit sanctorum martyrum Felicis, et Regulæ Turigii seu Turego passorum sub his verbis: *Turego natale Sanctorum Felicis et Regulæ. Est autem Turegum (hodie Torrijos) in Celtiberia situm, duodecim millibus passuum, seu quatuor Hispanis leucis distans a Bilbili, seu Calatayud, notum satis oppidum. Ibi hodieque celeberrimi habentur sancti Christi martyres, Regula et Felix, et eorum reliquiae pie asservatae venerantur non modico finitimorum populorum concursu: et fons seu lacus perditur, ubi incolæ, traditione a majoribus accepta, referunt martyres, ut cruciarentur, immisos. Et id ego a fideli admodum cive accepi, cum illac Romam iter dirigerem anno 1621. Reperitur in sancti Nolkeri Martyrologio hæc nobilis ipsorum memoria 3 idus Septembris: *Nativitas sanctorum martyrum Felicis et Regulæ sororis ejus. Prædicti martyres de consortio Mauritiij et sociorum ejus per vasta cremi quæ Darona vocatur tendentes in partes... devenerunt, et in quodam loco juxta fluvium... subsistentes, vigiliis precibusque cum omni pietatis studio operam dabant. Dum hæc a sanctissimis agerentur germanis, adsunt nuntii ab impiissimo Maximiliano directi, ut sanctos Dei vel idolis sacrificare compellerent, vel tormentis eos variis punire non differrent. Beati igitur martyres sacrilegis petitionibus fiducialiter resistentes, in ferreas rotas igne candentes alligantur, et ineffabilibus insuper tormentis excruciantur. Ac B. Regula super ferventem picem imposita est, cui etiam bulliens plumbum ad potandum a carnifice dari est præceptum. Cumque nullis suppliciorum acerbitatibus a Christo divelli potuissent, jussa sunt eorum capita amputari. Quo facto truncati martyres, abscissa capita suis manibus bajulantes, a loco ubi decollati sunt, cubitis quinquaginta deportaverunt.**

8. Theodosius, etc. Hic ille (ut reor) Theodosius est, cujus Dexter in superioribus ann. 100 meminerat iniquens: Barcinonenses profecisse gloria miraculorum, virtute doctrinae atque exemplis S. Theodosii episcopi, non aliter quam Toletani doctrina S. Eugenii, cujus erat æqualis et amicus. Et anno 94, asserit S. Theodosium fuisse secundum episcopum Barcinonensem, utpote S. Etherii discipuli S. Jacobi apostoli successorem, celebrarique 6 kalend. Februarii.

9. S. Præcellius, etc. De Hipponensi urbe in Carpetania, cujus S. Præcellius erat civis, egimus ad annum 222, hodie Hiepes nuncupata.

10. Barcnone sanctus Severus, etc. Diu et multum

hæsitant auctores inquirentes, fueritne unus dumtaxat Severus episcopus Barcinonensis et martyr, aut duo: sed nunc jam exploratum habemus duos omnino diversos esse: alterum initio persecutionis Diocletiani passum, alterum tempore Constantini imperatoris; illum quidem a gentilibus, hunc a Gothis Arianis: prioris meminit hoc loco Dexter; posterioris vero inferius anno 352, iniquens: *Barcnone sanctus Severus religionis causa ab hæreticis Arianis, cum eam sedem recte pieque reget, patitur.* Subscriptus ei Heleca in additionibus ad Maximum: *Hoc tempore, ait, duo Severi Barcinonenses episcopi martyres, cum gloria miraculorum et signis dicuntur clarere; senior sub Diocletiano claruit, alter sub Constantino.* De seniori agunt Vasæus in Chron. ann. 306; Laurentius Padilla, Thesaurus Concionatorum, et Villegas 6 die Novembris: junioris vero in Romano Martyrologio dies celebratur, sub his verbis: *Barcnone sancti Severi episcopi et martyris, qui ob fidem catholicam clavo in capite confosso, martyrii coronam accepit.* Juniores vero esse, qui clavo in capite confixo occubuit, satis deducitur ex Molano in additionibus ad Usuardum, nam in priori impressione inquit: *Fuit hic unus 70 episcoporum, qui leges Gothicas in Hispania condiderunt. Hic a barbaris Gothicis, qui Catalaunium incolebant, clavo capite confosso martyrio coronatur anno Christi 685.* Fallitur tamen in designando anno ejus martyrii, ut ex Dextro et Maximo vidimus. In posteriori vero impressione Usuardi solum dixit: *Barcnone natalis sancti Severi episcopi et martyris, qui a Gothis clavo capite est confossus.* Idem habet Galesinus die 6 Novembris. Accidit tamen ut ex similitudine nominis unus idemque reputatus, diceretur tum in Diocletiani persecutione, tum etiam clavo confixus capite coronatus: et ita usque ad lectiones Breviarii Barcinonensis mendum irrepit. Prior habuit quatuor clericos, et agricolam unum, nomine Emiterium, comites coronæ, et in quodam loco prope Barcinonem Castro Octaviano nuncupato martyrium subiit, eorumque simul corpora requiescunt in ecclesia sancti Cucuphatis; posterioris caput clavo confossum in ecclesia majori asservatur. De eisdem scribit Trugillus in Thesaurio Concion., et Marieta 1 p., lib. 1, cap. 23; Morales, lib. x, cap. 4, et novissime Yepes in Chronico Benedictino, cent. 3, ad annum Christi 778, cap. 1. Visitur hodieque Barcinone domus S. Severi, ut credo, junioris.

11. Dejobrigæ, etc. Sive mavis Deobrigæ, ut alii habent. Duas hujus nominis urbes olim in Hispania exstitisse, auctor est Ptolomæus; alteram quidem in Vettonibus veteris Lusitaniae non longe a Tago flumine, et Alcantam; alteram in Autrigonibus Navarræ populis, quo loci nunc Taffalla est, aut prope, si Ptolomæi situatio aliquid valet. In qua vero earum martyrio coronati fuerint SS. Lupus et Saturninus, non ausim affirmare, cum id Dexter non expresserit. Festa tamen eorum dies in Romano Martyrologio agitur ad 14 Octobris, ubi licet non vocentur expressè martyres, ponuntur nihilominus inter martyres. Et id Equilinus expressit libro xi, cap. 130, numero 288, his verbis: *Saturninus et Lupus martyres passi*

A. C. 286. Diocletianus imperator cœpit sævire in Ecclesiam.

A. R. 1037.

Pomponius Paulato [Al. Paviano] episcopo Toletano Melantius vir sanctus, et egregius postea Christi confessor, succedit.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

sunt pridie idus Octobris. De Lupo solum agit Beda; **A** tronus vernulus, quod sonat naturalis et concivis, nam inter cætera habet:

Te martyr lacrymis vernule, poscimus,
Per te omnipotens conditor ocuis
Durum, quo premimur, hoc jugum auferat, etc.

Et paulo inferius:

Templum hoc, Domine, Cyxilla condidit,
Dignam hic habeat sortem in æthera.

A. C. 286. — 1. *Diocletianus*, etc. Furor ac rabies persecutionis a Diocletiano excitata, in annum præcipue 300, usque ad ann. 306 incidit: non tamen prius fuit imperator, quam Christianos persequeretur: præsertim de Hispania constat, nonnullos martyrii laurea decoratos, incipiente Diocletiani imperio; ut de sanctis virginibus Hispalensibus Justa et Rufina in ipsarum actis asseritur, occisas initio imperii Diocletiani anno Domini 287, quod refert Thesaurus Concionatorum 19 Julii. Sed de his postea. Cœpit imperare anno 284, ex Baronio.

2. *Pomp. Paulato*, etc. Satis multa de Pomponio Paulato Toletano antistite a nobis in superioribus dicta sunt. Illud tamen non facilem habet explicationem, quod Dexter asseverat, anno Domini 245 Paulatum pontificatum suum iniisse, sedisseque annos 36; nunc vero affirmet Melanthium illi successisse anno 286, videlicet post annos 40. Responderi tamen potest, vacasse Toletanam sedem annos quatuor, fervente persecutione, nec contraire videtur auctor: non enim asserit hoc anno 286 obiisse Paulatum, sed Melanthium Paulato successisse, aut forsân numeri errore turbati sunt, ut pro XL aliquis scripserit xxxvi. De Melanthio ejus successore, qui concilio Eliberitano interfuit, dicemus inferius, si prius advertamus Catalogum Loaysæ hac in parte valde a vero abuisse, dum Melanthium collocat anno 313, Paulatum vero anno 396, quasi septimum Melanthii successorem: cum tamen prædecessor ipsius fuerit, ut ex dictis liquido constat. Sed tota fere chronologia ejus Catalogi erroribus referta est.

B Exstat itidem epistola Silonis regis Ovetensis in Hispania, ad eundem Cyxillanem Toletanum antistitem data (regnabat hic in Asturiis tempore Sarracenæ tyrannidis, sub anno Domini 777), qua petit hymnum in honorem S. Tyrsi Toletani ab eo recens compositum, et gratulatur de templo tunc Toleti erecto; quam hic inserere placet, quia non solum confirmat quod intendimus, sed multa alia quæ suis locis cum Dextro narravimus, de sanctis martyribus Philiberto et Fabriciano abbatibus, Titulciæ passis, et de SS. Vincentio et Læto æque martyribus Toletanis, Libysocæ occisis, et non semel eam promissimus. Est vero barbaro tempore digna.

Sanctissimo et Deo amabili Cyxillani, Ecclesiæ Toletanæ archiepiscopo, Silo rex Oveti et Praviæ S.

Per manus Elipandi archidiaconi, et Petri diaconi vestrorum, accepi litteras Paternitatis tuæ, et fidelium in civitate tecum panem doloris comedentium. Dolet me quod hic sic miserabiliter vitam transeat, et habeo magnam de vobis compassionem; quod tanta mala sufferatis inter istos biohanatos Sarracenos: qui non contenti mittere super vos tam desafortatos vectigales, quotidie quærant vos ad mortem; et quod ibi fueritis in magno periculo vestrarum vitarum, quia ibi cœpistis ædificare ecclesiam sancti Tyrsi martyris prope Melchitam majorem: et Alguazellus Zuleima Jusaph Abenabdil, qui regit Toletum, voluit vos occidere; sed appellantes ad Judicem Mahomad Abenramin jussit dimitti vos; et dedit licentiam ædificandi ob pecuniam, quæ illi dedistis. Isti Mauri nihil faciunt, nisi prætextu lucri, tamen ad illum scribo gratias agens ob favorem quod dedit vobis; et rogo ut vos foveat; et rogo illum ut det facultatem revertendi ad vos, Argerico quondam abbati Agaliensi, qui mihi sæpe dixit, nullam se habere causam, quod Mahomad Abenramin voluit eum occidere, cum erat Alcuodus Toleti; nam cum sanctus Nicolaus martyr Ledesmæ, ibi natus apud vos, filius Alcamani et frater Galasri, factus est Christianus, non erat ille in illo oppido; et quod suspicione tantum hujus rei, Abenramin patruus dicti Nicolai voluit eum interficere. Si non potero cum illo illum adjuvando, sanctum et refovebo. Soror ejus Sarra bona femina obiit in Pravia, et ego feci eam sepeliri cum honore, ut sancta mulier merebatur.

DE SANCTO TYRSO MARTYRE ANNOTATIO.

Hunc sibi locum vindicant magni illius martyris Tyrsi, Toletanorum patroni memoria; quod nimirum sub Paulato pontifice Toletum exierit adhuc Catechumenus, et militiæ sacramentis astrictus in Græciam contenderit, ubi Apolloniam præclaram urbem, fuso pro Christi fide sanguine clariorem reddidit. Sed cum hæc multis sint parum agnita, visum est mihi nonnihil in iis demonstrandis subsistere. Græci scriptores originem Tyrsi Hispanam ignorantes, Græcum dumtaxat martyrem prædicant; indeque nonnulli Græcam illi astruunt progeniem, ut in auctore vitæ ejus, quæ exstat apud Metaphrastem, videri potest. Nocere tamen Toletanis nequit Græcorum ignorantia, cum ipsis veterum auctorum testimonia suffragentur. Julianus siquidem archipresbyter S. Justæ, qui recuperationi Toletanæ urbis ab Alphonso ejus nominis VI, Castellæ ac Legionis rege, de Maurorum potestate factæ adfuit, bis in suo Chronico ejus rei meminit: nam anno Domini 252, hæc ait: *S. Tyrsus civis Toletanus catechumenus Toletum egreditur: in urbe Apollonia Græciæ sub Decio fidei illustrissimum testimonium dat.* Anno vero 773: **D** *A Cyxillane conditum est sancti Tyrsi templum Toleti, civis Toletani in Apollonia Græciæ passi. Exiit Toletum sanctus vir sub Paulato præside Toletano, catechumenus: et idem Cyxilla præsul ei composuit carmen.* Inierat Paulatus episcopatum (ex Dextro) anno Domini 245, et usque ad 286, quo obiit, illum obtinuit. Exstat autem hymnus ipse in Breviario Gothico sancti Isidori, ubi acta sancti martyris purissime concinuntur, cum officio ecclesiastico proprio in ejus laudem, festo ipsius die cani solito, et in eo quoque hymno, Cyxillane auctore, a Toletanis vocatur Pa-

Benedictionem vestram quam misistis ad reginam Adasindam accepit illa de bona voluntate, insimul et reliquias, quas ponemus in ecclesia de Oveto, cum perfecta fuerit. Ego cum regina me puto sepelire in ecclesia S. Joanvis de Pravia. Nunc autem regina mittit pro nova vestra ecclesia S. Tyrsi martyris, quam jam cœdidi quod absolvistis, quædam munuscula: calicem argenteum et patenam: cum aquamanili, et cum suo naso, et in opereulo corona nostri regni, cum nomine tuo et meo percompensandum sic, C. S.; serviet ad datum sanguinem Domini populo.

Audivi quod composuistis hymnum in dedicatione sancti Tyrsi martyris et civis Toletani, ut retulerunt mihi tuos legatos: et de sancto Vincensio et Læto Toletanorum, qui passi sunt, ut illos mihi dicerent, sub Cæcilio Apollinare præside Hispaniarum in urbe Liby-

BIVARIII COMMENTARIUS.

soca, alium composuistis. Mittat tua Paternitas illos ad me, ut nostri clerici habeant quid cantent. Mittimus ad vos hymnum de sanctis martyribus Philiberto et socio ejus, passis in urbe Titulcia (quos audiui esse Toletanos) sub M. Aureliano Valentiniano, anno 283, cum esset Melantheus archiepiscopus Toleti. Misimus etiam ad vos Arcarinum et Magnum abbates viros honore dignos, qui vos consolentur, et os ad os de nostris et vestris negotiis loquantur, tractate illos cum humanitate, et charitate. Orate pro me, et pro regina. Deus vos custodiat. Amen. In Pravia, 24 Februarii aera 815. Fuit is annus a nato Domino 777, quo nimirum durissimo Sarracenorum jugo Hispania premebatur.

Post multa vero saecula, nostris temporibus, dum regale xenodochium prope summam D. Virginis ædem Toleti ædificaretur, templi S. Tyrsi jam olim diruti, muri et ruinae subtus terram comparuere, et inter rudera, non sine Dei nutu, repertum est operculum aqualis, quem Silonis regis uxor ad Cyxillam miserat, cum corona regni, et initialibus litteris

utriusque sub hac forma. Quo inditio compertum est inibi prælatum fuisse Cyxillanum templum S. Tyrsi Toletani civis ac patroni. Rediit tunc temporis ad memoriam eorundem S. Tyrsi protectio; et quo rex catholicus Philippus ejus nominis II, novæ lætitiæ particeps fieret (nam inventio hæc incidit in annum Christi millesimum quingentesimum nonagesimum quintum), D. Alphonsus de Carcamo urbis gubernator regius, misit ad eum aqualis operculum recens repertum, simul cum epistola Silonis regis, et clausula hymni S. Tyrsi a Cyxilla compositi. Nonnulli nihilominus subdubitare cœperunt de fide epistolæ, et martyris patria (tam varia sunt hominum ingenia): minime siquidem, aiebant illi, fieri potuit, ut Silo rex scripserit ad Cyxillam pontificem, nam hic obiit anno 750, nono sui episcopatus, teste Joanne Vasæo in Chronico Hispaniæ; Silo vero non iniiit regnum usque ad annum 774, quo successit Aurelio regi. Notabant quoque ex epistola ipsa non haberi quod fuerit scripta ad Cyxillam, sed Cyxillanem; et tamen Toletanus antistes non vocabatur Cyxillanus, sed Cyxilla. De Tyrso vero addebant, minime ex hymno convinci fuisse Toletanum; cum enim dicitur: *Te martyr lacrymis vernule poscimus*; vox *vernule*, non debet conjungi (aiebant) cum martyre, quasi *vernule* in vocandi casu ponatur; sed cum verbo *poscimus*, ut sit sensus, *Nos vernulæ, qui in domibus ipsis nostris nascimur servituti Sarracenorum addicti, te poscimus lacrymis, o martyr, etc.* unde subditur: *Per te omnipotens Conditor ocuis, durum quo premiar hoc jugum auferat*, etc. Vernula enim est diminutivum a *verna*, quod servum domi nostræ natum significat; uti apud Martialem lib. xiv videri potest, dum de Crepitacillo ait:

Si quis plator collo tibi (vernula) pendet,
Hæc quatrat tenera garrula sinistra manu.

A Vernam vero servum significare testes sunt Plautus in Mil. et Amph., Tibullus lib. II elegia 4, Horatius lib. I Serm., Festus et Cœl. cit., et, ut cæteros omitam, Paulus leg. servis urbanis, 97 § si alii, ff de legat. 3.

Hæc quoque ad Philippum regem missa sunt, qui viris doctis eam rem discutiendam commisit, præsertim Alfonso de Villegas, Floris sanctorum auctori, et Stephano Garibay suis scriptis notissimo; quorum una fuit sententia, præfatas objectiones nihil obviare, quominus S. Tyrso Toletanus fuerit, et epistola Silonis germana. Legi ego litteras utriusque vernaculo idiome ad regem ea de re scriptas, quas præfatus D. Alphonsus de Carcamo typis cudere fecit. Inter cætera Villegas aiebat: *A mi se me pidio pareçer sobre ello, y habiendo bien mirado lo que ambas partes allegavan, dixè y digo que creo certissimamente haver sido S. Tyrso martyr natural de Toledo: assi por el hymno de S. Isidoro, y carta de Silo a Cyxilla, como por otros razones que di y allegue*, etc. Perperam sane Vasæus asseruit Cyxillanem iniisse pontificatum suum anno Domini 741 et obiisse 750, cum ex catalogo et chronologia Toletanorum antistitem, quam cudit Loaysa, certum sit Cyxillanem successisse Urbano anno Domini 775, et obiisse 784, quo fuit electus in ejus locum Elipandus, cujus in concilio Francofordiensi frequens ænt mentio. Silo vero regium diadema suscepit aera 812, anno Christi 774, uti Sebastianus episcopus Salmanticensis in Chronico suo testatum reliquit, his verbis: *Æra 812 post Aurelii finem Silo successit in regno*. Vixit irrefragabilis hic testis illis fere temporibus, nimirum sub Alphonso Silonis successore. Silo vero mortuus est aera 829, seu anno Christi 791, cujus rei testem habeo privilegium Alphonsi Casti ejus successoris, concessum monasterio S. Vincentii de Monteforti in regno Gallæciæ, ubi dicitur: *Æra 829 consecratus est rex Alphonsus 14 Septembris*. Quo videas regnum Silonis cum Cyxillæ pontificatu coincidere: nam ille cœpit esse rex anno Domini 774, hic vero episcopus anno Domini 775. Litteræ autem datæ sunt sub aera 815, seu anno Domini 777, id est, anno Silonis 4 et Cyxillæ 3.

Quod de Cyxillæ nominis flexione objiciebatur, ex ignoratione flexionis veteris nominum gothicorum, quæ finiuntur in a manasse dictum est; nam tametsi per primam inflecti ab aliquibus soleant, olim tamen flectebantur per tertiam, exempli gratia, Wamba, Wambanis, Egila, Egilanis, Cyxilla, nis, ut in conciliis gothicis, et eorum temporum scriptoribus manifestum apparet.

Insuper distorte interpretatur versus hymni, *Te martyr lacrymis vernule poscimus*; cum a consueta significatione penes quam perpetuo in hymnis ejusdem gothici Breviarii accipitur, ad alios sensus distrahabatur: idem significat quod *vernaculus*, quæ vox nativum vel naturalem denotat; quo pacto *vernaculam* linguam dicimus, et saporem *vernaculum*, ut Cicero in Bruto, et *crimen domesticum, ac vernaculum*; Cicer. in Verr. 6, et *putationem vernaculam*, id est, regioni nostræ consuetam; Plin. lib. xvii qui etiam lib. xiv cap. 2 potissimum nobilitatem dixit, *vernaculam Italiæ*. Hac igitur significatione utitur idem breviarium voce *vernulus, a, um*, adjective accepta, tum in hymno S. Leocadiæ Toletanæ virginis, ex primaria nobilitate ejus exortæ, cum ait:

Tu nostra civis inclyta,
Tu es patrona vernula:
Ab urbis hujus termino,
Procul repelle tædium.

Tum etiam in hymno S. Jacobi apostoli, specialissimi ac fere naturalis Hispaniæ patroni:

O vere digne sanctorum apostole,
Caput refulgens inclytum Hispaniæ;
Tutorque nobis, et patronus vernulus, etc.

BIVARIi COMMENTARIUS.

Quo etiam sensu proculdubio accipi oportet vocatum illud *vernule*, in hymno S. Tyrsi. Sed reddamus illum integrum in gratiam devotorum, quorum in Hispania magnus est numerus; nam et ab eo vulgatissimum nomen feminarum Theresiæ deductum fuit, ut bene notavit Villegas in prædicta epistola ad regem Catholicum.

Hymnus in laudem S. Tyrsi martyris a Cyxillane Toletano præsule compositus.

Exsulta nimium turba fidelium;
Solemne hodie, martyris inclyti
Est festum; modula carmine fortiter,
In laudem Domini atque potentiam.
Cœlestis patriæ gaudia cogitat,
Tyrsus vir pepulit omnia sæculi,
Sanctus cum misime crederet in Deum;
Afflatus subito flamine sancto est.
Sævum conspiciens iudicem, increpat:
Cur sanctos Domini (inquit) atrociter
Pœnis discrucias valde crudelibus?
Infelix Erebi igne cremandus es,
Illico rabidus tempora presserat
Hostis Combritius; membra colentium
In terra Dominum; multa perempta sunt
Sanctorum nitida millia martyrum.
Sanctus pro Domino Leucius nititur,
Electam animam tradere promptior,
Diversa genera pertulit innocens
Pœnarum: capiens præmia cœlica.
Athleta pedibus impiger, ambulans
Tyrsus, ubi regem reperit implam,
Apprensens tenuit, admonet, et docet,
Jam falsa ut colere desinat idola.

Tum læto simulans ore, locutus est:
Te, Tyrse, cupio consilio meo,
Assensum tribuens, sacrifices diis.
Ut magnas capias copias munerum.
Sanctus, perspicuum est, sit, imple,
Quod totas habitat ille nequissimus
In te, nunc coluber pravus, et invidus;
Cum tali perasas principe horrido.
Gustrum perneciter ardore præcipit,
Pleam lymphæ, caput martyris suffocat,
Corpus quod superet, fustibus cadere
Nodosis acris pestifer imperat.
Sed servus Domini voce piissima,
De vase miserum iudicem increpat;
Agnosce Dominum lubricæ et invide,
Cum cernis opera magna et inclyta.

Terra constructur alta et emittens,
Per gyrum gladiis fixis in ordine,
Almo fastigio positus, decidens
Ense ut suscipiat membra fidelia.
Magnus tu, Domine, es, præ diis omnibus,
Multum mirificus in te credentibus;
Prævis moscipula sit: sanctus in æthera
Christi glorificat omnipotentiam.

Victus non destitit insatiabilis
Fera terribilis, sed nova cogitat
Tormenta, sitiens vincere martyrem,
Sed Sanctus Dominus conterruit malum.

Ne, Tyrse, timeas, sic ait angelus,
Directus ego sum a Domino Deo
Ad te, ut supplicia auferam omnia,
Hostemque poteris vincere pessimum.

Exaudi, Domine: Cogitat impius
Inferre opera, vincula omnia,
Fervens oleum, plumbum, et unguas,
Ut sanctum superet martyrem, et necet.

Cernens proficere nil suis viribus,
Sanctum præcipitem in mare præcipit
Factari: videant ne oculi hominum,
Ter dena stadia a littore longius.

Quam mira, Domine, sunt opera tua!
Adducunt manibus angeli martyrem,
Et dulci resonant carmine canticum,
Iudex non meruit cernere angelum.

Debemus penitus facta retexere,
Quæ Sancti meritis reddiderit bona;
Tribus iudicibus culpa latentibus,
Quos terra repulit mortuos sapias.

Exorant populi martyrem, inquit:
Oramus, Domine, præcipe profus

Terra ut suscipiat corpora iudicum,
Qui escam dent putridam vermicibus funditus.

Clementer lacrymans, oraculum accipit,
Designans locum ubi corpora condere
Debeant; veniam da, pie poscimus,
Martyr, nos humiles credimus in Deum.

Lætentur omnium corda volentium
Cœlestis patriæ quærere gaudia;
Et parvi faciant ulla nocentia,
Quæ venti a facie, ut stipula pervolant.

Te, martyr, lacrymis, vernule, poscimus,
Per te omnipotens conditor ocuis,
Durum quo premimur hoc jugum auferat,
Et lætos faciat sæcla per omnia.

Jam, summe Domiue, respice saucium,
Delicti populo dele chirographum,
Et nostrum gemitum cerne propitius,
Dans nobis auxilium tempore congruo.

Defunctis requiem omnibus, optime,
Concede; tempora prospera tribue.
Victum pauperibus, subsidium viduis,
Omnes percipiant, quod pie postulant.

Templum hoc, Domine, Cyxilla condidit,
Dignam hic habeat sortem in æthera:
Cum summis civibus cantica præcinat,
Gaudens perpetuis sæculis omnibus.

Te nostra jubilet gloria perpetim,
Qui solus Dominus triuus et unus es:
Jugi imperio sæcula continens,
Et cuncta dominans, omnibus imperans.

Præsta, Ingenite, per Unigenitum,
Reguans qui perpetim cum sancto Spiritu,
Olympum continens jugi iudicio,
Sustentans aridam pereanni imperio.

Amca.

Afferent huic historiæ lucem multam quæ in officio ejus diei proprio a Gothica Ecclesia recitabantur, ex quibus hæc placuit adducere:

Capitula. *Auctor lucis, fons luminis, et immensi claritas splendoris, Christe, ingeniti Patris unigenita proles; qui athlete tuo Tyrso, perenni fontis lavacrum sitientis, portitorem luminis Nuntium cœlis destinasti, ut ille cum interius illuminaret, quem intus accenderes; ut fieret lucerna pedibus, qui esset illustrator mentis assiduus: arde, quæsumus, in mentibus nostris, abno ignis tui fervore, quem te arce missurum tuo es pollicitus ore; ut flagrans interius ad exurenda vitia lustret, exteriusque ad capienda præmia sempiterna; piissimus Pater noster qui es in cœlis, etc.; sed libera nos. — Benedictio. Christus Dei filius quo beatissimus martyr Tyrus ante est passione fruitus, quam lavacro, ipse nos munificet dono aternitatis; ut muneret præmio sempiterno benedictionis. Amen. — Et qui illum mari projectum angelis vehementibus reportavit ad litus, vos secum associet in polorum sedibus lætitudinos. Amen.*

— *Ut illum semper invocetis Deum et Patrem, quem idem martyr Tyrus etiam sub aquis libera invocavit voce. Amen. — Oratio. Venientes ad te, Domine, etc. quæsumus ut sicut martyrem tuum sectoribus terra non permisisti secari, ita nos ejus suffragio a gremio matris Ecclesiæ nulla nos patiaris occasione divelli, etc.*

Acta sancti Tyrsi et sociorum ejus Leucii et Calinici, Apollonii consummatorum, reperiuntur inter cetera apud Metaphrastem, ex quo ea susceperunt Lipotinus tomo V, et Surius tomo VI, ad diem 14 Decembris, quo ebs Græci celebrant, cum tamen a post Latinos 28 Januarii celebrentur, Bedam, Adonem, Usuardum, Martyrologium Rom. et Equilinum lib. III, cap. 39. Porro ne lector decipiatur, sciat multos alios martyres Tyrso esse a nostro longo diverfos, quorum quidam Augustodini in Galliis passus est, cum sociis Andochio et Felice, 24 Septembris; iter cum Saturnino Alexandriæ, 31 Januarii; et alius cum Projecto 24 ejusdem, ubi tamen Baronius lapsus est, dum credidit hymnam Breviarii Gothici S. Isidori agere de Tyrso et Projecto, cum manifestum sit de Tyrso, Leucio, et Calinico agere. Sed de his satis.

- A. C. 286. Carus imperator, occupatis aliquot Parthorum urbibus, Cocle, et Ctesiphonte, super A. R. 1037. Tigri fluvio castra ponens, et rem feliciter prosequens, fulmine percussus obiit. Carinus imperator praelio victus, apud Murgum occiditur.
290. In Campania Italiae, S. Vitalis Hispanus, ex oppido Thermeda in Carpetania, pater SS. martyrum ad Complutum passorum Justi et Pastoris; conversus ad fidem monitis S. Sebastiani, cum aliis patitur. 1041.
- In Octaviola Vezozabiae, sancti martyres Maximus et Dadas.

BIVARII COMMENTARIUS.

3. Carus, etc. Sic Eusebius in Chronico hoc ipso anno: *Carus Narbonensis cum omni Parthorum regione vastata, Cochlem et Ctesiphontem, nobilissimas hostium urbes cepisset, super Tigrim castra ponens, fulmine ictus interiit.* Exstat memoria Cari imperat. Tarracone in Ecclesia S. Michaelis, a M. Aurelio Valentiniiano ceterioris Hispaniae legato erecta, de qua vide Ambr. Moralem, et de alia in insula Ibycae extante.

4. Carinus, etc. Ipsissima verba habet Eusebius in Chron. anno 287. Porro Carinus et Numerianus filii fuerunt Cari imperatoris. Carini vero marmor insculpta memoria extat Tarracone, et altera Muro Veteri, seu Sagunti: de quibus Morales lib. ix, cap. 49.

Hoc ipso anno 287 martyrio coronatae sunt sanctissimae martyres ac Christi virginis Justi et Rufinae, 19 die Julii: quarum acta habentur in hymno sacro Breviarii S. Isidori, ubi et officium proprium ipsarum legitur (dabimus hymnum ipsarum inferius ad ann. 300), et in Lectionibus Hispanensis Breviarii, et apud Moralem lib. x, cap. 16; Marietam lib. iv, cap. 11; Villegam, et Sanctorum 19 Julii. Et prius apud Belvacensium lib. xiii Speculi hist. cap. 34, Equilinum lib. vi, cap. 117, et Trugillum in Thesuro Concion. Passae sunt sub Diogeniano iudice, earumque festum celebre est in omnibus Martyrologiis die praedicto. Fuerunt olim duo alii martyres earumdem nominibus insigniti, in eadem urbe occisi, videlicet Justus et Rufinus, cum Macario comite, anno Domini 115, ubi de eis Dexter, consule inibi dicta. Caeterum mirum non sit unum Dextrum omnium omnino Hispanorum martyrum non meminisse; homines enim sumus, et primis scriptoribus veniae dandum est si quid in illis desit, quod postea a recentioribus super labores illorum aedificantes, repertum est.

A. C. 290. — 1. In Campania, etc. Exstat in actis S. Sebastiani (apud Surium tomo I, die 20 Januarii) vetus ac nobilis S. Vitalis martyris memoria, quae nimirum ad fidem Christi convertit, cum sanctis Marco et Marcelliano, et aliis eorum amicis; eosque omnes a sacro fonte levasse scribitur ipse Sebastianus, et S. Polycarpus baptizasse; nomina vero amicorum Marci et Marcelliani haec sunt: Aristion, Crescentianus, Etychianus, Urbanus, Vitalis et Justus. Notat Molanus in Martyrologium Usuardi ad diem 2 Julii, in actis S. Sebastiani per Livinum editis pag. F. 8, exprimi S. Vitalem, Aristionem et socios in Campaniam missos exsiliis causa, et ibi martyrio coronatos: id quod habet Ado in Martyrologio ad diem 2 Julii, et ex eo Equilinus lib. vi c. 42 his verbis: *Aristo, Crescentianus, Etychianus, Urbanus, Vitalis, Justus, Felicissimus, Felix, Marcia, et Sympborosa martyres: omnes apud Campaniam pro fidei veritate et Christiani nominis assertionem, glorioso martyrio coronati sunt vii nonas Julii, ut ait Ado ex Hieronymi Martyrologio.* Eadem fere verba habet Usuardus, Beda et recentiores. Romanum Martyrologium assignat tempus passionis, videlicet, cum Diocletiani persecutio deserviret. Porro Martia mater fuit SS. Marci et Marcelliani fratrum, caeteri vero amici, et cognati ipsorum. Caeterum quos ad S. Vitalem spectat, par est credere, ipsum, utpote nobitem, militiae operam dedisse, et ea propter ab Hispania in Italiam profectum. Habemus sanctissimi Martyris nobilem me-

am moriam, epigramma Valderedi episcopi Caesaraugustani, qui tempore Sergii I papae sub Egica rege interfuit concilio Caesaraugustano III, anno Domini 691, et Toletano XIV, miseratque ad Toletanum XIII, sub Ervigio rege celebratum, Freydebadum abbatem, qui concilii actis assentiret. Exstat vero praedictum epigramma sub hoc titulo:

Valderedi Caesaraugustani episcopi pro sancto Vitali martyre, patre sanctorum martyrum Complutensium Justi et Pastoris.

Salve, Vitalis, martyr fortissime Christi,
Qui quoque martyribus diceris esse parens.
Patria Complutum, sed Thermeda rustica sedes,
Justum, et Pastorem te genuisse ferunt.
Vos eadem rabies correptos intulit astris:
Non locus est idem, sed prope tempus idem.
Nam paucis annis genitor prope Fundia perfert,
Anterior natis; palma sed una tribus.
Gaude sorte tua, Vitalis, sorte tuorum
Felix natorum, jure beatus eris.
Te modo victorem binis amplectitur ulnis
Arcobriga, haec Capuae proxima terra solo.
Ter tua membra loco direpta fuere, ter ipsa
Antiquam sedem caelitus acta petunt.
Inibi terra tenet Hispani martyris ossa,
Invidet Hispanus hoc decus Italiae.
Ora pro nobis, Vitalis, splendide martyr,
Esto memor patriae, ceu memor Hispaniae es.

Venerandae certe antiquitatis monumentum hoc mirum in modum Dextri testimonio consonat, dum S. Vitalem Thermeda oriundum prope Complutum, patrem sanctorum Martyrum Complutensium, ipsumque prope Fundanam urbem in Campania Italiae (nunc Terralaboris et regni Neapolitani provincia) pro Christo occisum asseverat; addit autem martyrii locum, et sepulcri; et magnum illud sacrorum pignorum miraculum: quod nimirum membratim discerptum ejus corpus atque in diversas vias projectum, iterum membra omnia caelitus mota in locum pristinum redierunt; et hoc ipsum miraculum tertio repetitum. Sic intelligo illud, *Ter tua membra loco direpta fuere*, etc. Meminit Thermedae Ptolomaeus in Carpetanis, quam Valderedus rusticam Compluti-villam facit; eamque ipsam existimo, quam Appianus Alexandrinus Termantiam nuncupat, ubi Pompeius devictis Numantinis se recepit; nam Numantiam non longe sitam fuisse, quo loci nunc Pons Garay est, ad urbem Soriam, doctiores historici affirmant, et cum eis Moralus in Antiquit. Hispan. verbo *Numantia*, fol. 104, tametsi ipse Thermantiae situm ignoraverit.

2. In Octaviola, etc. Erat non longe a Bermeo olim Octaviola, cujus meminit Ptolomaeus in Cantabria, sic dicta, ut nomen indicat, ab Octaviano Augusto, qui illic exstiterat ad Cantabros devincendos. Caeterum quod Dexter addit, Octaviolam in Vezozabiam sitam fuisse, illuc tendit, ut patrium ejus provinciae nomen assignet, id est, Vezozabiam, quam nunc paulo corruptiori vocabulo Vizcaiam dicimus, a Romanis Cantabriam nuncupatam. Igitur in eo oppido martyrium subierunt sancti Christi martyres Maximus et Dadas, quorum memoria a Graecis agitur in Menologio die 13 Aprilis, asseruntque simul cum ipsis occubuisse pro Domino S. Quintilianum, his verbis: *Eodem die sanctorum martyrum Maximi, Quintiliani, et Dadae, Maximiano et Diocletiano imperatoribus gladio percussorum.* De iisdem agitur in

A.C. 290. Telæ Hispaniæ urbe, SS. martyres Eleutherius Persa, Theodosius, Zoilus.

A. R. 4041.

Romæ, sanctorum martyrum Zenonis, et mille ducentorum duorum martyrum Hispanorum ex Celtiberia gloriose passorum.

Senagis episcopus Braccarensis floret, interfuitque Illiberitano.

Cluniæ, quæ olim Celtiberiæ finis fuit, trecenti quinquaginta quinque martyres, socio S. Saturnino.

RIVARII COMMENTARIUS.

eodem Martyrologio die 18 Julii, at in Romano A Martyrologio ad diem 13 Aprilis, asserunturque in persecutione Diocletiani passi. Edidit eorumdem acta Metaphrastes, et ex eo Lipomanus, et Surlus tomo II; eorum initium est: *Quo tempore imperabat Maximus et Maximianus*, etc. Summa autem actorum est, quæ a Galesino in suo Martyrologio his verbis contrahitur: *13 die Aprilis, sanctorum martyrum Maximi, Quintiliani, et Dadæ. Ii Maximiano, et Diocletiano Ecclesiam Dei vexantibus comprehensi, in iudicio institutis quæstionibus se Christianos esse libera voce confessi, in custodia includuntur; ubi noctu in somnis Satanae astu contra se dici vident, at e somno excitati, ad eandem confessionem angeli admittunt, cum vehementius sese confirmassent, post die mane ab impiis non modo non potuerunt a proposito amoveri: sed fidentiori animo ac liberius Christi religionem professi, primo verberibus cæsi, mox in carcerem iterum coniecti, demum aliis superatis crucientibus, gladio percussi, palmam martyrii tulerunt.* Additur in actis sanctos martyres Maximum, Quintilianum, et Dadam fratres fuisse: Maximum officio lectorem; occisos vero in oppido Ozobia. Cum autem (inquiunt) pervenissent martyres ad eum locum, cuius nomen est Ozobia, et Christi signo corpora signavissent, a carnifice securi percussi sunt. Legendum tamen ex Dextro Ozobia, seu integre Vezozabia, ut ex dictis patet. De iisdem agit Molanus in Additionibus ad Usuardum. Exstat in Placentina Diocesi oppidum *Vezocana* nuncupatum; nec deerunt qui inde sanctos hos martyres fuisse velint; at si de Octaviola prope olim existente constiterit, non reluctabor: quam tamen inibi exstitisse adhuc assecutus non sum.

3. *Telæ*, etc. Vide de Tela Vaccæorum urbe quæ superius annotavimus ad annum Domini 112. De martyribus autem Eleutherio, Theodosio et Zoilo agunt Græci, a quibus Galesinus hæc mutuatus est: *Eodem die (id est, 13 Aprilis) beatorum martyrum Eleutherii Persæ, Theodosii, et Zoili, qui pro Christo dimicantes, concertationis, quam fortiter susceperant, consecræ præmium adepti sunt.* Porro quod Eleutherius nuncupetur *Persa*, nihil obest, quo minus *Telæ* in Hispania passus sit, nam in vastissima Romani imperii amplitudine sæpissime hinc inde milites præsidii causa mittebantur; et sicut multos Hispanorum in aliis remotissimis mundi regionibus occisos legimus, mirum non erit si unum Persam in Hispania decapitatum audiamus.

4. *Romæ*, etc. Beatissimorum martyrum Zenonis et sociorum decem millium ducentorum trium Romæ sub Diocletiano pro Christo occisorum, celebris est memoria in omnibus Latinis Martyrologiis, Romano, Adonis, Bedæ, Usuardi, Maurolici, Galesini, et in Equilino, lib. vi, cap. 75, cuius ex Adone verba sunt: *Zenon, et alii decem millia ducenti et tres martyres Christi, Romæ ad Guttam jugiter manantem, martyrium passi sunt. Qui per diversa supplicia trucidati, Christum Dominum in suis corporibus glorificantes, coronas triumphi celestis obtinere de manu Domini meruerunt.* Consonant tam in numero, quam in loco martyrii prædicta omnia Martyrologia. Gutta vero jugiter manans illa est, quæ alias *ad aquas salvas* locus dicitur, ubi nimirum Paulus apostolus decollatus est, et sanctorum Vincenti et Anastasii monasterium, alias trium fontium vocari consuevit. Quo videas mendum irrepississe codici Usuardi apud Molanum, dum alterius cuiusdam iudicio, et charac-

tere diverso, quod dixerat Usnardus, Romæ ad Guttam jugiter manantem, ita expositum fuit, ut adderetur, *quæ alias dicitur Ecclesia S. Mariæ fontis olei trans Tiberim.* Prave eadem, cum longe alia Ecclesia hæc ab illas sit: et alias ad Guttam præfatam adhuc celebre sit sanctorum martyrum Zenonis et sociorum sepulchrum. Notat Baronius in actis S. Marcelli papæ, ad annum 298, Diocletiani et Maximiani jussu, omnes ubique positas legiones lustratas fuisse, et eos, qui in eisdem reperti Christiani militis fuerunt, exutos militia, ac penitus exarmatos in vinculis Romam perductos, et veluti servos ascriptitios thermarum operibus fuisse mancipatos; thermis vero absolutis, eos qui constantes in Christi confessione, nullis fracti laboribus perstitissent, ne laborum opere alleviati (quod ingens esset illorum numerus) aliquid in imperium molirentur, omnes pariter capitis sententia condemnatos: numerumque eorum repertum fuisse decem millium ducentorum trium. Qui omnes, ait ille, *una cum Zenone tribuno, qui inter eos dignitate excellere videbatur, extra Urbem, porta Trigemina ducti sunt, et in convezo valis, in loco dicto Gutta jugiter manans ad aquas salvas, ad unum omnes necati sunt 7 idus Julii.* Subdit vero: *Quod igitur sudoribus Christianorum militum eorumdemque confessorum, ac denique martyrum, immensa illa Thermarum (Diocletiani) moles extracta sit, Dei beneficio effectum est, ut integra manens (cum cæteræ thermæ pene collapsæ, et ignobiles sint) sit nunc ecclesia S. Mariæ Angelorum.* Quod ad numerum spectat, in codice Dextri, qui exstat, solum legimus Zenonis socios fuisse numero mille ducentorum duorum, cum tamen prædicta omnia Martyrologia, et auctores habeant, decem millium ducentorum trium. Nonnullis visum est, deesse in Dextri codice verbum *decem*, ut non quidem solum mille, sed *decem mille* legendum sit; quod vero dicantur *rursus ducenti duo*, vel ducenti tres parum interesse, cum ea variatio pendeat ex eo, quod Zeno ipse numerum cum cæteris faciat, vel extra cæterorum numerum referatur. Probabilius autem mihi est, sanctum quidem Zenonem socios habuisse mille; hos autem non omnes Hispanos milites fuisse, sed mille; cætera novem millia ex aliis fuisse regionibus, si vera sunt quæ ex Barouio retulimus. Dexter assignat etiam provinciam S. Zenonis et sociorum, fuisse Celtiberiam, quæ a Carpetanis Cæsaraugustam usque tendebatur.

5. *Senagis*, etc. Nominatur Senagis quinto loco inter Patres Illiberitani concilii, de quo postea; corrupte tamen in quibusdam codicibus legitur episcopus Epagrensis, et in aliis corruptius Bignerrensis, cum ex Dextro constet fuisse tunc temporis Braccarensem. Quæ de re inferius iterum erit sermo ad ann. 300.

6. *Cluniæ*, etc. Fuit olim Clunia urbs Hispaniæ nobilissima, utpote quæ colonæ et conventus privilegiis nobilitata existit. Ptolomæus coloniam testimonium perferi; quod vero ad conventum seu tribunal causarum pertinet, Vasæus in Chronico auctor est, Cluniæ, non ante multos annos inter urbis ruinas inventum sigillum cum inscriptione *CONVENTUS CLUNIENSIS*, quod apud Cluniensem comitem asservatur. Meminit Suetonius in Galba sacerdotis Jovis Cluniensis, cuius magni habebantur vaticinia; ipsumque Galbam ait confirmatum fuisse ad imperium capessendum secundis auspiciis: tanto magis, quod illius carmina sacerdos Jovis Cluniæ ex penetrali somno

A. C. 296. Compluti, sancti Christi martyres Justus et Pastor, filii S. Vitalis.

A. R. 1847:

Carthagine in Hispania, S. Carithina virgo et martyr sub Diocletiano sextum et Crispino nobilissimis Cæsaribus coss.

BIVARIII COMMENTARIUS.

munitus eruerat. Perstant adhuc non pauca vestigia veteris Cluniæ, sexto ab Uxama Hispano lapide (leucas vocant) cum Romano amphitheatro, in rure heremitorii S. Mariæ de Castro; et prope eum locum, oppidum Cluniæ fere nomen retinens, vulgo *Coruna*. Falluntur plane qui eam confundunt cum urbe Gallæciæ regia, ubi nunc conventus caesarum est; et Moletius qui asserit nunc dici *Ciudad real*, cum tamen ambæ longe distantes sint ab Arevacis, ubi Clunia a Ptolomæo statuitur. Consonant nostræ sententiæ Morales, lib. viii Ilist. Hispan. cap. 25; Vasæus, Florianus de Ocampo; Mariana et Nebricensis. Quod autem Dexter asserit Cluniam fuisse olim Celtiberiæ finem, eo tendit, ut doceat terminos Celtiberorum et Arevacum suo tempore fuisse mutatos, ita ut urbs, quæ olim finis Celtiberorum erat, jam intra Arevacos sit, hoc est Clunia. Porro sancti Saturnini et sociorum martyrum inibi pro Christo occisorum memoria in Romano Martyrologio celebratur ad diem 16 Octobr., alterius e sociis nomine etiam recensito sub his verbis: *Item sanctorum Saturnini, Nerei, et aliorum trecentorum sexagintaquinque martyrum*. Consonant vetera manuscripta, quæ Baronius allegat; Molanus in additionibus ad Usuardum, et Equilinus lib. xi, cap. 50, num. 291, qui Saturninum fuisse presbyterum affirmat: nam ait: *Saturninus presbyter, et Nereus, cum aliis trecentis sexagintaquinque passisunt 18 kal. Novembris*. Deesse igitur videntur in codice Dextri decem martyres, nam prædicti auctores omnes legunt cccclxv, inibi vero solum cccclv.

A. C. 296. — 1. Compluti, etc. Beatissimorum Christi infantum, ac nobilium martyrum Justi et Pastoris celebrant diem omnia Martyrologia 6 Augusti, Bedæ, Usuardi et Adonis, Romanum, sub his verbis: *Compluti in Hispania sanctorum martyrum Justi et Pastoris fratrum: qui cum adhuc litteris imbuerentur, projectis in schola tabulis, sponte ad martyrium cucurrerunt; et mox a Daciano præside teneri jussi, et sustibus cæsi, cum se mutuis exhortationibus constantissime roborarent, extra civitatem perducti, a carnifice jugulati sunt*. Eadem fere habet Equilinus lib. vii, cap. 52, qui tamen addit: *Eorum animas etiam ipsi gentiles ab ipso Christo concinentibus angelis ad cælum deferri viderunt: corpora vero a Christianis in eo, quo passi fuerant loco, tumultata sunt, multis clarentia signis*. De eisdem summa cum laude egit S. Eulogius in Memoriali Sancti. lib. i, et Morales ibi, cum cæteris Hispanicarum rerum scriptoribus. Et ante omnes Prudentius in Peristephi. hym. 4, inquiring:

Sanguinem Justi, cui Pastor hæret,
Ferculum duplex, geminumque donum,
Ferre Complutum, gremio juvabit
Membra duorum.

Ipsorum acta ex Marinæo Siculo edidit Surius tomo I. Habeo ego vetustiora, quæ in Ecclesiis olim recitabantur, et ab antiquo Palentinæ Ecclesiæ Breviario, ubi sub officio proprio celebrabantur, extraxi, quæ in gratiam complutensium hunc in locum ponere non gravabor:

In diebus illis, dum crudelissimus Dacianus per civitatem Complutensem transitum faceret, et ejus tremendam opinionem pene cuncta civitas cognovisset; hoc cognito duo infantes sanctissimi, Justus et Pastor, relictis scholæ tabulis, in quibus eorum teneræ litteris imbuebantur ætates; jam non ad studium sæculi istius, vel doctores, ire cæperunt, sed quasi probati Christi discipuli, ad spectaculum proprii martyrii alacri devotione cucurrerunt. Cumque solliciti cernerent,

A et intento caperent corde, quid Daciani dements præmitteret furor, nunciatum est Daciano, quod hi duo infantuli Christiani essent, et a parentibus Christianis orti fuissent, et per hoc ad spectaculum venerunt, ut si a vestra clementia facta fuerit requisitio Christianorum, ipsi se sponte offerant puniendos. Cumque hoc crudelissimus Dacianus diligenter advertisset, statim indignationis ira commotus, inauditos eos jussit comprehendendi, et cædi præcepit, timens ne dum ad interrogandum ad ejus præsentiam perducerentur, aliorum circumstantium ad confessionem Christi animas præpararent, aut ne, dum eis non prævaluisset, suam prospiceret malitiam ab infantibus superari. Cumque comprehensi fuissent, priusquam supplicium paterentur, sic se sancti martyres, aspirante angelo Dei, læti invicem confortabant. Justus dixit: Noli, frater Pastor, hanc temporalem pertimescere mortem, noli cædentium ictus in tuo tenerrimo corpore devitare; noli incumbentem gladium formidare; quia si annuente Deo isthic exire contigerit, nos ad ipsius gloriam proferantes, digniorem in futuro sæculo ejus suscipiemus fortitudinem, quæ non minuat nostram parvitalem, sed ad perfectiorem martyrum et angelorum perducat ætalem. Cui sanctissimus Pastor dixit: Digne quidem, frater Juste, sic te decet hortari, ut justitiam, quam in tuo nomine portas, simul cum fratre tuo Pastore suscipias. Leve enim fit nobis pro confessione Domini nostri Jesu Christi corpusculum jugulari, et sanguinem fundi, ut in cælesti sacrario Christi divinum corpus, et pretiosum sanguinem ejus liceat adorare. At ubi qui directi fuerant violenti carnifices, illos audissent unanimiter talia loquentes, nuntiant Daciano, quid de eis præciperet, quos audierant sic se pro nomine Dei audacter consolantes. Quo audito Dacianus stupefactus ait: Non sunt digni illi conspectibus nostris sibi, qui nec infantis suæ tenerum robur lucrari voluerunt, nec eorum nostrorum venerabilem maluerunt adorare culturam. Statim jubet eos procul a civitate gladio trucidari. Passi autem sunt circa annum Domini 298. Hactenus Palentinum Breviarium.

Porro durissimum saxum, quo capita beatorum martyrio coronanda præcepit, teneram ipsorum fortitudinem reveritum, molle reddidit est, et capita in se recipiens, imagines eorum reddidit, et longo tempore ubertim oleum profudit. Utriusque miraculi patentissima vestigia sæpius Compluti in sanctorum sacello veneratus sum. De inventione reliquiarum sanctorum Justi, et Pastoris, et templo ac sede episcopali a S. Serrano super ipsas erecto agemus inferius cum Dextro ad annum 423, ubi hymnum ab eodem compositum in laudem eorumdem sanctorum martyrum dabimus.

2. Carthagine, etc. Sextus Diocletiani consulatus, teste etiam Baronio, incidit in annum Christi 296, ut Dexter asseverat: socius vero ipsius Constantius Cæsar fuisse scribitur a Cassiodoro, Idatio episcopo Lamacensi, Onuphrio et aliis; quare mendum (reor) irrepsit codici Dextri, qui habet Crispinum. Cæterum sanctæ virginis ac martyris Charitinæ, quæ Carthagine multa pro Domino eo anno passa est, habemus acta olim scripta, et a Metaphraste Græcis reddita, nunc autem diligentia Aloysi Lipomani iterum latinitate donata, tom. VI, et a Surio in suo V excusa, quorum initium est: *Dominatum aliquando obtinuit impietas, etc. Præcipua ipsorum capita his verbis Galesinus recensuit in suo Martyrologio ad diem Octobr. 5: S. Charitinæ virginis et martyris, quæ Diocletiano imperatore, fidei Christianæ accusata apud præfectum, libere se Christum Deum colere professæ, primum capite raso, candentibusque carbonibus*

A. C. 296. In sede Christi et Petri Romana, Sixtum Dionysius, Dionysium Felix, Felicem Euty- A. R. 1017. chianus, Eutychanum Caius, Caium Marcellinus pontifex sequitur.

Heracleæ in Hispania prope fretum Herculeum, sanctissimi Christi martyres Felix et Januarius.

BIVARII COMMENTARIUS.

consperso, tum ingenti lapide e collo ejus appenso in mare abjicitur; unde divino auxilio emerit, praefecto se ipsa ostendit. Quæ postquam omnes, qui aderant, rei admirabilitate attonitos reddidisset, vulsis dentibus, præcisisque manuum ac pedum digitis, ad palmam martyrii pervenit. Eadem habet fere Rom. Martyrologium; et sub Domitio consulari passam narrat. Legendum tamen puto sub Decimio, constat enim eo tempore Decimium Germanianum Bæticæ proconsulem fuisse, idque hactenus incisum legitur Cordubæ in lapide, quem Morales refert lib. ix, c. 26. Illud Galesino vitio vertendum est, quod dixerit, in Græcia sanctæ Charitinæ, etc., quasi eo ipso quod a Græcis celebraretur, in Græcia certum sit occubuisse. Consultius Romanum Martyrologium a nomine patriæ abstulit, quod ignorabat, sicut etiam menologium Græcorum abstulit, cujus die 5 Octobr. verba sunt: *Natalis sanctæ martyris Charitinæ, quæ fuit sub Diocletiano imperatore, et Domitio (lego Decimio) comite, Claudii cujusdam serva. De qua cum comes audivisset, scripsit ad ejus dominum, ut ad se illam mitteret inquirendam, ut Christianam. Quare tristatus est dominus, et sacco indutus illam deflebat, ut cito morituram. Quem serva ipsa consolans dicebat: Domine, ne tristeris, ad gaudia siquidem pro meis et tuis delictis victima Deo accepta reputabor. Illo vero dicente: Memento mei apud cælestem Regem, missa est ad comitem: ad quem perducta, et Christum confessa, raso capite, super ardentes carbones strata est, postea saxo gravi ligata projecta est in mare. Ex quo egressa apparuit comiti, a quo multis aliis tormentis cruciata post unguinum manuum et pedum abscissionem Deo spiritum commendavit. Hæc ibi.*

3. In sede Christi, etc. Recapitulat eos Romanos Pontifices, qui a S. Sixto II, B. Laurentii magistro, in sede Petri sederunt usque ad præsens tempus. Hi sunt Sixtus, Dionysius, Felix, Eutychanus, Caius, Marcellinus. S. Dionysius quidem obiit 26 Decembris anni Domini (si Baronio credimus) 271, cum sedisset annos 11, mens. 3, dies 14. S. Felix C occisus est pro Domino 20 Maii anni 275, cum sedisset annos 2, menses 5, diem unum. S. Eutychanus 8 Decembr. passus est anni Domini 283. S. Caius martyrio coronatus fuit 22 Aprilis ann. 296, postquam sedisset ann. 12, mens. 4, dies 4. Huic deum successit Marcellinus 26 Aprilis occisus, de quo iterum inferius.

4. Heracleæ, etc. Ostendimus ad annum 70 Heracleam Hispaniæ urbem e regione Gaditanæ insulæ sitam fuisse. De sanctis autem martyribus Felice, et Januario illic occisis hæc habet Usuardus die 7 Januarii: *Civitate Heraclea, Felicis et Januarii.* Equilinus vero, lib xi, cap. 150, num. 18: *Felix, inquit, et Januarius in civitate Heraclea passi sunt 7 idus Januarii.* Romanum autem Martyrologium hac ipsa die: *In civitate Heraclea sanctorum martyrum Felicis et Januarii, eisque conuare antiquos manuscriptos codices, testis est Baronius in notis.* Agunt etiam de eis Græci in Menologio additis sociis Fortunato et Septimio ad 16 Aprilis, ex quibus Galesinus hæc habet: *Sanctorum martyrum Felicis episcopi, Januarii presbyteri, Fortunati et Septimii; promulgatis Diocletiani et Maximiani Cæs. edictis de concremandis ubique terrarum Christianæ fidei libris, cum eos tradere, tum idolis immolare præcise constanterque negarunt; quam ob causam varie excruciat, cervicæ pro Christi gloria libentissime dederunt.*

A. C. 298. — Fausto et Gallo crass. Subiit pro Christo martyrium S. Marcellus Trajanæ Legionis centurio, Tingi in Mauritania, quo ab urbe Legio-

nensi, cujus erat civis, adductus fuerat. Exstant ejus acta apud Surium et Baronium, quorum exordium; *In civitate Tingitana procurante Fortunato præside, etc.* Coronatus fuit 30 Octobris, qua die a Romano Martyrologio, Beda, Usuardo, Adone et cæteris celebratur. Huic ex S. Nonia uxore nati sunt sanctissimi Christi martyres Claudius, Lupericius et Victorius, qui apud Legionem; Emitterius et Chelidonius, qui Calagurri; Servandus et Germanus, qui Emerite; Faustus, Januarius et Martialis, qui Cordubæ pro Christo Domino occisi sunt, quorum memoria in omnibus Martyrologiis et historicis rerum Hispanicarum celebris est. Consule Ambrosium Moralem, lib. x Hist. cap. 20, usque ad 24; Marietam, i p. lib. ii, a cap. 41; Villegam, Trugillum, Sanctorum, et cæteros. Cæterum quid fuerit in causa, ut Dexter eorumdem non meminerit, divinare non possum; facilius mihi persuadeo eorum nomina transcribentium incuria relicta fuisse: non enim est credibile, tot ex celebrioribus Hispaniæ martyres Dextrum ignorasse.

Celebrabantur olim eorumdem natales cum officiis aut hymnis propriis in Breviario Gothico S. Isidori; ubi in honorem SS. Emitterii et Chelidonii canebatur hymnus (3 Martii) ab Aurelio Prudentio compositus, cujus initium: *Scripta sunt cælo duorum martyrum vocabula, qui exstat in principio Peristephani; sed illud silendum non est, quod post medium asserit, annulum et orarium ipsorum in cælum cunctis videntibus assumpta fuisse.*

Ha laus occulta non est,
Nec senescit tempore,
Missa quod sursum per suras
Evolarunt muna,
Quæ viam patere cæli
Præmicando ostenderent.

Illius fidem figurans,
Nube fertur annulus,
Hic sui dat pignus oris,
(Ut ferunt) orarium,
Quæ supremo raptâ flatu
Lucis intrant intimum.

Per Poli liqueatis axem,
Fulgur auri absconditur,
Ac diu visum sequacem,
Textilis candor fugit:
Subvehuntur usque in astra,
Nec videntur amplius.

Vidit hoc conventus adans,
Ipse vidit carnifex,
Et manum repressit hærens,
Ac stupore oppalluit,
Sed tamen peregit ictum
Nec periret gloria.
Janne credis, bruta quondam
Vasconum gentilitas,
Quam sacrum crudelis error
Immolavit sanguinem?
Credis in Deum relos
Hostitarum spiritus?

(Narratis deinde miraculis ad tumulum sanctorum martyrum crebro fieri solitis, subdit:)

Hoc bonum Salvator ipse,
Quo fruamur præstitit,
Martyrum eum membra nostro
Consecravit oppido,
Sospitant quæ nunc colonas,
Quos Hiberus alluit.

De iisdem munusculis martyram palam in cælum sublatis agitur in benedictione præfati officii sub his verbis: *Benedictio. Omnipotens Deus, ad quem beatissimi Emitterius et Chelidonius martyres ob confessionis fideique signaculum, orarium atque annulum cælis*

- A.C. 299. Tela in Hispania prope Palentiam Vaccæorum, urbem prævalidam, sanctissimi Euty- A. R. 1050.
tychii martyris insignis memoria.
Avitus Barcinonensis episcopus, vir egregie doctus.
Melchiades genere Afer, in Hispania urbe Mantua Carpetanorum ortus, floret Romæ
gloria sanctitatis et doctrinæ.
300. Agauni in Gallia sanctæ virgines et martyres Fides et Sabina, domo genteque Hispanæ, 1051.
ex urbe Civitatensi, sub Daciano passæ, Galliarum et Hispaniarum crudelissimo præside.

BIVARII COMMENTARIUS.

subrehenda miscerunt, conservet vos utroque munere gratiarum. Amen. Ut per eos et fidei et confessionis virtute pollentes, æterni celestis patriæ habeamini cives, quorum hodie geminum festum celebratis ovantes. Amen. Quo sicut alumna plebs de eorum gemina susceptione corporum gratulatur, sic tota Ecclesia eorum se tueri ac defendi patrocinis gratuletur. Amen.

Quod spectat ad SS. Faustum, Januariam, et Martialem, reperitur itidem hymnus in eodem Breviario, quo ipsorum acta recensentur, quem similiter in gratiam eruditorum placet huc inserere:

Gaudet caterva nobilis
Dei repleta gratia,
Trium sanctorum martyrum
Est præclara solemnitas.
Templum beata trinitas
Perenne condidit sibi;
Ex quo novum deponitur,
Dulcissimumque canticum.
Hi tres viri concorditer
Ad passionem veniunt;
In Trinitatis nomine
Hostem vincere pessimum.
Faustus benignus primus est,
Affatur: hujus temporis
Condigna non est passio,
(Fratres) ad futuram gloriam.
Beatus Januarius,
Aperta, inquit, janua est:
Nobis..... gaudio,
Cælo fruamur optimo.
En Martialis provehit
Ascensus aliis omnibus
Sanctis Dei ad gloriam,
Gaudet lætus consortio.
Tunc Martialis orsus est:
Propter æternam gloriam
Debemus temerare idola,
Et judicis sævitiam.
Mox præses cepit fremere:
Dentes, nares, auriculas,
Labra, sed supercilia,
Sanctis jussit abscondere.
Inquit almi martyres:
Judex inique, pessime,
Servos Dei cur afficis?
Cur falsos deos suspicis?
Furore tunc tyrannus est
Accensus, inquit, Mittite
In ignem istos, monita
Qui nostra audent temerare.
Intrant beati martyres
Læti caminum: concinunt
Hymnum Deo, et canticum
Novum piis concentibus.
Abjecta carnis sarcina
Mittunt in astra spiritum:
Christum vident, quem diligunt,
Sancti Dei cum Angelis. Gloria, etc.

Nec silenda videtur illa oratio, quæ ad nomina ipsorum martyrum respicit; nimirum oratio: Faustus precibus suis faveat miseris, et oppressis: Januarius ductor egregius aperiet nobis januam vitæ celestis: Martialis obtineat quicquid plebs alumna mente devota, sibi fieri exoptat pro delictis. Sed de his hæc loquens.

A. C. 299. — 1. Tela, etc. De Tela urbe prope Palentiam sita satis diximus in superioribus ad annum Domini 112, ubi de S. martyre Eutychio egimus. Nunc ejus celebrem fuisse memoriam Dexter asseverat.

2. Avitus, etc. Prosequitur semel assumptum institutum de serie episcoporum Barcinonensium continuanda. Nec mirum, cum ipse Barcinone natus sit.

3. Melchiades, etc. Erat hic annus ætatis S. Melchiadis 51, utpote qui natus fuerat anno Domini 246, ad quem satis multa de ipso diximus, quæ hic desideraret quis. Non unus idemque Melchiades hic est cum eo de quo Hieronymus lib. de Script. Eccles. asserit scripsisse volumen præcipuum adversus Montanum, Priscillam, et Maximillam, et adversus gentes, Judæosque libros alios: nam hic sub Diocletiano, ille vero sub M. Antonio Commodo floruit, qua in re fallitur Equilinus lib. 1, cap. 52, eos confundens. Nostri etiam Melchiadis eruditionis ac doctrinæ testimonium præbet abunde epistola ad Marinum, Leoncium, et Benedictum Hispaniæ antistites scripta, quæ adhuc exstat tomo I Conciliorum, ubi de qualitatibus episcoporum, et de Confirmationis Sacramento edisserit.

A. C. 300. — 1. Agauni, etc. Annum Christi 300 inimus, qui plus cæteris coronis sanctorum martyrum abundavit; idcirco fusiis a Dextro descriptus. Caput vero initium a sanctis sororibus Fide et Sabina, quæ in Hispania nate, Agenni demum in Gallia Aquitania passæ sunt, sub Daciano præside. Et quidem Fidis (seu Fidei) festa dies agitur ad 6 Octobris in Martyrologiis Romano, Bedæ, Usuardi, et Adonis, iisdem fere verbis, nimirum: *In Galliis civitate Agenno, natalis S. Fidis virginis, et martyris: cujus exemplo beatus Caprasius ad agonem martyrii animatus est.* Exstant ejus acta apud Mombrithium tomo I, et Surium tomo VII quæ ad breve compendium reduxit. Equilinus lib. ix c. 26: *Fides, inquit, virgo et martyr apud Agennensem civitatem passa est sub præside Daciano. Quæ cum esset nobilis, virginitatem suam ab infanta Deo consecravit. Juvenis autem ætate, sed animo cana a Daciano præside in Agennensi urbe comprehensa; ut diis sacrificaret jussa, dum Christum confiteretur, super cratem æream divaricatis membris extensa, et substratis carbonibus, adipeque flammis injecto; dum sic coqueretur, multos suæ virtutis exemplo convertit, et ad martyrium animavit. Inter quos B. Caprasius divino signo firmatus, ad certamen roboratus est. Beata vero Fides post multos et Deo dignos agones, pro Christi nominis confessione capite cassa, et in civitate Agennensi in tumulo honorifice deposita est pridie nonas Octobris.* Hæc ille.

Tandem vero ad Hispanias adductum sacrum corpus, in monasterio S. Cucuphatis principatus Catalauniæ, honorifice conditum est, ut ex veteribus monumentis tradit Yepius in Chron. Benedictinis ad ann. 778. Et hæc quidem de Fide dicta sint. Quod autem ad sanctam Sabinam spectat, non solum Dexter, sed et archipresbyter Murciæ in Valerio suo lib. in tit. 3 cap. 5, quem refert Morales lib. x Hist. cap. 29, et Vasæus in Chronico ad ann. 306, testes sunt, sociam fuisse sanctæ Fidei; et utramque Emeritæ in Hispania ortam; dum persecutionem lugerent, tandem Agenni in Gallia, devicto Daciano, crudelissimo Christiani nominis hoste, triumphasse. Codex Dextri pro Emeritensi urbe, habet *Civitatensi*; sed uter veritatem attigerit, aut cui mendum irrepserit, divinare non possum; demum advertet, Dextrum Agauni, pro Agenni legisse. De S. Vincentio Agennensi mox agemus.

- A. C. 500.** Urenæ patitur Valerius episcopus Cæsaraugustanus 10 die Januarii, relinquens posteris A. R. 1051. constantiæ exemplum.
 Mademarius episcopus Barcinonensis, excellens.
 Hispali in Hispania Carpophorus, et Abundius martyres, ibidem nati, et educati, crudeliter pro Christo occisi.

BIVARII COMMENTARIUS.

2. Urenæ, etc. S. Valerii Cæsaraugustani episcopi nobilem reddidit memoriam S. Vincentius martyr, ipsius archidiaconus, in cuius actis multa de Valerio habemus. Ejus festa dies ad 28 Januarii agitur in Romano Martyrologio; in Breviario vero Toletano die sequenti: Dexter habet sublatum fuisse in cœlum die 10 ejusdem: et nisi mendum sit in codice, credendum est 28 vel 29 festum translationis agi. Quod ad genus mortis ejus spectat, hactenus confessorem vocarunt fere omnes, Dexter tamen passum fuisse scribit, nimirum quod in exsilio plenus ærumnis passus sit; et novum non sit, hoc genus mortis martyrium nuncupari. Id quod egregie notavit D. Ferdinandus de Mendoza pro concilio Iliberritano, cap. 4; et Romanum Martyrologium, assentiente Græcorum Menologio, septem fratres Armenos, Orentium, Heroim, etc., Satali multa passos, martyres vocat, cum tamen in exsilio quieverint in Domino, die 24 Junii. De loco passionis, seu mortis ejus, discordia etiam est inter auctores; nam Morales lib. x cap. 7, cum aliis in ea est sententia, ut asserat diem ultimum explevisse apud Annet, ad oram fluminis, cui Cinca nomen in saltu Ripagoræ, sepultumque inibi in castello de Estrada; cui subscribit Marieta lib. v de Sanctis Hispaniæ cap. 23; at vero Dexter Urenæ occubuisse scribit. Est autem non ignobile oppidum Urena in veteri Castella, comitatibus titulo insignitum: sed aliud videtur fuisse in Riparagoza, quo scilicet relegatus, et mortuus sanctus Valerius fuit, inde vero ad castellum de Estrada deductus, ac sepultus. Affuisse S. Valerium Iliberritanæ synodo inferius monstrabimus; ex quo liquet, quæ hoc loco de passione ejus dicuntur per anticipationem esse relata, nam abiit in cœlum circa annum Domini 206. Placet hic inserere additionem Heleceæ ad Chronicon M. Maximi, in gloriam sancti Valerii, nimirum: *Cæsaraugusta felix putanda est, quæ duos sub Valerio pontifices habuit Vincentios; utrumque archidiaconi laude præstantem; alterum Oscensem ex Hispania, Agennensem alterum ex Gallia. Antiquior Agennensis, quem in Galliam misit prædicationis gratia sanctus Valerius. Ei successit junior Vincentius, qui præclarum virtutis, et innocentiae præbuit specimen. Uterque passus in persecutione Diocletiani: hic anno 287, ille vero anno 304. Uterque postea sepultus in urbe Valentia Hispaniæ: prior allatus est ad promontorium sacrum; hic vero ad Gallias ad monasterium Castrense, anno circiter 850; Hispanus 757, obsidente Valentiam Abderragmene. Utrumque celebrat Prudentius; leviter Agennensem, cum dicit:*

Inde Vincenti tua palma nata est,
 Clerus hinc etiam peperit triumphum.

Oscensem fusiis cum ait: Nonne Vincenti peregre necandus; usque ad multos versus poematis. Habuere sanctissimi isii levitæ multas templorum sacras aedes in Hispania et Gallia. Toleti fuit a Gundemaro ædificatum in laudem S. Vincentii Hispani levitæ, et a Juliano archiepiscopo Toletano; alterum in honorem sancti Vincentii Agennensis, in edita parte Urbis regiæ, cujus devotissimus fuit, et scit illi hoc carmen:

Vincenti, pateris, constans qui martyr Agenni,
 Et Levita sacer sanguine ad astra volas.
 Mucro tibi caput eripuit funestus, at illo
 Laureæ sacra tibi non moritura datur.
 Gallia te genuit, docuitque Augusta ministrum,
 Cæsareæ, et Valerii sub pietate viges.

Gallia teque iterum recipit sacra verba docentem,
 Maximianus inops mentis at ense necat.
 Post cineres te, præsul amans, quoque Muria vectat,
 Ipse Valentinus ad sua tecta vigil.
 Tandem te ad patrios revocat, volventibus annis
 Andualdus ovans, jussus et ipse lares.
 Ora, pro nobis Vincenti, splendide martyr,
 Cui Julianus opem postulat ipse tuam.
 Qui tibi sub charo construxit pectore templum,
 Et dedit exterius, quo venereris opus.

Hactenus Heleca, ex quo, ut vides, solvitur illa vêtus quæstio inter Gallos et Lusitanos agitata de loco sepulcri S. Vincentii levitæ, et martyris, quem Aymo scribit translatum Valentiam ad monasterium Castrense; attamen ille non erat Oscensis, sed Agennensis. Porro festum S. Vincentii Agennensis martyris celebratur ad 9 Julii, ut ex Romano, Bedæ, Usuardi et Adonis Martyrologiis liquet. D. Gregorius Turonensis de gloria Martyr. cap. 105 scribit, historiam passionis ejus esse apud incolas Agennenses, de quo iterum agit lib. vii Hist. Francorum cap. 35 et Equilinus lib. xi cap. 130 num. 167, concilium Cabilonense cap. 1 et Venantius in epigr. de eodem. De Sancto Vincentio Oscesi inferius agemus.

3. Mademarius, etc. Successit hic Avito Barcinonensi, ut ex dictis superiori anno constat.

4. Hispali, etc. Sanctorum martyrum Carpophori et Abundii die 10 Decembris celebris est memoria in omnibus Martyrologiis, Romano, Bedæ, Usuardi et Adonis, ubi et ipsorum acta summam referuntur. Aliquanto latius ab Equilino his verbis lib. i cap. 54: *Carpophorus presbyter et Abundius diaconus apud Hispalim civitatem Hispaniæ passi sunt sub Diocletiani et Maximiani persecutione, agente præside Marciano. Qui ab eo comprehensi, primo iustibus cæsi sunt, deinde in carcerem pluribus diebus, negato omni cibo et potu, reclusi, inde miraculose per angelum educti sunt, et dum Christum populis annuntiarent, iterum tenti, ora eorum lapidibus contusa sunt: post hæc in equuleo levati, et diutius torti, rursumque diu in carcere macerati: novissime in confessione fidei gladio percussi sunt iv idus Decembris.* Acta habet Mombritius tomo I; ipse tamen et Bracchesius, qui ea edidit Camerini anno 1586 in eo sunt errore, ut credant hos sanctos martyres non Hispali, sed Spoleti in Italia passos; falli tamen eos demonstrat Beda, qui Hispali occisos docet. Usuardus et Ado legunt, *apud Hispopolitanam civitatem pro Hispaliana.* Hispopolitanam autem ab Hispali dixerunt antiqui, ut Magnus Gregorius in prologo Moralium; Spoletana vero civitas duabus primis litteris caret. Addit Baronius in Notis ad 10 Decembris: *Sed quod præstat his omnibus, catalogus episcoporum Hispalensium Carpophorum habet episcopum et martyrem.* Quasi non purus presbyter, sed etiam episcopus fuerit. Consentiant Villegas in Flore Sanctorum, et Trugillus in Thesaurò Concion., Vasæus in Chronico, et Breviarium Eborense a Vasæo citatum. Aufferit denique omnem dubitationem, quod in actis eorundem martyrum dicitur idem iudex Martianus multis plagis affectisse eo tempore S. Bricium Martulæ episcopum: constat vero Martulam (quæ nunc Mertola dicitur) in Hispania esse, 30 leucas ab Hispali distantem; ut ad annum 308 monstrabimus: et tamen in Italia ejus nominis urbs non reperitur. Legi eruditam Thadæi Donnoleæ tractationem de loco martyrii S. Felicis Spellanensis, ubi tamen martyres nostros contendit

A.C. 500. Iliberri in Bætica concilium multorum episcoporum contrahitur; præest Felix episcopus A.R. 4051. Accitanus; cogitur jussu, mandatoque Melanii Toletani pontificis, et Hispaniarum episcopi primæ sedis.

BIVARII COMMENTARIUS.

Spellatenses quoque fuisse; sed revera nihil hac in re adducit quod urgeat; immo et ipse concedit S. Bricii urbem in Italia non reperiri, sive dicatur Martula, sive Martana.

5. Iliberri, etc. Hinc illa vetus quæstio dirimitur de anno, quo Iliberritanum concilium coactum et celebratum est. Etenim non solum cum hæreticis a catholicis hac de re disceptatum est, sed etiam inter catholicos ipsos. Expugnavit Magdeburgenses feliciter Arnaldus Pontanus in sua Chronographia ad annos Christi 794, quod stultissime quadringentos annos antiquitatis a concilio demerent, asserendo celebratum fuisse circa annum Domini 700. Anglos vero debellavit Alanus Copus dialogo 4 de Anglis, quia videlicet ante quadringentos non amplius annos obliisse Patres ejus concilii affirmarent. Utrorumque vero deliramenta tam manifesta sunt legentibus concilii ipsius canones, et subscriptiones Patrum, ut non egeant expurgatore. Ergone Hosius qui ei interfuit, sub Constantino non floruit? aut Valerius Cæsar-Augustanus a Daciano Diocletiani ministro vincula et exsilium perpassus; Melantheus Toletanus; qui sanctam Leocadiam sub Daciano martyrem sepulturæ mandavit; et Sabinus Hispanensis qui corpus S. Rufinæ ab eodem præside interfecto sepelivit (hi omnes concilio Iliberritano subscripserunt), ad annum 700 aut 1100 vitam protraxere? Ubi Christianorum ab idololatriis persecutio, de qua frequens in canonibus concilii mentio fit? Ad catholicos redeo, qui parum inter se discordant.

Onuphrius Panivinus in Fastis asserit concilium Iliberritanum coactum fuisse anno Domini 313; Ambrosius de Morales lib. x Ilist. Hisp. cap. 31, contendit celebratum anno Christi 324; Antonius Augustinus in epistola ad Hieronymum Blancam, anno sequenti, id est, Christi 325; Petrus Gregorius Tolosanus lib. xii Syntagm. cap. 13, num. 12, rejicit illud ad annum Domini 336, et Joannes Vasæus in Chronico Hispaniæ ad 338. Nec desunt qui a designando certo ejus anno abstante, ea affirmatione contenti, quod coactum sit circa tempora Nicæni. Ab his omnibus dissidet Baronius, qui celebratum contendit anno a Christo nato 505.

Quid igitur nobis certum in tanta opinionum discrepantia videatur? nimirum Dextro omnimodis assentiendum, qui proximus illis temporibus floruit; scribit vero accidisse anno Domini 300. Ex quo fit, ut sit antiquius omnibus conciliis, quorum canones existunt; id est, non solum Nicæno, sed etiam Neocæsariensi, Ancyrano, immo Arelatensi. Probavit hoc singulari et admiranda eruditione D. Fernandus de Mendoza in egregio opere a se scripto sub titulo *Pro confirmando concilio Iliberritano ad Clementem papam VIII*; præsertim lib. 1, cap. 1. Sane concilium ejusmodi celebratum fuisse vigente in Christianos persecutione, et consequenter sub imperatoribus Diocletiano et Maximiano, et ante imperium Constantini, tam manifestum est ex actis ipsius, ut probatione non egeat: multi siquidem canones agunt ea de re, ut can. 60, quo cavetur ne quis pro martyre colatur, si frerit idola, et ea propter occisus fuerit: *Si quis, inquit, idola frerit, et ibidem fuerit occisus, quatenus in Evangelio scriptum non est, neque invenitur ab apostolis unquam factum, placuit in numerum eum non recipi martyrum*. Canone 25 agitur de epistolis *communicatoriis confessorum*, quas nimirum dabant Christi martyres in carcere existentes post publicam fidei suæ confessionem, et aliqua ut plurimum sepe-rata tormenta; unde et confessoriarum litterarum vocabantur, quasi datæ a confessoribus; quod nomen eo temporis iis duntaxat competeat, qui ad martyrium

A per publicam confessionem viam sibi paraverant. Et can. 58 disponitur examen ejusmodi litterarum, quoniam multi quæstus gratia litteras confessorum fingebant; jubeturque, *ut ubique, et maxime in eo loco ubi prima cathedra constituta est episcopatus, interrogentur hi, qui communicatorias litteras tradunt, an omnia recte habeant, suo testimonio comprobati*. Quod sane evidens signum est vigentis eo temporis persecutionis. Can. etiam 59 prohibetur: *Ne quis Christianus velut gentilis ad idolum Capitolii, causa sacrificandi ascendat, ut videat*. Canone 1 agitur de his qui post baptismum idolis immolaverint; can. 2 de sacerdotibus gentilium post baptismum; can. 15 de conjugio eorum qui ex gentilitate veniunt; et Can. 16 de puellis fidelibus, *ne infidelibus conjungantur*: ut alios ejusdem materiæ canones missos faciam.

Ex his igitur manifestum est, celebratum ante Constantini imperium, sub Diocletiano scilicet et Maximiano, quando persecutio vigeat, et idololatria regnabat in orbe. In concilio vero Ancyrano, et Neocæsariensi, quæ Nicænum præcesserunt, nullum de persecutione fit verbum; quod apud card. Baronium argumentum irrefragabile est, celebrata non fuisse ante annum Domini 314, quando videlicet Maximiano tyranno in Oriente extincto, mox celebrari frequentes episcoporum conventus cœpere. Quinimmo observat in Ancyrano actum esse de restitutione lapsorum per pœnitentiam in Neocæsariensi vero minime: eo quod Ancyranum illico post sedatam persecutionem celebratum fuit, in qua multi lapsi fuerant; Neocæsariense vero post restitutionem lapsorum, pace jam Ecclesiis data. Habemus etiam ejusdem rei nobile testimonium S. Innocentii I papæ in epistola ad Exsuperium, ubi, suppresso Iliberritani concilii nomine, celebratum procul dubio fuisse affirmat, cum crebræ erant persecutiones in Ecclesia. En verba tanti pontificis: *Et hoc quæsitum est, quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus dediti, in extremo vitæ reconciliationem exposcunt? De his observatio prior, durior; posterior interveniente misericordia inclinatio est: nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur pœnitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebræ persecutiones essent, ne communis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, negata merito communio est; concessa pœnitentia, ne totum negaretur. Sed postquam Dominus pacem suæ Ecclesiæ reddiderit, jam depulso terrore, communionem dari obeuntibus placuit. Hæc Innocentius. Quæ est illa, quæso, prior aut vetus consuetudo, et observatio, qua Christianis incontinens etiam in morte communio denegata est; nisi ex qua Canone 7 concilii Iliberritani statutum fuerat: *Si quis forte fidelis post lapsum mæchiæ, post tempora constituta, acta pœnitentia, denuo fuerit fornicatus, placuit eum nec in fine habere communionem*. Certo in nullo alio concilio id statutum videtur: quod tamen, quiete Ecclesiæ concessa, abrogatum fuit.*

D Quod spectat ad concilium Arelatense, eo argumento convincitur adhuc eo vetustius fuisse Iliberritanum, a quo septem Arelatense canones mutuavit, videlicet quartum de agitatoribus; 5 de theatricis; 6 de his qui in infirmitate credere volunt; 7 de his qui magistratus gentilium gerunt; 9 de litteris confessorum; 11 de matrimonio infidelium; et 23 de apostatis. Hos, inquam, ab Iliberritano accepisse Arelatense, inde deducitur, quod Arelatense jussu Constantini celebratum fuit anno 315, quando jam persecutio erat sopita et extincta. Accedit, prius Hosium interfuisse Iliberritano, quam Arelatense celebraretur; nam a tempore Melchias papæ, ab anno ut minimum

BIVARII COMMENTARIUS.

Christi 312, Hosius adhæserat lateri Constantini, a quo per multos annos in rebus Ecclesiæ arduis extra Hispaniam occupatus, ad eum nisi post Constantini mortem accedere non valuit. Pugnata vero cum manifesta ratione, Iliberritani celebrationem post ejus mortem fuisse dilatam, ut interim taceam nullam de Arij blasphemiam mentionem Iliberritanum fecisse, quod tamen nullatenus silentio involveret, si ea hæresis orta jam esset.

Occupatum autem Hosium per multos annos a Constantino fuisse sic probat D. Ferdinandus de Mendoza, citato loco, anno Domini 312, Constantino II et Licinio II coss. Scripsit Constantinus ad Cæcilianum Carthaginensem episcopum, ut 3000 folles pecuniæ reciperet, et ad arbitrium Hosii pauperibus distribueret: *Tu igitur, ait, quando prædictam pecuniæ summam recipendam curaveris, omnibus qui in scheda ad te ab Hosio missa ante scripti sunt, has pecunias disperiri jubeo.* Suggerebat ergo tunc bona pro pauperibus imperatori. Rursus anno Domini 313 Donatus de Cassis-Nigris damnatus fuit in concilio Romano sub Melchiade papa; et tunc causam suam per Anulinum Africæ proconsulem ad imperatorem detulit, ut auctor est Optatus Milev. lib. I contra Parmenianum. Eapropter Constantinus cogit concilium Arelatense, ubi ex Hispaniis, Gallia, Italia et Africa ducenti Patres affuerunt, anno Domini 315. Exstat apud Papirium Massonum in Melchiadis Vita, epistola Constantini ad Alasium (legerem potius Anulinum), qua jubet ut Africani episcopi, transacto Gaditano freto, per Bæticam et Tarraconensem Arelatum accedant. Ibi iterum Donatus damnatus, iterum Cæsarem appellavit; qui tamen Hosio suggerente et dictante sub annum Christi 316, Sabino et Rufino coss., contra eum tulit sententiam, et a concilio latam confirmavit. Adhærebat igitur tunc temporis lateri imperatoris. Deinde anno sequenti, scilicet 317, Gallicano et Basso coss., orta contentione inter Arium et Alexandrum episcopum Alexandrinum, ad aures imperatoris causa perlata est, quo tempore (auctore Eusebio lib. II de Vita Constant. c. 63) extincto Licinio imperii competitore, summa totius imperii ad ipsum devoluta, protectionem ad Orientem parabat. Eodemque anno Sardiæ existens constitutionem edidit, misitque ad Octavianum comitem Hispaniæ, Hosio Cordubensi dictante, mandans, *ut quicumque clarissimæ dignitatis virginem rapturum, vel fines aliquos invaserit, vel in aliqua culpa seu crimine fuerit deprehensus, statim intra Provinciam in qua facinus perpetravit, publicis legibus subjugetur.* Ne videlicet prætextu suæ immunitatis, qua nobiles, nisi ab imperatoribus puniri non poterant, insolentes redderentur. Quæ constitutio, ut ex ipsa liquet, C. Theod. lib. I de Accus., ad Cordubenses specialius directa fuit, quos nimirum Hosius reformare satagebat. Ut autem Arij tumultus sedarentur, misit imperator eundem Hosium Alexandrinam, qui ejus rei gratia synodum Alexandrinam congregavit, et ut questionem de ratione celebrandi Paschatis, iis diebus in utraque Ecclesia, acriter agitatam decideret. Anno Domini 321 Constantinus edidit constitutionem de Manumissionibus in Ecclesia, Crispo II et Constantino II coss., quæ exstat C. Theod. lib. IV, tit. 7, et suggerente Hosio edita fuit. Multas alias pro instituendis et reparandis Ecclesiis, deque immunitate ipsarum et clericorum iis ipsis diebus edidit, nihil non ex Hosii consilio faciens; qui ab ejus latere, propter universarum Ecclesiarum commodum non separabatur, semper auribus principis, ejusque matris, bona christiavitatis ingerens. Anno Domini 324, vel ut alii placet 325 de mandato Constantini, et voluntate atque assensu Silvestri, et universalis Ecclesiæ, præfulgenti concilio Nicæno, ibique Ario condemnato, Symbolum, quod in tremendo Missæ sacrificio canitur, edidit. Tot igitur tantisque negotiis occupatus

A Hosius, nullatenus ad Hispaniam redire potuit, toto fere tempore vitæ Constantini Magni. Inde vero perspicue educitur intentum nostrum, nimirum Iliberritanum concilium, cui Hosius interfuit, ante præfata tempora necessario coactum fuisse. Quibus accedit non contemnenda conjectura, nimirum si Iliberritana synodus sub imperio Constantini celebrata fuisset, haud dubium quin Hosius concilio præsideret, quando quidem ejus auctoritas tantum apud ipsum valuit, ut synodorum omnium præsidem eum constituerit, aut constitui fecerit, uti ea de re manifestum perlitent testimonium Alexandrina, Nicæna et Sardicensis ab ipso celebrata. Iliberritanæ vero non Hosius, sed Felix Accitanus episcopus præfuit, tametsi inter 19 Patres ipsius Hosius secundo loco subscripserit.

Sed quid est quod sanctus Isidorus lib. VI Etymol. cap. 15 asserit, conciliorum canones a temporibus Constantini cœpisse? Forsan Iliberritani canones eo modo ac phrasi, qua nunc exstant, scripti non fuerunt in ipso concilio, sed postea: et hoc videtur B Dexter innuere inferius; nam postquam numero 5 egerat de celebratione ipsius concilii, subjungit post nonnulla alia num. 12, Sanctum Felicem archidiaconum Toletanum, cum S. Hosio Cordubensi episcopo collegisse, digessisseque canones concilii Iliberritani: quasi innuens ex scriptis fuisse a concilio digestis, collegisse eos post modum breves canones, qui modo exstant, id vero fieri potuit post Nicænum. Sed ad eludendam objectionem sat est dicere cum Baronio, et D. Ferdinando, Isidorum solum loqui de canonibus generalium conciliorum: Iliberritanum autem provinciale dumtaxat fuit. Mihi certe non obesse videtur antiquitati Iliberritani, quod Isidorus dixerit, canones conciliorum a temporibus Constantini cœpisse, cum vivente jam Constantino celebratum sit: aut si de tempore imperii sermo sit, dici recte poterit ejus temporibus factum sub hac generalitate, quod circa ea tempora factum est.

C Occurrit Morales in vetustissimis mss. codicibus appositam esse æram 362 quæ incidit in annum Domini 324, ut videre est in codice Vigilano, et in Smaragdino, qui exstant in bibliotheca regia S. Laurentii in Excuriali; attamen ejusmodi codices gothicam vetustatem non excedunt. Unde æra ipsa a gothicis amanuensibus imperitis actis concilii præposita est. Cui nihilominus canones ipsi, ut vidimus, reluctantur. Sed de Patribus qui eo convenere aliquid dicamus.

Cum consedissent (aiunt acta) sancti et religiosi episcopi in Ecclesia Iliberritana: hoc est:

1º Felix Accitanus. Maximus sane vir, qui nimirum inter tales Patres meruit præsidis officio fungi: cum tamen merito suæ sedis (nunc Guadix dicitur) minoribus esset: adessetque Metanius totius Hispaniæ primas, et tres alii metropolitani, ut de Hosio taceam, qui gravioribus synodis præfuit.

2º Hosius Cordubensis, de quo nunc satis multa dicta erunt; affuit cum eo Julianus presbyter ipsius.

3º Sabinus Hispanensis, metropolitanus, cujus exstat celebris memoria in actis sanctarum Sabine et Rufinæ, quarum sepeliendis corporibus purpuræ martyrii stemmate rubricatis, operam dedit. Scribit Loaysa in Notis hujus concilii duos fuisse olim ejus nominis antistites, quorum prior successit Marcello posterior vero Martiano.

4º Cumerinus Tuccitanus. Tucci nobilis Hispaniæ Bæticæ urbs, olim Romanorum colonia, et episcopalis sedes fuit, alio nomine Augustagemella dicitur hodie Martos, non longe ab urbe Giennensi, ut probat Ambrosius Morales lib. IX cap. 32. Sede hæc ad Hispanensem metropolim pertinebat, sicut et Corduba.

5º Senagris Braccarenensis. Egerat de eo Dexter annum 290. Ex quo manifestum est concilii hujus

BIVARII COMMENTARIUS.

codices correctione indigere, dum nonnulli Sena-
grim faciunt Epagrensem, alii vero Biguerrensem
episcopum. Et quidem per se satis manifestum est,
utramque lectionem esse corruptam, siquidem nullus
fuit umquam episcopatus Epagrensis in Hispania,
aut prope, cujus exstet memoria; Biguerrensis vero
erat in Galliis longe distans ab Iliberri; constatque
apud omnes ejusmodi concilium esse provinciale,
ex episcopis dumtaxat Hispanis collectum; nec est
probabile persecutione ingruente (sub qua celebra-
tum est) integrum fuisse externis episcopis ad con-
cilium accedere, quando non omnibus Hispanis id
datum erat.

6° *Secundinus Castulonensis*. Quæ et ubi Castulo
fuerit diximus in Comment. ad annum 66. Erat
olim in ea urbe sedes episcopalis non ignobilis Toletana
metropolis. Porro Secundini episcopi successor
Anianus fuit, qui anno Domini 547 interfuit et sub-
scripsit cum Ilisio Sardicensi Concilio.

7° *Pardus* [Al. *Pantardus*] *Mentesanus*. Nonnulli
existimarunt Mentesam fuisse urbem ipsam Giennensem
seu *Jaën*; relictus tamen Morales contendit
istam fuisse prope Cazorlam in nemore S. Thomæ,
id ruinis ipsis non leviter ostentantibus. Legatur
Morales lib. vi Hist. Hispan. cap. 5. Erat olim sub
Toletana metropoli.

8° *Flavius Iliberritanus*. Quidam codices habent
Eliberritanus, sed parva est discordia; nam ea urbs,
quæ olim ab Hispanis et Latinis Iliberris nuncupa-
batur, postea in Gothis Eliberris dicta fuit, ut no-
tavit Mendoza superius citatus. Sedes ipsius erat
suffraganea Hispalensis, et in ea concilium celebra-
batur.

9° *Cantonius Virgitanus*. Alicubi dicitur Corsica-
nus, sed perperam; Corsica siquidem non est urbis
nomen, quæ sedes episcopalis sit, sed insula, nec in
Hispania aut ipsi proxima. Virgitanus episcopus To-
letano parebat. Porro sinus Virgitanus ab ea urbe
dictus manifestissimus omnibus est, qui nimirum
inter Caridemum et Scombrarium promontoria,
vulgo *cabo de Gattas* et *cabo de Palos*, interjacet.
Consule quæ de ea diximus ad annum 54.

10° *Liberius Emeritensis*. Fuit hic pontifex suo
ævo celebris admodum; ut qui non solum Iliberrita-
næ synodo, sed etiam Arelatensi interfuerit, et
subscriperit; cum quo etiam affuerunt Arelate non-
nulli presbyterorum suorum, et Florentius diaconus
ipsius, qui in ejus locum succedens unus fuit Patrum
concilii Sardicensis; ut ex ejus subscriptionibus
comprobatur. Vide Moralem lib. x cap. 32 et 36.

11° *S. Valerius Cæsaragustanus*. Ille ille vir sancti-
tate clarus, quem clarissimum fecit Vincentii archidiaconi
sui gloria: cujus illustrissimum martyrium toto orbe canit,
et miratur Ecclesia. Cum vero ejus sedis plures ejusdem
nominis antistites ævo illo fuerint, credunt nonnulli,
non interfuisse Iliberritano sanctum Valerium ejus
nominis primum, cujus S. Vincentius comes fuit,
sed secundum. Verum id e falso illo principio ortum
habuit, quo auctores isti perperam credunt, concilium
ipsum anno 324 Domini, vel circa celebratum, quo
tempore S. Valerius ærumnis et angoribus confectus
vitam cum morte procul dubio commutaverat: quod
tamen quam longe a vero sit, in superioribus abunde
monstratum est. Immo vero cum celebratum sit
vigente Diocletiani persecutione, que canones ejus
ostendunt, non alius quam Vincentii magister illi
affuisse dicendus est. Quapropter multi credunt
imbi quoque præsentem fuisse S. Vincentium, nec
abs re, cum nusquam archidiaconi suos desererent
episcopos, et in conciliis juxta ipsos adstarent,
ut ex Arelatensi et aliis liquet: quæ ratio in
Vincentio fortius urget, utpote qui ob impedimentum
linguæ quo S. Valerius detinebatur, lingua esset
episcopi. Habemus ejus rei

A celebre M. Maximi testimonium, in hymno de eodem
martyre ita canentis:

Hinc prodis rutilans (de sede B. Mariæ de Columna)

Dei spectandus in armis,
Inde Valentino das documenta solo.
Inque Iliberritano das maxima cætu
Signa tui infracti pectoris et fidei.
Tristis es, o Valeri, genitor fortissime, tanti
Pectoris; hoc socio prælia nonne subis?

Subscribit quoque eidem sententiæ D. Ferdinandus
de Mendoza, citato loco.

12° *Decentius Legionensis*. Sedes hæc notissima
est apud omnes.

13° *Melanthius Toletanus*. Crediderim hunc sub-
scripsisse, non quod decimus tertius locus illi pro
dignitate contingeret, cum potius jussu ipsius velut
primatis concilium coactum fuerit, teste Dextro; sed
quia, ut reor, hactenus subscripserant Patres, qui in
cornu felicitis præsidis erant; et nunc Melanthius,
velut caput alterius cornu, primus subscribit. Nisi
velis tumultuario omnes, et sine respectu dignitatis
subscripsisse. De Melanthio multa diximus ad annum
287, iterumque inferius dicemus ad annum 310. Affuit
cum eodem S. Felix Toletanus archidiaconus, paulo
post apud Hispalim martyrio coronatus, qui cum
Hosio canones Iliberritani concilii digessit, de
quo postea num. 12.

14° *Januarius de Caliabria*, seu Saliabria, urbe
episcopali, Emeritensi metropoli subjecta, quæ fuit,
ubi nunc est *Montanjes*, ut Moratio videtur lib. x,
cap. 32. Corrigendi proinde codices conciliorum,
qui habent *Salaria*, et alii *Sabaria*, nunc *Alcazar de la Sal*,
sed perperam, cum ea non fuerit sedes episcopalis.

15° *Vincentius Osionobensis*. Fuit olim ejus nomi-
nis urbs notissima, et cathedrali dignitate ornata, ac
subjecta Emeritensi, non longe a sacro promontorio,
ubi nunc est *Estombar*, si barrerio credimus, vel
ubi *Selvas* urbs episcopalis, ut placet Moratio, Resen-
dio, et Mariana.

16° *Quintianus Elborensis*. Sic a Gothis vocata fuit
Ebura nobilis Lusitanæ civitas, cujus sedes Emeriten-
si subjacebat.

17° *Successus de Eliocrota*. Civitas fuit episcopalis
sub Toletana metropoli, de qua in superioribus actum
est ad annum 54, ubi suspicati sumus esse *Valladolid*.
Affuit cum episcopo Successo Liberatus ejus
presbyter.

18° *Eutychanus Bastetanus*. Nunc ea urbs dicitur
Baza, et caret episcopo, quo tamen olim fruita est,
spectabatque ad metropolim Toletanam.

19° *Patricius Malacitanus*. Habet itidem nunc episcopum,
et vulgo *Malaga* dicitur: sub Hispalicensi metropoli.

Hactenus de episcopis et urbibus eorum, qui Iliberritana
synodo interfuerunt, actum a nobis est; jam de presbyteris
ihidem consistentibus dicamus, de quibus acta concilii hæc
habent:

*Residentibus etiam viginti sex presbyteris, supple,
qui sunt, vel quid simile:*

1° *Restitutus presbyter de Elepel*. Ita a Gotho amanuensi
scriptum fuit, cum tamen legendum sit, de Ilipula,
quod oppidum sub Iliberritano episcopo erat, et ubi
nunc Granata est, exstabat, unde et Mons sanctus in
tabulis plumbeis ibi reperitis nuncupatur Ilipulitanus.
Porro S. Restitutus martyrio coronatus est, ut inferius
cum Dextro dicemus, cum sociis Castore et Crispulo,
qui etiam concilio interfuerunt.

2° *Natalis de Orsuna*, scilicet presbyter, quæ vox
in cæteris quoque subintelligitur. Sed vero Natalis
assumptus est ad Toletanam sedem post Melanthium,
de quo suis locis multa. Orsuna ipsa est nunc *Orsuna*,

- A.C. 300. Histonii in Hispania reperta sunt corpora sanctissimorum Cyrici et Julitæ martyrum, A.R. 1031. aliunde illuc quondam allata.
- In Gallæcia provincia Hispaniæ repertum est corpus sanctæ Mariæ vel Margarete virginis et martyris ibidem passæ.
- S. Justus Vicensis episcopus, sanctitate clarus, ad ann. 320.
- Prope Lingonas Constantius Cæsar occidit uno prælio Germanorum sexaginta millia, quos delevit.
- Galerius Maximianus victus a Narseo in prælio, ante currum imperatoris Diocletiani purpuratus cucurrit.
- Veturius centurio Christianos milites graviter persequitur.
- Felix archidiaconus Toletanus qui collegit digessitque canones concilii Iliberritani cum sancto Hosio Cordubensi, mire floret.

BIVARII COMMENTARIUS.

- 3° Maurus de Hiturgi, hodie Anduxar el Viejo. A S. Jacobi apostoli martyrii coronam adepti sunt : de quo consule superius dicta ad annum Domini 57.
- 4° Lamponius de Carula. Lego de Calduba oppido in Turdetanis Bæticæ.
- 5° Barbatus de Adingi. Melius Aurigi, nunc ex Morralio, in Antiq. Hispan. fol. 74, Jaén.
- 6° Felicissimus de Atubi, hodie Villa de Espejo, prope Cordubam, alias Claritas Julia : Morales, lib. 8, cap. 48.
- 7° Leo de Accinippi. Ptolomæo oppidum est in Bæticis Celticis.
- 8° Liberatus de Eliocrota. De ea consule dicta in notis ad Successum episcopum 17.
- 9° Januarius de Lauro. Hodie Lora, prope Ezijam.
- 10° Januarius Barbæ. Legendum puto de Barbesola, quæ fere nomen retinet in freto Gaditano.
- 11° Victorius a Gabro, alias de Egabro, urbe olim episcopali, quæ nunc Cabra.
- 12° Titus a Vinc. Ut reor, modo Vilches dicitur, in saltu Mariano.
- 13° Eucharis a Municipio : id est, Municipio Albensi, quod Arjona nuncupatur.
- 14° Victor de Ulia. Nunc Montemajor prope Cordubam, ex Morralio, lib. viii, cap. 35.
- 15° Silvanus a Sagalbina. Lego de Salambina, nunc Salobrena, non longe a Malaca.
- 16° Januarius de Urçi. Erat in ora Mediterranei, quo loci Tarraconensis a Batica determinabatur.
- 17° Leo de Gemella, nimirum Augusta, quæ alias Tucci, nunc Martos dicitur.
- 18° Turrinus de Castelbona. Rectius de Castulone diceretur, cujus etiam episcopus affuit.
- 19° Luxurius de Drona. Alias Urbona, in Bætica, Ptolomæo.
- 20° Emeritus de Barca. Videtur esse Uzama-barca, quæ nunc Osmâ dicitur.
- 21° Eumantius de Solia. Oppidum erat prope Granatam in Turdulis : alias Selia.
- 22° Eumentianus de Ossigi. Libentius legerem Astigi, quæ est Ezija, nam Ossigin nemo novit.
- 23° Evexes de Carthagine. Pro episcopo suo qui non aderat.
- 24° Julianus de Corduba. Comes fuisse videtur magni Hosii.
- Desunt aliorum duorum nomina, e quibus nihilominus, si Dextro credimus, Juvenus notissimus inter Christianos poeta, nunc fuit, nam inferius ad annum Domini 337, hæc habet : *Salmantice in Vectonibus S. Juvenus presbyter, qui juxta nonnullos interfuit concilio Iliberritano*. Vide, quæso, lector candide, quanta veneratione habendus sit Iliberritanus conventus, in quo nimirum tot Martyres Christi, totque egregii catholicæ fidei confessores professoresque convenerunt. Qua igitur fronte nonnulli minus reverenter de eo audent loqui? Sed hos commodius ad annum 314 perstringemus, quo loci Dexter concilium pro ejus defensione scribit Toleti fuisse congregatum. Aliud longe ab isto fuit concilium Iliberritanum sæviante Nerone celebratum, in quo multi discipulorum
6. Histonii, etc. Sustulisse fortiter martyrium Cyricum et Julitam Hipponem in Carpetania, docuit in superioribus Dexter ad annum 222, ubi nos quoque ejus placitum pluribus tutati, Hipponem diximus oppidum, quod nunc Hieppes nuncupamus. Cæterum post 80 annos corpora sanctorum martyrum reperta fuerint Histonii, quo a fidelibus metu persecutionis allata fuerunt, et abscondita. Est autem Histonium, quod nunc Histo dicitur, prope S. Felicem, vulgo Sahelizes, et Villascussa in tractu Conchensi. Nunc vero S. Cyricus Burgis in Hispania quiescit, in Ecclesia suo nomine dicata, quæ ob ejus honorem abbatiæ titulo insignitur, ejusque abbas dignitatis sedem habet in metropolitana Ecclesia.
7. In Gallæcia, etc. Consule quæ de S. Marina notavimus ad annum 138, ubi pluribus monstravimus eandem esse ac Margaritam, quæ hactenus Græca credebatur.
8. S. Justus, etc. Duo, teste Dextro, fuere Vicenses episcopi in Catalaunia Justi nomine insigniti : prior floruit anno 300, pervenitque usque ad 320; posterior vero anno 380. De eoque inferius ad annum 382, ad quem scripsit B. Ambrosius. Fuit et alter ejusdem nominis pontifex Urgelli, non longe a Vicense urbe (hodie Viche), qui interfuit concilio Toletano II, æra Cæsaris 565. Est is annus a Christo nato 327, ejus vero festa dies agitur in Romano Martyrologio 28 Maii.
9. Prope Lingonas, etc. Eadem fere verba habet Eusebius in Chronico hoc anno 300. Consule de his Eutropium lib. ix, et Sextum Aurelium, et Orosium, lib. vii, cap. 25.
10. Galerius Maxim, etc. Hoc etiam pluribus verbis apud Eusebium habes citato loco et anno. Eadem refert Orosius citato cap. 25.
11. Veturius, etc. Id scribit Eusebius ad annum 301, ejusque meminit Baronius ad annum 297, et Romanum Martyrologium ad diem 20 Februar. habet Veturium Diocletiani magistrum militum, Tyri in Phœnicia tot beatorum martyrum fecisse stragem, ut eorum numerum solius Dei scientia colligat. Non est autem inde deducendum, persecutionem Diocletiani ita cœpisse hoc anno 301, quod nullum prius Christi cultorem martyrio coronaverit, vel ejus ministri, sed quod majores vires eo anno persecutio accepit, et ita imperatorem plus solito in Christianos excitavit. Quo non obstante certum etiam est, postmodum anno 306 supra modum persecutionem aggravatam; et eapropter eo anno accidisse ab Eusebio scribi : nimirum acerbissimam omnium. Sed Dexter nunc complectitur præcipuum persecutionis tempus ab anno 300 usque ad 307, simulque enumerat omnes martyres in ea passos, sine speciali annorum differentia.
12. Felix, etc. Hic ille sanctus Felix martyr, de quo agitur in Romano Martyrologio die 2 Maii, ubi asseritur, Hispali fuisse martyrio coronatum : qua-

A. C. 30. L. Valerius Hispanus Berosi fragmenta in quinque partes digessit.

A. R. 1051.

Mellaria urbe Hispaniæ Bæticæ, S. Firmus martyr, qui acerbissimis plagis affectus, lampadibus exustus, ac tandem succiso capite martyrium consummavit sub præside Hispaniæ M. Aurelio Vero, viro consulari; cujus etiam corpus decursu temporis Romam deportatum est; et prima die Julii maxime collitur.

Iriæ Flaviæ in Gallæcia sancta Susanna virgo et martyr.

Ad Cæam urbem Hispaniæ in Vaccæis sancta Antonina martyr.

BIVARII COMMENTARIUS.

propter vocari solet Hispalensis, sed nihilominus Toletanum diaconum fuisse scribit Marieta de Sanctis Hispaniæ lib. II, cap. 99. Exstat ipsius apud M. Maximum clara notitia in Chronic. ad annum Domini 612, ubi ait: *Floret memoria Sancti Felicis Hispali, Toletani diaconi, qui cum a sancto Melanthio, cujus archidiaconus erat, Hispalim mittitur ad sanctum Sabinum Hispalensem episcopum, 2 Maii Hispali patitur.* Habet de eo proprium officium Breviarium Toletanum sancti Isidori, cujus Capitula incipit: *Felix martyr tuus, Domine, ex nomine probatus, et munere consecratus: dum eum ex nomine vocas, et munere consecras, etc.* Diximus de eodem in superioribus, numero 5. Magnæ autem laudi dandum Dextro est, quod tanti viri memoriam immortalitati consecraverit, qui nimirum omnium primus canones conciliares in formam debitam digessit, hactenus per tot annorum curricula servatam ab omnibus conciliis. Quo vero Jure Hosium Cordubensem *Sanctum* vocet, inferius videndum est ad annum 360.

13. L. Valerius, etc. Berosus Chaldæus Babylonia oriundus 300 annis ante Christi Domini natiuitatem historiam suam scripsit, teste Josepho lib. I Antiquit. Jud. et contra Appionem Gramm. quibus locis auctor est, ipsum omnem Chaldaicam deflorasse historiam, et veluti publicæ fidei notarium omnem antiquitatem transcripsisse, ac inter alia diluvii magni meminisse, nominasseque Noam et filios ejus. De eodem agunt Metasthenes in libro de Judiciis, et Diodorus Siculus lib. III. Addit Plinius libro VII, cap. 37. Berosum Atheniensem Græco idiomate docuisse disciplinas Chaldæas, præsertim astrologiam, et ea propter ipsos statuam illi inauratæ linguæ in publico gymnasio posuisse. Utrum autem germanus Berosi partus, quem Annius Viterbiensis in lucem edidit, adjunctis commentariis, an vero, ut multi autumant, supposititiis, mea non interest desinire, solum enim apud Dextrum lego Berosi fragmenta in quinque partes digessisse olim. L. Valerium Hispanum; cujus tamen nomen in novo Beroso non invenio, tametsi numerus librorum consonet. Ut reor, fragmenta vocat Dexter, non quidem partes codicum suæ historiæ, sed ea quæ apud Metasthenem, Josephum, et alios auctores exstabant, quæ L. Valerius in uno volumine collegit.

14. Mellaria, etc. Hujus nominis duæ olim in Bætica urbes exstiterunt, altera in conventu Cordubensi, de qua Plinius, nunc, teste Morales in Antiquit. fol. 97 et 98, dicitur *Fuente obejuna*; altera juxta fretum Gadetanum, hodie *Bejar de la miel*, pariter Pomponii Melæ, ut ipse testatur lib. II, cap. 6 sub finem, illis verbis: *Atque unde nos sumus, cingente fretu, Mellaria.* Credat qui volet Carolo Stephano asserenti, Mellariam sic dictam ab aureis malis, quæ Hercules illuc e Libya attulit; neque unquam Malaria, ut oportebat, nuncupatam reperies, sed perpetuo Mellariam, nimirum a melle, cujus et probitas et copia inibi legebatur: et nunc quoque id nomen sonat. Porro sancti Firmi Mellariæ passi nomen, et martyrium a Græcis et Latinis collitur i Junii, ut in Menologio, et Martyrologio Romano videre est. Græca sic habent: *Eodem die sancti Firmi martyris, qui sub Maximiano imperat. pro Christi fide comprehensus, ductus est ad præsidem Magnum [lege Marcum] nomine; cumque persuaderi non posset, ut*

A Idolis sacrificaret, nudus nervis cæditur; suspensus laniatur, totiusque corporis compage soluta; postremo capite obruncatus certaminis coronam assecutus est. Martyrologium Romanum sic: *Item S. Firmi martyris, qui in persecutione Maximini acerbissimis plagis affectus, lapidibus percussus, ac demum capite cæsus est.* Quæ fere ad verbum habet Dexter, nisi quod pro lapidibus percussus, consonantibus Græcis habet, *lampadibus exustus*, quod longe aliud martyrii genus est, et sæpissime adhibebatur suspensis in equuleo. De M. Aurelio Vero, sub quo S. Firmus occisus est, egimus ad annum 286.

15. Iriæ Flaviæ, etc. Quiescit sanctissima virgo et martyr Susanna in sancta Ecclesia Compostellana inter cæteras sanctorum reliquias, quibus ejus sacrarium refertissimum est. Transtulit corpus ejusdem sanctæ Susannæ ab Iria Flavia Compostellam (ut creditur) D. Didacus Ramirez primus Compostellanus archiepiscopus, dum corpora sanctorum martyrum Cucuphatis, et Silvestri, et aliorum, variasque reliquias in suam sedem hinc inde transferri curavit, circa annum humanæ salutis 1102, ut habent acta Compostellanæ historiæ. Nisi forsitan tempore urbani papæ II et Alphonsi regis Casti cognominati, quibus agentibus sedes episcopalis Iriæ Flaviæ in Compostellanam translata est, reliquæ etiam sanctæ Susannæ simul cum sede fuerint translatae, anno scilicet Domini 1096. Non defuere qui sanctam Susannam Iriensem, de qua agimus, confunderent cum S. Susanna virgine pariter, et martyre Bracarensi sorore S. Victoris martyris catechumeni, nomine ac natione utriusque decepti, addideruntque eam Susannam, quæ Compostellæ quiescit, e Bracarensi territorio translata esse, cum corpore S. Victoris. Ita ratus est P. Lobo ad calcem traductionis Lusitanæ Romani Martyrologii, die 12 Aprilis, cum de sanctis Lusitanis disseruit. Cæterum ex iis quæ ibidem ipse annotavit, oppositum satis convincitur, nam asserit anno 1590 mense Octobr. apertum esse sepulcrum S. Susannæ Bracarensis in Ecclesia Bracarensi territorii ejus nomini dicata, in præsentia D. Augustini de Castro Bracarensis archiepiscopi; et in eo reperta fuisse ossa sacra ejusdem virginis. Quare nequaquam inde translata fuisse credenda sunt: præsertim postquam Dextri testimonio diversitas utriusque Susannæ convincitur. Agit ipse de Bracarensi inferius hoc ipso anno, versus finem.

16. Ad Cæam, etc. Sanctæ Antoninæ martyris celebrem servant memoriam Græci in Menologio ad diem i Martii, unde martyrologium Romanum accipit, sub iisdem fere verbis, sic enim habet: *Eodem die S. Antoninæ martyris, quæ in persecutione Diocletiani cum gentilium deos irrisisset, post varios cruciatus in vase quodam inclusa, in paludem urbis Cææ demersa est* Græca sic habent apud card. Sirlatum. *Eodem die S. Antoninæ. Hæc ex urbe Cæa, Diocletiano et Maximiano imperatoribus, propter Christi confessionem, et inanium idolorum irrisionem, graves, et varios perpessa cruciatus, postremo vase quodam inclusa, in paludem Cææ dejecta, spiritu Domino commendavit.* Porro Baronius in Notis existimavit in Cæa insula maris Ægæi notissima S. Antoninam occisam fuisse, eo motus quod ejus memoriam a Græcis coli viderit; sed vero in Hispania coronatam Dexter asse-

A.C.300. Per hoc tempus vehementius sævit persecutio Diocletiani.

A.R.1051.

Concilium Suessanum in causa Marcellini papæ, qui Romæ thurificaverat, multis episcopis præsentibus; nonnullis præsulibus ex Gallia, Germania ac Hispania, etiam habetur.

Juliobrigæ in Hispania S. Lucia martyr, quæ a regione Campania venit in Hispaniam; et a Ritiovaro comprehensa, quem ad fidem convertit, relicta ab eo; et ab alio judice comprehensa, cum aliis etiam sociis patitur pridie nonas Julii.

In hac acerbissima persecutione Eburæ in Carpetanis SS. Christi martyres Felix, Luciolus, Fortunatus et Eusebius, qui præside Hispaniæ Asclepiade crucifixi sunt. Iriæ Flaviæ in Hispania S. Cucuphas martyr Christi.

BIVARII COMMENTARIUS.

verat, ubi Cæam urbem, et fluvium ejusdem nominis in Vaccæis esse latius in superioribus ostendimus, cum de sanctis Facundo et Primitivo martyribus Cæris ageremus ad annum 159.

17. Per hoc tempus, etc. Vide quæ commentario præcedenti, num. 11, annotavimus. Sane hoc præmisit, ut sub hac sententia simul complecteretur quotquot in persecutione Diocletiana, in Hispaniis martyrium perpessi sunt, præsertim usque ad annum 306, quo vehementius persecutio sævit, ut etiam habet Eusebius in Chronico.

18. Concilium Suessanum, etc. Notissimum fuit et apud omnes Scriptores celeberrimum actum Suessani concilii, quo sanctus Marcellinus sponte concessit, et a Patribus minime judicatus in se ipsum acriter judicium tulit. Consule cardinalem Baronium et Equilinum, libro iv, cap. 89, qui asserit 88 Patres Suessani Campaniæ urbem (nunc Sessa in regno Neapolitano) tunc temporis convenisse; ne quis minus credibile judicaret quosdam episcopos ex Hispania, Galliaque ac Germania (quod affirmat Dexter) illic astitisse: nam tantus episcoporum numerus ex sola Italia congregari nequeit eo tempore. Neque vero quis persecutionem acrem impedimento fuisse existimaverit, quominus ab Hispania Suessam venire possent, nam sub communi habitu facile illis concedebatur accessus: et causa erat urgentissima. Crediderim inibi Hosium existitisse, utpote Patrem conciliorum sui temporis. Sed de eo postea.

19. Juliobrigæ, etc. Meminit summa cum laude Græcorum Menologium sanctæ Luciæ martyris, ejusque sociorum, quorum hic mentio habetur, ex quo Romanum Martyrologium hæc habet ad diem 6 Julii, seu pridie nonas ejusdem: *Eodem die sanctæ Luciæ martyris, quæ natione Campana a Riziovaro tenta et acriter cruciata, eundem convertit ad Christum; quibus adjuncti sunt Antoninus, Severinus, Diodorus, Dion, et alii decem et septem, qui in passione collegæ, et in corona fuerunt consortes.* Græci pluribus prosequuntur eorum nomina his verbis: *Hæc sancta Lucia non est eadem quæ ex Sicilia fuit, sed in Campana regione orta, detenta est a Riziovaro. Cum cogeretur idolis immolare, idque constanter recusaret, sanguinem pro Christi nomine effudit: cumque ille Riziovarus ejus opera conversus ad Christi fidem, Antoninus, Severinus, Diodorus, Dion, Apollonius, Apamus, Papyranus, Cotyus, Oronus, Dapimus, Satyrus, Victor, et alii novem, coronæ fuerunt participes.* Ceterum quod ad urbem pertinet, ubi sanctissima femina passa est, Plinius, libro iii, cap. 3, et libro iv, cap. 10, auctor est, Juliobrigam xl millibus passuum a fontibus Iberi fluminis distasse, unde Ambrosius Morales suspicatur inter *Santander* et *Bermeo* sitam fuisse, ad litus Oceani, unde et portus Juliobrigensis nonnulli meminerunt. Id vero mihi satis difficile appareat, cum Ptolomæus asserat urbem mediterraneam Cantabrorum fuisse. Quare magis assentior Villanovæ, et Orthelio, aliisque communi consensu affirmantibus Juliobrigam nunc *Logrono* nuncupari. Et satis consonat distantia Plinii a fontibus Iberi, et quod sit urbs mediterranea. Nec obstat quod re-

periat *portus Juliobrigensis*, inferius cum agitur de S. Aza, et sociis martyribus, nam id contingere potuit ex eo quod urbs hæc, tametsi mediterranea, territorium eo usque extensum haberet. Fuit quidem in eadem maris ora Flaviobriga, sed vero Juliobriga in mediterraneis fuit.

20. In hac acerbissima, etc. De SS. martyribus Felice, Lucio et sociis agit Beda in Martyrologio ad 3 Martii, astipulanturque vetera manuscripta, et Romanum Martyrologium, sub his verbis: *Eodem die passio sanctorum Felicis, Lucii, Fortunati, Marciae, et sociorum: item sanctorum militum Cleonici, Eutropii, et Basilisci, qui in persecutione Maximiani sub Asclepiade præside crucis supplicio feliciter triumpharunt.* De eisdem agunt Græci in Menologio, adduntque non solum crucis supplicium, sed multa alia tormenta prius ab Asclepiade pertulisse. *Hi cum Maximiano imperatore (habent Græca) militarent, delati quod essent Christiani, sub Asclepiade præside post multa tormenta, et crucem ipsam martyres effecti, migrarunt in cælum.* Galesinus ex Beda hos omnes socios fuisse scribit; Felicem scilicet, Lucium, Fortunatum, Marciam, Herodem, Antigonium, Januarium, Tertullam, Gavianum, Quirinum, alium Felicem, Florianum, et Donatum. De Ebra civitate Carpetaniæ, quæ nunc *Talavera* dicitur, tantorum martyrum cohonestata trophæis, eginus anno 150, numero 6.

21. Iriæ Flaviæ, etc. Nonnulli ex duobus Cucuphatibus unum fecere, credentes Barcinonæ passum: duos tamen esse omnino distinctos, non solum ex Dextro convincitur, qui alterum Iriæ Flaviæ Galliciæ satis noto oppido passum asseverat: cum tamen alterum Barcinonæ occubuisse nemo dubitet, verum ex eo sit manifestum, quod alter quiescit in Ecclesia Sancti Jacobi apostoli; alter vero apud Sanctum Dionysium Parisiis, quo Barcinona delatus est: de eo Morales libro X, cap. 2, Marieta, i parte, libro 2, cap. 7 et 8. Flos sanctorum et Concionatorum Thesaurus, et cæteri Hispani auctores: cum omnibus Martyrologiis ad 25 Julii, et S. Eulogio, lib. i Memorialis Sanctorum. Quod spectat ad Cucuphatem Iriensem putavit P. Lucius in Martyrologio Lusitano ad 12 Aprilis, translatum fuisse Compostellam Bracara, simul cum sancta Susanna, et sancto Silvestro martyribus. Cæterum etsi verum sit eodem tempore omnes translatus a D. Didaco Compostellano archiepiscopo anno 1002, non tamen omnes Bracara delati sunt, sed solum sanctus Sylvester, de quo postea; Susanna vero et Cucuphas Iriæ Flaviæ quiescebant. Nisi quis velit hos duos primum Bracaram sedem suam Metropolitanam ex Iria adductos, inde tamen Compostellam simul cum corpore sancti Silvestri, quod non improbabile videtur. Porro sancti Cucuphatibus Barcinonensis acta exstant apud Surium, tomo iv, 25 Julii, et apud Equilinum, lib. vi, cap. 136. Sed eadem felicitus canuntur sapphico carmine, hymno sacro qui legitur in Breviario Toletano, et in gratiam eruditum hic inserimus.

Barcinon læte Cucuphate vernans,

- A. C. 300. Augustobrigæ in Hispania eodem tempore sancti martyres pro Christo necati (hi sunt A.R. 1051. necati, illi jugati) Absalonius, Heraclius, et Largus.
Munobrigæ in Celtiberis S. Demetrius martyr.
Carthagine Spartiaria Philemon, et Dominus martyres.

BIVARII COMMENTARIUS.

Corporis sancti tumulum honora :
Et locum sacri venerans sepulcri
Sparge ligustris.
Munus hoc clarum tibi Scyllitana
Civitas misit, dedit et beatum
Quoque Felicem populis Gerundæ
Sorte colendum.
Hi sequestrato tumulis honore,
Proprias sedes adeunt tuendas :
Hic Barcinonis celebratur aula,
Ille Gerundæ.
Hinc cruor hujus Cucuphatis almi
Factus est nostræ regionis hærens :
Inde hic nobis sua membra ponens,
Vivere præstat.
Hic fide plenus redamando Christum,
Lucis infestum patitur tyrannum :
Moxque bis senio teritur beandus
Militate tortus.
Cæde percussus nimia furentis,
Viscera fundit, quasi peritura :
Quæ reformata recipit in alvum
Sanus ad horam.
Missus in flammis, precibus minacem
Ignis admoti perimit vigorem :
Nequit ardere nimis in beato
Corpore flamma.
Cratis ignitæ facibus cremari
Jussas ardoris nutrimenta gliscunt ;
Sed nihil flamma nocet....
Suppliciorum.
Sustinet posthinc prius ille cardos
Ferreos in se ferientes ictu :
Sicque decisi capitis in æthra,
Spiritus efflat.
Jam fave, Martyr, precibus clientum,
Instrue civem, populum tuere :
Et sacerdotum pia corda mulce,
Pacis amore.
Crimine dempto anima virescat,
Pancæ Cœlesti satiemur omnes,
Crimine lapsa vitiatâ membra
Spiritus ornet.

22. Augustobrigæ, etc. Notat Ambrosius Morales, libro vii Hist. cap. ultimo apud Dionem quarundam Coloniarum mentionem reperiri, Augusti nomine denominatarum in Hispania, id est, Augustobrigæ nomine : nam (quod alibi diximus) Briga veteri Hispaniæ idiomate, urbem significat : ut Augustobriga sonet Augusti urbem. Et quidem, eidem Moratio, una earum prope Numantiam exstitit, quo loci nunc est *Aldea el muro* ; nisi ipsis ipsius magnitudinem veteris urbis attestantibus : alia juxta Burgos, et tertia non longe a Guadalupo, ubi nunc est *Villard el Pedroso*, quod etiam placuit Carolo Clusio. Priorum meminit Ptolomæus, et primam in Pelendonibus prope Numantiam, secundam in Vettonibus : quam Fiorianus de Ocampo putavit esse Burgensem civitatem, sed rejicitur ejus placitum à Nonio perspicuis rationibus, cap. 55 suæ Hispaniæ. Errat quoque Molecius dum putat Medinam Cœli dictam Augustobrigam. Vide etiam Moralem, libro ix, cap. 28. Quod vero spectat ad sanctos martyres Augustobrigæ passos (in qua illarum divinare nequeo) nimirum Absalonium, Heraclium, et Largum, celebrem habent diem 2 Martii apud Bedam, Martyrologium Romanum, Molanum, Galesinum, et alios. Quocirca non leve irrepsit mendium Romano, dum asserit eos Cæsareæ Cappadociæ occisos, eisque additur Lucius episcopus ; rejicitur vero Heraclius, qui cum aliis in Portu Romano occubuisse scribitur. Verba ejus sunt : *In Portu Romano sanctorum martyrum Pauli, Heraclii, Secundilla, et Januariæ. Cæsareæ in Cappadocia san-*

ctorum martyrum Lucii episcopi, Absalonis et Lorgii. In quibus omnibus mire depravatam lectionem esse, probat Beda, ex quo in Romanum Martyrologium inducti sunt : nam ipse Heraclium cum Absalone, et Largo conjunxit, ut Dexter habet, separat vero cæteros sic, ut Paulus quidem in Portu Romano, Lucius, Cæsareæ Cappadociæ occisi dicantur ; Absalonio vero, Heraclio et Largo non designetur locus martyrii. Bedæ consonat Molanus in additionibus ad Ursuardum, ubi sic habet : *Item Lucii episcopi in Cæsarea Cappadociæ. Et sanctorum martyrum Absalonii, Lorgii et Heraclii. In Portu Romano Pauli, Secundilla, et Januariæ.* Et utriusque Galesinus subscribit : *Eodem die, ait, sanctorum martyrum Absalonis, Herigli, et Largi, et in notis, sic Beda et manuscripti : alii vero Heraclii, et Largi, alias Lorgii.* Certe antiquus Rom. Martyrologii textus consonabat, sed auctoritate nescio cujus codicis mutatus est a Baronio : qui tamen legi debet in notis ad 28 Julii, sub littera F, ubi erudite disserit de genere illo atrocissimi supplicii, a Mezentio primum excogitati, quo nimirum vivorum corpora cadaveribus adversa adversis alligabat, atque constringebat, ita ut singulæ membrorum partes singulis essent accommodatæ, simulque tabescerent : cujus meminere Virgilius *Æneidos* viii, et Valerius Maximus libro ix, cap. 2, de crud., ext. 10.

23. *Munobrigæ*, etc. Variæ fuerunt olim in Hispania urbes ejus, aut pene ejus nominis. Ptolomæus tres Mirobrigas assignat, alteram in veteri Lusitania prope Eburam ; secundam in Turditanis Bæticæ, non longe ab Hispali, forte *Almaden* ; tertiam in Oretanis Tarraconensis juxta Oretum, et Libysoam in territorio Calatravæ. Morales, lib. ix, cap. 28, meminit Medobrigæ in Lusitania, et libro viii, cap. 33, asserit in confinibus Lusitanicæ exstitisse. Cæterum idem auctor in suis Antiquitatibus, verbo Beturia, fol. 98, asserit Mirobrigam unam eo loco fuisse, quo nunc est oppidum *Capilla* prope *Fuente Ovejuna* in Bætica : libro etiam ix Hist. cap. 4, ex quadam inscriptione marmorea quæ in urbe Civitatis conservatur, conjectatur inibi quamdam Mirobrigarum exstitisse. Quidquid tandem de prædictis sit, certum est Munobrigam, seu Munobricam Celtiberorum longe ab eis diversam esse, utpote quæ adhuc existit in Celtiberia, xii a Bilbili lapide (id est, quatuor leucis a *Calatajud*) et parum mutato nomine *Muniebriga* nuncupatur. Porro sancti Demetrii inibi passi servatur adhuc memoria a Græcis, in Menologio, ad 15 Novembris, qua die etiam apud Galesinum hæc legitur : *Sancti Demetrii martyris. Hic Christianæ fidei accusatus, ad Publum præfectum perducitur ; apud quem non solum magna dicendi libertate religionem Christianam professus, sed falsorum deorum superstitionem vehementer insectatus, illius jussu capite obruncato, expetitam a se untopere martyrii pœnam tulit.* Porro Publum hunc, Dacianum intellige, qui Publius Dacianus vocabatur (ut ex aliis actis martyrum observavit Morales) et eo tempore martyrio sanctos in Hispania afflicebat.

24. *Carthagine*, etc. Celebris est memoria sanctorum martyrum Philemonis et Domini in Romano Martyrologio ad diem 21 Martii, et in Menologio Græcorum, unde in Romano translata est, sed neutrum passionis locum designat, quem tamen habemus ex Dextro. Certum illud satis convincit non fuisse in Græcia occisos, quod Græci ignorant occisionis locum : quo argumento alibi usi sumus.

A.C. 300. Eodem tempore Tude, vel Aquis-calidis, oppido insigni Gallæciæ, quod fluvius Minus præterfluit, sanctus Aza martyr passus fuit, et gloriosi ejus commilitones.

Tarracone in Hispania coronæ sanctorum martyrum Domitii, Pelagiæque et Aquilæ, ac Theodosiæ.

Carthagine Hispaniæ sancta concessa martyr egregia.

In civitate Soliensi in Bætica sanctus Marcellus (ut creditur) Hispanus episcopus, vir egregie pius, et doctus.

Seori in Cantabria sancta Centolla civis Toletana, consulis Lucii Ragonis Quinctiani filia (Cathanæ passa est sub hujus patre L. Quinctiano fortissima virgo sancta Agatha) passa cum Helena vidua, in persecutione Diocletiani.

BIVARIII COMMENTARIUS.

25. Eodem tempore, etc. Exstat in Græcorum Menologio die 19 Novembris insignis sancti Azæ et sociorum martyrum memoria, cum illorum actis ad breve compendium redactis. In eo tamen correctione digna sunt, quod regionem ipsorum vocent Isauriensem, seu Isauriam, cum potius Auriensis, seu Auria nuncupari deberet; nam Dextro teste, martyrio coronati sunt Tude vel Aquis Calidis, quæ in tractu Auriensi Gallæciæ sitæ sunt; et urbs quidem Tudenensis in pago Auriensi jacet, qui adhuc significationem retinens ab incolis *Vega d'Oro* dicitur: Aquæ autem Calidæ civitas Auriensis est, vulgo *Orense*, quod inter alios notavit Ludovicus Nonius cap. 53 suæ Hispaniæ. Ea igitur civitas quæ a calidissimis fontibus, quibus in Burgo fruitur, Aquæ Calidæ nuncupatur, a regionis seu tractus situ, Auriensis dicitur. Facile vero Græci decipi potuerunt, cum inter nostram Iriam, et suam Isauriam parva sit vocum differentia, quando in regione Auriensi eos passus legebant; cum enim ipsi solum Isauriensem agnoscerent (hæc ad radices Tauri montis prope Ciliciam sita est) codici errore, ut par est credere, imputarunt. Sed reddamus Menologii verba: *xix die Novembris commemoratio S. Azæ: hic fuit ex regione Isauriensium (lego Auriensium) militans sub Diocletiano imperatore; qui relicta militia eremum incolebat, multas curationes et miracula faciens: delatus vero a quibusdam venatoribus, traditus est Aquilino tribuno cum centum et quinquaginta militibus, qui ad eum capiendum venerant, et ejus visis dum reverterentur miraculis, ad Christum conversi erant. Siquidem precibus aquam eduxerat, et sitiens recreaverat. Tribunus autem sanctum martyrem Azam ad terrorem multorum plurimis plagis supponit, in rota suspensum ferreis unguibus laceratum, et ad caminum ignis injectum: cum vero flamma ipsa extincta esset, et Beatus martyr incolumis permansisset, tribuni uxor, et filia ad Christi fidem conversæ sunt. Tunc Tribunus centumquinquaginta militum capita abscindi, cum quibus uxorem et filiam obruncari fecit; postea sanctus martyr ense consummatus est. De eisdem agit Rom. martyrologium, sed cum eorum memoriam a Græcis acceperit, inde est, quod habeat Isauriæ passos: in vetustioribus autem Romani Martyrologii codicibus, et in omnibus ante correctionem Gregorianam impressis desiderantur; quod argumento est, eos olim non agnovisse, sed a Menologio tempore correctionis ipsius, sicut alios multos, mutuassee. Inde similiter Galesinus hæc extraxit: *Sanctorum Azæ et sociorum martyrum. Comprehensus Azas (qui in solitudine delitescens, sanctissimæ vitæ, ac miraculorum laude nobilis erat) a militibus Diocletiani, tribunali sistitur Aquilini præfecti: cujus jussu de sublimi per capillos appensus unguibus ferreis excarnificatur. Deinde in fornacem ardentem conjectus, cum inde incolumis divina ope exisset, hocque miraculo conjugem, et filiam præfecti ad fidem converterisset, una cum eisdem, et militibus item, quos centum quinquaginta alio miraculo ad Christianam religionem perduxit, capitibus damnatus est. Corrigi etiam debet Dextri codex excusus Cæsaraugustæ, eo quod S. Azam corrupte vocet Aram, et feminam fuisse credat, cum ait: *S. Ara martyr passa est.***

26. *Tarracone*, etc. Græci in menologio die 23 Martii, festum de his sanctis celebrant: ex quo Romanum Martyrologium hæc habet eadem die: *Item coronæ sanctorum martyrum Domitii, Pelagiæ, Aquilæ, Eparchii, et Theodosiæ.* Ex quo constat in textu Dextri desse Eparchium.

27. *Carthagine*, etc. Sanctæ Concessæ martyris Carthagine occisæ meminit Beda die 8 Aprilis, quem Rom. Martyrologium, et alii recentiores secuti sunt.

28. *In civitate Soliensi*, etc. Dubium an legi debeat *Seliensi*, nam in codice Ptolomæi Selia urbs ponitur in Turdulis Bætiæ, non Solia. Sita vero fuit ad ripam Bætis fluminis, prope Iliam magnam, seu *Martia*. Porro Marcellus hic videtur Hispanensis ille episcopus, qui in catalogo episcoporum ejus sedis hoc tempore claruisse dicitur. De eo etiam Loaysa in Notis concilii Iliberritani: fuitque ejus nominis primus, cui Sabinus successit.

29. *Seori*, etc. Diversimode scribitur nomen hujus oppidi. Antiqua legenda sanctæ Centollæ habet *Saria*, idque amplectitur Morales lib. x cap. 17. Ptolomæus vero vocat *Saviam*; Dextri autem codex habet *Seorim*, nunc dicitur *Siero*. Quidquid sit de voce, constat in Pelendonibus populis Cantabricis situm fuisse. Cæterum quod ad sanctas martyres pertinet, habent earum acta Breviarium Burgense, Maldonatus, Trugillus, Morales, Villegas, et alii; sed quod cæteris præstat Ferdinandus Petri Guzamius in suo Valerio scholastico Historiarum lib. iii tit. 3 cap. 5 affirmat sanctam Centollam Toleti ortam patre Regulo fuisse, inde Sariam Cantabriæ profectam, sub Eglisio præside in ipso Iberi confluyente passam fuisse. Ita refert Morales lib. x cap. 17, et Venerus fol. 116, ex quibus Marieta lib. iv cap. 40 t p. Quem igitur Valerius vocat Regulum, is ipse L. Ragonius Quinctianus nuncupatur a Dextro. Ipsarum sacra piura post longa sæcula translata fuere tempore Alphonsi X [Al. Sapientis] in Ecclesiam Burgensem, quæ festum earundem celebrat 13 die Augusti, qua etiam de eis agit Romanum Martyrologium. Et Centolla quidem virgo fuit, Helena vero ejus socia, vidua: quod inter alios notavit Trugillus. Hoc loco corruptissimus erat codex Dextri excusus; nam pro signo (dimidiæ parenthesis, legebat litteram C quasi nominis alicujus significationem, ex quo rursus sententiam lacerabat, et unam in duas nullum reddentes sensum dividebat. Cum tamen legendum sit per ( ) totum illud (*Catanæ passa est sub hujus patre L. Quinctiano fortissima virgo sancta Agatha*), ita ut inferiora quæ agunt de S. Helena coherent cum superioribus, in quibus de S. Centolla agitur. Invenio Quinctiani nomen in Hispania iis ipsis temporibus usitatum, nam concilio Iliberritano interfuit Quinctianus episcopus Eboræ. Porro L. Ragonius Quinctiani consulatus (de quo hic agitur) incidit in annum ab Urbe condita 987, id est, Christi Domini 238, et socium habuit Severum, ex Cassiodoro, et aliis, et anno Domini 252, Decio III consule, occidit Catanæ S. Agatham virginem; et Ravennæ sub eodem Decio SS. Fuscam, et Mauram, ut ex Romano Martyrologio 5 et 13 Februarii liquet; quod si hic ipse pater S. Centollæ fuit, oportuit post aliquot annos a con-

A.C. 300. Volucæ prope Numantiam sancta Victoria cum sociis.

Astæ in Hispania Bætica S. Secundus martyr colitur.

Oreti in Hispania Tarraconensi S. Spiridion, prius episcopus Toletanus, qui pro Christi nomine egregie pugnavit.

Ilipulæ in Hispania sanctus Restitutus (ut creditur) presbyter; magister Castoris et sociorum Cantabrorum Lapidicianarum. Hic et Crispulus Martyr, et Restitutus, de quo dudum dixeramus, interfuerunt concilio Iliberritano in Bætica.

Patavonii in Asturibus gloriosissimi Christi martyres Saturninus, Felix, Fortunatus, et alii socii martyres.

Urbe Heraclea in Calpe Hispaniæ sancta Lucia martyr.

Argenteolæ in Asturibus sancti Christi martyres Saturninus, Theophilus, et Revocata pro Christo passi.

A.R.1031.

BIVARII COMMENTARIUS.

sulatu illam Toleti genuisse, ne senem admodum ipsam virginem martyrii tempore faciamus. Sed nihil mirum si 60 annum agens occideretur, nam de S. Apollonia notum est, senem satis occisam fuisse. Nihilominus crediderim patrem et filium eisdem nominibus insignitos, et consulatum patri ascribendum.

30. *Volucæ*, etc. Ejus urbis meminit Ptolomæus in Arevacis prope Numantiam, ut opinor *Berlanga*. Corpus vero beatissimæ virginis ac martyris Victorix debito honore quiescit in ecclesia metropolitana Burgensi. Errore autem vulgi hactenus credebatur una ex sororibus sanctæ Ursulæ, ac filia cujusdam reguli Siculi et S. Gerasinæ, quæ duo repugnant inter se. Nam sociæ S. Ursulæ omnes erant ex majori Britannia, seu Anglia, quæ longo a Sicilia distat intervallo terræ ac maris. Quare qui parentes dicuntur S. Victorix fuerunt simul in martyrio socii, de quibus agit hoc loco Dexter. Festum ipsorum ad diem 10 Novembris Burgis celebratur. Fuerunt et aliæ ejus nominis in Hispania, de quibus vide annotationes ad ann. 130 et 406.

31. *Astæ in Hispania*, etc. Consule quæ scripsimus ad annum 208.

32. *Oreti*, etc. Ptolomæus vocat Oretum Germanorum, a quo, Oretani populi nuncupati: Strabo corrupte Oriam. Multi, in quibus Tapha, Villanova, et Carolus Clusius existimarunt veterem Oretum nunc dici Calatravam, sed Morales in Antiquit. verbo *Oretum* erudite probat non ibi, sed prope Calatravam, existisse, quo loco nunc Ecclesiola in honorem B. Dei Genetricis videtur constructa inter Granatulam et Calatravam ad ripam Xabalonis fluminis, ruinis ipsis et eremitorii nomenclatura pariter attestantibus; nam dicitur *S. Maria de Oreto*, alias del Azuqueca. Difficilius nonnullis visum est quod de S. Spiridione asseritur, nimirum episcopum fuisse Toletanum, et egregie Oreti pro Christi nomine pugnassee. Nam Spiridion in Cypro episcopus fuit, ut Rufinus lib. 1, cap. 5 Sozomenus lib. 1 cap. 11, Sozocrates lib. 1 cap. 8, et ejus acta apud Surium a Triphillo ejus discipulo edita manifestant. Cæterum si quis vellet duos Spiridiones asserere, Cyprium alterum, alterum Toletanum, non posset falsitatis manifeste redargui. Ego sane probabilis judico unum eundemque Spiridionem fuisse, de quo Dexter, ac Rufinus scribunt, qui quidem in Cypro insula natus, in Hispaniam profectus, ob vitæ candorem factus sit Toletanus episcopus, ac demum in patriam post multos annos reversus, inibi episcopus Trimetuntinus electus fuerit, inde Nicæam ad concilium generale petierit, ac Sardicensi etiam interfuerit. Sic enim omnia consonant. Cui suffragatur, quod in martyrologio Romano de sancto Spiridione die 14 Decembris dicitur, quod nimirum *unus fuit ex illis confessoribus, quos Maximianus Dextro oculo effosso, et sinistro poplite succiso, ad metalla damnaverat*. Quis autem nescit præcipuas metallorum fodinas, quas Romanum habebat imperium in Hispaniis fuisse? Id nos alibi ex lib. Machabæorum, et aliis fuisse monstravimus.

A Igitur ad auri vel argenti fodinas Oretanas damnatus fuit sanctus Spiridion a Maximiano, cum jam Toletanam aliquamdiu rexisset Ecclesiam; et Oreti ad metalla damnatus egregie pro Christi nomine pugnavit. Sed a Constantino imperatore, agente Hosio Cordubensi absolutus, in Cyprum rediit. De cæteris consule ejus acta.

33. *Ilipulæ*, etc. Multæ hujus nominis urbes fuere prisco tempore in Hispania. Plinius trium meminit lib. xxviii cap. 2, Ilipulæ Italicæ in Conventu Hispanensi prope municipium Axatitanum; et lib. 1, cap. 3, Ilipulæ Laudis in Bastetanis, et Ilipulæ Minoris in Conventu Astigitano. Ptolomæus duarum, quarum alteram ponit in Turditanis prope Nebrissam, alteram cognomine Magnam in Turdulis. Assentitur Ambrosio de Morales, qui in Antiquit. verbo *Ilipa* fol. 87 usque 90 erudite convincit ex Strabone et aliis, Ilipam magnam in Mariano saltu (*Sierra Morena*) existisse, quo loci nunc est *Penaflor*. Ilipam vero alteram, de qua aliquando Titus Livius, esse *Zalameam* in Sereno salu. Quod ad sanctos martyres Restitutum et socios spectat, agunt de eis Beda, et Romanum martyrologium ad 10 Junii sub his verbis. *In Hispania sanctorum martyrum Crispuli et Restituti*. Ado die sequenti. Solus Dexter meminit Castoris, et sociorum Cantabrorum. Restitutus presbyter Ilipulitanus (corrupte Elepelitanus) reperitur primus presbyterorum illorum, qui interfuerunt concilio Iliberritano, apud Loaysam, Zuritam, et Genebrandum. De damnatione Christianorum ad lapidinas consule cardinalem Baronium in Notis ad diem 16 Februarii verbo, *ad metalla damnatis*. Certe Cantabriæ asperitas in causa est, ut in ea semper fuerint lapidicianæ, et ea gens ingenio ad lapides scindendos et polliendos polleret.

34. *Patavonii*, etc. Ptolomæus collocat Patavonium in Asturibus sub urbe Asturicensi; Morales lib. x cap. 33 existimat esse quam *Vaneza* nuncupamus. Ibi sane residebat Flaviæ cohortis tribunus. Sanctorum martyrum Felicis, Fortunati, et sociorum meminit Petrus in Catalogo lib. xi cap. 130, num. 77, asseritque occisos pro Domino ad iv kal. Martii.

35. *Urbe Heraclea*, etc. Egimus de urbe Heraclea ad Calpem freti olim existente, in superioribus ad annum Christi 70.

36. *Argenteolæ*, etc. Meminit ejus urbis Ptolomæus in Asturibus, et Molecius apud Orthelium in sua Synonymia locorum, asserit nunc *Medules* nuncupari: sed, ut existimo, corrupte pro *Aviles* legit *Medules*. Sanctorum vero martyrum memoria exstat in Romano Martyrologio ad diem 6 Februarii his verbis; *Eodem die sanctorum martyrum Saturnini, Theophili, et Revocatæ*. Consentient vetera mss. et Equilinus lib. xi cap. 130 num. 52. Eadem nomina legimus ad annum 260 in Dextro, sed tamen temporum et urbium differentia diversos fuisse ostendit, hi namque anno 300 Argenteolæ in Asturibus, illi ann. 260 Viænæ in Gallæcia occisi sunt. ¶

A.C. 300. In Orientali Hispaniæ parte, urbe Palemo, S. Sotera virgo et martyr; quæ more A.R. 1051. servorum, acceptis in facie alapis, illustre martyrium in Domino complevit. Quam ad exemplum pudicitiae adducebat S. Monica digna Augustino parens. Hæc venit in Hispaniam peregrinationis causa ann. Dom. 304.

Gothi per Imperium grassantur, qui multas a Constantinopolitanis acceperant consuetudines, et inter illas sexta feria majoris hebdomadæ ærea cymbala pulsare ligneis instrumentis.

Hoc anno imperator Diocletianus Valerius Jovius novies, et septies Maximianus Valerius Hercules consulatum inierunt.

Hoc eodem anno multi per Hispaniam passi sunt.

Antecedenti anno Diocletianus et Maximianus Augusti celebri pompa apparatusque Romæ triumpharunt, præcedentibus eorum rhedam Narsei conjugæ, sororibus, liberis, et omni præda, qua imperatores Parthos spoliaverant.

Nec multo post iidem Augusti xi kal. Maii abdicant (purpuram).

BIVARII COMMENTARIUS.

37. In Orientali, etc. Magna tenebrarum caligine obducti moderni scriptores, varie de urbe ac regione, ubi S. virgo Sother pro Christo fuit passa senserunt. Legebant enim apud Bedam in Oriente occubuisse, et apud alios Romanam fuisse genere, ejus corpus Romæ asservari, et a Sergio juniore in titulum Equitii translatum esse; insuper S. Ambrosium non alibi quam Romæ passam significare, cum de ipsa loquitur lib. iii et iv de Virginibus: inde factum, ut Baronius Romæ passam via Appia dixerit, in Notis ad 10 Februarii: adducitque lectionem Martyrologii cujusdam ms. monasterii Sancti Cyriaci, et Cassinensis, quæ habet, Romæ via Appia passio S. Sotheris virginis. Alii in Orientali aliqua provincia passam fuisse crediderunt, ut Equilinus lib. iii cap. 3 qui habet: *Sothera virgo in Orientis partibus passa est.* Omnes tamen errore decepti sunt; et in primis sine sufficienti auctoritate, ac consideratione mutatus est Rom. martyrologii textus, qui olim perpetuo habuit in Oriente. Neque sufficit duo manuscripta nonnullæ antiquitatis aliter habuisse, cum omnes martyrologiorum auctores in contrarium stent, nimirum Beda, Usuardus, Ado, quibus consentiant Galesinus, Maurolicus et alii, omnes hi concorditer habent: *In Oriente S. Sotheris virginis, etc.* Jam Dexter lucem attulit dubiæ fidei, ut quod olim in Oriente Romana virgo passa legebatur, non de Orientali Asia, sed de Orientali oppido Hispaniæ Palamos dictum credatur; quod nimirum virgo sancta persecutionem fugiens, pervenerat, cum ad supplicium rapta est. Forsan parentes ejus prædia in Hispania habebant, et illac ipsa proficisceretur. Corpus tamen successu temporis Romam (sic de aliis occidit) delatum est, et primum via Appia sepultum (quod in causa fuit, ut a nonnullis via Appia passa crederetur), inde in titulum Equitii translatum. De ei Ambrosius in exhortatione ad Virgines ait: *At non Sotheris (ut domesticum piæ parentis proferamus exemplum) vultus sui curam gerebat? Quæ cum esset decora facie valde, et nobilis virgo majorum prosapia, consulatus et præfecturas parentum sacra posthabuit fide: et immolare jussa non acquievit, sed illi potuerunt quidem vultum ejus vibicibus exarare, faciem tamen virtutis ejus nequaquam exarare potuerunt.* Sed vero ad sororem suam sic ait idem Ambrosius; *Persecutionis ætate servilibus quoque contumeliis ad fastidium persecutionis evecta, etiam vultum ipsum, qui inter cruciatus totius corporis liber esse consuevit injuriæ, et spectare potius tormenta, quam perpæti, carnifici dedit; et tam fortis et patiens, ut cum teneras pœnæ offerret genas, prius carnifex cædendo desiceret, quam martyr injuriæ cederet. Non vultum inflexit, non ora convertit, non lacrymas dedit. Denique cum cætera pœnarum generæ vicisset, gladium, quem quærebat invenit. Item ille: *Quam persecutor immanis palnis cædi præcepit, ut tenera virgo dolori cederet, aut pudori. At illa ubi audivit hanc vocem, vultum aperuit, soli invelata, at-**

A que intacta martyrio; et volens injuriæ occurrit, vultum offerens, ut ibi martyrii fieret sacrificium, ubi soles esse tentamentum pudoris. Quam ergo Ambrosius virginibus sequendam offert, quidni ejus sæculi S. Monica in exemplum pudicitiae afferret? Denique quod Dexter scribit anno Domini 304 martyrio coronatam, in actis S. Pancratii habemus, ubi legitur id accidisse Diocletiano ix et Maximiano viii consulibus, quorum quidem consulatus in præfatum annum Christi incidit, ut Baronius loco citato notavit.

38. *Gothi, etc.* Lege de ejusmodi Gothorum grassatione S. Isidorum in historia Gothorum, Joannem et Olaus Magnos rerum Gothicarum scriptores. Quod autem hoc loco Constantinopolitanorum meminit Dexter, non eo sensu accipiendum, quasi iis ipsis diebus Constantinus nomen jam suum Byzantio dedisset, qui necdum ad imperium evectus fuerat, sed cum jam Dextri tempore Byzantium Constantinopolis vocaretur, potuit Byzantinos Constantinopolitanos nuncupare, cum unus idemque populus esset, quocumque censeretur nomine. Sed quoniam pacto stare poterit, quod rursus asserit, Gothos a Byzantinis edoctos, pulsare solitos cymbala ærea ligneis instrumentis; si S. Paulinus Nolanus episcopus nolarum seu cymbalorum usum adiuvenit, ut ab ejus urbe nomen inditum indicare videtur? At longe aliud Paulinus instituit, quam Gothi fecisse dicantur; nimirum turres, quas campanis in loco edito collocandis invenit; alias longe tintinnabulorum usum vetustissimum fuisse ex sacris litteris, et profanis auctoribus colligunt Hieronymus Magius, et Angelus Koca in libris quos de tintinnabulis seu campanis ediderunt; quos lector consulat.

39. *Hoc anno, etc.* Agit de anno Domini 304, sed correctione indiget, quod dicebatur *Diocletianus septies, et novies Maximianus* consulatum iniisse, cum certum sit e converso legendum, *Diocletianus novies, et septies Maximianus.* Ita siquidem ex omnibus fastis colligitur.

40. *Hoc anno, etc.* Innumeri sane fuere in Hispaniis hoc tempore a Daciano, et aliis præsidibus Diocletiani trucidati, quorum nomina sunt in libro vitæ. Sane apud Agredam notissimum Hispaniæ oppidum, est in magna veneratione ager quidam cum templo olim super eum erecto, ob memoriam et cultum multorum sanctorum martyrum, inibi pro fidei Christianæ defensione a Daciano occisorum, et a re *Ager Martyrum* nuncupatur. Ejus meminit Morales lib. x cap. 6.

41. *Antecedenti, etc.* Id refert Eusebius in Chronico ad annum Christi 305, ubi de hoc triumpho agit. Consule quæ de Narseo et ejus cum Maximiano conflictibus scribit inter alios Orosius lib. vii cap. 25.

42. *Nec multo post, etc.* Accidisse id anno Domini 307 testis est Eusebius in Chronico, et lib. viii Hist.

A.C. 500. Durat nihilominus atrox Diocletiani persecutio.

Patiuntur Gerundæ in Hispania sancti martyres Felix et Maximus.

Rhodæ in Hispania Celtibera sancti martyres Dionysius et Ammonius.

Iturissæ in Vasconibus sancti martyres Socrates, Dionysius, Victor, Zoticus, Arcadius, Cæsarius, Severinus, qui sub Diocletiano varie torti martyrium compleverunt; quibus additi sunt Christophorus, Antonius, Theonas, qui varie torquentur. In eremo Metellinensi in Lusitania Theodorus admirabilis.

A.R. 1051.

BIVARIII COMMENTARIUS.

Eccles. cap. 26 et 29, et Constantinus Magnus in oratione quam habuit ad Patres in Nicæna synodo congregatos, et Acta S. Menæ et sociorum, ubi asseruntur purpuram deposuisse eo dolore consternati, quod non potuissent contra Christi fideles prævalere. Eusebius affirmat, Diocletianum Nicomediæ, Maximianum vero Mediolani imperio ac purpura se abdicasse. Cæterum senicel indicta toto orbe in Christianos persecutio nihilominus perseveravit.

43. *Patiuntur*, etc. De Sancto Felice Gerundæ passo agunt omnia martyrologia ad 4 Augusti; Usuardus brevi elogio sic scribit: *In Hispaniis civitate Gerunda natalis S. Felicis, quem jussit Dacianus iudex, post illata tormentorum genera, unguis detrahi, ac deinde usque ad ossa laniari, et tamdiu vulnera verberibus instaurari, usque dum invictum spiritum Christo reddidit.* Ejusdem meminit Prudentius in Peristephano hymno 4, S. Eulogius in Memoriali SS. Gregorius Turonensis de Gloria martyrum cap. 92, et in Breviario S. Isidori extat hymnus vetustus, quo ejus acta narrantur; nimirum:

Hymnus de sancto Felice martyre Gerundensi.

Fons Deus vitæ perennis, lux origo luminis,
Aspice plebem canentem festa sanctorum martyris.
Excipe vota precantium, sume laudum carmina.

En tui Felicis almi pangimus insignia,
Tu resolve vincula linguæ, dans socora cantica,
Ut tua rite queamus promere magnalia.

Iste namque Cæsareæ urbis Mauritanicæ
Mondialis disciplinæ dum studeret litteris,
Artium famosa verba te sequendo deserit.

Audians plecti fideles, mox Gerundam pervenit,
Præsidis jussu retentus truditur in carcerem,
Ferreis vinculis onustum colloquantur angeli.

Sistitur aræ, cruentis ut litaret idolis,
Respuit infame factum, voce Christum profiteus,
Perstrepit turba bisulcis ossa nudans unguis.

Nempe nullis alligatus dissipatur artibus,
Fluctibus presso marinis, unda turgeus subditur.
Angelus immistus, alnis ora pandit cantibus.

Omnia tormenta forti percurrit pectore,
Et post poenas, et catenas, unguis, et verbera,
Carnea claustra relinquens, migrat ad coelestia.

O nimis Gerunda felix, o beata civitas,
Nil malorum tu paveas freta tanto martyre;
Postulata promeretur, quisquis hic confluerit.

Hic Dei virtute pressi lacinantur dæmones,
Verberantur, vincuntur, et cremantur acriter,
Atque fumus, et favilla nil vigoris obtinet.

Hic salus optata fessis, sed coelestis profuit,
Visio cæcis patescit, lingua mutis advenit,
Surdus aures hic receptat, atque claudus exilit.

Inde cuncti te precamur una summa Trinitas,
Martyris ut impetrata nostra tollas crimina,
Noxia cuncta repellas, et secunda impertias.

Clerus hic vita niteat, et sacerdos floreat,
Plebs fidelis quod requirit impetrasse sentiat:
Omnis ætas, atque sexus hoc patrono. Gloria, etc.

De sancto Maximo ejus socio solus Dexter (quod sciam) scribit. Cæterum duos Felices Gerundæ martyrio coronatos fuisse, eosque valde distinctos (non unum, ut multi ex sola identitate nominis duci crediderunt) satis convincitur ex litteris Berengarii episcopi, et cleri, ac populi Gerundensis datis 11 kal. Augusti ann. Domini 1087, ad congregationem S. Afræ Augustanæ civitatis, quæ exstant apud Velscrum in vita ejusdem sanctæ, illis præsertim ver-

A bis: *Munus dirigimus, videlicet ex ossibus, et cruore terra mixtis, ac vestimentis sanctissimi doctoris nostri Felicis martyris Christi, scilicet illius, quem ut apostolum et prophetam habemus, non illius qui beatissimi Narcissi diaconus est dictus: quoniam ipse translatus est a piissimo rege Francorum Carolo, et apud Parisiorum civitatem honorifice requiescit.* Asservatur sacrum corpus sancti Felicis, de quo nunc Dexter agit, in cathedrali Gerundensi, caput vero in collegiali ecclesia ejus nomini dedicata. In nonnullis Ecclesiis Hispaniæ celebrabatur olim cum proprio officio, quod in Palentino Breviario legi. Consule quæ diximus ad annum 277.

44. *Rhodæ*, etc. Adhuc fere nomen retinet, vocaturque *Rueda*, ubi celebre adest cœnobium Cisterciensis ordinis, ad Iberi confluentem. Est alia ejus nominis urbs, sive oppidum in Hispania, quod nunc *Rossas* dicitur supra Barcinonam in ipsa maris Mediterranei ora; cujus meminit Ptolomæus in Indigetibus sub nomine Rhodæ, et Strabo sub nomine Rhodopes, de ea etiam Morales, in Antiq., fol. 85, et Florianus de Ocampo. lib. II Hist. Hispan. cap. 4, et lib. III, cap. 27. At Dexter de Celtibera Rhoda loquitur, in qua SS. martyres Dionysius et Ammonium cervices pro Christo dedisse scribit: horum dies natalis in 14 Februarii incidit, ut apud Bedam, Adonem, et Usuardum videre est, sub his verbis: *Item sanctorum Dionysii et Ammonii decollatorum.* Perperam in Rom. Martyrologii correctione mutatum est adverbium *item* in *ibidem*, quod tamen sine adjectore actum Martyrologia dactorum probant, nullibi enim leguntur *ibidem* passi, id est, Alexandriæ, ubi præcedentes martyres occisi fuerant, sed *item*, id est, similiter ipso die.

45. *Iturissæ*, etc. Ejus urbis meminit Ptolomæus in Vasconibus Tarraconensis Hispaniæ, quam Villanovanus in notis marginalibus, Carolus Stephanus: et alii aiunt esse *Sanguessam* Navarræ. De eadem agit Pomponius Mela lib. III de situ Urbis; Plinius de Iturissensibus populis. Porro Græci in Menologio 19 Aprilis meminerunt sanctorum martyrum Socratis et Dionysii lanceis fossorum, et die sequenti sancti Victoris cum sociis reliquis. Rom. Martyrologium die 19 Aprilis hæc habet: *Eodem die sanctorum martyrum Socratis et Dionysii, qui lanceis confessi sunt: et die 20 ejusdem hæc: Eodem die sanctorum martyrum Victoris, Zotici, Zenonis, Acindini, Cæsarii, Severiani, Chrysophori, Theonæ, qui sub Diocletiano varie tentati martyrium compleverunt.* Quare non uno eodemque die martyrio affecti sunt, sed diversis, ut vides. Codex Dextri pro Chrysophoro habet Christophoro, litterula variata.

46. *In eremo Metellinensi*, etc. Hodie *Medellin*. Consule, quæ de ea urbe notavimus ad annum 134. Porro sancti Theodori admirabilis nomen et sanctitatis memoria apud Græcos celebratur 20 Aprilis, qua Martyrologium Romanum hæc inquit: *Eodem die S. Theodori confessoris ab aspera cilicis veste, qua tegebatur, cognomento Trichinas; qui multis virtutibus præsertim adversus dæmones claruit; ex cujus corpore unguentum scuturiens, ægrotis sanitatem impertit.* Id vero ex Græcis desumptum fuit, qui in Menologio habent: *Hic propter erummas, et vitæ duritiam cui se subjecit, frigore et gelu propter Christum vexatus, crassa, et aspera veste corpus tegebat, ex quo factum*

Carthagine Hispaniæ Felix episcopus, martyr, et socii ejus.
Toleti et Hispali S. Felicis diaconi Toletani, Hispali passi sub Daciano præside totius
Hispaniæ crudelissimo.
Cæsaraugustæ innumerabilis multitudo martyrum, omnis ætatis, conditionis, et
utriusque sexus, passorum.

BIVARII COMMENTARIUS.

Jugi imperio sæcula continens,
Et cuncta dominans, omnibus imperas.
Amen.

Trichinas cognomento appellaretur; ob idque A
læmones potestatem accepit; cumque ita vizis-
ad Dominum, quem desideraverat, migrasset,
s fidelibus sanitates confert, unguento ex sancto
pulcro scaturiente. Sed quare Græci nomen loci
lescit non pronunt? Non alio, nisi quia ipsum
ibant, quem tamen Dexter exprimit, de quo
in Apologia pro auctore a nobis actum.

Carthagine, etc. Sanctorum Felicis, et socio-
viginti memoria habetur in Romano Martyro-
ad diem 23 Martii, ex Beda, et Uvandelberto:
amen crediti haec sunt in Africa martyrium
ulisse, quod Carthagine reperirentur occisi:
im autem iidem sint, de quibus in Rom. Marty-
gio colitur festa dies 3 Februarii, sub his verbis:
tem sanctorum martyrum Felicis, Symphronii,
ppolyti et sociorum, mihi non liquet.

18. Toleti, etc. De sancto Felice diacono Hispali
sso agit Rom. Martyrologium die 2 Maii, qua etiam
lebrari solitum fuit Hispali, et Toleti: Vide Marie-
m, lib. II, cap. 99. Multa de eo habentur in Bre-
riario S. Isidori: recitatur siquidem in eo officium
roprium ejusdem martyris, cum hymno de com-
roni Martyrum: sed nihil dicitur quod ad historiam
gonis spectet: ad nomen Felicis magis alludunt
cuncta, ut illud cujusdam capitulæ: Felix martyr
tus, Domine, et nomine probatus, et munere conse-
cratus, dum eum ex nomine vocas, et ex munere con-
secras, etc.

Ingeri potest hoc loco memoria sanctarum virgi-
num Justæ et Rufinæ, quæ in eadem urbe coronam
martyrii percipientibus Hispaniam totam illustrarunt.
Sed quoniam acta ipsarum celeberrima sunt, et a
multis descripta, solum dabimus hymnum in earum
festo cani solitum in Breviario sancti Isidori.

Hymnus.

Adsunt punicea floscula virginum,
Cælesti placido rore virentia:
Quarum vasa poli stigmato siderum
Cœli flammigero igne probata sunt.
Hæc primo olei imbribus illita,
Igneiscent facibus cordis in æthera:
Noctis perfidia hostis et impetum
Viucens in fidei lumine optimo.
En Justa pariter, atque Rufina est,
Quæ clarent meritis, moribus inclitis:
Discreto siquidem nomine virgines,
Uno sed studii legibus inclytæ
Thesaurum Domini legibus inclytæ
Vasis scitilibus corporis unice:
Gestantes pretio vascula distrahunt,
Quo quæstu faciet viscera pauperum.
Sed his subsidiis callidus artifex,
Fraugit testacea vascula mund....
Ne testa hominum scanderet æthera,
Et pulvis fieret gloria cœlica.
Hinc robusta fides fragmæ scitili,
Glicens martyrium corporis excipit:
Præstans fœmineo præmia sexui,
Quo celso valeant sidere illabi.
Ob hoc vita, salus, et via, veritas,
Te summis precibus, Christe, reprecimus:
Harum suffragio nos tibi consecres
Quarum tu fidei voce placatus es.
Mentis vos facite lampada, virgines,
Fluxu corporeo effici liberos:
Ut votis rigidis corda callentia,
Gestantes habeant regna cœlestia.
Te nostra jubilet gloria perpetim,
Qui solus Dominus trinus, et unus es: |

Celebratur festum sanctarum virginum ac marty-
rum Hispalensium in Rom. et aliis Martyrologiis die
9 Julii: quo die de ipsis scribunt Villegas, Sancto-
ros, Trugillus, Marieta, Maldonatus, et antiqua dis-
versarum Ecclesiarum Breviaria. Egimus de ipsis
ad annum 287, quo a nonnullis passæ referuntur.
49. Cæsaraugustæ, etc. Magnam illam sanctorum
martyrum stragem apud Cæsaraugustam occisorum
sub impiissimo Daciano, nomine innumerabilium
consueverunt fideles celebrare 3 die Novembris, qua
Usuardus, et Rom. Martyrologium iidem verbis hæc
habent: Cæsaraugustæ sanctorum innumerabilium
martyrum, qui sub Daciano præside mirabiliter occu-
buerunt pro Christo. Cum enim Dacianus (inquilunt
Vincentius Belv. et Equilinus lib. x, c. 17) videret,
quod quanto plus conabatur Christianos extinguere,
tanto magis eorum multiplicabatur fides, et collegium
augebatur: simulata paci Ecclesiis reddita, misit edi-
ctum fidei ut Christianis latentibus liceret suis legibus
uti. Quibus eorum multitudo in prædicta civitate
laudantibus, eorum exercitum Paganorum, ja-
conveniente, congregavit exercitum Paganorum, ja-
nuasque urbis claudi jussit, ne quis eorum evaderet.
Omnes itaque Christianos ibidem repertos, armati gen-
tiles ex abditis exeuntes gladiis trucidarunt. Corpora
vero in acervos maximos collecta combusserunt, et ci-
neres in ventum disperserunt. Cæterum mirabili Dei
providentia effectum est, ut cineres collecti, Massa can-
didissima appellari meruerunt. De iidem Prudentius
hymno 6 Peristephani hæc habet loquens de Cæs-
saraugusta:

Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas Domino parasti;
Sola prædives pietate multa
Luce frueris.
Vix parens orbis populosa Pœni (id est, Carthago
Africa),

Ipsa vix Roma in solio locata,
Te decus nostrum superare in isto]
Munere digna est.
Omnibus portis sacer immolatus
Sanguis exclusit genus invidorum
Dæmonum, et nigras pepulit tenebras,
Urbe piata.

Et paulo post:

Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuum cruoris
Martyrum, semper numerus sub omni
Grandiue crevit.

S. Isidorus, lib. xv Orig. de Cæsaraugusta, Illustrat
inquit, est florens sanctorum martyrum sepultus
Legi in codice magno, pervetusto, Toleti in conve-
nostro S. Bernardi extra muros, historiam innu-
rabiliam martyrum Cæsaraugustanorum, cujus
lus est: Passio sanctorum martyrum innumerabilium
quorum corpora sunt ante ecclesiam, quæ dicitur sancta
sanctorum, sub Duciano præside, etc., initium
Priscorum mundialium gesta virorum, etc. Continet
tribus magnis pergameni foliis sub num. 75, ubi
lud certe valde notandum est, quod pia prisca
devotio ecclesiam eorumdem Sancta Sanctorum
cupavit, ob tantorum pignorum reverentiam. Legi
Breviario Palentino lectiones eorumdem, ubi

dic
rah
leg

ty
sal
lan
ed
to
lat

Et
Jen
inn
fets
regi
nupt
perci
ante
iter a
nam
revi
fets
fets
fets
fets
fets

A₂C. 300. Item ibidem S. Lambertus, qui succisum caput manibus importans, angelo duce, A. R. 1051. sanctorum martyrum numero sociatus.

BIVARI COMMEMTARIUS.

Quos Saturninos memorat vocatos
Prisca vetustas.

Ambrosius Morales lib. x cap. 5 existimat ab eorum propriis nominibus Prudentium abstulisse, quod ea leges metri Saphici non caperent: et hoc voluisse significare, cum dixit, *veniente metro*. Cæterum non placet in hoc, nam, ut bene notavit P. Lupus in notis ad Lusitanum Martyrologium, de Cassiano quidem et Fausto dubitari nequit, quin facili negotio Saphicam mensuram intrare queant, Januarius autem et Matutinus in vocandi casu. Quod igitur Prudentius asserit, longe aliud est, nimirum nomen, quo prisca vetustas sanctos illos quatuor vocat, id est, *Saturninos*, nequaquam in hoc genere metri locum habere posse, eo videlicet, quod quatuor simul syllabis longis constat, cum tamen prima illa syllaba *Sa* cortipienda omnino esset, cum dicitur, *Quos Saturninos*, etc., primus enim pes trochæus est longa et brevi constans. Veniam proinde Prudentius petit: nec enim vulgare veterum tantorum martyrum nomen silendum esset, propter rigorosas metri leges: unde et subdit:

Carminis leges amor aureorum
Nominum parvi facit, et loquendi,
Cura de sanctis otiosa non est,
Nec rudis umquam.
Plenus est artis modus, annotatas
Nominum formas recitare Christo,
Quas tenet cæli liber explicandus
Tempore justo.

Sub lite etiam est de altero ipsorum, fueritne mas, vel femina: nam nonnulli Prudentii codices, et Romanum Martyrologium apud Baronium *Juliam* vocant: vetustus autem Toletanus, Usuardus, et cæteri *Julium*: quod sequitur Equilinus. Utrumque probabile, neutrum certum. Corpora octodecim sanctorum prope corpus S. Engratiæ sepulta, et cum ipsa pariter reperta sunt, et in quodam sepulcro ejusmodi circumscriptio: *Corpus sancti Luperci, ejus avunculi martyris; avunculi scilicet S. Engratiæ.*

51. Item ibidem S. Lambertus, etc. Quæ hic de sancto Lamberto referuntur trita sunt apud omnes Hispanicarum rerum scriptores; ita sane referunt de eo Morales lib. x cap. 6, Villegas, Trugillus, Vasæus et cæteri. Erat quidem S. Lambertus agricola, cuiusdam gentilis servus, a quo de fide coram iudice accusatus, capitis abscissione donatus est, dum in agro boves ducens araret; assumens dehinc caput manibus propriis, ducibus et bobus et angelis, ad sepulcra cæterorum martyrum profisciscitur: quo cum pervenisset, *Exsultabunt* (ait) *sancti in gloria; et a cæteris martyribus responsum est, lætabuntur in cubilibus suis.* Quo dicto in consortium illorum se dedit. Vidi prope sepulcrum S. Engratiæ historiam hanc in marmore sepulcri ejusdem sancti Lambertii imaginibus incisam. De eodem consule Romanum Martyrologium ad 16 Aprilis. Cum prædictis martyribus passi quoque sunt sancti Calus, et Crementius, de quibus in hymno 18 Martyrum hæc habet Prudentius.

Additis Caio (nec enim silendi)
Teque Crementi, quibus incruentum
Ferre provenit decus ex secundo
Laudis agone.

Id Romanum Martyrologium die prædicta sic exponit: *In eadem civitate sanctorum Caii, et Crementii, qui secundo confessi, et in fide Christi perseverantes, martyrii calicem gustaverunt.* Quod secundo confessi, vel secundo laudis agone illustrati dicuntur, ad id tendit, ut in primo certamine defecerint, sed facti

A pœnitentiæ ducti, secundo se certamini exhibentes, coronam adepti sint. Unde subdit Prudentius:

Ambo confessi Dominum steterunt
Acriter contra fremitum latronum;
Ambo gustarunt leniter soporem
Martyriorum.

Cæterum quod incruentum martyrii decus tulisse dicantur, et leniter soporem ejus gustasse, ad id puto referendum, quod sine sanguinis effusione, funibus strangulati, aut in flumen præcipientes dati fuerint.

DE S. VINCENTIO MARTYRE APPENDIX.

Hoc loco proculdubio in codicibus Dextri, quibus fruimur, deest memoria S. Vincentii Levitiæ et martyris, qui in universa Ecclesia secundo post Laurentium loco celebris habetur. Nec enim notissimus omnium martyr uni Dextro occultari potuit, qui tamen singularem de Martyribus Hispanis notitiam præcunctis mortalibus, quorum scripta exstant, habuisse probatur. Transcriptori codicis potius culpæ dandum est, quod Vincentium prætermiserit, sed id etiam de Eulalia Barcinonensi fecisse convincitur, quam sane Barcinonensis scriptor (Dexter) Barcinone scribens, minime præteriret. Accedit S. Braulionem quasdam additiones ad Dextrum fecisse, quæ omnino supponunt memoriam sanctorum Vincentii, et Eulaliæ Barcinonensis minime prætermisam, nam ad annum Domini 304 quo uterque peremptus fuit, hæc habet: *Per hæc tempora catholici Valentini ad litus maris Saguntini nobile S. Vincentio sepulcrum erigunt, et intra sacrarii aram imam in profundo loco corpus invictissimi martyris religiosissime recondunt; quod templum assidua visitatione frequentatur. Etiam ubi carcer, et ubi martyrium passus est loca frequentant, et religione quadam singulari percolunt.* Ad annum vero 342 hæc: *Barcinone (ait Braulio) S. Eulaliæ virgini martyri ac civi, suæque tutelari civis Barcinonenses ædem ad mare construunt.* Certe si Dexter Vincentii et Eulaliæ nequaquam meminisset, Braulio non solum adderet erectionem templorum, sed multo magis eorumdem martyrum agones. De sepulcro super S. Vincentii corpus erecto, ex actis ejus hæc ait Equilinus lib. ii cap. 3: *Cadaver solum in litus a fluctibus deductum est; quod a quadam matrona vidua ipso revelante repertum est, et ab ipsa una cum quibusdam fidelibus in modica basilica sepultum. Cessante vero persecutione, corpus ad civitatem Valentiniam deducitur, et juxta muros honorificentius tumulatur.* habemus testimonio ejusdem Prudentii S. Vincentium non fuisse excarnificatum Valentiniæ, sed prope Saguntina diruta mœnia in loco ignobili; quod annotasse velim eos, qui oppositum senserunt: ait enim in hymno 18 Martyrum Cæsaraugustanorum, Cæsaraugustæ et ipse existens:

Noster est, quamvis procul hinc in urbe
Passus ignota dederit sepulcro
Gloriam victor prope litus altæ
Forte Sagunti.

Cui consonat additio supra dicta S. Braulionis. Quod spectat ad locum natali S. Vincentii illustratum alia qua inter auctores controversa est; nonnulli enim inter quos est Morales lib. x cap. 8 vel 9 credunt Cæsaraugustæ ortum fuisse, alii autem Oscæ; videtur illis favere Prudentius in eodem hymno, dum asserit Cæsaraugustanis 18 martyribus annumerari debere S. Vincentium, eo quod inde sanguinem duxerit:

Quin ad antiquum numerum trahentur,
Viva post poenæ spectamen puella;
Morsque Vincenti, cui sanguis hinc est,
Fons et honoris.

A.C. 300. Toleti sancta Leocadia virgo et martyr, quæ jam flagellata in horrendum carcerem A.R. 1031. detrusa fuerat: audito S. Eulaliæ Emeritensis martyrio, in oratione signato

BIVARI COMMENTARIUS.

Horum autem sententiam omnino veram judico, A utpote quam potiores ac plures defendunt, et inter eos Heleca Cæsaraugustanus episcopus, cujus verba dedimus in superioribus, cum de S. Valerio episcopo ageremus. Certe Oscenses id certa traditione a suis majoribus accepta conservant, ostenduntque domum Eutychni, et Enolæ parentum S. Vincentii: et multa Hispaniæ breviaria diversarum Ecclesiarum consentiunt; inter quæ Salmantinum hæc habet: *Quoniam triumphum S. Vincentii notitiæ fidelium tradere disponimus, dignum est ut et generis ipsius nobilitas breviter intimetur. Exstitit enim patre Eutychio progenitus, qui fuit Agrestii consulis notissimus filius; mater vero ejus Enola ex Osca urbe nascitur procreata, etc.* Huc accedit S. Vincentium ex eadem patria, cognatumque fuisse S. Laurentii, qui tamen Oscensis fuit, ut suo loco probavimus. Id luculenter expressit M. Maximus in epigrammate de eodem Vincentio, quod hoc loco placuit subjungere.

Vincenti egregiam referens ab agone coronam,
Atque Levitarum dulce Levita caput:
Sacra domus firmæ quæ nomen adepta Columnæ (id est de Pilari)
Hoc tibi victuro pulvis et umbra fuit.
Maxime de septem celebrata in sede ministris.

Hoc Prudentius dixit:

Exclamat hic Vincentius,
Levita de tribu sacra,
Minister altaris Dei,
Septem ex columnis lacteis.

Et Nebrissensis ita exposuit, ut episcopus Cæsaraugusta septem habuisset diaconos more apostolico, non aliter atque pro sede Hierosolymitana ab apostolis olim instituti totidem leguntur Act. vi. Inter septem vero diaconos Cæsaraugustanus Vincentius erat prior. (Nil minus de aliis episcopis credo, nam et omnes archidiaconum habebant, id est, superiorum cæteris diaconis: unde de sancto Laurentio idem Prudentius in hymno ait:

Hic primus e septem viris,
Qui stant ad aram proximi:
Levita sublimis gradu,
Et cæteris præstantior.)

Hic igitur ait: *Maxime de septem celebrata in Sede ministris, quod prius dixerat: Caput dulce Levitarum:*

Martyr ades votis, supplicibusque tuis.

Hinc produs rutilans fidei spectandus in armis,
Inde Valentino das documenta solo.

Inque Iliberritano das maxima cætu
Signa tui infracti pectoris, et fidei. (Egitur de hoc in superioribus.)

Testis es, o Valeri genitor fortissime, tanti
Pectoris: hoc socio prællia nonne subis?

Archilevita sacer, cui secretaria cordi

Sunt tibi, quæ constant agmina sacra doces.

Sanguis erat tuis ille potens Laurentius, ignes

Stinguere de tortis artibus, ille potens.

Ille tibi documenta dedit præclara micandi,

Ipseque dat aliis, estis in arte pares.

Ille parit Romæ, patriæ paris ipse coronam,

Patria utrique eadem, laurea, robur idem.

Respice nos præsens stellata in veste minister.

Atque tuos cives civis et ipse juva.

Quod autem Vincentius ex Cæsaraugusta sanguinem traxisse dicatur a Prudentio, non tollit, quin Oscæ natus sit, dum tamen quispiam ex suis Cæsaraugustanus fuerit. Multa de eodem S. Vincentio habentur in Breviario S. Isidori, et inter cætera hymnus, cujus initium:

Adest miranda passio

Levitæ sancti martyris:
Cui clara virtute flagrans
Corona vincenti datur, etc.

Et in Capitula: *Adest, Domine, testis tui solemne illud, atque famosissimum festum, quod annuis recursibus mortalium obtutibus præsentatur; in quo hic Vincentius martyr tuus, mirabiliter vincens, et solo (id est, terra) probatus et pelago, nec terrenis supplicia vincitur, nec marinis gurgitibus compeditur, etc.* Et inferius vocatur *Prædicator luminis*. Longum esset singula prosequi, quæ sancti martyres de tanto martyre scripserunt; de eis consule Baronium in annot. ad 22 Januarii, et Molanum ibidem: et præcipue Rabani martyrologium, qui brevi epilogo agones omnes B. Vincentii describit.

52. Toleti sancta Leocadia, etc. De ea omnium martyrologiorum auctores, Beda, Usuardus, Ado, Romanus, ac cæteri: Vasæus, Laurentius de Padilla, Mariana, Marieta, Villegas, Trugillus, Maldonatus, Mariæus Siculo. In Breviario Palentino his verbis ejus acta recensentur: *Impiissimi Diocletianus et Maximianus imperat. crudelissimum Dacianum præsidem, ad evitandam magis, quam ad gubernandam destinaverunt Dacianum præsidem, qui post multorum sanctorum cædes, Toletanam urbem ingressus est; ubi reperit Deo dicatam virginem Leocadium de nobilissimo genere exortam; quæ non diebus, neque noctibus, pervigili cura, ab oratione cessabat. Qui quidem Dacianus, cum eam suis conspectibus præsentari præcepisset, ita affatus est: Cur te tam levis, et vana ludit circumvenio, ut de tam præclaro genere nata, relinques ceremonias deorum nostrorum, et nescio cui Christo te offeras servitutam? Beata vero Leocadia respondit: Non me tua suasio a proposito Christi revocabit; nam illi me servitutum devovi. Non illusio verborum tuorum, nec blandimenta natalium, quibus me suadere conaris, retrahent a servitute Domini mei Jesu Christi, qui nos pretioso sanguine suo redimens, magnam indidit libertatem. Furens itaque Dacianus præcepit eam trudi in carcerem, arctissimis vinculis colligatam, donec excogitaret, quibus pœnis vel tormentis eam affligeret. Deinde profectus Elboram civitatem, multos sanctos sanguine fuso transmisit ad Dominum. Cumque in Toletana urbe ad B. Leocadium horum fama percurrisset, genibus in oratione positus, in eodem loco quo reclusa tenebatur, completa oratione, suum Domino commendans spiritum misit ad caelum. In respons. 6, speciali notitiæ martyrii S. Eulaliæ tribuit, quod in lectionibus in communi de fama necis multorum martyrum ad aures Leocadiæ adventante dixerat. Consonant Salmantinum Breviarium et alia multa diversarum Ecclesiarum Hispaniæ. Cæterum quod a Dextro additur de lapide duro, cui S. Leocadia pollice suo signum crucis molliter impressit, verissimum esse ex hymno ipsius, quem in Palentino Breviario legi, manifesto habetur; sic enim habet:*

Hæc cum corde puro
Deum intercessit:
In carceris muro
Pollicem impressit.
Pollex sic intravit
In lapide duro,
Quod crucem signavit
In molli butyro.
Sic, Christe, consigna
Corda nostra dura:
Ut te mente digna
Sequamur et pura.

In Breviario Toletano archiepiscopi Silicæi, parum mutatis verbis sic lego:

Pollex sic intravit
In prædura petra,

A.C. 300. (pollice virgineo) durissimo carceris saxo, signo crucis, et ibidem relicto in hanc A.R.1051. diem digitorum et crucis signo; impollutum in oratione spiritum Deo reddidit.

BIVARIi COMMENTARIUS.

Quod crucem signavit
Ut in molli cera.

Exstat usque in hodiernam diem in antro carceris S. Leocadiæ, prope altare ipsius virginis ad cornu Evangelii in muro lapis ipse cruce ejus pollice signatus, sub crate ferrea custoditus, quem anno Domini 1621 Toleti existens veneratus sum: altare autem ipsum ex marmore alabastrite constructum, tribus distinctum historiis, totidem representat acta martyrii S. Leocadiæ. In priori ad cornu Evangelii sistitur Daciano; in altera quæ in medio altaris est, crudeliter a satellitibus flagellatur; in tertia quæ ad cornu epistolæ vergit in carcere clausa, super nudam humum jacens, reddit spiritum. Quo videas eos omnes deficere qui sola carceris custodia credunt macerata fuisse S. Leocadium, et nullum aliud tormentum pertulisse. Sane hymnus in honorem ejusdem virginis cani solitus in Breviario Gothico correptam fuisse, id est, verberibus cæsam affirmat; quem hic placet inserere:

Sanctissimæ Leocadiæ
Solemne festum prodiit,
Quo vana terræ despuens
Ad regna cæli transit.
Omnes venite supplices,
Cordis reatum pandite:
Gaudendo vota solvite,
Deoque grates reddite.
Hæc namque virgo nobilis
Exorta claro germine:
Confessa Christum fortiter
Pœnas libenter pertulit.
Correpta jussu præsidis
Uncis ligatur ferreis,
Ut vinculorum pondere,
Fides puellæ cederet.
Illic per abstinentiam
Christo placere cogitans:
Laudum rependit gratias,
Precumque refert victimas.
Sed mox ut S. Eulaliæ
Mortem sacram comperit;
In carcerali vinculo,
Cælo refudit spiritum.
Nunc, virgo sancta, quæsumus;
Et lacrymando poscimus:
Ut probra nostra diluas,
Et vota Christo perferas.
Tu nostra civis inclyta,
Tu es patrona Vernula:
Ab urbis hujus termino
Procul repelle tædium.
Non hostis hic prævaleat,
Non morbus, aut penuria:
Recedat omne noxium,
Et conferatur commodum.
Sic vita rebus affluat,
Ne corda luxu sordeant:
Cunctisque de criminibus
Donetur indulgentia.
Deo perennis gloria,
Et gratiarum copia:
Qui cuncta voluit tempora,
Et regnat ante sæcula. Amen.

Accedit dictis, quod de eadem virgine in Breviario quoque Salmantino asseritur, fremens Dacianus præcepit militibus multis tormentis eam affligere: properans itaque Elboram, etc., quibus ut minimum innuitur, flagellis cæsam fuisse. Sed quod minime ferro vitam finierit, inde factum est, ut in officio ecclesiastico Gothici Breviarii perpetuo confessor nuncupetur; unde in eadem oratione dicitur: *Gloriosa facta est virgo tua, Christe, Leocadia, quæ consurgenti auroræ comparata, pulchra atque electa ut sol, probatur et luna; dum clariori rutilans lumine, et ut luna plena clarescit in confessione, et ut sol flagrans,*

A atque imminutionem sui nesciens, sanctitatis persistit in opere? Da ergo nobis, ut per eam apud te pro votis indulgentiam mereamur, qui nunc pro delictis vel lacrymas fundimus, vel gemitus exhibemus. Amen.

Hunc locum sibi vendicat additio S. Braulionis ad Dextrum; nimirum anno Domini 312, Toletani fideles S. Leocadiæ martyri ac civi, sacram ædem ubi sepulta jacet, erigunt: quæ secunda domus sacra est in illa civitate, maximeque frequentatur. Ibi siquidem nonnulla Toletana concilia celebrata sunt.

DE SANCTIS EULALIIS APPENDIX.

Obiter hoc loco de S. Eulalia Emeritensi mentionem faciens Dexter, videtur in originali suo, debito loco fusiis de eadem, ac de ejus socia et convirginali S. Julia dixisse, deesse tamen dolemus id in codice nostro; sicut et memoria S. Eulaliæ Barcinonensis. Illud profecto mirabile admodum in utraque cernitur, quod non solum eodem nomine, eadem ætate et eadem persecutione participaverint, sed

B simillimis martyriorum generibus, paribusque miraculis in morte nobilitatæ sint; ut non sit mirum nonnullos auctorum externorum eas confudisse, ut Equilinus, lib. 1, cap. 54, fecisse convincitur, dum eam quæ a presbytero Donato edocta 10 Decembris celebratur, Barcinonensem fuisse existimat: sed falso et contra seipsum, nam ipse Equilinus ante 6 solum capita ejusdem libri, Eulaliæ Emeritensis meminit, agens de sancta Leocadia: unde postmodum sui oblitus utramque confudit. Et Eulaliæ quidem Emeritensis acta luculenter sacro hymno cecinit Prudentius in Peristephano, qui in Breviario sancti Isidori recitari solitus fuit in ipsius virginis festo: epitomen redacta sic ea expressit Ado in Martyrologio: *Apud Emeritam Hispaniæ civitatem natale sanctæ Eulaliæ virginis, quæ cum esset annorum 13 jussu Daciani præsidis (lege Calpurniani, quem habent acta Daciani, ut reor, ministri) plurima tormenta perpessa, novissime in equuleo suspensa, et exangulata, saculis ardentibus ex utroque latere appositis, hausto igne spiritum reddidit; et, cernentibus Christianis, in specie columbæ niveæ cœlum petiit. Cujus beatum corpus per triduum jussu præsidis pependit in ligno: sed cui humana fuerint obsequia denegata, cœlestia fuerunt munia concessa; nam nix desuper corpus puellæ adspersit, ut quod ab utraque parte appositus ignis ardoris sui incendio conflagraverat, nivali candore cooperitum divina gratia dealbaret. Sicque a Christianis reverentia ablata, et devotione debita sub sacro altari depositum miraculorum gloria illustratur.* Hæc ille ex prædicto Aurelio Prudentio. Audi nunc, quæso, quæ Prudentius ipse de eadem martyre scribat in hymno, cuius initium:

Germine nobilis Eulalia,
Mentis et indole nobilior,
Emeritam sacra virgo suam,
Cujus ab ubere progenita est,
Ossibus ornat, amore colit.

De martyrio sic paulo inferius:

Nec mora carnifices gemini
Juncea pectora dilacerant:
Et latus ungula virgineum.
Pulsat utrimque, et ad ossa secat
Eulalia numerante notas.

Rursum cum in equuleo posita, lampadibusque ad latera appositis exusta, rogo nihilominus circumdata esset, subdit:

Flamma crepans volat in faciem,
Perque comas vegetata, caput
Occupat, exsuperatque apicem:
Virgo citam cupiens orbitam,
Appetit, et bibit ore rogam.

BIVARII COMMENTARIUS.

Emicat inde columba repens,
Martyris os nive candidior
Visa relinquere, et astra sequi;
Spiritus hic erat Eulaliae,
Lacteolus, celer, innocuus.
Ecce nivem glacialis hiems
Ingerit, et tegit omne forum,
Membra tegit simul Eulaliae,
Axe jacentia sub gelido,
Pallio vice linteoli.

Cætera, quod hymnus ipse præ omnibus sit, consul-
to prætermitto.

Verum totidem pene de Barcinonensi Eulalia nar-
rat Quiricus Toletanæ sedis antistes S. Ildefonsi
successor, in hymno, quem in ejus laudem edidit,
et Toletano inseruit breviario. Præfuit hic consilio
Toletano undecimo celebrato æra 713, id est, an-
no Dom. 675. Hymnus vero sic habet :

Fulget hic honor sepulcri martyris Eulaliae :
Quæ sacro signavit idem passionis stigmatæ.
Huc vocat adesse cunctos, convenit occurrere.
Germinis hujus propago, vel caterva confluentis,
Barcinon Augusta semper stirpe aucta nobili,
Civium florens corona, plebs fidelis inelyta :
Virginem videte vestram, quam sit index gloriæ,
Quæ fide probata terret sic furentem judicem ;
Prædicans crucis honorem, vel salutis indicem.
Hæc enim catonata sistitur equuleo ;
Cæditur, exungulatur, atque flammis uritur,
Terminum habere laudis inter ista nesciens.
Ambians crucis patronum in cruce suspenditur,
Corpus illic ad honorem nix polorum protegit :
Sic calore plena sancto passionem sustulit.
Hujus ex ore columba cum solutis artibus,
Prosilit ire per auras, seu volatu percito
Virginem vicissè clamans in supernis sedibus.
Quæ tamen Dei puellam gestiens præcurrere,
Lege jam mortis peracta gaudiis attollitur,
Sicque risu rotat ora, corda mulcet flentium.
Lucida felix per orbem Barcinon attolleris,
Quæ sinu pignus retentas tam salubre, tam pium,
Scilicet tanti habendo corporis consortium.
O beata sponsa Christi, virgo clementissima,
Suscipe jam singulorum vota, vel suspiria ;
Postulans Christum precatur, quo gementes adiat.
Solve quod lædet, quod arguit mortis ad perniciem,
Pestilens morbus recedat, mucro hostis subruat :
Vita sit tranquilla cunctis, sint quieta tempora.
Non iniquis serviamus mente factionibus,
Non caro jugum rebellis suave Christi reuatur ;
Sed Christi calor omnes sanctitate fulgeant.
Civibus occurre civis, et salutem porrige,
Esto sic patrona nobis in relatu gratiæ,
Sicut es vicina caelis ad favorem gloriæ.
Inter hæc admixtus ipse conquærit et Quiricus,
Qui tui locum sepulcri regulis monasticis,
Ad honorem consecravit sempiterni Numinis.
Ut mei post vincula carnis sis memor in æthera :
Et minus quod hic peregi, tu valenter suppleas,
Hæc tibi perlata vota vel camena consecrans.
Gloria Patri Natoque semper et Paraclito,
Laus, potestas, atque virtus, gratiarum copia,
Quem Deum cuncta fatentur sæculorum sæcula.
Amen.

Vide, quæso, lector, quam similes gemmas sol ju-
stitiæ in mari nostro genuit, ut sola civitate, et paren-
tibus, ac passionis die differre videantur. Neque vero
eo etiam differre quis putet, quod Barcinonensis in
cruce, Emeritensis autem in equuleo interempta dica-
tur : nam de Emeritensi similiter legimus in oratione
quadam Breviarii Gothici, quæ sic habet : *Domine Jesu
Christe, qui beatissimæ virginis tuæ Eulaliæ corpuscu-
lum in cruce pendens supra aspersum vestisti, ut
et candor virginem, et refrigerium indueret martyrem.*
Itidemque asserunt acta ejusdem beatissimæ virgi-
nis, quæ in ejus festo in Breviario Salmantino re-
censentur, nam habent : *Post hæc vero B. Eulalia
diversis generibus tormentorum macerata, pendens in
cruce super his omnibus gloriabatur, etc.* Sed vero
mihi certum habeo, quod cum utraque in cruce
suspensa dicitur, non de cruce rigorose intellecta

A accipiendum est, sed de equuleo, qui formam crucis
gerebat ; nam quod Quiricus et Romanum Martyro-
logium asserunt, Barcinonensem in cruce suspen-
sam spiritum emisisse ; acta ejus quæ tum in codice
vetustissimo monasterii Sancti Bernardi Toletani
legi, sub initio : *In diebus illis Eulalia sancta Barci-
nonensis civis, et incola, etc.*, tum in Breviario Pa-
lentino exstant ; apertis verbis habent, in equuleo
evectam efflasse animam. Emeritensis quoque crux
luculenter exprimitur qualis fuerit, in quodam hymno
Breviarii Gothici, quem postea dabinus, ibi enim
dicitur :

Tunc in reciso stipite,
Ductis in altum brachiis,
Latus puellæ cæditur,
Nudaque flammis uritur.

Quæ procul dubio forma equulei fuit. Quod vero Sal-
manticum de Emeritensi dicit ex cruce cælos in
modum columbæ penetrasse, acta ejus quæ in præ-
dicto Palentino, asservantur, id de equuleo dictum
asseverant. Consule quæ in hac sententiam nota-
vimus agentes de sancta Wilgeforte ad annum 138.
Sed quoniam acta ipsa germana ac sincera hactenus
edita numquam vidimus, placuit in gratiam erudito-
rum ea in medium afferre, prout in Breviariis Pa-
lentino, Salmantino, et Asturicensi asservantur.

VITA S. EULALIÆ EMERITENSIS.

*Passio sanctæ ac beatissimæ Eulaliæ virginis, quæ facta
est in civitate Emerita sub Calpurniano præside, IV idus
Decembris. In diebus illis virgo beatissima Eulalia sancti-
mialis puella, patrem habuit Liberium Emeritensis ur-
bis primarium. Cum esset annorum circiter tredecim, Deo
timorata, mente et corpore casta, ac religione pudica,
docebatur a quodam Donato presbytero, ab ejus infantie
rudimentis, ut Christum sateretur. Quæ dum annos
adolescentiæ fuisset ingressa, fidem quam sancta devo-
tione conceperat, animo fortiore servabat. Igitur cum*

*B. Eulalia civis et incola provinciæ Lusitanicæ, in fini-
bus provinciæ Bæticæ, ultra Emeritam, milliario fere
38, in villa quæ dicitur Pronciano, cum confessore
Felice, et aliis sodalibus Deum timentibus moraretur,
et in Dei laudibus permaneret ; Calpurnianus ingressus
est Emeritam civitatem persequens Christianos. Cum-
que nuntiatum esset B. Eulaliæ, venisse nuntios cum
vehiculo publico, qui eam ad Emeritam ducerent, et
cura parentis lateret domi, virgo tamen animosa nocte
consurgens, protinusque in velocitate vehiculi, læta
progrediens, toto animo ad martyrium properabat.
Præstabat et comitatum Julia contrivialis ejus, et cum
iter facerent dixit ei B. Eulalia : Notum sit tibi, do-
mina soror, quia novissima vado, sed prior patiar.
Cum autem Colonia Emeritensium urbi appropinquas-
sent, B. Eulaliæ obviavit quidam Judæus, et dixit ei :
Vade, thurifica, ut vivere possis. Cui sancta virgo re-
spondit : Augeat tibi Dominus annos, nam ego mori
pro Christo desidero. Deinde ad passionem ducta sic
Calpurnianum præsidem urbis Emeritensis allocuta est.
Quid ingrederis urbem, inimice Dei excelæ ? Quid per-
sequeris Christianos, et niteris perdere virginem Dei ?
Dominus me docet in veritate sua, nec auferes a me
castitatem meam, quia non seduces adolescentiam
meam. Calpurnianus præses dixit : O infantula, ante-
quam crescas florem ætatis tuæ perdere quæris. Eul-
alia B. respondit : Ego annorum circiter sum tredecim ;
putasne infantiam meam tuo posse terrore turbari ?
Sufficit mihi hæc transitoria vita ; et quia terre-
næ vitæ blandimentis non delector, alteram futuram
beatam exspecto vitam, qua beatorum dono divinitatis effi-
ciar. Calpurnianus præses dixit : Ista te vanitas misere
non seducat ; accede et sacrificia diis secundum præ-
ceptum imperiale, quo possis tormenta evadere, et hono-
rari, et sponsum divitem promereri. B. Eulalia re-
spondit : Habeo sponsum divitem immortalem Chri-*

00. Sunt qui dicant, nunc allatas ex Perside in urbem Hispaniæ Bæticiæ Cordubam, A.R.1061. Patriciam appellatam, reliquias sanctorum Parmenæ et sociorum ejus, qui in Perside passi sunt.

Sancti Christi martyres Vincentius, Sabina et Christeta ejus sorores, qui nati in

BIVARII COMMENTARIUS.

n, qui te tuosque perdet, et patrem tuum diabolum, A dicitur Satanus. Tunc misit præses, ut in carcerem iteretur. Prius tamen jussit eam vocari ad se, et in diis verbis ac deceptoris persuadere volens dicebat: *insidera infantiam tuam, aspice temetipsam, misere tui: vade, thurifica, ut vivere possis.* B. vero Eulalia fide plena, virtute firma, usque ad finem mortis sperari non timens, ita respondit: *Christiana sum, non facio.* Tunc Calpurnianus turbido furore succensus, putans pudicam virginem more infantium a tergo corporis emendari, jubet per officium curatoris eam catomari. Cui B. Eulalia dixit: *Corpus meum habes in potestate, animam vero meam in potestate habere non potest nisi solus Deus.* Cumque catomaretur corpus ejus delicatum ac sanctum, illatæ cædis verbera æquo animo sustinebat; confidensque in magna gloria Dei, constanter et fortiter maledicebat regem Cæsarem cum diis suis. Angeli vero Domini protegunt B. Eulalam. Cumque hæc præses audisset, et de sententia danda puellæ moram faceret, Eulalia virgo perseverans in constantia, audacter plena fide, et libera voce, ita ut omnes audirent, dixit: *Calpurniane, da sententiam; regibus enim tuis, ac diis eorum, ea quæ sæpius dixi, repeto, et maledixi, et maledico.* His verbis auditis B. virginis, exacerbatus vehementer et accensus Calpurnianus furore nimio, jussit sibi sequenti die optari tribunal in foro. Tum præcepit ex sententia B. virginem cruciari, et primo jussit eam cædi cum sustibus madefactis, et manillas ejus candente oleo perfundi, et ipsam in calcem vivam demergi, et aquam desuper fundi, et liquatum plumbum in olla super eum poni. Ad ultimum vero Calpurnianus videns se victum, et confusum, jubet B. Eulalam extra civitatem duci, et in equuleo suspendi et exungulari, et circa latera ejus lampades ardentes applicari, et vivam flammis cremari. Post hæc vero B. Eulalia diversis generibus tormentorum maccrata, pendens in cruce super his omnibus gloriabatur, commemorans seipsam, in quibus se ab infantia præparaverat, omnibus etiam audientibus se dicebat: *Credi oportet unum et verum Deum, Patrem cælestem, et Jesum Christum Filium ejus omnipotentem, cum Spiritu sancto adorandum, qui est benedictus in sæcula.* Sicque beata et gloriosa in suo fine festinans ad Dominum, quo celerius iret properabat. Ergo flamma ignis de utraque parte apposita, aperto ore suo vim rapuit, et auxit incendium; quo factio ex ore ejus in specie columbæ, in conspectu omnium sanctæ martyris spiritus migravit ad Dominum. Deest nivis miraculum, de quo jam diximus, et martyrium sanctæ Juliæ virginis sociæ ipsius. Ubi tamen quod asserit, jussam fuisse catomari, nihil est aliud, quam quod in humeris alterius levata, more puerorum in natibus vapulabat: nam *κατωμαδὸν* idem est quod in humeris aliquid imponere, ut recte Baronius notavit in Martyrologii notis ad diem 15 Junii, lit. b, ex Suida, Hippocrate et Josepho, et manifeste innuitur ex illis verbis actorum quæ modo recensuimus, *Putans pudicam virginem more infantium a tergo corporis emendari*, et mox subditur: *Jubet eam catomari*, et in idem recidit, quod de Eulalia Barcinonensi dicitur in hymno præfato, *Hæc etenim catomata sistitur equuleo.* Sic et sanctus Vitus puer, apud Adonem et Bedam legitur more puerorum catomis cæsus, et similiter sancta Barida et alii. Sed do tibi alterum Eulaliæ Emeritensis virginis hymnum, qui in Breviario sancti Isidori cani consuevit.

Laudes beatæ Eulaliæ
Puro canamus pectore :

Quam Christus inter martyres
Casto sacravit sanguine.

Quæ clausa duris postibus,
Interque fortes cardines;
Somni cibique nescia,
Christo canebat pervigil.

Custos tremendi numinis
Lucem stupet in vinculis:
In cæceris angustia,
Mentis beatæ gaudia.

Judex furore turbidus.
Surgit cruentis faucibus:
Et increpat noctis moram,
Sanctam daturus hostiam.

Lætoque primo verbere
Christi puella cæditur:
Sed consecrare pernegat
Libamen aris lupium.

Tunc in reciso stipite
Ductis in altum brachiis
Latus puellæ cæditur:
Nudaque flammis uritur.

Victor recedit spiritus,
Corpus relinquens pallidum:
Quod lege mortis perditum,
Perducit ad vitam Deus.
Gloria, etc.

55. Sunt qui dicant, etc. Nonnulli quos Ambrosius Morales refert lib. ix, cap. 48, existimarunt SS. Parmenam, Helimenam, et Chrysolitum presbyteros, Lutiumque et Mutium diaconos Cordubæ in Hispania martyrio coronatos fuisse; manifeste tamen deceptos acta ipsa convincunt, quæ simul cum actis SS. Abdon, et Senen Persarum, et præcipue sancti Laurentii martyris exstant apud Suerium tomo iv, die 10 Augusti, ubi in Perside passim leguntur sub Decio imperatore ante S. Laurentium — Habent Persæ suam Cordubam, sive Corduenam — quæ Equilinus lib. iv, cap. 79, corrupte Cordularum nuncupat. Asserit tamen Dexter illinc in Cordubam nostram his diebus reliquias delatas a nonnullis affirmari: quod si verum est, id effectum crediderim, quod aliqui Cordubenses Hispani (militares forsitan) e Perside sanctorum martyrum corpora in patriam adducere curarint: sive e converso acciderit, quod Persæ ipsi Cordubenses cum reliquiis in Hispaniam demigrarint, et Cordubam versus jampridem ab ipsis edificatam iter direxerint. Sane Persas olim in Hispaniam pervenisse cum suis colonis, Plinius lib. iii, cap. 1, ex M. Varrone refert.

Hoc loco in Dextro excuso erat S. Firmi memoria, cujus initium, *Mellaria urbe Hispaniæ*, etc., quam exclusimus ab hoc loco, quod paulo superius anno 300, iisdem verbis scripta sit, et hic, ab alio sciolo iterata.

54. Sancti Christi martyres, etc. Non semel annotatum reliquimus Elboram, seu Eboram Carpetaniam eam urbem esse quam nunc Talavera nuncupamus; quæ de re non modica inter Quebedum et Resendium fuit controversia, quæ in Hispania illustris exstat. Hanc ipsam adversus Marianam suavitatis Mantuanus, sed immerito, et cupidine potius contradicendi, quam amore veritatis ductus. Certi Eburam quandam in Carpetania fuisse, tam manifeste testimonio Livii convincitur, ut cæcutire in ridie videantur, qui id non videt. Nam libro xl. de bello Q. Fulvii Flacci cum Celtiberis, in Principio veris exercitum in Carpetaniam castra locavit ad oppidum Eburam, modico præ in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, etc. constat ex actis SS. martyres Vincentium et S.

D. Eborensi oppido Carpetaniæ, Abulæ passi gloriosissimo martyrii genere de hoste A.R.1051. triumpharunt.

BIVARIII COMMENTARIUS.

natos esse, inibique a Daciano captos : inde zam Abulam usque arripuisse, ubi et intersunt. Quod autem Elbora illa non sint in ia, sed inter Toletum et Abulam (quo loci a est) satis probat iter ipsum, quod Dacianus yres confecerunt. Dicitur enim in actis Da- Foleti in vinculis colligasse Leocadiam, et boram profectus fuisse, ac tandem Abulam sse. Id quod de sancto Vincentio et soror- ariter asseritur. Quod si quis dixerit, Dacia- oieto Lusitanie Elboram petiisse, et inde l, distortum valde iter confecisse asseret ; que antiquæ memoriæ, nam hodieque per- via, magna veneratione habita, qua sancti as Abulam ingressi sunt : hæc vero versus ram et Toletum est in saltu illo quo Carpe- Bastetanis populis secernebatur. At si ab Lusitanie venirent, nequaquam eam viam te potuissent. Huc accedit, Talaveræ existere, ia haberi veneratione lapidem, qui a S. Vin- calcatus, sacrorum pedum ad contactum actus, imaginem expressit et retinet : ut in rumdem legitur. Sed contendit Resendius i similem Eburæ in Lusitania pari honore ; mihi vero contentioni gratia id dictum seu lactum videtur : et contentioni ipsum ces- crederem, si datum esset ipsi præsens Dex- imonium intueri, quo tota quæstio præsens ir.

ad sanctos ipsos spectat, celeberrimi toto mt, utpote quorum victoria ab omnibus ce- r. Usuardus die 27 Octobris sic inquit : In is civitate Abula, passio sanctorum Vincentii et Christetæ, qui primo adeo in equuleo sunt ut omnes compages membrorum eorum laxa-

Deinde capita eorum lapidibus superposita d excussione cerebri validis vectibus sunt con- que ita martyrium compleverunt, agente præ- ciano. Pro validis vectibus legendum arbitror, lectibus, acta enim non vectibus, sed fustibus ut martyrum capita fuisse contusa. Usuardi retinent Ado, Beda, et Romanum Martyro- ; de iisdem agunt omnes Hispanicarum re- riptores, Vaseus, Marinæus, Morales, Ma- Marieta, Villegas, Trugillus, etc., et Equi- b. ix, cap. 114. S. Braulio ad annum Domini ec addit Dextro. Abulæ templum etiam eri- acris martyribus Vincentio, Sabinæ et Chri- a loco ubi patiuntur. Sed denus acta germana u, prout in Breviariis Palentino, et in co- s. vetustissimo bibliothecæ S. Bernardi Tolet- stant sub num. 72.

liebus illis, dum per multas civitates magnas sanctorum Dacianus impius tyrannus perpe- veniens Elboram, officium omne præmonet ut quoscumque invenisset Christianos, suo con- presentarentur. Statim adolescentem nomine tum, cuius meritum nomen comitabatur suum, hensum ejus conspectui sistant. Quem videns us, blandiendo eum decipere desiderans, ait : iectæ es? Vincentius, cuius jam spiritus cælo t, respondit : Christum colo, ex cuius nomine anus vocor. Dacianus dixit : Indulgeo juven- æ, quod nondum ad solidum prudentiæ robur : tamen consilium tibi erit, si me quasi patrem iudieris, et diis sacrificaveris. Vincentius dixit : intellectu carent, qui relicto Deo vivo, lapides a colunt. His et hujusmodi responsionibus Da- furore repletus dixit : Aut sacrificet deo Jovi, eras pœnis addictus morte turpissima condam- Cumque duceretur, ut deo Jovi sacrificaret, lapis, qui plantæ ejus subjacebat, divinitus vitus est, ut pulverem esse crediderint circum-

A stantes, et velut impressio cujuslibet [metalli fit in cera, ita sigillum pedis ille demonstravit : quod prodigium usque hodie sic habetur. Territi tanto miraculo milites inquirunt : Nihil tale fecerunt cultores deorum nostrorum. Pro qua re eum domi custodiendum a Daciano petunt, quo concesso, triduo multi per prædicationem ejus animas suas Domino reddiderunt.

Tunc duæ germanæ ejus Sabina et Christeta cellam vinculorum ejus ingressæ, tales cum gemitu dabant voces : Cui nos perituras relinquis? Quis putas erit nosier Dominus? aut quis virginitatem nostram tuebitur? Paulisper (germane) pacata aure audi lamentabilem suggestionem nostram simulque fugam arripimus ; ut si fugientes a persecutoribus præoccupati fuerimus, simul Deo animas tradamus : ei autem evaserimus, quantum tecum cum pudore longam duærimus vitam, tantum a Deo nobis cumulabitur sanctitas. Victus Vincentius gemitibus germanarum, ipse et sorores pariter fugam accipientes Abulam confugiunt ; quos persecutores assequuntur, et in dicta urbe repertos, crudeliter verberibus affixerunt : ac sursum et deorsum in equuleo extensos, tandem fustibus et lapidibus cerebris excussis, martyrium consummarunt, ibique sepulti sunt circa annum 306. Sed postea requante in Hispania rege Fernando Magno, eorum corpora translata sunt (ut plurimum testatur assertio) videlicet corpus sancti Vincentii in Legionem, sanctæ Sabinæ in Palentiam, et S. Christetæ in S. Petrum de Arlanza, sub æra 1097. Non integra corpora ipsorum translata fuisse credenda sunt, sed bona eorum pars, cum adhuc Abulæ eoruundem sacræ exuviæ in veneratione magna sint.

Porro translationi huic fidem facit ejusmodi inscriptio marmoris insculpta, quæ in muro Claustris Ecclesiæ S. Isidori Legionensis integra perseverat, illiusque temporis elocutionem barbaram redolet : ut egomet legi anno Domini 1621.

Hanc quam cernis aulam S. Joannis Baptistæ olim fuit lutea, quam nuper excellentissimus Ferdinandus et Sancia regina ædificaverunt lapideam. Tunc ab urbe Hispani adduxerunt ibi corpus sancti Isidori episcopi, in dedicatione templi hujus, die 12 kal. Januarii, æra 1101. Deinde in æra 1103, 6 idus Maii adduxerunt ibi de urbe Abila, corpus S. Vincentii fratris S. Sabinæ et Christetæ.

Quiescit vero corpus S. Vincentii (bona ex parte, ut dixi) in arcula argentea super altare majus ejusdem ecclesiæ cum hac inscriptione :

Arcula sanctorum micat hæc honore duorum :
Æra millena septena sub nonagena.

Erat olim simul cum sancto Vincentio bona pars mandibulæ S. Joannis Baptistæ, quapropter in honore duorum sanctorum arca micare dicebatur : sed ea postmodum inde ad devotionem populi extracta in sacrario asservatur. Astipulatur his omnibus Morales lib. x, c. 12. Porro in gratiam eruditorum subjungere placet hymnum, qui de his martyribus extat in Breviario Mozarabi S. Isidori.

In festo sanctorum martyrum Vincentii, Sabinæ, et Christetæ hymnus.

Huc vos gratiffice plebs pia convocat
Virtutum Dominus, testium atria
Conferre dapibus vota calentia,
Colorum loert in intima.
Juncti martyribus jungite gaudia,
Vincenti tenet munera vox pia :
Sabina recinat cœlestis littera,
Christeta bona et hera.
Hi mundi misera, lucra per ardua,
Spreverunt hominum vaira dolentia.
Cedunt punicea colla per omnia,
Rex Christo, tibi laurea.
Simplex, ac Trinitas te Deus unita

A. C. 300. Albæ prope Accim in Hispania Bætica sancti Christi martyres, Apollo, Isacius, A. R. 1051. Crotatonque eorum socius gloriosus.

Bracaræ in Lusitania sanctus Silvester pro Christo passus.

Cordubæ in Bætica sanctus Secundinus martyr, et civis Cordubensis, qui sub Diogeniano iudice, per certaminum agitationes, superataque iudicis sævitia, et multis cruciatibus fortiter toleratis, palmam martyrii reportavit.

BIVARIII COMMENTARIUS.

Rogamus, precibus horum ut audias,
Quæ ipsi petimus, corda calentia
Immense, bene proroga,
Sit, trina Deitas, sit tibi gloria,
Qui unus retineus omnia iudicas
Large continua perpetim sæcula
Sed ultra bona prosperas. Amen.

55. Albæ prope Accim, etc. Erat quidem Alba municipium, Albense Urgabonense dictum, quo loci nunc Arjona est, quæ ab Urgabona nomen accepit: inter Accitanum et Giennensem urbes (id est inter Guadix et Jaen). Ita Morales in Antiquit. verbo *Mentesa*, fol. 74, affirmans adhuc exstare Albæ sive Arjonæ lapidi insculpta inscriptione hac in honorem Hadriani imperatoris: *Imp. Cæsari. divi Trojani Parthici. filio: divi Nervæ nepoti: Trajano. Hadriano. Augusto. pontifici maximo trib. pot. xiv. PP. municipium Albense, Urgabonense, D. D.*

Porro sanctorum martyrum Apollinis, Isacii et Crotatis festam diem agit Romanum Martyrologium ad 21 Aprilis, sub his verbis: *Item SS. martyrum Apollinis, Isacii, et Crotatis, qui sub Diocletiano passi sunt. Eorumdem meminere Græci in Menologio, cujus verba sunt: Eodem die certamen sanctorum martyrum Apollo, Isacii, et Crotatis, fame et ense consummatorum, sub Diocletiano imperatore, sub quo militabant; sed Dextro soli urbis suæ notitia debetur.*

56. Bracaræ, etc. In Lusitano Martyrologio Comnibricæ excuso anno Domini 1591, exstat memoria sancti Silvestri martyris in territorio Bracarensi sub Diocletiano coronati, ad diem 12 Aprilis. Ejus corpus translatum est in Ecclesiam Compostellanam anno 1102, a Didaco primo ejus sedis archiepiscopo, ut produnt Annales Compostellani.

57. Cordubæ, etc. Sancti Secundini Cordubæ passi meminere Usuardus, et Romanum Martyrologium ad diem 21 Maii. Vasæus affirmat in persecutione Diocletiani occisum. Acta ejus ex Cordubensi antiquo Breviario affert Roa in Sanctis Cordubensibus. Horum initium: *Quo tempore Diocletianus infensissime Ecclesiam et Hispaniam persequabatur, etc. Summa eorum est, Secundinum a iudice comprehensum, varia cum eo iniisse colloquia, atque disputationes, quibus falsam deorum redarguit, et veri Dei majestatem monstravit: iudicem inde mille viis a fide Christi militem ejus retrahere tentasse; sive pollicitationibus alliciendo, sive terroribus minitendo, ac demum cum videret se verba frustra ventis jactare, gravissimis illum tentasse suppliciis, et mortem ipsam atrociter intulisse. Festum quotannis celebrat sui martyris Cordubensis Ecclesia, ipso die, id est, vigesimo primo Maii et Conchensis, aliæque ante Romani Breviarii reformationem celebrabant. Porro de Diogeniano sub cujus dominio passus dicitur, habetur etiam mentio in actis SS. Justæ et Rufinæ: erat enim Bæticiæ sub Diocletiano præses. Meminit sancti Secundini summa cum laude sanctus Eulogius in Memoriali Sanctorum libro II, aguntque de eodem Morales lib. I, c. 25; Mariana. lib. II, cap. 28; Villegas et cæteri, et Equilinus, lib. III, cap. 150, n. 145.*

Sub præfato iudice Diogeniano, uti temporum ratio convincit, glorioso martyrio Cordubæ coronati fuere viginti Christi martyres, quorum præcipuus sanctus Zoillus juvenis fuisse dignoscitur. Meminerunt eorumdem auctores omnium Martyrologorum, Beda, Usuardus, Ado et reliqui, cum Ro-

A mano, cujus hæc sunt verba, die 27 Junii: *Cordubæ sanctorum martyrum Zoilli et aliorum decem et novem. Quo die Galesinus, Cordubæ, ait, in Hispania sancti Zoilli martyris et sociorum 19, qui Diocletiano imperatore præclaris pro pietate dimicationibus, insigniter nobilitati coronantur. Similia habet Equilinus, lib. VI, cap. 16. Porro sancti Zoilli egregia facinora et tormenta pro Christo quæ perpessus est recitantur in Breviariis Cordubensi, Palentino, Salmantino, et aliis; habetque ea Marieta de Sanctis Hispan. I p. lib. II; Flos Sanctorum Alphonsi de Villegas, Basilius Sanctorum, Thesaurus Concion.; et novissime Roa, lib. de Sanctis Cordubensibus: ut interim Moralem, Vasæum, Lucium Marliæum et alios præmittam. Insuper Breviarium Toletanum S. Isidori hunc recitat in ejus festo hymnum, ex diversis Prudentii centonibus compositum, hymni in laudem 18 martyrum Cæsaraugustanorum facti, uti ex numeris ad marginem annotatis videre est.*

In festo sancti Zoilli martyris hymnus.

Ex vers. 4:

Martyris gesta, Zoillique corona
Olivam Christo propeanter ibit:
Civitas quoque pretiosa portans
Dona victoris.

Ex vers. 24:

Hoc colunt cives velut ipsa membra
Cespes includat suus, et paterno
Servet amplectens tumulo, beati
Martyris ossa.

Ex vers. 26:

Noster, et nostra prius in palæstra,
Arte virtutum, fideique olivo
Unctus, horrendum didicisti domare
Viribus hostem.

Ex vers. 29:

Martyrum nulli, remanente vita,
Contigit terris habitare nostris:
Solut tu mortis propriæ superstes
Vivis in orbe.

Ex vers. 15:

Solus occurrens, numerosiores
Actus virtutum Domino parasti:
Solut prædives pietatæ, multa
Luce fruens.

Ex vers. 19:

Patriam credas, martyris coronis
Debitam sacris, chorus unde surgens
Tendit in cælum, niveæ togatus
Nobilitatis.

Ex vers. 20:

Inde, Zoille, tua palma nata est,
Clerus hinc tantum peperit triumphum:
Hic sacerdotum domus infulata
Celebrat votum.

58. Gloria, etc. Correxì eum aliquibus locis ad Prudentii collatum exemplaria. Inter alia quæ sanctus Zoillus fortiter tormenta perpessus est, illud fuit insigne, quod in extremo dorsi cæsa porta, renes illius et ilia crudelis tortor extraxit, et nihilominus aliquamdiu vivus in Dei laudibus perseveravit. Quapropter id quod de S. Engratia Prudentius cecinerat, *Martyrum nulli remanente vita, etc.*, in præfato hymno merito de Zoillo quoque canitur. Non deest, qui cum velit confundere cum Acisclo

A. C. 300. Nertobrigæ in Celtiberia sanctorum martyrum Synesii, et Theopompi. Nec desunt A. R. 1051. qui putent hos duarum civitatum Hispaniæ episcopos fuisse, quamvis non declarent quænam illæ fuerint.

Alexandriæ sancta Catherina virgo et martyr sub Maximino Augusto, superatis 40 philosophis, præmissa Augusta, Porphyrioque duce cum exercitu patitur.

In territorio Bracarensi S. Susanna virgo et martyr, pro fide passa; soror S. Victoris martyris catechumeni.

BIVARIUM COMMENTARIUM.

comite sanctæ Victoriæ Cordubensis, uti fecit Julianus in Chronico ad annum Domini 130, qui tamen multo ante, eo scilicet anno, pro Christo martyrium subierant.

Quid autem in causa fuerit, ut Dexter tanti martyris et sociorum ejus in Chronico non meminerit (nisi defectus codicis, et amanuensis lapsus notandus sit, quod facile crediderim) illud occurrit, sanctum Zoillum multos annos in sepulcro ignobili peregrinorum a paganis ejectum latuisse, quousque temporibus Sisebuti Gothorum regis, Venerabili episcopo ejusdem civitatis, nomine Agapito, ex divina revelatione manifestatum, et ab eodem repertum, atque honore concedenti collocatum est. Quæ sunt verba Adonis et Equilini. Narrat eam rein latius Marinæus lib. v de rebus Hispaniæ memorabilibus, quem Surius transcripsit tomo 7. Consentit Galesinus cit. loco. De Ecclesia vero S. Zoilli ab Agapito erecta, scribit S. Eulogius in Memoriali Sanctorum lib. II, cap. 6, quem ibi functum munere clericatus refert Albarus in ejus Vita. Non igitur mirum si Dexter ejus martyris non habuit notitiam; quamquam illud scrupulum ingerat, quod Prudentius Dextro coævus sancti Zoilli meminit in supradicto hymno. Cæterum fieri nihilominus potuit ut adhuc martyr late-ret Dextrum, si ejusmodi hymnum non legit, quod non est improbabile, quandoquidem cum de aliis Prudentii libris egerit in hoc Chronico, hymnorum tamen non meminit. Denique anno 1070, Fernandus Gomezus, comes de Carrion, transtulit corpus S. Zoilli ad urbem suam, ibique sub ejus nomine ædificavit notissimum Benedictinorum cœnobium: nec omittam dicere R. P. Fr. Ildephonsum Truxillum nunc generalem procuratorem in urbe, socium et amicum charrissimum, eleganti stylo bis millibus octonariis Hispani carminis gesta S. martyris cecinisse, aliquando in lucem edendis.

59. Nertobrigæ, etc. Duas hujus nominis urbes olim in Hispania fuisse testis est Ptolomæus; alteram quidem in Turditanis populis Beticæ, quam nunc Fregenal dici ex lapide inibi existente, cum inscriptione ΝΕΡΤΟΒ. probat Morales in Antiquit., verbo *Beturia*, fol. 100; alteram in Celtiberia, cujus meminit Appianus; de qua Dextro sermo est, et hæc quidem in eo loco sita fuit, ubi nunc *Almunta* videtur, uti auctor Dictionarii Geographici asseverat: nimirum ad confluentem Salonis, non longe a Biblili, versus Cæsaraugustam. Porro SS. Theopompi et Synesii martyrum memoria habetur in Romano Martyrologio ad 21 Maii: acta vero apud Equilinum, lib. v Catalogi, cap. 33: sed tamen cum Nicomediæ episcopum facit Theopompum, dilucide convincit card. Baronius in notis Equilinum errasse, quandoquidem Diocletiani temporibus, sub quo ille passus est, erant Nicomediæ episcopi, primum Cyrillus, ac deinde Antimus. Nec mirum, cum pro Nicomedia legendum sit, ut apud Dextrum habemus, Nertobriga. Rursus quod aliorum quoque martyrum actis accidit, in his accidisse certum est; nimirum quod imperator cujus jussu persecutio excitata est, quasi iudex esset, inducitur martyres suppliciiis interrogans: cum tamen non ipse, sed ejus minister fuerit exsecutor. Acta eorum correcta sic habent:

Theopompus episcopus Nertobrigæ passus est, cum quodam Synesio, sub Diocletiano Augusto. Cum enim

PATROL. XXXI.

A *Theopompus episcopus ad fanum eductus simulacra adorare nolisset, missus est in clibanum ignis, in quo die et nocte illæsus permansit. Nocte vero inde exiens, luce cælesti prævia, ad palatium judicis devenit; omnibusque januis reseratis divinitus usque ad lectum suum accessit, seque viventem protestans ad clibanum rediit: in cujus medio mane psallens, et omnino inustus repertus est. Quod dum iudex magiæ ipsius adscriberet, ut experiretur, canem in furnum mitti fecit, qui subito incensus est. Post hæc Theopompus diebus 22 in carcere sine ullo cibo detinetur, sed a Domino confortatus vultu hilari inde producitur. Tunc jussu judicis oculus sibi dexter effoditur; sed ipso ad carcerem redeunte, sibi a Domino restituitur. Quod dum ille iterum magiciæ artibus deputaret, accessit ad se quodam Ægyptio maximo mago, Theona nomine, induxit eum ad episcopum suis præstigiis occidendum, voluit tamen primo artem ejus videre. Qui taurum ferocissimum ad se ductum, dum in aure ipsius aliqua verba dixisset, subito in duas partes discernpsit, quæ in lance ponderatæ æqualiter pensaverunt. Tunc magus Theopompo obtulit spirulas farinales artis magiæ, et venenum in calice demoniis plenum. Et cum ille hæc omnia sine læsione gustasset, magus convertitur, et cum eo carceri traditus, ab eodem baptizatur, nomenque sibi Synesius imponitur. Inde sanctus eductus, et in terram supinus extensus, atque ad stipites ligatus, lapis magnus, vix ab octo viris portatus ventri ejus superponitur: sed elevatus lapis a se ipso, ultra quindecim cubitos prosilivit. Dehinc in eminenti suspensus pedibus, capite deorsum, saxoque ingenti ad ejus cervicem alligato; fune quoque quo tenebatur præciso, ut raptim tractus ad terram dirumperetur, sine ulla læsione in pedibus stetit. Novissime autem decollatus est. Synesius vero in defosso terræ positus, humoque opertus, equis superinductis ut calcibus terram premerent, migravit ad Christum. Quorum corpora Nertobrigæ in eodem tumulo sepulta sunt 10 kal. Junii.*

C Non defuere qui tempore Dextri affirmarint, Synesium quoque episcopum fuisse; quod si ita esset, necessum est, ut non simul occiderentur, sed Synesius aliquo tempore superviveret, et quod tandem Nertobrigæ quoque occisus fuerit.

60. Alexandriæ, etc. Quicquid hoc loco de S. Catherina Dexter scribit, in actis ejus a Metaphraste editis, et in Romano Breviario repertis, sive de 40 philosophis ab ea superatis, aut potius 50, ut quidam referunt; sive de Faustina Augusta, et Porphyrio duce ab ea conversis, et ante ipsam martyrio coronatis. Eademque habet Equilinus, lib. x, c. 105, additis his quæ a Baronio notata sunt, videlicet non esse legendum fuisse sub Maxentio, sed sub Maximino tyranno occisam. Fuit sane B. Catherina magni habita semper in Hispaniis, atque idcirco ejus meminit Dexter inter Hispanos martyres, de quibus præcipue hoc loco loquebatur. Unde et paulo inferius, anno 309, iterum agit de ea, inquiens: *Ega attulit ex Oriente memoriam sanctæ Catherinæ in Hispaniam.*

D 61. In territorio Bracarensi, etc. Vasæus in Chronico, ad annum 306, agit de S. Susanna virgine, Bracaræ passa, quæ fuit soror S. Victoris martyris proprio sanguine baptizati. De ea etiam mentio fit in Lusitano Martyrologio, ad finem, inter sanctos

A. C. 300. Pompilonæ S. Valens Pompilonensis Hispaniæ episcopus et martyr, quo cum passi A. R. 1054. sunt tres pueri comites coronæ.

Cluniæ in Hispania fortissimi Christi martyres Melecius dux exercitus, et alii 2 diversis cruciatuum generibus Deum glorificaverunt, sanctæque illorum uxores Susanna, Marciana et Palladia, quæ cum pueris suis, contractis cervicibus, coronam adeptæ sunt.

Segisamonæ in Hispania sanctus Papius martyr, qui, verberibus cæsus, et in lebetem oleo ferventi, atque adipe liquescenti refertum coniectus; aliaque iis graviora perpressus, decollatus est.

308. Civitate Martula [Vel. Mertile] in Lusitania (ut ex Martyrologio constat Eusebii Cæsariensis, quod jussu Constantini imperatoris ille composuit) S. Bricius (ut creditur) episcopus Eborensis; qui comprehensus a Marciano Lusitaniæ præside, pro fidei confessione multa perpressus est; qui prædicavit etiam ad Castulonem prope fluvium Tagum qui illam urbem præterfluit; deinde rediens Segisamonem Vac-

BIVARI COMMENTARIUS.

Lusitaniæ, ad diem 12 Aprilis; et in Annalibus Compostellanis asseritur, D. Didacum Compostellanum archiepiscopum transtulisse corpus S. Susannæ virginis et martyris Bracaransis, e loco ubi prius sepulta fuerat, in sedem suam anno Domini 1102. Cæterum post 300 et amplius annos, videlicet 1500, D. Augustinus de Castro Bracarensis archiepiscopus iterum aperiri jussit ipsius sepulcrum, et non pauca ex ossibus S. virginis in eo reperta sunt; et comprobatum non fuisse totum ipsius corpus translatum Compostellam.

62. Pampilonæ, etc. In codice Dextri Cæsariæ excuso S. Valerius legebatur, sed S. Valentem legendum esse Beda, Ado, Martyrologium Romanum, et antiqua mss. convincunt. Exstat festivitatis ejus memoria apud hos omnes ad 21 Maii, qua die Romanum Martyrologium hæc habet: *Eodem die S. Valentis episcopi, qui cum tribus pueris necatus est. Molanus ex quodam Martyrologio addit, Augia, quem lætis ducit per gaudia votis.* Quo videtur asserere in monasterio Augiensi, toto orbe celebririno, prope Constantiam, ejus festum celebrari; ut credo, quod corpora SS. martyrum Valentis episcopi, et puerorum a Carolo Magno imperatore Pampilonæ Augiam translata fuerint.

63. Cluniæ, etc. Quod Clunia vetus, moderna Coruna del Conde fuerit, non vero Coruna regni Galliciæ caput, probavimus in superioribus anno 290, agentes de S. Saturnino, et sociis martyribus. De S. Meletio et sociis, uxoribus et filiis, hæc habet Romanum Martyrologium die 24 Maii: *Eodem die sanctorum martyrum Meletii ducis exercitus, ac sociorum ejus ducentorum, et quinquaginta duorum, qui diverso mortis genere martyrium compleverunt. Item sanctarum martyrum Susannæ, Marcianæ, et Palladiæ predictorum militum conjugum, quæ una cum parvulis suis contractæ sunt.* In notis testatur Baronius de eisdem agi ipsa die in Menologio, ibique acta illorum pluribus referri, ubi 24 Maii hæc habentur. *Eodem die S. Meletii ducis exercitus, Joannis et Stephani comitum, et multitudinis eorum, qui cum ipsis certamen sustinuerunt, ducentorum quinquaginta martyrum cum mulieribus et pueris. Cum S. Meletius Christi fidem libere et constanter profiteretur, et idola execrabilia quæ in gentilitum templis colebantur precibus suis everteret: a Maximo præside missi sunt milites, qui Meletium et qui cum illo erant detinerent. Ducti vero, cum immolare nullo modo passi essent, baculis silvestribus cæsi, lateribus lætati, et ferreis malleis contusi sunt, postremo in ligno clavis confixi. Rursus ferreis malleis eorum frontibus verberatis, S. Meletius in pinu suspensus atque confixus migravit ad Deum: Stephanus vero, et Joannes comites obruncati pro Christi fide, ipsi quoque occubuerunt: milites vero qui cum S. Meletio erant, gladio percussi. Susanna vero, Marciana et Palladia sanctorum martyrum conjuges, cum*

A suis infantibus, jussu præsidis, a carnificibus contractæ sunt; qui statim post commissum scelus animam efflante dicuntur. Quin etiam in ætate valde puerili Cyrianus et Christianus interrogati a præside, utrum Jupiter an Christus illis videretur esse major, cum Christum majorem respondissent, obruncati sunt. Eodem die certamen sancti martyris Serapionis Egyptii, et eorum qui cum ipsis eodem tempore passi sunt. Hic una cum Callinico mago propter Christi fidem obruncatus est. Festus autem, Faustus, Marcellus, Theodorus, Melecion, Sergius, Marcellinus, cumque his Felix, Fotinus, Theodoriscus, Mercurius, et Didymus, quorum alii erant comites, alii tribuni, alii principes, omnes in fornacem coniecti martyrio consummati sunt. Hactenus in Menologio.

64. Segisamonæ, etc. Ptolomæus asserit Segisamam Juliam urbem fuisse Vaccæorum, et Villanovanus ejus scholiastes nunc dici *Simancas*. Collocat etiam Ptolomæus Segisamonculum in Autrigonibus, Cantabrorum populis, quo loci nunc est *Sancia Gadea*: atque hoc videtur esse Segisama illa, in cuius agro Augustus Cæsar castra collocavit, ut Cantabriam sibi subjiceret; quod ex veteribus refert Morales, lib. viii, cap. 53. Quæ tamen harum fuerit urbs illa, quam S. Papius sanguine suo nobitem reddidit, licet modo non exprimat, ex his quæ inferius de S. Britio annotabit palam fiet; videlicet esse Vaccæorum Segisamæna, seu Segisamonem. Cæterum sancti Papii memoria exstat apud Græcos in Menologio 28 Junii, ex quo Rom. Martyrologium hæc desumpsit: *Eodem die Papii martyris, qui in persecutione Diocletiani flagris cæsus, et in lebetem oleo et adipe ferventi plenum injectus, aliaque horrenda supplicia perpressus, demum datis cervicibus coronatur.* Quæ omnino consonant iis quæ de ipso Dexter scribit. Galesinus eodem die sic inquit: *Sancti Papii martyris, qui Diocletiano et Maximiano imperatoribus, pro Christo post multa quæ invicto animo sustinuit supplicia, eaque dictu horrenda, demum datis cervicibus coronatur.* Græci autem sic: *Hic sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus, inde usque a majoribus, Christi Domini fidem sequens et prædicans fuit, pro cuius confessione flagris cæsus, et in lebetem injectus oleo et adipe ferventi plenum, septem dies permansit, indutus igne sicut vestimento; quæ res stuporem omnibus attulit, et plurimos ad Christi fidem convertit.*

A. C. 308. — 1. Civitate Martula, etc. Multa de S. Britio reperies in actis sanctorum martyrum Hispalensium Carpophori, et Abundii apud Mombritium tom. I. De eo etiam Usuardus, Ado, Romanum martyrologium, Galesinus et recentiores agunt ad diem 9 Julii. Dabo Usuardi verba, quæ cæteri mutuati sunt: *Civitate Martula S. Britii episcopi, et confessoris: qui pro confessione Domini postquam et multa perpressus, et ab angelo sancto, et a B. Petro apostolo confortatus, magnas populorum credentium*

A. C. 308. cæorum urbem, ubi prædicaverat prius, et postmodum prædicavit; peragratæque A. R. 1039. tota ferme Hispania, Martulam reversus, a præfato iudice comprehenditur. Deinde in equleo torquetur; post in carcerem conjicitur; ac deinde suborto gravi per urbem terræmotu, pariete corrueute Marcianus deprimitur. Deinde sanctus Bricius a Petro (quidam putant) episcopo Bracarensi, et ab angelo exhilaratus, a custodia publica educitur; longæque ac late per Bætiam, Lusitaniam, et Terraconensem prædicans, ad suam urbem reversus, septimo idus Julii plenus dierum, et sanctorum operum ad cælum victor commigrat: astantesque confirmant ejus animam instar candidissimæ columbæ pulcherrimis meritis locupletatam evolasse.

Serpæ in Bætica florent sancti martyres Proculus, et Hilarion, quos etiam Græci celebrant ob sanctitatis gloriam; qui sub Trajano imperatore, M. Aurelio præside, passi sunt. Proculus primo facibus in humeris et ventre aduritur, deinde telis frequentibus vulneratus obiit; Hilarion vero post varios cruciatus, tandem capitis abscissione martyrium consummavit.

In Lusitania civitate Callensi, quæ prope Castralælia sita est, sancta Uvilgefortis floret, pro fide et pudicitia mortem passa.

Urgabonæ in Bætica sub præside Daciano Bonosus et Maximinus martyres.

Carthagine Spartaria sub Daciano, præside Hispaniæ et Galliarum, sanctæ Christi

BIVARII COMMENTARIUS.

multitudines omnipotentis Deo lucrificans, quævit in pace. Roman. Martyrologium exprimit iudicis nomen inquit: *Sub Marciano iudice in confessione Domini multa passus*, etc. Equilinus fuscus ejus acta prosecutus lib. vi, cap. 74: *Britius (ait) episcopus in civitate Martula claruit; qui dum Christum Dominum prædicaret, a iudice Marciano comprehensus est, cui jussit præses os lapide diu contundi: deinde in equleo ipsum levare, et crudeliter torqueri; et cum in Dei confessione perduraret, in carcerem trusus est. Nocte vero facta præ maximo terræmotu civitas tota concutitur, et ruente pariete Marcianus opprimitur. Britius autem ab angelo, et a B. Petro apostolo visitatus, de carcere eductus est. Qui deinde multo tempore Christi Evangelium circumquaque prædicans, magnasque populorum multitudines omnipotentis Deo lucrificans, æquino idus Julii quævit in pace. Cujus animam astantes viderunt in specie columbæ niveæ cælos agilitate advolantem.* Pene in omnibus Dextro Equilinus consonat; nec mirum si ita in actis prædictis reperiantur; quæ sane illa esse credimus, quæ agente Constantino magno imperatore Eusebio Cæsariensi ab Hispania missa fuerunt cum cæteris, ex quibus vastum opus collegit de Martyrum gestis, quod Græce scriptum in regia bibliotheca S. Laurentii in Excubitali dicitur reperiri: et etiam Martyrologii primus auctor existit, ut Beda expresse testatur lib. Retractionum in Acta apost. tome vi et lib. ii in Marc. cap. 26, et Hilduinus in præfatione ad Vitam S. Dionysii, et S. Notcherus in Martyrologio suo vii Kal. Maii, et late doctæque probat Molanus lib. de Martyrologiis cap. 2 sub titulo, *De Martyrologiis Eusebii, et Hieronymi*: et fassus est Pamelius ab ipso citatus: quidquid sit de epistola ad Chromatium et Heliodorum, quæ sub Hieronymi nomine circumfertur ante Usuardi martyrologium; quam tamen recipit Cassiodorus de Divinis Institut. cap. 32; sed eas ex professo inferius propugnabimus ad annum Domini 384.

Jam quod ad urbem Martulam attinet, imprimis in Hispania non longe ab Hispali esse satis ex actis sanctorum Carpophori et Abundii deducitur, qui sub eodem Marciano iudice apud Hispalem passi sunt. Ea sane est quæ nunc *Merula* in Lusitanis finibus, ad confluentem Annæ fluminis sita est, non procul a *Beja*, juxta oppidum *Alcotin*; olim a Plinio lib. viii, c. 22, et a Ptolomæo in Lusitanis tabula, Myrtillis, seu Julia Myrtillis dicta. Fallitur Villanova dum Juliam Myrtillam vult nunc esse *Bahenam*, quæ tamen non in Lusitania, ut omnes Myrtilem ponunt, sed in Bætica inter Cordubam et Alcalá Regiam sita est. Sane multa loca Hispaniæ Julis cognomen a Julio

Cæsare recepisse certum ac notum est; et observavit Morales lib. ix, cap. 32: ejusmodi sunt in Bætica Julia claritas, Julia virtus, Julia contributa, Julia concordia, etc. Denique notarim, quod alii D. Petro apostolo de Britio liberato a vinculis tribuunt, Dextrum D. Petro Bracarensi episcopo, ex aliorum relatione tribuisse; tum quia Britius erat Eboensis in Lusitania antistes, tum quia Petrus etiam ille a Lusitanis vocabatur apostolus, ut Patres concilii Bracarenensis sub Pancratiano episcopo vocaverunt. Consule acta concilii hujus quæ dabimus ad annum 423.

2. *Serpæ*, etc. Sanctorum Hilarionis et Procli Trajani imp. tempore occisorum memoria exstat in Romano martyrologio ad 12 Julii, qua die a Græcis in menologio hæc leguntur: *Sanctorum martyrum Procli et Hilarii*. Primum S. Proclus, Trajano imperatore comprehensus, in iudicio sistitur, fidemque apud Maximum præfectum libere professus, illius jussu statim facibus in humeris et ventre aduritur; post saxo pedibus alligato, sublimis appenditur in ligno, deinde telis densissimis vulneratur, quibus confossus abiit ad Dominum. Deinde Hilarius B. Procli consobrinus, Christianum se esse confessus, suspensus verberatur; et ad tria millia tractus, abscisso capite, cum S. Proclo depositus est. Consule Petrum Galesinum hac ipsa die, qui de S. Hilarione ait: *Post varios in fidei confessione cruciatus, tandem datis cervicibus coronatur.* Quod etiam habet Dexter. Cæterum quænam, aut quo loci Bæticæ *Serpæ* civitas sita fuerit indagare non potui. Erant quidem Cæporei populi Hispaniæ Citerioris, Plinio, lib. iv, cap. 20; sed an a Serpæ dicti non liquet. Fortassis nunc dicitur *Sequia*, prope *Alcalá la Real*.

3. *In Lusitania*, etc. Consule quæ ad annum 138 notata relinquimus; interim pro verbo *Prope Castralælia dicta* est, quod erat in excuso codice, sed perperam, lege *Prope Castralælia sita est*.

4. *Urgabonæ*, etc. Nunc *Arjona* dicitur, olim nobile municipium, ut testimonio Moralis nostri supra ostendimus, comment. 4 anni 300 num. 3, verbo *Alba prope Accim*. Diversi quidem sunt martyres de quibus hic agitur, ab eis, de quibus supra anno 156 actum est, tametsi utrique eisdem nominibus nuncupentur: quamquam priores Bonosus et Maximianus; isti autem Bonosus et Maximianus dicantur. Certe urbium et temporum diversitas diversos esse convincit, dum illi Blandæ, hi Urgabonæ, illi anno 156, hi vero 308 passus leguntur.

5. *Carthagine*, etc. Harum festa dies ex antiquis mss. codicibus designatur in Romano Martyrologio 10 Augusti his verbis: *Carthagine sanctorum vir-*

A. C. 308. virgines, sponsæ, et martyres Bassa, Paula, et Agathonica, quæ victrices duplicem A. R. 1059. lauream adeptæ sunt.

Titulciæ in Carpetania, prope Thermedam civitatem, sancti Christi martyres et monachi Philibertus, et Fabritianus, qui in confluenti Fenarii fluminis, Tagonique monasterium Deo Opt. Max. et Beatæ Virgini dedicarunt.

Carthagine Hispaniæ sancta Candida virgo, et martyr, quæ plagis miserabiliter dilacerata, una cum Suzanna sacerdotis idolorum filia, et Martha tandem martyrium tulit.

Reliquiæ S. Luciani Belovacensis episcopi Vicum transferuntur.

A Jacobi prædicatione celebratur in Hispania festum immaculatæ et illibatæ Conceptionis Dei Genitricis Mariæ.

BIVARII COMMENTARIUS.

ginum et martyrum Bassæ, Paulæ et Agathonicæ. A his verbis: Carthagine S. Candidæ virginis et martyris, quæ sub Maximiano imperatore plagis toto corpore dilacerata, martyrio coronatur. Item SS. martyrum Susannæ filie Arthemii idolorum sacerdotis et Marthæ. De duabus posterioribus agunt etiam Græci in menologio hac die: et de S. Candida celebrabatur olim festum in Ecclesia Cordubensi, ut ex ejus Breviario constat: ex cujus tabulis eam accepit Baronius, et Galesinus. Sed reddamus acta ipsarum, quæ Græci narrant: Eodem die commemoratio S. martyris Christi Susannæ, filie Arthemii, sacerdotis idolorum, et Marthæ quæ genus duxerat a Judæis; hæc mortuis parentibus baptizata est a Sylvano presbytero, et Christi fidem edocta: postea facultates suas pauperibus distribuit, et, mundo relicto, monasterium adiit, monacha effecta, licet virili habitu pro femineo induta se Joannem vocari fecerit. Sed post ab alia quadam muliere accusata, quod in illam per vim egisset virilita, in habitu virili deprehensa est virgo: et inventa natura mulier accusatricem redarguit. Profecta vero Soliensem urbem, delata præsi Alexandro, quod multis gentilibus persuaderet, ne adorarent idola, illam apprehensam vehementer cruciavit, et nihilominus tamen ejus ipsius miraculis multi ad Christi fidem convertebantur, postremo in carcerem injecta Deo spiritum tradidit. Hæc ibi. Porro Sylvanus presbyter a quo S. Martha in fide Christi edocta est, unus fuit illorum presbyterorum qui Iliberritanæ synodo adfuerunt, ut ex subscriptionibus constat. Soliensis autem civitas non longe a Carthagine sita fuit, de qua diximus in superioribus. In textu Græco vocatur Heliopolis (quod sonat solis civitas), quo etiam pacto die 11 Novembris Græci agunt de S. Vincentio Leuita Cæsaraugustano, et martyre, eumque passum dicunt apud Augustopolim Hispaniæ, ac si dicerent Augusti Cæsaris urbem, id est, Cæsaraugustam.

6. *Titulciæ*, etc. Ambrosius Morales in Antiq. Hispan. verbo *Carpetania*, fol. 77, affirmat veterem Titulciam eo loci sitam fuisse, quo nunc est oppidum *Bayona*, prope Regium Viridarium *Aranjuez*: idque paulo ante se Aurelium de Frias sensisse, virum sane in antiquitatibus Hispaniæ perquirendis diu et feliciter versatum; videbat enim uterque Ptolomæi situm congruere, et ex ruinis non parva vestigia: meminit ejus Ptolomæus in Carpetanis non longe a Mantua. Sed vero id quod ipsi subdubitantes protulerunt, nos jam Dextri ducatu illustrati sine dubitatione affirmamus: cum enim Titulcia eo loci sita fuerit, quo Fenario Tagonium conjungitur (vulgo *Henares y Tajuna*) ita ut in unum, eumdemque alveum concurrant; necessum est, ut vetus Titulcia locum modernæ Bayonæ olim occupaverit; quæ nimirum supra *Aranjues* sita est. Porro SS. martyrum pariter abbatum Philiberti et Fabritiani memoria in Romano Martyrologio fixa manet ad 22 Augusti, sub his verbis: *In Hispania SS. martyrum Fabritiani et Philiberti*. Celebrabatur vero in Hispania ipsorum festivitas non mediocri solemnitate, ut ex Breviario S. Isidori liquet, ubi prædicta die hæc rubrica legitur: *Sanctorum Fabritiani et Philiberti abbatum et martyrum: omnia dicantur plurimorum martyrum 1x lectionum*. Meminit etiam eorumdem rex Hispaniæ Silo in epistola ad Cixillam Toletanum antistitem sub æra 815; ait siquidem: *Mittimus ad vos hymnum de sanctis martyribus Philiberto, et socio ejus, passis in urbe Titulcia (quos audivimus esse Toletanos) sub M. Aurelio Valentiniano, anno Domini 283, cum esset Melanthis archiepiscopus Toleti*. Dedimus integram Silonis epistolam, cum de Tyrso ageremus ad annum 286, ubi de M. Aurelio Valentiniano V. C. et Ceterioris Hispaniæ proptatore nonnulla diximus: qui quidem ab imperatore Caro missus sub Diocletiano perseveravit aliquandiu. Cum monachorum seu abbatum audis nomen, ne quæso veniat in mentem, institutum observasse Basilii, Augustini, aut Benedicti, qui necdum nati erant; sed illud monachorum genus, quod a sancto Marco sumpsit initium, et de quo S. Dionysius Areopagita in Gallia existens scripsit in libro de Ecclesiast. Hierarchia. Unde habemus in Hispania inductum fuisse monachorum genus antequam S. Antonius monachos colligere et instruere cœpisset, ut ex natali ejusdem, et anno martyrii SS. monachorum Fabritiani et Philiberti facile constat, quæ et nos supra notavimus.

7. *Carthagine*, etc. De S. Candida et sociabus ipsius agit Rom. Martyrologium ad 20 Septembris,

8. *Reliquiæ*, etc. 8 Januarii dies S. Luciano Belovacensi sacra est in omnibus martyrologiis, Romano, Bedæ, Usuardi, Adonis; de eoque agunt Vincentius Bellovacens. in Speculo hist. lib. x, cap. 25, Antoninus tit. vi, cap. 26, §. 3, Equilius lib. ii, cap. 55. In eo tamen omnes defecisse videntur, quod eum vocent presbyteram, cum a B. Dionysio factus fuerit episcopus Bellovacensis, ut expressè Methodius in actis ejusdem Dionysii, de quibus supra loco multa diximus. Vicus de quo hic sermo est, olim quidem Vicus aquarius, nunc vero *Vick* vulgo vocatur in Catalonia.

9. *A Jacobi*, etc. Præsens Dextri testimonium tam ingens scandalum quibusdam generavit, ut non solum falsum et commentitium astruxerint, verum etiam toti huic codici notam eandem ascripserint, quasi ob hoc præcipue suppositum sit, ut immaculatæ conceptionis mysterium commendaretur Dextri gravissimi auctoris testimonio. Sed vero ut hoc primum dixerim, immerito spoliatur Dexter totius libri, ac tanti laboris honore, ob unam vel alteram in eo repertam sententiam; quasi quod per mille et lere ducentos annos in nulla sui parte vitiani potuerit. Dicerent igitur, suaderentque facilius edi-

BIVARII COMMENTARIUS.

cem hoc loco vitiatum, additamque ejusmodi clausulam ab aliquo immaculatæ conceptionis defensore, quam totum librum fictum esse, et ob id præcipue inventum. Cæterum quamvis pro immaculatæ Deiparæ conceptione multæ æque gravissimæ sanctorum Patrum extent sententiæ, de quibus in speciali libro alias egimus, typis Jacobi Cardon et Petri Cavellat Lugduni excuso hoc anno 1624, sub titulo: *Sancti Patres vindicati in causa Immaculatæ Conceptionis*: illud tamen mihi dubio procul est, præsens testimonium neque officere, neque prodesse alterius partis propugnatoribus; sed longe alio sensu, quam ipsi accipiant, a Dextro receptum fuisse; continereque tam certam veritatem, quod a nemine catholicorum inficiari possit; tantum abest, ut aliena a Dextri sententia censi debeant, et parum sinceram vetustatem redolere credantur. Quid illud? nimirum sanctum Jacobum in Hispaniis instituisse immaculatæ Incarnationis Verbi Dei festum. Quis id neget Jacobum fecisse? Rudis admodum ille est qui nesciat Dominicam Nativitatem, Passionem, Resurrectionem, et Incarnationem pariter a sanctis apostolis celebratas et celebrari edoctas in universo christiano orbe. Ergo et Jacobus in Hispaniis, cum evangelicæ prædicationi insistebat, ideam fecisse credendus est. Hoc igitur illibatæ et immaculatæ Conceptionis Dei genetricis Mariæ festum a Dextro nuncupatur; Conceptionis nomen non in passiva, sed activa significatione usurpans: id est, pro ea conceptione qua Deipara Virgo sine macula et labe Dei Filium in suis castissimis concepit visceribus, non pro ea qua a B. Anna concepta fuit. Neque vero quis putet, in alienum sensum nos verba prædicta contorquere, eo quod videat nunc temporis conceptionis nomen, cum B. Virgini tribuitur, in passivum accipi sensum; olim siquidem in activum accipi solitum, multa demonstrant argumenta: nam ut omittamus eo sensu acceptum a Domino, cum de peccati originalis pœna egit Genes. in illis verbis: *Multiplicabo conceptus tuos, vel ut alia translatio habet, conceptiones tuas*: præceptum sit, quod veteres ad denotandum conceptionis festum non utebantur verbo conceptionis Deiparæ, sed potius conceptionis S. Annæ. Sic Græci in menologio, die 9 Decembris, *Conceptio* (aiunt) *munda B. Annæ Dei et Domini nostri aviæ*. Pro eo, quod nos dicimus, conceptus S. Dei genetricis. Eadem prorsus phrasi utuntur Syri, qui in calendario habent: *Conceptio Annæ justæ in Domina nostra genitrice Dei, die 9 Decembris*.

Lego etiam sanctos Patres sæpiissime conceptionem Virginis, eam qua Deum ipsum concepit nuncupare; sic Bernardus, in Serm. 4 in vigilia Natalis Domini, *Attende* (inquit) *et conceptum invenis sine semine: quid gloriosius quam sancta et sincera conceptio, in qua nihil pudoris est, nihil sordis, nihil corruptionis?* Et Cyprianus seu ejus æqualis, de cardinalibus Christi operibus, Serm. de Nativit., *O Virgo justa et omni justitia plenissima, cujus conceptio singularis!* nimirum quia sine viri semine perfecta fuit; unde et subdit, *Spiritu sancto obumbrante incendium originale extinctum est* (id est, libidinosus pruritus), *ideoque innoxiam affligi non decuit*, etc. Bernardus iterum hom. 4 super *Missus est*, conceptionem Baptistæ vocat conceptionem Elisabeth. Nec mirum, cum conceptio actionis nomen sit proprius quam passionis. Hunc certe sensum reddunt verba illa liturgiæ decimæ ex Græcis, quas Claudius Spencæus edidit: *Qui consecuti sumus gaudium in tuo conceptu, o plane immaculata, salutamus te cum angelo clamantes, Ave*, etc. Quæ tamen nonnulli im merito de passiva conceptione intelligi volunt, reluctante ipso contextu, qui de Annuntiatione Angelica planus est. Neque alium reddere credo verba cujus-

dam orationis, quæ in Breviario S. Isidori reperitur: *Domine Jesu Christe, qui sic Virginem matrem honorificasti, quousque conceptionis ejus gratia, eam coram te suffragatricem incomparabilem invenimus*, etc. Invenimus certe eam suffragatricem, dum Dei Verbum concepit, non vero dum concepta est. Insuper in idem recidit, si verum est quod ex Paulo Orosio Dextri cœvo referunt Mauricius de Villaprobata in Corona, Mariana Serm. 16 et Bernardinus Busti Serm. 8 de Concept. par. 3 scripsisse videlicet in quadam epistola ad sanctam Eustochium Hieronymi discipulam: *Coram Deo novi, et in veritate comperi, quod nulla mulier in partu periclitatur, super quam devote Mariæ gratia imploratur, et dies conceptionis ejus celebratur*: quando nimirum sine pudore concepit, ut sine dolore pareret. Hæc enim erat Mariæ gratia periclitantibus puerperis congrua, ab ea quærere auxilium, quæ acceptit in conceptione Filii gratiam, ut esset sine gravamine gravida, et sine dolore puerpera, ut Bernardus alicubi dixit.

Demum hinc jam canonem Apostolorum vindicabimus a difficili sensu, quo vulgo accipi solet, canonem inquam illum, qui in libris S. Ctesiphonis apostoli Jacobi discipuli, apud Montem Sanctum Ilipulitanum Granatæ repertus est cum venerandæ antiquitatis vestigiis; ait siquidem S. Ctesiphon, sanctos Dei Apostolos sub anathemate in quodam concilio definiisse, Virginem Deiparam in ipso conceptionis suæ momento præservatam fuisse ab omni primæ originis contagio, et liberam redditam ab omni labe peccati. Verba auctoris in libro de fundamento Ecclesiæ, ut vulgo circumferuntur, ex Arabico idiomate, quo scripta sunt, Latinitate donata, sunt hæc: *Illa Virgo, illa Maria, illa Sancta præservata fuit a peccato originali in primo instanti suæ conceptionis, et libera ab omni culpa. Et qui ita non senserit non consequetur salutem æternam*. Non credo ad verbum translata fuisse, sed felicius adhuc et facilius transferri posse, nam verba illa: *præservata a peccato originali in primo instanti suæ conceptionis*, sunt recentissimi styli theologorum hujus ævi, et potius reddendum esset, *liberatum fuisse a malo primæ originis in momento conceptionis suæ*: vel quid simile. Sed quidquid sit de translatione, sensus facilis est et necessarius; videlicet sub interminatione vitæ, aut mortis æternæ ab omnibus catholicis amplectendum esse, et profitendum, Virginem Mariam in primo ipso suæ conceptionis momento, quando nimirum Dei Verbum virgo manens concepit, præservatam fuisse ab originali peccato; hoc est, a pœnis primæ mulieri, et cæteris in ea propter culpam originalem inflictis sub illis verbis: *Multiplicabo ærumnas tuas, et conceptus tuos, in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui* (Gen. iii). Usitatissimum namque esse in Scripturis et Patribus peccatum pro pœna accipere, negabit nemo, qui vel summis labiis eorum scripta tractaverit. Atque hunc quidem legitimum, et necessarium esse canonis sensum, anathema sub junctum ostendit, quis enim dicat homines sentientes contra id quod Apostoli docuerint, salvari? aut ipsos in canonibus edendis errare potuisse? et tamen multi hactenus salvi facti sunt sine fide mysterii conceptionis passivæ. Insuper, ut quid Apostoli canonem ederent de re neque necessaria, neque inter hæreticos sui temporis controversa? nam si necessaria esset ad salutem, Paulus cum ad Romanos de peccato originali latissime decipit, utique ejus quoque meminisset. Longe ergo ab eo sensu abfuerunt Apostoli, quem nonnulli huic canonis tribuunt, et cum aliquid omnino ad salutem necessarium definierint, quale est conceptionis illibatæ mysterium, qua Verbum Dei, Spiritus sancti virtute homo effectum est, et omnia verba quadrare videantur, non est cur in alienos

BIVARII COMMENTARIUS.

sensus ea contorqueamus quæ cum vero consistere non possunt. In eo enim manifestam libris sanctis injuriam inferimus, et inter apocryphos, et nullius pretii rejici cogimus, cum tamen in id vires omnes intendere oporteret, ut doctrinam dumtaxat apostolis dignam in eis invenire liceat. Concilium, quo hic canon editus est, non aliud ego intelligo, quam illud, quod apostoli a se invicem discessuri celebrarunt, et in quo fidei Symbolum ediderunt; canonem vero non alium, quam ea verba Symboli: *Et conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine*: quem quidem S. Ctesiphon ad sensum excerpit, forsitan sub iis verbis, quibus ante Symboli formalem constructionem ab apostolis definitus est: nam priusquam formam fidei resolutissime conficerent, verisimile est fusius de ejus mysteriis ab apostolis actum, et plura alia verba quam sint in Symbolo locutos.

Nihil minus voluisse credo eundem Ctesiphonem, dum alibi dixit, *Mariam non tetigit primum peccatum*: pœnam, inquam, primi peccati Evæ filibus inflictam, nimirum quia neque cum ærumnis concepit, neque cum dolore parturivit. Quod ut ad purum explicetur, necessum est præcedentia hic subjungere verba, ex quibus S. Ctesiphonis mens facilius percipi queat. Cum in lib. 1. cujus titulus est, *Fundamentum Ecclesiæ*, universa Christianæ fidei dogmata ordinate prosequeretur, et jam de creatione et casu angelorum, ac de formatione primorum humani generis parentum, deque peccato eorumdem, quod in universos homines propagatum est, exactissime egisset; tandem ad redemptionem humanam exponendam accessit; et in v. 24 inquit: *Missus fuit Jesus in Mariam de domo David, sine viro; et fuit virgo post partum, sicut in ipso et ante ipsum*. Hoc ut explicet subdit immediate v. 25: *Adam creatus fuit sine genitoribus, et Eva ex patre sine matre, in gratia*; v. 26: *Ad perfectionem creaturæ (alia versio habet, creationis) creatus est Jesus in matre sine patre: quapropter prima culpa non apprehendit Mariam*. In hac translatione peritiores Arabes conveniunt; excepto quod loco illius particule *quapropter*, pro qua in textu Arabico originali est, *Hinda deliquit*, non nemo vertit, *tunc*; et pro verbo *apprehendit* quidam *comprehendit*, nonnulli etiam *tetigit* transferunt. Ut ut sit, omnia in idem recidunt. Namque quod S. Ctesiphon probandum sibi assumpsit v. 24, non erat præservatio Deiparæ a peccato originali in sua formatione, sed perpetua ejus virginitas, ut verba ipsa declarant, *Missus fuit Jesus in Mariam sine viro: et fuit virgo post partum, sicut in ipso, et ante ipsum*. Hoc vero quoniam modo intelligi queat, exemplis suadet procreationum primorum parentum; Adamus siquidem factus fuerat sine patre, et sine matre, Eva vero de patre, id est, de costa viri, sine matris concursu; quid ergo mirum, si novus Adam Jesus factus fuerit de matre sola, sine patris ope? Quinimmo *ad perfectionem creaturæ*, seu *creationis* (ut alia habet littera) conveniens erat, ut novus aliquis homo ex matre sine patris ope formaretur; sic enim fieret, ut generationum omnes modi excogitabiles essent in mundo, id est, cum patre et matre, quo pacto nascitur omnes, aut sine patre et matre, ut solus Adam formatus est; aut ex patre dumtaxat, sicut Eva; aut tandem ex matre sine patre, quod Dominus Jesus sibi elegit soli. Quo argumento communiter theologo ex Patribus utuntur. Hinc vero rectissime et immediate inferitur articulus ille catholicæ fidei, de perpetua Mariæ virginitate, quod erat auctoris intentum; nimirum quod concepit et peperit virgo: quod vero præservata fuerit a prima culpa, neque erat ad propositum, neque immediate inferebatur, sed remotissime; et quod majoris est ponderis, non de fide, cum tamen propositum sibi esset de solis fidei articulis agere. At nonne (ais) clarissime lo-

quitur de prima culpa, quæ sine dubio fuit originalis? Fateor, sed tamen eo sensu de ea agitur, quo cum perpetua virginitate connexionem habet necessariam ejus carentia; nimirum ut nomine primæ culpæ, seu peccati primi et originalis, intelligatur sententia illa Evæ et filibus suis universis olim a Deo inflictæ: *Multiplicabo conceptus et ærumnas tuas, in dolore paries filios, et sub viri potestate eris* (Gen. III). Hæc sententia in toto, nec in parte comprehendit, nec tetigit Mariam, eo ipso quod sine viro Dominum concepit. Idque manifeste expressit, qui transtulit: *Et tunc prima culpa non apprehendit Mariam*: quandoquidem tunc in Verbi divini incarnatione non erat tempus contrahendi formalem originis culpam, sed pœnam et sententiam ipsi debitam. Quod si non *Tunc*, sed *Eapropter* vel *Quapropter*, seu quid simile veritatis (est enim *Hinda deliquit* particula illativa), nequit non reddere eundem sensum: denotat siquidem hoc, quod Mariam non apprehenderit primum peccatum, necessario inferri ex immediate dictis, *Progenitus est Jesus in matre sine patre*, qui est articulus *Virginis Matris*, ex quo necessitate consequentiæ inferitur, quod in Filii sui procreatione nullas passa sit ærumnas, in parturitione nullos dolores, et quod a viro constricta non sit, quod est dicere: *Quapropter Mariam non tetigit primum peccatum*. Cui accedit hanc eandem prorsus sententiam sæpiissime in aliis ejus sacri Montis libris reperiri, ut facile quivis intelligat, nihil aliud hoc loco S. Ctesiphonem sibi voluisse, nam in uno illorum asseritur, quod Mariam non comprehendit illa Evæ maledictio, *sub viri potestate eris*; et in altero, quod vexationes mulierum prægnantium longe fuerunt ab ipsa, de quibus in maledictione dictum fuerat, *Multiplicabo conceptus, et ærumnas tuas*. Quandoquidem, ut Bernardi verbis utar, *sine gravamine tulit, sine dolore Filium parturivit*. Denique in alio asseritur, quod nullatenus diceret ei angelus, *Ave, gratia plena*, etc., si primum eam peccatum comprehendisset. Ubi (ut vides) agitur de Maria tempore angelicæ Annuntiationis, quando nimirum originalis culpæ capax non erat, sed pœnæ. Ea genuinam sacrorum codicum interpretationem: juxta quam nihil illis cum præservatione Virginis ab originali peccato in sua conceptione, nihilque apostolicæ doctrinæ absonum illis imponitur.

Ut igitur ad Dextrum regrediamur, hoc certum deinceps apud omnes sit, nihil aliud voluisse hoc loco, quam Hispanos ab apostolo suo Jacobo festum Annuntiationis angelicæ recepisse. Cui etiam consonat, quod apud Augustinum, Rufinum et alios legimus, cum apostoli Symbolum ederent per partes, et Petrus præmisset: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli et terræ*; et Andreas: *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum*: Jacobum nostrum tertio loco illam particulam subjunxisse: *Et conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine*: nimirum innuit hoc mysterium sibi præ aliis dulcius semper fuisse, unde et in ejus honorem primum templum Cæsariæ augustæ erigi curavit, ut egregie M. Maximus cenit in hymno, quem de ipsius templi erectione edidit, ubi inquit:

Ostendit illi se hilarem (Deipara Jacobo)
Suoque natalitio
Conceptionis aures,
Templo manent eucœnia [Al. encomia].
Conceptionis hinc diem
Jacobus Hispanos docet;
Et prædicat, cœnæ cæteri (apostoli)
Ab omni labe liberam (id est conceptionem sine
semine factam).

Quod vero de conceptione active accepta loquitur Maximus, satis convincitur ex eo, quod asserit,

A. C. 308. Ulyssipone in Lusitania SS. Christi martyres Verissimus, Maxima, et Julia, ejus- A. R. 1059.

dem martyris sorores, et consortes martyrii.

Ibidem etiam celebres sunt Anastasius presbyter, Placidus, et Genesis.

Securæ in confinio Bæticæ, quæ etiam Tader dicitur, S. Briena socia sanctæ Febro-
niæ, quæ veniens ad Hispanias, in Tarraconensique provincia passa, ibi celebrior
habetur.

Apud Mundam civitatem Celtiberiæ sanctus Felicianus episcopus Malacitanus, et
egregius Christi martyr.

Bætæ urbe in Hispania Bætica (quæ Bætis Utriculum etiam dicitur) sanctus Christi
martyr Straton, qui inter duas arbores alligatus, illisque dissolutis, pro Christi

BIVARI COMMENTARIUS.

eam conceptionem a Jacobo immunem a peccatis A
prædicari, quam cæteri apostoli liberam ab omni
labore prædicarunt : et hanc nullus non videt esse
activam Virginis conceptionem. Clarius adhuc
ostenditur ex his quæ subjungit :

Hinc mos habet principium
Hunc celebrandi jugiter
Populis Iberis diem,
Qui durat usque hodie.

Cujus, rogo, conceptionis festum ab initiis Ecclesiæ
catholicæ usque ad auctoris tempora, et deinceps
duravit, nisi activæ? Et certe ejus propria sunt illa
epitheta Dextri, *illibata*, et *immaculata*, utpote ab
Ecclesia satis recepta, tam in illo hymno :

Memento, salutis auctor,
Quod nostri quondam corporis,
Ex illibata Virgine,
Nascendo formam sumpseris.

quam in responsorio : *Sancta et immaculata virgini- B
tatis, quibus te laudibus, etc.*

Demum ad idem credendum manuducimur, ex
peculiari, ac præcordiali devotione, quam Hispani
olim habuerunt ad virginis conceptionis myste-
rium, in cuius venerationem communi et ecclesiasti-
ca festivitate 25 Aprilis non contenti, in x concilio
Toletano instituta est iterata ipsius celebratio 18
Decembris, quod videlicet prior tempore quadrage-
simali accidit. Tam alte igitur hujus mysterii devotio
cordibus Hispanorum reposita, arguit tum a magno
illo suo præceptore acceptam, tum etiam et specia-
liter commendatam in Columnæ Cæsaraugustanæ
erectione. Sed de his satis, nam dicta sufficere vi-
dentur ad intelligentiam Dextri.

11. *Ulyssipone*, etc. Alias Ulyssipone, ab Ulysse
fundatore, vulgo *Lysboa*, non minus, immo multo
magis sanctorum civium Verissimi, Maximæ, et
Julia sanguine decorata, quam quotidianis Orient-
alis Indiæ thesauris illuc advectis. Occubuerunt C
vero sub Diocletiani ministris ipsis kalendis Octobris,
quibus in omnibus Martyrologiis memorantur; de
celeberrimis igitur martyribus ac fratribus non est
cur susum protrahamus sermonem, cum omnibus
notissimi sint. Legantur Morales lib. x, cap. 14;
Villegas, Trugillus et cæteri. Legi ego acta eorum-
dem in pervelusto membraneo, ac manuscripto co-
dice Bibliothecæ S. Bernardi Toletani sub num. 64,
et initio : *In temporibus illis, cum per universas pro-
vincias, etc.*

12. *Ibidem*, etc. Iterum de ipsis cum Dextro ad
annum 353, nunc per anticipationem quamdam,
obiterque de illis dictum credas, cum sermo esset
de SS. martyribus Ulyssiponensibus, quibus et hi
convives erant. Unde verbum illud *celebres sunt*, non
est referendum ad tempus de quo agitur in Chronico,
sed ad tempora scriptoris.

13. *Securæ*, etc. Celebris est Securæ saltus (vulgo
Sierra de Segura) in confinis Tarraconensis et Bæ-
ticæ Hispaniæ, unde fluvii duo erumpunt, Bætis D
versus Occidentem, et Tader versus Orientem; de

hoc vero Hieronymus Paulus, libro de Hispaniæ flu-
minibus, sic ait : *Tader fluvius versus Novam Carthagi-
nem funditur. Oritur in montibus quibus Bætis, et
Murciam, Aureolanque (hodie Origueta) contingens,
Ebusitano pelago, seu Iberico conditur, hunc vulgus
Securam appellat. Idem fere habet Morales in Anti-
quit., verbo Mentesa, fol. 72 et 81, verbo Ilorci.
Agit de eodem Plinius lib. III, cap. 1 et 3, et Ptolomæo
(si Villanovæ præstamus fidem) dicitur Tere-
bis. Exstat adhuc prope fontes ipsius Castel segura,
rutorum oppidum veteris Securæ memoriam ser-
vans. Porro de S. Briena fuse agitur in Vita S. Fe-
bronis, a Thomayde utriusque discipula conscripta,
a Metaphraste servata, et a Surio edita tomo III,
ad 15 Junii, qua die de S. Febronia festum fit in
Rom. Martyrologio, ubi sub Diocletiano passa me-
moratur. Desunt vero inde, quæ de S. Briena hoc
loco Dexter scribit, forsitan quia ad Thomaydis no-
titiâ in Syria positæ, quæ in Hispania contigerant,
ubi S. Briena passa est, pervenire nequiverunt. Cele-
brem tamen semper fuisse in Hispania, id saltem
vincit, quod multæ feminæ ab ea nomen mu-
tuantes, parum mutata voce Briandæ nuncupantur.*

14. *Apud Mundam*, etc. Celebrem admodum ur-
bem Mundam toto orbe reddidit bellum illud quod
Julius Cæsar cum Cn. Pompeio juniore inivit, in quo
utrimque tanta edita est strages, ut Cæsar victor
hostes qui fuga sese in urbem receperant, obsidens,
congestis corporibus vallum exstruxerit; et non mi-
nus portentoso palmæ germine ex tunc inibi nato,
teste Dione lib. XLIII, Plinius lib. XXXVI, cap. 148, affir-
mat, palmatos ibi lapides, quoties frergeris, reperiri.
Quo etiam auctore Munda, Romanorum colonia fuit,
idque in antiquis numismatis Morales observavit
lib. VIII Hist., cap. 44. De ea aliquando Silius : *Et
Munda Ematios iterum paritura labores. Servat ad-
huc fere antiquum nomen, Monda nuncupata, ad
pedes saltus de Tolox prope Cartimam, quinque His-
panis milliaribus passuum a Murcia distans; in Bas-
setanis Celtiberis conterminis, ut Ptolomæus vult,
aut in ipsis Celtiberis, quod placet Dextro, nisi ma-
vis Bassetanos inter Celtiberos connumerare. Lege
Nonium in sua Hispania, cap. 28. Porro sancti Fe-
liciani inibi passi exstat memoria in Romano Mar-
tyrologio ad 20 Octobris, et apud Molanum in addi-
tionibus ad Usuardum, in quibus tamen illud cor-
rectione dignum est, quod Mindam pro Munda legant,
hoc modo : *Apud Mindam natalis sancti Feliciani
episcopi, et martyris; cum legendum sit, Apud Mun-
dam, etc., quod etiam subodoravit Baronius in no-
tis, quamquam defectu codicis Dextri non omnino
asecutus fuerit veram lectionem. Sed jam illam ex
Dextro habemus simul cum tempore martyrii, et
nomine urbis cui præfuit, nimirum Malacæ. In ve-
teri Cordubensi Breviario celebratur sanctus Feli-
cianus martyr die 21 Julii, ejusque meminit Gale-
sinus ea die, inquit : *Cordubæ in Hispania sancti
Feliciani martyris. De eo item P. Roa in Sanctis
Cordubensibus. Eum existimo a nostro episcopo
diversum, ut ex urbe et ordine satis colligo.***

15. *Bætis*, etc. A flumine Bætis juxta perfluente

- A. C. 308. nomine discerptus, ad cœlos evolavit. Ibidem sancti martyres et cives, et fratres A. R. 1059. Rufinus, Rufianus, Artemidorus, et Severus.
- Ispali prope Gallias in Hispaniæ montibus Pyrenæis sancti martyres Theodorus, Oceanus, Apellius, Lucas et Clemens.
- Tucci in Hispania Bætica, quæ et Torisia nunc dicitur, sancti martyres Theodorus, Oceanus, et Julianus, qui, contractis pedibus, in ignem coniecti gloriose coronati sunt.
- Tarracone in Hispania S. Maginus, qui, pluribus toleratis pro Christo cruciatibus, gaudenti animo ad gloriosam martyrii palmam evolavit.
- In urbe Capara, urbe Lusitaniæ, sanctus Marcus, et ejus socii.
- In Hispania, in portu Juliobricensi, sanctus Ananias martyr, et socii; qui pluribus cruciatibus toleratis evicerunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

sic dicta (nisi a converso mavis flumen ab ipsa nomenclaturam recepisse): a situ vero provinciæ, quod quasi in umbilico seu in medio uteri Bæticæ sita sit, Utriculi nomen accepit; nunc inde *Utrera* nuncupatur inter Hispalim et Marchenam existens. Porro S. Stratonis ibi passi, Rufinique et aliorum festum celebrant Græci in Menologio, ad 9 Septembris, qua die Romanum Martyrologium hæc habet: *Eodem die passio sancti Stratonis, qui pro Christo ad duas arbores ligatus, atque discerptus martyrium consummavit. Item SS. martyrum Rufini et Rufiniani fratrum. Lego Rufiani cum Græcis. Galesinus ex eisdem Græcis die 8 Septembris sic ait: Sanctorum fratrum martyrum Rufini et Rufiani, qui pro confessione fidei gladio feriuntur. Sancti item Artemidori martyris: hic in flammam coniectus, admirandæ pietatis suæ ac fidei testimonium præclarum dedit. Sancti item Severi martyris, qui pro Christo omnem cruciatum perpessus, demum constantis animi virtute cervicem præbuit.* Hæc Galesinus, fallitur tamen dum die 17 Septembris sanctum Stratonem Nicomediæ cum aliis passum dicit; quod tamen de suo, sine auctore posuit, nam Græci nihil tale asserunt, quorum verba sunt: *Natalis B. Stratonis, qui in duobus cedris ligatus, et in duas partes sectus, pro Christi confessione cum cælestibus conjunctus est. Eodem die certamen sanctorum Rufi et Rufiani, qui cum essent germani fratres, pro Christianæ fidei confessione gladio percussus sunt. Idem passus est et S. Severus. Eodem die S. Artemidorus igne consummatus est.* Hæc illi die 9 Septembr. De aliis SS. martyribus Rufo et Rufiniano, ex urbe tamen Apollonia, agunt Græci ad 17 Junii, et 6 Julii. Unde diversos omnino a nostris esse convincitur.

16. *Ispali*, etc. Longe alia urbs hæc est a celeberrima illa Hispali Bæticæ provinciæ: hujus vero situm Orithelius ignorasse se fatetur in charta veteris Hispaniæ, sed Dexter illum designat. Sane Plinius Ispalensium populorum Tarraconensis Hispaniæ meminit lib. III, qui longe positi ab Hispali Bæticæ debent esse. De sanctis martyribus inibi passis agit Romanum Martyrologium ad 10 Septembr. his verbis: *Item sanctorum martyrum Apellii, Lucæ, et Clementis.* Græci in Menologio, et eos secutus Galesinus agunt 9 Septembr. de Theodoro et Oceano, qui pro Christi fide in ignem positi (verba Galesini sunt) *egregia veræ, divinæque pietatis testificatione ad æternam gloriam pervenerunt.* Consule sequentem notam.

17. *Tucci*, etc. Convenit inter omnes Scriptores urbem Tuccensem eo loco exstitisse, quo nunc *Pena de Martos*, prope Giennensem. Consulatur præ cæteris Morales lib. IX, c. 52, Orthelius, Clusius, Stephanus, et alii. Ptolomæus etiam ejus meminit in populis Turdulis Bæticæ. Fuit olim Romanorum colonia, et sub lege Evangelii sedes episcopalis ad Ispalensem metropolitanam spectans, ejus episcopus Camerinus interfuit Iliberritano concilio. Quod ad SS. martyres ibi coronatos spectat, agunt de eis Græci in Menologio ad 4 Septembris, et Romanum

A Martyrologium his verbis: *Item SS. martyrum Theodori, Oceani, Ammiani, et Juliani, qui sub Maximiano imperatore dissectis pedibus in ignem coniecti martyrium consummarunt.* Uberius eorum cruciatu prosequitur Galesinus, cujus hæc sunt verba: *Sanctorum martyrum Theodori, Oceani, Ammiani, et Juliani. Hi Maximiano imperatore pro Christo Domino primum pectinibus excarnificati, deinde in ferventes balneas coniecti incolumes ope divina inde evaserunt. Post iterum comprehensi, et in vastam solitudinem abducti, præcis singulis membris, cruribusque contractis, in ignem positi, Deum continenter precando, abierunt in cælum.* Deducitur ex dictis deesse in codice Dextri sancti Ammiani nomen, qui ab omnibus auctoribus inter prædictos nominatur. Utrum autem Theodorus, et Oceanus Tucci passi, iidem ipsi sint cum Theodoro et Oceano Hispalensibus, de quibus nuper egimus, dubitari jure posset; sed quantumcumque conveniant nomine, ex diversitate urbium in quibus occisi sunt, et testimonio Dextri satis liquet esse diversos. Ut interim sileam priores die 9 Septembris, posteriores autem 4 ejusdem martyrio coronatos fuisse. Quibus Græci quoque consentiunt, ut in Menologio videre est.

18. *Tarracone*, etc. De sancto Magino martyre (quem alii corrupte Magnum, nonnulli Maximum vocant) nobilis exstat memoria in Romano Martyrologio ad diem 25 Augusti illis verbis: *Tarracone sancti Magini martyris, ubi nimirum festum ejus solemniter ritu peragitur. Magister Ludovicus Icarde de rebus Tarraconensibus; quem Beuterus refert, et Morales lib. IX, cap. 43, asserit, quod dum in saltu Dusagrana vi ab urbe Hispano lapide, specum solitarii habitaret, comprehensus a præside, et Tarraconem adductus, in carcerem coniectus fuit; inde tamen divinitus ereptus, et pristino specui restitutus, iterum captus, varie tortus, ac tandem succiso capite victor migravit in cælum.* Falluntur tamen dum pro Maximiano imperatore Maximum legunt, et consequenter necem ejus rejiciunt in annum Domini 240, cum tamen ex Dextro constet sub Maximiano cæsum fuisse ad ann. 308. Reverentur adhuc fideles antrum sancti Magini, et pia devotione visitant, quod illud Deus quotidianis miraculis illustret, meritis sancti martyris suffragantibus. De eodem scribunt Marieta, lib. II part. I, cap. 43; Mariana, lib. IV, cap. 9; Trugillus, in Thesuro, et alii plures.

19. *In urbe Capara*, etc. Retinet nomen adhuc urbis locus et duplicato rr vocatur *Caparra*; de eodem egimus supra ad annum 86. De sancto Marco martyre, et ejus sociis habetur honorifica mentio in Romano Martyrologio ad 3 Julii, his verbis: *Eodem die sanctorum martyrum Marci et Muciani, qui pro Christo gladio cæsi sunt: quos cum puer parvulus, necesse est cædi; cumque vehementius Christum confiteretur, una cum quodam Paulo martyres exhortante, necatus est.* Uberius eadem acta prosequuntur Græci in Menologio.

20. *In Hispania*, etc. De Juliobriga et Juliobri-

A. C. 310. Constantius Chlorus Augustus de Hispaniis quam optime meritis, post decimum A. R. 1061. sextum annum imperii in Britannia obiit.

Triginta circiter scriptores catholici contra blasphemias Porphyrii philosophi scripserunt. In his nonnulli Hispani.

Natalis episcopus Toletanus succedit sanctissimo confessori Melanthio, qui, ut illa ferebant tempora, multa passus est pro Ecclesie catholice contra hæreticos et gentiles defensione.

311. Concilium Toleti contrahitur in defensione Iliberritani.

1062.

BIVARI COMMENTARIUS.

A. C. 310. — 1. *Constantius*, etc. Vopiscus et Eutropius cum de abdicatione imperii facta a Diocletiano et Maximiano loquuntur, Ita, aiunt, *divisum est imperium. ut Constantius Chlorus Gallias, Hispanias, Italiae et Africæ præsetet; Galerius vero Illyrici, Græciæ et Orienti.* Sane Chlorus de Hispaniis optime meritum fuisse sedatio probat persecutionis, sub ejus enim principatu nullus legitur martyrio coronatus: quin potius (ut Eusebius scribit de Vita Constantini lib. 1) eos, qui de Palatio suo negarunt se Christianos esse, cum essent, domo ejecit; eos vero qui fassi sunt, ut qui Deo fideles erant, fideles sibi reputari honoravit. Exstat Cordubæ incisa lapidi inscriptio hæc, quam Morales lib. x, c. 18, et alii afferunt: *Fortissimo et Indulgentissimo Principi Domino nostro Constantio Victori perpetuo, semper Augusto. Decimus Germanianus Vir Clarissimus Consularis Provinciæ Bæticæ, nomini majestatique ejus Dicitissimus.*

Quod ad tempus imperii Constantii attinet, nonnulli duos vel tres tantum annos illi consignant; cæterum Dextro sexdecim tribuente Eusebius in Chronico astipulatur, qui hoc ipso anno Christi 310 hæc habet verba: *Constantius xvi imperii anno diem obiit in Britannia Eboraci, post quem filius ejus Constantinus*, etc.

2. *Triginta circiter*, etc. Errore transcribentium effectum erat, ut hæc clausula quæ ad annum 310 spectabat, in anno 110 collocaretur, quam et nos necessitate temporum ducti mutavimus. Vixit quidem Porphyrius, utpote Plotini discipulus et Origenis condiscipulus, Aureliani imperatoris temporibus, Eusebius vero et Apollinaris Laodicensis, Constantii et Constantini. Meminit Hieronymus, lib. de Script. Eccl., aliquorum ex his qui contra Porphyrium scripserunt, et de Eusebio ait in catalogo operum ejus: *Contra Porphyrium qui eodem tempore scribebat in Sicilia (ut quidam putant) libri triginta; de quibus ad me viginti tantum pervenerunt.* De Apollinari vero: *Exstant ejus adversus Porphyrium, qui inter cætera opera ejus vel maxime probantur.* De Methodio sic: *Methodius Olympi Lyciæ, et postea Tyri episcopus, nitidi, compositique sermonis adversus Porphyrium confecit libros*, etc. Sed prohi dolor! quot priscorum nostrorum lucubrationes perierunt!

3. *Natalis*, etc. Habetur mentio de Natali in catalogo Toletanorum episcoporum, quem edidit Loaysa; in eo tamen deficit, quod eum Paulati faciat successorem, cum tamen post Melanthium episcopatum inierit. Ejus etiam nomen est in dyptichis Missalis sancti Isidori, post Melanthium. Purganda tamen excusio Ximenii Cardinalis, quod bis Melanthium nominet, cum posteriori loco Natalis scribendus sit, hoc modo: *Pro spiritibus Pausanati, Honorati, Pelagii, Quintini, Vincentii, Paulati, Melanthii, Natalis, Georgii, Olympii*, etc. Interfuit Iliberritano, eique subscripsit secundus inter presbyteros illis verbis: *Natalis de Ursuna*, quibus innuitur eo tempore fuisse ejus urbis presbyterum.

A. C. 311. — 1. *Concilium*, etc. Hujus concilii nullus præter Dextrum quem viderim, meminit. Sed eo tempore synodum quamdam ab episcopis Hispaniæ his diebus celebratam, satis convincitur ex epistola S. Melchiadis papæ (exstat in tomo I Conc.)

qua respondet Marino, Leontio, Benedicto, et aliis Hispaniæ episcopis ad ea quæ ipsi interrogaverant, de episcoporum qualitatibus, et de sacramento extremæ Unctionis. Sub Datis Rubrio et Volusiano coss. quorum consulatus incidit in annum Christi 314. Consule etiam Moralem lib. x hoc ipso anno. Nihil tamen hæc cum illa commune habet, cum longe alia ad Melchiadem papam retulerint, quam a Dextro dicantur in ejusmodi Toletano concilio tractata.

Quæ vero illa fuerint ex ipsis Iliberritani actis deducere possumus, in cujus videlicet defensionem coactum est. Durissimum siquidem videbatur, alicui Christianorum denegari sacram communionem non solum longo tempore, sed etiam omnibus vitæ suæ diebus, et ipso in extremis viatico celesti privari; eo vel maxime quod pœna hac severissima mulctari a concilio jubebantur non solum idololatria, magiæ, et similibus gravium criminum perpetratores, sed etiam ii qui post baptismum semel et iterum in inœchiæ contagium labebantur. Quod ex canone 7 liquet, ubi sic legimus: *Si quis forte fidelis post lapsum mæchiæ, post tempora constituta, acta penitentia, denuo fuerit fornicatus, placuit eum nec in fine habere communionem.* Quæ pœna vigesies pro diversis criminibus in eisdem concilii canonibus imposita est. Quid igitur mirum si multis duram id visum fuerit, et, tumultuante plebe, necessum fuerit denuo super his concilium cogere?

Forsan et alia capita expositione, aut temperamento quibusdam indigere visa fuerant, ut quod Canone 34 stabilitum fuit: *Cereos placuit per diem in cæmeterio non accendi*: et quod sequenti Canone 35 additur: *Placuit prohiberi, ne femine in cæmeterio pervigilent*: et rursus quod can. 36 subditur: *Placuit picturas in Ecclesia esse non debere*; quo sane non prohibebatur usus profanarum imaginum; sed, ut videtur, sacrarum, uti verba sequentia indicant, *Ne quod colitur, et adoratur, in parietibus depingatur.* Illis siquidem nobiles Christianitatis actiones prohiberi videbantur.

Inde illud contigisse reor, quod Augustinus narrat lib. 1 contra epistolam Parmeniani, Hosium videlicet, cujus in eo concilio zelus mirifice flagraverat, odio a quibusdam habitum, et de multis criminibus coram Hispanis episcopis per calumniam accusatum fuisse, eorumque voces tantum invaluisse, ut ab illis tandem sententiam damnationis acceperit: a qua tamen, invidia et malitia adversariorum patefacta, ab episcopis Galliæ (haud dubium quin in Arelatensi concilio congregatis, ut erudite contendit Mendoza) absolutus fuit; consentientibus itidem Hispanis Patribus in eadem absolutione. Sane prælibatam Hosii damnationem in hoc Toletano concilio factam fuisse tempus et causa convincunt. Narrat rem gestam Augustinus citato lib., cap. 4, ea occasione, quod Donatistæ, quos olim in capite Hosius exagitaverat, utpote Cæciliani defensor existens, de Hosii condemnatione gloriabantur. En verba Augustini: *Quod enim dicunt de Hosio Cordubensi, flagitandum est ut probent, non solum talem illum fuisse, qualem dicunt (nam hoc falsis conductis testibus probari poterat), sed quod talis fuerit manifestum illis fuisse, quibus eum communicare asserunt: hoc enim nisi probaverint, frustra dicunt se scisse qualis fuerit: quia nescientibus*

- A. C. 311. Ab anno 306, successerat in imper. gubernationeque Hispaniæ Chloro Constantio patri A. R. 1062.
Constantinus filius cognomento Magnus, ex Helena femina primaria Britannicæ.
312. Hoc anno devicto Maxentio Tyranno, et ad pontem Milvium in Tybrim demerso, 1063.
Constantinus Magnus, mirabili crucis signo admonitus, gloriosissime triumphat; maximaque tranquillitas Ecclesiis effulsit; nam templa diruta edictis imperatorum, curante præsertim Helena matre, et Hosio Cordubensi episcopo Hispano, per totum orbem terrarum, præsertim in Hispania, primum omnium restituuntur: ut provincia quæ primum viderat radios limpidissimæ lucis Evangelicæ, prima quoque beneficiis pacis et fructibus gauderet.

BIVARII COMMENTARIUS.

Plin., lib. III Natur. Hist., cap. 3, de Carensibus A prope Complutum existentibus; sed eos cum Caracanis confundit seu Caracensibus, sic dictis a Caraca, quæ nunc *Guadalaxara* nuncupatur.

3. Ab anno 306, etc. Vocat Helenam, non quidem concubinam, aut stabulariam, quod alii perperam fecere, sed quod res habebat, feminam primariam. Consonat his Baronius eodem anno 306, quo loco monet invidia factum, ut filia nobilissimi Britanni apud quem Chlorus hospitio susceptus est, *stabularia* vocaretur: *concubina* vero, quoniam ab eodem separata fuit, ut Theodoram Maximiani filiam conjugem acciperet; cum tamen vera uxor imperatoris esset, et ex legitimo thoro Constantinum Magnum suscipisset.

Quod spectat ad imperii hujus initium, concedunt omnes cœpisse anno Domini 306, ex quo Baronius existimat eo anno Constantium Chlorum patrem ipsius e vivis fuisse sublatum. Id tamen stare non potest cum Eusebii ejus temporis scriptoris testimonio, qui affirmat, obiisse anno Christi 310, ut Dexter posuit. Sed quonam pacto stare poterit, quod idem Eusebius scribit, Constantinum imperasse annos 30, menses 10, et diem clausisse extremum anno 337? Certe cum solo placito Dextri asseverantis, vivente patre, imperare cœpisse in Hispaniis Constantinum ab anno 306, a quo usque ad 337, triginta et unus fere intercedunt: atque inde proculdubio ortum habuit ejusdem cum Hosio Cordubensi necessitudo (adherente præsertim matre Helena filio suo in Hispania), quæ tam antiqua fuit, ut anno Domini 312, in favorem ejus litteras dederit, de quibus jam dicam.

A. C. 312. — Hoc anno, etc. Rem gestam narrat pluribus Eusebius, lib. IX Hist., cap. 8, et de Vita Constantini lib. I, cap. 32, et in Panegyrico post victoriam: at in Chronico hoc ipso anno breviter: *Maxentius (ait) juxta pontem Milvium a Constantino superatus occiditur, anno imperii sui sexto*. Quod si ann. Christi 312 erat sextus ejus imperii, necessum est ut anno 306 inceptum, ut jam probavimus. Cecidit etiam victoriam hanc Crucis Prudentius libro priori contra Symachum cap. *de Potentia Crucis*, his verbis:

Hoc signo invictus transmissis Alpibus ultor
Servitium solvit miserabile Constantinus;
Cum te pestifera fremeret Maxentius aula,
Lugebas longo damnatos carcere centum;
Ut scis ipsa Patres, et sponsus fœdera pactæ
Intercepta gemens, duroque satellite raptæ.
Immersus tenebris, dura inter vincula luebat.

Et post pauca:

Testis Christicolæ ducis adventantis ad urbem
Milvium, exceptum Tyberina in stagna tyrannum
Præcipitans, quamvis victricia dederit arma
Majestate regi; quod signum dextera vindæ
Prætulit; quali radlarit stemmate pila;
Christus purpureo gemmantis textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat; ardebat summis crux addita cristis.

Et infra:

..... Tunc ille senatus
Militiæ ultricis titulum, Christi que verendum
Nomen adoravit, quod collucebat in armis.

Post devictum, virtute crucis Constantino in cœlo monstratæ, Maxentium, totum se dedisse imperatorem ad ecclesiarum erectionem, et Ecclesiæ universalis pacem stabilendam, auctor est Eusebius lib. I Vitæ ipsius, cap. 36, cujus illa sunt verba: *Porro Ecclesiis copiosa suppeditare subsidia, templa in sublime erigere, exædificataque adaugere; plurimis monumentis augmentata Ecclesiæ sacraria illustrare, varia pecuniarum largitione egentium inopiam sublevare, etc.* Dono dedit suam Hosii, Melchiadi papæ Palatium Lateranense. Quod vero inter cæteras Orbis Ecclesias rescriptum dederit de Hispaniis primum omnium restituendis, vel erigendis, inde deducitur, quod horum omnium consultor erat Hosius, qui proculdubio Cordubensis, aliarumve suæ provinciæ Ecclesiarum negotium ageret; præsertim cum Helene matri jam a multis diebus communicaret: id quod vel ipsi Ecclesiæ hostes fassi sunt, Evagrius, et Zosimus; hujus enim verba sunt: *Quidam Hispanus genere, cujus nomen esset Ægyptius (Ægyptium quasi magum, detractiois gratia vocabant Hosium) Romam delatus, palatinisque mulierculis (hæc dubium Helene et suis) familiaris factus, et ad Constantini colloquium admittus, sententiam doctrine Christianorum habere vim abolendi quodcumque peccatum confirmavit.* Eis pene utitur Evagrius, nisi quod pro illis, *Quidam Hispanus genere, cui nomen esset Ægyptius, habet, Quidam Ægyptius ex Hiberia (id est, Hispania) venerat Romam, etc.* Exstat quoque epistola Constantini ad Cæcilianum Carthaginensem episcopum, in qua imperator: *Tu igitur (inquit) quandoquidem dictam pecuniæ summam recipiendam curaveris, omnibus qui in Scheda ad te ab Hosio missa ante scripti sunt, his pecunias dispertiri jubeto.* Nimirum quia ubique terrarum Hosii arbitrio Ecclesiis de pecunia pro fabrica et necessariis dividebatur.

Denique quod hoc loco de Evangelio primum omnibus Ecclesiis Hispaniæ prædicato dicitur, non eo tendit, ut primatum Ecclesiæ in Hispania velit constituere, absit; sed ad prioritatem temporis Evangelii in ea prædicati; de qua re satis in superioribus actum est. De pace quoque a Constantino Ecclesiis Hispaniæ concessa, qui his diebus inibi scribebat Juvenus testimonium fert, dum in fine operis ait:

Hæc mihi pax Christi tribuit, pax hæc mihi seclii,
Quam fovet indulgens terræ gubernator apertæ
Constantinus, adest cui gratia digna merenti;
Qui solus regum sacri sibi nominis horret
Imponi pondus.

Hoc anno 312, templum Barcinonense in honorem S. Eulaliæ, et Toletanum S. Leocadiæ exstructum testis est Branlio in additionibus. Et eodem auctore anno 314: *Cæsar Augustæ templum augustissimum B. Mariæ a B. Jacobo Zebedæi filio constructum, lazalis spatiis integratur, nec minore pietate ac frequentia colitur. Abulæ templum etiam erigitur sacris martyribus Vincentio, Sabinae, et Christetæ in loco ubi patiuntur; aliaque templa præter ea: et hæc sumptibus reginæ sanctissimæ Helene Augustæ ubique locorum ædificantur.*

- A. C. 337. imperator Constantinus, Pius, Felix, et Augustus, verusque religionis vindex, A. R. 1088. mortuus est Constantinopoli, tribus ejus filiis successoribus.
Salmanticae in Vectonibus S. Juvencus presbyter moritur, qui juxta nonnullos interfuit concilio Iliberritano.
341. Ablavius praefectus praetorio, et multi alii sunt occisi. 1092.
344. Multae Orientis civitates horribili terramotu conciderunt. 1093.
347. Titianus vir eloquens, praefecturam praetorii tenens, ad Gallias abiit. 1098.
350. Magna fuit hoc anno facta quidem solis defectio. 1101.
352. Natali pontifici Toletano succedit Olympius, vir pius, et doctissimus, ad quem aliquotiens scripsit Gregorius Nazianzenus. Hic fuerat prius in Thracia episcopus : 1103.

BIVARII COMMENTARIUS.

Baronius hoc ipso anno ex Hieronymo, Socrate, Rufino, Sozomeno, et aliis; quem de rebus magnis a Constantino pro Dei Ecclesia factis, consulat, rogo. Ob ejus eximias virtutes a Graecis inter sanctos relatus, festivis colitur gaudiis 11 kalend. Junii, sive 12 kalend., ut habet Molanus : *Die (inquiens) vigesima prima Maii, sanctorum magnorum regum et Apostolis aequalium, Constantini et Helenae*. Refertur et ab Equilino in suo Catalogo sanctorum lib. v, cap. 26, sub titulo, *de sancto Constantino imperatore*. Exstat prope Emeritam in Hispania vetus lapis cum ejusmodi inscriptione, quam Morales affert lib. x, cap. 36 : *Imp. Caesar Flavius, Constantinus Aug., pacis et justitiae cultor, pub. quietis fundator, religionis et fidei auctor. Remiss. ubique tributis finitim. provin. iter restituit fecit*.

Haereditas reliquit imperii tres filios suos, e quibus Constantino Hispaniae, Galliae et Germania obtigerunt; Constantio totus Oriens; Constanti vero Italia, Africa, et Illyricum.

2. Salmanticae, etc. Durabit aeternum cum praeclearissimis ejus operibus, tanti viri fama; olimque pro meritis laudatus fuit a D. Hieronymo tum in Chronico ad annum 352, tum lib. de Scripturibus Ecclesiasticis, ejus sunt illa verba : *Juvencus nobilissimi generis Hispanus presbyter, quatuor Evangelia hexametris versibus, pene ad verbum transferens, quatuor libros composuit, et nonnulla eodem metro ad sacramentorum ordinem pertinentia*. Prologus operis Evangeliorum incipit : *Immortale nihil mundi compage tenetur* : in conclusione vero innuit se scripsisse vivente adhuc Constantino imperatore. De eodem agit Equilinus lib. xi, cap. 121. Iterum a nobis sermo incidet de ejus fama ad annum Domini 407.

A. C. 341. — Ablavius, etc. Id ex B. Hieronymi Chronico mutuatum. *Ladus ac pila fortunae nova semper molientis* nuncupatur ab Eunapio, quod in libro natus loco supra imperatoris potestatem ascenderit; sed ab Constantio occisus est. De eodem item Ammianus lib. xii, et Zosimus lib. ii, et praedictus Eunapius in Vitis philosophorum.

A. C. 344. — Multae, etc. Et hoc etiam apud Hieronymum in Chronico leges.

A. C. 347. — Titianus, etc. Eadem habet Hieronymus in Chronico. Alius ab eo fuit Tatianus Christianus rhetor, qui libros *adversus Gentes*, a quibus ad fidem fuerat conversus, scripsit; de quo Eusebius libro iv hist., cap. 16, et Hieronymus ipse lib. de Script. Eccles. cap. 59. Ille enim sub M. Aurelio, hic sub filiis Constantini claruit : hic Titianus, ille Tatianus vocabatur.

A. C. 350. — Magna, etc. Legimus de eadem defectioe hoc anno facta apud sanctum Hieronymum in Chronico.

A. C. 352. — 1. Natali, etc. Deus bone, quam debilis apud Toletanos sancti, ac vere magni sui pontificis Olympii memoria hactenus fuit? de quo tamen non minus deberent gloriari, quam de Ireneo Lugdunenses, de Cypriano Carthuginenses, de Ambrosio Mediolanenses, ac, ut uno verbo dixerim, de cunctis Ecclesiae doctoribus urbes suae, ac na-

tionones. Nam si doctrinam desideres, eruditissimus fuit; si dignitatem, pontifex; si mores, sanctus; si denique antiquitatem, vetustissimus. Sola rerum Hispanicarum inconstans perpetuaeque vicissitudo tantum sidus obnubilare quivit; sed gratias Deo, Dexter e latebris, quibus tot saeculis delituerat, prodiit; qui lucis radiis, omniumque oculis sanctum iterum revocaret Olympium, et Hispaniis doctorem suum, et Toletanis antistitem redderet.

Sed (quod magis miror) numquam satis Olympii lux a monumentis Hispanicis aberat, quin si qualis quavis diligentia adhiberetur, quidquid a Dextro nunc promittit de S. Olympio, in vulgus potuisset mitti. Comprobabo sigillatim cuncta ab eo notata. Inter Gregorii Nazianzeni epistolas quinque date reperitur ad Olympium : videlicet 40 cujus initium : *Iterum occasio*, etc. Et 41 : *Nobis princeps es, etiam post principatum* : ubi ait : *Non est nobiscum amplius magnus Olympius, nec rerum nostrarum gubernacula possidet : iterum posterior Cappadocia facti sumus, quam tu primam effecerat*. Et epist. 76, quae incipit : *Hoc mihi ipsa ferme infirmitate gravius est*. Et 77, sub initio : *Et ipsa quoque cana senectus*, etc., et tandem 78 : *Iterum scribo cum ipse adesse deberem*, etc. Quibus innuitur Olympium ante episcopatum praesidem ac principem Cappadociae fuisse. Sed utrum is ipse Olympius episcopus fuerit, ex solis epistolis haberi non potest : nisi aliunde quaerantur adminicula.

Fuisse vero Olympium in Thracia episcopum civitatis Aenos, indeque cum Theodulo Trajanopolitano in Thracia pariter episcopo exilio mulctatum, immo et ad necem quaesitum, quod Athanasio et rectae fidei favoreret; Ursatium vero ac Valentem, et Arianos persequeretur, narrat concilium Hierosolymitanum apud Sozomenum in historia Tripartita lib. iv, cap. 38, in epistola pro Athanasio, ubi de ejus adversariis loquens : *In tantum*, inquit, *invulnerant, quae de Athanasio dicebantur, ut eum ubicumque reperiretur, juberet Constantius imperator occidi ; cum quo et Theodulum, et Olympium Praesules Ecclesiarum Thracensium*. Athanasius quoque in epistola ad solitariam vitam agentes. *Diodorum*, ait, *episcopum suis sedibus expulerunt ; Olympium item ex Aenis, ac Theodulum ex Trajanopoli, ambos episcopos Thraciae, bonos et orthodoxos viros, infensos haeresi, calumniis impetiverunt ; semel quidem cum ad Eusebianorum calumnias Constantius imperator edictum misit ; iterum autem cum illius rei memoria ab Eusebianis refricata est* (Eusebianos vocat Arianos, quod eorum signifer fuisset Eusebius). *Habebat autem edictum, ut non solum civitatibus, et Ecclesiis ejicerentur, sed et capitali poena, ubicumque inventi essent, plecterentur*. Idem replicat in Apologia de fuga sua. Inde factum ut Olympius Hosio specialibus amicitiiis jungeretur, in concilio praesertim Sardicensi, ubi ejus monitis legem, quam cap. 14 tulerat, de residentia perpetua praetoriam in suis Ecclesiis, a quibus tribus hebdomadis ad summum abesse possent ; ita temperavit, ut ea non comprehenderentur qui viam perpassi de sedibus ejiciebantur. Unde

A. C. 324. Natalis misit Constantino natales martyrum et tabulas.

Sub Natali Toletano pontifice, et præside, jussu Constantini, concilium Toleti con- A. R. 1075. trahitur : episcoporum antiquæ sedes, quæ suos fines amiserant, receperunt.

330. Arnobius rhetor in Africa docens, clarus habetur. 1081.

335. Mortuo Sylvestro successit in sede Petri sanctus Marcus, et anno sequenti successit 1086. S. Marco Julius.

337. Hic annus luctuosus et calamitosus fuit reipublicæ Christianæ : nam ii kalend. Junii 1088.

BIVARII COMMENTARIUS.

scriptum est : quo etiam modo cæteri Patres suscribunt, v. g. provincie Ægypti Alexander Alexandria magnæ, etc. Provincie Galliarum Nicasius Divionensis, etc.

Sed illud omnes torsit, quonam pacto Hosius Nicæenæ catholicæ synodo præfuit, si Rom. Pontificis legatus non erat? Præfuisse vero ipsa acta concilii monstrant, omnia enim tractanda proposuit et definiuit consentientibus cæteris Patribus : Symbolumque fidei Nicæenæ ipse condidit. Cæterum non tanti objectio habenda est, ut aliter quam res se habuit, nos cogat asseverare ; concedimus ingenue, si adesset, Sylvestrum concilio præsidere debuisse, et quod si ipse præsidem nominasset, ejus arbitrio et nominationi standum esset ; sed vero misit quidem presbyteros, qui actis concilii suo nomine præberent assensum, non qui episcopos præsiderent ; unde præsentia auctoritas penes concilium relicta est ; præsertim cum præcis Ecclesiæ temporibus, de veritate potius cura erat quam de antelatione. Ipsi autem Patribus justissimis de causis visum fuit (id quoque Constantino, qui præsens aderat, approbante) ut Hosius præsidis officio fungeretur, ob præclara ipsius doctrinæ et confessionis merita, sive quoniam ratio Christianitatis provinciarum habita est, quod gravibus ducti rationibus dicti auctores contendunt ; satis autem comprobatum a nobis est in superioribus primam omnium provinciarum gentilium ad fidem Christi perductam fuisse Hispaniam. Ego ad utrumque Constantinum, et Patres respexisse probabilius duco. Unde quod auctor scribit, *Pro Sylvestro Hosius præfuit*, hunc reddidit sensum : eam sedem in concilio occupavit, quam Sylvester haberet, si adfuisset.

2. Natalis, etc. Nunc ex isto Dextri testimonio infero, si primævam Natalium sanctorum nuncupationem respiciamus, idcirco fastos impios dies Natales appellatos, quod eorum tabulæ (kalendaria vocant) a Natali Toletano antistite primum omnium conscriptæ sint, tamen nomen postea accommodatum visum sit, ad mortem sanctorum significandam, qua non quidem nascebantur in terra de carne (quod Chrysologus dixit serm. 129), sed de terra ad cælum, de labore ad requiem, de tentationibus ad quietem, de cruciatibus ad delicias, non stuzas, sed sortes, et stabiles, et æternas. Seu quod S. Eucharius Lugdunensis (falso creditus Eusebius Emisenus) hom. 50 in Gen. : *Beatorum martyrum passiones, natales vocamus dies, quando eos martyrii vita, et gloria fides, dum ingerit morti, genuit æternitati ; et perpetua gaudia brevi dolore parturit*. Sane si natales dies ita nuncupati fuissent a morte, quæ in veram vitam commutatur, sola illa sanctorum festa eo nomine fruerentur, quæ de morte martyrum et cæterorum beatorum agerent ; nunc autem aliter se res habet ; nam sexta Maii dies natalis S. Joannis evangelistæ a veteribus nuncupatur, et tamen minime in ejus mortis memoriam celebratur, sed miraculi quod ad portam Latinam accidit, unde Usuardus sic habet : *Natalis S. Joannis apostoli, quando ab Epheso jussu Domitiani Romam perductus, et præsentem senatu ante portam Latinam in olei ferventis dotium missus est, sed minime læsus*. Cathedralis etiam S. Petri dies, natalis vocatur ab Augustino in Serm. de ipsa ; et S. Leo dedicationem Ecclesiæ festum vocat Natalem in Serm. de eadem, uti Molanus ad

A 1 Augusti notavit. Quare inde sic vocari cœptum credas, quia a Natali antistite tabulæ festorum ecclesiæ scribi et ordinari cœptæ sunt. Non aliter atque Petrus episcopus Equilinus (ut quibusdam placet) *Petrus de Natalibus* dici consuevit, quia de Natalibus sanctorum opus vastum descripsit ; cum tamen Petrus de Venetiis proprio nomine vocaretur, ut ipse in prologo suo testatum reliquit. Adde SS. martyrum mortes nullatenus ante Natalis tempora, Natales vocari consuevisse, sed postea ; quod enim aliqui ex Origene afferunt hom. 3 super Job, non est ad rem, quia ibi solum ait : *Nos itaque non Nativitatis diem celebramus, sed mortis, quia non moriantur hi, qui mori videntur* ; et multo minus D. Cyprianus, sive epistolam ejus 54 sive 37 spectes, quidquid Pamelius conetur.

3. Sub Natali, etc. De hoc Toletano concilio loquuntur Historia generalis Hispaniæ, quæ sub nomine Alphonsi X regis Sapientis circumfertur ; et historia urbis Toletanæ, ex quibus Morales, et ex MS. codice vetustissimo Toletanæ Ecclesiæ : in eo autem concilio Constantini jussu Rom. pontifice (ut par est credere de rebus Ecclesiasticis ab eo imperatore factis) assentiente, de terminis antiquis metropolitanarum ac diocesanarum Ecclesiarum actum est, et tota Hispania in quinque metropoles distributa : videlicet, 1° Toletum, 2° Tarraconem, 3° Bracarum, 4° Emeritam, 5° Hispalim : eo ordine dignitatis quo modo nominatæ sunt. *Toledo 19 sedes episcopales consignantur : 1° Carthago Nova, 2° Oretum, 3° Castulo, 4° Mentessa, 5° Acci, 6° Basta, 7° Urgi [Al. Urci], 8° Ilici, 9° Valentia, 10° Setabis, 11° Valeria, 12° Dianium, 13° Segobriga, 14° Erabicæ, 15° Seguntia, 16° Uxama, 17° Segobia, 18° Pallentia, 19° Eliocrota. Tarraconi decem, videlicet, 1° Ilerda, 2° Osca, 3° Caesar Augusta, 4° Dertosa, 5° Orgalis, 6° Calagurris, 7° Empuriz, 8° Barchino, 9° Ausona, 10° Gerunda. Bracaræ item decem, scilicet, 1° Asturica, 2° Tude, 3° Lucus, 4° Conimbrica, 5° Iriaflavia, 6° Britonia, 7° Visæum, 8° Lamecum, 9° Igædita, 10° Auria. Emeritæ octo, 1° Pax Julii, 2° Olyssippo, 3° Evora, 4° Osnonoba, 5° Calabria, 6° Abula, 7° Salmantica, 8° Cauria. Hispalim autem novem, id est : 1° Italica, 2° Hippa, 3° Corduba, 4° Astigi, 5° Malaca, 6° Iliberri, 7° Egabrum, 8° Assidona, 9° Tucci. Consule prædictum Morelem lib. x, cap. 3.*

A. C. 330. — Arnobius, etc. De eo Hieronymus lib. de Script. Ecclesiasticis, asserit Siccæ apud Africam florentissime rhetoricam docuisse, scripsisseque adversus gentes, quæ vulgo exstant volumina. Sed cum dicat sub Diocletiano floruisse, necessum est, ut vel hoc anno solum agatur de ejus fama post mortem, aut ipsum ad magnam senectutem pervenisse. De eodem iterum Hieronymus in Chron. hoc ipso anno.

A. C. 335. — Mortuo, etc. Hoc anno cælum præ terra S. Silvester commutavit ultima Decembris cum sedisset, juxta Baronii computationem anno 21, mens. 10, diem 1. In ejus locum sanctus Marcus electus est, anno 336, cujus etiam post ejus mortem S. Julius sedem apostolicam ascendit, ut Onuphrius, et Moratio, ac alii placet, tametsi alii placeat S. Marcus plures annos Romæ sedisse ; sed auctore sententia communior.

A. C. 337. — 1. Hic annus, etc. Id multis probat

- A.C. 352. Aquensi, vel Eborensi, prope Toletum in Carpetanis, gemelli, memoria mira- A.R.1103.
bilium operum florent.
353. Julio defuncto succedit in sede Petri sanctus Liberius. 1104.
Gratianus episcopus Carthaginensis Hispaniæ, natus Bagæ prope Carthaginem (quæ
dicta Thiar est quondam) consecrat Lybissossæ templum sanctorum Vincentii et
Læti martyrum ibidem passorum.
Mantua Carpetanorum est in pretio Anastasius presbyter, Placidus, Genesis, et
socii, qui postea sub Juliano passi sunt pro Christi fide illustre simul ibidem
martyrium.
356. Hosius scribit ad Constantium Augustum litteras liberas. 1107.

BIVARII COMMENTARIUS.

gmenio ad ann. 430, et in SS. Vincentio, Sabina et Christeta ad 300. Porro SS. Vincentii et Læti martyrum festa dies Toleti juxta S. Isidori ritum seu Breviarium quotannis celebratur prima Septembris; eorumque nomina exstant in Rom. Martyrologio ipsa die sub illis verbis: *In Hispania sanctorum martyrum Vincentii et Læti*. Ubi Baronius legi potest. Major autem ipsorum notitia ex litteris Silonis regis Ovetensis ad Cyxillam Toletanum antistitem habenda est, quas in superioribus dedimus agentes de S. Tyrso; inibi enim asserit, prædictum Cyxillam hymnum in eorumdem martyrum honorem composuisse. *Audivi, ait Silo, quod composuistis hymnum alium de SS. Vincentio et Læto Toletanorum, qui passi sunt, ut retulerunt mihi tuos legatos (talem tempus Latini idiomatis ferebat barbariem) sub Cæcilio Apollinare præside Hispaniarum in urbe Lybisoca; mittat tua Paternitas illum ad me, ut nostri clerici habeant quid content.* De eisdem agit Marieta lib. II, cap. 102, et Basilius Sanctorus, Septembr. : erat vero Lybisoca quæ nunc *Lezuca* dicitur prope *Alcaraz*. Consule quæ de ea urbe notavimus ad annum 64.

A. C. 353. — 1. *Julio*, etc. Sunt qui Liberii electionem in annum Domini 351 rejiciant, Baronius in 352, sed Dexter in 353, cui subscribunt Onuphrius et Morales. Quod ad ejus sanctitatem spectat, rejiciendus est Equilinus lib. VII, cap. 62, et lib. XI, cap. 2, dum hæresis nota ipsum inurit; cum tamen ejus innocentia et sanctitas a magno Athanasio testata exstet in epist. ad solitariam vitam agentes; nec ipse Equilinus sibi constat, nam postmodum lib. XI, cap. 130, num. 258, eum inter sanctos recenset, quos ex selectissimis martyrologiis Hieronymi, Bedæ, Usuardi et Adonis excerptisse testatur. Agitur etiam de eo a Molano in additionibus ad Usuardum, 23 Septembris, illis verbis: *Romæ sancti Liberii Papæ et confessoris*; quo mirari desinas in Dextro titulum sancti, quo eum honorat.

2. *Gratianus*, etc. Bagam eam urbem intelligo quæ nunc Baza dicitur, fere in territorio Carthaginensi.

3. *Mantua*, etc. Eorumdem martyrum supra memineral auctor ad annum 300, occasione SS. Verissimi ac sororum Ulysbonensium; quod nimirum et hi similiter Ulysbonæ nati et educati essent; nunc vero de his agit; non quod hoc anno perempti fuerint, qui postmodum sub Juliano occisi sunt anno 362, sed quod Mantuam Carpetanorum petiissent, ibique mirabilem operum ac virtutum exemplo flourerent tres illi singulares Christi pugiles, Anastasius Presbyter, Placidus, et Genesis, quibus et alii in Corona adjuncti sunt. Deperiere magno nostræ urbis regis dispendio acta tantorum martyrum, non tamen omnino illorum memoria; nam in Rom. Martyrologio die 11 Octobris sic legimus: *Item passio sanctorum Anastasii presbyteri, Placidi, Genesis et sociorum*. Ubi Baronius fatetur eadem in manuscriptis veteribus reperisse.

A. C. 356. — 1. *Hosius*, etc. Rem gestam et litteras ipsas ad verbum recenset S. Anastasius in epistola ad solitariam vitam agentes, quæ quoniam lectu

A dignissimæ sunt, placuit ad verbum referre. Ibi igitur post relatas a Constantio et cæteris Arianis Liberio Papæ illatas ærummas, subinfert: *Tantis ac talibus sceleribus factis, nihil omnino se adhuc fecisse arbitrabantur, quamdiu magnus illé Hosius eorum malitiam expertus non esset. Nam in eum talem tantumque virum suam rabiem protendere studuerunt: neque quod pater esset episcoporum reveriti sunt; neque quod confessor erat, pudore moti sunt; neque quod sexagesimum annum, et eo amplius a confessione agebat, respexerunt; utpote (quod hinc colligitur) anno Domini 294, vel prope a gentilibus tentus, et pro confessione Christi plagis et tormentis afflictus: sed omnia simul vilipendentes, ad solam suam hæresim oculos intentos habere; homines revera, neque Deum timentes, neque homines reverentes. Adorti igitur Constantium talibus verbis alloquuntur: Omnia quidem a nobis facta sunt: profligavimus in exsilium Romanorum Pontificem, et jam ante eum extorres fecimus quamplurimos episcopos, omnia loca terroribus implevimus; sed tamen pro nihilo sunt tanta tua opera, neque quidquam profecimus, quamdiu reliquus est Hosius. Quamdiu enim ille in suis agit, omnes in suis Ecclesiis agere videntur: potest ille et verbis, et auctoritate fidei suæ omnes contra nos inducere. Hic princeps est synodorum, et si quid scribit, ubique auditur; hic formulam fidei in Nicæna synodo concepit, et Arianos ubique pro hæreticis traduxit. Quod si ille in suo statu maneat, supervacaneum est cæterorum exsilium, hæresis enim nostra cedere cogitur. Incipe igitur et hunc persequi, neque illi ob annos parcendum putes: siquidem hæresis nostra non curat seniorum canitiem. Auditis ergo istorum verbis, non cunctandum sibi ratus Constantius, ut qui virum nosset, et quantæ auctoritatis senex ille esset, scribit et edicit ut ad se veniat, quemadmodum et Liberium initio tentavit. Venientem igitur rogabat hominem, et solitis suis verbis, quibus alios circumvenire pro more habebat, excipit, cohortaturque ut in nos subscriberet, et cum Arianis communionem haberet. Senex vero ejus rei vel auditum ægre ferens, mæstusque quod vel tinnitum eorum verborum sentiret, imperatorum magnis rationibus contreritum de sententia deduxit, atque ita in patriam suam, ac Ecclesiam rediit. Cordubam intellige, ab ea enim accitus, ad eam iterum convicto Constante reversus est. Sed quanto, putas, tempore optata frui quiete permissus?*

Verum cum Ariani denuo lamentarentur, imperatoremque irritarent, et eunuchi sermonibus subservientes eum majorem adhuc in modum exacerbarent, scribit denuo cum minis ad Hosium. Ille autem contumeliis quidem afficiebatur, sed tamen ob terrores illos de sententia sua non decessit, et decretum animi constanter retinuit, quippe qui supra firmam petram fidei domicilium suum ædificaverat, et liberrime contra hæresim, imbres et ventos, epistolarum minas arbitrans, locutus est. Subinde igitur Constantio scribente, et nunc quidem blandiente, patremque eum appellante, nunc interminante, et relegatos enumerante, et his verbis eum conveniente: *Solusne etiamnum hostis hæreseos manebis? Obsequere et scribe contra Athanasium; qui enim*

BIVARII COMMENTARIUS.

contra eum scribit, ille plane nobiscum Arianas sententias amplectitur: nihil ad ista expavit Hosius; quin inter contumelias quas patiebatur, istiusmodi epistolam scripsit, quam ipsi legimus, et sub finem adjecimus. At quam liberam!

HOSIUS CONSTANTIO IMPERATORI S. P. D.

Ego confessionis munus explevi, primum cum persecutio moveretur ab avo tuo Maximiano; quod et tu quoque persecutionem moves, etiam nunc ad quidvis potius sustinendum paratus sum, quam ut effundam innocentem sanguinem, et veritatem prodam, teque nunquam probo talia scribentem, et istiusmodi nunas denuntiantem. Desinas igitur istiusmodi scribere, neque sentias cum Ario, neque audias Orientales, neque Ursacio et Valenti fidem habeas; quæ enim illi dicunt, non ob Athanasium, sed ob suam hæresim dicunt. Mihi crede, qui tibi avus ætate esse possem. Fui ipse in Sardicensi concilio, cum tu, tuusque frater beatus Constans, nos omnes eo convocabat; ipseque ultro Athanasii inimicos provocavi, cum ad Ecclesiam ubi ego morabar advenissent, ut si quid contra eum haberent, ederent; promisque eis securitatem, neve quidquam aliud expectarent, quam rectum in omnibus iudicium, idque non semel, sed bis feci; quod si nollent rem ab universa synodo disceptari, saltem me iudice uterentur; promissique nos Athanasium si in nosa reperiretur, omnibus modis ejecturos esse: quod si innocens deprehendatur, et vos ostenderit calumniatores, et æque illum recusaveritis, ego illi persuadebo, ut necum in Hispanias veniat. Athanasius autem his conditionibus obtemperavit, nihil contra oblocutus, illi vero ad omnia æque dissidentes recesserunt. Athanasius deinde twissiliteriæ accessit, venit in castra tua, omnesque in imicos suos, qui Antiochiæ præsto erant, singulatim citari iussit, ut aut redarguerent, aut redarguerentur, et aut se præsentem commonstrarent ea scisse, quæ objecerant, aut ne absentem calumniarentur; sed ne te quidem hæc ipsius denuntiantem sustinuerunt, minime istiusmodi conditiones admittentes. Cur igitur nunc audis obtretractores ejus? aut cur toleras Valentis et Ursacii criminationes, penitentia et scripto professos se calumniari fecisse? Confessi enim sunt suam sycophantiam, non vi adacti, ut ipsi cantantur, cum nulli ibi fuitiles incumbere, et tuus frater nesciret. Nihil enim tale sub ipso agebatur, qualis nunc sunt; sed illi ultro Romanam venerunt, et coram episcopo, presbyterisque ibi præsentibus confessionem suam scripto ediderunt, cum prius pacatas literas et amicas ad Athanasium dedissent. Quod si iis libet vim causificari, idque pro malo habent, nec a te probatur, omite igitur et tu violentiam tuam, nec litteras scribe, nec comites mitte, sed relegatos exiliis libera, ne te de vi quærente, majorem illi vim sub tuo nomine exercent. Quid enim tale a Constante actum est? aut quis ibi episcopus relegatus? aut quando iudicii ecclesiasticis interfuit? aut quis ipsius Palatinus vim adhibuit, ut contra aliquem scriptio fieret? ut idem Valens cum suis aliquid colligat, habeatque quod objiciat. Desine, quæso, et memineris te mortalem esse; reformida diem iudicii, serva te in illam diem purum; ne te misceas ecclesiasticis, neque nobis in hoc genere præcipe, sed potius ea a nobis dicere: Tibi Deus imperium commisit, nobis quæ sunt Ecclesiæ concelidit; et quemadmodum qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradiciti ordinationi divinæ, ita et tu cave ne quæ sunt Ecclesiæ ad te trahens, magno crimini obnoxius fias. Dute (scriptum est) quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Neque igitur fas est nobis in terris imperium tenere, neque tu thymiam, tum et sacrorum potestatem habes, imperator. Hæc quidem ob curam tuæ salutis scribo, et de iis quæ in epistolis scribis hanc meam sententiam accipe: Ego neque Arianis assideo, neque suffragor, sed eorum hæresim anathemate damno; neque Athanasii accusationibus subscribo, quem nos, et Rom. Ecclesia, et universa

synodus innocentem pronuntiavit. Nam et tu quoque cum rem cognitam, perspectamque haberes, Athanasium accersivisti, fecisti ei copiam, ut cum honore in patriam et Ecclesiam reverteretur. Quæ igitur causa est hujus tantæ mutationis, cum iidem inimici ejus sint qui antea fuerunt? et quæ nunc assurrant, nihil eorum, cum ille præsens esset, hiscere audebant, sed ea antequam accereres Athanasium obmurmurabant: quo tempore a me conventi, quemadmodum superius dixi, ut ederent criminum documenta, nihil in medium adducere potuerunt: nam si quidquam potuissent, non ita tunc aufugissent. Quis te igitur induxit, ut post tantum temporis tuarum litterarum, et sermonum oblivisceris? Inhibe te, quæso, neque aures præbeas malis hominibus, neque ob mutuas invicem cum illis gratificationes, temetipsum reum facias. Quæ enim iis indulseris, de illis in iudicio solus cogeris causam reddere. Isti suum inimicum per te satagunt injuria afficere, teque volunt ministrum suæ malitiæ esse, ut per te detestabilem hæresim in Ecclesia seminent. Non est prudentis in gratiam alienæ libidinis se ipsum in certum periculum conjicere. Desine, quæso, et ausculta mihi, hoc enim decet et me scribere, et te non vilipendere. Hactenus Hosii epistola.

O vere aureas litteras, et spiritum libertatis Dei plenas! nam vere sapiens: Ubi spiritus Dei, ibi libertas. Jure proinde ejusmodi coronidem eis adjecit: Hæc Abrahamicus ille senex, vere Hosius, hoc est sanctus, et sensit et scripsit. Et vere Abrahamicus senex, quandoquidem ipso Athanasio, immo et inimicis ejus testibus, pater erat episcoporum, synodorum princeps, et quod inde sit consequens, Pater fidei, nam et Symbolum fidei in Nicæna synodo ipse composuit, et ejus fidem omnes catholici hæreditavimus, Nihil hoc titulo gloriosius. Sed pergit Athanasius novas calumnias, quibus iterum ab Africanis impetitus est, recensere, inquires:

Ille autem neque insidias de manibus deposuit, neque criminandi occasionem quærere desit; sed gravius semper minabatur, ut eum vi oppressum in suas partes transferret, aut inobsequentem exterminaret. Sed ut occasionem duces, et satrapæ Babylonis sedulo quærentes contra Danielelem non inventebant, nisi ex causa legis Dei; ita quoque nunc satrapæ impietatis ne fingere quidem quidquam contra se nem potuerunt. Omnibus enim ille notus erat, ac vernus pro suo nomine Hosius, hoc est sanctus habebatur, vitæque ejus irreprehensibilis, nisi ex odio ejus contra hæresim crimen mutuarentur. Calumniatur igitur eum, sed non ut illi Danielelem apud Dariam, illibenter talia audientem, sed ut Jezabel contra Naboth, et ut Judæi apud Herodem his verbis agentes. Non solum non subscribit contra Athanasium, sed et nos ob Athanasium condemnat, et hæresim tali odio prosequitur, ut aliis scribat, melius esse mortem perferre, quam proditores fieri veritatis: ob hæresim deinde aut dilectum fratrem Athanasium persecutionem sustinere, et Liberium Romanorum episcopum, cæterosque alios insidias tentari. Hæc cum audisset impietatis propugnator Constantius Cæsar, et quod alii essent per Hispanias ejusdem cum Hosio sententiæ, quas cum sollicitasset ad suscriptionem, et impellere nequivisset; accessit Hosium, et pro exilio detinet illum integrum annum Sirmii, nihil verius impius nec Deum, nec patri sui (Constantini Magni) quem erga Hosium habebat affectum; neque senectutem hominis jam centuarum inhumanus ille respexit, omnia namque ob amorem hæresis neglectivi habebat novus ille Achab, et nostris temporibus secundus Balhassar. Tantam enim vim intulit seni, et ita eum arte tenuit, ut afflictus, affritusque molis, tandem ægreque cum Ursatio et Valente communicaret, sed tamen ut contra Athanasium non subsciberet. Verum ne ita quidem eam rem pro se habuit; prioriturus enim quasi in testamento sua eorum vim protulatus est, et Arianam hæresim condemnavit,

A.C. 356. Olympio viro celeberrimo et sanctissimo, qui, fidei causa, multos et incredibiles labores passus est (nam tertio pro defensione fidei catholice, foris, et in Hispania etiam Toleti exsulaverat episcopus; librosque edidit, quos inscripsit ad Cœlestinum episcopum Beticæ, qui postea martyr fuit), succedit in ea sede Gregorius, vir sanctus, qui interfuit concilio Ariminensi, et valide contradixit Ursacio et Valenti. Exsulat fidei causa Minoricæ; mittit ad illum gratulatorias litteras commorantem Sibiignæ oppido in Carpetanis, quod Toletum distat via Complutensi xiv M. P., ad quem frequenter etiam mittit litteras Hilarius episcopus Pitaviensis.

A.R. 1107.

Celebris habetur memoria sancti Olympii apud Toletanos, qui anno 345 interfuit concilio Cordubensi in causa Athanasii; quo frequente episcopi confluxerunt ex Hispania, Gallia, Italia, Germanique. Inter alios præter Olympum, Coctus Cæsaraugustanus, Marcellus Castulonensis, Florentius Emeritensis, Prætextatus Barcinonensis, et alii, numero omnes centum, qui et Athanasium absolverunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

vetuitque eam a quoquam probari, aut recipi. Sed de his iterum inferius cum de morte Hosii agemus ad annum 360. Quis ista animadvertens, non opportune ad Dominum vociferetur: Stupor et horror factus est super terram; obstupuit cælum super hoc, et terra magis magisque exhorruit. Patres populorum et fidei magistri tolluntur, et impii in Ecclesiam intruduntur. Quis cum videret Liberium pontificem et Roma in exilium ejici, magnum Hosium tot mala pati, tot episcopos ex Hispania, et aliis regionibus in exilium deportari, non abunde animadvertit omnes criminationes contra Athanasium, et reliquos alios falsas esse, et omnia sycophantiis scaterere? Quid enim, quæso, crimen Liberius? aut quid in rene Hosio culpari potuit? Hactenus de Hosio Athanasius.

2 Olympio, etc. De Cœlestino consulari Beticæ provincie mentio fit in codice Theodosiano, ex quo Morales in Hist. Hisp. ad annum Domini 356, lib. x. Fuit vero martyrio coronatus anno 362 Romæ sub Juliano Apostata, die 2 Maii, qua festum ejus cum aliis sociis in Romano Martyrologio commendatur.

Porro S. Gregorius Toletanus antistes, de quo hic agitur, et dicitur Amphitriæ (vulgo Hita) in Carpetanis diem extremum clausisse 20 Decembris, ponitur ab Equilino in suo catalogo lib. xi, cap. 130, num. 47. Reperitur in diptycha sanctorum Toletanorum antistitum, quæ est in liturgia Missalis S. Isidori, immediate præcedens S. Olympium. Et quidem S. Gregorius unus ex illis censetur, de quibus S. Athanasius scripsit ad solitarios: Quis enim cum videret Patrem episcoporum magnum Hosium tot mala pati, et episcopos ex Hispania, et aliis regionibus in exilium deportari, non animadvertit omnes criminationes contra Athanasium falsas esse? Et etiam: Hæc cum audisset impietatis propugnator Constantius Cæsar, et quod alii essent per Hispanias ejusdem cum Hosio sententiæ, etc. Quo loco illud notatione dignissimum est, multos deceptos esse credentes, Gregorium illum S. Luciferi commilitonem, de quo Hieronymus in Chronico ad unum 374 dixit, Lucifer Caralitæus episcopus moritur, qui cum Gregorio episcopo Hispaniarum, numquam se Aricane miscuit gravitati, fuisse S. Gregorium Beticum liberritanum episcopum; cum tamen fuerit Gregorius Toletanus: idque necessario convincitur ex eo quod Beticus nondum ad episcopatum ascenderat anno ipso mortis S. Luciferi, ut inferius monstrabimus; neque umquam (quod sciamus) exilium passus fuit, aut Luciferum comitem habuit. At vero Gregorius Toletanus in exilium ductus multis ærumnis affectus fuit, et cum S. Lucifero in Ariminensi pseudoconcilio valide Ursatio, et Valenti contradixit; id vero satis innuitur in præfatis Hieronymi verbis, ubi non vocatur a Hieronymo Gregorius Beticus, vel liberritanus, sed episcopus Hispaniarum, quod proprie primati dumtaxat Toletano convenit. Agemus iterum de eo inferius ad annum Domini 366. Illud

A pibilominus annotarim, Sibiignam, de qua hic mentio est, nunc Hillescas nuncupari, ut ex veteris Sibiignæ situ cum eo quem Hillescas habet collato, accipari licet.

3. Celebris, etc. De Cordubensi concilio in favorem Athanasii celebrato, meminit Julianus in Chronico anno Domini 350, et proculdubio alterum fuit ex illis quæ S. Athanasius in epistola ad Epictetum coacta sui causa scribit, cum ait: Diversis conciliis per Galliam, Hispaniam, et Romæ celebratis, omnes qui in eo conventu fuerat, illos lucifugas, qui sese etiam nunc occultant, et quæ Arii sunt sapienti, Auxentium dico Mediolanensem, Ursatium, et Valentem, communi calculo unius spiritus incitati, anathemate percusserunt. Quod, quæso, illud concilium fuit in Hispania celebratum, quo Ursatius et Valens, et cæteri Ariani anathemate percussi sunt? Ego præter Cordubense aliud non lego; et Cordubæ concilium indicat Hosii sedes et præsentia. Qui enim synodorum patronus erat, haud dubium in sua civitate aliquam cogeret, qua catholicam fidem stabiliret, præsertim urgente necessitate; nam eum qui Valenti et Ursatio eum scandalo publico, metu licet mortis, communicaverat, postquam semel domum redire permissus est, factum excusare, seu etiam accusare coram publico senatu Patrum oportebat: et manifestam facere fidem suam, quod nunquam ei quam in Nicæno dictaverat, neque Athanasio contrarius fuerat. Coegerat quidem imperator Constantius pro Ariani pseudoconcilium Ariminense anno Domini 359 (ex Severo lib. ii Hist.) ubi subdole contra Athanasium nonnulli episcopi subscribere coacti sunt; et Hosius Ursatio et Valenti communicare, sic tamen ut contra Athanasium non subscriberet: uti Athanasius ipse in epistola ad solitariam vitam agentes testatum reliquit, ubi loquens de Constantio imperatore minas Hosio inferenti, ait: Tantam vim intulit seni, et ita eum arete tenuit, ut afflictus, attritusque malis, tandem, ægreque cum Ursatio, et Valente communicaret, sed tamen ut contra Athanasium non subscriberet. Verum non ita quidem eam rem pro levi habuit, etc. De his agens Sozomenus lib. iv, cap. 5, dixit: Verberibus, ut fama est, ibi senex (Hosius) graviter cæsus, etc. Socrates vero lib. ii, cap. 24: Simul atque senex ille eorum fidei assentiri abnucebat, plagæ illi erant inflicte, membraque machinis distorta. Idem habet Theodoretus lib. ii, cap. 15. En magni Hosii et nonnullorum Patrum apud Ariminum casus. Cum vero de palinodia ejus certi sumus, teste Athanasio, et hæc in nulla alia quam Cordubensi synodo recantata ab ipsis fuerit, cogimur Cordubensem confiteri, et quod de ea Damasus dixerit: In ipso principio, ab his ipsis, qui in Arimino revocare, aut retractare compellebantur, usque ad hoc casus correctæ est, ut confiterentur, circumventionem sibi subreptam.

Erat jam tempore Ariminensis circumventionis

ra eum scribit, ille plane nobiscum Arianas sentias amplectitur: nihil ad ista expavit Hosius; quin r contumelias quas patiebatur, istiusmodi epistolam ipsit, quam ipsi legimus, et sub finem adjecimus. At iam liberam!

HOSIUS CONSTANTIO IMPERATORI S. P. D.

Ego confessionis munus explevi, primum cum persecutio moveretur ab avo tuo Maximiano; quod et tu quoque persecutionem moves, etiam nunc ad quidvis potius sustinendum paratus sum, quam ut effundam innocentem sanguinem, et veritatem prodam, teque nunquam probo talia scribentem, et istiusmodi minas denuntiantem. Desinas igitur istiusmodi scribere, neque sentias cum Ario, neque audias Orientales, neque Ursacio et Valenti fidem habeas; quæ enim illi dicunt, non ob Athanasium, sed ob suam hæresim dicunt. Mihi crede, qui tibi avus ætate esse possem. Fui ipse in Sardicensi concilio, cum tu, tuusque frater beatus Constans, nos omnes eo convocabat; ipseque ultro Athanasii inimicos provocavi, cum ad Ecclesiam ubi ego morabar advenissem, ut si quid contra eum haberent, ederent; promisi que eis securitatem, neque quidquam aliud expectarent, quam rectum in omnibus iudicium, idque non sermel, sed bis feci; quod si nolent rem ab universa synodo disceptari, saltem me iudice uterentur; promisi que nos Athanasium si in noxa reperiretur, omnibus modis ejecturos esse: quod si innocens deprehendatur, et vos ostenderit calumniatores, et æque illum recusa-veritis, ego illi persuadebo, ut mecum in Hispanias veniat. Athanasius autem his conditionibus obtemperavit, nihil contra oblocutus, illi vero ad omnia æque dissidentes recesserunt. Athanasius deinde tuis litteris accersitus venit in castra tua, omnesque in inimicos suos, qui Antiochiæ præsto erant, singulatum citari jussit, ut aut redarguerent, aut redarguerentur, et aut se præsentem commonstrent ea fecisse, quæ objecerant, aut ne absentem calumniarentur: sed ne te quidem hæc ipsis denuntiantem sustinuerunt, minime istiusmodi conditiones admittentes. Cur igitur nunc audis obtractatores ejus? aut cur toleras Valeantis et Ursacii criminationes, pœnitentia et scripto professos se calumniam fecisse? Confessi enim sunt suam sycophantiam, non vi adacti, ut ipsi causantur, cum nulli ibi stultites incumberent, et tuus frater neciret. Nihil enim tale sub ipso agebatur, qualis nunc sunt; sed illi ultro Romanam venerunt, et coram episcopo, presbyterisque ibi præsentibus confessionem suam scripto ediderunt, cum prius paratas litteras et amicas ad Athanasium dedissent. Quod si iis libet vim causificari, idque pro malo habent, nec a te probatur, omisit igitur et tu violentiam tuam, nec litteras scribe, nec comites mitte, sed relegatos exalilis libera, ne te de vi querente, majorem illi vim sub tuo nomine exercent. Quid enim tale a Constante actum est? aut quis ibi episcopus relegatus? aut quando iudicii ecclesiasticis interfuit? aut quis ipsius Palatinus vim adhibuit, ut contra aliquem scriptio fieret? ut idem Valens cum suis aliquid colligat, habeatque quod obijciat. Desine, quæso, et memineris te mortalem esse; reformida diem iudicii, serva te in illam diem purum; ne te misceas ecclesiasticis, neque nobis in hoc genere præcipe, sed potius ea a nobis dice: Tibi Deus imperium commisit, nobis quæ sunt Ecclesiæ concretidit; et quemadmodum qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi divinæ, ita et tu cave ne quæ sunt Ecclesiæ ad te trahens, magno crimini obnoxius fias. Dute (scriptum est) quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Neque igitur fas est nobis in terris imperium tenere, neque tu thymigama, tum et sacrorum potestatem habes, imperator. Hæc quidem ob curam tuæ salutis scribo, et de his quæ in epistolis scribis hanc meam sententiam accipe: Ego neque Arianis assideo, neque suffragor, sed eorum hæresim anathemate damno; neque Athanasii accusationibus subscribo, quem nos, et Rom. Ecclesia, et universa

A synodus innocentem pronuntiavit. Nam et tu quoque cum rem cognitam, perspexitque haberes, Athanasium accersivisti, fecisti ei copiam, ut cum honore in patriam et Ecclesiam reverteretur. Quæ igitur causa est hujus tantæ mutationis, cum iidem inimici ejus sint qui antea fuerunt? et quæ nunc ausurrant, nihil eorum, cum ille præsens esset, hiscere audebant, sed ea antequam accerseres Athanasium obmurmurabant: quo tempore a me conventi, quemalmodum superius dixi, ut ederent criminum documenta, nihil in medium adducere potuerunt: nam si quidquam potuissent, non ita turpiter aufugissent. Quis te igitur induxit, ut post tantum temporis tuarum litterarum, et sermonum oblivisceris? Inhibe te, quæso, neque aures præbeas malis hominibus, neque ob mutuas invicem cum illis gratificationes, temetipsum reum facias. Quæ enim tuis induleris, de illis in iudicio solus cogelis causam reddere. Isti suum inimicum per te satagunt injuria afficere, teque volunt ministrum suæ malitiæ esse, ut per te detestabilem hæresim in Ecclesia seminent. Non est prudentis in gratiam alienæ libidinis se ipsum in certum periculum conjicere. Desine, quæso, et ausculta mihi, Constanti; hoc enim decet et me scribere, et te non vilipendere. Hactenus Hosii epistola.

O vere aureas litteras, et spiritum libertatis Del plenas! nam vere sapiens: Ubi spiritus Del, ibi libertas. Jure proinde ejusmodi caronidem eis assecit: Hæc Abrahamicus ille tenet, vere Hosius, hoc est sanctus, et sensit et scripsit. Et vere Abrahamicus sonex, quandoquidem ipso Athanasio, immo et inimicis ejus testibus, pater erat episcoporum, synodorum princeps, et quod inde sit consequens, Pater fidei, nam et Symbolum fidei in Nicæna synodo ipse composuit, et ejus fidem omnes catholici hæreditaverunt, Nihil hoc titulo gloriosius. Sed pergit Athanasius novas calumnias, quibus iterum ab Africanis impetitus est, recensere, inquiens:

Ille autem neque insidias de manibus deposuit, neque criminandi occasionem querere desistit; sed gratius semper minabatur, ut eum vi oppressum in suas partes transferret, aut inobsequentem exterminaret. Sed ut occasionem duces, et satrapæ Babylonis sedula quærentes contra Daniele non inventebant, nisi ex causa legis Dei; ita quoque nunc satrapæ impietatis ne fingere quidem quidquam contra senem poterunt. Quoniam enim ille notus erat, ac verus pro suo nomine Hosius, hoc est sanctus habebatur, vitæque ejus irreprehensibilis, nisi ex odio ejus contra hæresim crimen mutuarentur. Calumniantur igitur eum, sed non ut illi Daniele apud Darium, illibenter talia audientem, sed ut Jezabel contra Naboth, et ut Judæi apud Herodem his verbis agentes. Non solum non subscribit contra Athanasium, sed et nos ob Athanasium condemnat, et hæresim tali odio prosequitur, ut alius scribat, melius esse mortem perferre, quam proditores fieri veritatis: ob hæresim deinde ad dilectum fratrem Athanasium persecutionem sustinere, et Liberium Romanorum episcopum, cæterosque alios insidiis tentari. Hæc cum audisset impietatis propugnator Constantius Cæsar, et quod alii essent per Hispanias ejusdem cum Hosio sententiæ, quas cum sollicitasset ad suscriptionem, et impellere nequivisset; accersit Hosium, et pro exilio detinet illum integrum annum Strimiti, nihil veritus impius nec Deum, nec patris sui (Constantini Magni) quem erga Hosium habebat affectum; neque senectutem hominis jam centenarioi (Anianus ille respexit, omnia namque ob amorem hæresis neglectui habebat novus ille Achab, et nostris temporibus secundus Balthassar. Tantam enim vim intulit seni, et ita eum arte tenuit, ut afflictus, attritusque malis, tandem ægreque cum Ursalio et Valente communicaret, sed tamen ut contra Athanasium non subscriberet. Verum ne ita quidem eam rem pro se habuit; moriturus enim quasi in testamento sua eorum vim protestatus est, et Arianam hæresim condemnavit,

A.C. 366. Olympio viro celeberrimo et sanctissimo, qui, fidei causa, multos et incredibiles labores passus est (nam tertio pro defensione fidei catholice, foris, et in Hispania etiam Toleti exsulaverat episcopus; librosque edidit, quos inscripsit ad Cælestinum consulem Beticæ, qui postea martyr fuit), succedit in ea sede Gregorius, vir sanctus, qui interfuit concilio Ariminensi, et valide contradixit Ursacio et Valenti. Exsulat fidei causa Minoricæ; mittit ad illum gratulatorias litteras commemorantem Sibignæ oppido in Carpetanis, quod Toleta distat via Complutensi xxiv M. P., ad quem frequenter etiam mittit litteras Hilarius episcopus Pitaviensis.

A.R.1107.

Celebris habetur memoria sancti Olympii apud Toletanos, qui anno 345 interfuit concilio Cordubensi in causa Athanasii; quo frequentes episcopi confluxerunt ex Hispania, Gallia, Italia, Germanique. Inter alios præter Olympum, Co-tus Cæsaraugustanus, Marcellus Castulonensis, Florentius Emeritensis, Prætextatus Barcinonensis, et alii, numero omnes centum, qui et Athanasium absolverunt.

BIVARII COMMENTARIUS.

vetuitque eam a quoquam probari, aut recipi. Sed de his iterum inferius cum de morte Hosii agemus ad annum 360. Quis ista animadvertens, non opportune ad Dominum vociferetur: Stupor et horror factus est super terram; obstupuit cælum super hoc, et terra magis magisque exhorruit. Patres populorum et fidei magistri tolluntur, et impii in Ecclesiam intruduntur. Quis cum videret Liberium pontificem e Roma in exilium ejici, magnum Hosium tot mala pati, tot episcopos ex Hispania, et aliis regionibus in exilium deportari, non abunde animadvertit omnes criminationes contra Athanasium, et reliquos alios falsas esse, et omnia sycophantiis' scateri? Quid enim, queso, crimen Liberius? aut quid in sene Hosio culpæ potuit? Hactenus de Hosio Athanasius.

2 Olympio, etc. De Cælestino consulari Beticæ provincie mentio fit in codice Theodosiano, ex quo Morales in Hist. Hisp. ad annum Domini 356, lib. x. Fuit vero martyrio coronatus anno 362 Romæ sub Juliano Apostata, die 2 Maii, qua festum ejus cum aliis sociis in Romano Martyrologio commendatur.

Porro S. Gregorius Toletanus antistes, de quo hic agitur, et dicitur Amphitriæ (vulgo Hita) in Carpetanis diem extremum clausisse 20 Decembris, ponitur ab Equilino in suo catalogo lib. xi, cap. 130, supp. 47. Reperitur in diptycha sanctorum Toletanorum antistitum, quæ est in liturgia Missalis S. Isidori, immediate præcedens S. Olympium. Et quidem S. Gregorius unus ex illis censetur, de quibus S. Athanasius scripsit ad solitarios: Quis enim cum videret Patrem episcoporum magnum Hosium tot mala pati, et episcopos ex Hispania, et aliis regionibus in exilium deportari, non animadvertit omnes criminationes contra Athanasium falsas esse? Et etiam: Hæc cum audisset impietatis propugnator Constantius Cæsar, et quod alii essent per Hispanias ejusdem cum Hosio sententiæ, etc. Quo loco illud notatione dignissimum est, multos deceptos esse credentes, Gregorium illum S. Luciferi commilitonem, de quo Hieronymus in Chronico ad unum 374 dixit, Lucifer Caralitanus episcopus moritur, qui cum Gregorio episcopo Hispaniarum, numquam se Aricæ miscuit pravitate, fuisse S. Gregorium Beticum Iliberritanum episcopum; cum tamen fuerit Gregorius Toletanus: idque necessario vincitur ex eo quod Beticus nondum ad episcopatum ascenderat anno ipso mortis S. Luciferi, ut inferius monstrabimus; neque umquam (quod sciamus) exilium passus fuit, aut Luciferum comitem habuit. At vero Gregorius Toletanus in exilium ductus multis ærumnis affectus fuit, et cum S. Lucifero in Ariminensi pseudoconcilio valide Ursatio, et Valenti contradixit; id vero satis innuitur in præfatis Hieronymi verbis, ubi non vocatur a Hieronymo Gregorius Beticus, vel Iliberritanus, sed episcopus Hispaniarum, quod proprie primati dumtaxat Toletano convenit. Agemus iterum de eo inferius ad annum Domini 366. Illud

A pibilominus annotarim, Sibignam, de qua hic mentio est, nunc Hillecas nuncupari, ut ex veteris Sibignæ situ cum eo quem Hillecas habet collato, agnoscari licet.

3. Celebris, etc. De Cordubensi concilio in favorem Athanasii celebrato, meminit Julianus in Chronico anno Domini 350, et proculdubio alterum fuit ex illis quæ S. Athanasius in epistola ad Epictetum exacta sui causa scribit, cum ait: Diversis conciliis per Galliam, Hispaniam, et Romæ celebratis, omnes qui in eo conventu fuerunt, illos lucifugas, qui sese etiam nunc occultant, et quæ Arii sunt sapient, Ausentium dico Mediolanensem, Ursatium, et Valentem, communis calculo unius spiritus incitati, anq̄hemate percusserunt. Quod, queso, illud concilium fuit in Hispania celebratum, quo Ursatius et Valens, et cæteri Ariani anathemate percussus sunt? Ego præter Cordubense aliud non lego; et Cordubæ coactum indicat Hosii sedes et præsentia. Qui enim synodorum patronus erat, haud dubium in sua civitate aliquam coegerat, qua catholicam fidem stabiliret, præsertim urgente necessitate; nam eum qui Valenti et Ursatio eum scandalo publico, metu licet mortis, communicaverat, postquam semel domum redire permisus est, factum excusare, seu etiam accusare coram publico senatu Patrum oportebat: et manifestam facere fidem suam, quod nunquam ei quam, in Nicæno dictaverat, neque Athanasio contrarius fuerat. Coegerat quidem imperator Constantius pro Arrianis pseudoconcilium Ariminense anno Domini 359 (ex Severo lib. ii Hist.) ubi subdole contra Athanasium nonnulli episcopi subscribere coacti sunt; et Hosius Ursatio et Valenti communicare, sic tamen ut contra Athanasium non subscriberet: uti Athanasius ipse in epistola ad solitarios vitam agentes testatum reliquit, ubi loquens de Constantio imperatore minas Hosio inferenti, ait: Tantam vim intulit seni, et ita eum arte tenuit, ut afflictus, attritusque malis, tandem, ægreque cum Ursatio, et Valente communicaret, sed tamen ut contra Athanasium non subscriberet. Verum non ita quidem eam rem pro levi habuit, etc. De his agens Sozomenus lib. iv, cap. 5, dixit: Verberibus, ut fama est, ibi senex (Hosius) graviter cæsus, etc. Socrates vero lib. ii, cap. 24: Simul atque senex ille eorum fides assentiri abnebat, plagæ illi erant inflicte, membraque machinis distorta. Idem habet Theodoretus lib. ii, cap. 15. En magni Hosii et nonnullorum Patrum apud Ariminum casus. Cum vero de palinodia ejus certi simus, teste Athanasio, et hæc in nulla alia quam Cordubensi synodo recantata ab ipsis fuerit, cogimur Cordubensem constiteri, et quod de ea Damasus dixerit: In ipso principio, ab his ipsis, qui in Arimino revocare, aut retractare compellebantur, usque ad hoc casum correctæ est, ut confiterentur, circumventiones sibi subreptum.

Erat jam tempore Ariminensis circumventio

- A.C. 356. Senticæ in Hispania Baudelius, Julia, et alii martyres, qui in aliis persecutionibus A.R. 1107. passi in Hispania coluntur.
360. Gregorius Toletanus episcopus communicavit res suas cum B. Hilario episcopo Pictaviensi; et dum exsulat ille, Audentius, archidiaconus Toletanusque civis, res ecclesiasticas, Gregorio absente, mirabiliter administrat. 1111.
- Hosius centenarius major longe, sancte, pieque discedit; in suoque testamento profitetur fidem concilii Nicæni, docetque numquam sibi propositum fuisse, vel latum, quod aiunt, unguem ab eo discedere, nec minis, nec pollicitationibus.
- Carthagine Spartaria, durante impiissima Juliani persecutione, Donatus martyr Hispanus (ad quem scripsit Lactantius librum de Ira Dei) sub iudice Verano.
- Tarracone in Hispania citeriori Crispilus martyr, et alii.

BIVARII COMMENTARIUS.

Hosius centenarius, uti Athanasius ad solitarios dixit: *Nec senectutem hominis jam centenarii inhumanus ille respexit*. Porro ex his quos Dexter in Cordubensi concilio adfuisse refert, nonnulli Sardinensis actis subscripserunt; videlicet Costus primus Barcinonensis, deinde Cæsaraugustanus episcopus: Florentius, metropolitanus Emeritensis, Prætextatus Barcinonensis, Idatius Eborensis, et pro Aniano Castulonensi, qui Sardinensis interfuerat, Marcellus ejus successor. Adfuerat quoque Senticæ Domitianus Asturicensis, de quo hoc loco Dexter silet; forsitan in exilio detentus Cordubam adire nequivit.

4. Senticæ, etc. Sic vocatam a veteribus Zamorensem antiquam et nobilem urbem ex Ptolomæo satis convincitur; qui Senticæ situm in Vaccæis super Durium constituit, quasi in initio Lusitanix; quo loci, nemine dubitante, Zamora est, et ita docent cum aliis Mariana lib. vi, cap. 10, et Alvarus Gomezius lib. iii de rebus gestis Ximenii Toletani præsulis. Fallitur Villanovanus dum Sarabim dictam vult, nam Sarabis a Ptolomæo ponitur prope Pintam, ubi sita est *Tordesillas*, Senticæ autem aliquanto inferius. Congruit sepulcrum sancti Baudelii (*Vulg. S. Baal*) quod Zamoræ visitur in ecclesia Sancti Torquati; in cujus superscriptione vetustis characteribus scriptum est, ipsum inibi in Monte Concilii, prope urbis mœnia, cum sociis suis passum fuisse pro Christo martyrium. Longe proinde alius hic Baudelius ab altero Nemausi in Galliis occiso, cujus festum iii kal. Junii celebratur.

A. C. 360. — 1. Gregorius, etc. De S. Gregorio Toletano satis diximus anno superiori; floruisse vero his diebus S. Hilarium Pictaviensem testimonio suorum operum de synodis, præsertim Ariminensi, compertum habemus; et ex Hieronymo lib. de Script. Eccles. et alibi. Exsulavit Hilarius pro fide, eo tempore quo Gregorius, sed uterque tandem, mortuo Constantio Augusto, ad sedem suam reversus est. De Audentio Gregorii successore inferius agemus.

2. Hosius, etc. Eruditissime sane cardinalis Baronius Hosium ab injuria vindicavit, quæ ihi vulgo fit, dum mortuus repente dicitur, ore retorto, ob iniquum in S. Gregorium Iliberritanum iudicium latum, cujus merito illico divinam ultionem expertus fuerit. Tribui solet hæc impostura S. Isidoro Hispalensi, in nonnullis enim codicibus lib. de Script. Eccles. habetur; sed quam falso id fiat vetustiores manifestant, qui in bibliotheca regia S. Laurentii repertiunt sine ea historia, quæ procul dubio ex deliramentis Marcellini Ariani mutata fuit, ut probe Baronius probat; et erudite admodum D. Ferdinandus de Mendoza in defensione Iliberritani, tribuit Theodisco ab Hispalensi sede per Gregorium dejecto, id quod alii Marcellino tribuunt. Certe concursus sanctorum Patrum sententia in id conspirat ut quasi sanctus ipse colatur, nam post ejus mortem eum vocant vere sanctum, et vere Hosium, id est, re ac nomine Hosium, quod Græcis sanctum significat, ut apud Athanasium, Hilarium, et alios videre est. Quinimo Primus Cabilonensis inter sanctos ipsum

A recenset in sua topographia spirituali verbo *Corduba*. Ibi enim ait: *Corduba* (Bæticæ civitas; hic, *Salomon, Perfectus, Secundianus, Petrus, Aventus, Hieremias, Fandilas, Zoilus, Paulus, Leovigildus martyres, et Christophorus. Hic Hosius episcopus, consocius Athanasii Alexandriae episcopi, Hilarii Pictaviensis, Eusebii Vercellensis, et Meletii, Anthiocheni episcoporum, migrat confessor*. Et quod plurimi faciendum est, S. Hosii festum celebrat Ecclesia Syriæ ad diem 5 Novembris, nomenque ejus in Calendario suo descriptum habet sub his verbis: *Hosii festum solemne*. Testaturque archiepiscopus Damascenus, pro ejus nationis patriarcha in urbe legatus, multas esse in Oriente Ecclesias hujus sancti nomini dicatas, ipsumque præcipua ibi veneratione haberi. Sed vero ipsum Athanasium audiamus, qui in epistola ad Solitarios longe illustriori mortis genere quam Marcellinus refert, obiisse testatur: non quidem e solio iudicii lapsus; ac ore contorto, sed clara voce ac tranquilla mente fidem Nicæni concilii confitentem. *Mortuus* (ait de Hosio) *quasi in testamento suo eorum vim* (scilicet Arimini sibi a ministris Constantii factam) *protestatus est, et Arianam hæresim condemnavit, anathematizavit, vetuitque eam a quoquam probari ac recipi*. Quæ fere a Dextro referuntur: ut videas verum vero consonare. His addamus quod manifestissime commentum prædictum refellit, nimirum hoc anno quo Hosius mortuus fuit et Christi 360, sanctum Gregorium necdum fuisse Iliberritanum episcopum: immo nec usque ad annum Christi 390, post alios videlicet triginta, et suo loco cum Dextro monstrabimus; et tamen in commento illo episcopus jam assertitur. Insuper constat supervixisse post annum Domini 407, ut inde probetur inferiori valde ætate fuisse Hosio, cujus tamen oppositum in fabella prædicta assertitur.

3. Carthagine, etc. Exstat liber de Ira Dei, quem Hieronymus pulcherrimum vocat lib. de Script. Eccles. in Lactantio; ejus initium est: *Animadverti sæpe. Donate, plurimos existimare, non irasci Deum, etc.* De Donato vero ipso martyrium passo agit Usuardus 1 Martii: *Eodem, inquit, die S. Donati martyris, qui sub iudice Ursatio et Marcellino tribuno, Carthagine passus est. Ado paulo fusius militaribus sacramentis addictum fuisse scribit, et idcirco a tribuno militum capite plexum: ex quo Equilius lib. iii, cap. 163, et Galesinus eodem die. Eo tamen correctione digni, quod de suo addiderint in Africa occisum, quasi nulla alia Carthago fuisset præter Africanam. Nomen iudicis diversimode legitur, in Dextri codice *Veranitus*, apud Usuardum *Ursatius*; in Equilino vero *Nisatius*, quæ autem lectio castigatior difficile iudicabitur.*

4. Tarracone, etc. Sanctorum Crispilli (alias Crispini) et sociorum festa dies in Romano, Bedæ, Usuardi, et Adonis Martyrologiis habetur 5 Decembris; eorum nomina sunt, Crispilus, Julius, Potamia, Felix, Gratus, et cum his alii septem. Quod ad nomen urbis ipsorum sanguine nobilitatæ spectat, summa depravatio in codicibus reperitur; Molanus in Usuar

- A.C.360. Maxima virgo Cauriensis, ex oppido Tanagri, Romæ patitur.
Caracæ in Carpetanis, Perseveranda virgo Deo devota.
Veroviscæ in Hispania, sancta Maria Ancilla, virgo.
Caparæ in Vettonia, SS. martyres Felix Fortunatusque coluntur.
Toleti floret laude pietatis et ingenii, Vincentius Cordubensis.

A.R.1111.

364. Jovianus catholicus imperator sufficitur Juliano Apostatæ.

1115.

BIVARII COMMENTARIUS.

do habet Thagora; Equilinus lib. xi, cap. ultim, num. 3, Togara; Baronius in Martyrologio Thagura, qua semel admissa lectione ad Africam itum est, ubi Thagura civitas est Numidiæ, cujus Antoninus in Itinerario meminit: et additum Martyrologio, Thaguræ in Africa, cum tamen jam ex Dextro manifestum sit *Tarracone* legendum esse. Facilis autem fuit æquivocatio scriptoris, ex Tarrago (seu Tarraco) Tagora transmutilatis dictionibus *go*, et *ra*. Sed hujus generis apud antiquos codices passim errata reperies.

5. *Maxima*, etc. De ea, simul cum sancti Ansani martyris gestis agit Equilinus lib. i, cap. xiv, ubi ait, S. Maximam virginem in territorio Tanagritano ortam, Romam cum venisset, S. Ansanum duodecim annos natum de sacro fonte levasse, aquam baptismi præbente Protasio presbytero: sed postmodum a persecutoribus tentam, primo quidem diebus multis carceri traditam, dein tandem sustibus cræsam, donec spiritum exhalaverit kalendis Decembris. Quæ die de ea agitur in Romano Martyrologio et aliis. Ansanus postea senex pro Christo occisus fuit. De Tanagro flumine Hispaniæ diximus in superioribus, ad annum 208, num. 8.

6. *Caracæ*, etc. Ea urbs nunc *Guadalaxara* dicitur, et ad annum 86 a nobis notatur. Porro S. Perseverandæ virginis festum ad 26 Junii agitur apud Usuardum, et Romanum Martyrologium. Ejus meminit Equilinus lib. xi, cap. 130, num. 160.

7. *Veroviscæ*, etc. Hodie *Virbiscæ* nomine fere recte dicitur, in diocesi Burgensi, notissimum cunctis oppidum; ejus meminit Ptolomæus in *Autrigonibus*, ejus tractus populis. Exstant apud *Belvacensem* acta S. Mariæ Virginis ibidem passæ lib. xi Speculi, cap. 86 et 87, et Equilinum lib. x, cap. 4; summa gestorum hæc est: B. Maria fuit ancilla Tertulli idololatæ, viri inter suos primarii: eo natalem filii sui celebrante, idolisque munera offerente, Maria jejuniis Christiano more dedita, accusatur apud Tertullum a socia, quod Christianis addicta ritibus nollet de idolothytis edere. Eapropter crudeliter flagellata a Domino suo, carceri mancipatur domi. Sed ea re a præside orbis cognita, Mariam ad tribunal suum adducit præcipit, et palam unguibus ab eo tamen dire laceratur, ut populus lacrymis perfusus vociferaretur ad præsidem. Tunc ab eo relicta, cœlesti angelorum visione perfunditur, et divino monitu extra civitatem aufugit. Sed cum eam satellites persequerentur, intra rupturam saxi cujusdam se recepit, quod statim divinitus conclusum martyrem in suis visceribus fovit, quadam vestium parte ad tanti miraculi certitudinem foras manente. Præses populum ad saxum concidendum convocat, maleficio id attribuens; sed mox ut manus impias in saxum ministri injicere tentarunt, fulgor ab Oriente magnus exortus est, et tonitru ac fragor, ita ut putarentur cuncta corruere; statim terra concussa est; et ecce duo equites magno fulgore radiantem a cœlesti sede veniunt, quorum freni, sellæque et omnis ornatus ad instar lampadum, cœlesti igne rutilabant. Multi ex circumstantibus mortui ceciderunt; alii plures qui ad templum idolorum confugerant, tempore ipso fulmine percusso pariter incensi sunt, ad numerum omnes 2700 hominum. Reliqui ad 3000 ascendentes, magnum Deum Mariæ conclamaverunt, et ad rectam fidem perducti sunt. A Christianis vero facile Virginis corpus e marmore extractum (ibi enim spiritum egerat) honorifice sepultum est. Hæc fero *Belvacensis*, qui ta-

A men nomen civitatis exprimit, inquit: *Præsidi gesta commemorant; ille vero partim ira, partim admiratione commotus, jussit Philocomo principali Verovensium civitatis, ut ad prædictum locum festinus accedat, et ad eruendum lapidem innumeram multitudinem secum ducat, etc.* Ita codices excusi; corrupte tamen pro *Veroviscensium*, habent *Verovensium*; et corruptius in margine ponitur *Netromensium*, sed corruptissime *Equilibus* legit in *Nicomedia*. Porro quod ad diem passionis ejus spectat, a nonnullis 1 Novembr. assignatur, ut ab Usuardo, Rom. Martyrologio, et Equilino; sed ab aliis, nimirum *Galesino* et *pervetusto Cremonensi Martyrologio*, quo ipse usus est, ponitur 17 Martii. In eo tamen valde differunt inter se, quod priores non vocant eam ancillam, sed Mariam dumtaxat, et asserunt equulei extensione, et unguularum laceratione vexatum martyrium complevisse: cum tamen Maria Ancilla intra saxum recepta spiritum emisit. Crediderim certe duas diversasque Marias eas esse, et nostram ad 17 Martii spectare, immo vero quod a nonnullis dicitur sub Hadriano passa, de altera Maria martyre intelligi oportere; nostra enim sub Juliano ponitur a Dextro.

8. *Caparæ*, etc. Alibi de *Capara* diximus, nunc *Caparra* vocari, in eo itinere, quo *Salmatica Emeritam* proficiscimur. Quod ad sanctos martyres, de quibus hic agitur, spectat, duas alias eorumdem nominum bigas in Dextro reperies, alteram *Felicis*, et *Fortunati* discipulorum sancti *Irenæi Valentis* passorum anno Domini circiter 255; alteram *Felicis* etiam et *Fortunati Patavonii* ad annum 300, quibus nunc tertia additur *Caparæ*. Nisi quis velit hos ipsos, qui *Caparæ* coli dicuntur, fuisse *Irenæi* discipulos, quod nihilominus absque sufficienti ratione diceretur, sed falsitatis redargui non posset.

9. *Toleti*, etc. Hic ille *Vincentius* est, cujus magna cum laude meminit *Marcellinus* in libello suo, quem *Baronius* anno 571 refert his verbis: *Mentio quoque habetur in eodem Marcellini libro de Vincentio presbytero Hispano, qui etiam eo quod communicare cum ejusmodi Arianis recusasset, a Lucio et Ilgino episcopis gravissima passus fuerat, cum iidem cum sustibus in Ecclesiam irruentes, ubi plebs illa commissa convenerat, nonnullos illinc occiderint; ex quibus quidam licet decurionatus honore insigniti, nihilominus in carcerem detrusi fuerint, unusque ex iisdem peremptus: et cum idem Vincentius in agro cum suis Synaxes haberet, in eos irruentes adeo perturbasse, ut altare sublatum, contemptus gratia, sub pedibus posuerint idolorum.* Erat sane *Ilginus Cordubensis episcopus*, tactus *Arianorum hæresi*, et postmodum *Priscilliani*, atque ea de causa *Vincentium catholicum presbyterum* tam dire insectatus fuit; sed tandem ipse tantorum criminum pœnas dedit, ut inferius cum Dextro dicemus ad ann. 584. Interim tamen *Vincentius Toleti* exsul agebat, pietatis et ingenii laude præclarus. Alius ab isto fuit *Vincentius presbyter S. Hieronymi* his temporibus socius, de quo ipse fuse agit in epistola 61. Hoc ipso anno 360, in *Chronico S. Hieronymi* mentio habetur de *Petro Casaraugustano*, qui gloriose *Oratoriam* docebat, ejus verba sunt: *Petrus Casaraugustanus Orator insignis docet.*

A. C. 364. — 1. *Jovianus*, etc. Invaserat *Julianus imperium* anno Domini 362: anno vero 364, in bello contra Persas, occisus est, ætatis suæ anno 34, regni anno 1 et mens. 9 minus novem diebus. Re-

A.C. 364. Synodus Illiciana circiter eodem tempore coacta.

A.R. 1115.

366. Gregorio succedit in sede Toletana prima Audentius, natus Toleti, oriundus Silignia Hispaniæ oppido in Carpetanis, Toletu xxiv M. pass. distanti : vir eximie sanctitatis, et laude acrioris ingenii, ac iudicii contra hæreticos omnes florens. Relatus est S. Gregorius Toletanus Amphitriæ Toletum, et in Hispania inter divos est receptus 20 die Decembris.

1117.

Sanctus Paulus Orosius senior resedit Romæ; ejus ex uxore filius Paulus Orosius Carthagine mortuus, Romam delatus est.

Liberio succedit Damasus, ex Mantua Carpetanorum.

368. Frequentes in Hispania passim synodi dicuntur collectæ; maxime vero coguntur Toleti, et Variæ prope Tritium. 1119.

Audentius episcopus Toletanus, ad quem scribit S. Basilius, editis libris, pugnat contra Arianos, et Photinianos.

Corchala in Hispania floret Marcus poeta lyricus.

Contra Julianum Apostatam scribunt plusquam sexaginta Doctores sapientissimi, eloquentissimi, nimis catholici.

BIVARII COMMENTARIUS.

fert S. Joannes Damascenus Orat. 1, de Imaginibus, A occisum manu S. Mercurii martyris, animam vero exhalasse illis verba : Vicisti, Nazarene; auctor est Theodoretus lib. iii Hist., cap. 55, ex quo Nicephorus lib. x, c. 35. De ejus crudeli in Christianos atrocitate fuse Nectarius Constantinopolitanus episcopus in Orat. Jejuniis Quadrag. tom. V Lipomani. Successit Jovianus piissimus ac christianissimus princeps, qui tamen solos regnavit menses 7, dies 20, obiitque, ut Ammianus refert libro 25, vel ex evaporatione prunæ um, vel ex recenti calce cubiculi.

2. Synodus Illyriciana, etc. In excuso Dextri codice Illyriciana legebatur, sed prave. Celebrata fuit hæc synodus Illyrici anno 365, juxta card. Baronium. De ea Theodoretus lib. iv, c. 8; Sozomenus lib. vi, c. 12, et Hilarius in fragmentis synodi Ariminensis. Præfuit Elpidius Presbyter, papa legatus.

A. C. 366. — 1. Gregorio, etc. Consule quæ de Gregorio et Audentio ad annum 360 annotavimus. Porro dies festus S. Gregorii episcopi, qui obiit Amphitriæ, annotatur ab Equilino lib. xi, cap. 130, num. 17, illis verbis : Gregorius episcopus eodem die (scilicet 20 Decembris) in Amphitria claruit. Exsularat quidem in Minorica; inde in Amphitriam profectus, diem clausit extremum. De Audentio sit memoria in diptycha Missæ Missalis S. Isidori : poniturque post S. Gregorium Toletanum pariter episcopum.

2. S. Paulus, etc. De S. Orosio egit Dexter anno 352. Erat quidem ille patrius Pauli Orosii scriptoris celeberrimi, et S. Augustini discipuli : frater autem Pauli Orosii senioris, cujus ipse scriptor filius fuit, et de cujus morte hoc anno agitur illis verbis : S. Paulus Orosius senior resedit Romæ.

3. Liberio, etc. De S. Damasi patria diu, contentioseque hæcenus disputatum est dum Lusitani Lusitanum, Mantuæ Carpetani suæ urbis civem fuisse voluit; nec de sunt ex Tarraconensibus, qui Tarraconensem velint. Sed gratias Deo, quæstionem dirimit Dexter, dum eum Mantuanis ascribit, et merito, nam supersunt adhuc qui legerint Matriti in Ecclesia parochiali S. Salvatoris marmori incisam scriptionem veteribus characteribus compactam; qua asserabatur sanctissimus pontifex in ea Ecclesia baptizatus, utpote in ejus natus parochia : forsan ex parentibus Lusitanis; indeque altera opinatio ortum habuit; non aliter atque in S. Melchiade accidisse vidimus supra ad annum 248 et 299. Consule eruditam Ægidii Gundisalvi Davila regii historiographi historiam Matritensem, ubi eam urbem patriam S. Damasi fuisse defendit. Neque vero nobis obesse poterit, quod in excuso Dextri codice additur : Alii faciunt ex Igeditania Lusitanum, alii Tarraconensem : non, inquam, est, quia manifestum est verba illa alio fuisse addita, et tandem ex margine

in textum immissa, quandoquidem Dexter ea scribere non potuit, qui Damasi cœvus existens, et ejusdem provinciæ, id est, Hispaniæ, ac Romæ itidem educatus, ignorare non potuit veram urbem nativatis ipsius : ut id sub quæstione relinqueret. Quinimmo etiam ea lectione concessa, semper ex mente Dextri habemus fuisse ex Mantua Carpetanæ; id siquidem affirmative ipse et primo loco pronuntiat, et tamquam ex propria mente; nam de aliis opinionibus dicens, Alii faciunt Lusitanum, alii Tarraconensem; cum vero de Mantua loquitur non ait, alii vel quidam dicunt, seu faciunt; sed absolute : Liberio succedit Damasus ex Mantua Carpetanorum. De laudibus tanti Patris, cum ab innumeris decantate sint, malum tacere quam loqui. Consulatur Baronius tomo IV. Unum silete non possum, hunc uni catholicam Ecclesiam debere sacrorum Bibliorum Latinam editionem, et divinarum laudum in choris consuetudinem. Inuit pontificatum anno Domini 367, sedit annos 17 et menses fere 5.

B A. C. 368. 1.—Frequentes, etc. Præceperat S. Lacinus papa ad episcopos Hispaniæ scribere, ut frequenter synodos celebrarent, sicut a tempore apostolorum universalis Ecclesiæ mos obtinebat. Exstat epistola ipsa tomo I Conciliorum antiquæ editionis. Huic præcepto paruisse his diebus habemus nunc Dextri testimonio. In codice excuso corrupte legebatur Trucum, cujus loco Tritium restitutum est. Erat vero Tritium cognomento Melatum in Baroniis non ignobile oppidum, quod nunc Taffala dicitur in regno Navarra. Varia vero prope constituitur a Ptolomæo, quo loci nunc Tudela existit, vel non longe ab ipsa.

2. Audentius, etc. De eo Gennadius lib. de Viris illustribus; Audentius (inquit) Hispanus episcopus scripsit adversus Manichæos, et Sabellianos, et Arianos, maximeque intentione speciali contra Photinianos qui nunc Bonosiaci vocantur, librum, quem prætitulavit : De fide adversus omnes hæreticos; in quo ostendit antiquitatem filii Dei cœternalem patri fuisse nec initium Deitatis tunc a Deo Patre accepisse, cum a Maria Matre Virgine homo, Deo fabricante, conceptus, et natusset. Agit de eodem Baron. ad an. 366.

C 3. Corcheia, etc. Floruit iis ipsis temporibus in Hispania Matronianus, de quo Hieronymus lib. de Script. Eccles. : Matronianus, ait, provinciæ Hispaniæ, valde eruditus, et in metrico opere veteribus comperandus. Exstant ejus ingenii opera diversis Matris edita. Utrum autem de eo nunc egerit Dexter, et binomius fuerit, aut pro Matroniano corrupte Marcium habeamus, non ausim definire; unum certe dolendum est, Matronianum ad Priscillianam decessisse, ut statim dicemus.

4. Contra Julianum, etc. Præcipui inter cæteros

- A.C. 369. Synodus Romana collecta contra hæreticos Arianos. A.R. 1120.
Ambrosius ex iudice fit episcopus Mediolanensis.
370. Collegia juvenum ad clericatum educandorum negligentia temporum intermissa, diligentia sancti præsulis Audentii Toletani, et aliorum pontificum redintegrantur. 1121.
Gregorius Nazianzenus acriter contra hæreticos depugnat.
Asturius notus in Carpetania Villasicæ, adolescentulus floret in Ecclesia Toletana, laude pietatis et ingenii.
Aquilus Severus, domo Toletanus, ex genere alterius Aquilii Severi, ad quem Lactantius hñncupavit volumen epistolarum, hoc tempore magno in pretio habetur.
Sub Paciano Barchinonensi episcopo nãcitur Paulus Orosius Junior, Tarraconensis civis, discipulus S. Augustini.
375. Valentinianus, imperator catholicus ac vir pius, obiit: cui in imperio succedit filius ejus Gratianus. 1126.

BIVARII COMMENTARIUS.

Gregorius Nazianzenus, et Cyrillus Alexandrinus in A Juliano redarguendo emicuerunt.

A. C. 369. — 1. *Synodus Romana*, etc. Præfuit eidem S. Damasus Papa, qui sane tres Synodos Romæ coegit; primam initio sui pontificatus contra Ursatum et Valentem; alteram hoc anno contra Auxentium; et tertiam contra Apollinaristas circa annum septimum suum.

2. S. Ambrosius, etc. Hinc ille nodus solvendus, qui cardinalem Baronium sæpe anxium reddidit, et a communi sententia discedere coegit; hactenus siquidem S. Ambrosii ordinatio in annum 369 incidisse credebatur, idque sensere quotquot ante Baronium ipsum gestorum Ambrosii chronologiam secuti scriptis sunt: ille tamen post annos quinque, Domini scilicet 374, movetur etiam auctoritate S. Hieronymi in Chronico, qui undecimo Valentiniani imp. anno, Gratiano tertium et Equitio coss. hæc habet: *Post Auxentii seram mortem, Mediolani Ambrosio constituto, omnis ad rectam fidem Italia convertitur*. Quæ verba ita quidam interpretati sunt, ac si Hieronymus velit dicere, non prius omnem Italiam ad rectam fidem potuisse converti, etiam Ambrosio constituto Episcopo, quam post seram mortem Auxentii. Jure tamen Baronius in eos invehitur, quippe cum Paulini, Rufini, Sozomeni et Theodoretii testimoniis liquido constet, non prius Ambrosium fuisse ad episcopatum promotum, quam post mortem Auxentii Ariani episcopi. Quocirca in lectionibus ipsis Rom. Breviarii legimus: *Probi jussu cum potestate Mediolanum venit, ubi, mortuo Auxentio Ariano episcopo, populus de successore deligendo dissidebat*. Cæterum non majori probabilitate fulcitur, quod ipse contendit ex Hieronymi verbis haberi, videlicet eo anno illa tria simul accidisse, Auxentii mortem, Ambrosii ordinationem, et totius Italiae ad rectam fidem conversionem: sed unde hoc? Certe (inquit in Notis ad 7 Decemb.) *non nisi eo anno quo recensentur hæc facta sunt: aliter necessum est Hieronymum hallucinatum esse, et oscitantia quadam res sanorum temporum ex instituto per annos singulos disponendas, longe diverso tempore posuiss.* Miror tamen doctissimum virum tam facile Hieronymum oscitantia redarguere, si quod ipse cogitat, non intendisset. Sed quis non videt, difficile creditu, uno eodemque anno omnem Italiam, que tamdiu Ariana hæresi laboraverat, ad rectam fidem conversam esse? quasi non multo studio, labore, et tempore ad eam universalem reductionem opus esset. Ita sane accidit, nam Ambrosius anno 369 ordinatus fuit, et post quinque aut sex sudoris, ac prædicationis annos, Christi scilicet (a Hieronymo assignato) 374, fructum conversionis Italiae percepit; idque satis ejus verba indicant; quod enim eo loco præcipue

Hieronymus intendit, est agere de Italiae conversione, huic vero præmittit Auxentii mortem et Ambrosii ordinationem, quod nimirum ab his conversio ipsa originem duxerit: innuens illa duo ad conversionem præcessisse; sed quod eodem anno acciderint, nullatenus astruit. Sed vero Baronius nullus est in demonstrando duos fuisse Mediolani Auxentios; quod tamen nos ingenue protestemur, cum nihil nostra intersit, unusne an plures eo nomine fuerint insigniti, dum hoc saltem habeamus, S. Ambrosium non eodem anno reductionis Italiae ordinatum fuisse de annoque ordinationis Dextrum, de reductione vero Hieronymum agere, supposita præcedenti ordinatione post Auxentii veteris mortem.

A. C. 370. — 1. *Collegia*, etc. Consule quæ ad annum Domini 185 annotavimus de Collegiis juvenum ad Clerum instituendum in Hispania.

2. *Gregorius Nazianzenus*, etc. Notissimi omnium Doctorum gloria non indiget nostra expositione, nec ejus contra hæreticos pugna. Videatur Baronius tom. IV.

3. *Asturius*, etc. Hic ille S. Asturius Serranus, postmodum Toletanus archiepiscopus, cujus cum laude meminit S. Ildesonsus lib. de Viris illustribus. Asservatur ejus corpus in Sancta Ovetensi Ecclesia, quæ sub Nomine S. Serrani memoriam illius veneratur die Martii 8. Uberius agemus de eo inferius per multos annos, videlicet, 380, 396, 406, 423, 424.

4. *Aquilus*, etc. De eo Hieronymus lib. de Script. hæc habet: *Aquilus Severus in Hispania, de genere illius Severi, ad quem Lactantii duo epistolarum scribuntur libri, composuit volumen quasi Odæporicon totius suæ vitæ statum continens, tam prosa, quam versibus, quod vocavit κατατροφὴν, sive πείραν, et sub Valentiniano principe obiit*.

5. *Sub Paciano*, etc. De Orosio agemus ad annum Domini 400. De Paciano vero Dextri parente Hieronymus lib. de Script. Eccles. hæc scribit: *Pacianus in Pyrenæi jugis Barchinæ episcopus, castitate, et eloquentia, et tam vitæ, quam sermone clarus, scripsit varia opuscula, de quibus est κίρδος, et contra Novatianos. Sub Theodosio principe, jam in ultima senectute, mortuus est. Exstant ejus opera ad Symphorianum dicata in Biblioth. Vet. Patr. Et nomen ejus scribitur in Romano Martyrologio novo, et veteri, et Usuardo, die 9 Martii. De quo etiam Equilinus lib. xi Catalogi, cap. 123.*

A. C. 375. — *Valentinianus*, etc. Imponit D. Hieronymus finem suis Chronicis, iniquiens hoc ipso anno: *Valentinianus subita sanguinis eruptione, quod Græce apoplezia vocatur, Brigitione moritur. Post quem Gratianus, assumpto in Imperium Valentiniano fratre, cum Patruo Valente regnat.*

A.C. 380. Adelphus, rhetoricæ præceptor Caresibus datus, in Hispania, litterarum, ingenii A.R. 1131. et eloquentiæ laude clarus.

Vesania Gnosticorum a Marci discipulis in Hispania pullulantium, Priscillianum virum nobilem in Gallæcia natum, Hispaniasque simul invasit: illeque fax fuit genti suæ, et patriæ civibus, ac vicinis; acri vir ingenio.

Floret Fl. Prudentius, patre Cæsaraugustano, matre Calagurritana natus (Salia Consule) Cæsaraugustæ.

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 380. — 1. *Adelphus*, etc. Fuit hoc ipso tempore Adelphus quidam, a quo Adelphianos hæreticos nomen sumpsisse scribit Theodoretus lib. iv, cap. 10. Hic ab Antiocheno antistite Flaviano coactus fassus est, credidisse baptismi quidem lavacrum non conferre gratiam digne suscipientibus, sed preces conferentis sacerdotis: aiebatque in eo visibiliter descendere Spiritum sanctum, qui ab omni libidinis pruritu alienum faciebat baptizatum; et consequenter liberum a necessitate jejunii: quinimmo ipsissimam B. Trinitatem asserebat sine velamine a suscipientibus videri. O amentiam! Utrum autem is ipse fuerit, de quo Dexter hoc loco agit, dubitari posset, cum tempora utriusque coincident: sed loca valde dissentiunt, cum ille in Græcia, hic vero in Hispania vixerit. Porro de Caresibus populis prope Ilerdam egimus ad ann. Dom. 344. Non omittam in actis Caroli Magni Adelphum reperiri Caucorum principem, qui cum valida manu ab ipso in Britanniam missus, victor rediit.

2. *Vesania*, etc. Infecisse aliquantas mulieres in Hispania Marcum illum Gnosticum, ad annum 469 diximus, quæ tu consulas. Priscilliani vero vesaniam, et res gestas tractat Severus Sulpitius lib. ii Sacræ Historiæ, et ex eo fuse Morales lib. x, cap. 34 et 35, quæ per omnia Dextri scriptis consonant. De eo etiam agit S. Hieronymus lib. de Scrip. Eccles. Errores ipsius late referunt in regula fidei episcopi Carthaginensis, Tarraconensis, Lusitanæ, et Bæticæ provinciæ, quæ in primo Toletano concilio habetur: et 18 articulos complectitur, videlicet, non omnia, quæ in mundo sunt, a Deo fuisse creata: Deum non plures esse personas; nec Verbum carnem assumpsisse, et alia plurima Gnosticorum deliramenta, quæ longum esset per singula recensere. De Priscilliano et sequacibus agit Augustinus libro de Hæres. cap. 70 et ii Retract. cap. 11. Qualiter autem multorum auctoritate conciliorum Priscillianistarum tabes repressa fuerit, et quis auctoris et sequacium finis fuerit, suis locis dicemus.

3. *Floret*, etc. De urbe Prudentii Clementis nativitate nobilitata varia auctorum mens est, nonnulli Calagurri natum contenduntibus, in quibus sunt Antonius Nebricensis, et Joannes Mariana lib. iv, c. 17: quibusdam Cæsaraugustæ, quod Aldo in Vita Prudentii placuit. Ab utrisque novissime Mantuanus in Notis ad cum Marianæ locum discedit, et fuse probare nititur, Salia in Salenis populis ortum fuisse, qui ad Oceanum Cantabricum siti erant. Porro nullus est, qui non ex ipsis Prudentii scriptis sensum suum promere certo credat. Nebricensis et Mariana iis utuntur testimoniis, quibus poeta Calagurrim urbem vocat suam; nimirum ex hymno de 18 martyribus Cæsaraugustanis, ubi de SS. Emiterio, et Celidonio loquens ait:

Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramus.

In hymno etiam de eisdem:

Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur præstitit,
Martyrum cum membra nostro consecravat oppido.

Ubi oppidum nostrum vocat Calagurrim. Aldo et sequacibus duo alia favent, alterum ex hymno prædicto 18 martyrum Cæsaraugustanorum, in principio:

Bis novem noster populus sub uno

Martyrum servat cineres sepulcro;
Cæsaraugustam vocitamus urbem,
Res cui tanta est.

Et in sancti Vincentii Cæsaraugustani archidiaconi hymno:

Noster est (*id est Cæsaraugustanus*) quamvis
procul hinc in urbe
Passus ignota dederit sepulcro
Gloriam victor, prope litus altæ
Forte Saguntii.
Noster et nostra puer in palæstra (*id est Cæsaraugustana*)
Arte virtutis, fideique olivo
Uctus, horrendum didicit domare
Viribus hostem.

Cæterum Mantuanus his opponit, Tarraconem quoque a Prudentio vocari suam, et tamen nullus unquam inibi cum ortum excogitavit; ait enim in hymno sanctorum Fructuosi, et sociorum Tarracone passorum:

O triplex honor, o triforme culmen,
Quo nostræ caput excitatur urbis,
Cunctis urbibus eminens Iberis.

Minime igitur inde poterit (ait ille) certa suæ urbis notitia haberi; multas enim urbes vocat suas, nullo alio sane, nisi quia Tarraconensis Hispaniæ jurisdictioni subjectæ erant: ejus enim provinciæ urbes illæ sunt, Calagurris, Cæsaraugusta, Tarraco. Probat autem Salia in Asturiis natum ex prologo in Calagurrim, ubi habet:

Hæc dum vita volans agit,
Irrepsit subito canities seni,
Oblitum veteris me Salia consulis arguens,
Sub quo prima dies mihi.

Quasi sensus fuerit, canities subito mihi seni irrepsit, arguens me oblitum veteris consulis, id est, anno illius veteris, sub quo prima dies Salia mihi fuit. Et quidem usitatum fuisse annos ipsos consules appellari, quod novis semper consulibus distinguuntur: satis probat illud Martialis lib. i: *Bis jam pene tibi consul trigesimus instat*: pro 60 fere annis habes: Et Ciceronis in Bruto, *Proximis consulibus natum reliit*, id est, anno præterito. Sed qui novæ aggreditur vias, dum tritas et notas relinquit, nimirum non est, si solus erret in invio. Id plane Mantuanus contigit, cum Prudentii patriam disquirens, nec Calagurris, nec Cæsaraugustæ vias ingredi voluit, quæ majores sui protriverant, et in saltum quemdam Salia a nemine hactenus inventum prosiliit. Queramus urbem Prudentii nativitate nobilitatam, et ecce ipse fluvium assignat; nam Salia fluvius Pomponio suo attestante lib. iii, cap. 1, illis verbis: *Ab eo flumine, quod Saliam vocant, incipiunt ore per latum recedere*, etc. Urbem vero ejus nominis nuncquam ibi fuisse, argumento est, quod nec ipse Pomponius, nec Plinius, nec Ptolomæus, nec Strabo, (ut uno verbo dicam) nullus unquam geographus ejus in eo Hispaniæ tractu meminerit: meminerunt autem fluminis. Quod autem inibi Saleni populi habitasse dicantur, non probat urbem ejus nominis inibi fuisse, ut ipse credit: quin potius si vere esset præcipua ejus tractus foret; utpote a qua populi nomen accepissent; et nemo Salenorum urbes referens, Saliam omitteret. Hoc semel stabilito, quod dubium verti non potest, verba Prudentii congruunt.

A.C. 382. Priscillianus, hæreticus, præceps, difficultatum patiens, versatilis ingenii, versutus, A.R. 1133. et eloquens, multum insanit.

Gratianus, Imperator valde religiosus, favet Religioni Christianæ; et Ecclesiis per urbem diffusis probatur.

Sanctus Augustalis episcopus Iliberritanus moritur in Galliâ, dum Catholicorum causa illic diu immoratur.

Martinus, episcopus Turonensis, apostolicis virtutibus eximie clarus, et gloria miraculorum celebratur.

Per idem tempus floret in Hispaniâ Marcellus Telenis episcopus. Est autem Tela urbs Vaccæorum prope Palentiam.

Theodosius Imperator in Orientis partibus Rēpublicam collapsam reparat, et Religioni Christianæ studiose favet.

BIVARIII COMMENTARIUS.

paulo ante Antiochiæ voces, *Vivus ardeat Valens*. A. Accidit hoc juxta Baronii computationem anno Domini 378. Cum autem asserat Dexter Theodosium a Gratiano in imperii consortium a-sumptum anno 382, consequenter dicendum est, non illico post Valentis mortem assumptum fuisse, sed quarto anno. Non ergo legendum est *ad Helennam*, neque *ad Helenenam*, ut codex ille habet, sed *ad Melantiadam*, neque *Galliæ*, sed *Græciæ*. De electione Theodosii, et patria urbe italica multa Morales congressit, et Baronius: Marcellinus incipit Chronicon suum sic: *Ansonio et Olybrio cons. Theodosius Hispanus, Italicæ Divi Trajani civitatis, a Gratiano Augusto, apud Sirmium xxxix post Valentis interitum imperator creatus est, xiv kal. Febr. Orientalem duntaxat Remp. rectorus: vir admodum religiosus, et Catholicæ Ecclesiæ propagator, omnibusque Orientalibus principibus præponendus*, etc. Unus Ildadius Lamiacensis in Gallæcia veteri episcopus, ex eadem Gallæcia eum facit oriundum, nam ait in Chron.: *Theodosius natione Hispanus, de provincia Gallæciæ, civitate Cauca: hæc hodie dicitur Coca, inter Bracaram et Valentiam*.

5. *Priscillianus*, etc. Consule Severum lib. II Hist. Sacræ, et quæ superius adduximus ad an. 380.

6. *Gratianus*, etc. Multa congressit Baronius de eo tomo IV ex Sozomeno, Theodoretto, et aliis quæ tu consulas.

7. *S. Augustalis*, etc. Iterum de eo ad annum 388 qua episcopis Galliæ approbantibus in numerum Sanctorum relatus est. Nunc vero de ejus morte agitur, quæ 7 Septembris Arelate accidit. Celebrant ejus memoriâ Beda, et Romanum Martyrologium ea ipsa die. Et Beda quidem sic habet: *Arelate in Galliis sancti Augustalis episcopi, et confessoris*. Id tamen difficile visum est card. Baronio, eo quod sanctus Augustalis subscripsisse reperitur concilio Aransicano I, cui S. Hilarius Arelatensis episcopus præfuit. Hinc infert, nequaquam S. Augustalem fuisse Arelatensem simul episcopum. Eo præsertim quod in tabulis Arelatensium episcoporum quas Demochares transcripsit, nullus ejus nominis reperitur. Cæterum Beda non asseruit fuisse Arelatensem episcopum, sed Arelate festum ejus celebrari, cujus nimirum corpus ibi quiescit, quod valde diversum est. Erat enim Iliberritanus in Hispania episcopus: et dum in Galliis moras faceret pro celebrando Arimianensi concilio, mortuus est. Igitur verbum *Arelate* a Rom. Martyrologio abrasum omnimodis restituendum est, ut Bedæ testimonio, unde acceptum fuit, consonet.

8. *Martinus*, etc. Vita ejus in Severo scripta clarissimum toto orbe, etiam dum in vivis ageret, fecit. Erat hic annus sextus sui episcopatus, quandoquidem ætatis suæ 81, qui incidit simul cum ejus venerando obitu in annum Domini 402, fuit sui episcopatus 26. Consule Baronium in Notis ad 11 Novembris.

9. *Per idem tempus*, etc. Hunc illum reor sanctum

Marcellum, qui a Græcis in Menologio die 14 Augusti Apameensis episcopus vocatur; factione quorundam Gentilium occisus, anno undecimo Theodosii imperatoris, quod delubrum Jovis Apamæ divino fultus præsidio demolitus fuerit. Quod autem in Syria passus ibi legatur, errore factum videtur alicujus amanuensis, qui Apameam audiens, explanationis gratia Syriæ adjecit; quasi ejus nominis aliæ in orbe urbes non essent. Vidimus quidem in superioribus Palentiam Vaccæorum urbem Apameam, seu Pameam olim dictam, cujus episcopatus non alius quam Telenis est: nam Telenis sedes, teste M. Maximo in Chron. anno Dom. 480, translata fuit in urbem Palentinam: quare quod S. Marcellus dicatur Telenis, sive Apameensis episcopus in idem recidit. Quadrat etiam martyrii tempus; nam passus dicitur 11 anno Theodosii, cujus jussu delubra omnia Gentilium, quæ adhuc supererant, toto orbe, præsertim in Hispania patria sua demoliri fecit. Rom. Martyrologium Græcorum codices secutum fuit; unde ab eo quoque verbum Syriæ auferendum.

10. *Theodosius*, etc. Equilinus lib. XI, cap. 93, sub titulo *de sancto Theodosio Magno imperatore*, hæc habet inter cætera: *Hic in Catalogo sanctorum a Græcis conscribitur, et confessoris sanctissimi nomine veneratur. Omnia antiqua fana, et templa Idolorum destruxit, et per totum orbem Romanum destrui mandavit; cultumque Christi et fidei mirabiliter auxit. Idem apud Theodoretum, Sozomenum, Nicephorum, et cæteros leges. Qua in re vel hoc solo gloriari potest Hispania inter cæteras orbis nationes, quod tantum virum Imperio, et Ecclesiæ dedit. Uberrimè utriusque laudes Latinus Pacatus panegyrico prosecutus fuit, ubi inter multa hæc quoque habet: *Primum tibi mater Hispania est, terris omnibus terra felicior, cui excolendæ, atque adeo ditandæ impensius, quam cæteris gentibus supremus ille rerum Fabricator indulget. Quæ nec Astrinis obnoxia æstibus, nec Arctotis subjecta frigoribus, media fovetur axis utriusque temperie; quæ hinc Pyrenæis montibus, illinc Oceani æstibus, inde Tyrrheni maris littoribus coronata, naturæ solertis ingenio, velut alter orbis includitur. Adde tot egregias civitates, adde culta, incultaque omnia vel fractibus plena, vel gregibus: adde auriferorum opes fluminum: adde radiantium metalla gemmarum. Scro fabulas postarum auribus mulcendis repertas, quandoquidem nonnullis gentibus attribuisse miracula, quæ dum sint vera, sunt singula, nec jam excusito veritatem; sicut, ut scribitur, Gargara proventus læta tritici, Mevania memoretur armento, Campania censeatur monte Gaurano, Lydia prædicetur amne Pactolo; dum Hispaniæ uni quidquid laudatur, assurgat. Hæc durissimos milites, hæc expertissimos duces, hæc sacundissimos oratores, hæc clarissimos vates peperit. Hæc judicum mater, hæc principum est. Hæc Trajanum illum, hæc deinceps Hadrianum misit Imperio. Hæc te debet Imperium. Cedat his terris terra Cretensis, parvi Jovis gloriata cunabulis, et geninis Delos reptata numinibus; et alumno Hercule nobiles Thebæ: fidem constare necimus auditis;**

BIVARIJ COMMENTARIUS.

sanctorum martyrum collectionem ea brevitate contextam, qua martyrologia noscuntur conscripta; et ea propter Martyrologium nuncupatum. Hæc tamen quam mendaciter dicantur (ait) non aliunde quam testimonii ipsius Eusebii probatur, lib. iv cap. 14, de S. Pionio; et lib. v, cap. 2 et 4, de epistola Ecclesiæ Lugdunensis; et cap. 20 de S. Apollonio senatore agens, asserit se horum omnium acta in libro de Martyribus plenissime scripsisse; ibique reperiri epistolam prædictam, et orationem apologeticam S. Apollonii coram senatu habitam quam Hieronymus vocat, *Insigne volumen*. Ergone liber unus, volumen unum, tot martyrum acta continere valuisset, ad quorum tantum nomina recensenda vix sufficere potuisset? Equidem si tam prolixè, ut fecit in aliis, totius Ecclesiæ catholicæ ab ipso scribendæ fuissent res gestæ sanctorum martyrum, non unus liber, non centum, non denique mille fuissent satis, nec ipse mundus capere potuisset eos, qui de ea rescribendi fuissent libros.

Cæterum hoc non multi ponderis est, nam ex ipso Eusebio liquet (nec aliis, quam a Baronio citantur testimoniis) ipsum non mille, non centum, non plures de gestis martyrum scripsisse libros, sed unum dumtaxat; quem cum ipse numquam de magnitudine laudet, non est unde credamus maximum fuisse: quinimo quem alias librum vocarat, aliquando libellum vocat. Sic cum de S. Pionio agit lib. iv, cap. 14: *Qualem denique (ait) et quam insignem mortem, præter alias omnes res ab eo tanta cum admiratione gestas, eos quibus libitum est cognoscere, ad libellum nobis de veterum Sanctorum martyris in unum redactis editum, qui quidem omnia facta illius plenissime complectitur, amandamus*. Sed quoniam pacto fieri valet, ut uno libello tot martyrum gesta comprehendere possint? Sane quia majori ex parte martyrum Christi breviter complectebatur historiam, et nihil aliud nisi nomina civitatis et præsidis, ac martyrii genus (quod aliud de eis scire non valuit), continebat; tametsi in aliis profusius acta dictaque declararet. Exemplo sit Adonis martyrologium, quod quidem non multa implet folia, et tamen multorum in eo martyrum acta, interrogationes, responsa, miracula; immo et epistolæ conscribuntur, ut in sancta Anastasia, et Chrysogono videre est. Nec me movet, quod sanctus Apollonius dicatur a Hieronymo insigne volumen scripsisse, et hoc etiam in libro de Martyribus, Eusebii, continetur; quoniam non dicitur volumen illud insigne, respectu magnæ quantitatis, sed ob dignitatem operis, et perfectionem: quemadmodum ipse Hieronymus in libro de Script. Eccles. simili prorsus pacto de B. Pontio S. Cypriani diacono inquit, insigne volumen de martyrio ejusdem conscripsisse, quod tamen brevissimum esse cunctis perspicuum est.

Sed urget Baronius cap. 7 sequenti, multis suffarcinatas esse mendacis duas has epistolas, quæ earum delegunt imposturam: videlicet, 1° Quod præter antiquum morem Chromatii, et Heliodorus episcopi, Hieronymum presbyterum, Patrem vocent; id quod eo magis vitio verti debet, quod illi nomine Patrum concilii Mediolanensis se scribere dicunt. 2° Quod meminerint prædicti concilii, Theodosio imper. coacti, quod tamen merum esse signum satis probat silentium ejus temporis scriptorum; nemo siquidem illius meminit. 3° Quod agentes de Gregorio Cordubensi, mentionem faciant vespertinarum missarum quæ teste Augustino, epist. 118, cap. 5, sola feria quinta, majoris hebdomadæ in Ecclesia fierent: et quod in diebus jejunii martyrum natalitia celebrasse dicatur, cum tamen longe aliam fuisse Ecclesiæ ejus temporis consuetudinem constet ex concilio Laodiceno cap. 51 in collect. sancti Martini Dumiensis, cap. 48 et 33, quæst. 1, *Non licet in Quadr.* 4° Quod Eusebium vocant Sanctum, quem tamen Hieronymus Ariano-

rum antesignanum, signiferum et principem nuncupat, apologiæ adversus Rufinum lib. i et ii et alibi. 5° Quod a Hieronymi stylo epistola illa discrepet. 6° Demum, quod in posteriori asseratur kalendis Januarii nullum umquam catholicorum martyrum passum fuisse, quod tamen ex Romano Martyrologio, et cæteris falsum esse liquet. Hæc ille.

Valde tamen mirandum est virum doctissimum, levibus conjecturis ductum, epistolas hasce subvertere contendisse, quas tamen constat ante octingentos annos a præclarissimis, et auctoritatis eximie Scriptoribus agnitas, et in veneratione habitas fuisse, videlicet ab Cassiodoro, Beda et Strabone, quorum in Dei Ecclesia sententiæ de levitate nusquam, de gravitate ubique laudatæ fuerunt. Accipe singulorum verba. Cassiodorus lib. de Instit. divinarum lect. cap. 32: *Futura beatitudinis mores (ait) vitas Patrum, confessiones fidelium, passiones martyrum legite constanter; quas inter alia, in epistola sancti Hieronymi ad Chromatium, et Heliodorum destinata procul dubio reperietis: qui per totum orbem terrarum florere, ut sancta imitatio vos provocans, ad cælestia regna perducat*. Vide, quæso, quam apud omnes receptum fuerit, Cassiodori tempore epistolam illam, cum opere Martyrologii, Hieronymi setum esse; quod ad eam provocet lectores suos pro devotionis spiritu hauriendo. Beda in Retractat. in Acta Apostolorum cap. 1 sic inquit: *Astipulatur et liber Martyrologii, qui Beati Hieronymi nomine, ac præfatione attulatur: quamvis idem Hieronymus illius libri non auctor, sed interpres, Eusebius autem auctor existisse narretur*. Præfationem intelligo epistolam de qua nunc agimus. Walafridus vero Strabo hæc scribit lib. de Reb. Ecclesiast. cap. 28: *Hieronymus Martyrologium, secutus Eusebium Cæsariensem per anni circulum conscripsit; ea occasione ab Episcopis Chromatio, et Heliodoro illud opus rogatus componere, quia Theodosius, religiosus imperator, in concilio episcoporum laudavit Gregorium Cordubensem episcopum, quod omni die missas explicans, eorum martyrum quorum natalitia essent, nomina plurima commemoraret*. Quæ ad verbum desumpta sunt ex epistola Chromatii et Heliodori. Ergone tot tantorumque Doctorum posthabenda est auctoritas, ut liberum sit cuiquam proprium sequi martem in re gravi, quæ non quidem conjecturis, sed testimoniis antiquorum comprobanda, aut reprobanda erat?

Quæ vero contra veritatem excogitata sunt, vera esse non possunt, ut patebit expendendo sigillatim, quæ in contrarium nobis objicit. 1° Leve est, quod ab episcopis presbyter Pater nuncupetur, si presbyter Hieronymus est, qui Pater fidei, et Ecclesiæ Doctor eo temporis habebatur. Forsan in causa fuit dignitas cardinalis presbyteri, quam etsi Baronius negat, Chaconius speciali opusculo tuetur; et ejus irrefragabile testimonium Romæ video, quoties apud eum majoris altaris Ecclesiæ Sanctæ Mariæ Majoris circumspicio; nam a tempore Sixti tertii paulo inferioris ætate Hieronymo, Musivo opere vetustissimo ad lævam Evangelii visitur idem Doctor sanctus episcopali infula honestatus, ascendens cathedram, cooperatusque mitra (cardinalium presbyterorum insigni) sermonem ad sanctas Paulam et Eustochium habere, cum ejusmodi inscriptione: *Sanctus Hieronymus sermonem facit ad Paulam et Eustochium*. 2° Baronius neminem affert antiquorum concilium Mediolanense negantem: nos tres gravissimos Doctores attulimus; et quamvis ii decessent, argumentum utpote negativum nihil contra affirmantem epistolam concludebat. Adde reperiri etiam ejus temporis auctorem Dextrum, qui ejus meminit concilii, et historiæ epistolaram. De tempore concilii hujus mox agemus. 3° Vespertinarum missarum varium, pro diversitate regionum, fuisse in Ecclesia morem, ipsemet Baronius fatetur; et videre est apud Cypria-

A.C. 384. interfuertque Episcopus Burdegalensis, Episcopus Tolosanus, Helenensis (qui veniens ex Lusitania, obiit Ganacæ, Veracensi oppido, Occasum versus, Toletodistans xxviii M. pass.). Interfuere etiam Idatius, Metropolitanus Bracarenensis; Audentius, Metropolitanus Toletanus; Etherius, episcopus Ossonensis; Cartherius Uxamensis; Lupus, Episcopus Telensis; Valerius, Episcopus Cæsaraugustanus, et alii: in quibus Emila Barcinonensis; et etiam ex Galliis S. Martinus Turonensis. Isidorus, senior Cordubensis, continuat Chronicon a primo consulatu Theodosii.

A.R. 1135.

BIVARII COMMENTARIUS.

ccccxviii, videlicet anno Domini 380. Continet octo canones, et subscribunt episcopi duodecim: quorum primus est Phegadius, seu (quod idem est) Fetadius; Garsias de Loaysa in notis existimavit, aliud esse omnino ab eo Cæsaraugustano, in quo errores Priscillianistarum damnati sunt. *Fuit aliud, inquit, Cæsaraugustanum concilium post hoc, in quo primo damnata est hæresis Priscilliani; cui etiam Aquitani episcopi interfuerunt, in eo etiam Idatius, et Idatius, qui in hoc subscribunt, strenue se gesserunt, in exstirpanda Priscilliani impietate. Severus Sulp., lib. ii. Hæc ille.*

Cæterum si nomina episcoporum, quæ a Dextro concilio illi interfuisse referuntur, a quo præfata hæresis damnationem accepit, conferantur cum his quæ isti cujus octo canones exstant, subscripta referuntur, unum idemque Cæsaraugustanum fuisse procul dubio reperiemus. Nam utrobique præesse dicitur Phegadius, qui tamen prius in Gallia concilio Valentino præfuerat anno 374, ut placet Baronio in Annalibus, tit. 4. Hic in aliis codicibus vocatur Phæbadius, in aliis Sæbadius; agitque de eo Hieronymus lib. de Script. Eccl. asscens scripsisse contra Arianos librum, et alia quædam opuscula, et adhuc in decrepita senectute vivere. Utrobique secundo loco ponitur episcopus Burdegalensis Delphinus, tametsi apud concilii acta *Delphinus* solum; apud Dextrum vero *episcopus Burdegalensis* dicatur; iis siquidem diebus Burdegalæ S. Delphinus præerat, ut Severus lib. ii affirmat, et Baronius in Notis ad 24 Decembris, qua die in Martyrologio Romano habetur: *Burdegalæ sancti Delphini episcopi, qui Theodosii tempore claruit sanctitate.* Ad eum exstant multæ epistolæ S. Paulini Nolani. Rursus Tolosanus, et Helenensis episcopi, quos sine nomine Dexter affert, si subscriptionis ordinem servemus, ii videntur quos acta concilii nuncupant Eutychemum, et Apellium. Idatius utrobique nominatur, et Dexter exponit fuisse metropolitanum Bracarensem. Idem in Audentio metropolitanum Toletano videre est, qui tamen a Loaysa corrupte vocatur Augentius; nec mirum, quoniam ignoravit esse Toletanum. Insuper utrobique Cartherius subscribitur, utrobique Valerius, utrobique Lupus, quorum tamen episcopatus exprimit Dexter. Nam Cartherius fuit Uxamensis, Valerius Cæsaraugustanus, et Lupus Telensis. Corrigendi obiter conciliorum codices, qui pro Lupo habent Lucium. Quod ad Valerium spectat, existimat Loaysa, hunc ipsum esse, qui Iliberritano interfuerat; sed propterea fallitur: non enim ad tantam senectam credibile est pervenisse, ut qui jam pontifex facinus anno Domini 300 concilio Iliberri aderat, nunc post alios 84 in pontificatu superasset, nam Cæsaraugustanum in annum hunc 384 incidit, sive (ut habent acta) in ann. 380. Eodem modo refellendum est, quod de Eutychemo episcopo idem Loaysa affirmat, fuisse scilicet Bastetanum antistitem, eo quod Iliberritano reperitur ejus nominis Bastetanus episcopus subscriptus: similitudo enim nominis, maxime quando tempora valde discordant, inducere nequit identitatem personæ. Demum utrobique Ossonobensis episcopus legitur, quem tamen Severus Illiatium vocat, Dextri codex Etherium; uter tamen corrigendus sit, difficile quis judicabit. Præter hos

A episcopus Cæsaraugustano concilio etiam interfuisse S. Martinum Turonensem, et Emilam Barcinonensem scribit Dexter. Acta vero concilii Cæsaraugustani addunt Splendonium, et Symphosium, in quo nulla est contradictio, cum omnes interesse potuerint. Ex his Emilas in Toletano primo degradatus fuit, et in Symphosium lata suspensionis sententia; eo quod postmodum in Priscilliani errores incidissent: de quo inferius ad annum Domini 386 agendum nobis est. Martinum autem credibile satis est affuisse Cæsaraugustæ, neque enim minus fervens fidei zelator erat quam S. Delphinus Burdegalensis, seu quam episcopus Tolosanus, qui ex Galliis ad concilium accesserat pro hæresi Priscillianistarum damnanda. Inibi damnati sunt Instantius, et Salvianus episcopi Gallicæ cum Iliginio seu Adiginio Cordubensi, qui jam in hæresim, quam primo execrabatur, ceciderat. Ita Severus cit. loco.

Non igitur duo Cæsaraugustana concilia, sed unum contra Priscillianum coactum esse constat: sive id anno 380, quod acta habent; sive 384, quod Dexter scribit, et verius, coactum sit, ut ex modo dictis liquet. Postquam hæc scriperam, inveni Severinum Binium ejusdem esse sententiæ; idque probat etiam ex ipsis canonibus, qui exstant, ut apud ipsum tom. I Concil. quivis facile leget: gavisus certe sum, virum doctissimum veritatem hanc etiam assecutum. Cæterum cujus incuria, aut malitia effectum fuerit, ut manifesta damnatio Priscillianistarum ab actis concilii sejuncta sit; et duodecim dumtaxat canones de reformatione supersint, in quibus nihil expresse de ejusmodi errore habetur, non facile dixerim. Jam si suspicioni locus sit, existimaverim, inde forsitan ab exscriptoribus rejectam, quod paulo post in Toletano concilio ad longum ponenda erat, ubi nunc exstat: nisi quis velit dolo ipsorum Priscillianistarum ab actis concilii sublatam; quam tamen postmodum Toletanum reassumpsit. Adhuc vero contra Priscillianum (tametsi non expresse) videtur in canone 7 extare decretum: *Ut nemo sibi doctoris nomen imponat;* quod quidem sine Ecclesie auctoritate Priscillianus fecerat, doctoris sibi nomen et officium assumens, cum esset sæcularis. Perseverat itidem hujus concilii celebris memoria in sententia concilii Toletani i concilio Symphosium, et Dictionum, aliosque Gallicæ episcopos data, illis verbis: *Etsi diu deliberantibus verum post Cæsaraugustanum concilium, in quo sententia in certos quosque dictata fuerat (scilicet in Salvianum, Instantium et Iliginium), sola tamen una presente Symphosio, etc.; et inferius absolvitur getimus episcopus, eo quod ante concilium Cæsaraugustanum episcopus factus libros Priscilliani cum auctore damnaverat.* Sed de his satis.

8. Isidorus, etc. Senioris cognomentum exigit Isidorus, quod temporibus Dextri aliter Isidorus ruerit ætate illi inferior; cui ea de causa Junioris cognomen inditum sit: alias quoniam pacto Senior diceretur, qui Juniores a quo differret non habuisset? Quare qui Junioris nomen Hispanensi datum credunt, ad differentiam Senioris Cordubensis, prætererrant; non enim unus, sed duo ejus nominis Cordubæ floruerunt scriptis editis: et inter eos necessaria Senioris et Junioris distinctio fuit, cum ambo fuerint Cordubenses: inter Isidorum vere Hispanensem et Cæ-

- A.C. 384. Higinus, episcopus Cordubensis, tactus hæresi Priscillianorum, quam ante detestatus A.R. 4135. fuerat, jussu Maximi ex Hispania vincetus Treviros adducitur; postea vero criminis convictus in exsilium mittitur ad Leronem insulam Galliæ. Ambratiani ex Lusitania Placentiam in Cantabria ædificauit. Ambrosius editis contra Arianos libris claret.
385. Audentius, episcopus Toletanus, editis contra Priscillianum libris, ac habitis publice 4136. contra Priscillianistas disputationibus, mirifice floret.

BIVARIII COMMENTARIUS.

dubenses sat erat dicecesum distinctio. Certe Dexter A minime vocare potuit Seniore Cordubensem respectum habens ad Hispanensem, qui multis sæculis post ipsum floruit, obiitque anno Domini 636. Ego quidem quatuor scriptores ejusdem nominis in Hispania reperio, duos videlicet Cordubenses, quorum Senior, et Dexter affirmat, Chronicon scripsit a primo consulari Theodosii, usque ad sua tempora; et hic quidem episcopus non fuit. Junior episcopus Cordubensis fuit post Higinium, et Gregorium, ut mox dicemus; scripsit vero libros Allegoriarum, qui inter opera Hispanensis exstant, et super annum 380, ad Orosium, et super quatuor libros Regum, et in Lucæ Evangelium elegantissima commentaria: quorum omnium meminit Dexter ad annos 388 et 423, et 430, quibus locis iterum de illo agit. Tertius et Magnus Isidorus fuit Hispanensis, cujus scripta, jussu Philippi II Hispaniarum catholici monarchæ in unum redacta corpus, legimus et miramur. Quartus denique episcopus Pacensis fuit, et ipse cujusdam Chronici Hispaniæ auctor; ejus copiam legit Vasæus, barbarice admodum, et Gothice, ut sua ferebant tempora, scripti. Hinc fit, ut tres Isidori Chronicon scripsisse reperiantur; Cordubensis Senior continuavit Eusebium et Hieronymum, quemadmodum Prosper Aquitanicus, Victor Tunensis, Idatius Lamiacensis, et Marcellinus Comes fecerunt, a principio imperii Theodosii, usque ad sua quæque tempora. Isidorus Junior Cordubensis a scribendo Chronico abstulit; Hispanensis vero scripsit, uti D. Braulio refert in ejus Vita, non a tempore Theodosii, sed a principio mundi usque ad tempus suum librum unum, nimia breuitate collectum. Exstat inter ejusdem sancti doctoris opera; videturque quædam Eusebii et aliorum abbreviatio. Isidorus Pacensis adhuc sub latebris Hispaniarum Bibliothecarum latet, exstatque in Bibliotheca collegii majoris Ovetensis apud Salamantinos, et alibi: testantur vero ejus vidisse Chronicon Vasæus et Morales in prologo Hist. Hisp. De Chronico Senioris Cordubensis existimo, a Luca Tudensi iterum in lucem datum; tametsi apud ipsum eum Chronico Eusebii conjunctum sit. Iude vero mihi id sit probabile, quoniam ille proficitur S. Isidori Chronicon exscribere, et tamen valde diversum Chronicon profert a Chronico S. Isidori Hispanensis, ut unicuique alterum alteri conferenti manifestum erit, quare alterius cujusdam Isidori esse oportet nec alterius quam Senioris Cordubensis. Illud tamen animadvertendum, ultima verba Chronici Hispanensis suo illi apposuisse, quod crederet, ab eodem utrumque auctore elaboratum.

9. Higinus, etc. Sub hoc episcopo Isidorus Senior Chronica Eusebii continuavit. Hic prorsus ille est, qui primus omnium Priscilliani errores detexit, et ad Idatium Bracarensem detulit: ipse tamen paulo post (sic fert humana plerumque conditio) in eamdem hæresim lapsus, semelque et iterum relapsus est. Sed accusatus tandem ad Maximum in Galliis, et Hispaniis regnantem agente eodem Idatio, Trevirosque, ubi debebat imperator, adductus, exsilio damnatur. Doluit sane ejus senectam S. Ambrosius ad Valentianum scribens, in hæc verba: *Ego vero libenter, et si me plerique insidias evasurum non crederent, ingressus sum iter, hoc solo dolore percitus, quod Higinium episcopum senem in exsilium duci comperi,*

cui jam non nisi extremus superesset spiritus. Cum de eo convenerim comites ejus, ne sine veste, sine pluvio paterentur extrudi senem, extrusus et ipse sum. Forsan dolebat Ambrosius, exsilium passurum senem in insula serpentibus plena, uti eo temporis erat Lero, quæ postmodum S. Honorati Arelatensis virtute ab eis liberata est, ut ex aliis refert Baronius ad annum 443, num. 2, qui etiam notat ad annum 387 Higinium hunc fuisse Luciferianorum acerbissimum hostem; contra quem idcirco Marcellinus et Faustinus oblatrant more suo. De ejus successore in Cordubensi episcopatu agit Dexter ann. 388. Porro, quæ hic Lero insula nuncupatur, non ea est, quæ ejus nomine in mari Ægæo oræ Cariæ adjacet, et de qua Strabo agit lib. xxiv, et Plinius: sed quæ alio nomine in mari Gallico Lerinum dicitur, vulgo S. Honorato, Lerinensi monasterio insignis: etenim Maximus minime posset exsilem in Græciam mandare, cum ejus imperium Italiam, Galliam et Hispaniam non transcenderet: in Græcia autem Valentinianus et Theodosius imperarent.

10. Ambratiani, etc. Superius, ad annum 268, a nobis monstratum est, quam nunc urbem Placentiam nuncupamus, in Hispaniis olim Ambratiam vocatam. Nunc vero notat Dexter, Placentiam Cantabriæ, quæ prope oppidum *Berneio*, adhuc nomen retinet, in ore Oceani Cantabrici, ab Ambratianis seu Placentinis veteribus ædificatam, nomen suæ urbis illi indidisse.

11. Ambrosius, etc. Exstant libri ipsi, qui testimonium perhibent de his, nimirum ad Gratianum imperatorem de fide libri quinque, quibus cum instruxit de vitandis erroribus Arianorum; et alius specialis titulo decoratus, De Filii divinitate et consubstantialitate contra Arianos.

A. C. 385. — 1. Audentius, etc. Non solum contra Priscillianistas, sed contra omnes Hæreticos librum scripsit, cujus cum laude meminit Gennadius in Catalogo Virorum illustrium, cap. 14, inquit: *Audentius, episcopus Hispanus, scripsit adversus Manichæos, et Sabellianos, et Arianos; maximeque intentione speciali contra Photinianos, qui nunc Bonasiaci vocantur, librum, quem prætitulavit: de Fide adversus omnes Hæreticos; in quo ostendit antiquitatem Filii Dei coæternalem Patri fuisse, nec quod initium Deitatis tunc a Deo Patre accepit, cum a Maria Matre Virgine, homo, Deo fabricanti, conceptus, et natus est.* Pro Photiniano existimo Priscillianum substituendum, nam adversus ipsum præcipue disputavit Audentius; eo vel maxime quod Priscillianus errores Manichæorum, et Sabellianorum atque Arianorum in unum coærvavit; ut ex regula fidei contra Priscillianistas ab episcopis Hispaniæ in concilio Toletano lecta, aperte constat: in ea siquidem damnantur 18 errores, quorum primus est: quod non sit unum primum rerum creatarum principium; secundus, quod Deus sit una persona sola; tertius, quod Verbum solam carnem assumpsit; quartus, quod Christus sit inuisibilis, etc. Quorum primum Manichæi, secundum Sabelliani, tertium Ariani, quartum Ariani itidem affirmarunt. His adduntur alii Priscilliani proprii, videlicet, credendum esse Astrologiæ, matrimonia non licere, carnes comedendas non esse, sed exsecrandas. Et tandem in calce regulæ prædictæ subjicitur: *Si quis in his erroribus Priscilliani sectam sequitur, vel proficietur, anathema*

- A.C. 385. Exuperantius ex viro militari, episcopus Uxamensis translatus Rabennam Italiae A.R. 4156. civitatem, ad quem scripsit S. Hieronymus.
 Helpidius, Helpidii filius, Hispanus vehementer floret.
 In Luco Augusto in Hispania sanctus Forcatius episcopus.
386. Toleti concilium habetur contra omnes episcopos rebelles ex secta Priscilliani, qui vehementer urgentur. 4137.

BIVARII COMMENTARIUS.

sit. Ex quibus planum sit, Audentium Toletanum archiepiscopum cum contra Priscillianistas scriberet, simul in omnes pene hæreticos invehi oportuisse.

2. *Exuperantius*, etc. Reperitur subscripsisse concilio Toletano: ubi Loaysa nescio ex cuius codicis vitio conjectatus est fuisse Lucensem episcopum in Gallæcia, cum tamen fuerit Uxamensis. Constat autem ex vetustioribus editionibus, non Exuperantium, sed Leonam fuisse Lucensem episcopum, sic enim habent: *Leona de Gallitia Lucensis urbis conventu, et municipii Celenis*, cum tamen Exuperantii episcopatus non exprimitur. Celebrant Ravennates antistitem suum (illuc enim noster Exuperantius translatus fuerat) ad 30 Maii, nomenque ejus habetur in Romano Martyrologio ea die; ubi Baronius notat ex Tabulis Ravennatis Ecclesiæ floruisse temporibus Honorii imperatoris (filii videlicet Theodosii) qui ab anno Domini 395 regnare cepit. Quo videas minime tempora discordare. Ejus nominis episcopus eo ipso tempore subscripsit cum S. Ambrosio concilio Aquileiensi, sub nomine: *Exuperius Dertonensis*. Quod si (ut aliis placet) legatur Dertosenis, non alius a nostro Exuperio reputabitur, qui nimirum ab Oxomeni ad Dertosenem (nunc Tortosa vocatur) sedem translatus, cum aliis Hispaniæ episcopis S. Ambrosium convenit super erroribus Priscilliani. Inde cum comitati Aquileiensem synodum celebrarunt; et tunc facile fuit Exuperantium Ravennatem facere episcopum, cum Ravenna prope Aquileiam sita sit. Cæterum cum adhuc esset sæculari addictus militiæ, litteras a Hieronymo recepit (epist. 35, tom. II) in quibus inter cætera hæc de ejus sanctitate scripsit: *Quis non diligit eum, qui sub paludamento, et habitu militari agit opera Prophetarum, et exteriorem hominem aliud promittentem vincat interiore homine, qui formatus est ad imaginem Creatoris, etc.* En vivam Martini militis effigiem, et pariter postmodum infatam. Ejusdem sæpius mentionem facit Dexter in inferioribus, videlicet anno 388 et 407.

3. *Helpidius*, etc. De Helpidio rhetore facundissimo, qui in Hispania ad Gnosticorum sectam transierat, ad prædicationem Marci Aegyptii, agit Severus lib. II sacræ Hist.: *Primus, ait, eam superstitionem in Hispaniam Marcus intulit, Aegypto præfectus, Memphis ortus: hujus auditores fuere Agape quædam, non ignobilis mulier, et rhetor Helpidius. Adit Hieronymus ad Ctesiphontem contra Pelag. quod Agape femina seduxit Helpidium; cui conjuncta Galla, non gente, sed nomine, germanam huc illucque currentem, hæresis reliquit hæredem.* Hujus certe Helpidii filius nequaquam esse potest ille de quo Dexter hoc loco agit, cum inter utrumque plusquam ducenti anni interfuerint: nam prior vivebat anno Christi 169, quo a Marco et Agape deceptus est: posterior vero Helpidius anno 85 floruisse fertur. Forsan a priori traxit originem, et quam ille patriam errore seductus deturpavit, iste scriptis et disputationibus adversus Gnosticorum soboles Priscillianistas suscepit illustravit. Nam ad hoc (ut reor) refertur illud Dextri, *vehementer floret.* Quæ sane verba de hæretico homine dici non possent.

4. *In Luco Augusto*, etc. Civitas hæc a Luco hodie Lugo dicitur, Gallacorum Lucensium metropolis, episcopatu insignis: et eo amplius, quod sanctum Forcatum episcopum habere meruit. Equilinus episcopus, lib. XI Catalogi, cap. 150, num. 193, affir-

mat ejus festum celebrari pridie idus Julii, seu 14 die ejusdem mensis. Scribitur apud ipsum non per *R.*, sed per *Ph.*, Phorcatus.

A. C. 386. — *Toleti*, etc. Ingentem toti posteritati injuriam irrogarunt, qui multorum Toletanorum acta in corpus unum redegerunt, nomenque illi, primi Toletani concilii dederunt. Hinc enim factum est, ut confunderentur acta uniuscujusque, et unum dumtaxat crederetur, quod manifeste ex multis conflatum est. Sed cum rem præter omnium opinionem dicam, oportet de ea rationem reddere: ne quis me ex cerebro locutum credat. At quid dubitandum de re perspicua? In actis qua sub nomine primi Toletani concilii circumferuntur, etiam a Loaysa recognitis, adest *Regula fidei contra omnes hæreses, et quam maxime contra Priscillianistas, quam episcopi Carthaginenses, Tarraconenses, Lusitani et Bæitici fecerunt; et de ea dicitur, quod cum præcepto Leonis Papæ ad Balconium episcopum Bracarensem miserunt.* Attamen Sanctus Leo non ascendit pontificatum Rom. usque ad annum Domini 410. Quare vehementer discordat titulus concilii, quod celebratum dicitur æra Cæsaris 438, id est, Christi anno 400, Stilicone consule, a regula quæ post 40 et amplius annos missa est, cum præcepto Leonis Papæ ad episcopum Bracarensem: et consequenter hæc duo simul ad unum idemque Concilium referri nequaquam possunt, sed ad diversa. Insuper in actis, de quibus agimus, sit mentio alterius concilii Toletani vetustioris: nam canonibus moderni promulgatis, jusserunt patres concilii ut extraherentur de plenariis gestis Toletani concilii professiones Symposii, Dictinii, et aliorum episcoporum, qui a secta Priscilliani in eo desciverant; en verba ipsissima actorum: *Excerptæ sunt de plenariis gestis, professiones Domini Symposii, et Domini Dictinii sanctæ memoriæ episcoporum; et Domini sanctæ memoriæ Comasii tunc presbyteri, qui inter reliquos habuerunt in concilio Toletano de damnatione Priscilliani, vel sectæ ejus.* Certe si ejusmodi professiones in hoc moderno concilio Toletano factæ fuissent, minime Patres dicerent, quod eas *habuerunt* in Concilio Toletano, sed in hoc concilio. Præterquam quod Symposius et Dictinius vocantur *sanctæ memoriæ* episcopi, quod de præsentibus dici non valuit: et quod magis urget de Comasio dicitur, quod quando hæresim detestatus fuit, tunc erat presbyter, et Domini Comasii tunc presbyteri, etc., quo uno verbo evidenter assertum non fecisse professionem nunc in moderno concilio Toletano, sed alio tempore, tunc scilicet cum er-

presbyter, non nunc cum est episcopus. Rursus sententia episcoporum lapsorum, quæ legi justa est, præcipitur, ut omnes qui reconciliati sunt, subscribant concilio: *Accepta forma a concilio (verba sunt sententiæ) si subscriperint, et ipsi in cælestis pacis contemplatione consistant.* Nullus tamen eorum inter nomina 19 Patrum hujus concilii reperitur nec Symposius, nec Dictinius, nec Comasius, nec Vegetinus, nec Anerus; quos tamen certum est subscripsisse actis, et Canonibus concilii Toletani, a quo reconciliationem acceperunt: alias viderentur ab ipsis discrepare, et ei non obedire.

Audi nova monstra. In prædicta sententia, quæ in priori concilio Toletano inficta, et in posteriori lecta est contra episcopos priscilliani sectatores, nimirum Symposium, Dictinium, et reliquos, Paternus Bracarensis episcopus a communione cætero-

A. C. 388. Sexto kalendæ Septembris Sextus Flavius Maximus cum Victore filio necatur. Hoc A. R. 4139. uno maxima saltem laude dignus, quod fraudes detexit hæresiarchæ Priscilliani, eumque de Hispaniis expulit; reluctantemque parere concilio prius Cæsaraugustano, deinde Burdegalensi, coegit ire Treviros: ac tandem dignas de homine impuro, sceleratoque pœnas sumpsit; licet non servato juris ordine, tamen convictum gladio animadverti jussit.

BIVARII COMMENTARIUS.

cujus nimirum meminit ipse in posterioribus illis verbis: *Hæc in me reprehendo, quod dixerim, unam Dei et hominis esse naturam: et post pauca: In priori reprehensione mea, et in principii conversionis meæ, quæcumque conscripsi, etc.*

Nunc causam et ordinem horum conciliorum accipe: cum in primo concilio Toletano omnes episcopi rebelles ex secta Priscilliani vehementer a Patribus urgerentur, coacti sunt errores omnes in se reprehendere; inde tamen Symphosius, et Dictinius alique rebelles iterum facti, in Italiam concesserunt; sed a sancto Ambrosio Mediolanensi cui argumenta sua communicarunt, ad sanam mentem redire coacti sunt. Interim ad novum Toletanum concilium citati accedere renuerunt, sub annum 390; quinimmo Symphosius episcopus contra S. Ambrosii rescriptum (quo Dictinium adhuc presbyterum veterat in episcopum ordinari, dum sancti Siricii Romani Pontificis absolutio non habebatur), Dictinium nihilominus de facto Asturicensem episcopum ordinavit. Sed tandem uterque pœnitens in sequenti Toletano concilio anno Christi 400, sententiam errorum acceperunt. Cæterum anno 405, novo schismate inter Hispaniæ episcopos exorto, medelam in novo concilio adhiberi necessum fuit: multi enim non acquieverant sententiæ præcedentis. Quare S. Innocentius ad eos scripsit: *Sæpe me et nimium cum teneret cura sollicitum, super dissensionis schismate Ecclesiarum; quod malum per Hispanias latius in dies separationis gradu incedere, fama proloquitur; necessarium tempus emerit, quo non possit emendatio tanta differri, et deberet congrua medicina provideri, etc.* Præfuit huic concilio S. Paternus Bracarenensis (neque enim valuit alteri ex præcedentibus, cum in superiori anno 400 recens a Symphosio ordinatus, quodammodo reum egerit); eidemque interfuerunt illi 19 episcopi, quorum exstant subscriptiones: a quibus etiam editi fuerunt 20 canones in actis publicis vulgo circumlati. (Has duas synodos distinxit Baronius in appendice ad tom. V Ann.) Post 40 et amplius annos iterum Priscillianistæ repullularunt, cathedram sancti Petri regente Magno Leone: quo agente anno 448, S. Turibius Asturicensis episcopus, Dictinii successor, Toleti novum coegit concilium; in quo tandem spurcissima Priscilliani hæresis sepulta est: in hoc iussa sunt legi ex plenariis gestis, exemplaria professionum Symphosii et sociorum, et in eos lata sententia: in hoc fuit edita Regula fidei, 17 canonibus distincta, et ad Balchonium missa; qua munus metropolitanus ipse Gallaciæ Priscillianistas inibi præcipue sedem habentes, confunderet et puniret. Hæc igitur quinque concilia sub primi nomine confusa sunt: nec omnino forsân abs re, cum ea omnia ad eandem rem peragendam, id est, Priscilliani hæresim abolendam celebrata sint. Constat nihilominus ex dictis in his commentariis multa alia Toleti ab initio nascentis Ecclesiæ concilia coacta fuisse, respectu quorum antiquissimum prædictorum quinque, necdum septimum est: nam (ut breviter Dextri scripta recurramus) primum omnium S. Eugenius pro stabiliendo Toletano Primatu concilium coegit ad annum Domini 405, et alterum ad annum 412, de rebus fidei ac morum. Deinde sub sancto Gregorio Toletano pontifice S. Sixti Papæ legatus anno Domini 260, Toleti concilium contraxit, quod S. Vincentius Ferrerius ab ipso Sixto celebratum conscripsit. Insuper sub Natali Toletano præsule duo celebrata

sunt: alterum anno 311, pro defensione Iliberritani; alterum Constantini jussu, anno 324, vel circa, ubi antiquæ sedes, qua: suos fines amiserant, recuperunt. Anno vero 366 et sequentibus, sub Damaso Papa et Audentio Toletano antistite, frequentes Toleti synodi passim collectæ dicuntur. Has vero secutæ fuerunt quinque illæ contra Priscillianistas: et post quintam a S. Turibio congregatam sub Leone Papa quædam alia contracta est anno 458, ut tradit M. Maximus, pro recipienda fide concilii Chalcedonensis: quo tempore Castinus Toletanæ Ecclesiæ præsidebat: et post hæc omnia relata secundum Toletanum communiter dictum anno Domini 531, sub Analarico Gothorum rege a Montano Toletano præsule coactum fuit: ut apud eundem Maximum videre est. Hæc pro majori intelligentiâ Toletanorum conciliorum semel dicere necessum fuit: cætera suis locis notabimus.

A. C. 388. — 1. Sexto kalendas, etc. Justam Priscilliani punitionem a Maximo tyranno imperatore apud Treviros patratam, et ipsius Maximi mortem fuse tractat Severus cit. loco. Ejusdem quoque ætatis auctor Idatius Lamacensis in Hispania episcopus, eam historiam per singulos annos digessit in Chronico, quod nuper a Jacobo Sirmundo in lucem datum est anno Domini 1619. Igitur Idatii verba sunt hæc: *Æra 423 (id est Christi anno 385), Priscillianus declinans in hæresim Gnosticorum, per episcopos, quos sibi in eadem pravitate collegerat, Abulæ episcopum ordinatur; qui aliquo episcoporum concilio damnatus, Italiam petit, et Romam. Ubi ne ad conspectum quidem sanctorum episcoporum Damasi, et Ambrosii receptus, cum his, cum quibus fuerat, redit ad Gallias; inibi similiter a S. Martino, episcopo, et ab aliis episcopis hæreticus judicatus (in concilio Burdegalensi jussu Maximi, ut Severus habet, coacto), appellat ad Cæsarem, quia in Galliis his diebus potestatem Maximus obtinebat imperii. Rursus: Æra 425 (anno Domini 387), Priscillianus propter supradictam hæresim ab episcopatu depulsus, et cum ipso Latronianus laicus, aliquantulo sectatores ejus apud Treverim sub tyranno Maximo ceduntur. Exin in Gallaciæ Priscillianistarum hæresis invasit. Demum quod ad eandem ipsius tyranni spectat, subdit: Æra 426 (anno Christi 388), Maximus tyrannus occiditur per Theodosium, tertio lapide ab Aquileia, 5 kalend. Augustas: et eodem tempore vel ipso anno in Galliis per Arbogastem comitem, filius Maximi, nomine Victor extinctus est. Iterum Idatius in Fastis Consularibus, eodem anno, Theodosio Augusto secundo, et Cynegio coss. ait: *Ipsò anno occiditur hostis publicus Maximus tyrannus a Theodosio Augusto in milliario iii de Aquileia, V kalend. Augusti. Sed et filius ejus Victor occiditur post paucos dies in Galliis a comite Theodosii. Vide Idatii et Dextri concordiam in designando anno carnis Maximi, tametsi die dissentiant. Erat Maximus, si Zozimo credimus, genere Hispanus; sicut et ipse Theodosius imperator, immo et Cynegius consul, et Orientis præfectus; de ejus morte, actis, et sepultura hæc habet Idatius in Fastis: *Defunctus est Cynegius præfectus Orientis, in consulatu suo, Constantinopoli. Hic universas provincias longi temporis tæbe deceptas, in statum pristinum revocavit, et usque ad Egyptum penetravit, et simulacra gentium evertit. Unde cum magno fletu totius populi civitatis deductum est corpus ejus ad apostolos (sic vocat templum apostolorum Constantinopoli) die xiv kalend. Aprilis. Et***

- A. C. 388. Higinio Cordubensi succedit Gregorius Junior : scripsit ad Orosium super ann. 380. A. R. 4139. Prudentius Toletus, Corduba, ac Cæsaraugusta in Hispania egregie gubernatis, sit dux, et habetur orator celeberrimus, et poeta mirificus. Anno 400 petit Romam. Synodus altera habetur Toleti, mortuo jam Damaso pontifice Romano anno 384, cui successerat sanctus Siricius. Incipitur autem hæc eadem Synodus jam a pluribus annis.
- Claudianus poeta ex Hispania oriundus, Romæ floret.

BIVARII COMMENTARIUS.

stimonio Maximi fuisse Lamacitanum, seu Lamacensem, ut ipse vocat. Ad hunc forsitan S. Paulinus scripsit epistolas, quæ, teste Gennadio, ad Severum datæ sunt.

6. *Higinio, etc.* Higinio apud Lerone exsulanti mortuo, de quo anno 384 fuse diximus, successit in Cordubensi sede Gregorius, qui tamen prius præfectus prætorio Cappadociæ fuerat; uti ipse Dexter inferius asseverat ad annum 424. Ejusdem meminit etiam cum laude ad calcem Chronici. Vocatur autem Junior respectu habito ad Higinii præcessorem Gregorium, cujus in concilio Mediolanensi laudes Magnus Theodosius prosecutus fuit: quod ibi anno Domini 384 notavimus. Huic successit Higinius, Higinio Junior Gregorius, Gregorio vero Isidorus, et ipse Junior vocatus. Recole de hoc etiam ibi notata, propter Isidori Senioris memoriam.

7. *Prudentius, etc.* Id ipse in præfatione ad Catemerinon disertis verbis pronuntiat, nimirum inquit:

Bis legum moderamine
Frenos nobilium reximus urbium,
Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos.
Tandem militiæ gradu
Evectum pietas principis extulit,
Assumptum propius stare jubens, ordine proximo.

Forsan pro *Bis legum, etc.* deberet *Ter legum moderamine* legi; aliter quomodo verum erit trium urbium Toleti, Cordubæ, Cæsaraugustæ legum moderamine frenos rexisse? nisi quis dicat alteram triennio integro, cæteras dimidio gubernasse. Quod subditur, anno 400 petit Romam, ad ætatem referendum est; natus enim fuerat Philippo et Salia cons. anno Domini 348. Unde inuit suæ ætatis 40 sub ann. Domini 388, de quo nunc agit præcipue Dexter. Quare quod in excuso Cæsaraugustano habetur, Anno 400 petit Romam, errore librariorum inductum est: liquetque error ex eo quod inferius scribere Romæ dicitur Prudentius anno 396.

8. *Synodus, etc.* Hæc a nobis secunda inter eas, quæ Toleti contra Priscillianistas coactæ sunt, reputata est; dicitur vero pluribus annis incepta, eo quod ad eam sæpius episcopos Priscilliani tabe infectos citaverunt, et iis renuentibus, synodus differebatur; et tandem absque eis celebrata fuit; ut ex tenore sententiæ in ipsius datæ superius probatum est.

Desierat ab humanis sanctus Damasus anno Domini 384. Siricius sequenti anno successit fuit, et rexit Ecclesiam usque ad 398; Anastasius ejus successor usque ad 402, quo nimirum electus fuit S. Innocentius, qui ad Patres Toletanam synodum anno 405 celebrantes, litteras de reformatione scripsit. Convenit nobiscum et cæteris Baronius, tom. IV et V Annal. Eccles.

9. *Claudianus, etc.* De patria Claudiani non omnes idem sensere: Petrarcha Hispanum, Landinus Florentinum, Girardus Ægyptium ex Alexandria facit, quod docuit Suidas; quinimmo Claudianus ipse nonnumquam scripsit (in epistola ad Gennadium proconsulem): *Italia commune decus, Graiorum populis, et nostro cognite Nilo.* Norunt vero omnes Nilum Alexandrinam Ægypti urbem irrigare. Idque verum ego existimo, et Dexter non contradicit; non enim scribit in Hispania ortum, sed ab Hispania oriundum, quod nimirum genus suum inde traheret: nec aliud crediderim Petrarcham voluisse. Solus Landinus sine auctore incedit, et forsitan laborat in æquivoco; habuit enim in amicitia sibi conjunctissimum Floren-

tinum v. claris. cujus apud Græcos de Re rustica libri leguntur, et ad quem libros III de Raptu Proserpinæ ipse dedit; exstat etiam elegia sub utriusque nomine, cujus initium: *Otia sopitis ageret cum cantibus Orpheus.* Inde, haud dubium, æquivocatio orta est, ut unus idemque crederetur a Landino Claudianus, et Florentinus, et hoc quasi prioris proprium cognomen. Quod autem ad Dextri placitum spectat, non levæ ejus veritatis indicium præbet, quod ubique Claudianus in laudibus Hispaniæ de more se diffundit, cum cæterarum mundi provinciarum encomia silet. Dabo ejus rei nonnulla exempla. In libro cujus titulus, *Laus Serenæ reginæ uxoris Stiliconis*, hæc inquit:

Quid dignum memorare tuis, Hispania, terris
Vox humana valet? primo levat æquore solem
India; tu fessos exacta luce jugales
Proluis, inque tuo respirant sidera fluctu.
Dives equis, frugum facilis, pretiosa metallis,
Principibus secunda piis: tibi sæcula debent
Trajanum; series his fontibus Ælia^a fluxit;
Hiac senior^b pater, hinc juvenum diademata fratrum.
Namque aliæ gentes, quas fœdere Roma recepit,
Aut armis domuit; varios raptantur in usus
Imperii: Phariæ segetes, et Punica messis
Castrorum devota cibo: dat Gallia robur
Militis; Illyricis sudant equitibus alæ;
Sola novum Latiis vectigal Ibera rebus
Contulit, Augustos. Fruges, æraria, miles
Undique conveniunt, toloque ex orbe leguntur;
Hæc generat, quæ cuncta regant. Nec laude virorum
Censeri contenta fuit, nisi matribus æque
Vinceret, et gemino certatim splendida sexu,
Flaccillam, Mariamque daret, pulchramque Serenam.
Te nascente^c ferunt per pingua culta tumentem
Divitiis undasse Tagum, Gallæcia risit
Floribus, et roseis formosus Duria ripis:
Vellere purpureo passim mutavit ovile
Cantaber: Oceanus vicino littore gemmas
Expulit; fossis nec allidus Auster obrerrat
Montibus; oblatum sacris natalibus aurum
Vulgo vena vomit: Pyrenæique sub antris
Ignea fulmineis legere Cercaunia Nymphæ.

C Totidem fere dixerat Latinus Pacatus Theodosio.
Rursus in nuptiis Honorii Augusti, et Mariæ Hispanæ, Stiliconis filix:

Procul audiant Iberi,
Fuit unde semen auræ:
Ubi plena laurearum
Imperio feta domus vix numerat triumphos.
Habet hinc patrem maritus, (*id est, Honorius Theodosium*)
Habet hinc puella matrem, (*Maria Serenam Stiliconis uxorem*)

Geminaque parte ductum
Cæsareum flammico stemma recurrit ortu.
Decorent vireta Bætium,
Tagus intumescat auro:
Generisque procreator
Sub vitreis Oceanus luxurietur undis.

In Panegyri de 4 consulatu Honorii ad ipsum sic effatur:

Omnibus acceptis ultro te Regis solum
Protulit, et patrio felix adolescens in ostro,
Membraque vestri numquam temerata profano,
In sacros cecidere sinus. Hispania patrem

^a Æliam vocat Hadriani seriem.

^b De Theodosio seniore et filiis Arcadio et Honorio dicit.

^c Ad Serenam convertitur.

- A. C. 388. Hic Barcinonensem vitiat Ecclesiam, ubi presbyter fuit, et Ecclesias alias Hi-A. R. 1159.
spaniæ: contra quem scripsit sanctus Hieronymus.
596. A sancto viro Lampadio [Al. Lampio] episcopo Barcinonensi, qui successit sancto parenti meo Paciano, fit Paulinus presbyter; qui non multo post, multa paupertate spiritus præditus, omnia vendidit. 1147.

BIVARII COMMENTARIUS.

ronymus expressit: *Iste caupo Calagurritanus (ait A ille) et (in perversum propter nomen vicali) mutus Quintilianus miscet aquam vino; et de artificio pristino (videtur primum canponem egisse Calagurri) suæ venena perfidie, catholice fidei sociare conatur. Et inferius: Proh nefas! episcopus sui sceleris dicitur habere consortes; ei tamen episcopi nominandi sunt, qui non ordinant diaconos nisi prius uxores duxerint. Et post pauca: Auctores sunt hujus dictatiunculæ meæ, sancti presbyteri Riparius et Desiderius, qui parochias suas vicinia istius scribunt case maculatas; miseruntque libros per fratrem Sisinium, quos inter crapulas stertens evomuit; et asserunt repertos esse nonnullos, qui saventes vitiiis suis, illius blasphemias acquiescant. At quot et quantis? Impugnabat virginitatem, oderat pudicitiam, in convivio sæcularium contra sanctorum jejunia proclamabat, dum inter phialas philosophabatur; quinimmo os fetidum sursum aperire ausus est, et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias, et nos qui ens suspicimus appellare cinerarios et idololatrias, qui mortuorum hominum ossa veneramur. Cæterum ad Gallias tandem secessisse illa verba indicant: Gallia vernaculum hostem sustinent, et hominem moti capitis, atque Hippocratis vinculis alligandum, sedentem cernunt in Ecclesia. Et infra: qui ad radices Pyrenæi habitas, vicinusque es Iberiæ, etc. Et illud: Incursat Galliarum Ecclesias. Vide quam vera sint omnia, quæ de ipso scribit Dexter; obiterque annota verba illa Hieronymi, Gallia vernaculum hostem sustinent, quibus manifeste asserit fuisse Gallum. Quid enim aliud est, vernaculum esse hostem, quam domesticum? Demum adverterim in concilio Toletano habito anno Domini 400, depositum fuisse cum aliis episcopis Priscillianistis Emilam, seu Emiliam, nimirum Barcinonensem episcopum, de quo Dexter dixerat concilio Cæsaraugustano interfuisse; quo verum liquet, id quod nunc affirmat, Vigilantium Barcinonensem vitiasse Ecclesiam. Scripserunt postea contra Vigilantium Sidonius Apollinaris, et Palmatius Toletanus episcopus, ut auctor est M. Maximus in Chron. ad annum Domini 476.*

A. C. 396. — 1. A sancto viro, etc. Quod a nonnullis in controversiam deductum est, fueritne Paulinus Nolanus auctor ille, cujus poemata circumferuntur sub Pontii Paulini nomine, nunc Dextrî testimonio definitur: etenim unus idemque fuisse asseritur, qui Barcinone vixit, sacerdotio decoratus, quod de poeta in suis operibus legimus, et qui postmodum multa spiritus paupertate decoratus omnia sua pauperibus et captivis erogavit: id quod de Nolano antistite scribit Gregorius Magnus lib. III, Dialog. cap. 1. Cardinalis Baronius ad annum Domini 595, notat sanctum Paulinum adhuc in Hispania degentem scripsisse lib. II Natalitium. Sane Uranius presbyter Burdegale natus S. Paulinum scribit, habuisseque uxorem Terasiam: et cum nulli præterquam in Hispaniis Terasiæ nomen fuerit in usu, ex eo satis ostenditur fuisse Hispanum. Sed et Ausonius Burdegalensis Pontio Paulino nepoti suo Barcinone in Hispaniis degenti multas dedit epistolas, nimirum a 19, quæ incipit, *Condiderat jam Solis equos Tartesia Calpe*, usque ad 25, sub titulo: *Ausonius Pontio Paulino filio*; ubi de eo queritur, quod Burdegalam patriam suam, et cum ea patriam religionem dimiserat, ad Christi fidem conversus; et inter multa epistola 24 inquit:

Quid queror, Æoique insector crimina monstri?

Occidit me ripa Tagi, me Punica lædit
Barcino, me bimaris juga ninguida Pyrenæi.
Quod si inter vallis spatium tolerabile limes, etc.
Tunc ego te, ut nostris aptum complecterer uluis.
Nunc tibi trans Alpes, et marmoream Pyrenem
Cæsareæ Augustæque domus, Tyrrhenica prope
Tarraco, et ostrifero superaddita Barcino Ponto.

Innuit vero non semper uno loco Hispaniæ quiescisse; nam subdit:

Teque vagum toto quam longa Hispania tractu,
Immemorem veterum, peregrinis fidere amicis, etc.

In epistola vero 25, quæ incipit:

Quarta tibi hæc notos detexit epistola questus,
Pauline,

sic queritur:

Multa loquens, et cuncta silens non ambo placemus.
Nec possum reticere jugum, quod libera numquam
Fert pietas, nec amat blandis postponere verum.
Vertisti, Pauline, tuos, dulcissime, mores?
Vasconis hoc saltus, et ninguida Pyrenæi
Hospitia, et nostri facit hoc oblivio cæli.
Imprecet ex merito quid non tibi Iberica tellus?
Te populent Pœni; te perfidus Annibal urat;
Te belli sedem repetat Sertorius exsul.
Ergo meum, patriæque decus, culmenque senatus
(Burdegalensis).

Bilbilis, aut hærens scopulis Calagurris habebit?
Aut quæ detectis jngæ per scrupulosa ruinis,
Arida torrentem Sicoris despectat Herda? etc.

Sed et Paulinus ab Hispania aliquas Ausonio reddidit epistolas, quibus super religione Christiana suscepta se defendit; prima sic incipit:

Quid abdicatas in meam curam, pater,
Redire musas præcipis? Prende studiis
Sacris profana posthabenda.

Secundæ titulus est, *Defensio propter religionem susceptam*, ubi ad objecta de barbaris nominibus Hispaniæ respondet; et inter cætera:

Quid tu mihi vastos
Vasconiæ saltus, et ninguida Pyrenæi
Objicis hospitia; in primo quasi limine fixus
Hispanæ regionis agam; nec sit locus usquam
Rure, vel urbe mihi, summum qua dives in orbem
Usque patet, mersos spectans Hispania soles?

Et paulo ante:

Crede ergo, Pater mi,
Nec cæli immemores, nec vivere mentis egentes,
Humanisque agitare locis, etc.

Tertiam epistolam incepit sic:

Parce, precor, lacerare tuum, nec amara paternis
Admiserere velis, etc.

His consonant quæ sanctus Paulinus Nolanus ad Alipium Tagastensem episcopum scribit (est inter epistolas Augustini sub numero 35), se nimirum Burdegalix a S. Delphino episcopo baptizatum, et Barciline in Hispaniis a Lampadio alias Lampio antistite, proclamante ad id actumultuante plebe, ad presbyterii ordinem evectum fuisse; epistola superscriptio est: *Domino merito honorabili et beatissimo Patri Alipio, Paulinus et Terasia peccatores*. Cum uxore etenim sanctissima Terasia, quasi cum sorore in summa continentia peregrinabatur; et quoad vixit, sub utriusque nomine litteras dabat, et accipiebat, ut ex 31, 32, 33, 34, 35, inter epistolas Augustin

596. Asturius, cognomento Serranus, qui successerat sanctissimo viro Audentio in sede A. R. 1147. Toletana, ut sanctus vir colitur.

BIVARI COMMENTARIUS.

. At in præfata 35 hæc habet: *Ego etsi a Del-*
Burdegaliæ baptizatus, et a Lampadio apud
lonem in Hispaniis, per vi n inflammata subito
consecratus sim; tamen Ambrosii semper et
ione ad fidem nutritus sum, et nunc sacerdotii
confoveor. In epistola quoque 6, ad Severum:
ta, inquit, venire ad nos. . . . Nos modo in Bar-
mai (ut antea scripseram) civitate consistimus.
illas litteras, quibus rescripsisti; die Domini
asci carne dignatus est, repentina (ut ipse testis
multitudinis (sed credo ipsius ordinatione) cor-
, et presbyteratu initiatus sum, fateor, invitus,
astidio loci, etc. En quam, Dextri placitum
sit.

Opposuit mihi aliquando doctus in urbe vir,
quam cum veritate stare posse, quod Dexter
t, nimirum anno Domini 396 S. Paulinum a
alio Barcinonensi episcopo presbyterum con-
am, cum ipse ad Alipium scribat in prædicta
la fuisse ordinatum ante Augustini baptismum,
cidit in annum Domini 389 Timotheo et Proto
ut ex ejus scriptis evidenter probat card.
ius: quinimmo jam venisset in Italiam, et Me-
i celebris esset. Hæc ille, cujus nomen ho-
gratia silentio involvo. Cæterum si attente
epistolæ considerasset, facile cognosceret,
orum, quæ objecit, mihi haberi: solum enim
lipium aliquid de ejus fama audisse, cum Me-
i Alipius ipse simul cum Augustino initiare-
asserit etiam, quod cum epistolam scribit, jam
sbyteratu gradum erat assumptus. Quod au-
d quoque Alipius Mediolani, dum catechiza-
audivisset, prorsus nec leviter innuit, quin
ex ea deducitur non solum post baptismum
tini et Alipii, sed etiam post episcopatum il-
Mediolani abundantius fuisse ab Ambrosio in-
structum, et postmodum Barcionæ ordina-
do tibi ejus ipsissima verba: *Quod indicasti*
um de humilitatis nostræ nomine apud Mediola-
e didicisse, cum illic intiareris, falcor curiosus
lle condiscere, ut ex omni parte te noverim: quo
gratuler, si a suscipiendo mihi patre nostro
ratus: ut eundem ambo videamur habere au-
. Nam ego etsi a Delphino Burdegaliæ bap-
et a Lampadio apud Barcionam in Hispaniis,
im inflammata subito plebis sacratus sim; ta-
Ambrosii semper et dilectione ad fidem nutritus
et nunc sacerdotii ordine confoveor. Denique suo
ero vindicare voluit, ut etsi diversis locis degam,
presbyter censear. Hæc omnia Alipio narrat
nam nova et ipsi incognita, et quæ post ejus
tionem acciderant. Sed de re frivola dicta
iant.

tera quæ in commendationem sanctitatis bea-
Paulini, et Terasiæ, ab Urano, lib. de trans-
Paulini, et a Gregorio Magno, lib. iii Dialog.
petenda sunt, ubi narrat, ultroneam Paulini
ritatem pro filio viduæ Nolanæ, et ejus libe-
rem cum omnibus suæ urbis civibus; et ab
olis Augustini, præsertim a 34, cujus titulo
prædicatorum inseruit commendationem: *Do-*
dilectissimis et sincerissimis, vere beatissimis,
abundantissima Dei gratia præstantissimis fra-
Paulino, et Terasiæ, Augustinus in Domino
m. Sed et illud Gregorii Turonensis de gloria
ss., cap. 107, memoria dignissimum; Perrexit
cum conjugē, quasi peregrinaturus in aliam re-
m, nihil habens præter statum proprium. Post
im vero tempus, cum ab incolis regionis suæ
reretur, nec posset penitus reperiri, negotiator
vitale illa (Burdegala) ad hanc urbem (Nolam)

A *advenit; in qua vir beatus cælesti dono serviebat. Cum-*
que vidisset eum, statim projiciens se in solum, et
pedes sancti amplectens, hic est, inquit, beatus Pauli-
nus toto vulgatus orbe; qui multum a suis civibus
quæsitus, prorsus non potuit inveniri, et eo narrante
omnes actiones ejus, obstupuerunt hæc audientes. Nec
mora, de edente sacerdote apud Nolam urbem ipse in
locum episcopi subrogatur. Vide etiam Gennadium,
de Viris illustr. cap. 48, et alios quos Baronius
citat in notis ad 22 Junii.

Nec illud silendum quod Ausonius in *Parentalibus*
scripsit, nimirum alios etiam Paulinos præfati con-
sanguineos in Hispania, Burdegalia descendisse, et
floruisse; primum namque Paulinus quidam Tarra-
conem gubernavit; de quo inquit num. 24:

Nam correcturo tibi Tarraco Ibera tribunal
Præbuit, affectans esse clienta tibi.

Hujus filius Paulinus Megentinam Ausonii sororem
in conjugium duxit, ex qua in Hispania duos susce-
pit filios, videlicet alterum Paulinum, qui in juven-
tute mortuus est, et Driadium, quæ in Hispania
etiam oblit, ut ipse ait num. 23:

Illam manus inter genitricis, et oscula patris
Occidit Hispana tum regione procul.

Paulinæ igitur hujus familiæ felicissimum germen
sanctus Paulinus fuit, qui in juventute Burdegalia
relicta, ad suos consanguineos aufugit in Hispaniam,
ubi Terasiam uxorem accepit. Idem quoque eo tem-
pore fecisse præclarum in rhetoricis artibus virum
Dinamium Burdegalensem, ipsemet Ausonius asse-
rit prædicto numero 24 *Parentalium*, ubi de eo:

Crimine adulterii, quem saucia fama fugavit,
Parvula quem latebris fovet Iberda suis.
Quem locupletavit conjux Hispana latentem,
Namque ibi mutato nomine rhetor eras.
Rhetor Flavini cognomine dissimulatus, etc.

C Illud quoque memoria dignum est, quod cum sanctus
Paulinus esset Compluti in Hispania cum uxore
sua B. Terasia, filius eorum Celsus adhuc puer,
sanctitate clarus, diem clausit extremum, quem
chari parentes prope sanctorum puerorum Justi et
Pastoris sepulcrum sepelierunt. Exstat adhuc pane-
gyricus a sancto Paulino in obitu filii editus, cujus
initium: *Ante puer patribus claris, etc.*, ubi hæc inter
cætera refert:

Credimus æternis illum tibi, Celse, viretis
Lætitia, et vitæ ludere participem.
Quem Complutensi mandavimus urbe propinquis
Conjunctum tumulo, foedere martyribus.
Ut de vicino sanctorum sanguine ducat,
Quo nostras illo purget in igne animas.
Forte etenim nostris quoque pectoribus olim
Sanguinis hæc nostri guttula lumen erit.

Quod ad Lampadium Barcinonensem episcopum
spectat, qui sanctum Paulinum presbyterum ordina-
vit, annotarim, affuisse concilio Toletano primo
nuncupato, et in Africa Milevitano pariter primo.
Utrobique nomen ejus subscriptum reperitur, ut in
actis Toletani primi videre est, et apud Augusti-
num, epistola 92, ubi de concilio Africano agitur.
In epistola quæ est Paulini et Terasiæ ad Ulpium
prave legitur *Lampius, pro Lampadius*. Sed si quæ-
ras cum inter Pacianum et Lampadium sedem Bar-
cinonensem rexerit Emilias, quomodo nunc Dexter
asserat Lampadium Paciano successisse? Occurrat
sanæ, quod Emilias privatus sacerdotio fuit propter
hæresim Priscilliani et Vigilantii, ut apud acta con-
cilii Toletani i videre est, et idcirco nomen eis a Ca-
talogo eorum episcoporum rejectum.

2. Asturius, etc. Egimus de eo in superioribus,

Prudentius Lyricus poeta Cæsaraugustanus, in
 Siricio sufficitur in Sede S. Petri Romana Anastasius.
 Hoc pontifice Toleti contrahitur quedam synodus.
 Paulus Orosius acceptis litteris episcoporum Herodia, Prudentii, et Lazarii; Herodius,
 inquam, Derthosani, Prudentii Herdensis, Lazari Vicensis, ex concilio Toletano

BIVARI COMMENTARIUS.

an. 370. Iterum inferius agemus ad annos 406, A
 424, ubi de ejus sanctitate.
 Prudentius, etc. Id intelligendum est de lib.
 ychomachiae, id est, de compugnancia animi; nam
 primum Cathemerinon, hoc est, divinarum rerum
 pse in prologo asserit; cum enim natus fuerit Sa-
 dia et Philippo coss., anno nimirum Christi 348, sit
 ut Cathemerinon scripserit anno 404, ab illo enim
 ad hunc 57 anni intercedunt: ait enim:

Per quinquennia jam decem,
 Ni fallor, fuimus, septimus insuper
 Annum cardo rotat, dum fruimur sole volubili.
 Instat terminus, et diem
 Vicinum senio jam Deus applicat;
 Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?

Enarratis vero vitæ suæ actis, subdit:

Atqui sine sub ultimo
 Peccatrix anima stultitiam exuat,
 Saltem voce Deum concelebre, si meritis nequit.
 Hymnis continuet dies,
 Nec nox ulla vacet, quin Dominum canat,
 Pugnet contra hereses, catholicam discutat fidem.
 Conculcet vera gentium,
 Labem Roma tuis conferat idolis,
 Carmen martyribus devoveat, laudet apostolos.

De his omnibus scripsit, sed non eodem anno; nam
 Peristephanon, Apotheosim, Hamartigeniam, et li-
 bros duos contra Symmachum, postmodum in Hispa-
 niis degens composuit, ut suo loco dicemus.

A. C. 398. Siricio, etc. Id cum vetustioribus
 asserit cardinalis Baronius.

A. C. 400. — 1. Hoc Pontifice, etc. Scilicet sub
 Anastasio, quem immediate dixerat in sede Petri
 successisse Siricio. In eo concilio sententia lata est
 in Symphosium, et Dietinium, caterosque episco-
 pos ex secta Priscilliani conversos; de qua re multa
 in superioribus diximus ad annum Domini 386, ubi
 hoc tertium fuisse ex his conciliis, quæ Toleti con-
 tra Priscillianistas congregata sunt, probatum reli-
 quimus. Hoc ipso anno 400, qui fuit quintus Area-
 dii et Honorii imperatorum, nobilem habet memo-
 riam de ejusmodi Toletano concilio Idatius episcopus
 in Chronico suo his verbis: In provincia Carthagi-
 nensi in civitate Toletano concilio Symphosius et
 Dietinius, et alii cum his Gallaciæ episcopi, Priscil-
 liani sectatores, hæresim ejus blasphemissimam, cum
 assertore eodem, professionem suam subscriptione con-
 firmant. Statuuntur quedam observanda de
 Ecclesie disciplina; communicante in eodem concilio
 Ortigio episcopo, qui Caleniis fuerat pulsus (sa-
 gentibus Priscillianistis pro fide catholica pulsus concilii
 habet: Fratri autem nostro Ortigio Ecclesias de qui-
 bus pulsus fuerat, pronuntiamus esse reddendas. Re-
 letano anno Domini 405, de quo multa jam diximus,
 et iterum suo loco dicemus.

2. Paulus Orosius, etc. De legatione sua ex Hispa-
 niis ad Augustinum, agit ipse Orosius in consulta-
 tione super negotiis suæ legationis data,
 et operum Augu-
 sti operum Augu-
 sti operum Augu-

tionem indigent, videlicet, tempus quo legatio ipsa con-
 tigit; a quibus missus fuerit in Africanam Orosius; et
 quam ob rem. Quod ad tempus spectat, Cæsar Baro-
 nius in annum Domini 414 eam rejicit, sed unde
 id acceperit illustrissimus cardinalis, non prodit;
 nisi forsitan ex eo quod constat, legatione facta,
 missum Orosium fuisse ab Augustino Hierosolymas
 ad S. Hieronymum; inibi que adfuisse tempore re-
 velationis reliquiarum sancti Stephani Orientem in
 Luciano presbytero factæ; et bonam earum partem
 postmodum primum omnium habemus in Chron.
 no Marcellini comitis notum habemus in Chron.
 contigit, ut idem Marcellinus scribit, et ex epistola
 ipsius Luciani liquet, et ex Fastis Idatii Lamacensis;
 inferri inde videtur legationem Orosii ad Augusti-
 num anno uno ante reliquiarum inventionem accidisse,
 videlicet 414. Sed a Paulo affirmat, hi siquidem in
 Dexter ab Eutropio et Paulo affirmit, et ex Fastis
 comonitorio, seu consultatione legationis Orosii
 zaro contendit. De causa legationis non minor dis-
 cordia videtur, nam Baronius affirmat, Orosium se
 ad Augustinum contulisse, ut eum super erroribus
 Priscillianistarum, et Origenistarum consuleret;
 Dexter vero, ad episcopos Africanos causa generalis
 concilii congregatos, cum litteris Herodis et socio-
 rum; detulisseque secum canones Cæsaraugustani
 concilii habitos, ut eos a Patribus Africanis appro-
 bari curaret.

Ceterum nihil a vero distans in Dextri scriptis
 reperiemus, si res ipsa rigorose examini subjici-
 tur. Agebat hoc anno Orosius vilimus? anno Domini
 utpote natus (quod superius vilimus) anno Domini
 375 (quod enim in codice Cæsaraugustano scribitur
 375, quod enim in codice Cæsaraugustano scribitur
 alio ms. correxit); erat etiam in eo juvenutis flor-
 escentia, solo sanctorum Scripturarum ardore infla-
 tus advenit, etc. Nec mirum in eo juvenutis flor-
 etatis anno, in ipso juvenutis flore Orosius in A-
 cam profectus dicitur, nimirum Pater missus fuit,
 Neque enim quasi conciliaris Pater missus fuit,
 ritudinem Hispaniæ, ingenii sui capacitate delect-
 episcopi Hispaniæ, qui tandem desiderio aud-
 eum vellent Magni Augustini habere discipu-
 vim fecerunt juveni, qui tandem desiderio aud-
 tantum magistrum allectus ad eum profectus
 certe innotescere potest ex illis verbis, quæ in
 Augustinum) per Deum missus sum, de te
 renirem, agnosco cur venerim; sine voluntate
 cessitate, sine consensu de patria egressus
 culta quadam vi actus, donec in istius
 allatus sum. Hic demum in eum respici-
 qua ad te venire mandabar. Dato igitur
 eodem ipso, vel sequenti anno ab ubi
 ablectatum, et in Orientem amandatur
 consentaneum est rationi judicare,
 apud Augustinum egisse, litterarum
 cando; et tandem in his profectur

Ornen
 cepto,
 non ut
 Cajus

A. C. 400. dudum habito, collectis canonibus, ad episcopos Africanos ad quoddam generale A. R. 1151. concilium congregatos festine se confert.

BIVARIUM COMMENTARIUM.

num contendisse, quo tempore sancti protomartyris reliquæ adinventæ sunt. His accedit, quod Orosius nisi post multos annos non rediit in Hispanias, cum tamen subito, responso litterarum quas tulerat accepto, redire deberet, si illarum gratia præcipue, et non ut studiis vacaret, in Africam profectus fuisset. Cujus etiam illud argumentum esse poterit, quod non ilico atque illuc accessit, responsum Augustini ad quæstiones Priscillianistarum, et Origenistarum procuravit, sed aliquo transacto tempore: cum nimirum Augustinum viderat expeditum ab aliis dictandi necessitatibus. Id sane Orosius ipse in exordio prædictæ suæ consultationis asseruit, illis verbis: *Beatissimo Patri Augustino episcopo Orosius. Jam quidem suggereram Sanctitati tuæ, sed commonitorium suggestæ rei tunc offerre meditabar, cum te expeditum omnino ab aliis dictandi necessitatibus esse sensissem*, etc. Denique materia ipsa Priscilliani errorum, pro qua etiam mittebatur ab episcopis Hispanis, satis convincit, Orosium ante annum Domini 405 in Africam missum fuisse; nam idcirco Augustini censura, et Patrum Africanorum requirebatur, ut iis visis Priscillianistæ respicerent; qui tamen anno prædicto convicti et confessi ad pacem admissi sunt in concilio 19 episcoporum Toleti celebrato (de quo suo loco agemus) et errores ipsi consopiti, usque ad annum Christi 418, quo repullulantes agente sancto Turibio Asturicensi in concilio Toletano anni Domini 448 tandem evanuerunt. Quare manifestum sit multo ante ann. 414, quod alii existimant, Orosium in Africam commigrasse; immo ante 405, et quod rationi maxime congruit Dextri sententia, qui eum ann. 400 asserit missum, postquam videlicet in Cæsaraugustano concilio Priscillianistæ damnati fuerant; cujus octo canones Orosius dicitur asportasse.

Jam vero subsistere nequit, quod ab Eutropio et Paulo episcopis missus fuerit; ipse namque (cujus testimonio dumtaxat illorum notitiam habemus) non asserit se ab iis ad Augustinum directum, sed quod postquam ipse tempus aliquod apud eum exegerat, litteras suas ad Augustinum direxerunt, de eadem re, alia certe longe via; nam eo comperto Orosius ipse negotium celeriter expedire curavit. En verba ipsius Orosii: *Jam quidem suggereram Sanctitati tuæ, sed commonitorium suggestæ rei tunc offerre meditabar, cum te expeditum omnino ab aliis dictandi necessitatibus esse sensissem. Sed quoniam Domini mei filii tui Eutropius, et Paulus episcopi, eadem qua et ego puer vester salutis omnium utilitate permoti, commonitorium jam dederunt de aliquantulis hæresibus*, etc. Vides, lector, Paulum et Eutropium non misisse Orosium ad Augustinum, sed (quod longe diversum est) per alium internuntium de eadem re egisse cum Augustino. Relinquitur ergo locus positioni Dextri, qui Orosium ab Herode (seu Herote, ut alii vocant) Lazaro et Prudentio episcopis missum contendit: quod sane tam verum est, ut id conceptis verbis expresserit concilium ipsum Carthaginense in epistola ad Innocentium papam, cujus mox verba adducemus. Porro de Herote et Lazaro magna sit memoria a Zosimo Romano pontifice in litteris, quas Baronius in tom. V. Annal. ex codice ms. Vaticanæ bibliothecæ transtulit, ut ex Prospero Aquitanico in Chron. ex quibus liquet eosdem zelo magno Cælestium hæreticum persecutos fuisse, et ea propter ab ipso apud Zosimum mendaciter circumventos, ita ut, Cælestio suadente, magna de utroque crimina pontifex crediderit; et in priori epistola ad Aurelium, et episcopos Africæ data scripserit Zosimus: *Ad litteras Herotis et Lazari priori relatione desinatatas* (scripserant illi ad Africanos contra Pelagium et Cælestium) *equidem hoc fervore*

*A fidei præfestinatum esse, promptissimum est. Et inferius: Cum de his interrogaretur, asseruit, Lazarum sane in transitu cognitum, Herotem vero etiam satisfactione interposita, quod secus de ignoto et absente sensisset, cum gratia recessisse.... Patuit hos in observatis ordinibus, plebe clerique contradicente, ignotos alienigenas, intra Galliam sacerdotia vendicasse, quibus se ipsi propria abdicare sententia, nosque licet et alia tum eorum de se penitentiam seruti, sacerdotali eos loco et ordinatione submovimus. In posteriori vero hæc ait: Vetus Lazaro consuetudo est innocentiam criminandi per multa concilia, in S. Britium coepiscopum nostrum Turonicæ civitatis, diabolicus accusator inventus est: a Proculo Massiliensi in synodo Taurini sententiam calumniatoris excepit: ab eodem Proculo fit per multos annos sacerdos tyrannici judicii, defensor civitatis Aquensium, cum contrairi afflictio in ipsum penetrabile, et sacerdotale solium, sanguine innocentis pene respersum irrupit; stetitque in eo haclenus umbra sacerdotii, donec tyranno imago staret imperii; quo loco post internectionem patroni sponte se exiit, et propria cessatione se damnavit. De Herote vero omnia similia; idem tyrannus, patronus cædis, turbæ presbyterorum contradicentium, vincula, et custodia, et totius civitatis addictio; similis pœna de abdicatione sacerdotii. Sed quam mendose hæc omnia in sanctos episcopos ad audientiam Romani pontificis allata fuerint, id satis convincit, quod in defensionem Pelagii et Cælestii hæreticorum litteræ ipsæ scriptæ sunt; et quæcumque ipsi contra catholicos antistites malo dolo suggererunt in iis continentur. Quod si catholico scriptori standum est, ecce Prosper in Chronico hæc scribit de Herote: Heros vir sanctus beati Martini discipulus, cum Arelatensi oppido episcopus præsideret, a populo ipsius civitatis insons, et nullis insimulationibus noxius pulsus est: inque ejus locum Patroclus ordinatur, amicus, et familiaris Constantii magistri militum, cujus per ipsum gratia quærebatur; eaque res inter episcopos regionis illius magnarum discordiarum causa fuit. Similiter Lazaro accidisse dubium non est, cum eadem de utroque Cælestius Zosimo narret. Semel vero sedibus suis abdicatis, ab Aquitania in Cathaloniam proximam provinciam concesserunt, ibique Heros ad Derthosanam, Lazarus vero ad Vicensem electi fuere, ut Dexter scribit: et ex epistola concilii Carthaginensis ad Innocentium papam scriptam habetur fuisse in Hispania episcopos, ut jam dicam. Cæterum hoc anno 400 nondum, ut credo, venerant in Hispaniam; et Dexter cum eos Derthosanam et Vicensem vocat episcopos, ad tempus quo scribebat ipse Chronicon respicit, non ad annum legationis Orosii: unde verba illa, *Herotis, inquam, Derthosani*, etc., hunc sensum quasi materialem reddunt, *Herotis, inquam, qui nunc est Derthosanus*, etc. De Prudentio nihil aliud habeo dicere, nisi quod fuit Herdensis episcopus, quod Dexter scribit. Igitur qui postea acerrime Pelagium et Cælestium persecuti sunt, prius quoque Priscillianistas et Origenistas acriter impugnaverunt. Porro earum epistolarum contra Pelagium et Cælestium ab Herote et Lazaro scriptarum, et per Orosium Africanis episcopis datarum, mentio habetur in epistola concilii Carthaginensis ad Innocentium papam, quæ inter Augustini est 90: ibi enim dicitur: *Cum ex more ad Carthaginensem Ecclesiam solemniter venissemus, atque ex diversis causis congregata ex nobis synodus haberetur, compresbyter noster Orosius nobis litteras sanctorum fratrum et consacerdotum nostrorum dedit, Herotis et Lazari, quarum formam his constituimus esse subdendam*, etc. Sed litteræ ipsæ perierunt.*

Cæterum ut de Origianistis aliquid dicamus, re-

- A. C. 401. Innocentius, I hujus nominis, succedit Anastasio. A. R. 1152.
 405. Stilicone II et Fl. Anthemio coss., cogitur Toletani concilium : et ad Patres in hoc concilio collectos scribit S. Innocentius. 1156.
 406. Leporius episcopus Uticensis in Bætica, prius monachus e familia S. Augustini, mutat perditam suam priorem sententiam, admonitus a S. Augustino præceptore suo. 1157.

BIVARIII COMMENTARIUS.

fert in consultatione sua Orosius, duos Avitos Tarraconenses, extra patriam actos, errores quosdam in eam redxisse, qui Romam petierat, Victorini; qui Hierosolymam, Origenis: nimirum libros Periarchon Origenis secum deferrebat, et errores, quibus passim scatenit, prædicabat et inter alia, Verbum Patris dominum prius successive omnium hierarcharum angelorum ad suam hypostasim naturas assumpsisse, et ultimo tandem humanam. Cum his advenerat in Hispaniam quidam sanctus Basilius Græcus (ut ipse Orosius nuncupat) identidem docens, sed quisnam fuerit ignoratur. Omnes tamen scriptis D. Augustini convictos, ab inceptis destitisse satis ex eo manifestum est, quod postmodum ad annum Domini 429 eorundem cum honore et laude meminit Dexter: et quia memoria ejusmodi errorum in nullo hujus ætatis Hispano concilio facta est. Diversus ab his fuit alter Avitus, pariter Hispanus presbyter, qui revelatione reliquarum S. Stephani Hierosolymis interfuit, et epistolam Luciani e Græco Latinitate donavit, ac Orosio tradidit, in Occidentem cum reliquiis deferendam. Diversitatem arguunt, tum patriæ diversitas: illi namque Tarraconenses erant, Orosio et Dextro testibus; hic Lusitanus, ut expresse Idatius scribit in Fastis ad consulatum Honorii X et Theodosii Junioris VI: *Exstant (ait) ex his gestis epistolæ supradicti presbyteri Luciani, et S. Aviti presbyteri Bracarenis, qui tunc Hierosolymis degebant*: quare Avitus dedicavit translationem suam Balconio episcopo Bracarensi, cujus habetur mentio in actis concilii Toletani primi dicti, et Bracarenis pariter I. Tum deinde tempus et locus, nam quando reliquiæ inventæ sunt, et hic Avitus aderat, alii qui Periarchon inde attulerant in Hispaniam ab aliquibus annis redierant.

A. C. 401. — *Innocentius*, etc. Non constat apud omnes de anno electionis Innocentii; nam Idatius in annum octavum Arcadii et Honorii eam rejecit, qui fuit Christi 403; Marcellinus et cæteri in consulatum Arcadii V et Honorii V, quos Baronius sequitur. Est is annus Domini 402: solus Dexter quem videmus electum refert anno Domini 401, ab Urbe condita 1152. Invaluit apud auctores opinio Marcellini, sed cum Dexter iis ipsis diebus scripserit, et cæteris omnibus antiquior sit, audiendus præ omnibus videtur. S. Anastasii papæ mortem deplorat Hieronymus epist. 16 ad Principiam, ex quo Martyrologium Romanum ad 27 April. ea verba desumpsit: *quem diu Roma habere non meruit, ne orbis caput sub tali episcopo truncaretur: nam haud multo post ejus obitum Roma a Gothis capta fuit*: anno videlicet 410 sub Varano Tertullo solo consule, ut habet Marcellinus, seu anno sequenti, ut scribit Idatius in Chronico.

A. C. 405. — *Stilicone*, etc. Hujus concilii memoria ex epistola S. Innocentii I Romani Pontificis petenda est; ex qua constat ipsum scripsisse post aliquod tempus sui pontificatus, quo scribere dissimulaverat, ad universos episcopos in Toletana synodo constitutos; quare cum electus fuerit anno 401 vel 402, consequens fit, ut anno 405 vel prope ea epistola data sit; ait enim: *Innocentius universis episcopis in Toletana synodo constitutis, datissimis fratribus in Domino salutem. Saepe me et nimum, cum teneret cura sollicitum, super dissensionis schismate Ecclesiarum, quod malum per Hispanias latius in dies separationis gradu incedere fama proloquitur; necessarium tempus emerit, quo non possit emendatio tanta*

A differri, etc. Incidisse in hunc annum 405 consulatum Stiliconis n quem iunxit cum Fl. Anthemio scriptores omnes affirmant: et hinc forsitan acta hujus cum superioris Toletani concilii confusa fuere; quod nimirum utrumque Stilicone consule habitum sit. Non habito defectu de numero consulatus, cum certum sit primum Stiliconis in annum Domini 400 incidisse, secundum in 405, quod Idatius, Marcellinus, Cassiodorus et cæteri testantur. Porro subscriptiones 19 episcoporum quæ exstant, hujus necessario fuisse id convincit, quod *Paternus* omnium primus subscribit (nimirum Bracarenis) eo quod præsidis in eo functus officio sit; qui tamen in præcedenti concilio anni 400 ad tempus sententiam levis damnationis acceperat. Qua de re, et de cæteris ad hoc concilium pertinentibus, egimus in superioribus ad annum Domini 586. Interfuere cum cæteris S. *Asturius* Toletanus episcopus primæ sedis; *Marcellus* Cauriensis juxta sententiam Dextri, ad annum 421, tametsi in codice S. Michaelis dicatur Hispaniensis, apud Loaysam: *Serenus* Lamacensis, seu Malacensis, de quo jam diximus anno 388; *Olympius* qui fuit secundus hujus nominis inter Toletanos, et postmodum successit sancto Asturio anno 424, nunc autem alterius eujusdam sedis episcopus erat: S. *Hilarius* Arelatensis, ut credo, qui his diebus in Aquitania florebat, *Ortigius* episcopus Cælenensis in Gallæcia, qui in Toletano superiori fuerat absolutus, et sedi suæ restitutus: *Lampadius* Barcinonensis, qui sanctum Paulinum presbyterio decoravit: S. *Exuperantius* Ravennas episcopus, de quo multa in superioribus dicta sunt: *Leonas* Lucensis antistes, ut habent subscriptiones antiquæ. Sedes cæterorum minime potui reperire, videlicet *Aphrodisii*, *Liciani*, *Leporii*, *Jucundi*, *Lampadii*, *Sereni*, *Flori*, *Statii* et *Aureliani*.

A. C. 406. — I. *Leporius*, etc. Quis is Leporius fuerit non omnibus constat, nam sunt qui velint hoc tempore duos ejus nominis existisse: alterum ex familia sancti Augustini, cujus ipse meminit Sermon. 50 de *Diversis*; alterum, qui Pelagii tabe infectus gratiæ Dei contrarius existens, pravum dogma in Gallis disseminavit, sed ab Augustino admonitus, palinodiam recantavit; de quo Genadius lib. de Viris illust. cap. 59, et Cassianus de Incarn. lib. I et VII. Addunt falso dici Uticensem episcopum in Hispania, cum Utica in Africa sit, non in Hispania, et Leporius non Hispanus, sed Gallus, aut Britto fuerit, ut Pitsæus lib. de Script. Anglic. contendit. Excuso cardinalem Baronium, qui Dextro caruit, sed eos qui, viso Dextro, reluctantur, admiror. Cum enim expresse asserat, eum qui mutavit sententiam suam ad sanam redactum mentem fuisse, ex Augustini familia monachum, habuisseque præceptorem eundem Augustinum, non est unde alter ab altero distingui queat: cum alias nullus ex antiquis promat duos ejus nominis sub Augustini disciplina monachatum exercuisse. Sed forsitan quis objiciat id ex ætate satis deduci; nam quo tempore unus sententiam in ætate matura mutavit, alter juventutis annos non excesserat: siquidem Augustinus canis respersus refert se Leporium in monasterio recepisse; quo sane tempore post multos monachatus annos videtur contigisse lapsus alterius, prædicatio erroris, et ejus tandem recantatio.

Perperam tamen, nihil etenim horum ex scriptis auctorum constat; sed demus respersum canis sermonem illum 50 scripsisse Augustinum, quoniam in eo dicit: *Ego quidem quem Deo propitio videtis episcopum vestrum, juvenis veni ad istam civitatem*, etc

BIVARIII COMMENTARIUS.

et hos canos, etc., attamen conversionem et monachus Leporius non refert quasi recentis ipsis diebus factam, sed ante multos annos verba ipsius: *Leporius quidam fuit nobilitate conspicuus, et prædices, comparandus in pliniano. Hic sua omnia dimittere cupiens, et pro christi pauperibus Augustini fratribus Deo non ante eum recepit Augustinum, quam, eromibus bonis, egenum prorsus redditum viderit: eggerat, ut de divitiis erigeret monasterium, Xenodochium, et basilicam Martyrum. Nonne illud fuit, cum dicitur, Leporius quidam fuit, præteritum, et rem ante annos non paucos denotat? Probe ergo cum Augustinus canis sperus, multa fecisse potuit Leporius; quinmodus loquendi absentem indicat, ut ille in Galliis aliquod tempus exegit. At, inquit, non illo laudat eum, et hæreticum non laudat bene, assentior; sed quanto tempore erroris erat? quando vero ad bonam mentem re-exemplar poenitentiam dabat de se, cur, quæso, non deberet? præsertim quia eo loco solum conversione ejus a sæculari vita ad monachum, quæ sine dubio fuerat exemplaris: lapsus bil ad propositum illius sermonis attinebat. Idcirco de Uticensi episcopatu, ex ignoratione Hispaniæ topographiæ dictum est: constat in testimonio Appiani Alexandrini fuisse in urbem Uticam, a qua olim Viriatus Romæ præsidia fugavit, postquam ipse a Q. Pompeio recesserat. Ex ordine vero narrationis con- Uticam Beticæ urbem fuisse; nam eam assiter Eboram Lusitanicæ et Bastetanos populos mensis Hispaniæ, quo loco borealior Beticæ ta est, ut in tabulis Ptolomæi videmus. Lege de ea Utica Ambrosium Moralem lib. vii, et quæ nos ad annum Christi 66 notavimus. Leporius nihil curo, tametsi Africanum fuisse, testimonio Augustini, dum tamen in Hispania fuisse.*

difficilius videtur quod Dexter assertit, Lepiscopum mutasse perditam sententiam Gennadius siquidem, et Casianus ante presbyteri cecidisse dicunt. *Leporius adhuc monachus unadius, postea presbyter, præsumens de puritate, quam arbitrio tantum, et conatu proprio, in se adjutorio obtinuisse credebat, Pelagianum cæperat sequi, sed a Gallicanis Doctoribus ad-; et in Africa per Augustinum a Deo emendatus emendationis suæ libellum, etc.* Casianus autem Leporius, inquit, tunc monachus, modo presbyter Pelagii institutione vel potius pravitate de- (quoad errorem, non quoad monachatus nam, ut nonnemo mihi dixit; quatenus Leporius Augustini monachus faceret, sed Pelagii), alius assertor prædictæ hæreseos aut inter prit inter maximos fuit; a nobis admonitus, a Deo tus (per Augustinum), ita male conceptam perem magnifice condemnavit, ut non minus pena sit correctio illius, quam illæsa multorum ergo in se reversus, ubi tunc erat atque nunc errorem suum cum dolore, quam sine pudore us est, sed etiam ad omnes Galliæ civitates cons ac plancius sui litteras dedit, etc. Exstant aronion tom. V ad annum Domini 420 quardium: *Quid in me primum, o Domini mei re-, etc.* Cum ergo ante presbyteratum lapsus et itus fuerit, quoniam pacto a Dextro episcopus? Sane verba illa, *Episcopus Uticensis*, appcripta sunt, ut sit sensus, *Leporius qui nunc ræ hujus tempore episcopus est Uticensis, monachus ex familia S. Augustini*, etc. Neque juam Casianus de eo dixit, *Tunc monachus, presbyter*; et Gennadius, *adhuc monachus, presbyter*. Nam qui post lapsum meruit pre-

sbyter ordinari, postmodum ad episcopatum etiam dignus est habitus ut ascenderet. Hinc procul dubio sit, ut alter sit ab eo Leporio episcopo, qui concilio Toletano nuncupato i subscripsit anno Domini 405, nondum siquidem ordinatus fuerat is de quo agimus. Nisi quis velit totam hanc sententiam Dextri hoc anno ab eo assignari, quod ignoraret verum tempus correctionis illius; quam tamen ante concilium accidissee liquet ex prædictis subscriptionibus. Annotarim etiam, verba illa Casiani, *Assertor prædictæ hæreseos inter primos fuit*, ratione præsertim temporis, quo ante alios errorem Pelagii prædicavit, dicta fuisse. Nimirum quia quando ipse lapsus est, et emendatus, Pelagius adhuc in concilio aliquo damnatus non fuerat; primum quippe anno Domini 416 agente Orosio in conciliis Milevitano, et Carthaginiensi sub Silvano episcopo condemnatus fuit. Quare Leporius facilius Augustini magistri sui correctione emendatus est, et, ut apparet, contumax non fuerat.

Adhuc nonnulli sustinere non possunt, quod Leporius dicatur monachus ex familia sancti Augustini, quoniam monachatum ab Augustino institutum audire nolunt, sed canonicos dumtaxat regulares. Quod quidem pro contentione, non pro veritate dici dubium nulli sit. Nihil enim ex scriptis Doctoris sanctissimi æque perspicuum est, quam ipsum monachum fuisse, et institutorem monachorum. Id quod Petilianus Donatistarum petulans antesignanus, qui in Africa Augustinum bene noverat, illi objecti, ut ipse Augustinus refert lib. iii contra litteras Petil., cap. 40, inquit: *Deinceps perrexit ore maledico in vituperium monasteriorum, et monachorum, arguens etiam me, quod hoc genus vitæ a me fuerit institutum; quod genus vitæ omnino quale sit nescit, vel potius toto orbe notissimum nescire se finxit.* Petilianus igitur objecti Augustino, quod monachorum esset institutor; cui tamen cum respondet S. Doctor, non abnuat quod monachus sit, et monachorum pater, sed quod ipse dicatur monachismi novus inventor seu institutor;

cum tamen hoc vitæ genus toto orbe notissimum esset, quod Petilianus aut ignorabat, aut ignorare angebat. Ipse quoque Augustinus id expresse fatetur, tum aliis locis, tum præcipue in expositione psalmi cxxxii: *Ecce quam bonum, etc.*, illis verbis: *Quid ergo dicunt illi, qui nobis de nomine monachorum insultant? Verum quamvis ipse non fuerit primus inventor monachatus in orbe, primus tamen eum invexit in Africam, ut ex variis Augustini scriptis deducitur, et inter alios docte deduxit cardinalis Baronius tom. IV Annal. ad annum Domini 391, inquit: S. Augustinus primus fuit, qui monasticæ vitæ instituta invexit in Africam, eademque servare cæpit, aliisque servanda tradidit; inde accidit, ut Donatistæ putarent hujusmodi vitæ genus ab ipso fuisse excogitatum.* Sane habemus ex eodem Augustino lib. ii Retractionum, cap. 21, suo tempore apud Carthaginem monasteria esse cæpisse, quasi ante ipsum inibi monasterium nullum esset; quo tempore scripsit opus de opere monachorum.

Porro ex S. Paulini redditis ad Alipium litteris (quæ inter epistolas Augustini exstant sub numero 35) constat monachismum in Africa, quem ex Italia Augustinus, patrium solum repetens illic primus invexerat, jam longe lateque secunda fuisse propagatione diffusum, spatio dumtaxat sex annorum, qui ab introitu Augustini in Africam, ad tempus prædictæ epistolæ interfuerunt. Nam inter cætera Paulinus sic alloquitur Alipium: *Benedictos sanctitatis tuæ comites, et æmulatores in Domino, fratres, si dignantur, nostros, tam in Ecclesiis, quam in monasteriis Carthagine, Tagaste, Hipponne regio, et totis parochiis tuis, atque omnibus tibi cognititis per Africam locis, Domino catholice servientes multo affectu, et ob equo salutari rogamus, etc.* Idemque liquet ex Possidio in Vita S. Augustini cap. 11: *Ut plane videas (ait Baronius) ex uno Augustini monasterio uni-*

A.C. 406. Ilorci in Hispania Tarraconensi sancta Victoria, vidua, sanctitate præcipua clara, A. R. 1157.
a Vandalis (ut creditur) percussa.

407. Asturius Toletanus pontifex, cognomento Serranus, valde charus Fl. Maximo Imperatori, et S. Audentio amicus fuit. Gregorius etiam Bæticus, jam in ultima senectute constitutus, sed vegetus, et integris animi corporisque viribus, 1158.
apprimè charus Gallæ Placidie Augustæ, uxori primum Athaulphi regis Wisigothorum, deinde Constantii imperatoris: filie Theodosii senioris, ex prima uxore, mirifice laudatur.

Cæsarobrigæ, quæ nunc prope Ambratiam in Vectonia Oliva dicitur, Juvencus aliquot annis agit, et natus ibi dicitur: inde petit Salmanticam, ubi floret impense docti sanctique viri præclara memoria.

S. Paternus episcopus Bracarenensis, qui concilio Toletano 19 episcoporum præfuit, multis laboribus et ægritudinibus anxius moritur: vir egregie doctus et pius.

BIVARII COMMENTARIUS.

versam catholicam Ecclesiam Africanam monasteriis, A ex aliis derivantibus, brevi tempore fuisse repletam.

Quid vero in causa fuerit, ut Augustinus canonicos regulares instituire inciperet, promit ipse luculenter Serm. 1 de communi Vita Clericorum; nimirum quia factus episcopus, ut suo muneri pontificali incumberet, et hospites supervenientes humaniter reciperet, quod eo temporis episcoporum erat, nequibat in monasterio Eremiti cum monachis ut prius habitare; unde clericos qui alias intra urbis mœnia pro servitio altaris habitabant, in unum colligens, monasterium fecit clericorum, qui certe eo solum a monachis discrepabant, quod altari essent destinati, et intra civitatem degerent, cum monachi et in rure viverent, et sacris ordinibus ordinati non essent: quando tamen opus erat, de monachis clericici fœbant, et quos probaret Augustinus in monasterio monachorum, hos postmodum ad urbem adducebat, inde ad episcopatum plerumque sublimandos. Hæc mihi in sancti Doctoris scriptis certa sunt, ex illis præcipue verbis: *Perveni ad episcopatum; vidi B necesse habere episcopum exhibere humanitatem assiduam quibuscumque venientibus, sive transeuntibus: quod si non fecissem, episcopus inhumanus diceret; si autem consuetudo ista in monasterio (Monachorum videlicet) permessa esset, indecens esset (id est non decebat quietem monasticam): et ideo volui habere in ista domo episcopi mecum monasterium clericorum.* Quibus veram causam fundandi regulares clericos manifestat. Sed quia de hac re multi multa scripsere, et utrimque valide decertatum est, nihil ultra addendum duxi, quia quæ præfata sunt, pro instituto meo sufficient, ne quis monachatum Leporii sub Augustini disciplina, qui a Dextro asseritur, aspènetur.

2. *Ilorci*, etc. Hodie *Lorca* nuncupatur, ut Morales fuse probavit in Antiquit. Hispan. verbo *Ilorci*, fol. 81, et quod eam præterfluit fluvius Tader, seu Staber, ex Plinio lib. iii, cap. 1 et 3. Porro sanctam Victoriam, de qua hic sermo est, eam credo esse quæ Burgis in Hispania quiescit, et colitur sub duplici officio in toto archiepiscopatu, die 10 Novembris, ut in calendario Burgensis diocesis videre est. Quod enim Mariana et alii putant fuisse sociam S. Ursulæ, et undecim mil. um sociarum, filiamque regis Siciliæ ex S. Gerasina, cum ipsis pariter (ut ait) occisa, probabile non est. Unde etenim filia regis Siculi, et mater ejus regina conjungi potuit cum Ursula Britanna, et apud Coloniam super Rhenum Germaniæ fluvium coronari? Verum quidem est S. Ursulam iis ipsis diebus, aut parum ante ab Hunnis fuisse percussam; cæterum Victoria non ab Hunnis, sed a Vandalis occisa est, qui non longe ab iis diebus Hispaniam Bæticam, et ejus confines, ubi Ilorci est, afflictarunt, multis Christianorum trucidatis. Constat etiam ex Dextro, non fuisse virginitatem, sed viduam, eamque ante martyrii coronam sanctitate præcipua floruisse.

A. C. 407. — 1. *Asturius*, etc. Quo tempore Fl. Maximus in Hispania et Gallia imperabat, sedem Toletanam regebat S. Audentius, utriusque autem coævus, et amicus fuit S. Asturius Serranus: ut ex dictis constat, et ex temporum ratione a Dextro explicata. Sanctum autem Gregorium Iliberritanum antistitem charum fuisse Placidie Augustæ Theodosii Magni filie, liber de Fide ad eam scriptus proclamat. Placidiam hanc Augustam card. Baronius existimat fuisse sororem Theodosii imperatoris; cum tamen Marcellinus et Idatius ejus temporis scriptores asserant non sororem fuisse, sed filiam Theodosii, ut L. Dexter asseverat. Idatius agens (anno Domini 410, æra 448) de eversione Urbis per Alaricum Gothorum regem, subdit: *Placidia Theodosii filia, Honorii imperatoris soror, a Gothis in Urbe capta.* Et æra 453 agit de nuptiis ejus cum Athaulpho Alarici successore; *Athaulphus (ait) apud Narbonam Placidiam duxit uxorem, in quo prophetia Danielis putatur impleta, qui ait: Filiam regis Austri sociandam regi Aquilonis; nullo tamen ejus ex ea semine subsistente.* Qua de re ad calcem horum commentariorum agendum nobis est. Rursus Athaulpho apud Barcinonem occiso anno Domini 416 subdit: *Constantius Placidiam accepit uxorem.* Et inferius agit de Valentiniano imper. Constantii et Placidie filio, qui eis natus est anno Domini 419, et de eversione Constantii per Honorium facta ad regnum anno 420, et de morte ipsius anno sequenti, in quem tertius ejus consulatus inciderat: et de morte Placidie Augustæ anno 28 imperii filii sui Valentiniani, et Christi 451, quibus per omnia suffragatur Marcellinus: nam Alaricum inquit urbe egressum fuisse, *Placidia Honorii principis sorore abducta, quam postea Athaulpho propinquo suo tradidit uxorem.* Et inferius post Athaulphi mortem, *Valia rex Gothorum facta cum Honorio pace, Placidiam sororem ejus eidem viduam tradidit.* Additque inferius cætera, quæ in Idatio legimus de Constantio, et Valentiniano, marito et filio. Et anno Domini 424 Victore et Castino cons., *Placidia mater Valentiniani Augusta nuncupata est.* Quod vero hæc ipsa sit, ad quam liber Gregorii inscriptus est, suo loco monstrabimus, anno Domini 423. De eadem Placidia agunt Orosius lib. vii, Zosimus lib. vi, et Paulus diaconus lib. xiii.

2. *Cæsarobrigæ*, etc. Meminit Olivæ in Vectonia Ptolomæus, nec longe a Salmantica: olim Cæsarobriga dicta fuit; et nunc comitatus titulo insignita uxori et filio D. Roderici Calderon paret. De Juvencus satis in superioribus dictum, ad annum mortis ipsius, et Christi Domini 337; nunc de fama doctriæ et sanctitatis ipsius agit Dexter.

3. *S. Paternus*, etc. Fuse de eo actum est in superioribus, cum de conciliis Toletanis sermo incidit, anno Domini 586 et 405; successit ei Pancretianus, ut mox dicemus.

- A.C. 407. Exuperantius, qui ex Ravennate urbe venit in Hispanias, negotiorum causa, interfuitque concilio Toletano, præclare floret; et Rufinus episcopus Tarracensis ex Causidico. A. R. 1158.
417. Paulus Orosius, Fl. Lucii Orosii filius, consanguineusque Paciani patris mei, civisque Tarracensis, mirifice auspiciatur Hormestam, id est, Mundi Chronicon; quem suscepit scribendum hortatu litterisque S. Augustini episcopi. 1168.

BIVARII COMMENTARIUS.

4. *Exuperantius*, etc. Multa de ejus gestis supra A ad annum 385 et 388 dicta sunt, quæ tu consulas. Rufinus autem, de quo Dexter, is est, cujus in epistola S. Innocentii papæ ad concilium Toletanum mentio fit, cum dicitur: *Quantos ex eis, qui post acceptam Baptismi gratiam in forensi exercitatione versati sunt, et obtinendi pertinaciam susceperant, accitos ad sacerdotium esse comperimus, e quorum numero Rufinus et Gregorius perhibentur!* Eum vero fuisse in Hispania episcopum ex eadem constat epistola.

A. C. 417. — *Paulus Orosius*, etc. Exstat opus insigne tanti viri, et manibus omnium teritur, cum eruditus notis Francisci Fabricii Marcodurani. Reversus fuerat anno Domini 416 ex Palestina in Africam, et cum Diospoli vidisset ab episcopis in synodo congregatis absolvi Pelagium et Cælestium, quasi ab omni errore, quem suis mendaciis obtexerant immunes, monitusque zelo Herotis et Lazari episcoporum, quorum recens epistolas acceperat, duo Africana concilia celebrari fecit, Milevitanum in et Carthaginense, in quibus præfati hæretici damnati fuere: uti Augustinus epist. 90 commemorat, et docte Baronius probat. Cum vero iis diebus Romanum imperium debilitaretur, irruentibus in ipsum plurimis Barbarorum nationibus, Alanis, Gothis, Suevis, Vandalis; multique Romanorum queruli nominis Christiani, assererent defectum Romanæ Republicæ Christi doctrina invecutum, Orosius hortatu Augustini septem historiæ universalis scripsit libros, in quibus (ut Gennadii verbis utar) *totius pene mundi temporis calamitates, et miserias, ac bellorum inquietudines replicans, ostendit magis Christianæ observantiæ esse, quod contra meritum suum res Romana adhuc duraret, et pace cultura Dei pacatum retineret imperium.* Cæpit scribere altero a suo reditu anno, nimirum Christi 417, ut Dexter asserit, et ad finem perduxit opus post annos tres, id est, Christi 419: nam cum ad calcem septimi libri asserat, *Explicit, adjurante Christo, secundum tuum præceptum, beatissime Pater Augustine, ab initio mundi usque in præsentem diem, hoc est, per annos 5618, et ipse, ut perspicuum est, sequatur Septuaginta Interpretum computationem, juxta quam Christus natus est anno a mundo condito 5199, teste Romano martyrologio, fit ut annus mundi conditi 5618 quo Hormesta Orosii finita est, correspondeat anno Christi nati 419, ut computanti patebit. Quare hoc anno Christi 417 rectissime usus est Dexter verbo illo, auspiciatur, quidquid Marcellinus absolute utatur verbo scripsit, cum ait, Theodosio vii et Palladio coss. Orosius presbyter Hispani generis septem libros historiarum descripsit. Sed quid de titulo libri, Hormesta, Andreas Scotus senserit in litteris ad Petr. Cholinum datis, subjiciamus: *Cur hæc olim Orosii historia inscripta fuerit Ormesta? Vitiose, ut equidem arbitror, ac barbari sæculi culpa: Orchestram mundi inscribendam potius, vidit primus doctissimus Pighius in Hercule Prodicio. An quia veluti theatrum rerum gestarum representat? an quia a mundi descriptione orditur? Quid autem Orchestra sit in Amphitheatro suo docet Lipsius cap. 14 et in Onomastico Jul. Pollux lib. iv, cap. 19. Certe Trithemius lib. de Viris illustr. in Orosio, Hormestam mundi legit, ut modo Dexter.**

hoc loco notarim unum ex querulis Christiani nominis, qui casum Romani Imperii mutationi religionis attribuit, fuisse Symmachum urbis prætorio

præfectum, qui ad Valentinianum I, Theodosium I, et Arcadium Augustos relationem fecit pro veteri deorum cultu adversus Christianos; eum tamen pro virili, duobus editis libris carminum impugnavit Prudentius, ejusque objectis docte et subtiliter occurrit lib. II, ubi inter alia Romam per prosopœiam introducit suis ita civibus loquentem:

Vivo ple vobis auctoribus, impia pridem
Arte Jovis, fateor; quid enim non ille cruentum
Tradidit? aut quid mite sibi, placidum ire poposcit?
Qui dum præmetuit cultu inolescere Christi,
Sæviiit, ac miserum sædavit sanguine sæclum.
Et sunt qui vobis bella exprobrare sinistra
Non dubitent, postquam temporum sprevimus aras,
Affrimentque Libyn Collinæ a cardine portæ
Annibalem Jovis imperio, Martisque repulsum,
Victores Senonas Capitoli ex arce fugatos,
Cum super excelso pugnarent numina saxo.
Qui mihi præteritam cladem, veteresque dolores
Inculcant iterum, videant me tempore vestro
Jam nil tale pati; nullus mea Barbarus hostis
Cuspide claustra quatit, etc.

Et quæ sequuntur, quibus victoriam Stiliconis canit, Christo duce acceptam de Radagaiso et ducentis milibus Scythæ seu Gethis, qui anno Christi 406, Arcadio vi et Probo coss. (ut Marcellinus in Chronico refert) totam Italiam inundaverant. Hæc idcirco induxi, ut ostendam Prudentium decem ante Orosium annis de eodem argumento egisse: quandoquidem prostrato Radagaiso scripsit, et antequam Alaricus urbem everteret, et Alani, Vandali ac Suevi in Gallias, Hispaniasque populi Romani provincias irruerent: ut illa indicant verba; *Nullus mea Barbarus hostis Cuspide claustra quatit.* Constat vero (Marcellino auctore) Radagaisum victum anno Domini 406, urbanque eversam anno 410, Varano solo consule: Barbaros autem Hispanias ingressos (auctore Idatio teste oculato) æra Cæsaris 447, id est, Christi anno 409; quinimmo, ut Marcellinus ait, anno Christi 408, *Basso et Philippo coss. Stiliconem comitem (cujus duæ filiæ, Maria et Thermantia singulæ uxores Honorii fuere, utraque tamen virgo defuncta), spreto Honorio, regnumque ejus inhiantem, Alanorum, Suevorum, Vandalorumque gentes donis, pecuniisque illectas contra regnum Honorii excitasse, eo quod Eucherium filium suum paganum et adversus Christianos insidias molientem cuperet Cæsarem ordinare: qui tamen cum eodem Eucherio, dolo suo detecto, occisus est.* Si vere, inquam, hæc anno prædicto acciderunt, necessum est, ut Prudentius anno præcedenti, scilicet Christi 407, contra Symmachum scripserit; hic etenim annus inter Radagaisi cædem, et proditionem Stiliconis jacet. Mihi ut minimum Eucherii paganismus suspectus videtur, cum difficile creditur sit, Stiliconem ex Serena uxore, sorore vero Magni Theodosii, filium habuisse paganum, et videam a Prudentio lib. II contra paganum Symmachum, magnis eveli laudibus Stiliconem de Catholici Christi fide professione:

Dux agminis, impertique
Christipotens nobis juvenis fuit (loquitur de Honorio)
[et comes ejus,
Atque parens Stilico: Deus unus Christus utriusque;
Hujus adoratis altaribus, et cruce fronti
Inscripta, cecinerunt tubæ; prima hasta draconis
Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior offert, etc.

A. C. 418. Paulus Massiliensis episcopus clarus habetur.

A. R. 1169.

Hæresis Priscillianistarum multum in Hispania repullulat.

Paulo Concordiensi Lusitano scribit Hieronymus.

Constantius imperator in regionibus Hispaniæ prædatur.

419. Provincia Carthaginensis, quæ una hactenus fuerat, eademque Toletano parabat, a sancto Elpidio, libidine quorundam episcoporum dividitur in Carthaginensem et Carpetanam. Quidam putant ante tempora Romani pontificis Anteri factam fuisse divisionem hanc, dictamque provinciam Toletanam.

1170.

S. Maxentia Hispana Caurensis Tridenti floret.

BIVARII COMMENTARIUS.

A. C. 418.—1. Paulus, etc. Nihil hactenus de hoc A Paulo Massiliensi reperire potui.

2. .... etc. Hoc loco in quibusdam codicibus inse-
rebantur ejusmodi verba: *Avitus imperator in Hispania trajicit, ibique deposita imperii dignitate magnis itineribus ad Gallias properat.* Sed hæc aliunde trans-
tata sunt; nam Dexter non potuit agnoscere Avitum ad imperium provectum, cum teste Idatio et Prospero tyrone in Chron. assumptus fuerit ann. Domini 455.

3. Hæresis, etc. Illis forsân negotium procurantibus, qui Toletani concilii gladio e sacerdotio et episcopatu submoti fuerant; scilicet Herena, Donato, Acurio, et Emilio, seu Emilia, hi enim injuste casum Priscillianum proclamabant, et velut Martyrem venerabantur, ut in sententia eorumdem scribitur. Severus de his agens dixit, *Peremptorum corpora ad Hispanias relata, magnisque obsequiis celebrata eorum funera.* Sed horum rabies inferius agente S. Turibio anno Domini 448 tandem sedata est, ut in Bracarensi concilio (primo dicto) habetur.

4. Paulo, etc. Exstat ad eum scripta epistola Hieronymi 21. Cum vero in ea Hieronymus ipse asserat se Paulum istum Concordiæ in Italia vidisse, et alias a Dextro vocetur Lusitanus, in Lusitania autem non procul Ulyssipone Concordia alia sit, illud quod alibi notavimus, iterum occurrit, Italos, cum Hispaniis dominabantur, urbibus a se denuo illic constructis sæpius nomina suarum indidisse. Quare mirum non est, si Concordienses Hispaniæ populi Concordiensibus Italici communicabant, et ab his ad illos facilis transitus erat. Sic credo Paulo accidisse, qui Concordiæ in Lusitania natus Concordiam Italiæ profectus, inibi a D. Hieronymo conventus est, ut ex libro de Script. Eccles. in *Tertuliano* liquet. Cui hoc non placet, casu factum dicat, quod non curarim. Aut dicendum fuisse quidem Lusitanum, vocari vero Concordiensem ab urbe in qua parochiam regebat. Ad eum dedit epistolam 21 tomi primi, ubi inter cætera, *Ecce, inquit, cum centenarius ætatis circulus volvitur, et tu semper præcepta Domini custodiens futuræ beatitudinem vitæ per præsentia exempla meditaris. Oculi puro lumine vigent, pedes imprimunt certa vestigia, auditus penetrabilis, dentes candidi, vox sonora, corpus solidum et succi plenum; cæni cum robore discrepant, vires cum ætate dissentiant; non memoriæ tenacitatem antiquior senectæ dissolvit, non calidi acumen ingenii frigidus sanguis obtundit, non contractam rugis faciem arata frons exasperat, non denique tremula manus per curvos cærae tramites errantem stylum ducit, etc.*, quæ tu legas.

5. Constantius, etc. Quo tempore Alani, Suevi, et Wandali in Hispanias irruerunt, ex ipsis Romanis nonnulli rebellarunt apud Gallias, præsertim Constantinus cum filio suo Constante, quem, imperio semel arrepto, ex monacho Cæsarem fecit. Cæterum ab Honorii duce Constantio, postmodum Cæsare, Placidia marito, et Valentiniani junioris patre, post triennium invasæ tyrannidibus occisi sunt, Constantinus Arelate, Constans Viennæ. Ita scribit Idatius et Marcellinus, Honorio IX et Theodosio IV cons. Christi anno 411. Rursus (Idatio auctore) anno 416, Constantius Athaulphum Gothorum regem pulsavit, ut

relicta Narbona Hispanias peteret: quo de medio sublato, Vualia Athaulphi successor pacem cum eodem Constantio inivit. Anno sequenti 417 Vualia Romani nominis causa intra Hispanias cædes maximas Barbarorum effecit; sed anno 418, intermisso certamine quod agebant, Gothi per Constantium ad Gallias revocantur. Hactenus Idatius. Ex quibus vides Constantium anno Domini 418 (quod Dexter scribit) in regionibus Hispaniæ versari, et, quod inde sit consequens, prædari.

A. C. 419.—1. Provincia, etc. Tametsi separationis earum Ecclesiæ in duas provincias, et metropoles instrumentum non exstet; non modica tamen memoria perseverat in antiquitatis monumentis, quibus satis convincitur, iis fere temporibus factam. Nam anno Domini 385 Arcadio et Bauto cons. Siricius Rom. Pontifex epistolam decretalem scripsit ad Himerium Tarraconensem, et universas Hispaniæ metropoles, proprio nomine notans, primo loco Carthaginensem, deinde Hispanensem Beticam, rursus Lusitanam, et Gallaicam, id est, Emeritensem, et Bracarensem ponit; nullam mentionem Toletanæ seu Carpetanæ faciens: nimirum quia Carthaginensis Toletanam sub se comprehendebat. Insuper in concilio Toletano primo nuncupato dicitur regula Fidei facta contra omnes Priscilliani hæreses ab episcopis Carthaginensibus, Tarraconensibus, Lusitanis, Bracensis et Gallæcis, et ita postea refertur in concilio Bracarensi primo nuncupato sub Lucretio Bracarensi antistite. Ubi iterum sub Carthaginensi Toletana comprehenditur. Nec mirum, quia ut constat ex reformatione Provincialium sedium sub Constantino Magno imperatore Toleti facta, Carthaginensis Toletanæ ponitur subjecta: de quo suo loco diximus ad annum 324. Ex quo fit ita perseverasse, ut minimum usque ad annum 400 vel 405, quo regula prædicta facta est: et consequenter falli eos qui existimant, ante tempora sancti Anteri papæ facta fuisse illam separationem, qui multo ante obierat anno Domini 258. Rursus in Chronico M. Maximi anno Domini 448, diversæ reperiuntur, nam de eis dicitur ibi: *Alani in Hispania Carpetaniam, et Carthaginensem provinciam invadentes, multis urbibus vastatis, possident.* Et in concilio Toletano III dicto, ubi agente S. Leandro Hispanensi Gothi Arianam hæresim abjurarunt, subscribitur Dominicus Carthaginis Spatarie metropolitanus, et Epiphanius Helladius metropolitanus Toletanus: quod incidit in annum Domini 590. Porro de S. Elpidio primo Toletanorum antistite, a sancto apostolo Jacobo ordinato alibi satis diximus.

2. S. Maxentia, etc. Nobilis de ea fit mentio in martyrologio Galesini ad diem 30 Aprilis, his verbis: *In finibus Tridentinorum sanctæ Maxentiæ viduæ. Hæc S. Vigili episcopi mater singulari pietate et religione ita prætulit, ut miraculis compluribus ejus sanctitatis laudem Deus testatam fieri voluerit.* In Notis addit: *Hujus vitam scripsit Allemannus episcopus Tridentinus.* Ejus vero filii, S. Vigili episcopi martyris, festa dies celebratur 26 Junii, qua nuncurum olim cum reliquiis idololatricis penitus extirpata conaretur, a feris et barbaris hominibus lapidum in-

A. C. 419. Canali in Lusitania monachi Nigri, ab annis 593.

A. R. 1170.

423. Obiit Gregorius Bæticus, cum prius dicasset librum de Fide, vel de Trinitate Gallæ Placidie Augustæ, feminæ lectissimæ.

1174.

Vincentio episcopo Cæsaraugustano Valerius subrogatur.

BIVARI COMMENTARIUS.

percussus, pro Christi nomine martyrium implevit; A ut habet Rom. martyrologium, Usuardus et Ado.

3. *Canali, etc.* Frequentissima hoc tempore monachorum examina in Hispania fuisse ex actis conciliorum et epistolis summorum pontificum satis liquet; nam in concilio Cæsaraugustano anni 384, vel quod alii volunt 380, canon sextus et octavus agunt de monachis: et in Toletano i canon sextus de Sanctimonialibus. Siricius item Romanus Pontifex in epistola ad Himerium Tarraconensem, et cunctos Hispaniæ episcopos, quæ quidem articulis seu responsionibus distincta est, nonnulla statui monachorum concernentia in septima et quarta decima responsione decernit. Ut omittam sanctos monachos et abbates Fabricianum et Philibertum, qui Titulicæ in confluentibus Fenarii et Tagonii fluminum monasterium construxerunt; et inibi martyrio sublatis in cælum evolaverunt anno Domini 308, ut superius eum Dextro notavimus. Nunc autem qui sint isti monachi, ad differentiam cæterorum *Nigri* nuncupati, ab anno Domini 393 in Hispanias introducti, videndum est. Et quidem certum est, nullatenus fuisse ex disciplina S. P. Benedicti, utpote qui post annos aliquot natus fuit. Insuper apud vetustos monachos nulla de colore habitus mentio reperitur; quinimmo Benedictus ipse, qui regulam eorum scripsit, antiquorum Patrum mores imitatus, cum cap. 55 de habitu agit: *De quarum rerum (inquit) colore, aut grossitudine non causentur monachi; sed quales inveniri possunt in provincia qua habitant, aut quod vilis comparari potest.* Non igitur omnes uno eodemque colore vestiti incedebant, etiam in uno monasterio, sed diversis, secundum quod vilis emere poterant. Id tamen intelligi de natis vellerum coloribus, uti de bruno, subcinericio, nigro, aut subnigro vel subrufo, minime namque ipsis colores adinventi licerent; quinimmo album apud ipsos in usu non fuisse, aperte asseruit Petrus Venerabilis lib. i epist. 28, ubi Cistercienses taxat, quod albo colore utantur præter omnium monachorum morem; ait quidem: *Vos sancti, vos singulares, vos in universo orbe vere monachi, alii omnibus falsis et perditis, secundum nominis interpretationem, solos vos inter omnes constituitis; unde et habitum insoliti coloris præteritis, et ad distinctionem cunctorum totius fere mundi monachorum, inter nigros vos candidos ostentatis.* Et inferius: *Colorem humilitatis et abiectioni magis competentem abiecit, et illum quo etiam in scripturis gaudium et solemnitas figuratur, album scilicet, assumpsit. Cumque in valle lacrymarum positus, quibus præcipitur ut semper luctui, numquam lætitiæ intendat, deceant vestimenta luctum, et pœnitentiæ designantia; vos contra in miseris felicitatem, in mæore gaudium, in luctu lætitiæ, in vestium candore monstratis.* Quidquid igitur sit de animo contentioso, qui Venerabilem ad id scribendum induxit, de quo in præsentem non curo, illud nihilominus ejus testimonio exploratum habemus, colorem candidum longe abfuisse ab antiquis monachis. Nam et de quadam Honofrio veteri monacho narrat Metaphrastes in vita SS. Galationis, et Epistemes, quod alba veste monasticum habitum contegebant, ne agnosceretur. In Vita etiam Sancti Martini legimus de ejus discipulo Aurtolio Monacho ab angelo Satanæ deluso, quadam die cæteris monachis dixisse: *Ecce hac nocte vestem mihi candidam angelus de cælo attulit, qua indutus in medio vestrum diversabor; idque vobis signum erit, me in Dei esse virtute, qui Dei veste donatus sim.* Quod si alba vestis monachis esset in usu, ejusmodi distinctionis signum esse non posset.

De nigro vero colore, illud maximopere probatur, quod prædictus Petrus Cluniacensis affirmat, primum omnium (quod sciamus) e monachis S. Martinum eo usum fuisse, et quod inde sit consequens, monachos suos, *Certe hæc vestium nigredo (ait ille) antiquitus humilitatis causa a patribus inventa est; nam de magno illo et admirabili, vereque monacho Martino non legitur, quod albo et curto, sed quod nigro et pendulo pallio processerit.* Ita sane Severus refert dialogo 2: *Sed ubi Martinum (inquit) in veste hispida, nigro, et pendulo pallio circumtectum contiguus de latere jumenta viderunt, paululum in parte altera pavescuta cesserunt.* Eodem quoque auctore referente in Vita ipsius, tam multa Martinus construxit monasteria non solum Mediolani, et Turonis, sed aliis quoque in provinciis, ubi ad ejus exemplum monachorum magna examina vixerunt; quod de quadam ab ipso ad fidem conversa: *Adeo, inquit, virtutibus illius, exemploque convalescit, ut jam ibi nullus locus sit, qui non aut Ecclesiis frequentissimus, aut monasteriis sit repletus.* Horum ergo semina in Hispaniis etiam missa fuere, ut hoc loco dicitur, nec mirum, cum non longe ab ea regione Galliæ distent, quas S. Martinus incolebat.

A. C. 423. — 1. *Obiit, etc.* Multa de eo diximus ad annos Domini 388 et 406; ejusque festa dies in Usuardi martyrologio, quod Galesinus in suo sequitur, satis celebris astruitur 24 Aprilis. Exstat liber de Fide in tomis Bibliothecæ Vet. Patrum: ejus etiam Hieronymus meminit lib. de Script. Eccles. Porro Augustam cui dedicatus est, non solum Placidiam, sed simul Gallam Placidiam vocatam, quod nonnemo abnuit, expresse docet cum Dextro, Paulus Diaconus lib. xiii. de gestis Longobardorum, et tamquam rem certam ac notissimam narrat Petrus in Catalogo lib. xi, c. 95, accessisse Placidie Gallæ cognomentum ex Galla matre, Theodosii uxore. Titulus quoque libri in vetustissimo codice ab Achille Statio reperti hæc habet: *Gregorii Bælici Iliberritanæ sedis episcopi, ad Gallam Placidiam Augustam, de Trinitate ac Fide contra Arianos liber.* In ejus contextu tractatur tamquam fidelis et catholica; quod minus vetustiori convenit, at recentiori propriissime. De gravissima Gregorii senectute manifestum argumentum est, quod Hieronymus scripsit librum de Scriptoribus Ecclesiæ anno 14 Theodosii, id est, Christi Domini 395, et tunc de eo dixerit in extrema senectute constitutum adhuc vivere; nunc vero cum post alios 30 annos mortuus dicatur, necessum est ut pene centenarius obierit.

2. *Vincentio, etc.* Valerius hic fuit ejus nominis tertius Cæsaraugustanorum antistitum, nam primus Iliberritano, secundus Cæsaraugustano subscripsit: hic vero ab aliis vocatur Valerianus; ut ab ipso Dextro inferius anno Domini 430 et ab Aurelio Prudentio, qui eidem suum dedicavit Hippolytum sub hoc titulo: *Passio Hippolyti martyris ad Valerianum episcopum*; incipit vero in hæc verba:

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christo Valeriane sacer, etc.

Cum enim Cæsaraugustam Romæ rediisset, et inter alias sanctorum reliquias, S. Hippolytum venerandus visitasset, speciali erga ipsum devotione concepta, ejus martyrium scripsit ad episcopum suum Valerianum, rogans ut

Inter solemnes Cypriani, vel Chelidonii
Eulaliæque dies currat et iste tibi.

Constat vero Valerianum hunc ejus fuisse postorem

A.C. 423. Theodosius Theodosii senioris pater, qui dolo hæreticorum obiit in Africa, a nonnullis inter martyres refertur. A. R. 4174.

Ingens inter nostros episcopos contentio orta est, quod catholici ad dignitatem (quamquam bene quidem ad pœnitentiam) non reciperent lapsos in hæresim Priscilliani, neque ad suam communionem cum dignitate.

Scribit per hæc tempora Isidorus Junior Cordubensis episcopus Allegoriarum librum Paulo Orosio Tarraconensi et super Lucam scripserat.

Ab anno 410 cœperunt Suevi possidere Gallæciam, vastata Lusitania.

BIVARII COMMENTARIUS.

et antistitem, ex eo quod ad calcem operis subdit, **A** *thi a gente Hunnorum, et suscepti sunt in Romania, pro misericordia, iussione Augusti Valentis.* Fuit is annus a Christo nato 576: sequenti vero, *cons. Gratiano IV et Merobaude, gens Gothorum qui pro misericordiam suscepti sunt, rebellantur adversus Romanos, ad quos expugnandos cum missi comites cum militibus, et pugnaverunt cum Gothis.* Anno vero 578 *Valente VI et Valentiniano II toto anno per diocesim Thraciarum et Scythiæ, et Mæsiæ, Gothi habitaverunt simul, et eas deprædaverunt; deinde usque ad portas urbis Constantinopolitanæ venerunt.* Anno 579 qui fuit primus Theodosii imperatoris, *multa bella Romani cum Gothis commiserunt: deinde victoriæ nuntiatae sunt adversus Gothos, Alanos, atque Hunnos die XV Kalend. Decembr.* Pace tamen cum Hunnis facta, Athanaricus Gothorum rex ingressus est Constantinopolim, Syagrio et Eucherio *cons., id est, Christi 381; eo vero mortuo, universa gens Gothorum cum rege suo in Romaniam se tradiderunt, die V non. Octob. anni sequentis.* Hinc effectum, ut Romani imperatores

Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulius ægotam pastor ovem referas.

Hunc vero in Hispania habuisse pastorem, postquam Roma rediit, vel illud convincit, quod librum Peristephanon in Hispania post reditum scripsit; unde in hymno de S. Laurentio inquit:

Nos Vasco Iberus dividit,
Bivis remotos Alpibus;
Trans Cotianorum juga,
Trans et Pyrenæas nunguidos.
Vix fama nota est, abdittis
Quam plena sanctis Roma sit:
Quam dives Urbanum solum
Sacris sepulcris floreat.

Hoc et in Hippolyto dixerat, nam inter cætera subdit:

Sed qui caremus his bonis,
Nec sanguinis vestigia
Videre coram possumus,
Cælum latuemur eminus.

3. *Theodosius, etc.* Narrat mortem Theodosii Orosius lib. VII, c. 33, ex quo et Paulo Diacono et aliis card. Baronius. Acceperat Valens prognosticon de successore, quod ejus nomen litteras *Theo* haberet in capite: id ut ipse everteret, multos occidi jussit, quibus Theophilus, Theodorus forsitan nomen erat. Unde eo furore ductus Theodosium ducem strenuissimum in Hispania ortum, qui res imperii nutantes in Africa, parta victoria de tyrannis stabiliverat, et ejus filium Theodosium item nuncupatum necari curavit. Filius quem Deus imperio destinaverat, fugam iniiit; senex tunc Catechumenus, priusquam cederetur, baptizari curavit; acceptaque sancti fontis aqua, et fuso simul sanguine, impie et tyrannice trucidatus, abiit ad Dominum. Hinc factum, quod Dexter scribit, a nonnullis postea inter martyres recensitum.

4. *Ingens, etc.* Decreto concilii Toletani primi nuncupati, nonnulli episcopi ex Priscillianistis, et dignitate ejecti sunt, aliis retenta dignitate, communicatio cum cæteris episcopis negata est ad tempus; nimirum quousque *illis per papam, vel per S. Simplicianum communicatio detur, ut inibi dicitur in sententia contra Priscillianistas lata.* Inde, haud dubium, contentio ista duxit ortum.

5. *Scribit, etc.* Exstat Allegoriarum liber, de quo hic mentio est, inter opera S. Isidori Hispanensis; quem tamen ex catalogo suorum ab ejus discipulis Ildelfonso, et Braulione confecto, liquet alterius Isidori esse quam Hispanensis. Cur autem Junior hic Cordubensis dicitur, a nobis in superioribus expositum est, ad annum Domini 384, ubi de Seniore Cordubensi egimus, qui Chronicon scripsit.

6. *Ab anno, etc.* Scytharum Barbaricam irruptionem, qua Italia, Gallia, Africa, Asia, et totum pene Romanum his diebus imperium quassatum est, præsertim Hispaniæ, fusius narrat, Idatius Lamacensis ejus temporis scriptor, ac testis oculatus in Hispania. Præmisit quidem in Fastis consularibus, quoniam ovo tantum malum ortum fuerit, inquit; *Valente V et Valentiniano cons. victi et capsi sunt Go-*

B Gothorum copiis auxiliariibus, cum opus esset, uterentur; uti contra Radagaisum tyrannum fecere, qui cum ducentis millibus suorum totam Italiam inundaverat, sed ab Hunnis et Gothis devicti sunt, sub Arcadio VI et Probo *cons., anno scilicet Domini 406, quod Marcellinus in Chron. narrat: ex quo etiam habemus, quod Basso et Philippo cons. Christi anno 408, Stilico spreto Honorio imperatore, regnumque ejus inhians, Alanorum, Suevorum, Wandalarumque gentes donis, pecuniisque illectas contra Honorii regnum excitavit, Eucherium filium suum capiens Cæsarem ordinare.* Solvit Stilico morte propria proditiōnis poenas, Barbari vero insolentiores effecti imperii provincias invadunt; et anno sequenti agente Constante Constantini tyranni filio contra Didymum, et Verinianum, ut Prosper in Chronico affirmat, *Alani, Wandali, et Sueri Hispanias ingressi sunt, videlicet æra Cæsaris 447, Christi vero anno 409, uti Idatius et cæteri notant, Honorio VIII et Theodosio Arcadii filio III, cons. anno 410.* Barbari Hispanias inter se sortiuntur, ita ut Gallæcia Wandalis et Suevis, Alanis Lusitania et Carthaginensis provincia, Bætica autem solis Wandalis cederet. Quæ vero sortitionem istam præcesserint, inferius cum Dextro dicemus ad annum Domini 424. Gothi non intrarunt Hispanias usque ad annum Domini 416 sub Ataulpho ipsorum rege, ut suo loco monstrabimus. Illud tamen a Salviano Massiliensi notatum juvenio, peccatis hominum exigentibus Barbaricam vastationem in toto Rom. imperio factam: postquam etenim de Galliis justo Dei iudicio invasus egerat, subdit lib. VII de Providentia: *— Quid Hispanias non, vel eadem, vel majora ferre vicia perdiderunt? quas quidem celestis iræ, etiamsi aliis quibuslibet Barbaris tradidisset, dignum tamen flagitorum tormenta toleraverunt puritatis inimici. Sed accessit hoc ad manifestandum illis impudentiæ damnationem, ut Wandalis potissimum, inest, pudicis Barbaris traderentur. Dupliciter in illa Hispanorum captivitate Deus ostendere voluit, quantum et odisset carnis libidinem, et diligeret castitatem; cum et Vandalos ob suam maxime pudicitiam illis superponeret, et Hispanos ob solam vel maxime impudicitiam subjugaret. Quid enim? Numquid non erant in omni orbe terrarum Barbari fortiores, quibus Hispaniæ*

BIVARII COMMENTARIUS.

niæ traderentur? Multi absque dubio; immo ni fallor omnes; sed idem infirmisimis hostibus contradicit, ut ostenderet scilicet non vires valere, sed causam, neque nos tunc ignavissimorum quorundam fortitudine obrui, sed sola vitiorum nostrorum impuritate superari. Hac ille.

Dum prædicti Barbari Hispanias deprædari incipiunt, Pancratianus Bracarenensis antistes synodum episcoporum sibi subditorum coegit, ut in ea, decreto concilii provideretur de fidei articulis in quibus a Barbaris impugnabantur; deque sanctorum reliquiis tuto loco servandis, ne forte ab eis irriderentur, et ludibrio haberentur. Autographum ejus concilii in ms. codice carioso et pervetusto bibliothecæ cænobii Eburobriani nostri ordinis est, indeque extractum in lucem datum est tom. II monarchiæ Lusitanæ, a P. Bernardo Brito monacho nostro, et regio historiographo elaboratæ, quod tamen quia vehementer ad rem nostram facit, et paucis datum est habere, placuit ad verbum hic inserere.

CONCILIIUM BRACARENSE SUB PANCRATIANO EPISCOPO
PRIMÆ SEDIS.

CAP. I. — Convenientibus episcopis; Elipandus Colimbricensis, Pamerius Egitanensis, Arisbertus Portugallensis, Deusdedit Lucensis, Galesius Emeritensis, Pontamius Eminiensis, Tiburtius Lamacensis, Agathius Iriensis, Petrus Numantinus, in sano sanctæ Mariæ Bracarensis, Dominus Pancratianus, episcopus primæ sedis, dixit: Notum vobis est, fratres et socii mei, quomodo Barbaræ gentes devastant universam Hispaniam, templa evertunt, servos Dei occidunt in ore gladii; et memorias sanctorum, ossa, sepulcra, cœmeteria profanant; vires imperii confringunt, modo commoventes omnia, sicut stipulam ante faciem venti. Præter Celtiberiam et Carpetaniam jam reliqua omnia versus Pyrenem sub sua jacent potestate. Et quia multum hoc jamjam est super capita nostra, volui vos advocare, ut unusquisque sua provideat et omnes simul communem Ecclesiæ calamitatem. Provideamus socii remedium animarum, ne multitudo laborum, et afflictionum compellat eas abire in concilium impiorum, stare in via peccatorum, et sedere in cathedra pestilentiæ, et apostatate a vera fide: et ad hoc exempla constantiæ nostræ ponamus ob oculos subditorum, patiendo pro Christo aliquid ex multis tormentis, quæ ipse pertulit pro nobis. Quia vero nonnulli Alanorum, Suevorum, Wandalorumque sunt idololatræ, alii vero Arianorum hæresim profitentur; visum est mihi, vobis approbantibus, ad majorem fidei firmitudinem, contra similes errores sententiam proferre. Quid vobis videtur?

Omnes. Justum, pium, sanctum, expediens negotium.

CAP. II. — Pancratianus. Credo in unum Verbum genitum ab ipso Patre ante tempora, Deum ex Deo vero, ex eadem substantia Patris, sine quo factum est nihil, et per quem omnia creata sunt.

Omnes episcopi. Similiter et nos credimus.

Pancratianus. Credo in Spiritum sanctum procedentem a Patre et Verbo, unicum in Deitate cum ipsis, qui per ora prophetarum locutus est, supra apostolos sedit, Mariam Christi Matrem replevit.

Omnes episcopi. Similiter et nos credimus.

Pancratianus. Credo quod in hac Trinitate non sit majus aut minus, prius aut posterius; sed in tribus distinctis personis sit una æqualitas, una Deitas, una Divinitas.

Omnes episcopi. Similiter et nos credimus.

Pancratianus. Damno, et excommunico, reprobo, anathematizo omnes contraria sentientes, tenentes et prædicantes.

Omnes episcopi. Similiter et nos damnamus.

Pancratianus. Credo quod Dii gentium sint demonia: os habent et non loquentur; oculas et non vide-

bunt, aures et non audient, neque sit spiritus in ore ipsorum.

Omnes. Similiter et nos credimus.

Pancratianus. Credo quod Deus noster trinus in personis, unus in essentia, fecit ex nihilo omnia; et Adamum patrem nostrum creavit ex terra, Evam de latere ejus, destruxit mundum per aquas, dedit Moysi legem; et novissimis temporibus visitavit nos per filium suum, qui factus est ex semine David secundum carnem.

Omnes. Similiter et nos credimus.

Pancratianus. Damno, reprobo, execror, anathematizo omnes contraria tenentes, sentientes et prædicantes.

Omnes. Similiter et nos damnamus.

CAP. III. — Pancratianus. Nunc autem, si placet omnibus vobis, statuatur quid agendum sit de reliquis sanctorum, præcipue de patre nostro, et apostolo hujus regionis Petro Ratiastensi, quem ad salvandas animas Jacobus Domini consanguineus dimisit.

Surrexit Elipandus Colimbricensis et ait: Non poterimus omnes uno modo id facere; sed si vobis placuerit, unusquisque pro temporis opportunitate id faciat. Barbari sunt intra nos, et Ulizbonam premunt, Emeritam habent, Asturicam similiter, prope diem euenturi super nos. Proficiscatur unusquisque in locum suum, et confortet fideles, corporaque sanctorum honeste abscondat, et de locis, et speluncis ubi postea fuerint, relatorum vobis mittat, ne per cursum temporis in oblivionem veniant.

Omnes. Justum, bonum, et congruum consilium nobis videtur pro temporis necessitate.

Pancratianus. Similiter mihi, sicut et vobis videtur. Abite in pace.

Omnes. Solus remaneat frater noster Pontamius, propter destructionem suæ Ecclesiæ Eminiensis, quam Barbari vexant.

CAP. IV. — Pontamius dixit: Abeam et ego, ut confortem oves meas, et simul cum eis pro Christi nomine patiar labores, et anxietates: non enim suscepi munus episcopi in prosperitate, sed in labore.

Pancratianus. Optimum verbum, justum consilium; profectum approbo, Deus te conservet.

Omnes. Serret te Deus in bono consilio, quod nos similiter approbamus.

Omnes simul. Abeamus in pace Jesu Christi.

Subscriptiones. Pancratianus in Dei nomine episcopus Bracarenensis; Gelasius, in Dei nomine episcopus Emeritensis; Elipandus, in Dei nomine episcopus Colimbricensis; Pamerius, episcopus Egitanensis; Arisbertus, episcopus Portugallensis; Deusdedit, in Dei nomine episcopus Lucensis; Pontamius, episcopus Eminiensis; Tiburtius, episcopus Lamacensis; Agathius, episcopus Iriensis; Petrus, in Dei nomine episcopus Numantinus. Hactenus concilium Bracarense.

De episcopis Hispaniæ in ejusmodi clade fuga acti, et ærumnis, atque angoribus afflictis, agit S. Augustinus in epist. 180, ad Honoratum, ipsum consulentem, liceretne eo tempore episcopo fugam inire, quod nonnulli Hispanorum fecerant; sic enim respondet: Ita quidem sancti episcopi de Hispania profugerunt, prius plebibus partim fuga lapsis, partim preemptis, partim obsidione consumptis, partim captivitate dispersis; sed multo plures illic manentibus propter manentes sub eorum periculorum densitate manserunt; et si aliqui deseruerunt plebes suas, hoc est quod dicimus fieri non debere; neque enim tales docili auctoritate divina, sed humano, vel errore decepti, vel timore sunt ricti. Certe ad id Augustinus respexisse videtur, quod in hac Bracarenensi synodo decretum est; et Pontamius episcopus Eminiensis inter eos enumerandus erit, de quibus dixit: Multo plures illic manentibus, etc.

Sed unde habemus isto tempore celebratum hoc concilium? nimirum ex eo quod in actis asseritur, tunc temporis Alanorum, Suevorum, Wandalorumque

A. C. 423. Marabaudes poeta lyricus, cæcus, Barcinone floret.

A. R. 1174.

Asturinus Toletanus corpora SS. Justi, et Pastoris martyrum intra mœnia Complutensis urbis prius translata, Basilica cohonestat, quorum memoria egesta terra penitus interciderat : et relicta sede Toletana, scripsit manens Compluti, vitam resque gestas, ac hymnum, et officium SS. martyrum : interque scriptores pontifices numero nonus est.

DIVARII COMMENTARIUS.

barbaras nationes præter Carpetaniam, et Celtiberiam reliqua omnia versus Pyrenem sub sua habere potestate : Ulixbonam premere, Emeritam et Asturicam possidere, et Eminiensem tractum in Gallæcia; adhuc vero non pervenisse Bracaram, sed de proximo eorum adventum imminere : quæ omnia ad annum ipsum ingressus eorundem in Hispanias referenda sunt : nam in sequenti, Dextro etiam cum Idatio teste, Lusitania, et Gallæcia a Suevis et Alanis vastatæ fuerunt, ubi Bracara, et Sedes comprovincialium ejus episcoporum sitæ sunt. Insuper ex eo quod in actis nulla fiat mentio de Gothis, sed solum de Alanis, Wandalis et Suevis ; unde inferre debemus, celebratum esse ante Gothorum ingressum, videlicet post septem annos quam cæteri ingressi fuere. Accedit quod non multo post, scilicet anno Domini 415, Avitus presbyter epistolam Luciani de inventione corporis protomartyris Stephani a se de Græco in Latinum idioma traductam, dicavit Balchonio Bracarensi episcopo, qui tamen adhuc in vivis erat tempore concilii Toletani, a S. Turibio Legato S. Leonis papæ celebrati, anno Domini 448, quando Barbari totam sine contradictione Hispaniam possidebant. Quare cogimur dicere Pancratianum antecessisse Balchonium, et ante annum 415 obiisse, et aliquanto prius concilium præfatum celebrasse. Transcripsit itidem ipsum P. Caracciolus clericus regularis Neapolitanus in controversia sua de Adventu S. Jacobi in Hispanias.

7. *Marabaudes*, etc. Exstant ipsius nonnulla heroica carmina tom. XV Bibliothecæ Vet. PP. ultimæ impressionis sub titulo : *Merobandis Hispani scholastici de Christo*; eorum vero initium est : *Proles vera Dei, cunctis antiquior annis*, quæ contra Ariannorum errorem scripta videntur.

8. *Asturius*, etc. Eam rem, quod ad inventionem, et translationem SS. Martyrum spectat, narrat S. Ildefonsus lib. de Viris illustribus in Asturio his verbis : *Hic et sacerdotio beatus, et miraculo dignus, quia quibus jungeretur in celo, eorum terreno reperire membra meruit in sepulcro. Nam cum sedis sue sacerdotio fungeretur, Divina dicitur revelatione monitus, Complutensi sepultus municipio, quod ab urbe ejus ferme lx miliar. situm est, Dei martyres perscrutari. Qui concitus accurrens, quos et tellus aggeris, et oblivio temporis presserat, in lucem et gloriam terrenæ cognitionis provehendo invenit. Quibus repertis redire ad sedem renuens, servitute simul et assiduitate sanctis innoxus, diem clausit extremum.* Hæc de revelatione sanctorum Asturio facta, apud Ildefonsum legimus. Attamen non ita eos invenisse credendus est, quasi de urbe, aut Ecclesia in qua sepulti jacerent ignoraretur : nam paulo ante vidimus S. Paulinum filium suum Celsum Compluti prope sanctos martyres tumulasse ; sed quia individuus sepulcri eorundem locus, utpote subius terram jacentis, a memoria hominum exciderat. Porro officium in ipsorum laudem a sancto Asturio compositum exstat in Breviario Mozarabe sancti Isidori, cum hymno, quem placuit in gratiam eruditorum, et devotionem cunctorum hic apponere.

Hymnus de sanctis Martyribus Complutensibus.

O Dei perenne Verbum Patris ore proditum,
Organum qui imbecille admovens infantium,
Das eis spirare flatum, vocis ut promant sonum :
Tu pius adesio nobis, solve libras gutturis,
Ora instrue loquellis, corda reple lacrymis,

A Ut sacrorum festa dignis præcinamus canticis.
Ecce Justus, ecce Pastor, ambo juncti sanguine,
Quos pia fraternitatis junxerat germanitas,
Fecit æquales sacratæ passionis unitas.
Hi tamen scholis retenti, dum struuntur litteris,
Audientes quod tyrannus intrat urbem persequens,
Illico scholam relinquunt, et tabellas admovent.
Appetunt cursu deinde præsidis præsentiam,
Et crucem Christi sequendo, corpus armant debile,
Quo triumphos passionis expedirent fortiter.
Hoc repente Daciano nuntiant, s inquit,
Ecce advenire Christum profertens parvuli,
Mortis ultro passionis, atque cædis perpeti.
Turbidus at inde præses concidit sævitiam
Ad suos truces ministros, ut teneantur clamitat,
Fustibus jubens tenella dissecari corpora.
Tunc sacratas voces ecce alloquuntur invicem :
Tempus est accipiamus hujus pœnas corporis,
Quo tuturum possideamus gaudium cum angelis.
Audiens mox Dacianus martyrum constantiam,
Excitatus in furorem dicit hanc sententiam :
Ut perempti fratres ambo morte dira intercidant.
Protinus eos furentes pertrahunt satellites

B Ad locum campi patentem, quem ferunt laudabilem.
Ense illic verberantur, laurantur sanguine.

O locum vere beatum, quo cruor reconditur
Sanctus ille parvolorum ad salutem plebium,
Quove multa sanitatum signa ægris confluunt.

Nempe hic divina virtus vincit iras dæmonum,
Curat ulcus, membra sanat, et dolores temperat,
Vota cunctorum receptat, et ruentes sublevat.

Jam tuorum passione freta gaude civitas
Jure Complutensis almo quo laveris sanguine ;
Et gemellis mox cænenas reddite vota debitas.

Hic te Deus postulamus, ut precantes audias,
Pelle morbos, solve vitia, et relaxa crimina,
Atque illæsi tuturam appetamus patriam.

Nonnis tui amore, da tuis in servulis
Temporale nil amemus, diligamus invicem,
Te sequamur, te canamus, te fruamur perpetim.

Laus tibi per omne tempus, Trinitas indifferens,
Laus, honor, virtusque summa, singularis gloria,
Quæ Deum te sæculorum personet in sæcula. Amen.

Quod ad sanctissimorum martyrum corpora spectat, tempore Sarranæ cladis, id est, ad annum Domini 714, Oscam translata fuere a S. Urbicio Burdegalensi, qui Compluto ob metum Maurorum sublata, Burdegalam primum, inde Oscam Aragoniæ notissimam urbem advexit; ubi miraculis multis clarescent, incorruptione quoque ad hæc usque tempora insigniter donati, post mcccxxviii annos ab eorum illustri martyrio decursos. Ejus rei testes fuere ante paucos annos multi Oscenses cleres, et clerici, inter quos D. Vincentius Clavria eo temporis Ecclesiæ sanctorum martyrum Portuanius, nunc illustrissimi domini cardinalis de Tricio auditor, propriis manibus corpora ipsa reverenter tractavit, mihique sæpius plena esse carnibus jurjurando interposito confessus est. Reperte sunt cum ipsis brachæ alterius ex illis, cum caligis, et panno lineo, sanguine quasi recenti, ad miraculum, madefactæ. Porro reliquiarum pars, Philippe II Catholico Rege procurante, Complutum translata est anno 1568, et celebri pompa in antiqua sede reposita. Consule Moralium lib. x Hist. Hisp., cap. 9.

Jam vero quod de S. Asturio Ildefonsus asserit, fuisse nonum inter Toletanos antistites, eo certe spectat, quod in Dextro legerat, fuisse nonum nonum inter episcopos scriptores; alias omnino falsum prompsisset, cum ex Catalogo ejusdem tituli præsulum, a Loaysa excusso, quatuordecim titulo et defectuoso, cometet, duodecimque ut nihil

A. C. 424. Gothi, Suevo, Wandali Alanique, nationes septentrionales, quæ Hispaniam aliquanto A. R. 1:73. prius invaserant, miserandis cædibus, et incendiis illam vastant; multasque urbes, inter illas Tarraconem incendentes penitus evertunt, multasque hominum millia perimunt gladio: plurimique passim peste, fameque grassantibus absumuntur.

Theodosius Junior, qui ab anno 402 imperat, floret.

Petrus Junior presbyter Toletanus in Africa florere dicitur.

Cauriæ in Hispania, Virgo Lusitana catholica, nomine Vincentia, ab hæreticis Arianis, immensis propemodum cruciatibus afficitur: quod semel catholice tineta, nollet hæreticorum htingi baptismate: quæ hoc anno idibus Martii gravissime tortâ, virgo et martyr migrat in cælum.

BIVARI COMMENTARIUS.

mum fuisse a S. Eugenio martyre: quinimmo apud Dextrum sit octavus decimus, seu bisnonus. Nove vero scriptores Toletanos hos intelligo: Eugenium, Turibium, Paulatum, Melantium, Natalem, Olympium I, Gregorium, Audentium, et ipsum Asturium: quorum labores et opera suis locis cum Dextro recensimus.

A. C. 424. — I. Gothi, etc. Inverso, hoc loco, recitantur ordine, quam ipsi Hispanias intrarunt. Orosius et Idatius sic eos recitant: Alani, Wandali, Suevo simul intrant, et postmodum Gothi, quod non sine mysterio factum, ad calcem horum Commentariorum monstrabimus. Cæterum Dexter ordinem invertit, eo videlicet, quod inverso ordine majores intra Hispaniam vires acceperunt: Gothi namque plus durarunt in regno. Suevo aliquanto minus, sed multo amplius quam Wandali, et Alani, e quibus Alani primi omnium devicti defeceant, Wandali autem paulo post ad Africam transmigrarunt relictis Hispaniis. Quæ de re fusius agemus in calce operis. De calamitate quam hoc loco memorat Dexter, illustre habemus Idatii testimonium, quod ad verbum placet referre: sic enim scribit in Chronico ad æram Cæsaris 447, id est, anno 15 Arcadii et Honorii: *Barbari qui in Hispanias ingressi fuerant, cæde prædantur hostili. Pestilentia suas partes non segnius operatur. Rursus anno eorundem 16: Debaecantibus per Hispanias Barbaris, et saviente nihilominus pestilentia malo, opes, et conditas in urbibus substantias tyrannicus exactor diripit, et miles exhaurit. Fames dira grassatur, adeo ut humane carnes ab humano genere, vi famis, fuerint devoratae; matres quoque necatis, vel coctis per se natorum suorum sint pastæ corporibus. Bestiæ occisorum gladio, fame, pestilentia, cadaveribus assuetæ, quosque hominum fortiores interimunt; eorumque carnibus pastæ passim in humani generis efferantur interitum. Et ita quatuor plagis, ferri, famis, pestilentie, bestiarum, ubique in toto orbe savientibus, prædictæ a Domino per Prophetas suos annuntiationes implentur. Intelligit vero Jeremiam et Zachariam; e quibus ille cap. xv hæc sub Dei nomine prædixit: Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, ad gladium; et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem; et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus, gladium ad occisionem, et canes ad lacerandam, et volutitia cæli, et bestias terræ ad devorandum, et dissipandam. Ubi verba illa, qui ad mortem, ad mortem, cum denuntient sibi interitum multorum divero mortis genere, a gladio, fame, et bestiarum laceratione, necessario pestilentiam significent, quæ cum tribus aliis quatuor plagarum species conflit. Zacharias vero sic inquit c. xi: Non pascam vos, quod moritur moriatur; et quod succiditur succidatur, et reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui. Quæ certe plagarum genera eadem sunt cum his, quæ in Hispaniis refert Idatius accidisse. Negari tamen nequit prædictos prophetas ad litteram in Israeliticum populum invectos jussu Dei fuisse, ut contextum eorum intuentibus facile constabit: nam subnectit illico Jeremias: Et dabo eos in fervorem universis regnis terræ, propter Haussan filium*

A *Ezechie regis Juda, super omnibus que fecit in Jerusalem. Zacharias vero perspicue agit de plagis Jerusalem ob Christi occisionem eversæ, unde in figura venditionis Domini (ut Matthæus c. xxvii explicat): Et appenderunt, ait, mercedem meam triginta argenteos. Potuit nihilominus divinus Spiritus secundo ad ejusmodi Hispaniæ calamitates respicere; quod sine dubio Idatius contendit. Subjungit deinde anno Arcadii 17: Subversis memorata plagarum grassatione Hispaniæ provinciis, Barbari ad pacem ineundam, Domino miserante conversi, sorte ad habitandum sibi provinciarum dividunt regiones. Gallæciam Vandali occupant, et Suevo sitam in extremitate Oceani maris occidua; Alani Lusitaniam et Carthaginensem provincias; et Vandali cognomine Silingi Baticam sortiuntur. Hispani per civitates et castella residui a plagis, Barbarorum per provincias dominantium se subjiciunt servituti. De Tarraconis eversione agit Orosius lib. vii, c. 22, eamque utpote patriæ suæ deplorat.*

B *2. Theodosius, etc. Imperasse Theodosium Junio-rem ab anno Domini 402 eo sensu accipias, quod eo anno Arcadio v et Honorio item v coas. (teste Marcellino) Cæsar creatus sit; ait enim in Chronico anno prædicto, Theodosius Junior in loco quo pater, patruusque suus, Cæsar creatus est. Quod vero subditur, ab anno 424 floruisse, eo dictum credas, quod tunc temporis mortuo patre et patruo (Arcadio et Honorio) monarchiam solus obtinuit imperii. Ita sane ex Idatio ad hunc annum, qui apud ipsum ultimus est Honorii, olympiadis 501 annus 1, æra Cæs. 462, Christi vero 425: sic enim ait: Romanorum XLI, Theodosius Arcadii filius ante aliquot annos regnans in partibus Orientis, defuncto patre, post obitum Honorii patruus, monarchiam tenet imperii, cum esset ætatis annorum 26.*

C *3. Petrus, etc. Huic Augustinus dedit librum de Anima et ejus origine, pro quo nimirum contra quemdam Avitum Origenistam laboraverat Paulus Orosius ab Occidente ad Orientem transitum faciens. De eodem iterum Augustinus lib. ii Retractationum, cap. 56: Vincentius Victor, inquis, in Mauritania Cæsariensi invenit apud Hispaniam quemdam presbyterum Petrum nonnullum opusculum meum, ubi de origine animæ, etc.*

D *4. Cauriæ, etc. Ejus illustre martyrium scripsit Gregorius Turonensis in Histor. Francorum. lib. ii, cap. 2, suppresso licet nomine, in hunc modum: Virgo Hispana religiosa prædives opibus, ac secundum sæculi dignitate nobilitate senatore florebat, et quod his omnibus est nobilitas, fide catholica pollens, Deoque omnipotenti irreprensibiliter serviens, ad hanc questionem ducitur. Cumque regis Trasimundi Ariani fuisset oblata conspectibus, cepit eam primum ad rebaptizandum blandis sermonibus illicere. Quæ cum tenuescent ejus jaculum fidei per arma propelleret, præcepti regis facultates aufert, quæ jam mente possidebat regnum paradisi, deinde supplicia applicavit sine spe præsentis vitæ torqueri. Post nullas questiones, post ablatis rerum terrenarum thesauros, cum adhuc frangi non posset, ut beatum recideret Trinitatem, ad rebaptizandum invita delucitur. Cumque in illum cæno-*

A. C. 424. Prope Tudem in Gallæcia, in oppido Vianensi, sancti pontifices Maximianus et Valentinus confessores clarent. A. R. 1175.

Rufus ex Charia, episcopus in Hispania creatur : qui per aliquot annos sequendo quemdam pseudo-christum, mirifice deceptus, de gradu pontificio ex sententia frequentis concilii dejicitur.

S. Asturio cognomento Serrano in bona senectute decedenti, in ecclesia Sanctorum Justi, et Pastoris Compluti ædificata sepultura datur : cui successit in sede Toletana Martinus ; huic Olympius secundus.

Hæretici Priscillianistæ ab urbe Vettonum Ambratia ignominiose depelluntur ab Splendonio ejus urbis episcopo : similiter non minori nota a Marcello Cauriensi episcopo.

Sub Olympio II Toletano laxantur spatia summi templi Toletani, et illustri templum donatur Bibliotheca.

BIVARII COMMENTARIUS.

sum lavacrum vi cogeretur immergi, ac proclamaret : *A fere tempore fuisse in Hispaniis juvenem, qui cum sibi Patrem cum Filio, ac Spiritum sanctum unius credo esse substantiæ, essentiæque : digno aquas unguine cunctas infectis, id est fluxum ventris peregit. Exhinc ad legitimam ducta quæstionem, post equuleos, post flammam, post unguis, Christo Domino capitis decisione dicatur.* Hactenus Gregorius, qui pariter affirmat, per eundem Wandalarum regem alios quoque in Hispania catholicos vexatos esse, et diversis tormentorum generibus cruciatis, ac tandem morte mulctatos, et martyrio coronatos. In eo tamen corrigendus est, quod asserat S. Vincentiam virginem sub Trasimundo passam : qui tamen regnum accepit multos post annos, non quidem quando Wandalerant in Hispania, sed postquam in Africam migraverant, ut perspicuum est ex Fulgentii Ruspensis vita, et aliis auctoribus. Porro multos Hispanorum eo temporis a Barbaris martyrii coronam accepisse, ex actis concilii Bracarensis superius exscripti manifeste vincitur ; quod tu quoque consulas in cap. 1.

5. *Prope Tudem*, etc. Vianam vocat oppidum Vianense, inter Durium et Minium situm, quæ regio olim ad Gallæciam spectabat, nunc Portugalliæ est. Porro sanctorum Maximiliani et Valentiniani festa dies agitur in Romano Martyrologio ad 29 Octobris, cui vetera miss. consentiunt, ex quibus Molanus in Additionibus ad Usuardum eorundem meminit. In Romano Maximilianus nuncupatur martyr, Valentinianus vero confessor, quod eo sensu accipiendum est, quo confessoris titulus iis dumtaxat qui martyrium ineeperant, et coram iudice Christi fidem confessi fuerant dabatur : nunc vero beatissimi duo episcopi Viannæ præclare a Wandalis inquisiti sunt de fide. In eo tamen Molanus deceptus est, quod Viannam urbem quæ superiori lectioni prædictorum sanctorum conjungenda erat inferiori ubi de B. Theodoro abbate agitur, conjunxit ; quasi S. Theodorus Viannæ seu Viannæ obierit, et non magis præfati sancti episcopi confessionis gloria claruerint. Cum tamen Viannæ in Gallia ejus abbatis memoria minime reperitur, etiam apud Turonensem, qui de gloria confessorum Galliæ scripsit, aut apud Belvacensem in Speculo historiali. Nec mirum, cum is sit S. Theodorus, qui sancto Pachomio magistro suo in regimine monasteriali successit, et cujus multa præclara gesta narrat Cassianus in Collationibus, et Gennadius lib. de Viris illustribus, ex quibus Equilinus nonnihil scripsit in Catalogo lib. 1, cap. 473. Sic igitur in Martyrologio legendum videtur, die 29 Octobris : *Eodem die sanctorum episcoporum Maximiliani martyris, et Valentiniani confessoris, Viannæ. Item depositio Beati Theodori abbatis.* Sed obscuriorem reddiderunt contextum, qui inter utroque aliorum Sanctorum, nimirum Narcissi Hierosolymitani, et Joannis Augustodunensis episcoporum natalia posuerunt, quibus veteres codices carent.

6. *Rufus*, etc. Rem gestam scripsit Severus in Vita S. Martini, his verbis : *Animadversum est tamen eodem*

fere tempore fuisse in Hispaniis juvenem, qui cum sibi multis signis auctoritatem paravisset, eo usque latus est, ut se Eliam profiteretur. Quod cum plerique temere credidissent, addidit, ut se Christum esse diceret ; in quo etiam adeo illuxit, ut cum quidam episcopus Rufus nomine, ut Deum adoraret ; propter quod eum postea ab episcopatu dejectum vidimus. Rufus hic ex Charia erat, quæ est provincia Asiæ minoris, in qua Tripolis, Antiochia, et Leocadia sitæ sunt, ut apud Ptolomæum videre est lib. v Geogr., cap. 2, tabula 1.

7. *S. Asturio*, etc. Astipulatur his Sanctus Ildelfonsus, quod ad sepulturam S. Asturii Serrani spectat, inquiens : *Quibus repertis (loquitur de SS. martyribus Justo, et Pastore Compluti) redire ad sedem renuens, servitute simul et assiduitate sanctis innoxus diem clausit extremum : cujus tamen sedem donec vixit (Toleto absens) nemo adiit. Inde ut antiquitas fert, in Toleto sacerdos IX, et in Compluto agnoscitur I.* Deinceps usque ad Sarracenicam Hispaniæ cladem reperiuntur episcopi Complutenses conciliis Hispaniæ subscribere. Quod vero nonum asserit Toletanorum episcoporum fuisse Asturium, superius a nobis explicatum est. Nec scio unde id Ildelfonsus acceperit, nisi ex Chronico Dextri ; ad quæ respexisse credo verbis illis, *ut antiquitas fert*, etc. : nullus enim Dextro antiquior inveniri potuit hæc scribens, cum his diebus Chronicon ille scripserit. Post multa annorum curricula corpus S. Asturii Ovetum translatum est, in Hispaniarum captivitate sub duro Sarracenorum jugo, ibique honorifice conditum in Sacello sancto, vulgo *Camera sancta* nuncupato requiescit in lignea arca ; quæ anno Domini 1572, die 25 Julii, aperta cælestium aromatum fragrantiam dedit, ut refert Ambrosius Morales lib. xiii Hist. cap. 38, habetque titulum *Sancti Serrani*, ejus nimirum qui vocabatur Asturius Serranus. Celebrat ejus festum Ecclesia Ovetensis 8 die Martii sub nomine Sancti Serrani episcopi, et confessoris, ut in calendario sanctorum Hispanorum Matrili impresso anno 1614 inveni.

8. Porro in sede primaria Toletana successisse Asturio Martinum habemus ex Dextro, Martino vero breviter assumpto Olympium ejus nominis secundum, Olympio Fætadium, huic Isicium, Isicio Majorianum. Ex quo sane partim corrigendus, partim augendus est catalogus Toletanorum præsulum ab altero ipsorum, erudito Loaysa, publicatus inter concilia Hispanica ; nam Martinum cum Majoriano confundit, et omittit Olympium II, cujus tamen nomen reperitur inter Patres concilii Toletani primi nuncupati, cum primus quarto loco ante Asturium ad cælos evolasset, secundus autem nondum sedem prædictam ascendisset, utpote quam Asturius habebat. Omittit etiam Fætadium, de quo, et reliquis, suis locis agendum nobis erit.

8. *Hæretici*, etc. Repullulabant his temporibus Priscillianistæ, qui tamen postmodum a S. Turibio absumpti, et cæsi sunt.

9. *Sub Olympio*, etc. Vide, quæso, antiquitatem

A. C. 424. Memoria Gregorii Cordubensis ubique celebris habetur, qui fuit præfectus prætorio A. R. 1175. Cappadociæ, fratris comitis Olympii.

Innocentius Hispanus ex urbe Carpetanorum Eboræ, motu Gothorum urbes Hispanas incendientium ad insulam Minoricam multis sociis fugiens convertitur ad fidem: quem non multo post secutus est Theodosius Judæus.

BIVARIUM COMMENTARIUS.

bibliothecæ S. Ecclesiæ Toletanæ, vel in hoc etiam cum quavis alia orbis comparandæ. Exstant ipsa multi MSS. codices sanctorum, qui nondum lucem viderunt, et incredibilis thesaurus Arabicorum librorum, quos utinam S. illa Ecclesia Latinitate donandos curaret, ad suam et universitatis Christiani orbis utilitatem.

10. Memoria Gregorii, etc. Multa de eo diximus ad annum Domini 384 de concilio Mediolanensi agentes, quæ tu consulas.

11. Innocentius, etc. Tota series conversionis Innocentii ac Theodosii, sive Theodori, cum universa Synagoga urbis Magonæ, insulæ Minoricæ, quæ reliquiarum S. Stephani ab Orosio illic delatarum virtute, multis præcedentibus miraculis facta est, fuse a Severo Minoricensi episcopo enarratur in epistola encyclica ad universitatem Christiani orbis ab ipso data, quam e veteri ms. codice Vaticanæ bibliothecæ card. Baronius exscriptam publicavit tom. V Annual. ad an. Dom. 418. Longum esset eam hic inserere, nequo tamen omnia prætermittere. Diebus pene istis (ait ille) presbyter quidam sanctitate præcipuus a Hierosolyma veniens (loquitur de Orosio) Magonæ non longo tempore moratus est, qui postquam transvelli in Hispanias sicut desiderabat, nequivit, remeare ad Africam denuo statuit. Tum B. Stephani reliquias, quæ nuper revelatæ sunt, cum ad Hispanias portare constituisset, ipso sine dubio martyre inspirante, in memorati oppidi Ecclesia collocavit. Devotione protomartyris accensi Christiani, de convertendis Judæis tractare cœperunt. Inde prælium non minimum ortum est, et magno Dei miraculo factum, ut quantumvis Judææ mulieres tela et saxa in Christianos innumera jacerent, nullum eorum læserint; quodam tamen Christiano unum duntaxat faciente, Judæus, in capite graviter vulneratus est. Nonnullis Judæorum sæpius in somnis Synagoga suæ conversio monstrata est, præsertim Theodoro summo sacerdote, et omnium illorum ditissimo. Primi omnium conversi fuere Innocentius et Meletius. Sed qui fuerint ipsi, accipe ex prædicta epist. : Duo quidam primarii Judæorum Meletius Theodori frater, et Innocentius, qui Hispaniarum cladem nuper fugiens, cum familiis suis in hanc insulam venerat (sicut nunc ipsi etiam cum sacramentorum terribili interpositione confirmant), ad unam speluncam vel potius rupem conveniunt, associando se duobus quibusdam Judæis humili loco ortis, qui istos communis fugæ principes legerant. Initium conversionis inde sumptum est, quod Meletio, divina disponente clementia, tenaciter hæsit verbum hoc, *Christe, in nomine tuo*, ita ut a memoria illud excludere non posset. Re Innocentio propalata, cum in oblivionem dare ipsum tentaret, verbis etiam turpissimis, sed nimine profleret, dum angustissimum ingrediantur callem, cogitationum tenebris lucem obsecantibus oculorum, ipsum quem inscii sequébantur tramitem perdidissent, et in locis desertis, atque inviis remansere. Cum autem scinderentur sentibus, aut vepribus arcerentur, postquam corpus suum longis sædvere vulneribus, ad tantam primo quidem anxietatem, deinde etiam ad desperationem atque formidinem venero, ut compellerentur fateri, se ca judicio Dei justo ob incredulitatem perpeii. Igitur nomen Christi quod ante, se ultro ingerens repellbant, lacertatis jam cruribus invocantes, semitam quæ eos contra voluntatem ac propositum suum ad oppidum retraxit, corripuerunt. Iis ad fidem conversis, Theodorus quodque post triduum conversus est, et cum eo

A universa synagoga. Multa interim miracula patrata sunt, quæ egressum Hebræorum antiquum de Ægyptiaca servitute expresserunt; nam globus igneus, pro columna nubis, super Ecclesiam visus est; pluit etiam grando minutissima, velut manna, mellis habens saporem; insuper pluvia præcedebat eos ad baptismum, ita ut Christiani re compta dicerent, *Ecce jam pluit; scitote Judæos ad fidem Christi accessuros*: et in conversione Artemisæ Meletii conjugis mellis saporem inducit, ad instar aquarum Mara quæ in dulcedinem versæ fuerant (Exod. xv). Ex universæ civitatis synagoga dux duntaxat Hispanæ sorores Spiritui sancto vocanti resistebant, altera quidem Innocentii uxor, altera cognata, sed vidua, prolem habens: de quarum mirabili conversione prædictus Severus hæc scribit: *Uxor Innocentii per quatuor fere dies verbum salutis quod ingerebamur obtinuit auribus reciperebat. Hæc cum nullis Innocentii conjugis vel minis, vel precibus, vel lacrymis moveri posset, universa, Innocentio rogante, ad domum in qua habitabat, fraternitatis multitudo convenit, habens magnum dolorem animi, quod tantæ lætitiæ plenitudini una mulier obsisteret. Cum igitur diu cassa verba surdis auribus ingerentes nihil profecissemus, ad cognitum orationis præsidium convolvamur, itaque usque ad horam tertiam ferme, hymnorum et orationum præliis adversus Amalec hostem Jesu ducis nostri sudavit exercitus. Inde cum jam pene desperantes abscissionem moliremur, resumtis rursus viribus orationem cunctis indiximus, soloque strati diu flevimus: et cum in consummatione orationis Amen acclamasset: et illa credere se, et Christianam fieri velle subjunxit. At quid de ejus sorore vidua factum? Matrōna cum prole sua venerabilis vidua, illico ut Innocentium sororis conjugem conversum esse conspexit, navem conscendit, non solum permittentibus, sed etiam suadentibus nobis, quia ad fidem Christi nec verbis, nec miraculis flecteretur. Octava demum die, qua remeare statuitur (Severus scilicet ad vedis suæ civitatem), affinis Innocentii illa vidua pelago reducta est; quæ subito se meis genibus advolvens fidei nostræ auxilium cum lacrymis deprecabatur. Cui ego: *Cur, inquam, mulier tanta animi levitate fratres tuos deserere voluisti? Ad hæc illa: Et Jona, inquit, propheta a facie Domini fugere voluit, et tamen voluntatem Dei, licet invitus, implevit. Suscipe ergo tu non solum me, sed et istos orphanos, et Christo eos nutri; et hoc mirabiliter acclamans, duos filios suos parvulos mihi cum fetibus ingerebat. Quis non præ gaudio flevit? cui non extorsit lacrymas lætitiæ magnitudo? Suscepi plane ovem quam ex omni numero solam errasse putabamus, eamque cum gemino fetu ad Christi ovilia revocavi.**

Quod ad tempus conversionis prædictæ attinet, ad calcem epistolæ Severi facta dicitur, post consulatum Honorii xi et Constantio iterum victore. Horum vero consulatus incidit in annum Domini 477; quare si post eum statim accidit, sub Honorio xii et Theodosio viii coss., anno videlicet Christi 418, facta dicenda est, ut Baronius credit; præsertim cum Severus ipse asserat, id accidisse, quando Paulus Orosius Hierosolymis revertebatur in Hispaniam, et Africam cum reliquiis S. protomartyris Stephani; quod tamen sub annuum prædictum contigisse monstratum est. Dexter vero forsitan epistolæ Severi ignarus, sive quod aliquot post annos a prædictorum consulatu acciderit, eam rejecit in annum Domini 424.

- A. C. 424. *Festum Inventionis S. Crucis a Silvestro institutum celebre multis est.* A. R. 1475.
 Prudentius Roma Cæsaraugustam rediens, ad sedem Cæsaraugustanam S. Mariæ
 plenus dierum, et illustrium operum, post multas pugnas cum omnibus hæreticis
 sui temporis habitas, tranquille moritur.
 Synodus altera habetur Telensis in Hispania, in qua confirmat acta Synodalia Do-
 mitianus ejusdem urbis episcopus. Hæc sedes Telensis inter primas Hispaniæ ha-
 bebatur.
 Fœtadius succedit in sede Toletana sancto viro Olympio.
 Honorius, Minervius, Jovianus, viri clarissimi sancti-simique, singulorum monaste-
 riorum curam susceperunt.
426. S. Hieronymus Dalmata sanctissimus, clarissimusque vir, in Bethleem commorans, 1177.
 jam decrepitis migrat ad cœlos.
428. Fœtadio pontifici Toletano succedit Isicius monachus Palæstinus: qui Sedulium ami- 1179.
 cum suum, et Oretanum episcopum, prædicationis gratia Toleti detinet: qui dono
 Dei in poesia, oratoriaque præclarus multos libros componit.

BIVARII COMMENTARIUS.

12. *Festum, etc.* Ad calcem historiæ Inventionis S. Crucis asseritur, prout inter cæteros refert Equilius lib. iv Catalogi, c. 117, S. Helenam imperatoris Constantini matrem festum in ejus memoriam celebrandum singulis annis statuissse in universo orbe. Id autem per Sylvestrum papam cunctis promulgatum et intimatum fuisse, dubium nulli esse debet; quod etiam his diebus speciali veneratione celebrari solitum, Dexter affirmat.

13. *Prudentius, etc.* Ultimum operum ipsius, encheridion novi et veteris Testamenti fuit; in cujus præfatione satis perspicue asseverat se tandem in domum sacram Virginis de Columna receptum, encheridion scribere. Nam cum præmississet, non omnia vasa domus divitis aurea esse, sed aliqua etiam stœlilia, ad usum tamen necessaria, subdit:

Me paterno in atrio,
 Ut obsoletum vasculum, caducis
 Christus aptat usibus:
 Sinitque parte in anguli manere.
 Munus ecce stœlile
 Inimicus intra Regiam salutis.

Quid est munus inire intra Regiam salutis, nisi intra domum Dei scribere? in cujus angulo se manere affirmat; quod et Dexter annotat. Suspicio in Prudentio legendum, *Me materno in atrio Christus aptat usibus caducis*; pro, *Me paterno in atrio, etc.* quandoquidem in templi Matris Christi angulo degebat, ut Dexter scribit. Quod ad ejus ætatem spectat, cum superius ad annum 380 probatum sit a nobis, ortum ipsius in consulatum Saliæ et Philippi inclisisse, seu quod idem est, in annum Domini 348, relinquatur ut obierit ætatis suæ 77, cum hoc anno 425 obiisse dicatur. Porro de ejus pugnis cum idololatris, Judæis, et omnis generis hæreticis, libri ipsius pleni sunt.

14. *Synodus altera, etc.* Quod altera dicit, deesse hoc loco indicat memoriam alicujus synodi, nimirum Teleptensis Africanæ, cujus meminit paulo inferius agens de Majoriano Toletano præsule, qui illic interfuit: et respectu ejus vicinitate ductus nomen, subjicit, *Synodus altera Telensis, etc.* Apud neminem vero ejus concilii mentionem factam reperio, præterquam apud Dextrum.

15. *Fœtadius, etc.* Deerat ejus memoria in catalogo Toletanorum pontificum, quæ tamen ex Dextro restituenda erit.

16. *Honorius, etc.* Ad litteras, quas Minervius Hieronymo dederat, et S. sinius monachus attulerat, cum aliis Exuperii et Alexandri, respondet ipsa epistola 152, et eis dedicat suum Malchiam. De iisdem agit Prosper Tyro in Chron. an. 28 Arcadii et Honorii imp., Christum vero 422, inquitens: *Honoratus,*

A Minervius, Cas'or, Jovianus, singulorum monasteriorum patres in Galliis florent.

A. C. 426. — S. Hieronymus, etc. Prosper Aquitanicus in Chronico assignat obitum S. doctoris sub coss. Theodosio iv et Constantio iii, anno scilicet Domini 420. Dexter post annos 6, id est 426. Uter vero verius scripserit difficile judicaverim: eo vel maxime quod nihil fere apud ejus temporis scriptores æque incognitum, et ambiguum, ac Hieronymi mors fuit. Sane Idatius in Chron. ad annum Theodosii Junioris xi, hoc est, Christi Domini 433, ita scribit: *Quo vero tempore sancti Joannes (Hierosolymorum episcopus) Hieronymus et alii, quos supra diximus, obierint, referentum sermo non edidit. Dixerat prius, Hierosolymis juvenalem præsidere, Germani præbyteri arabicæ regionis exinde ad Gallæciam venientis, et aliorum Græcorum relatione comperimus.* Non tamen quidquam de morte S. Hieronymi retulerunt: quem sane se vidisse Hierosolymis, dum puer adhuc et infantulus loca sancta perlustraret, Idatius ipse anno Domini 407 narraverat, seu 15 Arcadii et Honorii. Insuper Marcellinus nihil de ejusdem S. doctoris morte certum habens, egit de ea non ad annum quo contigisse credi posset, sed quo ipse librum de Script. Eccles. finierat, id est, 14 imperii Theodosii Magni, Arcadio iterum et Rufino coss., in hæc verba: *Usque hunc 14 Theodosii imperii annum B. Hieronymus post ascensionem Domini nostri Jesu Christi, a Petro apostolo incipiens, et in semetipsum desinens 135, virorum illustrium ecclesiastica volumina descripsit, apud Bethleem oppidum degens, ubi et monasterium sibi condidit, finemque vitæ admodum senex fecit.* Et tamen Augustini obitum, quem certo scivit, ad annum Domini 430, Florentio et Dionysio coss., notavit.

Quod ad ætatem Hieronymi spectat, variant auctores: Beda, Ado, et Usuardus in Martyrologio, quos Sigibertus sequitur in Chronico, asserunt obiisse ætatis suæ 98 vel 99, Prosper vero 91. Card. Baronius contendit non fuisse octogenarium, sed ad 78 vel 79 dumtaxat pervenisse. Illud tamen certum apud omnes, admodum senem finem vitæ suæ fecisse, ut Marcellinus dixit, seu quod idem est in Dextro, jam decrepitis ad cœlos migrasse: ætas siquidem decrepita, Ptolomæo auctore cap. ult. Quadripart. incipit ab anno 68.

A. C. 428. — 1. *Fœtadio, etc.* Exstat Isicii pontificis memoria in Catalogo Toletanorum præsulum. Hinc habemus Sedulium Oretanum in Hispania fuisse episcopum; quod tamen non tollit ortum fuisse in Hibernia, ut multi credunt, cum et ipse Isicius Toletanus episcopus Palæstinus fuerit monachus. Sed utrum duo Sedulii olim in poesia floruerint, an unus, non est hujus loci disputare.

A. C. 418. Celebris habetur in Carpetania memoria pii pontificis Olympii, cujus liber de fine A. R. 1179. ibi, et alibi diligenter volvitur.

429. Isicius successorem habet Majorianum, qui quidem interfuit concilio Africano Teleptensi. 1180.

Vincentius ex Palatino fit monachus Lirinensis; et multi presbyteri vocati Aviti florent cives Tarraconenses.

Paulo Tarraconensi episcopo Bonifacius etiam Caldaquensis ex ordine Augustiniano succedit.

Gothi duce Castino vastant regionem Carpetanam.

Capreolo diacono Toletano scribit S. Capreolus.

BIVARII COMMENTARIUS.

2. *Celebris*, etc. Hic fuit ille magnus Olympius, quem Augustinus doctorem præclarum Ecclesiæ, ac sanctum appellat, dum ejus librum citat. Consule quæ de Olympio ejus nominis primo scripsimus ad ann. Domini 356, de eo siquidem agitur in præsentia.

A. C. 429. — 1. *Isicius*, etc. Id quoque habetur in Catalogo Toletanorum præulum, ubi tamen Majorianus cum Martino confunditur, qui quidem diversi omnino sunt, cum Martino antecesserit in sede eadem Olympium II. Fœtadium et Isicium; Majorianus vero Isicio successerit. In eodem errore versatur codex Dextri Cæsaraugustanus, simili correctione dignus.

2. *Vincentius*, etc. Notissimus hic auctor cunctis est, utpote cujus liber *adversus hæreses* manibus omnium cum eximia laude teratur; et nomen in tabulas Kalendarii seu Martyrologii Ecclesiastici inductum sit ex kalend. Junii. De eo in Catalogo illustrium virorum agit Gennadius c. 64. Ubi Theodosio (juniore) et Valentiniano regnantibus obiisse scribit, nimirum circa annum 454, quo de eo disserit Baronius, vel paulo post. Anno tamen 429, monachi vitam et institutum amplexus est in monasterio insulæ Lirinensis, sub abbate S. Honorato, postmodum Arrelatensi episcopo. De Vincentio item consule Equilinum lib. v, c. 72.

Et multi presbyteri, etc. Satis de his dictum ad annum 417, cum de Paulo Orsio incidit sermo, qui contra eos legationem ad Augustinum tulit. Cum vero nunc a Dextro florere dicantur, credimus eos ad vitam mentem scriptis ejusdem Augustini reductos fuisse.

3. *Paulo Tarraconensi*, etc. Hærent nonnulli dum audiunt his diebus ordinis Augustiniani nomen, cum nec Monachorum instituta diversa ordines nuncupati, aut Augustiniani cognomentum reperiantur in usum fuisse. Unde et locum hunc commentitium existimant, ab aliquo scitolo in gratiam eremitarum S. Augustini excogitatum. Negari certe non potest, inusitatas voces esse pro illo ævo, quo instituta monachorum inter se parum aut nihil dissidebant; facileque verba illa, ex ordine Augustiniano, codici Dextri ab aliquo potuisse addi in margine, inde vero, quod frequenter accidit, ab altero amanuensi textui inserta. Nihilominus id minime nostris diebus actum crediderim, sed olim a multis annis ab Eutrando hujus Chronici continuatore, qui floruit an. Dom. 960, aut ab alio vetusto et docto viro: neque enim Dextri Chronicon per manus Augustiniani alicujus ad nostras devenit, sed eruditi viri Soc. Jesu Thomæ de Turralba, qui e Fuldensi Benedictinorum bibliotheca abstractum codicem exscripsit, et misit in Hispaniam, qua de re multa in proemio Operis diximus. Illud tamen operæ pretium erit advertere, *Ordinis* nomen non ita novum, ut a multis creditur, fuisse, nam illud reperio a S. Zacharia Romano pontifice acceptum in privilegio Cassinensi cœnobio concesso anno Domini 742, mense Martio, quod ego hæc præsentia anno 1623 oculatus inspexi in ejus

Archivio, ubi autographum ipsum existat. Ibi itaque refert Zacharias angelum de cœlo S. P. Benedicto, de strage sui monasterii sub Longobardis futura mœstissimo, dixisse: *Noli, probatissime ac lætissime Benedicte, pro his, quæ huic eventura didicisti loco, mœstum gerere animum; quoniam quod semel a Deo præfixum est, immutabile atque irrevocabile est: solus tibi tuo merito concessis habi tantum in hoc loco animabus. Sed adierit omnipotentis consolatio Dei, qua locum istum in ampliore et meliorem quam nunc est restituet gradum; et hujus ordinis doctrina de hoc iterum per totum orbem radiabit loco.* Hæc ille, immo angelus Benedicto; unde fit ut, Zacharia teste, Benedicti tempore ordo sancti Benedicti vocaretur.

Cæterum quod ad textum spectat, verbum *Tarraconensi* non est conjungendum cum verbo *episcopo*, subsequenti, sed potius ab eo separandum, et superiori conjungendum, videlicet *Paulo*; ut non sit sensus, quod fuerit episcopus Tarraconensis, quia non fuit nisi Caldaquensis; sed quod Paulus Tarraconensis natione, fuit episcopus Caldaquensis: cui Bonifacius in episcopatu successit. Scripsit ad Paulum hunc Augustinus epist. 216, ex qua constat discipulum ipsius fuisse, nam ait: *Tibi enim maxime debeo, quia in Christo Jesu per Evangelium ego te genui.* Duro tamen eum objurgat, quod Caldaquensem seu Cotaquensem Ecclesiam absque necessitate debitis præceperat: *Cum enim tu magis magisque implicare te non cesses, ut etiam rebus quibus renuntiasti, te post renuntiationem inserueris (professus igitur sub Augustini magisterio regularia vota fuerat), et in ea professione vivere dicaris, cui frugalitas Ecclesiæ tuæ sufficere non possit, ut quid quaris communionem meam, etc.* Epistola vero 421, ad Olympium comitem, personam Bonifacii jam in eadem sede successi per Pauli mortem, affectuose commendat, rogans, ut delicta, quæ ejus prædecessor fecerat, ei condonentur, quod iterum repetit epist. 429.

4. . . . In codice Cæsaraugustano hoc loco subjungebantur ejusmodi verba, *Petronius Maximus Augustus depositus Compluti decedit*: perperam tamen ab aliquo plagiariorum hic inserta sunt, cum constet, quod post mortem Dextri anno Domini 455, Valentiniano VIII et Anthemio coss. (ita refert Prosper Tyro in Chronico), eodem Valentiniano occiso, locutus fuerit *Petronius Maximus imperator*, qui tamen 72 die occisus, per Urbem tractus fuit.

5. *Gothi duce Castino*, etc. De Castino hæc scribit Idatius in Chronico anno 28 Arcadii et Honorii, Christi vero 422: *Castinus magister militum cum magna manu et auxiliis Gothorum, bellum in Bætica Wandalis infert: quos cum ad inopiam vi obsidionis arctaret, adeo ut se tradere jam pararent, inconsulte publico certamine conficiens, auxiliorum fraude deceptus, ad Tarraconam victus effugit.* In reditu regionem Carpetanam vastavit. Fuerat Castinus consul anno Domini 424 cum Victore collega.

6. *Capreolo*, etc. Sanctus Capreolus, qui Toletano diacono ejus nominis scripsisse dicitur hoc tempore, Carthaginiensis erat in Africa episcopus; successit

A. C. 429. Gothi non multo post invadunt Complutum.

A. R. 1180.

Toleti clarus habetur Philippus discipulis Hieronymi.

Idatius Clarus insignis habetur in Hispania.

Meconem urbem prope Complutum in Carpetaniæ finibus ingenti furore, ac crudelitate vastant Gothi.

Viginti ferme militum millia contra Wandalos pugnanti, variis præliis atrociter se mutuo coincidunt.

430. Sancti martyres ex Hispania in Africam transfretant, patria Salmanticenses; in quibus Arcadius et socii. 1181.

Ad Valerianum [Al. Valerium] episcopum Cæsaraugustanum scribit Cyrillus.

Hoc etiam tempore delatum est in Gallæciam corpus S. Mametis Cæsariensis martyris, quod in monte celso servatur. Quamquam alii putant corpus esse S. Mametis Eremitæ, qui non ante multos annos ibi quievit.

Dira gliicit in Africa persecutio Wandalorum in catholicos.

BIVARII COMMENTARIUS.

in pontificatu Quodvultdeo: scripsit per Bassulam A diaconum ad Patres in concilio Ephesino congregatos, ut refert Liberatus in Breviario cap. 5 et Pel-tanus in Actis ejusdem synodi tom. II, cap. 19.

7. Gothi, etc. Duce scilicet Castino magistro militum, cum Carpetaniam universam devastarunt.

8. Toleti, etc. De Philippo hoc S. Hieronymi discipulo hæc habet Gennadius cap. 62: *Philippus presbyter Hispanus* [Al. Optimus, sed insolue] *auditor Hieronymi commentatus est in Job, edidit sermone simplici libros. Legi ejus familiares epistolas valde salsas, ad maximæ paupertatis et dolorum tolerantiam exhortatorias. Moritur Martiano et Arito regnantibus, ad annos scilicet 455.*

9. Idatius Clarus, etc. De eo Sanctus Isidorus lib. de Viris illustribus, et ex eo nos in superiori-bus ad annos 382 et sequentibus.

10. Meconem, etc. Retinet hodieque nomen vetustum, tametsi ad parvum redacta oppidum, et quarto fere a Compluto lapide Meco vocatur.

11. Viginti, etc. Hoc procul dubio bellum illud est, de quo Idatius agit in verbis quæ superius num. 5 posuimus. De eodem Prosper Tyro in Chron. ann. 8 Theodosii, qui fuit Christi Domini 430, inquit: *Viginti fere millia militum in Hispaniis contra Wandalos pugnantium cæsa.*

A. C. 430. — 1. Sancti, etc. Illustrissimum eorumdem certamen narrat S. Prosper in Chron. ad annum Domini 457 his verbis: *Per idem tempus quatuor viri Hispani Arcadius, Probus, Paschasius et Euty chius dudum apud Gensericum merito sapientiæ, et fidelis obsequii clari habebantur; quos rex ut copulatores sibi faceret, in Arianam sectam transire præcepit. At illi facinus constantissime respicientes, excitato in rapidissimam iram Barbaro, primum proscripti, deinde in exsilium acti, tum atrocissimis cruciati supplicii, ac postremum diversis mortibus interempti, illustri martyrio miserabiliter occubuerunt. Puer autem, Paulillus nomine, frater Paschasii et Euty chii, pro elegantia formæ et ingenii admodum regi acceptus, a professione atque amore Catholicæ fidei cum nullis minis deturbari posset, diu sustibus cæsus, ad infamem servitutem damnatus est: nec ideo, ut apparet, interfectus, ne de superata sævitiâ impij regis etiam illa ætas gloriaretur. Fuerunt hi Martyres primitiæ Wandalicæ persecutionis. Porro S. Arcadio cum sociis in vinculis detento Honoratus Constanti-næ urbis episcopus, teste Gennadio lib. de Viris illustrib., litteras dedit ad martyrium exhortatrices, quæ in Bibliotheca Veterum Patrum existant. Earum principium est: *Perge, fidelis anima, perge, confessor Trinitatis*, etc. quod nimirum Arianorum dogma detestaretur, et inter alia: *Ecce gaudet Christus, et inspicit te, lætantur angeli, et adiuvant te. Tecum est omnis chorus martyrum præcessorum tuorum; exspectant te, martyres, et defendunt, et coronam espen-**

dunt. Rogo te, tene quod habes, ne alter accipiat coronam tuam. Exspectat te Ecclesia catholica martyrem suum, ut honorificet sicut Stephanum suum, etc. Alii codices pro Honorato habent Antoninum, quem ferunt hujus epistolæ auctorem. Erat vero iis ipsis diebus Antoninus Emeritensis episcopus, ut Idatius ejus socius et amicus scribit in Chronico anno 21 Theodosii Junioris, qui tamen dubio procul sanctos Martyres viderat, cum Gensericus rex Emeritam contra Hermigarium Suevum ingressus superioribus annis fuerat; ipsum siquidem regem illi, utpote fideli ejus obsequio addicti, comitabantur. De ejusmodi Genserici profectioe hæc habet Idatius: *Anno 5 Theodosii Junioris; Olympiade 502, Christi vero anno 428, Gensericus rex de Beticæ provinciæ littore, cum Wandalis omnibus, eorumque familiis, mense Maio, ad Mauritaniam, et Africam, relictis transit Hispaniis. Qui priusquam pertransiret, admonitus Hermigarium Suevum vicinas in transitu suo provincias deprædari, recursu cum aliquantis suis facto, prædantem in Lusitania consequitur. Qui non procul de Emerita quam cum sanctæ martyris Eulaliæ injuria spreverat, multis per Gensericum cæsis, ex his quos secum habebat, arrepto (ut putarit, Euro velocius) fugæ subsidio, in flumine Ana, divino brachio, præcipitatus interiit. Quo ita extincto, mox quo cæperat Gensericus enavigavit: et cum ipso Arcadius et socii; quos cum Antoninus confessores effectos cognovisset, ad eos prædictas litteras dedit. Agitur de ipsis in martyrologiis Romano et Usuardi die 15 Novembr.*

2. Ad Valerianum, etc. Dicit S. Cyrillus Alexandrinus Exegeses suas Valeriano episcopo, sed ut ibi dicitur Leonii antistiti, qui unus fuit ex Patribus concilii Ephesini contra Nestorium, ut ex subscriptionibus apparet. Utrum autem is ipse postmodum in Hispanias profectus Cæsaraugustæ sederit (quod sæpe contigisse in aliis vidimus, præsertim in Olympio, et Isicio), an vero is, de quo agitur hoc loco, alius ejusdem nominis fuerit, non satis liquet. Certe Valerianum nunc Cæsaraugustanam tenuisse Ecclesiam superius testimonio Prudentii probatum a nobis est.

3. Hoc etiam, etc. Mons ipse de quo hoc loco mentio fit vocatur S. Mammetis, habetque in cacumine eremitorium parvulum, quod ego sæpius invisi, eo quod locus ipse et mons sit monasterii Sanctæ Mariæ Montis Ramorum Auriensis diocesis, in quo aliquamdiu vixi. Festum quotannis iuibi fit die 7 Augusti in honorem sancti Mammetis martyris; quamquam vulgo receptum sit inter terræ ejus incolas Mamantem suum eum montem incoluisse; unde facile credi possit alium eum fuisse a Cæsariensi martyre Cappadociæ, quem Ecclesia Romana colit ad diem 17 Augusti, Græci vero ad 3 Septembris.

4. Dira gliicit, etc. Refert Idatius in Chronico a

A. C. 430. Cohortium quæ in Hispania sunt præstantissima hoc tempore Celtiberorum censetur, A.R. 1181. sedetque Brigantii, habet Suellos jaculatores ex oppido Gelo, corrupte dicto ab ipsis militibus Suellis, qui præstant arte jaculandi.

Epistolæ B. Virginis ad S. Ignatium, et ejusdem ad Sanctissimam Virginem, manibus fidelium nunc teruntur.

Eodem tempore in Tabulario Messanensi reperta est quædam epistola Hebraice exarata a B. Virgine ad eosdem cives Messanenses, et maximi ducitur.

Eodem tempore allatæ ad Hispanias reliquie sacræ Virginis Theodosiæ ad Cæsaream Palæstinæ passæ sub Maximiano, et ad oppidum Ilacid ignobile Cantabriæ, dictum Salviam terram, cum maximo honore devectæ.

Et eodem etiam anno repertæ sunt reliquie S. Memnii Mancii Eborensis in Lusitania pontificis, et primi illius urbis apostoli : qui converso prius populo Cathalaunensi in Gallia, postea in Hispanias trajiciens, Eboræ prædicavit, ubi et martyrium passus est. Fuit civis Romanus, et Christi discipulus, et ab anno 36 Christi ad annum 106 in Gallia, et Hispania prædicavit, et sub Trajano martyrium (uti dixi) pro Christi nomine passus est.

Per Hispanias celebris erat memoria Pomponii Paulati, Calidonii Bracarenensis, Luciani Cæsaraugustani episcopi, qui præterquam fuerunt scriptores egregii, concilio cuidam Carthaginensi cum aliis Africanis interfuerunt, et subscripserunt.

Florebant opera Isidori Junioris episcopi Cordubensis super Lucam et Reges. Moritur anno Domini 430. Micuit egregia doctrina, et opinione mirabilis sanctimonie. Successit in sede pontificali Cordubensi Gregorio viro sanctissimo, doctissimoque anno circiter 400. Fuit pontifex annis 30.

Cum hæc scriberem regnabat in Hispania Theodoredus rex. Correbatque ejus annus xxii,

BIVARII COMMENTARIUS.

annum 4 Theodosii Junioris, Genserici Wandalarum regem, Catholica fide, quam primum coluerat, deserta, ad Arianorum dogma transisse: inde vero persecutionem ipsius contra catholicos duxisse originem; de qua fuse Victor Uticensis tractat, et de fructibus ejus Romanum Martyrologium diversis diebus.

5. *Cohortium*, etc. Eadem fere verba reperies ad annum Christi 26, quæ nescio an vitio amanuensis iterum hoc loco inserta sint, an vero ut ejus cohortis mentio fiat, quasi hoc etiam tempore florentis contra Wandalos et Suevos.

6. *Epistolæ*, etc. Consule quæ de eis superius diximus ad annum Domini 116.

7. *Eodem tempore*, etc. Bis de ea epistola B. Virginis ad Messanenses a Dextro mentio fit, semel quidem quando divulgari cœpit recens scripta ad annum Domini 86; iterum quando in Tabulario demum reperta est, quod hoc loco fit.

8. *Eodem tempore allatæ*, etc. De ejus translatione scribit Joannes Marieta lib. iv de Sanctis Hispania, cap. 67, asseritque ejus sacras reliquias in pretio haberi prope urbem Victoriam in Cantabria, ejusque Ecclesiam sitam esse inter *Salvatierra* (quam Dexter Salviam terram vocat) et *Sanctam Crucem de Campezo*, in saltu Alabensi, vulgo *Sierra de Alaba*.

9. *Et eodem etiam anno*, etc. Multa, et cæque scitu dignissima diximus de sancto Memmio in superioribus ad annum Domini 90 quæ tu consulas. In codice excuso Cæsaraugustæ post illa verba textus, ad annum 106 deerant sequentia, in *Gallia, et Hispania prædicavit*, quæ nos ex aliis adjecimus.

10. *Per Hispanias*, etc. Actum a nobis est de Pomponio Paulato ad annum Domini 215; de Caledonio vero ad annum 263.

11. *Florebant*, etc. Vide quæ de Isidoro isto diximus ad ann. Domini 423 et prius ad annum 384. De cognomine autem ipsius nonnulla difficultas est: codex Dextri excusus vocat eum, primum quidem Juniorum, postmodum vero Seniore: quod sane errore exscriptoris factum est, ut ego mihi persuasum habeo: nam tametsi potuerit facile a recentioribus auctoribus variari, illis nimirum qui Isido-

rum Hispalensem agnoverunt, ejus respectu prior hic Cordubensis procul dubio *Senior* dici debuit: cæterum Dexter, qui illum ignoravit, ad eum respicere non potuit, et e: propter absolute hunc Cordubensem Juniozem vocasse certum est. Aliter de M. Maximo ejus continuatore sentiendum, qui cum Isidorum Hispalensem agnoverit, multo recentiorem, hunc Cordubensem jure optimo Seniore nuncupavit, ad annum Christi 432.

12. *Cum hæc scriberem*, etc. Multa quæ hoc loco dici poterant in Apologia pro isto opere notata sunt, ubi respondimus ad ea, quæ hinc nonnulli existimant deduci contra operis germanitatem; quæ tu consulas. Imposuerat Chronico suo finem Auctor anno Christi 430, cum illud dicavit Hieronymo, ut ex epistola ad Orosium data, initio operis constitit. Cæterum ad manus Hieronymi pervenire non potuit, qui anno 426 ad Deum transierat; de cujus tamen morte anno adhuc 433, qui fuit Arcadii 41, nihil certi in Hispania dicebatur, ut Idatius in Chronico scribit, ne quis miretur, Chronicon ei missum anno 430, quarto nimirum ab ejus felici transitu, ad ejus pervenire manus nequivisse. Quo tamen post annos aliquot a Dextro comperto, iterum opus suum revisit, perfecit, locupletavit, non quidem in annorum Chronologia, sed in sententiis, quas toti operi intexuit, ut de memoria mortis ipsius Hieronymi constat, ejus ad annum Domini 426 fecit mentionem: sicque locupletatum et auctum Paulo Orosio amico et consanguineo suo iterum nuncupavit, ultimam operi manum imponens anno Domini 440, de qua loquitur cum ait: *Cum hæc scriberem*, etc. atque huic anno cætera ibi notata chronologiæ congruunt, videlicet Romæ conditæ, æræ Cæsaris, et regni Theodoredi regis Gothorum in Hispania. Nam Urbis conditio, ut in principio habitum est, præcessit Natalem Christi annis 751; æræ vero annis 38. Unde annus Domini 440 necessario erit Romæ conditæ 1191 et æræ Cæsaris 478. Insuper Idatio teste, anno 24 imperii Arcadii et Honorii *Walia Gothorum regis defuncto Theodores* (sic ipse Theodoredum vocat) successit in regno. Fuit is annus a nato Domino 418, ex quo usque ad 440 intercurrunt 22 regni Theodo-

A. C. 450. Romæ MCXCI, Christi CCCXXL, Æra CCCCLXXVIII, ætatis vero mææ LXXXII, A. R. 1181. jam incipiente decrepita. Qui rex successit Walliæ, hic Sigerico, Sigericus autem Ataulpho, qui Barcinone patria nostra occisus est XXI Augusti anno CCCXXVI, in cuius memoriam hoc ego carmine lusi :

Bellipotens valida natus de gente Gothorum :
Hic cum sex natis, rex Ataulphe, jaces.
Ausus es Hispanas primus descendere in oras,
Quem comitabantur millia multa virum.
Gens tua tum natos, et te invidiosa peremit,
Quem post complexa est Barcino magna gemens.

BIVARII COMMENTARIUS.

redi a Dextro notati. Præcesserat Walliam Sigericus Ataulphi successor; quod etiam Orosius lib. VII et M. Maximus ad annum Domini 435 notarunt; sed quoniam paucissimos dies in regno exegit, et forsitan nondum coronatus occisus est, communiter nomen ejus in catalogo regum Gothorum Hispaniæ non ascribitur, ut apud Prosperum, et Idatium in Chronicis videre est, qui absolute affirmant Ataulpho Walliam successisse, nulla mentione de Sigerico facta. Ataulphus (ait Idatius), a Patricio Constantio pulsatus, ut relicta Narbona Hispanias peteret, per quemdam Gothum apud Barcinonem inter familiares fabulas jugulatur. Cui succedens Wallia in regno, cum Patricio Constantio pace mox facta, Alaricis, et Wandalis Silingis in Lusitania et Bætica sedentibus adversatur. Constantius igitur in causa fuit, ut Gothi Hispanias invaderent, qui paulo ante Narbonam caput regni sui fecerant, æssentibus Romanis; nam et Galla Placidia Arcadii et Honorii soror quæ ab Alarico in eversione Romæ capta fuerat, Ataulpho ejus successoris nupserat: de qua Idatius anno 20 Arcadii, Ataulphus, inquit, apud Narbonam Placidiam duxit uxorem, in quo propheta Danielis putatur impleta, qui ait, Filium regis Austri sociandam regi Aquilonis, nullo tamen ex ea semine subsistente. Nempe vir ejus Ataulphus paulo postquam Barcinonem intrasset, simul cum sex filiis, a Gotho quodam, semen forsitan Romanum invidente, inter familiares fabulas jugulatus est: prout Dexter in epitaphio eorumdem a-sevit: quod quidem tumulo incisum marmoreo Barcinone perseverat, idque ad verbum referunt Vasæus in Chronico Hispaniæ, Morales lib. XI cap. 14, Ludovicus Nonius in sua Hispania cap. 88, Hieronymus Pujades Barcinonensis in Historia generali Catalonia: et alii, Ibi siquidem legitur:

Hic cum sex natis, rex Ataulphe, jaces.

Et illud:

Gens tua tum natos, et te invidiosa peremit.

Quo videas ad unguem verificari in eo, copulatum quidem matrimonio fuisse filia: regis Austri; hoc est Romanorum, qui respectu Gothorum Aquilonarium ad Austrum vergunt, semen autem illius nullum substituisse, quandoquidem omnes filii simul cum eorum parente occisi sunt: Placidia vero iterum fratri Honorio reddita ex Constantio Cæsare novo marito Valentiniiani Juniorum imperio peperit. Subscripsere Idatius in hac parte S. Idorus et Lucas Tudensis in suis Chronicis, et Rodericus Tolotanus lib. II Hist. Hisp., cap. 6.

Cæterum ut ad purum intelligi possit, Prophetam de Placidia et Ataulpho locutum fuisse ad verbum, quæ ipse antecedenter enarrat operæ pretium est ut expendamus. Præmittit Daniel, cap. 10 angelum populi sui custodem, sibi princeps regni Persarum 21 diebus restiterat, sibi dixisse: *Veni, ut docerem te, quæ ventura sunt populo tuo in novissimis diebus*: ab anno videlicet 3 Cyri regis Persarum usque ad ultimi iudicii et resurrectionis diem; de quo necessario ultima illa prædictionis pars accipienda est, in tempore illo salabitur populus tuus, omnis, qui

^A inventus fuerit in libro; et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere evigilabunt, alii in vitam æternam, et alii in opprobrium sempiternum. Principio tamen (cap. videlicet XI) agit de exterminio et debilitatione trium monarchiarum, Persarum, Græcorum, et Romanorum, e quibus monarchia Persarum post quartum a tempore visionis regem, finem erant acceptura. *Et nunc veritatem (ait cap. XI) annuntiabo tibi. Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside, et quartus ditabitur opibus nimis super omnes: et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversus regem Græciæ. Ille tamen ruina regni Persarum fuit, et Græcorum initium, Dario videlicet Persarum rege devicto ab Alexandro Magno, de quo subdit: Surget vero rex fortis (Græcorum), et dominabitur potestate multa, et faciet quod placuerit ei. Ejus tamen regnum in morte ipsius divisum est in quatuor regulos. Ptolemæum, Seleucum, Philippum et Antigonum, uti liber primus Machabæorum enarrat. Id vero ab angelo significatum Danieli fuit, illis verbis: *Et cum steterit (hoc est, cum Alexander ad majorem majestatis amplitudinem ascenderit, stationemque ascensus sui fecerit) conteretur regnum ejus, et dividetur in quatuor ventos cæli, sed non in posteros, neque secundum potentiam illius, qua dominatus est; lacerabitur enim regnum ejus etiam in externos. Semel vero Græcorum regno lacerato, et diminuto, Romani obtinuerunt principatum; quorum regem Propheta vocare videtur regem Austri, eo quod, respectu Græciæ et Macedoniæ, Italia, Romani principis sedes, vergat ad Austrum. Et confortabitur, inquit, rex Austri, et de principibus ejus prævalebit super eum, et dominabitur ditone; multa enim dominatio ejus. Sed ecco decrementum monarchiæ Romanorum. Exagitati ab Aquilonaribus gentibus Romani (nimirum a Gothis) coacti sunt pacem et amicitiam cum eis inire: quod significat illis verbis, et post finem annorum scæderantur. De qua confœderatione agit Marcellinus in Chron. ad annum Theodosii Magni tertium: Athanaricus, inquit, rex Gothorum, cum quo Theodosius imperator sælus pepigerat, Constantinopolim mense Januarii venit. Sed bello inter utrosque recrudescente, post captam Romam ab Alarico Gothorum rege, et inter spolia ejusdem Theodosii filiam, tandem bono pacto, ipsamet Placidia Ataulpho Alarici successoris matrimonio copulata est; quod innuitur ab angelo cum subdit; *Filiusque regis Austri, venit ad regem Aquilonis facere amicitiam: et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus. Quod certe de Placidia et Ataulpho dictum ad litteram, ab illis solis negari poterit, qui nomine regis Austri Romanorum regem volint intelligi. De quo ipsi viderint: constat siquidem Romanorum monarchiam non ab aliis quam a Gothis debilitatam, Græcorum vero non ab aliis quam a Romanis. Ex hoc vero pari certitudine habebimus regis Aquilonis nomine, Gothorum significari regem, quandoquidem ipsi in Aquilonaribus nati regionibus, contra Romanos conspirarunt. De illa ergo Romanorum regis filia apud Daniele agitur ad litteram, quæ bono pacis et confœderationis, Gothorum regi matrimonio conjuncta est: quæ sola Galla Placidia fuit.***

BIVARI COMMENTARIUS.

que obstat, quod hæc capta fuerit a Gothis in eversione, Daniell vero dicta sit venisse facere liam; quia licet primum capta fuisset, sponte sua, et non invita, fuit matrimonio copulata. ut Zosimus lib. vi scripsit, *Placidia, soror imperis (Honorii), apud Alaricum manebat, vicem eidem obsidit quodammodo implens, ita tamen mi honore cultuque regali frueretur. Minime ris illi illata est, sed ipsamet pro bono pacis et se nuptiis Ataulphi obtulit: Ob hoc enim (ait is lib. vii, cap. 40) abstinere a bello, ob hoc imperii Ataulphus nitebatur; præcipue Placidia suæ, feminae sane ingenio acerrimæ, religionis robatae, ad omnia bonarum ordinationum opera, su et consilio, temperatus. In ea etiam cætera iele annotata signa verificantur. Non enim ste-en ejus; omnes siquidem ab Ataulpho suscepti in eo pariter occisi sunt, ut jam diximus. Sed i quod sequitur, *Et tradetur ipsa, et qui ad-ent eam adolescentes ejus, Placidia quoque it, Marcellino siquidem auctore in Chron. ad atum Constantii, et Constantis, Valia Ataul-cessor, facta cum Honorio principe pace, Pla-sororem ejus eidem vitam reddidit. Ilaud du-quin adolescentes etiam ipsius, qui illi assi-.. Prosequitur deinde angelus multorum con-n bellicorum narrationem, qui inter utrosque Austri scilicet et Aquilonis, ineundi erant, amen in Romanorum et Gothorum historiis ctos legimus: de his speciatim (sed brevis-**

A sime) agit Idatus in Chronico; et longum ac tædio sum esset omnes sigillatim recensere.

Animadvertendum nihilominus, S. Hieronymum, quem alii Danielis Interpretes secuti sunt, reges Austri et Aquilonis existimasse hoc loco, non quidem Romanum, et Gothum, sed Syrum et Ægyptium, Alexandri Macedonis divisim successores; inter quos diutinum bellum gestum est; et regem Syriæ nuncupari regem Aquilonis, Ægyptium vero regem Austri, quod respectu Palæstinæ, de qua agebatur, ad eas vergant regna ipsorum plagas. Contigit quoque ut filia Ptolomæi regis Ægypti, Berenice nomine, tradita fuerit in conjugium Antiocho regi Syriæ ad pacem inter eos ineundam, et consolidandam; quæ filium ex viro suo suscepit, et amisit, traditaque fuit cum suis Leodici mariti concubinæ, quæ utrumque veneno ac ferro interficere curavit; qua in re nihil aliud dicere habeo, nisi quod cuilibet iudicium super ea ferre integrum sit: probabile siquidem utrumque est; et fortasse utrumque sensum admittit sacer textus, et eisdem significari potuit verbis; nec improbabile videri ob id dictum Danieli: *Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum; plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia*; quasi dixerit, non una, sed multiplex erit interpretatio, non quidem quomodolibet opinabilis, sed vera et scientifica; nec enim ait, multiplex erit interpretatio, sed, *multiplex erit scientia.*

APPENDIX.

PROPHETIAM DANIELIS DE QUATUOR ANIMALIBUS.

§ I. Ezordium.

ia discutienda præfata Danielis prædictione o exposita versor, in aliam longe excellen- incisi, quæ cap. vii ipsius S. prophetæ contile quatuor illis mysticis animalibus, seu regnis imul ostensis; cuius tamen adimpletio ad hos es, de quibus modo cum Dextro agimus, om-respicere videtur, ad ingressumque barba-in Hispaniam, et ad reges Gothorum, qui in arunt. Non miretur, quæso, lector, nec diffi-n audit quidquam in Hispania adimplendum etis prævisum: nec enim indignior Hispan.a dictionibus prophetiis, quam Ægyptiis, et a, aliæque barbaræ nationes, de quibus prophetis prædicta reperiuntur. Et certe si um est) prophetiæ ad Ecclesiæ profectum et D onem intendisse præcipue intelligendæ sunt; so, velint a prophetis involutum fuisse si-quod de augmento fidei ejusque imperio ra-iltiasiniis fundato tam gloriose videmus in t? Ergone tamilla res erat, Christianam fidem initio nascentis Ecclesiæ eximie et unico in es-e, et quo nihil purius, cultam, defen-pagatam, ut nihil de ea in Scripturis sanctis ir? Sed demus apud cæteros prophetas nihil veniri (de quo tamen non semel in his com-ia a nobis actum est) sane a Daniele tractari

C res tanta debuerat, cui nimirum inter cæteros Chron-icorum Ecclesiæ scriptores specialis data est præ-rogativa: nam cum reliqui de rebus ad Judaicum duntaxat populum, vel ad fidei mysteria quoad illor-um substantiam spectantibus egerint, quod in Isaia, Jeremia, Ezechiele et reliquis videre est; attamen Daniel velut novus et universalis inter prophetas chronographus, de monarchiis et regnis toto orbe do-minaturis, de numero regum ipsarum, deque chro-nographia earundem singulariter et exactissime scripsit. Sic prorsus cap. 2, sub imagine statuæ a Nabuchodonosore visæ, caput habentis aureum, pec-tus et brachia argentea, ventrem et femora area, tibias ferreas, pedes denique partim ferreos, partim fictiles, de quatuor præcipuis mundi monarchiis, ni-mirum Assyriorum, Persarum, Græcorum et Roma-norum, ingeniose disseruit: et specialiter de fine cæteri monarchiæ Assyriorum, seu Chaldæorum (cap. 5) exposuit tria illa verba a Balhasare mo-narcha ad parietem in publico convivio exarari visa: et cap. 6, chronologiam annorum quibus Nabucho-donosor metamorphosin suam passurus erat post menses duodecim; et cap. 8, sub arietis et hirci inter se pugnantium speciebus, egit de potentia regni Persarum, et initiis regni Græcorum sub Alexandro Magno usque ad Antiochum, deque malis innumeris populo Dei tempore Machabæorum ab eodem indli-